

અર્પણ પત્ર.

વેદા.

શ્રી જિનવરને નમન કરિ, માંહું મનથી જાગ;
જ્ઞાનદૃષ્ટિ જે જન માટે, કરે કૃપા તે તેમ.

દરિમીન હંદ.

પાંડવ મરિચ પવિત્ર કૂણે ગ્રંથ જગા વિખ્યાત જે,
શ્રી દેવ પ્રગમૂરી રમિત સંસ્કૃત ગિરા પ્રખ્યાત તે;
કરિ તેહુ શુભે વાણિમાં કર્યો પ્રસિદ્ધ યજ્ઞ સ્થપે,
જ્યેની કરીને માહુ મજ આજ્ઞા કરો જેણુ ભવે. ૨.
જ્યે આતી ગંભીર મનના ધીર નરસી શેઠ છે,
દશવત્તિ નાયકના સુપુત્ર પવિત્ર જેની નેહ છે;
અમ શેઠ દશવત્તિયા શુભનાં વખાણુ હું શું કરું,
યજ્ઞ જેહનો સર્વજ્ઞ પ્રસિદ્ધ થયેલ તે મતિમાં ધરે. ૩.
અતિ પ્રૌઢ બુદ્ધિ મનાપ મોટો રાજ્યમાન સુરોભતા,
નેગલિ તેમ યશસ્વિ જેહુ ધનાઢ્ય રંચ ન લોભતા;
અતિ પુણ્ય દાન કરે સદી જિન ધર્મને દીપાવના,
કરિ જન્મ જગમાં સદૃશ ઉત્તમ કીર્તિ શુભ રોજાવના. ૪.

ત્રિમંથી હંદ.

જે અતિ રૂપાળા, શુભ મણિમાળા, સજ્જત શાળામાં શોભે;
મન ઉદારભારી, પરિપક્કારી, દુઃખ પ્રહારી નિજ મોભે;
નરનાયક પેરે, નાયક પેરે, જનમ્યાછે રે આ જગમાં;
દશવત્તિ સુખદર, દૃઢ દીપકર, ધર્મ ધુરંધર, ભવમગમાં. ૫.

પ્રસ્તાવના.

આ, સૃષ્ટિમાં સર્વ પદાર્થો પ્રવાહ રૂપે કામના પ્રભાવકરી ન્યૂનાધિકતા પણ પ્રવર્તે, એવું સર્વજ્ઞ કૃપાળુ અને વિદ્વાનનોના અનુભવથી સિદ્ધ થાય છે. એક સમયમાં જે પદાર્થ, સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિને પામીને, એવી યોગ્યતામાં આવી ગયો હોય કે, તે સમયમાં તેની તુલના કરનારો બીજો કોઈ પદાર્થ મળતો ન હોય, અર્થાત્ અતુલ્ય હોય. તેના પદાર્થ, કાલાંતરે એવીતો કનિઠ સ્થિતિમાં આવી જાય કે, તેની પૂર્વની અત્યુત્તમ સ્થિતિવિષે સ્મરણ કરતાં પણ આશ્ચર્ય થાય, એવો અદ્ભુત કામનો પ્રભાવ છે, એવું કિદાદુરણુ જોતાં, પુરાતન જૈન પંડિતોનું પાંડિત્ય અને આધુનિક જૈન પંડિતોનું પાંડિત્ય સ્પષ્ટ દર્શાવી દિયે છે. જમ પુરાતન જૈન પંડિતોએ રચેલા ગ્રંથોની ઉપર લક્ષ દેતાં હરેક સુઝા જનનું મન આનંદને પામે છે, તેમ હાલના સમયમાં તેના પાંડિત્યનો અત્યંતાભાવ જોઈને તેઓનું મન શોક પણ પામે છે. કેમકે, તેના ગ્રંથોની હાલ રચના થતી તો એક કોરે રહી, પણ તેઓનો યથાર્થ મર્મ સમજવો પણ હાલના સમયમાં દુષ્ટ યર્થ પડ્યો છે. તે પૂર્વોચ્ચાર્ય રચિત અનેક ગ્રંથોના વિષયો જોવા ઉપરથી, તથા હાલમાં આ “પાંડવ ચરિત્ર”નું ભાષાંતર કરતાં મને સ્પષ્ટ જણાઈ આવ્યું છે.

આ “પાંડવ ચરિત્ર” દેવ પ્રભાસૂરિનું રચેલું છે. તે આચાર્ય હર્ષ પુરીય ગમ્મના હતા, તે એવા તો વિદ્વાન હતા કે, જેની તુલના અતિ નામાંકિત જગત્ પ્રસિદ્ધ પંડિતોના બીજા કોઈ સાધારણ પુરુષની સાથે થાય નહીં, એમની આ ગ્રંથ રૂપ ઉચિત ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે, એ મહા બુદ્ધિમાન હતા અને શ્રુત જ્ઞાનના સમુદ્ર હતા, એટલે એમની પૂર્વે થઈ ગયલા અતિ ઉત્કૃષ્ટ પંડિતો જેઓ વર્તમાન શ્રુત જ્ઞાનના પારંગત અથવા મધ્ય વર્તિ કહેવાયા છે તેમના રચેલા અગણિત ગ્રંથોમાંના પાંડિત્યની સાથે ઘણા અંશે એમનું પાંડિત્ય તુલના કરે છે. તેથી એ પણ વર્તમાન શ્રુત જ્ઞાનના પારંગત અથવા મધ્યવર્તિ હતા એમ માનવામાં કંઈ દોષ નથી, એ આચાર્ય, શાસ્ત્ર શાસ્ત્રમાં એવા તો પ્રવીણ હતા કે અતિ વખણાયેલા પંડિતોની પંક્તિમાં ઇચ્છક અંશે એ પ્રથમ માન્ય કરવા યોગ્ય છે. એમણે આ “પાંડવ ચરિત્ર” નામક ગ્રંથની એવી તો સારી રચના કરી છે કે, પૂર્વે થઈ ગયેલા કવિઓના રચેલા કાવ્યોની કીર્તિના પ્રકાશ રૂપ મંદપ્રજ્વાલી ઉપર જાણે એ સૂર્ય પ્રભાવ પ્રકાશ થઈ હોયની? એ પંડિત સાહિત શાસ્ત્રમાં અત્યંત નિપુણ હતા, કેમકે આ ચરિત્રમાં કાવ્ય સંબંધી શાસ્ત્ર, અર્થ, રસ તથા અલંકારાદિકની સારી શૌલી બતાવી છે.

આ ગ્રંથમાં પદ લાસિયતા, અર્થ ગૌરવતા, રસ પોષણ રીતિ તથા અલંકાર રચના પ્રકાર એવા તો ઉત્તમ રીતે દર્શાવેલાં છે કે, એના ભોક્તાને સાનંદાશ્ચર્ય થયાવિના રહેતું નથી; તેમજ

આ ગ્રંથ રચનાર આચાર્યે જેમ આ “પાંડવ ચરિત્ર”ની રચના અત્યુત્કૃષ્ટ કરીછે, તેમ જો-
મણે જે ખીજત ગ્રંથો રચ્યાછે તે જોતાંપણ યથા જોઈકથી મુગ્ધ હીલમાં આવેછે. આ ગ્રંથકર્તાની
ગુરૂ પરંપરાનાં નામ આ ગ્રંથ કર્તાએ પોતેજ આ ગ્રંથના અંતમાં આપ્યાંછે, તે ઉપરથી સ્પષ્ટ

જાણાય છે કે, એમની શુરૂ પરંપરાની ટ્રેણી ઉપર મહાવિદ્વાનો અને શુદ્ધ માર્ગાનુસારીઓએ જ
આરોહણ કરેલું છે માટે એ ગ્રંથકર્તા અને ગ્રંથ, સર્વ સમ્યક્દૃષ્ટી સુદ્ધ શ્રદ્ધાવાન પુરૂષોને માન્ય છે
એમાં સંશય નથી.

આ ગ્રંથ મૂળ સંસ્કૃત ભાષાના પદ્યમાં છે, તે હમણું સમયાનુસારે સર્વને ઉપયોગી થાય નહીં
એમ જાણીને, સમયસૂચક શુભજ્ઞ શેઠ કરાવજી નાયક તથા તેમના સુપુત્ર ચિરંજીવી શેઠ નરસીભાઈ
કરાવજી જેમને આ ગ્રંથ અર્પણ કરવામાં આવ્યો છે તેમના આદેશથી મેં શુભરાત્રી ભાષામાં
ભાષાન્તર કરીને છપાવ્યો છે. તે સર્વ જિનધર્માવસંખી ભાઈઓને સ્વધર્મ ભાવ વૃદ્ધિકારક તથા ધર્મ,
અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પદાર્થોને દેવાવાલો થાઓ. તથા સર્વ સજ્જનોને હું વીનંતિ કરું છું
કે આ ગ્રંથનું અવલોકન કરો અને તેના શુભ ફલને પામો (અસ્તુ.)

ભીમસિંહ માણક.

શ્રી પાંડવચરિત્રાનુક્રમણિકા.

૫૪.

- ૧ પ્રથમ સર્ગમાં પાંડવોના પૂર્વજ જે શંતનુ પ્રમુખ રાજાઓ થયા તેમનું વર્ણન કર્યું છે. ૧ થી ૪૫ સુધી.
- ૨ દ્વિતીય સર્ગમાં કૃષ્ણ જન્મ, નેમિ જન્મ, દ્વારકાં સ્થાપન અને યુધિષ્ઠિરનો જન્મ ઇત્યાદિકનું વર્ણન કર્યું છે ૪૬ થી ૭૫ સુધી.
- ૩ તૃતીય સર્ગમાં ભીમ, દુર્યોધનાદિકનાં જન્મ વર્ણન અને સર્વ કુમારોનાં કલારોપણ સુદર્શનનાં વર્ણન કર્યાં છે ૭૫ થી ૧૦૫ સુધી.
- ૪ ચતુર્થ સર્ગમાં દ્રૌપદી સ્વયંવરનું સવિસ્તર વર્ણન કર્યું છે ૧૦૫ થી ૧૨૨ સુધી.
- ૫ પંચમ સર્ગમાં અર્જુનનું તીર્થયાત્રા વર્ણન અને યુધિષ્ઠિરનો રાજ્યાભિષેક કહ્યો છે ૧૨૨ થી ૧૪૪ સુધી.
- ૬ ષષ્ઠ સર્ગમાં નલરાજનું આજ્ઞાન, અને પાંડવોનું કૌરવોની સાથે દ્યુત વર્ણન કર્યું છે... ૧૪૫ થી ૨૦૭ સુધી.
- ૭ સપ્તમ સર્ગનેવિષે લાક્ષાગૃહવિડંબન, અને ભીમે કરેલા બકાસુરનો વધ વર્ણન કર્યો છે. ૨૦૭ થી ૨૪૩ સુધી.
- ૮ અષ્ટમ સર્ગમાં કિરાતાર્જુનીય યુદ્ધ, તલતાલુ વધ ને કમલાહરણ એ ચરિત્રોનાં વર્ણન કર્યાં છે. ૨૪૪ થી ૨૭૫ સુધી.
- ૯ નવમ સર્ગમાં દુર્યોધનમોચન અને કૃત્ય, ઉપદ્રવ નિવૃત્તીનાં વર્ણન કરેલાં છે ૨૭૫ થી ૨૯૬ સુધી.
- ૧૦ દશમ સર્ગમાં વિરાટ નગરનેવિશે અવસ્થાન અને ગોગ્રહનું વર્ણન કર્યું છે. ૨૯૭ થી ૩૨૭ સુધી.
- ૧૧ એકાદશ સર્ગમાં દ્રુપદ પુરોહિત એવા જે સંજય, તેનાં અને શ્રીકૃષ્ણનાં દૂતત્વ વર્ણન કર્યાં છે. ૩૨૮ થી ૩૫૪ સુધી.
- ૧૨ દ્વાદશ સર્ગમાં સોમક દૂત્તાગમનને પાંડવોએ યુદ્ધ કરવા સાડ પ્રયાણ કર્યું તેનું વર્ણન કર્યું છે. ૩૫૫ થી ૩૯૦ સુધી.
- ૧૩ ત્રयोदश સર્ગમાં કૌરવો અને પાંડવોનું યુદ્ધ વર્ણન કર્યું છે ૩૯૧ થી ૪૭૮ સુધી.
- ૧૪ ચતુર્દશ સર્ગમાં જરાસંધ વધનું વર્ણન કર્યું છે. ૪૭૮ થી ૫૦૨ સુધી.
- ૧૫ પંચદશ સર્ગમાં ભીષ્મ સ્વર્ગારોહણનું વર્ણન કરેલું છે ૫૦૨ થી ૫૧૧ સુધી.
- ૧૬ ષોડશ સર્ગમાં શ્રીમન્નેમીનાથ વિવાહોપક્રમ અને કેવલ જ્ઞાનનો વર્ણન કર્યો છે. ૫૧૧ થી ૫૩૬ સુધી.
- ૧૭ સપ્તદશ સર્ગમાં દ્રૌપદીનું ધાતકી ખંડથી પ્રત્યાહરણ ને દ્વારકાં નગરીનું દાહ કથન કર્યું છે ૫૩૭ થી ૫૬૩ સુધી.
- ૧૮ અષ્ટાદશ સર્ગમાં બલદેવ સ્વર્ગગમન, નેમિનાથ નિર્વાણ અને પાંડવ રાજર્ષીના નિર્વાણ વર્ણન કર્યાં છે. ૫૬૩ થી ૫૮૪ સુધી.
- ત્યાર પછી ગ્રંથ કર્તાની ગુરૂ પરંવરા વર્ણન કરેલી છે. ૫૮૫ થી ૫૮૮ સુધી.

ઇતિ પાંડવ ચરિત્રાનુક્રમણિકા સમાપ્ત.

॥ श्री पंचपरमेष्ठिभ्यो नमः ॥

अथ श्री मल्लधारी देवप्रभसूरिकृत पांडवचरित्रनुं भाषांतर प्रारंभः

પ્રથમ સર્ગ

अथैकस्मिन् आद्यमां चार तीर्थैकश्रेणुं भंगलाचरणु करणुं छे ते आवा रीते :—

प्रथम श्री इयमरेव जगवान विषे भंगभावात्तु.

अनुष्टुप् वृत्तम्

श्रियं विश्वत्रयत्राण, निष्णोः मुष्णानु वः प्रभुः ॥
शंकरः पुंडरीकाक्षः, श्रीमन्नाभिसमुद्भवः ॥ १ ॥

अर्थ

સ્વર્ગે મૃત્યુ તથા પાતાળ એ ત્રણ લોકોનું રક્ષણ કરવા વિષે જે અતિ ચતુર છે, સર્વ પ્રાણીઓને મુખતા કરનારા છે, જેમનાં કમળનાં લેપાં નેત્રો છે, અને જે શ્રીમન્નાભિરામના મૂહને વિષ ઉત્પન્ન થયા છે એવા (શ્રીરૂપભદ્રે સ્વામી આઘતીર્થકર) પ્રભુ તમારી લક્ષ્મીની પુજતા કરો. ॥ ૧ ॥

આ પદ્યમાં અંથકર્તાએ આ રહસ્ય રાખ્યું છે:—આદ્ય તીર્થંકર શ્રીરૂપભદ્રે લગવાન સર્વ સમૃદ્ધિએ કરી યુક્ત હતા, તેમની પાસે જાણે અંથકર્તા એવી પ્રાર્થના કરે છે કે, સર્વ વિનય-ભાંજિત પ્રાણીઓની વ્યવહારિક અને પારમાર્થિક પ્રમુખ સર્વ પ્રકારની લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ થાય તેમ કરો. આદી કોઈ આગ્રહ કરે કે, ખીજી બધી રીતની પ્રાર્થનાને તૂટી દઇને માત્ર લક્ષ્મીની પુષ્ટિ કરવાની પ્રાર્થના કરવાનું કારણ શું? એનો જવાબ એ કે, બધા પદાર્થોનો લક્ષ્મીને વિષે સમાવેશ થાય છે. એનું વર્ણન શાસ્ત્રોને વિષે થયું કર્યું છે તે જાણી લેવું. વળી એથી શ્રી આદિનાથ લગવંત પોતે સર્વ લક્ષ્મીએ કરી સંપન્ન હતા એમ પણ સૂચન કર્યું છે, કેમકે, જે પોતે જે પદાર્થની સંપત્તિવાન હોય તેની પાસે તે પદાર્થના દાનની પ્રાર્થના કરાય છે એવો સાધારણ નિયમ છે. અર્થાત્ શ્રીનાભિરામતા ગૃહને વિષે જન્મ ધારણ કર્યું છે તેથી ઐહિક લક્ષ્મીની સીમાવાન છે, તથા તીર્થંકર હોવાથી પારમાર્થિક લક્ષ્મીની પણ સીમાવાળા છે, એમ રૂપટ સિદ્ધ થાય છે. એ સ્વતંત્રાત્મક મંગલાચરણ છે અને “પુંડરીકાક્ષ” એ પદવર શ્રીભગવાનનાં નેત્રોને કેમત્રોની ઉપમા દીધી છે, તેથી ઉપમા અવંકાર બાધી લેવો.

બીજા શ્લોકમાં ખાવીસમાં તીર્થંકર શ્રીનમિનાથ ભગવાન વિષે મંગલાચરણ.

અનુષ્ટુપ્ વૃત્તમ્

પુણ્યપ્રસૂતિઃ શ્રિનિમેઃ, પાતુ વો દેશના ગવી ॥

ઘાસઃ સ્મરાદયો ચસ્યાઃ, ક્ષીરં મોક્ષસુખં પુનઃ ॥૨॥

અર્થ.

કામ તથા ક્રોધાદિક નાનાપ્રકારનું જે મોહરાજનું સેન્ય છે તેજ સમસ્ત તૃણોરૂપ ઘાસ જેનો ચારોછે, જે મોક્ષ સુખરૂપ દૂધને દેનારી છે, અને જેથી પુણ્યરૂપ વાછરૂની ઉત્પત્તિ થાય છે, એવી શ્રીનમિનાથ ભગવાનની દેશનારૂપ જે ગાઈ તે તમારું રક્ષણ કરે. ॥ ૨ ॥

આ પદ્યમાં આ રહસ્ય છે:—કામ તથા ક્રોધાદિક જે મોહરાજનો પરિવાર છે તેનો નાશ થયાવિના મોક્ષસુખની પ્રાપ્તિ થતી નથી કમકે, કામાદિક જીવને બંધરૂપ હોવાથી અત્યંત દુઃખરૂપ છે, અને તે કામાદિક સર્વ બંધના નાશરૂપ જે મોક્ષ છે તે અત્યંત સુખરૂપ છે તે અત્યંત દુઃખનો નાશ અને અત્યંત સુખની પ્રાપ્તિ જેથી થાય તેના જેવો જીવને રક્ષણ કરતા બીજો કોઈ પદાર્થ કહેવાય નહીં એવો પદાર્થ એક જોધ શિવાય બીજો કોઈ નથી એ દેશના પણ કહેવાય છે, એ દેશનાથી સર્વ પાપોનો ક્ષય થાય છે અને પુણ્યની ઉત્પત્તિ થાય છે એ દેશના સાધારણ માણસના સુખથી ઉત્પન્ન થએલી નહીં પણ સાક્ષાત્ શ્રી નમીશ્વર ભગવાનના સુખા-રવિદથી ઉત્પન્ન થઈ છે. એને ગાઈરૂપ કહેવાનું કારણ એ કે, તે ગમે તેવા પદાર્થને લક્ષણ કરીને પણ પોતાના આશ્રીતને સાચું દૂધ આપેછે તેમ એ દેશના જે છે તે પણ કહેલા નક્કર પદાર્થોનો નાશ કરીને શ્રેષ્ઠ મોક્ષસુખને આપેછે. આ પદ્યમાં પણ સ્તવનાત્મકજ મંગલાચરણ છે; અને રૂપકાંકર છે. તે આમ:—દેશના રૂપ ગાઈ, કામાદિક ઘાસ પુણ્યરૂપ વાછરૂ અને મોક્ષસુખરૂપ દૂધ કહ્યું છે.

બીજા શ્લોકમાં ત્રેવીશમાં તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન વિષે મંગલાચરણ.

અનુષ્ટુપ્ વૃત્તમ્

પાર્શ્વનાથઃ સવઃ પાયા, ચદંગચુતિસાગરે ॥

પ્રવાલકંદલાયંતે, ફણિરત્નપ્રભાંકુરાઃ ॥ ૩ ॥

તેમ સમુદ્રને વિષે પરવાણની અંદરો ચમકિ રહેછે, તેમ જેના શરીરના તેજરૂપ સમુદ્રમાં સર્વેજ મણિરત્નના ફિરલો શોભી રહ્યા છે એવા જે શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન છે તે તમારી રક્ષા કરે. ૫૬ ॥

આ પદ્યમાં આ રહસ્ય છે:—સમુદ્ધનું પાણી યદ્યપિ દેત હોયછે તથાપિ તે દૂરથી કાળા
 વર્ણુ જેવું દેખાય છે. તેના કોઈ કિનારા પ્રમુખ સ્થળમાં ત્યાં પ્રવાળા કિંતપત્ર થાયછે ત્યાં તે
 પ્રવાળાના અંદરોતું પ્રતિબિંબ તે પાણીમાં પડ્યાથી કાંઈક સના રંગવાળું પાણી રીણમાં આવેછે
 તે તે પાણીની સાથે હવાયમાન હોવાથી ચમકે મારેછે તેમ શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું શરીર
 શ્યામવર્ણુ છે તેમના શરીરની જગતના વિપદવધી રક્ષા કરવા સારૂ શ્રીધરજીએ દેવ નાગરૂપ ધારણ
 કરીને મસ્તક ઊપર સાત દ્રવ્યો ધરી રાખી છે તે સમયે શ્રીપાર્શ્વનાથના શ્યામ-શરીરના શ્યામ
 તેજ ઊપર તે નાગના દ્રવ્યોમાંની રક્ત મણિઓની કાંતિની કીરણોનો ચમકાર થતો હતો.
 એમાં એવું મૂલ્યન કર્યું છે કે, શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું શરીર યદ્યપિ શ્યામ હતું તથાપિ તેનો
 તેજ એટલો હતો કે તેમાં સર્પના મણિઓનું પ્રતિબિંબ પડતું હતું. એકરૂં તેજ તીર્થંકર પદના
 પ્રભાવથી હતું. આ પદ્યમાં પણ સ્તવનાત્મક જ મંગલાચરણ છે. એમાં દૃઢતાવંકાર છે તે આવી
 રીતે:—જેમ પરવાળાના અંદરો સમુદ્ધમાં ચમકે છે તેમ નાગમણિના કિરણો શ્રીપાર્શ્વનાથ
 ભગવાનના શરીરના તેજમાં ચમકી રહ્યાં છે.

ચોથા શ્લોકમાં ચોવીશમાં શ્રીમહાવીર સ્વામી વિષે મંગલાચરણ.

અનુદ્વપ્ વૃત્તમ્

જયંતિ વર્દમાનસ્ય, જિતવંભોલિવૈભવા: ॥

મોહાંપતમસધ્વંસ, હેલય: સત્ત્વકેલય: ॥ ૪ ॥

અર્થ.

જેઓએ વજ્રના સામર્થ્યને જાતિ લીધું છે, અને જે મોહરૂપ મહા અધિકારનો નાશ
 કરવાને સૂર્યો જેવી છે એવી શ્રીવર્દમાન સ્વામીની સત્ત્વશુણ્ણ યુક્ત જે ક્રિયાઓ છે તે જ્યન
 પામો. ॥ ૪ ॥

આ પદ્યમાં આ રહસ્ય છે:—જ્યારથી શ્રીમહાવીર સ્વામીએ આરિવ લીધું ત્યારથી તે
 મોક્ષાગમન પર્થત સંસારી જીવોનું ઉદ્ધારણ કરવાને અર્થે જે જે તેમના શરીર પ્રમુખવડે ક્રિ-
 યાઓ યદ્યપિ તે વજ્રથી પણ વધારે સામર્થ્યવાન છે એટલે વજ્ર એક રાતુના શરીરનો નાશ કરે
 ને આ પ્રત્યેક ક્રિયારૂપ વજ્ર અગણિત કર્મ રાતુઓનો નાશ કરનારો છે. એથીજ વજ્રના સામ-
 ર્થ્યને જાતિ લીધું એમ કહ્યું છે અને વજ્રનું કૃત્ય તમો ગુણ મળી છે અને આ ક્રિયારૂપ વજ્રનાં
 કૃત્યો સત્ત્વ શુણ્ણ મળી છે, વળી એ પ્રત્યેક ક્રિયારૂપ કૃત્ય તે પ્રત્યેક સૂર્યરૂપ છે. જેમ સૂર્યના
 ઉદયથી નિરાશ અધિકારનો નાશ થાયછે તેમ એ પ્રત્યેક શુભકૃત્યરૂપ સૂર્યના પ્રકાશથી મોહરૂપ

યયું છે? તું યૌવનમદ યુક્ત છતાં નમ્રપદ ગ્રહણ કરીને આનંદ સહિત સુંદર વદન કમળ વિકાશિત રસ અભીષિત પદપદ ચિત્ત હરણ કરનારી ઝવેરી હું સ્ત્રી તું કોણ છે? કયા રાજાની કુંવરી છે? ઇત્યાદિક રાજાનાં વચનો શાંભળી તથા તેનો અભિપ્રાય જાણીને પાસે સખી ઊભી હતી તેને શાન કરી એટલે તે ખોલવા લાગી.

એક રત્નપુર નામના નગરનો જન્મુ નામે વિદ્યાધરોનો રાજા છે તેની આ પવિત્રાંગી ગંગા નામની પુત્રી છે. તે રાજા એક સમયે આ સુંદર કન્યાને પોતાની ગોદમાં લેઈને ખેલે હતો. શાત્સલ્યતાને લીધે કાંઈ લાલન પાલન કરતાં તે ખોલવા લાગ્યો કે, પુત્રી તારું અલૌકિક અનૂપ રૂપ જોઈને તારો પતિ કયો શોધવો? તે વિષે મને વિચાર થઈ પડ્યો છે, ત્યારે હવે તુંજ કહે કે તને કહેવા પતિની ઇચ્છા છે? ત્યારે આ કન્યા ખોલી કે, હું પિતા, જે રૂપવાન હોઈને મારું કહ્યું ન માને તેવા પતિને હું શું કરું? મારે જે મારી આજ્ઞાને ઉલ્લંઘન કરે નહીં તેવા પતિની મને ઇચ્છા છે. એવાં પોતાની કન્યાનાં વચન શાંભળી અને દૃઢ નિશ્ચય જાણીને કૃત્વાએક મહાસ્વરૂપવાન પુરુષો તેણ-
ગ્યા; અને અનુક્રમે તે પ્રત્યેકને પોતાની કન્યાને પરણવાનું કહ્યું, પણ તેમની સાથે તે સરત કરવા માંડી. એ શરત કોઈ કબૂલ કરે નહીં. કેમકે, સ્ત્રીના કલ્યાણમાં રહેવું ન જોમ તે કહે તેમ કરવું એ પુરુષને યોગ્ય તથી એવું વિચારી તે સર્વ પુરુષો એ વાતનો તિરસ્કાર કરવા લાગ્યા; અને તે કન્યાને પરણવાનું ગયા ના કહેવા લાગ્યા. તે સાંભળીને આ કન્યા અતિ નિરાશ થઈ અને મનમાં ધણો ખેદ કરવા લાગી. પછી પોતાના મનનો મનોર્થ સિદ્ધ કરવા સાડે એણે વ્રત ધારણ કરવાની ઇચ્છા કરી. કૃત્વાએક દિવસ પછી એક જિન આરાધના રૂપ એવા વ્રતને ધારણ કર્યો કે તે આશુશ્રમણ મુનિ વિના ખીજતે ધારણ કરવો અતિ દુર્લભ થાય. તે વ્રતમાં દુર્મન પ્રકાશ થ-
વાથી કોઈ વિષે આવી પ્રાપ્ત થાય એવા લયથી તે દિવસથી આ આશ્રમમાં આવી રહીને શ્રી જિનેશ્વરની પૂજા કરતી ખેલી છે. એમ શ્રી જિનેશ્વરની પૂજા કરતાં ઘણાં વર્ષ વીત્યાં ત્યારે તે પૂજા આજ સદૃશ થઈ કેમકે, ગઈ કાલ દિનેજ આ બાઈનો પિતા જન્મુ રાજા એવે આવી કહી ગયો છે કે, હું ભેદે, તે ધારણ કરેલા શ્રમ વ્રતના મહાત્મ્યથી તારો મનોર્થ પૂર્ણ થવાની સંધિ-
આવી છે. આવતી કાલે અત્યંતક એક હરિણ તથા હરિણીના જોડાની પાછળ લાગીને અતિ વેગે હસ્તિનાપુરનો સાંતવ રાજા એવે આવશે. તે તારો અંગીકાર કરશે. અર્થાત્ તે તારો બ્રતાર થશે. એવાં વચન બધારથી અને સાંભળ્યાં ત્યારથી બન્ને જણિયો આ મહેલ ઊપર ચઢીને ત-
મારા આવવાનો પથ નિહાસતી બેસી છે. એટલામાં આપ આવ્યા તથી અમારો મનોર્થ રૂપ ધણે એવે અમારે દૃઢ નિશ્ચય થઈ ચૂકો છે. એનાં તે પવિત્રાંગી ગંગાની સખીનાં વચનો

શાંભળીને તે વિદ્યાધર રાજકુમારીને સાંતવું રાજા કહેછે કે, હું મૃગસોયની, આ સમયે પેલો મૃગ
 પણ મારો બહુ હિપકારી થયોછે અને તેણે મને આ તુલ્ય સંરિખી કુમુદાક્ષીનું દર્શન કરાવ્યું છે
 એમ માનવું એવેછે. આ જગતમાં સર્વ લોકો લક્ષ્મી પ્રાપ્તિની માહુના કરેછે પણ મારાં ભાગ્ય
 હું શા વખાણું કે તું આપોઆપ લક્ષ્મી મારી માહુના કરેછે! હું પ્રિયે, તારો બિરુદ હું અતિ આદર
 યુક્ત માન્ય કરુંછું. મારા અંતઃકરણના ભાવ પ્રમાણે તારાં વચન મને એવાં હિતકારક લાગશે કે,
 જેમ રોગીના રોગને શાંતી કરનાર વૈદ્યનો ખોધ ક્યો પ્રિયકર લાગે! તેની પદ જાણી લેવું. અને
 તારાં વચનનું કોઈ વખતે પણ વિશ્વંત કરનાર નથી. કદાચ દૈવયોગે જો, તેમ બની જાય તો
 બેશક તારે મને ત્યાગ કરવારૂપ દંડ કરવો. એવાં હૃદયમય રાજ વચન કહ્યો હતો તેવામાં તેની
 પછવાડે રહી ગયેલું સૈન્ય પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યું અને પોતાની પુત્રીને જોવાને માટે તે વિદ્યાધર
 રાજા જાતું પણ આવી પહોંચ્યો. પોતાના પિતાને આવતો જોઈ લલિત યદ્ય થકી આસન ઊપ-
 રથી ઊભી ઊભી થઈ; અને પોતાની પ્રિય સખીને તેના મુખદ્વારે એ સર્વ વૃત્તાંતથી પોતાના
 પિતાને જાણીતો કરવા કહ્યું. તે પ્રમાણે તે સખીએ સર્વ વૃત્તાંત જાહેર રાજાને કહી રાજાણાવું
 તેથી તે રાજા પ્રસન્ન થઈને તથા ખત્રેની અન્યોન્ય પ્રીતિનું અવલોકન કરીને ત્યાંજ ઓડ કિ-
 ત્સવથી તેઓનો વિવાહ કર્યો. એવી રીતે તે ગંગા સુંદરીનું પાણિબ્રહ્મણ કરીને શાંતવું રાજા
 પોતાના સૈન્યસહિત પાછો હસ્તિનાપુર આવી પહોંતો. દિવસાનુદિવસ તે ખત્રે સ્ત્રી પુરૂષની
 પ્રીતિમાં વૃદ્ધિ થતી ચાલી; તથા અતિ પ્રેમપૂર્વક સંસારનાં સુખ ભોગવવાં લાગ્યાં.

એમ પણ દિવસ અત્યાંનંદે વિજાસ કરતાં ગંગા સુંદરી ગર્ભવતી થઈ. ગર્ભધારણ કરવાથી
 તેનું રૂપ તેજોમય દીશવાં લાગ્યું. તેજસ્વી સૂર્યના કરતાં પણ તેની અધિક દેદીપ્યમાન ક્રાંતિ
 દીશવા લાગી. તેના એસમયના અપૂર્વ તેજને લીધે જાણે સુમેરૂ પર્વત સધુ કંટક થઈ ગયો
 હોયની! એવું ભાસવા લાગ્યું. સમુદ્ર ગોપ્પદ સરખો તેને દિસવા લાગ્યો એમ કરતાં પૂરા દિવસે
 શબ મુહૂર્તે તેણે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે એવો તો તેજસ્વી કિલ્બન થયો કે, અન્ય રૂપ-
 વાન પુરૂષોના તેજ તેના તેજ પાશે પ્રત્યક્ષ ચિત્રવત જળાવા લાગ્યા. તેના જન્મને લીધે સર્વ
 પ્રજાને એવો તો આનંદ થયો કે ધરખાર ત્યાગી બોલ મારવા નગર બહાર નીકળી પડ્યા. જ્યાં
 નગર બહુ શુભ દીસવા લાગ્યું. તે ગંગાના પુત્રનું નામ, સર્વ અર્થજ્ઞ રાંતવું રાજાએ ગાંગેય
 એવું રાખ્યું.

કોઈએક સમયને વિષે મૃગયા રત્નમાં જની ગાદ પ્રીતિ છે, એવા રાંતવું રાજાને મૃગયા
 રમણે જ્યા તત્પર થયેલો જાણી હાથ જોડીને અતિ નમ્રતાથી ગંગા કહેવા લાગી કે, હું પ્રજાને
 વશમાં પ્રજાના વિશ્રામરૂપ, નમ્ર, વિવેકી અને સર્વ શુભશાસ્ત્ર સંપન્ન પ્રણુપતિ આ સમયમાં આ-

પની તુલ્યતા કરનારો પૃથ્વીપર અન્ય ભૂપ કોણ છે? બીજો કોઈ પણ નથી. આપ ઉત્કૃષ્ટ રૂપ-
 વાન, કલાવાન, અને મહા ચતુર છો. એવા અનેક અત્યુત્તમ ગુણોથી ભરપૂર છતાં જન્મ ચંદ્રમાંને
 કલંક છે તેમ આપને વિષે પણ એક મૃગયા કરવાનું કલંક છે. તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.
 જે પશુઓએ નિર્ભય સ્થળ જાણીને વનને વિષે વાસ કરેલો છે, એવા નિરપરાધી મૃગોને માર-
 વાથી અવશ્ય પાપ લાગે છે. વળી રાજાનો સનાતન એવો ધર્મ છે કે, જો અપરાધ કર્યો હોય
 તેને શાશન કરવું, અને જે નિરપરાધી હોય તેનું પાલન કરવું તેમ ન કરતાં ઉલટું નિરપરાધી જી-
 વોને મારવું તે આપત્તિનું કારણ છે. આપ તો યથાર્થ ન્યાયના જાણનાર છો કે હિંસાનું કળ
 નરકની પ્રાપ્તિ છે. માટે હું પ્રાણુવલ્લભ, પવિત્ર નાથ, આ જે મૃગયા રમવાનો વ્યાધોનો ધર્મ છે
 તેનો ત્યાગ કરીને સ્વધર્મ યુક્ત કર્મ કરવામાં પ્રવૃત્ત થાઓ. એ મારી પ્રાર્થના અવશ્ય માન્ય
 કરવી જોઈશે. આપ મારી પાશે વચને બંધાયલા છો. માટે તે તમારાથી કોઈ પ્રકારે ઉઠ્ઠવન
 થઈ શકશે નહીં તેમ છતાં એ મારી પ્રાર્થના અમાન્ય કરશો તો આપના વચનનો ભંગ થશે અને
 મારા હૃદયમાં ખેદ થશે. હવે જે યોગ્ય હોય તે કરો. એવાં પોતાની ગંગા રાણીના વચન
 શાંભળીને રાજા કાંઈકે પશ્ચાત્તાપ યુક્ત થઈ બોલ્યો કે હું ભદ્રે, એ તારો બોધ અત્યુત્તમ છે અને
 વળી હું એ સઘળું જાણું છું, કે એમાં અમિત પાપ છે. પણ શું કરું!!! એ વ્યસન મને દુરચ્છેદ
 છે એટલે કેમે કરતાં મૂકાઈ શકાતું નથી. યદ્યપિ આજ દિવસ સુધી તે પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ
 કરવાનું પ્રયત્ન કર્યું નહોતું તે આજે સર્વને સુખકર બોધરૂપ વચનામૃત વડે પૂર્ણ કરવાનો ઉદ્યોગ
 કર્યો તે મને અવશ્ય માન્ય કરવું જોઈએ અને તારી સાથની પૂર્વની પ્રતિજ્ઞા પણ મને સારી રીતે
 યાદ છે, તથાપિ તે પ્રતિજ્ઞા માટે આ દુર્વ્યસન ઉઠ્ઠવન કરાવે છે. એવી રીતે વચન કહી અને
 પ્રતિજ્ઞાનું ઉઠ્ઠવન કરીને રાજા મૃગયા રમવા નીકળી પડ્યો. પ્રતિજ્ઞાનાનું અપમાન થવાથી ગં-
 ગાને ધણું માહું લાગ્યું. તેથી અતિ પશ્ચાત્તાપ પામી, પોતાના પુત્રને લઈને પોતાના પિતાના
 રત્નપુર નામના નગરમાં જઈ માહિરિયે રહી અને ત્યાં પોતાના પ્રિય પુત્રનું પાલણુ પોષણ કરવા
 માંડ્યું. પણ શંતનુ રાજા મૃગયા કરીને પોતાને ઘેર આવી જુએ છે તો પોતાની પ્રાણુ પ્રિયા
 સ્ત્રી નિજ ભુવનને વિષે નથી. એમ જાણીને ત્યાંના દાસ દાસી વગેરેને પૂછવા લાગ્યો; ત્યારે
 તેમણે કહ્યું કે, આપ મૃગયાને વાસ્તે વનમાં જતાંજ રાણી સાહેબ સ્વપુત્રને સાથે લઈને પોતાના
 પિતાના નગર તરફ જતાં રહ્યાં. એવાં વચનો તે પરિજનોના મુખથી શાંભળીને રાજા અતિ શો-
 કાતુર થયો, અને નિરાશ થઈને પોતાની શરૂઆત ઉપર જઈ મૂતો. તે યિછાનું અતિ ક્રોધ છતાં
 તેને ને કાંઈના યિછાના જવું ભાસવા લાગ્યું. નિદ્રા આવવાનાં ઘણાં પ્રયત્નો કરે છે પણ ચિંતાં
 રૂપ શોક તે નિદ્રાને પાશોળ આવવા શાની દિયે! કહ્યું છે કે “ચિતાતુરાણાં ન સુખં ન નિદ્રા”

તેતી પઠ રાજને ધયું અને જમ સમુદ્ધને વિષે તરંગો ઊપર તરંગો આવ્યા જાયછે, તેમ રાજની
 મતનાં શોકરૂપ સમુદ્ધમાં પોતાની પ્યારી સ્ત્રી અને પ્રાણપ્રિય પુત્ર સંબંધી સ્મરણરૂપ નોનાપકારના
 શંકરૂપ તથા ચિદલ્પરૂપ તરંગો ઊઠી રહ્યાછે, અરે! મારા સુકુમાર લાકડવાયા પુત્રનાં હાસ્યયુક્ત
 મુખનું દર્શન થતાંજ અને પ્રહાનંદ જેવું મુખ થતું હતું. તેનો એકાએક વિચાર થઈ ગયો.
 હવે હું શું કરું! જેની સ્મૃતિ તો જાણે મદનાવૃત્તિજ હોયની! જોતાંજ જોનારનું મન હરણ
 કરી રિયે. તેનો વિરહ હવે હું કેમ સહન કરી શકોશ! એટલુંજ નહીં પણ અધૂરામાં પૂરું વળી
 મારી પ્રાણવચ્ચા પણ મને મૂકી ગઈના! આહા! એતું એક એક ગુલ લલાણ જાણે અમૂલ્ય
 રત્નજ હોયની! એટલે પતિવ્રતાઓમાં પણ જે પ્રથમ ગણના કરવા યોગ્ય, એવી સ્ત્રી રત્નનું વ્યવન
 એ વ્યસનને વશ થઈને અમાન્ય કરતું! એટલુંજ નહીં પણ મેં માફ વ્યવન પ્રણામ્યું! તેથીજ
 આ પંથાત્તાપરૂપ સમુદ્ધમાં બૂટી રહ્યો છું. એવા પુત્ર અને પ્રિય સ્ત્રીના સામગ્ર વિસંગડરૂપી અ-
 ગ્રિમાં રાજનું મન તથા તન દુઃખ થવા લાગ્યું. એમ દેશાએક દિવસ મૂઢી રાજ શોકમાંને શો-
 કમાંજ મગ્ન રહ્યો અને વ્યસન વગેરે છાકું ભૂલી ગયો. એક સમયે પૂર્વની પઠ પાપાશુદ્ધિ ઉત્પન્ન
 થઈ તેથી વ્યસનને આશીર્વાદ થયો યકો તેણે મૃગયા કરવાનું શરૂ કર્યું. કહ્યુંછે કે “જ્યારે માણસ
 વ્યસનને વશ થાયછે ત્યારે સર્વ સુખ દુઃખ વગેરે ભૂલી જાયછે.” તેમ રાજ પણ સર્વ ભૂલિ
 ગયો. એક દિવસે એક ખારંધી આવીને રાજને કહેવા લાગ્યો કે, હું રાજનું, નદીકિનારાને નજીક
 એક વન છે, તે આવકાસ મૃગયા કરવાને વાસ્તે સાફ દેઠાણું છે, માટે ત્યાં જો આપ પંથારો તો
 આપનું મન પ્રસન્ન થવા વિના કદી રહેવાનું નથી. કેમકે ત્યાં અગણિત મૃગશાઓ નિરાંકપણે
 વિચર્યા કરેછે. તે વનપશુઓ એવા તો મત થયાછે કે, જેઓના મુરમુર શાપ્તોથી આખું
 વન ગાજી રહ્યુંછે. એ વનમાં ચિત્રકાય (વાઘ) પશુઓ સૂકર પશુઓ, (કુમ્ભરો) પણા વિચરી
 રહ્યાછે, તેમજ વનમહીયો (વનમાં પહોણાના જેવા જાતવરો થાયછે તે) ખપોરના સમયે પાણીમાં
 પડીને કીડાઓ કર્યા કરેછે. માટે એ વન મૃગયા કરવામાં માણું સાફ છે, એવાં તે વ્યાધનાં
 વ્યવતો સંભળીને તથા તેને તે વન દેખાડવા પોતાની સાથે લઈને રાજ પોતાના દેશાએક આ-
 બુસો સહિત તે તરફ ચાલ્યો; યોગ્ય વખતમાં તે સંકેત કરેલા વનમાં આવી પહોંતો. પછી
 તે વનની ચોતરફ પાસ નખાવ્યો, અને ધનુષ્યોના યંત્રદાર કરવાની આજુસોને આજ્ઞા કરી,
 સીમિલા મૃગશાઓની પાછળ સીમિલા કૂતરાને મૂક્યા, તેઓ તે મૃગશાઓની પાછળ દોડવા
 લાગ્યા; પોતાની સાથેના સ્વરો દોડવાને દોડવવા લાગ્યા. એવા કૃત્યને લીધે વનના જાત-
 વરો જ્યાં ત્યાં નાશવા લાગ્યા; પણ નાશીને જાય ક્યાં! જ્યાં જાય ત્યાં પેલો કાસ આદે આવે
 તેથી અતિ વ્યથા થયા અને તે જાતમાં પડવા લાગ્યા. મૃગશા ગિચારા મોઢા મોઢા છડગો

મારી ભયભીત થયા થકા કૂદતા કૂદતા નાશવા માંડ્યા. જ્વાનો કોઈ રસ્તો મળે નહી તથી તે ફાસમાં અટકી પડે. સસલા પોતાના પ્રાણ રક્ષણાર્થે દોડતા દોડતા સંતાવાની જગા શોધતા કરે પણ આખર નાઇલાજ થઇને તે ફાસમાં સપડાઈ જવા લાગ્યા. મોટા મોટા વન હસ્તિઓ મહા ભયને પામીને કારમી ચીરો પાડવા લાગ્યા. કેટલાએક મૃગલાઓ પ્રક્ષોની કુંભમાં ભરાઈ ખેડા. કેટલાએક વનપહાડાઓ પાણીમાં જીવવા લાગ્યા. શિયાળિયા પ્રાણાંત જાણીને અતિ ત્રાસ પામવા લાગ્યા. તરસ જતના પ્રાણીઓ ભયભીત થઈ દશો દિશા તરફ ઉઠાળા મારવા લાગ્યા. શરભ (અષ્ટપદ) પક્ષી પોતાના આગળા ચાર હાથો જમીન ઉપર ટેકી પાછળા ચાર પગ સંકોચી રાખી જમ ઊંચા નીશાનપર તોફાન મોરચા માંડેલા હોય તેમ થઈ ધૈર્ય ધરીને જ્યાં ત્યાં ખેઠલા છે તે જાણે તે વન પ્રાણીઓને ધૈર્ય દેતા હોયની! અથવા પોતાનું શૌર્ય બતાવતા હોયની! કશારી સિંહો પોતાના ગળાના ઘાટા કુશ ઊભા કરીને જાણે તે રાજની સાંમે યુદ્ધ કરવા જ તૈયાર થયા હોયની! ઝવેરી રીતે રાજાએ તે આખું વન ખળભળાવી નાખ્યું તે વખતે મંદર પર્વતથી સમુદ્ર મંથન થવાની પઠ ભાસવા લાગ્યું. ઝેટલામાં અચાનક એક દિશા તરફથી શબ્દ થયો કે હું રાજા, આ કામ કરવું તને યોગ્ય નથી માટે એમ ના કર. એવો શબ્દ શાંભળતાંજ તે દિશા તરફ જીવે છે તો એક પુષ્ટ શરીર યુક્ત કામદેવ સમાન સુંદર તરણ પુરુષ દીક્ષમાં આવ્યો; તેણે પોતાના હાથમાં ધવળ્યને ધારણ કર્યું છે, તથી એવો શોભે છે કે જાણે એ વનનું રક્ષણ કરવાને અર્થે સાક્ષાત્ ધર્મવેદન મૂર્તિમાન થઇને આવ્યો હોયની! તેને

રાજા:—(પોતાના માનથી કહેવા લાગ્યો કે) આ જંગલમાં ફરનારા હરિણોનો હું શિકાર કરું છું, તેનો એટકાવ કરવાની તને શું ગરજ છે?

તરણ પુરુષ—હું મહાભાગ્યવાન રાજા, આ વનનાં પ્રાણીઓ એવાં છે કે જેઓને ભયની લો ખખરજ નથી, અને પોતે પણ કોઈને ભય અથવા ઉપદ્રવ કરતા નથી. એવાં નિઃશંક તથા નિરપરાધી વનપ્રાણીઓને મારવાને તમે યોગ્ય નથી. કેમકે, તમારા જવા શ્રેષ્ઠ પુરુષો તો એવા પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરે છે. જમ આપણે જીવ આપણને પ્રિય છે તેમ સર્વ પ્રાણીઓને પોત પોતાનો જીવ પ્રિય છે; માટે પોતાના જીવની પઠ સર્વ જીવોની રક્ષા કરવી જોયે છે. એવો પુરુષ માત્રનો સાધારણ ધર્મ છે તેનો ત્યાગ કરવો ન જોયે.

રાજા—ત્યારે મૃગયા શબ્દના અર્થની તને ખખરજ નથી. જગતમાં બે પદાર્થો છે એક સ્થાવર બીજા જંગમ. એ બન્ને પદાર્થો ઉપયોગમાં લાવવા યોગ્ય છે, તેમ કર્યાથી કાંઈ હિંસા કહેવાય નહી. જમ સ્થાવર પદાર્થ ઉપર કોઈ નિશાણ મારિયે તેમ જંગમ પદાર્થ ઉપર નિશાણ મારવામાં શું હિંસા થાય છે કે! હું બાલક એમાં હિંસા માનનારા તમે મૂર્ખ છો. કોઈ ધૂર્ત

શિકાર કરવામાં પાપ છે એમ સમજાવીને તને ભરમાવ્યો જણાય છે તેથી તું આ પ્રમાણે બેઠો. હવે તું જાનો જાનો બેઠો રહીને મારી શિકાર કરવાની ચતુરાઈ તો જો. સર્વ ક્ષત્રિયોને શિકારરૂપ બેઠો અતિ પ્રિય હોય છે અને એથી પરમાનંદ ઉત્પન્ન થાય છે.

તરૂણ પુરૂષ—(તિરસ્કાર યુક્ત) હે રાજા, તમને ધનુર્ધરનો મિથ્યા અભિમાન છે. જો તમને જંગમ પદાર્થો ઉપરજ શિકાર કરવા શીખવું હોય તો આ સ્થળ મૂકી દહને બીજા કંઠાણે જઈ સીખો. પહેલાં પ્રાણીઓને યુક્તિથી ઘેરી લઇને પછી તેઓને મારવું એ તો ધોર કૃત્ય છે, એ કાંઈ મુઠાયા રમણ કહેવાય નહીં. જે પશુની વનમાં સર્વ પ્રકારે પોતાના જીવનું રક્ષણ કરવાની જુદા હોય તે દેકાણે તમારું ચાતુર્ય પ્રગટ કરવું જોયે છે. (એ પ્રમાણે તેણે રાજાને ઘણા પ્રકારે વાર્તાઓ જતાં રાજા માનતા નથી એમ જાણીને ક્રોધે કરી આંખ લાલચોળ કરી ઘણા કડવાં વચનથી ફરી કહેવા લાગ્યો કે) હે નિર્દય તને ધિક્કાર છે. અને તારા આ વૃદ્ધ વયને પણ ધિક્કાર છે. આટલાં બધાં વર્ષ તે પાણીમાં ઘાટ્યાં જણાય છે. ધનુર્ધરી થઇને બચારા આ નિરખરાધી જીવને મારવા કે! એ તો વ્યાધોનું કામ છે તે તને કરવાની શરમ થતી નથી! તું આ વનના જીવોનું હૃદય ભેદન કરવાને તત્પર થયો તે જાણિયે મારાજ હૃદયને ભેદવા તૈયાર થયો છું એમ હું સમજું છું. તું ધર્મને મૂકી અધર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરવા તૈયાર થયો છે તેનું ફળ તને હમણાજ મળશે.

એમાં તિરસ્કારયુક્ત વચનો બોલીને ઘણી ચાલાકીથી એક બાણ એવો તો તાકીને માર્યો કે તેણે રાજાના રથની ધ્વજા છેદી નીચે નાખી દીધી. તેટલીજ વાર તે રાજાને પણ બાણ મારતાં લાગી હોત પરંતુ તેમ તેણે કર્યું નહીં; તે એવા વિચારથી કે, એક સાધારણ સૂક્ષ્મ પ્રાણીને મારવું પણ યોગ્ય નથી તો સર્વોત્તમ જે મનુષ્ય પ્રાણી તેમાં વળી પૃથ્વીપતિ એવાને એકદમ વિચાર કરવા વિના મારી નાખવું મહા નિર્દયનું કૃત્ય છે, માટે એમ તો સર્વથા કરવું નહીં, પરંતુ પરાક્રમ તો બતાવવો જોયે, એમ જાણી ધનુષ્ય ઉપર બાણ ચણવી સ્વામ્રમોહ મંત્રનો પ્રયોગ કરી સંસ્પર્શીને માર્યો, તેના માર્યાં તે સૂક્ષ્મ થઇને પડી રહ્યો. એવો તે તરૂણ પુરૂષનો પરાક્રમ જોઇને તથા તેના હાથથી પોતાનો પરાજય થવા માંડ્યો એમ જાણીને રાજા મહા ક્રોધમાં આવી ગયો. તેથી આંખો લાલચોળ કરી તેની ઉપર એકદમ અગણિત બાણોની વૃષ્ટિ કરવા મંડી ગયો. તે બધા બાણોને જેમ પવન વૃક્ષોને જડ મૂલથી ઊભેલી નાખી દિયે તેમ તે મહા પરાક્રમી તરૂણ પુરૂષ લીલા મારમાં છેદી નાખવા લાગ્યો. એવું તેનું અનુભવ યુદ્ધ ચાતુર્ય જોઇને જેમ ઘણા હરિણો એક સિંહને ઘેરી દિયે તેમ તે રાજાના માણસોએ તેને ઘેરી લીધો. અને પ્રત્યેક માણસ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે બાણ મારવા મંડી ગયા. એવું કુર અને અધર્મ યુદ્ધ જોઇને તે મરૂં પુરૂષે મનમાં વિચાર કર્યો કે આજ પ્રસંગે કેવળ દયાનેજ વળગી નિરૂપ્યો થઇને વેળ ગમવાનીશ તો

પ્રાણુ તત્કાલનો સમય આવશે, માટે હવે પૂર્ણ રીતે ક્ષત્રિયપણાનો અંગિકાર કરવો જોયેછે. એવો મનમાં પાકો સંકેત કરી મહા ક્રોધમાં આવીને એવું તો હસ્ત કૌશલ્ય કરવું કે બંધા ચોદાઓના હસ્ત સ્વસ્થ થઈ ગયા અને તે મસ્ત તરણ પુરૂષે સમસ્ત પુરૂષોને ઘાયલ કરી નાખ્યા. એવો તેનો અમોઘ બળવીર્ય જોઈને રાજા ઘણો કોપાયમાન થયો. અને દાંત કરડીને મહા ક્રોધના આવેશમાં આવીને ધનુષ્યમાં બાણ ચણવા લાગેછે, એટલામાં અતિ ત્વરાથી તે પરાક્રમી તરણ પુરૂષે અતિ ત્યાગાક્રીથી એક બાણ મારીને તેના ધનુષ્યની દોરી તોડી નાખી, એમ તેવું સાહસ કૃત્ય જોઈ જેમ સિંહના પરાક્રમથી હાથી વ્યાકુલ થાય તેમ તે શાંતવુ રાજા વ્યાકુલ થયો. અને પોતાનો પરાભવ થયો તેથી ખેદ પામીને દ્રીકો પડી ગયો. એ સર્વ ખેલ ગંગા પોતાના મહુલમાં ઉભી ઉભી જોતી હતી. તે અતિ ધ્વજશ વધવાનો સમય જોઈને તેવું નિવારણ કરવા સાડ પોતે અમુલ્યમાં આવીને પોતાના છોકરાને કહેવા લાગી.

ગંગા—તને એટલો બધો અભિમાન શાથી આવ્યો કે, તારા પિતાની સાથેન યુદ્ધ કરવા તત્પર થયો છે!

યુવ—પોતાની માતૃથીનાં વચન શાંભળીને તે આશ્ચર્યને પામ્યો થકો બોલ્યો કે હું માતાજી, આપણે વનને વિષે સંહારા છેએ ને એ તો રાજા છે તેમ છતાં એ મારો પિતા થાયછે એમનું શા રીપરથી બહાં!

ગંગા—એ તારો પિતાજી છે; એમાં સંશય આણવાનું કારણ નથી. એમનું નામ શાંતવુ છે. એમને પ્રથમથી શિકાર કરવાનું અતિ વ્યસન છે. એમનું મન એ વ્યસનને આધીન થઈ ગયું છે. એ તારો જન્મ થયા પછી એક વખતે હું ઘેરમાં છતાં મૃગયા રમવા જવાને તૈયાર થયા હતા ત્યારે મેં ઘણું હુકિત્તે કરી સનહીતે તેમ કરવાની મના કરી છતાં એમણે મારું કહેવું માન્યું નહીં; તેથી મને ઘણી નીચ મરી. તે દિવસથી તને સાથે ક્યારે મારા પિતાને ઘેર આવી રહીછું. સદાસતં પશું કહું કે, “વનિ જો ગ્રીતું રમણ કરે નહીં તો સ્ત્રીએ પોતાના પિતાના ઘેર જઈ રહેવું.”

યુવ—હું મનુષ્ય! કિમિ કરે કરવાનું મૂકીને જ અનુચિત કર્મ કરે તે કુકર્મી કહેવાય, એવું હું મને હું વિચાર કરેવતો નથી. એ તો મારો કદો શત્રુ છે કેમકે, મેં રાત્ર દિવસ રાત્ર દિવસ એમને પાંચકો પાંચકો માર્યું છે, તેઓને જ મારવા તૈયાર થયો ને પિતા શાનો! એવાં કાલકીર્ત્તિ કરનારો પિતા હોય કે પછી પત્ની ને ગૃહ વને શિક્ષા કર્યા વિના હું કદી સંહાર નથી.

ગંગા—હવે અતિ ક્રોધને વધા ધમ્યજો જોઈ પોતાના પતિની પાસે આવી ત્યાં જ જોઈ અતિ વચન મુકા કરેલ કહી કે, હું સંવન આપને પોતાના પુત્રની ઊપર નિદર્ય થવું

ચોગ્ય નથી. આનું ભયંકર પિતા પુત્રનું મુકુ લેઈને મળી જીવિત મેંચે રહેતું નથી. આટલે કદાચ આ બાજુનો અપરાધ થયો હોય તો આપ હાથ કરાવ એવું છે.

એમાં અધ્યાત્મ પોતાની પ્રિય પત્ની ગંગાતાં એવિ મહુર વાઙ્મો રાંઝીને પૂરેલી જાણી વાતની કેમનિધી રાજ રતનપ્ર થઈ રહ્યો. પછી રતનપ્રથી નીકળી જીવનરહે અને પોતાની સ્ત્રી તથા પુત્રની સાંજે નિરૂપી કોઈ અઘરાઈ કે થઈ ગયો, ને આંખમાં પ્રેમમાં આંસુ સંઘાવવા લાગ્યો. યાચોગ્ય રીતે પોતાની પતિનું આશ્રયન કરીને પોતેના પુત્રની પાસે જતની ઝંઝાર કરેછે, એટલે તે છોકરી પણ જાણી ગયો ને પ્રેમ ખેતન આવી મનુષ્ય નીચે નાખી કાઢિતને મળ્યો. બાજેને અને આનંદ ઉત્પન્ન થયો તેથી હેયું આશ્ચર્ય. આંખમાં પ્રેમમાં આંસુ આવી ગયાં. પછી છોકરાએ પિતાને નમસ્કાર કર્યો. રાજાએ છોકરાને જાણી રાંઝીને માંગ્યો. તે રાખે જેમ અમનની વૃદ્ધિ દેવ પ્રસન્ન થાયછે તેમ પોતાના છોકરાને મજાસાથી રાજા સાંત યયો. પિતા પુત્રનો પરસ્પર પ્રેમ જોઈને ગંગાને જે હુપે ઉત્પન્ન થયો. તેનું મુખથી કર્મન કરવાને કદાચ ગંગા પોતે પણ સમર્થ થાય નહીં તો વજ્રતા તે કેમ કર્મન કરી રાહ! આટલે રૂત વાચકોએ એનો વિચાર પોતાના હૃદયમાં કરી લેયો.

રાજા—(પોતાના મનોહર પુત્રનો અગ્નતક સંયોગ થયો તે મહુ પુત્રપતો પ્રજાવ જાણીને પોતાની પ્રિય સ્ત્રીને પૂછવા લાગ્યો કે) પ્રિયા, આ એકોકિક રૂપરતન પુત્રને હજી મૂક પણ આવી નથી તેથી 'પૂર્ણ' તરંગાવસ્થાને પામ્યો નહીં છતાં એણે જે મને પરાક્રમ બતાવ્યો તે જોઈને હું વિસ્મયને પામ્યોછું; એને જોઈને મને આરાંકા ઉત્પન્ન થાયછે કે, એનું આટલું નાનું વય છતાં આ વનમાં કેમ આવ્યો; આટલો પરાક્રમી કેમ થયો; અને એનું પ્રતિપાસન તે શ્રુત્વી રીતે કર્યું! તે કહે.

ગંગા—હું રાંઝ રાંઝાણો, ત્યારે એ છોકરાને તેડીને મારા પિતાને ઘરે આવી તે દિવસથી મારું પાંચ વર્ષ તો એને વિદ્યાધરોના બોળમાં રમતાં રમતાં ગયાં છે. તે વખતે પણ એની એવી કાંતિ હતી કે તે વિદ્યાધરોના છોકરાઓમાંથી 'પણ' જુદોજ બોળખવામાં આવતો હતો. પછી પવનવેગ નામનો એનો મામો જે સમય વિદ્યામાં દુરાળ છે તે એને વિદ્યા ભણાવવા લાગ્યો. એની બુદ્ધિ અતિ ચપલ હોવાથી થોડા દિવસમાં સંપૂર્ણ શાસ્ત્રો ભણ્યો. તેમાં મનુવિદ્યા તો એવી ભણ્યો કે એનો શુદ્ધ જે પવનવેગ છે તે પશુ અતિ આશ્ચર્ય પામવા લાગ્યો. એવી રીતે એણે એવો વિદ્યાભ્યાસ કર્યો કે બધા વિદ્યાધરો એની આગળ નુંહુની માફક દેખાવા લાગ્યા. મારા પિતાને ઘરે એ અતિ વિનોદ કરવા લાગ્યો. બળ અને વિદ્યાના મહે કરી ઉદ્ધત થયો થકો પોતાના મામાના સર્વે કુટુંબીઓ સાથે લગ્ન કરવા લાગ્યો. એવા એના અમાર કર્મને લીધે રંજન કોઈ મેણું મારે કે આ કોનો છોકરો છે ન કોને દુઃખ દિયે છે એવા

લયથી મેં ત્યાં રહેવું સાંઝે વિચાર્યું નહીં, ને છોકરો આવો કજીઆખોર હોવાને લીધે એને સાથે લઈને જ્યાં આપની સાથે માંઝ પાણિયહણુ થયું હતું ત્યાં આવીને રહી છું. ને શ્રીજિનેશ્વરની પૂજા કર્યા કરું છું. ત્યાં એ પુત્ર ચારણશ્રમણ મુનિઓની પાસે ધર્મનો ઉપદેશ શાંભળતાં શાંભળતાં દયાધર્મની ઉપર વિશેષ પ્રીતિ કરવાં લાગ્યો; અને પ્રાણીઓની થતી હિંસા શાંભળી આંખમાંથી આંશુ લાવી કોઈએ નિરપરાધી પ્રાણીઓનો વધ કરવો નહીં એવી પોતાની આણુ મનાવી. આ અઘવીશ ગાઝિનું વન ખનાવીને તેમાં નિરપરાધી પ્રાણીઓનું પાલન કરવા લાગ્યો છે. એના લયને લીધે કોઈ પારથી આ જંગલમાં આવી શકતો નથી. આ વનમાં ઘણા કૂર વાઘ વગેરે હિંસક પ્રાણીઓ રહે છે, તેઓ ગઝિ પ્રમુખ ગરીબ પ્રાણીઓને કોઈ વખતે પણ મારતા નથી. એવો અહિંસા ધર્મ અંહી એણે પ્રવર્ત્યો છે. એ પુત્રના પ્રતાપથી યમદૂત પણ એવા બિહુ છે કે, કોઈ પણ અલ્પાયુષી થતો નથી; માટે હું પ્રાણુપતિ રાજા, એ છોકરાના અહિંસા પ્રતનું તમને પણ સર્વ પ્રકારે રક્ષણ કરું જોયે છે.

રાજા—(પોતાની સ્ત્રીના મુખે પુત્રનું વૃત્તાંત શાંભળીને અતિ પ્રેમના આવેશમાં આવી બોલ્યો કે, હું પ્રિય પત્ની, આજથી મેં તારાં વચનથી સિકારનો ત્યાગ કર્યો એમ સમજ. માટે હવે આ શ્રેષ્ઠ પુત્રને લઈને મારે ઘર ચાલ. તારા આવ્યાથી ફરી માંઝ લાગ્ય ઉદય થયું એમ હું માનીશ અને તેથી મારા ઘરની અતુલ શોભા થશે.

ગંગા—હું સ્વામીનાથ, હવે તો માંઝ મન ઘણું ધર્મશક્ત થયું છે, પ્રથમની પઠ લોગની તૃપ્તિ મને નથી. મારી ઇચ્છા જિનોપાશના કરવાની છે. માટે હું રાજા, આ છોકરાને લઈને તમે નગ્રમાં જાઓ અને પૃથ્વીનું રાજ્ય કરો. (એમ કહી પુત્રની તરફ જોઈ તેને કહેવા લાગી કે) હું પુત્ર, હવે તું તારા પિતાની સાથે જઈને મનઃચ્છિત સુખ લોગવ. આવો રાંતવુ સરખો પિતા તારાવિના બીજાને મળવો દુર્લભ છે. તેમજ તારા જોવો પુત્ર પણ રાંતવુવિના બીજાને મળવો દુર્લભ છે. જેમ ચંદ્રમા તેના પુષ્પ નામના પુત્ર સહિત શોભે છે તેમ તમે પણ પિતા પુત્ર શોભાને પામો એવું માંઝ આશીર્વાચન છે.

ગાંગેય—હું માતૃશ્રી, જ્યારથી હું શુદ્ધિમાં આવ્યો છું ત્યારથી તમારાવિના બીજા કોઈને જાણતો નથી, મારાં માતા પિતા તમે જ છો. તમારી સેવાવિના મારો એક દિવસ પણ ખાલી કેમ જાય! માટે હું પ્રાર્થના પૂર્વકે આપનો વિનય કરું છું કે તમારાં ચરણ કમલથી મને દૂર કરવો ન જોયે, અને એ વિયોગ મારાથી સહન થવાનો નથી. હું મમ માતૃશ્રી કહીને કોને બોલાવીશ? આપના દર્શન કર્યા વિના મારા હૃદયમાં શાંતિ કેમ ઉત્પન્ન થશે? આપ પરમ દુષ્ણુ છતાં મને નિરપરાધી વત્સ ઉપર આટલી બધી નિર્દયતા કેમ કરો છો? (એમ કહી પગ

પણ રીડી પડેને ને અર્ધામર્ધ મોંડામોંડે કપાલ પડતે જોયે તેને તેણે અને પુત્રને જોયે એક પુત્ર
 સેવને કરવા આજે છે પમુ વિશ્વને કમાવે છે તેથી પુત્રનો તુલ્ય કાસી જિતી જિતે પુત્રનો હું પુત્ર.
 તારા જીવ અણુપણીની અને વિદેશ કાપુતને કાસી રીતે સ્વતંત્ર સર્વ થઈ મનુષ્ય જોય નથી.
 આરા વિદ્યાર્થી વિદ્યાર્થી મનો ભૂતો આજે રાંચ કુલ આપ હી આજે જલે વલન મનુષ્ય જોતાનું મન
 કાળજીને કામચે થયે ઉપે નો તું પ્રણવ છતાં દેવ પોતેનું મન જાતી રાજ્યે નથી! તું મહાત્મા પા-
 ભક પુત્ર છતાં આજે વચન કલેવન કરતું લેતેનું નથી. તારા પિતાનું વ્યવહાર મનુષ્ય છે ને સ્વતંત્ર
 લેવને જોય તેમને મુખ આપ મન કરતું લેવે છે. આજે તુલ્ય કાસી મનુષ્યે પ્રીતિ કરી છે તેમાં
 વિદ્યાર્થી તને જોય નથી. આજે તારા પિતાની રૂઢિ જાતને તેમને રાજ્યમાં કરવાનું કર.
 તારા જેવા પુત્ર લે પુત્ર પિતાની સહાયતા ન કરે તે જોયે કોણ કરશે! હું પુત્ર, તારા પિતાનો
 તારા ઉપર મોટો પ્યાર થઈ છે, અને કોઈ કહ્યો તું વધે કહીશ નથી.

એ પ્રમાણે કાળી યુવિત્રી ગંભીર જોતાના પુત્ર ગંભીરને જોય કર્યો, નોંધ મનુષ્ય
 પ્રાપ્ત્યને કોઈ કોઈ ન જોયેલાં સ્વતંત્ર જોની ગણે. પરંતુ જોયે જોયે કળે શુદ્ધિલન તેથી
 મનમાં વિચાર કરીને આત્માની અવસ્થા અન્ય રીતી અને સ્વતંત્ર અનુકૂળ નમસ્કાર કરીને જો-
 તાના પિતાની સાથે જોયે તૈયાર થયો. તે વખતે સર્વ, હું તથા શોકના તર્ંગરૂપ દેવ તમ
 દેવોના સૈન્યમાં જોયે સપ્તર્ષિ ગયો હોયની! આજે પુત્રગમનન્ય હું તથા તર્ંગરૂપ દેવ સૈન્ય
 જોતાની તરફ જોયે, અને સ્ત્રીવિષય નમ્ય શોકના તર્ંગરૂપ દેવસૈન્ય જોતાની તરફ જોયે,
 તેથી પંચમાં પછી ગયા જોયે મુખમુદ્રા બાની ગઈ; અને જોયે મનના બંને બાવ યુજ પુત્ર
 તથા સ્ત્રીની સાંધે પ્રેમ દૃષ્ટિ જોયે લાગ્યો. તે સમયે નેજોમાંથી હું તથા શોકાતુ નીકળતાં
 લાગ્યાં. તે બંને નેજો જોયે હું અને શોકરૂપ ધારણ કરીને અત્યુદાર આનંદ અને જો-
 દને દર્શાવતાં હોયની! તેને જોયે ગંગાને પમુ અતિ દુઃખ થયું પમુ પાણું મનને વાળીને પુત્ર
 અને પતિનું સારી રીતે સમ્બાધન કરી વિદાય કરેલા. તેને અન્ય કરીને તે બંને પિતા પુત્ર
 જોતાના નગરમાં આવ્યા. પોતાનો પુત્ર અતિ સદૃશી જોયે રાગ મુદ્દત્ત જોયે નગર રાજ્ય-
 ગારીને મોઘ મહોત્સવ સહિત તેને યુવરાજ્ય પદ આપ્યું. કહ્યું છે કે, “જોયે શિષ્ય અથવા
 પુત્રની પ્રાપ્તિથી લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ થાય છે.”

સાંતત રાજ્યે જોતાના પુત્ર ગાંધેય ઉપર આખા રાજ્યનો કારભાર નાખી રીધા પછી
 તેણે બધા રાજ્યોને જીતીને પોતાનું રાજ્ય નિર્ધાર કર્યું, તેથી આ મોટું રાજ્ય કોણ અથાવશે
 એવી જ રાજ્યને ચિંતા હતી તે મંડી ગઈ, અને પોતાના પુત્ર ઉપર વલો પ્રસન્ન થયો. પોતાના
 માથા ઉપરથી ભાર ઊતરી ગયો તેથી સાંતત રાજ્ય મહા આનંદ પામીને પુત્રની રજા સર્વ પૃથ્વી

આકાશને પ્રકાશ કરવાને સૂર્યવિના બીજે કોઈ સમર્થ નથી, તેમજ માણે રાજ્ય સંભાળવામાં ગાં-
ગ્યવિના બીજે કોઈ સમર્થ નથી. એવો કલાનિધિ પુત્ર છતાં મારાથી બીજાને રાજ્ય કેમ અ-
પાય? એ બધાં કારણો છતાં એ નાવિક કન્યા ઉપર માણે મન ધણું આશક્ત થયું છે તેનું હવે
શું કરવું? એ પ્રથમ ઇચ્છાને લીધે હું એવા સંકટમાં પડ્યો છું કે, હવે બીજાં કાંઈ સૂઝતું નથી.
એ પ્રમાણે વિચાર કરતાં જેમ વાધ શિકાર કરવાને નીકળેલો હોય તેને શિકાર નહીં મળવાથી નિ-
રાશ થાયછે; તે પ્રમાણે નિરાસ થઈને તે શાંતવુ રાજ પોતાના નગર પ્રત્યે આવ્યો. પણ
પોતાનો સંકલ્પ નિરૂપ્ત ગયાથી અહુર્નિશ અતિ ચિંતાતુર અને મહા વિવેક મને પોતાના મ-
હેલમાં રહેવા લાગ્યો. એમ કટલાએક દિવસો ગયા પછી ગાંગેયે પોતાના પિતાનું મુખ મ્હાન
થયું જોયું, તથી તે પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, હું કાંઈ ભૂલી ગયો છું? કે કોઈ
બીજા પરિણતે તેમની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કર્યું છે? કે મારી માતૃશ્રીનું એમને સ્મરણ થયું છે?
જેથી રાજ્યનો એરો ટીકો લાલમ પડેછે. એ વાતની મને ખબર કેમ પડશે? જો હું પોતે પૂછીશ
તો મને સાચી વાત કહેનાર નથી. માટે એમની સાથે અહુર્નિશ ફરનારા પ્રધાનોને પૂછવાથી
એ વૃત્તાંત જાણ્યામાં આવશે, ને પછી જે મારાથી પ્રયત્ન થાય તે કરવું જોયેછે; કેમકે, પિતાની
ઇચ્છા પૂર્ણ કરવી એ પુત્રની ફરજ છે. એવી રીતે વિચાર કરી એકાંતમાં પ્રધાનને પૂછવા લાગ્યો
ત્યારે તે પ્રધાને સર્વ હકીકત તેને કહી. તે શાંભળી લઈને તરત ત્યાંથી નીકળીને તે નાવિકની
પાશે ગયો અને તેને કહેવા લાગ્યો.

ગાંગેય—હુ ભાગ્યશાળી નાવિક, રાજ શાંતવુ કોઈની પાશે યાચના કરવા બંધ નહી
તેમ છતાં તારી પાશે તેણે કેસી યાચનાનો તે ભંગ કર્યો તે સાણે કરવું નહી.

નાવિક—(અતિ પ્રસન્ન થઈને કહેછે) હુ રાજપુત્ર, તમારા તીર્થરૂપ જે શાંતવુ રાજ,
તેમની યાચનાનો ભંગ કરવાનું કારણ આ છે—શોકચોનો પોત પોતામાં બનાવ હોતો નથી
એવો દુનિયાનો સાધારણ નિયમ છે. તેમ યજ્ઞથી પુત્રીને દુઃખની પ્રાપ્તિ થાય. વળી જેને
પ્રથમ એક સ્ત્રી પુત્રવતી હોય તેને દીકરી દેવી તે કામ ખરેખરે દીકરીને કુવામાં નાખવા જવું
થાયછે. તેને એમની પ્રથમ સ્ત્રીના પુત્ર છે. માટે તમારાથી એને હરેક પ્રકારની ખીણ થાય
તો તે એનાથી સહન થાય નહી. જેમ જે વનમાં સિંહુ બચત હોય તે વનમાં હરિણો નિર્ભય-
પણે રહી શકે નહી. તેમ તેને છતાં મારી છોકરી કે તેની પ્રબલે કોઈ પ્રકારે સુખ યજ્ઞનો સં-
ભવ ન થાય. તમાણે એવું સામર્થ્ય છે કે કોઈ દરિદ્રી ઉપર કૃપા કરે તો તે કાણુમાં ધનાઢ્ય
થઈ બંધ, ને કોઈ ધનાઢ્ય ઉપર ક્રોધ કરે તો તે પલ્લવમાં દરીદ્રી બની બંધ, એવી રીતે સર્વ પ્ર-
ભાવું હિત તથા અનહિત કરવાનું જેમ તમારા હાથમાં છે તેમજ મારી પુત્રી તથા તેના દિલ્હી

ઉત્પન્ન થયેલી પ્રજા તે લક્ષ્મીને સારી હોય તો પણ તેનું સાદું અને નરમું કરવું તે પણ તમારા જ હાથમાં હોવાથી તે જન્મસુધી પરાધીન રહે તેથી તેઓને કદી સુખ થનાર નથી. ઉલટું વિપત્તિમાં નાખવા જેવું થાય. જેમ મોટી નદી સમુદ્રવિના બીજા કોઈને મળી શકે નહીં તેમ રાજ્ય લક્ષ્મી તમારા વિના બીજાને મલવાનો સંભવ જ નથી. જેમ ચંદ્રમા આકાશ સ્થળ મૂકીને પાતાળમાં જાય નહીં, તેમ રાજ્ય સંપત્તિ તમને મૂકીને બીજાના હાથમાં જનાર નથી. તમારા સુનીતિપણાને લીધે પ્રજાની જેટલી તમારા ઉપર પ્રીતિ છે તેટલી બીજા કોઈના ઉપર પણ થનાર નથી. એ બધાં કારણોનો વિચાર કરતાં મારી પુત્રીની સંતતિને રાજ્ય લક્ષ્મી કોઈ કાલે પણ પ્રાપ્ત થાય નહીં, ત્યારે પુત્રી આપવી તે શા સાદું! વળી મારી પુત્રી ઉપર મારો અતિ પ્યાર છે, તેને આખો જન્મ સુધી મહા ક્લેશમાં નાખું તો તેથી મને મરણ તુલ્ય દુઃખ થાય. અને તે ખરડું મારા અંતઃકરણમાંથી કોઈ કાલે પણ જાય નહીં. (એવો વૃત્તાંત તે નાવિકના મુખથી શાંભળી)

ગાંગેય—હું પ્રારબ્ધવાન, એવો વિચાર કરતાં તમે મોટી ભૂલ કરો છો. એવો તુચ્છ વિચાર તમારે કર્તવ્ય નથી. અમારા કુલ શાંખે તમારે જોવું જોયે છે. બીજા કુલની ચાલ ઉપરથી અમારા કુલ વિષે વિચાર કરવો યોગ્ય નથી. જેમ રાજહંસની તથા કાગડાની ખરાબરી થાય નહીં, તેમ કુરૂવંશના રાજ્યવંશીઓની તથા અન્ય રાજ્યવંશીઓની ખરાબરી થાય નહીં. કુરૂવંશમાં કોઈ સ્ત્રીએ પોતાની શોકચને કોઈ પ્રકારે દુઃખ દીધું એવું આજ દિવસ સુધી મારા શાંભળવામાં આવ્યું નથી, તેમ બીજા કોઈનાં પણ શાંભળવામાં આવ્યું નહીં હોય. મારા પિતાના સાથે તમારી છોકરી સત્યવતીનું લગ્ન થયાથી તે મારી ગંગા માતૃશ્રી તુલ્ય થઈ ચૂકી એમ મને માનવું જોયે છે. મારી માતૃશ્રી ગંગાની સાથે મારો એટલો અધિક સંબંધ રહ્યો કે તેના ઉદરથી જન્મ ધારણ કર્યો છે. પણ પિતાની તરફ દૃષ્ટિ કરતાં બહેની સાથે સરખો સંબંધ કહેવાય. મારા પિતાની જો સત્યવતી ઉપર અધિક પ્રીતિ થશે તો તે મને મારી ગંગા માતૃશ્રી કરતાં પણ અધિક માનવી જોયે છે. કેમકે, માતૃ સંબંધ કરતાં પિતૃ સંબંધ અધિક હોય છે, એવું શાસ્ત્રનું વચન છે. માટે મારા પિતા સાથે એ સંબંધ થઈ ગયા પછી જો સત્યવતીના ઉદરથી કોઈ પુત્રની ઉત્પત્તિ થાય તો તે મારે સગો બ્રાતજ માનવો જોયે છે. અને તે સમયને પણ મારે ધન્ય માનવો જોયે છે કે જ સમયને વિષે મારી દૃષ્ટિ વહે હું બીજા ભાઈને જોઈ. એવો દિવસ કોઈ મહા ભાગ્ય શાળીને પ્રાપ્ત થાય. હું પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક કહું છું કે તમારી પુત્રનું મારા પિતાની સાથે દાંપત્ય સંબંધ થયા પછી તેને હું મારી માતૃશ્રી કરતાં પણ અધિક માનનાર છું. એટલું જ નહીં પણ માતૃશ્રી કરતાં વધારે સુખ આપીશ. મારા પિતાને બીજા સ્ત્રી કરવાનો અભિપ્રાય એ જ છે કે જેમ જે આકલિના રથ શોભતો નથી તેમ જે પુત્રો વિના મને શોભા નથી; માટે બીજા પુત્ર થાય તો હું

પણ સંતુષ્ટ થાઉં ને મારો વીર્ય પુત્ર જે ગાંગેય તે પણ સજ્જાતા થાય. એવી રીતે તે દુઃખિત થયો થકો આ કાર્ય કરવાને તત્પર થયો છે. માટે એ શુભકાર્ય કરવામાં તમારે કાંઈ પણ પૂર્વગત શંકા આશાથી નહીં જોયે. રાજ્ય મળવા વિષે જે તમને મોટી શંકા છે તે વિષે હું આજે તમારી પાસે એવી પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે, જે સત્યવતીને પુત્ર થાય તો ખચિત રાજ્ય પદથી તેનેજ મળશે. બીજાને સંચેયા મળતાર નથી. અને તોજ હું શાંતવ રાજાનો ખરો પુત્ર કેજે સત્યવતીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થએલા મારા બીજા ભાઈનું રક્ષણ મારા હાથમાં ધવલ્ય બાણ લઈને કરું! મારા પિતા ને સત્યવતીની પ્રાપ્તિ થયાથી તેમને જે પ્રસન્નતા થશે તેથી હું એમ સમજીશ કે મને દૈવજ પ્રસન્ન થયો. તથા મને સમગ્ર પૃથ્વીનું રાજ્ય મળ્યું.

એવાં ગાંગેયનાં ગંભીરે ઉદાર વચનો શાંભળવાને દેવોએ પણ પોતાનાં વેમાનો ઉભાં રાખ્યાં; અને એકાગ્ર ચિત્તે શાંભળવા લાગ્યા. તો માણસનું મન રંજન થાય તેમાં શું કહીશું! પેલો સત્યવતીનો પિતા લોભને વશ થયો થકો વિસ્મયને પાગ્યો. અને ગાંગેયના બોલવા ઉપર વિશ્વાસ રાખીને બોલવા લાગ્યો:—

નાવિક—હું રાંજપુત્ર, તમે ધન્ય છો. કેમકે, તમે ઘણા પિતા ભક્ત છો. પિતાની ઊપર એવીજ પુત્રની પ્રીતિ હોવી જોયે છે. તમને પોતાના પિતાનું રાજ્ય પ્રાપ્ત થયું છતાં તેની પરના રાખતા નથી, એ મોટો ગુણ કહેવાય. કેમકે, રાજ્ય મેળવવાને વારતે કૃતલાએક રાંજપુત્રો મહા પાપનું આચરણું કરે છે. એવું રાજ્ય મળ્યું છતાં તેનો અનાદર કરીને પિતાને સુખ થવાનો પ્રયત્ન કરે છે, માટે તમે સત્પુરુષોમાં ગણના કરવા લાયક છો. તમે વાત કહી તે બધી સાચી છે, તેમાં કાંઈ પણ કૃતકો કરવા જોઈતા નથી. તો પણ મારો અંભિપ્રાય આમ છે કે, તમારી પ્રજાને અને મારી દીકરીને પ્રજા થાય તેને ખંનવાનું નથી. તમે પોતે જ્યાં શક્તિમાન છો, તેવીજ તમારી પ્રજા થવાનો પણ સંભવ છે, કેમકે પુત્ર તે પિતાના જ્યોત્ષ્ણ થાય છે. તો એવો મહા શૂરવીર તમારા જ્યોત્ષ્ણ પુત્ર કૃતપન્ન થયાથી તે પોતાની મરજી પ્રમાણે ગમે તેમ કરી શકે. જેમ સિંહનો પુત્ર સિંહના જ્યોત્ષ્ણ પરાક્રમી હોય છે, તેમ તમારો છોકરો તમારા જ્યોત્ષ્ણ થાય તેમાં સંશય શું! એવા સિંહના કુમારોની આગળ મારી છોકરીના છોકરાનું શું ચાલનાર છે! જે પણ હું સાદી રીતે જાણું છું. કે તમારી સંતતિ પણ તમારા જ્યોત્ષ્ણ શુભ ગુણ સહિત હોવી જોયે અને તેનાથી અન્યાય થનાર નથી, તો પણ કાલનું માહાત્મ્ય મોટું છે, કોઈ વખતે સારા માણસની જુદિમાં પણ ફેર પડી જાય છે ને તેનાથી અર્થનો અનર્થ થાય છે. તેમ કોઈ વખતે તેને રાજ્ય હરણું કરવાની ઈચ્છા થાય તો એક સાચુ વારમાં લઈ લેએ. અને તેની શાંખે મારા દૌહિત્રની અલ્પ શક્તિનું શું જોર આવે! ઈત્યાદિક વાતનો ચિન્તાર કરતાં તમારા પિતાને મારી પુત્રી આપવાની ઉત્કંઠા થતી નથી.

ગાંગેય—એ તમારો અભિપ્રાય કૃતકૃપ છે. તેનું હું પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક ખંડન કરું છું તે તેમ શાંભળો, અને (આકાશ તરફ જોઈને) હું દેવો તમે પણ શાંભળો. કેમકે, આ વાતમાં તમને હું સાક્ષી રાખું છું. આજથી હું પાપ વાંછનાનો ત્યાગ કરું છું. ને જે પ્રતના આચરણથી સ્વર્ગ તથા મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, એવા બ્રહ્મચર્ય પ્રતને હું આજથી ધારણ કરું છું. જથી મારા પિતાની ઈચ્છા પૂર્ણ થશે, (નાવિકની સાંમે જોઈને) તમારા મનનીં પ્રાંતિ જશે, તમારી પુત્રી નિરાંક રહેશે, તેને ધરે પુત્રની ઉત્પત્તિ થયાથી તે સ્વતંત્ર રાજ્યાધિકારી થશે. અને મને પરમાર્થ મળશે. એ પ્રત હું આજે જ ગ્રહણ કરું છું એમ નથી. પૂર્વે ચારણ શ્રમણ મુનિએ પણ મને કહ્યું છે કે, ચાર પ્રતોમાં પહેલું તથા ચોથું એ જે પ્રત સર્વોત્કૃષ્ટ છે. તે પોતાના હિતની ઈચ્છા કરનારા પુરૂષે અવશ્ય ધારણ કરવાં જોયે છે. એવો તેમનો ઉપદેશ શાંભળીને તેમાંનું પ્રથમ અહિંસા પ્રત તો મેં તે સમયથી જ ધારણ કર્યું છે. એટલે નિરપરાધી પ્રાણીને ભૂલે ચૂકે પણ મારવું નહીં. તે કોઈ પુન્યના પ્રભાવથી અથવા તે સત્પુરૂષના પ્રતાપથી આજ દિવસ સુધી અહિંસા રહ્યું છે. વડી આજ વિશેષ ભાગ્યોદયને લીધે હાલ બ્રહ્મચર્ય પ્રત લેવાનું મને કારણ મળ્યું, તેથી હું પોતાને ધન્ય સમજું છું. વળી આજથી એવી પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે હરેક વિપત્તિમાં પડેલા પ્રાણીનું કલ્યાણ કરવું. એ સાધારણ ત્રીજા પ્રતનું ગ્રહણ કરું છું. હાલ હું પિતાની સેવા વિના બીજું કશું કરનાર નથી. એ પરોપકાર જાણવો નહીં, પણ મારો સ્વભાવિક ધર્મ હું પાળું છું.

તે સમયને વિષે અંતરિક્ષથી ઘણા બ્રમરોએ કરી સહિત એવાં પુષ્પોની વૃષ્ટિ થવા માંડી. અને આકાશમાંથી ધન્ય ધન્ય રાખદે દેવોના મુખથી વાણી નીકળવા લાગી.

દેવો—હું ગંગાતનય તમે ધન્ય છો. અને હું શાંતનુ રાજા તમે પણ ધન્ય છો કે, જના ધરને વિષે આવા અમૂલ્ય પુત્ર રત્નની ઉત્પત્તિ થઈ છે. જેણે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને બધાં પ્રતોને ગ્રહણ કર્યાં. એવો પુરૂષ કોઈ આજ દિવસ સુધી થયો નહોતો. જેણે પિતાની ભક્તિને લીધે ભીષ્મ એટલે ભયંકર બ્રહ્મચર્ય પ્રતનું ગ્રહણ કર્યું. માટે આજથી એની ભીષ્મ એવા નામે લોકમાં પ્રખ્યાતી થશે. કહ્યું છે કે, પરાક્રમ વિના બીજા ગુણો શોભતા નથી, તેમ પરાક્રમ હોય તો બીજા ગુણોની જરૂર નથી. પરાક્રમ છે તે સર્વ ગુણોનું મૂલ છે તેમ બ્રહ્મચર્ય પ્રત છે તે બધા પ્રતનું મૂલ છે. અહિંસા, બ્રહ્મચર્ય તથા પિતૃ ભક્તિ એ ત્રણ અમૂલ્ય ગુણો આ શાંતનુ રાજાના પુત્રમાં છે માટે એ ધન્ય છે. (મોઢથી) હું ગાંગેય તમારા પ્રત સદ્ગુણ થાઓ. એ પ્રત કોઈ કાલે પણ ભંગ થવાના નથી એવો અમારો તમને આશીર્વાદ છે.

પછી તે દેવો આકાશ માર્ગે પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા; તેજ વખતે તે નાવિકે પોતાની સત્ય-વતી પુત્રીને બોલાવી બોળામાં બેસાડી ઘણો પ્યાર કરી તેને દેખતાં ગાંગેયને કહેવા લાગ્યો:—

નાવિક—હું રાજપુત્ર, તમારા જેવો કોઈ સત્પુરુષ નથી, જેણે પોતાના પિતાની ઈચ્છા પૂર્ણ કરવાને વાસ્તે બ્રહ્મચર્ય વ્રત ધારણ કર્યું. એવું તમારું આચરણ જોઈને મને મોટો હર્ષ થયો છે. હવે મારા મનમાં કોઈ આશંકા રહી નથી. માટે મારે કંઈક વૃત્તાંત તમને કહી શકું છું, તે ચિત્ત દેઈને શ્રેયભણા:—એક વખતે હું યમુના નદીને કિનારે ફરતો ફરતો આશા-પશ્વત્યા વૃક્ષતળે વિરામ લેવાને બેઠો. એટલામાં કોઈ નિર્દય માણસ આકાશ માર્ગે આવીને પુત્રીરત્નને જાત્રીન કિપર નાખી દેવા લાગ્યો; તે મેં નજરે દીધું. ત્યારે હું આશ્ચર્યને પામીને તેની પાછો ગયો. અને મને પ્રજ્ઞ નહોતી તેથી તે ગમે તે જાતની હોય તો પણ મારે ઘેર સદા જાતને એવું પાલણુ પોષણ કરવું એજો નિર્દય કર્યો. પછી તે પુત્રીને તેના હાથથી લઈને મારા ઘર તરફ લઈ જતો હતો એટલામાં ઓચીતી આકાશમંથી એવી વાણી થઈ કે, રત્નપુર નામના નગરમાં રત્નાંગદ નામનો રાજા છે. તેની રત્નવતી નામે રાણી છે. તેમની આ પુત્રી છે. ઇના પિતાનો એક શત્રુ છે તેણે આ છોકરીને જોરી લઈને ફેંકી દીધી છે. માટે હું ના-વિક તું જો પુત્રી રત્નને સદા જાતને એવું સારી રીતે પાલન પોષણ કરજ. એને શાંતનું રાજ પરાજી. એવી વાણી શ્રાંભળીને મારે ઘરે લઈ આવી મંદી સ્ત્રીને રાખી. ને એવું નામ સત્ય-વતી એવું રાખ્યું. પછી જેમ પ્રપચીતું પોષણ જત કરે, તેમ મરી સ્ત્રીએ આ દુહિતારૂપ સનાતન અતિ મનઃપુષ્પ રત્નેશ્વરચુકતા રૂપ જાતથી પાલન પોષણ કરત અંશરૂં. તે દેવયોગે આ વખતે પામી છે. એ કન્યા શુભોનો સમુદાય છે. અને મુશૂખમાં તો ઇના જેવી નહિ લોકમાં બીજી કોઈ નથી. જેમ કલ્પકલાનો જન્મ સુમિત્ર પર્વત કિપર થાય છે ને તેવું પોષણ પણ ત્યાંજ થાય છે, પણ મરુપળમાં થઈ શકે નહીં; તેમ આ કન્યાનો જન્મ તો કિપર કદુલા શ્રેષ્ઠ રા-જાના ઘરમાં થયો છે તે યોગ્ય છે, પણ એવું પાલન પોષણ મારા જેવા ગરીબથી થઈ શકે નહીં; તેમ છતાં જો કન્યાનાજ પ્રારબ્ધના પ્રભાવે હું મંદી રાજિન પ્રભાણ પાલન પોષણ કરી શક્યો તેથી હું અને મૂનર્થ જાણું છું. એવી મંદી રોગ્યતા કથાંથી કે આ કન્યારત્ન મારા ઘરમાં હોય! તેમ છતાં કોઈ પૂર્વ પુન્યાના પ્રભાવે મારે જો કન્યાની સાથે પિત્ર પુત્રીરૂપ સંબંધ થયો, જેથી મુ-પર્વેજ શાંતનુની સાથે લગ્ન જન્મતરૂપ સંબંધ થયો તમને સ્વ મનઃમદ દૈદિતરૂપ સંબંધ થયો. હવે મારા જેવો ધન્ય પુત્ર કોણ છે? ચરપિ આ સત્પરનીતો પતિ તમને પિત્ર શાંતનુ-નાજ થશે એવી અને પ્રયત્નજ ખબર હતી. તથાપિ આટલી ઘટી જે મેં આનંદાનંદ કરી ને મન તમને લેવા જોવા મરુ, તેની અને લગ્ન કરવો હું રાજપુત્ર જન્મથી આ કન્યા તમને પિત્રને આપું છું. મારે હવેથી એના મુખરૂપજ જન્મતર તને છે. એ મન પ્રાપ્ત કરું પુત્ર ખીલે છે તેનો વિચાર હું મેં સહન કરી શકીશ! (એમ કહીને રી પડે. ફરી ધીમે

ધાન્ય કરીને તે કન્યાનો હાથ ઝાડીને ગાંજીયને શોપેછે. પછી તે કન્યાપ્રત્યે લીખ્મ બોલ્યો:—)

ગાંજીય—હું માતૃથી તમે આ રથમાં બેશો.

ઝવું ગાંજીયનું બોલવું માન્ય કરીને તરત સત્યવતી રથમાં બેઠી. ત્યારે રથ ચાલવા લાગ્યું અને ઇચ્છાએક વખતે તે સર્વ પોતાના નગરમાં આવી પહોંતા. એ સર્વ વૃત્તાંત પ્રથમથીજ રાજાએ દેવોના મુખથી સાંભળ્યો હતો, એટલામાં સત્યવતીને લઈને ગાંજીય પણ આવ્યો; તેણે તે કન્યા પોતાના પિતા સાંતવુને અર્પણ કરી. તે સમયે જેમ યોગીશ્વર નિજાત્માના અતુલવધી પરમાન્દમાં મગ્ન થઈ બેસે, તેમ તે રાજા અતિ ઉદ્ધાસને પામ્યો. ને અતિ પ્રેમને વશ થઈને પ્રથમ પોતાના પુત્ર લીખ્મને આંબિંગત આપ્યું. તે વખતે એવો હર્ષ ઉત્પન્ન થયો કે તેનું વર્ણન તે પોતે પણ કદાચ મુશ્કેલીથી કરી શકે તો બીજાથી તે કેમ થાય! પછી આ પૃથ્વીને વિષે શોભાનો આશ્રય લે લીખ્મરૂપ વૃદ્ધ, તેને અમૃત દૃષ્ટિરૂપ વૃષ્ટિથી જોઈ પોતાના બોળામાં બેસાડીને સાંતનુરાજ બોલવા લાગ્યો:—

સાંતનુરાજ—હું પુત્ર, આ જાતમાં પિતાની આજ્ઞા માન્ય કરનારા સુપુત્રો કવચિત્ જ હોયછે. તેમાં પણ તે આજ્ઞાને યથાર્થ પાળનારા તો કોઈક જ હોયછે. ત્યારે પિતાના મનનો ભાવ બાળીને તેની હિંમત પૂર્ણ કરનારો તારાજેવો પુત્ર કોઈ વિરલો લાગ્યેજ નીકળે. એવો આ વર્તમાન સમયમાં તારાજેવો તું જ છું. જેમ છીપમાંથી મોતી નીપજે છે, તેમ તું ગંગાના ઉદ્ભવથી ઉત્પન્ન થયોછે. તેમાં એકા ક્ષેત્ર સુખ હોય તે યોગ્ય જ છે. માટે હું લીખ્મ, તારું હજાર વર્ષનું આપુણ થાઓ. એવો તું મનઃપૂર્વક તને આશીર્વાદ આપુંછું. આ કુટુંબમાં તું ધ્યજની પા રિત્ત પડીને પાતરીશ.

એવો પુત્રપ્રત્યે પ્રેમનંદ વખત એટલી શુભનુહત્તે જોઈને સાંતનુરાજએ સત્યવતીની સાથે લગ્નિધિ લગ્ન કર્યું. એવી રીતે તારુણ્યવત્તાન રૂપનિધાન સત્યવતી સ્ત્રી સાંતનુ રાજાને મલકી જઈ પુત્રાર્થનંતે કાલ પુત્રાર્થ સાક્ષાત્મુર્તિમાંત થઈને પોતાના સર્વ વૈભવ બાળે રાજાને સ્વર્ગનું સ્વરૂપ હોયતી! એમ રાજાને ભાસવા લાગ્યું. સ્ત્રી પરામર્યાના બે હેતુ હોયછે, એક કામજોમ અને બીજો પુત્રપ્રાપ્તિ. તેઓમાંનો પુત્રપ્રાપ્તિરૂપ રાજાનો બીજો હેતુ તો પ્રથમ જ પૂર્ણ થયો હતો. ત્યાર પછી કામજોમ હેતુ અપૂર્ણ હતો તે આ સ્ત્રીની પ્રાપ્તિથી પૂર્ણ થયો. એમને રાજાને કોઈ અંજા નહીં નહીં. એમને પોતે મહા આનંદમાં રહેવા લાગ્યો. એવા અનંદમાં રહેતી સ્ત્રી પતિને મર્મ મરો. ને પુત્રે એકે પુત્ર પ્રસન્ન્યો; તે વખતે જ રાજાના આનંદમાં દૃષ્ટિ થઈ તે આશ્ચર્યજ દ્રષ્ટિ પ્રત્યેકે દેખાવાનું નથી. તે પુત્રનું નામ ચિત્રાંગદ રાખ્યું. તે નામ જોઈને તે તેમની દેખાવ લાગ્યો કે તેની સામે કોઈ એકનત્વ કરી જોઈ

શક નહી. જે પુરૂષ વીર્યવાન થવાનો હોય તેની જન્મતી વખતેજ અતિઅદ્ભુત કાંતિ હોય છે. પછી કુદરો એક સમય વ્યતીત થયો ત્યારે રાજના આનંદની શીમારૂપ બીજો પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. તે એવો દીપ્ત લાગ્યો કે જાણ એ કોઈ દેવજ કુદરંશનો વિસ્તાર કરવાસાથે આ પૃથ્વી ઉપર આવ્યો હોયની! તેનું નામ વિચિત્રવીર્ય પાડ્યું. જ્ઞાનાથી કુદરંશનો આગળ વિસ્તાર થયો છે. શાંતનુ રાજના ગૃહનેવિષે સત્યવતીના કિદરથી ચિત્રાંગદ ને વિચિત્રવીર્ય એ બે પુત્રો જન્મ્યા પછી તે બે પુત્રો દિવસાતુદિવસ એવા તો સદ્યુણી નીકળ્યા કે, ગાંગેયને સ્વપ્નમાં પણ સાપત્ન બ્રાતાએવો ભાસ થતો નહોતો. કિંતુ તેઓની ઉપર શકા લાઘવી પણ આધિક પ્રીતિ બંધાઈ. રાજ પુત્ર:પુત્ર: તેમને પુત્રોને પોતાની ગોદમાં બેસાડી અતિ વિનોદ કરવાં લાગ્યો. અને તેઓ પણ એવી રીત ક્રીડ કરવા લાગ્યા કે, જેથી રાજ પોતાને સર્વોત્કૃષ્ટ માનવા લાગ્યો. આગળ જતાં તે બન્ને પોતાના પુત્રો મહા શૂરવીરો થશે એવાં તેઓનાં ચિન્હો બેઠને પોતાના કૃષ્ણ પશુધન્ય માનવા લાગ્યો.

એવી રીતે આ સંસારના અગણિત ઉત્તમ વૈભવ ભોગવીને ધર્મતત્વ વેત્તાઓમાં શ્રેષ્ઠ રાજ પોતાનું આયુષ્ય હવે અદ્ય રહ્યું છે, એવાં ચિન્હ બેઠને ધર્મધાનમાં રત થઈ રહ્યો. પછી કુદરો દિવસે આ નરદેહનો ત્યાગ કર્યો. તેની ઉત્તર ક્રિયા શાસ્ત્રોક્ત રીતે ભિષ્મ કરી. કહ્યું છે કે, જે મુપુત્ર હોય છે તે પોતાના માતપિતાના જીવતાં જન્મ સેવા કરવામાં તત્પર હોય છે તેમજ તેઓનું મરણ થયા પછી પ્રણ ઉત્તર ક્રિયારૂપ સેવા કરીને પોતાની કુલ જાળવે છે.

પછી પોતાના માતામહુ નાવિકની પાસે જે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી તે યાદ કરીને પોતાનો લઘુ ભાઈ ચિત્રાંગદ બે પણ નાનો હતો તોપણ તેને ભીષ્મ રાજ્યાભિષેક કર્યો. ચિત્રાંગદ ગાદીએ બેસ પછી તેની કાંતિ એવી તો પ્રકાશવા લાગી કે, જાણ વૈશાખ માસનો સૂર્યજ હોયની! પછી જે વિશેષ કરનારા રાજઓ હતાં તેઓની સાથે ચિત્રાંગદ એકલોજ યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. તથા તે રાજઓને સંતાપરૂપ એવો ભયંકર રોગ ઉત્પન્ન થયો કે, તેની ચિકિત્સા કોઈ પણ વૈદ્યથી થઈ શક નહી. ચિત્રાંગદ પોતાનાં મનમાં પોતાને મહા પરાક્રમી સમજવા લાગ્યો. અને મારે બીજા કોઈની મદદ લેવાનું કાંઈકારણ નથી, એમ ધારીને કોઈ પણ વખતે ભીષ્મની સહાયતા લીધી નહી.

કોઈ એક સમયનેવિષે જન્મ ચંદ્રમા અને રાહુનું યુદ્ધ થાય છે, તેમ નીલાંગદ અને ચિત્રાંગદ એ બન્ને વચ્ચે યુદ્ધ થયું. તેમાં નીલાંગદ રાજ્યે કપટથી ચિત્રાંગદને ઘેરી લીધો. અને તેનો સર્વસ્વ સંહાર કર્યો. એ વૃત્તાંત ભીષ્મને જાણ્યામાં આવતાંજ જન્મ રાહુનું માંચ માથું છે તે પણ સમય પામીને ચંદ્રમાને ગ્રહણ કરી સિધે છે, તેમ શત્રુ નાનો હોય તે પણ પોતાનો દાંપ આવ્યાથી મોઝાને જીતી સિધે છે મઠ તેનો નાશ કરેજો નિશ્ચિત છે, એવો વિચાર કરીને તે નીલાંગદ ઉપર ત્રી તરફ તેનો પરાજય કરીને સંહાર કર્યો. અને પોતાના ભાઈ ચિત્રાંગદનો શિર લઈ આવ્યો.

પછી તેનો નાનો ભાઈ જે વિચિત્રવીર્ય તેને અતિ પ્રેમથી લીધે ગાદી ઉપર બેસાડ્યો.
 અને પોતે તેની મહત્તમાં રહ્યો. તેથી જેમ હાથીનું બચું હાથીની પાશે હોયતો તેનો કોઈ પરા-
 ભવ કરી શકતો નથી, તેમ લીધે પાશે હતો તેથી વિચિત્રવીર્યનો કોઈ પરાભવ કરી શક્યો નહીં.
 વિચિત્રવીર્યનો સ્વભાવ અતિ નમ્ર તથા વિનયયુક્ત હતો, તેથી લીધે તેની ઉપર સ્નેહ રહેતો.
 વિચિત્રવીર્યનું લગ્ન થયું નહોતું તેથી એના લાયક કોઈ સારી કન્યા લીધે શોધવા માંડી. ઘણાં
 માણસો વિદેશ મોકલ્યાં, એક દિવસે લીધે કોઈ સુંદર સ્થાનમાં ઉભો છે એટલામાં જેના આંગ-
 ઉપર ઘણી ધૂલ ફરી છે એવો એક પોતાનો દૂત આવીને કહેવા લાગ્યો કે, હું સ્વામિન્, જેની
 મમીયે બ્રહ્મચર્યી પડે છે એવાં કરી નામના નગરમાં એક રાજા છે. તેની અંગા, અંગિકા,
 તથા અંગાનિકા એ નામની ત્રણ કન્યાઓ છે. એ ત્રણ એવી સુરૂપવાન છે કે, જેમની પાશે
 અમરજીવો પણ નૃપ સમાન છે. તે ત્રણ કન્યાઓનો હાલ સ્વયંવર થાય છે. તે સ્વયંવર મંડ-
 પમાં રાજાજાને બેસાડને એવો તો સુંદર જોડો બતાવી છે કે, તે જોતાંજ આણસનું મન ચકિત
 થઈ જાય. તે નગરમાં એક રાજાનો નો આવેલા છે. બીજા આવતા જાય છે, તે હવે પછી
 આવીને આવવાનું છે. એ ત્રણ કન્યાઓ પુણ્યી રૂપથી સુરીક્ષતાથી તથા ક્ષત્રી શ્રીમન્
 વિચિત્રવીર્ય રાજાને આપા છે.

હતી! કોઈ પોતાના બ્રમ્હવિષ્ણુ વિચાર કરતો જોશે છે કે, બીજાની મગદૂર ગુંછે કે, મારી પાછેથી પરણી જાય! કોઈ પોતાના શરીરની મુંઢતાનાજ તોરમાં નિમિત્ત થઈ જોશે છે ને મનમાં જાણે છે કે મારા જ્યોત્સ્ના બીજો રૂપાળો કોણ છે, કે જરા ઉપર મોહિત થઈને એ કન્યાઓ ભૂંસી જશે! કોઈ કદ્દપો તો પોતાના મનમાં પોતાના દેવને શંભારતો જોશે છે કે, એવાં મારાં ભાગ્ય કયાંથી કે મને એ કન્યાઓ મળે! કોઈ તો પોતપોતામાં વાતો કરતાં જાય છે. એ સર્વ તમારો જોઈને ભીષ્મ હસવા લાગ્યો. એકલામાં તે કન્યાઓની સખીઓ પ્રત્યેક રાજાનું વર્ણન કરવા લાગી. તે બધું મૂંગે મહોદ ગરૂની પઠ ભીષ્મ સાંભળતો જોશે હતો. સમય આવ્યાથી મહાપરાક્રમી જ ભીષ્મ તેણે બધા રાજાઓની સાંજે, અને બધાને દેખતાં તે કન્યાઓરૂપી ત્રણ રત્નોતું હણુ કરી રથમાં બેસાડીને પોતાના નગરની તરફ ચાલતો થયો. એવી રીતે સમુદ્રના જંગમો મોરો સ્વયં- પર તેને એકલા ભીષ્મ મથન કરીને પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ કરી લીધું. અતિ સુક્રમાર શરીરેવાળી જ તે ત્રણ કન્યાઓ તેઓ રથમાં બેસી બેસી મહા લયને પામવા લાગી એમ જાણીને તેઓને ભીષ્મ કહેવા લગ્યો:—

ભીષ્મ—હું રાજકન્યાઓ, તમને રથમાં લય કરવો યોગ્ય નથી. હું તમારો હિતેચ્છુ છું. મારું નામ ભીષ્મ છે. હું શાંતવુ રાજાનો પુત્ર છું. મારો ભાઈ નિમિત્તવીર્યે મોટો દેશા-ધિપતિ છે. તે એવો તો પરાક્રમી અને સદ્ગુણી છે કે, આ બધા એકલા થયેલા રાજાઓ તેની પાસે તૃણ સમાન છે. તે કામદેવ જ્યોત્સ્ના સુરૂપવાન છે. તે રાજાની પ્રીય પત્નીઓ થઈને તમે ત્રણ જાણીઓ હસ્તિના પુરમાં ધણાં વર્ષો રાજ્યનો ઉપભોગ કરશો. હું એ રાજાનો જ્યેષ્ઠ પ્રાતા છું, તેના માટેજ હું તમને અંહીથી લઈ જાઉં છું.

તે ત્રણ કન્યાઓએ એવાં ભીષ્મના અતિ નીતિપર વાક્યો સાંભળીને જેમ વેદ્યતા વચનથી રોગી નિર્જય થાય તેમ તે સ્વયંહિત થઈને કહેવા લાગી કે,

ત્રણ કન્યાઓ—આપનાં વચન અમે મસ્તક ઉપર સ્થાવીએ છીએ.

એમ કહીને અતિ પુરોહીથી તે કન્યાઓ ભીષ્મને આશ્રિત થઈ રહી. ભીષ્મ કહેલી વાત ઉપર પાકો ભરિયો સખ્યો. અને ભીષ્મે કહેલું તે બધું સાચું માન્યું. તે કન્યાઓનું મસ્તક હવવાથી કાનમાં પડેલા અતિ અમૂલ્ય હીરાના કુંડો એવા ચંચકવા લાગ્યા કે જાણે તેઓના મુખરૂપ ચંદ્રમાની આસપાસ તારાઓ ચમકતા હોયની! એવી સુંદર રૂપવતી તે ત્રણ કન્યાઓ અતિ આ-નંદથી પોતાના હાથમાં આવી તેથી ભિષ્મે પોતાને કૃત્યકૃત્ય માનીને જતાં વિચાર કર્યો કે મોરની પઠ અથવા કોઈ લૂણરાની પઠ છળકરી કોઈ હરી લઈ નાશી જવું તે શૂર પુરૂષનું લક્ષણ નથી. કેવું પોતાનું સામર્થ્ય દેખાડી મોરે મેદાને બધાની આખોમાં રજ નાખી લઈ જવું

એજ ક્ષત્રિયનું કામ છે. એવો પાકો સંકેત કરી હાથમાં ધન્યુષ્યખાણ લઈ સર્વ રાજાઓ પ્રત્યે અતિ ગંભીર શબ્દથી લીખ્મ ખોલવા લાગ્યો:—

લીખ્મ—હું મહા પરાક્રમી રાજાઓ, તમારી સાંખેજ હું આ ત્રણ રાજકન્યાઓનું હરણ કરું છું. તે તમે સારી રીતે જુઓ છો. તે એ કૃત્ય તમારાથી સહન થઈ શકવાનું નથી. એમ હું જાણું છું; ત્યારે બાહેતર છે કે, જે તમારામાં શક્તિ હોય તો આયુધ લઈને મારી સાથે યુદ્ધ કરો. હું સર્વનો અનાદર કરી તથા સર્વને માથે પગ દઈને ચાલ્યો જાઉં છું, તેનો અટકાવ કર્યા વિના કાયરની પઠ જોશી રહેવું તે શૂર પુરુષને ઉચિત નથી. માટે કોઈ ધતુર્ધર શૂરવીર પુરુષ જાગૃત હોય તો મારી સાંખે આવી જાય. હું આ કન્યાઓને કાંઈ ચોરી લઈ જતો નથી પણ મારા બળવીર્યથી લઈ જાઉં છું.

એવાં અતિ ચાણુકનાં લીખ્મનાં મુખમાંથી વ્યવન પડ્યાં તે રાંભળીને તે સભામાં ખેટલા સર્વ રાજાઓ સમુદ્વેગની પઠ ગર્જના કરી ઊઠી ઊભા થયા. તે ગર્જના શબ્દ વડે પૃથ્વી અને આકાશ ભરાઈ ગયા. અને તે ભયંકર શબ્દને લીધે સર્વ દિશાઓ ગુંગ થઈ ગઈ. પછી તેઓમાંના ફેટલાએક રાજાઓ અતિ જડપથી એકની પાછળ એક એમ અનુક્રમે હાથમાં આયુધ લઈને સંગ્રામ કરવા તૈયાર થયા. ફેટલાએક નાશવા માંડ્યા. પણ ભીડ ઘણી હતી તેથી તેઓનાથી નશાયું નહીં. તે ગરદીમાં ઉભેલા રાજાઓના ગળામાં ખાહેરેલા અમૂલ્ય મોતીઓના હારો ચોદાઓના આંગ સ્પર્શથી ભયભઈ જઈ તેઓનો ચૂરો થઈ પૃથ્વી ઉપર પડ્યો તેથી તે રણ ભૂમિ એવી શોભવા લાગી કે જાણે તેણે લીખ્મના અતુલ ઉન્નત તેજસ્વી ચંદનથી પોતાનું અંગ લેપન કરી હોયતી! રાજાઓના બાહુમાં જે રત્નોના બાજુખંડ હતા તે એક બીજાની સાથે ઘસાવા લાગ્યાથો તેઓમાંથી જે અગ્નિ નીકળ્યો તેથી સર્વ રાજાઓના અમૂલ્ય વસ્ત્રો બળવા લાગ્યાં. તે સમયે ફેટલાએક રાજાઓના લીખ્મે હાથ કાપી નાખ્યા, તે એવા હેતુથી કે જાણે તેઓનો ચોરી કરવાનો અભ્યાસ હોવાથી તેનો ન્યાય કરીને શિક્ષાજ કરી હોયતી! તેથી તેની અતિ પ્રસંશા થઈ. અતિ પ્રતાપી લીખ્મના તેજમાં સર્વ રાજાઓ અંજઈ જઈ ભયભીત થઈ કાંપવા લાગ્યા; તેથી તેઓના મુગટ પૃથ્વી ઉપર પડી ગયા, તેનું તેઓને ભાન રહ્યું નહીં. ફેટલાએક યુદ્ધ કરવાની આકાંક્ષાથી આયુધ લઈને ઊભા રહ્યા છે. ફેટલાએક પોતાના પરાક્રમના અભિમાનથી આંગમાં બકતર પાહેર છે. ફેટલાએક રાજાઓને એવું સૌર્ય ચાતુર્ય કે, શરીરની દ્વંદ્વો ઊભી થઈ આવી. એ રીતે બધા રાજાઓ કાશીરાજાને સાથે લઈને ગર્વથી લીખ્મ પ્રતે ખોલવા લાગ્યા.

રાજાઓ—હું ક્ષત્રિય કુલભૂષણ, અવગિત રીતે આ સ્વયંવરમાંથી રાજ કન્યાઓનું હરણ કરતાં તને કાંઈ પણ મનમાં લાય થતું નથી! મું બીજો શૂરવીર ક્ષત્રિય કોઈ પૃથ્વી ઉપર નથી!

એ કૃત્ય કરવાથી તારૂં સાધક થનાર નથી. તેમ છતાં જો એ પાપકર્મ તું કરીશ તો આ અમારાં મનુષ્ય તારા શરૂકૃપ થઈને તીક્ષ્ણ બાણવડે તને પ્રાયશ્ચિત્ત આપ્યા વિના મરેનાર નથી. અર્થાત્ જરૂર તારૂં મસ્તક છેલ્લે થશે.

ભીષ્મ—(અતિ ગંભીર વચનથી બોલે છે:—) હું રાજાઓ તમે જે કહ્યું તે સર્વ સત્ય છે. અને એનો ન્યાય છે. પરંતુ કન્યા તથા પૃથ્વી એ બે વસ્તુ સર્વને સાધારણ છે. જેનામાં અધિક પરાક્રમ હોય તે લઈ લય. તેમ છતાં પરાક્રમયિતા તમે આ કન્યાઓને સેવા ધારો છો માટે તમને ધિક્કાર છે. એ તો જેમ દરિદ્રી પેશાવિના રત્ન સેવા ધારે તેની પડે થયું. એમ કરવાથી તમે પોતે મશ્કરીના પ્રાપ્ત થયા છો. વળી પરાક્રમ રૂપી ધન ખરચ્યા વિના આ કન્યારૂપી રત્ન લઈ લ્યા માંગો છો માટે તમે ચોરની પડે અપરાધી છો. એવા અપરાધીઓને દંડ દીધાથી અને કોણ પૂછનાર છે!

એવાં વચન બોલીને ભીષ્મે બાણવડે રાજાના રથોની ધ્વજાઓ તોડી નાખી. તથી તે બધા રાજાઓ ક્રોધાયમાન થઈને ભીષ્મના રથને ઘેરી બધાં તેને અતિ તીક્ષ્ણ બાણ મારવા લાગ્યા. તેથી ભીષ્મનો કાંઈ પણ પરાભવ ન થતાં કિંચિત્ તેના રથને બચે છત્રીની પડે છાયા કરતાં હોયની એવા શૂરવીરપણાનો અભિમાન રાખીને બીજાની નિંદા કરનાર રાજાઓને જેમ સિંહ હરિણોને! ગણકારે નહીં તેમ ભીષ્મ તુચ્છ ગણવા લાગ્યો. તે ગર્વિષ્ટ રાજાઓએ મણુ બાણોનો પ્રહાર કર્યો જેથી ભીષ્મનો દેહાંત થયો હશે એમ ધારવા લાગ્યા. અને પોતે પોતાના અહંકારવડે બધને ભરોશે અતિ કિંદત થઈ રહ્યા છે. એવું ભયંકર યુદ્ધ જોઈને પેલી રાજકન્યાઓ રથમાં બેઠી બેઠી પોતાના મનમાં પ્રશ્નચાતુષ કરવા લાગે છે:—

રાજકન્યાઓ—(મનમાં) અમે કેવી ભાગ્યહીણ છેએ કે માટે આ હજારો માણસોનો નાશ થશે. અને અતો જાટ તથા તતોજાટ થઈયું. માટે અમને ધિક્કાર છે. કેમકે, હવે ભાગ્યણીઓમાં મુખ્ય છે. આ મહા બલવાન અગણિત રાજાઓનો પરાક્રમ કયાં! ન જેનો સાથે માત્ર એક સ્વભુજાઓનો જ સહાય છે એવા આ ભીષ્મનો પરાક્રમ કયાં! એનો જો દેહાંત થયો તો અમારાં સર્વ મનોરથ નિષ્ફળ થશે.

એવી રીતે રાજકન્યાઓ અતિ નિરાશ થઈ ગઈ, મુખમુદ્દા ઊતરે ગઈ, અને દુઃખના નિશ્વાસ નાખવા લાગી. ઈત્યાદિક પ્રકાર જોઈને તથા તે કન્યાઓનાં મનની વાત જાણીને ભીષ્મે પોતાનો એવો પરાક્રમ બતાવ્યો કે, તે જોઈને સ્વર્ગના દેવો પણ આશ્ચર્યને પામવા લાગ્યા. અને મસ્તકો ઘુણવતા હતા: ભીષ્મ પોતાના નામથી ચિન્હિત અપરિમિત બાણ પ્રત્યેક રાજાને એવી ચાલાકીથી મારવા લાગ્યો કે તે સર્વ રાજાઓ મોટા સંદેહમાં પડી ગયા: કે ભીષ્મ એક છે

કે કમુ છે? યથા રાજતા આંગમાં ખાણો લેવા લાગ્યા. તેથી જ ક્ષત (વા) થયા તે જાણુપાણુપ
 ક્ષમયકે લીધે પોતાના યશના અંક કાપ્યા હોયની! તે સમયને વિષે લીખરૂપ ગ્રીખરૂપના સૂચ
 પોતાના ખાણુપ કિંચિત્કે કરી લવરૂપ તલત્રાને એવી રીતે આછાદન કરી લીધું કે તે કિંચિત્
 માત્ર થવું દેખાવા લાગ્યા નહી. માત્ર તે રણરૂપ આકાશમાં કાશીરાજરૂપ શુક નિસ્તેજ થયો
 થકો થોડો થોડો દેખાવા લાગ્યો. એવો લીખતો મહા પરાક્રમ જોઈને તે ત્રણે રાજકન્યાઓ
 અતિ પ્રસન્ન થઈ અને પોતાની કલ્પિત મુકીતે જાતુવીના પુત્રની પાશે જઈ બેઠી. તેઓની
 આનંદિત મુખમુદ્રા જોઈને લીખ સંતુષ્ટ થયો. પછી કાશી નગરીના રાજાની પાશે જઈને
 તેને સંતુષ્ટ કર્યો ને કહ્યું કે તમારી આ ત્રણે પુત્રીઓ મારા નાના ભાઈ વિચિત્રવીર્યની સાથે
 પરણાવવાનો મનોબલ છે. એવું લીખનું બોલવું સાંભળીને તેણે તરત અતિ આદરથી મોઠા
 માનની સાથે ને યંત્ર કન્યાઓ તેને રાંધી. તે પોતાની સાથે લઈને અતિ હર્ષયુક્ત થયો થકો
 ત્યાં તરુણરાવ થઈ ગયો કે એવડ દુર્લભતાપુરમાં આવી પહોંતો. પછી તે ત્રણે કન્યાઓનું
 પોતાના ભાઈ વિચિત્રવીર્યની સાથે લગ્ન કર્યું.

તે ખાણુ કન્યાઓનાં સર્વેમં કલ્પે રત્નમ હતાં કે જાણુ ધૃંગાર રસનીજ જો પૂતળીઓ
 કલ્પિત બનાવે હોયની! એવી અતિ મુંઝે ઝીઝીને સાથે લઈને નાના પ્રકારના ખગીચારૂપ
 એક હોદાદાનમાં વિષયમુખ જોડાવવાનું અર્થે વિચરવા લાગ્યો. અને તે ત્રણે સ્ત્રીઓની
 સાથે મહત્વજિવાલ સર્વો મહા આનંદને પામવા લાગ્યો. કહ્યું છે કે, શોણ વર્ષની સ્ત્રી અને
 પર્ણિમા વર્ષનો પુરુષ એવું કહે છે એ મારે મુખમયનયુક્ત મધ્યું હોય તો તેને આ લોક સ્વર્ગ સ-
 ખવ છે. મુખ વિચિત્રવીર્ય પોતાની ત્રણે સ્ત્રીઓની સાથે પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષય લોગ એવી
 રીતે જોડાવવા લાગ્યો કે તે સ્ત્રીઓની અતિ પ્રીયદર થઈ પડ્યો. તે સ્ત્રીઓની સાથે કાચાચકત
 થકો થકો જાતોને મહા પ્રીતિ બોલવે લઈને મહાપુરક કામદેવની સેવા કરવા લાગ્યો. કહ્યું છે
 કે, મહાપુરક કામદેવ પુત્ર કામને સ્ત્રીઓના સાથે તેનાં આદર્ય નથી. વિચિત્રવીર્ય પોતાનું રાજ-
 દાન મારી ફરી પડે. અને તેમ મહા સુરે તથા મંદ્રનો બ્રાહ્મ કરે છે તેમ રાજતા ધર્મ અર્થ
 તેમ રાજ તેમ જાતને કામદેવ કામ કર્યો. મહા એવો લુબ્ધ થઈ ગયો કે તે સ્ત્રીઓ વિષય
 તેમ જોડે રહે અને મહા કામદેવ પોતાના લીધાનું ખાણુ માગ્યા લાગ્યો તે રાજતા અતિ
 મુગ્ધ બાલક લાગ્યો. કેમ કે તે જાતને તે પોતાનો સંપત્તી હતો. કહ્યું છે કે, સ્ત્રીઓનામાં
 મુગ્ધે જાત મુગ્ધ જાત એવો કહે છે. કામદેવ પોતાના પતિને મિત્ર હોવાથી સ્ત્રીઓ
 મુગ્ધ તેમ જોડે મુગ્ધ કે હુમ. કહ્યું છે કે, પોતાના પતિનો પ્રીય મિત્ર હોય તેને મુગ્ધાવી
 જાતને પોતાના પતિને મહા આદર મહામહા હર્ષ બોલે. એમ કામદેવ થકો થકો રાજ

પૂર્વાપર વિચાર ભૂટી ગયો. અને વિચારવાન પુરૂષે અતિશય કામતું સેવન કરતું નહીં એવી નીતિનું સંજ્ઞને જ્ઞાન છતાં તેને ભૂટી જઈને પુનઃ પુનઃ સેવન કરવા લાગ્યો. કહ્યું છે કે, ગમે તેવા પુરૂષ બ્રહ્મચારી છતાં જો કામતું અતિ સેવન કરે તો સર્વ પ્રકારે ક્ષયતાને પામે. તેમ રાજા પણ કામતું ઘણું સેવન કર્યાથી બ્રહ્મ રહિત થઈ ગયો. સર્વ રાક્ષિત ક્ષીણ થઈ ગઈ. કહ્યું છે કે, અનં-ગમાં જો પુરૂષ અતિ નિમગ્ન થાયછે તે આખરે વિરંગતાને પામે છે. ઈત્યાદિક કારણ બાણીને ભીષ્મ પોતાના ભાઈને જોધ દિયે છે:—

ભીષ્મ—હું વત્સ, તારે કામદેવને વશ થવું યોગ્ય નથી. જન્મ મણીમાં કીયે ઉત્પન્ન થઈને મહિને દોષ યુક્ત કરી નાંખે છે; તેમ તારી સ્વચ્છતામાં આં વિપયારાક્રિત ઉત્પન્ન થઈ છે તે દોષયુષ છે. જ્યારે અંગ રહિત અનંગેજ તને જાંતી લીધો ત્યારે માહાન અંગ યુક્ત બ્રહ્મવાન શૂરવીર પુરૂષોને તું કેમ જાંતી રાકીશ! કામાશયત પુરૂષના ધર્મ અને અર્થ એ બન્ને નાશ થાયછે અને સર્વ પુરૂષાર્થનું મૂલ જો આ શરીરે તે પણ ક્ષીણ થઈ જાયછે. હું વીર, જો મ-દનના પુષ્પમય બાણ તારાથી સહન ન થયા તો મહાન શત્રુઓના લોહમય બાણ તું કેમ સહન કરી રાકીશ! જેનામાં બ્રહ્મ નથી એવી સ્ત્રીઓ તારો આગો પરાંબવ કર્યો, તો જ્યારે અતિ બલ-વાન શત્રુઓ સાંમે આવી ઢિલા રહેશે ત્યારે તારી કોણ જાણ શી વજે થશે! ત્રેષ્ઠ પુરૂષને સ્ત્રીઓમાં જોઈયું બધું આશયત ધવું યોગ્ય નથી. કેમ કે, જોના સેવનથી મોટમોટા ઉત્તમ શુભોનો નાશ થાયછે. (એ પ્રમાણુ વિચિત્રવીર્યને ભીષ્મ ઉપદેશ કરેછે એટલામાં સત્યવતી ત્યાં આવી આંખમાં આંસુ લાવી બોલવા લાગી.)

સત્યવતી—હું વત્સ, એટલામાંજ તું મારા મનોરથનો કેમ ભંગ કરેછે? જો હું પ્રથમ તારી સ્ત્રીઓના સુખપ્રપન્ન મંદના જોઈને અતિ આનંદને પામતો હતો કે, તેથી સંતતિ થશે તે હું જોઈશ; પણ હું પુત્ર, આજે તારૂં આપું દુર્બલપણ જોઈને હું પણ દુર્બલ થઈયું. કેમ કે, જાનની-ઓનો એવો સ્વલપજ હોયછે કે, પુત્રને આનંદિત જોઈને પોતે આનંદમાં રહેવું, અને કંઈ દુઃખી જીવે તો પોતે પણ મહા દુઃખને પામેછે. બીજી બધી સ્ત્રીઓ કરતાં હું અને ધન્ય સમજાયું કે મારો આગો વીર પુત્ર થયો તેથી હું વીરપ્રમુતી ગણાઈયું. એ વતનું લગ્ન દિવસ સુધી અને અમિમાન હતું. તેનો હાલ તે છેલ્લે કરી નાખ્યો છે તે યોગ્ય નથી. હું જાઈ, તારૂં પ્રથમનું શોર્ય જોઈને જેજો અને આનંદ થતો હતો, તેવુંજ હાલનું તારૂં વ્યસન જોઈને મને દુઃખ થાયછે, આપણા કુશંસમાં આજ દિવસ સુધી તારા જેજો પુરૂષ કોઈ પણ થયો નથી. અને મોટો આશય થાયછે કે આજે તું કોના સહજસથી થયોછે! દેવથી મારું એટલુંજ કહેવું છે કે હું તથા તારો મોલે જાઈ ભીષ્મ એ બન્ને આનંદને પ્રાપ્તિએ જોવું આશ્ચર્ય કર.

પોતાની સત્યવતી માતૃશ્રીનો તથા લીળ્મનો એવો ઉપદેશ શાંભળીને પોતાનાં કૃત્યોનું મરણ કરી વિચિત્રવીર્ય મહા લજ્જાને પામ્યો. અને જન્મ સૂર્યનો તેજ દર્પણમાં અતિ પ્રકાશને પામેછે, તેમ તેના અંતઃકરણમાં ઉપદેશ અત્યંત ઉદ્યોત થયો. પછી જે દિવસથી પોતે ઉપદેશ પામ્યો તેજ દિવસથી ધર્મ અર્થ તથા કામ એ ત્રણ પદાર્થો ઉપર સમાન વૃત્તિ રાખવા લાગ્યો. તેની ત્રણ સ્ત્રીઓમાંથી અંગિકાને ગર્ભ રહ્યો. તેથી તેને ઘણા દોળા થવા લાગ્યા. ને પછી ગર્ભના માસ પૂરા થયાથી તેણે અતિ રૂપવાન એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. પુત્ર જન્મ સમયે મોટો ઉત્સવ કરીને સત્યવતી તથા લીળ્મપિતાએ તેનું નામ ધૃતરાષ્ટ્ર એવું પાડ્યું. તે પૂર્વ જન્મના સંચિત કર્મથી જન્મથીજ અંધ થયો. કહ્યું છે કે, ઘણો સમર્થ હોય તેનાથી પણ પૂર્વ કરેલાં શુભાશુભ કર્મોનો રોધ થાય નહીં.

ત્યાર પછી કેટલાએક દિવસે બીજી અંબાલિકા સ્ત્રીને પુત્ર થયો. તેને જન્મથી પાંડુ નામનો રોગ હતો માટે તેનું નામ પાંડુ એવું પાડ્યું. ત્યાર પછી ત્રીજી સ્ત્રી જે અંબા તેને એક પુત્ર થયો તે જાણે સર્વ શુભશુભોનો ભંડારજ હોયની! એનું નામ લીળ્મ વિદુર પાડ્યું. એ ત્રણ પુત્રોના જન્મથી કુટુંબ અતિ શોભવા લાગ્યો. સર્વ શુભ શકુન થવા લાગ્યા. અને અશુભ ચિન્હોનો નાશ થયો. સર્વ રાજ્યમાં વ્યભિચાર, કૃપણતા, ચોરી, તથા બીજા બધા નિંદ્ય કૃત્યો તો શું પણ તેવો મુખમાંથી કોઈ શબ્દ પણ ઉચ્ચાર કરે નહીં એવું થયું. બધા દેકાણું ન્યાયનું પ્રાપ્ત થયું, તથા અન્યાયનું મૂલ પણ જતું રહ્યું. સર્વ એક છત્ર રાજ્ય થયું. કોઈ પણ કાયિક તથા માનસિક પીડા રહી નહીં. કોઈ બંધવાનનું દુર્ખલ ઉપર લય રહ્યું નહીં. અર્થાત કોઈ કોઈને મારી શકે નહીં. અતિ વૃદ્ધિ તથા અનાવૃદ્ધિ થાય નહીં. દુષ્કાલ તથા તીક્ષ્ણત્વનિ થાય નહીં. વૃક્ષો નિયમિત સમયે ફલિત થઈને ફલો આપવા લાગ્યા. પુષ્પ તથા ફળમાં સુગંધી મધુરતા તથા રસ વગેરે હમેશાના કરતાં અધિક થવા લાગ્યાં.

એવો રીતે તે ત્રણ રાજપુત્રના પ્રભાવથી પૃથ્વીનું એવું મહાત્મ્ય થતું કે, જ્યાં ત્યાં મહોત્સવ જેવું થવા માંડ્યું. કહ્યું છે કે, જ્યારે કોઈ મહાત્મા પુરૂષ પૃથ્વી ઉપર જન્મને ધારણ કરેછે ત્યારે નિરંતર પૃથ્વીનું એવુંજ મહાત્મ્ય થાયછે. કેટલાએક દિવસ પછી વળી પ્રથમની પહેલ વિચિત્રવીર્ય સ્ત્રીઆશ્રિત થયો. તેથી શરીર મહા દુર્બલતાને પામીને ક્ષીણ થવા લાગ્યું. ને યોગ દિવસમાં તેને ક્ષયરોગ ઉત્પન્ન થયો, તેથી ખાશી શ્વાસ તથા બીજા પણ ક્ષય રોગનો પરિવર પોતાનો અમલ મસાવવા લાગ્યો. જુઓ કામાશક્રિતથી કેવો પરિણામ થાયછે? કે જ્યો વિચિત્રવીર્ય અતિ આકૃષ્ટ વ્યાકૃષ્ટ થઈને આ લોકે મૂકી પરણોકે ગયો. તે સમયે જન્મ સૂર્યનો અસ્ત થવાથી અંધાર થઈ જાયછે તેમ વિચિત્રવીર્યના મરણથી સર્વ દિશાઓ નિસ્તેજ દીસવા

લાગી. અને સત્યવતીને એવો શોક થયો કે તેનું વર્ણન થઈ શકે નહીં. અતિ વિલાપ કરવા લાગી. હું પુત્ર, તું ક્યાં ગયો? તારા વિના હું એકલી કેમ રહી શકીશ? હવે હું તને ક્યાં શોધવા જાઉં? હવે વસ, બધા કરતાં તારો ઉપર મારો આધિક સ્નેહ હતો. તું કદરૂપમાં ભૂષણરૂપ હતો. તેની આવી દશા થઈ તે હું જોવાને શા સાડા છવતી રહી? ઇત્યાદિક વિલાપ કરતાં મૂર્છિત થઇને પૃથ્વી ઉપર પડી ગઈ. ત્યારે બીજા સ્વામીઓએ મારો ઉપદેશ કર્યો તેથી તેની મૂર્છા વળી. અને ફરી વિચિત્રવીર્યના શુણ્ણું સ્મરણ કરીને ઇદન કરવા લાગી. રાજની ત્રણ સ્ત્રીઓ પણ સખ પાશે આવીને બેઠી. અને છાતી કૂદી અતિ ઇદન કરવા લાગી કે, હું પ્રાણુ-પ્રિય, જન્મ સૂર્ય અસ્ત થયા પછી કમતિની મહા દુર્દશાને પામેછે તેવી તમારા મરણથી અમારી અવસ્થા થઈ છે. તમે કોઈ સમયે ક્રીડા પર્વત ઉપર પણ અમ સ્ત્રીઓ વિના એકલા રમ્યા નથી. તે અમને અહીંન પડતી મૂકીને પરલોકમાં કેમ રમણ કરવા ગયા? તમારાથી દૂર અમે એક સાણ પણ રહી શકીએ નહીં, એવી અમને મૂકીને અતિ દૂર કેમ જતાં રહ્યા? તમારો વિયોગ અમે કેમ સહન કરી શકીશું? હું પ્રણુ, આપ સારી રીતે જાણો છો કે, મારા વિના મારી સ્ત્રીઓ રહી શકશે નહીં તેમ છતાં અતિ કઠોર સન કરીને કેમ મૂકી ગયા? હું પ્રાણુ પતિ, અમારી પાશે આવી, આપના મુખાવિદમાંથી મંદુર શબ્દરૂપ મકરંદનું અમને પાન કરાવો. જેથી અમે શો-કમાંથી મૂકાઈ ને ધૈર્યને ધારણ કરીએ. એ પ્રમાણે વિલાપ કરતાં મૂર્છાને પામી. તેઓને જાગૃત કરીને ભીષ્મપિતાએ સારી રીતે ઉપદેશ કર્યો. પછી તેની ઉત્તર ક્રિયા કરી ને શોકની સમાપ્તિ કરી.

વિચિત્રવીર્યના મનોહર નાના છોકરાઓ દિવસાનુદિવસ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા. તેઓની ઉપર આસ્તા રાખીને બધા કુટુંબીઓ પોતાના મનમાંથી રાજના મરણના શોકને ભૂલી જતા લાગ્યા. તે છોકરાઓ નાના પ્રકારના ઝિલ્ક ઝિલ્ક તેને જોઈને પોતાનું મન વાળી લઈ સત્યવતી માનુશી ઘણા પ્રયાસથી પોતાના શોકનો સંકોચ કરવા લાગી. તે ત્રણ છોકરાઓમાં પરસ્પર એવો સ્નેહ થયો કે એક બીજાથી સાણ પણ જુદા પડે નહીં. રાજ વિચિત્રવીર્ય મરણ પામ્યો તે વખતે જોપણ રાજ પુત્રો નાના હતા તો પણ ભીષ્મપિતાના પરાક્રમથી તે રાજ્યને કોઈ ગાંજ શક્યો નહીં. એટલું જ નહીં પણ તે દેશની સરહદ ઉપર પણ કોઈ ચડી શક્યો નહીં. કેમકે, ભીષ્મ પિતા અત્યંત અને શસ્ત્રવિદ્યામાં મહા ચતુર હતા તેની પાશે બીજા કોઈનું કાંઈ ચાલતું નહીં.

પછી જન્મે ધારણ કરનારો જે જન્મ સમુદ્રમાંથી જન્મે થઈ શકે તેમ આગળ જતાં મોટા પરાક્રમી થનાર ને રાજપુત્રો તે સમગ્ર વિદ્યામાં કુશલ ને ભીષ્મ, તેમની પાશેથી જ સમગ્ર વિદ્યાનું અહણ કર્યું. એ ત્રણ જાઈઓમાં મધ્યમ ને પાંડુ તે જન્મ ત્રણ લોકમાં મતુલ્ય લોક સાર ભૂત છે તેમ વિચિત્રવીર્યના ત્રણ પુત્રોમાં ઉત્તમ થયો. તેના એક શુણ જોઈને બધાથી મોટો ને

ધૃતરાષ્ટ્ર તે પણ અતિ માન દેવા લાગ્યો. કેમકે, એના ગુણો સર્વ લોકોને અતિ પ્રીય હતા. એક દિવસે લીબ્મે ધૃતરાષ્ટ્રને કહ્યું:—

લીબ્મે—હું ધૃતરાષ્ટ્ર, આ ત્રણે ભાઈઓમાં તું મોટો છે માટે આ હસ્તિનાપુરનું રાજ્ય કર.

ધૃતરાષ્ટ્ર—હું રાજ્ય કરવા યોગ્ય નથી. જેમ દિવસ સૂર્યથી શોભાને પામે છે તેમ આપણી રાજ્યસક્તિ આ પાંડુથી શોભાને પામેશે. માટે પાંડુને રાજ્ય ગાદી ઉપર બેસાડવો જોઈયે. પાંડુ રાજ્ય કરવાને સમર્થ છે. જેમ હારના મધ્ય ભાગને વિષે ઝડપ અતિ શોભાને પામે છે તેમ પાંડુ મધ્યમ ભાઈ હોવાથી અતિ શોભાને પામેશે; અને બહુ માન મેળવશે. ગુણનો સમુદ્ધ તથા અતિ દીપ્તિમાન પ્રકાશ છે જેનો એવો જ આ પાંડુ બ્રાતા, તેની સેવા કરવાને હું નિરંતર તત્પર રહીશ.

એવી રીતે ધૃતરાષ્ટ્રનો અતિ આગ્રહ જોઈને લીબ્મે શુભ મુહૂર્ત સમયે પાંડુને રાજ્યગાદીએ બેસાડ્યો. ગાદીએ બેઠા પછી પાંડુ રાજાની કીર્તિ ત્રણે લોકમાં વ્યાપી ગઈ. તેથી નગરના લોકો અતિ આનંદ પામવા લાગ્યા. પૃથ્વી ઉપર જ્યાં ત્યાં અતિ પ્રખ્યાતી થઈ ગઈ. રાજ્ય કારભાર લીબ્મે તથા ધૃતરાષ્ટ્ર ચલાવવા લાગ્યા. તેથી પાંડુને કાંઈપણ શ્રમ પડતો નહોતો. કેટલાએક મહા પરાક્રમી અર્ધમી રાજાઓને વશ કર્યા. એક દિવસે સુબલનો પુત્ર શકુની નામનો ગાંધાર દેશનો રાજા પોતાની સાથે પોતાની આઠ બેનો તેડી આવ્યો, તેઓ એવી સુરૂપવાન હતી કે જાણે રતિનું રૂપ તેઓએ હણુ કરી લીધું હોયતો! પછી લીબ્મપિતા પાણે આવી હાથ જોડીને કહેવા લાગ્યો:—

શકુની—હું ગાંધેય, અપરિમિત પરાક્રમી જે ધૃતરાષ્ટ્ર રાજા, તેને પરણવા સારૂ આ આઠ કન્યાઓ પોતાની બનનીના ઉપદેશથી અત્રે આવી છે. માટે મોટા હુપથી એઓનું લગ્ન કરવું જોઈયે છે.

એવાં શકુનીનાં સ્તુતિપૂર્વક વચન શાંભળીને લીબ્મે પરમ આનંદને પામ્યો. અને તેની આકાંક્ષા પ્રમાણે શુભ મુહૂર્ત જોઈને ધૃતરાષ્ટ્રની સાથે તે આઠ કન્યાઓનું લગ્ન કરી દીધું. હવે પાંડુને માટે સારી કુલીન, ચતુર તથા સર્વ પ્રકારે યોગ્ય સ્ત્રી જોઈયે, એવું મનમાં લાવીને તે વિષે લીબ્મે વિચાર કરવાનું થઈ. પછી એક સમયે લીબ્મે પોતાના ભત્રીજા પાંડુ રાજાને સાથે લઈને નગરમાં ફરવા નીકળ્યો હતો. તે સમયમાં કોઈ પ્રવશી પુરૂષ પોતાની સાથે એક ચિત્રપટ લઈને આવતો દીઠે તે ચિત્રપટ કન્યાનું હતું. જે કન્યાનું ચિત્ર ચિત્રાન્હું હતું તે એવી તો સુરૂપવાન હતી કે, તેને જોઈ પાંડુનું ચિત્ત વિવિધ થઈ ગયું. અને મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, શું આ બાળનું મારું સૈદ્ય આ કન્યાએ હણુ કરી લીધું છે! કેમ કે, એના જેવી બીજી કોઈ આ પૃથ્વી ઉપર દીર્ઘમન આવતી નથી. શું એ રતિ છે! કેમકે છે કે રેડિલી છે! એનાં આ કોમળ ચરણની મનના તરંગો આ કમળને પણ મનમન્યમાન કરે છે. આંગળીઓ તો જોઈને કમળની પાંખળીઓ તો જોઈને એના સૈદ્ય સ્પર્શની આગળ કમળનું મરદંડ શા દિશામાં છે! અથાત્ ચરણની

શોભા કમલથી પણ વિશેષ છે. પામળી નજીબોને કિપકિપ કરીને કમળની ડાંડીઓ શું કિપકાન
 થવાની હતી કા! કહી નહી. જ્યાં તો બચ્ચ કામદેવના આ યૌવનરૂપ મરુતસના રાશીરૂપ મંડળના
 કેળના સ્તંભ હોયની! અતિ ગૌરવશું ઉત્તાં મહા તેજસ્વી મુખ તો બાહ્યે ક્ષાંતિ આ પૃથ્વી ઉપર
 ચંદ્રમાનો ગર્વ હરણ કરવા સાક્ષર ઉત્પન્ન કર્યું હોયની! જેમ ચંદ્રમાનો ઉદય થવાથી ચક્રો
 અને ચક્રો પ્રેમને વરા થયા થકા પોત પોતામાં લટકે અથવા કીડા કરે. તેમ આ મુખરૂપ
 ચંદ્ર વિદસિત થતાંજ ઉચ્ચ સ્તનોરૂપ ચક્રો અને ચક્રો બાહ્યે હૃદયરૂપ મંડળને વિષે લગાવ
 હોયની અથવા કીડા કરતા હોયની! કામદેવ પોતાને રહેવાને કોઈ સાદું સ્થળ જોતાં જોતાં આ
 નિતંબરૂપ નગરને પસંદ કરી રહ્યો થકો જાતના સર્વ લોકોને બાહ્યે વ્યાકુલ કરતો હોયની! યૌવન
 અવસ્થાના અતિ સ્વચ્છ રક્તની વૃદ્ધિને લીધે યોગ્ય પુષ્ટતા વિનુ દરેક ઉદર ઉપર રેવાઓ
 પડેલી છે તે એવી શોભે છે કે તેને જોતાંજ મન લોચુપ થયા વિના રહેતું નથી. અપરિમિત
 મોતીઓના હારોથી એવું સ્તન મંડળ અતિ રમણીય દીવામાં આવે. મસ્તક ઉપરના કાળા
 કરા તો બાહ્યે ભ્રમરાના રંગનો વેશન ધરી રહ્યા હોયની! મહોન્મત્ત થએલા હાથીને બાંધવાને વાસ્તે
 જેમ લોહની શાંકળ હોય છે, તેમ કામદેવને બાંધવાને વાસ્તે આ સ્ત્રીના રાશીર ઉપરનાં અતિ
 લશિન રૂમાળારૂપ કડીઓથી ગુંથન કરેલી રાશીરૂપ પ્રમાણરૂપ શાંકળ બનેલી છે એમ મેનાય
 છે. એવું લંબાટ જોતાંજ એવી ક્ષાંતિ ઉત્પન્ન થયા વિના રહેતી નથી કે આ દ્વિતીયાનો ચંદ્ર
 ન હોય. જેમ ગુંજ વડે સુવર્ણનું તોલન થાય છે તેથી શું ગુંજતે સુવર્ણ તુલ્ય કહિયે! તેમ સ્ત્રીના
 મુખને ચંદ્રમાની ઉપમા દેવાય છે તેથી શું આ સ્ત્રીના મુખની તુલના ચંદ્રમા કરી શકે કા! ચં
 દ્રમાની કાંતિ આ મુખની શોભા કરતાં અધિક થવાની નથી. તેમજ યદ્યપિ સ્ત્રીના કરાદિકને
 ભ્રમરના વર્ણાદિકની ઉપમા દેવાય છે ખરી, તથાપિ આ સ્ત્રીના રાશીર તથા અવયવાદિકનું ઉપમાન
 કદાચ કોઈ શોધુંજ મળે. એ પ્રમાણે તે શોભાવિસ્તૃત, તારક્ય વિચિત્રિત, ષટચિત્રિત સ્ત્રીનાં
 સૌંદર્યવિષે ચિંતન કરતો કરતો પાંડુ રાજા ભીષ્મની સાથે ઘર આવ્યા. એનો અભિપ્રાય ભીષ્મ
 સારી રીતે બાહ્યે ગયો. અને તે પ્રવાસી સુરાકરને પોતાની પાશે તેણી લઈ તેને પૂછવા લાગ્યો.

ભીષ્મ—આ કમલ વદની, સ્ફટિક રદની, ગર્વ કદની, અપ્સરાઓથી પણ સુશોભિત
 અને સર્વ સ્ત્રીઓના રૂપને છતનાર કઈ સ્ત્રીનું ચિત્ર છે!

પ્રવાસી, પુરુષ—(મંદ હાસ્ય યુક્ત થયો થકો) હું આયુષ્મન, મયુરા નામની એક સુ-
 શોભિત નગરી છે. જનને યમુના નદીએ ચોતરફ વીરી લીધેલી છે. જેમાં ઘણા ઉત્તમ લોક વસે
 છે. તેમાં એક યદુ નામનો મહત્ત્વ પરાક્રમી રાજા થઈ ગયો. તેનો વંશજ હાલ પણ રાજ્ય કરે છે.
 યદુ રાજાનું મરણ થયા પછી તેનો પુત્ર શૂર ગાદી ઉપર બેઠો. એ સાક્ષાત્ શૂર (સૂર્ય)ની

તુલના કરનારો હતો. જન્મ સૂર્યનો ઉદય થયાથી ઉલૂક (ધ્રુવ) નાશી જઈ છાની જગામાં
જેશે, તેમ જ્ઞાના પરાક્રમથી અન્ય રાજાઓ ગુફાઓમાં સંતાઈ બેસી હતા. એ એ
થયો. તેમાંના એકનું નામ શૌરી ને બીજાનું નામ સુવીર હતું. એ બન્ને ભાઈઓ એવા
થયા કે તેનું વર્ણન કરવાને મહાન્ કવિઓ પણ સમર્થ થાય નહી. તેમાં શૌરીને રાજ્ય પ્ર
ત્યા સુવીરને યુવરાજ્ય પદ મળ્યું. ઇત્યાદિક પોતાના રાજ્યની વ્યવસ્થા કરી, સ્વ સંપત્તિ
સંસાર ત્યાગ કરી દીક્ષા લઈ, વનમાં જઈ ને શૂર રાજા તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યો. પાછળ
બન્ને પુત્રોએ સારી રીતે રાજ્ય ચલાવવા માંડ્યું.

એ બન્ને ભાઈઓ એવા તો શૂરવીર થયા કે, પોતાના શૌર્યની આગળ ઇંદ્રને પણ
ગણવા લાગ્યા. રામ અને લક્ષ્મણના ગુણોની જેઓ તુલના કરે એવા થયા. તેથી સર્વ
લયલીત રહેતા હતા. એમ રાજ્ય કરતાં કૃતલાએક દિવસ ગયા પછી કોઈ એક સમયને વિ
રાજા પોતાના નહાના ભાઈ સુવીરને મથુરાનું રાજ્ય સોંપીને પોતે કુશાવર્ત્ત નામના
દેશમાં નીકળી ગયો. ત્યાંહાં જઈને એક શૌર્યપુર એવા નામનું નગર રચ્યું. તેમાં એવ
આવીને વસ્યા કે જેઓ સર્વ પ્રજા જનોથી પોતાને મહત્ કહેવરાવવા લાગ્યા. તેઓ
કોટ્યાવધિ દ્રવ્યરૂપ લક્ષ્મી એવી રીતે વાસ કરી રહી હતી કે તેઓ ઇંદ્રની લક્ષ્મીને પણ
ગણતા હતા. શૌરી રાજાના અંધકવૃષ્ટિ પ્રમુખ ઘણા પરાક્રમી પુત્રો થયા. તેમ
અંધકવૃષ્ટિને પોતાના રાજ્ય ઉપર બેસાડ્યો. પછી પોતે સંસારથી વિરક્ત દેશાધાર
એક સુપ્રતિષ્ઠિત નામા મુનિ રાજપાશથી દીક્ષા લઈ, ચારિત્ર પાળીને મોક્ષે ગયો.

સુવીર રાજાના પણ ભોજવૃષ્ટિ પ્રમુખ ઘણા પુત્રો થયા. જેના પ્રતાપથી રાજાઓ
નિરંતર કલેશમાં રહેતાં હતાં. કૃતલાએક કાલ પછી પોતાનું રાજ્ય ભોજવૃષ્ટિને આપ્યું.
પોતે સિંધુ નામના દેશમાં દેશમાં દેશમાં ગયો. ત્યાંહાં સિંધુ નદીના કિનારા ઉપર એક પોતાના
નગર રચાવ્યું; તેનું નામ સુવીરપુર રાખ્યું. તેમાં રહીને નિરંતર બાળકો જીવ્યા, વન, ક
તળાવ પ્રમુખ મનને આનંદ કરનારાં સ્થળોને વિષે વિચરીને સુખોપભોગનું રહસ્ય લેવા
પણ તેમાં આરાધ્ય થયો નહી.

આહીં ભોજવૃષ્ટિનો ઉત્તરે નામે મહા પરાક્રમી પુત્ર થયો. અને અંધક
સંધર્માચરણી સુલકા નામની સ્ત્રી હતી તે મહાધર્મશીળ તથા પતિવ્રતા હતી. તેના
નીતિમાન તથા દશદિશાઓના દશ દિગપાલોના જેવા પરાક્રમી દશ પુત્રો થયા. તે
મોટા પુત્રનું નામ સમુદ્રવિજય, બીજાનું અક્ષોભ્ય, ત્રીજાનું સ્તિમિત, ચોથાનું સાગર,
હિમાન, છઠાનું અચલ, સાતમાનું ધરણ, આઠમાનું પૂરણ, નવમાનું અભિચંદ્ર તથા

નામ વચ્ચે રાખામાં આપું હતું. ત્યાર પછી એક પુત્રીનો જન્મ થયો. જ્યોતી સર્વ લોકોના મનને મોટો આનંદ થયો. એવું જન્મ લગ્ન જોઈને મોટા જ્યોતિષિઓ એમ કહેવા લાગ્યા કે, એ કન્યા મહુ ચક્રવર્તી પુત્ર પ્રસવનારી થશે. એવી ભાગ્યશાળી પુત્રીનો જન્મ થયાથી અંધક વૃષ્ટિ રાજ મહાહર્ષિત થયો. અને જન્મ મહોત્સવ કરી ઘણું દાન દીધું. જન્મ દિવસે આખા નગરમાં કોઈ મરણ થયું નહીં. એવાં ઘણાં શુભ શકુન થયાં. એ પુત્રીનો પુણ્ય નંદાવમાં જન્મ થયો તેથી ક્રૂતિ એવું નામ પાડ્યું. જન્મથીજ એની ઊપર બધા પ્રીતિ કરવા લાગ્યા. નહાનાં વયમાંજ એ મોટા મોટા મનોરથ ધારણ કરવાં લાગી. તેથી લોકોએ પૃથા એવું એનું બીજું પાણુ નામ પાડ્યું. પછી દિવસો દિવસ વધવા લાગી અને યુવાવસ્થાને લગભગ આવી પહોંતી, ત્યારે એની માતાને એનો પ્રતિ શોધવાની ચિંતા ઈત્પન્ન થઈ. એક દિવસ ક્રૂતિ પોતાના પિતાના ખોળામાં રમતી હતી ત્યારે તે અંધકવૃષ્ટિ રાજએ પોતાના વડા પુત્ર સમુદ્રવિજયને બોલાવીને કહ્યું કે, અંધકવૃષ્ટિ રાજન:— હે વત્સ, આ પુત્રીને યોગ્ય વર કેમ મળશે? એ ચિંતાથી હું અતિ દુઃખિત થયો છું.

સમુદ્રવિજય:— હે રાજનું ચિંતા કરવાનું કોઈ કામ નથી. એવીજ તમારી સાંપ્રત સમયે ઈચ્છા હોય તો એ કુમરીને યોગ્ય વર શોધી કાઢિ તેવા યોગ્ય માણસ જોઈને દરો દિશાઓમાં તેવા રાજકુમારનો શોધ કરવાને મોકલાવો. જ્યોતી મારી બેનને ઉત્તમ, મહા બુદ્ધિમાંનું, યોગ્ય, રૂપવાન; તથા કુસીન સ્વામીની પ્રાપ્તિ થાય. એ ઉપાય સર્વ કરતાં સારો છે. યદ્યપિ રાજન-ઓમાં સ્વયંવર સ્થિતિ પુત્રીને વર કરી દેવાનો આશ છે. અને તેથી શ્રેષ્ઠ વરની પ્રાપ્તિ પણ થાયછે, તથાપિ સ્વયંવરમાં મળેલાં હજારો રાજાઓમાંથી એકને પસંદ કરીને તેને કન્યા પોતે વરવાથી બીજાં બધાં રાજાઓને અપમાન કરવા જેવું થાયછે; તે એક જાતનો દોષજ કહેવાય. માટે એમ કરવાની કદાચ આપની ઈચ્છા હોય તો પણ આરંભ ત અનુકૂળ થશે નહીં.

એવું પોતાના વડીલ પુત્રનું બોલવું સાંભળીને રાજાએ અને બોલાવ્યો ને કહ્યું કે,

રાજા—તમે દરોદરો જાહેર આ કન્યાને યોગ્ય વરનો શોધ કરો. અને તેની તરત મને ખબર આપો.

એવાં રાજાનાં વચ્ન સાંભળીને તે દિવસે આપટ ઉપર તે રાજકન્યાનું યતિચિંતિતપણું ચિત્ર કહાડ્યું અને આ ચિત્રપટ સાથે લઈને તે કાર્ય કરવાના અર્થે હું પોતે પ્રવાસ કરવા બાહર નીકળી પડ્યો; તે દરોદરો કરતો કરતો અહીં આવી પહોંતો છું. અહીં આવે અને યોગ્ય એક દિવસ યદ્યપિ ગયા છે. આ નગરીના પાંદુ રાજાની લક્ષ્મી તથા તેનું રૂપ જોઈને હું ઘણેજ હર્ષિત થયો છું. અને મારો મનોરથ પૂર્ણ થયો એમ હું માનું છું. મારી આપની ખશો એટલીજ વિનંતી છે કે

આ રાજકન્યાનું લગ્ન પાંડુ રાજની સાથે કરો. જેમ સુગંધયુક્ત માલતીના પુષ્પથી બ્રમર શોભાને પામેછે. તેમજ એ કન્યાથી રાજ શોભાને પામેશે. વળી એ કન્યાની એક શકી નાની બેન માદ્રી નામની અતિ રૂપવાન છે. તેની ઉપર એદી દેશના દમવોષ નામના રાજનો બળો પ્રેમ છે. પણ મોટી દીકરીનું લગ્ન થયા વિના નાની દીકરીને પરણાવવી એ અઘટિત છે. એમ જાણીને તે પુત્રીને રાજએ પરણાવી નથી. પહેલાં મોટી છોકરી પરણે તો પછી નાની છોકરીનું લગ્ન કરવામાં કાંઈ દોષ રહે નહીં. માટે હું લીજ્મ, એ રાજ કન્યાઓનાં લગ્ન સંબંધી સર્વ કાર્ય તમારાજ હાથમાં છે. તે ત્વરાથી કરવું જોયેછે.

એ પ્રકારે તે પ્રવાસી પુરૂષનાં વચનો શાંભળીને લીજ્મ અતિ પ્રસન્ન થયો. અને પોતાનો મનોરથ પ્રયાસ વિના સિદ્ધ થયો એમ જાણીને પાંડુને જણાવ્યું તેથી તે પણ પરમાનંદને પામ્યો. રાજકન્યાના શરીરનું ચિત્ર પાંડુ રાજના ચિત્તરૂપ પટને વિષે કામદેવરૂપ ચિતારે પ્રથમજ આલેખી રાખ્યું હતું, તે યદ્યપિ ભાવપણે વૃત્તિ ગોચર તો હતું પણ દ્રવ્યપણે દૃષ્ટિ ગોચર નહીં હોવાને લીધે ખીજા ઉત્તમ સ્વચ્છ પટ ઉપર ચીતરાવીને પોતાની પાસે રાખ્યું. તેથી તેની વૃત્તિ અતિ શાંતિને પામી ગઈ. પણ કામાગ્નિએ કરી શરીર તપ્ત થઈ ગએલું તે આલિંગનરૂપ જલ વિના શીતવ્રતાને કેમ પામે! અર્થાત્ આલિંગનની ઈચ્છા થવા લાગી. તેથી તે સ્ત્રી વિષે પાંડુને આર્ત ધ્યાન થયું. અને ફરી ફરી ચિંતન કરવા લાગ્યો કે, જે દિવસે મારા નેત્રો ભ્રમરાઓ બનીને કુંતિના મુખરૂપ કમળની લાવણ્યતા રૂપ મકરંદને પાન કરશે, તે દિવસને હું ધન્ય માનીશ.

પછી ફરલાએક દિવસ વીત્યા કેડે લીજ્મે સત્યવતીને પૂછીને કોરંક (પોતાના માણસ) ને પોતાના કાર્યને માટે તે પ્રવાસી પુરૂષની સાથે શૌર્ય પુર જવાને મોકલી દીધો. તે બન્ને વક્ષાય યદને તે નગને વિષે આવી પહોંતા. પછી શુભ સમયે રાજ દરબારમાં ગયા. ત્યાં કુંતિ પોતાના પિતાના ખોળામાં બેઠી છે. તેને જોઈને તે પ્રવાસી બોલ્યો.

પ્રવાસી:—હું મહારાજ, આપની આજ્ઞાનો અંગીકાર કરીને દેશોદેશ ફરતાં એક દિવસે મનોન્મત્ત હસ્તિઓએ કરી યુક્ત જે હસ્તિનાપુર તેમાં હું ગયો. ત્યાંહાં પ્રદુક્ષિત કમલના જવા છે જેના નેત્ર. તથા નંદના જેવું છે જેનું મુખ, એવો સુંદર અને મહાપ્રતાપી પાંડુ રાજ રાજ્ય કરેછે. એ પુરૂષ રત્ન જેતાંજ મને એવું થયું કે, આ પૃથ્વીનું નામ જે રત્નગર્ભા છે તે સાર્થકજ છે. જેના બાહુ પર્વતની પદે સ્થિર, પુટ તથા ઉચા છે. અતિ વિશાળ જેનું વક્ષસ્થળ છે. જેમ કલ્પવૃક્ષ સ્વઆશ્રિત જનોની સર્વ મતકામના પ્રાપ્ત કરેછે, તેમ જેનાં હસ્ત યાચક જનોના સર્વ મનોરથ પૂર્ણ છે એટલે જેના હસ્ત તે કલ્પવૃક્ષ છે. સ્વનગરની રક્ષા કરવાને અર્થે જેનો પરા-કમરૂપ પ્રાધરણ હોયની! એના પરાક્રમની ઇંદ્ર પણ અભિલાષા કરેછે. જેનાં સર્વ લક્ષણો

ચક્રચિંતા જ્યાં છે, જે બધી કળાઓમાં પરિપૂર્ણ છે, જેનું દર્શન કરવાથી સમગ્ર લોકોનાં ચિત્ત
 શાંત થાય છે. ઇત્યાદિક ઉત્તમ ગુણોએ કરી યુક્ત પાંડુ રાજા વિષે વિચાર કરતાં ઝેનાથી અંધિક
 શ્રેષ્ઠ વર મળ્યો મુશકીલ છે. ઝેની સાથે કુંતીનો સંબંધ થયાથી જન્મ રોહિણી અને ચંદ્રનું જોડું
 શોભે છે તેમ એ દેવપતિ પણ શોભાને પામશે. એવું સ્પષ્ટ દીધામાં આવે છે. ભીષ્મ જેનો કાકો
 છે, તેને આપ પણ જાણતા હશે. ને તેજ ઝેના પિતાને દેખાણ છે. તેણે વિવ્રપદ જોઈને
 તથા તે વિષે મારા મુખથી સર્વ વૃત્તાંત શાંભળીને તમારી સાથે સંબંધ કરવાને અર્થે આ પોતાનો
 માણસ મારી સાથે મોકલ્યો છે. માટે હું મહારાજ, આપને જે કંઈ કેસંચ હોય તે કરો. અને
 મજ આજ્ઞાકિત ચરણ હિંકરને વિદાય કરો.

એવાં પોતાના અનુચરનાં વચન શાંભળીને ઉદાસીન વૃત્તિથી પેલા હસ્તિનાપુરથી આવેલા
 કોરકને રાજ્યે કહ્યું કે, આવતી કાલે તમને જ્વાળા મળશે. એમ યોક્ષીને રાજા ઊઠી ગયો.
 કોરક પોતાને સ્થાનકે ગયો. કુંતી પણ પાંડુ રાજાના ગુણ શાંભળ્યાથી હર્ષિત થઈ થકી જ્વાળા-
 ખાતામાં ગઈ. ત્યાંહાં કુંતીની સંખીએ તેની માતા પાશે સૂચ્ય જવા પ્રતાપવાળા પાંડુ રાજાના
 નિર્મળ ગુણોનું વર્ણન કર્યું. તે શાંભળીને તે પણ અતિ ખુશી થઈ. અને મનમાં વિચાર કરવા
 લાગી કે એવો પરાક્રમી, દુષ્કાન, ત્યાથી તથા વિનયવંત જન્માત મળ્યાથી હું મારું મોટું ભાગ્ય
 માનીશ. પરંતુ ધારેલું કામ હમેશા પાર પડતું નથી. જે કર્મ પ્રતિકૂલ હોયે તો ધારેલું શુભ કામ
 વણેથી જંપછે ને જે કર્મ અનુકૂલ હોય તો અણધારેલું કૃત્ય દ્વંદ્વે રૂપે થાય છે. કુંતી પોતાની દાઈ
 પાશે તે બધી વાત કહીને આનંદ પામવા લાગી. એવી રીતે તે રાત બીતી ગઈ અને દિવસ થયો
 ત્યારે ધારા પ્રમાણે રાજા રાજ્ય સભામાં આવી બેઠો. અને પોતાના પ્રવાસી પુરૂષને યોક્ષીવી લીધો.
 અને તેને કહ્યું કે, પાંડુ રાજા પાંડુ રોગી છે માટે હું તેને મારી પુત્રી આપવાનો નથી. જ્યમ શાંભ-
 લીને તરત તે પુરૂષ પેલા હસ્તિના પુરથી પોતાની સાથે આવેલા કોરકને તે વાત કહી. તે શાંભળીને
 તે પાછો હસ્તિનાપુર ગયો, ને ભીષ્મની પાશે બધો ઇર્થભૂત વૃત્તાંત કહ્યો. તે પાંડુ રાજ્યે પણ
 શાંભળ્યો પરંતુ પોતે અતિ ઊર્કંકિત હોવાથી તે દૂતને એકાંત સ્થળે યોક્ષીવીને પૂછવા લાગ્યો.

પાંડુરાજા—મારા વિષે એ રાજા કન્યાનો કયો પ્રેમ છે!

દૂત—હા રાજા, પ્રેમની હું શું વાત કરું! જ્યારે પેલો પ્રવાસી પુરૂષ પોતાના રાજાની પાશે
 આપના ગુણોનું વર્ણન કરતો હતો, ત્યારે તે રાજાનાં મુખ અતિ પ્રકુલિત દીધામાં આવતું
 હતું. અને પ્રેમના આવેશથી ગાળ લાલ ચોળ થઈ આવેલા દેખાતા હતા. જ્યાંહાં મુખી તે
 ગુણાનુવાદ કરેતો હતો ત્યાંહાં મુખી નેચોનાં પાંપણ જેના સ્નંહ થઈ રહેલાં હતાં. બધી વાત એકાંત
 ચિત્તથી શાંભળી હતી. બીજી વાત કોપર લગાર પણ લસ રેતી નહોતી. સુદમાર અંગ જેનું

કંપાયમાન થતું હતું. વસી હે રાજ આપના ગુણો શાંભળવાના અભિલાષથી પાશો પાશો થતી જતી હતી. અને મનમાં અતિ ફૂલાતી થકી કામાતુર માણુશની પદ દેખાતી હતી. ઇત્યાદિક ખ્યાં ચિન્હો જોઈને મેં તે વખતે એવો તર્ક કર્યો કે, એ રાજ કન્યાની આપની ઉપર ઘણી પ્રીતિ બંધાઈ ગઈ છે, એમાં સંશય નથી.

કોરકના સુખથી એવાં વાક્યો શાંભળીને કામદેવના પાંચે બાણકરી હુણાયો થકો પાંડુ રાજ મહા પીડાને પામવા લાગ્યો. કોઈ પ્રકારે એન પડે નહી. કાણુમાં બાગમાં જઈ કુવારાની પાશો ઊભો રહે, કાણુમાં પક્ષંગ ઉપર જઈ બેસે, કાણુમાં ફૂલની રાચ્યા ઉપર આલોટે, કાણુમાં પાણી છાંટેલો પંખો લિયે, કાણુમાં આંગ ઉપર ચંદન ચોપડે, કાણુમાં અન્વાળામાં જઈ ઊભો રહે, કાણુમાં શરીર ઉપર કપૂર ચોપડે, અને કાણુમાં ઘણાં કમલોવાળા સરોવરના કાંઠા ઉપર જઈ બેસે; ઇત્યાદિક અનેક ઉપાયો કર્યા તોપણ મદનતાપ શમ્યો નહી. પછી પુષ્પોના ઘણા વૃક્ષોવાળા બગીચામાં ગયો. ત્યાંહાં કુંતીના વિરહથી વ્યાકુલ થઈ દ્રતાં દ્રતાં એક ખેરનું આડ જોયું. તેના થડની સાથે એક હોંસ ઊડી ગએલા માણસને ખીલાથી જડી રાખેલો દીઠો. તેના શરીરમાં મારેલા લોખંડના ખીલાઓથી તે મહા પીડાને પામી રહ્યો હતો. તેનું કામદેવના જેવું સ્વરૂપ જોઈને તેની પાશો જઈ તેના શરીરમાંથી લોહોડાના ખીલાં કહાડી નાખ્યાં; ત્યારે જમ કાપી નાખેલું આડ નીચે પડી જાય તેમ તે પૃથ્વી ઉપર પડી ગયો. તેની ઉપર પાંડુએ શીતળ પાણી છાંટીને તથા ખીજા ઘણા ઉપાયો કરીને એતના આણી; તે સાવધ થયો ત્યારે નમ્રતા સહિત તેને પૂછવા લાગ્યો.

પાંડુ—હું મહા ભાગ્ય, તમે કોણ છો! અને આવી દશા તમારી કેમ થઈ!

પુરુષ—મહારાજ, વૈતાલ્ય પર્વતની ઉપર ઘણા સમૃદ્ધિવાન લોકોએ કરી સહિત એક હેમપુર નામનું નગર છે, ત્યાંનો હું વિદ્યાધર રાજા છું, અને મારું નામ વિશાલાક્ષ છે. એક સમયને વિષે હું પૃથ્વી પર્યટન કરવા નીકળ્યો; દ્રતાં દ્રતાં આ બાગની સમીપે આવી પહોતો. એટલામાં મારી પાછળ મારા કંટલાએક દુશમણો કોણ જાણે ક્યાંથી આવી પહોતા. મને એકલો જોઈને જમ કોઈ હાથિણીની પાછળ દ્રતા એકલા હાથીને તેના પકડનારા આલી લિયે તેમ મને પકડીને આ આડની સાથે જડી દીધો, તેથી મારી આવી દુર્દશા થઈ. તેમાંથી મને મુક્ત કર્યો; માટે તમે મારા પ્રાણના દેતારા છો. એના બદલમાં જેવી ઇચ્છા હોય તે આજ્ઞા કરો, હું તે કાર્ય કરવાને તત્પર છું.

પાંડુરાજ—હું ભાઈ, તું પાછો પોતાના રાજ્યમાં જઈ પ્રજાનું સારી રીતે પાલણુ પોષણ કરશે તેના કરતાં વધારે મારું મને શું છે કે જે તારી પાશો માણું!

વિશાલાક્ષ—સુખ સુદા ઉપરથી તમે અતિ ચિંતાતુર દેખાઓ છો; તેનું કારણ મને સમજાયો. (એવું તે વિદ્યાધરનાં વચનો શાંભળીને રાજાએ કુંતીનો સર્વ વૃત્તાંત કહી શાંભળાવ્યો;

ક્રમકે, સંજ્ઞાન પ્રવૃત્તિની પાશો પોતાનું દુઃખ કલાથી કાંઈ પણ કળની પ્રાપ્તિ થાય છે તે સાંભળીને વિશ્વાસ કહવા લાગ્યો કે; હું સંજ્ઞા, આ મુદ્ધિકા મારા વંશપરંપરાથી મને મળી છે, તે આજે આપને અપેક્ષા કેટલું, એમાં એવો ગુણ છે કે આંગણીમાં છતાં ઇચ્છિત કાર્યની સિદ્ધિ થશે. જેવાંએ આપેલી વસ્તુનો અદ્યુત મહિમા હોય છે. જેમ કે, અદ્યય થઈ જવું; કોઈને વશ કરી લેવું. પા. થયેલો કુઝાવી દેવો, વિષ ઊતારી નાખવો અથવા વિષ માથા ન દેવો, અને પુષ્પની પડ આકાશમાં આદ્યા જવું ઇત્યાદિક ઘણા ગુણો છે તે મેં અનભાવેલા છે; (પાંડુ રાજ્યએ તે સવાની મેરુ કરી નહીં, તોપણ તે વિદ્યાધરોના રાજ્યએ તેને બ્રહ્મત્કારે આપી ને કહ્યું કે) એમાં બીજો એક ગુણ એ છે કે, આપણી જ. પુનઃસંતતિ થશે તેઓ એક બીજા ઉપર અતિ પ્રીતિ રાખશે. કોઈ દહાડે સ્નેહ તુટે નહીં. (એવી રીતે કહીને પોતાની નગરીને વિષે ગયો, ને પાંડુએ તે મુદ્ધિકા પોતાની આંગણીમાં પહોંચી લીધી. અને ઇતીનું ચિત્રપદ જોઈને તેનો પાશો જવાની ઇચ્છા કરી એટલે તેને વખતે જ્યાંનું ઇતિ જોઈ હતી ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. તે કોઈને દેખાયો નહીં. ઇતી પોતાની સખીની સાથે વાત કરતી હતી તે અદ્યય પણ સાંભળવા લાગ્યો.)

ઇતી:—હું સખી, આ દિવસ તો ઘણા કટ્ટી જેમ તેમ વીતી ગયો છે, પણ રાત તે કોણ જાણે કેમ વીતશે! જેમ સૂર્યના તાપથી પાણીથી છાંટલો પંખો સૂકાઈ ગયો છે અને જેમ આ પ્રકૃતિ કમલ કરમાઈ ગયો છે. તેમ મનના સંતાપથી આ મારું શરીર નિસ્તેજ થઈ ગયું છે. એટલું જ નહીં પણ એના જોરથી મારા શરીર ઉપરના હાર કૂટી જવા લાગ્યા છે. મારે હું સખી, આટલાં બધાં કમલો લાવીને તથા ચંદન ચોપડીને શાસાડે પ્રયાસ કરે છે એમ કરવાથી મારા ક્ષત્ર-રાની કાંઈપણ શાંતિ થવાની નથી. મને એ સંતાપ થવાને લીધે એક આશંકા ઉત્પન્ન થાય છે કે, કોરેકે, કહ્યું હતું કે પાંડુ રાજ ચંદ્રમાના જવા શીતળ છે; ત્યારે મારા હૃદયમાં અગ્નિ કરતાં પણ વધારે પરિતાપ કેમ કરે છે? વળી હું સખી, મારો કાંઈપણ અપરાધ ન છતાં કામદેવ પોતાના બાણ કરી મને અત્યંત પીડા કરે છે; અને પાંડુ રાજ્યએ પોતાના કૂપવરે એનો તિરસ્કાર કર્યો છતાં તેને લગાર પણ ક્ષત્ર કરતો નથી. કેમકે, જો તેમને કામદેવ પોતાના બાણકરી વાંધો હોય તો આટલા દિવસ સુધી મારી સ્મૃતિ કેમ ન થાય? ને જો સ્મરણ હોય તો આવ્યાવિના રહેવાય નહીં. અને આ જ ચંદ્રમાનો નિર્મલ પ્રકાશ પડ્યો છે, તે વળી અધૂરામાં પૂરું દુઃખ જવું ભાસે છે. કહ્યું છે કે, જવું ભાગ્ય પ્રતિકૂલ હોય તેને યાદું અવળું થાય છે; જેમકે, આ ચંદ્રમાનાં કિરણો શીતળ કહેવાય છે તોપણ મને અગ્નિના જવા તપ લાગે છે. તેમાં વળી વધારે સંતાપ કારક એ છે કે, મને એમની સાથે પરણાવવાનો મારા પિતાનો હેતુ દેખાતો નથી; તથા હું નિરાશ થઈ છું; હવે મને મચ્છવિના બીજો કોઈ આદ્યય નથી.

સખી—આટલો બધો ખેદ કરવાનું કાંઈ કારણ નથી, હું કૃશોદરી; જે વસ્તુ પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય ન હોય તે પણ ઉદ્ધમે કરી પ્રાપ્ત થાય છે; માટે તું શોક કરવો મુકી દે. હું એવો ઉપાય કરીશ કે, તારો પ્રિય અતિ દૂર છતાં તત્કાલ પાશે આવી ઊભો રહેશે. (એમ ઘણા પ્રકારે સખીએ કુંતીની આશ્વાસના કરી, તો પણ તેનો સંતાપ શાંત ન થતાં ઉલટો વધવા લાગ્યો એમ જોઈને સખી નવા નવા વૃક્ષોના અંકુરો લેવાને દૂર ગઈ. ત્યારે ચાદવેદ્યસુતા જે કુંતી તે વિચાર કરવા લાગી કે આ સમય દેહત્યાગ કરવાનો સારો છે. એમ પાકો સંકેત કરી પોતાના વસ્ત્રનો કચ્છ મારી આસો પહોંચના આડની નીચે ગળે દ્રાસ ખાવા ગઈ.)

કુંતી—અહીંના વસનારા સર્વ વનદેવતાઓ, તમે સર્વ મારી વાત શાંભાળો. જન્મોંતરમાં પણ મારો પતિ પાંડુ રાજા થાઓ.

એમ કહી તે આડની શાખાસાથે પાશ બાંધીને ગળામાં ઘાલવા લાગી. કહ્યું છે કે “સ્ત્રી-એને વ્યસનનો ઉદય થયાથી ઘણુકરીને એવો પરિણામ થાય છે.”

એટલામાં હાથમાં ખડ્ગ ધારણ કરેલો પાંડુ રાજા અતિ ઉતાવળો દોડતો દોડતો ત્યાંહાં આવી ઊભો રહ્યો.

પાંડુ:—હું મુઘ્ધે, આ સાહસકૃત્ય કર્યાથીજ પૂરું થવાનું નથી; કાંઈક આગળ ઊપર વિચાર કરવો જોયે છે.

એમ કહીને ગળામાંથી દ્રાશ કહાડી નાખ્યો. અને પોતાના ખોળામાં લઈને પોતાના ઉત્તમ વસ્ત્રવડે તેને પવન કરવા લાગ્યો. એમ કરતાં કેટલીક વાર પછી કુંતીને મૂર્છા ઉતરી અને ચેતના આવી ત્યારે પોતાને પુરૂષના ખુળામાં ખેદલી છતાં તે પવન કરી રહ્યો છે તે જોઈ અચાનક ચોડીને ખોલી.

કુંતી:—અરેરે!!! આ મને પવન કરનારો પુરૂષ કોણ છે? હું વિધિ, તને ધિક્કાર છે કે મારો પાંડુ પતિ છતાં અને તેની હું પતિવ્રતા સ્ત્રી છતાં આ અન્ય પુરૂષનો સ્પર્શ થયો! મારા પાતિવ્રત્યને પણ ધિક્કાર છે; કે જે પોતાને લાંછન લગાડી સિંચે છે. (એટલામાં અચાનક તેના મુખજીપર દૃષ્ટિ પડી જાય છે, તેથી મનનો તર્ક ફરે છે:—) અરે મારી પાશે કોરકે જેવું પાંડુ રાજાનું સ્વરૂપ વર્ણન કર્યું હતું તેવુંજ આ દેખાય છે ત્યારે; પણ એ તર્ક વ્યર્થ છે. શું એક આકૃતિના જેવી બીજી આકૃતિ નથી થતી! શું એક માણસના જેવું બીજું માણસ થતું નથી કે શું? કહ્યું છે કે “જનું મન જેમાં લાગ્યું હોય તેને જ્યાંહાં ત્યાંહાં તેજ દીક્ષમાં આવે.” વળી કહ્યું છે કે “અર્થોને અકલ ન હોય” તેમ મને પણ થયું છે. એવી રીતે અચાનક ઈચ્છા તો કોઈ મહાભાગ્યશાળીની પૂરું થાય છે. પણ મારા હૃદયમાં જે સંતાપરૂપ અગ્નિનો દાહ થઈ રહ્યો હતો, તે અચાનક શાંત

થઈ ગયા જેવું હોય તેવું કારણ શું! હજિબન પદાર્થની પ્રાપ્તિ થવા વિના મનનું સમજાવન થતું નથી.
 અને મનનું સમજાવન થવા વિના પદાર્થની હજિબન નથી નક્કી. આટલે હજિબન પદાર્થની જે પ્રાપ્તિ
 તેમ મનનું સમજાવન છે. એ બન્નેની વચ્ચેમાં અનંતરતા નથી. ત્યારે એકનો જવાબ અને બી-
 જનો અભાવ સંભવે નથી. અહીં મનનું સમજાવન તો જાહેર રૂપે દેખાય છે અને હજિબન પદાર-
 થની પ્રાપ્તિ તો ઘડી નથી આટલે તે અભાવ રૂપે છે, અને એક પદાર્થને વિષે એક સમયાવગિચ્છમ
 ભાવભાવ હોય નહીં. તે આ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે એ ઓટી આડ્યોની જાત છે! જે આજ
 પાંડુ રાજા હોય તો એમ બની શકે, પણ તે ક્યાંથી હોય! તેજોને એવે આજનાની કલ્યાણ શા
 ઉપરથી થાય! પણ કલ્યાણ કાકતાત્રિષ ન્યાયવત્ એમ પણ બની જાય છે; ત્યારે શું મારી તોય પ્રીતિ
 રૂપ આકર્ષણ શક્તિજ એમને તેડી આવી હશે! (જાણી મનમાં) પણ એજ પાંડુ રાજા છે એવો
 નિવેશ શા ઉપરથી થાય! જો પણ એમના અંગ રૂપરંગી અને આનંદ થવા જેવું તાગ્યું; તોયજ
 એ તરફ મારા બરા થાય એવું બાગ્ય ક્યાંથી!

ઇત્યાદિક તરફ થવા મુશ્કેલી પૂરી મૂઝાં વળી તરફોતી; જેમ કાંઈક નિકા અને કાંઈક જાગૃત
 અવસ્થા હોય તેમાં માણસ નાના પ્રકારના વિચાર કરે છે, તેમ તેને નાના પ્રકારના વિચાર થવા
 પાછી પૂરી સાવધ થઈ ઊભી બેસીને સારી રીતે આંખ ઊભારીને જોવા લાગી; તો તેના હાથના કણ
 ઉપર 'પાંડુ રાજા' એવું નામ કોતરેલું જોવામાં આવ્યું. તેથી તો જાણી શોકની મૂઝાંમાંથી ઊભીને
 હર્ષની મૂઝાંમાં આવી ગઈ હોય ની! એવી રીતે સ્નેહને વરા ઘડી ઘડી સ્તબ્ધ બની ગઈ. આવ
 નેવો ઊભારી હતાં, તેઓની એક જ કાંઈ પાંડુ રાજાની સાંખે સાંખી ગયાથી જાણી જાગૃત મૂઝાંમાં
 ઘડી હોય ની! એવો ભાર થતો હતો, તેમાં પ્રેમનાં આશુ નીકળી રહ્યાં છે.

પાંડુરાજા—હું સુદામા, પછો આકોશ શા સાર કરે છે! તું જેને માટે અતિ દુઃખિત છે
 તે હું યોતેજ પાંડુરાજા છું. તારા નિર્મળ ગુણ સંભળી તથા તારું ચિત્રપટ ઉપરથી અતિ મનોહર
 રૂપ જોઈને આરંભ મન દુઃખ થઈ ગયું, તેથી હાથમાં લીધું છે ધતુષ્ય જેણે એવા મદન માવનીજ
 સહાયતાથી હું અતિ ઉત્કંઠથી આ તારા નગરમાં આવ્યો છું.

એ પ્રમાણે રાજા અતિ પ્રેમનાં વચનો બોલે છે એટલામાં તે સખી ત્યાં આવીને ચિત્ત
 ઉપરથી આ પાંડુ રાજા છે એમ જાણી:—

સખી—(હંતી પ્રત્યે) હું રાજકન્યા, આ મહારાજા પાંડુ તમારે ઘેર પહોંચા દાખલ આવેલા
 છે, માટે ઊભીને એમની ચલાવિય આજ્ઞાસના કરો.

હુંતી—સખી, હું સત્કાર કરવામાં સમજતી નથી. માટે તુંજ યોગ્ય સત્કાર કર.

પછી તે સખીએ યથા રાક્ષસ બન્નેનો ત્યાંજ ગાંધર્વ વિવાહ કરેવો.

સાખી—(રાજા પ્રત્યે) હું રાજા, જેણે પોતાના યશવટે ત્રણે લોકે શાંત કર્યા છે, એટલે જની કીર્તિ ત્રણે લોકોમાં વ્યાપી રહી છે, અને એક ક્ષમા રૂપ ચક્ર તથા ખીજું દિગ્વિજય કરવાનું ચક્રરત્ન ધારણ કરનારા ચક્રવર્તિ શાંતિનિતશ્વર જે કુલમાં ઉત્પન્ન થયા છે, તેજ કુલમાં આ કુમારીએ પણ જન્મ લીધો છે. અર્થાત્ એ મોટા કુલમાં ઉત્પન્ન થએલી છે. અને તમે પણ પોતાના ગુણ કરી ત્રણે લોકે વશ કર્યા છે; અર્થાત્ સર્વ શુભ ગુણ સંપન્ન છો; તેથી એ કન્યાની તમારી ઉપર અતિ પ્રીતિ થઈ ગઈ છે. એવું જાણીને યાદવોના રાજાની સંમતિ વિના મેં બન્નેનો વિવાહ કરી દીધો છે. માટે હવે આ કુંતીના જન્મ સર્વ મનોરથ પૂર્ણ થાય તેવો યત્ન તમને કરવો જોયે.

એમ કહીને તે સખી બન્નેનાં મન એકાંત સ્થળ સેવવાને આતુર થએલાં જોઈને ત્યાંથી જતી રહી. ત્યારે તે બન્ને એકાંત સ્થળમાં ગયા. ત્યાં કામદેવને પોતાનો મનોરથ સિદ્ધ કરવાની તક મળી. કહ્યું છે કે “એકાંત સ્થળમાં મન મળેલાં સ્ત્રી પુરૂષ જો મળ્યા હોય તો ત્યાં કામદેવ છળ કર્યાવિના રહેતો નથી.” એવી રીતે એકાંત સ્થળ સેવન થયા પછી કામદેવ પોતાના મનમાં વિચાર કર્યા લાગ્યો કે, હું ધન્ય છું. કે આવા ઉત્તમ પુરૂષો પણ મારે વશ થઈ જાય છે. એમ હાસ્ય વિનોદ યુક્ત કીડા કરતાં કરતાં આખી રાત્ર વ્યતીત થઈ ગઈ. કહ્યું છે કે, “સુખોપભોગ કરતાં કાલ ક્ષીણ થાય છે તે જણાતો નથી.” પછી પ્રભાત થયો ન થયો એટલામાં પેલી સખી કે જને એ બધી વાતની ખબર છે તેની આજ્ઞા લઈને ગાંધર્વે આપેલી મુદ્દિકાના પ્રભાવથી પાંડુ રાજા પોતાના નગરમાં આવ્યો. એટલામાં ઉદ્યાદિ પર્વતના શિખર ઉપર સૂર્ય પોતાના કિરણોનો પ્રસાર કર્યો એટલે સવાર થઈ ગઈ.

પાંડુ રાજાના સમાગમથી તેજ રાત્રીએ કુંતીને ગર્ભ રહ્યો. તેથી દિવસાનુદિવસ જ્ઞેવી વર્ષા-કતુના સમયે પર્ણન્ય પડવાથી નવા અંકુરોથી પૃથ્વી શોભાને પામે છે, તેમ ભરજીવાનીમાં આવેલી કુંતી ધારણ કરેલા ગર્ભથી શોભવા લાગી. એ વાત પેલી એક સખીજ જાણતી હતી, તેણે અતિ આતુર્યથી એવી રીતે છાની રાખી કે, ખીજા કોઈને ખબર પડી નહી. તે ગર્ભના પ્રતાપે કુંતીને એવો પરાક્રમ થયો કે ઈંદ્રને પણ તૃણના જેવો ગણવા લાગી. અને ઉદારતા તો એવી થઈ કે પોતાનું સર્વસ્વ આપવાને પણ પાછી હટે નહી. મણીઓનાં તેજસ્વી કુંડલો તથા શસ્ત્રો અતિ પ્રિય ભાસવા લાગ્યાં. એમ કરતાં નવ માસ પૂરા થયાથી સારા દિવસે સૂર્યના જ્ઞેવી કાંતિવાળા પુત્રનો જન્મ થયો. તે સમયને વિષે તેને આનંદ પણ ઉત્પન્ન થયો ને ગુપ્તપાણને લીધે મનમાં શોક પણ રહ્યો; તેથી વિચાર કર્યો કે પુત્રને દૂર કર્યા વિના છુટકો નથી, એ વાત પ્રસિદ્ધ થવી જોઈતી નથી એવું શોકમાં કુંતી પડી ગઈ. અને ખીજા બાલુએ તે પુત્રનાં અંગનાં ચિન્હ જવાં કે મધુ પરાક્રમી, અતિ ઉદાર, તથા સામ્રાજ્ય પ્રાપ્તિ હોવાનાં જોઈને કુંતી તથા ધાત્રી એ બન્નેને

પુત્ર ત્યાગ કરવાનું મન થાય નહીં. પણ કહે શું! પુત્ર તો અતિ ઐશ્વર્ય પાશુ ગેર રસ્તે ઉત્પન્ન થયો તેથી દૂર કર્યા વિના ખીજે કોઈ ઉપાય મળી. પછી તેને મણિ-કુંડલ પ્રમુખ નાના પ્રકારનાં આભૂષણ પહેરાવી એક પેઠીમાં નાખીને તે પેઠી નદીમાં વહાવી દીધી. તથા કુંતીને ઘણો શોક થયો; તે લખતું લેખતું નથી પણ સમજતું જોયે છે. “એવા રત્ન જવા પુત્રના વિયોગથી કોઈને પણ એક થયા વિના રહે નહીં” તે શોકમાં કુંતીનું શરીર પ્રતિદિન લેવાતું ગયું તે જોઈને એક દિવસે તેની માતા મુલકા રાણીએ તેની સખીને પૂછ્યું.

મુલકા—મારી પુત્રીનો એવો ફોકો કેમ પડી ગયો છે! હાલ એવું મુખ અતિ નિસ્તેજ દેખાય છે. તેનું કારણ શું છે, જયી તને ખબર હોય તે સાચે સાચું મને કહે.

પછી તે સખીએ પ્રથમથી માંડીને છેવટે સુધી વાત તેને કહી શોભાવી. તે વાત રાણીએ સંભળે જોઈને રાજા પાંડો કરી. રાજાએ મનમાં વિચાર કર્યો તો પાંડુ વિના ખીજે કોઈ એક ન્યાને યોગ્ય વર નયો, તેથી પોતાના ધરણ નામના અતિ તેજસ્વી પુત્રને ખોલાવી તે બધી વાત કહીને તેની સાથે કુંતીને હસ્તિના પુર તરફ મોકલાવી દીધી. તેણે પોતાની સાથે લીધેલા ધોડના પુરોથી હસ્તી ધૂડ ગંગનામાં વ્યાપી રહી છે, અને મહોન્મત્ત હાથીઓ સાથે લીધા છે તેઓને લીધે સાથેના માણસો બધા કંપાયમાન થઈ રહ્યા છે કે, રણને કોઈ હાથી એકક થઈને કાંઈ લુકશાન કરે! એવાં સૈન્ય સહિત હસ્તિના પુરને વિષે આવી પોહોતો. તેનો ભીષ્મે અતિ સત્કાર કર્યો, અને નગરની ખાહર મેદાનમાં તેને ઉતરવાને જગા આપી. પછી સ્નેહ કરીને હાથિત મુખ છે જતું એવી પોતાની જાન કુંતીને રાજપુત પાંડુની સાથે પરણાવી દીધી. તેના દેહમાં કંકણ દોરો છોડી વખતે શો હાથીઓ તથા એક હજાર ધોડઓ આપ્યા. વિવાહ મહોત્સવ થઈ રહ્યા પછી ધરણ પાંડુની આજ્ઞા લઈને પોતાને નગર પ્રત્યે ગયો.

ત્યાર પછી ભીષ્મે વિદુરને દેવક રાજની પુત્રી કુમુદવતી પરણાવી; અને પોતાના વૃદ્ધ મંત્રીઓના આગ્રહથી પાંડુ રાજા ખીજ મદદરાના રાજની કન્યા માદ્રીને પરણ્યો. ભીષ્મ તથા ધૃતરાષ્ટ્રની ઊપર પાંડુની ઘણી ભક્તિ હતી. તેથી તે બંને પણ તેને અતિશય આહવા લુતા. પછી પાંડુએ દિગ્વિજય કરીને સંમત શત્રુઓનો પરાલભ કર્યો. એવી રીતે સુગે કરી પાંડુ રાજા રાજ્ય કર્યા કરે છે. એમ કરતો એક સમયને વિષે વસંત ઋતુ આવી. તે વસંત ઋતુ નહીં પણ સાક્ષાત્ વસંતેજ જાણે રાજની સેવા કરવા આવ્યો હોયની! અનંદ સુરભિપ્રણો પર મંદ મંદ પવન સુંછંદ વિદુર કરતો સમગ્ર વનને જાણે આનંદ કંદ કરી રહ્યો હોયની! આગ્રવૃક્ષના પુષ્પ ભક્ષણ કરી! પસ યુગમંદર કોકિલ પદીઓ, કોમલ કંકણ મધુર શબ્દથી, નિયમિત વસંત (રાગ) ની સાથે પૂર્વ પસ ધરીને તેનું ખંડન કરી, નિયમિત વસંત (ઋતુ) ની પાશો જિમ રાજની પાંશો ગવૈયા ગાયન કરે

તેની પછે ગાયન કરીને તેનું મન રીઝાવતા હોયની! અથવા પોતાના નામ વાળી ઋતુ આવ્યાથી
 વસંત (કોઠિલ પક્ષી) મધુર સ્વરે કરી જાણે તદ્દપે પોતાનું નામ પ્રગટ કરતા હોયની! મનમથ
 પોતાનું નામ સાર્થક કરવાને માટે વન વનને વિષે વિચરી રહેલા દિન દિન પ્રતે જાણે પંથી જનના
 મન મથન કરતો હોયની! માલતી રૂપી લિલ્હની પોતાનું વદન પ્રકુલિત કરીને પોતાના મધુરૂપ
 પતિને જાણે મળવાને ઉત્કંઠિત થઈ હોયની! જ્યાંહાં ત્યાંહાં આનંદ કારક પુષ્પ યુક્ત નવ પક્ષ્ય
 વૃક્ષ તથા લતાઓનું સૌંદર્ય જાણે વિરહી જનોના મનને વિદારણ કરવાને ઉત્પન્ન થયું હોયની!
 પ્રકુલિત મોગરાનાં પુષ્પ તે જાણે કામદેવ રૂપ લિલ્હના અતિ તીક્ષ્ણ બાણ જાણે હોયની! અને સર્વ
 સુખાલિલાથી નાયક તથા નાયકાઓનાં મન હરણ કરવાને જાણે દક્ષિણ દિશાનો અતિ શીતળ
 વાયુ વહાતો હોયની! જ્યોતે જ વસંત તે ત્રણે ભાઈઓ સહિત પાંડુ રાજને ક્રીડ કરવાને અતિ
 પસંન આવ્યો. જ્યોતે સમયને વિષે તે ત્રણે ભાઈઓ સ્ત્રીઓ સહિત મનોહર વનમાં જઈ હિં-
 ડોળે જોશી આનંદયુક્ત વિનોદ કરવા લાગ્યા. સ્ત્રીઓના મસ્તક ઉપર અતિ સુગંધિત કમલોની
 ગુંથિત વીણીઓ શોભી રહીછે. તેની વચમાંનો જ કરોનો અંગોડો તે જાણે કાળો નાગજ પોતાની
 ફણ વિકાશીને તે પુષ્પોની વાસ લેતો હોયની! તે ઉપવન હીંડોલા ઉપર ખેઠેલી સ્ત્રીઓ મોઢા
 હીંચોળાથી ભયને પામીને પોત પોતાના પતિઓને પકડી લિયે છે તે જાણે પ્રગટ આલિંગન ક્રીડ
 કરતી હોયની! અને જ રીતે હર્ષ યુક્ત પૂર્વે કોઈ વખતે પણ આલિંગન નહીં થવાથી સારી રીતે
 આલિંગન કરીને અતિ હર્ષ પામવા લાગી. જ્યોતે રીતે તે વનમાં રમત ગમત કરતાં ઘણો પરિશ્રમ
 થયો તેથી જ પાણીની વાવ્યની પાશે સર્વ જઈને ખેઠા. ત્યાં પણ ચથેચ્છા ક્રીડ કરવા લાગ્યા
 કોઈ તો સ્ત્રીને સાથે લઈને પોતાના મરજ પ્રમાણે વિચરતાં ચંપા તથા મોઢરા પ્રમુખના ઉત્તમ
 સુગંધિવાળા પુષ્પો વીણી તેઓને સ્ત્રીના ચોટલામાં જ્યોતે રીતે ગુંથન કરતો હતો કે કોઈ માલી પણ
 તેવી વીણી પ્રમુખ બનાવી શકે નહીં! જ્યોતે ગુંથિત પુષ્પોથી તે સ્ત્રીઓને જ્યોતે તો શોભા આવતી
 હતી કે, જાણે કોઈ દેવાંગનાઓ જ હોયની! જ્યોતે દેખાતી. કોઈ માલી ફૂલ ગુંથન કરી લાવે તો
 તે પોતાના પતિએ ગુંથેલા ફૂલોના આતુર્યની પાસે તુચ્છ દેખાય તેથી તેઓ તેને ગણકારે પણ
 નહીં. ત્રણે ભાઈઓએ મોઢરાના પુષ્પોની ગુંથેલી માલા પહેરી હતી તે તેથી જ્યોતે તો લાગતા
 હતા કે જાણે વસંતના જ આવતાર હોયની! જ્યોતે શોભતા હતા. કોઈ સમયે વનક્રીડ કરતાં શ્રમ
 થવાથી સ્ત્રીઓ સહિત જાડ ક્રીડ કરવાને સરોવરમાં ઊતરી વિનોદ કરતા હતા. જ્યોતે રીતે કામ
 શાસ્ત્રમાં કામ ક્રીડ કરવાની યુક્તિઓ કહીછે તે પ્રમાણે ક્રીડાઓ કરવા લાગ્યા. ભાઈઓ,
 કામદેવની લીલા તો જુવો, કે જ જ્યોતે વશ થાયછે તેને પ્રતિકૂલ આવરણ તે અનુકૂલ લાગેછે.
 જ્યોતે મોઢો આશ્ચર્ય છે. જાડ ક્રીડ કરતાં તે સ્ત્રીઓની ઉપર સારી રીતે જાડ સિંચન ન કરે તો

તેઓને માંડુ લાગે અને યુગ લેશથી પાણી ફેરાડે તો પરમાનંદ થાય નથી મદનોત્પત્તિ થાય
 એવા હાવભાવ કરવામાં જે અતિ ચતુર એવી સ્ત્રીઓની સાથે અગાશીમાં બેસીને કોઈ વખત
 ક્રીડા કરતા હતા; એવી રીતે ક્રીડા કરતાં વસંત રૂતુ ગયા પછી જે દિવસોમાં પાણીથી છાંટેલા પંખો
 ચંદન અને ચંદ્રમા ઘણું સુખ આપેછે, એવી ગ્રીષ્મ રૂતુમાં સ્ત્રીઓને સાથે લઇને અતિશય શી-
 તણ એવા કદલીના વનમાં જઈ ક્રીડા કરતા હતા. વર્ષા રૂતુમાં પણ સ્ત્રીઓ પોતાની પાશળ રહેતી
 હતી તેથી મહા આનંદમાં દિવસો કહાડતા હતા; મંદ મંદ જલ વૃટ્ટી થઈ રહી છે, મોર શખ્તો
 કરી રહ્યા છે. ગગનને વિષે સમયે સમયે ગર્જના થઈ રહીછે; એવા કાલમાં સ્ત્રીના સંયોગનું સુખ
 કોઈ ઔરજ હોયછે. શરત રૂતુમાં જ્યોત્સ્નાની આસ પાસ ઘણા બમર ગુંબરવ કરી રહ્યાછે, અને
 જે વિપુલ મકરંદ કરી ભરેલાં છે, એવાં પ્રકૃષ્ટિ કદંબ પુષ્પો લઇને તેથીજ પોતાની સ્ત્રીઓને ભૂ-
 પિત કરતા હતા. અત્યંત સુગંધિત તથા સુરોભિત જે માલતીનાં પુષ્પ તેઓનો જન્મ બમરાઓ
 ઉપભોગ કરે, તેમ તેઓ પોતાની સ્ત્રીઓનો ઉપભોગ કરતા હતા. તે મૃગાક્ષી સ્ત્રીઓ મનોહર
 મોખ્ખિત્રોના હારનો ત્યાગ કરીને પોતાના પતિઓએ ગુંથેલા પુષ્પોના હારને ધારણ કરતી હતી.
 હેમંત રૂતુમાં તે સ્ત્રીઓની સાથે જ ક્રીડા કરતા હતા તે બાણે કામ શાસ્ત્રનું અધ્યયનજ કરતા
 હોયતી! જન્મ કે, તે મનોહર મોહનીઓના અતિ ઉન્નતસ્તનો ઉપર, ગળો ઉપર, તથા કંઠ ઉપર
 ફેરનાં રંગથી વિવિધ ચિત્ર લખતા હતા; શિશિર રૂતુમાં સ્વકામિનીઓનાં ઉષ્ણસ્તનોએ કરી
 તેઓ પોતાની ટહાડ ગમાવતા હતા. એવી અપૂર્વ ઉષ્ણતાથી તેઓનું મન અતિ મોહિત થતું
 હતું. એ રૂતુમાં સર્વ બતનાં પુષ્પો કરતાં કુંદ પુષ્પોની ઉપર તેઓની વધારે પ્રીતિ રહેતી હતી;
 કેમકે, તેઓને પોતાની સ્ત્રીઓના દાંતની પંક્તિના જોવીજ તેની શોભા દીધામાં આવતી હતી.
 કહું છે કે, પોતાને પ્રિય વસ્તુની તુલ્ય ખીજ વસ્તુ હોય તે પણ પ્રિય લાગે છે.” એવી રીતે:—

વસંતતિલકા વૃત્તમ્.

સૌથે કદાચન કદાચન કાનનેપુ, વાપ્યાં કદાચન કદાચન કેલિશૈલે;
 પંચેપુન્નાયકસહા: સહવલ્લભાભિઃ, સર્વેનુંચક્રમતિચક્રમુરેવમેતે. ॥ ૧ ॥

અર્થ:—કોઈ સમયે રાત્ર સદનને વિષે, કોઈ સમયે વનને વિષે, કોઈ સમયે વાવ્ય પ્રમુખ
 ન્નાશાયને વિષે અથવા સમીપ, કોઈ સમયે પર્વતની ઉપર પોતાની વશાઓ સહિત કામદેવના
 પાંચ પાણી યુક્ત ક્ષેત્ર કરતાં સર્વ રૂતુચક્ર વ્યતીત કરતા હતા. ॥૧॥

इति मलयारि श्रीदेवप्रभासूरिविरचिते पांडवचरिते महाकाव्ये पांडव
 पूर्वज वर्णनो नाम प्रथमसर्गस्य क्षापांतरम् समाप्तम् ॥ १ ॥

અથ શ્રી દ્વિતીયસર્ગ પ્રારંભઃ

હવે વિલાસ કરતાં ક્રેટલાગ્નિક દિવસ ગયા પછી પોતાના સ્વામીની ઊપર ભરે ધણો પ્રમદે
જમી ગાંધારીએ જમ શમી અગ્નિનું ધારણ કરે તેમ ગર્ભને ધારણ કર્યું; ત્યારે એના અંતઃકરણમાં
હર્ષના ઉભરા આવવા લાગ્યા. દિવસો દિવસ સ્તન મંડળ અતિ પુષ્ટ થવા લાગ્યું. શરીર દુર્બલ
થવા લાગ્યું. ગર્ભના પ્રભાવથી પૃથ્વીના સર્વ રાજાઓને છતી લેવાની ઇચ્છા થવા લાગી. મુખ
અતિ શોભાયમાન દીસવા લાગ્યું. સ્તનોની ઠુંદીઓ શ્યામ થવા લાગી. જમ ખેડુ પોતાના
ખેતરમાં ખી વાવોને આનંદને પામેછે, તેમ પોતાની સ્ત્રીને ગર્ભિણી જોઈને ધૃતરાષ્ટ્ર આનંદને
પામ્યો. ગાંધારીને ગર્ભને લીધે ધણા અભાવા થવા લાગ્યા. યુદ્ધની ઊપર અતિ પ્રીતિ થવા લાગી.
લોકોને સંકષ્ટમાં જોઈને હર્ષ પામવા લાગી. જમના પગમાં ઝેરીઓ ચણવેલી છે એવા અપરાધી-
ઓને ક્રેદખાનામાં પડેલા જોઈને મુખ માનવા લાગી. કારણ વિના ક્રોધમાં આવી ભૂકુટી ચણવીને
વડીલોનો પણ તિરસ્કાર કરવા લાગી. પુરૂષનો પોશાક પહેરી મત્ત હાથીની ઉપર ઝેરીને સ્વછંદ-
પણ નગરમાં ફરવા લાગી. જમ જમ જમ ગર્ભ વધતો ગયો તેમ તેમ કૂર કર્મોની તૃણા પણ
વધતી ગઈ. કુંતિના પહેલાં મને ગર્ભ રહ્યો એવું મનમાં આણી નમ્રતા જોઈને અતિ ગર્વિષ્ટ થઈ
ગઈ. ગાંધારી પોતાનો તિરસ્કાર કરેછે એવું જોઈને કુંતી અતિ કષ્ટને પામી થકી પુત્રની કામનાએ
કરી ધર્મનું અવુષ્ઠાન કરવા લાગી; અને પ્રભુની ઉપાસના કરવા લાગી. પોતાની કામના પરિપૂર્ણ
થવા માટે પાકેલાં ફળો લાવીને શ્રદ્ધાયુક્ત એક વૃત્તિએ કરી જિત પ્રતિમાને અર્પણ કરવા લાગી.
ત્રાસિત તથા ભયભીત પ્રાણીઓને અભય દાન દેવા લાગી. જળાર્થીને પાણી, ડળાર્થીને ડળ તથા
ક્ષુધા નિવારણાર્થીને અન્ન દેવા લાગી. સાધુઓની સેવા કરવા લાગી. અનાથ અને દીન પ્રા-
ણીઓને વિવિધ વસ્તુઓનું દાન દેવા લાગી. જમ કરતાં એક સમયે રાત્રિને વિષે નિદ્રામાં તેને
સ્વપ્ન આવ્યું; તેમાં તેણે સાગર, સુસેર પર્વત, સૂર્ય, ચંદ્ર તથા લક્ષ્મી એ પાંચ પદાર્થો જોયા.
સવાર થતાંજ તે બધી વાત તેણે પાંડુ રાજાને કહી સંભળાવી. ત્યારે પાંડુ બોલ્યો કે,

પાંડુ—હુ પ્રિય, ગંભીરતા સુચશ તથા મહત્ પરાક્રમ વગેરે સંપૂર્ણ શુભ ગુણોનો સાગર
અને ત્રણે લોકમાં સુકીર્તિ વડે પ્રસિદ્ધ એવો એક પુત્ર તને થશે. તું ચિન્તા નહી કર.

પછી જમ સુવૃક્ષ થોડાજ કાલમાં ફળને ધારણ કરેછે તેમ તેજ દિવસથી કુંતીએ ગર્ભને
ધારણ કર્યો. કેમકે, પૂર્ણ શ્રદ્ધાએકરી કરેલું જે ધર્માચરણ તે વ્યર્થ થતું નથી. ગર્ભના યોગે
તેનાં સ્તનો પુષ્ટ થવા લાગ્યા; ગાળ શીકા પડી જવા લાગ્યાં; નેત્રો ચપલ થયાં; એવાં ચિન્હોથી
બધાને નિશ્ચય થયો કે કુંતીએ ગર્ભને ધારણ કર્યું. જમ ચંદ્રના પ્રતિબિંબથી સરોવર શોભે
તેમ ગર્ભ ધારણ કરવાથી કુંતી શોભવા લાગી. જ્યારથી ગર્ભ રહ્યો ત્યારથી તે અત્યંત દીન તથા

વિપનિયુક્ત પ્રાણીઓને લોકોને કામી કરાવ્યા કરતા જાગી. નિમ્ન ધર્મ દેવ તો તેની બેલી થયા
 ધર્મ તેનું વર્તન કોઈનાથી કરી શકાય નહીં. લોકોની ઉપર ઉપકાર કર્યો તથા કંઈક કરી પ્રા-
 ણીઓને મુક્ત કર્યાં એવો અભિવાદ થયા જાયો. પતિની કૃપાથી તેની સમત પડ્યાં એવું
 મત જાગી. કામ, તેનો પાંડુ પતિ તેને શું દુર્બલ છે? એમ કર્યાં ના માર કૃપા થતા પત્ની ને
 લગભગ નભનેલો પુત્ર ચક્રવર્તિ થાય તથા લગ્ન મુદિને વિષે શું મદુ કૃપા કર્યો તેણે
 નભને આને ભોમ વાંચને દિવસે અતિ ઉત્તમ પ્રાણીઓને આપાર અપાવંદ થયો. પ્રત્ય મહુ કર્યોને પામી.
 અનુપુત્રમાં સુનારા આપુરો ભીષ્મ, મૃતશય તથા વિદુરને વંશમણી દેવને અતિ લગણી રોગ્યા.
 પ્રમદ ધર્મથી દારીઓએ એ વૃત્તાંત અંગ્યા, અંગ્યાલિકા, અંગિકા તથા સત્યજીને અતિ ગપ-
 લતાથી લોકને કહ્યું. ખાતકાલના મુર્ખના જેવા તેજાળા પુત્રનો લગ્ન થતાં આકારમાં કિલ્લ
 વાળી થઈ. આ પુત્ર સત્ય-જોલનાર એવો રાજ્યન. બુદ્ધિવન. પત્રકમી. સિધર. ગંજીર.
 વિનયવંત, ન્યાયી, અત્યંત ધર્મિષ્ઠ તથા ચક્રવર્તિ તુલ્ય થઈ વૃદ્ધાવસ્થામાં દીવ્ય લોકને અતિ જોડા
 સુખ પામશે. એવી વાળી સાંભળીને ભીષ્મ તથા બીજા લોકોને મહુ હર્ષ થયો. તેનું વર્તન
 કરવાને કોઈ સમર્થ થાય નહીં. અજાનો હુકમ થયા પછીમાં જ્યાં લોકો મરોત્સવ કરવા લાગ્યા.
 તે વખતે સમગ્ર દેવતાઓએ હુંદુભિ વગાડીને ખોતાને યજ્ઞો હર્ષ પ્રમદ કર્યો. પત્ની તે ખા-
 વકનાં દેવતાઓ લગણો લોકને ભીષ્મ તેનું નામ બુદ્ધિષ્ઠિ એવું પાડ્યું; અને યજ્ઞ તપથી તથા
 ધર્મથી દૃતિને પુત્રનો લાભ થયો તેથી બીજા લોકો તેને ધર્મરાજ એવા નામે બોલાવવા લાગ્યા.
 તેમજ તે કોઈને શિષુ સ્થાને માને નહીં માટે તેને અજાતરાય કહેવા લાગ્યા. પાંડુ રાજાને ઘેર પુત્રનો
 લગ્ન થયો એમ સાંભળીને બીજા રાજાઓને જ્યારે જ્યારે વંશાશ્રીઓ પહોંચતી ગઈ ત્યારે ત્યારે
 તેઓ ઉત્તમ ઉત્તમ જોડો મોકલાવી દેવા લાગ્યા. દંતીના પિતાના ઘેરથી કોરક પશુ હર્ષિત થઈ ધણી
 બેઠ લઈને દેવાને આવ્યો; તેનો આદર સત્કાર કરીને તેને પાંડુએ લેમ કુશળ પૂછ્યું. તેણે થયા
 યોગ્ય કહ્યું, પત્ની દંતિની પાસે જઈ તેને સાક્ષાં નમસ્કાર કર્યો. તેને દંતિ પ્રેમથી ખૂબ્યા લાગી.
 દંતી—હું કોરક, મારી સાસુની આજ્ઞા નહીં હોવાને લીધે હું પિતાને ઘેર આવી શકી નહીં.
 તેથી ત્યાંના વૃત્તાંતથી હું અજાણી છું. હવે મારા દંડુબીઓના કુશળ વર્તમાન કહીને મને હર્ષિત કર.
 કોરક—હું રાજપુત્રી, તમારા પિતા અંધકવૃષ્ણિએ સમુદ્રવિજયને રાજ્ય આપીને દીક્ષા
 લીધી છે; બોલવૃષ્ણિનો પુત્ર ઉગ્રસેન મધુરામાં રાજ્ય કરે છે, તે તો તમે જાણો છો. સમુદ્રવિ-
 જયનો પ્રેમ ખોતાના ભાઈઓ ઉપર ધણો છે; તથા એ પ્રજાનું સારી રીતે પાલન કરે છે. એની
 કૃપાથી તથા ખોતાના પૂર્વ જન્મના પ્રયત્નથી વસુદેવને આ સમયે લોકો ધણું માન આપે છે. એક

સમયે મુલદ્દ છે જેનું નામ એવા વણિકે પોતાના કંસ નામના પુત્રને વસુદેવની સેવા કરવા મોકલ્યો. તેણે એવી સેવા કરી કે, જ્યાં વસુદેવ ધણોજ પ્રસન્ન થઈને તેને પોતાની પેઢી માન આપવા માંડ્યો. એક દિવસે જેની ત્રણ ખંડના લોકો આજ્ઞા માને છે, અને આ પૃથ્વીની ઉપર જેનું ઈંદ્રના જેવું તેજ છે એવા રાજગ્રહ નામના નગરના જરાસંધ નામના રાજાએ પોતાનો દૂત મોકલાવીને મારા સ્વામીને કહેવરાવ્યું કે,

દૂત—ધણું છે પરાક્રમ જેનું એવો સિંહપુર નગરનો જે સિંહુરથ રાજા છે, તે સ્વતંત્ર છે. ખીજા સર્વ રાજાઓ મારી આજ્ઞા માને છે, પણ એ રાજા માનતો નથી. માટે તેને બાંધી આણવાને જરાસંધ રાજાની તમને આજ્ઞા થઈ છે માટે મારી સાથે તમે લશ્કર લઈને પ્રયાણ કરો. એ રાજાને પકડી લાવ્યા પછી જરાસંધની હવયશા નામની દીકરી છે તે તમને પરણાવી દેશે; અને મુચર્ણના મંદિરોએ કરી યુક્ત એક નગર પણ તમને આપશે.

એવી વાત સાંભળીને તે દૂતને પાછો મોકલાવી દઈ તમારો લાઈ સમુદ્રવિજય યુદ્ધમાં જવાની તૈયારી કરતો હતો. એવામાં વસુદેવ આવી કહેવા લાગ્યો કે,

વસુદેવ—હું રાજા, જેમ સૂર્યનો અગ્રેસર અગ્રણ છે, માટે પ્રથમ પોતાને અંધ-કારનો શાંત કરવો પડતો નથી, તેમજ હું જ્યાં સુધી તમારો અગ્રેસર છું ત્યાં સુધી તમારે પોતાને જ્વાની શી અગત્ય છે!

એમાં પોતાના નહાના લાઈના આગ્રહ પૂર્વક વચનો સાંભળીને તેની સાથે સેના આપી શત્રુને હતથા સાર સમુદ્રવિજયે વસુદેવને મોકલ્યો. વસુદેવ પોતાની સાથે કંસને લઈને યુદ્ધ કરવાને ગયો; ને કેટલાએક દિવસ પછી સિંહુરથને બાંધીને લાવ્યો. પછી મોટો ઉત્સવ કરીને રાજા રાજગ્રહ નગર પ્રતે ગતો હતો, એટલામાં મોટો જ્ઞાની જે કૌટુકી તે રાજાને તથા રાજાના લાઈને બોલ્યો,

કૌટુકી—જે કન્યાને વિષે જરાસંધે પ્રતિજ્ઞા કરી છે, તે પોતાના પિતાનો તથા પોતાના સ્વમુરતો કલનો નાશ કરનારી છે; જેમ એનાં ચિત્તો ઉપરથી જણાય છે. (એવું સાંભળી રાજા સમુદ્રવિજય વસુદેવને કહેવા લાગ્યો.)

સમુદ્ર વિજય—હું વસુદેવ, ત્યાં જવાથી કાંઈ શ્રેય થનાર નથી; માટે જવું નહીં. (એવું રાજાનું બોલવું સાંભળી હાથ ભેલીને.)

વસુદેવ—મધુરજન, કાંઈ વિનંત નથી, જે એમ હોય તો તે કન્યા ખીજાને પરણાવી દેવી એવી. તે દેવી રીતે નજા કોની સાથે પરણાવવી! એ વિષે હું કહું તે તમે સાંભળો. આપની આજ્ઞાથી મેં સેના લઈ સિંહુરથને ઘેરે લાવ્યો; ત્યારે જેમ સિંહુ પોતાની ગદ્ગદમાંથી બાહુર ની-કળીને હસિયોને વાસ દેતરત કરે છે, તેમજ સિંહુરથ પોતાના નગરમાંથી નીકળીને મારા સૈન્યને

માસ ઉત્પન્ન કરજી શાસ્ત્રો. એ એવો તો પરાક્રમી ચતુર તથા શૂર છે કે એની સાથે યુદ્ધ કરતાં મને
 ત્રણાઠિપર પ્રજ્ઞાને થયો છે તે હજી મર્યો નથી; એને આપણા લોકરનો પરાભવ થાયછે એમ
 બાવીને પ્રય છે શરીર જેતું એવો જ આ મારો પ્રિય સારથી કેસ તેણે અપથી રથપરથી નીચે ઊતરીને
 જમ ઇંદ્ર વળી પવેતોને ચૂલું કરેછે, તેમ પોતાના વિશાળ બાહુવરે સિંહરથનો રથ ચૂલું કરી ના-
 ખ્યો; એને જમ બાધને પકડીને પાંચરામાં ઘાસ છે, તેમ એને બાંધીને કેસે મારી પારે ફેંકયો.
 એવો મારો સારથી કેસ મહા પરાક્રમી છે, મારે એને રાજ્યહારના રાજા જરાસંધની કન્યા પરણાવો.

સમુદ્રવિજય—વસુદેવ, એ ઘણી સુંદર યુક્તિ શોધી કહાડી છે. ન્યાય પણ એમજ છે.
 પરંતુ તમે પ્રથમ મને એમ કહું હતું કે કેસ વણિક છે, જો એ વાત ખરી હોય તો વણિકને
 જરાસંધ પોતાની કન્યા કેમ આપે! તેનો તુંજ વીચાર કરી જો.

એ પ્રમાણે બન્ને પરસ્પર વાતો કરેછે એટલામાં કેસ આવીને વસુદેવની સેવામાં હાજર
 થયો. ત્યારે વસુદેવે રાજાને કહ્યું.

વસુદેવ—જેણે સિંહરથને બાંધી આણ્યો તે મારો સારથી કેસ આ આવ્યો છે. એતું
 તેજ સચિવનાં જતું છે. મહા રૂપાન છે; અતિ બલવાન છે; ચૌવન છે; તેને આપ બુવો.
 (રાજાએ તે પ્રશસ્ત આહુતે નિરખી જોયને.)

રાજા—એના જ્યો અદ્ભુત આકાર વણિક કૃદ્ધમાં તો થયજ નહીં; મારે એના પિતાને
 પૂછીને કૃષ્ણ વિષે નિશ્ચય કરવો જોયે. (પછી રાજાએ તેના સુભદ્રા પિતાને તરી તેને પ્રતિજ્ઞા
 પૂર્વક પુછ્યું ત્યારે સુભદ્રાએ બોલ્યો.)

સુભદ્રા—એક દિવસ શૌચક્રિયા કરવાને હું યમુનાને કિનારે ગયો હતો, ત્યારે એક પેદી
 જળના પ્રવાહમાં વહેતી આવતી જોયને તેને મેં બહાર કહાડી; એને મારે ઘરેલું આવ્યો. ત્યાં
 ઊપાડી જોઈ તો તેમાં ચંદ્રના જેવું છે જેતું સુખ એવું એક તેજસ્વી બાલક દીડું. એની પાંજા
 ઈશ્વરેનના નામથી ચિન્હિત કરેલી એક સુદિકા હતી; ને એક પત્ર પણ હાથે દીધામાં આવ્યું;
 તેનો સારાંશ આ પ્રમાણે:—“ઈશ્વરેનની સ્ત્રી ધારણી ગર્ભવતી થયાથી તેને પોતાના સ્વામીનું માંસ
 લંકણ કરવાની ઇચ્છા થઈ. ત્યારે પુરુષિવાન એવા પ્રધાનોએ કોઈ પ્રકારે કરી એનો મનોરથ
 પૂર્ણ કર્યો. નવ માસ પૂરા થયા પછી પૌષ માસના કૃષ્ણની ચતુર્દશીને દિવસે વિદિ કરણમાં
 પુત્રનો પ્રસવ થયો. ત્યારે પ્રથમ થયેલા અભિશાપ ઊપરથી એ તેજસ્વી પુત્ર પિતાનો વૈરી થશે.
 એમ જાણી પેદીમાં વાંદીને ધારણી રાણીએ તેજ દિવસે સ્વામીનું રસણ થવાના નિમિત્તે તે પે-
 દીને યમુનાના ગંભીર તથા અથાગ જળમાં વહેતી મૂકી દીધી” એ પ્રમાણે આ ઈશ્વરેનનો પુત્ર
 છે. એમ જાણી જવો પોતાના પુત્ર કપર પ્રેમ રાખીએ તેવાનું એની ઊપર પ્રેમ રાખીને તે દિ-

પસે પુત્ર જન્મની પઠ મોટો ઉત્સવ કર્યો. અને કાંશાની પેટીમાંથી પ્રાપ્ત થયો માટે એનું નામ કંસ એવું પાડ્યું. એ નહાન પણામાં પણ એવો ચપલ હતો કે બીજા છોકરાઓની સાથે મન દિવસ કુળઆ કર્યા કરતો હતો. પછી જ્યારે લોકો એને માટે મને મોટો ઇપકો દેવા લાગ્યા, ત્યારે મેં એને લાવીને વસુદેવની સેવામાં હાજર કર્યો. (એમ સાંભળીને)

સમુદ્રવિનય—એ અમારા કુળમાં ઉત્પન્ન થયો છે માટેજ એવો તેજસ્વી છે.

એમ કહી કંસને સાથે લઈ સમુદ્રવિનય રાજા રાજગ્રહી નગરીમાં જઈ ત્યાંનાં રાજાને સિંહરથ અર્પણ કરી એ બધો પરાક્રમ કંસનોજ છે એમ કહ્યું. ત્યારે જરાસંધે સંતુષ્ટ થઈને પોતાની છોકરી કંસને પરણાવી દીધી. કેમકે, મોટા લોકોની પ્રતિજ્ઞા કોઈ પણ વખતે અસત્ય થાય નહીં. ઉગ્રસેનને તથા કંસને પરસ્પર વેર હતું માટે મથુરાનું રાજ્ય કંસે જરાસંધે પાગેથી ઉગ્રસેનના વશને લીધે માંગી લીધું; તે તેને જરાસંધે આપ્યું. સિંહરથનો પણ મોટો પરાલભ થયો. પછી તે જરાસંધની સાંજે ઊંચે સ્વરે કરી રોદન કરવા લાગ્યો અને માફી માગી. ત્યારે તેની ઊપર જરાસંધે કૃપા કરીને તેનું રાજ્ય તેને પાછું આપ્યું. સમુદ્રવિનય તથા બીજા રાજાઓ પણ જરાસંધની આજ્ઞા લઈને પોતપોતાના નગરમાં આવ્યા. જરાસંધે આપેલું સૈન્ય સાથે લઈ મથુરામાં જઈ કંસે નગરને ઘેરો ઘાલ્યો. ઉગ્રસેને પણ પોતાનું લશ્કર લઈ એની સાથે એવી લડાઈ કરી કે, આપણો જય થશે કે નહીં એવી કંસને ચિંતા થઈ. પછી અતિ ક્રૂર એવો જ કંસ, તેણે પોતાના પિતાનો મરાજ્ય કરી ઘણી નિંદા કરી પકડીને તેને કાઢતા પાંજરામાં કેદ કર્યો. પગમાં મોટી લહોડાની ઘેડીઓ નાખી દીધી. તોપણ પોતાના છોકરાએ પરાલભ કર્યો છે એમ જાણીને ક્રોધ કર્યો નહીં; પણ ઉલટો હર્ષને પામવા લાગ્યો કે પોતાનો છોકરો પોતાંથી બળવાન થઈ પોતાને જીતી લિયે તેમાં શોક શાનો કર્યો; એથી તો ઉલટા રાજ થયું; એમ પોતાના મનને સમાધાન કરી રહ્યો. પછી કંસ પ્રથમનો પોતાને નહાનપણના પાલણ પોષણનો ઉપકાર સ્મરણ કરીને સુલક વણિકને શૌર્યપુરમાંથી બોલાવી પોતાના નગરમાં રાખીને તેની સારી રીતે સેવા આકરી કરવા લાગ્યો.

અહીં શૌર્યપુરમાં ક્રીડા પર્વત ઊપર રમણીય મહાલોમાં તથા બાગોમાં વસુદેવ સ્વછંદ ક્રીડા કરતો હતો. એનું રૂપ એવું સુંદર હતું કે સ્ત્રીઓ માત્ર 'વસુદેવ' એજ ચતુરક્ષરી મંત્ર જપતી હતી. એક સમયે કેટલાએક લોકો મળીને સમુદ્ર વિનયને આવી કહેવા લાગ્યા,

લોકો—હું રાજા, તમારા જેવો રાજા વિદ્યમાન રાજ્ય કરતા છતાં અમે બહુ દુઃખી હોયે. તે સાંભળો:—જેનું કામદેવતા જેવું સ્વરૂપ છે; એવો તમારો નહાનો ભાઈ જ વસુદેવ છે તેના રમણીય રૂપ ઉપર અમારી સ્ત્રીઓ મોહિત થઈને તથા પોતપોતાનાં ઘર મૂકીને એની પાછળ રખડ્યા કરે છે. તેઓનાં અંતઃકરણ વસુદેવમાં એનાં લગ્ન થઈ ગયાં છે કે, અમારી કાંઈ પણ

જત કન ધરતી નથી. અરે સંખંધી હરેક કાર્યમાં તેઓનું મન લાગતું નથી. તમે અમારોનો
માથાએ અરે કોઈ પ્રકારે અમારું કંઈ નિવારણ કરો. હવે તો અમારાથી એ દુઃખ સાધન થતું
નથી. અમારા શરીરમાં પ્રાણ છે તે નહીં જવા છે. મૃત્યુ તુલ્ય થઈ રહ્યા છે. (એવી રીતે
પોતાના આશ્રિતોને કળકળતા અને નીસાડા નાખતા બેઠને તેઓનું સાંત્વત કરીને.)

સમુદ્ર વિનય—હું સર્વ પ્રકારે બંદોબસ્ત કરીને તમારો દુઃખનું નિવારણ કરીશ. (એમ
કહીને સંવતે પોતે પોતાને ઘેર મોકલાવી દીધા પછી વસુદેવને ખોલાવી પોતાના ખોળામાં બેસાડી
કેહેવા લાગ્યો, હું વત્સ; તું આવી રીતે સ્વેચ્છા પ્રમાણે વર્તનાથી અંતિ દુર્બલ થઈ ગયો છે. તે
બેઠને અને ઘણું માંડુ લાગે. માટે હવે પાહોરનું ફરતું મૂકી દઇને પોતાના સ્થળને વિષય શ-
રીર બુધરે તેવી કસરત કરે જેવી કે મુદ્દગળ ફેરવવા કુસ્તી મારવી; અનેક પ્રકારની કસરતો કરવી,
જેથી શરીરમાં બળ આવે; નવી નવી કળાઓનો અભ્યાસ કરો, પૂર્વે ભણ્યા છો તે ધર્મવેદાદિક
કળાઓ તે સંભાળો. શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરો.

એ પ્રમાણે રાજા સમુદ્ર વિનયની આજ્ઞા સાંભળીને એક મહાલમાં બેઠ રહ્યો અને ગીત
નૃત્યાદિક વિનોદ કરીને દિવસો નિર્ગમના લાગ્યો. કોઈ એક સમયને વિષે મુગંધીમાન વિલપન
હાથમાં લઈને જંગલના પાનામાંથી એક દાસીને આવતી દેખી. મરકરીથી તેના હાથમાંનું વિલપન
છીનવી લીધું; ત્યારે દાસી ક્રોધ કરી ખોલી.

દાસી—હું રાજપુત્ર, આનું મુગંધી વિલપન છીનવી લીધું તે તમે શું કરશું; એ તો શિવા
સ્વી રાણીએ પોતે પતાવીને પ્રેમથી રાજા સમુદ્ર વિનયને મોકલ્યું હતું. એવી તમારી યંદ્યથી
રાજાએ તમને એહી ઘાથમાં કેદ કરી રાખ્યા છે. એવો જંગલમાં ચાલ છે કે, તે સિંહનું ખચું
અડચાલ કરે છે તો લોક તેને પાંજરામાં પૂરી દિયે છે; તેમ તમને પણ કર્યું છે. તો પણ તમારી
આવી હુનતની ચાલ મટતી નથી! (એવું સાંભળીને વસુદેવ તેને પૂછવા લાગ્યો કે, હું દાસી એ
વિષે તે તું બાળતી હોય તે કહો! રાજાએ મને આ ટકાણે શા સાર રાખ્યો છે!

દાસી—કેટલાએક લોકોએ એકલા યજ્ઞને રાજાની પાસે આવી તમારી મણી બેઠાથી કહી;
તેથી તમને આહી રાખ્યું છે. તેમ છતાં હજી તમારી ખોડ ગઈ નથી એ મોટી શરમની વાત છે!

એવી રીતે દાસીએ ઘણું તિરસ્કાર યુક્ત કહ્યું, તે અર્ધ સાંભળી લઈને તેનો વિચાર કરવાથી
વસુદેવનો ચેરો શીકો પડી ગયો; અને મનમાં કંઈ આશ્ચર્ય તેથી રાતના સમયે ત્યાંથી કયાંય બા-
હાર નીકળીને આવ્યો ગયો. એ વાતની રાજાને બાલુ થઈ. સવાર થતાં જ ગુજ્જરે કેટલાએક
માનુસોને ખેળે કરવા મોકળ્યા. તેઓ ખેલતાં ખેલતાં દરવાજા પાસે આવી જુવે છે તો એક
ગિના જેમનો દાસો દીધામાં આવ્યો. ઘડી એક મઠી રાજા પયુ ત્યાં આવી પહોંતો અને તે

ચિતાભરમ જોઈને આશ્ચર્યને પામ્યો. મનમાં નાના પ્રકારના તર્કો આવી રહ્યા છે એટલામાં અચાનક દરવાજાની ભીત ઉપર નજર ગઈ, ત્યાં એક કાગળ ચોંટોડેલો જોયો. તેમાં આવી રીતે લખ્યું:—“જે છોકરાને વાસ્તે તેના વડીલોને બધા લોકો વારંવાર તેની નરસી ગાથ વિષે કબજો આપે, એવા પુરુષને આ દુનિયામાં રહેવું ચોખ્ખું નથી. અપકીર્તિ વાળા પુરુષનું મૃત્યુન કલ્યાણકારી છે; જેના આચરણથી વડીલોને ઉદ્વેગ થાય તેનું નિવારણ કરવાને એ શિવાય બીજો કોઈ પણ ઉપાય નથી એવો વિચાર કરી ઘણો પથ્થાત્તાપ કરી અંદી ચિતા રચીને તેમાં વસુદેવે પોતાના પ્રાણોનો ત્યાગ કર્યો છે.” એવું લખેલું વાંચીને પોતાનો સગો ભાઈ નારાને પામ્યો એમ જાણી સમુદ્રવિજય રાજા મૂર્છિત થઈને પૃથ્વી ઉપર પડી ગયો. કુટલીએક વાર પછી સાવચેત થઈને, અરેરે!!! હે બ્રાત, તારા બહુ સારા ગુણોને યાદ કરતાં મારી છાતીમાં ઊભરો આવ્યા વિના રહેતો નથી! આવી રીતે પોતાના શરીરનો નાશ કરીને મોટા ભાઈને આવા દુઃખ સમુદ્રમાં નાખી દેવો નહોતો! ઇત્યાદિક રાજા ઘણા વિલાપો કરવા લાગ્યો. બીજા લોકો પણ વસુદેવ મોટો ભાગ્યવાન તથા સુરૂપવાન હતો વગેરે ગુણોની યાદગિરી કરીને ઘણા શોક કરવા લાગ્યા. એની જનની સુભદ્રાએ તો એવો આક્રોશ કર્યો કે તેને જોઈને બીજા લોકો પણ પોતાનું મન આપરી શક્યા નહીં. પછી સુભદ્રા પોતાના પુત્રના શોકથીજ ઝુરી ઝુરીને મરણ પામી. માતા અને પુત્રના વિયોગથી આખું સહર શોકાતુર થઈ ગયું. ગાયન શાળામાં ગાયન કરવું બંધ થયું. નૃત્ય શાળામાં કોઈ નૃત્ય કરે નહીં, તથા વાજિત્ર શાળામાં કોઈ વાજનો આવાજ સાંભળાય નહીં. સમુદ્રવિજય રાજાને પણ એવો શોક થયો કે શરદ્ગૂતુ જેવા સમયમાં પણ મોજ મારવા બાહાર જાય નહીં. વસંત ઋતુમાં તો આખો દિવસ રોઈ રોઈને કહાડે. એમ કરતાં ઘણા વર્ષો વીતી ગયા. કોઈ એક સમયને વિષે એક જ્યોતિર્વિદ્ એટલે નિમિત્ત જોનારો ત્યાં આવ્યો. તેણે રાજાના દુઃખનું સર્વ વ્રતોંત સાંભળી લઈને રાજાને કહ્યું કે, હે રાજા, આપ બ્યર્થ શોક કરો છો. આપનો બ્રાતા વસુદેવ હજી જીવતો છે. એમ મારા પ્રશ્નમાં આવે છે.

એવાં જોશીનાં વચનો સાંભળી રાજાનો શોક કાંઈક ઓછો થયો. અને તે પ્રાહ્ણણું ખોલવું તેને અમૃતના જેવું લાગ્યું. કુટલીએક રીતે મનને સંતોષ થયો. પછી થોડો થોડો રાજ કારભાર કરવા લાગ્યો. એમ કરતાં એક સમયે રૂધિર નામના અરિષ્ટપુર નગરના રાજાએ પોતાની દીકરી રોહિણીનો સ્વયંવર રચ્યો. ત્યાં આવવાને વાસ્તે સર્વ દેશના રાજાઓને આમંત્રણો કર્યાં હતાં. તેમાં સમુદ્રવિજય રાજાને પણ તેડું આવ્યું હતું. રાજા પોતાના ભાઈઓ સહિત ત્યાં જઈ મોટા દખ્તખાથી સ્વયંવરની રચના જોવા લાગ્યો. તે પેલી કન્યાની પ્રાપ્તિને અર્થે નહીં પણ પોતાના ભાઈ વસુદેવના વિયોગથી થએલા દુઃખને નિવારણ કરવા સાડ જોતો હતો.

સ્વયંવર મંડપમાં જ્યાંસંધે તથા બીજા મોહોટા મોહોટા રાજાઓ ખેડેલા હતા. ત્યાં યોગ્ય આસન
 ઊપર સમુદ્રવિજય રાજા પણ સર્વ જોઈ રહ્યા પછી લઈ જશે. અને બીજા રાજાઓ પણ કન્યાને
 વસ્ત્રાની ધ્વજાથી પોતપોતાના આસન ઊપર ખેડેલા છે, એવા રાજા રામાજ્યામાં કામદેવના અંકુર
 રૂપી રોહિણી સર્વ રાજાઓને કડાસોથી જોત જાગી. તે વખતે જન્મ મંદનો પ્રકાશ પડતાંથી વ-
 નસ્પતિ પ્રદુક્તિ થાય છે તેમ તે મુંદરીનો મુખરૂપ મંદમા જોઈ સર્વ રાજાઓનાં મન પ્રદુક્તિ
 થઈ ગમ્યમાં દિસવા લાગ્યાં. પછી અનુક્રમે સર્વ રાજાઓના ગણ, રૂપ, કૃષ્ણ, તથા રાજા સમૃદ્ધિ
 વગેરેનું વૃત્તાંત રોહિણીને તેના સખી સંભળાવવા લાગી. બધું સાંભળી રહ્યા પછી એક વાર સર્વ
 રાજાઓનાં મુખ જોવા પછી મૃગનયની રોહિણીએ ફરીથી કોઈ રાજાના મુખ તરફ દૃષ્ટિ કરી નહી.
 સોનાના મંચકો ઉપર ઊંચી બેઠે બીરાજેલા રાજાઓમાં તેને કોઈ પણ પ્રીય લાગ્યો નહી. તેથી
 બધા રાજાઓનો તિરસ્કાર કરીને એક મૃદંગ વગાડનારા ગંધર્વ ઉપર મોહ પામીને તેની સાંજે એક
 દૃષ્ટિએ જોવા લાગી. તે સમયને વિષે તે ગંધર્વ નાના પ્રકારની ગતિએ કરી યુક્ત મૃદંગ વાદ્ય
 કર્યાનું એવું પાંડિત્ય પ્રગટ કરવા લાગ્યો કે, તે જાણે વિવંચન મુકીને હું મુંદરી, આ વરમાળા મારા
 ગળામાં નાખ, એમ કહેતો હોયતી! એવો એનો અંદલુત ગુણ જોઈને તત્કાલ તે કન્યાએ તેનાજ
 ગળામાં વરમાળાનો આરોપ કર્યો. તે જોઈને બધા રાજાઓ વિસ્મય થયા; અને મહા ક્રોધમાં
 આવીને કહેવા લાગ્યા કે, અરે આ દુષ્ટાએ શું કીધું! નગારું વગાડનાર કૂબડો કોઈની ગણતીમાં
 પણ નહી તેનાજ ગળામાં વરમાળા નાખી દીધી! ઇત્યાદિક ત્યાં ઘણો કોણાહલ થઈ રહ્યો; અને
 તે મૃદંગીની સાંજે જ્યાંસંધેની આજ્ઞાથી બધાઓ યુદ્ધ કરવાને તત્પર થયા. તે વખતે રાજા ર-
 ધિર બોલ્યો કે, હજારો ઉપાય કરવાથી હવે કાંઈ વળગાનું નથી. મારી પુત્રીને જ વરગમ્યો તે ખરો,
 હવે અન્યથા થતાર નથી. એમ કહીને રાજા તેની તરફેણમાં થયો. પોતાની સાંજે શત્રુઓ
 ઘણા હતા તો પણ જન્મ ઘણા મિત્રકુલું રોળું જોઈને ધનવાન ધર મુકીને જતો રહેતો નથી, તેમ
 રૂધિર રાજા પણ સ્વયંવરમાં આવેલા રાજાઓના ભયથી ત્યાગ્યામાન થયો નહી. સર્વ રાજાઓ
 મહા પરાક્રમી હતા તો પણ તેઓની સાંજે યુદ્ધ કરવાને કર્યો નહી. પરંતુ ઘણાઓની સાંજે
 એકલો લડતાં તેનો પરાભવ થાય છે એમ જોઈને પેલો મૃદંગી યુદ્ધ કરવાને તત્પર થયો; અને
 વિદ્યાધરેએ આકાશમાંથી આપેલા રથમાં બેસી તથા તેઓએજ આપેલાં શસ્ત્રો હાથમાં લઈને
 લડાઈ કરવા આવ્યો. તે ગાંધર્વે એવો પરાક્રમ કર્યો કે, જન્મ સૂર્યના પ્રકાશથી સમગ્ર તારાઓ
 તેજ હીણ થઈ જાય છે તેમ તેને જોઈને બધા રાજાઓ તેજ રહિત થઈ ગયા. પોતાનું બળ ગાં-
 ધર્વનો પરાભવ કરી શકવાનું નથી એમ જાણીને જ્યાંસંધે સમુદ્રવિજયને તેની સાથે યુદ્ધ કરવાનું
 કહ્યું. તે વાત તેણે માન્ય કરીને ગાંધર્વનું બળ તે કટકું છે જોઈ તો ખરો! એવી રીતે તિરસ્કાર

કરીને તેની શાયે યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. પરંતુ તે ગાંધર્વને જોઈને પોતાનું સૈન્ય નાશવા માંડ્યું એમ જાણીને વિસ્મયને પામ્યો; અને કહેવા લાગ્યો કે ગાંધર્વ છતાં એનો પરાક્રમ ક્ષત્રિયના જેવો છે. પછી સમુદ્રવિજયે પોતાના ધનુષ્ય ઉપર ખાણ ચડાવ્યું; એટલામાં પોતાના પગની આગળ તે ગાંધર્વનું ખાણ આવી પડ્યું, તેની ઉપર અક્ષરો લખેલા હતા તે દીકરામાં આવ્યા. તેથી આશ્ચર્ય પામીને તે ખાણ હાથમાં લઈ તેમાં લખેલા અક્ષરો વાંચવા લાગ્યો કે, જો પોતાનું શરીર ચિતામાં ખાળી નાખ્યું, એવું કપટ દર્શાવીને જે તમારા નગરમાંથી નાશી ગયો તેજ વસુદેવ તમારા ચરણ કમળની વંદના કરે છે. એમ વાંચતાંજ પોતાનું રથ મૂકીને જના નેત્રોમાં આનંદનાં અશ્રુ ભરાઈ આવ્યાં છે એવો સમુદ્રવિજય તેની પાસે ગયો. ત્યારે રોમ રોમને વિષે હર્ષ વ્યાપી ગયો છે એવો વસુદેવ રથમાંથી નીચે ઊતરીને પોતાનું પ્રથમનું રૂપ ધારણ કરી પોતાના મોહોદય ભાઈને જોઈને પડેલો; અને નેત્રોમાંથી પ્રેમનાં આંસુ નીકળી રહ્યાં છે તદ્દપ જળ પોતાના જ્યેષ્ઠ ભ્રાતાના ચરણ રૂપ કમળોને જાણે છાંટતો હોયની! તેને પગમાંથી ઊઠાડીને પોતાની છાતીની સાથે ચાંચ્યું; અને મરતક ઉપર હાથ મૂકીને પૂછવા લાગ્યો કે,

સમુદ્રવિજય—હું વત્સ, આજ દિવસ પર્યંત એકસો વર્ષ થયા તું ક્યાં રહ્યો હતો!

વસુદેવ—હું માહારાજ, આપની કૃપાથી હું મારો વેપ બદલી તથા રૂપ છુપાવીને સ્વચ્છંદ પાણી પૃથ્વી ઉપર જહાં તહાં ફરતો હતો.

દિવ્યાદિક બન્ને ભાઈઓ વચ્ચે વાત ચિત થઈ તેથી એ ગાંધર્વ નથી પણ રાજા સમુદ્રવિજયનો ન્હાનો ભાઈ છે, એમ જાણીને કન્યાના પક્ષના રાજા રૂધિર વગૈરેને ધણો આનંદ થયો; અને રોહિણીને જે હર્ષ થયો તે અનુપમેય કહ્યાથી તેમાં કોઈ દોષ કહાડે તેની પરવા અને રાખવા નથી. પછી ચંદ્ર અને રોહિણીના વિવાહની પદ વસુદેવ અને રોહિણીનો વિવાહ થયો. ત્યારે જન્મ રોહિણી સ્ત્રીની પ્રાપ્તિ થયાથી ચંદ્ર હર્ષને પામ્યો હતો, તેમજ રોહિણીની પ્રાપ્તિથી વસુદેવ પ્રસન્નતાને પામ્યો. પછી સમુદ્રવિજય વસુદેવને કહેવા લાગ્યો.

સમુદ્રવિજય—હું વત્સ, હાલ ત્રણ પણ પરક્ષેત્રથી સ્વક્ષેત્રમાં આવ્યા છે, તેમ આપણે પણ સ્વસ્થાને જવું જોઈએ છે; અને આપણી નગરીના જેવું બીજું કોઈ પણ રમણીય સ્થાન નથી પોતાના સ્થાનમાં રહ્યાથી મનુષ્ય સ્તુતિ પાત્ર થાય છે; માટે હવે આપણા નગર તરફ ચાલો.

વસુદેવ—હું જ્યેષ્ઠ ભ્રાતા. હાલ નગરમાં મારાથી અવાય એમ નથી; કેમ કે, મેં જે શો વર્ષ દેશાત્મન કર્યું તે ગાળામાં મને બીજી કૌશીલ્ય સ્ત્રીઓ પ્રાપ્ત થઈ છે. જેવી કે, રાજા કન્યાઓ, મંદિર કન્યાઓ, અને વિદ્યાધરોની કન્યાઓ વગૈરે ઘણી છે. તે બધીને તેડીને હું નગરમાં આવીશ. એમ કહી પોતાના મોહોદય ભાઈને નમસ્કાર કરીને વસુદેવ રથમાં બેસી ઉત્તર દિશા તરફ

ગયો; અને રાજ સમુદ્રવિજય પોતાનો પરિવાર સાથે લઈને સ્વનગરમાં આવ્યો. પછી વસુ
 દેવના પ્રસાદની કૃપાઓ રાજ્યમાં સમગ્ર લોકોને કહી. એમ કરતાં કટલાએક દિવસો વીતી ગયા
 પછી એક સમયે સુખ પૂર્વક રમણ કરતાં અચાનક ઉત્તર દિશા તરફથી મધુર શબ્દ રાજને
 સાંભળવામાં આવ્યા. તે તરફ નજર કરી જુલો છે તો આકાશમાં અણુજડિને અનેક વિમાનો
 દીપ્તમાં આવ્યા. તે વિમાનોની પ્રક્રિતીની પ્રક્રિતિઓ એક પછી એક પોતાના શહેર લાણી આવ
 છે તે તે મહા અદ્ભુત શોભે છે તે મિત્તને અતિ આનંદ આપનાર અને અત્યુત્તમ એવાં દેવ
 વિમાનોની સાંભળે રાજ જોઈને રહ્યો છે. કટલામાં કોઈ વિદ્યાધર આવીને કહેવા લાગ્યો કે, હું રા
 જને આપનો ન્હાનો લાઈ વસુદેવ વૈમાનમાં બેસીને આકાશ મીઠીથી આવે છે. એવાત સાંભળી
 રાજ્યે જોયો ઉત્સવ કર્યો; અને ધણી ધામધુમથી વસુદેવની સાંભળે જઈને તેને રાજગ્રહમાં
 લઈ આવ્યો. ત્યાં વસુદેવ આનંદથી રહ્યો. કટલાએક દિવસો વીતી ગયા પછી કેસ પોતાનું પ્ર
 થમનું સુખ પાછું સંભારીને વસુદેવને મળવા આવ્યો; એમ કરતાં કટલાએક દિવસો વીત્યા પછી
 એક દિવસે સમુદ્રવિજય રાજને અતિ નમ્રતા પૂર્વક કેસ કહેવા લાગ્યો કે,

કેસ—હું મહા રાજનું વસુદેવને મધુરમાં લઈ જવાની આવી છું છો.

રાજ—હું પુરોથી આજ્ઞા આપું છું ને સુખે લઈ જા. તેને પછી રાજની આજ્ઞા લઈને વસુદેવ કેસની સાથે મધુરમાં ગયો. કેસ પોતાની કોકા દેવકે
 રાજની દીકરી અતિ રૂપવંતી દેવકી નામની કન્યા તેને પરણાવી. તે વિદ્યાલેખ્યના સમયમાં
 જન્મ પવિત્ર આત્મા છે. તથા જન્મે મોક્ષની ધમ્મિ છે, એવો કેસનો લાઈ અર્ધમો મુનિ
 ગોચરી કરવા આવ્યો. તેને યુવાનીના મદથી મત્ત થએલી એવી રાણી જીવયશા પાંદવા આવી
 નહીં. અને પછી જ્યારે આવી ત્યારે જોયું કે રા કૂટા મુકી દીધા છે, નાલી ઉઘાડી રાખી
 મુકી છે, મધપાન કરે છે, સ્તન મંથન ઊપરથી શીર ખરી ગયું છે, તથા અસ્તાવ્યસ્ત થઈ
 રહ્યો છે, પહેરવાં વસ્ત્રની ધરાખર સ્થિતિ રહી નથી. એવા વેશથી સાંભળે આવી ઊભી રહીને કહેવા લાગી.

જીવયશા—હું દીપર, તેમની બાળનના લગ્ન સમારંભમાં આવ્યો; આપણું નૃત્ય કરિય.
 એમ કહીને યતનમાં રહેનારી રીછી જેમ પંખીઓને વળગી પડે તેમ જીવયશા તે મુનિના
 ગળામાં હાથ નાખીને તેને ખેંચવા લાગી. ત્યારે મુનિ બોલ્યો;

મુનિ—હું નિર્વજ્જ, કુટ, મદમત્ત, દુર રહે. મને છોડી દે, જન્મ વિવાહના સમારંભમાં
 તું મદોન્મત્ત થઈને નાચવા કુંદનાની ચાહના કરે છે તેનોજ સાતમો ગર્ભ તારા પતિનો ધાત કરશે.
 એવું સાંભળતાં મુનિનું ગળું તેણે મુકી દીધું; અને તે લિસા લીધા વિના એમને એમ ચાહ્યો
 ગયો. પછી તે મુનિનાં વચનો સાંભળનારી અસરથી જીવયશાનો મધ ઊતરી ગયો. પછી

એ પાશું વૃત્તાંત સાંભળીના મુખમયકી સાંભળીને કંસને અપ્રમર દુઃખ મયું. પોતાના મૃત્યુનું
સાંભળીને કોને દુઃખ ન થાય; પછી તે છાજ ભેદનો અણુનાર જે કંસ તેણે બીજા દિવસે વર
અંકાંતમાં બોલાવીને કહ્યું કે,

કંસ—હે મિત્ર, તમે મારા પ્રાણ પ્રિય છો; માટે હું તમારી પાસે વિનંતી કરું છું કે દેવકી
સાત ગર્ભ તમે મને આપજો. તે સાંભળી લઈને વસુદેવ દેવકીને કહેવા લાગ્યો કે, આપણે બ
ભદ્ર વજોરે ઘણા પુત્રો છે, માટે તારા ભાઈને તારા ઉદરથી થઈને સાત ગર્ભ દેવામાં ક
હરકત નથી. કંસ પણ પોતાની સંતતિ બચીને તેમનું શારી રીતે પાલન મોખણ કરશે.

ધૃત્યાદિ દેવકીની સાથે વિચાર કરીને વસુદેવે કંસનાં વચનોનો સત્કાર કર્યો; એટલે કં
સની વાત કથુલ રાખી. પછી અનુક્રમે દેવકીને પ્રજા થવા લાગી. તેને તરત લઈ જઈને કંસ તેને
નાશ કરવા લાગ્યો. એવી રીતે છ સંતાનનો નાશ કર્યો તેની વસુદેવ તથા દેવકીને અપ્રમર હતી
નહી. ક્રમકે, તેઓને કંસ કહેતો હતો કે એ બાલકોને હું મથુરામાં લઈ જઈને શારી રીતે પાલન
મોખણ કરું છું. પરંતુ મથુરાની પ્રજામાં એવી વાત પ્રસારી કે કંસે દેવકીના છ ગર્ભોનો નાશ કર્યો.

એ વાત આવતી આવતી વસુદેવ તથા દેવકીના કાને આવી તેથી તેમના મનમાં અત્યંત દુઃખ
થયું. કહ્યું છે કે, પુત્રના વધ જોવું બીજું કોઈ પણ વૃત્તાંત અતિ દુઃખ કારી નથી. કેટલાએક
દિવસો વીત્યા પછી એક સમયે રાત્રિને વિષે નિદ્રાને વશ થઈને દેવકીને સાત મોટાં સ્વપ્નો આવ્યાં.

તે ઉપરથી નિશ્ચિત છે ઉદય જોતો એવો અભ્યુત સાતમો ગર્ભ દેવકીને રહ્યો. દેવકીએ પ્રાતઃ-
કાળમાં બેઠીને તે સાત સ્વપ્નનું વૃત્તાંત વસુદેવની આગળ કહ્યું; તે સાંભળીને વસુદેવ બોલ્યો કે,

વસુદેવ—તારો આ ગર્ભ ભરતાં જોતો મોટો રાજા થશે.

દેવકી—હે રાજા, પુત્રોના જન્મથી તો હર્ષ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ છતાં મને કંસની દુશ્મતાને
લીધે ત્રાસ ઉત્પન્ન થાય છે. આપના જોવા મારો પતિ છતાં હું એવી લાગ્યહીણ છું કે મારા પુત્રો
જન્મતાં જ તેઓનો કંસ નાશ કરે છે. તેમ જો આ સાતમા ગર્ભનો કંસ નાશ કરશે તો હું પ્રાણ
પ્રિય, આપ નિશ્ચય બાણજો કે, દેવકી પોતાનો દેહ રાખનાર નથી. (એવાં વચનો સાંભળીને)

વસુદેવ—હે દેવકી, એ કૃત્ય થયાથી હું પણ મૃત્યુ તુલ્ય છું. ક્રમકે, જન્મ કરાઈ પણ
ઓનો નાશ કરે છે, તેમ કંસ મારા પુત્રોનો નાશ કરે છે, એ વાત મેં જ્યારથી સાંભળી છે ત્યારથી
મને મહાખેદ થાય છે. હવે આ સાતમા પુત્રનું કંસ રૂપ રાક્ષસ

પ્રકારે ચિંતા ન કરતાં તું શારી રીતે એ ગર્ભની સંભાળ રા રક્ષણ કરી
મિત્ર છે. અમારા બન્નેમાં કોઈ પણ અંતરાય નથી. જો
તેની પાસે લઈ જઈને એનું રક્ષણ કરાવીશ. એ ઉપાય

કોઈ
મોટો

એવી રીતે પતિનાં આશ્વાસન પૂર્વક વચનો સાંભળીને દેવકી પોતાના સાંતમાં ગર્ભની સારી રીતે સંભાળ કરવા લાગી. અહીં કંસે પણ એ ગર્ભ મારો નારા કરનાર છે, એમ જાણીને સૂતિકાં બ્રહ્મનો ધણોજ બંદોબસ્ત રાખ્યો. પછી નવ માસ પૂરા થયાથી અતિ તેજ છે જેનું, અને જેનું વક્ષસ્થળ શ્રીવંશ છે અંકિત કરેલું છે. બીજાં લક્ષણો ઊપરથી જન્મ ભરતાઈનું સંભવ નિશ્ચય કરી પ્રાપ્ત થયાનું છે. જની ઊપર દેવતાઓની પૂર્ણ કૃપા છે. એવા મહા સ્વરૂપવાન પુત્રનો દેવકીએ આવશ્યક અટક્રમીને દિવસે અતિ શુભ લગ્નમાં જન્મ આપ્યો. કંસના રક્ષપાળો સૂતિકાગ્રહની ચોકી કરતા હતા. તે બધા ભરતાઈ પતિના પૂર્વલવના મિત્રો જે દેવતાઓ હતા તેના પ્રભાવથી નિદ્રિસ્થ થઈ ગયા. એવું જોઈને દેવકીએ વસુદેવને જાગૃત કરી પુત્ર આપ્યો. તેને જોઈને વસુદેવ ગોકુળ તરફ ચાલતો થયો. તે સમયને વિષે સર્વ સ્થળો તેજોમય દીસવા લાગ્યા. દેવો પુષ્પોનો વર્ષાવ કરવા લાગ્યા, દેવોના તેજથી વૃદ્ધિ પામે છે કાંતિ જોની, તથા દેવોએ ધારણ કર્યું છે છવ તથા ચામર જોની ઉપર, એવાં પુત્રને લઈ જતાં વસુદેવ દરવાજાની સમીપ આવ્યો, ત્યારે તેને જોઈને ઉઘસેના બોલ્યો કે,

ઉઘસેન—હુ વસુદેવ, તેજને સુખ આપનારું એવું આ શું છે; તે મને કૃપા કરીને કહ્યો.

વસુદેવ—(અતિ પ્રસન્ન થઈને તથા મંદ હાસ્ય કરતો થકો) બોલ્યો કે હું બંધુ, આ બાળક તમને કંદુષાનાથી મુક્ત કરનારો છે.

ઉઘસેન—મારો જોવામાં એવું અદ્ભુત આવ્યું છે કે, આથીજ હું કંદુષાનામાંથી મુક્ત્યો એવું નિશ્ચય થઈ ગયું છે તેથી હું તમારો મોટો ઉપકાર માનું છું.

પછી તે પુત્રના પ્રભાવથી વસુદેવ નિરાકં યમુના નદી કિતરી ગયો; અને નંદજીના ગોકુળમાં આવી પહોંતો. તેજ વખતે દેવતા યોગથી નંદની સ્ત્રી યશોદાએ દિવ્ય એવી એક કન્યાને જન્મ આપ્યો હતો. તેને લઈ પોતાનો પુત્ર યશોદાને આપીને વસુદેવ પોતાને ઘરે આવ્યો; અને તે છોકરી દેવકીને સોંપી ત્યારે તે કન્યા રોદન કરવા લાગી. તે સાંભળીને રક્ષપાળો જાગ્રત થયા અને તે પુત્રીને કંસની પાસે તરી ગયા. તેને જોઈને કંસે વિચાર કર્યો કે, સમગ્ર રાજ્યોનો મારો ઉપર ધણો પ્રેમ છે. મારાથી બધા શત્રુઓ બીહીને નારી જાય છે એવો મારા બાહુનો અતુલ પરાક્રમ છે. એમ છતાં આ દુર્બલ કન્યા મને શું મારનાર છે! મૂર્ખ મુનિઓની અકલ હણાઈ ગઈ છે; તેથીજ આંદું અવળું ગમે તેમ બક્યા કરે. એમ કહી તે છોકરીનું નાક કાપીને તેને પાછી આપી દીધી.

અહીં શ્રી ગોકુળમાં જન્મ ચંદ્રમાના ઉદયથી ઉદયાદિ પર્વત અતિ રમણીય દેખાય છે, તેમજ નંદના પુત્રથી શ્રી ગોકુળ અતિ શોભવા લાગ્યું. છોકરાનું અતિ મનોહર રૂપ જોઈને નંદ-

એ બધું વૃત્તાંત રાણીના મુખથી સાંભળીને કંસને અપાર દુઃખ થયું. પોતાના મૃત્યુની વાત સાંભળીને કોને દુઃખ ન થાય; પછી તે છળ ભેદનો જાણનાર જે કંસ તેણે બીજા દિવસે વસુદેવને અકાંતમાં બોલાવીને કહ્યું કે,

કંસ—હું મિત્ર, તમે મારા પ્રાણ પ્રિય છો; માટે હું તમારી પાસે વિનંતી કરું છું કે દેવકીના સાત ગર્ભ તમે મને આપજો. તે સાંભળી લઈને વસુદેવ દેવકીને કહેવા લાગ્યો કે, આપણે બળદ વગેરે ઘણા પુત્રો છે, માટે તારા ભાઈને તારા ઉદરથી થયેલા સાત ગર્ભ દેવામાં કંઈ હરકત નથી. કંસ પણ પોતાની સંતતિ જાણીને તેમનું સારી રીતે પાલન પોષણ કરશે.

ઈત્યાદિક દેવકીની સાથે વિચાર કરીને વસુદેવે કંસનાં વચનોનો સત્કાર કર્યો; એટલે કંસની વાત કબુલ રાખી. પછી અનુક્રમે દેવકીને પ્રજા થવા લાગી. તેને તરત લઈ જઈને કંસ તેના નાશ કરવા લાગ્યો. એવી રીતે છ સંતાનનો નાશ કર્યો તેની વસુદેવ તથા દેવકીને ખબર હતી નહીં. કેમકે, તેઓને કંસ કહેતો હતો કે એ બાલકોને હું મથુરામાં લઈ જઈને સારી રીતે પાલન પોષણ કરું છું. પરંતુ મથુરાની પ્રજામાં એવી વાત પ્રસરી કે કંસે દેવકીના છ ગર્ભોનો નાશ કર્યો. એ વાત ચાલતી ચાલતી વસુદેવ તથા દેવકીના કાને આવી તેથી તેમના મનમાં અત્યંત દુઃખ થયું. કહ્યું છે કે, પુત્રના વધ જવું બીજું કંઈ પણ વૃત્તાંત અતિ દુઃખ કારી નથી. કેટલાએક દિવસો વીત્યા પછી એક સમયે રાત્રિને વિષે નિદ્રાને વશ થયેલી દેવકીને સાત મોઢાં સ્વપ્નો આવ્યાં. તે ઊપરથી નિશ્ચિત છે ઉદય જોનો એવો અભ્યુત સાતમો ગર્ભ દેવકીને રહ્યો. દેવકીએ પ્રાતઃકાળમાં ઊઠીને તે સાત સ્વપ્નનું વૃત્તાંત વસુદેવની આગળ કહ્યું; તે સાંભળીને વસુદેવ બોલ્યો કે, વસુદેવ—તારો આ ગર્ભ ભરતાર્દનો મોઢો રાજ થશે.

દેવકી—હું રાજત્વ, પુત્રોના જન્મથી તો હર્ષ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ છતાં મને કંસની દુષ્ટતાને લીધે ત્રાસ ઉત્પન્ન થાય છે. આપના જોવો મારો પતિ છતાં હું એવી ભાગ્યહીણ છું કે મારા પુત્રો જન્મતાંજ તેઓનો કંસ નાશ કરે છે. તેમ જો આ સાતમા ગર્ભનો કંસ નાશ કરશે તો હું પ્રાણ પ્રિય, આપ નિશ્ચય જાણજો કે, દેવકી પોતાનો દેહ રાખનાર નથી. (એવાં વચનો સાંભળીને.)

વસુદેવ—હું દેવકી, એ કૃત્ય થયાથી હું પણ મૃત્યુ તુલ્ય છું. કેમકે, જેમ કશાઈપણ ઓતો નાશ કરે છે, તેમ કંસ મારા પુત્રોનો નાશ કરે છે, એ વાત મેં જ્યારથી સાંભળી છે ત્યારથી મને મહાખેદ થાય છે. હવે આ સાતમા પુત્રનું કંસ રૂપ રાક્ષસથી હું રક્ષણ કરીશ. એ વાતની કંઈ પ્રકારે ચિંતા ન કરતાં તું સારી રીતે એ ગર્ભની સંભાળ રાખજો. ગોકુળનો રાજા નંદ મારો મોઢો મિત્ર છે. અમારા બન્નેમાં કંઈ પણ અંતરાય નથી. જો હું તેવો તે છે માટે એ છોકરાને હું તેની પાસે લઈ જઈને એનું રક્ષણ કરાવીશ. એ ઉપાય મેં શોધી રાખ્યો છે.

ઝગરી રીતે પતિનાં આલેશન પૂરેક વચનો સંભળીને દેવકી પોતાના સાતમા મઝગરી રહી રીતે સંભળા કરવા લાગી. અહીં કંઈ પણ એમ ગર્ભ મારો નાશ કરનાર છે, એમ જાણીને સૂતિકાં મહનો યજ્ઞોલ બંદોબસત સમ્પ્રેયો. પછી નાં મારા પુત્ર ધર્માથી અતિ તેજ છે એવું, અને તેવું વસંદેવે શ્રીકૃષ્ણે અંકિત કરેલું છે. બીજાં લક્ષણો ઊપરથી તેને ભરતાદેવું રાત્રા નિદ્રિય કરી પ્રાપ્ત થવાનું છે. જેની ઊપર દેવતાઓની ખુબી દૃષ્ટા છે. એવા મનુષ્ય સ્વરૂપવાન પુત્રનો દેવકીએ શ્રાવણ વદ અષ્ટમીને દિવસે અતિ શુભ લગ્નમાં લગ્ન આપ્યો. કંડાના રક્ષાપાળો સૂતિકામ-હની ઘોડી કરતા હતા. તે બધા ભરતાદે પતિના પૂર્વવચના મિત્રો જે દેવતાઓ હતા તેના પ્રભાવથી નિદ્રિસ્થ થઈ ગયા. એવું લેખને દેવકીએ વસુદેવને જાગૃત કરી પુત્ર આપ્યો. તેને લેખને વસુદેવ ગોદૃષ્ટ વરંદે આવનો થયો. તે સમયને વિષે સર્વ સ્થળો તેજોમય દીપ્તિ લાગ્યા. દેવો પુષ્પોનો વર્ષાવ કરવા લાગ્યા. દેવોના તેજથી વૃદ્ધિ પામે છે ક્રાંતિ જેની, તથા દેવોએ ધારણ કરેલું છે છત્ર તથા આમર જેની ઉપર, એવાં પુત્રને લઈ જતા વસુદેવ હર્યાજની સમીપ આવ્યો, ત્યારે તેને લેખને ઉગ્રસેન બોલ્યો કે,

ઉગ્રસેન—હવે વસુદેવ, તેજને મુખ આપનારું એવું આ શું છે; તે મને દૃષ્ટા કરીને કહો.

વસુદેવ—અતિ પ્રસન્ન મંદને તથા મંદ હાસ્ય કરતો થકો બોલ્યો કે હું બંધુ, આ બાળક તમને કંદખાનાથી મુક્ત કરનારો છે.

ઉગ્રસેન—મારા જ્વેષ્ઠામાં એવું અદ્ભુત આવ્યું છે કે, આથીજ હું કંદખાનામાંથી મુક્તિ એવું નિશ્ચય થઈ ગયું છે તેથી હું તમારો મોટો ઉપકાર માનું છું.

પછી તે પુત્રનાં પ્રભાવથી વસુદેવ નિઃશંક થમુના નદી કિતરી ગયો, અને નંદજના ગોદૃષ્ટમાં આવી પહોંતો. તેજ વખતે દેવતાં યોગથી નંદની સ્ત્રી યશોદાએ દિવ્ય એવી એક કન્યાને જન્મ આપ્યો હતો. તેને લઈ પોતાનો પુત્ર યશોદાને આપીને વસુદેવ પોતાને ઘર આવ્યો; અને તે છોકરી દેવકીને સોંપી ત્યારે તે કન્યા રોદન કરવા લાગી. તે સાંભળીને રક્ષાપાળો જાગત થયા અને તે પુત્રીને કંડાની પાસે તરી ગયા. તેને લેખને કંડે વિચારે કર્યો કે, સમગ્ર રાજાઓનો મારો ઉપર યજ્ઞો પ્રેમ છે. મારાથી બધા શત્રુઓ બીહીને નારી જાય છે એવો મારા બાહુનો અતુલ પરાક્રમ છે. એમ છતાં આ દુર્બલ કન્યા મને શું મારનાર છે! મૂર્ખ મુનિઓની અંકલ હુણ્ણઈ મઈ છે; તેથીજ આહું અવળું મને તેમ બક્યા કરે. એમ કહી તે છોકરીનું નાક કાપીને તેને પાછી આપી દીધી.

અહીં શ્રી ગોદૃષ્ટમાં જન્મ મંદખાના ઉદયથી ઉદયાદિ પર્વત અતિ રમણીય દેખાય છે; તેમજ નંદના પુત્રથી શ્રી ગોદૃષ્ટ અતિ શોભવા લાગ્યું. છોકરાનું અતિ મનોહર રૂપ લેખને નંદ-

એ બધું વૃત્તાંત રાણીના મુખથી સાંભળીને કંસને અપાર દુઃખ થયું. પોતાના મૃત્યુની વાત સાંભળીને કોને દુઃખ ન થાય; પછી તે છળ ભેદનો જાણનાર જે કંસ તેણે બીજા દિવસે વસુદેવને એકાંતમાં બોલાવીને કહ્યું કે,

કંસ—હું મિત્ર, તમે મારા પ્રાણ પ્રિય છો; માટે હું તમારી પાસે વિનંતી કરું છું કે દેવકીના સાત ગર્ભ તમે મને આપજો. તે સાંભળી લઈને વસુદેવ દેવકીને કહેવા લાગ્યો કે, આપણે બળદ વગેરે ઘણા પુત્રો છે, માટે તારા લાઈને તારા ઉદરથી થએલા સાત ગર્ભ દેવામાં કાંઈ હરકત નથી. કંસ પણ પોતાની સંતતિ જાણીને તેમનું સારી રીતે પાલન પોષણ કરશે.

ઈત્યાદિક દેવકીની સાથે વિચાર કરીને વસુદેવે કંસનાં વચનોનો સત્કાર કર્યો; એટલે કંસની વાત કબુલ રાખી. પછી અનુક્રમે દેવકીને પ્રજા થવા લાગી. તેને તરત લઈ જઈને કંસ તેને નાશ કરવા લાગ્યો. એવી રીતે છ સંતાનનો નાશ કર્યો તેની વસુદેવ તથા દેવકીને ખબર હતી નહીં. કેમકે, તેઓને કંસ કહેતો હતો કે એ બાલકોને હું મથુરામાં લઈ જઈને સારી રીતે પાલન પોષણ કરું છું. પરંતુ મથુરાની પ્રજામાં એવી વાત પ્રસરી કે કંસે દેવકીના છ ગર્ભોનો નાશ કર્યો. એ વાત ચાલતી ચાલતી વસુદેવ તથા દેવકીના કાને આવી તેથી તેમના મનમાં અત્યંત દુઃખ થયું. કહ્યું છે કે, પુત્રના વધ જવું બીજું કોઈ પણ વૃત્તાંત અતિ દુઃખ કરી નથી. કેટલાએક દિવસો વીત્યા પછી એક સમયે રાત્રિને વિષે નિદ્રાને વશ થએલી દેવકીને સાત મોઢાં સ્વપ્નો આવ્યાં. તે ઉપરથી નિશ્ચિત છે ઉદય જોનો એવો અભ્યુત સાતમો ગર્ભ દેવકીને રહ્યો. દેવકીએ પ્રાતઃકાળમાં ઊઠીને તે સાત સ્વપ્નનું વૃત્તાંત વસુદેવની આગળ કહ્યું; તે સાંભળીને વસુદેવ બોલ્યો કે, વસુદેવ—તારો આ ગર્ભ ભરતાર્જુનો મોટો રાજા થશે.

દેવકી—હું રાજન, પુત્રોના જન્મથી તો હર્ષ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ છતાં મને કંસની કુદૃશતાને લીધે ત્રાસ ઉત્પન્ન થાય છે. આપના જવો મારો પતિ છતાં હું એવી ભાગ્યહીણ છું કે મારા પુત્રો જન્મતાં જ તેઓનો કંસ નાશ કરે છે. તેમ જો આ સાતમા ગર્ભનો કંસ નાશ કરશે તો હું પ્રાણ પ્રિય, આપ નિશ્ચય જાણજો કે, દેવકી પોતાનો દેહ રાખનાર નથી. (એવાં વચનો સાંભળીને)

વસુદેવ—હું દેવકી, એ કૃત્ય થયાથી હું પણ મૃત્યુ તુલ્ય છું. કેમકે, જન્મ કરાઈ પથુઓનો નાશ કરે છે, તેમ કંસ મારા પુત્રોનો નાશ કરે છે, એ વાત મેં જ્યારથી સાંભળી છે ત્યારથી મને મધુખેદ થાય છે. હવે આ સાતમા પુત્રનું કંસ રૂપ રાક્ષસથી હું રક્ષણ કરીશ. એ વાતની કોઈ પ્રકારે ચિંતા ન કરતાં તું સારી રીતે એ ગર્ભની સંભાળ રાખજો. ગોકુળનો રાજા નંદ મારો મોટો મિત્ર છે. અમારા બન્નેમાં કાંઈ પણ અંતરાય નથી. જો હું તેવો તે છે માટે એ છોકરાને હું તેની પાસે લઈ જઈને એનું રક્ષણ કરાવીશ. એ ઉપાય મેં શોધી રાખ્યો છે.

પોતાના મોઢા દીકરા બાળદેવને ત્યાં ઝોકાવી લીધો. કૃષ્ણને ખગર ન હોતી કે બાળદેવ ગારે
 ભાઈ છે; તો પણ પૂર્વે ભવના સંબંધથી કૃષ્ણનો ઝોતી ઉપર મળો પ્રેમ થતો જાયો. પછી બાળ-
 દેવની પાદોધી કૃષ્ણ સમક્ષ કાળાઓ સીપચો. જોમ વિરતીનું સમુદ્ધનું અગવિનયે કાળામાં પાને
 કરતું, તેમ બોધવર દિવસમાં અતિ વિરતીનું ઝોતી સમક્ષ વિદ્યાઓ કૃષ્ણ બાળદેવનો પાદોધી
 મહાપુ કરી લીધી. તેથી ઉપાધ્યાય તથા બંધુ એ બે સંબંધ બાળદેવની સાથે કૃષ્ણના થયા. જોમ
 કરતાં કેટલાએક દિવસ બીજા પછી કૃષ્ણની સૌવત્તાવરથા થઈ. ત્યારે તેનું કૃષ્ણ ઝોતું રમગીય
 થયું કે, બંધુ કામદેવનો તિરસ્કાર કરવા સાક્ષર ઝોતી ઉત્પત્તિ થઈ હોમની; તેને જોધને પ્રેમે
 કરી જોદિન થયેથી જોપીઓને કામદેવ અતિ પીડ કરવા લાગ્યો; તેથી તે કૃષ્ણાનુસારી જોપીઓ
 કૃષ્ણની પાદો આવીને રમણ કરવા લાગી. જોમ કે, પ્રેમતા વરો કરી ઊભાં થયાં છે જોઓના
 રોમાંચ, એવી કેટલીએક જોપીઓ કૃષ્ણના ખબા ઉપર મંદન દ્રવ્યથી વિચિત્ર પ્રકારનાં ચિત્રો
 કાઢાં લાગી. કેટલીએક જોર પિંછ લઈને સુગટમાં ધાલવા લાગી. કેટલીએક કાંપતી કાંપતી ન-
 થીને પુષ્પોતાં ગન્ધા લઈને દુધ ઉપર આરોપવા લાગી. કોઈ કોઈ વખતે બધી જોપીઓ ભેગી
 થઈ ઝોતી આસપાસ ઊભી રહી વિદ્યાસથી નૃત્ય કરવા લાગી. કોઈ સમયે ગાયન કરવા લાગી.
 તેઓનું મન ઝોતું તો હણ્યું થઈ ગયું કે જ્યાં સુધી કૃષ્ણ ઝોતી રહીની આગળ રહું, ત્યાં સુધી
 જોપીઓ આનંદને સુખને તથા હર્ષને પામે; અને જ્યાં સુધી કૃષ્ણનું સુખ દીધમાં નહી આવે
 ત્યાંસુધી નીરાત વળે નહી તથા સુખ પણ થાય નહી. જોપીઓ કૃષ્ણને કામચેત્ર સીખવતીઓ
 તો પણ કૃષ્ણ છતોદિય થઈને સર્વ ચરિત્રોને છતી લેવા લાગ્યો. કામ શાસ્ત્રમાં એ ઝોતો તો
 નિપુણ થયો કે, પોતાનું પાંદિત્ય પોતાના સીખાવવાનારને બતાવવા લાગ્યો. ઝોતો ભાઈ બાળદેવ
 ઝોતી રક્ષા કરતો હતો, માટે નિઃશંક જોધુખમાં કૂંડા કરતાં કરતાં કેટલાએક દિવસો વ્યતિક્રમ થઈ ગયા.

હવે કાર્તિક માસના કૃષ્ણ પક્ષની દ્વાદશીના પ્રાતઃકાળના સમયે શૌર્યપુર નગરના રાજા
 સમુદ્રવિજયની પદરાણી શિવારાણીને પોતાના સયન મહેલમાં નિદ્રામાં છતાં ચિત્તાં નક્ષત્રમાં ગ-
 ભને સૂચન કરનારાં ચૌદ સ્વપ્ન આવ્યાં. ત્યાર પછી પ્રભાત થતાં શિવાદેવી ભગૃત થતાંજ પોતાને
 આવેશાં સ્વપ્નોનું પ્રતાંત મોઢા આનંદથી સમુદ્રવિજય રાજાને કહેતી હતી. એટલામાં મહા વિદ્વાન
 કોટકી તથા ચારણુદ્યમણુ ઝોતો ત્યાં આવ્યા. તેઓને સમુદ્રવિજય રાજાએ તે સ્વપ્નોનું પ્રતાંત
 સંભળાવ્યું. તે બંધુ સંભળી લઈને તેઓ કહેવા લાગ્યા કે, હું રાજા, શિવા દેવી તીર્થંકરની માતા
 થશે; એનું સ્વપ્ન ઉપરથી જણામ છે. માટે હું પૃથ્વીપતિ, તમારો પુત્ર લોકોત્તર પરાક્રમી થશે;
 તથા ત્રિલુવનનું રક્ષણ કરવામાં સમર્થ એવો થશે, એ પ્રમાણે તેઓનાં વચનો સંભળીને રાજા
 તથા રાણીને ધણો હર્ષ થયો. પછી તેઓનો અપાર સત્કાર કરીને વિદાય કરવા. તે ગર્ભના પ્ર-

જીને તથા યશોદાને બહુ આનંદ થયો. કહ્યું છે કે, સર્વ ગુણ સંપન્ન પુત્રની પ્રાપ્તિ થયાથી કોને હર્ષ ન થાય! તેનો કૃષ્ણ વર્ણ હતો માટે નંદે વિચાર પૂર્વક તેનું નામ કૃષ્ણ એવું રાખ્યું. ગોપીઓ અતિ પ્રેમથી અહુર્નિશ ખોળામાં ખસાડીને રમાડવા લાગી. જન્મ સચિ દેવીના હસ્તોદકથી નંદન વનમાં કદપ વૃક્ષ વૃદ્ધિ પામેછે, તેમજ યશોદાએ પાળન કર્યાથી તે છોકરો ગોકુળમાં વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. એક ગોપીના ખોળામાંથી બીજીના ખોળામાં જાય, અને એકના હાથમાંથી બીજીના હાથમાં જાય. એવી રીતે રમાડતાં તેની ઉપર ગોપીઓનો ધણો પ્રેમ થયો. કોઈ કોઈ વખતે તેને જોવાને દેવકી પણ મથુરાથી આવતી હતી; અને સ્નેહથી પોતાનાં સ્તનનું પાન કરવાતી હતી ને મહા હર્ષથી લાડ લડાવીને ખોલાવતી હતી. એમ કરતાં દેવકીના મનમાં એક વખતે એવું આવ્યું કે, હું કેવી અભાગણી છું કે આવા પુત્રને મેં લાડ લડાવ્યા નહીં! ઇત્યાદિક પોતાના મનમાં શોક કરીને એક સમયે દેવકી યશોદા પ્રત્યે ખોલવા લાગી કે,

દેવકી—હું યશોદા, ત્રણ લોકોની સ્ત્રીઓમાં તમેજ ધન્યછો. કે જના ખોળામાં નિત્ય આ પુત્ર રમે છે. તે વંશ ધન્ય છે કે, જેમાં આવું પુત્ર રત્ન ઉત્પન્ન થયું છે. તથા ધન્ય આ ગોકુળ છે કે જેમાં આ બાળક રમત કરેછે.

એવી રીતે યશોદાની પ્રસંશા કરીને પછી મથુરામાં ગઈ. એમ કરતાં કુટુંબિક દિવસ વીત્યા પછી પોતાનું પ્રથમનું વૈર સ્મરણ કરી પૂતના તથા શકુની એ બે વિદ્યાધરીઓ કૃષ્ણને મારવા આવી; અને ઘણા પ્રકારે મારવાનું યત્ન કર્યું પણ તેમાં તેઓ નિષ્ફલ થઈ. અને દેવ યોગે તે બન્નેને મરણ પ્રાપ્ત થયું. કહ્યું છે કે જે નિર્દોષ સાધુઓને મારવાનું પ્રયત્ન કરેછે તે પોતેજ નાશને પામેછે, એ વાત પ્રસિદ્ધ છે. કૃષ્ણ ભાખોડીએ ચાલતાં ચાલતાં અનેક બાળ ચેષ્ટા કરવા લાગ્યો, એમ કરતાં કિશોર અવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ. ત્યારે ગોપાંગનાઓના ઘેરમાં જઈ દૂધ તથા દહીના ગોરસ ચોરી ચોરીને ખાવા લાગ્યો. એમ કરતાં લાગ આવેથી ખાતાં બચે તે હોળી નાખે, ઇત્યાદિક ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યો તો પણ જન્મ સૂર્ય ધણો તત્પ થઈ અતિ ઉજ્જુતા કરેછે તોએ કોઈને અપ્રિય લાગતો નથી, તેમ કૃષ્ણ ઘણા પ્રકારે ગોકુળવાસીની સ્ત્રીઓને હુરાન કરવા લાગ્યો તોપણ તેના વિષે તેમની અપ્રિયતા થતી નહીં. એમ કરતાં જ્યારે સાત આઠ વર્ષનો થયો ત્યારે જન્મ ચંપાના પુષ્પની ખુશખો દશ દિશીઓને સુંગંધી આપેછે, તેમ એની કીર્તિ સર્વ તરફ પરાક્રી ગઈ. એના કંઠનો અવાજ ધણો મધુર હોવાથી તે જ્યારે ગાતો ત્યારે બધા મોહિત થઈ જતા. એમ કરતાં મથુરાની સ્ત્રીઓ એમ કહેવા લાગી કે, ગોકુળમાં કૃષ્ણ નામનો નંદજીનો પુત્ર મનુ અદ્ભુત ગુણવાન છે. તથા તે કોઈનાથી જીતાય નહીં એવો બળવાન છે. એ વાત સાંભળીને કદાપિ કંસ એનો ઘાત કરે, એવી મનમાં શંકા લાવીને તે બાળનું રક્ષણ કરવા માટે વસુદેવ

જોનાના મોઢા દીક્ષા બાળદેવને ત્યાં ઝોકાયાથી દીધો. કૃષ્ણને બાંપર ન હતોતી કે બાળદેવ મ્મને
 ભાઈ છે; તો પણ પૂર્વે ભવના રાંધણથી કૃષ્ણનો ઝેની જેમ પણો પ્રેમ થવા લાગ્યો. પછી બાળ-
 દેવની પાસેથી કૃષ્ણ રામચંદ્ર કાળજ્યો સીખ્યો. તેમ વિસ્તીર્ણ સમુદ્રનું અગવિનયે લાગુનાં પાન
 કર્યું, તેમ યોગ્ય દિવસોમાં અતિ વિસ્તીર્ણ ઝેની રામચંદ્ર વિદ્યાજ્યો કૃષ્ણે બાળદેવનો પાસેથી
 મહાપુ કરી લીધી. તેથી ઉપાધ્યાય તથા બંધુ ઝે જે રાંધણ બાળદેવની સાથે કૃષ્ણના થયા. એમ
 કરતાં કલ્યાણક દિવસો ચોટ્યા પછી કૃષ્ણની યોવનાવસ્થા થઈ. ત્યારે તેનું દૂધ ઝેનું રમણીય
 થયું કે, જાણે કામદેવનો તિરસ્કાર કરવા સારૂ જોની વૃત્તપતિ થઈ હોયતી; તેને જોડતે પ્રેમ
 કરી બોલિને ધમ્મત્રી ગોપીઓને કામદેવ અતિ પીડ કરવા લાગ્યો; તેથી તે દૂષાનુરાગી ગોપીઓ
 કૃષ્ણની પાસે આવીને રમણ કરવા લાગી. જેમ કે, પ્રેમના વસે કરી ઊભાં થયાં છે નજોના
 રોમાંચ, ઝેવી કલ્પીએક ગોપીઓ કૃષ્ણના ખભા ઉપર ચંદન દ્રવ્યથી વિચિત્ર પ્રકારનાં ચિત્રો
 કાઢાડક લાગી. કલ્પીએક મોર પિંછ લઇને સુગંધમાં માલવા લાગી. કલ્પીએક કાંપતી કાંપતી ન-
 થીન પુષ્પોનાં ગલ્લા લઇને દૃઢ હાથે આરોપવા લાગી. કોઈ કોઈ વખતે બંધી ગોપીઓ ભેગી
 થઈ ઝેની આસપાસ ઊભી રહી વિદ્યાસથી નૃત્ય કરવા લાગી. કોઈ સંમયે ગાયન કરવા લાગી.
 તેઓનું મન ઝેનું તો હરણ થઈ ગયું કે જ્યાં સુધી કૃષ્ણ ઝેની દૃષ્ટિની આગળ રહે, ત્યાં સુધી
 ગોપીઓ આનંદને સુખને તથા હર્ષને પામે; અને જ્યાં સુધી કૃષ્ણનું સુખ દીધામાં નહી આવે
 ત્યાંસુધી નીરાત વળે નહી તથા સુખ પણ થાય નહી. ગોપીઓ કૃષ્ણને કામચેત્ર સીખવતીઓ
 તો પણ કૃષ્ણ છતેદ્રિય થઇને સર્વ ચરિત્રોને છતી લેવા લાગ્યો. કામ રાક્ષસાં ઝે ઝેવો તો
 નિપુણ થયો કે, પોતાનું પાંડિત્ય પોતાના સીખણવાનારને બતાવવા લાગ્યો. ઝેનો ભાઈ બાળદેવ
 ઝેની રક્ષા કરતો હતો, માટે નિઃશંક ગોકુળમાં ફીડા કરતાં કરતાં કલ્યાણક દિવસો વ્યતિક્રમ થઈ ગયા.

હવે કાર્તિક માસના કૃષ્ણ પક્ષની દ્વાદશીના પ્રાતઃકાળના સમયે શૌર્યપુર નગરના રાજા
 સમુદ્રવિજયની પદરાણી શિવારાણીને પોતાના સયન મહેલમાં નિદ્રામાં છતાં ચિત્તાં નક્ષત્રમાં ગ-
 ભેને સૂચન કરનારાં ચૌદ સ્વપ્ન આવ્યાં. ત્યાર પછી પ્રભાત થતાં શિવાદેવી જાગૃત થતાંજ પોતાને
 આવેલાં સ્વપ્નોનું પ્રતાંત મોઢા આનંદથી સમુદ્રવિજય રાજાને કહેતી હતી. એટલામાં મહા વિદ્વાન
 કૌટુકી તથા ચારણદ્વય ઝેઓ ત્યાં આવ્યા. તેઓને સમુદ્રવિજય રાજાએ તે સ્વપ્નોનું પ્રતાંત
 સંભળાવ્યું. તે બધું સાંભળી લઇને તેઓ કહેવા લાગ્યા કે, હે રાજા, શિવા દેવી તીર્થંકરની માતા
 થશે; એવું સ્વપ્ન ઉપરથી જણાઇ છે. માટે હે પૃથ્વીપતિ, તમારો પુત્ર લોકોત્તર પરાક્રમી થશે;
 તથા ત્રિભુવનનું રક્ષણ કરવાર્થ સમર્થ ઝેવો થશે, એ પ્રમાણે તેઓનાં વચનો સાંભળીને રાજા
 તથા રાણીને ઘણો હર્ષ થયો. પછી તેઓનો અપાર સહકાર કરીને વિદ્યા કરવા. તે ગર્ભના પ્ર-

ભાવ્યો રાણીનું રૂપ તથા તેજ અતિ સુંદર હોવા લાગ્યું. રાજાનો ઉત્કર્ષ થવા માંડ્યો. બંધ લોકોની મતિ નિર્ભય થઈ ગઈ. પછી અતુકમે ગર્ભના માસ પૂરા થયાથી શ્રાવણ માસની ચૈત્ર પંચમીને દિવસે વિના નક્ષત્રના સમયે સર્વ શુભગ્રહો લગ્નને જોતાં શિવા દેવીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. ત્યારે ઇંદ્રે તેનું સ્નાન કર્યું એવું મેં સાંભળ્યું. હું રાજ પુત્રી, તે ઉત્તમ સમયને વિષે દેવોએ સ્તુતિનો વરસાદ કર્યો તે મેં મારી દૃષ્ટિએ જોયું. તે પુત્રના મહાત્મ્યથી જ પ્રાણીઓને સ્વપ્નમાં પણ સુખનો અનુભવ થયેલો નહીં તેઓ યથાર્થ સુખને વેદવા લાગ્યા. રાજાએ કેદીઓને ગંદીખાતામાંથી મુક્તિ દીધા. ગરીબ પ્રાણીઓને ઘણું દ્રવ્ય વેંચી આપ્યું. સમુદ્રવિજયનું યોગ્યપૂર યત્ન ધન્યાદિકે કેદી પરિપૂર્ણ થઈ રહ્યું. જમ નેમી લતાઓનો નાશ કરેછે, તેમ તે જન્મ દિવસે સર્વ અરિઓનો નાશ કર્યો. તેથી તે પુત્રનું નામ અરિજનમિ એવું પાડ્યું. દશ દિવસ સુધી પુત્રને વિષે જન્મ મહોત્સવ થયો. અને સમુદ્રવિજયે પોતે તો પુત્રના જન્મનો એમો મહોત્સવ કર્યો કે તેને ખીલ ઉપમાજ દેવાય નહીં. જુઓ કે કૃષ્ણના જન્મ દિવસે પણ એવોજ ઉત્સાહ થયોનો સંભવ છતાં તે ન થયો તેની કશર જાણે એ જન્મ મહોત્સવમાં કહાડી લીધી હોયતી! તીર્થસ્નાનનો જન્મ અતિ આનંદનો દાયક થાય છે. તે દિવસથી દેવો તાના પ્રકારની સેવા કરવા લાગ્યા; મારવો પાળત કરવા લાગ્યા; અને ધાઈઓ અતિ આનંદથી અરિજનમિને ઉછેરવા લાગી. વસુદેવે પોતાના પુત્ર કૃષ્ણના જન્મને સમયે જન્મ મહોત્સવ કર્યો નહોતો તે પણ અરિજનમિના જન્મ મહોત્સવના સમય શુભ સમય જોઈને પોતે લાહો લીધો. એ મહોત્સવના તમને હું ત્યાં આવેલો હતો. તેણે પૂર્વે જે કન્યાનું નાક કાપ્યું હતું તે ત્યાં દીધામાં આવી. ત્યારે મુનિનાં આશ્ચર્ય સ્મરણ થતે તેને બહુ કંટ થયું; અને લયને પામવા લાગ્યો. કહ્યું છે કે. આ જન્મમાં જન્મના જેવું ખીનું કોઈ દુઃખ નથી; તથા સંતોષના જેવું ખીનું કોઈ સુખ નથી. પછી પોતાને મેં આવીને એક જોશીને પૂછ્યું કે,

હું- પૂર્વે મને મુનિએ કહ્યું છે તે સત્ય થયો કે નહીં! તે વિષે યથાર્થ જોઈને મને કહો.

જોશી- હું રાજા. મુનિએ એક કદી જુદા પડતા નથી. દેવકીનો સાતમો ગર્ભ તમારો પૂર્વે રહ્યો છે; તે હવે ઉત્તર છે. પણ હું જાણતો નથી કે તે ક્યાં છે! તેના રહેવાના ઠંકાણાની સ્થિતિ જાણ પર જોઈને કેવળ હું તમને કહું છું તે સાંભળો. તેથી તમને જાણાઈ આવશે કે એ મને રાજુ છે, જોશી રાજા નહીં છે, જે સ્વપ્ન પામકની છે, જેનું પુટ શરીર છે, જે મોટી ગર્ભના સ્વપ્નને જે, અને જે મહાત્મ્ય અનુભવ મેં જે તમને અરિજન નામનો બાળક છે તથા દુર, પાપી અને મોટાને દીધા કન્યાને જે જે તમારે કેવિ જન્મને યોગ્ય છે; એ બન્નેને પુટ તથા મત પ્રાપ્તિ મહુલ માગ્યો નહીં જોઈ શકો. એજને સિંહ જેમ દરિયોને લીલામાવથી મારી

નાખે તેમ જ મારી નાખશે તેજ તમારો ધાત કરનારો શંતુ છે એમાં સંશય નથી. ખીજા
 લોકો જનો સ્પર્શ પણ કરી શકે નહીં એવું તમારું જ સારંગ નામનું ધનુષ્ય છે તેને જ ચણવી
 શકશે તેમ તમારો પ્રાણ હરણ કરનારો બાણવો. એ કૃત્ય કર્યાથીજ તેનું નામ સારંગ પાણી
 એવું લોકોમાં પ્રખ્યાત થશે. એવું આગળ પણ મોટા મોટા વૃષિઓ કહી ગયા છે. તમારી સં-
 ભ્રમાં જ ચાણુર નામનો મધ છે તે મોટો પરાક્રમી છતાં તેને લીલામાનથી જ પ્રતિમધ થઈને
 મારી નાખશે. તેજ તમારો નાશ કરનારો છે એમાં કાંઈ સંશય નથી. તમારી પાશ પદ્મોત્તર
 તથા ચંપક નામના જે બે હસ્તિઓ છે તેઓના જે પ્રાણ લેશે તે તમારો પણ નિરચકરી પ્રાણ
 લેશે. યમુના નદીને વિષે રહુનારા કાલી નામના મોટા સર્પનું જે દમન કરશે તેજ તમારા પ્રા-
 ણ વાયુનો નાશ કરશે; એમ નહીં બાણવો. એવું સાંભળીને કંસ અતિ કંપાયમાન થયો, તે
 બેરીને વિદાય કર્યો અને તે મહા લયાનક આંખ વાળો કંસ પોતાના મંત્રીઓને બોલાવીને
 તેઓને કહેવા લાગ્યો.)

કંસ—હે મંત્રીઓ, આપણો અરિષ્ટ ઇષ્ટ, કરી ઘોણે તથા હસ્તિઓને મારો મારો ખ-
 વરાવી પુટ કરીને યમુનાના તીર ઉપર જંગલમાં મૂકી દિઓ. આપણા ચાણુર તથા મુષ્ટિક નામના
 જે બે મધ છે તેઓને સારાં સારાં રસાયણો આપીને એવા પુટ કરો કે, ખીજા કોઈનાથી તેઓનો
 પરાંલવ થઈ શકે નહીં. અને એઓ પોતાની સાંખે આવેલાને છતી લીધે. (મંત્રીઓએ રા-
 જની આજ્ઞા પ્રમાણે સર્વ કર્યું.)

પછી ગોકુળને વિષે શરદ્દૂતના સમયે રાત્રીએ નિર્મલ ચંદ્ર પ્રકાશી રહ્યો છે. તેવા અવ-
 સરે ગોપીઓ કૃષ્ણની સાથે અનેક પ્રકારની ગમતો કરી રહી છે; નાચેછે, ગાયેછે, વાજિંત વગોડે
 છે; રમે છે, હસે છે, સામ સામી તાળીઓ ઝિયે છે, કમળો વડે અનેક પ્રકારના ખેળ કરી રહી
 છે. જળાશયમાં અન્યોન્ય ક્રીડ કરી રહી છે, એવા સમયે સ્વચ્છ ચાંદની રાત્રીએ કૃષ્ણ અને
 ગોપીઓ પોત પોતામાં રાસ ક્રીડ કરવા લાગ્યા. ખીજા કેટલીએક સ્ત્રીઓ પોત પોતાના ખેતરો
 તથા પશુઓનું રક્ષણ કરી રહી છે; નાના પ્રકારના પુષ્પો પ્રકુલિત થઈ રહ્યાં છે, વનમાં વિચરતા
 હસ્તિઓના કૂંભસ્થગોમાંથી મદન ઝરણા નીકળી રહ્યાં છે, કમળ પુષ્પોથી સરોવરો અતિ શોભી
 રહ્યાં છે, આંકાશ અતિ નિર્મળ દેખાઈ રહ્યું છે, ઈત્યાદિક વસંત ઋતુની શોભા જોઈને સર્વ આ-
 નંદિત થઈ રહ્યાં છે. એવી રીતે રાત્રિના સમયે કૃષ્ણ ગોપીઓની સાથે નાના પ્રકારની ક્રીડા કરે
 અને દિવસે ગોપીના છેકડાઓને સાથે લઈને શ્રંદાવનમાં ગાયો ચરાવે;

કોઈ એક સમયને વિષે યમુનાજીના તીર ઉપર સ્વચ્છંદે કરતાં કરતાં પેલા અરિષ્ટ તથા કરી
 એ બે દુષ્ટ પશુઓ ગોકુળમાં આવી લાગ્યા. ત્યાં લોકોના દાર કોણે, ધરમાં પેશી, દૂધ દહીં તથા

માંખણ પ્રમુખ વસ્તુઓ ખાઈ જઈ, મટુકીઓ ફોડી ઘણું તુકશાન કરી ને સર્વ લોકોને ઘણું દુઃખ દેવા લાગ્યા. બધા રહેવાસીઓને હરાન હરાન કરી મૂક્યા. પ્રજા આકુળ વ્યાકુળ થતી જોઈને નંદ રાજા અતિ ખેદ કરવા લાગ્યો. તેની સાથે કૃષ્ણની પણ ચિંતા થઈ. કે રખેત એ દુષ્ટોના જપાટમાં આવી જાય. પણ કૃષ્ણને એ સર્વ વૃત્તાંત ગોપોએ આવી કહ્યું. તેથી તે ગોકુળમાં આવી પહોંતો. અને ફરી તથા અરિષ્ટને હાક મારીને કહેવા લાગ્યો કે, હું દુષ્ટો મારી સાંમે આવી જાઓ. પ્રજાને શા સાચું દુઃખ દિઓછો! એમ કહીને તેઓની પાશે ગયો. એટલામાં જના અણીઓ વાલાં શીંગડા ઊંચા છે એવો પાડના જ્યો અરિષ્ટ પણ કૃષ્ણની સામે દોડ્યો, તે દુષ્ટ નજીક આવતાંજ કૃષ્ણ તેનાં શીંગડાં પકડી ગરદન મરોડી નાખી અને મુઠીનો પ્રહાર કરીને તેને જીવથી મારી નાખ્યો. અરિષ્ટ પ્રાણનો ત્યાગ કરતાં જ અદ્ભુત રાખદ કર્યો તે કંસના મરણ નાટકનો નાંદી થયો એમ જાણવું. એવી રીતે કૃષ્ણ અરિષ્ટ દુષ્ટને માર્યો એટલે ગોપીઓએ જય જય રાખદો વડે તે સ્થળ ગજવી નાખ્યું. તે જાણે નાટકરૂપ ગ્રંથ રચના કર્તા પ્રારંભમાં ઓંકાર રાખદે કરી મંગલા ચરણ કરતો હોયતી! અને એજ કૃષ્ણના યશો વૃક્ષનો અંકુર થયો. પછી ફરી પણ લોકોને ઘણો ઉપદ્રવ કરેછે એમ જોઈને તેની સાંમે આવીને કૃષ્ણ કહેવા લાગ્યો કે; હું દુષ્ટ, તું પણ ગોકુળને ઘણું દુઃખ દિયેછે તે શું કૃષ્ણને જાણતો નથી! માટે તને પણ હુમણાજ અરિષ્ટની દશાએ પહોંચાડીશ. ગોકુળનો કોઈ રક્ષક હશે એવી તને શું ખબર નથી! પણ હવે મારા હાથ જોજ; એવાં કૃષ્ણના તિરસ્કાર યુક્ત વચનો સાંભળીને ફરી પોતાનાં ખુરો વડે કોધે ફરી જમીન ખોદવા લાગ્યો. અને પોતાનું મુખ વિકાશીને કૃષ્ણની સાંમે એકદમ ચડી આવ્યો. ત્યારે તેની પાશે જઈ ચમદંડના જવા પોતાના હાથ તેના મુખમાં ધાલીને જમ જીર્ણ વસ્ત્રોને ફાડી નાખીએ તેમ શ્રીકૃષ્ણ તેને ચીરી નાખ્યો. તે જોઈને ગોકુળના રહેવાસીઓએ કૃષ્ણની સ્તુતિ કરવા માંડી. તરણ ગોપીઓ તેની લેમતા ચાહીને ઓવારણા લેવા લાગી. અને એવું અદ્ભુત કૃત્ય કર્યાથી તેના મુખની સામે જોઈ જોઈને સર્વ પ્રસન્ન થાતા હવા.

કૃષ્ણ અરિષ્ટનો તથા ફરીનો વધ કર્યો એ વૃત્તાંત કંસના દૂતોએ કંસને જઈ કહ્યું. તે સાંભળીને કંસે જાણ્યું કે મુનિની વાણી મિથ્યા થવાતી નથી. પછી કંસે પોતાના બૃહસ્પતિ નામના પ્રધાનને બોલાવીને કહ્યું કે, હું મંત્રી, ગોકુળમાં મારો શત્રુ આનંદ પૂર્વક નિઃશંકે વિચરે છે. તે શી રીતે પકડવો! તેનો વિચાર કરો.

બૃહસ્પતિ—હું દેવ, ધનુર્ધાગનો મહોત્સવ કરીને સમગ્ર લગ્નિય રાજાઓને બોલાવો. તેની સાથે એમ કહેવરાવો કે, જે માટે સારંગ નામનું ધનુષ્ય વધાવશે તેને હું મારી સત્યભામા નામની બહેન પરણાવીશ. એમ કરવા સાચું એકે સલા મંત્રની રચના કરાવો. તેમાં બિરાજતા

સાર તમારો શત્રુને પણ તેડું મોકલાવો. તેમાં તે જરૂર આવશે. તે મંડપના દ્વારમાં પરાક્રમી ચોદાઓના હાથમાં શસ્ત્રો આપીને પહોરો ભરવા કિલા રાખવા, એટલે તમારો શત્રુ મંડપમાં આવે દરતન તેને પકડીને ઘર મારી નાખશે. (જિવાં પ્રધાનતાં વચનો સાંભળીને.)

કંસ—હું પ્રધાન વધે, મારી ઉપર કૃપા કરીને એ કામ તમેજ ત્વરાથી કરો.

એવી રીતે રાજાની આજ્ઞા થતાંજ તે પ્રમાણે સર્વ ગોઠવણ તે મંત્રીએ કરવા માંડી. સ્વયં-
 વર મંડપની રચના વગેરે સારી રીતે કરાવી. અને દશેદશના રાજાઓને તેમાં મોકલાવીને બો-
 લાવ્યા. તે પ્રમાણે તે સમારંભમાં રાજાઓ આવવા લાગ્યા. એ વૃત્તાંત બળદેવનો મોઢો ભાઈ
 (અનાદૃષ્ટિ) સાંભળીને શોષપુરમાંથી મથુરા તરફ જવા નીકળ્યો. રસ્તામાં ગોદૃણ આવ્યું
 ત્યાં પોતાનો ભાઈના પ્રેમથી એક રાત રહ્યો. પરસ્પર સમાચાર પૂછ્યા. બીજા દિવસે સવાર
 થતાંજ બળદેવની આજ્ઞાથી કૃષ્ણને સાથે લઇને મથુરા તરફ જવા નીકળ્યો. જતાં વાટમાં અરંધ્ર
 આવ્યું તેમાં વેના વૃક્ષો ઘણા હોવાથી રસ્તો બિઠે હોવાને લીધે તે આડીની અરચણામાંથી રથ ધીમે
 ધીમે ચાલવા લાગ્યો. એમ બાણીને કૃષ્ણ રથ ઉપરથી નીચે કિતરી જેટલા આડેની અરચણુ હતી
 તે બધા ઉખાડીને ફેંકી દીધા. એવો કૃષ્ણનો પરાક્રમ જોઇને અનાદૃષ્ટિ અતિ પ્રસન્ન થયો;
 અને પ્રેમના આવેશથી તેને પોતાના હૃદયની સાથે આપીને મુખ ઉપર સુખન દેવા લાગ્યો.
 એમ કરતાં થોડા વખતમાં તે મથુરામાં આવી પહોંતા. અને કાંગડાન મુઝાદણથી સુરભિત તથા
 અનેક પુષ્પોએ કરી વ્યાપ્ત એવા ચાપમંડપની પાસે આવ્યા. ત્યાં સર્વ દેશના રાજાઓ પોત
 પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે ઊંચા સિંહાસનોની ઉપર બિરાજ્યા છે. નગરમાં ઘેરેઘેર મહોત્સવ થઈ
 રહ્યો છે; અને તોરણો બાધ્યા છે વગેરે મથુરાની અદ્ભુત શોભા જોઇને મહા હર્ષથી રથ ઉપરથી
 નીચે કિતરી રથને બાહાર મુકી જ્યાં ધનુષ્યધારીઓ વગેરે બેઠ્યા હતા તે મંડપ સ્થળને વિષે જઈ
 પહોંચ્યા ત્યાં ધનુષ્યની સુવિધિએ પૂલ કરેલી છે અને તેની પાંચછની પાસે અપ્સરાઓના દિવ્ય
 સ્વરૂપને પણ જ લલિત કરે એવી સત્યભામા બેઠેલી છે એમ જોયું. કૃષ્ણ આવતાંજ તેનો
 સુંદર દેહ તથા અત્યુત્તમ સ્વરૂપ જોઇને સત્યભામા મોહને પામી અને નેત્રોના કડાકોથી નિર-
 ખંધ લાગી. તે બધું કામના બાણુન મારતી હોયની! તેવા સમયને વિષે કલિંગ, વ્યંગ,
 કાન્તીર તથા કીર પ્રમુખ દેશોના રાજાઓ પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે ધનુષ્યની પાસે આવીને તેને સ્થવવા
 લાગ્યા તો કાંઈ વળ્યું નહીં. ધનુષ્યનું સ્થવવું તો એકકોરે રહ્યું, પણ તેઓ ઊભી પણ શક્યા
 નહીં, તેથી લલિત થઇને પાછાં પોત પોતાને આસને જઈ બેસવા લાગ્યા; એમ સર્વ રાજાઓ
 અનુક્રમે એક પછી એક પોત પોતાનું બળ અજમાવી ચૂક્યા પાછું કોઇનાથી કાંઈ થયું નહીં
 તેથી અનાદૃષ્ટિ તેઓની ઉપર હાસ્ય કરી તથા ક્રોધ કરીને શું કોઈ કાવિયમાં વીધું નથી! એમ

કહી ઊઠીને તે ધનુષ્ય ચડાવવા લાગ્યો. તે થોડુંક ઊંચું થતાંજ વધારે બળ કરતાં પોતે નીચે પડી ગયો અને ધનુષ્ય છાતીની ઉપર ચઢી બેઠું. એવી રીતે પોતે ધનુષ્યને ચડાવતાં હેલતું તે પોતાની ઉપર ચડી બેઠું જોઈને તે પોતે પણ ધણો લજ્જિત થયો અને બીજાઓ પણ તેની ઉપર હાસ્ય કરવા લાગ્યા. એનો મુગટ ભાંગી ગયો, મોતીઓના હાર તુટી ગયા, અને વસ્ત્રો અસ્તા વ્યસ્ત થઈ ગયા વગેરે અવસ્થા જોઈને સત્યભામાની સખીઓ હસવા લાગી. પછી જમ તેમ તે ધનુષ્યથી છૂટીને પોતાના આસન ઉપર જઈ બેઠો. ત્યારે સર્વના મનમાં આવ્યું કે કોઈ ધનુષ્ય ચડાવનાર નથી. એટલામાં એકાએકી મહા બળવાન કૃષ્ણ ઊઠી ઉભો થયો; અને તે ધનુષ્યની પાશે જઈ તે ચડાવવાની તબીબ કરવા લાગ્યો. તે જોઈને બધા રાજાઓ હસવા લાગ્યા અને પોત પોતામાં કહેવા લાગ્યા કે, આ જુઓ ધનુષ્ય ચડાવવા ઊઠ્યો છે! એવી રીતે સર્વ રાજાઓ હાસ્ય કરી રહ્યા છે તથા કૃષ્ણ કેવી રીતે ધનુષ્ય ચડાવે છે તે જોવાની ઇચ્છા કરી રહ્યા છે એટલામાં તો જમ પૃથ્વી ઉપરથી પુષ્પ ઉપાડી લઈએ તેમ લીલા માત્રે કરી ધનુષ્ય ચડાવીને શ્રીકૃષ્ણે તેના કંકે કડકા કરી નાખ્યા. એવો મહા પરાક્રમ જોઈને સર્વ રાજાઓ મનમાં વિસ્મય પામીને બોલવા લાગ્યા કે, આ નહાની વયના બાલકમાં આટલું બળું જોર! તે જોઈ બધા લજ્જિત થઈ ગયા. સત્યભામા કૃષ્ણનું બળ જોઈને પોતાને કૃતાર્થ માનવા લાગી. અને તેની સખીઓ અતિ આનંદાશ્ચર્ય પામવા લાગી. કેટલાએક તટસ્થ લોકો એ પરાક્રમ જોઈને કૃષ્ણનાં વખાણ કરવા લાગ્યા. કૃષ્ણ ધનુષ્ય ચડાવ્યું માટે તેને સત્યભામા દેવી જોઈશે અને શત્રુ કાયમ રહેશે, તેથી એને પૂર્વ સંકેત પ્રમાણે અહીંજ દર કરવો એના જેવો એક ઉપાય નથી; એવો વિચાર કરીને કંસે પ્રધાનોને સાન કર્યાથી તેઓએ મહા ક્રોધથી પુકારીને કહ્યું કે ધનુષ્ય ચડાવનારને જલદીથી મારી નાખો એવી રાજાની આજ્ઞા થઈ છે; માટે જે પ્રકારે જને લાગે શાવે તેવી રીતે એની ઉપર હલો કરવો; એમાં હોલ કરવી નહી, એને તરત પકડી લિઓ; અહીંથી બાહાર જતા દેશો નહી. જે હાથમાંથી નીકળી જશે તો સર્વની ઉપર કંસ રાજા ક્રોધાયમાન થશે. જુવો તો ખરા આજ કાલનો કોઈ રખડતો છોકરો ધનુષ્ય ઉઠાવવા આવ્યો છે! એવાંએ ધનુષ્ય ચડાવ્યાથી શું પ્રતિજ્ઞા પૂરી થઈ જણીને તેને પુત્રી આપવી કે! બધું યોગ્યતા પ્રમાણે થાયછે, આવા રખડતા માણસો આવી મોટી સ્વયંવર સભામાં આવીને બધા ક્ષત્રિય કુલીન રાજાઓનું માન ઉતારીને પોતાનું કાર્ય કરી જાય તે સાદું નથી. માટે એને તો ધર મારીજ નાખવો જોયે છે. ઇત્યાદિક ઘણાં ક્રોધનાં વાક્યો સાંભળીને જમ શિયાળના ઘાંટાથી સિંહુ ભયને પામતો નથી તેમ કિંચિત્ માત્ર પણ ડરચાવિના કૃષ્ણ પોતાને સ્થાનકેજ માંભળતો ઉભો રહ્યો હતો. પછી દારપાળો કૃષ્ણની ઉપર ટૂટી પડ્યાનો વિચાર કરેછે એટલામાં સિંહુની પદ્મ શણ મારતોને અનાદિજિને આગળ કરી જમ સૂર્ય મેવનો તિરસ્કાર કરે

તેમ કરતા શૈવ્યનો નિરંકાર કરીને કૃષ્ણ પાણ્ડવ જ્યાંને નીકળ્યો. ત્યારે આખો યુધ્ધ નાગી
 બધ છે તેને પકડે પકડે એમ કરતા મુખરો જોતીને કૃષ્ણની રક્ષા થવા લાગ્યા. તેમાંથી જ ખરો
 આવે તેમાંના કોઈને લાત કોઈને મુકી તથા કોઈને કાંઈ મરતો અનાદિની રક્ષા મંડપની પાણ્ડવ
 કૃષ્ણ આવ્યો. તેને અનાદિજિએ પોતાના રૂપમાં બેરહાદી ઓઢણમાં પરોવ્યો કર્યો; અને પોતે
 શૌર્યપુરમાં ગયો. એની પછ્યારે કંઈલાંક મુખરો પકડે, પકડે, મારે મારે કરતાં ત્યાં હતા તે
 બંધાતું કાંઈવધું નહીં તેથી નિરાશ થઈને પાછા મધુરમાં આવ્યા. અને બધું વૃત્તાંત કરીને કહેવા
 લાગ્યા કે હું રાજા, એ કૃષ્ણ અમારાથી છતી લેવાય એવો નથી. એવું શાંભળીને કંઈ મધુર ખેદ
 કરવા લાગ્યો. અને પોતાનું મૃત્યુ પાછો આવ્યું એમ લાગીને અતિ મિતા કરવા લાગ્યો. પ્ર-
 કૃતિ બગી ગઈ. વિપત્તિને પાસે આવતી જોવા લાગ્યો. મિત્ર રક્ષાણું રહ્યું નહીં, શરૂને શરૂ
 તથા પિતાને પિતા કહી બોલાવવાનું મૂકે નહીં, નાહક જેની તેની ઉપર કોપ કરવા કરે, રાજ્યની
 બગાડાર વ્યવસ્થા કરે તહીં; ત્યાં કરતાં અત્યાચ કરી દિયે; બધું વિપરીત આમરણ કરે, કહ્યું છે
 કે, "વિનાશકાલે વિપરીત વૃદ્ધિ." થાય છે તેમ કરીને ધનું. પછી એક સમયે કૃષ્ણને મારવાનો
 સંકેત કરીને મધુર કરવાનો સમારંભ કર્યો, તે અવસરે બધા રાજાઓને ફરી આમંત્રણો મોકલ્યાં.
 તે પ્રમાણે તેઓ આવ્યા. એ બધું જોઈને વસુદેવે બળદેવને બાણ કરી કે, કંઈ કૃષ્ણને માર-
 વાના અનેક વિધાઓ કરવા કરે છે, તેમાંનો આ મધુર કરવાનો વિધાય કર્યો છે. માટે તમારે
 ધણુંજ સાવચેત રહેવું. તેમજ સમુદ્રવિજયને પણ વસુદેવે સર્વ હરીકૃતથી વાકે કર્યો કે, આ
 યુદ્ધિત કંઈ કૃષ્ણને મારવા માટે રચી છે. શિવાય બીજા સર્વ લાઘવો તથા સ્નેહિઓને કહી
 રાખ્યું કે, સર્વ મળીને કૃષ્ણની રક્ષા કરવી જોઈએ છે.

હવે દેશ દેશના રાજાઓ તે સભા મંડપમાં આવવા લાગ્યા. તે સર્વનું કંઈની આજ્ઞા
 પ્રમાણે અનુચરો આદરમાન કરવા લાગ્યા; અને યોગ્ય આસનો ઉપર બેસાડવા લાગ્યા. તે
 સભા મંડપમાં કંઈ પણ એક હાંચા આસન ઉપર જમ ઈંદ્ર પોતાની સભામાં બેસે છે તેમ જોઈ.
 ઈંદ્રની આસપાસ જમ દશ દિગ્પાલો હાજર હોય છે તેમ દશાહને કંઈ પોતાની પાસે હાજર
 રાખ્યા. સમુદ્રવિજય તથા તેના બીજા લાઘવો આવ્યા હતા તેમને અમૂલ્ય સિંહાસનો ઉપર
 બેસાડ્યા. કંઈલાંક રાજાઓ ગોઢળને પાદરથી જતાં જોઈને કૃષ્ણે બળદેવને પૂછ્યું કે, લાઘ
 આપણે પણ મધુર જોવાને જવું જોયે; માટે પિતાની આજ્ઞા લઈને ચાલો. મને મધુર જોવાની
 ધણી હોંસ છે. એ મારી કામના તમે સાથે આવીને પૂર્ણ કરો. તે સાંભળી બળદેવ મનમાં
 વિચાર કર્યો કે, જો પણ પિતાના કહેવા પ્રમાણે ત્યાં જવું ધણું ભય ભરેલું છે તોપણ આ સમય
 કૃષ્ણને લાભકારી છે માટે કોઈ પ્રકારે હાણી થવાની નથી તેથી જવું જોયે. પછી કૃષ્ણને સાથે

લઈને યશોદાની પાશે આવ્યા, અને ખોલ્યા કે માતાજી, અમને જલદી સ્નાન કરાવો; અમારે મથુરા જવું છે. એમાં હીલ કરવી જોઈતી નથી; અમારે જવાની ઘણી ઉતાવળ છે. ત્યારે યશોદાએ કહ્યું કે, હમણાં મને કુરશત નથી. એવું સાંભળી બળદેવને ઘણો ક્રોધ થયો ને કહ્યું કે, હું દાસી તું અતિ ગર્વિષ્ઠ થઈ ગઈ ની! તું જાણતી નથી કે અમે કોણ છીએ! આટલો બધો અહંકાર તને શા સાડે આવી ગયોછે! એવાં વચનો કહીને કૃષ્ણને ખેંચી લઈ ચમુનાને કિનારે આવી સ્નાન કરી તે તીરની પાશે એક વૃક્ષની નીચે આવી ઉભા રહ્યા. ત્યારે કૃષ્ણનું મુખ ક્રીડું પડી ગયેલું જોઈને તેને બળદેવ પૂછવા લાગ્યો કે ભાઈ, આજે તારું મુખ કેમ ઉતરી ગયું છે! અને ઉદાસ કેમ દેખાયછે! ત્યારે કૃષ્ણે કહ્યું કે તમે મારી માતાને દાસી કહી ખોલાવી તે મારાથી કેમ ખમાય! કહ્યું છે કે, માતાની ઉપેક્ષા જોઈને ક્રિયા યુગ્મને શોક ન થાય! એવું સાંભળી રોહિણીનો યુગ્મ બળદેવ શ્રીકૃષ્ણના મુખ ઉપર હાથ ફેરાવી તથા તેને છાતી સરસો ચાંપીને ખોલ્યો કે, હે ભાઈ, યશોદા તારી ખરી માતા નથી. તથા નંદ પણ તારો ખરો પિતા નથી. ખરી માતા તો દેવકીજી છે કે જ કોઈ કોઈ સમયે તને સ્તનપાન કરાવવા આવેછે. અને જની દેવતાઓ પણ પૂજા કરેછે એવો વસુદેવ તારો પિતા છે; અને સમુદ્રવિજય તારા પિતાનો વડો ભાઈ છે. ત્યારે કૃષ્ણે ખોલ્યો કે, તમે મારા સગા ભાઈ થાઓ કે! બળદેવે કહ્યું કે, હું તારો આરમાઈ ભાઈ છું. એજ આપણું કુટુંબ જાણવું. સર્વ બળવાન યાદવો આપણા ભાઈઓ છે. તને જોઈને મોટા મોટા દેવજોએ કહેલું છે કે, એ ભરતાદ્વિપતિ થશે. એ વાતનો વિચાર કરતાં તારા જવા ઉત્તમ પુરુષનો જન્મ શું આ ગોકુળમાં થાય! જન્મ મરદેશમાં આંખનાં વૃક્ષની ઉત્પત્તિ થતી નથી તેમ મહા પ્રારબ્ધવાન પુરુષની ઉત્પત્તિ અયોગ્ય સ્થળમાં થતી નથી. કદાચિત્ તું પૂછશે કે માતા તથા પિતાએ મારો ત્યાગ કેમ કર્યો! તો એમ તારા હિતને માટે તેમને કરવું પડ્યું છે. તારું કુળ ગુપ્ત તો લયથી રાખ્યું છે. એ હકીકત સર્વ યાદવો જાણે છે.

એવું સાંભળીને કૃષ્ણ બહુ આશ્ચર્ય પામ્યો અને વિસ્મય થઈ બળદેવને પૂછ્યું કે, એવું મારે માથે શું લય હતું કે મને ગોકુળમાં છુપો રાખ્યો; અને આ ગોપાળોનો સહવાસ કરાવ્યો! ત્યારે યોગ્ય સમય જાણીને જન્મ ખેડુત જમીનમાં ખી વાવીને તેની રૂણોત્પત્તિ કરી લિયેછે તેમ આ વળતે બધી હકીકત કહી સંભળાવ્યાથી આપણને ઈષ્ટ રૂપ પ્રાપ્ત થશે; એવો વિચાર કરીને બળદેવે ઇંસની સર્વ હકીકત વિસ્તારીને તેને કહી. તેમાં ખોતાના છ ભાઈઓનો વધે સાંભળીને કૃષ્ણ અતિ કોપાયમાન થઈને ખોલ્યો કે, હે સિદ્ધો, હે ગાંધર્વો, હે વિદ્યાધરો હું પ્રતિજ્ઞા કરુંછું તે તમે સર્વ એકે ચિત્તે સાંભળો, સર્વ રાજાઓને દેખતાં જો હું કુટ ઇંસનો સંહાર ન કરું તો તે ગર્ભોની હત્યા મને લાગો. હવે હું એને કહી મૂકનાર નથી. એ વાતમાં તમે સર્વ આકાશગામી

દેવતાઓ સાંકી છે. એવી પ્રતિજ્ઞા સાંભળી બળદેવ બાહુજ પ્રસન્ન થઈ કૃષ્ણને આશિર્વાદ
 દઈ બોલ્યો કે, હું વરસ, તું ધન્ય છે, જે આવો કૃષ્ણતિજક થયો; જેમ આકારાને વિષે સર્વ
 નક્ષત્રોમાં ચંદ્ર શોભાને પામે છે તેમ સર્વ રાજાઓમાં તું શોભાને પામશે. ત્યારે હવે આ
 યમુનાદેવમાં સ્નાન કરીને જલદી મંથુરામાં જવું જોયે. એમ કહીને કૃષ્ણને જળના કિનારા ઉપર
 તેડી ગયો અને સ્નાન કરવા માંડ્યું. ત્યાં જતા દર્શનમાત્રથી જ પ્રાણીઓનો નાશ થઈ જાય,
 એવો કાલીય નામનો નાગ દોડીને કૃષ્ણને કરુણાને આવ્યો. તે પોતાની ફાંસ હાંચી કરીને
 કુકવારી મારવા લાગ્યો. એવું જોઈને બીજા લોકો હાહાકાર કરવા લાગ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે
 કૃષ્ણ બાળક છે તેને એ સર્પ દંડા કરવા વિના રહેશે નહીં, અને બળદેવનું પણ આ કાળરૂપ
 નાગની આગળ શું ચાલવાનું હતું! વગેરે સર્વ જન શોક કરે છે એટલામાં તો તેણે કૃષ્ણના પગની
 આંગળીમાં ઉપરા ઉપરી દંખો મારીને વિપની જવાહાઓનું વચન કરવા માંડ્યું; પરંતુ તે બધું
 નિઃસત્ત થઈ ગયું. અને કૃષ્ણ તેનું શેકું આવી લીધું. તેના મહોમાં કમળવેળની લગામ ખોસી
 ધારી, તેની પીઠ ઉપર ચડી બેઠો, ને જેમ ઘોડાને ફેરાવીએ તેમ અહીં તહીં તેને હાકવા લાગ્યો.
 એવું અદ્ભુત કૃત્ય જોવાને દેવોએ પોતાનાં યૈમાનો ઊભાં રાખ્યાં; અને એવા દુર્દમ નાગને
 સહજ માત્રમાં કૃષ્ણ દમન કર્યું જોઈને સર્વ કૃષ્ણની કીર્તિ ગાવા લાગ્યા. એટલામાં જળી જેમ
 ઘોડાનો સ્વાર તેની કૃપમાં એડીઓ મારે તેમ કૃષ્ણ તે નાગની કુસીમાં એવી તો જોરથી એડીનો
 માર દેવા માંડ્યો કે તે બખારો નરમ ઘેસ થઈ ગયો; અને તેનું બધું વિષ સુખમાંથી નકળી ગયું.
 પછી જ્યારે મરણ તુલ્ય થઈ રહ્યો ત્યારે તેની ઉપર દયા કરીને તેને છોડી દઈને કિનારા ઉપર
 આવ્યો. ત્યાં રૂપિઓ તપ કરતા બેઠા હતા તે બધા કૃષ્ણની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા; અને તેઓને ત્રાસ
 દેનારો વિપધર પ્રાણી નિવિપ થઈ ગયો તેથી આનંદ પામી મોટેથી કૃષ્ણને આશીર્વાદ દેવા લાગ્યા.

એવું અદ્ભુત કૃત્ય કૃષ્ણે કર્યું તેની આખા ગોકુળમાં ખબર પડી ગઈ તેથી સર્વ ગોપાળો
 આવી તેને મળીને આનંદના પુકારો કરવા લાગ્યા. કોઈ ગીત ગાય છે, કોઈ વાંદાળી વગાડે છે,
 કોઈ હવેથી નાચે છે, એવી રીતે સર્વ સખાઓ કૃષ્ણની સાથે તેના ગુણોનું ગાન કરતા ચાલ્યા
 ચાલ્યા મથુરા નગરીની પાસે આવ્યા. બળરામ તથા કૃષ્ણને તેઓના ગોપ સખાઓ સહિત
 આવતા જોઈને મથુરાના સર્વ લોક બહુ પ્રસન્ન થયા; અને આશ્ચર્યને પામીને તે બધાઓને
 નિરખવા લાગ્યા. જ્યાં સમા મંડપની પાસે ગયા કે, કંસના હુકમથી મહોન્મત્ત દુહ તથા કૂર
 એવા પદ્મોત્તર તથા ચંપક નામના બે હાથીઓને કૃષ્ણ તથા બળદેવની સાંભે છોડી મૂક્યા.
 તેમાં પદ્મોત્તર કૃષ્ણની સાંભે થયો અને ચંપક બળદેવની સાંભે થયો. કૃષ્ણ ગજ શિક્ષામાં
 કુશળ હોવાથી પદ્મોત્તરની સાથે કીડ કરવા લાગ્યો, કેટલીએક વાર તેને રમત કરાવીને પછી

મંત્રી—હે શબ્દ આપે કહી તે બાત યદ્યપિ સંત્ય છે તથાપિ મુનિનાં વચન વ્યથે ક્રમ થશે! માટે આપણું નિર્ણય રહેવું ન જોયે, અને પોતાનું કાર્ય સાધી લેવામાં દીલ પણ કરવી ન જોયે. તેમજ મુનિનાં વચનો જરૂર સાચાં થનાર છે, એમ વિચારીને તે ઉદ્યોગને મૂકી દેવું જોઈતું નથી. માટે શત્રુ સંસ્પૃષ્ટ બેઠો છે તેનાં પરજન્ય કરવામાં હવે દીલ કરવી જોઈતી નથી.

કેમ—હે બ્રહ્મરૂપિત, હવે શું એ આપણા હાથમાંથી નીકળી જવાનો છે કે, જગની ઉપર હું કોપાયમાન થાઉં તેની કોણ રક્ષા કરનાર છે! જોઈ તો ખરો વસ્તુદેવ પ્રમુખ એની ક્ષત્રી રીત રક્ષા કરેછે! બધાને દેખતાં હું એક પળમાં કૃષ્ણને મારી નાખીશ, કદી છોડવાનો નહીં ચાલૂં મક્કને ખોજાવ્યો છે તે હમણા આજ્યો જોયો.

(અટકામાં મહાં બળવાન તથા શરીરે પુટ એવા ચાલૂં અને મુશ્કિ નામના બન્ને મહાં ત્યાં આવી પહોંચ્યાં. તેમને જોઈ પોતાનું મોત પાશે આવેલું તથા ભયભીત થયો થકો કેસ તેઓમાના ચાલૂંને દુરથીજ શાન કરવા લાગ્યો કે આ કૃષ્ણને મારે, તે ઈસારત સમજીને તથા સમામાં આવીને કૃષ્ણની સાંભે ફૂર કદાસોવડે જોવા લાગ્યો. જ્યોત્સના વાળો બાંધેલા છે, આંગ ઉપર ચંદનનું લેપત કર્યું છે, કમરમાં મળ્યુંતું વસ્ત્ર કછોટા મારેલા છે, અને જ્યોત્સનાં પાંખાણનાં જવાં સંપત દીગણ શરીરે જોઈને લોકો આશ્ચર્ય પામવા લાગ્યાં. તેમાંથી ચાલૂં બોલ્યો.

ચાલૂં—હે સભા મંડપને વિષે બિરાજતાં ક્ષત્રિયો, અહીં જો કોઈ શૂર ક્ષત્રિયોમાં પણ મહા શૂરવીર ક્ષત્રિય હોય તો તે મારી સાંભે યુદ્ધ કરવાને આવી જાય! આ માંડે વચન સાંભળીને કાયરની પદ ચપચપ થઈ આશું નીચું કરી બેસી રહેવું કોઈ પણ ક્ષત્રિય વંશને ઉચિત નથી. આજે સમય ફરી ફરી આવતો નથી.

એવાં સર્વ ક્ષત્રિયોને તિરસ્કાર કરનારાં ચાલૂંનાં વચનો સાંભળીને કૃષ્ણ સિંહની પદે બે સિંહાસને ઉપરથી નીચે ઊતરીને તેની પાસે જઈ કહેવા લાગ્યો.

કૃષ્ણ—હે દુષ્ટ, શૂર ક્ષત્રિયોમાં પણ મહા શૂરવીર, બળવાનોમાં બળવાન અને તારાં શરીરનું લાલુ માનમાં ચૂણું કરનાર આ તારી સાંભે મહાયુદ્ધ કરવાને હું તત્પર છું; હે મૂર્ખ સંવત દેખતાં દેખતાં રમત માનમાં આ તારા પુટ શરીરનાં બે ભાગ કરો નાખી દેઈ તોજ હું કૃષ્ણ! અરે, અધમ, મેં તો પણ લીધું છે કે મારા પ્રતિપક્ષી બધાઓને મારી નાખવા! ત્યારે તું એકલો તે શા હિસાબમાં છે!! માટે હવે તું સાવધાન થા, મારા હાથથી કદી છૂટવાનો નથી.

એવાં અનિશ્ચય ચાલૂંનાં વચનો કૃષ્ણના મુખથી નીકળેલાં સાંભળી આંખો લાલચોળ કરી અતિ કોપાયમાન થઈને ચાલૂં બોલ્યો.

ચાલૂં—અરે બાળ ગોપાળ, તું શા સાઝ આટલી બધી લવરી કર્યા કરેછે! અને ગમે

તેમ બક્યા કરેછે! તારું ગળું તે ફેટલું છે! હજી તું બાલક છે! તારા ધાવણનાં દાંત પણ ફરી આવ્યાં નથી. મુખમાંથી માતાના દૂધની ગંધ ગઈ નથી. એટલામાંજ પોતાને મોટો બળવાન સમજીને બળવાનોની સાથે લડવાને તૈયાર થયો છે! એ મોટી આશ્ચર્યની વાત છે? ક્યાં માંડ શરીર અને ક્યાં તારું શરીર! તે તો જરા નિરખીને જો; શું તારો જીવ તને પ્રીય નથી લાગતો! કે મારી શક્તિરૂપ અગ્નિમાં પડી મરવાની ધમ્મજા કરેછે! તારા શરીર ઉપર મુશ્કિનો પ્રહાર કરતાં મને દયા આવેછે કે આ બાળક મારી મુશ્કિનો માર કેમ સહન કરી શકશે! અને એવા નાસાયજી મનુષ્યપર અમારા જેવાએ માર કરવો તે શરમની વાત છે, પોતાના બરોબરીઆની સાથે યુદ્ધ કરવું યોગ્ય છે, માટે તારી સાથે હું શું લડું! જેમ ગાયતું વાછડું દૂધ પીને પુષ્ટ થયું હોયછે, પરંતુ તેમાં ફળ લેતી નથી; તેમજ આ તારું શરીર દૂધ પીપીને માતેલું છે તેથી તું પોતાને બળવાન જાણે છે કે! ગોઠણમાં ગોપોના બાળકોની સાથે લડતાં અથવા રમત કરતાં કોઈ વખતે કદાચિત તું દાવ્યો હાથે તથી શું આ વજ્રદાળ મક્કને પણ જીતવાની હોંસ કરેછે કે! મારી બગાળમાં હું તને દાખીશ તો તું માકણની પદ પીળાઈ જાશ. મારી સાથે લડતાં જેમ દાવાનળમાં પતંગ પડી બળી મરેછે તેમ મારા બાળરૂપ દાવા નળમાં પડીને તું શા સાડા ચમ લોકમાં જવાની તૈયારી કરેછે! બળી અને તો જન્મથી મધ કુસ્તીમાં ઊછર્યા છેયે, અને તું દૂધ તથા દહી ખાઈને ઉછર્યો છે; ત્યારે વિચાર કર કે, ક્યાં હું ને ક્યાં તું!! એવું કહીને ચાણૂરે ખંભો ઠોક્યો અને ગર્જના કરીને કૃષ્ણની ઉપર ધસ્યો, તે જોઈને લોકો હાહાકાર કરવા લાગ્યા. અને બોલ્યા કે,

લોકો—ભાઈઓ, મોટો અન્યાય થાયછે, ક્યાં આ ચમ સદૃશ ચાણૂર મક્ક, અને ક્યાં આ મુકુમાર ગોઠણનો બાળક! એ બન્નેનું યુદ્ધ નીતિ પૂર્વક કહેવાય નહીં. નગરમાં એવો અન્યાય થતો જોઈને જાનામાના બેસી રહેવું જોઈતું નથી. (એમ કહીને પ્રજાલોક અન્યાય અન્યાય મહા અન્યાય થાયછે! એવી રીતે પુકાર કરવા લાગ્યા. તે સાંભળીને કેસ કોચમાં આવી પોલીસ લાગ્યો.)

કેસ—આ પ્રજા કેવી દુષ્ટ છે! અને ક્યારે એને યુદ્ધ કરવાને બોલાવ્યો હતો! એ ગોકે ભરત દૂધ દહી પીતી મહોન્મત થઈને પોતાનું બળ અજમાવવા આવ્યો છે, તેને અમે શા માટે નિંદા દિયું? એવું કેસને ચમત્તે સાંભળીને મને લોક જાના થઈ રહ્યા એટલે કૃષ્ણ બોલ્યો.)

કૃષ્ણ—તું ચાણૂર, પોતાની પ્રશંસા કરી પોતાને યોગ્ય નથી. બીજાઓ પ્રશંસા કરે તે એમ કહેવાય; તે તારા પાછી મક્ક નિંદાનો અભ્યાસ કર્યો છે તે બધા લોક જાણે છે, અને હું તે તને નિંદા કરીને કહું તે પણ અજાણે નિંદિત છે. પણ યાદ રાખજે કે, થોડીક વારમાંજ અહીં રાજા મેળા જેવો મેળો ને જિમ લોકોની આસપાસે હવે ફરેછે તેમ કૃષ્ણ તને ઉગરી નાખશે.

એમ કહીને કૃષ્ણ પાણુ આણૂરની પઠ પોતાનો ખંભો દોકચો અને બન્ને સામસામા આવી ગયા. પછી બાથ ભીડીને મધયુદ્ધ કરવા લાગ્યા. તેઓનું મધયુદ્ધ આતુર્ય જોઇને સમગ્ર રાજ્યમાં ચકિત થઈ ગયાં. આણૂરથી કૃષ્ણનું આતુર્ય અધિક જોઇને સમુદ્ર વિજય વગેરેને અપાર હર્ષ થયો. કટલીએક સ્ત્રીઓ જે પ્રથમ આણૂરનું બળ જાણતી હતી, તેઓ કૃષ્ણની ઉપર કંટાળા આણીને રોક કરવા લાગી કે, આ પાણીની સાથે આ સક્રમાર બાળકનું શું બાકવાનું છે! અથવા તો આ અંયોગ્ય કામ થાયછે. કૃષ્ણ તો પોતાનું શૌર્ય બતાવવા માંડ્યું, તે જોઇને બાંધા સ્તબ્ધ બની ગયા. કેસ અતિ ભયભીત થવા લાગ્યો. કદવાના પ્રહારે પૃથ્વી ધમધમવા લાગી. જમ પૃથ્વી કંપવા લાગી તેમ કેસનું હૃદય પણ કંપવા લાગ્યું. આણૂરનું બલ હીણ થતું જોઇને કેસે મુશ્કિલે ઈશ્વાર તરીકે જીવેછે શું! ત્યારે મુશ્કિલ કૃષ્ણની ઉપર ધાયો, તેને જોઇને અતિ કોપાય-માન થયો થકો બળદેવ ઈહી ઈભો થઈ મુશ્કિલની સાંબે આવી હું દુષ્ટ, તારી યુદ્ધ કરવાની મરજી હોય તો આવીજ મારી સાંબે! તારા હાથની ખાજ હમણા મથાડી નાખુંછું. એમ કહી સિંહના જેવો નાદ કરી તેની સાથે બાથ ભીડીને યુદ્ધ કરવાનું શરૂ કર્યું. એવી રીતે બે મધયુદ્ધ થવા લાગ્યાં. એટલામાં આણૂર ઘણો જોરામાં આવીને જરૂરું પોતામાં બળ હતું તે બધું એકત્રું કરીને કૃષ્ણના હૃદયમાં તેણે એક મુશ્કિલ એવા જોરથી મારી કે તેના પ્રહારથી કૃષ્ણ મૂર્છિત થઇને પૃથ્વી ઉપર પડી ગયો; તેની સાથે તેના સંબંધી રાજાઓની આંખોમાંથી આંસુ નીચે પડવા લાગ્યાં; તે જોઇને સર્વ લોકો હાહાકાર કરવા લાગ્યા. કેસ મહા હર્ષને પામ્યો, અને બીજા મહાને હસક-રવા માંડ્યું કે જીવેછો શું! મારો મારો, કોઈ વાતનો વિચાર કરો નહીં; એમ કહી પોતે પણ મથાંદા મૂકી ધાયો અને ગમે તેમ બકવા લાગ્યો. કહુંછું કે, જેનું મરણ હુકમો આવે તેને બોલવાનું ભાન રહેતું નથી. પછી કૃષ્ણને બીજા કોઈતો નહીં પણ આણૂર ફરી મુશ્કિલ પ્રહાર કરવા આવેછે એમ જોઇને બળરામ મુશ્કિલે મૂકી આણૂરની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. એટલામાં તો કૃષ્ણને પણ મૂર્છા ગઈ, તેજાન ઈહી ઈભો થયો. તેની સાથે જાણ સર્વ યાદવોના મનોરથ પણ ઈહી ઈભા થયા હોયની! જેમ જેવ નિવૃત્તિ પામ્યા પછી ઈલૂક સૂર્યના તેજને જોઈ શકતો નથી તેમ કેસ કૃષ્ણના તેજની સાંબે દટિ કરી શક્યો નહીં. પછી અતિ ક્રોધમાં આવીને કૃષ્ણ એવોતો આણૂરને મુશ્કિલે પ્રહાર કર્યો કે, તે પ્રહારની સાથેજ તેના પ્રાણ નીકળી ગયા. એ કૃત્ય જોઇને કેસ નિસ્તેજ થઈ ગયો; અને સમુદ્ર વિજય પરમ આનંદિત થયો. એવાં દુશ્મન જોઇને તથા પોતાનો અવસાન સમીપ આવ્યો જાણીને કેસ પોતાના યોદ્ધાઓને કહેવા લાગ્યો.

કેસ—જીવેછો શું; આણૂરને મારનારાને મકરો, એ દુષ્ટ ઇન્દ્રજિતને છોડશો નહીં. અને જે કોઈ એની મદત કરનારો હોય તેને પણ પકડો, બીહીશોમાં, જેમ ચોરને શિક્ષા કરા-

યછે તેમ ચોરની સહાયતા કરનારને પણ શિક્ષા કરવી જોઈએ. (જેવાં તેનાં વચનો સાંભળી બ્રહ્મી ચણવીને તિરસ્કારથી કૃષ્ણ બોલ્યો.)

કૃષ્ણ—હું દુષ્ટ, તું શ્રેષ્ઠ શું બકેછે! તેં પ્રથમ કરેલાં દુષ્ટ કર્મોનાં ફળો તને આ સભા-માંજ પ્રાપ્ત થશે. (જેમ કહી જમ તિમિરનો નાશ કરવાને ઉદ્યાદિ પર્વત ઉપર સૂર્ય ચડેછે તેમ કંસને મારવાને કૃષ્ણ તેના આસન ઉપર ચડ્યો. અને પોતાની માતાના છ ગર્ભ પ્રસવ થતાંજ આ દુષ્ટ માર્યા છે એવું ધ્યાનમાં લાવીને નિઃશંક કહેવા લાગ્યો કે) હું અધમાધમ કંસ, જે કોઈ તારો મિત્ર અથવા બાંધવ હોય તેને તારી સહાયતા કરવાને અહીં બોલાવ, તેજ મારા તરતના જન્મેલા ભાઈઓને શિળા ઉપર પછાડીને માર્યા હતા નહીં! એ વાત હજી ભૂલી તો ગયો નહીં હો! તને તારા પરાક્રમનો અતિ ગર્વ હોય તો શસ્ત્ર લઈને આવ. (જેવાં વચનો બોલી તેના માથા ઉપર લાત મારીને તેનો મુગટ નીચે નાખી દીધો; અને તેના કેશ પકડીને તેને સિંહાસન ઉપરથી નીચે પાડી દીધો.)

પણ બળરામ પણ મુશ્કિલી સાથે એવું તો કૂર યુદ્ધ કરતો હતો કે, તેના ઘોષથી બધા લોકો કાંપવા લાગ્યા. કંસ જમીન ઉપર પડી પરવસાથી ભીંજાઈ ગયો, અને નેત્રોમાંથી અશ્રુની ધારાઓ વહી રહી છે; શરીર થરથર કાંપી રહ્યો છે અને દીન મુદ્દાએ કરી ચોગમ જેવા લાગ્યો. ત્યારે જ્યાંએ હાથમાં ભાલા લીધાછે, કોઈના હાથમાં ખડગ છે, જેવાં કંસના ઘણા ચોદાઓ, આ દુષ્ટને પકડો, મારો, એવા અવાજ કરતા આવી કૃષ્ણને ઘેરી લેવા લાગ્યા. એટલામાં મુશ્કિલને મુશ્કિલ પ્રહાર વડે બળદેવ મારી નાખ્યો; અને જેમ ગરૂડ પક્ષી સાપો ઉપર પડીને તેમનો કાણુ વારમાં સંહાર કરી નાખેછે, તેમ બળદેવ તરત દોડીને પેલા ચોદાઓનો સંહાર કરતો હતો. પછી સભામાં કૃષ્ણ કંસની ઘણી નિંદા કરી કેશ ગ્રહી નીચે પાડી છાતીમાં લાત મારીને તેને ચમ-પુરીએ મોકલાવી દીધો. કૃષ્ણના ભયથી કંસે જરાસંધનું સૈન્ય બોલાવીને પોતાની પાછો રાખ્યું હતું તે કૃષ્ણની ઉપર મારવાને તૂટી પડ્યું. તે જોઈને સમુદ્ર વિજયની શ્રેણ જરાસંધની શ્રેણ પર તૂટી પડી. પરસ્પર બન્ને શ્રેણેનું તુલ્ય યુદ્ધ થયું. જરાસંધની શ્રેણ ઘણી વિનાની અને સમુદ્રવિજયની શ્રેણ સસ્થામિક હોવાથી જેમ વાસને પવન ઉરાડી નાખેછે તેમ તે બધું વિખેરી નાખ્યું. પછી કૃષ્ણ કંસના માથાના કેશ પકડી સભામંડપમાં ફેંકી દીધો. તેને જોઈને સભામાં અતિ દોલાહલ થઈ રહ્યો. ત્યાંથી યાદવો ઉઠીને પોતપોતાને ઘેર ગયા. અનાદિષ્ટ ઘણો હર્ષિત થયો થકો બળદેવ અને કૃષ્ણ એ બન્નેને પોતાના રથમાં બેસાડીને વસુદેવને ઘેર લઈ ગયો. ત્યાં બીજા યાદવો પણ એકસ થયા. તે બધા કુટુંબીઓને જોઈને કૃષ્ણ અતિ આનંદને પામ્યો. મથુ-રાના લોકો ટોળે ટોળા મળીને કૃષ્ણને નિરખવા લાગ્યા. વસુદેવ પોતાના પુત્રને જોઈ અતિ

આનંદને પામીને તેને છાતી સરસો આંગળો. કૃષ્ણ પાનુ પોતાના પિત્રને પ્રેમ સહિત પત્રે પાઠવ્યો. તેને જાણીને મધુરદેવે ખોળામાં ઘેરાઈ ગયો. તેમજ સમુદ્રવિનયને પાનુ કૃષ્ણ સ્વરૂપે નમસ્કાર કર્યો. ત્યારે તેણે તેના મરતક ઉપર હાથ રાખીને આશીર્વાદ આપ્યો. કૃષ્ણનું મનોહર તથા મધુસૂત્ર મુખદર્શન જોઈને મધુદેવિનયને ઝોલો તો આનંદ થયો કે, તેનું કનન સર્વ શક નહીં. પછી પોતાની માતા દેવકીને કૃષ્ણ જન્મે પત્રે લખ્યો. ત્યારે દેવકીએ પોતાના પુત્રને પ્રેમાસિંગત કીધું. તથા રતનોઆંધી દુધની પાસાઓ નીકળવા લાગી; તેણે કરી કંચુકી બીજાઈ ગઈ. અને પોતાને પત્ન્ય આનીને મધુ હરને પામત્ર લાગી.

કેસનું મૃત્યુ થયા પછી મધુરાનું રાજ્ય ઉગ્રસેનને આપ્યું. તેણે પોતાની પુત્રી સત્યજામા કૃષ્ણને પરણાવી દીધી. કેમકે, કૃષ્ણે રાત્રેકર-ધનુષ્ય મરગીને રવચંદ્ર મંડાપમાં પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરેલી જ હતી. કૃષ્ણે પાનુ વિધિયુક્ત સત્યજામાનું પાણિ મૃદુળ કર્યું.

કેસ મુલે તે વૃત્તાંત સાંભળીને તેની સ્ત્રીઓ પોતાના પતિના રાગની પાશો આવીને વિલાપ કરવા લાગી. મુળમાં આજોદીને મધુ ખેદ પામત્ર લાગી. જ્યારે પાનુ પોતાની બાંધી શોકોની સાથે આનિ વિલાપ કરવા લાગી. પતિનું રામ મુળથી ભરાયું જોઈને બાંધી મૂર્ખાને પામી, પછી સાવધાન થઈને અતિરાય શોક કરી છાતી કૂટવા લાગી. અંતરમાં કેસને ઉગ્રસેન વડેરે અગ્નિ સંસ્કાર કર્યો. પરંતુ જ્યારે અગ્નિની ક્રિયા કરી નહીં; અને બોલી કે, મારો સિંહના જેવો પરાક્રમી પિતા જ્યારે આ મધુરાને આવીને ઘેરો પાકરો ત્યારે આ હરિજોના જેવા યાદવો કયાં નાગી જનાર છે! અને આ બાળરામ તથા કૃષ્ણ પાનુ તેની પાશો જીવતા રહેનાર છે કે! માટે હું તેમની જોડે મારા પ્રાણુ પ્રિયની ક્રિયા કરીશ. એવી તેની પ્રતિજ્ઞા સાંભળીને ઉગ્રસેન કોપાયમાન થઈને બોલ્યો કે, તું જરાસંધની પુત્રી છે તે બંધા જાણે છે, શોકેટ પાંકવાદ રામ સાથે કરવા કરે છે! જો એમજ કરું હોય તો બાપની પાશો જઈને કાં એ કામની ઉતાવળ કરતી નથી! એવું તિરસ્કાર ભરેલું રાજનું બોલવું સાંભળીને તરત જ્યારે ત્યાંથી નીકળી જઈને પોતાના બાપને ઘેર ગઈ અને તેને સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું. એ વાતની ઉગ્રસેનને બળે પડતાંજ તેણે બંધા યાદવોને એકથ કર્યા. અને તેઓને કહેવા લાગ્યો કે, જરાસંધ આપણો મોટો વેરી થયો તેનો શો ઉપાય કરવો! ત્યારે બંધાએ કહ્યું કે કૌદુકીને પૂછી જાવો. પછી કૌદુકીને પૂછ્યાથી તેણે કહ્યું કે, હું રાજનું આ રામ અને કૃષ્ણ એ બે છોકરાઓ ભરતા-દેના સ્વામી થવાના છે. પરંતુ હરેકે મલુ-ખનું ઉત્કર્ષ થવું તે હોય તથા કાલની ઉપર આધાર રાખે છે. હમણા તમે પશ્ચિમ દિશામાં સમુદ્રના કિનારા ઉપર એક મોટું કોટ છે, ત્યાં પોતાના પરિવાર સહિત જઈને જ સ્થળને વિષે સત્યભામા બે ભાગ્યશાળી પુત્રોને જન્મ આપે ત્યાં પોતાનો રાજધાની કરવી. એમ કંઈચાથી સર્વ મનોરથ

પૂર્ણ થશે. એવાં તેનાં વચનો સાંભળીને સારી રીતે સત્કાર કરી વિદાય કર્યો. પછી પોતાની સમગ્ર પ્રજા લઈને બાહાર પ્રસ્થાન કર્યું. નીકળતાં સારાં શકુનો થયાં તથી બધા આનંદિત થયા થકા માર્ગ ક્રમણ કરવા લાગ્યા. રસ્તામાં નદીઓ, પર્વતો, તથા અણગમો વગેરેનું દિન દિન પ્રત્યે ઉદ્ધંધન કરતાં જે પ્રદેશ વિષે કોઈકદીએ કહેયું હતું ત્યાં આવી નિવાસ કર્યો. તે સ્થળને વિષે જેમ મેટ્ર ભૂમિમાં કલ્પવૃક્ષની ઉત્પત્તિ થાયછે તેમ સત્યમા માના ઉદ્ભવથી જે પુત્રોની ઉત્પત્તિ થઈ. પછી દેવજ્ઞોના કહ્યાથી સમુદ્ધાધિષ્ઠાયકને પ્રસન્ન કરવાને કૃષ્ણ આમ તપ કર્યું. ત્યારે સમુદ્રનો અધિપતિ અતિ સંતુષ્ટ થઈને તથા પોતાની સાથે અમુલ્ય રત્નો લઈ આવીને કૃષ્ણની પાશે મૂક્યાં. અને કહેવા લાગ્યો કે, મહારાજ હું તમારી આજ્ઞાને માન્ય કરવા તૈયાર છું. મને પોતાનો સેવક કરી જાણજે. એવું સાંભળીને કૃષ્ણ બોલ્યો કે, મારે એક ઉત્તમ નગરની રચના કરવી છે તે સાડ તું એક સાડ સ્થળ શોધી આપ. એવું કૃષ્ણનું બોલવું સાંભળીને સમુદ્ધાધિષ્ઠાતાએ તાત્કાળ ત્યાં ઉત્તમ સ્થળ શોધી આપ્યું, તથી સાથે પાંચજન્ય શંખ, અને કૌસ્તુભમણિ આપીને પોતાના સંબંધીઓની સાથે તે અંતરધ્યાન થઈ ગયો. પછી ઇંદ્રની આજ્ઞાથી વૈશ્રવણે જ્યાં કૃષ્ણને નગરી રચવાનું ઠકાણું હતું ત્યાં આવી એક અહોરાત્રમાં દ્વારકા નામની ઉત્તમ નગરી રચી દીધી. તેના વજૂના જેવા મજબુત પુરજો કરચા, વિશાલ છજાં તથા ઝરખા રાખ્યાં, કોટ એવો તો ઊંચો કર્યો. કે જાણે આકાશની સાથે વાતો કરતો હોયની! તેની ભીતો મણિ તથા માણિકે જડી લીધી; તેમાં નાના પ્રકારના મહા અનુપમ શોભાયુક્ત નિવાસ ધામોની રચના કરી. એ બધું થઈ રહ્યા પછી વૈશ્રવણની આજ્ઞાથી બીજા યક્ષ દેવોએ તે નગરીપર સાડ ત્રણ દિવસો સુધી રત્નોની અતિ વૃષ્ટિ કરી. તેની આસપાસ નંદન વનથી પણ સુંદર એવા અસંખ્ય બાગોની રચના કરી; તથી તે નગરી એવી તો શોભવા લાગી કે જનું વર્ણન કરવાને કોઈ કવિનું સામર્થ્ય તે ક્યાંથી! પછી સમુદ્રવિજયે કૃષ્ણને ત્યાં રાજ્યાભિષેક કર્યો. ત્યારે જેમ ઇંદ્રની પુરીમાં ઇંદ્રની સત્તા તણે દેવો આનંદ પૂર્વક કીડા કરે, તેમ કૃષ્ણની સત્તા તણે યાદવો નાના પ્રકારના વિનોદ કરવા લાગ્યા. વાવ્ય, કુવા, તળાવ, બાગ, બગીચા, વન તથા પર્વત વગેરે ગમતનાં સ્થળોમાં કૃષ્ણ, બળદેવ, તથા અરિષ્ટનેમી આદિ ઇચ્છા પૂર્વક કીડા કરવાને અર્થે વિચરવા લાગ્યા. પુરવાસીઓ બધા આનંદથી વસવા લાગ્યા. સર્વ પ્રજાને મહા સુખનો આશ્રય મળ્યાથી પૂર્વ સ્થળનું સ્મરણ સ્વપ્નમાં પણ થાય નહીં; એવી રીતે કેટલોએક કાલ વ્યતીત થઈ ગયા પછી એક સમયને વિષે હસ્તિનાપુરથી એક અતુચ્ચર આવ્યો; તેણે કહ્યું કે, હું મહારાજ કુંતિ દેવીને પુત્ર પ્રસવ થયો છે, તે સાંભળીને સમુદ્રવિજય સહિત બધા યાદવો મહા આનંદને પામ્યા. પછી સમુદ્રવિજય રાજ્યે મને ભેટ દઈને તમારી પાશે મોકળ્યો. એવી રીતે કોરક કહેછે કે; હું

કૃતિ, પછી ત્યાંથી નીકળ્યો હતું થોડા દિવસમાં અહીં આવી પહોંતો; અને તે સારી વધામણી લઈ આવેલા અનુચર પછી હતું અંદોં ભેટ લઈ આવી પહોંતો ત્યાં મુખીનું સર્વ વૃત્તાંત તમને કહ્યું, અને પ્રથમ થયેલું વૃત્તાંત પણ તમને કહ્યું. એવી રીતે કોરકના મુખથી પોતાના માવિત્રો વિષેની સર્વ હકીકત સાંભળીને કૃતિ દેવી મહા પ્રસન્ન થઈ થકી બોલી કે, હું કોરક, તેં અતિ ઉત્તમ મારા કુળની કથા મારી પાછો નિવેદન કરી. તારા મુખથી મારા માહિરની અતી સાંભળીને મને મારા પુત્ર ભત્રેના હર્ષથી પણ અધિક હર્ષ થયોછે. હવે મારા ભાઈઓ જીવતા રહે. તેમનો પરિવાર સર્વ માહા આયુષ્યવાન થાઓ; એવી મારી આશીર્વા તેમને તું જઈ કહેજ, એવી રીતે કહી તે કોરકનો સારી રીતે કૃતિએ આદર સત્કાર કરી તેને યથાચોગ્યતાએ વિદાય કર્યો. પછી દિવસાનુદિવસ માતાના વાત્સલ્ય રૂપ અમૃતના યોગે યુધિષ્ઠિર કુમાર અવસ્થાને વ્યતીત કરવા લાગ્યો.

વસંતતિલકા વૃત્તમ્.

અવ્યક્તવર્ણમણીયવચઃ પ્રવારોરિંચત્વ કદાચન કદાચન પાદચારી;

નવ્યોહસસહજાનહાસ્યમનોહરોસ્યઃ, કસ્ય પ્રતિક્ષણમભૂજ મુદે કુમારઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—કોઈ સમયે સ્પષ્ટ અક્ષરોના ઉચ્ચાર પિતાની રમણીય વાણી બોલે, કોઈ સમયે હસ્ત પાદાદિક કરી અથવા ગૂઢશુ ઉદ્દેશદિક કરી રિંગણ કરે એટલે ઘસરવા માંડે અને કોઈ સમયે ઊભો થઈ હળવે હળવે પગાં ભરી ચાલવા લાગે, એવા નવીન લસિત દાંત યુક્ત મનોહર મુખ વડે હાસ્ય કરતાં કુમારને ભેદને તે કાણને વિષે કોને આનંદ ન થાય. ॥ ૧ ॥

इति मलधारि श्रीदेवप्रभसूरिविरचिते पांडवचरित्रे महाकाव्ये कृष्णोत्तम-
जन्मद्वारिकास्थापने युधिष्ठिरजन्मवर्णने नाम द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

અથ શ્રી તૃતીય સર્ગ પ્રારંભઃ

તદનંતર ધર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષના કુળની પ્રાપ્તિ થવાની ઇચ્છા કરનારી કૃતિએ નારિકૃત્ય નગરમાં શ્રીચંદ્રપ્રભ સ્વામી આરમ્ભ તીર્થકરનું એક દેવાલય બંધાવ્યું. તેમાં નાના પ્રકારના મણિઓ ગણવ્યા તેઓનો એવો પ્રકાશ પડતો હતો કે, અંધકારનો નાશ કરવાને અર્થે તે બધા બહુ દીપકો પેટથી શખ્યા હોયની! દીપકો તો માત્ર શોભાને અર્થે કરવા પડતા હતા. એમ સર્વ પ્રકારે સુગોલિત દેવસ્થાન થઈ રહ્યા પછી કૃતિ પોતાની ભક્તિની વૃદ્ધિ કરવાના હેતુથી અથવા પોતે કસેલા દેવસ્થાનની પ્રખ્યાતી થવા સાટે તે જિન પ્રતિમાની પુનઃ પુનઃ આવીને પૂજા કરવા લાગી. ધર્મ કૃત્ય કરવાનું તો જોને વ્યસનજ પરી ગયુંછે. એમ કરતાં કટલોએક કાલ ગયા પછી કૃતિને

મોતા તો ખેડશ. એકલામાં તો દુનિતિ યુધિર પુત્ર થયો; ને વળી બીજા પુત્ર પ્રસવ થયાનો સમય પાશે આવ્યો છે એમ સાંભળીને મને ધણું દુઃખ થયું. ને તેથી થતા કલશને લીધે એક ફરીને પેટ ફૂટવા લાગી એકસે આ અપુરો ગર્ભ પડી ગયો. આ મારાજ કૃત્યનું ફળ અને મળ્યું છે. કહું છે કે જ્યાં કર્મ કર્યા હોય તેવી ખુદિ થાય. તે વાતનો મને યથાર્થ અનુભવ થયો છે. ત્યારે હવે મારે શું કરવું જોઈએ! તે કહો.

દાસી—હુ ગાંધારી, દુનિતી સાથે આવું માત્સર્ય તને કરવું જોઈતું નથી કારણ કે, તેના પૂર્વ જન્મનાં કર્મ એવાં છે કે, તેને દેવ પણ અન્યથા કરી ન શકે તો માણસ તે શા હિસાબમાં જન્મ હજારો ગાયોનાં ટોળામાંથી વાછડું પોતાની માને ઓળખી લિએ છે તેમ પૂર્વ જન્મનાં કર્મ પોતાના કંતાને ઓળખી લિયે છે. માટે તને વ્યર્થ એક થયો છે. જ્યાં સંચિત હોય તેવા ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. એવો વિચાર ફરીને કોઈનો દેવ ન કરતાં ધર્મીયરણુ કરવું તેનાં જવું બીજું કાંઈ નથી. દુનિતિ કેવો ધર્મની ઉપર રાગ છે અને કેવો ધર્મ કૃત્ય કરે છે. તે જો! તેને આટલો બધો લાલ થયો તે ધર્મનો પ્રભાવ છે. ધર્મ એક અદ્ભુત કલ્પદ્રુમ છે. જ્યાં સર્વ કામતાઓ પૂર્ણ થાય છે. માટે તને બો દુઃખિત કાર્યની સિદ્ધિ કરી હોય તો જન્મ વૃક્ષના ફળનો અભિલાષી તેના કચારોમાં ઉડકની પૂણી સારી પકે કરે છે તેમ તને પણ શ્રદ્ધાને કરવું જોયે છે કે જ્યાં ધર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષના મન દુઃખિત ફળની પ્રાપ્તિ થાય. હવે તારે કાંઈ ચિંતા કરવી નહીં. તારો આ પુત્ર પણ યુધિરના જેવાજ થશે. ત્રીશ માસ સુધી એ પેટમાં રહ્યો તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય જાણવું નહીં. ફક્ત એક બાર બાર વર્ષ સુધી પણ ગર્ભમાં રહે છે. ઇત્યાદિક વાતનો વિચાર ફરી ચિત્ત સ્થિર રાખીને હવે જન્મ આ પુત્ર જન્મતો રહે અને વૃદ્ધિને પામે એવો ઉપાય કરવો જોયે છે.

એનાં તે દાસીના વચનો સાંભળીને ગાંધારી ધર્મની ઉપર પ્રીતિ કરવા લાગી. પછી દાસીઓએ એને ઘીમાં ઘોળી તેમાં તે ગલેને વીરી તેને એક મુવળુંના પાત્રમાં મૂકીને એક પાત્રુએ ચત્તથી રાખ્યો. પછી જન્મ એના ઉડકથી વૃક્ષોની વૃદ્ધિ થાય છે તેમ ગર્ભ દિન દિન પ્રત્યે વૃદ્ધિને પામવા લાગ્યો. ને દિવસે ગાંધારીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો, તેજ દિવસે ત્રણ પ્રહર પછી દુનિતિએ પણ પુત્રનો પ્રસવ કર્યો. એમ તે બન્ને એક દિવસે જ જન્મને પામ્યાં. પણ તેઓનાં ભાગ્ય ભિન્ન ભિન્ન થયાં. કેમ કે, ગાંધારીએ દુર્લભમાં પુત્ર ઉત્પન્ન કર્યો અને દુનિતિએ શૂન લગ્નમાં પુત્ર ઉત્પન્ન કર્યો. દુનિતા પુત્રનો જન્મ થયો ત્યારે આકાશવાણી યઈ કે, એ બાળક ચિત્તથી, વજ્રદેહી, મહુ બળવાન, તથા મોટા જાઈની આજ્ઞાને પાળનારો થશે. તેમજ બધા લોકોનો બાંધવ, જાની તથા અનુક્રમે સિદ્ધ પદ પામશે. પછી એના જન્મથી આનંદને પામીને દેવોએ આકાશમાં મહોત્સવ કર્યો. એજ સમયે પાંદુ રાજાએ બન્ને પુત્રોનો જન્મ મહોત્સવ કર્યો. ધૃતરાષ્ટ્ર

પોતાના પુત્રનું નામ દુર્યોધન પાડ્યું તથા પાંડુએ પોતાના છોકરાનું નામ ભીમ રાખ્યું. અને એના ગર્ભના સમયે કુંતિના ખોળામાં પવન કટપવૃક્ષ ઉખેડી નાખ્યું તે ભીમના જન્મનો સૂચક હોવાથી તેને લોકો પવન તનય કહેવા લાગ્યા. તે બન્નેનું પાળન કરવા સાડ પાંચ પાંચ ધાવ માતાઓ રાખી. પછી જન્મ સિંહના બાલકો ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિને પામતા જાય છે તેમ તેઓ દિવસાનું દિવસ વધવા લાગ્યા. કોઈ સમયે તેઓ દાસીઓના ખોળામાં જ રમવા લાગી જાય; કોઈ સમયે સ્વતંત્ર રમતાં ભીમ દુર્યોધનનો પગ ખેંચીને પાડી નાખવા લાગ્યો. કોઈ સમયે માતૃશ્રીઓએ ખાવાને આપેલું ભીમ છીનવી લેવા લાગ્યો, કોઈ સમયે બન્ને રમતાં રમતાં રીસાઈ જાય, કોઈ સમયે બન્ને હર્ષથી રમ્યા કરે; કોઈ સમયે બન્ને ભેગા ખેંચી જાય; એમ કરતાં કરતાં કેટલાએક દિવસ વીતી ગયા; અને વસંત રૂતુ આવી. તેથી અરણ્ય અતિ શોભાને પામ્યું. વાસંતી લતાઓ પ્રકૃષ્ઠિત થઈ રહી, રાત્રિને વિષે ચંદ્ર મહા શોભાયમાન દીશવા લાગ્યો; મોઢરાના પુષ્પોની સુગંધી જ્યાં ત્યાં પ્રસરી રહી; આંખાને મોર આવ્યાથી તે મનોહર દીસવા લાગ્યા. એવા સમયને વિષે કવિ કટપના કરે છે કે, નવા નીકળતા લતાઓના ગોળ અંકુર જેના અસ્ત્ર છે, પુષ્પ રૂપ જેના શસ્ત્ર છે; નવ પક્ષવ વૃક્ષો જેના યોદ્ધાઓ છે, અરણ્ય જેની રણભૂમી છે, વિદ્યાસી જન જેના સહાયક છે, વૈરાગ્યવાન પ્રમુખ જેના શત્રુ છે, એવા કામદેવના સૈન્યમાં કોકિળ તથા બ્રમર પ્રમુખ વિવિધ પ્રકારના વિહંગમોના નાદ તથા સ્ત્રીઓના મધુર ગાયનોના શબ્દો તે જાણે કુંડલીની ગર્જના થઈ રહી હોયની! તે જગતને જીતવા સાડ પોતાના મિત્ર વસંતને પસંત કરી સાથ લઈ બાહાર નીકળી પડી જ્યાં ત્યાં દિગ્વિજય કરી રહ્યો છે. એવા ઉત્તમ સમયને વિષે પોતાનો છ મહિનાનો પુત્ર ભીમ તથા પોતાની પ્રિયતમ સ્ત્રી કુંતિને સાથે લઈને પાંડુ રાજા વનવિહાર કરવાને નીકળી પડ્યો. ત્યાં બન્ને પત્ની પુરૂષ મહા આનંદ સહિત વન ક્રીડા કરવા લાગ્યા. પર્વતની શિખરોપર અને ગુફાઓમાં જઈ રમણીક રચનાઓ નિરખવા લાગ્યા, ત્યાં કોઈ સ્થળને વિષે બંધુનીનાં પુષ્પો પ્રકૃષ્ઠિત થઈ રહ્યાં છે, કોઈ ઢાણે તિલક પુષ્પોની અતિ રમણીય શોભા દેખાઈ રહી છે, કોઈ સ્થાનકે ચંપાની અદ્ભુત સુગંધી પ્રસરી રહી છે, એવી મનોહર જગાઓમાં ફરતાં ફરતાં એક ઢાણે વિવિધ પ્રકારની વનસ્પતિ ખીસી રહેલી જેવામાં આવી; તેની કુંજમાં પ્રવેશ કરીને એક મુંદર વૃક્ષની નીચે જઈ બેસા. કુંતિ પોતાના પુત્ર ભીમને ખોળામાં લઈ મહા આનંદ પૂર્વક લાડ લગાવવા લાગી. અને કુરૂંવંશ મંડળ, તથા મારા નેત્ર સુધાકર લાડકવાયાને જોઈ જોઈને તથા રમાડી રમાડીને મારી તૃપ્તિ જ થતી નથી. એમ કહીને વારે વારે તેને ચુંબન દેવા લાગી. પછી પોતાના ખોળામાં પુષ્પોની સરથા કરીને તેની ઉપર ભીમને મુવરાવ્યો. અને પોતે પર્વતોની ગુફાઓમાં તથા વૃક્ષોની કુંજોમાં પુનઃ પુનઃ પરિક્રમાણ કરવાથી પરિશ્રમિત થઈ જવાને લીધે તથા

મંદ મંદ સુગંધિ વાયુની હરેશેથી નિદ્રા વશ થઈ ગઈ. પાંડુ રાજા પ્રથમજ વિચરવા નીકળી નહીં
 ત્યાંથી બંગેળી પ્રમુખ સુંદર સુવાસિક પુષ્પો વીણી તેનો હાર કરીને લાખ્યો. તે કુંતિને પહેરાવવા
 સાંઝ તેને જાગાડીને તેના કંઠમાં મહા હુવેથી આરોપ કરવા લાગ્યો. તેથી કુંતિ મંદા આનંદને પામી;
 અને પોતાને ધત્યમાની કહેવા લાગી કે મારા જીવે ભાગ્યશાળી કોણ છે કે જનને માટે પતિ પોતે
 પોતાના હાથથી હાર ગુંથન કરીને મારા કંઠને અશ્વકૃત કરેછે. એવો પ્રમોદ થયો તેથી પોતાના
 ખોળામાં સુતેલા પુત્રની વિરભૂતિ થઈ જતાં એકદમ પતિને જોઈને ઊઠી ઊભી થઈ. અને તે
 હારને ધારણ કર્યો. તેથી ભીમ નીચે પડી જતાં તેને ઝાકી લવાને એક હાથ તે તરફ કર્યો અને
 બીજે હાથ વશ હાર ઉપરજ રહેવા દીધો. ભીમ હાથમાંથી નીકળી જવાથી જમ પવેતની રીખર
 પડે તેમ તે નીચે ગમરી પડી ગયો. તે જોઈને કુંતિ હાલાકાર કરવા લાગી; અને આક્રુષ્ણ વ્યાક્રુષ્ણ
 થઈ ગઈ. હૃદય જાણે કાટી જતું હોયની! તેમ થયું. પછી જમીન ઉપર પડી આંખોમાં આંસુ
 આણી રોદન કરવા લાગી. તેને જોઈને સાથેના માણસો પણ અતિ ખેદ કરવા લાગ્યા. એક-
 લામાં સર્વના દેખતાં ગગડતો ગગડતો તથા ગોલાદી ખાતો ખાતો ભીમ પવેતના યશમાં નહીં પડ્યો.
 તેની માછળ વાંદરાઓની પડે કૂદતા કૂદતા રાજના અનુચરો ભીમને બચાવવા તુટી પડ્યા અને
 તેને ઝાકી લીધો. અહીં કુંતિએ પોતાનો પુત્ર જીવતો રહેવાની આશા મુકીને વિલાપ કરવા
 માંડ્યું. હે પુત્ર! તું આક્રમી વારમાં ક્યાં ગયો! હે વત્સ! હે વત્સ! હુંજ તારી વેરી થઈ! હવે હું
 તને પાછો ક્યારે જોઈશ! જ્યો મારા ખોળામાં સુતો હતો તેવોજ હું હવે તને ક્યાંથી જોઈ!
 આવી શિળાઓમાં ગગડ્યાથી શરીર છંદાયાની સાથે પ્રાણોની પણ કોણ જાણે કવી વળે થઈ
 હશે! અરે! અરે! ધરીકમાં આરાતની નિરાશા થઈ ગઈ! ઇત્યાદિક કંઠશ્વાસવરે કરી તથા અતિ
 મોઢાં અવાજથી મર્મનાં ભેદ કરનારાં વાક્યો વડે કુંતિ રોદન કરવા લાગી; તેની સાથે પાંડુ રાજા
 પણ રડવા લાગ્યો. તેઓને જોઈને મનુષ્યો તો શું પણ જાણે વૃક્ષોપણ કંઠશ્વાસ વશ થઈને રોતા
 હોયની! એમ રોતા રોતા બન્ને પવેતની નીચે આવી પહોંતા; ત્યારે કુંતી બોલી.

કુંતી—હે પ્રાણપ્રિય, આ બધા પાપાણોને કોણ ચૂર્ણ કરી નાખ્યા હશે? આપણો પુત્ર
 એજ પાપાણો ઉપરથી ગમરી પડતાં છુંદાઈ ગયો હશે! મને મોઢો આશ્વર્ય થાયછે કે, પાપાણો તે
 કેમ ચૂર્ણ થયા છે! મારા પુત્રને ચૂર્ણ કરવાથી તે પાપને લીધે તો ચૂર્ણ નહી થયા હોય!

પાંડુ—પ્રિયા, મને પણ એજ સંકે થાયછે. કેમકે, એમ થવું ઘણું દુર્લભ છે. પંથરાઓને
 ચૂર્ણ કરી નાખવાનું કામ કાંઈ જરૂં તેવું નથી. કોઈ શત્રુએ આવીને તો એમ કર્યું નહી
 હોય! કોણ જાણે કોણે કર્યું છે! તેની કાંઈ ખબર પડતી નથી.

કુંતી પવેત ઉપર ઉતરતાં યાકી ગઈ તેથી તથા પુત્રશોકના આવેશથી મૂંઝાં પામીને જમીન

ઉપર પડી ગઈ. એટલામાં પોતાનું સૈન્ય જ પુત્રને ખચાવવા દોડ્યું હતું તેને હર્ષયુક્ત દુરથી આવતું જોઈને રાજા અતિ આશ્ચર્યને પામ્યો. અને મનમાં કોઈ તર્ક આણીને તેટલો તથાસ્થિત બાલકને લઈને પ્રકૃષ્ટિત મુખયુક્ત અતુચરો પાશે આવી લાગ્યા. અને નમસ્કાર કરી હાથ જોડીને કહેવા લાગ્યા કે હે નાથ, આપનો પુત્ર ક્ષેમ કુશળ છે. એવું સાંભળીને રાજાએ કુંતીને ઉઘડીને કહ્યું કે, તારો પુત્ર સુરક્ષિત છે, તેને જો. એવા રાખદો કાને પડતાંય કુંતીને શુદ્ધિ આવી ન ઉઠીને બેઠી થઈ. એટલામાં એક અતુચર પાશે આવીને બોલ્યો કે, હે સ્વામી, જો પણ એ પુત્ર રત્ન પર્વતની શિખર ઉપરથી ગગડતાં નીચે થડમાં આવી પડ્યો છે તોપણ એના અંગને લગારે ઈજા થઈ નથી; અને કાંઈ પણ વાગ્યું ન હોય એમ સાફ દીઠમાં આવે છે. એટલુંજ નહીં પણ બીજું એક અદ્ભુત થયું છે તે તમને જોવામાં આવશે? હવે કૃપા કરીને જે સ્થળે આપનો બાલક સુખરૂપે બેઠો છે તે જગણું પધારીને તેને તેડી લિયો. એવું સાંભળતાંજ રાજા તથા કુંતી અતિ ત્વરથી જ્યાં લીમ પડ્યો હતો ત્યાં આવ્યા. અને જુવે છે તો જે જે શિળાની ઉપર લીમ પડ્યો હતો તે તે ચૂર્ણ થઈ ગયેલી દીઠમાં આવી; તેમ છતાં લીમ તથાસ્થિત સુરક્ષિત આનંદ પૂર્વક બેઠો દેખાયો તેથી મહા વિસ્મિત થયા થકા હર્ષને પામ્યા. લીમના અંગના પ્રહારથી કંટકીએક શિક્ષાઓ ચૂર્ણ થઈ ગઈ. એવી પાકી ખાતરી થયાથી તે કુંતી અને પાંડુ અતિ મોદ યુક્ત ચક્રિત થવા લાગ્યા. પોતાના મા આપને જોઈ હાથ ઊંચાં કરીને લીમ નાચવા લાગ્યો. એટલે કુંતી પાશે જઈ ઊંચકી લઈ, છાતીની સાથે દાખીને ચુંબન કરવા લાગી. પછી પ્રેમેકરી સ્તનપાન કરાવ્યું. ત્યાર પછી પાંડુએ કુંતીની પાશેથી લીમને લઈને આલિંગન આપ્યું અને ફરી ફરી ચુંબન કર્યું. બન્ને પતિ પત્ની ઘણા રાજી થયા. ત્યારે કુંતીને આશંકા થઈ તેથી પોતાના પતિ પાંડુ રાજાને પૂછવા લાગી.

કુંતી—હે પ્રાણપ્રિય, આ પર્વતની શિળાઓ અતિ કઠિણ છતાં આ સકુમાર બાલકના અંગના પ્રહારથી કેમ ચૂર્ણ થઈ ગઈ! એ મને મોટો સંશય છે.

પાંડુરાજ—હે પ્રાણપ્રિયા, આ પુત્રના જન્મ સમયે ‘આ બાલક વજ્ર દેહ છે’ એવી આકાશવાણી થઈ હતી તે શું તું નથી જાણતી! માટે જેમ વજ્રના પ્રહારથી ગમે તેવી શિળાઓનું ચૂર્ણ થઈ જાય છે તેમ એના અંગના લાગવાથી પણ શિળાઓ ચૂર્ણ થઈ જાય તેમાં નવાઈ શાની! આપણે રસ્તામાં આવતાં જે ચૂર્ણ થયેલાં પાષાણો જોયાં તે આ બાલકની બાલ લીલા જાણવી.

એનાં પાંડુ રાજાનાં વચનો સાંભળીને કુંતીને અતિ આનંદનો ઉભરો આવ્યો તેથી પોતાના બાલકને રાજાની પાશેથી લઈને ફરી આલિંગન તથા ચુંબન વગેરે આપીને પોતાનો પ્રેમ દેખાડવા લાગી. પછી પર્વતની શિખર ઉપરના જે દકાણાથી લીમ પડ્યો હતો અને પડતાં પડતાં જરલા

કાણે અથવાયો હતો તે બંધા સ્થળોની પુષ્પ તથા અક્ષતો વગેરેથી તેઓ પૂજા કરવા લાગ્યા. તે બાબતે ફરી લીધા પછી તે બાધકને સાથે લઈને કુંતિ તથા રાજા પોતાની રાજ્યાનીમાં આવ્યા. અને ત્યાં મોટો ઓચ્છવ કર્યો. પછી આનંદ કરી સુખ ભોગવવા લાગ્યા.

એમ કરતાં કૃષ્ણએક કાલ બીત્યા પછી કોઈ એક સમયને વિષે પ્રાતઃકાળે કુંતિએ સ્વપ્નમાં ઇંદ્રને ઐશ્વર્ય ઉપર બેઠેલો દીદો. પછી જાગી યદનિ તે સ્વપ્નનું વૃત્તાંત પાંડુ રાજાને કહ્યું. તે રાજા જીને રાજા બોલ્યો કે, તેને ઇંદ્રના જવા પરાક્રમી પુત્ર થયો. તે થયેલું કરીને કુંતિ રાજા થઈ. તે દિવસથી કુંતિને ગર્ભ રહ્યો. કેમકે, પ્રાતઃકાળમાં આવેલા સ્વપ્નનું ફળ જાતીન પ્રાપ્ત થાય છે. અનુક્રમે તે ગર્ભના પ્રભાવથી કુંતિને ધનુષ્ય ધારણ કરી સમુદ્રે પરિવર્જિત મૃત્યુને વિષે યતા ઉપદ્રવેને નારા કરવાનો અભિપ્રાય થવા લાગ્યો. પ્રાણાંત કરનાર યમ, યોગ્ય સમયે પ્રાણીઓનાં પ્રાણને હરણ કરવા રૂપ પોતાનું નિયત કૃત્ય કરતો છતાં તેની ઉપર કોઈનાં યમાન યદનિ તેને પણ શિક્ષા કરવાની ઉમેદ કરવા લાગી. રાહુ તથા કૃતુ માત્ર કોઈ કોઈ સમયે જ ચંદ્ર તથા સૂર્યનું ગહણ કરતા હતા, તો પણ તેને દંડ કરવાની આકાંક્ષા થવા લાગી. ઇત્યાદિક અનેક મનોરથો તે ગર્ભના પ્રભાવથી તેને થવા લાગ્યા. એવા ક્રમે ફરી નવ માસ પૂરા થયાથી શુભ મુહૂર્તમાં કુંતિએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે સમયે આકાશચણી યઈ કે, આ પુત્ર મોટા ભાઈઓની ભક્તિ કરનાર, મોટો ધનુર્ધર, મહા વીર, નીતિમાન, શૂર તથા આનંદી થશે. અને અનુક્રમે દીદા લઈને મોક્ષ પામશે. પછી આકાશમાં દેવો કુંડળી વગાડવા લાગ્યા. રંભા તથા ઉર્વશી પ્રમુખ આસરાઓ નૃત્ય કરવા લાગી. મોટા મોટા કિન્નરો મનોહર ગાયન કરવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે એ પુત્રનો જન્મ થયાથી આકાશચણી દેવોને પણ હર્ષ થયો તો આયુરોને થાય તેમાં શું કહ્યું! તદ- નેતર પાંડુએ જન્મ મહોત્સવ કર્યો. એના રુણે સહુસાજીનના જવા દોવાથી એનું નામ અર્જુન એવું પાડ્યું. સ્વપ્નમાં ઇંદ્રનું દર્શન થયા પછી કુંતિને ગર્ભ રહ્યો તેથી અને ઇંદ્રપુત્ર પણ કહેવા લાગ્યા.

કૃષ્ણએક દિવસો બીત્યા પછી એક સમયે માદીને એક શુભ સ્વપ્ન આવ્યું. અને રાજાનાં થઈ પછી તેણે પૂરે ખાસે યુગલ પુત્રોને જન્મ આપ્યો. તે સમયે આકાશચણી યઈ કે, એ બન્ને પુત્રો, સાત્વિક, રૂર, સિદ્ધ, તથા શુક્રિય થશે. પછી પાંડુએ તે પુત્રોમાંના એકનું નામ નકુલને બીજાનું નામ સહદેવ પાડ્યું. એમ ફરીના ત્રણ પુત્ર અને માદીના બે પુત્ર મળી પાં- દુત્ર પંચ પુત્રો થયા એ પાંચે પુત્રોની કીર્તિ ન્હાનપણથી જ આખા જગતમાં પસંદી ગઈ.

ધૃતરાષ્ટ્ર રાજાની જ ગર્ભથી પ્રમુખ આદ્ર સ્ત્રીઓ હતી તેઓને દુષ્યંધિનના જન્મ પછી

લુપ્ત થાય ચુકત અને ત્રિલોકને તોલન કરવાને સમર્થ એવા નિવડવા લાગ્યા. તે એકશો ન
 પાંચ આરમ્ભો હસિતાપુરમાં યથેચ્છ વિચરવા લાગ્યા. નિત્ય પ્રાતઃકાળમાં ઉઠીને અતુક્રમે લીધ
 પિનાને, ધૃતરાષ્ટ્રને, પાંડુને, વિદુરને, સત્યવતીને, અંગિકાને, અંબાલિકાને, અંબાને, ગાંધારીને,
 તથા કુંતીને વંદના કરે, તેથી તે બધાને સરખી રીતે વાલા લાગે. જ્યેષ્ઠ સુગૃહની સર્વ શિ
 ષ્યોની ઉપર સમદૃષ્ટિ હોયછે, તેમ લીધ પિતાદિક લડીલોની બધા પુત્રોની ઉપર સમાન ભાવ
 રહેતી હતી. પાંડુના પાંચ પુત્રો બાળપણથીજ નિત્યભકત થયા. તેથી અર્હત પ્રતિમાની અત્યંત
 આરાધના કરવા લાગ્યા. શતદિવસ પંચપરમેષ્ઠીનું સ્મરણ કરતા રહેતા, કહ્યું છે કે, પૂર્વ ભગ્ન
 જનો જ્યો નિશ્ચય હોય તેને ઉત્તર ભગ્નમાં કર્મોનુસાર તેવુંજ ફળ પ્રાપ્ત થાયછે; અથવા તેજ
 એવું થાયછે. પાંડવો સર્વ શુભ કૃત્ય કરવા લાગ્યા; અને તેઓનો સુખ સાતામાં કાલ નિર્ગમ
 થવા લાગ્યો. કોરવો પણ પોતાના પૂર્વ જાતના કર્મોનુસાર યથેચ્છ એકા કરવા લાગ્યા.
 નીચે મુજબના ભાગે ત્યાં પ્રત્યેક પોતાનું બધું

બીજાનું થયું. ભીમસેનના પરાક્રમની શોકમાં કીર્તિ વધી, તે જાણી દુર્યોધનના મનમાં વાવેલા
ધર્મરૂપ બાળનો ફરસો ફૂટ્યો હોયની! પછી પોતાના ભાઈઓને ભીમ બાળો ખેદ આપેછે એમ
જાણીને દુર્યોધન ગર્વથી તથા કોપથી બોલ્યો.

દુર્યોધન—હું ભીમ, તું મારા ન્હાના ભાઈઓને શા શાક ખેદ આપે છે! જે તારી ભુ-
જાઓને ખરબચટી હોય તો મારી સાંભે આવોજા. (એવું ગર્વવું બોલવું શાંભળીને.)

ભીમ—હું ભાગ્ય શાળી, હું કાંઈ મારા ભાઈઓનો દેષ કરતો નથી. અને જાણી જોઈને
દુષ્ટ પણ દેતો નથી. એ તો મારી સદાજ રમત છે. જેવું જેવું શરીર હોય તેવીજ તેની રમત
હોયછે. જેમ હાથી વનમાં રમતાં સંહ્ય માવમાં વૃક્ષોને ઉખેડી નાખેછે તેમ મારા વિષે પણ જાણી
લેવું. મોટ મારી કિષ્કંદર મને કોપી કરવો જોઈતો નથી. તેમ છતાં જો કોપ અથવા ક્રોધ કરીને
ગર્વના યોગે ક્રોધ કરશો તો તે મોટું અવિચારનું કૃત્ય કહેવાશે. એવું છતાં પણ તમે કહ્યું કે,
‘જો તારી ભુજાઓમાં પુનઃકી થતી હોય તો મારી સાંભે આવોજા.’ તે અયોગ્ય વચન
છે. એ ગર્વના બોલવાનો ઉત્તર હું આમ આપું છું કે, સાંભે આવવાને હું તૈયાર છું. પણ જો
મહા મદોનમત હસ્તિના ગંડકથળની પુનઃકી એરેનાં આદને ઘસવાથી મારા પાંખતી નથી, તેમજ
મારી ભુજાઓની પુનઃકી તમારી સાંભે થવાથી મરવાની નથી. તેમ છતાં જો તમારાં બાહુમાં
પરાક્રમ હોય તો મારી સાંભે આવો. હું મહાયુદ્ધ કરવાને હુએશ તૈયારજા છું. પરંતુ સાંભે આવતાં
પહેલાં પોતાના બળવિષે શરીર પર વિચાર કરજો.

એવાં તિરસ્કાર યુક્ત ભીમનાં વાક્યો શાંભળીને પરાક્રમી જો દુર્યોધન તેને લાંબુ નહીં
અને કમર કરીને મહાયુદ્ધ કરવાને તૈયાર થયો. એવું અયોગ્ય કૃત્ય જોઈને યુધિષ્ઠિર બન્ને ભા-
ઈઓને યુદ્ધ ન કરવા વિષે ધણો ઉપદેશ કર્યો તો પણ ક્રોધે પોતાનો આગ્રહ મુક્યો નહીં.
અને મહાયુદ્ધની થવાની તૈયારી થઈ. તે જોઈને બંધા છોકરાઓ વગેરે જીવાને વાંસ્તે એકાં થયાં.
અને પ્રાકારની પર ઘેરો કરીને ઊભા રહ્યા. પછી મહાયુદ્ધ થવાં લાગ્યું. જે પણ બંનેમાંનું એક
મહાયુદ્ધ કરવાની વિદ્યા સીખ્યો નહોતો તો પણ તેઓનું એવું કાંઈક યુદ્ધ થવાં મોંદ્યું કે, મહાત્મ
બળ તે શા દિશાબમાં? બંનેનાં શરીરોમાં અનુસ બળ હોવાથી પ્રત્યેક ક્ષણને વિષે કોઈ નીચ
કોઈ ઉપર પડી જતા હતા. એમ કરતાં થોડી વારમાં દુરાસનનો એરો કાંઈક શ્રીકે પડી ગયો અને
અર્જુનનું મુખ આનંદથી પ્રકુલિત થયું. તે જાણી દુર્યોધનના બળની ન્યૂનત્વ અને ભીમસેનના
બળની અધિકતા દરેક ચિન્હનું હોયની! ભીમ અતિ ચંપળતાથી દુર્યોધનના શરીરની કિષ્કંદર
કોવો તો મુઠિ મહાર કરવા મોંદ્યો કે, દુર્યોધન અત્યંત બળ હીન થઈ ગયો. અને બાળીને
પામીને ભાઈઓને જઈ મળ્યો. ત્યારે ભીમ પણ પોતાના ભાઈઓની પાશે ગયો. તેનાં આંગ

અનુક્રમે બીજા નવાણું પુત્રો થયા; તેઓનાં નામ આ પ્રમાણે:—દુર્યોધન, દુઃશાસન, દુઃસહ
 દુઃશાળ, રણશ્રાંત, રામાઢ્ય, વિંદ, સર્વેસહ, અનુવિંદ, સુભીમ, સુગાહ, દુઃપ્રધર્ષણ, દુર્મર્ષણ,
 સુગાત્ર, દુઃકર્ણ, દુઃશ્રિયા, વૈરવંશી, વિકીર્ણ, દીર્ઘદર્શી, સુલોચન, ઉપચિત્ર, વિચિત્ર, ચાત્રચિત્ર, શાસન,
 દુર્મંદ, દુઃપ્રગાહ, યુયુત્સુ, વિકટ, ઊર્ણનાભ, સુનાભ, નંદ, ઉપનંદક, ચિત્રખાણ, ચિત્રવત્મા, સુવર્મા,
 દુર્વિમોચન, અયોખાહુ, મહાખાહુ, શ્રુતયાન, પદ્મસોચન, ભીમખાહુ, મહાખળ, સુપેણ, પંજિ,
 શ્રુતાયુધ, સુવીર્ય, દંડધાર, મહોદર, ચિત્રાયુધ, નિષંગી, પાશ, વૃંદારક, રાતુંભય, રાકસહ, સત્યસંધ,
 સુદુસ્સહ, સુદર્શન, ચિત્રસેન, સેનાની, દુઃપરાજય, પરાજિત, કુંડશાયી, વિશાળાક્ષ, નય, દહહસ્ત,
 સુહસ્ત, વાતવેગ, સુવર્ચસ, આદિત્યકેતુ, ખળહાસી, નિર્બંધ, પ્રયાદિ, કવચી, રાગુશૌડ, કુંડ્યાર,
 ધનુર્ધર, ઉગ્રરથ, ભીમરથ, શૂરખાહુ, અલોલુપ, અભય, રૌદ્રકર્મ, દહરથ, અનાધૃષ્ય, કુંભેદી, વિરહ,
 દીર્ઘલોચન, પ્રમથ, પ્રમાથી, દીર્ઘલાપ, વીર્યવાન, દીર્ઘખાહુ, મહાવક્ષા, દહવક્ષા, સુલક્ષણ, કંતક,
 કાંચન, સુધ્વજ, સુભજ, અને વિરજ.

એ સર્વ પુત્રો બધી કળાઓમાં અતિ ચતુર, અસ્ત્ર તથા રાસ્ત્ર વિદ્યામાં કોવિદ, રણ સંગ્રામમાં
 પ્રવીણ, મહા પરાક્રમી, શૂરવીર, અને અહંકારના તો જાણે પર્વતજ હોયની! એવા થયા. કોઈ
 એક સમયે ભીષ્મપિતાદિક સભામાં બેઠલા છતાં દૈવજ્ઞોને ખોલાવીને ધૃતરાષ્ટ્ર પૂછવા લાગ્યો.

ધૃતરાષ્ટ્ર—પૂર્વ આકાશવાણી થઈ છે તે પ્રમાણે તો યુધિષ્ઠિર પૃથ્વીપતિ થશે, એમાં કાંઈ
 પણ સંશય નથી. પરંતુ એના પછી મારો પુત્ર રાજ્ય પદ પામશે કે, નહીં! તે કૃપા કરીને મને કહો.

એવું પ્રશ્ન ધૃતરાષ્ટ્ર પૂછે છે એટલામાં સર્વ દિશાઓ ધુળથી વ્યાપી ગઈ, પૃથ્વી કંપાયમાન
 થવા લાગી, આકાશથી તારાઓ ખરવા માંડ્યા, નિર્ધાત રાખદો થવા લાગ્યા; શિયાલિયાં અમં
 ગલિક સ્વરો કહાડવા લાગ્યા, સૂર્ય મંડળ વાદળથી ઘેરાઈ ગયું, ઈત્યાદિક દુસ્થિત્વ અથવા અપરાધન
 થતા જોઈને ગુપ્ત રીતે નિમિત્તિઆ પોતાનો સર્વ અભિપ્રાય વિદૂરને કહેવા લાગ્યા.

દૈવજ્ઞો—ધૃતરાષ્ટ્રે પોતાના પુત્ર દુર્યોધનને રાજ્ય આપ્યું થવા વિષે પ્રશ્ન કરતાંજ આ દુષ્ટિત્વ
 થવા લાગ્યા તે સાક્ષાત્ પ્રશ્નનો ઉત્તર સમજવો જોયે છે. યદ્યપિ દુર્યોધન મોટો રાજા તો થશે
 ખરો, ન બીજા સર્વ રાજાઓને પોતાને વશ કરી લેશે, એ વાત સત્ય છે; તથાપિ તે સ્વકુળને વિનાશ
 કરનારો તથા બીજાઓનો પણ ઘાત કરનારો થશે. એવી રીતે નિમિત્તિઆઓએ સર્વ નિમિત્ત
 વિદૂરને કહી શંભળાવ્યો. ત્યારે વિદૂર ખુદી રીતે ધૃતરાષ્ટ્રને કહેવા લાગ્યો કે.

નયોતિષીઓ કહે છે કે, તારો પુત્ર રાજા થશે એમાં સંશય નથી; એ સકળ પૃથ્વીના નૃપો
 જીતીને મહા રાજાધિરાજ પદ પામશે, પરંતુ આપણા કુળનો તથા સર્વ લોકનો વિધ્વંસ કરનારો થશે
 એવાં જ્ઞાનને અતિ પીઠ કરનારાં વિદૂરનાં વચ્ચનો સાંભળીને તથા પોતાના કુળની કુશળતા

મહત્તા કરીને કરી મુક્તારૂ તને પ્રજ્ઞા પ્રાપ્તો કે અર્થ અરિંતની શાંતિ કેમ થાય ને આપણી
કૃપા સુશિત થાયે રહે! તેનો ઉપાય અને કહી ગાંધાર્થ. એવું મુક્તારૂં બેયનું શંભળીને
વળી નિમિત્તિઆએ પૂરની પર વિદુરને ખરી સલાહ આપી તે પ્રજ્ઞા વિદુર મુક્તારૂને કહેવા માગ્યો.

વિદુર—હું ભાઈ, બે પોતાના કૃપની દુરાગતની શ્વેદનાની નમારી વૃદ્ધિ હોય તો એ
પુત્રનો ત્યાગ કરવો જોયે છે. કૃપનું નિર્કર્તન કરનારો ને પુત્ર શાનો! તે તો ધીની કરુણા. જો કૃપનો
પરેશાથી કાતને ધનિ થાય તેને તરત કહારી ભાખ્યા જોયે છે. ને તેનાથી ધની રોબાની દરકાર
કરવી જોઈતી નથી. કહું છે કે, એકનો ત્યાગ કરવાથી અંબણ કૃપની રસા ધની હોય તો તેને
તજવો જોઈએ; કૃપનો ત્યાગ કરવાથી આખા ગામની રસા ધની હોય તો તે કૃપને મુકી દેવું
જોઈએ છે; એક ગામનો ત્યાગ કરવાથી આખા દેશનું રસાળ થનું હોય તો તે ગામનો સ્વીકાર
કરવો નહીં; અને સર્વનો ત્યાગ કરતાં બે પોતાનું રસાળ થનું હોય તો તેમ અવરય કરવું જોઈએ
છે. એવાં નીતિ શાસ્ત્રનાં વચન છે. માટે આપણા કૃપની રસા કર્યા રાડ એક દુર્યોધનનો
ત્યાગ કરવામાં કાંઈ હોય નથી. કેમકે, દુર્યોધન આખા સ્વકૃપનો લય કરનારો હોવાથી તે
અવરય ત્યાગ કરવો યોગ્ય છે. એને એક કાણુ પણ ગૃહને વિષે રાખવો જોઈતો નથી. એકનો
ત્યાગ કરવાથી અનેકનું રસાળ થાય એના કરતાં રાડ પીલું તે શું છે! એવાં વિદુરનાં વચનો
શંભળીને મુક્તારૂ તો એનું ધારણ કરી રહ્યો; પણ પાંડુ રાજા બોલી ઊઠ્યો કે,

પાંડુ—જે પુત્ર થકી સ્વકૃપનો લય થતો હોય તો કૃપની વૃદ્ધિ કરનાર તે કોને કહીશું!
તેની અને સંમત પડતી નથી; તે તમે કૃપા કરીને સંમતિ આપો. સૂર્યનો ઉદય થયાથી જો આકાશમાં
અંધકાર રહેતો હોય તો આકાશને પ્રકાશ કરનાર ખીલ કોને કહીશું! એ પુત્ર ઘણી માનતાઓથી
ઉત્પન્ન થયો છે, માટે તે પુત્રચાનન હોવો જોઈએ. એણે યુધિષ્ઠિરથી પ્રથમ ગર્ભ વાસ કર્યો
છે. માટે એ જ્યેષ્ઠ હોવાથી ઉત્તમ છે. એ મોટો રાજધિરાજ થયો જોઈએ; અને એનાથીજ
કૃપની વૃદ્ધિ થશે. યુધિષ્ઠિરનો જન્મ એનાથી પ્રથમ થવાને લીધે મદ્યપિ તે પ્રથમ રાજ્યાધિકારી
થશે ખરો, પણ એની પાછળ દુર્યોધનજ રાજા થવાનો સંભવ છે. મારે તો દુર્યોધન અને યુધિષ્ઠિર
વચ્ચે કાંઈ પણ ભિન્ન ભાવ નથી.

એવાં પાંડુ રાજાનાં વાક્યો શંભળીને સર્વે સભા સ્તબ્ધ બની ગઈ, ને કોઈનાથી કાંઈ બો-
લાયું નહીં. પછી પાંડુએ યથાચોગ્ય રીતે નિમિત્તિઆઓને વિદાય કર્યા; અને રાંભા વિસર્જન
થઈ. સર્વે ઉઘીને પોતપોતાને ઘર ગયા. ગાંધારીને એક દુરાધ્યા નામની પુત્રી થઈ હતી તે ઉપર
થયાથી તેને સિંધુ દેશના જ્યેષ્ઠ રાજાની સાથે પરણાવી દીધી. કાલના પ્રભાવથી મુક્તારૂના
સો પુત્રો અને પાંડુ રાજાના પાંચ પુત્રો ઉત્તરોત્તર વંધવા લાગ્યા. વયમાં આવતાં અતુલ્ય

ભુજ બળ યુક્ત અને ત્રિલોકને તોલન કરવાને સમર્થ એવા નિવડ્યા લાગ્યા. તે એકશો ને પાંચે ભાઈઓ હસ્તિનાપુરમાં યથેચ્છ વિચરવા લાગ્યા. નિત્ય પ્રાતઃકાળમાં ઉઠીને અનુક્રમે ભીષ્મ પિતાને, ધૃતરાષ્ટ્રને, પાંડુને, વિદુરને, સત્યવતીને, અંગિકાને, અંબાલિકાને, અંબાને, ગાંધારીને, તથા કુંતીને વંદના કરે, તેથી તે બધાને સરખી રીતે વાલા લાગે. જેમ સુગુરની સર્વ શિષ્યોની ઉપર સમદૃષ્ટિ હોયછે, તેમ ભીષ્મ પિતાદિક વડીલોની બધા પુત્રોની ઉપર સમાન ભાવના રહેતી હતી. પાંડુના પાંચે પુત્રો બાળપણથીજ નિનભકત થયા. તેથી અર્હત પ્રતિમાની અત્યંત આરાધના કરવા લાગ્યા. રાતદિવસ પંચપરમેષ્ઠીનું સ્મરણ કરતા રહેતા, કહ્યું છે કે, પૂર્વ ભવમાં જેનો જેવો નિશ્ચય હોય તેને ઉત્તર ભવમાં કર્માનુસાર તેવુંજ ફળ પ્રાપ્ત થાયછે; અથવા તેવીજ ચેષ્ટ થાયછે. પાંડવો સર્વ શુભ કૃત્ય કરવા લાગ્યા; અને તેઓનો સુખ સાતામાં કાલ નિર્ગમન થવા લાગ્યો. કૌરવો પણ પોતાના પૂર્વ જન્મના કર્માનુસાર યથેચ્છ ચેષ્ટ કરવા લાગ્યા.

કોઈ વખતે કૌરવો અને પાંડવો સાથે મળીને ખેળવા જાય, ત્યાં પ્રત્યેક પોતાનું બળ અજમાવવાને વાસ્તે નાના પ્રકારે ખેળ કરે; કોઈ સમયે હોડ બકીને સાથે દોડે, કોઈ સમયે ગંગાના કિનારા ઉપર જઈને કુદકા મારે; કોઈક સમયે જલમાં પેશીને ફીણ કરે, કોઈ સમયે યમુનાના તટ ઉપર ઊભા રહીને પાણીમાં ભુસકા મારે; કોઈ વખતે કુસ્તી કરે, અને કોઈ વખતે રેતીમાં નાના પ્રકારની કશરતો કરે. એ પ્રમાણે વિવિધ પ્રકારની રમવાની કળાઓમાં ભીમ સર્વોપરિ થતો હતો; તે સર્વ ભાઈઓ ઉપર નિર્મળ સ્વભાવવાળો યુધિષ્ઠિર સમાન પ્રેમ રાખતો હતો. તો પણ દુર્યોધન ઉપર તેની સર્વ કરતાં અધિક પ્રીતિ રહેતી હતી. ભીમની પણ યદ્યપિ બધા ભાઈઓ ઉપર પ્રીતિ તો હતી તોપણ એની ફીણ એવી હતી કે, તેથી દુઃશાસનાદિકને પીણ થયાવિના રહેતી નહી. જેમકે, એક સમયે ભીમે કૌરવોને લીલા માત્રે કરી એવી રીતે બગળમાં ધાલીને ચાંપ્યા કે, તેઓનો શ્વાસ રૂંધાઈને મૃત્યુતુલ્ય થઈ ગયા. કોઈ સમયે તેઓની સાથે એવી તો ટકર લેતો કે, તેમનાં માથાં પણ ફૂટી જતા હતાં. કોઈ વખતે પગની ફેટમાં લઈને એવી રીતે દોડતો હતો કે, તેથી તેમના નાકોમાંથી તથા લલાટોમાંથી લોહી નીકળતું હતું. કોઈ સમયે તેઓને ભુજમાં લઈને પાણીમાં એવી તો ડબકી મારતો હતો કે, તેથી તેઓ મૃત્યુપ્રાય થતા હતા. કોઈ સમયે વૃક્ષોની ઉપર તેઓને રમતા જોઈને ફળના અભિલાષથી તે વૃક્ષોને નિર્મૂલ કરી નાખતો હતો. ઈત્યાદિક નાના તરેહથી ભીમ તેમને દુઃખ દેતો હતો તોપણ એ સ્નેહથીજ કરેછે એમ જાણીને તેના વડીલો તેની ઉપર ક્રોધ કરતા નહોતા. એવી ભીમની ચેષ્ટ તે જેમ વિસ્તીર્ણુ વૃક્ષ થનાનું કારણ કેટલાએક કાલ પહેલા જમીનમાં વોવેલું બીજછે, તેમ કૌરવો તથા પાંડવોનું મોટું વૈર થનાનું કારણ દુર્યોધનના મનમાં નહાનપણમાં રહેલી ઈર્ષાદૂષ

બીજાનું ચક્રુ. ભીમસેનના પરાક્રમની લોકોમાં કીર્તિ થી, તે જાણે દુર્યોધનના મનમાં ધાવેલા ઈર્ષ્યાએ ખોળતો ફરસો ફૂટ્યો હોયતી! પછી પોતાના ભાઈઓને ભીમ પાસે એક આપેછે એમ જાણીને દુર્યોધન ગર્વથી તથા કોપથી બેઠ્યો.

દુર્યોધન—હું ભીમ તું મારા ન્હાના ભાઈઓને શો સારું એક આપે છે! જો તારી ભુજાઓને ખરજ થતી હોય તો મારી સામે આવી જા. (જિહ્વાગર્વેનું બોલવું, માંભળીને.)

ભીમ—હું ભાગ્ય શાળી, હું કાંઈ મારા ભાઈઓનો દેશ કરતો નથી. એને જાણી જોઈને દુર્યોધન પાસે હતો નથી. એ તો મારી સંહાર રમત છે. એવું જ્યેનું શરીર હોય તેવી જ તેની રમત હોય છે, જેમ હાથી વનમાં રમતાં સંહાર માત્રમાં વૃક્ષોને ઊંચી નાખે છે તેમ મારા વિષે પણ જાણી લેવું. મારે મારી ઉપર તમને કોમ કરવો જોઈતો નથી. તેમ છતાં જો કોઈ અથવા કોઈ કરીને ગર્વના યોગે કાંઈ કરશે તો તે મોટું અવિચારનું કૃત્ય કહેવાશે. એવું છતાં પણ તમે કહેવું કે, 'જો તારી ભુજાઓમાં ખુબ્બી થતી હોય તો મારી સામે આવી જા.' તે અયોગ્ય વ્યવર્તન છે. એ ગર્વના બોલવાનો ઉત્તર હું આમ આપું છું કે, સાંભળો વાંચના હું તૈયાર છું. પણ જો મહા મહેનત હસ્તિનાગંધર્વજની ખુબ્બી જોરેનાં ઝડપે ધસવાથી તારા પાંચમી નથી, તેમજ મારી ભુજાઓની ખુબ્બી તમારી સામે થવાથી મરવાની નથી. તેમ છતાં જો તમારા બાહુમાં પરાક્રમ હોય તો મારી સામે આવો. હું મધ્યયુદ્ધ કરવાને હૈનેશ તૈયાર જ છું. પરંતુ સાંભળતાં પહેલાં પોતાના બળવિષે સારી પઠ વિચાર કરજો.

એવાં તિરસ્કાર યુદ્ધતં ભીમનાં વાક્યો શાંભળીને પરાક્રમી જિ દુર્યોધન તેને ભાવ્યું નહીં; અને કમર કરીને મધ્યયુદ્ધ કરવાને તૈયાર થયો. એવું અયોગ્ય કૃત્ય જોઈને યુધિષ્ઠિર બંને ભાઈઓને યુદ્ધ ન કરવા વિષે પાસે ઉપદેશ કર્યો તો પણ કોઈએ પોતાનો આગ્રહ મુક્યો નહીં. અને મલકુસ્તી થવાની તૈયારી થઈ. તે જોઈને બંધા છોકરાઓ વગેરે જોવાને વાસ્તે એકાદ થયાં. અને પ્રાકારની પઠ ઘેરો કરીને ઊભા રહ્યા. પછી મધ્યયુદ્ધ થવાં લાગ્યું. જો પણ બંનેમાંનું એક મધ્યયુદ્ધ કરવાની વિદ્યા સીખ્યો નહોતો તો પણ તેઓનું એવું દાડણું યુદ્ધ થવાં મોટું છે, મહત્ત્વ બળ તે શા હિસાબમાં? બંનેનાં શરીરોમાં અતુલ બળ હોવાથી પ્રત્યેક ક્ષણને વિષે કોઈ નીચ કોઈ ઉપર પડી જતા હતા. એમ કરતાં થોડી વારમાં દુરાસનનો ચેરો કાંઈક કીકો પડી ગયો અને અજુતનું મુખ આનંદથી પ્રકુલિત થયું. તે જાણે દુર્યોધનના બળની ન્યૂતલ અને ભીમસેનના બળની અધિકતા દરેકે ચિન્હજ હોયતી! ભીમે અતિ વપળતાથી દુર્યોધનના શરીરની ઉપર એક તો મુઠિ પ્રહાર કર્યા મોટા છે કે, દુર્યોધન અત્યંત બળ હીન થઈ ગયો. અને ગાંધીની પાંચમી ભાઈઓને નહીં મળ્યો. ત્યારે ભીમ પણ પોતાના ભાઈઓની પાસે ગયો. તેના આંગ

ઉપર ચહોટલી ધુળ યુધિષ્ઠિર પોતાના દુપટાથી ખંખેરવા લાગ્યો. અર્જુન શરીર દાખવા લાગ્યો. નકુળ તથા સહદેવ પોતાના દુપટાઓથી પવન કરવા લાગ્યા. ઇત્યાદિક આશ્વાસન જોઈને દુર્યોધન મનમાં ખળવા લાગ્યો, અને એકાંતમાં જઈને અયોગ્ય તથા દુષ્ટ વિચાર કરવા લાગ્યો.

દુર્યોધન:- (મનમાં) જગતને વિષે જે પરાક્રમી પુરૂષ હોયછે તે પોતાનું અર્ધ રાજ્ય હરણ કરનારને પણ જોઈ શકતો નથી. તો આ જે સમગ્ર રાજ્યને હરણ કરનાર યુધિષ્ઠિર, તેની ઉપર મારો પ્રેમ તે ક્યાંથી રહે! માટે જેમ રોગની ઉત્પત્તિ થતાંજ લોકો તેને ઔષધથી નિર્મૂલ કરેછે. તેમ કોઈપણ યુક્તિથી યુધિષ્ઠિરને નિર્મૂલ કરવો જોયેછે. પણ જેમ પરાક્રમી તથા નીતિમાન રાજાનો પરાભવ થવો અશક્ય છે તેમ જ્યાંસુધી લીમ તથા અર્જુન એની પાશ છે ત્યાંસુધી કોઈ પ્રકારે હું એનો પરાભવ કરવાને સમર્થ થવાનો નથી. એ ખત્રે યુધિષ્ઠિરની ભુજાઓના જવા છે; માટે તેઓનોજ પ્રથમ નાશ કરવો જોઈએ. એ ખત્રેમાં પણ લીમ મોટો પરાક્રમી છે; માટે એનેજ પ્રથમ હરેક પ્રકારે યમપુરીમાં મોકળવો જોઈએ. લીમનો નાશ થયાથી જેમ સ્તંભવિના મંદિર સ્થિર રહી શકે નહી તેમ એ વિના યુધિષ્ઠિરનું મહત્વ રહી શકવાનું નથી. અર્જુન તો મારી સાથે મધ્યયુદ્ધ કરતાં ટકી શકવાનો નથી, અને યુધિષ્ઠિર પોતાથી તો એ કામ ખત નહી.

એવી રીતે એકાંત સ્થાનમાં ખેરીને દુર્યોધન, અનેક દુષ્ટ વિચારો પોતાના મનમાં કરવા લાગ્યો. પછી સંકેત કરીને નિરંતર લીમનો નાશ કરવાનો સંધિ જોતો રહ્યો. નિત્યની પઠ બધા ભાઈઓ ગંગાના તીરે અથવા કોઈ બીજા સ્થળે ક્રીડા કરે, તેઓને દિવસે સૂર્યનો તાપ લાગતો જોઈને રાજાએ કેટલા એક રમણીય ક્રીડા મંડપ રચાવી આપ્યા. ત્યારે તેઓમાં નાના પ્રકારના ખેળ કરવા લાગ્યા. બધા ભાઈઓ કરતાં હરેક ક્રીડામાં તેમજ ભોજન કરવામાં લીમ સર્વોપરિ થતો. કોઈએક સમયે ક્રીડા કરતાં કરતાં લીમ, શ્રમિત થઈને ગંગાના તીર ઉપર જઈ સુઈ રહ્યો, ત્યાં મંદ મંદ સુગંધિ યુક્ત પવન વહતો હતો તેની લહરોથી તથા ભોજન ધણું કરેલું હતું તેની ગરમી તેને અત્યંત નિદ્રા આવી ગઈ. એવી સંધિમાં ત્યાં દુષ્ટ દુર્યોધન આવીને લીમને નિદ્રામાં જઈ વસાથી ખાંધીને તેને જળમાં ફેંકી દીધો. તેજોજ તે જગૃત થઈ ખાંધેલા વસાને કાચા સૂતરની પઠ તોડી જલમાં સ્નાન કરીને મહોન્મત્ત હસ્તિની પઠ ખાહુર આવ્યો. અને એમ કોણે કર્યું તેની ખબર પડી નહી તેથી ચુપ રહ્યો. કોઈ એક વખતે પૂર્વની પઠ એક સ્થળમાં લીમને નિદ્રા આવી ગઈ. એમ જોઈને દુર્યોધન તેના સર્વ આંગ ઉપર તીક્ષ્ણ સર્પો નાખી દીધા. તે બધા પોતાની શ્લેષ્ણ ચાલી અતિ ક્રોધમાં આવીને પોતાનાં દાંતોથી તેને દંશ કરવા લાગ્યા; તો પણ લીમની ત્વચા વીંધાઈ નહી. પછી ત્યારે જગૃત થયો, ત્યારે તે બધા કુર સર્પોનો તિરસ્કાર કરીને પોતાના અંગ ઉપરથી ધસીને દૂર ફેંકી દીધા. કોઈએક દિવસે એ જોઈને લીમના

ભોજનમાં દુર્યોધન અતિ ક્રોધ વિષ નાખી દીધું. અને મનમાં કૂસાચો કહેવે આ વિપના પ્રભા-
વથી બચવાનો નથી. પણ ભીમને તો તેથી ક્રોધદૂર થયું. જમ પુરી કારક રસાયણ બાધાથી
શરીર અતિ પુષ્ટ થાય છે, તેમ ભીમનું શરીર તે વિપના પ્રભાવથી નારા ન થતું ક્રોધ આવી આવ્યું.
એ બાધા ક્રોધનો વિષ-રોધ કરતાં દુર્યોધન કરે છે એમ જાણાયાથી એ વિનોદથી કરતો હશે એમ
વિચાર કરીતે ભીમને તેની કિપર કાંઈ પણ રીસા ચડી નહીં; અને શામાં કરી રહ્યો. એવી રીતે
દુર્યોધન તેમજ તેના સર્વ ભાઈઓ પાંડવોની કિપર અત્યંત દાઝતા હતા. એ સર્વ વૃત્તાંત વિદુરને
જાણાયાથી તે એકાંતમાં ભીષ્મ વગેરેને કહેવા લાગ્યો.

વિદુર—આ બાધા છોકરાઓ ઉત્કૃષ્ટ બુદ્ધિમાંનું છે; માટે એઓની બુદ્ધિ નિરર્થક કરવી
જોઈતી નથી. બાળ કીડા અથવા રમત કરવાથી કોઈ વળવાનું નથી. એમનું રમત કરવાનું વય
જનું રહ્યું છે; હવે વિદ્યા સીખવાનો સમય આવ્યો છે. માટે કોઈ સારો આચાર્ય જોઈને તેને આ
છોકરા સોંપવા જોઈએ છે. સારા આચાર્યના પ્રસંગથી એ બાધા સારી કળાઓ સીખીને અતિ
નિપુણ થશે. એવા આચાર્ય કૃપ નામે મહા પ્રખ્યાત છે. સમગ્ર વિદ્યાઓમાં કુરાળ છે. અને
મહા ધનુર્ધર છે. એની કિપર શાંતવુ રાજાનો પણ અતિ પ્રેમ હતો. એનાં જવો હાંક કોઈ
બીજા આચાર્ય દીધામાં આવતો નથી. માટે એજ આચાર્યને એ બાધા છોકરાઓને સોંપી આપો.
એવો આચાર્ય ભાગ્ય શાળી વિના બીજા કોઈને મળવાનો નથી. માટે હવે એ કામ
કરવાની કીડ કરવી જોઈતી નથી. એવાં વિદુરનાં વચનો શાંભળીને ભીષ્મ અતિ હર્ષિત થયો,
અને સીધા કૃપાચાર્યને બોલાવીને તેને બાધા બાળકો સ્વાધીન કર્યાં. આચાર્ય તેઓને પ્રથમ
વ્યાકરણ વગેરે શાસ્ત્ર શાસ્ત્ર તથા ન્યાય વગેરે અર્થ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરાવીને પછી ધનુર્વેદનું
અધ્યયન કરાવવા માંડ્યું. તે પ્રમાણે તે બાધાઓ સમગ્ર વિદ્યાઓ પાણીની પદ પી જતા
માંડ્યા. એઓની સાથે બીજા પણ દરજ્જાએક દેરાના રાજ પુત્રો ધનુર્વિદ્યા સીખતા હતા.
તે બાધાઓ કરતાં કૌરવો તથા પાંડવો અગ્રેસર હતા.

એજ નગરમાં એક પવિત્ર આચાર વાળો વિક્રમમાં નામનો અતિરથી રહ્યો હતો. તેની
રાધા નામની અત્યંત સુંદર સ્ત્રી હતી. તે વહીવટોની સેવા કરવામાં અતિ તત્પર હતી. તેને
કરણ નામનો એક પુત્ર થયો. તે મોટો સાત્વિક, ઉદાર તથા શૂર હતો. એનું કુળ અતિ નીચ
હતો તોપણ તે ઉત્તમ લોકોની સાથે અતિ મિત્રતા રાખતો હતો. અને અતિ ચતુર હોવાથી
ધનુર્વેદાદિ સમગ્ર કળાઓનું અધ્યયન કરવાની તેને ધણી ઇચ્છા થઈ ત્યારે કૃપાચાર્યની પાંદો જઈ
તેમને સાદાંગ પ્રણામ કરી આજ્ઞા લઈને બીજા રાજપુત્રોની સાથે ત્યાં તે અભ્યાસ કરવાને રહ્યો.
કૃપાચાર્યના બાધા શિષ્યોમાં ધનુર્વિદ્યાને વિષે અનુનું સર્વોપરિ હતો; તેની તુલના કર્યું કરવા લાગ્યો.

એટલે અર્જુન અને કણુ એ બન્ને ધનુર્વિદ્યામાં સમાન હતા. કેમકે, બંધા રાજપુત્રોમાં તેમજ
 એક કોઈ શુદ્ધિમાન નહોતા. એ બન્નેનું વિદ્યા ઉપર એવું તો પ્રેમ હતું કે, પ્રતિ દિવસ નવીન
 વિદ્યા સંપાદન કરતા હતા. કોઈ સમયે નગરની સમીપ રમતાં રમતાં રાજપુત્રોનો દરો કુવામાં જઈ
 પડ્યો. તેને બાહાર કહાડ્યા માટે તેમણે ઘણો શ્રમ કર્યો પણ તે નીકળ્યો નહીં. એટલામાં
 કોઈએક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ, પોતાની સાથે એક જીવાન બ્રાહ્મણ છતાં ત્યાં આવી ચડ્યો; અને
 તે બધું જોઈને રાજપુત્રોને કહેવા લાગ્યો.

વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ—હું રાજપુત્રો, આણું તમારું ઘૈર્ય તથા આવી તમારી ધનુર્વિદ્યામાં નીપુણતા
 જ્યાં અત્યંત પ્રયત્ન કરતાં પણ દરો કુવામાંથી બાહાર નીકળ્યો નહીં; એ મોટી શરમની વાત છે.
 હવે જુઓ કે એક લાખમાં દરો બાહાર નીકળે છે કે નહીં!

એમ બોલી કાશીએક રાણીએ હાથમાં લઈ અભિમંત્રિત કરી ‘આ રાણીઓ તમારે
 એ કહાડી લાવશે’ એમ રાજપુત્રોને કહીને તેમાંથી એક રાણી કુવામાં નાખી. તેણે બાણુની
 પા દાને જઈ પડ્યો. પછી બીજી રાણી કહી તે પ્રથમની રાણીને જઈ ચહોટી; એ રીતે કાશી-
 એક રાણીએ નાખીને તે બ્રાહ્મણ દાને બાહાર કહાડ્યો એ અદ્ભુત કૃત્ય જોઈને સર્વ રાજ-
 પુત્રો અને મિત્રોને આશ્ચર્ય થયું; તે હાથ જોડીને તેને કહેવા લાગ્યા કે,

રાજપુત્રો—અને ધનુર્વિદ્યાના અનેક આચાર્યો જોયા છે, પરંતુ આજ દિવસ સુધી કોઈ
 નવાવત્તા એવા રીતમાં બાણુ નથી. આ આપની અદ્ભુત કૃતી જોઈને અમે સર્વ સંતુષ્ટ થયા
 છીએ. આને મારું આપના હિતર છે. માટે આપની કાંઈ ઈચ્છા હોયતો કૃપા કરીને અમને
 આપના રીત તે પ્રજ્ઞા કરવાને અમે તૈયાર છીએ.

તે બ્રાહ્મણ—હું બાહારો, તમે કહેતાં જુવાનુ થાઓ. અને તમારા અંતઃકરણમાં સદા સદા
 હિતરો, મેં જોયું હું અત્યંતીકર આજુકું. અને યજ્ઞ દૂરથી આવી આવ્યાથી શ્રમિત થયા હતા
 પણ તમારે મિત્ર જોઈને અમને શંકા થયે. એટલુંજ બરાબર, હવે ખીલું હું કાંઈ માગતો
 નથી. પણ તમારે અત્યંતીકર દાને કરવાની અને જાણી રાખ્યા થઈ છે. કેમકે, તે મારા સંબંધી
 રાજા. એમના મિત્રાની જાણ દાણ થયે, તે થયાથી હું હર્ષ માનીશ; તેના તમે શિષ્ય છે
 એટલે તમારે જોઈને મારું હું અતિ આનંદમાં આવ્યો છું.

એટલે તેમણે કાશીને રાજપુત્રો તેને કાઢે મળેને આવતા થયા. બ્રાહ્મણ આજુકું
 અત્યંતીકર દાણે જોઈને તેમની સાથે જતા રહ્યો. કૃપાએના બાણુની પાસે જતાંજ તેને
 જાણ થઈને અત્યંતીકર દાણે તેને અત્યંત દેવધી કહીને કૃપા દેવા થયા. અને તેને બાણુમાં
 નિહાળી જોઈને તેને જાણ થઈને તેને અત્યંતીકર દાણે આજુકું આજુકું તેને અત્યંતીકર

નમસ્કાર કર્યો. તેને ભેદ અતિ હુષિત થઇને તે બ્રાહ્મણ પ્રેમથી આસિંગન આપ્યું. ત્યારે
અતિ શ્રદ્ધા પૂર્વક તેને સિંહાસન ઉપર બેસાડીને કૃપાચાર્ય બોલવા લાગ્યો.

કૃપાચાર્ય—આજે હું મને મોટો ભાગ્યશાળી માનું છું કે, આપ મારે ઘર પધાર્યા!
આપના પધાર્યાથી મારે ગૃહ અતિ પવિત્ર થયું છે. આ આખા વર્ષમાં આજના દિવસને
હું ધન્ય સમજું છું કે જે દિવસે સાક્ષાત્ સરસ્વતીનો અવતાર આપ મારે ઘરે પહોંચ્યા આવ્યા.
એવી રીતે વ્રતવિત થયા પછી બીજા સાથેનો યૌવન બ્રાહ્મણ કૃપાચાર્યને ચરણે પડ્યો.
એણે અતિ પ્રેમ પૂર્વક નમસ્કાર કર્યો. એ બધું અદ્ભુત બોધને રાજપુત્રો બોલ્યા કે,

રાજપુત્રો—હું આચાર્ય, આપ સમર્થ વિદ્વાન છતાં આ પૂર્વ બ્રાહ્મણને નમસ્કાર કરવાનું કારણ શું?
કૃપાચાર્ય—હું શિષ્યો, આ બ્રાહ્મણનું નામ દ્રોણાચાર્ય છે. એ સર્વ કળાઓમાં પ્રવીણ
છે. એમણે સમગ્ર ધર્મવેદનું અધ્યયન કર્યું છે; અને એમની સાથે જ આ યૌવન બ્રાહ્મણ છે
તે એમનો પુત્ર છે. એ બંધુ પોતાના પિતાના જીવન સદ્ગુણી અને વિદ્વાન છે.

એવી પોતાના ગુરુના સુખથી વ્રત શાંભળીને સર્વ રાજપુત્રો નિયમ પ્રમાણે પોતપોતાને
સ્થાનક ગયા. પછી કૃપાચાર્ય દ્રોણાચાર્યનું અતિ સન્માન કર્યું. અને ફરલાએક દિવસ પહોંચ્યા
દાખત પોતાને ઘરે રહેવાની પ્રાર્થના કરી; તે વ્રત દ્રોણે પણ માન્ય કીધી. એક દિવસ એકાંત
સ્થાનમાં દ્રોણાચાર્યને કૃપાચાર્ય પૂછવા લાગ્યો.

કૃપાચાર્ય—હું દ્રોણાચાર્ય, આપની પાસે હું એક પ્રાર્થના કરું છું તેનો આપ ભંગ કરશો માં.
આપના જેવા આપાચાર્ય ત્રિભુવનમાં દુર્લભ છે. અને આ રાજપુત્રોની બુદ્ધિ પણ અસાધારણ છે.
એમને ધર્મવિદ્યા ભણાવવાને આપના જેવા આચાર્યની જરૂર છે. મારે એમને આપ એ વિદ્યાનો
અભ્યાસ કરાવો; એવી હું વિનંતિ કરું છું. એ બધા વિદ્યાદાન દેવાને યોગ્ય છે. યોગ્ય પુરૂષને જ
વિદ્યાનું દાન કર્યું હોય તો તેથી ત્રણ લોકમાં કીર્તિ પસરે છે. શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, 'જે
બુદ્ધિ પુત્ર હોય તો જાણીજવાવવાને મુક્તિ તથા વિદ્યા દેવાને સુપાત્ર મળી આવે છે.' એમને મેં આ-
જના દિવસ ભણાવીને આપના ઉપદેશને યોગ્ય કરેલા છે. જેમ કળી ચુનાથી સાફ કરી રાખેલી દિવા-
લની ઉપર કહાદલું ચિત્ર અતિ દીપી નીકળે છે તેમ એમને આપેલી વિદ્યા પણ જલદી દીપી નીકળશે.

એમાં કૃપાચાર્યનાં વચન શાંભળીને દ્રોણાચાર્ય બોલ્યા કે બહુ સારું. પછી પોતાની પ્રા-
ર્થના સંપૂર્ણ થઈને બીજીને કૃપાચાર્ય ત્યાંથી ભીષ્મપિતાની પાસે ગયો. અને તેને અચ્છી તે
ધર્મિસુધી સર્વ દ્રોણાચાર્યનું વૃત્તાંત કહી શંભળાવ્યું. ભીષ્મપિતાએ દ્રોણાચાર્ય વિષે સર્વ શાંભળીને
તેમને પોતાની પાસે તેણી લીધા; અને અત્યાદર પૂર્વક સુત્રોના આસન ઉપર બેસાડ્યા. પછી
વિવિધ પ્રકારે તેમનું આદરસન કરીને બોલ્યા.

ભીષ્મપિતા—હો દ્રોણાચર્ય આ સર્વ રાજપુત્રોને અતિ પ્રેમથી, આનંદથી તથા અંતરથી
પૂર્વે અત્યુત્કૃષ્ટ વિદ્યાભ્યાસ કરાવો.

એવું ભીષ્મતું ધોયવું દ્રોણાચાર્યે માન્ય કર્યું. ત્યારે ભીષ્મ પિતાએ બધા રાજપુત્રો બે-
બાંધીને દ્રોણાચાર્યને સ્વાધીન કર્યા. દ્રોણાચાર્યે તેમનું ગ્રહણ કર્યું. પછી દિવસાતુલિત
સુષય તથા સુમતિ એવા બે રાજકુંવરો, તેઓને વિષે ગુરુના સંસ્કાર પ્રકાશિત થયા જાગ્યા.
તેમ પર્વણના સંસ્કારથી માણિક્યની શોભા વૃદ્ધિને પામેછે; તેમ દ્રોણાચાર્યની શિક્ષાથી રાજ-
પુત્રોની બુદ્ધિ વૃદ્ધિને પામવા લાગી. વિદ્યાભ્યાસ કરવાનાં દશ સાધનો હોયછે. તેના અભ્યસ-
નને બાદ્ય એ બે બેછે. તેમાં ગુરુ, પુસ્તક, નિવાસ, સહાય તથા ભોજન એ પાંચ બાદ્ય સાધનો
છે. અને આરોગ્ય, શુદ્ધિ, વિનય, ઉદ્યમ તથા શાસ્ત્રાનુસંગ એ પાંચ અંતરંગ સાધનો છે. એ
બંધો અપનોતી સમુચિત કારણે અને પાંચોને પૂર્ણ રીતે હતી. પરંતુ દ્રોણાચાર્યનો પ્રેમ સર્વ
રાજપુત્રોની કિંમ્મ સરખો હતો. તેમજ દ્રોણાચાર્યની ઉપર સર્વ રાજપુત્રોનો પણ સરખો પ્રેમ હતો.
અને વિદ્યાભ્યાસ પણ બંધાને સરખી રીતે કરાવતા હતા. તોપણ જન્મ મેલની વૃદ્ધિ સર્વ સ્થળને
વિષે માનવ પામીએ પરંતુ જગતે સંચય તે કવચિત સ્થાનમાંજ થાયછે; સર્વ દેહાણુ થતો નથી
તેમ દ્રોણાચાર્યને શિક્ષાને સંખર્ષે વિદ્યાનું અધ્યયન કરાવતા છતાં કેટલાએક રાજપુત્રોની
બુદ્ધિને વિષે ન્યૂન અને કેટલાએક રાજપુત્રોની બુદ્ધિને વિષે અધિકતા પ્રકાશને પામવા લાગી.
સાચીસિ વિદ્યાભ્યાસ કરનારે અર્જુન થયો. કેમકે, એ જ્યો બુદ્ધિમાન તેણે ગુરુનો વિનય
સતતને રહ્યો. શાસ્ત્રના અર્થને નહીં કરે. ગુરુના ચરણોદકને અમૃત તુલ્ય જાણીને તેનું પાન
કરે. અને ખીંછી પણ નહીં પ્રકારની વિધિ પૂર્વે ગુરુની સેવા કરે તેથી અર્જુનની બુદ્ધિ અતિ
નિર્મલ થઈ. કહ્યું છે કે. વિદ્યાની પ્રાપ્તિ યગુ પ્રકારે થાય છે:—વિનયથી, અમિત ધનદાનથી
અથવા વિદ્યાથી વિદ્યા મળે છે. એ વિદ્યાએ ખીંજ પ્રકારે વિદ્યાની પ્રાપ્તિ થાય નહી. અર્જુ-
નનો અભ્યસન નિરત બેસને દ્રોણાચાર્યે અતિ પ્રસન્ન થયા જાગ્યા. તેથી તેમનો અર્જુનની કિંમ્મ
બંધો હેમ થયો. પછી તેમ વેદાન્ત સ્મિતથી હસ વૃદ્ધિને પાનીને તે ગુરુ દ્રણદાયક થાયછે તેમ
જોઈએ તદ્દર્શ દ્રોણાચાર્યે અર્જુનની બુદ્ધિની એવી તો વૃદ્ધિ કરીકે, તે ભવિષ્ય કાળને વિષે
જાણે સંકલ્પને પૂર્વે જાણે કળ વાચક થઈ. બીજા પક્ષે અર્જુનથી નીચી પદવીએના રહ્યા
હતા. એમ સંજોગે વૃદ્ધિને એક તો કળ આપેછે, પણ કળ તરલા થતા નથી. તેમ દ્રોણા-
ચાર્યને વિદ્યા તો જાણ હતા પણ જાણ સુશિખિત થયા નહી. વિદ્યાને ચોક્કસ પામ્યા
જોઈએ પરંતુ યગુ વિદ્યાને અભ્યસન કરનારે પામી શકાયું નહીં તથાપિ તે અર્જુનથી કંઈ
જાણે નહીં કરે. અર્જુનની સંજોગ નહીં જાણ નિરત અભ્યસન કરી પૂર્ણ બેઠકને તેની તુલ્ય

કોઈ ન કરી શકે તે સીધે કહું તેનો અતિ દ્વેષ કરતો હતો; પણ કોઈ ઉપાય ચાલતો નહીં. અર્જુનની નમ્રતા અને સુશિક્ષિત લેહન મહા સંતુષ્ટ થઈને. સોતાના પુત્રની ઉપર સર્વે સર્વ કરનાં અધિક પ્યાર હોય છે, તેથી પણ અધિક દ્રોણાચાર્યનો પ્યાર અર્જુનની ઉપર થયો. કમર, તેના ચુલો એવાજ ઉત્તમ હતા. એક સમયે અતિ પ્રેમ વશ થયાં થકા દ્રોણાચાર્ય અર્જુનને કહેવા લાગ્યા કે હું અર્જુન, તને હું ધનુર્વિદ્યામાં એવો વિદ્વાન કરીશ કે તારી બરાબરી કરનાર આખા જગતમાં બીજો કોઈ નીકળેજ નહીં. તું એકલોજ ધનુર્ધરોમાં ૧૨૦ મણિ કહેવાશે. એવાં શુરનાં વચનો સાંભળી અર્જુને તથાસ્તુ કહી ને નમસ્કાર કર્યો. તે દિવસથી મહા હર્ષને ખામીને કાળ નિર્માત્રા લાગ્યો. એક તો અર્જુનની અપરિમિત આતુર્ય અને બીજી શુરની અત્યંત કૃપા લેહને દુર્બોધન અતિ ક્ષેપરને પામવા લાગ્યો; અને સદગુણી પાંડવોની સાથે અતિ અત્સર કરવાં લાગ્યો. તેમાં વળી કહું અને દુર્બોધનની મિત્રાઈ થઈ એટલે અર્જુનની સ્વયે દ્વેષ થવામાં કોઈ ખામી રહી નહીં.

કોઈએક અનાધ્યાયને દિવસે ગોધાધારી ધનુર્ધર અર્જુન, પુષ્પ કરંક નામના પતનમાં કીધ કરવાને ગયો. ત્યાં વિચરતાં વિચરતાં એક રવાન તેને દીધમાં આવ્યું. તેનું મુખ ખાલોએ કરી ગોંધેલું હતું. એવું અદ્ભુત કૃત્ય લેહને અતિ વિસ્મિત થયો થકો અર્જુન મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, આવો નિપુણ પરાક્રમી ધનુર્ધર આ જંગમમાં કોણ હશે? પછી આગળ ચાલ્યો એટલે એક એવો ધનુર્ધર પુરૂષ દીધમાં આવ્યો કે, જેનું નિરાણુ કદી પણ વ્યર્થ લય નહીં એવો અત્યંત અભ્યાસી તથા ચતુર હતો. તેને અર્જુન પૂછવા લાગ્યો.

અર્જુન—હું ધનુર્ધર, તું કોણ છે; અને તારે શુર કોણ છે?

કોળી—હું ઉત્તમ પુરૂષ, આરૂ વૃત્તાંત તમને કહું ને શાંભળો. અહીંઆંથી પાશ્ર્વ એક રૂદ્ર પરી નામનું ન્હાતું ગામ છે, તેમાં દિરણ્ય ધનુષ્ય નામનો એક કોળી રહે છે, તેનો હું એકલ જ નામનો પુત્ર છું. એવી રીતે હું પુરિદ કુળમાં ઉત્પન્ન થયો છું. અને જેનો શિષ્ય અન્નવિદ્યામાં નિપુણ, મહા ધનુર્ધર તથા વિખ્યાત એક ધનંજય આવ સંભવાય છે એવા દ્રોણાચાર્ય મારા શુર છે. એવાં તે કોળીનાં વચનો શાંભળીને તથા તેનું ધનુર્વિદ્યા આતુર્ય લેહને અર્જુનના મુખ પરથી તેજ કૂટી ગયું. મનમાં અતિ ખેદ પામવા લાગ્યો. અને ત્યાંથી પાછો ફરી વિચાર કરતો કરતો ચાલ્યો કે, આ કોળી ધન્ય છે કે, જેની ઉપર દ્રોણાચાર્ય આલસી બધી કૃપા કરી છે! એ નામનું ગામ કરનાં વિદ્યા ધરી છે. મારે એની ઉપર શુરની કૃપા પણ અધિક હોવી લેયે. મેં આટલી બધી શુરની સેવા કરી છતાં પણ મને એન્ધ ભરણી વિદ્યા પ્રાપ્ત થઈ નથી મારે મને પિયાર છે. આત દિવસ સુધી કરેલો પ્રયાસ મને મળ્યો વ્યર્થ છે. એટલી અધિક વિદ્યાને લેઈ

ધણો પદ્માન્તાપ કરીને પોતાનો તિરસ્કાર કરવા લાગ્યો. આંખમાં ખેદાશ્રુ આવી ગયાં. મુખ ઊતરી ગયું. એમ નાના પ્રકારના શોક યુક્ત મનમાં સંકલ્પ તથા વિકલ્પ કરતો થકો ગુરને બે આવ્યો; અને ગુરને યથાવત્ નમસ્કાર કર્યો. અર્જુનનું મુખ હુમેશના કરતાં ઉદાશીન તથા ઊતરી ગએલું જોઈને દ્રોણાચાર્ય બોલ્યા:—

દ્રોણાચાર્ય—હે વત્સ, જેમ દિવસે ચંદ્રમા નિસ્તેજ થઈ જાય છે, તેમ આજે તારું મુખ પણ આંખું પડી ગયું દેખાય છે; તેનું કારણ શું! જે કોઈએ તારી આજ્ઞાનો ભંગ કર્યો હોય, કે કોઈએ તિરસ્કાર કર્યો હોય તો તે મને કહે. તેને શિક્ષા દેવાને હું સમર્થ છું. જો તને દુઃખ દીધું હશે તેની ઉપર જાણુજ કે યમ કોપાયમાન થઈ ચૂકો છે; તક્ષક નાગ દંશ કરવાને તત્પર થયો છે; અથવા તેને વળૂનો માર પડવાનો સમય આવ્યો છે, એમાં સંશય નથી. (એવાં દ્રોણ ગુરનાં વચન શાંભળીને)

અર્જુન—હે મહારાજ, હે દ્રોણાચાર્ય ગુર, હે પ્રભુ, આપના શિવાય બીજો મારો તિરસ્કાર કોણ કરી શકવાનો છે! ફરારી કિશોરનો તિરસ્કાર ફરારી શિવાય બીજો કોણ કરનાર છે! આપની કૃપાથી મારો એવો પરાક્રમ થયો છે કે, કોઈનાથી પણ હું પરાલવને પામું નહીં. પરંતુ એક વાતથી મને ખેદ થયો છે. આપ એક સમયે સ્વમુખથી એવું વચન બોલ્યા હતા કે આ જાતમાં તું અદ્વિતીય ધનુર્ધર થઈશ, એ તમારું વાક્ય મેં પ્રત્યક્ષ મિથ્યા થયા જેવું જોયું તેથી મને અત્યંત ખેદ થાય છે.

દ્રોણાચાર્ય—એ વાત મને સવિસ્તર કહી શાંભળાવ કે, જો તું તારો સંશય દૂર કરે!

અર્જુન—મહારાજ, આજે હું ધનુષ્ય બાણ લઈને વનમાં ફરવા ગયો હતો. ત્યાં જંગલમાં રહેનાર એક આપનો શિષ્ય મેં દીધો. તે ધનુર્વિદ્યામાં એવો તો નિપુણ છે કે, તેની પાસે હું તે શા હિરાખમાં છું! એના પરાક્રમની આગળ મારો પરાક્રમ તુચ્છ છે.

આચાર્ય—હે અર્જુન, તારી વાત શાંભળીને હું ધણો આશ્ચર્ય પામું છું. તારી તુલના કરે એવો પણ કોઈ મારો શિષ્ય નથી તો તારાથી અધિક પરાક્રમી તે ક્યાંથી જ હોય!

અર્જુન—હે સદ્ગુરુ, આપ મારી સાથે કૃપા કરીને વનમાં ચાલો તો આપનો શિષ્ય હું અપત્ત બનું.

દ્રોણાચાર્ય—(મનમાં વિસ્મય થઈને) ત્યારે ચાલો તેને જોઈએ.

પછી દ્રોણાચાર્ય તથા અર્જુન એ બન્ને તે વનમાં ગયા. અને એક વૃક્ષની પાછળ ઊભા રહીને તેની બાજુ તાપ્તરની દુસ્ત ચાલાકી બેસાડી રહ્યા હતા. ઇચ્છીએક વાર તેનું અપૂર્વ મનુષ્ય જોઈને તેની પાસે ગયા. તેઓ તે આવીને દ્રોણાચાર્યને પગે પડ્યો. અને વંદના કરી. ત્યારે તે સ્વચ્છન્ન અસિંગત આવી પાસે બેસીને દ્રોણાચાર્ય તેને પૂછવા લાગ્યા.

દ્રોણાચાર્ય—હું વત્સ, તું કોની પાદોથી આટલી બધી આપ વિદ્યા ભણીને હુશિયાર થયો છું. તારી ધતુર્વિદ્યાની કળા જોઈને હું અતિ આનંદિત થયો છું. માટે મને તારા શિક્ષક તુ નામ કહે. એકલવ્ય—હું પરમ ગુરુ, ત્રિલોકને વિષે મહા ધતુર્ધર તથા જ્ઞાત ગુરુ દ્રોણાચાર્ય મારા ગુરુ છે, ન હું તેમની પાદોથી આટલી બધી વિદ્યા શીખીને કુરાળ થયો છું.

દ્રોણાચાર્ય—હું કિરાત, અસત્ય ભાષણ કરવામાં કાંઈ સાર નથી. માટે સત્ય જોઈ મેં તો તને વિદ્યાભ્યાસ કોઈ સમયે પણ કરાવ્યો નથી. તેમ છતાં તું મારું નામ કેમ ક્રિયે છે!

એકલવ્ય—હું સ્વામી, આપની મૃત્તિકાની પ્રતિમા બનાવીને તેને વિષેજ સાક્ષાત ગુરુ ભાવ કરી હું રાત દિવસ યોગશોપનારથી પૂજા કરું છું.

એમ કહીને જ્યાં તે પ્રતિમાની સ્થાપના કરી હતી, ત્યાં દ્રોણાચાર્ય તથા અર્જુનને લઈ ગયો. ભત્રાંજ તે બંનેની ખાતરી થઈ કે, એની વાત ખરી છે. અર્જુન તે મૃત્તિકાને સારી પદ નિરખવા લાગ્યો. તે મૃત્તિકા પદાસન કરેલું છે, ઉત્તમ સિંહાસન ઉપર બેસાડેલી છે, ઉત્તમ વેદીકામાં ખસાવેલી છે, અને અંધકાદિ પુષ્પોએ કરી પૂજેલી એવી પોતાના ગુરુની પ્રતિમાને એકલવ્ય વારંવાર નમસ્કાર કરવા લાગ્યો. અર્જુન પણ પોતાના ગુરુની પ્રતિમા ભણીને તેને ભાવથી નમસ્કાર તથા વંદના પ્રમુખ કર્યું; અને તે કોળીને પૂજ્યા લાગ્યો.

અર્જુન—હું ભાઈ, આ દ્રોણાચાર્ય ગુરુને તે કયાં જોયા હતા કે, જેથી એમની પ્રતિમા બનાવી તેની સ્થાપના કરી ને લકિતઆદિથી તું આવો પ્રવીણ થયો!

એકલવ્ય—હું ભાગ્યશાળી, એક દિવસે શ્રી દ્રોણાચાર્ય ગુરુની પાદો જોઈને અતિ વિનયે કરી મેં તેમની પ્રાર્થના કરી કે, હું સ્વામી મને આપ ધતુર્વિદ્યાનો અભ્યાસ કરાવો. ત્યારે ગુરુએ કહ્યું કે, હું તને વિદ્યા ભણાવીશ નહીં. શું કારણથી ના કહી તે કાંઈ હું ભણી શક્યો નહીં. પછી પાછો ઘર આવી ને વિચાર કર્યો કે હવે શું કરવું! ગુરુ વિના વિદ્યા પ્રાપ્ત થાયજ નહીં. અને હું હીન ભત્રીનો હોવાથી મારો કોઈ ગુરુ તો થવાનો નથી. ત્યારે ધતુર્વિદ્યા તે હું કેમ શીખીશ! ઇત્યાદિક બેઠ કરવા લાગ્યો એટલે વળી મનમાં એમ આવ્યું. કે જ્યાં ત્યાં ભાવ ફળદાયક થાયછે, માટે ગુરુ દ્રોણાચાર્યની પ્રતિમા કરી તેમની લકિત કરવાથી મારી ધૃત્તિ પૂર્ણ થશે. પછી પ્રતિમા બનાવી તેની સ્થાપના કરી તેનેજ સાક્ષાત સતગુરુ માનીને સ્વતઃ ધતુર્વિદ્યાનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યો. દરરોજ વિદ્યાનું અધ્યયન કરતાં યોદ્ધાં ગુરુની પૂજા હું કરું છું. તે પ્રતિમા બુદ્ધિથી નહીં પણ સાક્ષાત ગુરુની બુદ્ધિથી કરું છું. ધન્ય છે એમનાં મરણ કમળને કે, જેમના પ્રભાવથી મારા જેવો બુદ્ધિહીણ પણ ધતુર્વિદ્યામાં આવો નિપુણ થયો. એમની ઉત્કૃષ્ટતા હું શું વખાણું! આ સૂર્ય, ઉદયને પામીને જાતના અંધકારનો નાશ કરેછે, પણ મારા ગુરુ તો સ્મરણ

માત્રથી અજ્ઞાન રૂપ તિમિરનો નાશ કરેછે. એમ સૂર્યથી પણ અતિ સમર્થ જે આ મારો ગુરુ છે, તે મને હું હજારો વખત પ્રણામ કરુંછું. (એવું એનું બોલવું શાંભળીને દ્રોણાચાર્યને અતિ આનંદ થયો તે અર્જુનની ઉપર પોતાનો પ્રેમ દેખાડવાનો આજે સારો વખત છે એવા હેતુથી બોલવા લાગ્યા.)

દ્રોણાચાર્ય—હું શિષ્ય, જે તું મને પોતાનો ગુરુ માનતો હો તો તે જે આટલી બધી ધનુર્વિદ્યા સંપાદન કરી છે તેની મને ગુરુ દક્ષિણા આપ.

કોળી—(અતિ હર્ષિત થઈ) હું આચાર્ય, હું ગુરુ દક્ષિણા શું આપું! કહો તો મારી બધી સંપત્તિ આપને અર્પણ કરું; કહોતો મારો શિર આપું; અથવા કહોતો બીજું કંઈ જે આપને ધરિષ્ઠિત હોય તે આપું. તે કૃપા કરીને મને કહો. આપના અનુગ્રહનો બદલો વાળવા આખા જગતમાં મને કોઈ એવો પદાર્થ દીઠામાં આવતો નથી કે, જે આપીને હું કૃતકૃત્ય થાઉં.

દ્રોણાચાર્ય—(કંઈકે સુખમુદ્દા કરાવી) તારા હાથનો અંગુઠો મને આપ, બીજું હું કંઈ નથી માગતો.

એકલવ્ય—(અતિ હર્ષિત થયો થકો ખડગથી તરત અંગુઠો કાપીને ગુરુને અર્પણ કરી હાથ જેડી) આ હવે મહારાજ. મારાં ધન્ય લાગ્ય કે આપે સાક્ષાત્ મારી પાશ્ર્વથી ગુરુ દક્ષિણા મારી લીધી. (એવી તેની ગુરુલક્ષિત જોઈને અતિ આનંદે કરી આકાશમાંથી દેવો પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા. ત્યારે દ્રોણાચાર્ય અતિ વિસ્મયને પામી પ્રેમવડે તેને આલિંગન દઈને બોલ્યા.)

દ્રોણાચાર્ય—હું વત્સ, જે કૃત્ય કરવાને બીજા કોઈ સમર્થ ન થાય; એવું કામ તે કરવું એમ જોઈને હું તારી ઉપર અતિ પ્રસન્ન થયો છું. માટે તને વર આપુંછું કે, જોપણ તારો અંગુઠો નથી તોપણ તારું નિસાન કદી વ્યર્થ જવાનું નથી. તું આંગળિઓથી ધનુષ્ય ખેંચવાને પૂર્ણ સમર્થ થઈશ. (એવો આશીર્વાદ દઈ દ્રોણાચાર્ય અર્જુનને સાથે લઈને પાછા ફર્યા. રસ્તામાં અર્જુન વિનયથી પોતાનાં ગુરુને પૂછવા લાગ્યો.)

અર્જુન—હું આચાર્ય, એ કોળીની આપની ઉપર આટલી બધી શ્રદ્ધા છતાં તેને આપ ન લણાવવાનું કારણ શું?

દ્રોણાચાર્ય—હું અર્જુન, તને મેં પ્રથમજ વચન આપ્યું છે કે, તારાવિના હું બીજા કોઈને મારી સમગ્ર વિદ્યા લણાવવાનો નથી. માટેજ મેં તેને લણાવ્યો નહી, એમ તું સમજ. યદ્યપિ એકલવ્ય મારો પૂર્ણ લક્ષ્મી છે એમાં સંશય નથી. એ ધન્ય છે; મારી પૂર્ણ આજ્ઞા પાળી. અને મારા માગવા પ્રમાણે મને ગુરુ દક્ષિણા આપી. તથાપિ તેની ઉપેક્ષા કરવાનું કારણ એ કે, શસ્ત્ર તથા અસ્ત્રવિદ્યામાં તારા કરતાં બીજા કોઈ અધિક થાય નહીં.

એવું ગુરુનું યથાર્થ બોલવું શાંભળીને અર્જુન મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, ગુરુનો મારી

ઉપર જ્યારે કોણે કાર થયો છે કે તેમને હું મારા પ્રાણ અર્પણ કરું તો પણ તેનો ખદતો વળ્યો કહ-
 વાપ નહીં. મારી ઉપર કોણે આર્થે ગુરુની અતુલ પ્રીતિ છે; મારું હું ધન્ય છું.
 કોણે આર્થે સમગ્ર શાંતિપુત્રને અમુક્ત તથા કરમુક્ત રાજ્યોની વિદ્યા લાગવી. ભીમ તથા
 દુર્લભને ગદાધર સીંગવું. કૃત્ત્વાએક દિવસો ગયા પછી સમગ્ર શાંતિપુત્ર કળાઓમાં નિપુણ
 થયા. ત્યારે તેઓની પરિણા લેવાસારે ગામની બાહાર એક તારના ઝાડ ઉપર કોઈ અતુલરના
 હાથે એક મોરપીછ રખાવી. અને બધા શિષ્યોને સાથે લઈને તે વૃક્ષની સમીપ ગયા. પછી
 કોણે આર્થે સર્વ શાંતિપુત્રને આજ્ઞા કરી કે, આ આરુની ઠોંસ ઉપર રહેલી મોર પ્રીછને વેધન કરો.
 એવું શરૂનું બોલવું શાંતિપુત્રે બધા શિષ્યો એક પછી એક વેધન કરવાનો ઉદ્દેશ કરવા લાગ્યા.
 પરંતુ કોઈનાથી પરિપૂર્ણ તે મોરપિચ્છનું વેધન થયું નહીં. અને તે આરુની ઉપર જોવા લાગ્યા.
 તે જોઈ શરૂએ કહ્યું કે, હું શાંતિપુત્રો તમે ઉપર શું જુઓ છો? ત્યારે વિદ્યાર્થીઓએ કહ્યું કે ઉપર
 મોરપિચ્છને જોઈએ છે. અને નીચે આપને તથા બાંધેલા વૃક્ષને જોઈએ છે. એવું તેમનું
 બોલવું શાંતિપુત્રે કોણે આર્થે વિચાર કર્યો કે, એઓમાંનો કોઈ પણ અધિક વિદ્યા લાગવાનો
 અધિકારી નથી. પછી અર્જુનને શરૂએ પુછ્યું કે, હું અર્જુનનું શું જોઈ રહ્યો છું? અર્જુન
 જવાબ આપ્યો કે, હું આર્થે હું મોરપિચ્છને તથા સિંહાનું અધન્ય સિંહને જોઈ રહ્યો
 છું. એવું અર્જુનનું બોલવું શાંતિપુત્રે શરૂએ અતિ આનંદ થયો અને મનમાં નિશ્ચય
 કર્યો કે, સધાવેધનો ઉપદેશ કરવા લાયક એજો છે. ત્યારથી અર્જુન તરીકે ઉપર પળી
 ગુરુની અધિક પ્રીતિ થવા લાગી.
 એક દિવસે કોણે આર્થે સ્નાન કરવાને ગંગાના તીર ઉપર ગયા. ત્યાં ન્હાવાને અર્થે
 પાણીમાં પેરી ને જની હુણ્ડી મારવા લાગ્યા કે, એક જૂઠું આવીતું ગુંથણું નીચિતા ભાગને
 પકડ્યો. તેનાથી છુટવાને જોવાયું તે સમર્થ હતા તો પણ જોતાના શિષ્યોની વિશેષ પરિક્ષા
 લેવાને અર્થે તેમને પકારી ને કહ્યું કે, મને આ જાસના પ્રાણીથી છોડવો. અને મારો એવું શાં-
 ભીને બધા વિદ્યાર્થીઓ માહોમહાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે, હવે શું કરવું? આ અગાધ જલમાં
 પેરી ને આકુર પ્રાણીથી ગુરુને છોડવવાને કોણ સમર્થ થવાનો છે? પછી કૃત્ત્વાએક શાંતિપુત્રોએ
 તે જાણીને આરવાનું યત્ન કર્યું તો પણ કાંઈ થયું નહીં તેથી તે બધા ઉદાશ થઈને જોવા
 લાગ્યા. કૃત્ત્વામાં અર્જુન પાસે આવ્યો તેને શરૂએ ધિરસ્ત સહિત શાંતિ જોઈમાં; તે સમગ્રીને
 કાંઈ દીલ નહીં કરતાં એક બાણ અધવીત તે જૂઠું એવી રીતે તાકીને માર્યો કે, તે તેના શરી-
 રમાં લોકાઈ ગયો તેથી તે મરણ પામ્યો. ત્યારે શરૂ તેનાથી મુક્ત થઈને બાહાર આવ્યા.
 અને અર્જુનની ઉપર અતિ પ્રસન્ન થયા. પછી તેને સુપાત્ર જોઈને સધાવેધનો ઉપદેશ કર્યો.

તે કળા અર્જુને સારી રીતે ગ્રહણ કરી લીધી. ત્યારે જન્મ અમૃતનો લાભ થયાથી ઇંદ્ર અતિ દીપ્તિને પામેછે તેમ રાધાવેધ કળાની પ્રાપ્તિ થયાથી અર્જુન મહા તેજસ્વી દીશવા લાગ્યો.

પછી સમગ્ર રાજપુત્રો પોતપોતાની યુદ્ધિ પ્રમાણે વિદ્યામાં નિપુણ થયા અને જાણીને તે બધા શિષ્યોને સાથે લઈને લીષ્માદિક સભાસદોએ કરી યુક્ત એવી પાંડુ રાજાની રાજ્ય સભામાં દ્રોણાચાર્ય પધાર્યા; તેમનો યથાયોગ્ય આદર સત્કાર કરીને એક ઉત્તમ આસનની ઉપર બે શાડ્યા. ત્યારે આચાર્ય બોલવા લાગ્યા.

દ્રોણાચાર્ય—હું રાજા, તમારું કલ્યાણ થાઓ, કુશળ રહો, ચિરાયુ થાઓ, અશ્વ, હસ્તિ તથા ધન ધાન્યાદિ નાના પ્રકારની સંપત્તિની વૃદ્ધિ થાઓ. ઐશ્વર્યની અધિકતા થાઓ, વિજય પામો, તમારા સર્વ શત્રુઓ નાશ થાઓ; લખિત તથા મુક્તિવાન થાઓ, તથા આ પૃથ્વીતિથિ મહા પ્રખ્યાત થાઓ, (એવો આશીર્વાદ દઈને) આ તમારા પુત્રો સમગ્ર કળાઓમાં કુશળ થયાછે માટે હુંવે એમની પરિક્ષા તમારે લેવી જોઈએ. (પાંડુ રાજાએ દ્રોણાચાર્યની સલાહના પ્રમુખ કરીને)

પાંડુરાજા—હું આચાર્ય, તમે અમારી ઉપર અતિ ઉપકાર કર્યો છે. અને અને ધન્ય છે એકે અમારા પુત્રો આપના જવા મહા વિદ્વાનના હાથ તળે લાગીને પ્રવીણ થયા (એમ કહી વિદુરની શાંખે જોઈને) આ કુમારોની રાસ્ટ્રવિદ્યાની પરિક્ષા લેવાને માટે નગરની પાશ્ર્વ એકે રમણીય મંડપ રચના કરો.

એવી રાજાની આજ્ઞા થતાંજ વિદુર તથા દ્રોણાચાર્ય જગા જોવાને નીકળ્યા. અને એકે પાણીની સમીપ સારી જગા શોધી કહાડી. ત્યાં દ્રોણાચાર્ય ખાત પુજા કરી. અને વિદુરે પાંડવાદિકને ખેરાવા માટે એક મોટો મંડપ રચાવ્યો. રાણીઓને ખેરાવા માટે જુદી બેઠકો બનાવી બાહ્યરથી આવનારા બીજા રાજાઓને સાડા યથાયોગ્ય બેઠકો કરાવી. તે મંડપની પૂરી રચના થઈ રહ્યા પછી એવો શોભવા લાગ્યો કે, જાણે દેવેનું વેમાનજ હોયની! તેમાં જણાવ કામ એવું સુંદર કર્યું કે, તેના શોભા નિરખતાં તૃપ્તિજ થાય નહી. નગરની સર્વ પ્રજા તે મંડપની શોભા જોઈને ચક્ર બની ગઈ. તેમાં રાજાને ખેરાવા માટે સર્વ કરતાં ઊંચું આસન કર્યું હતું. પછી બીજા કેટલાએક રાજાઓને મંડપમાં બિરાજવા માટે આમંત્રણો કર્યાં. તે પ્રમાણે નીમજ દિવસે સર્વ આવી પહોંતા. ત્યારે ધૃતરાષ્ટ્ર તથા લીષ્માદિકોએ કરી સહુવર્તમાન પાંડુરાજા કુમારોની પરિક્ષા લેવાસાડા મંડપમાં આવીને બેઠા. ગાંધારી, કુંતી તથા સત્યવતી પ્રમુખ રાણીઓ પણ પુત્રોનું પરાક્રમ જોવાને માટે પોતપોતાની બેઠકો ઉપર આવી બેઠી. બધું યથાસ્થિત થઈ રહ્યા પછી દ્રોણાચાર્ય તથા કૃપાચાર્ય રાજપુત્રોને સાથે લઈને તે સભામાં પધાર્યાં; અને પોત પોતાના આસનો ઉપર જઈ બેઠા પછી દ્રોણાચાર્યે સર્વ રાજપુત્રોને પોત પોતાની ધનુર્વિદ્યાની નિપુણતા પ્રગટ કરવાની આજ્ઞા કરી.

દ્રોણાચાર્ય—હું રાજકુમારો, પોતપોતાની કળાઓ અને અસ્ત તથા રાસ્ટ્રમાં પ્રવીણતા બતાવવાને તત્પર થાઓ. જો જોઈને બધા આનંદને પામે.

ઐત્રી ગુરૂની આજ્ઞા થતાં સર્વ રાજકુમારો તૈયાર થઈ ગયા. કોઈ હસ્તિની ઉપર બેસીને પોતાની ઐત્રી ધનુર્વિદ્યામાં કુશળતા બતાવવા લાગ્યો કે, તે જોઈને સર્વ સભાજનો ચકિત થવા લાગ્યા; કોઈ ભાથામાંથી બાણ કહાડી ધનુષ્ય ઉપર ચડાવીને ઐત્રી ચપળતાથી નિશાણો ફેલાવવા લાગ્યો કે, જોનારાઓ સ્તબ્ધ બની જવા લાગ્યા; કોઈ ઐત્રી ત્વરાથી ઉપરા ઉપર આકાશમાં બાણોની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યો કે, જાણે મેઘની પડાવ બની રહી હોયની; ને તેથી બધા ત્રાસને પામવા લાગ્યા. કોઈ રથમાં બેસીને ઐત્રી ચાતુર્ય બતાવવા લાગ્યો કે, બધા ક્ષત્રિઓ આશ્ચર્યને પામ્યા. કોઈ ગદા યુદ્ધમાં પોતાનું પાંડિત્ય દર્શાવવા લાગ્યો; કોઈ અશ્વકળામાં કુશળતા દેખાવવા લાગ્યો. કોઈ અસિ હસ્થવામાં નિપુણતા પ્રસિદ્ધ કરવા લાગ્યો; ઐત્રી રીતે જને જટકી વિદ્યા આવડતી હતી તેણે તેટલી પ્રસિદ્ધ કરી બતાવી. ઐત્રી કુમારોનું પરાક્રમ જોઈને બધા લોકો તેમને ધન્ય ધન્ય કહેવા લાગ્યા. પછી ગુરૂએ યુધિષ્ઠિરને તેની કળા કુશળતા બતાવવાને કહ્યું તેથી તે તેમ કરવા તત્પર થયો ત્યારે બધા લોકો આનંદથી તેની રાંધે જોઈને કહેવા લાગ્યા કે, 'જુઓ આ રાજાનો જટ પુત્ર, એણે પોતાના વિનયથી ત્રિલોકન વરા કર્યું છે! બધા પરાક્રમીઓનો આ ભયભૂત રૂપ છે. ઐત્રી ન્યાય કરવાની અપુર્વ રીત છે. એ મોટો સત્યવાદી તથા પવિત્ર છે.' ઐત્રી લોકોના મુખથી સ્તુતિ સાંભળીને પાંડુ રાજા અત્યંત હર્ષિત થયો. પછી એક રથમાં બેસીને યુધિષ્ઠિર ઐત્રી તો પરાક્રમ કર્યું કે, તે જોઈને સમસ્ત સભાસદો મહા હર્ષને પામવા લાગ્યા. પછી દુર્યોધન તથા ભીમ ગદા યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થયા. અને તેમાં પોતપોતાનું અનુલ્લેખ પાંડિત્ય બતાવવા લાગ્યા. તે ભ્રમણ કરતાં મૂર્ચ તથા ચંદ્રની પદ શોભવા લાગ્યાં. એ બન્નેનું યુદ્ધ જોઈને આકાશને વિષે જોવા રહેલા દેવો પણ મહા આનંદને પામવા લાગ્યા તો બીજા રાજાઓ પ્રમુખ પ્રસન્ન થાય તેમાં શું કહેવું! કૃત્વાએક દુર્યોધનની પ્રસન્ના કહેવા લાગ્યા ને કૃત્વાએક ભીમને વખાણવા લાગ્યા. જેમ કે, ધન્ય છે આ દુર્યોધનના ધર્મને, અને ધન્ય છે આ ભીમના પરાક્રમને. એ પ્રમાણે બધાં ત્યાં સભામાં બન્નેના તરફેણમાં ભાષણો થઈ રહેલાં છે. તેમાં વધારે મન ભીમની તરફેણમાં પડવાથી દુર્યોધન કાંઈક ખિન્ન થવા લાગ્યો. પછી ક્રોધમાં આવેને તથા પોતાનાં નયો રાતાં કરીને ભીમની ઉપર એજો તો ગદાનો પ્રહાર ચલાવ્યો કે, બધા લોકો આશ્ચર્યને પામવા લાગ્યા. પરંતુ ભીમ તેની કાંઈ પણ પરવા ન કરતાં જ્યારે પોતાની ગદા દુર્યોધનને મારતો ત્યારે જાણે તેનાં બ્રાણ્ય હરણ કરી લેતો હોયની! તે જોઈને સભાજનો અતિ ભયભીત થતા હતા કે રખેને ભીમ દુર્યોધનને મારી નાખે! એક બીજાની ગદાઓના કડક કડક કરી નાખવા

લાગ્યા. અને ખત્રેને એવું તો શૌર્ય આવ્યું કે, જાણે હુમાણજ એક ખીજના પ્રાણ સર્થ એકે લોકો અતિ કુલાહલ કરવા લાગ્યા તેઓને દ્રોણાચાર્યે સમજાવીને છાના રાખ્યા. ભીમની પોતપોત કંઈક ઉત્કર્ષતા જોઈને દુર્યોધનના દ્વેષમાં ખમણો વધારો થયો. ક્રોધથી દુર્યોધનનું શરીર કંપ લાગ્યું. તેના આંગમાંથી શ્વેદના ગિંદુ નીકળતા હતા તે જાણે હૃદયસ્થળમાં રહેલા દ્વેષ સમુદ્રના કલોલજ હોયની! યદ્યપિ ભીમના મનમાં તો દ્વેષનો લેશ પણ હતો નહીં તથાપિ દુર્યોધનના મનનો ભાવ જાણીને એવો તો ક્રોધમાં આવી ગયો કે, જાણે કાળજ હોયની! મસ્તકની કશા ઉભા થઈ રહ્યા તે જાણે ક્રોધાગ્નિના ધુમાડજ હોયની! હોઠ કંપવા લાગ્યા તે જાણે દાંતની ભીતિ ખતાવતા હોયની! રોમાંચ ઊભા થઈ આવ્યા છે તે જાણે શરીરનું ખફતરજ ખતી રહે હોયની! જમ કદખાંતના વાયુના પ્રભાવથી ઉદ્યાચલ તથા હિમાચલ પર્વતો પોતાનાં સ્થળોથી ભ્રષ્ટ થાયછે, તેમ દુર્યોધન તથા ભીમ ક્રોધના જ્વરાથી પોતપોતાના સ્થાનકો મુકીને સભાના મધ્ય ભાગમાં આવી લાગ્યા, અને ગમે તેમ કુદતા ગદાઓના પ્રહાર કરવા લાગ્યા. એનો ખરાખર પરિણામ થવાનો સંભવ જાણીને દ્રોણાચાર્યે પોતાના અશ્વત્થામા પુત્રને બોલાવી કહ્યું કે, તું જ એ ખત્રેના યુદ્ધની સમાપ્તિ કર. નહીં તો એઓનું ગદાયુદ્ધ આખો સભા મંડપ કાણ વારમાં ચૂર્ણ કરી નાખશે. ત્યારે તેણે મધ્યસ્થ પણ ખત્રેને સમજાવીને ટાલા કરચા અને તેઓને પોતપોતાને સ્થાનકે બેસાડ્યા. પછી મહા ધોર રાખવાળાં જ રણવાદ્ય વાજતાં હતાં તે તથા લોકોનો કોલાહલ થતો હતો તે બધાને શાંત કરીને દ્રોણાચાર્યે બધા ક્ષત્રિયોને કહેવા લાગ્યા.

દ્રોણાચાર્ય—હવે આ અર્જુનનું ચાતુર્ય જોવું જોઈએ છે. એને હું મારા પુત્રથી પણ અધિક ચાહુંછું. અને એ મારા પ્રાણથી પણ પ્રિય છે. એ સમગ્ર અસ્ત્ર વિદ્યાનો સાગર છે. એની કળાઓને જોઈને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયા વિના રહેવાનું નથી.

પછી પોતાના ગુરૂની આજ્ઞા પ્રમાણે અર્જુન પોતાની કળાઓને વિષે પ્રવીણતા ખતાવવા લાગ્યો. એના બે ખલાઓમાં ખાણોના ભાથા ખાંધેલા છે, હાથમાં પંજ નાખેલા છે; શરીરમાં ખફતર પહેરી લીધું છે; ઇત્યાદિક ખાણયુદ્ધ સાંમગ્રીએ કરી ચુકત થયો થકો સભાની સન્મુખ આવી ઉભો રહ્યો તે ઇંદ્રના જૈરાવતની પદ શોભવા લાગ્યો. તેને જોઈને સર્વ સભા જનો કહેવા લાગ્યા કે, ત્રિભુવનમાં આ એકજ વીર પુરૂષ છે. સર્વ અસ્ત્રવેત્તામાં એ અગ્રેસર છે. સર્વ કર વંશમાં ભૂષણ રૂપ છે. ત્રિભુવનને રક્ષણ કરનારો છે. એને વિષે સર્વ તેજનો સંચય થયો છે. ન્યાયનો સમુદ્ર છે. કીર્તિનો ભંડાર છે. અને ઉત્સાહ સંબંધો તો જાણે આકરજ હોયની! એવું લોકોનું બોલવું શંભળીને કુંતિ હર્ષનાં આંસુ ગાળવા લાગી. પાંડુ રાજા અને ધૃતરાષ્ટ્રનાં શરીરનાં રોમાંચ ઊભાં થયાં તે જાણે હૃદયગત સ્નેહના અંકુરજ ઉત્પન્ન થયા હોયની! પછી અર્જુન

પોતાની કળા કુશળતા બતાવવા લાગ્યો. જમ કે, સિંધર લક્ષ, ચન્ન લક્ષ, સ્વચ્છ લક્ષ, તથા લઘુ
 લક્ષ વગેરેમાં એવી તો પ્રવીણતા બતાવવા લાગ્યો કે, સર્વ લોકો જોઈને ચક્રિત બની ગયા.
 અર્જુનના હાથથી સર્વ લક્ષ અચૂક બેઠતા જોઈને સર્વ શત્રુઓનાં મન બાળલીત થઈ ગયાં.
 સધા વેધ શિવાય અર્જુને સર્વ કળાઓનો સર્વોત્તમ ગાતુર્ય બતાવ્યું તે જોઈને કોણુ વિસ્મય ન
 થાય! અર્જુન પોતાની કળાઓ પ્રદર્શવતાં એવી ચપળતા કરવા લાગ્યો કે, કાણુમાં, હસ્તે, કાણુમાં
 દીર્ઘ, કાણુમાં પૃથ્વીપર અને કાણુમાં આકાશમાં છે એમ સર્વને ભાસતી લાગ્યું. તે જાણે સર્વ
 જ્યોતી દૃષ્ટિને ભ્રમ ઉત્પન્ન કરવા સાક્ષ્ય ક્રીડા કરી રહ્યો હોયતી! અરિચાસ્ત્ર, તથા વદ્ધાસ્ત્રાદિક
 દિવ્ય અસ્ત્રોતું એવું પાંડિત્ય પ્રકટ કરવા લાગ્યો કે, તે જોઈ પાંડુ આદિ સર્વ ઐશ્વર્ય પુરૂષો અર્જુન
 નાને જ્યજ્યકાર બોધવા લાગ્યા. ઇત્યાદિક અર્જુનનો મોટો પરાક્રમ જોઈને સર્વ સભાનાં
 લોકો મંદા હર્ષિત થયાં ને કહેવા લાગ્યા કે, આટલો બધો શ્રમ કરતાં એવું મુખ તો બુદ્ધો કેવું
 પ્રદુઃખિત થયું છે કે જાણે પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર જ હોયતી! એવી અર્જુનની ઉત્કૃષ્ટતા જોઈને તથા તેની
 કીર્તિ શાંભળીને ગાંધારી એવી નિસ્તેજ થઈ ગઈ કે તેના મુખમાં જાણે અમાવાસ્યાએજ પ્રવેશ
 કર્યો હોયતી! અને કૃતિતું મુખ એવું દીપક લાગ્યું કે જાણે શરદૃતુની પૂર્ણિમાએ તેમાં પ્રવેશ
 કર્યો હોયતી! જમ થયાં કરવાથી શમી વૃક્ષમાંથી અગ્નિ પ્રજ્વલિત થાય છે તેમ લોકોનાં મુખ
 થકી અર્જુનની સ્તુતિ શાંભળીને દુર્મોહનતાં મુખમાંથી ક્રોધની શિખાઓ નીકળવા લાગી.
 કણુ સર્વ શત્રુઓ પાડવાની હોવાથી અને મંદુ પરાક્રમી હોવાથી અર્જુનની સ્તુતિ તેને તીક્ષ્ણ
 બાણના જેવી લાગી. તેથી સંનર્ત તથા પુષ્કરોવર્તના મેઘની પદ્મ ગર્જના કરીને પોતાની જીભઓનો
 એવો તો અવાજ કર્યો કે, તે શાંભળીને સર્વ લોકો સ્તબ્ધ બની ગયા અને પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે, શું
 કોઈ પવન ફાટી ગયો કે અથવા પૃથ્વી ફાટી ગઈ કે શું કોઈ કહેવા લાગ્યો કે, સમુદ્ર સોભાયમાન થયો
 હશે! કોઈ બોલ્યો કે, વિદ્યુત્પાત થયો હશે! ઇત્યાદિ જ્યાં ત્યાં તે ભયંકર શબ્દથી શોરમકોર પથરહ્યો.
 એ સમયે અર્જુન આસીદ સ્થાને સ્થિત હતો. તેણે પોતાના હાથમાં મોંઢું ધનુષ્ય ધારણ કર્યું હતું તેથી
 એવો શોભતો હતો, કે જાણે સાક્ષાત્ ધનુર્વેદજ હોયતી! રણવાદ્ય વાગી રહ્યાં છે; લોકો કોલાહલ શબ્દો
 કરી રહ્યાં છે, અર્જુને પોતાની વિદ્યાની પરિક્ષા દેતી વખતે જે ધનુષ્યનો ઇણત્કાર કર્યો હતો તે હજી
 લોકોના કાનમાં ઘોળાયા કરે છે; જેવા મળેલા માણસોના બ્રહ્માંડને બેદ કરનારા શબ્દો થઈ રહ્યા છે,
 અર્જુને ધનુર્વિદ્યા શિવાય બીજી કળાઓ બતાવી જેવી કે, અતિ કઠણ પદાર્થો મુઠિથી ફોટી નાખ્યા;
 અને જ્યાં દૃષ્ટિ પાણુ પહોંચી શકે નહીં એવાં સૂક્ષ્મ નિરાણુનો યથાર્થ વેધ કર્યો; લોહના
 બનાવેલા તથા ચક્રની પદ્મ ભ્રમણ કરનારા એવા ચંચલિત હુંડેતાં મુખ પાંચ પાંચ બાણોથી
 એકલ સમયે વેધન કર્યાં. ઇત્યાદિક અનેક અદ્ભૂત કળાઓને જોઈને દેવો પણ વિસ્મિત

યથા, ચક્ર, પ્રાસ, ગદ્યા, ખડ્ગ વગેરે શસ્ત્રોની અત્યંત નિપુણતા બતાવી તેનો ચમત્કાર વિવિધ વિવિધ થઈ રહ્યો છે. એવામાં કર્ણનું વિવિધ વીર્ય જ્ઞેષ્ઠને બધા ચક્રિત બની ગયા. તે સમયે જેમ પરમાત્માને આકાશાદિ પંચ મહાભૂત આવરણ કરી રહે છે તેમ પાંચ પાંડવો દ્રોણના આસપાસ વીંટાઈ રહ્યા. અને જેમ તારા ગાયુ ચંદ્રમાને આવરણ કરે છે તેમ અશ્વત્થામા તેમ નથાણુ દોરવો દુર્યોધનને વીંટાઈ રહ્યા હતા. દોરવો મહાસિંહનાદ કરવા લાગ્યા. તે જાણે તે મનુષ્ય પવન વડે સમુદ્ર મધ્યમ કરતી વેળાએ થયેલા શખ્તોનું સમરણ કરી દેતા હોયની! ભુવનમાં આવા અવસ્થાથી થયેલા શખ્તોવડે લોકો ત્રાસને પામીને જ્યાં ત્યાં જતેલા લાગ્યા. એવા સમયે રાજા પ્રસીરની કેપર મુઠ્ઠા કવચ પહેરેલું છે. સાંખી લુલ્લઓ છે, જેનું શરીર ઊંચું છે; કોષે મીઠી મુખ્યદૃષ્ટિ વિદ્યાય થઈ રહી છે; જેની પાશે ધનુષ્ય તથા બાણ વગેરે યુદ્ધ સામગ્રી સુખમયી છે; જે અર્જુનની સાંધે શુંગની પદ સાળ ચોળ આંખોવડે જ્ઞેષ્ઠ રહેલો છે; સુવર્ણનું કવચ પહેરેલું હોવાથી જ્યારે મેદ પ્રવેશન હોયની! એવો શોભી રહ્યો છે; એવો કર્ણ સભાની સમુપસ્થાતી સુપારશ્વ તથા દ્રોણનાયને નમસ્કાર કરીને અતિ ગર્વથી બોલ્યો.

કર્ણ - સર્વ સજ્જાતો, દોરવો જેમ ન સમઝવું કે, જગતમાં એક અર્જુનન મહા પાંડવો હતા તેને મારી પાછા મરણ પામી જશે.

પણ તે જ કવચે પ્રવેશ પામે કરી બતાવી હતી તે બધી યથાર્થ તેના જીવન અર્થ તથા સર્વ અર્થ કરી બતાવી તે જ્ઞેષ્ઠ અત્યંત દુર્બલ પામી તેને દૃઢ આશ્રિંગન હોઈ રહેવા મોકલ્યો.

કર્ણી—હુ કુષોધન, આ અર્જુનની પ્રસંશા જોઈને મારા અંતઃકરણને વિષે તો તોપ ઉત્પન્ન થયો છે કે, તેની અર્જુનની સાથે યુદ્ધ કરવા શિવાય બીજું કોઈ ઔપધિન નથી. (અર્જુન કુર્ણુનાં વચનો શ્રાવણીને જન્મ આહુતી નાખ્યાથી અત્રિ પ્રજ્વલિત થાયછે તેમ અર્જુન મનમાં કોપાયમાન થયો થકો બોલવા લાગ્યો.)

અર્જુન—હુ કર્ણ, તને પોતાની સ્ત્રીઓના નજોમાંથી અત્યુની ધારાઓ વહીવવાની મરજી થઈ છે એમ જણાય છે. મારા યશસ્વી સમુદ્ધમાં તું શા સાડા છુટીને મરેછે! (અર્જુન અર્જુનનાં ચાણકના વચન શ્રાવણીને કર્ણ અતિ કોપાયમાન થયો થકો બોલવા લાગ્યો.)

કર્ણી—(સ્થત નેત્ર યુક્ત સમુદ્ધની પદગર્જના કરીને) હુ અર્જુન, શરદ્રૂતના મેઘની પદ અમસ્થી શું ગર્જના કરવા કરેછે! તારાં વચનો શ્રાવણીને શું હું બીહી જવાનો હતો કે! તારામાં હિમ્મત હોયતો મારી શાંખે આવી જા. આજ ધરીએ તારો સર્વ અહંકાર કાહણી નાખીશ તે સાંભળીને

પછી પોતાના દ્રોણાચાર્ય શુરની આજ્ઞા લઈ ધનુષ્ય બાણ ધારણ કરીને અર્જુન કર્ણની સાંભે થયો. અને યુદ્ધનો પણ પ્રારંભ થયો. તે જોવાને માટે આકાશને વિષે આવી શૂરના દેવોના વિમાનોથી જાણુ આકાશ આણું પુષ્પિત થઈ ગયું હોયની! એવું ભાસવા લાગ્યું. અધિક શું કહેવું, એ યુદ્ધ જોવાને કાંઈ સૂર્ય પણ પોતાનો રથ લાણુક થોભાવીને ઊભો રહ્યો જન્મ વિધ્યા-ચક્ર પર્વતની ઉપર મહોન્મત હસ્તિઓ સાંભે આવી ગમ્મલા શોભાને પામેછે તેમ અર્જુન અને કર્ણ યુદ્ધ કરવા શાંખે આવી ગમ્મલા શોભાને પામવા લાગ્યા. તેને જોનારા સર્વ દેવ તથા મનુષ્યોમાં કોઈ અર્જુનની પ્રસંશા કરવા લાગ્યાં ને કોઈ કર્ણની કીર્તિ ગાયન કરવા લાગ્યા. જન્મ કે, આ મહા ધનુર્ધર અર્જુનની આગળ આ કિંપદાર્ય કર્ણ તે શા હિશામમાં છે! ધૃત્યાદિક પાંચો વગેરે બોલવા લાગ્યા અને આ મહા પરાક્રમી કર્ણની પાશો ખસેરા અર્જુનનું શું વળવાનું હતું! એની રીતે દુર્યોધનાદિ બોલવા લાગ્યા. તે ખખે એક બીજાની સાંભે આવી મહા ગર્જના કરીને એની રીતે યુદ્ધ કરવા માંડ્યાં કે જોનારાઓથી પણ તેનો પરિતાપ સહન થઈ શકતો નહોતો. કૃતી એવું દાણુ યુદ્ધ જોઈને આગળ જતાં કોણુ જાણુ એવું કેવું પરિણામ નીપજશે એવો વિચાર કરતી મૂંઝાને પામી. ત્યારે વિદુર પાછો જઈ ચંદનાદિક ઉપચારથી તથા પંચનાદિક કરવાથી તેને સાવચેત કરી. પાંડુ રાજ પણ મનમાં કહેવા લાગ્યો કે, અતિ શૂર યોદ્ધા છતાં પણ યુદ્ધમાં હાર હત થવાને દૈવ્ય પ્રધાન છે. એવું ધારીને ખિન્ન થઈ ગયો. પછી પ્રારમ્ભ ઉપર આધાર રાખીને પાંડુ રાજ તથા કૃતિ વગેરે સંબંધીઓ એક વિષ્ણુ જોવા લાગ્યા. ત્યારે કૃપાચાર્ય કર્ણ પ્રત્યે બોલ્યો.

કૃપાચાર્ય—હુ કર્ણ, જન્મ મેટ્ર પર્વતમાંથી કલ્પ વૃક્ષની ઉત્પત્તિ થાયછે તેમજ પાંડુ રાજથી અર્જુનનો જન્મ થયો છે; અને જન્મ શીપમાંથી મોતી નીપજે છે તેમ કૃતીના ઉદ્ભવથી અર્જુનની

ઉત્પત્તિ થઈ છે. એવો આ અર્જુન સર્વ જગ પ્રસિદ્ધ છે. તેમ તું ક્યાં માતા તથા પિતા થઈ ઉત્પન્ન થયો છે તે મને કહો! કોઈની સાથે યુદ્ધ કરવું કાંઈ જોવી તેવી વાત નથી. સર્વ પ્રકારે યોગ્યતા જોઈએ છે. સર્વના શાંભળતાં તારૂં કુળ પ્રસિદ્ધ કર્યા પછી અર્જુનની સાથે તારૂં યુદ્ધ થશે, (એવાં કૃપાચાર્યનાં કઠણ વચનો શાંભળીને દુર્યોધન ખોલી ઉઠ્યો.)

દુર્યોધન—(કોપાયમાન થયો થકો) હું કૃપાચાર્યજી, મોટા કુળથી તથા પ્રખ્યાત માવિત્રોથી કોઈ મહોદાધન પામતો નથી. મહત્તા તો માત્ર ગુણથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. જુવો કે, કમળની ઉત્પત્તિ પંકથી થાય છે તો પણ લોકોને અતિ પ્રીય હોય છે તેનું કારણ માત્ર સુગંધિઆદિક ગુણ છે. તેમ કોઈ પુરૂષ નીચ કુળથી ઉત્પન્ન થયો છતાં તે મહા પરાક્રમી થાય તો તેને મોટા સમજવો જોઈએ છે. અહીં કુળનું શું કામ છે? માત્ર વિદ્યા વિષેજ વિચાર કરવો જોઈએ છે. કોઈ કુલીન માણસ છતાં વિદ્યા હીન હોય તો તે અનુપયોગી કહેવાય. અને અકુલીન છતાં જો વિદ્યાવાન હોય તો તે અતિ ઉપયોગી થઈ પડે છે અને તેનો જ્યાં ત્યાં સત્કાર થાય છે. આ દેશો તો કેવલ યુદ્ધ આતુર્ય જોવું છે. ખીજા કશા વિષે કાંઈ વિચાર કરવો જોઈતો નથી. શૂર વીર પણા વિના કુલીનપણુ વ્યર્થ કહેવાય. આ કર્ણ મહા શૂરવીર છે; પરાક્રમી છે માટે અર્જુનની સાથે યુદ્ધ કરવામાં કાંઈ હરકત નથી. જો કહેશો કે કર્ણ રાજા નથી તેથી અર્જુનની તુલ્ય ન કહેવાય તો જુવો હું કર્ણને અંગ દેશનો રાજ્યાભિષેક કરું છું.

એમ કહી, કર્ણને રાજા કરવાની દુર્યોધન સર્વ તૈયારી કરી. પુરોહિતને ખોલાવી કર્ણને સિંહાસન ઉપર બેસાડ્યો. પછી તીર્થોદ્ધક વગેરે મંગાવીને રાજ્યાભિષેકની ક્રિયાનો આરંભ થયો. તે સમયે કર્ણની ઉપર કલંક રહિત ચંદ્રની પઠ અતિ સુંદર છત્ર ધરવામાં આવ્યો હતો તે જાણે કર્ણે પોતાની ભુજના પરાક્રમથી ઉત્પન્ન કરેલું યશ જ હોયની! અતિ સુંદર અંગનાઓ પોતાના હાથમાં આમર લઈને કર્ણની ઉપર હોળતી હતી તે જાણીયં ભાગીરથી નદીનો કલ્લોલ જ હોયની! કૃત્તીએક સ્ત્રીઓ નાના પ્રકારના મંગળ ગીત ગાઈ રહી હતી. ખંદીજનો ખોલવા લાગ્યા કે અંગ દેશના રાજાનો જય થાઓ. વારાંગનાઓ નૃત્ય કરવા લાગી છે; અને જ્યાં ત્યાં મંગળ શબ્દો થઈ રહ્યા છે. તે જોઈને કર્ણ અતિ આનંદને પામ્યો અને દુર્યોધન પ્રત્યે ખોલ્યો.

કર્ણ—હું દુર્યોધન, આ ઉપકારથી હું ક્યારે મુક્ત થઈશ! એને માટે તમારા કાર્યમાં મારા પ્રાણ અર્પણ કરું તો પણ તેની તુલના થાય નહીં.

દુર્યોધન—(પ્રેમાલિંગન આપીને) હું કર્ણ, એના બદલામાં હું એટલુંજ માંગી લઉં છું કે, જ્યાંસુધી આપણ બન્ને જીવીએ, ત્યાંસુધી કોઈએ મિનાઈ તોડવી નહીં.

કર્ણ—હું સ્વામી, હું આ વચન આપું છું. મિત્રતા નભવી કાંઈ મોટી વાત નથી પણ આ પ્રાણ-પણ તમારાં છે, એમ જાણવું.

—એવી રીતે કર્ણને પ્રહારિયે થયા પછી હાથમાં ધનુષ્ય ખાણુ લઇને અર્જુનની સાથે યુદ્ધ કરવાને ઊભી ઊભો થયો; ને તેને હાક મારી. તે વખતે પોતાના પુત્રને અંગ દેશનો રાજ્યા-લિપક થયો એવું શંભળીને કર્ણનો પિતા અત્યંત હર્ષિત પામ્યો. અને પ્રકુલિત કમણ્ણી પદ મુખ મુદાયુક્ત થયો થકો દોડતો-દોડતો મંડપમાં આવ્યો. તેને જોતાં જ હાથમાંથી આપ નીચે મૂકીને તેને દંડવત્ નમસ્કાર કર્યો. કહ્યું છે કે, પિતાના જેવું કોઈ દેવત નથી. કર્ણે મસ્તક પ્રથમજ અભિયંકથી ભીજાવેલું હતું તેની કિપર વળી પિતાના હાંપાંશુ પરચાથી વધારે આદર થયું. પિતાએ આલિંગન દઇને ચુંબન કર્યું. એ બાબુ જોઈ બધા જાનોને નિશ્ચય થયો કે કર્ણ સાર-થીતો પુત્ર છે. ત્યારે અતિ અત્સરયુક્ત ભીમ કર્ણને કહેવા લાગ્યો.

ભીમ—હું શરણી પુત્ર, આ ધનુષ્યને તું નાંખી દે; અને હાથમાં ગંગામ સે. જેમ વતના પશુએનો અધિપતિ થયાની શિયાળીઆમાં શકિત હોતી નથી. તેમ અંગ દેશનું રાજ્ય કરવાને તું શકિતવાન થઈશ નહીં. અને અર્જુનની સાથે તું યુદ્ધ કરવાને પણ લાયક નથી. (અરજામાં દુર્યોધન ભીમને કહેવા લાગ્યો.)

દુર્યોધન—હું ભીમ, તું ધીર પુરોના દુળની પરીક્ષા કરવાને તત્પર થયો છે માટે મૂર્ખ છે. જો કે, અગસ્તિ દુર્યોધની ઉત્પત્તિ દુઃશયી થઈ છતાં તે આખા સમુદ્રને પી ગયો. માટે એવા પુરોના પરાક્રમની પરિક્ષા કરવી જોઈએ. કાંઈ દુળ વિષે વિચાર કર્યો નહીં. શું કર્ણને તું સાધારણ માણસ સમજે છે કે! એની કૃતિ કિપરથી જ એવું જણાઈ આવે છે કે, એ કોઈ મોટો હસીન પુરુષ છે. સ્વારથીના દુળમાં આવ્યો પુત્ર રત્ન કોઈ કાસ થાય નહીં. (એવું દુર્યો-ધનનું બોલવું શંભળીને તે સ્વારથી બોલી ઊઠ્યો.)

સારથી—હું દુર્યોધન, તમે ધન્ય છો. તમરો તકં સાચો છે. એ જોડો કાંઈ મારા દુળમાં ઉત્પત્ત થયેલો નથી. પણ અત્યંતક દૈવયોજે મારા હાથમાં આવી ગયાથી ને એવું પુ-ત્રની પદ પાશન પોષણ માત્ર કરવું છે. એક સમયે સત્વરના ગંગાના કિનારા કિપરે હું ન્હાવાને ગયો હતો ત્યાં નદીમાં પાણીના વગથી વહેતી આવતી એક પરી મારા રીલામાં આવી. તેને પાણીમાંથી કઢાડીને હું ઘર લઈ ગયો. અને મારી સ્ત્રીની સાંજે ઊણીને લેણું તો તેમને એક અતિ તેજસ્વળે બાલક દેખાયો. એના કાંતમાં દુર્યોધન પડેલા હતાં. તે એક જોડા હતા કે, એનાશવું બન મોટા વિદ્યા મહેન નહીં. પછી ને મારી સ્ત્રીને કહ્યું કે, તું જોડો વિદ્યાની છે. મારે અને પોતાનો એકનો મનીને એવું સારી રીતે જાણુ એવું નહીં. ત્યારે મારી

સ્ત્રી બોલી કે, હું પ્રાણપતિ, મને આજ પરોઢીએ એક સ્વપ્ન આવ્યું હતું. તેમાં જાણે મૂર્ખ આવીને મને કહેતો હોય કે, તને એક અતિ પરાક્રમી પુત્રની પ્રાપ્તિ થશે. એવું દીઠું. એવી મારી સ્ત્રીના મહોણની વાત શાંભળીને હું ઘણો રાજી થયો; ને બોલ્યો કે, હું પ્રિયા, તે પુત્ર આવે છે; તેને સારી રીતે સંભાળ. પછી તે છોકરાને પેઢીમાંથી બાહાર કહાડીને મેં મારી સ્ત્રીના બોળામાં મુક્યો. એ બાલક કાનના નીચે હાથ મુકીને પેઢીમાં સુતો હતો તેથી શુભ દિવસ જોઈને મેં એવું નામ કર્યું એવું પાડ્યું. સ્વપ્નમાં સૂર્યતું દર્શાન થયાથી એનો લાલ થયો તેથી એને લોકો સૂર્ય તનય પણ કહેછે. જન્મ ક્રમણ કાલ્પમાં થાયછે તોપણ તેની સુગંધી અઘોરિક કહેયછે. તેમજ એ છોકરો જોપણ અમારા ઘરમાં ઊછરી મોટો થયો છે તોપણ એનામાં શુભ મોટા છે. બાલપણથીજ એનાં લક્ષણો અસાધારણ દેખાતા હતા. તે જોઈને હું તર્ક કરતો હતો કે, આ બાળકનો જન્મ કોઈ મોટા રાજકુળમાં થએલો હોવો જોઈએ અને એના પરાક્રમ ઊપરથી એ વાત સાચી પણ મનાય છે. ત્યારે સારથીના કુળમાં પેદા થએલો છે એવું જાણીને એનો તર છોડવો યોગ્ય નથી. જુવો કે કોકિલાના બચ્ચાને કાગડી પાળે છે તેથી શું તે કાગડું કહવાય કે!

એવી કથા શાંભળીને બધા સભાસદો આશ્ચર્યને પામ્યા. અને કુંતી મહા આનંદને પામી કે, હું ધન્ય છું કે, મારો મોટો પુત્ર જીવતો મારી આંખે જોયો ને તે આવો પરાક્રમી થયો. પેઢીમાં નાખતી વખતે મેંજ એને કુંડલો પહેરાવ્યા હતા. હું મોટી ભાગ્યશાળી છું કે, અર્જુન તથા કર્ણના જેવા મહા પરાક્રમી મારા પુત્રો છે. અર્જુનના ભાઈવિના એની ખરોખરી કરનારો બીજા આ જગતમાં કોણ નીકળવાનો છે! હવે કોઈ સારો સમય જોઈને એ બધી વાત મારા પુત્રોને કહીશ. એવાં કુંતિ પોતાના મનમાં નાના પ્રકારના સંકલ્પો કરવા લાગી એટલામાં દુર્યોધન કોપથી હાથ ઊંચો કરીને બોલ્યો.

દુર્યોધન—આ કર્ણ ગમે તે જાતનો હોય; મેં તો એને અંગદેશનો રાજ્યાભિષેક કર્યો છે, એ વાત જને રૂચતી ન હોય તેણે હાથમાં ધનુષ્યબાણ લઈને તૈયાર થવું.

એવું દુર્યોધનતું બોલતું શાંભળીને પાંડવો કોપાયમાન થયા. લોકોમાં પણ મોટો કોલાહલ થવા લાગ્યો. તેવામાં પાંડુ રાજા દ્રોણાચાર્ય પ્રત્યે બોલ્યો.

પાંડુ—આ મંડપની રચના કરવાનો હેતુ માત્ર કુમારોની પરીક્ષા લેવાનો છે. તેમાં તે એકબીજા પર એકબીજાની યુદ્ધ થવું જોઈતું નથી. માટે તમે કૃપા કરીને કલહવું નિવારણ કરો. તે વખતે મૂર્ખ અસ્તગિરિના શિખર ઊપર ગયો તે જાણે પરસ્પર ભાઈઓનો કલહ પોતાને લીધે ન આવે એટલેથી ગયો હોયની! પછી દ્રોણાચાર્ય પોતાના બે હાથ ઊંચા કરીને કૌરવો તથા

પાંડવોના કનકહનુ નિગરણ કરેલું. અર્જુનનો મદાકમ જોઈને પાંડુ મહા હર્ષને પામ્યો. તેમજ કુમારોનો પરસ્પર દેષ જોઈને ખેડ પણ પામ્યો. રામા વિસર્જન થયા પછી ધૃતરાષ્ટ્રને, દુષ્યાધ્યાર્ષને, દ્રોણાધ્યાર્ષને તથા ભીષ્મને સાથે લઈને પાંડુ પોતાને ઘર ગયો. લોકો પણ કોઈ કંઈની કાંઈ અર્જુનની કોઈ દુર્યોધનની કીર્તિ કરતા કરતા પોત પોતાને ઘર ગયા.

વિવમદત્તમ.

હત્તરેતરરવ્રવીક્ષણસ્તે વિનવાચ્છાદિતમત્સરાઃ કુમારાઃ.

સંકલાનુ કલાસુ કૌલિયોગ્યાં મિલિતા એવં વિતન્વતે સ્મ નિત્યં ॥ ૧ ॥

અર્થ:—તે રાજપુતો રાકેશ કળાઓને વિષે ક્ષણ કરવાને યોગ્ય પરસ્પર એક બીજાના છિદ્રો જોતાં મત્સર યુક્ત છતાં પણ તે વિનયે કરી શ્રમ રાખીને સાથે મળીને નિત્ય પ્રત્યે ખેળતા હતા. ॥૧॥

इति मलधारित्रीदेवप्रभसूरिविरचिते पांडवचरिते महाकाव्ये भीमदुर्योध-
नादिजन्मकुमारकलारोपणमुदशनवर्णनं नाम तृतीयः सर्गः समाप्तः ॥ ३ ॥

અથ શ્રી ચતુર્થ સર્ગ પ્રારંભઃ

અથ અન્યથા કોઈએક સમયને વિષે પાંડુ રાજા પોતાની રાજ સભાને શોભાયમાન કરવું સાડ સર્વ સભાસદો ગિરાજેલા છતાં એક ઊંચાં સુશોભિત રાજ્ય સિંહાસન ઉપર બેલે; તે જન્મે મંદરાચલ ઉપર સૂર્ય ઉદય થયાથી શોભાને પામે તેમ દીપવા લાગ્યો. સુભગ્યોમાં ઉત્તમ બાલ્યુર્ધ્વ શોભી રહ્યા છે, કંઈ મોતીઓની માળા દીપી રહી છે, મુગટ મંદનથી મસ્તક ખીલી રહ્યો છે, કાનોમાં કુંદલો ચકચકી રહ્યાં છે; કુંકુમ, કસ્તુરી, કપૂર, ચંદન વગેરે સુગંધી પદાર્થોના મદનથી શરીર બાહરી રહ્યું છે, શરીરની ઉપર દિવ્યાંગરો પોતાની અમૂલ્યતા બતાવેલી રહ્યાં છે, બંદીજન ચામર વડે વાધુ હોળી રહ્યા છે; ઇત્યાદિક સર્વ શોભાયુક્ત સિંહાસન ઉપર ગિરાજેલો પાંડુ રાજા, ઇંદ્ર સભામાં ઇંદ્રાસન ઉપર ગિરાજેલા ઇંદ્રની પદ મહા તેજસ્વી દેખાવા લાગ્યો. સભામાં ધૃતરાષ્ટ્ર, ભીષ્મપિતા, તથા વિદુરદિ સર્વ રાજાઓ બેઠાલા છે; કંવિઓ રાજની સ્તુતિ કરી રહેલા છે; ગાંધર્વ લોકો ગીત ગાઈ રહ્યા છે; વાસંગનાઓ નૃત્ય કરી રહી છે; બંદીજન સ્તુતિ કરી રહ્યા છે; એવામાં પ્રતિહાર આવી નમસ્કાર કરી પાંડુ રાજાને કહ્યું કે, હું રાજાનું દર-વાજા દુપદ રાજાનો દૂત કાંઈ સંદેશો લઈને આવ્યો છે. તે શાંભળી રાજાએ તેને આંખની ધારાતથી કહ્યું કે તેને અંદર આવવા દેજો. તે સમગ્રી પ્રતિહાર તે દૂત ને અંદર બોલાવી લાવ્યો. દૂત આવી હાથ જોડી નમસ્કાર કરીને સર્વ વૃત્તાંત કહેવા લાગ્યો.

દૂત—હું મહારાજ, દ્રુપદ રાજની દ્રુપદી નામની પુત્રી ઉપર થયાથી તેના સ્વયંવરની રચના થઈ છે; ત્યાં આવવા સાડા સર્વ રાજાઓને આમંત્રણો કર્યા છે; તેમાં દ્રુપદ રાજાએ એવી પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે, જે રાજા રાધાવેધ કરી શકવાને સમર્થ થશે તેને હું મારી પુત્રી પરણાવીશ. તે પ્રતિજ્ઞા જરૂર પુરી થવી જોઈએ છે. અને મહા પરાક્રમી વિના તો રાધાવેધ થઈ શકે નહીં; માટે હું સ્વામિન આપને અતિ નમ્રતાથી તેમણે વિનંતિ કરી કહેવરાવ્યું છે કે, આપણા એક શો ન પાંચ પુત્રો મહા ધ્વજવાન, પરાક્રમી તથા ઉત્તમ ધનુર્ધારીઓ છે તે સર્વને સાથે લઈને મારી રાજધાનીમાં પધારવું.

એવાં તે દૂતનાં વચનો શાંભળીને પાંડુ આદિ સકલ કુરૂવંશના પુરૂષો મહા આનંદને પામ્યા. અને દૂતને યોગ્ય શિરપાવ આપીને વિદાએ કરતી વખતે કહ્યું કે, અમે આવશું. પછી સર્વ તૈયારી કરીને ભીષ્માદિક વૃદ્ધ પુરૂષો તથા કૌરવ પાંડવાદિક તરૂણ પુરૂષો વગેરે સર્વ સ્વજનોને સાથે લઈને પોતાના મંત્રિઓ સહિત પાંડુ રાજા, દ્રુપદ રાજાના રચેલા સ્વયંવરમાં જવાને નીકળ્યો. તેમાં યુધિષ્ઠિરાદિ પાંચ પાંડવો તથા દુર્યોધનાદિ શત્રુઓ કૌરવો પોત પોતાની જુદી જુદી અસવારીએ નીકળી પડ્યા. રસ્તામાં જતાં મેઘ ગર્જનાની પદ્ધતિ અસ્વારીને વિષે ઘોડા, હાથી, તથા ચોધાઓના મહા ભયંકર શબ્દો થવા લાગ્યા. આકાશમાં ઊંચી ધ્વજા અથવા પતાકાઓ ફરકી રહી છે તે જાણે અમે સર્વથી પહેલાં જઈ પહોંચશું એમ કહેવાની સૂચના કરતી હોયની? તે સમયે જમ સર્વ દેવતાઓમાં ઈંદ્ર શોભાયમાન દેખાય છે તેમ તે સર્વ સમાજમાં પાંડુ રાજા અતિ દીપવા લાગ્યો. કુંતી તથા માદ્રી પણ સાથેજ હતીઓ. તેથી જમ ગંગા અને પાર્વતી સહિત મહા દેવ શોભાને પામે તેમ પાંડુરાજા અતિ મનોહર દેખાવા લાગ્યો. ધૃતરાષ્ટ્રે પણ પોતાની સ્ત્રીઓને સાથે લીધી હતી; તેથી તે પણ અતિ શોભવા લાગ્યો. જતાં રસ્તામાં આવતા ગામોનાં લોકો ગાયોના ધી પ્રમુખ યથાયોગ્ય ભેટ કરતા હતા. નહાના નહાના ખંડીઓ રાજાઓ પણ યથા શક્તિ આદર સત્કાર કરવા લાગ્યા. તેઓને અતિ પ્રેમે કરી પાંડુ રાજા આશ્વાસન કરતો હતો, તેમ બીજા પ્રજા જનોનું પણ તેવીજ રીતે સન્માન કરતો હતો. એમ કુચ પર કુચ કરતાં કુદ દેશને અતિ દૂર મુકીને કાંપિલ્યપુરની સમીપે આવી પહોંતા. તેની દ્રુપદ રાજાને ખબર પડી કે પાંડુ રાજા આપણ રાજ્યની હદમાં આવી પહોંતા છે; તે બોલાવવા સાડા પોતે રાજા સાંભળે ગયો. ત્યાં બંને રાજાઓનાં માણસો જમ દુધ ને પાણી મળી જાય તેમ મળી ગયા; અને આનંદના લોપ થવા લાગ્યા. દ્રુપદ રાજા પાંડુ રાજાને જોઈ હાથી ઉપરથી પગે ચાલી તેની પાસે જવા લાગ્યો. તેને જોઈ પાંડુ રાજા પણ રથપરથી ઉતરી સાંભળે જઈ અન્યોન્ય લુલ્લ પ્રસારી ઘણા હાનુકી નેર્યા. એટલામાં દ્રુપદ રાજાનો સારથી રથ લઈને નજીક આવ્યો. તેની ઉપર દ્રુપદ રાજા બેઠો; તેમજ પાંડુ રાજા પણ પોતાના રથમાં બેઠો. પછી તે બંને રથોમાં બિરાજતા.

રાજાઓ સાથે મળીને કાંપિલ્ય પુરમાં જતા નીકળ્યા. બન્નેના શિર ઉપર સેવકો છત્ર ધારણ કરી રહ્યા છે, ચમરે કરી નાચુ ઢાળી રહ્યા છે; છડીદાર પાસે કરી રહ્યા છે, બંદીનતોને દાન દેવાઈ રહ્યું છે, ઇત્યાદિક પ્રભુતા યુક્ત બન્ને રાજાઓ પુરમાં આવી પહોંતા. ત્યાં પાંડુ રાજાએ ગંગાજીને જોયા ત્યાં બાહુએનું દુપદ રાજાની આજ્ઞાથી ગામતી બહાર એક સારા બગીચામાં પાંડુ રાજાએ પોતાનો ઉતારો કરવો. ત્યારપછી દુપદ રાજાના કહેવાથી કાંપિલ્ય પુરમાં પ્રવેશ કરવો. ત્યાં સ્વયંવર મંડપની રચના એવી તો રમણીય કરી હતી કે, વિરવકર્માના જેવા કારીગરો વિના ખીજ કોનાંથી બની શકે! મંડપમાંની જમીન નીળમણીના જેવી પ્રકાશમાન દીરાવા લાગી. તેમાં હંભરો મુવલોમય હરો હાર સ્તંભ દીપી રહેલા હતા. કટલાએક નીળમણી સ્તંભોની ઉપર શિષ્ટ શાસ્ત્રીઓએ દેવાંગનાઓનાં ઉત્તમ ચિત્રો પાડ્યાં હતાં. તેઓને જોઈ જોઈને સર્વ મહિત બની જતા હતા. મંડપમાં નાના પ્રકારના પુષ્પોની સુગંધી બહેડી રહેલી હતી. ઇત્યાદિક અદ્ભુત રચના જોઈને સર્વ લોકો કહેવા લાગ્યા કે, શું આ રત્નનિધિ સમુદ્રજ છે કે શું! મંડપના મધ્ય ભાગને વિષે એક મુશ્કેલીનો મોટો સ્તંભ મુક્યમાં આવ્યો હતો. તે બહુ પૃથ્વીના મધ્ય ભાગમાં સુમેરુ પર્વતજ હોયની! એવો રમણીય દેખાતો હતો. તેની દાખી તથા જમણી બાજુએ ચાર ચાર ચક્રો ફરી રહ્યાં હતાં. તે હિમ સ્તંભ પરના અગ્ર ભાગે રત્નની પંચાળી અષ્ટો મુખે કરી સ્વયંવર નિરખવાને કબી રહી હતી. સ્તંભની નીચે દેવતાઓને બેસવા માટે બે જગ્યાઓ કરી રાખેલી હતી તેની પાસે એક ધનુષ્ય મુક્યું હતું.

પછી નિપુણ નિમિત્તિઆએ બતાવેલા શુભ મહુર્તના તથા શુભ લગ્નના આગળ દિવસે રાજાના દુપદ રાજાએ સર્વ રાજાઓને મંડપમાં પંથારવા કહેવાને એક એક દૂતને મોકલાવી દીધો. તે સમયે રત્નાકરમાં સૂર્ય પ્રવેશ કરવો તે બહુ તેમાંથી દુપદ નંદનીને પહેરવા સાથે ઉત્તમ રત્નના અલંકારો લઈ શીઘ્ર પાછા આવવાના હેતુથી જ ગયો હોયની! પછી રાત થવા માંડી. તે જ જો બૂપ અથવા બૂપ કુમારોને દુપદ કન્યાની સાથે સંગની ઇચ્છા હતી તેઓને શત યામિનીઓના જેવી ભસવા લાગી. પાંડુ રાજાને પોતાના પુત્રોના બળ પરાક્રમ તથા આતુર્યનો સારી રીતે ભરોસો હતો તેથી તેને મુખે નિદ્રા આવી ગઈ. કુરુકુમારોનું અદ્ભુત રૂપ જોઈને દુપદ રાજા પોતાની પ્રતિજ્ઞાને વારંવાર નિંદવા લાગ્યો; અને ખતમાં કહેવા લાગ્યો કે, આ પ્રતિજ્ઞા કરીને હું બંધાઈ ગયેલો છું. હવે બીજાને હું મરી પુત્રી પરણવી શકું નહીં. આ કુરુકુમારો સર્વ રીતે યોગ્ય છે પરંતુ તેઓમાંના કોઈની સાથે હું દુપદીને કેમ પરણવી શકું! એવી ચિંતાને વશ થવાથી દુપદ રાજાને નિદ્રા આવવી નહી. તેમજ ખીજ કટલાએક રાજાઓને દુપદીની આલિસવા છતાં પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરવામાં સંગ્રામ હતો તે સર્વમાંના કોઈને બહુ નિદ્રા આવી

કાંતામાં કુકરોની શોભા અફલુત દીશવા લાગી. ગંજામાં મોતીઓની માળાની દ્રવિ અનિ-
 વંચનીયજ રવિને લાસવા લાગી. લુબ્ધને વિષે પાણ્ડુગંધ, હાથમાં સુવર્ણના કંકણ, આંગળી-
 ઓમાં આંગળીઓ, કટિ વિષે કટિ મખમલ; ચરણોમાં નેપુર, અને અંશુળીઓમાં ધીછિઆ
 એમ મધ્યગી અસંકારથી ભરપૂર શોભતું હતું તેવું વર્ણન કર્યું કરી શકાય? અસંકાર
 યુક્ત દ્રોપદી વિદ્યુતવત્તાની પદ દીપવા લાગી. અને રૂપની મધુશીમા યાત્રી રહી. યાત્રી રીતે
 અતિ હિસમ ચીરો તથા અમૂલ્ય અસંકારોએ કરી યુક્ત થઈને પછી દ્રુપદી મંદપમાં આવવા
 નીકળી તે જલજી હંદ્રપુરીમાંથી વેમાનમાં યેશીને અમર કુંભરી મૃત્યુ લોકમાં આવતી હોયની!
 તેની શોભવા લાગી. તેને જોઈને કોઈ તો પોતાના હાથમાંના કંમળનીજ ઉપમા દેવા લાગ્યો,
 કોઈ દંતની પંકિતને દાડિમના પીઝતી તુલના કરવા લાગ્યો. કોઈ કામો પુરૂષ કામને વશ થઈ
 મહા દુઃખને પામીને પાતા અંગોદયથી જમીન પળખવા લાગ્યો. કોઈ ધીર પુરૂષ પોતાના મનમાં
 કોઈ સંકલ્પ વિકલ્પ ન કરતાં અચલ મુખમુદા કરી સાધારણ રીતે જોઈ રહ્યો છે; કોઈ અવિચાર
 વાત કસકલ્પો કરી રહ્યો છે; કોઈ દિગ્મુદ્ધ પાતી ગયો છે; કોઈ લાવણ્ય જોઈને લેવાઈ ગયો છે,
 કોઈ દ્રુપદ સંભતી કરેલી પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરવાનો વિચાર કરી રહ્યો છે; એમ સર્વ રાજાઓ દ્રોપ-
 દીને જોઈને જુદી જુદી રીતે અચરજ પામ્યાં લાગ્યા. દ્રુપદનંદની એ પોતાનું મુખ અને દૃષ્ટિ
 પાંડુતા પાંચ પુત્રોનું અફલુત રૂપ તથા આકૃતિ આદિ જોઈને તે તેરફ ફરવા; અને મનમાં ધીરજ
 કામી. એટલામાં પિતાની પ્રતિજ્ઞાનું સ્મરણ થતાં ધૈર્ય છી ગયું; તેથી મનમાં સંકલ્પો કરતી
 કરતી જેમ દેવતા વિમાનમાંથી રૂઆ હિતરે તેમ સિમ્પિકામાંથી દ્રોપદી હિતરી. તેની ગજતા જોવી
 રમણીય ગતિ જોઈને સર્વે ચકિત પાતી ગયા. પછી ચાલતી ચાલતી જ્યાં રાધાવંધનો સ્તંભ ખો-
 ર્યો હતો તેની સમીપ ગઈ; અને દેવતાઓના વેમાનનાં જગ્યા સ્વયંવરમાંના દેવોનાં જગ્યા સર્વ
 રાજાઓને નેત્રના કડાસે કરી જોવા લાગી. તે વખતે દ્રોપદી એક છતાં તેણે અનેક રૂપ ધારણ
 કરવા જેવું યથાને જુદું-જુદું રૂપ દીધામાં આવ્યું. તેથી સર્વનાં મનના વિકારો પણ જુદા જુદા
 થવા લાગ્યા. તેના સ્વરૂપની જે તે અતિ પ્રસંશા કરવા લાગ્યા. તેથી મંદપમાં મોટો નાદ
 થઈ રહ્યો. એટલામાં દ્રુપદ રાજાનો દુવર ધૃત્યુક્ત પોતાની જુજઓ ઊંચી કરીને ખોડ્યો.

ધૃત્યુક્ત—હું સખા જાનો, હવે કોઈ ખોલશો નહી. અને સર્વે રાજકુમારો, સાધવાન
 થઈને મારું ખોલવું શાંભળી વિશ્વો. અમારા કુળને પ્રકાશનાર અને જેમાં કોઈકે દેવતાઓ
 વિરાજમાન થયેલા છે, એવા આ ધનુષ્યને ચાલુથીને જે પુરૂષ રાધાવંધ કરશે તેને મારી ભગિની
 વરશે. એ અમારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવા સાહે અને પોતાને હિસમ ગ્રી રત્ન પ્રાપ્ત કરી લેવા
 સાહે સર્વે કોઈએ કિંદુક્ત થવું.

અને ક્રોધને તો તકલી તકલીજ રાત્ર ગઈ; અને પ્રાતઃકાળ થયો. તે સમયને વિષે રેડ્યામત પ્રિત્તિ શિખર ઉપર તે પવિત્રને દીપ્તિમાન કરતો છતાં સુર્ષ વેદ્યને ગામ્યો તે જાણી સર્વ રાજાઓની કળા કુશળતા જોવા માટે અથવા દુષ્ટ નંદનીનો વિનાશોત્સાહ જોવા સાથે રાત્રેથી હિંચો આગમન વિષે આવી ઉભો રહ્યો હોયતી! જે રાજાઓને આખી રાત્ર જાગી જાગીને સવારના ઘણા પહેરમાં નિદ્રા આવી હતી તેઓ રાજદરબારના વાગના નોમત તથા તમારાઓ, અંદીજનોના પોશને અને નગરજનોના કુળાહુણ શાખદોને લીધે જાગી ઉઠ્યા. પછી પોતાપોતાની રાત્ર પ્રાતકર્મ ક્રિયા વિધિ કરી રહ્યા પછી પોતપોતાના મંત્રિઓને યોજાવીને તથા પોતાપોતાના કુવરોને ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકારો અભિધાન કરાવી તેમજ પોતે પણ સર્વ પ્રકારે સજ્જ થઈને સમગ્ર રાજાઓ સ્વયં મંડપમાં આવ્યા. તેઓમાં પાંડુ રાજા પણ પોતાના પુત્રો વગેરેને સાથે લઈને સ્વયંવર મંડપમાં આવી હાજર થયો. તેને દુષ્ટ રાજાએ તેના યોગ્ય હિંચા શિંહારાન ઉપર બેસાડ્યો. તે મજ ખીજ સમગ્ર રાજાઓને અતિ આદરપૂર્વકે યથાયોગ્ય સ્થાને બેસાડ્યા. આખો મંડપ રાજાઓથી અને રાજકુમારોથી ભરાઈ ગયો. એ પ્રમાણે એકલા થયેલા સર્વ રાજસમાજમાં સર્વ રાજાઓ તથા રાજકુમારોને વિષે મતિમાન, તેજસ્વી, કામદેવ જેવા સુરૂપ, દુઃપ્રેક્ષ્ય, મહાપરાક્રમી, વીરરસની તો જાણે મૂર્ચિજ હોયતી! અને સાક્ષાત્ ધનુર્વદજ જાણે બધા ધનુર્ધરોનો મદ હરણ કરવા આવ્યો હોયતી! એવા અર્જુનને જોઈને સર્વ જનો મોહને વશ થઈ ગયા. તેમાં કુદ્ધા એકને તો પોતાના શરીરની પણ શુદ્ધિ રહી નહીં એવા બની ગયા.

દુષ્ટદીન સ્વયંવરમાં લાવવા માટે તેની સર્વ દાસીઓ ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકાર પહોરાવવા લાગી. અને સર્વ પ્રકારે શૃંગાર કરાવ્યો. તેના ચરણોની કાંતિની આગળ કમળની શોભા તે શા હિં શાખમાં ગણાય! એવી દિવ્ય કાંતિ છતાં વળી તેની ઉપર લાખનો રંગ ચહુડાવ્યો તથી તો શોભાની શીમાજ રહી નહીં. શરીરનો સુવર્ણ વર્ણ અને તેની ઉપર ચંદનનો લેપ કરેલ તથી વળી શોભામાં વૃદ્ધિ થયેલી તેનું વર્ણન કોણ કરી શકે! તાંબુલના રંગાદી રક્ત બિંબોટ તે જાણે કામદેવના રાગના સ્થાનજ બની રહ્યા હોયતી! કપોળ સ્થળમાં કસ્તૂરીનાં પત્રના આકારે ચિત્ર પાડ્યાં તે મહા સુશોભિત દીશા લાગ્યા. નેત્રોમાં મંજુલ કંજજલના પ્રભાવથી મુખની છબિ અતિ મનોહર દીશા લાગી. નાભિકમળ તો જાણે પુષ્પધન્યાની કીડાને અર્થે દીર્ઘિકાજ બની હોયતી! મસ્તક ઉપરના કુશને વિષે વિવિધ પ્રકારના પુષ્પોની રચના કરેલી તે જાણે સુશોભિત બાગબતી રહ્યો હોયતી! અને પુષ્પની વણી તો જાણે ચંદનના વૃક્ષની સાથે નાગ લપટાઈ ગયો હોયતી! અંગની ઉપર દિવ્યાંબર ધારણ કર્યાં તથી શોભામાં કાંઈ ન્યૂનતા રહી નહીં. મસ્તકને વિષે ઉત્તમ રત્નોનું બનાવેલું શિરોભૂષણ ધારણ કર્યું તે જાણે સૂર્યજ પ્રકાશિત થયો હોયતી!

કોનોમાં પ્રેરણાની શોભા અદ્વિતીય રીતે જણાયેલી. ત્યજ્યમાં એવીએની આજ્ઞાની હાથે અતિ-
 વચનીયતાને આશરે કરી. બુદ્ધિને વિષે પ્રાપ્તિએ, હાથમાં રુપરૂપ કાંઈ, અત્યંત-
 જોમાં અંગીકૃતિ, કિં વિષે કિં સંચાર, અજોમાં મેળ, અને અંગીકૃતિમાં સંક્રિયા
 જોમાં સર્વજ્ઞ અસંકારથી જાણ્યું. એવું હતું તેવું જોમાં કર્યું કરી અપ્રાપ્ત અસંકાર
 મુક્ત દ્રોષથી વિદ્યુતજ્વાળાની પા રીપજ જણી. અને રૂપની અંગીકૃતિમાં જાની રહી. એવી રીતે
 અતિ ઉનામજોથી તથા અમુક અમુકાંગે કરી મુક્ત થઈને પછી દ્રોષથી અપ્રાપ્ત અસંકાર
 નીકળી તે જોમાં કંઈપૂર્વેથી સમાનમાં વિધીને અમર દ્રોષી મુક્ત લોકમાં આગની દ્રોષની.
 તેવી શોભા જણી. તેને લેઈને કોઈ તે જોનાર હાથમાં કંઈકાંઈના ઉપજાવે તે જોનાર
 કોઈ રતની પંચિતને દારિયાની જીતની તુલના કરવા લાગ્યો. કોઈ કાંઈ પુણ્ય કામને વડા મેળ
 મળ્યા દુષ્ટને પામીને પાના અંગીકૃતિથી જીતીને પળપળ જાણ્યો. કોઈની પુણ્ય પોતાના મનમાં
 કોઈ સંકલ્પ વિદ્યુત ન કરતાં અમર મુખમુદ્રા કરી અપ્રાપ્ત રીતે જોઈ રહ્યો છે; કોઈ અવિચાર
 વાન કંઈકાંઈ કરી રહ્યો છે; કોઈ વિદ્યુત પાતી ગયો છે; કોઈ જાણ્યું જોઈને સર્વજ્ઞ ગયો છે,
 કોઈ દુષ્ટ સુલ્કની કંઈથી પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરવાનો વિચાર કરી રહ્યો છે; એમ અને સર્વજ્ઞો દ્રોષ-
 રીતે જોઈને જુદી જુદી રીતે અસંકાર પામ્યા જાણ્યા. દુષ્ટનંદની એ પોતાનું મુખ અને મુદ્રિ
 પાંડુના પાંચે પુત્રોનું અદ્વિતીય રૂપ તથા આદૃતિ આદિ જોઈને તે તરફ દ્રષ્ટા; અને મનમાં ધીરજ
 રાખી. અસંકારમાં પિતાની પ્રતિજ્ઞાનું સ્મરણ મનમાં ધીરે છી ગયું; તેથી મનમાં સંકલ્પો કરવી
 કરતી જેમ દેવના વિમાનમાંથી દ્રા ઉતરે તેમ સિમિટામાંથી દ્રોષથી ઉતરી. તેની ગાળા જેવી
 અમુકીય ગતિ જોઈને સર્વ અમિત જાની ગયા. પછી આગની આગની જ્યાં સંધ્યેયનો સ્તંભ ખો-
 ર્યો હતો તેની સમીપ ગઈ; અને દેવનાઓના સમાનના જેવા સ્વયંવરમાંના દેવોના જેવા સર્વ
 રાજ્યોને તેવના કદાલે કરી લેવા લાગી. તે વખતે દ્રોષથી એક છતાં તેણે અનેક રૂપ ધારણ
 કર્યા જેવું પદાને જુદું જુદું રૂપ દીધામાં આવ્યું. તેથી સર્વતા મનના વિકારો પણ જુદા જુદા
 રૂપ લાગ્યા. તેના સ્વરૂપની જે તે અતિ પ્રસંગ કરવા લાગ્યા. તેથી મંડપમાં મોટો નાદ
 થઈ રહ્યો. એકલામાં દુષ્ટ રાજનો દ્વંદ્વ ધૃત્યુક્ત પોતાની જીજ્ઞાસા જોવી કરીને બોલ્યો.

ધૃત્યુક્ત—હું સજા જાનો, હવે કોઈ ખોલશો નહી. અને સર્વ રાજકુમારો, સાધવાન
 થઈને માંડે ખોલવું શાંભળી જિઓ. અમારા કૃષ્ણ પ્રકાશનાર અને જેમાં કોઈકે દેવતાઓ
 વિરાજમાન થયેલા છે, એવા આ ધતુપ્પને અહીંથીને જે પુણ્ય સંધ્યેય કરશે તેને મારી ભગિની
 વરશે. એ અમારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવા સાહે અને પોતાને ઉત્તમ સ્ત્રી રત્ન પ્રાપ્ત કરી લેવા
 સાહે સર્વ કોઈએ ઉદ્યુક્ત થવું.

એમાં દુષ્ટ દુષ્ટરનાં વચનો સાંભળીને જે જે રાજાઓ ધતુષ્ય ઉદ્ધવના લાગ્યા તે તે રાજાઓનાં નામ રામ તથા કૃષ્ણ વગેરે પ્રતિહારિણી લખી લઈને દ્રૌપદીને કહેવા લાગી. તેમાં જ સમયે દુરિયોધનનો દમન રાજા ધતુષ્ય ઉદ્ધવના ઊદ્યો; તે સમયે છીક થઈ તેથી તે પાછો પોતાના આમન ઉપર જઈ બેઠો. તેને પણ પ્રતિહારિણીયે ઓળખાવ્યો. ત્યાર પછી મથુરા પુરીનો પણ રાજા ધતુષ્ય ઉદ્ધવના ઊદ્યો. તેની સર્વ જાન અવજ્ઞા કરીને ઓડ્યા. એટલે તે ધતુષ્ય પાસે આવીને પાછો પોતાના મંગલ ઉપર જઈ બેઠો. તેને પ્રતિહારિણીએ ઓળખાવ્યો. ત્યાર પછી પછી પ્રતિહારિણીએ દ્રૌપદીને કહ્યું કે.

પ્રતિહારિણી—હું દુષ્ટામિત્રી, તારી પ્રાપ્તિનો અભિલાષી આ વિરાટ દેશનો રાજા ધતુષ્ય ઉદ્ધવના આજ્ઞાથી; પણ ધતુષ્ય જોઈનેના રતખંડે બની ગયો જણાય છે. હું સુમધ્યમે, આ નીચિનનો માણસ રાજા ધતુષ્ય ઉદ્ધવના આજ્ઞાથી છે. તેપણ ધતુષ્યને જોઈને દૂરનો દૂર રીતે કહ્યું છે. તે રીતે, જાનસંધિનો પુત્ર આ રાજાને પણ ધતુષ્યની પાસે આવીને પાછો હટી ગયો છે. તે મુર્ખાની, નીચિનનો નિરાધાર રાજાનો સંધાવધ કરવાને દોડતો દોડતો આવ્યો પણ કિયોગ નિષ્ફળ થયો તારી પાસે મળ્યો છે. હું કમળનયની, દુર્યોધનની પ્રેરણાથી તેનો મિત્ર કરી ધતુષ્ય પાસે આવીને નિર્ભયપણે આવીશ. (એ રાત સાંભળી દ્રૌપદીનું શ્યામચુપ થઈ ગયું ન મનમાં ચિંતનન કરવા લાગી કે, કરું તે સુત પુત્ર છે. તેમ છતાં પૃથ્વી ઉપર સર્વ ધતુર્ધારીઓમાં એ સ્ત્રીએ જ મનમાં સંજોગથી જોઈને એ જાતે ધતુષ્ય ધારણ કરી તથા સંધાવધ કરીને મારા પિતાની સંજોગ પુરું કરીને જીવે જરૂર છે. તે ઓછું નથી. મને તોએ ગિતકૃત જોઈએ નહી. એવો વિચાર કરીને પછી તેજની કૃષ્ણ દેવતાએ આદ કરીને પ્રાર્થના કરવા લાગી કે, હું દેવતાઓ, પાંડવ સંજોગ પુરું કરીને મારા સ્વજન જસ્યાર કોઈ કાચ નહીં એવો અતુચ્છ કરો. એવી રીતે દ્રૌપદી યોગના જસ્યારે વિનંત કરતે હતી એવનાં પ્રતિહારિણી ઓડી) હું સખી, તું ચિંતા કરીશ નહી. હું હોશિયાર રાજા જાણુનો નથી. હું દેવી, મારા સંજોગના સંધાવધી નથી. કરી ધતુષ્યની પાસે આવીને તે જાણે ધતુષ્યને જોઈને પાછો પાછો પાછો છે. હું મુનુખા, તારા કૃષ્ણદેવતા પ્રણામ કરીને દ્રૌપદીને પાસે મનથી મારે નથી. હું મુર્ખા, અજ્ઞાન, અહિત કૃષ્ણ પણ વચનનાં મન નથી. હું દેવી, પુત્રાદિકને હું દુર્યોધન વિના આમન ઉપરથી નીચે કિતીને જાણુનો નથી. મારા પાસે પાછો પાછો પાછો છે. મારા મનમાં, જ્યાં એ કાચે કરવામાં આવ્યો નથી. તેમજ, એ મનમાં ધતુષ્યને જાણુનો એવો તે જાણુને મનમાં ધારીને આજ્ઞા અનિ દુરિયોધન પાસે પાછો પાછો પાછો છે. હું દેવી, પુત્રાદિકને હું દુર્યોધન વિના આમન ઉપરથી નીચે કિતીને જાણુનો નથી. મારા પાસે પાછો પાછો પાછો છે. મારા મનમાં, જ્યાં એ કાચે કરવામાં આવ્યો નથી. તેમજ, એ મનમાં ધતુષ્યને જાણુનો એવો તે જાણુને મનમાં ધારીને આજ્ઞા અનિ દુરિયોધન પાસે પાછો પાછો પાછો છે. હું દેવી, પુત્રાદિકને હું દુર્યોધન વિના આમન ઉપરથી નીચે કિતીને જાણુનો નથી. મારા પાસે પાછો પાછો પાછો છે. મારા મનમાં, જ્યાં એ કાચે કરવામાં આવ્યો નથી. તેમજ, એ મનમાં ધતુષ્યને જાણુનો એવો તે જાણુને મનમાં ધારીને આજ્ઞા અનિ દુરિયોધન પાસે પાછો પાછો પાછો છે.

સધાવેધ બાણતો નથી; આટ નિર્ગંધ થઈને જોઈશ છે. હું સખી, ભગદત્ત, અસ્વત્થામા, ભૂરિ-
 શ્રવા, સહ્ય, ન્યદ્ય, મહાસેન, અને વ્યાઢસાદિ શબ્દઓ તો શં પાણિ ગૃહણી આશાએ તને
 બેઠને સંધાને બેતા કલા છે. (અર્થ) રીતે કૌપદીની સહુયરીઓ ખીજે સર્વ શબ્દઓનું વર્ણન
 કરી રહ્યા પછી પાણિનું વર્ણન કરવા લાગી.) હું સખી, કુદરેશના આસંકારરૂપ, અતિ શૂરવીર
 છતાં એવા સદગુણી છે કે બાણે શાંત રસની મૂર્તિજ હોયની! યુદ્ધને વિષે અતિ સ્થિર, એવા
 યુધિશિર જોઈશ છે; તેનીજ બાણુએ તેનો નહુનો ભાઈ ભીમ સ્થિત છે; એ એવો પરાક્રમી છે કે,
 યુદ્ધને વિષે જેમ બાણકો ગંડીથી દાહણની સાંધે એળ કરે તેમ એ મોઢા મોઢા હાથીઓને રમત
 માંત્રમાં ફેલાવી દિયે છે. એનો નાનો ભાઈ અર્જુન એની પાશંજ મિશનમાન છે એના જયો
 ધનુર્વિદ્યામાં આખી પૃથ્વીમાં વર્તમાન સમયને વિષે કોઈ ખીજે પુરૂષ નથી. જેનો બાણ કોઈ
 મમયે પણ લક્ષ ચૂકે નહી. ગમે તેવો શૂરવીર હોય પણ એના બાણથી બચી જાય નહી. રણા-
 ગણમાં એના બાણો શત્રુઓનાં દૃઢયોને અવશ્ય ભેદ કરે છે; વળી એણે એવી તો શુરસંવા કરી છે
 કે, તેને વશ થઈને શુર્ય એમને સધાવેધનો અભ્યાસ પણ કરાવ્યો છે. તેથી તે હાલ સધાવેધ
 કરવાને તત્પર થયા છે. અને પાકો નિશ્ચય છે કે, એ જરૂર સધાવેધ કરશે.

એનાં સખીનાં વાક્યો શાંભળીને કૌપદી મહાહર્ષને પામી. અદ્યક્ષમાં તો અર્જુન પોતાની
 કમર કસકસાવીને સધાવેધ કરવાને ધતુષ્યની પાશે આવ્યો. તેને કોઈ તો આનંદ પૂરક જોવા
 લાગ્યો, કોઈ વિસ્મયને પામ્યો; કોઈ કોધયુક્ત થઈ ગયો; કોઈ દિદાશીન વસી રહ્યો; એમ બધા
 બુદ્ધી બુદ્ધી રીતે નિગમવા લાગ્યા. તેવામાં અર્જુને કાણેક ધતુષ્યની પ્રાર્થના કરી, પ્રદક્ષિણા
 દઈ અને પોતાના વણ ભાઈની આજ્ઞા કથને ધતુષ્ય કિંદબ્યું. તે સમયે ભીમસેન મહા ગર્વને
 વશ થઈને બોલવા લાગ્યો.

ભીમસેન—હું લોકો સાંભળો, અર્જુન સધાવેધ કૃત્ય કરે છે. તે બેઠને કોઈને મસ્તક
 રોગ થશે તો તે લુબ્ધાશીના તે રોગને મારી આ ગદા દૂર કરશે.

એમ કહી ગદાને કિંદવીને અર્જુનની આશાપાશ કરવા લાગ્યો તે બાણ તેની ચોકીજ
 કરતો હોયની! કુંતિ પોતાના પુત્ર અર્જુનને જોઈ મહા હર્ષને પામીને તેની સાંખે જોવા લાગી.
 ગાંધારી અર્જુનને બેઠને અપ્રીતિ યુક્ત મુખ મુદ્દા દર્શાવવા લાગી. યુધિશિરાદિ બંધુ વગેરેની
 અર્જુનની ઉપર પ્રેમ દૃષ્ટિની વૃદ્ધિ થવા લાગી. ગાંધારીના પુત્ર દુર્યોધનાદિકોની દ્રેષ યુક્ત
 દૃષ્ટિ અર્જુન ઉપર પણ લાગી. જેમ મૂર્ચનો કંઈપ થયાથી કમલ વન કરમાઈ જાય છે, કમળ
 વન પ્રદુષિત થાય છે, કૃત્તક દુરખને પામે છે, વૃદ્ધવાક આનંદમય થઈ રહે છે, અને ચંદ્ર અસ્ત
 અને નિસ્તેજ થાય છે; એમ વિધિ રચનાની વિચિત્ર કારવણી છે. તેનો દાખલો પ્રત્યક્ષ અર્જુન-

નજ જાણ્યો. એને જોઈને બધાની ચિત્ત વૃત્તિ જુદી જુદી બની ગઈ. દ્રૌપદીના ચિત્તની વૃત્તિ એવી તો હર્ષિત થઈ કે, તેનું વર્ણનજ થઈ શકવાને કઠણ થાય. ધનંજયનું રૂપ જોઈને અતિ મોહિત થઈ ગઈ. પછી મનમાં કુળ દેવીઓનું સ્મરણ કરીને પ્રાર્થના કરવા લાગી કે, હું કુળ દેવીઓ, આ સમયે તમે બધી આ ધનંજયની ઉપર પ્રસન્ન થાઓ કે, જ્યાં એ સહજ મનમં રાધા વધ કરી શકે; અને માટું પાણિ ગૂંહણ કરે. એટલામાં પાંડુ, ધૃતરાષ્ટ્ર, તથા ભીષ્મ પિતૃદિક પ્રત્યે ધનંજયના ગુરુ દ્રોણાચાર્ય જોડ્યા કે, હું કુરુરાજનું, ધનંજયની ભુજાઓનું ચતુર્થ જુઓ. એવું સાંભળી સર્વ સાવધાન થઈને અર્જુનને જોવા લાગ્યા. આકાશમાં સિદ્ધ તથા ગંધર્વની સ્ત્રીઓ પણ વૈમાનમાં બેસીને આવેલ તે જાણે આકાશમાં પુષ્પવાદી ખીલી રહી હોયની! તથા આકાશ અતિ શોભાને પામવા લાગ્યો.

હવે રાધાવેધના સ્તંભની નીચે એક તેલનો કુંડ કરેલ હતો તેમાં પડેલા રાધા નામની પૂતળીના પ્રતિબિંબને અર્જુન ડાખી આંખે જોવા લાગ્યો. એમ મુખ નીચે છતાં હાથમાં ધનુષ્ય બાણ બંધને ઉપરના નિશાન તરફ કરચા. તે સર્વ સભાસદો લક્ષ દઈને જોવા લાગ્યા. એટલામાં દ્રૌપદીના કટાક્ષ, કુંતીની પ્રસન્નતા, અને પાંડુ રાજાના આનંદ સહિત અર્જુન ધનુષ્ય ખેંચ્યું, તેની સાથે બાણનો જે જણાવ્યું શબ્દ થયો તે જાણે પર્વતોને ભેદન કરતો હોયની! તેણે આખા જગતને શબ્દ દેત કરી સુકું વચુંદરા જોલાયમાન થઈ ગયા જેવી ભાસી; વિશ્વને બધિરત્વ આવી ગયા જેવું થયું; ઢિંગળ અતિ નામને પામવાની વળા આવી ગઈ; એવામાં તો સર્વ પ્રતિપક્ષી રાજાઓના હૃદય સહિત અર્જુનને રાધાના વામ ચક્ષુનો ભેદ કરી નાખ્યો. તે સમયે દેવતાઓ પ્રસન્ન થઈને અર્જુનની ઉપર પુષ્પવૃટ્ટી કરવા લાગ્યા. પાંડુને અને કુંતીને એટલો આનંદ થયો કે, તે આખા પ્રસાદમાં પણ સમાઈ શકે નહીં. ત્રણે લોકમાં પાંડવોનો યશ ફેલાઈ ગયો. પાંચાળી પાંડુ પુત્રોને જોઈને પ્રીતિમય થઈ રહી; અને મનમાં એવી ઇચ્છા કરવા લાગી કે, પાંચ પાંડવોને હું વરં તો સાદું. પરંતુ કોશીની નિંદાની આગંકા કરીને અર્જુનના ગળામાં વરમાળ પહેરાવી દીધી. તે એક જ મળતું પ્રસન્ન થઈ પાંચે પાંડવોના ગળામાં અકેકી માળ દેખાઈ. એટલામાં આકાશવાણી થઈ કે, હું રાજાન્યા. તે એ વાણું સાટું કીધું; એમાં કોઈ શંકા કરજો નહી. તે શાંભળીને કુપ્ત રાજા મનમાં ચિંતા કરવા લાગ્યો કે, મારી એક પુત્રી પાંચે પાંડવને કેમ દેવાય! એમ થયાથી જ મનમાં ભય મનુષ્યોને વિષે હું ઉપદ્રાસનો પાત્ર થાઉં. હવે એનો શો ઉપાય કર્યો! કુપ્ત રાજા એવી રીતેના કરેલે એટલામાં આકાશ આગેથી પ્રવર પ્રવહેમાન મનવાળા, રામદમદિક યુગ્મ અને વિવિધ પદ્ધતિ સહિત રેહતું તેલથી દિશાઓને પ્રકાશ કરના ચારણ્યમાન મુનિ ત્યાં આવી પહોંચે. મુનિને આજ્ઞા દેખી કુપ્ત પ્રમુખ મર્મ રાજાઓ રેલા થઈ અતિ આદર પૂર્વક

ઓતપા લાગ્યા કે પાકારે પ્રકાશન, પછી જાગ્યા મુશોલિત મિલસનો પર તેમને બેઠાઆ; અને સર્વ જનોએ ખેત ખેતાનું માથું નમ્યાંને નમસ્કાર કર્યો. રીત તથા રીતજમારો સ્તરંગ દેવત કરત શ્રાવ્યો. અને સર્વ વંદના પ્રમુખ કરી રહ્યો પછી તે શરણુપ્રમુખ સુનિ રાતે રાત્રે પ્રમુખને દેરાના દેવા લાગ્યા.

ધારણાપ્રમાણ—હું પુરેથી પતિઓ, ઉત્તમ કુળમાં જન્મ, વિદ્યુતિની પ્રાપ્તિ, પરમ પ્રિયોતો સમાગમ, પરપરા સ્તોત્ર્ય, અને વિભગ ધરા એટલા વાનાં પ્રાપ્ત થયાથી પૂર્વ પ્રમુખ કુપી વૃક્ષનાં કુળ લાગ્યાં. રાત્રે યદને તે ધર્મશ ન હોય તો તે રાત્રેય તેને નરકને અર્થે પ્રાપ્ત થયેલું જાણું. અને જો રાત્રે ધર્મશ હોય તો તેને અહીંયાં પશુ-મુખ પ્રાપ્ત થાયછે ને પર જોકમાં પણ સુખ મળે છે. (ઈત્યાદિક વિવિધ પ્રકારે દેરાનાં અભિ અંબડો પર બેઠાં રાત્રેયોને દર્શાવે, એટલામાં જન્મદેન યોગી કહેવા.)

જનાદને—હું સુનિ, માંગાળીના પાંચ પતિ કેમ થાય! તે કૃપા કરી કહો.

ધારણાપ્રમાણ—પાંચાળીના પાંચ પતિ ધનાને જોઈએ ઉ કેમ કે, એના પૂર્વ જન્મનું ભવિષ્ય છે. આટલે ચાતની ચિતાં કરવી નહી. જે યજ્ઞનું હોયછે તે નિશ્ચય કરી થાયજ છે. જેમ નાળીએરમાં જળ આવે છે, વિનાશ વાળા પદાર્થનો વિનાશ થાયછે, જેમ કે, હસ્તિ કષિત્વ નામનું કુળ ખાયછે તે જંબુ ને તેવું ચઢાદાર બેહાર નીકળે છે પણ અહીંનો સત્વ નાશ થઈ જાયછે, એ યજ્ઞ ભવિષ્ય જાણું. આટલે જ લાવી પદાર્થ હોય છે તે મરતું નથી. દોષ દીઠ પૂર્વ જન્મમાં એવાં કર્મ યોગ્યાં છે કે, જેના ઉદયથી એના પાંચ પતિ બેઠર થાયજ. તે વૃત્તાંત શાંભળો:—પૂર્વ એક ચંપા નામની નગરી હતી. તેમાં ત્રણ બાંધણો રહેતા હતાં તેમનાં સોમદેવ, સોમભૂતિ ને સોમદત્ત એવાં નામ હતાં. તેઓની અનુક્રમે માંગથી, ભૂતથી ને ચક્ષથી નામની ત્રણ સ્ત્રીઓ હતી. તે ત્રણ ધનાઢ્ય હતાં. તેઓની પરસ્પર અપૂર્વ પ્રીતિ હતી. તે હમેશાં અનુક્રમે સ્ત્રીઓ સહવર્તમાન ત્રણ જંબુ એકને ઘેર મંજીને લોભને કરતાં. એવી તેઓએ વ્યવસ્થા કરી રાખી હતી. એક દિવસે જ્યારે નાગ સ્ત્રીને ઘેર લોભનનો વારો આવ્યો. ત્યારે તેણે ઉત્તમ રસવતી બનાવી. નાના પ્રકારના શાક કર્યાં. તેમાં લુંઘથી કડવી તુળીનું શાક પણ ઉત્તમ પ્રકારનો અશાળો બેળવીને કર્યું હતું. તેમાંથી થોડુંએક લંબને તે નાગ-સ્ત્રીએ ખોતાની જામ કિપર રાખીને વાપી જોયું. તેો અતિશય કંઈવું લાગ્યું. તેથી તેણે વિચાર્યું કે, આ શાકનો અખાજ ને અમતોગ્ય છે, આટલું એ ખવાશે કેમ! એમાં વહું ધી-તથા મંશાળો વગેરે વસ્તુ નાખીતે બધી વ્યર્થ ગંધ અને વહુ હીરાથી ખાવાસાંક મેહુ-નત લંબને કર્યું છતાં કોઈને કાસ ન આવ્યું! ઈત્યાદિક બધી રીતે ધોખો કરવા લાગી.

ને મનમાં કહેવા લાગી કે, હવે એવું શું કરવું! પછી ઠરાવ કર્યો કે, કોઈ ભીખારી આવે તો તેને આપી દેવું. એવો નિશ્ચય કરી તે શાકને જીંદું કહાડી રાખ્યું. અને ખીજી મીઠી તુ બી લાવી તેમાં ઘણું ધી તથા મશાકો વગેરે નાખીને ખીજું શાક બનાવ્યું. અને બધાને ભોજન કરવા બોલાવ્યાં તથી તે ત્રણ દંપતિઓએ યથાવત ભોજન કર્યું, ત્યારે હુમેશની પદ પોતપોતાના સ્થાન કે વિદાય કર્યાં. તેવામાં પાશેલ એકસુ ભૂમિભાગ નામના સુંદર બગીચામાં ધર્મશોપ નામના સૂરિ આવી રહ્યા હતા. તે એક કેવલ જ્ઞાનવિના ચાર જ્ઞાને કરી સહિત હતા. તેમને ધર્મશોપ નામના શિષ્યને માસકપણું પારણું હતું. માટે જેમ ભીલડીને ઘેર કટપવૃક્ષ બાંધે તેમ નાગથીને ઘેર તે ભિક્ષા માગવાસાર આવ્યો. ત્યારે તેણે મનમાં વિચાર કર્યો કે, આ ઘણા ધી અને મશાળા નાખીને બનાવેલું કટુ તુંખીનું શાક અમસ્તો વ્યર્થ જશે તેના કરતાં આ સૂરિના શિષ્યને આપવું તે સાહે. એ બાધને મનમાં પ્રસન્ન થશે. પછી તે તુંખીનું શાક તેણે તે સૂરિના શિષ્યને આપ્યું. તેણે તે અપૂર્વ શાક જાણીને જ્યાં પોતાના ગુરુ બેઠા હતા ત્યાં આવી તેમને દેખાડ્યું. એટલે ગુરુએ તે શાકની સુગંધી લઈને કહ્યું કે, જો આ શાકનો સ્વાદ તું લઈશ તો મરી જઈશ. માટે કોઈ શુદ્ધ સ્થાનમાં એને પરઠવી આવ. એવી ગુરુની આજ્ઞા થતાં તે શિષ્ય શાકને લઈ બહાર નીકળ્યો. રસ્તામાં ચાલતાં શાકના પાત્રમાંથી થોડુંક લઈ પડ્યું ત્યાં કટલીએક કીડીઓ હતી તે મરી ગઈ. તે જોઈને તે શિષ્યનાં રોમાંચ ઉભા થઈ આવ્યાં. અને મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, આ એક કીડીથી આટલી બધી કીડીઓનો નાશ થયો ત્યારે આ સર્વ શાકથી કોણ જાણે કટલાએ જીવોની હાણી થાય! તેના કરતાં મારા એકલા તુંજ મોત માર્ય તો સાહે. કેમકે, તેથી કોઈ જીવોનો બચાવ થશે. એવો નિશ્ચય કરી સરોમાં નિવ ધસે ધસે તે શિષ્ય આંખો મીચીને જેમ તેમ તે શાક ખાઈ ગયો. પછી દેવગુરુને નમસ્કાર તથા પરાવર્તન કરી, આત્મસમાધિમાં રહીને તે શાકના પ્રભાવથી પ્રાણનો ત્યાગ કર્યો. તે સર્વશ્રેયસિદ્ધિ નામના પાંચમા અનુસ્તર વિમાનમાં દેવતાપણે ઉપનો.

હવે આથી તરફ ધર્મશોપ સૂરિએ વિચાર્યું કે, શિષ્યને વણી વાર થઈ પણ હજી આવ્યો નથી તેવું કાલકું શું. તેની શોધ કરતાં માટે તેણે ખીજી શિષ્યોને મોકલ્યા. તેઓ આટું તડી જેવું જગ્યા તો એક જગ્યા તેવું શરૂ કરી પ્રાણ રહિત થઈ પરેલું દીકામાં આવ્યું. તેને જોઈને મહા દુઃખી થયા. અને ધર્મશોપના રત્નેશ્વરનાદિક ધર્મના ઉપકરણ લઈને ત્યાંથી પાછા ફરી ગયા. આથી એવો સર્વ દુઃખિત થઈ. તે શાંભળી ચાર જ્ઞાન યુક્ત ધર્મશોપ ગુરુએ અવધિ જ્ઞાને આવે તેવું કે. એ સર્વશ્રેય સર્વ નામથીનું છે. તે સર્વ શિષ્યો પ્રત્યે સંમયાગ્યું પછી આ સર્વ પુનઃ મનને નામથીનું જગદગ્નિ શિષ્યો જેને મોતમાં આવ્યા તે ત્યાં બેસતા મામના લોકોએ

सौमन्यं गंभिरं यती वरं व्या अतुङ्गमे नागश्रीनो लत्तारिने काने आधी त्याचे सौमदत्ते नागश्रीने घरथी
 प्महार कुली/मुदी. तमं लोकोमपणु ते स्त्रीतो मोदो तिरस्कार करचो. कोडू दूथी तेनी विपर
 पथ्यर दूड कोड आदी नापे; अम सवे तेनी छार छेड करवा लाग्या. नागश्रीने जांशी, खास,
 कप, जवर, तथा कृदादिक शोण गेगनी शरीरने विष उत्पत्ति थध. तेथी ते अति व्याकुण थध
 रही. पणु थं कलेवु तेने अवा दुःखनी प्राप्ति थध. के, लखु प्रत्यक्ष; आ लवगांन नरकनी
 वेदना थती लोयनी! अथवा दुःखनी; शीमा थध. अवी स्थितिमां अही तही करवा करे.
 लूभ तथा नरशायी मंडा पीघन पात्री रहीछे. लोको पंगसे पंगसे निंदा करे ते गोत्याना काने
 शांलजीने मंडा अंदने पात्री रहीछे; धत्यादिक धलीन दुईशा लोगवी प्राणुनो त्याग करीने छध
 नरकमां पास करचो. छही नरक पृथ्वीनी वेदना लोगवी अणु पात्रीने मगरमच्छ योनीमां
 गध. त्यांथी सातवी नरक पृथ्वीमां उत्पन्न थध. त्यांथी पाछी मगरमच्छ योनिमां अतृती;
 स्यापछी वणी सातमां नरकमां गध; अम साते नरकमां पण्ये वार गध; तदनंतर, पृथ्वीका-
 यादिक यांचे स्थावरमां वारंवार उत्पन्न थध; तेमां विशेषे पनस्पति कायमां अवतरवा लागी; तेमां
 पणु वणी कटवृक्ष, विषवृक्ष, अने कृत्सित वृक्षमां वारंवार भरी मरीने उत्पन्न थध; अम अनंतकाय
 निगोदने विष, द्विद्विष, त्रीद्विष, अतुरिद्विष, पंचेद्विष, तिर्य्यमां मत्स्यादि लक्ष्यरने व्याघ्रादि
 सिंह मित्रादि, दुष्ट सतुप्पाद पराज्योने विष, गीध, विलूकादि दुष्ट पक्षि लतिनी योनिमां अने लुब्धपरि
 सपे देवा के, गजोष्टी, कायंश, तथा कृष्य सर्पादि योनिज्योने विषे वारंवार नागश्री उत्पन्न थध.

अथो रीते अनंतो काय संसार प्रमथु करी अतुङ्गमे कर्मेनी लघुता पात्रीने अंपक मांमनी
 नागरीमां शगारदत्तनी सुलभा न्यमनी आयांना उदरमांथी सुकमासिका नाभनी पुत्रीपणु उत्पन्न
 थध. ते अतुङ्गमे मोदी थती गध. अने संभय पात्रीने रयाभा, यौवनराशिनी, मधुरवयनी,
 सौभाग्य भाउयोद्धा, कुलीतायत लोभना, अति अतुरा, प्रगल्भ भवां न्यूना, रम्या; वाण भराण
 भयगती; भत्तेव दुमस्तनी; विंगोष्टी, परिपणु मंदवेदना, लिंगासिनी आसिका, धत्यादिक सर्व
 कन्याना उत्तम लक्षणे वडे परिपूर्णताने पात्री.

अने नगरनां नगर सैकनी लक्षा न्यमनी स्त्रीने पेटे सागर न्यमना पुत्रनो लभ थयो; ते
 पणु अतुङ्गमे यौवनावस्थाने पाग्यो हतो. अने यथा सत्यवानु, कुडीन, वशीकर्त्ता, दाता,
 भणवान, सततव्यय, प्रतिभान सत्यंग, सावयव, प्रियंवद, कीर्त्तमान, दानव्यसनी, विवेकी,
 शृंगारवान, अलिखानी, रजाय्य, सुशीणशुली, सकण कण कुराण, सत्यवाक, ललप्रिय, सर्व दाता
 स्वजन, सुमंथिप्रिय, संवृतभंज, केशरासु, अनुगतप्रिय, वाद्यपंडित, हिवसत, धर्मिष्ठ, भद्रो-
 त्साही, शुण्डाही, सुधाकराही, सत्री, अने प्रनापक अर्वां पचीरा लक्षणे करी युक्त थयो.

એક દિવસે સાગરના આપ જિનદત્તે સુકમાલિકા જોઈને તેના અદ્ભૂત રૂપથી મહા હર્ષે પામ્યો. અને મનમાં ચિંતવ્યું કે, આ કન્યા મારા પુત્રને યોગ્ય છે. પછી સંકેત કરીને તે કન્યાના આપ તથા બીજા તેના લાગતા વળગતા વડીલોની પાસે તેનું માગું કર્યું. ત્યારે તે કન્યાના આપે કહ્યું.

સાગરદત્ત—એ કન્યા મને ઘણી પ્યારી છે, એના વિના મારાથી કશું પણ રહી શકતું નથી. તેથી જો સાગર મારો ઘર જમાઈ થઈ રહે તો એની સાથે મારી છોકરીને પરણાવું.

જિનદત્ત—એ વાત હું એકાકી કબુલ કરી શકું નહીં; મારા પુત્રને પુછી તેના મનનો અભિપ્રાય લઈને પછી જામ કરવા યોગ્ય હશે તેમ કરશું. (પછી ઘેર જઈને પોતાના પુત્રને તે સર્વ વાત કહી શંભળાવી અને તેનો અભિપ્રાય લેવા કહ્યું પણ તે કાંઈ ન બોલતાં છાનોજ રહી ગયો તેથી તે તેના મનનો આશય જાણી ગયો. ત્યારે પાછા સાગર દત્તને ઘેર આવી કહેવા લાગ્યો.) તમે જે વાત કહી તેને હું માન્ય કંઈ છું.

એ પ્રમાણે હાવ થયા પછી શુભ દિવસે બન્નેનો વિવાહ થયો. રાત્રિએ વધુવર અંતઃપુરમાં પહોંચીને ડેપર બઈ સૂતા. પરંતુ પૂર્વ ક્રમોત્સારે સુકમાલિકાના અંગનો સ્પર્શ તેને અંગારના જેવો લાગ્યો. ઇચ્છાએક વખત ગયા પછી સુકમાલિકા નિદ્રાને વશ થઈ ગઈ, ત્યારે સાગર ત્યાંથી ઊઠીને નાથો અને પોતાના ઘેર ભણી ગયો. સુકમાલિકા જાગૃત થઈ જુલે છે તો સેજમાં સ્થામી રીતમાં આવ્યો નહીં. તેથી મહા દુઃખને પામી; અને રોવા લાગી. તે શંભળીને તેની માતા અને દાસીઓ જાગી ઊઠી, અને તેને કહેવા લાગી કે, તું રોઈશ નહીં. પ્રાતઃકાલ થયો છે, હવે રીત ધાવન કર. સર્વ સાંઝે થશે. તારો પતિ હમણાજ તને પાછો લાવી આપશું. વગેરે વચનોથી તેનું મન મનાવીને તે સરે હકીકત સાગરદત્ત પાસે કહી. તે શંભળીને પોતાના જમાઈને ઘેર મોકલ્યો; અને તેના પ્રાપ્તિ કહેવા લાગ્યો.

સાગરદત્ત—તમારો પુત્ર ત્યાંથી છાની રીતે નાશી આવવાનું કાગલું શું! એમ કરવું યોગ્ય નહોતું. (એવાં તેનાં વચન શંભળી જિનદત્ત પોતાના પુત્ર સાગર પ્રત્યે બોલ્યો.)

જિનદત્ત—હવે તે સાંઝે વચન અસત્ય કર્યું. તે સાંઝે કહેવાય નહીં. હવે તત્કાળ તે તમારું સ્થાન ઘેર જઈને મરે. કરીથી તેમ કરીશ નહીં. (ત્યારે સાગર બોલ્યો.)

સાગર—રૂંડિયા, હું તો કહી પડ્યું ત્યાં જતાનો નથી. ત્યાં જતા કરતાં અગ્નિમાં બળી મરવું તે સારું છે. પણ તેનો સ્વર્ગ મંગલ દિવસ નથી.

એ સર્વ વચન શંભળીને સાગર દત્ત પોતાને ઘેર આવ્યો અને પુત્રીને કહેવા લાગ્યો કે, સાગર તો તારા મિત્ર જિનદત્ત થઈ ગયો. હવે એ કોઈ સરે માનવનો નથી; એના આપનું અથવા બીજાને કોઈકે મનવરનો નથી. મરે હવે તારા જઈને સેજ બીજા પતિ શોધીશ. અને તેની સાથે તને પરણાવી દઈશ.

ધણા દિવસો વીત્યા પછી એક મહા પુર જવાન, એવો તો મહાન હતો કે મુખ ઉપરથી મહિકા કોઈ સમયે ઉઠત નહીં; એવો પુરપ સાગરની દૃષ્ટિએ ચક્રો. તેને સાથે મર લઈ આવીને સારી રીતે નવરાત્રી ધોવરાત્રી સારાં લુગડાં પહેરાવ્યાં ને કહ્યું કે, આ મારી પુત્રી હું તારી સાથે પરણાવું છું, માટે તું હવે અહીં રહીને આનંદ લોગવ. આ અમારી સર્વ મિત્રકતનો આત્મક તુંજ છે. એ પ્રમાણે કહી કારત્રી ને તે પુરપને ધર લમાઈ કરી રાખ્યો. પછી રાત્રે જ્યારે બન્ને વધુવર અંતઃપુરમાં મુવાતે ગયાં; ત્યારે તે પુરપને ધણ સાગરની પઠ તેનો સંગ અંગારનાં જવો લાગ્યો. તેજાજ ત્યાંથી ઊઠી પોતાનો પ્રથમ વેપ ધારણ કરીને નાસે. ત્યારે પૂર્વની પઠ મુકમાલિકા કરી રોવા લાગી. તે શાંલજીને તેનો બાપ ત્યાં આવ્યો. અને તેને કહેવા લાગ્યો.

સાગરદત્ત—હું પુત્રી, તારા પુર જન્મનો વિપરીત વિપાક છે; તેથી વારે વારે આમ થયા કરેછે. હવે પતિની આશા તને મૂકી દેવી બેઠ્યો છે; અને દાન પુત્ર તથા ધર્મોચ્ચ કરવામાં દિવસ ગાળવા બેઠ્યો છે. એમ કરવાથી શુભ કર્મ બંધાઈને સર્વ અશુભતાનો નાશ થશે.

એમાં પિતાનાં વચનો સાંલજીને મુકમાલિકાએ શુભ કૃત્ય કરવા માંડ્યાં. એવી રીતે ધણા દિવસો વીત્યા પછી તેને ઘેર કોઈ ગોપાલિકા નામની સાધ્વીઓ આવી. તેની સેવા અતિ પ્રીતિએ અગતપાનાદિક કરી મુકમાલિકાએ કરી. ત્યારે તે સાધ્વીઓએ તેને ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો. તેથી તે અહીં લલિત પરાયણ થઈ રહી. અને એથ છઠે તથા અઠ્યાદિ વિવિધ પ્રકારે અનેક તપ કરવા લાગી. સાધ્વીઓની સાથે વિહાર કરવા માંડ્યો. એક સમયે તે પોતાની સાથેની આર્યોઓને કહેવા લાગી.

મુકમાલિકા—હું સાધ્વીઓ, સૂર્યની તરફ નજર કરીને હું આતાપના કરીશ. (તે શાંલજીને તેઓએ આગમોહિત તેને કહી.)

સાધ્વીઓ—હું બાઈ, સાધ્વીને આતાપના નથી હોતી. કેમકે; આતાપના વસંતિની ખાહર થાયછે. માટે તે સ્ત્રીલિંગને યોગ્ય નથી.

ધત્વાદિક તેઓએ બોલવું ન શાંલજી વતને વિષે જઈ સૂર્યની સાંખે દૃષ્ટિ દઈ આતાપનાનો આરંભ કરેછે એટલામાં એક સ્ત્રી કે જણ એક પુરપના ઉત્સંગનો આશ્રય કરેછો છે; બીજાનાં અંકની ઉપર પગ રાખેલું છે; ત્રીજે પુરપ તેને અસંકારો પહેરાવેછે; ચોથો તેની ઉપર છત્ર ધારણ કરી રહ્યો છે; અને પાંચમો પુરપ તેને વીંઝણથી વાથરો કરેછે એવી ગણીકા તેણે દીધી. ત્યારે જેની લોગની ઇચ્છા પૂર્ણ થઈ નથી એવી તે મુકમાલિકાએ મનમાં એવું નિર્દાન કરેલું કે; હું જ તપ કરે તે તપના યોગે અને પાંચ લતાર પ્રાપ્ત થાઓ; એજ દ્રણની હું અભિલાષા કરેછું. પછી હેઠુ શૌઆદિક કરી, તથા કાણકાણને વિષે આંગની ઉપર પ્રમાર્જન કરીને તપ કરેનારી જ મુકમાલિકા તેને પુનઃ આર્યોઓ તેમ કરવાને ના કહેવા લાગી તેપણ તેઓએ ન માનતાં મનમાં નિશ્ચય

કર્યો કે, પ્રથમ હું જ્યારે જમની સાથે વિચરતી હતી ત્યારે પણ એ આર્યાઓ મને આતાપના લેવાની મનાઈ કરતી હતી ને હમણા પણ એ બધી આર્યાઓ મારો તિરસ્કાર કરેછે માટે એમનો સંઘ ત્યાગ કરવો તેજ સાડું છે. એવું ધારીને ત્યાંથી એકલીજ ચાલતી થઈ ને જ દેકાણે કાંઈ પણ વસતિ હતી નહીં તે દેકાણે જઈ રહી. પછી ત્યાં સ્વચ્છંદવર્તિ થઈ થકી ચિરકાલ પ્રતે પાળવા લાગી. તે આઠ માસ સંલેપના વ્રત કરીને કાલ કરી ગઈ. એટલે તે ઇચ્છિત કાર્ય ન પામતા મરણુને પામી; અને સૌધર્મ નામના દેવલોકમાં નવ પદ્યોપમના આયુષ્યવાળી દેવી થઈ ત્યાંથી ચલીને આ દુષ્ટ રાજાને ઘેર આવી અવતરી. હવે તે પ્રાચીન નિદાનના યોગે કરી અને પાંચ પતિની પ્રાપ્તિ થાય એમાં આશ્ચર્ય શું છે! એમ કહીને તે મુનિ આકાશ માર્ગે વિહાર કરી ગયા; કેમકે, મુનિ એક દેકાણે ધણા દિવસ વસતિ કરી રહેતા નથી.

પછી પાંડવોને વધુનો લાલ થયાથી જમ સૂર્યનો ઉદય થયાથી કમળોનો વિકાસ થાય છે તેમ સ્વકીયજન અને રાજાઓને આનંદ ઉત્પન્ન થયો. પછી પાંડુ અને પાંચાલ રાજા એઓએ લક્ષ્મી સંભારે કરી શોભાયમાન વિવાહ કર્મ કરવાનો આરંભ કર્યો; અને આનંદના યોગે કરીને જઓનાં નેત્ર વિકસિત થઓલાં છે એવી કુળવૃક્ષ સ્ત્રીઓએ દ્રૌપદીને ઘરમાં આણીને સ્નાન આસનને વિષે ખેંચાડી. તે સ્ત્રીઓતો જવો પાંડુ પુત્રોની સાથે દ્રૌપદીનો અભ્યંતર સ્નેહ હતો તે બહાર કહાડીને જાણે બતાવતી હોયની! એવી ક્રિયા કરવા લાગી. અખીરાદિક સુગંધિ પદાર્થો દ્રૌપદીના આંગ ઉપર લગાડવાના મિષે શિશુપણાને ખંડન કરીને જાણે યૌવન આંગમાંથી બહાર નીકળ્યું હોયની! પછી કુળ સ્ત્રીઓએ તેના શરીરને વિષે હર્ષ યુક્ત ચંદનના નવ તિક્ક કર્યા તે જાણે રતિના નિધાન જ હોયની! પોતાના ગોત્રની સ્ત્રીઓએ નવીન યૌવનની વસતિનાં હેતુથી જાણે તર્કસૂત્રના મિષે કરીને તેના શરીરને વિષે સૂત્ર ધારણ કર્યું હોયની! તે સમયે સર્વ જનોનાં કાનોને અમૃતની વૃષ્ટિ કરનારા કુળ સ્ત્રીઓના મંગળ ગીત રાખ્દો થવા લાગ્યા. સર્વ કુળ સ્ત્રીઓ દ્રૌપદીના આંગની ઉપર વર્ણક અને ઉદ્ધવર્ણક મોટા હર્ષે કરી નાખવા લાગી. કર્પૂર, કસ્તુરી, કશર વગેરે ઉત્તમ પદાર્થોએ કરી યુક્ત અચેત જળ વડે તેને સ્નાન કરાવ્યું. તે સમયે ઉત્તમ સુગંધિ વાળા દ્રવ્યોના ઉદ્ધક વડે તરતનું અતિ સ્વચ્છ કરેલું દ્રૌપદીનું શરીર એવું શોભવા લાગ્યું કે, જેવું નવીન માણકની બનાવેલી પુતળીનું શરીર અતિ ચક્રચકિત થયો થકો શોભાને પામેછે. પછી તેને નાના પ્રકારના અલંકારો પહેરાવ્યા તે માત્ર કુળનો આચાર સમજાવે; કેમકે, જે સ્વભાવે કરી રમણીય હોય છે તેને બાહ્ય દ્રવ્ય રૂપ અલંકારોથી શું શોભાની વૃદ્ધિ થવાની છે! તેને વિચારને યોગ્ય દુઃખ વસ્ત્ર પહેરાવ્યા તેઓ છેડાની બાહર આવેલાં તાંતણાના મિષે કરીને જાણે લાવણ્ય રૂપ ગિદક ધારાઓની વૃષ્ટિ કરતાં હોયની એવાં શોભવા લાગ્યાં. સ્નાન

ક્રિયા સમગ્ર થયા પછી અંગમ કર્મ કરી રહેત વંત્ર ધારણ કરી રનાન ગૃહથી નીકળી અહતુ
 દેવાયથમાં ગઈ. ત્યાં પરચેકરત દંડવત પ્રણામ કરી ધૂપ સમગ્રદિક હાથમાં સઠ પૂજન કર્યું. તે
 કરી રહ્યા પછી રાત્રી બહુ ઊંઘી કરી જ્યાંથી બહુ પૃથ્વીપર રાખી બને હાથ લેરી રાક રતવન
 કરવા આંખું તે કરી રહ્યા પામે તેને ત્યાંથી માતાના ઘર પ્રત્યે આણી અને તે હેમે કરી વિકસિન
 ધમ્મકા નેત્રોવાળી સ્ત્રીઓએ તેને સુવાળુંના આસન ઉપર બેસાડી. તેમજ પાંડવોએ પ્રણ
 વાળું તથા કિંટવાળું ક્રિયા કર્યા પછી અંગળ રનાન કરીને કથિત ભૂપણાકાર પહેરી બહુ
 બહુ અથવા યોગ્ય મોડા હરિતઓની ઉપર બેસીને દ્રૌપદીને સાથે વિચાહ કરવાને પ્રસ્થાન કર્યું.
 તે સમયે તેઓના મસ્તકોની ઉપર મોરની પીછીઓનાં છત્રો ધારણ કરેલાં હતાં તેની ઉપર પાંડ-
 વોના મુગટની મણિઓની કાંતિ અને સૂર્યની કાંતિ પાવા સાગી. તેનું મિશ્રણ થયાથી તે
 છત્રના વિચિત્ર પ્રકારના રંગોત્તી વ્યક્તિત્વને કોણ કરી રાક! જાનોના સમૂહના આપનાથી આકા-
 શમાં ઊડતી ધૂળ અને અંગળ વાદના ઊંચ થતા નાદ તે બહુ દિશાઓના સ્વામીઓને વિચાહને
 વિષે આવવાને યોગાવતા હોયની! આકાશને વિષે ધૂળ અતિશય કેટલા સાંગી તે બહુ, પૃથ્વીપરના
 સર્વ તેજસ્વી પ્રદર્શના તેજને હણુ કરનારા પાંડવોની ઉપર દ્વેષથી પોતાના કિણો સૂર્યને નાખતો
 બેઠને તેના તાપને નિચારણુ કરવાસાક તેઓને આછાદન કરતી હોયની! સાથે બીજા રાજાઓ હા-
 થીઓ ઉપર બેઠ્યા હતા તે હરિતઓના ગંદસ્થળોમાંથી મદનાં ઝરણા નીકળતા હતા તેની ઉપર
 તથા તેઓના ગળામાં પહેરેલી ધૂડોની માળાઓની ઉપર બ્રમરાઓ આવીને ઝુંકરવ કરવા લાગ્યા.

પાંડવોની સાથે જનમમાં આસતા બીજા કેટલાએક રાજાઓના મસ્તક ઉપર જેવે છત્રો ધારણ
 થએલા હતા તે બહુ પૂર્ણિમાના ચંદ્રો એકદા ધંધને વિચાહુ બેવા સાકે આવી આકાશમાં રિયત થયા
 હોયની! આકાશને વિષે રાજાઓની ધ્વજાઓ ફરકી રહી હતી તે બહુ દ્રૌપદીનાં કૌતુક ગૃહને વિષે
 અહી નહી ફરતા દેવિકોન હોયની! આકાશને વિષે સૂર્યના રથના ઘોડાઓ, દ્રૌપદીના વિચાહમાં
 આવેલી કુળસ્ત્રીઓનો અંગળ સંગીત શાંભળવાને આતુર થઈ મોહુડં નીચે નમાવવા લાગ્યાં તથા
 તેના સારથી અટ્ટણને ધણો ત્રાસ થવા માંડ્યો. એવા શુંલ સમયે કુંતી, માદી, તથા ગાંધારી
 પ્રમુખ સ્ત્રીઓએ નાના પ્રકારનો શૃંગાર કર્યો. પછી રાત્રુના કાનને ફોડનારા પાદો વાગતા
 છતાં ખંદીજનોએ વૈભવનો સ્તવ કર્યો છતાં, ક્રમે કરી સર્વ પાંડવો મંડપ દ્વારમાં આવ્યા. તે
 સમયે સાસુ પ્રમુખે અવતારણુ અંગળ કર્યું. નંતર તે સૂર્યના જેવા તેજ વાળા પાંડવ માતાના
 ઘરમાં ગયા. દ્રૌપદીના દક્ષિણ હાથમાં દીપ દીધો. વૃદ્ધ સ્ત્રીઓના કહેવાથી લજ્જાએ
 ચંચળ થએલી દ્રષ્ટિ દ્રૌપદીએ પાંડવોની તરફ લગાડી. જેમ પંચાંગ મંચને લક્ષ્મી ધારણુ કરેછે
 તેમ પાંચાળ રાજાની કન્યાએ પાંચ પાંડવોને પતિ કર્યા.

ધન દેનારો છે એવું સંભળતું નથી. તે નગરમાં જહુ રાત્રીએ ને દાસની પદ કરવા છે એવો
 એક શ્રીષ્ટિ નામનો શબ્દ થયો. જહુ ત્યાં અતં વિક્રમનાં ધર્મનો સંધિ કર્યો. તેને જે
 સ્ત્રીઓ હતી. એક અભિનિદિતા ને બીજી શાખિનદિતા. જેમ કામદેવની પ્રીતિ રતિને વિષે
 હોય છે તેમ તે રાજની વખતે સ્ત્રીઓની ઉપર પ્રીતિ હતી. અનુક્રમે જેમ પ્રાચી દિશાને વિષે
 અતં પ્રકાશ કરનારા સૂર્ય અતં સંદે ઉદય પામે છે તેમ અભિનિદિતાના ઉદરથી જે પુત્રો
 ઉત્પન્ન થયા. તેઓમાં પહેલો ચંદના જન્મી કૌતિયાળો ને જોને અતિ આનંદને આપનારો
 હિંદુવેલ નામનો પુત્ર થયો. બીજો બિંદુવેલ થયો તે જહુ સ્મર લીલા લતાનો કંદન હોયની!
 તે વખતે રાજને વિષે સ્પર્ધાનાં અનુબંધે કરી સર્વે જગતનાં કર્તા અધિક શાસ્ત્રજ્ઞતાની પ્રાપ્તિ
 થઈ. અનુક્રમે તેઓ મદરૂપ સરોવર તીરને વિષે નિખિડ દુર્ધનયના વૃક્ષ અતં સ્મરરૂપ હસ્તિની
 કીર્તિ વનરૂપ જ્યૌત્સ્નાવસ્થા તેને પ્રાપ્ત થયા. ત્યારે તેઓના પિતાએ અતંક રસરૂપ અમૃતને
 ઝરનારી અતં ગુણરૂપ આરામની કમળોની પંક્તિ એવી રાજ કન્યાની સાથે તેઓનો વિવાહ
 કર્યો. તે નગરમાં સર્વે કળાઓમાં નિપુણ, અતં ગુણોલં કળાં ઉત્પત્તિ સ્થાન એવી અનંગ-
 સેવા નામની વસ્થા હતી. તે લાવણ્યામૃતની નંદીરૂપ વસ્થાને વિષે રાજી પુરુષોની દૃષ્ટિ ખૂણી છતાં
 સ્તનરૂપ ફૂલને પામીને મોટા આનંદને પામતા. તે વસ્થાની નિપુણતાંરૂપ આગરા એટલે પારા-
 ધણીની જળી તેમાં સંપ્રયયું અને મદનરૂપ વ્યોધના બાલુકરી વૌધાએયું જે તરૂણ કામી પુર-
 ચોતું અતં તે એક પગ પાણુ આગળ મુકવાને સમર્થ થતું નહી. તેની ઉપર શ્રીષ્ટિ રાજના પુત્રો
 આરાધત થયા. પછી જેમ એક હાથણી ઉપર આરાધત થયેલા જે મહોન્મત હસ્તીઓ પોત
 પોતામાં કળું કરે તેમ તે વખતે લાંઘઓ પરસ્પર કળું કરવા લાગ્યા. એવા તે નિત્ય કળું કર-
 નારા નિર્વજન થયેલા, વખતે જોઇને એક દિવસે રાજાએ અતિ ખેદ મુકત બોલાવીને
 ઉપદેશ કર્યો. કહું વલ્લભ, નિંદા ફળને ઉચિત એવું તમે આ શું કરવા માંડ્યું છે! જુઓ કે
 એક વસ્થા સાડે બીજો પુરૂષ પગ કળું કરે નહી તો તમે વખતે લાંઘઓ છતાં લરી મરો
 છે એ કાંઈ સાડે નથી. વારાંજનઓ થોડાં લાભને માટે એકને મુકીને બીજાનું સેવન
 કરે છે તેને વિષે પ્રીતિ કરવી તે શું યોગ્ય છે! જાની સાથે ગમે તેટલી પ્રતી કરી હોય તો
 પણ જેમ મહેરાની પૃથ્વીમાં આદૃતા અતિ થોડી હોય છે તેમ જાના મુખમાં જટલું પાણી
 નાખીએ તેટલી આદૃતા હોય છે, અધિક નંથી હોતી. અર્થાત્ વસ્થાઓનું હૃદય અતિ
 કોરું હોય છે, તેમાં પ્રેમ રંચમચ હોતું નથી. એવી મહેરાની પૃથ્વીના જ્યૌત્સ્નાવસ્થાને વિષે
 કિયો ભુલિયન પુરૂષ રક્ત થતો છે! જના નિર્વનવાદિ પુણ્ય છે, નરકાદિ જનાં દળ છે એવો
 મહા વ્યસન રૂપ જે વૃક્ષ તેનું મૂળ વસ્થાજ છે એમ જાણું. એવી રીતે પણ સુચકથોએ

રાજ્યએ તેઓને બોધ કર્યો. તેમ છતાં તે બંને અત્યંત મત્સરને વશ થયા થકા પરસ્પર યુદ્ધ કરી લગ્યા. તે બંને એ વ્યસન કરી લડી લડીને મરણ તે મારાથી જોવાઈ શકાશે નહીં એને વિચારીને રાજા અત્યંત ક્રોધ વિષ બાંધને મરણ પામ્યો; અને પોતાની પતિના આચરણથી અતિશય ક્રોધી થઈ તે બંને સ્ત્રીઓ પણ મરણને પામી. છેવટે તે વેસ્યાને માટે પરસ્પર બંને બાંધને ક્રોધએક કાળ મુઠી લડી લડીને મરણને પામ્યા. એવી રીતે હું પાંડવો, તે પાંચ ભયોનો એ સ્ત્રીને મોટે સંપૂર્ણ થયો. મોટે સ્ત્રીને વાસ્તે કોઈ વાતનો દ્વેષ કરવો નહીં. સ્ત્રી સર્વ અન્યાય મુજબ છે. તે કાણ માટે હું વત્સો, એક સ્ત્રીને વિષે તમે પાંચ રમખાણ થનારું હું કદાચ માનવો નથી તેથી હું ક્રોધીત અહીં આવ્યો. જો તમને પોતાનું કલ્યાણ કરી લેવાની ઇચ્છા હોય તો હું એમ કહું તે પ્રમાણે તમારે ચાલવું. જે સમયે તમારામાંથી કોઈએક ક્રોધીતના અંતર પરમાં હોય તે સમયે કોઈ ખીલ કામ સાફ પણ કોઈએ ત્યાં જવું નહીં. એ સરત જો જો તેણે બાળ્ય વર્ષ બનવા કર્યો. એવી અવધિ હોમ કરનારી મુનિની વાણી શાંભળીને પાંડવો દિવસે એક કૃષ્ણ પણ તે વાણીને અનુમોદન દીધું. તે મુનિની વાણી સર્વ પાંડવોએ એમ કહે કરી અંબીકાર લીધી. પોતાના દિવસે માટે કોણ દોષ નહીં! પછી તે મુનીંદ્ર તે પાંડવને યથાર્થ અશીર્વાદ દાને સ્વચ્છંદ કરી આકાશ માર્ગે જતા હતા. કૃષ્ણ અનેક ઉપચારે અત્યંત દર્પિત પણ છતાં પાંડવો તથા પાંડવોને પૃથ્વીને દારણ પ્રત્યે ગયો.

વૃત્તમ્.

પ્રતિસમયનિરુદ્ધકામચારાઃ પ્રણયમ્વહધિયઃ પરસ્પરેણ;

તદ્દિહિતસમસ્તકેલિરમ્યં, ગમચંતિ સ્મ દિનાનિ પાંડવેયાઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ - તમે મુનિને કહેતાં વડજોથી જોઓ નિરુદ્ધ થએલા, સ્વચ્છંદતાથી વિચરતાં, પરસ્પર સમસ્ત નિરુદ્ધકામ પાંડવો આજે અહીં સમસ્ત કેળીઓમાં રમખાણ થયા થકા મિત્રો નિરુદ્ધકામ કરવા લગ્યા ॥ ૧ ॥

હવે મહાવારિશ્વરેવમનુરિવિચરિતે પાંડવચરિતે મહાકાવ્યે દ્રોપદીસ્ય-
સંપ્રદાયર્થે નામ ચતુર્થઃ સર્ગ સ્તસ્ય માપાંતરં સમાપ્તં ॥ ૨ ॥

અથ શ્રી પંચમ સર્ગ પ્રારંભઃ

જ્યારે જો સર્વે પાંડવો ન્યાયી હતા, તે પ્રમાણે પરસ્પર આખંડ પ્રીતિપૂર્વક પાંડવો ક્રોધીતો મરણ થવા લાગ્યા. તેમજ પંડવો પણ અહીં નિયમથી આવવા લાગી. પાંડવને વાસ કરી પોતાના સર્વે હોવાને અનુમોદન દોષાને મને પ્રમાણે આજે; મને યથાચિત્ત અત્યંત

આપે અને સર્વને સમજાવે જતાં વેળે અતિ દિનમ રીતે પાંચ પતિની સાથે ગુરુમાથમ
 બપોરે કરા ગાળી. કોઈએ કહ્યું કાળ જ્યોતિ કયાં પડે. પાંચ પાંડવોએ કહ્યું એક પુત્ર એમ
 પાંચાળને પાંચ પુત્રો ઉત્પન્ન થયા. તેઓને પાંચ ધર્મએએ કહેલ અર્થ. તે પાંચ પાળકો
 એવા તેજસ્વી નીકળ્યા કે, સર્વ સોડને ગ્રીષ્મ તથા શોકપાળ તુલ્ય એવા દીશા લાગ્યા. તેઓનાં
 નામ સિમ્ભ સિમ્ભ રાખવામાં આવ્યા. તોપણ રામાન્યપણ તેઓને સોડો પંચાળ માને ખોડા
 બેઠા હતા. કોઈએક સમયે સરદૂતરૂપ આગમન થયું તે બંને પાંડુ પુત્રોનું શોધાનુ, અને દ્રોપદ
 દીન સતીવ્રત જોયને આવી હોયની! વર્ષાવૃત્તરૂપ સર્વના વિષે કરી કાળશને પામેલા મેયની ઉપર
 નિર્મલ ચંદ્રમાં કિરણ પાડાથી તે અતિ સ્વચ્છ ધર્મ રહ્યો. અવરૂપ પ્રતિબંધ ટળી ગયાથી અંર-
 કરૂપ શુન્યો બારા થતાં ચંદ્ર અતિ રોલવા લાગ્યો, તેની આસપાસ ખીલ નક્ષત્રો મંકડતા
 હતાં તે બંને દિશરૂપ પ્રભુઓએ નામસા અસતોજ હોયની! જ્વલના ખેતરમાં ચોપાનાં અંરો
 નમી ગયા હતા તે બંને વર્ષાવૃત્તરૂપ પોતાના પાપના વિયોગના ચેકને લીધે માથું નીચું કરીને
 ચિંતા હસતા હોયની! સ્વચ્છ ધર્મના પ્રાણીના લજ્જામાં કમજો ખીસી રહ્યા છે. તે, રાજઓના
 હાથી તથા કોણઓ પ્રમુખ બના પ્રકારની સેનાના મગોથી ઉડેલી ઘુળવડે અળીન ધમ્મલા આ-
 કારની ઉપર બંને હાસી કરવા હોયની! સારસે પસી રાખે કરવા લાગ્યા. તે સરદૂતરૂપ પોતાની
 સખી યજ્ઞ દિવસે આવી એમ બહુને બંને દિશાઓરૂપ તેની સખીઓને તે રાખોના મિષે
 તેને પ્રેસે કરી બોલાવતી હોયની! વર્ષાવૃત્તમાં હિમશય પવનમાં ગમ્યા હસે પસીઓ પાછા
 આવીને ખીલ્યા કમલ સહિત સરોવરની ઉપર આવી બેઠા. તે ઉત્તમ પ્રરૂપ ગમે તેટલી મોટાઈ
 પામ્યા હોય તોપણ તે પોતાના સ્વામીને બૂસી જતો નથી ને પાછા આવીને તેની બેઠે બિચ્છે
 તેની બંને નેકળ કરતા હોયની! વનભૂમિને વિષે કૂલેલા કૂલો સહિત સમચ્છદ નામના ઝાંડી
 ઉપરથી જ્યાં ત્યાં સુગંધી નીકળી રહી હતી તે બંને મદોન્યતે હાથીના ગંદસ્થળમાંથી નીકળતા
 મદના ઝરણાની સુગંધી વડે વનભૂમિ સુવાસિત થઈ રહી હોયની! અલી શરદૂતરૂપે વિષે પાંડુ
 રાજના પુત્રો સર્વ જોગ્ય પ્રદાર્યો કરી સંપત્તિના પ્રકારની ફળીઓ કરવા લાગ્યા.

કોઈએક સમયને વિષે ગામની પાહાર શીમમાં ગાંધ્યો ચરતી હતી તેઓને કટલાએક
 ચોર આવીને હરણ કરી ગયા. તે દશિયુદિશાને વિષે હાકી ન્તાં ગાંધ્યોએ ધણી પુકારો કરવાં
 માંડી અને બીજા ગોરક્ષકો પણ જ્યાં ત્યાં નગરમાં કોળાહળ કરી રહ્યા. એ વાત પાંડવોના કાને
 પડતાં અત્યંત પોતાના વિદ્યાચરની પાશે ન્થતે પ્રતિજ્ઞા કરી કે, હું સર્વ પ્રજાના હિતને અર્થે
 સર્વ ગાંધ્યોને વાળી લાવીશ. એ કાર્ય કરતાં જો મારા પ્રાણ બચ તોપણ ફિકર નહીં; પણ
 મુકવતો નથી. એવું જોડી ચતુર ચૂંધમણ અર્જુને મહાકોષ કરચો. તેના આવશયી અ-

શ્રિના જેવી લાલચોળ આંખો થઈ ગઈ અને પોતાનાં ધનુષ્ય તથા બાણ લેવાને અંતઃપુરમાં જ
ધર્મ અને દ્વૈપદી સૂતેલાં હતાં ત્યાં નારદની કરેલી મર્યાદાનો ભંગ કરી માંહે ધસ્યો અને સૌ
ધનુષ્ય બાણ વગેરે શસ્ત્રો લઈને જે તરફ ગાયો ગઈઓ હતીઓ તે તરફ રથારૂઠ થઈને દોડ્યો
થોડીવારમાં ચોર લોકોને પકડી તેઓને માર મારી અધમુઆ સરખા કરી ગાયોને છીનવી ન
ગોપોની સાથે વીંટાયલો અને પ્રજ્ઞજનોની સાથે વંદાયલો અર્જુન નગર સમીપે આવ્યો. તે
સમયે ગાયો હર્ષના શબ્દો કરવા લાગીઓ તે જાણી ઊંચે સ્વરે પાર્થનો યશ વર્ણન કરતી હોયની
અર્જુને નગર બાહ્ય પાદરમાં ઉભો રહી એક અનુચરની સાથે યુધિષ્ઠિર, પાંડુ તથા કુંતી વગેરે
પોતાથી થયેલા અપરાધના પ્રાયશ્ચિત્તની આજ્ઞા પૂછવા મોકલ્યો કે કુરૂવંશની શુદ્ધિને અર્થે નાર
દ કૃપિએ દસવી આપેલી મર્યાદાનો મારાથી ભંગ થયો છે; અને તે થયાથી બાર વર્ષ સુધી
તીર્થાટન કરવાને જવું એવી શિક્ષા પણ તેમણે જ દેરાવેલી છે તે હું માન્ય કરીને તીર્થયાત્રા કે
વાને જાડાં. મુનિતું વચન અવશ્ય માન્ય કરવું જોયે; કેમકે તે પ્રમાણરૂપ છે. માટે હવે મને
આજ્ઞા આપો કે હું જાડાં અને મારા હૃદયમાં રહેલાં તમારાં ચરણાર્વિંદો સર્વ પ્રવાસને વિષે નિ
શ્ચિત્તે યાજનારાં થાય એવો અવગ્રહ કરો. એવી અર્જુને કહેલી હકીકત સર્વે તે અનુચરે રાજ
દરબારમાં જઈ કહી. તે સાંભળીને પાંડુ પ્રમુખ સર્વ પરિવાર જ્યાં અર્જુન પાદરે ઉભો હતો ત્યાં
આવ્યો તેમાં પાંડુ રાજા અર્જુનનો હાથ ઝાલી મહા ખેદયુક્ત થઈ અર્જુન પ્રત્યે બોલવા લાગ્યો.

પાંડુરાજા—હું ધનંજય, હું વત્સ, તે આ ગાયોને પાછી વાળી તે ઘણું સાફ કર્યું. એ
મૃત્યુ અવશ્ય ક્ષત્રિઓને કરવું જોયે છે. પરંતુ આ સમયે તને તીર્થયાત્રા કરવા જવું યોગ્ય નથી.
હજી તારી શિશુ વય ગણાય. તેમાં પૃથ્વી પર્યટન કરવું સાફ કહેવાય નહીં. જો પણ તારાથી
કૃપિની આજ્ઞાનો ભંગ થયો છે ખરો તો પણ તે પરોપકારને અર્થે હોવાથી તેથી કોઈ પ્રકારે બાધા
ધરના સંભવ નથી. માટે એ મનોરથ તું મુકી દે. તીર્થાટનની આકાંક્ષા તો વૃદ્ધ પણામાં શોભે
છે. માટે એ ઈચ્છાનું તું ત્યાગ કર.

કુંતી—હું દીકરા, આપણા કુરૂવંશનો આશ છે કે, પુત્ર યોગ્ય ઉંમરમાં આવ્યા પછી તેનો
વિદ્યારંભપદર તેની કિંમ્મર મુકીને તીર્થ યાત્રા કરવા નીકળે છે. માટે તું આહીં રહુ ન તારા
વિદ્યારંભ તીર્થાટન કરવાને જ્યાં દે. એ યોગ્ય છે. વળી તારું બાહ્યર જવું સાંભળીને દ્વૈપદી
અતિ રાજ કરી મુકી છે. તેને એમના મુકીને તારાથી કેમ જવાશે. કેમકે, સોથી એનો બ્યાર
જમ થાય અધિક છે.

યુધિષ્ઠિર—(અતિ રોડાનુર થયો થયો) હું જાતા, જે કોઈ પોતાના માનિતોનું કહું ઉક્તિ
કરું તેનું હરેકેનું સર્વ કરવાનો આરંભ કરે છે તેનો નિર્વિદ્ય પણ અંત સદ્ગુણ થતો નથી.

મુનિનાં વચનો લંગ કર્યા વિષે તારા મનમાં રંગમાત્ર ખેદ આણવું નહી. ક્રમકે, પ્રજનનું રક્ષણ કરવું તે તો આપણો ધર્મ છે; અને જે પરોપકારાર્થે કાર્ય કરાય છે તેમાં રંગમાત્ર દોષ હોતો નથી. માટે તારે વિદેશ જવાનું કાંઈ કારણ નથી.

ભીમ—હું ખંપુ અંજુનું, તારો આપો થએલો મનોરથ મને ગમતો નથી. ક્રમકે, હું તારા વિના કાયર થઈ જશું, તારા વિના હું ધરી પણ કેમ રહી શકું! વળી તું પ્રવાસને વિષે ગયાથી અમને અનેક પ્રકારની ક્ષીણ કોણ કરાવશે. તારા વિના અમે બધા હિંદુશીન થઈ જશું; માટે એ ઇચ્છાને મુકી દે.

દિવ્યાદિકે સર્વ સ્વજનોનાં વચનો શાંતળી ધૈર્ય રાખી તથા મનમાં પોતાનાં પ્રવાસનો હેતુ રાખીને પોતાના વડીલો વગેરેને અંજુન કહેવા શાગ્યો.

અંજુન—હું સર્વ સ્વજનો, આ વખતે આવી અતિ પ્રીતિ બતાવવી જોઈતી નથી; ક્રમકે, હું યોગ્ય કારણસર પ્રવાસ કરવા ચાહું છું. જે કર્તવ્ય છે તે કરવું જોઈએ. તેમાં કોઈએ આટલું આપવું નહી. એ પ્રતિજ્ઞા જરૂર પૂરી થવી જોઈએ છે. માટે તમે મને રોકવાનો ઉપાય ન કરતાં જ્ઞાતી આજ્ઞા આપો કે, જ્યાં મારો મનોરથ પૂર્ણ થાય; અને મુનિનું વચન પણ સત્ય થાય.

એત્રી ઘણી યુદ્ધિતઓએ કરી અંજુન પોતાના કુટુંબીઓને સંમગ્ન થવું અને ઘણી પ્રાર્થના કરી તેથી બધાનાં મન પિંગળીને પાણી જેવાં થઈ ગયાં. પ્રેમના આવેશથી કોઈનાથી કાંઈ બાંધાય નહી એમ થયું. પછી પ્રયમ-યુદ્ધિદિર ધર્મકૃત્ય જાણીને આજ્ઞા આપી. ત્યારે માતા પિતાને પણ પરી નમસ્કાર કરી તેઓની રજા લીધી. બીજા સર્વ સ્વકુટુંબીઓની યથા યોગ્ય આજ્ઞા લઈ, તેઓના વચનોને અતુભોદન વગેરે દ્વંદ્વે ત્યાંથી ચાલવાની તૈયારી કરી. તે પ્રસંગે મંગળમાં લંગ થવાના ભયથી આંખમાંથી આંસુ લુછીને દ્રૌપદી પાર્થ પ્રત્યે બોલવા લાગી.

દ્રૌપદી—હું પ્રાણપ્રિય, પ્રેમારુપદનો વિયોગે સહન કરી શકે એવો જગમાં કોઈ વિરલો જ હશે. એવા સમયે મનને ગમે તેટલું વાળીએ તો પણ વળવા મુસ્કીવ થાય. પ્રિયતમનું મળવું એ મુખની શીમા છે, અને પ્રિયતમનો વિયોગ તે! દુઃખની શીમા છે. આપના વિયોગથી જે મારા મનમાં ભાવ કેતપત્ર થાય છે તે કપન કરવા કરતાં સ્વતઃ આપને નિવેદન થશે. પરંતુ આપનો દુઃખ નિવેદ્ય જોઈને મારાથી ના બિચક્રુત કહેવાતી નથી. માટે હું શાલ યજ્ઞને રજા આપું છું. આપને પ્રવાસને વિષે સર્વ મંગળ થાય. સર્વ તીર્થાટન કરીને ફરી અમને જલદી આવી મળો. હવે આપ ત્વરા કરો. શુભ કૃત્ય કરવામાં વિલંબ કરવો જોઈએ નહી. પરંતુ મારી એટલી પ્રાર્થના છે કે, અને સર્વ પ્રકારે વીસરી જવું નહી. મારી ઉપરથી માયા ઉતારી નાખવી નહી. અને વિદેશમાં જઈ ત્યાંથી કોઈ નવી કળા સીખી અને નવી વસ્ત્રામી લઈને વહેલા પધારજો.

છેવટ આ સમયના મોરી દીનતા યુક્ત મુખમુદ્રા વડે નીકળતાં વચનોને કોઈ સમયે જી
જવું નહીં. તેમજ કૃપાદૃષ્ટિનો ત્યાગ કરવો નહીં.

એવાં અતિ કુદરુણાને ઉત્પન્ન કરનારાં દ્રૌપદીનાં વચનો શાંભળીને અર્જુનનું મન અતિ
કોમળ થઈ ગયું. અને પ્રવાસ કરવાને જવા લાગ્યો તે સમયે અતિ નમ્રતાયુક્ત પાછળ ચાલી
આવતી દ્રૌપદીને જોઈને અર્જુનથી પ્રેમ અવરાયો નહીં તેથી તેને આલિંગન દઈ તથા અતિ
પ્રીતિનાં વચનો કહીને રોકી રાખી. તેમજ બીજા સ્વજનો તથા પુરવાસી લોકોને રોકી રાખી
પાછા જવાનું કહ્યું; અને પોતે ધનુષ્ય બાણ સાથે લઈને આગળ વધ્યો. અર્જુનને જાતો જોઈને
દ્રૌપદી વારંવાર તેને પુછળથી જોવા લાગી. તેમજ અર્જુન પણ વારંવાર ડોકું ફરવીને દ્રૌપદી
તરફ જોવા લાગ્યો. તે જાણે પ્રેમનું અતિશયપાણું ખતાવતા હોયની! એમ મુકવા આવેલા
સ્વજનોને નગર તરફ ચાલતાં અને અર્જુનને પ્રવાસ તરફ ચાલતાં ઘણો અંતરાય પડી ગયો.

અર્જુન ફેલેએક દૂર ગયો ત્યારે એક વિશાળ સરોવર આવ્યું. ત્યાં જઈ જાળકીડ કર
રીને અંગ શૌચ કર્યું. પછી દેવોને પ્રણામ કરી વનફળ લાવી કુંવા નિવારણાર્થે ખાઈને કૂલોની
સથ્યા કરીને તેની ઉપર સૂતો. પછી ખરી રણુવેળા વીતાડીને ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો. અને
જ્યાં કૌતુકયુક્ત એક જગ્યા હતી ત્યાં આવી પહોંતો. તે જગ્યાએ એક અદ્ભુત જંગલ હતું, તે
જાણુ ચોરોનું સ્થાનજ હોયની! એવું દીઠમાં આવ્યું. તેમાં ચોરો રાત્ર દિવસ ફરતા રહેતા
હતા. બીજા પણ નિશાચરો પારવનાના તેમાં વિચરતા હતા. ભયંકર વનપશુઓ તેમાં એટલા
ખધા હતા કે તેઓની ગણતરી થઈ શકે નહીં. જ્યાં ત્યાં શિઆળિઆઓના ભયંકર નાદો,
સિંહોના હામણા અવાજો, વ્યાઘ્રોના બિહામણા શબ્દો, વાંદરાઓની ચીચીઆરીઓ,
ચિત્રાઓનાં ધુરરાટ, અને વૈતાળ વગેરેની ત્રાસદાયક શ્વનિઓ શાંભળ્યામાં આવતી હતી. ત્યાં
વનસ્પતિ એવી ઘાટી હતી કે, જેમાં સૂર્યનો પ્રકાશ પણ પ્રવેશ કરી શકે નહીં. પહોડો એવાં
તો મોટાં હતાં કે જાણુ આકાશની સાથે વાતો કરતાં હોયની! લતાઓ વૃક્ષોની સાથે વીઠાયલી
હતી તે જાણુ પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ પોતાના પતિને પ્રેમ દર્શાવવા આલિંગન આપેછે તેવું નકળ કરતી
હોયની! એવા મહા ભયંકર વનનેવિષે અર્જુનને પ્રવેશ કર્યો. અને તેમાં જમ સિંહ નિર્ભય
થયો થકો વિચરે તેમ ફરવા લાગ્યો. ફરતાં ફરતાં રત્નશિખર અથવા પૃથ્વીના શિરોરત્ન
જેવો એક પર્વત અર્જુનને દીઠમાં આવ્યો. તેની શિખર ઉપર લક્ષ લગાડી નિરંખી જોતાં
એક પુષ્પ નજરે પડ્યું. તે એવું તો સુંદર હતું કે, અર્જુનનું મન અતિ લોભાયમાન થઈ
ગયું; અને અતિ આશ્ચર્યને પામ્યો. પછી તે પર્વતની ઉપર ચઢ્યો. શિખર ઉપર જઈને જુવેછે
તો એક જિન ચૈત્ય સુશોભિત થઈ રહ્યું છે. દશે દિશાઓમાં ચંદ્રકાંતિ મણિનો પ્રકાશ પ્રસરી

રહેતો હતો તે બધું દરો દિશાઓએ ખોતાનાં મુખ પિકાસ્યા હોયની! નીક મણિઓએ કરિ
 મંદિત દારોનો ચપકાંદ તે બધું શુભ પ્રકારનો દેવ કરતો હોયની! જતી યોગીઓ પરવાણથી
 જડીઓ હમીઓ; સ્તંભો સુવર્ણના હતા. ત્યાં ત્યાં સુવર્ણના કળશો ઝળકી રહ્યા હતા. બધી
 વિવિધ શોભાયુક્ત બધી પૃથ્વી ઉપરો દેવતાઈ વેમાનજ હોયની! એવું જિનમંદિર બેઠેન અર્જુન
 અતિ પ્રસન્ન થયો. તેની નજર એક પ્રાણીઓ હતો. ત્યાં એક વાઘ લેવામાં આવી, તેમાં
 પશીને અર્જુન નાહો. મછી તે પ્રાણીમાંથી નાના પ્રકારનાં પુષ્પો વીણીને તે મંદિરમાં પ્રવેશ
 કર્યો. અતઃ જુગાદિ જિતેશ્વરને નમસ્કાર કરી પ્રદક્ષિણા દધને સ્તુતિ કરવા લાગ્યો. પાતઃ
 "જયં નામિકુલ ક્ષીર, નીરાંકાર નિશાકર; જપાગ્રોપ જગદુઃખ, નિદાગ્ધ ગલદાગમ" પછી
 જિનમંદિરને અહિ તહિ ફરી જોઈને બાહાર નીકળ્યો. અતે તે પર્વતની શિખર ઉપર ફરતાં જુ-
 મિછે તો એક પુરૂષ મરણને માટે ઉદ્યમ કરેછે અને તેની પાશે એક સ્ત્રી મનાવે છે. તેણે તેના
 પગ ઉપર આયું મૂકેલું છે; તેના મુખમાં આંગળી દીધેલી છે, ઉપેલું લૂગડું ખેંચી રહી છે અને
 ચારંવાર વિદાપ કરતી તથા તાપકરને નિષેધ કરતી અર્જુન તેને દીધી. તે અતિ સ્વરૂપવાન
 હોવાથી કળવવું દેખાઈ તેથી તેની પાશે જઈને તે મરણના ઉદ્યમી પુરૂષ પ્રત્યે ધનંજય બોલ્યો.

અર્જુન—હું મહાભાગ્ય; હું શુભકા; નિર્જીણી પુરૂષના જવું કૃત્ય તમે કેમ કરો છો? આ મરણનો
 ઉદ્યમ તમને શા સાર કર્યો પડે છે. એ વાત પ્રસિદ્ધ કરવામાં કાંઈ હરકત ન હોય તો સર્વ સાચી હકીકત
 મને કહી શંખાવો કે, જોથી સાગથી બનતા ઉપાયો કરીને તમારું દુઃખ નિવારણ કરવાનું યત્ન કરે.
 મરણોદ્યુક્ત પુરૂષ—(હાથ જોડીને) હું પરોપકાર શિરોમણિ, તમારાથી શુભ શખ્યા
 યોગ્ય કાંઈ છે જ નહીં. આપ સરખાની પાશા શુભ વાત રાખીએ તો પાછી પ્રગટ તે કોની પાશે
 કરિયે; આપની સુખસુદાન કહી આપે છે કે, આપ સર્વ દુઃખ હરણ કરવાને સમર્થ છે. પરંતુ
 ખાતે દુઃખી છતાં બીજને દુઃખ દેવું યોગ્ય કહેવાય નહીં.

અર્જુન—હું પુરૂષ શિરોમણિ, આખા જગતની રક્ષા કરવાસાર ફરંશે નિયમ લીધો છે.
 એવું પાંક મનમાં બાણીને તું મારી પાશે સાચું બોલ. જોથી હું તારા દુઃખનો અંત આણું.
 એમાં કાંઈપણ સંશય બાણ્યો નહીં.

મરણોદ્યુક્ત પુરૂષ—હું હાનિય કલાવતંશ, શાંભળો મારી સર્વ હકીકત કહી શંખાવું છું.
 આ ચૈત્યની દક્ષિણદિશા તરફ એક રત્નપુર કરીને નગર છે. ત્યાં ચંદ્રાવતંશ નામે રાજા થઈ
 ગયો. તેની કનકચુંડી નામે પથરાણી હતી. તેના ઉદરથી હું મણિચૂર નામનો પુત્ર ઉત્પન્ન
 થયો છું. અને ખીજ તેમને પ્રભાવની નામની પુત્રી થઈ. મારી બાલ્યાવસ્થા વીત્યાપછી હું
 શિશુ અવસ્થામાં જ્યારે આવ્યો ત્યારે માતૃપિતાએ મને વિદ્યાકળા શિખવા શરૂને ઘેર મુક્યો.

ત્યાં હું થોડી મુશ્કેલીમાં સંપૂર્ણ વિદ્યા શીખ્યો. પછી મને જ્યારે યૌવનાવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ ત્યારે ચંદ્રાપીઠ રાજની ચંદ્રાનના નામની કુંવરીની સાથે માંડે લગ્ન કર્યું. અને મારી ખેનને દિવસ પુરતા રાજ હેમાંગદની સાથે પરણાવી દીધી. મારા પિતાએ કુળ પરંપરાથી આવેલી વિદ્યા અને મને સમયાનુસારે શીખવી. એમ કરતાં કેટલોએક કાળ વિત્યા પછી મારા પિતા પરત્વે વધારે થયા. વિધિનો એવો નિયમ છે કે, પ્રાણીમાનને જ્યારે ત્યારે મરણને વશ થવું પડે છે; સર્વ લયને જીવનાર પણ કાલના લયને જીતી શકે નહીં. મરણના લયથી મુક્ત થાય એવો સંસારમાં કોઈ છેલ નહીં, ત્યાર પછી મંત્રીઓએ વિચાર કરીને મને રાજ્ય સિંહાસન ઉપર બેસાડીને રાજ્યાભિષેક કર્યો. રાજ્ય કરતાં કેટલાએક દિવસો વીતી ગયા પછી એક વિદ્યુતવેગ નામનો મારો પિતાઈ ભાઈ વિદ્યાધરોતું સૈન્ય એકતું કરીને મારી સાંમે લડવા આવ્યો. તેની સાથે હું લડ્યો. ત્યારે શત્રુસંઘાતમાં તેણે મને જીતી લીધો; અને માંડે રાજપાટ ખુંચી લઈને મને નગરથી બહાર ફેરવી મુક્યો. તેથી મને ઘણું દુઃખ થયું. માંડે સર્વસ્વ ગયું તેથી નિરાશ થઈને અહીં નાશી આવ્યો. મારી પાછળ થોડા વખતમાં મારી આ સ્ત્રી પણ આવી પહોતી. કારણ સ્ત્રીનો એવો ધર્મ છે કે પતિના ગુણ તથા દુઃખનાં ભાગ લેવો. તો હે કુદૃશોત્તમ, એવી રીતે માંડે નામ મળિયૂર, અને આ મારી સ્ત્રીનું નામ ચંદ્રાનના છે. રાજ્યબદ્ધ થવાના દુઃખથી હું મરવાનો ઉદ્યોગ કરું છું અને મારી સ્ત્રી તેને કરવાને મને આગ્રહ છે. એ માંડે વૃત્તાંત છે.

અર્જુન—હે વિદ્યાધર, હવે એ ઉદ્યોગ મૂકી દેવો જોયે છે, વગર મોતે મરવામાં કાંઈ માન નથી. જ્યારે મનુષ્યને ગમેલા પદાર્થની ફરી પ્રાપ્તિ થાય છે; આવા પ્રસંગે દેવયોગે માંડે આવું પડ્યું છે તેપણ તમે ગુણકારક જાણો. માંડે નામ અર્જુન છે અને હું પાંડુ રાજાનો પુત્ર છું. હું વિદ્યાર કી કહું છું કે, તમારા શત્રુઓને મારીને ગમેલી રાજ્યશ્રી ફરી પાછી તમારા સ્વાધીન કરીશ.

મળિયૂર—હે મહર્ષિ, હું જાત, હું જાણું છું કે તમારથી સર્વ વાત બની શકશે. કેમ કે તમે અનેક કષ્ટોએમાં દુરાગ છો. અને યતુવિદ્યામાં તો અદ્વિતીય છો એવી મેં આપની કીર્તિ શ્રીમાં છે. મારે આપને કાંઈ અશક્ય નથી. પરંતુ વિદ્યાધરે વિદ્યાથી મહા બળવંત છે મારે તેમના કરતાં જે અધિક વિદ્યાચત્ર હોય તેજ તેમને જીતી શકે. આછી વિદ્યાવાળાથી મારી જીત નહીં. એ કારણે મારે જે આત્મા કુળકુમની વિદ્યા અને પ્રાપ્ત થઈ છે તેનું અપચન નહીં કરું. એ વિદ્યા રાજ્ય વધારી સર્વ શત્રુઓ જીતી શકશે.

મળિયૂર—તે મળિયૂર; ત્યારે હવે મને નમસ્કાર સર્વ વિદ્યા શિખ્યો.

મળિયૂર—તે મળિયૂર; ત્યારે હવે મને નમસ્કાર સર્વ વિદ્યા શિખ્યો. શ્રીને નામ મળિયૂર ન હતું સમય

કરેછ તેમ એકાગ્ર ચિત્તે નિર્લય કરી પત્થારન વાળી નાશાગ્ર દૃષ્ટિ રાખી નિર્મિત્યનેષ રહિત થઈ વિદ્યામંત્રની ઉપાસના કરવા લાગ્યો. તેનું પ્રત લંગ કરવાને કૃપાદ નામનો દેવતા આવ્યો. તેણે કોઈ મુશ્કેલીને કઈ તેના કટકે કટકા કરી અર્જુનની પાશો ફેંકવા માંડ્યા. જ્યોત્સના ગણીમાં નરમુદ-ભાષા પહોંચી હોયછે એવા સંદર્ભો પણ આંખીને અર્જુનને લયલીત કરવા લાગ્યા. કટાગ્રાએક દેવતાઓ કોથના આવેશ મોટા હસ્તિઓનાં રૂપ લઈ આંખીને તીક્ષણ દંતુશો વડે અર્જુનનાં આંગ ઈપર પ્રેશુર કરવા લાગ્યા. કટાગ્રાએક સિંહનાં રૂપ લઈ મેઘની ગર્ભના જેવી કારમી ચીરો પાડી બીચરાવવા લાગ્યા. કોઈ સર્પે રૂપ ધારણ કરી ફણો ચડાવી અર્જુનની આસપાસ સર્પ અંગને ઘીટી લંવા લાગ્યા. કોઈ દ્રુતિનું રૂપ ધારણ કરી કરણાસ્વરે ગેદન કરતો કહેવા લાગ્યો કે હું અર્જુન મારો રક્ષા કર; રક્ષા કર. કોઈ દ્વૌપદીને દ્વાયી પકડી રોતી આણી અર્જુનને દેખાડવા લાગ્યો. એવા એવા લયંકર કોતુકોથી અર્જુન તરસા પણ હયો મહી. જોતી રીતે અગિા રિયત થઈ તપ કરતાં છં, માસ ઘીટી ગયા. એટલી મુદતમાં મણિચૂર, વિદ્યાધર અર્જુનને આઠ વિદ્યાઓ સાધ્યો કરાવી. તે વિદ્યાઓની આઠ અધિકતા દેવીઓ, અર્જુનની પાશો આવી બોલવા લાગી. દેવીઓ—હું ધનંત્ય, તું, અમને શું કામ કરવાની આજ્ઞા કરેછે? અમે સર્વ તને પ્ર-સન્ન થઈ છીએ.

અર્જુન—હું અધિકતાઓ, ત્યારે હું તમારું સ્મરણ કરું ત્યારે તમારે મારી પાશો અક-સ્માત આવવું; અને મારા વિદ્યાગ્રહ મણિચૂર પાશો રહેવું. એનું જી કામ હોય તે કરવું.

દેવીઓ—હું અર્જુન, જો કોઈ અમારી આશરણા કરેછે તેને વશ થઈ અમે રહિયે છીએ.

ત્યાર પછી જન્મ અર્જુનને સર્વ વિદ્યાઓ સાધ્ય કરી લીધી. તેમ મણિચૂરે પંચ પોતાના બામદાદાની વિદ્યાઓ થોડા દિવસમાં સાધી લીધી. એમ મણિચૂર અને ધનંત્યને સમગ્ર વિ-દ્યાઓ સાધ્ય થયાથી જન્મ આકાશનિષેપ, ચંદ્ર અને સૂર્ય પ્રકાશિત થઈ રહેછે તેમ પ્રકાશવાન દીસવા લાગ્યા. એવા સમયે જન્મ આકાશમાં વિજળીનો ચમકાર થાયછે તેવા ચળકાર સહિત નેપુરનો અખંડાત થવા લાગ્યો, અને આકાશમાંથી જે વિમાનો ઉતર્યાં તેઓમાં બેટકા ગાંધર્વો નીચે ઉતારીને ધનંત્ય અને મણિચૂરને વ્યોમચારી વિદ્યાધરો જાણીને પ્રણામ કરવા લાગ્યા. પછી તેમને નિર્મળ મુગંધિયુકત જળવડે તે ગાંધર્વોએ સ્નાન કરાવ્યું. બન્નેના આંગ ઈપર મુંદર મુગંધિક ચંદનલેપ કરીને વજ્રાલંકારો ધારણ્યાં. કોઈ છત્ર ધારણ કરી કેળા રહ્યા; કોઈ ચમર કરવા લાગ્યા. કોઈ તાળ મૂદંગ વગાડવા લાગ્યા. કોઈ ગીત ગાવા લાગ્યા. એમ અનેક પ્રકારનાં મંગલ કાર્ય થવા માંડ્યાં. તે જોઈને મણિચૂર અને ધનંત્ય તો વિચારમાં પડ્યા કે આ તે શું! એટલામાં તો મણિચૂરની પ્રિયા ચંદ્રાનના ત્યાં આવી પહોંચી. તે પણ બન્નેને

આશિર્વાદ દેવા લાગી. ત્યાર પછી ચંદ્રાનના સહિત મણિયૂર અને પારથ વૈમાનમાં બેસી બેરીઆદિક વાદ્યોના શબ્દોવડે દિસાઓને બાહરીઓ કરતા અને વિદ્યુત વેગને જીતવા ઉત્તર વૈતાલ્યગિરિપર જવા નીકળ્યા. તેમની સાથે બીજા પણ નાના વૈમાનો હતાં. તે સહિત વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર રત્નપુર શહેરના દરવાજામાં આવી પહોંચ્યા. ત્યાં સ્થિત થઈને વિદ્યુતવેગની પાશે દૂત મોકલ્યો. અને તેની સાથે જ કહેવરાવ્યું તે દૂત જઈને તેને કહેવા લાગ્યો.

દૂત—હું વિદ્યુતવેગ, મહાબાહુ મધ્યમ પાંડવ પારથે મારી સાથે તમને કહાવ્યું છે. તે પ્રમાણે હું કહું તે તમે સાંભળો. મારા મિત્ર મણિયૂરનું રાજપાટ તે બલાત્કારે છીનવી લીધું. તે જો તું જીવવાની આશા કરતો હો તો પાછું આપ. અને તારા પ્રથમના ઠંકાણે ચાલ્યો જ એમ ન કરવાથી સાંઝે ક્ષણ નીપજવાનું નથી. જો તારું ચિત્ત જીવવાથી ઉદાસ થયું હોય તો યુદ્ધ કરવાને સામે થા. પણ ચાલે રાખજે કે માંડે બાણ પહેલેજ સપાટે તારા મસ્તકનું હણુ કરશે. અને પછી તારા સંબંધીઓના ખખર લેશે. માટે તારે રાજપાટ આપી દેવું એજ ઉચિત છે. (મિત્ર પ્રમાણે ધનંજયે જ જ કહાવ્યું હતું તે તે દૂતે સર્વ કહી સંભળાવ્યું ત્યારે વિદ્યુતવેગ બોલવા લાગ્યો.)

વિદ્યુતવેગ—હું દૂત-પૃથ્વીપરના ગોખરમાંના કીડાની પદ્ધતિ ધનંજયને આજણે છે કોણ? હું તો જાણું છું કે મરવાને માટે આવ્યો છે. કારણ કે, સૂતા સિંહને જગાડવો એ પ્રાણાંતની નિશાની છે. તારો સ્વામી જ ધનંજય છે તે મારા ભુજબળરૂપી અગ્નિમાં પહેલો ઇંધન રૂપ થશે. ત્યાર પછી મણિયૂર દગ્ધ થશે. જ તારા ધનંજયને એ બધું જઈ કહે.

દૂતે તે સર્વ સાંભળી અર્જુનની પાશે આવી વિદ્યુતવેગે જ કહ્યું હતું તે કહી સંભળાવ્યું; અને અર્જુન તે બધું સાંભળી લીધું. પછી મણિયૂરનું સૈન્ય હતું તે લઈને યુદ્ધ કરવા તૈયાર થયો. તેની સામે વિદ્યા બળથી ગર્વિત વિદ્યુતવેગ પણ હાથમાં ધનુષ્ય લઈ સૈન્ય સહિત નગર બાહાર લડવાને આવ્યો. ત્યારે અર્જુન અને વિદ્યુતવેગનું સામસામું તુમુલ યુદ્ધ થવા લાગ્યું. તેમજ બન્ને સૈન્યો સામસામે આવી ગયાં. તેમાં મણિયૂરના સૈન્યે વિદ્યુતવેગના સૈન્યને ઘણો ત્રાસ આપ્યો. તેથી તે સૈન્ય દશેદિશા તરફ વીખરાઈ જવા લાગ્યું; અને લંગાણ પડરું. એ દશામાં અર્જુનના તીક્ષણ બાણોથી વિદ્યુતવેગ વધત થઈ ગયો તેથી વીરબાણ ત્યાગીને પ્રાણ રક્ષણાર્થે નાદો. તે સમયે વિદ્યુતવેગના અભુચરો આવી અર્જુનને નમસ્કાર કરી શરણ થયા. અર્જુને પણ વિદ્યુતવેગના નોકરો જાણી અને પોતાને શરણ થએલા જોઈ તેમનો અતિ આદર સત્કાર કર્યો. ત્યાર પછી અર્જુને મણિયૂરને સાથે લઈ વૈમાનમાં બેસી રત્નપુરમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યારે નગર નિવાસીઓએ અર્જુનની બહુજ ખાતરદારી કરી. પછી રાજ્ય મંદિરમાં આવી અર્જુને મણિયૂરને રાજ્યાભિષેક કર્યો. મણિયૂરને વડિલોપાર્જિત રાજ્ય પ્રાપ્ત થયું.

તથી તે મહા આનંદને પામ્યો; અને અર્જુનનો મોટો વિપાકાર માનસ સાગ્યો. ત્યાં કોઈએક દિવસગુપ્તી અર્જુન રહ્યો. તે પછી વિચાર કર્યો કે, હવે તીર્થાટન કરવું જોય. પછી મનિ-ચરને પૂછ્યા સાગ્યો.

અર્જુન—હું મહારાજ, હવે મારે તીર્થાટન કરવાની હિચક છે માટે તમારી આજ્ઞા માગું. એવું ધનંત્યપતું પોણતું રાંભળી મનિચરે તેને પ્રેમપૂર્વક આજ્ઞા આપી. અર્જુન વૈમાનમાં બેસીને અઠાપદ પર્વતની ઉપર ગયો. ત્યાં રચનનો સહિત આત્માંડ કરી પછી વાવ્યમાં બેઠાં સ્નાત કર્યું; અને ત્યાંથી વિદ્યાધરો યુક્ત અર્જુન, ભગવાન શ્રી આદિનાથ તીર્થકરના મંદિરમાં દર્શન કરવા ગયો. ત્યાં પ્રથમ પ્રદક્ષિણા કરી અને પછી પૂજાની સામગ્રી સઘં મુખ કોશ કરી આશ પ્રકારની પૂજા કરીને સ્તુતિ કરતાં મોંડી કે હું દેવ, દુઃખરૂપી અગ્રીમાં દગ્ધ ધમ્મજ્ઞા ભગવતને અમૃતના જોવા જળથી શાંત કરનારો જે તું, તેને હું વારંવાર નમસ્કાર કરું. તારું દર્શન કરીને મારો નેત્રો આનંદને પામ્યા છે. તારું દર્શન પણ મહા ભાગ્યના કિદયથી થાય છે. માટે હું એમ સમજું છું કે, મારા પૂર્વનાં શ્રેષ્ઠ ભાગ્યોદયથીજ આજે તારું દર્શન થયું છે. જને તારું દર્શન થાય છે તે પુંરુષને કૃતાઈ કહેવો. ધૃત્યાદિક સ્તુતિ કરીને પછી દંડવત પ્રણામ કરતાં સાગ્યો. અને બાકીના ત્રેવીશ તીર્થકરોને નમસ્કાર પ્રમુખ કર્યું. ત્યાર પછી નિનમંદિરની ફરી ફરીને સર્વ રચના જોઈ લીધી. ત્યાં એક ધર્મમૂર્તિ જવા મુનિને એકાંત રથજો સ્થિર થઈ બેઠાં જોયા. તેને નમસ્કાર કરી અર્જુન તેની પાસે બેઠો: તે સમયે સંસારરૂપ સમુદ્રમાં નાવરૂપ ધર્મદેશના તે મુનિ દેવા સાગ્યા. તેને અર્જુન એકાગ્ર ચિત્તે શાંભવવા સાગ્યો. તે આ પ્રમાણે:—જેથકી આત્માનો કલ્યાણ થાય એજ ધર્મ; જે ધર્મને જાણે તેનેજ કોવિદ કહેવો. જણે પૂર્વ જન્મમાં ધર્મ કર્યો હોય તેજ આ જન્મમાં ધર્મ કરે છે. તારું શ્રદ્ધાન અને ધર્મપ્રીતિ ઘણી હોવાથી અનુક્રમે તને મોક્ષથી પ્રાપ્તિ થશે. એવાં તે મુનિનાં વચનો શાંભળી અર્જુન અંતરમાં ઘણો પ્રસન્ન થયો અને તેના ચરણાર્વિંદને નમસ્કાર કરી વૈમાનમાં બેસીને આગળ ચાલ્યો. રસ્તામાં તીર્થકરોનાં દેવાલયોમાં સંપૂર્ણ પાપ નાશ કરનાર જિનદેવોને નમસ્કાર કરતો, ફરતો ફરતો બાર વર્ષ તીર્થાટન કરી પોતાના કુટુંબનો ઘણા કાળનો વિયોગ દૂર કરવાને હસ્તિના પુર તરફ જવાને આકાશ માર્ગે વૈમાનમાં બેસી ચાલ્યો માર્ગમાં વૈમાનથી નીચે ઉતર્યો. ત્યાં કોઈને આક્રંદ કરતાં શાંભળ્યું. ત્યારે તેનો શોધ કરવાને એક કાર નામના ખેચરને ત્યાંકે મોકલ્યો. તે ત્યાં જઈ સર્વ ખગર કહાડી પાછો આવીને અર્જુનને કહેવા સાગ્યો.

કેશર—હું પારથ, અહીંમાં એક ઇંદ્રપુર સમાન એક હિરણ્યપુર નામનું નગર છે. તેમાં હેમાંગદ નામે રાજા છે. તેની પ્રભાવતી નામની એક પટરાણી છે. તેનું રૂપ ચંદ્રમાની પ્રભાથી

પણ અધિક છે. તે રાણીને કોઈ પાછળી રાત્રે હરણ કરી જતાં તેણે હું આર્યપુત્ર, હું આશ્રિત
આમા કાઠાચર્યે રાખદનો ઉચ્ચાર કર્યો તેથી તે રાજા જાગી ઉઠ્યો. અને હાથમાં તમા
થઈને તે ચોરની પાછળ થાયો. દોડતો દોડતો ઉભો રહ્યો ઉભો રહ્યો એવા પુકારો કરવા લાગ્યો.
તેની પાછળ થયું દૂર સુધી લાગ્યો પણ તે ચોર હાથમાં આવ્યો નહીં. તેથી જમ શિકાર
ધમાંથી જવાથી ચિંહ નિરાશ થાયછે તેમ નિરાશ થઈને રાજા ઉભો રહ્યો. અને સર્વ સેન્ય
હુકમ કર્યો કે જ્યાં હોય ત્યાંથી તે ચોરને પકડી લાવ્યો. પણ કોઈને તે ચોર ત્યાં ગળી
કિયે નરતે ગયાં તે રસ્તાનો પતો પણ લાગ્યો નહીં એટલે સર્વ મૂકતી પઠે હાથ ધરી રહ્યા. તેમ
જીના રત્નહરે લીધે દુઃખને પામેલા રાજાએ તેની શોધ કરતાં અહીં તહીં દોડીને આખી રાત્રી
કાઢી. તેમ ખીજત જતોએ પણ શોધ કરવામાં કાંઈ બાકી રાખ્યું નહીં, પણ જમ સૂર્યોદય
મયે પર્વતની ચડાઓમાં અંધકાર પ્રવેશ કરેછે તેમ સર્વના હૃદયમાં અંધકાર પ્રવેશ કર્યો.
આખી રાત્રી ઉદય થયો તે જાણી આવીના અપહારીને મારવાસાર ઉદ્યુક્ત થએલા રાજાને રાજા
થતા કરવાને તત્કાર થયો હોયતી! રાણીના કંપનાદિક યોગથી શિથિલ થઈ ગએલા અંગને લીધે
માથાની ટોળી તરફ ખીંટ ફૂટોની માળાઓ જમીન ઉપર પડી ગએલી સૂર્યના પ્રકાશથી દીવામાં
આવી તે પુષ્પ પંચિતના આસરે આસરે રાજા આગળ આવ્યો. તે અહીંમાં સુધી હતી એટલે
રાજા પણ અહીંમાં સુધી આવ્યો છે. આગળ પુષ્પ વેરાયતા દીવામાં આવતા નથી તેથી તે
જાણી શોધ કરતો ઉભો છે. તેના અનુચરો પણ હવે કઈ દિશાએ જાયે! રાણીનો શોધ કર્યા
જામતો એમ શેત્ર સ્ત્રી અહીં તહીં દોડ્યા કરેછે.

જિજ્ઞાસુ વિચારતું એકતું રાંભળીને કપિદેવ મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, હું માંગતી
મદનની પાછળી મળી તે મનિસૂત્રની જેન તો ન હોય! અને જો એજ મનિસૂત્રની જેન
હોય તે મારી પણ મેલવા થાય. જો કોઈ ખીંટ હોય તો પાગુ હયાને માટે તે પાગુ મારે ધમતી
મેલવામાં લેડે. અને તે વિચારીને દુઃખરૂપ સમુદમાંથી જરૂર પાર કરી જાયે. પાછી
રેલવન રૂઢિ, કાચે

સાધુનું નું કાચું નું જા. તે રાજાને કહે કે. કોઈ પ્રકારે ખેદ કરશો માં. હું તમારો
જીવ સંભાળી રાખીશ. હું તમારું શત્રુને નિવૃત્ત કરી મારીશ એમાં અંશય જાણ્યો નહીં. મને
જો કોઈ કાચું કાચું જાણે એવું નું સાવચાનું હતું. હવે હું રાજાને તમે યોદ્ધા
દિવસ વિજય થએલ, મને વિદેશ કહે તહીં એકલા ચરમાં હું તમારી પ્રીય પત્નિને લાવી આપું.
એવું તે વિચારતો એક અત્યંત તે રાજાને કહ્યું: એવર તે પ્યારીના વિચાર કરી રાજા
એક સમયે મને પુષ્કર કહે આતુનની પાછી આવ્યો. પાછી ને તરફ પ્રવાહની ગઈ હતી

ગઈ. તેથી દુઃખિત થઈને રાંઘાંઘે સ્વમરણાર્થે ઉદ્ધમ કર્યો; તેને જોઈને અમે પણ કૃતજ્ઞતાને અનુસરી મરવાને તૈયાર થયાં હોઈએ. આવા સમયમાં આ પ્રજ્વલિત ચિતાઓને શાંત કરવાને જાણી તમે મેઘજ પંથારવા હો ની! એવું અમને લાગે છે.

એવું સાંભળીને અર્જુને હેમંગદને પ્રભાવતી રાણી અર્પણ કરી. તેને જોઈને રાજા વિસ્મય પામીને શાંત થયો. તેની સાથે સ્વજનો પણ અતિ આનંદને પામ્યા. પછી બધાઓને અર્જુને મધુર વાણીએ કરી સમગ્રવીને સારો ઉપદેશ કર્યો; અને બધી ચિતાઓની ઉપર પાણી છંટાવીને ઓળખી નખાવી. અર્જુને મૃતક પ્રભાવતીને જોવા સાથે તેની ચિતાની પાશો ગયો. એટલામાં કૃત્તિમ પ્રભાવતી ચિતામાંથી ઈંદી છુટા કરી ત્યાંથી નાશી ગઈ. અને ખરી પ્રભાવતીની સાથે રાજા એવો તો મંત્ર થઈ ગયો કે જાણે અમૃતના સાગરમાં સ્નાન થયો હોયની! એટલામાં ફરાર વિદ્યાધર હેમંગદની પાશો આવીને તેને કહેવા લાગ્યો.

ફરાર—હે રાજા, તારી પ્રભાવતી રાણીને કોઈ વિદ્યાધર હરણ કરી લઈ ગયો હતો તેની પાશોથી મુક્તવીને તેને પાછી લાવનાર આ પાંડુ પુત્ર ધનંજય છે.

હેમંગદ—(હર્ષને પામીને) હે વિદ્યાધર, એવું કૃત્ય પરોપકારી પુરૂષ વિના થવું કંઠ્યુ છે. હું પાશોનો મોટો ઉપકારી થયો છું.

એમ કહી ઈંદીને અર્જુને આશિર્વાદ દીધું; અને તેને ઊંચા સુરોભિત આસન ઉપર બેસાડ્યો. પછી પોતાની પ્રિયાના અપહરણું સર્વ વૃત્તાંત તેને પૂછવા લાગ્યો. ત્યારે ફરાર વિદ્યાધરે અર્જુનેની આજ્ઞા લઈને પ્રભાવતીના હરણું સર્વ વૃત્તાંત કહેવાનો આરંભ કર્યો.

ફરાર—હે રાજા, જ્યારે તારી પ્યારી તારે સમીપ કીધા કરતી હતી તે સમયે વૈદ્ય પુરના મેઘનાદ રાજાએ તેનું હરણ કર્યું ને તેને હેમકૂટ પર્વત ઉપર લઈ ગયો. ત્યાં ઈંદ્ર નામના યાગમાં બેસી તમારી સ્ત્રી પ્રત્યે બોલવા લાગ્યો.

મેઘનાદ—હે મનુષ્યરૂપી શુભ કીટ, હેમંગદની સાથે તને શું સુખ મળશે! જો મને તારો પતિ માનીને વૈદ્ય પુરની તું સ્વામિની થાય તો તું મહા સૌખ્યને પામે. મારી પાશો રહેવાથી વિદ્યાધરે અને વિદ્યાધરીએ વિવિધ પ્રકારે કરી તારી સેવા આકરી કરશે. અને આપણે બે ઈંદ્ર તથા ઈંદ્રાણીની પદ સાત દિવસ આનંદથી સુખભોગ ભોગવીશું. વળી આકાશને વિષ ગમન કરાવની અનેક વિદ્યાઓ હું તને શીખવીશ. તે વિદ્યાથી તું વિદ્યાધરી થઈશ. પછી વૈભાવ ઉપર આક્રમક થઈને ગમે ત્યાં પોતાની મરજ પ્રમાણે વિચરી રાકીશ. અને જેમ દેવીઓ નાના પ્રકારની કીડાઓ કરે છે તેમ તું પણ કરીશ. યાજ્ઞજ્ઞનોએ કરી પૂજાઈશ. (એવી રીતે પ્રભાવતીને ઘણા પ્રકારે સમગ્રવે ત્યારે તે બોલી.)

પ્રભાવતી—હું પાપી, આટલી બધી ચતુરાઈ તું શા સાડ કરેછે? તું નિશ્ચય જાણે
કે તારો મોત હુકમો આવ્યો છે. હાથે કરી મૃત્યુ શા સાડ માંગી લિયેછે. મારા સ્વ-
મીની પાસે તું કાંઈ ગણતીમાં પણ નથી. તેમ બીજા વિદ્યાધરે પણ તેની પાસે તુચ્છ છે.
જેની સાથે ઈંદ્ર પણ યુદ્ધમાં કાયર થઈ જાય. હું મેઘનાદ, મારા પ્રાણેશના ખડગરૂપ દીપ-
કમાં તારા જેવા કેટલાએક પતંગીઆ બળી ભસ્મ થયેલા છે, તેવી તારી પણ વળે થયેલી
છે એવું મને લાગેછે.

હું રાજા, એવા કઠણ શબ્દોએ કરી પ્રભાવતી વારંવાર મેઘનાદનો તિરસ્કાર કરતી હતી એ
ટક્કામાં વૈમાન ઉપર બેઠ્ઠો અર્જુન ત્યાં જઈ પહોંતો; અને તે વિદ્યાધર પ્રત્યે બોલવા લાગ્યો.

અર્જુન—હું વિદ્યાધરાધમ, આ પ્રભાવતી હુંમાંગદ રાજાની પત્ની, મણિચૂર વિદ્યાધરની
બેન તથા ધનંજયની ધર્મભગિની મહાસતી છે. એને પતિવિના અન્ય પુરૂષ કોઈ હાથ લગાડી
શકેજ નહીં. તેમ છતાં તું હુણુ કરી લાવ્યો છે. તેનો બદલો તને મળશે. પણ બખ્તર
કે એને હાથ લગાડ્યો તો. એને બલાત્કારે જો સ્પર્શ કરીશ તો તું વિદ્યાધર છતાં સર્વ વિદ્યાધી
રહિત થઈ જઈશ. કેમકે, એની ઉપર તારી કાંઈ પણ સત્તા નથી. એ પરસ્ત્રી છે. તેને
ધમ્મ કરવી તે અવધિત છે પણ યોગ્ય નથી. તેમ છતાં જો અપકૃત્ય કરીશ તો બળી ભસ્મ
થઈશ. એનાથી દૂર રહેવામાં સાડે છે.

એવી રીતે નાના પ્રકારના ભયસહિત અર્જુન તે વિદ્યાધરને સમજાવવા લાગ્યો તે જોઈને આ
કોઈ મણિચૂરનો મિત્ર છે એમ જાણીને પ્રભાવતી મનમાં ધણી પ્રસન્ન થઈ; અને અર્જુન પ્રત્યે બોલી.

પ્રભાવતી—હું સજ્જન, તમે ધન્ય છો; અને હું પણ ધન્ય છું કે મારું રક્ષણ કરવાસાડ
મારો ધર્મનો ભાઈ ધનંજય મારી પુઠ ખોળ કરતો આ સંકટમાંથી મુક્ત કરવાને તરત આવી
પહોંતો. (એમ કહી કૃષ્ણદેવીએને કહેવા લાગી) હું કૃષ્ણદેવીએ જો પ્રભાવતીનો અખંડ શીળ
હોય તો તમે જરૂરીએ કૃષ્ણદેવીએ છો તે બધી અર્જુનના શરીરમાં પ્રવેશ કરો. જ્યારે એ
મારા ધર્મજ્ઞાતાની જીત થાય. એવાં પ્રભાવતીનાં વચનો શાંભળી અને મહા સતી જાણીને
અતિ પ્રસન્ન થઈને તે વિદ્યાધરને અર્જુન કહેવા લાગ્યો.

અર્જુન—હું મેઘનાદ, હું વિદ્યાધરાધમ, હવે જસદી કમર બાંધ. હાથમાં હથીયાર લે.
આ મારો ખડગ જો, એ તારા સરખા મહા પાપી અને પરસ્ત્રીની ધમ્મ કરવા વાળા પુરૂષને
માર્યા સાડ કિતાવનો થઈ રહ્યો છે. તું યાદ રાખજે કે, હવે તું જીવતો રહેવાનો નથી. (એનાં
તિરસ્કારનાં વચનો કહીને અતિ ક્રોધમાં આવીને વિજળીની પઠ તે તળનારને ફેરવવા લાગ્યો;
ત્યારે તે વિદ્યાધર પણ કોપાયમાન થયો થકો અર્જુનને તિરસ્કારનાં વાક્યો બોલવા લાગ્યો.

મેધનાદ—હું મંગલોત્તમ પુરુષ, તું કોણ છે, તે હું બાણુતો નથી. હજી તે મારો હાથ
માત્ર હું નથી. તે હમણાજ તેને દેખાડું છું.

એમ બોલતાં જ બન્ને પરસ્પર વિદ્યાધર થયા સાગ્યું. ત્યાર પછી તળાવોથી લઈ
આંત્રી, ઝરૂંરી રીતે મહા તુમુળ યુદ્ધ થતાં જ અર્જુને મેધનાદના બન્ને ખંભા તોડી નાખ્યા; તેથી
તે મૂર્છિત થઈને પૃથ્વી ઉપર પડ્યો. તે જોઈને દયાળુ અર્જુને તેને વચ્ચે કરી વાધુ નાખીને
સમેતન કર્યો; અને પછી તેને કહેવા લાગ્યો.

અર્જુન—હું શૂરવીર વિદ્યાધર, સાધવાન થઈને તારો પુરુષાર્થ પરિપૂર્ણ કર; અને મારી
સાંજે ફરી યુદ્ધ કરવા આવી બા.

વિદ્યાધરે પાંડુપુત્ર ધનંત્યને ઝોળખ્યો અને અતિ દીન થયો થકો બોલવા લાગ્યો.

મેધનાદ—હું અર્જુન, આ જગતમાં વર્તમાન સમયે ત્રિલોકની રક્ષા કરનારા પાંડવો જ છે.
એમના વિના બીજા કોઈ નથી; અધિક શું કહું સાક્ષાત્ યમ પણ આજ પાંડવોથી બીજો છે, ત્યારે
અમારા જવા તે કોણ માવમાં ગણાય. તેમાં પણ તું ધનંત્ય તો સર્વ યોદ્ધાઓમાં અદ્વિતીય છે.
તારાથી હાર પામીને હું મને ધન્ય માનું છું. તે મને પરસ્પરી રંગથી મુખત કર્યો તેથી હું નરકના
દુઃખથી છૂટ્યો માટે તારો હું મોટો ઉપકારી થયો છું. હું પાર્થ, આજ હું તારી પાસે પ્રતિજ્ઞા કરું છું
કે હવેથી કોઈ સમયે પણ હું પરસ્પરી રંગ તો શું પણ ઇચ્છા પણ કરનાર નથી. જો કે, મનુષ્યના
કૃપાની વૃદ્ધિ કરનાર, સર્વને પરમ ભૂષણરૂપ, માણસની રક્ષા કરનાર, દુર્ગતિને હરનાર, મહા પવિત્રતા
કરનાર, અને મનુષ્યોને નિર્મલિત મુખનો દેનાર એક શીળરૂપ જે સંતમ ગણાય છે. એ શીળને કદપદ્મની
ઉપમા દેવાઈ શકાય છે. કે, જેથી સર્વ શુભ ફળોની પ્રાપ્તિ થાય છે. એમ બાણીને આજથી મેં શીળશુ-
ભને મળ્યું કર્યું છે. આ તારી ધર્મમગિની પ્રભાવની તું મુખેથી લઈ બા. એમ કહી ધનંત્યને પ્રભા-
વની રક્ષાધીન કરી અને ફરી અર્જુન પ્રત્યે બોલ્યો. હવે હીઠ કરવી જોઈતી નથી. હું મંગલને જાતે
પ્રભાવની તું રક્ષાન થવું જોઈએ. કેમકે, મેં ત્યાં પ્રભાવની વિદ્યા એકકરી છે. તેણે પ્રભાવની તું રૂપ ધારણ
કરીને જાતને મોહિત કર્યો છે. તેનાથી કાંઈ અનર્થ ન થઈ સુધી ત્યાં જાતે પડેલો જોયે માટે બા.

એવાં મેધનાદનાં વચનો શંભરીને પ્રભાવની સહિત વૈભવનાં જોડી આ અર્જુન તમ્હારી
પાસે આવ્યો; અને મેધનાદ જોવા તું મુખ તેને દેખાડવાને ચરમાવાથી અર્જુનની રક્ષા લઈને
જોવાને રથને ગયો.

એવું પ્રભાવની તું જુનાં ક્યાર વિદ્યાધરના મુખથી શંભરીને જોવાની પ્રિયસહિત હું
ગદ અર્જુનને સાથે લાગે જોવાના સેત્ય સહિત દિરૂપ પુરુષ આવ્યો. ત્યાં ધનંત્યને હું
અસન ઉપર બેસાડીને બોલ્યો.

હેમાંગદ—હે ધનંજય, તું મારા પ્રાણને દેનારો છે. એવો બીજો કોઈ ઉપકાર કરે નહીં તેવો તેં મારી ઉપર ઉપકાર કર્યો છે, તેનો પ્રતિઉપકાર હવે હું ક્વી રીતે કરું! પરંતુ આટલી પ્રાર્થના કરું છું કે, આ મારા રાજ્યને અંગીકાર કર; અને મારો નાયક થા. જ્યોત્ષી હું તારો સેવક થઈ રહું. પ્રીતિથી મેળવેલાં આ મારા પ્રાણ, તથા ભુજ બળે સંપાદેલી આ રાજ્યશ્રી, અને ગુણથી વિધેય થએલું આ મારું રાજ્ય એ બધાને સ્વીકારીને તું કૃતાર્થ કર. (એવાં હેમાંગદનાં વચનો શાંભળી.)

અર્જુન—હે રાજન, આ તારું રાજ્ય સ્વર્ગતુલ્ય હોય તો પણ એનું મારે કાંઈ પ્રયોગ નથી. માટે તું સ્વસ્થ ચિત્ત થઈને સારી રીતે પોતાના રાજ્યનું સંરક્ષણ કર.

એવી રીતે અર્જુન અને હેમાંગદ વચ્ચે ભાષણ થાયછે એટલામાં પ્રભાવતીનું હરણ થયેલું શાંભળીને મણિયૂર વિદ્યાધર પોતાના સૈન્ય સહિત ત્યાં આવી પહોંતો. તેને અર્જુન મળ્યો. બન્ને પરસ્પર બળે અંતર પૂછી રહ્યા બાદ મણિયૂરે પોતાની ભગિની પ્રભાવતીની પાસે જઈને તેને કૃશાળ વૃત્તાંત પૂછ્યું. પછી તે હેમાંગદની સાથે વાતચિત કરીને પાછો અર્જુનની પાસે આવી ગયો. એમ આનંદથી દિવસો કહાડાવા લાગ્યા. હેમાંગદના રાજ્યમાં મણિયૂર સહિત અર્જુન કેટલાએક દિવસ રહ્યો. ત્યારબાદ એક દિવસ હસ્તિના પુરથી કોઈ પુરુષ આવીને અર્જુનને કહેવા લાગ્યો.

પુરુષ—હે કુમાર, માર વૃદ્ધોએ બતાવ્યા પ્રમાણે પાંડુ રાજા વૃદ્ધાવસ્થાએ પહોંચ્યાથી ધર્મ યુવરાજને રાજ્યાભિષેક કરવો છે, માટે તમને બોલાવ્યા છે. કેમ કે, તે સમયને વિષે માર ભાઈઓ જરૂર ત્યાં હાજર હોવા જોઈએ છે. વળી તમારા વિરહથી ક્રુતિ માતા પણ રાત્રિ દિવસ નેત્રોથી આંસુ પાડ્યા કર્યા કરેછે. તેમ તમારા યુધિષ્ઠિરાદિ બાંધવો પણ તમને મળવા ઉત્સુક થઈ રહ્યા છે. માટે આપ મારી સાથે શીઘ્ર ચાલો.

અર્જુન—હે મહાપુરુષ, તું આગળ જા, અને મારા આવવાનું વૃત્તાંત મારાં માત પિતા તથા બાંધવો પ્રમુખને નિવેદન કર. હું રાત્રિનજી તીર્થની યાત્રા કરી જલદી હસ્તિના પુરમાં આવું છું.

એવું કહી અર્જુન દૂતને વિદાયગિરિ દીધી; અને મણિયૂર સહવર્તમાન પોતે વૈમાત્રમાં બેસી રાત્રિનજી ગયો. ત્યાં જઈ અતિ ભક્તિથી આદિ બિભેશ્વરાદિને નમસ્કાર તથા વંદનાદિ કરીને કૃષ્ણને મળવાસાથે અર્જુન દ્વારિકા તરફ ગયો. નગરની પાસે જતાં જ તેની કૃષ્ણને જાણ થવાથી તે અર્જુનને સન્મુખ આવી મળ્યો. બન્નેને અતિ આનંદ થયો. અને એવી રીતે પરસ્પર મળ્યા કે, જાણે એક જ મુનિ હોયની! પછી કૃષ્ણે અર્જુનની આગતા સ્વાગતા કરી, અને પોતાની સુમદ્રા નગરની ભગિનીને સુભ લગ્નમાં તેની સાથે પરણાવી દીધી. પેરામણિમાં કૃષ્ણે અર્જુનને દીધી, ઘોડા, રથ, મણિ તથા મણિક વગેરે ઉત્તમ વસ્તુઓ ભેટ દીધી. ત્યાર

પછી ફરલાએક દિવસ સુધી કૃષ્ણના અનુરોધે કરી અર્જુન ત્યાં જ રહ્યો. પછી એક દિવસે હસ્તિનાપુર જતા સાત અર્જુને કૃષ્ણની રજા માગી. કૃષ્ણે આનંદ સહિત સ્વીકારી આજ્ઞા આપી. ત્યારે સુમદ્રા સહિત અર્જુન વૈમાનમાં બેસી હસ્તિના પુર આવવા આકાશ માર્ગે ચાલ્યો. સાથે મણિમૂર, હામાંગદ, અને ખેચરોનું સૈન્ય પણ ચાલ્યું. આકાશ માર્ગે ચાલતાં પૃથ્વીપરના નગર, ગામ, નદિઓ, પર્વત, સરોવરો, વન, ખાગ બગીચા વગેરેની રમણીક રચના અને મહા રૂપવાળી નાયકાઓ તથા નાયકો, વગેરેને જોતા, અનેક પ્રકારની વાત્સલ્યો કરતા, વાલ્મીકીના નાદે દિશા જોત બેસી કરતા, અને શૂરવીરોના જય જય રાખદો વડે સર્વ સ્થળ એક રાખદો પ્રમાણ કરતા સર્વ હસ્તિનાપુર નજીક આવી પહોંતા.

હસ્તિનાપુરના લોકોએ જાણ્યું કે અર્જુન આવ્યો તેથી સંવળા લોકો તેને જોવા એકદમ નગરની બહાર નીકળ્યા. માતપિતા તથા ભાઈઓને ખબર પડવાથી તે પણ નગર બહાર આવ્યા; અર્જુન માતપિતાને આવતા જાણી વૈમાન પૃથ્વીપર ઉતારી તેમાંથી પોતે ઉતરી પાશ જઈને તેમને પૂજે પડ્યો. અને મુગદવડે તેમના ચરણ કમળો શોભાવવા લાગ્યો. પાંડુ રાજાએ અર્જુનને પગે પડતો ઉઘડી છાતી સરસો ચાંપ્યો. અને પ્રેમપૂર્વક નેત્રોનું જળ અર્જુનના મસ્તક ઉપર સિંચવા લાગ્યો; તે જાણે તેને રાજ્યાભિષેક કરતો હોયની! વળી ભીષ્માદિ વડીલોને અને ગુરુવર્ગને અર્જુને વિનયપૂર્વક નમસ્કાર કર્યો. માતા વર્ગને પણ અતિ હૃતથી હાથ જોડી પૂજે લાગ્યો. યુધિષ્ઠિરાદિ બાંધવાને પ્રણામ કર્યો; તેમ સર્વ બંધુઓ મહાપ્રીતિથી અર્જુનને બાથ ભીડીને મળવા લાગ્યા. એ પ્રકારે સર્વ સંબંધીઓને મળ્યા પછી સર્વે વૈમાનમાં બેસાડી હસ્તિનાપુરની માહિલી કોરે જ્યા નિકળ્યો. તે સમયે નગર નિવાસીઓ અર્જુનની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. યોદ્ધ વખતમાં આનંદપૂર્વક સર્વની સાથે અર્જુન નગરમાં પ્રવેશ કરીને રાજ્ય મંદિર તરફ ચાલવા લાગ્યો. તે સમયે નગરના સર્વ જન જોઈને આશ્ચર્યને પામવા લાગ્યા. કોઈ પ્રશન્નમુખે મંદ મંદ હાસ્ય કરવા લાગ્યા. કોઈ આખા પાંડુ ફળની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. કોઈ માતાપિતાના મૂર્ત મુગ્ધવની કીર્તિ કહેવા લાગ્યા. કોઈ અર્જુનના પરાક્રમને વખાણવા લાગ્યા; કોઈ સૈન્યની તારીફ કરવા લાગ્યા; કોઈ દૈવની વિકૃતતા કહેવા લાગ્યા; એવી રીતે અનેક પ્રકારની પ્રશંસા કરનારા લોકોને દેખતો માર્ગમાં યાત્રક લોકોને ધન દેતો, ગણિકાઓનું નૃત્ય જોતો, તથા નગરની વિવિધ પ્રકારની રચના નિરખતો અર્જુન પોતાના રાજગૃહમાં આવ્યો. અર્જુને ગૃહમાં પ્રવેશ કરતી વખતે તેની અતિ પ્રીતિએ કરી કુંતીમાતાએ મંગળ આરતી કરી. તે કરી રહ્યા પછી અર્જુનની ચારે બાજુએ વીલાઈ રહેલા લોકોને પ્રતિબુદ્ધે યથાચોગ્ય સ્થળે બેસાડ્યા. પછી અર્જુને સૌંદ્ય ગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યારે પાંડુ રાજાની આજ્ઞા લઈને સર્વ લોક

પોતપોતાના ઘર ભાગી ચાલ્યા ગયા. અર્જુને જ્યારે ગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે પ્રથમ કૌપત્તિ નમસ્કાર કરીને કૃષ્ણના પુછી, તેને અર્જુને સર્વ વૃત્તંત કહી શંભળાવ્યું. ત્યાર પછી અર્જુને સ્નાન કરીને બિલતી પૂજા કરી. ભોળનાદિ થયા કેડે સુખસદ્યાપર પોઢી પ્યારીની સાથે ક્રમ વિનોદ કરવા લાગ્યો. તે સમયે ઘણા દિવસના વિરહની વ્યથાનો નાશ થયો. પ્રાણુવાસના સમય વિનોદ કરતાં આખી રાત્ર નીકળી ગઈ તે જાણુ એક ક્ષણ જ વ્યતીત થઈ હોયતી! કહુ કે, સુખમાં સમય જાયછે તેની ખચર પડતી નથી. એવી રીતે અર્જુન દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યો. તેની સાથે મનિચૂર વિદ્યાધર, હેમાંગદ રાજા, અને બીજા વિદ્યાધરો અર્જુનની પ્રીતિ સીધે દુરિનવાપુરમાં રહીને નાના પ્રકારના રાજ્યવિનોદ કરવા લાગ્યા. એક દિવસ પાંડુ રાજાને પોતાના કર્ણુદરા એવ યગેશ્વર બેઠાં પુત્રોને પાશે બોલાવ્યા. અને તે તેમને કહેવા લાગ્યો.

પ્રીતુનાન્ત—હે પુત્રો, હવે મને મારી જરા અવસ્થા ધર્મ કાર્યોમાં બલાત્કારે પ્રવૃત્ત કરે છે. મેં અવસ્થાને લીધે વિચાર ગુણ મને અપ્રિય લાગે છે. વૃદ્ધાવસ્થા કેવી છે તે સાંભળો—માન મૌનિય પદ વ્યવહાર, મનિ મંદ શર્મ જાયછે, દાંત પડી જાયછે, દૃષ્ટિ તેજ રહિત થઈ જાયછે, તારવ હંચા થાયક રચાય જતી જાયછે, દાંતોના આભાવને લીધે સુખમાંથી લાળ ગળ્યા કેડે, પીંડાળા શિથિલ થઈ જાયછે, સ્મૃતિ ન્યૂત થઈ જાયછે, તર્ક શક્તિ ગટી જાયછે, રામદે આગળવસ્ત્ર બેઠાથ છે, નારીઓ બળાગીત થઈ જાયછે, વિચાર શક્તિ ગટી જાયછે, શરીરમાંની મલ રાતુઓ નિર્જાત થઈ જાયછે, શક્તિ શિથિલ રહેતી નથી, રોગાદિક આવીને શરાણુ કેડે, હૃદય અપાતી વૃદ્ધિ થતી જાયછે. અને સર્વ સ્વજનોની પોતાને વિષે અપ્રિયતા થાયછે, એ પ્રમાણે વૃદ્ધાવસ્થામાં સર્વ પ્રકારનું કષ્ટ થાયછે; પુત્ર પાત્ર વૃદ્ધ પિતાની અવજ્ઞા કેડેછે; એ વૃદ્ધને કષ્ટ નિષે સહુરે હન છે, તે સર્વ કોરોન્દા મસ્તક ઉપર સ્થિત થઈને સર્વનો પરાભવ કેડે. જેમ સર્વકે પિતા મુચ્ચા કેડે કે. હું આહી. હવે ધર્મ કર, અને પાપ કર્મથી દૂર રહે. જો આ અવસ્થાને જાણે તે કહી શકે પદ્યનાપ કરવો પડે. પછી તે દૂત અતિ ક્રોધમાં આવીને સ્વજનોને જાણી સંપિત સત્વર દેવની પ્રાર્થના થઈ છતાં તે ક્રોધ પાત્ર સુકૃત કર્યું નહી, એમ કહી જવા દેતો તેથી પાંડવોને વળે, વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ છતાં તેની સ્ત્રી મૃતક થઈ ગઈ છે, પુત્રો નિર્જાત થઈ જાય છે, સુખને તેથી વચનોથી તેનું મન દબાય થયું છે. અને મહે પાત્ર નહી તે માંગે પણ કુલને જ લેવ મેરો પુત્રવ રૂપને સુકો કહેવાય છે. જ્યારે હું પુત્રો, જ્યાં મુની કાળા કરા હું તે જ્યાં મુન તે વિનય નેનાં જરૂરિ કરવી. જનુ જ્યારે મેળા કરા થાયછે ત્યારે ધર્મ કર્મને મુખ્ય રૂપ મેરો મને મરકે છે. હવે મને મુત્ર મેરવ ધર્મ પુત્રને માથે રાજ્યનાર પ્રકારે મારા મને સર્વ સ્વજનોને મુત્રવર થઈ રહે છે. તેમ પ્રવૃત્તિ કરવાને પડ્યા અને આતુને મન અરહે

એવાં પાંડુ રાજનાં વચનો શાંભળીને ભીષ્મ પિતા, ધૃતરાષ્ટ્ર, અને વિદુરદિ સર્વ રાજ્ય વર્ગ
જનોએ કહ્યું કે, પાંડુ સાહે! યુધિષ્ઠિર રાજ્ય ધરે તે પૃથ્વી ધર્મ રાજ્યવતી ધરે. ત્યાર પછી અર્જુન
તથા ભીમાદિક કાતાઓ પોતાના પિતા પાંડુ પ્રત્યે યોગ્ય શ્રાવણા:

અર્જુનાદિ—હૈ તીર્થુરૂપ, આપે જે કહ્યું તે સર્વ સત્ય છે. ધર્મયુક્ત ધર્મને રાજ્ય ગાદી
સોંપવાથી આપ્તા વિદેને શુભ ધરે. જે આપ મુખથી જોડ્યા છો તે સર્વ અમને માન્ય છે.
તેમ છતાં કોઈ આપની કહેલી વાત માન્ય નહીં કરે તેના મસ્તક ઉપર અમારાં ખાણો પડે.
આપની આજ્ઞા અમે રૂંચ માત્ર ઊલ્લંઘન કરવાના નથી.

એવાં પુત્રોનાં વચનો શાંભળીને પાંડુ રાજ સંતુષ્ટ થયો. પછી યુધિષ્ઠિરને રાજ્યાભિષેક
કરવા સારૂ સર્વ સાંમંત્રી તૈયાર કરવા માંડી. હસ્તિનાપુરની આગળ પાછળ ચારે બાજુએ
નિવાસ યોગ્ય જગ્યા બનાવી. જેમ મંદના પ્રકાશના સમયે તારાગણ પણ સુરોલિત લાગેછે,
તેમ હસ્તિનાપુર શોભાયામાન થવાથી તેમાંના પ્રજા લોકોના હૃવનો પણ દિવ્ય દીરાવા લાગ્યાં.
પછી અન્ય દેશના રાજાઓને આમંત્રણ કરવા સારૂ દત્તો મોકલ્યા. રાજ્યે પોતાના રાજ મહે-
લમાં સકળ વાનિજ અને ધવળ મંગળ ગીતાદિ પ્રવચન કરાવ્યાં. પ્રજાજનોએ પણ પોતપોતાના
ઘરનાં બારણાંપર તોરણો બાંધ્યાં. ઘેરે ઘેર ફેળોનાં સ્તંભ રોપાંચા જેથી નગરની અતિ અદ્ભુત
શોભા દીરાવા લાગી. નાના પ્રકારના નાટકોની રમુજ થવા લાગી. જ્યાં ત્યાં ટોળેટોળા મા-
ણસો એકઠા થઈને મંગળ શાપ્તોનાં પુકારો કરવા લાગ્યા; એવા સમયે અન્ય દેશના રાજાઓ
પણ હાથી, ઘોડા, રથ, તથા પાંચદળ રૂપ અંતુરંગિણી સેના સહિત આવવા લાગ્યા. તેઓના
સૈન્યના ચરણોથી ઉડતી રેણુએ આકાશનો રંગ બદલાવી નાખ્યો. બધા રાજાઓનો યથાચોગ્ય
રીતે આદર સત્કાર થવા લાગ્યો. અહીં દ્વિતિ તથા ત્રિતિ આદિ માતાઓ યુધિષ્ઠિરને પ્રથમ મં-
ગળકાર્ય સ્નાન કરવા લાગીઓ. ભીષ્મ પિતાદિ સ્વજન વર્ગ ધર્મરાજને રાજ્યાભિષેક કરવા માટે
અદ્ભુત મણિજડિત દેવ વૈમાન સદૃશ અતિ મનોહર, સૌંદર્ય સભાતુલ્ય પ્રભાવિક સલા મંડપ
મહા ચતુર અને પ્રવીણ શિશ્વીઓના હાથે બનાવતા હવા. તે મંડપમાં એક ઉત્તમ લક્ષ્મીક
સ્થાપન કર્યું. પછી શુભ લગ્ને તેના મધ્ય ભાગને વિષે યુધિષ્ઠિરને ઘેરાયો. સર્વ સ્વજનો,
નગરજનો, બહારના રાજાઓ, વગેરે બિરાજ્યા છે તેની શોભા વર્ણવી જાય નહી. એવા સમ-
યમાં પાછાણો રાજ્યાભિષેકની વિધિ કરવા લાગ્યા. વિધિ થઈ રહ્યા પછી યોગ્ય લગ્ને પુરોહિ-
તને આગળ કરીને સમગ્ર રાજાઓએ સુવર્ણ કળશમાં આજીણા તીર્થજળ વડે ધર્મરાજને રાજ્યાભિષેક
કર્યો. તેમજ અતિ પવિત્ર જળવડે ગાંડેય, વિદુર, દુર્યોધન, ભીમ, તથા અર્જુનાદિ સ્વજનોએ
પણ રાજ્યાભિષેક કર્યો. એવા શુભ સમયે બંદીજન અને યાચક લોકોને મનમાનતું દાન

સમજીને પ્રમશ્ચો જ્યાં ત્યાં યંત્રરત્ન કરવા લાગ્યા; તેઓને જોઈને તથા થળને ટકાવે જતા
 જાણીને માણસો વચ્ચે હાંથા કરી વાસતાં છતાં લાચરીને પણ લાગ્યા તેથી થતી વિનોદ મસ્ત-
 રીની ખૂબી તો જાણે તેવું જ્યેં હોય તે કહી શક. મંડપમાંના સ્તંભોમાં રત્નો જડ્યાં હતાં
 તેઓની પરસ્પર સ્તંભો ઉપર કાંતિ પડવાને લીધે તે આખા રત્નોનાજ દેખાવા લાગ્યા.
 મંડપની ઉપર વિવિધ રંગોની ચાંદની ખાંધી હતી તેનો પ્રતિબિંબ જમીન ઉપર પડવાથી જાણે
 પૃથ્વી ઉપરજ તે ચાંદની ખાંધી હોયની! એવી દેખાવા લાગી. રત્નોએ કરી જડ્યાં સ્તંભોના
 પાશ તેઓને ટકીને સુંદર સ્ત્રીઓ ઊભેલી હતી તેનો ખીલ સ્તંભમાં પ્રતિબિંબ પડવાથી જાણે
 દરેક ખાંભળામાં એક એક પુતળી ઝડી રાખી હોયની! એવી અદ્ભુત સભામાં રાખેલા રત્નોના
 સિંહાસન ઉપર નવીન રાજા બિરાજમાન થયો તે જાણે સુધર્મી સભામાં પોતાના સિંહાસન ઉપર
 બેઠો ઇન્દ્ર જાણે! એવો દીશવા લાગ્યો. તે સમયે માંડળિક રાજાઓ તેને નમસ્કાર કરવા
 લાગ્યા તેઓના માથા ઉપરના મુગરોમાં અમૂલ્ય રત્ન ઝડ્યાં હતાં તેના ભારને લીધે માંચું
 તરત નમી જવા લાગ્યું તે જાણે નવીન રાજાની આજ્ઞા રૂપ ભારજ તેઓના મસ્તકોની ઉપર
 જેથીને તેઓને નમાવતો હોયની! સચીવ, સામંત, પૌર, ને જાન પદ આદિકોએ અશ્વ, રથ તથા
 હસ્તિઆદિક વિવિધ પ્રકારની ભેટ આપી રાખી. તે સમયે યુધિષ્ઠિર રાજાની પાશો સેવાને
 માટે ઊભા રહેલા ચાર ન્હાનાં ભાઈઓ તે જાણે ચાર દિગ્ગાજન સાક્ષાત્ રાજાની સેવા કરવાને
 આવી ઊભા રહ્યા હોયની! અથવા રાજ્યોપયોગી સામ, દામ, દંડ ને ભેદ એ ચાર ઉપાયજ
 મૂર્તિમાન થઈને ત્યાં આવી હાજર થયા હોયની! એવા શોભવા લાગ્યા. એ રાજાને રાજ્યા-
 ભિવેક થયો તેનો પ્રતાપ સમુદ્ર વળ્યાંકિત પૃથ્વીને વિષે જામની પદ ગમન કરવા લાગ્યો.
 રાજાની સ્વારી નીકળતી વખતે અતુપમેય અશ્વોના પુરથી ઊડતી ધૂળને લીધે આખું આકાશ
 મેળ જવાઈ જતું તેના મિષે જાણે ઇન એટલે રાજાને ઇન એટલે સૂર્યનો દેવ થયો એટલે મારો
 પ્રતાપ રૂપ પ્રકાશ આખા જગતમાં પ્રસરિત છતાં આ ખીલે પ્રકાશ કરનારો કોણ છે તેની ધપાને
 લીધે તેવું આછાદન કરતો હોયની! પૃથ્વી અને આકાશમાં જ્યાં ત્યાં ધૂળ વ્યાપી ગઈ તેને શાંત
 કરવાને માટે મહોન્મત્ત હસ્તિઓની સ્વારી આવી તેઓના ગાંડસ્થળોમાંથી મદનાં ઝરણાં ગળ-
 વાને લીધે સર્વ પૃથ્વી ભોંગાઈ જવાને લીધે ધણું દેખાવા લાગ્યું તેના મિષે જાણે રાજાએ પોતેજ
 પૃથ્વી ઉપરના તો સર્વ જનો મારા પ્રતાપ વિષે જાણે છે પણ આકાશ વાદી દેવતાઓ વગેરેને જા-
 હ્યામાં કેમ આવશે એવા વિચાર કરીને તેઓને જોવા સાડ હસ્તિઓના મદ વડે ધૂળ નિવારણ
 કરી હોયની! સ્વારીના વખતે બધા યોદ્ધાઓએ પોત પોતાના મસ્તક ઉપર મોરની પીછીઓનાં
 છત્ર ધારણ કર્યાં હતાં તેના મિષે પોતાના હાથીઓને જોઈને દિશાઓના હાથીઓ કાંધમાં

इति मन्त्राणां श्रीविष्णुसहस्रनामविग्रहिते पांडवचरित्रे
महाभारते तृतीये सर्गे वर्णिते नाम सुविष्टिः
मन्त्राणां श्रीविष्णुसहस्रनामविग्रहिते पांडवचरित्रे

અથ શ્રી પદ્મ સર્ગ પ્રારંભઃ

તદનંતર પાંડુ રાજ રાજ્યથીથી મુક્ત થઈ બહાર જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. ત્યારે પ્રભુએ કહ્યો આગ્રહ કર્યો કે આપ અહીંઆં રહો; તેથી તે ત્યાંજ રિપત થયો. દુર્યોધન પણ મોટો પિતૃ ભક્ત હોવાથી પોતાના માતા પિતાને પોતાની સાથે ઈંદ્રપ્રસ્થમાં લઈ ગયો. ભીષ્મપિતા, દ્રોણાચાર્ય તથા વિદુરાદિક યુધિષ્ઠિરના ઉત્તમ ગુણોને પ્રસન્ન કરીને હસ્તિના પુરમાં રહ્યા; અને બીજી વહીવટીઓ પણ ત્યાંજ રહી ગઈઓ. જન્મ અગ્નિ પ્રજ્વલિત થયા પછી ઉત્તરોત્તર અધિક પ્રકાશમાન થતી જાય, તેમ દિવસાદિ દિવસ પાંડુ પ્રભુનો તેજ વધતો ગયો. એક સમયે યુધિષ્ઠિરે મનમાં વિચાર કર્યો કે, મારે દિગ્વિજય કરવો જોયે. એ તતાં મનનો અભિપ્રાય કોઈ પ્રસંગે ચારે ભાઈઓએ જાણી લીધો; અને યોગજ્ઞા લાગ્યો.

ચાર પાંડવો—હું રાજનું આપનો અભિપ્રાય અમે જાણી લીધો છે; અને તે અમને માન્ય છે. દિગ્વિજય કરવાને માટે આપની આજ્ઞા માન થવી જોઈએ છે. એટલે અમે તે કરવાને તત્પર છીએ. જન્મ આપના જ્ઞાતનો અધિકાર દૂર કરવાને માટે સૂર્ય પોતાના કિર્ણોનો પ્રસાર કરે છે પણ પોતે ક્યાંય જતો નથી. જન્મ આપનીઓના માન ભંગ કરવાને માટે કામદેવ પોતે ન જતાં દક્ષિણ વાયુ, ઈંદુ, અને વર્ષાદિકને મોકળે છે; અને જન્મ દાવાગ્નિ દૂર કરવાને માટે સમુદ્ર પોતે ન જતાં પોતાના જળનો ઉપયોગ કરે છે; તેમ આપના જ્ઞાતના શૂરવીરોને જ્ઞાતાને અર્થે આપની લુપ્ત રૂપ અમે ચાર ધંધુઓ વિદ્યમાન છતાં દિગ્વિજય કરવાને આપને જ્ઞાતું કાંઈ પ્રયોગન નથી.

એવાં ધંધુઓનો ભક્તિ, વિનય અને આગ્રહ પૂર્વક વચનો શાંભળીને અતિ પ્રસન્ન થઈ યુધિષ્ઠિરે તેમનેજ દિગ્વિજય કરવાની આજ્ઞા આપી. અને તેઓ જ્ઞાતાને તૈયાર થયા. ત્યારે કુંભાભ્યે પ્રસ્થાન મેળવ કર્યું. પછી ચારે ભાઈઓ ચારે દિશાઓ તરફ જુદા જુદા સૈન્ય સહિત દિગ્વિજય કરવાને અર્થે ઊતાવળા નોકળી પડ્યાં. ભીમસેન પૂર્વ દિશા તરફ ચાલ્યો; અર્જુન દક્ષિણ દિશા તરફ ગયો; નકુળ પશ્ચિમ દિશા તરફ શિયાળ્યો; અને સહદેવ ઉત્તર દિશા તરફ રવાનો થયો. એમ ચારે જણ પોતપોતાની સાથે ઐતુરંગિણિ સેનાને લઈને દિગ્વિજય કરવા સારૂ ચાલ્યા ત્યારે પૃથ્વી ચારે તરફ સંરંખી લાઈ થઈ. ગ્રાણનાગ પણ પૃથ્વી સરખે લાઈ રહેવાથી સુખમાં રહ્યો. મહા બ્રજવાન પાંડવો એવા ધૈર્યથી અને એવા તો કૌપથી દિગ્વિજય કરવા નીકળ્યા કે, તેમની સાંઘે યુદ્ધ કરવાની કોઈની હિમ્મત આવે નહી. સૈન્યમાંનાં યોદ્ધા-

ઓના ખુરેથી ઉડતી રેણુ વડે આકાશ એવો તો ધવાઈ ગયો કે, જાણુ મેઘની ધટાતું નકળ કને
હોયતી! શત્રુઓની સ્ત્રીઓના નેત્રોમાંથી એટલાં તો આંસુ નીકળ્યાં કે તેઓની નદી ખતી
તે મર્યાદા મૂકીને વાહેવા લાગી. ત્યારે તેમાં પાંડવોનાં મહિમા રૂપી નાવ ચાલવા લાગ્યાં. શત્રુ
ઓની સ્ત્રીઓનાં મુખથી નીકળતા નિશ્વાસો તો જાણુ અગ્નિમાં નીકળતા ધૂમાડાના ધોળા
હોયતી! પૃથ્વીપરના સર્વ રાજાઓનાં હૃદય અતિ કંપાયમાન થવાં લાગ્યાં. અનુક્રમે પાંડવોને
દશે દિશાઓમાં ભ્રમણ કરીને પોતાના યશનો પ્રસાર કરી દીધો. તેમાં લીમ્ને પૂર્વ દિશામાં
કમરૂ દેશ હતી લઈ ત્યાંની રાજસ્ત્રી છીનવી લીધી. શિવાય અંગ દેશ, વંગ દેશ, કલિંગ દેશ
તથા ઇન્દ્ર દેશ ઇત્યાદિ સર્વ સ્થળોમાં દિગ્વિજય કરીને પોતાનો જય કર્યો; અને ત્યાં ત્યાં
યશસ્તંત્ર રોપી દીધો. ત્યાર પછી ગંગા સાગર સંગમમાં આવીને ત્યાં પોતાનો યશસ્તંત્ર રોપ્યો.
એમ એક પછી એક સર્વ રાજ્યાનીઓને હતીને લીમ્સેન પાછો ફર્યો.

દક્ષિણ દિશાને વિષે અર્જુને જઈને દ્રાવિડ દેશ, મહારાષ્ટ્ર દેશ, કર્ણાટક દેશ, લાટ દેશ
ભોટ દેશ, અને તૈલંગ શિવાય સર્વ દેશોપર હત મેળવીને ત્યાંના રાજાઓને પરા કરી લીધા.
અને આગળ ચાલ્યો એટલે કેરલ દેશ આવ્યો ત્યાંના રાજાને પોતાનાં બાણોથી છેદન કરીને
અર્જુને દક્ષિણ સમુદ્ર કિનારા સુધી જઈ પહોતો. ત્યાં આગળ તામ્રપર્ણી નદીને કિનારે પોતાનો
યશસ્તંત્ર રોપ્યો. બાકી કોઈ દેશ હતવાનો રહ્યો નહી ત્યારે સૈન્ય સહિત પાછો ફર્યો.

પશ્ચિમ દિશા તરફ ગયેલો નકુળ, સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં જઈ સંપૂર્ણ રાજ્યોને હતતો હવો. ત્યાર
પછી તે સસ્પતિ નજીક પ્રભાસ ક્ષેત્રમાં આવ્યો. ત્યાં સ્નાન કરી શ્રી ચંદ્રપ્રભ નિભરતી
આસ પ્રકારની અને સત્તર પ્રકારની પૂજા કરી, અને ત્યાં સંપૂર્ણ યશનો સ્તંભ રોપ્યો. એવી
રીતે પશ્ચિમ દિશામાંના સર્વ રાજાઓનો પરાજય કરીને નકુળ પાછો ફર્યો.

હવે ઉત્તર દિશામાં ગમ્ધિઓ સહુદેવ, જેતું દેવેન્દ્ર તુલ્ય પરાક્રમ છે, તે કાંમોજ તથા તેજા
પ્રમુખ મેઘ દેશોને હતતો હતતો દિમાસય પર્વતની પાશે જઈ પહોતો. ત્યાંના રાજાઓને
હતી હતને પોતાનો યશસ્તંત્ર રોપ્યો. ત્યાં કેટલાએક અધર્મી રાજાઓનું ઉત્થાપન કરીને
વર્તે રાજાઓનું સ્થાપન કર્યું. કેટલાએક નૃપોને ફટ કરી પોતાની સાથે લઈ લીધા. ત્યાં
નકુળ પ્રસરતું દન્ય જેતું કે. મુર્ખા, રવન, માતિલક્ય તથા હીરા પ્રમુખ મેળવીને સહુદેવ પાછો ફર્યો.

અનુક્રમે ચારે ભાગેથી ઇન્દ્રિય કર્ષ પૂર્ણ કરીને હસ્તિનાપુરની પાશે આવી પહોં
તેની પુષ્કિણ સહજને ખજાર થતાં તે મહા આનંદને પામ્યો; અને બધાઓને જોખવી દે
મહી રૂપે જીવન પૂર્ણને તેઓને હામારી આપી. પછી પાંચે ભાઈઓ પૃથ્વીની ઊપર મુકી
પૃથ્વીની વડે રો સ્થાપન દીવન લાગ્યા. ત્યારે બધાઓ યુધિષ્ઠિની આજ્ઞા ઝંમ ઝંમ કરી

મહી. દિન-દિન પ્રત્યે નમ્રતા પૂર્વક વેદના તથા નમસ્કારાદિ કરી સેવામાં હોતર રહે. એવી ભક્તિ બ્રહ્મને તેઓની ઊપર યમસાગર અતિ પ્રીતિ કરવા લાગ્યો. ખોતે રાજા સમીમાં બિરાજતામ થતી વખતે ખોતાના મારે ભાઈઓને ધયાયોગ્ય સુચોભિન સિંહાસનો ઉપર બિરાજે. રાજ્ય સીમા વગેરે કરવાની કૃત્ય ધયાથી સર્વને ક્ષમ્યે સર્ધ પાંચે મળીને પિનોદાદિ કરે.

એમ કરતાં કોઈએક સુખ દિવસે પાર્થવી પત્ની સુમત્રાએ નવમે મહિને સુમ સત્ર અને સુમ મુદતમાં એક સુંદર પુત્ર રત્નને પ્રસવ્યો. તે પુત્રના જન્મ સમયે અર્ધાઓને કૃતાર્ય કરીને આશુવિ જાન કરે વગેરે કર્યું. ત્યાર પછી તે પુત્રને જન્મ્યાને જ્યારે ખાર દિવસો થયા ત્યારે રાજા યુધિષ્ઠિરે તેનું નામ અભિમન્યુ પાડ્યું. તે વખતે અભિમન્યુના જન્મથી હાંપત યજ્ઞને શક્ત્યે ખોતે પશુ ચાવડોને અનેક પ્રકારનું દાન આપ્યું. સાતે દેવોમાં ધનનું ખીલ વાગ્યું. કહ્યું છે કે, વ્યાલથી ખમણું થાય, વ્યાપારથી ચોશણું થાય; ખેતીમાં શોશણું થાય અને સુખાવને આપ્યાથી અનંતશુણું થાયછે. પછી રાજાએ એક નિત્યેત્ય ખંયાવ્યું. તેમાં શોળમાં તીર્થકર શ્રી શાંતિ નિર્મની મુર્ત્યું મંદિત, મહિ આણકથી અચકૃત પ્રતિમાની સ્થાપના કરી. એ નિત્યા-લખની મુર્ત્યુંની શિખર ખનાવી; સ્ફટિક રત્નની ટ્રેણી કરી; ઇંદ્રનીજ મહિની ભૂમિની રચના કીધી; માણિક્યોના કાર ખનાવ્યા; તેઓની ઊપર વિવિધ રત્નોનાં તોરણ લટકાવી દીધાં; ઇંદ્રનીજ મળીની ભીતો કરી; નાના પ્રકારનાં છઝાં તથા ઝરોખાં કર્યાં. અમૃત્ય મુકતા રૂપોનાં ચંદરવા મુકેલ્યાં. અને એવા ચતુર શિલ્પીઓનાં હાથે ખનાવ્યું કે તેની રચનાની શોભા નું વણેન કરનારો પણ કોઈ મહાન પંથિત જોયે; કે જે શાંલજીને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયાંનિનાં રહે મહી. એમ તો આજ એ પ્રસાદને અનુપમંય કહિયે છેયે, કેમકે તેની ઉપમા દેવા લાયક ખીજો કોઈ ઉપમેય પદાર્થ સ્વર્ગ, મુત્યુ અને ખાતાળ એ ત્રણે સોકમાં છેજ નહી. એવો આખા વિ-રવમાં અદિતીય દેવાલય કરીને તેની ઉપર જ્વલં અગ્રવવાના પર્વમાં યુધિષ્ઠિર રાજાએ દૂત દ્વારયે સર્વ શક્ત્યોને ઘોસાવ્યા. ત્યારે નક્ષત્રને દારિકામાં કૃષ્ણને આમંત્રણ કરવા મોકલ્યો. તેમજ ખીલ ખોતાના સંબંધીઓ અને દુર્યોધનને ઘોસાવવાને સહુદવને મોકલ્યો.

સમય ઉપર ઉત્તમ બેયે સર્વ શક્ત્યો હસ્તિનાપુરમાં આવ્યા. પૂર્વ દેશના રાજાઓ મહા નરેદ યોદ્ધાઓને સાથે લઈ આવ્યા; દક્ષિણ દેશના રાજાઓ હીરા, વૈદુર્ય, તથા માણુક રત્નની જાતિની બેઠ લઈને ત્યાં આવ્યા. પશ્ચિમ દેશના રાજાઓ દિવ્ય ઉત્તમ વસ્ત્રાભૂષણો લઈને આવ્યા; એમ જે જે દેશમાં જે જે ઉત્તમ વસ્તુઓ ઉત્પન્ન થતી હતી તે તે દેશના રાજાઓ તે તે વસ્તુઓ બેઠ દાખમ લઈને હસ્તિનાપુરમાં આવી પહોતા. રાજાઓ એકઠ ધયાથી હસ્તિનાપુર મનુષ્યમય, હસ્તિમય, અંબમય, તથા લક્ષ્મીમય એકું બની રહ્યું; શોળમાં તીર્થકરની સ્થાપનાને

દિવસે સર્વ રાજા લોકો જિન સ્થાપના મહોત્સવ બેવા જાને ઉત્સુક થઈ રહ્યા. શુભ મુહૂર્ત
સમયે સામંતોએ આજુશા તીર્થજળપડે ચૈત્યની સ્થાપના કરવાનો પ્રારંભ થયો. તે વખતે
કેટલાએક રાજાઓ આવીને પૂર્વ દિશા તરફ ઉભા રહ્યા; કેટલાએક હાથમાં ઉઘાડી તળાવ
લઈને પશ્ચિમ દિશા તરફ ઉભા રહ્યા તે બંને વિદ્યોદ્ભૂત શત્રુઓને નાશ કરવાને તૈયાર
રહ્યા હોયની! એવી રીતે વિવિધ પ્રકારે સર્વ દિશાઓ તરફ જુદા જુદા રૂપે રાજાઓ
આવી ઉભા રહ્યા. કોઈ તો હાથમાં વેટિકાઓ લઈને વેદીની રક્ષા કરવાને ઉભા, કોઈ પાં
પૂર્ણ જળનો કળશ ભરીને લાવવા લાગ્યા, એમ સર્વ રાજાલોકો દેવ કાર્યને અર્થે અહીં
તહીં દોરી રહ્યા હતા. સ્નાનના જળમાં નાના પ્રકારની ઔષધિઓ નાખી; કોઈ ઊંચ
સ્થર વડે સ્નાન મંત્ર બોલવા લાગ્યા; કેટલાએક રાજાઓ ચોસઠ ધ્વજાદંડ તથા જિન
પ્રતિમાને સ્નાન કરાવવા લાગ્યા; એ સ્નાન ક્રિયા અદ્યાર વખત કરી; ઉપરાંત કપૂર, ધૂપ
તથા અગર વગેરેનો ધૂપ શાળાવ્યો. કેટલાએક શીતળ ચંદનનો લેપ કરવા લાગ્યા; કેટલ
એક રાજાઓ પુષ્પની માળાઓ પહેરાવવા લાગ્યા; શિવાય અન્ય દેવોને પણ સન્ન
કરાવ્યું. કેટલાએક રાજાઓ મહા ઉત્સાહ સહિત અહીં તહીં વિચરવા લાગ્યા; કેટલાએક
રાજાઓ દેવતાઓ ઉપર ચમર ઉરાડવા લાગ્યા; કેટલાએક રાજાઓ દર્પણ હાથમાં લઈને
દેખાડવા લાગ્યા; કોઈ દહીંનું પાત્ર લઈ ઉભો છે, કોઈએ ઘૂતનું પાત્ર લઈ લીધું છે; કોઈ
રાજા ચાલિત્ર વગાડી રહ્યા છે, એવી રીતે સર્વ રાજાઓ શુભ કૃત્યમાં લાગી ગયા; બધી સામંતો
તૈયાર થયા પછી શુભ લગ્ન, શુભ મુહૂર્ત તથા અનુકૂલ ગ્રહોના સમયે શ્રીયુદ્ધિ સાગરાચાર્ય પાસે
યુધિષ્ઠિર રાજાએ શ્રીગાંતિ દેવના ધરમાં ધ્વજા રોપાવી; તે અતિ શોભાયમાન દીસવા લાગી.
એવી રીતે જિન પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા થઈ રહ્યા પછી મહા સંપત્તિ યુક્ત યુધિષ્ઠિર રાજાએ દેવ
રિષા સુધી અતિ અદ્ભુત ઉત્સાહ કર્યો. પછી ધર્મરાજાએ સર્વ વિધિ સંપૂર્ણ કરીને સર્વ
રાજાઓને તેઓની યોગ્યતા પ્રમાણે હાથી, घोडा તથા રથ વગેરે આપી તથા સારો આદર સ
ત્કાર કરીને વિદાય કર્યા. તેઓની સાથે સમુદ્રવિનય સહિત આવેલા કૃષ્ણને પણ યથા મન
આપી વિદાય કર્યો; ત્યાર પછી પોતાના ખંડુ દુર્યોધનને પ્રેમ સહિત યુધિષ્ઠિર રાજા કહેવા લાગ્યો.

યુધિષ્ઠિર રાજા—હે ખંડુ. તમે યોગ્ય દિવસ અંહી રહો; કે, જ્યાં પરમપર આત્મ
ત્વી રહેલો છે.

યુધિષ્ઠિર રાજાનું બોલતું શંકાની, જે કે તેના મનમાં પાંડવો વિષે ઈર્ષ્યા હતી તોપણ તે કા
મગીને શંકાના સંકેત ત્યાં મળે. અને સુમત પાંડવોની સાથે દુર્યોધન પુરની નજીક વધી
દુર્યોધન મોરચા, અમર, બગીચા, વિગત તથા રોવ વગેરે રમવાનીય સ્થળોમાં ફીટા કરવા લાગ્યો.

એમ કરતાં કોઈ એક દિવસે સર્વે ધંધુઓ સહિત દુર્યોધનને દિવ્ય સભામાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં નીજમણિએ કરી પૃથ્વીની રચના એવી કરી હતી કે તેને સ્થળને ટકાણે જળની ઝાંતી થઈ તેથી વસ્તુ ઘોંઘાં કરીને વાકવા લાગ્યો. તે જોઈને યજ્ઞ લોકો હસવા લાગ્યા. એટલું જ નહીં પણ આગળ આજ્ઞાતાં જળના હોળની રચના એવી કરી હતી કે ત્યાં તેને સ્થળનો ભંગ થઈ ગયો તેથી વસ્તુ મુકી દીધાં; તે યજ્ઞ લોકોએ લીજમણિ ગયાં. તે જોઈને લીમને ખડખડાટ હસવું આવ્યું. પછી યુધિષ્ઠિરે દુર્યોધનનાં વસ્ત્રો લીજમણિ ગયાં એમ જાણીને તેને બીજાં વસ્ત્રો પહેરવા આજ્ઞાતાં તે જોઈને પહેર્યાં તો ખરાં પણ લીમના હાસ્યથી તેને એવો તો ક્રોધ ચડ્યો કે, તેનો તેમ સમયે ખરાંખ પરિણામ થયા વિના રહે નહીં તેમ છતાં મનમાં જ દયાવી રીપ્યો. વળી આગળ વાકતાં એક ટકાણે એવી રીતે પૃથ્વીની રચના કર્યામાં આવી હતી કે, ત્યાં ખાણ ખોવા છતાં સપાટ દીધમાં આવ્યાથી નિર્ભય ગમન કરતાં એક ટકાણે દુર્યોધન પડી ગયો, તે જોઈને અર્જુનને પણ લીમની પદ અતિશય હસવું આવ્યું તે વડી અપુરામાં પુરંચયું. એટલેથી જ ન. એટલાં પોતાં આગળ વાકતાં એક ટકાણે એવું આતુર્ય કર્યામાં આવ્યું હતું કે સરખી ભીત છતાં દરવાજું દીધમાં આવ્યું તેમાંથી નીકળવા જતાં દુર્યોધનનું માથું અથડાયું; અને એક ટકાણે એવી યજ્ઞાતાં વડ કરી હતી કે બાહ્ય નીકળવાનું બારણું છતાં સપાટ ભીત દીધમાં આવે એમ જાણીને દુર્યોધન પાછો હટ્યો ને મુંઝાઈ ગયો કે, હવે તે હું કેમ કરું? તે જોઈને નકુળ તથા સહદેવે અધિક ઉપદ્રાસ કર્યો તેથી તેને કટકો ક્રોધ ચડ્યો હશે વા? આ આરાંકનો કિત્તર માંચકોએ પોતે જ સમજી લેતો. એવી રીતે દુર્યોધન અતિ ક્રોધાયમાન થઈ ગયો એમ જાણીને તેનું મન શાંત કરવાને સાટ યુધિષ્ઠિર શબ્દો અતિ આદર સત્કાર કર્યો. એમ કટકાએક દિવસો વીત્યા પછી હજી મળીને તેને ઇંદ્રપ્રસ્થ તરફ વિદાય કર્યો.

ત્યારે હસ્તિનાપુરને મૂકીને મહા અભિમાની છતાં હાસ્યારુપદ ધમ્મજો દુર્યોધન પોતાના શત્રુની મામા સહિત પાછો ઇંદ્રપ્રસ્થની પાસે આવ્યો. જેનું મન ગૂંચ્ય થઈ ગયું છે, મોડા નિરવાશા લીધા કંઈક, એવા દુર્યોધનને આવ્યો જાણી કોઈ ખમર અંતર પૂછવા આવે તેને પાછો જગ્યાએ દિએ નહીં; કોઈની સાથે કોઈ ખમર ખોડે નહીં. એવાં જમિદારાં જેવાં ચિત્તે જોઈને તેનો મામો સૌખ્ય તેને કહેવા લાગ્યો.

સૌખ્ય—હ વત્સ! પ્રાતઃકાળમાં જેમ મંદ નિસ્તેજ રૂખાય છે, તેમ તારૂં મુખ તેજસહિત કેમ દીધમાં આવે છે!

દુર્યોધન—હ મનુષ્ય, હવે મારું જીવન છે; કેમકે, જેના શત્રુઓની ચાંતી હોય તેને જીવું તે અશક્ય જણાય છે. પાંચો મારા ધંધુઓ છતાં દેવયોગે મારા મનમાં તેઓને વિષે શત્રુ

[illegible]

રાહુની—હુ દુર્યોધન; એ પ્રાત્ન તને યોગ્ય નથી. કેમકે, પોતાના સંબંધીઓનો અધિક
 ક્રોધ થયો જોઈને આપણે પ્રસન્ન થયું જોયે છે, પણ તેઓની ઈર્ષ્યા કરવી જોઈતી નથી. જન્મ
 પાંચે પોતાના પિતાના સંબંધનો હિસ્સો ખાય છે; તેમ તને પણ તારાં આપનો હિસ્સો મળેલો જ
 છે. એમાં કાંઈ અધિક ન્યૂનતા છે નહીં, તેમ છતાં એમની લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ થઈ તે પૂર્વ જન્મના
 પુન્યનું ફળ છે; તેનો દેવ તારે શા સાદ કરવો પડે છે! એમના જેટલું તે પૂર્વ જન્મમાં પુન્ય
 કર્યું નથી તેથી એટલી લક્ષ્મી ક્યાંથી મળે! અને તે ન મળવાથી જ નિંતા કરવી તે પણ મૂર્ખતા
 કહેવાય. અને તેઓની ઈર્ષ્ય કોષ કરવો પણ વિચિત્ર નથી કેમકે, એઓએ તારો કાંઈ અપરાધ
 કર્યો નથી. શાનું પાંચેએ દિગ્વિભવ કર્યો તેનો તને હર્ષ કરવો જોઈએ છે. તું કહે છે કે
 અને કોઈ સહાય નથી માટે હું એકલો શું કરું? એ તારું ખોલવું અપરિત છે. કેમકે, જે વિચાર
 કરે તો તારા જોવા સંપર્ગ આવે કોઈ પણ નથી; જેનાં બંધુઓની કીર્તિ આખા જગતમાં પ્રસરી
 રહી છે; જેમ સમુદ્ર કોષ કરે તો આખી પૃથ્વી હૂંખાઈ દિગ્મા તેમ પાંડુ પુત્રો કોપાયમાન થયા
 છતાં આખા જગતને વશ કરી વિજે એવા તારા બંધુઓ છતાં તું આવું ખોલે છે તે તને યોગ્ય
 નથી. વળી તારા શત્રુ ભાઈઓ અને હિતકારી સ્વજનો પણ મહા બળવાન છતાં મનમાં આવું
 આણવું તે શા રૂં નથી. જો કે તારો ભાઈ દુઃશાસન, જે રણમાં અલંકૃત અને પાકશાસનમાં
 પણ દુઃસહ છે; વળી તારા ઈપકાર તણે રહેનાર, સર્વ મુળો ને નિયમે કરી જીતવા સમર્થ; અને
 તારા માટે પોતાના પ્રાણ દેવાને પણ તત્પર એવો મહા પ્રતાપી કણ તારો અત્યંત મિત્ર છે; સર્વ
 શૂરવીરોને યુદ્ધમાં કંપન કરાવનાર, બધાના અગ્ર ભાગને વિષે રહેનાર, અને નિરંતર તારી સહા-
 યતા કરનાર હું તારો આમો છું; વૈરે બીજા પણ યુવા હિતકારી છતાં આવો શોક શા સાદ
 કરે છે! (એવાં શત્રુનીનાં વચનો શાંભળીને દુર્યોધન બોલવા લાગ્યો.)

દુર્યોધન—તીક ત્યારે પ્રથમ તો પાંચોને જ જીતવું જોયે છે. કેમકે, એઓ જીતાયા એટલે
 આખી પૃથ્વી જીતાય જવું થશે. એ વિના મને બીજું કાંઈ સૂઝતું નથી.

રાહુની—હુ દુર્યોધન આવી દુર્મતિ તને કેમ થઈ છે! કેમકે, પાંચો તો ઈંદ્રથી પણ જીતી
 શકાય નહીં; એવા મહા બળવાન છે; જેઓનો પ્રતાપ સર્વ પ્રસરી રહ્યો છે; જેઓના કોપની
 આગળ સમુદ્ર પણ કંપાયમાન થાય; જેમ સિંહનો નાદ શાંભળીને હાથીઓ ટોળે ટોળા નાશી
 જાય, તેમ યુદ્ધને વિષે એમની ગર્જના શાંભળતાં મહા યોદ્ધાઓના સમૂહ વીખરાઈ જાય;
 જેમ બેનુતો પૃથ્વીને ખેંચી નાખે છે તેમ અર્જુનનાં બાણ શત્રુઓનાં વશરથજાળે દબા કરી નાખે
 છે; કાશ્મીરના ભાઈ યમના જેવી કાંતિ વાળી વળદરને ધારણ કરનારા નદીને સદેવ એ બાને
 આખા જગતને દુર્ભય છે; અને જનાં વીર આણે શત્રુઓનાં. ઈધિર પાન કરવાને તત્પર થઈ

શુદ્ધાત્મ હોયછે એવા કૃષ્ણાદિ જોઓના સંબંધીઓ છે; એવા અન્ય દુર્દૃઢ તાંડવ જે પાંચે તેમ
શસ્ત્રાશસ્ત્ર યુદ્ધથી તો કદાકાલે છૂતાયજ નહી; પરંતુ એક બીજે ઉપાય છે. (એવા પ્રમુખ
મુખકમળ યુદ્ધત શત્રુનીનાં વચન શાંભળીને દુર્યોધન તેને પૂછવા લાગ્યો.)

દુર્યોધન—એવો કિઓ ઉપાય છે તે મને જલદી કહો.

શત્રુની—હું શ્રીમત, મારી પાશે જુવા રમવાના દેવતાઇ પાશા છે તેનાથી જ હું જો
તેમ વધારે શકે છે; માટે યુધિષ્ઠિરને પાશા રમવા બોલાવશું તો તે તરતજ આવશે. ધૃત રમવાના
મન શાંભળીને દામુકાર પશુ હીલ કરશે નહી; વળી એટલું સાંઝે છે કે જુગાર રમવાની કળા એને
આવડતી નથી; તો પશુ રમવામાં વળો આતુર છે, એ યુદ્ધિતથી આપણે તેને ફસાવશું. હવે તો
કોઈ પ્રકારે એક ફરીશ નહી. માત્ર એને કોઈ યુદ્ધિતથી આહી બોલાવવો જોયેછે. તે અહીં આપણે
જાણ્યો એની મને શિદ્ધિ સિદ્ધિ આપણે સહજ માનમાં પડાવી લેશું. પરંતુ એ આપણો સા
ધવા પ્રમાણે મને વૃત્તાંત તારા પિતા ધૃતરાષ્ટ્રને કહી શાંભળાવવું જોયેછે.

દુર્યોધન—આમ પિતાને એ વાત કહેવાને હું અસમર્થ છું માટે તમેજ તેમને કહી શાંભળાવો.

એ વખતે શત્રુની એને દુર્યોધન ગમે પરસ્પર સત્તાહ કરી એક બીજાને વચન આપીને
દિગ્ગજાશ્વમાં બેસી, ત્યાં ધૃતરાષ્ટ્રને પ્રાર્થા કરીને બેઠા. તે સમયે જમ પૂરથી આવેલી તો
દિગ્ગજાશ્વેન ધોરિતે વૃત્ત મોડે તેમ દુર્યોધનના મુખથી શ્વાસોચ્છાસ નીકળવા લાગ્યો. તે
એવો તેમ કુતારૂ બોલ્યો:—

ધૃતરાષ્ટ્ર—હું કુજ, તારી મુખમુદ્રા કેમ ફરી ગઈ છે! શું હસ્તિનાપુરમાં કોઈએ તારું અપ
માન કર્યું છે? એવો જલજીરે એવો અગ્નિમાં પ્રવેશ કરનારો પુરૂષ કોણ છે! મનિધર તારી
કાંઈ બનીને મને એવું કહાડ્યું નથી કે તારા એવો કોણ છે!

શત્રુની—હું કુતારૂ, મંદચન્દ્રાં એવી ગચ્છિત નથી કે, પોતાના પ્રકાશ વડે દિવસનો પાર
કરે. તેમ જ તારા કુનેતે પરાભવ કરી શકે એવો કોઈ આદુરથી તો હીલમાં આવતો નથી. પરંતુ
એવો કુતારૂ મને એવું કહે અગ્નિ કહુન કરે તેમ એના હૃદયમાં કોઈ દુઃખ હશે નથી એવું
મને કેવળ કહી મોકલું છે.

ધૃતરાષ્ટ્ર—હું કુજ, તમે એવો કુતારૂ મને એવું કહ્યું તારા કુનેતે પરાભવ કરી શકે એવો કોઈ આદુરથી તો હીલમાં આવતો નથી. પરંતુ
એવો કુતારૂ મને એવું કહે અગ્નિ કહુન કરે તેમ એના હૃદયમાં કોઈ દુઃખ હશે નથી એવું
મને કેવળ કહી મોકલું છે.

અક્ષના જેવા તારા ધોણ્યો છે; સક્રમી તો રાસાતરૂપ ધારણ કરીને જાણે તારા ધર-
માં રહી હોયની! રત્નોત્તા પર્વતો પણ તારા ધરમાં છે; તારા મુલ ઉપરથી જોઈએ તો જાણે વે-
આનપર અકથા હોઈએ ની! એ શિવાજી તારે ખાવા પીવા એકવા, ખટુરજાની વસ્તુઓની કોઈપણ-
ખામી નથી. ખીજા પણ બધા વેાવે વિષે વિચાર કરતાં તારા દુખેનું કારણ મને કાંઈ ખાસમ પ-
ડતું નથી. માટે તારી વ્યથાની હકીકત મને કહે. (એવું પોતાનો પિતાનું ખોલણું સાંભળીને ધ્રુમસ-
પડેલા કેમળની પેઠે જનું મુખ યદ ગયું છે) અને જનું શરીર કાંપે છે એવો દુર્યોધન ખોલવા લાગ્યો.)

દુર્યોધન—હુ તોતે, જે સાંમી વાત છે તે હું આપને કહું છું સાંભળો. તમે કહી તે બધી
આપનાં ચરણના રત્નોની થી છે. તે કોઈ પ્રકારે ન્યૂન કહેવાય નહીં; તો પણ મેં જ્યારથી
પાંડવોની સક્રમી જોઈ ત્યારથી મને એ તુષ્ટતુલ્ય બોલી છે. જેમકે જ્યાંસુધી સમુદ્ર દીક્ષા નથી
ત્યાંસુધી નદી મોટી દીક્ષામાં આવે છે, જ્યાંસુધી સૂર્યોદય થયો નથી ત્યાંસુધી દીપક મોટો દેખાય
છે; તેમ જ્યાંસુધી પાંડવોની સંપત્તિ મેં જોઈ નહોતી ત્યાંસુધી આંખણી સક્રમી અધિક લાગતી
હતી પણ જ્યારથી તે જોઈ છે ત્યારથી એ કાંઈ ગણતીમાં લાગતી નથી. તેથી મને ધણો સંતાપ
થાય છે. કેમકે, જે રાસેથી પોતાની ભુજાઓનાં બળની ઉપર આધાર રાખે છે તેનીથી બીજાનું
બળ સહિત ધનું નથી માટે જો પણ આંખણી સક્રમી બીજા સર્વ ધણોનાં કરતાં અધિક છે એમાં
સંશય નથી તોપણ પાંડુ યુગોની શ્રીની આગળ ધુમાંથી મંડીત થયેલા વસ્ત્રની પેઠે તે મંડીત છે.
તે જોઈને દિન દિન પ્રત્યે જેમ કુણ્ણપક્ષમાં ચિંદની કળાં કાંચ થઈ જાય છે તેમ હું પણ ક્ષીણ
ધનો જાણું છું. અને જેમ તેજ પક્ષમાં દિવસાસુદિવસ અધિકારની વૃદ્ધિ થતી જાય છે તેમ મારા
પ્રતિપક્ષિયો યુગ થતા જાય છે. બીજી જેમ હું મેં તનુ પ્રગટ થવાથી સૂર્ય મિત્રિને થઈ જાય છે,
તેમ મારો સર્વ પ્રતાપ પાંડવો અને પાંડવોના અહિમા આગળ મલિન થતા જાય છે. જેમ કુણ્ણ-
કાળમાં સર્વ જળાશયો નીર રહિત દેખાય છે; તેમ આ સમયમાં પાંડવોનાં સંઘર્ષ શિવાય આંખણ
રાજ્ય સહિત બધાં રાજ્યો તો નરહિત દેખાવામાં આવે છે. સંઘાકાળને વિષે જેમ ગાંધર્વ નેત્ર
વિચિત્ર રંગરંગિત દેખાય છે; તેમ જ્યોનાં ભુવનો અને તે પ્રકારના રત્નોની પ્રભાથી પ્રકાશમાન
થઈ રહ્યા છે. તે જોઈને ઈંદ્રનું પણ એવું મન થઈ જાય કે, આવા મિલની અને પ્રાપ્તિ થાય તો
સારું! એવા પાંડવોનાં એકધર્મ સર્વ દેવતાઓનાં પ્રતાપને પણ એક કોરે ઘેસાડી ચૂક્યું છે; તો
બીજા માણસોની તે શું કથા છે? બીજા રાજાઓ દેવતાઓથી બીહીતા નથી, પણ યુધિષ્ઠિરની
આજ્ઞાથી બીહી છે. સર્વ જનને પરબ્રહ્મરૂપ કરી આને છે. પાંડવોને વિષે લોકોના અનમાં એવું તો
પાંડુ ક્ષાંધ ગયું છે કે, તેમને અમતાથી ઉત્તમ બીજે કોઈ પણ દીક્ષામાં આવતો નથી. એ હેતુથી
સર્વ રાજાઓ અશ્વિનિન સુગઢ સહિત મસ્તકવડે યુધિષ્ઠિર રાજાના ચરણોમાં નમસ્કાર કરીને

તેની રજપરશ કરેછે. હસ્તિનાપુરના રાજ દરબારી ચોકમાં ઉભા રહી સર્વ લોક એવી ઉત્સાહ કર્યા કરેછે કે, યુધિષ્ઠિર રાજ આપણી તરફ ક્યારે કટાક્ષ કરી જશે! વળી સર્વ રાજાઓ હાથે આની લેટ લઈ આવ્યા હતા તે સમયે તેઓનો દેખાવ જાણે આકાશમાં ધન ધરાધોર રહ્યો હોયની! એવો જણાતો હતો. અશ્વોના પુરોથી રજ એટલી બધી ઊડી રહી હતી કે, તેમ યોગે જાણે આકાશ આખું છવાઈ રહ્યું હોયની! રાજ્યગૃહનેવિષે અગણિત મણિઓનો પ્રકાશ એવો થઈ રહ્યો હતો કે તે જાણે સૂર્યના પ્રકાશનો તિરસ્કાર કરતો હોયની! એ પ્રમાણે એ મનો વૈભવ જોઈને મારા હૃદયના બે કટકા થઈ ગયા, તેથી ધૈર્યની ગાંઠ તુટી ગઈ છે.

દુર્યોધનનો એવો ઈર્ષાવાળો સ્વભાવ જોઈને ધૃતરાષ્ટ્ર ક્રોધયુક્ત થયો થકો બોલવા લાગ્યો.

ધૃતરાષ્ટ્ર—હે દુષ્ટ વત્સ, તને ધિક્કાર છે. પોતાના બંધુઓની સંપત્તિ જોઈને આનંદિત થવું તો એક કોરે રહ્યું, પણ ઉલટું બળી મરવું, એ મોટી શરમની વાત છે. હે દુષ્ટને, પાંડવો વિષે તને એવી ઈર્ષા કરવી ઘટેછે? વિચાર કરી તો જાણે, એ કાંઈ આપણાથી લિપ્ત છે? સામાન્ય પ્રીતિવાળાને દ્રવ્યવાન થએલો જોઈને પણ રાજ થવું જોઈએ છેએ, ત્યારે આપણા અત્યંત પાસેના સંબંધી પાંડવોની રાજ્યશ્રી નિરખીને શું દ્વેષ કરવો જોઈએ! કિંતુ મહા હર્ષિત થવું જોઈએ. એવી યુદ્ધિ તને કેમ ઉત્પન્ન થઈ છે કે, પાંડવોની સાથે ઈર્ષા કરેછે? જ્યારે સૂર્યોદય થાયછે ત્યારે તો કમળને પ્રકૃષ્ઠિત થવું જોઈએ, તેમ ન થતાં ઉલટાં કરમાઈ જાય તો મોટી આશ્ચર્યની વાત કહેવાય! તેમ પાંડવોની સંપત્તિ જોઈને આપણું મન વિકાશને પામવું જોઈએ, તેમ ન થતાં ઉલટું દ્વેષયુક્ત થાય એના કરતાં વિપર્યય તે બીજું શું છે! તારે એમ માનવું જોઈએ કે, યુધિષ્ઠિરની સંપત્તિ છે તે મારીજ છે. દ્વેષ કર્યાથી તેઓની તો કાંઈ હાણી થવાની નથી, પણ તુંજ મહાદુઃખ દાવાનળમાં બળ્યા કરશે. વસંતઋતુની સંપદા જોઈને જેમ કામદેવ પ્રસન્ન થાયછે, તેમ પાંડવોની સંપત્તિ જોઈને તને આનંદ કેમ થતો નથી. કેમકે, સ્વકીય જનને મુખની પ્રાપ્તિ થયાથી તે પોતાનેજ પ્રાપ્ત થયું છે એમ જાણવું. જેમ ચંદ્રના ઉદયથી સમુદ્રની વૃદ્ધિ થતી જાયછે, તેમ સ્વસંબંધીઓનો ઉદય થતાં આપણા મનને ઉદ્દામ થવો જોઈએ છે. જોતો વૈભવ જોઈને તને આનંદ થવો જોઈએ તેમ નહીં થતાં ઉલટું દુઃખ થાયછે તે મને સાદું ચિન્હ જાણતું નથી. ચંદ્રમાની ચાંદની ખીલી રહી હોય તે સમયે કોઈ પુરૂષ કહુ કે, મને તો અંધકાર જોઈએ. તેના જોવો બીજો મૂઠ કોણ કહેવાય!

એમાં ધૃતરાષ્ટ્રનાં તિરસ્કારયુક્ત વચનો સાંભળીને દુર્યોધન બોલવા લાગ્યો.

દુર્યોધન—હે વાત, મને તેમની રાજ્યશ્રી જોઈને દ્વેષ થતો નથી; પણ એમણે જે મારી કંઈ સલામતી દાવ્ય કર્યું છે તે મારા અંતરમાં સાંકે છે. તે મારાથી કહેવાશે નહીં પણ મારે

મામો શાકની સર્વ તમને કહેશે. (તે સમયે શાકનીચ્છિ, હસ્તિનાપુરમાં દુર્યોધનની કિપર થયેલા હાસ્ય વિષે સર્વે કહી રાંભળાવ્યું.) હે તીર્થસ્થ, જો મારી કિપર કિપટાસ થયા કંઈ મેં એવો નિશ્ચય કર્યો છે કે, પાંડવોની સંપત્તિ તથા કૌપદીને હું હરણ કરી સકાં તોજાં છડું નહીં તો મરકુંજ સોડું. કમરે, જો સંતત દુષ્ટમાં રહી છવે તેનું શું તે છવવું છે! કિંતુ મૃત્યુ તુલ્ય છે. સર્ણ માત્ર પશુ સુખમાં ન છવવું તે શું છવવું કહેવાય કે, ચંદ્રમા વેદ્ય થયો ને વાદળાંએ તેને ઢાંકી દીધો તો અંદોદ્ય થયામાં ફળ શું! પર્વતને તોડી નાખે, વનનો વિચ્છેદ કરી નાખે એવા કમરો સિંહની ગતિ એંગ થઈને ઊઠ્યો તે હાથીઓથી તિરસ્કાર પામે ત્યારે તેનું છવવું તે શા કામનું! એ પ્રમાણે દુર્યોધન અત્યંત ધર્માંયુક્ત થયો થકો કોધનાં આવેશો બોલ્યાં તે બ્રહ્મને તને ફરી ધૃતરાષ્ટ્ર કહેવા લાગ્યો.

ધૃતરાષ્ટ્ર—હે દુર્યોધન, પાંડવોની સાથે જો હું વેર કરું તો મારી સર્વ જાન જતી રહે; અને મરણનો નારા ધાય. કમરુ કે, સ્વસંખર્ષીઓની સાથે કમરુ કરવો એ અનુચિત છે. ધર્મ્યાદિક વિચાર ન કરતાં તને જો આવી બુદ્ધિ કિંતુ પ્રમથ છે, તે કમરુને કંઈકનો અંદર થયો છે. માટે હે પુત્ર, એ તું મારી વાત કરતો નથી. કોઈ પ્રકારે પાંડવોની સાથે કમરુ થયાથી સર્વ લોક મને પિશ્વરશે. માટે એ હજુ તું મૂકી દે. તું તારા પોતાના દેવની કિપર ભરોસો રાખ; અહંકારને છોડી દે. કમરુ કે, પાંડવો સર્વના મદને તોડનારા છે. મોટા મોટા વીર પુરુષોનું પશુ એમની પાસે કાંઈ આવે નહીં. તેમ જતાં કોઈ યુદ્ધ કરે તો તે યમપુરીમાં જાસ કરે.

એ પ્રમાણે ધૃતરાષ્ટ્ર બોલેછે બ્રહ્મામાં ધીમે સાહે વચમાંજ શાકની બોલવા લાગ્યો.

શાકની—હે મહારાજ, પાંડવોની લક્ષ્મીનું હરણ કરવાનો એક હું કિપાય જાણું છું; જયી કોઈને બાણ લાગે નહીં; યુદ્ધ કરવું પડે નહીં; લોકમાં અપકીર્તિ થાય નહીં; તે કિપાય એ છે કે, દ્યુત રમણ કરવું; તે તથા પાંડવોની સર્વ સંપત્તિ હરણ કરી લેવી. મારી પાસે પાશા નાખવાની એવી કળા છે કે, મન ધિક્ષિત દાવ પાડી શકું. અને યુધિષ્ઠિર તો કાંઈ પશુ રમી જાણતો નથી. માટે દ્યુત રમીને તેનું સર્વસ્વ હરણ કરી લેવામાં કાંઈ પશુ હરકત નથી. એ ફામ સારી રીતે પાર પડે. એવું શાકનીનું બોલવું થયા કંઈ દુર્યોધન કહેવા લાગ્યો.

દુર્યોધન—હે તાત્ર, મારો મામો કહે છે તે ઠીક વાત છે. એમ કરવાની જો તમે આજ્ઞા આપો તો કહ્યા પ્રમાણે સર્વ થઈ શકે. એવાં દુર્યોધનનાં વચનો રાંભળીને ધૃતરાષ્ટ્ર બોલવા લાગ્યો કે, હું વિદુરની આજ્ઞામાં વર્તું છું, તે હસ્તિનાપુરથી આવ્યા પછી તેને સર્વ વૃત્તાંત પૂછીને હું એનો ઉત્તર દઈશ. તે રાંભળી મન ખિન્ન કરીને દુર્યોધન બોલવા લાગ્યો.

દુર્યોધન—હે પિતા, તમને તો હજી વિચાર કરવો છે તેનો પરિણામ કોણ જાણે કેવો

થયાં પરંતુ હું નિશ્ચય કરી કહું છું કે, જો મારા મતને અનુમોદન દેશો નહીં તો હું અવશ્યક
પ્રાણનો ત્યાગ કરીશ. મારા મરણ થયા પછી તમને જમ સાઈ લાગે તેમ કરજો. અને વિદુષી
અજ્ઞામાં સારી રીતે રહેજો. આ આખું રાજ્ય તમારું છે.

એમાં દુર્યોધનનાં ક્રોધયુક્ત વચનો સાંભળી તથા મહા ક્રોધના આવશમાં જોઈને તે
ઉપર ક્યા આખી ધૃતરાષ્ટ્ર અતિ સ્નેહથી તેના મસ્તક ઉપર હાથ ફેરવવા લાગ્યો; ને ખોડે
ધૃતરાષ્ટ્ર—હું પુત્ર, તને તો માત્ર લક્ષ્મીનો સ્નેહ છે, પણ યુધિષ્ઠિરને જન્મથીજ સખી
પરિપૂર્ણ છે તેનો તને કહેરા થયો છે તે યોગ્ય નથી. પણ ધૈર્ય રાખ. ધીરે ધીરે હું એનો ઉપકાર
કરીશ. તથી તારો મનોરથ પૂર્ણ થશે.

કોરી રીતે પુત્રનું મન શાંત કરીને ધૃતરાષ્ટ્રે એક ધર્મ રાજાની સલાથી પણ અતિ ઉત્તમ
માતા બનાવવાને મહા પ્રયત્ન કરીગરેને યોગાવીને તેનો આશ્લ કર્યો. તે સલા, એકશોભ
વાળા સુવર મીઠાનેય સ્તંભો, અને બીજી વિચિત્ર પ્રકારની રચનાએ કરી યુક્ત યોગ દિવાન
તેણે થઈ. ત્યાર પછી હસ્તિનાપુરથી વિદુરને યોગાવ્યો. તથી તે તરતજ ત્યાંથી નીકળીને
હિંમતવર્ધના આવ્યો. અને ધૃતરાષ્ટ્રને આવીને પ્રણામ કર્યો. ત્યારે ધૃતરાષ્ટ્રે તેનો સારી રીતે
આવાર મતાર કરીને સંતોષ્યો. પછી પ્રસંગાનુસારે તેણે સર્વ દુર્યોધનનું વૃત્તાંત સાંભળ્યું
ત્યારે ધૃતરાષ્ટ્રને શોક થયો.

વિદુર—પણ જન્મેજ મરીએ, કે જન્મેજ આવી સલાહ દિયે છે! આ દુર્યોધન મહા અત્યંત
કામચોર છે; અને કુશલ વતને વિષે આ દુર્યોધન હંચૂપ ઉત્પન્ન થયો છે. આવા દુરાચારી
મનવાળ પણ મહા નિહિત પડ્યા છે. શું તમે નજા કુવરની વાત સાંભળી નથી! કે જેણે કા
મણથી અત્યંત અપરાધો કરીએ છે. વડુવા રૂપ વિષનું વૃક્ષ તે અનર્થ થયા સાડ ઉત્પન્ન
કરે. એ વિષે તેનું અપરાધન કહું તે સંભળો. કોમલ નામના દેશમાં અવકાપુરીથી પાં
સવિંદ કોમલ નામની નગરી હતી. તેમાં સંપૂર્ણ વૈદ્યવૃંદને છતનાર નિપથ નામે મહા
સરસ્વતી હતો. તેને જ કહેવું જ્યાં તેજોમાંના એકનું નામ નજા ને બીજાનું નામ
હું કે જેને કહેવું જ્યાં મહા નિરજ્યા અને પ્રતિ દિવસે વૃદ્ધિને પામવા લાગ્યા. કોમલક કમલ
મોમલકમલ ને કોમલે મેક વૃદ્ધિને મળતે પામે આવી દંડન પ્રણામ કરી હાથ જોડીને યોગી

વૃંદ—હું મહાદેવ, વિષ્ણુ નામના દેવનાં એક કૃતિનાર નામનું નગર છે. તેમ
પરજાને મારે શર છે. તેની એક અતિ મનોહર કન્યા છે. તે કોરી તો કુવરની છે કે. તે
સખી એકાદ નહીં. તેણે કૃતિને વૃદ્ધિને મળે અને અમૃતની વાચના કરતો
વૃદ્ધિને મળે અને અમૃતની વાચના કરતો વૃદ્ધિને મળે અને અમૃતની વાચના કરતો

ખીજની રચના કરવા લાગ્યો; પરંતુ એ કુંવરીની સમતા કરે એનો ખીજ એકે બની નહીં તેથી સભિમત થયો. અધિક શું કહેવું? એના જરી સુરૂપા ખીજ કોઈ નહીં હોવાથી કાંઈ ઉપમાજ દેવાય નહીં. તે કન્યાનું દમયંતી એવું નામ છે. જન્મ ખીજ સર્વ જ્ઞાપકોનો ત્યાગ કરીને હંસ પક્ષીઓ આનસરોવરનો આશ્રય લિએછે, તેમ સમગ્ર શ્રેષ્ઠ શુભો, વંગર ખોડાવ્યા આવીને દમયંતીને અંબરચંદ્ર કરી રહેછે. તે રાજકુમારિકા ઉપવર થયાથી તેનો વિવાહ કરવાસારે એના યોગ્ય વર ધણે દેકાણે ખોળ્યો પણ એના જેવો સર્વશુભસંપન્ન કોઈ પણ મળી આવ્યો નહીં. તે માટે રાજાએ સ્વયંવર રચ્યો છે. તેમાં વિરાજમાન માટે આમંત્રણ દેવાસારે સર્વ દેશોમાં દૂતો ઓકલતામાં આવ્યા છે. તેમાં હું આપને આમંત્રણ દેવા આવ્યો છું. માટે આપ બન્ને પુત્રો સહિત તે સ્વયંવરમાં આવીને રાજાને પ્રસન્ન કરો.

એમાં દૂતનો વચનો સાંભળી તે આમંત્રણ અંગિકાર કરીને પોતાનું સૈન્ય તૈયાર કરાવ્યું. તેને સાંધે લઈને જલદીજ વિદલ દેશતરફ જવાને માટે દક્ષિણ દિશાનો રસ્તો લીધો. અને કુચપર કુચ તથા મુકામપર મુકામ કરતાં કુંડિનપુરમાં રાજા આવી પહોંચ્યો. તેનો યથાયોગ્ય આદર સત્કાર કરીને વિદલ દેશના રાજાએ કુટ્ટીખાગમાં ઉતારો આપ્યો. તેમ ખીજ આવેલા સર્વ રાજાઓને યોગ્ય આદર સન્માન કરીને જુદે જુદે દેકાણે ઉતારા આપ્યા. નગરીમાં જ્યાં ત્યાં કોતુક થઈ રહ્યું. સર્વ રાજાઓના ઉતારામાં લોકો જઈ જઈને જેવા લાગ્યા. તેમાં નિપદ દેશના રાજાના ઉતારા આગળ લોકો વધારે એકલ થઈ જતા રૂપતું ઉપમાન કામદેવ પણ થાય નહીં એવું રમણીય નંજનું સુરૂપ જોઈને પથા લોકો ખોડવા લાગ્યા કે, આ વર દમયંતીને યોગ્ય છે. પછી નિષમિત દિવસે સર્વ રાજાઓને સ્વયંવરમંડપમાં ખોડાવ્યા. ત્યાં તેઓ પોતપોતાના ઐશ્વર્ય સહિત સ્વસ્વ સ્થાનકોને વિષે બેઠા. તેમાં કોરાળદેશનો રાજા પણ મારિયુકચમય મંચક ઉપર પોતાના બન્ને પુત્રો સહિત આવી વિરાજમાન થયો. જન્મ નક્ષત્રોની સર્વ કાંતિ ચંદ્રમાને પ્રાપ્ત થાયછે, તેમ સર્વ રાજાઓની શોભા મંચક ઉપર અચલ બેઠલા નજને પ્રાપ્ત થઈ. એટલે સર્વના કરતાં એનું અધિક તેજ દીપ્ત્ય લાગ્યું. એવા સમયમાં જન્મ વસંતની સ્ત્રી માધવી અને સાક્ષાત્ સદાશી ઉત્તમ મુદ્રતાદલાદિકના આભૂષણો પહેરીને શોભાને પાત્રે તેની પેટ અતિ રમણીય દમયંતી સભામાં પ્રવેશ કરીને શોભાને પામવા લાગી. તે રાખી, લદની, તથા પાવંતી, એ એકથી એક અધિક રૂપણી હોવાથી પ્રત્યેકને અતિ ગર્વ થયો. તેને ખંડન કરવાસારે જાણે દમયંતી આવી હોયની! અર્થાત્ એના રૂપની આગળ તેઓએ પોતપોતાનો ગર્વ મૂકી દીધો તેથી જાણ પશુ નિર્ચંદપદને પામ્યો. એટલે કોઈના રૂપ વિષે દમયંતીના રૂપની સામે જાણાને વદ કરવું રહ્યું નહીં. દમયંતી સભામાં આવી તેને જોઈને જન્મ નવા શાળિનું બાન્ય જોઈને

ત્યાં હુથીતું મન દોડી જાયછે, તેમ સર્વ રાજાઓનું અંતઃકરણ તેમાં લાગી રહ્યું. નજે પણ એ બેઠને મતમાં કાલ્યાયનીના તપનું ચિંતવન કરવા માંડ્યું; અને કામદેવને ધિકારવા માંડે તેમ ધીજીત સર્વ રાજાઓ દમયંતીને જોઈ ચિત્તની પેઠે સ્તબ્ધ બની ગયા. પછી સંપૂર્ણ રાજા દેરી અગાધ મગધ દેશનો રાજા; સંપૂર્ણ અંગોથી લાવાણ્યયુક્ત અંગ દેશનો રાજા; સમગ્ર શત્રુઓની ધર્મીનો લોપ કરનાર, સપ્તાંગ જે બંગ દેશનો રાજા; કુરંગાક્ષીઓને શૃંગારથી મોહિત કરનાર મયિંગ દેશનો રાજા, શત્રુના સૈન્યને ભંગ કરનાર કુંકણ દેશનો રાજા; શત્રુઓને નિષ્ણ કરનાર લાટ દેશનો નટ નામનો રાજા; પ્રત્યર્થી પ્રાર્થિત પ્રાણ ત્રાણ હણ દેશનો રાજા; શત્રુઓનો વિવેક કરનાર કાંબોજ દેશનો રાજા; એવા ધીજીત પણ સિંધ તથા સૌવીરદિક દેશના રાજાઓને નામ તેની લેતી સદુચ્ચ દમયંતી પ્રત્યે બોલી:—

સદુચ્ચ—હૈ દેવી, આ જો નૈયયદેશનો રાજા બેઠો છે; તેની સાથે વિવેક, વિક્રમ તથા ન્યાયના નિધિ એવા નેતા એ હુએ પણ બેઠા છે. એઓની સુંદરતા તો નિરખ! કે, બંને મહારાણી હશે હાં એ બંને બાદશાહ કામદેવ રૂપેતર અવતર્યા હોયની!

એમાં સદુચ્ચનીમાં વચ્ચે માંડગળાંજ જેમ જળનો પ્રવાહ વૃક્ષોના કચારાને સિંચત કરતો મહાયો જમડે, તેમ દમયંતીની દૃષ્ટિ રાજાઓને નિરખતી નિરખતી નજની ઉપર નહ પડી. તેથી દમયંતી મનમાં ચિંતવન કરવા લાગી કે,

દમયંતી—હું એક તે મહત્ત્વ સદાશત મૂર્તિમાન થઈ આવ્યો છે! પણ ખોતે તો કામદેવ નથી, કમ કે. કામદેવ તો હજારો. વિદ્યુતી દમયંતીઓના પ્રાણોની ધાત કરેલી છે. તેથી તે હતાયો છે. તેથી કાંઈ મનની મતેદુર મૂર્તિ ન હોય. રાણી આ મૂર્તિ માણતીના પવની પેઠે મુકુત જેવડી કામદેવ તો હોયજ નહીં. એ રાજાદેશ સર્વ પ્રકારે કામદેવથી અધિક ઉપમા દેવ થયો છે. એ મૂર્તિની સ્મૃતિ કરતાં વિષ્ણુએ મારી ઉપર મોટો ઉપકાર કર્યો છે. કમ કે એવા મૂર્તિ મહત્ત્વ સદાશત મુર્તિ આજ દિવસ સુધી કોઈ પણ બનાવી નહીં હોય તેથી આ મૂર્તિની સ્મૃતિ કરતે તેને, દેવોએ આ સત્યાનંદપમાં આ સમયે સંયોગ થયો છે એવા પ્રત્યક્ષ બોલે પણ કે જોઈને તે કિયો કલ્પાય! હવે હું મારા પિતાના મનોરથકરી કુલમાં આ મૂર્તિ સ્થાપિત કરાવું તો તેની રૂઝ પડતી રૂઝ પડતી બેઠતી હું બંધ છું કે, આ મોહપાંડવ પુત્રને દેશને મેં મુક્ત કરીને મૂર્તિને પેઠે મારી દેતે તેમ કલ્પાનું સિંચત કરેછ! પણ હું વિચારતે તેમ મુક્ત થઈ જાય તેમ મુક્ત મુક્ત બોલે છે કે, કલ્પાયે બોલ્યાને અભુક્તને મારે છે. મારે એ જાણે કલ્પાયે વિચારને મુક્ત કરે તેમજ છે.

જોઈને તે મહત્ત્વ સદાશત મુર્તિ આજ દિવસ સુધી કોઈ પણ બનાવી નહીં હોય તેથી આ મૂર્તિની સ્મૃતિ કરતે તેને, દેવોએ આ સત્યાનંદપમાં આ સમયે સંયોગ થયો છે એવા પ્રત્યક્ષ બોલે પણ કે જોઈને તે કિયો કલ્પાય! હવે હું મારા પિતાના મનોરથકરી કુલમાં આ મૂર્તિ સ્થાપિત કરાવું તો તેની રૂઝ પડતી રૂઝ પડતી બેઠતી હું બંધ છું કે, આ મોહપાંડવ પુત્રને દેશને મેં મુક્ત કરીને મૂર્તિને પેઠે મારી દેતે તેમ કલ્પાનું સિંચત કરેછ! પણ હું વિચારતે તેમ મુક્ત થઈ જાય તેમ મુક્ત મુક્ત બોલે છે કે, કલ્પાયે બોલ્યાને અભુક્તને મારે છે. મારે એ જાણે કલ્પાયે વિચારને મુક્ત કરે તેમજ છે.

જાગ્યું. અને હુમની પદે ગમન કરીતે વરમાળા નળના ગળામાં આરોપણ કરી. તે સમયે આશ્ચર્યના જવાં દમયંતીના હૃદયની આંગળીઓનાં નખોની દ્યુતિથી તે વરમાળા એવી તો હીપવા લાગી કે, જેનું વર્ણન કરી શકાય નહીં. એવી રીતે જન્મ મહા નદી સર્વને હૃદયન કરતી કરતી મહાસાગરમાં જઈ મળે છે, તેમ સર્વ રાજાઓને મૂકતી મૂકતી દમયંતી નળને આવીને પ્રાપ્ત થઈ. તે પ્રસંગે લીમરથ નિવધ અને બીજા સ્વજનોની પ્રીતિરૂપી ગંગા અને શત્રુઓની અપ્રીતિ રૂપી યમુના એ બન્નેના સંગમને લીધે સ્વયંવર એવો દેખાવા લાગ્યો કે, જાણે પ્રયાગનું હૃદયની પછી કૌરાવેશ અને લીમરથે દમયંતી તથા નળના વિવાહ સાંકડે એક દિનમાં મંડપની રચના કરવી. અને શુભ મુહુર્તે લગ્નનો આરંભ થયો. અંતક્રમે જન્મથી માંડીને સર્વ સંસ્કારો પરિપૂર્ણ કર્યા. ત્યારે પાણીથી પસંદી ભરી તેમાં અક્ષત નાખીને પરસ્પરે વર વધુ એમ કહેવા લાગ્યો કે, આજથી આ પ્રાણ મરણપર્યંત તમારે આધીન છે. પાણીગૃહણ સમયે વૈશાખ મહીનાની ઉષ્ણતાને લીધે વર કન્યા બન્નેનાં શરીરોની ઉપર પ્રવેદ નીકળી આવ્યો તે જાણે અંતર મન એકાં થએલાં છતાં તે બાહ્યર આવી પોતાની એકચતાની લોકોને સૂચના કરતો હોયની! તદનંતર અગ્નિને પ્રદક્ષિણા કરીને હસ્તમોચનપરિમાં લીમરથે અનેક પ્રકારનાં દાન દીધાં. તેમાં નળને દિનમ પ્રકારના હાથી, ઘોડા, રથ તથા અનેક જાતિઓનાં અમૂલ્ય રત્નો આપ્યાં. તેમ બીજાઓને પણ યથાયોગ્ય પેટુરામણીઓ વગેરે આપીને સંતુષ્ટ કર્યા. પછી શુભ દિવસે નિવધ રાજા પુત્ર સહિત વધુને લઈને વેવાઈના અનુમતે કૌરાવાનગરી ભણી જ્યાં નિકળ્યો. તેને વળાવવા સાંકડે ફરલે એક દૂર સુધી લીમરથ આવ્યો. પછી પુત્રી, જમાઈ તથા વેવાઈ વગેરેની આજ્ઞા યથાથી લીમરથ પાછો કુંડિનપુર તરફ વળ્યો. તે સમયે પોતાની પુત્રી દમયંતીને શિખામણ દેવાં લાગ્યો.

નિવધ—હા મારી પ્રાણપ્રિય પુત્રી, સ્ત્રીઓને સર્વોત્તમ શિખામણ એ છે કે, મહા વિપત્તિના સમયમાં પણ પોતાના પતિની ઉપર રમ્યાવ પ્રીતિ ઓછી કરવી નહીં. સ્ત્રીઓને માટે તો પતિ એજ તેનો પરમેશ્વર છે. તે પ્રમાણે તારે અવશ્ય વર્તવું; અને સારી રીતે પાતિવ્રત્ય પાળવું. એ ચોરી શિખામણનું નિરંતર સ્મરણ કરીને પ્રવર્તન કરવાથી મારો મનોરથ પૂર્ણ થશે.

એવાં પિતાનાં શિખામણનાં વચનો સાંભળી તથા તેને માન્ય કરીને સારી રીતે પિતાનો વિનય કર્યા પછી નળના રથની ઉપર ચઢી બેઠી. ત્યારે સર્વે પોતપોતાના માર્ગે ચાલતા થયા. અહીં નળ ને દમયંતી એક રથમાં બેઠાં છતાં રથ ચાલતાં નળને વિવય ભોગની ઈચ્છા થઈ. તેથી દમયંતી પ્રત્યે બોલવા લાગ્યો.

નળ—હા મારી હું ને કહેવાની ઈચ્છા કરું છું, તે હૃદયને લીધે ગદ્દ ગદ્દ કંઈ થઈ જવાને લીધે વાણીદારએ બોલાઈ શકાતું નથી. માટે હું તને શું કહું! કાંઈ કહેવાઈ શકાતું નથી.

એવી રીતે બન્ને વર તથા વધુ આનંદભરિત વાર્તાલાપ કરેછે એટલામાં કાલવતી મંચ આવી તે નળને વિષે દમયંતીની પ્રીતિ અધિક છે! કે મારી પ્રીતિ અધિક છે! એનો નિર્ણય કરવાસાર જાણે સખી આવી પહોંચી હોયતી! એવે સમયે નળના પ્રથમ નવીન હાવ ભાવને જન્મ ચંદ્રના કિરણોથી કુમુદની પ્રકૃષ્ણિત થાયછે, તેમ દમયંતીનું મન પ્રકૃષ્ણ થયું; અને અતિ આનંદના આવેશમાં આવી ગઈ. તે સંધ્યાકાળ વ્યતીત થઈને રાત્ર પડવા આવી તો પણ નિષ્ક્રિયા ધના ઇશ કોઈ સ્થળે મુકામ કર્યો નહીં; એટલુંજ નહીં પણ ઉલટું આગળ ચાલવાની આજ્ઞા કરી. તે પ્રમાણે સૈન્ય આગળ વધ્યું. માર્ગમાં જતાં કાનને વિષે અમૃતસિંચનની પેઠે અતિ મધુર મધુકરોનો શબ્દ રવ નળ દમયંતીના સાંભળ્યામાં આવ્યો. ત્યારે દમયંતી નળપ્રત્યે બોલવા આગી.

દમયંતી—હે સ્વામી, હું નાથ, અહીં વૃક્ષોની પંક્તિ અથવા કુંજ પ્રમુખ કોઈ જાણતું નથી; તેમ છતાં જમરાઓનો ગુંજરવ સાંભળાયા કરેછે; તેનું કારણ શું!

નળ—હે રંભોડ, અંધકાર થવાને લીધે વૃક્ષાદિક કોઈ દીક્ષમાં આવતું નથી; પરંતુ વનને વિષે વનસ્પતિ અવશ્ય હોયજ છે.

એવું નળનું બોલવું સાંભળીને દમયંતીએ પોતાના લલાટનું આમર્ષણ કર્યું, એટલે તેને પ્રભાવથી સૂર્યના જેવો પ્રકાશ થયો. એવા અચાનક ઉત્પન્ન થએલા તેજને જોઈને સર્વ સૈન્ય ત્રાસને પામીને ભયલિત થયું; અને બધા જનો પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે, આ તે શું! તેમ નળ પણ ચકિત થયો થકો પોતાની પત્નીને પૂછવા લાગ્યો.

નળ—હે પ્રિયા, આ તે શું છે! અચાનક આ સૂર્યના તેજના જેવું ભડકું થયાથી આ મનુષ્યના જેવું દેખાય છે તે શું હોવું જાયે!

દમયંતી—હે સ્વામિન, એ જન્મનો જાલચારી છે. એણે પોતાની ઇન્દ્રિય જીતીને વશ કીધી છે. (પછી તે વનમધ્યે બેઠેલા મુનિનું સર્વ વૃત્તાંત દમયંતી નળપ્રત્યે કહેવા લાગી.) હું પ્રાણુ પ્રિય, આ વનને વિષે વિચરનાર હાથીઓએ આ મુનિને પર્વત જાણીને તેના શરીરની સાથે પોતાની પીઠ વસી; તેથી મુનિના ધ્યાનનો ભંગ થયો. એટલામાં હાથીના ગાંડચળથી થયેલા મદના આશાજન જમરાઓ પણ મુનિને દુઃખ દેવા લાગ્યા. તેથી મુનિ મહા ક્રોધે પામેછે.

એ વાત સાંભળી નળે રથ તેની પાસે લીધો, અને તેમાંથી બન્ને સ્ત્રી પુરૂષ નીચે ઉતર્યા. પછી મુનિને નમસ્કાર કર્યો. અને જમરાઓથી થતી પીડાને લીધે મુનિની દુર્બલસ્થા જોઈ કરુણ આશુચ્છ લાગ્યાં. તે બધું તે મુનિ સારી રીતે જાણી ગયા. પછી તે પ્રતિભાનો ઉપસંહાર કરીને તે મુનિ એક મુદૂર્ન માત્ર ધર્મનાં વચનો બોલવા લાગ્યા.

મુનિ—હે દંપતિ, ધર્મ કોઈ નવો નથી કે, જેનો વિશેષે કરી ઉપદેશ દઈએ. ધર્મ મને

જાગ્રતિ હોઈ અને પુરાતન છે તેનું અવશ્ય આચરણ કરવું જોઈયું છે. (નળની તરફ જોઈ) હું નળરાજા આ સારી સ્ત્રી દમયંતીએ, પૂર્વ ભવને વિષે ચોવીસે તીર્થકરેના દિશો કરી નાના પ્રકારનાં તપ, અમ્રદાન તથા રત્નદાન વિગેરે ધાણું શુભ કૃત્યો કર્યાં છે, તેથી જ્યેષ્ઠ આ જન્મને વિષે સૂર્યના તેજનો પણ તિરસ્કાર કરે એવું નિરંતર સ્વાદભૂષણ પ્રાપ્ત થયું છે; અને તે પણ પૂર્વ જન્મમાં ઉત્તમ પ્રકારનું તપ તથા ધર્મ આદર્યો છે, માટે આ દમયંતી પત્ની પ્રાપ્ત થઈ છે. શિવાય આગળ આવનારા ભવને વિષે પણ તને સર્વ સુખ સંપત્તિ પ્રાપ્ત થશે.

એનાં મુનિનાં વચનો સાંભળી બન્ને વધુ વર પ્રસન્ન અને રથારૂઢ થઈને આગળ ચાલ્યાં. આગળ ચાલતાં પોતાની રાજ્યાની પાસે એક સુંદર બગીચો આવ્યો. તે ઉપર નની રચના જોઈને નળને અતિ આનંદ થયો; અને પોતાની પ્યારી પ્રત્યે બોલવા લાગ્યો.

નળ—હુ દેવી, હવેથી અમારી રાજ્યાનીની રચના જોઈ લેવી છે! આ ઉપવન આપણને સૂચના કરે છે કે, હવે તમારી રાજ્યાની દુકંડી આવી છે, તેની પાછારની તથા માંદલીકોરની રચના જોવાને તત્પર થઈ રહો. માટે હુ—પ્રાણપ્રિયા, અમરપુરીને પણ છૂટી ક્ષિપ્ત એવી તારા સસરાની રાજ્યાની જે હવે ચોડી વારમાં આવનાર છે તે સારી રીતે નિરખીને જોજ. તેમાં રાજ્ય વંશીઓને રમણ કરવાને નાના પ્રકારના સરોવરો છે; વન છે, ઉપવનો છે, સ્ત્રીઓને ફેલી કરવાને અર્થે રમણીય વાળ્યો છે.

એમ કહી આગળ ચાલતાં જ્યાં જ્યાં જે રમણીય સ્થળો આવતાં ગયાં તે તે સારી પેઠ તળ પોતાની મત્તિ દમયંતીને દેખાડવા લાગ્યો; અને દમયંતી પણ તે પ્રત્યેક સ્થાનને નિરખીને જોવા લાગી. તેથી બન્ને અતિ હર્ષને પામ્યાં. એમ કરતાં નગરી પાસે આવી. તેમાં શુભ સમયે નિવધ રાજ્ય પ્રવેશ કરેલો; તે જાણે ઈંદ્ર જ્યેષ્ઠ પોતાની અમરપુરીમાં પ્રવેશ કરતો હોયની! એવો શોભવા લાગ્યો. પોતાના પુત્ર અને વહુને આગળ કર્યાં અને પોતે સર્વ સ્વચ્છનો પ્રમુખ સહિત પાછળ ચાલવા લાગ્યો. નગરીનાં આગળે વિષે ચાલતાં પ્રજા જનતા રહવાનાં મંદિરો જોઈને દમયંતી અતિ ખુશી થઈ ગઈ; અને પછી જ્યારે રાજ્ય મંદિરો અતિ સુરોમિત જોયાં ત્યારે અધિક આનંદ થયો અને તેમાં જ્યારે પ્રવેશ કરી માંદલીકોરની નાના પ્રકારના ઉપલોગના સાધનો યુક્ત રચના જોઈ ત્યારે તો હુલાસની સીમા જ રહી નહી; પછી રાજ્ય વિગેરે સર્વ થયા વ્યવસ્થિત થયા. નગરમાં જ્યાં ત્યાં આનંદ ભરી રહ્યો. રાજ્ય પણ પોતાના મનમાં અતિ હર્ષિત થયો થકો પોતાનું રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યો. મંત્રિઓ વિગેરે પોત પોતાના કામમાં તત્પર થયા, નળ અને દમયંતી બન્ને વધુ વરનું સમાન રૂપ જોઈને સ્વચ્છનો તેમ નગરના લોકોને હર્ષ થયો તેનું વર્ણન એક સુખથી થાય નહી. તેમ નળ અને દમયંતી

શૃંગારરસમાં લય થઈ જવાને લીધે તેઓને દિવસ અને રાત્રની પણ શુદ્ધિ રહી નહીં. એમ કેટલાએક દિવસ સુધી સંસારના નાના વિધના સુખોપભોગ ભોગવવા લાગ્યાં. કોઈ સમયે મનોહર પર્વતની ઉપર ફીણને અર્થે વિચરતાં રહે; કોઈ દિવસ રમણીય વનને વિષે તરેહ તરેહની ક્ષી કરે; કોઈ દિવસે ઉપવનોમાં મોજ કરે; કોઈ સમયે હીંચોળાખાટ ઉપર બેસીને ખત્રે હાસ્ય વિનોદ કરે; કોઈ વખતે જ્ઞાપાયમાં રમમાણ થાય; કદી બાગમાં જઈ પુષ્પકલી કરે; એકે કૂલો તોડીને એક બીજાની ઉપર ઉરાડે; અથવા તેના હાર બનાવીને પરસ્પર પહોરાવે; વગેરે તેના મુગટ બનાવીને મસ્તકની ઉપર ધારણ કરે. એમ વિચિત્ર સ્થળોમાં, વિચિત્ર પ્રકારે, વિચિત્ર સુખભોગ ભોગવીને, તે પવિત્ર દંપતિ, અદ્ભુત મિત્રતા યુક્ત, મદન રતિ મિત્ર બંધ કર્તા ચિત્રક રચિત, યુગ ચિત્રકંઠ (કબૂતર અથવા સારસ પક્ષી) ચિત્ર વિચિત્ર ચિત્રગત (બૂટીદાર) સુવર્ણ વસ્ત્ર પરિધિત, ચિત્રધા (અનેક પ્રકારે) ચિત્ર પદક્રમ સહિત, ચિત્રવૃત્તિ (આશ્ચર્યકાર વર્તનો) થયાં થકાં માતૃ પિતૃને અતિ આનંદારૂપદ ભાસવા લાગ્યા.

એમ કરતાં કેટલોએક કાળ વીતી ગયો ત્યારે નિષધ રાજની વૃદ્ધાવસ્થા થઈ. તેથી તેણે વિચાર કર્યો કે, હવે આ પ્રપંચમાં રહેવું ટીક નથી. આ અવસ્થા રાજ્ય કરવાની નથી પણ ધર્માચરણ કરવાની છે. પછી પોતાની દૃઢ ઇચ્છાથી તથા સર્વ મંત્રિઓાદિકના અતુમોદનથી શબ મુહૂર્તે નળને રાજ્યાભિષેક કર્યો; અને કૂવરને યુવરાજની પદવી આપી. ઇત્યાદિક રાજ્યની યથાયોગ્ય વ્યવસ્થા કરીને તથા તે સર્વ સમૃદ્ધિનો ત્યાગ કરીને નિષધ રાજ ચારિત્ર લઈ વનમાં તપ કરવાને ગયો. અહીં નળ રાજ પોતાનું રાજ્ય એવા ચાતુર્યથી ચલાવવા લાગ્યો; કે તેની કીર્તિ જ્યાં ત્યાં પસરી ગઈ. તેના પ્રતાપની દિવસાતુદિવસ વૃદ્ધિ થવા લાગી. પ્રજા જન અતિ પ્રીતિ કરવા લાગ્યા. જેમ ઉષ્ણકાળ ગયા પછી વર્ષાકાળે વિષે મેઘને જોઈને સર્વ આનંદિત થાયછે, તેમ એ નવીન રાજની પ્રાપ્તિ થયાથી ખંદા લોકો આનંદ પામ્યા. જેમ અતિશય જળવટે મેઘની શોભા અધિક દીર્ઘમાં આવેછે, તેમ લક્ષ્મીની બાહુદયતાને લીધે નળની શોભાનો પાર રહ્યો નહીં. પોતાના પ્રતાપરૂપી અગ્નિમાં શત્રુઓની સ્ત્રીઓ ઉત્તમ મુક્તાકળના હારરૂપ લતાઓને ભસ્મ કરીને તદ્દપ કળીચૂનાથી પોતાના ચરારૂપ રાજ મહેલને ઇચ્છા પૂર્વક નળે સંક્રેત કર્યો. જ્યાં જેમ કટખાંનની અગ્નિ સસુટમાં ટૂંકી જાયછે તેમ શત્રુઓની લક્ષ્મી નળની અસિ રૂપ જળમાં ટૂંકી ગઈ. જેમ સૂર્ય પોતાના કિરણોનો પ્રસાર કરેછે, તેમ નળ રાજ્યે પોતાની સત્તાનો અર્ક પૃથ્વીને ચિર પ્રસાર કરી મૂક્યો. જેમ ઇંદ્રના આધિપત્યને સર્વ દેવતાઓ માન્ય કરેછે તેમ નળના અધિપતિભૂતને સર્વ રાજ્યો માન્ય કરવા લાગ્યા. એવી રીતે નળ રાજ સર્વ સંપત્તિભૂત રાજ્ય કરવા લાગ્યો.

નળ રાજાનો મંદીનો ભાઈ કૂચર વળી જુદીજ વસ્તુલક કરવા લાગ્યો. જેમકે, મૃગયા, આહાર, વ્યવહાર, રાજનીતિ, ઇત્યાદીક નળ રાજાની સર્વ ક્રિયાઓમાં જેમ સિંહના છિદ્રે શિંયાળિયા જુએ તેમ તે છિદ્ર જોવા લાગ્યો. એ તેના અવિવેક અને ધર્માત્મ નળ સારીરીતે જાણી બીધાં છતાં તે કોઈ જાખને પણ તેને તં દર્યાવતાં અતઃ પોતે સર્વ સહન કરીને તેની સાથે નિત્ય પસપર સ્નેહવત્ ક્રીડ કરવા લાગ્યો. અને કૂચર તેનું સર્વસ્વ હરણ કરીને પોતે રાજ્યપદ મેળવવાની તેજવીજ કરવા કરતો હતો. કોઈએક સમયનેવિષે મહા ચતુર બંધમોક્ષા નળ રાજા અને કૂચર એ બન્ને વિનોદને અર્થે દૂત રંગણ કરવા લાગ્યા. તે સમયે દેવયોગે એવું જ બન્યું કે નળના પાશા ઊંચા પડવા લાગ્યા; અને કૂચરના નિરૂદ્ધ એકે દીવ બંધ નહીં આવ્યું થયું. એમ રમતાં રમતાં નળ રાજા નગર, ગામ, ક્ષેત્ર, અને ખીણ પણ કૃત્ત્રીએક સંપત્તિ એમ એક પછી એક હારવા લાગ્યો. ત્યારે જેમ કૃષ્ણપક્ષમાં ચંદ્રની કંઠા ક્ષીણ થતી જાયછે, તેમ નળની સર્વ સંપત્તિ ક્ષીણ થવા લાગી. તે જોઈને મજા અતિ શોક કરવા લાગી. તેમ નળ રાજા પોતે પણ અતિ ચિંતાયુક્ત વિસ્મિત થયો. તપછી જેમ જેમ નળ રાજાની હાર થતી ગઈ તેમ તેમ તે ત્યારે રમતો ચાલ્યો. તેની સાથે તેની સંપત્તિ પણ અતિ ત્વરાથી જવા માંડી. તે સમયે ત્યાં દમયંતી આવીને બોલવા લાગી.

દમયંતી—હ નાથ, આપ આ શું આદરી બેઠા છો? આમ કરવું યોગ્ય નથી. દુતરમણ જન્ય વિનોદ ત્રેષ કહેવાય નહીં. હ મહારાજ, આપના જેવા ઉચ્ચમ પુરુષ જ્યારે આવાં કામ આદરી બેસશે ત્યારે લોકોનું પાલન કોણ કરશે? તેમને શિક્ષા કોણ દેશે? હમેશાની રમત કરતાં આજની રમત કાંઈ જુદીજ દીધમાં આવેછે; અને એથી કોઈ અનર્થ થાય એવાં ચિન્હ જાગેછે. આપનો લાભમાં એક પાશા પડતો નથી અને પ્રતિપક્ષીના લાભમાં સર્વ પાશાઓ પડ્યા કરેછે. એ પ્રત્યક્ષ અશુભ સૂચક છે. માટે હવે એ પાશાઓ ફેંકી દો હવે ખીજું વિશોષ માંડવાનું શું રહ્યું છે? સર્વસ્વહાર તો થઈ ચૂકી. માટે કૂચરને શીઘ્ર રાજપાટ આપી દો. નહીં તો એ બવાત્કાર કરી આપણને નગરથી બાહાર કહાડી મૂકશે. કેમ કે, એની સંપત્તિની વૃદ્ધિ થઈ ગઈ છે અને આપણી સંપત્તિ બધી જતી રહી છે, અસ્તુ; દેવયોગે જ બન્યું તે ખરૂં પણ હવે આંટલા વિપરીતજ સંતોષ કરવો જોઈએ છે.

એ અમણે દમયંતીએ ઘણું કહ્યું તો પણ નળરાજાએ તેનું કાંઈ માન્યું નહીં. ત્યારે ફરી દમયંતીએ ખીજા ત્રેષ પુરૂષોની પાશો કહેવાયું કે હ નાથ, બાકી જ કાંઈ રહેલું છે તે શા સાથે ગમાવી દિઓ છો! જેમ ગ્રીષ્મઋતુમાં સરોવર સૂકાઈ ગયાથી તેમાં કોઈ દારૂર બોલે છેકા તેમ આપણું રાજ્ય નારા થઈ ગયાથી તેમાંના પ્રજાજન શું આપને રાજા કરી બોલવાનાં છે? ઇત્યા-

ધાની દિપર જોવાડીને નળની સાથે મોકલી દે. જોથી તારી અપડીતિ થાય નહીં. એ અમરે
બોલ્યું તો તું માનશે નહીં તો મને પ્રકારે નિરસાર યુક્ત થઈ.

એમ સમે સુમનના દિલ્હારથી કનિષ્ઠ થઈ દમયંતીને તમસ્કાર કરી રચમાં જોસાડીને
નળની સાથે વિદાય કરી. (તે લેઈ નળ બોલ્યો.)

નળી—હૈ દુવર, અમરે તારા રથનું શું પ્રયોજન છે?

એમ કહીને જોમ સરસ્વતીને આગળ કરીને પંદારે ગમન કરે છે તેમ દમયંતીને આગળ
કરીને તેની પાછળ નળરાજ રથ મૂકીને પગે નિરસરો. તે સમયનેવિષે દુવરે હુંડલીનો નાદ
કર્યો. તે સાંભળીને નગરના લોકો હાહાકાર શબ્દો પોકારવા લાગ્યા; અને દુવરને ધિક્કારવા
લાગ્યા. નળ રાજ અને દમયંતી વાતચાટ લાગ્યાં. તે સમયે અતિ મુકોમત તનવાળી દમયં-
તીનું મંદ મંદ ગમન લેઈને પાળેલાં, મોર, પોપટ, હરિણ, મેના, કબૂતર, વિગેરે પક્ષીઓ ભેગી
ભેગી એવા શબ્દો મુખથી કહાડવા લાગ્યાં તે જોઈ દમયંતીને જાતી લેઈને તેને રોકી રાખવાને
કરુણાચરે પ્રાર્થના કરતાં હોયના! તે સાંભળીને કોના હૃદયમાં દયા ઉત્પન્ન થયાય! દમયંતી
પ્રવાસનેવિષે નિકળેલી લેઈને પુરવારીની સ્ત્રીઓના નેત્રોમાંથી અશ્રુની ધારાઓ વાસવા
લાગીઓ. અને મુખથી બોલવા લાગીઓ.

પુરસ્ત્રીઓ—અરે!! આ નળરાજ સરખાની સ્ત્રીને આવું મહાદુઃખ પ્રાપ્ત થયું ત્યારે
ખીલ સાધારણ તારીઓની તે શી કથા! આ પૃથ્વીની દિપર એવો કોણ છે કે, જોની દિપર દુઃખ
પડે નહીં. (ઈત્યાદિક પરસ્પર લાપણું કરીને અત્યંત શોક કરતીઓ રવા લાગીઓ.)

પૃથ્વીમાંથી વૃક્ષોના અંકુરો નિકળ્યા હતા તે જાણી દમયંતીને જાતી લેઈને કરુણાના આ-
વરામાં આવીને દમયંતીને રોકી રાખવાની સૂચના કરવાને પોતાનું સ્થાન મૂકીને બાહાર નિકળી
આવ્યા હોયના! સર્વ પુરશોક તથા વનવાસી વૃક્ષ વિગેરે વિદાતાને ધિક્કારવા લાગ્યા.

સર્વપ્રાણીઓ—હૈ વિદાતા, તને ધિક્કાર છે, કે તે નળરાજની આવી દરા કરી! તમ
તારા સ્વભાવને પણ ધિક્કાર છે કે, તે અંદમાને પણ કલંકિત કર્યો. અરે વિદાતા, આ ભરત-
ખંડની અર્ધપૃથ્વીના રાજ નળે તારું જ બગાડ્યું હતું કે, જોથી આજો કોપ તે તના પર કર્યો! અને
ન્યારે એણે તારું બગાડ્યું હતું ત્યારે એને પ્રથમ આણું ઔરવર્ચ શાસા આપ્યું હતું! પ્રથમ મહા
સંપત્તિવાન કરીને પછી આવી મહા વિપત્તિમાં નાખ્યો એ તારો મોરો અન્યાય છે. શાપની
ભીતિથી મૂર્ચ પણ પોતાનાં કિરણોએ કરી દમયંતીના અંગનો સ્પર્શ કર્યો નથી તે હવે વિકટ
માર્ગનેવિષે કેમ ચાલી શકશે? અરે આ દુવરને પણ ધિક્કાર છે કે, જણે ભાઈ તથા ભોળાઈને
વનવાસ આપીને આજ દુઃખમાં નાખ્યાં. એ રાંબચરી અને કયાં સુધી ચાલશે?

દિક્ કયા પ્રકારે સમજાવ્યું તોપણ નળે કોઈતું કહ્યું માન્યું નહીં. અને હિંદુ વંધારે વધે
 એકથા નાહ્યું. વિદ્યાતા જ્યારે પ્રતિકૂલ થાયછે, ત્યારે મનુષ્યની બુદ્ધિનો નાશ થઈ જાય
 તે પ્રમાણે નળને બન્યું. છેવટ જન્મ પ્રાતાઃકાળમાં આંદનીઓ અને નક્ષત્રોસહિત ચંદ્રમા હોય
 જાયછે, તેમ અંત્રીઓ અને દમયંતી સહિત નળરાજા સર્વસ્વ હારી ગયો. વંધારે શું કરે
 મારીર વિપત્તિ ઉત્તમ વંશ તથા આભૂષણો પણ ગમાવી બેઠો. અંત્રી રીતે જ્યારે સવળી મ-
 ન્યથી કૂચને પ્રાપ્ત થઈ ત્યારે જન્મ મેઘની વૃષ્ટિથી નદીઓ ગર્જતા કરેછે, તેમ તે આતંત્ર
 પોકાર કરવા લાગ્યો. નળરાજા પોતાના સર્વ રાજ્યથી બ્રહ્મ થયો ત્યારે જન્મ અકસ્માત વૃક્ષ તુટી
 પડવાથી પડીઓ પોકાર કરી ઉઠેછે તેમ પ્રજાલોક સર્વ ત્રાહિ ત્રાહિ પોકાર કરીને રૂદન કરવા
 લાગ્યા. તે સમયે કૂચ નળ પ્રત્યે બોલવા લાગ્યો.

કૂચરે—હું યાતા, હવે સત્વર નગરી છોડીને જાઓ. તમને એ રાજ્ય પિતાએ આપ્યું હતું
 અને મને તો પાશાએ આપ્યું છે. આગ્રહ તમે વરીસો પાર્શ્વિત મિત્રકતના ધણી થઈ બેઠા હતા તેમ હું
 નથી થયો. હું તો સ્વોપાર્શ્વિત મિત્રકતનો માલીક થયો છું. તે મારે જાલદી સ્વાધીન કરી લેવી જોઈએ.

નળ—હું કૂચર, તું શામાટે આટલો બધો અહંકાર કરેછે? રાજ્ય પ્રમુખ ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત થઈ
 એ શું મારી વાત છે! જેને જીજ્ઞાસુ છે તેને વાણીએ રાજ્ય લક્ષ્મી છે. તું મને રહેવાનું કંઈ
 તોપણ હું મિક લાગુ અહીં વાસ કરનાર નથી.

એમ કહીને એકદમ વચ્ચેરે નળરાજા ત્યાંથી નિકળ્યો. તેની પાછળ દમયંતી પણ ચાલી.
 તે સમયે કૂચ બોલ્યો.

કૂચરે—હું સુંદરી, તમે ક્યાં જાઓ છો? તમને તો મેં જીતી લીધી છે. માટે તમારાથી
 નળની પચાસ વસ્તુઓ નહીં. તમને એક ગામ આપું તેમાં રહો ને દિવસ નિર્ગમન કરો. હવે
 જાણું તમારેનિમે કંઈ લાગતું રજાગતું નથી. માટે હવે એનું તમારે સ્મરણ પણ કરવું નહીં.
 કેમકે મેનું મુખ હવે તમે જોઈ શકશો નહીં. (એવાં કંકેશ શામ્લો દીયરનાં શાંભળીને આંખમાંથી
 અંત્રી આવી પાડી અને નુખ ઉતરી ગયું. ત્રિગેરે કરાણને ઉત્પન્ન કરનારાં ચિન્હ થયાં તે જોઈને
 નળરાજા હોરેને પણ કરાણને આપેરા આવી ગયો તથી તેઓ એકદમ કૂચપ્રત્યે બોલી ઉઠ્યાં)

નળરાજાએ—હું પૂછું આ તું મોઝ્ય કરતો નથી. દમયંતીને તું શા માટે રોકેછે! એમ
 મનમાં તમે રોકે છેવડું નહીં. એમ સિંદુની પછવાડે જતી સિંદુનને રોકનારા શિયાળીએને
 એકાદમ મિત્રની રૂઢિ થાયછે તેમ નળની પાછળ જતી દમયંતીને રોકવાથી શું તારે મેલને
 કંઈ ફરકે! એમ જાણતી જાતે એકાદમ મનુષ્ય, તેને રોકી રાખવાથી તને શું ફળને પ્રાપ્ત
 થવડું છે! મને તને એમ કરવું લેયેડે કે, જેવાની માનુષી જાતી દમયંતીને તમસ્કાર કરે

મળી ઉપર ઝેરાઈને નળની સાથે મોકલી દે. જોથી તારી અપકીર્તિ થાય નહીં. એ અન્નકે

ખોસવું જો તું માનશે નહીં તો સર્વ પ્રકારે તિરસ્કાર મુખ્ય થશે.

જામ સર્વ સુખના પ્રિયારથી સન્નિત થઈ દમયંતીને નમસ્કાર કરી રવમાં જાણીને નળની સાથે વિદાય કરી. (તે જોઈ નળ બેઠકેયો.)

નળ—હું કુવર, અમારે તારા રથનું શું પ્રયોગન છે?

જામ કહીને જામ રાસરતીને આગળ કરીને પંદરથે ગમન કરેછે તેમ દમયંતીને આગળ કરીને તેની પાછળ નળરાજ રથ મૂકીને પગે નિરારથો. તે સમયનેવિષે કુવરે હુંદુબીનો નાદ કર્યો. તે સાંભળીને નળરાજા સોઠો હાહાકાર શબ્દો પોકારવા લાગ્યા; અને કુવરને પિદ્ધારવા લાગ્યા. નળ રાજા અને દમયંતી બાહરા લાગ્યાં. તે સમયે અતિ મુકોમત તનવાળી દમયંતીનું મંદ મંદ ગમન જોઈને પાણેલાં, મોર, પોપટ, હરિણ, મેના, કબૂતર, વિગેરે, પરીઓ ભેમી ભેમી એવા શબ્દો મુખથી કહારવા લાગ્યાં તે જાણી દમયંતીને જતી જોઈને તેને રોકી રાખવાને કટલાસ્વરે પ્રાર્થના કરતાં હોયના! તે સાંભળીને કોના હૃદયમાં દયા વૃત્તમ્ભ ન થાય! દમયંતી પ્રવાસનેવિષે નિમ્જેલીને જોઈને પુરવારીની, સ્ત્રીઓના નેત્રોમાંથી અશ્રુની ધારાઓ ચાલવા લાગીઓ. અને મુખથી બોલવા લાગીઓ.

પુરસ્ત્રીઓ—અરે!! આ નળરાજા સરખાની સ્ત્રીને આવું મહાદુઃખ પ્રાપ્ત થયું ત્યારે ખીજ સાધારણ નારીઓની તે શી કથા! આ પૃથ્વીની ઉપર એવો કોણ છે કે, જોની ઉપર દુઃખ પડે નહીં. (હંત્યાદિક પરસ્પર લાપણું કરીને અત્યંત શોક કરતીઓ રહવા લાગીઓ.)

પૃથ્વીમાંથી વૃક્ષોના અંદરો નિકળ્યા હતા તે જાણી દમયંતીને જતી જોઈને કટલાના આ-વરામાં આવીને દમયંતીને રોકી રાખવાની સૂચના કરવાને પોતાનું સ્થાન મૂકીને બાહાર નિકળી આવ્યા હોયના! સર્વ પુરુષોક તથા વનવાસી વૃક્ષ વિગેરે વિદ્યાતાને પિદ્ધારવા લાગ્યાં.

સર્વપ્રાણીઓ—હું વિદ્યાતા, તને પિદ્ધાર છે, કે તે નળરાજાની આવી દરમ કરી! તેમ તારા સ્વભાવને પણ પિદ્ધાર છે કે, તે મંદમાને પણ કંસકિત કર્યો. અરે વિદ્યાતા, આ ભરત-ખંડની અર્ધપૃથ્વીના રાજા નળે તારું શું બગાડ્યું હતું કે, જોથી આવો કોપ તે તનાપર કર્યો! અને બ્યારે એણે તારું બગાડ્યું હતું ત્યારે એને પ્રથમજ આવી ઔરવચં શાસત્ર આપ્યું હતું! પ્રથમ મહા સંપત્તિવાન કરીને પછી આવી મહા વિપત્તિમાં નાખ્યો એ તારો મોઠો અન્યાય છે! શાપની ભીતિથી સૂર્ય પણ પોતાનાં કિરણોએ કરી દમયંતીના અંગનો સ્પર્શ કર્યો નથી તે હવે વિકટ માર્ગનેવિષે કેમ ચાલી રાહશે! અરે આ કુવરને પણ પિદ્ધાર છે કે, જાણે ભાઈ તથા ભોજાઈને વનવાસ આપીને આવ્યા દુઃખમાં નાખ્યાં. એ રાજ્યશ્રી અને કયાં સુધી ચાલશે?

એવી રીતે જને જ્યારે ખખર પડે તે ત્યારે મુખથી હાહાકાર શબ્દો કહાડીને અતિ શોક કરવા લાગ્યા. દમયંતીના અતિ ક્રોધે અણકમળના સ્પર્શ કરી પૃથ્વી એમ માનવા લાગી કે હવે હું પવિત્ર થઈ; અને એના અણના સ્પર્શકરીને આકાશમાં જ રજા ઉડીને ઉપર જવા લાગી તેરૂપે જાણે દમયંતીના પદસ્પર્શના પ્રભાવથી પૃથ્વી સ્વર્ગમાં જતી હોયના! એવી રીતે નળ અને દમયંતી પુરથી બાહાર નિકળ્યાં ત્યારે નગરના જનો ધન, ધાન્ય, હાથી, ઘોડા, તથા બીજા વસ્તુઓ વિગેરે સમૃદ્ધિ સાથે લઈને તે નળની પાસે જઈ ભેટ ધરી; અને તે અંગિકાર કરવાની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા; ત્યારે નળ બોલ્યો.

નળ—હું મારી પ્રિય પ્રજા, હું ક્ષત્રીય છું. માટે જ મારી લુજના બળેકરીને મને પ્રાપ્ત થાય તેનું જ હું ગ્રહણ કરું. બીજાનું લીધેલું તે લિક્ષા કહેવાય. માટે એ તમારા પદાર્થો હું લેવા ચાહતો નથી. તમે આ વસ્તુઓ ભેટ દાખલ લાવીને મને પ્રીતિ બતાવી તેથી હું તમને ધન્ય માનું છું. મંત્રિઓ અને ચતુર પ્રજાજનોનો એ ધર્મ છે કે, આવા સમયે પ્રીતિ દર્શાવી, પણ મારે આ વખતે એ ગ્રહણ કરવું યોગ્ય નથી. એમ સર્વને મધુર વચન કરી સંતોષીને પાછા વાળ્યા. નગરની નાગરીઓ પણ ફરી ફરી દમયંતીનું મુખકમળ વિક્ષોડીને પોતપોતાના ઘર ભણી પાછી વળી જતાં રસ્તામાં મહા શોકાતુર થઈ થકી મોઝ નિશ્વાસ નાખતી પરસ્પર નળને અનુલક્ષીને બોલવા લાગી.

નગર નારીઓ—હું નળરાજા, આ દમયંતીરૂપ લક્ષ્મીને તું સાથે લઈ જાય છે માટે હવે અવશ્ય સર્વ લોક લક્ષ્મીહિન થઈ જશે. કેમ કે, એ માતૃનીના મિષે તું સર્વજનની લક્ષ્મીને હરણ કરી જાય છે એમાં સંશય નથી. (પરસ્પર સખીઓને અનુલક્ષીને) હું જેની જ્યારે દમયંતી બાગ, બગીચા, વન કે દેવ દર્શન કરવાને જતી હતી ત્યારે તેની આગળ હજારો અનુચરો ચાલતા હતા તેજ દમયંતી આજ એક નળને ચકુરૂપ થઈને આગળ ચાલે છે. આ સમયે સૂર્ય પોતાના ઉગ્ર કિરણોએ કરી તપ્ત થએલો છે; તેવામાં એ ઉઘાડે મગે ચાલે છે. મસ્તક ઉપર માત્ર એક ઓઢણી જ છે. એવા વિપત્તિના વખતે પતિભક્તિને લીધે એ રંચમાત્ર પણ ચિંતાતુર થતી નથી માટે એને ધન્ય છે. એ ઉપરથી એવું સૂચન થાય છે કે, જેવી એની આ અવસરે નળની ઉપર પ્રીતિ છે તેવી જ્યારે જન, ચામર અને ચતુરંગિણી સૈન્યા આગળ ચાલતી ત્યારે નહોતી. અર્થાત્ સ્ત્રીએ પતિને વિપત્તિમાં અધિક પ્રીતિ દર્શાવવી જોઈએ છે. (એમ કંઠશ્વાસોત્પાદક વાતો કરતી કરતી બધી સ્ત્રીઓ પોત પોતાને ઘેર ગઈ.)

અહીં નળ અને દમયંતી આગળ વનને વિષે ચાલ્યાં. ચાલતાં રસ્તામાં જ્યાં જ્યાં દમયંતી થાકી જાય અને તેના યોગે શરીર ઉપર પરશ્વો થઈ આવે ત્યારે નળ નિષ્કપટબુદ્ધિવડે પોતાના

વગરથી તેને વાયુ હોજે. વળી કુટસેક આગળ ચાલતાં જ્યાં તેને વધારે થાક લાગે ત્યાં અતિ દયા સહિત તેના પગ ચાંપીને આગળ ચાલવાની વિનંતી કરે. વળી આગળ ચાલતાં જ્યારે અત્યંત થાકી જાય ત્યારે દમચંતીને કોઈ વૃક્ષની નીચે જોસાડીને ત્યાં નજીક કોઈ સરોવરમાંથી કમળના પૂતનો દરીઓ કરી તેમાં જળ લાંબીને તેને પાપ. અને પોતે હાથ લાંબા કરીને ચરણમદન કરવા લાગે. ત્યારે દમચંતી તેને વારી રાખે. અને મુખથી કહે કે, હે મહારાજ, આપ સર્વ પ્રકારે ઉત્તમ છો, માટે હું આપની સેવા કરું એ યોગ્ય કહેવાય પરંતુ આપ મારી વાકરી કરો તે અવશિત છે. ઈત્યાદિક નમ્રતાપૂર્વક વાક્યોએ કરી પતિને સારી રીતે સમજાવ્યા છતાં પણ નળ હરેક પ્રકારે તેને શાંત કરે. જ્યારે જ્યારે દમચંતીને કુદ્યા વ્યાપે ત્યારે ત્યારે વનમાંથી સારાં સારાં ફળો લાવી આપે. એમ આગળ ચાલતાં ચાલતાં પાકાં જે પ્રહરરૂપ પૂરે મધ્યાહ્ન થયું. તે સમયે જોની પાળપર સુંદર વૃક્ષોની ઘડા આવી રહી છે, પાણી ઉપરથી ગમત કરી આવેલો વાયુ વૃક્ષોની સાથે અથગયાથી તેઓના પુષ્પોની, મુગંધયુક્ત થયો થકો વાહતો હતો તે જાણે પોતાની મુગંધયુક્ત રીતજતા વડે દમચંતી તથા નળને શાંત કરવાને આવ્યો હોયના? એવું મહા ઉત્તમ સરોવર આવ્યું. ત્યાં તેની પાળપર બન્ને જણાં જોયાં; ધીકે વિક્રામ લઈને વળી આગળ ચાલ્યાં. કુટસેક દૂર જતાં એક લતામંડપ આવ્યો. એટલામાં સંધ્યાકાળ થયો ને અનુક્રમે રાત પડી; ત્યારે ત્યાંજ વાસો કરી રહ્યાં.

બીજા દિવસે પ્રાતઃકાળમાં ઊઠીને આગળ ચાલતાં એક અટવી આવી. જ્યાં મહા વિષે કરીને ઉત્તમ થએલા, મોટી ફણોએ કરી યુક્ત, મુખવડે મોટા મોટા કૂકુવાટા મારતા એવા વિકરાળ મણિધરો વિચરી રહ્યા છે, વૃક્ષોની પંકિતની એવી ઘડાટોપ થઈ રહી હતી કે જાણે તેટલા સ્થળને વિષે એક છત્ર બની રહ્યું હોયના! એટલે જ્યાં સૂર્યના કિરણો પણ પ્રવેશ કરી શકતા નથી એવા સર્વન વન તરૂં ભુવનને વિષે જૂન તે દમચંતી પ્રવેશ કરતાં પૂર્વ દિશાને વિષે આરકત વર્ણ મુકન પ્રભાકર પ્રગટ થયો; તે જાણે વિંધાતાના કોધનો લોગ થએલાં નળ તથા દમચંતી રૂપ દંપતિએ મહા વિપતિનો આશ્રય કરીને લયંકર વનમાં જમણ કરેછે તે દુઃખને ન જોવાઈ શકવાને લીધે પોતાનું ઉચ્ચ તેજ છાનું રાખીને વિંધાતા ઉપર કોધાયમાન થયો થકો તેની સાથે યુદ્ધ કરવાને લાજયોજ થઈ ગયો હોયના! પછી જમણ કરતાં વિંધાતાનો કહીંએ પત્તો ન મળવાથી પાછો તેવાજ કોધના આવેશો રકતતાને ન મૂકતાં સંધ્યાકાળે પશ્ચિમદિશાએ અસ્તાવ્યલ ઉપર જતા રહ્યો હોયના! અને સૂર્ય ઉદય થયા પછી આખી પૃથ્વી ઉપર તેના કિરણો પ્રસૂત થયાં છતાં પૂર્વોક્ત વૃક્ષોની ઘડી ઘડામાં જ્યાં નળ ને દમચંતી ફરતાં હતાં ત્યાં કિરણોએ પ્રવેશ કર્યો નહી તે જાણે તેઓની ઉપર દયાજન પ્રદર્શની હોયના! પછી આસ્તે આસ્તે રાત પડતાંજ તે વનરૂપ સાગરને

વિષે તિમરરૂપ જળના તરંગો ચાલવા લાગ્યા; તે જમ સમુદ્રની ભરતીના વખતે તરંગોના પ્રમળ
 વેગથી સ્થળની ઉપર પાણી આવીને જ્યાં નીચાણ હોય ત્યાં ભરાઈ રહે તે ઓટમાં પથ
 રહી જાયછે તેમ વનરૂપ સમુદ્રમાં રાત્રિ સંખંધી તિમરરૂપ જળનાતરંગો કેટલાએક પર્વતોમાં
 દિવસમાં પણ ભરાઈ જાયછે તેઓને મળવા સાડ જાણે ઉતાવળા થઈને એ રાત્ર સંખંધી તરંગો
 દોડી જતા હોયના! તે સમયે નળ દમયંતીને આગળ ચાલતાં એક નદી દીઠમાં આવી. તેના
 કિનારા ઉપર જઈ હાથ, પગ, તથા મહોડું પખાળીને તૃપા નિવારણને અર્થે ખન્ને જાણંઓએ
 ઇચ્છાપૂર્વક તેમાંનું પાણી પીધું. ત્યાર પછી લતાગૃહમાં પ્રવેશ કરી એક લસિત શિલાની ઉપર
 પાંદડાંની પથારી કરીને ખન્ને જાણંઓ શયન કરવાનો વિચાર કર્યો. વળી અંગને ન લાગવ
 માટે તે પત્રસદ્યા ઉપર વસ્ત્ર પાથર્યું. પછી પંચપરમેષ્ટીને નમસ્કાર કરીને પરસ્પર ભુજલતાઓ
 સંસ્કૃત કરીને સૂતાં. તે સમયને વિષે દમયંતીના દુર્દૈવને લીધે નળના મનમાં ચિંતવન થયું કે
 અરે! આ મારી પ્રાણપ્રિયા કે જાણે દુઃખરૂપ સમુદ્રમાંથી એક ધિંદુ જટલાનું પણ ઉદ્ધવન કર્યું
 નથી તે આગળ કેમ કરશે! વળી જ્યારે આગળ ચાલતાં ટીંખા ટેકરાવાળી અને ઉંડા પૃથ્વી
 આવશે, તેમ તેમ દુઃખના મહાસાગરો પણ આવશે તે કેમ પાર ઉતરી શકશે! અરે હું પણ
 અને સાથે લઈ દુઃખરૂપ સમુદ્રની પાર શી રીતે ઉતરીશ! ઇચ્છાપૂર્વક જાણે પૃથ્વીપર સંચાર કર-
 નારા છે તેઓની સાથે સ્ત્રી એ તો તેમને મહા વિદ્વ રૂપ છે. માટે આ મારી પ્રાણપ્રિયાનો
 પરિત્યાગ કરી અહિં સુતી મૂકી હું જતો રહું; પ્રાતઃકાળે ઊઠીને ગમે તો એ જાના આપને
 ઘેર જાણે અથવા ગમે તો કુવર પાસે જાણે. એવી રીતે આલોચન કરી નળે જમ સમુદ્રમાં
 ડુબી ગઈ હોયના? એમ રસતે ચાલવાના પરિશ્રમથી નિદ્રાવશ થએલી દમયંતીને જોઈ.
 દમયંતીના કંઠપરથી પોતાની ભૂજલતા ઉઠાવવા સાડ નળે ધીમે ધીમે યત્ન કરવા માંડ્યો. અરે
 પણ દમયંતી ખિન્નારીને તો નળ ઉપર પરિપૂર્ણ વિશ્વાસ છે, તથી નિશ્ચિત થઈને નિદ્રા કરેછે
 તેને જાગડ્યા સિવાય ઝીણું ઝીણું સ્વરે નળ ખોલવા લાગ્યો, કે હું મુઝે! તું નળને છોડ નિ-
 દ્રાવશ થએલી, એકલી, જનો પોતાના પતી ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે, જે હુમેશા પ્રેમરૂપી અમૃત
 વિવર્ધની છે, એવી પ્રાણપ્રિયાને વનમાં તજવાનો વિચાર કરનાર ચંડાળ અને કુળને કલંક લગાડ-
 નાર નળ, તેને તું છોડ. મારા જેવા મહાપાતકીને સ્પર્શ કરી તું પણ પાપને પ્રાપ્ત થઈશ. વળી
 હું મુઝે! વિષવૃક્ષને કલ્પતરૂ સમજી અજ્ઞાનતાથી આશ્રિત થઈ હતી તો હવે તું તારા અજ્ઞા-
 નપણાનું આ દુઃખ ભોગવ. હું વિદાતા તને ધિક્કાર છે! કારણ, ક્યાં હુંસી અને ક્યાં કાગે!
 તેમ છતાં તેનાજ સમાગમ જેવો નળ અને દમયંતીનો તેં અયોગ્ય સમાગમ કરાવ્યો. જો તું
 નિરંતર એવાં અયોગ્ય કર્મનો કર્તાઈ તો તેં કાંઠાવાળા કેતકીવૃક્ષને સુગંધમય ક્વેરી રીતે કર્યું!

એવું જોયું નાજાજાએ દમયંતીના કંઠ તોળી ધીમે ધીમે પોતાની સુખમતા તાણી લીધી. વરી પાછો ગદગદિત થઈ નાજા જોતલા કાઝ્યો કે હું દેવી! એ તો જ્વાળાનો છે, માટે હવે દયા કરી એની લુલ્લ છોડ. પૂર્વે તારૂં એ સુખમતા સાથે પાણિગદ્ગુથ થયું હતું, પણ હવે તો તું સૂય નાજાયણની અતિથિયાગ થા. તે તારૂં સંસ્કાર કરશે. હા પ્રિયે, રાજ્યહુ, ખલતો આદિક સસ્ત્ર ગધું તેની સાથે નાજા તારો પાગ ત્યાગ કરશે. પાણિગદ્ગુથ સમયે હું પ્રિયા! તને નિવારનો થયો હશે કે કોઈ સમે મારો પત્ની મારો ત્યાગ કરશે, તો પણ તું અજ્ઞાનતાથી મારી સાથે પરણી; એવા તારા શૂન્ય હૃદયનું કષ્ટ હવે તું લોગારું. પરંતુ અજ્ઞાન હતી માટે આ આપત્તિ ગૂંખવા તારા ગળામાં પડી. એમ કહીને મ્યાનમાંથી ધરી બાહાર કહાડી, અને વચ્ચેથી તેને લુછીને તૈયાર કરી તે બાજુ રાણીમાં પેટવેલો અશિલ હોમના! એવી સતેજ દેખાવા લાગી. તે છરીનો છેદના વચ્ચેની સાથે સંયોગ કર્યો અને જોતલા કાઝ્યો કે હું છરી, આ દેવીના અંગ કપરનાં વચ્ચેને છેદન કરવા માટે તું મને પ્રસન્ન થા. હું તને હાથ લેડું છું. કદાચિત્ સ્ત્રી જાતીને દયા થઈ હોય છે, માટે તું પણ સ્ત્રી જાતી હોવાથી દયા લાચીશ તો તે સંભવ નહી, કેમકે તું મુખ ખજાની કન્યા છે; તેને દયા શાની! એમ કહીને તે વચ્ચે છેદન કર્યું. તે વખતે તે વચ્ચેની જાંવર આંખમાંથી નિકળેલાં આંસુનાં દીપાં પડ્યાં. ત્યારે નાજા કરી બોલ્યો કે; હું નિદા આ દમયંતીની આંખો ઠાંકી મૂક; કેમકે જાનું અવસોક્તન અતિ પ્રેમયુક્ત છે તેથી મારા પગમાં ભેડી પડશે. એટલે એને મૂકીને મારાથી જવાશે નહીં. વળી દમયંતીને અનુલક્ષીને કહે છે કે, હું દેવી મેં તારા વચ્ચે અપરાધ કર્યાં પણ તે મને મૂક્યો નહીં. પણ તું નિરપરાધી છતાં હું તો તને મૂકું છું. માટે મારા જગે બીજા કોઈ દુરાપરાધી નથી. એથી હું બાંધું છું કે એ મારો અપરાધ નથી પણ તારો અપરાધ જ તને પ્રાપ્ત થાય છે. કેમકે કાળજીની કાળાશ મંદમાના તેજને લાગતી નથી, તેમ એ પણ બાંધું છું. માટે હું દેવી એજ, તને પ્રણામ છે. ને હું તને કહું છું કે, મારા દુઃખસમુદ્ધમાં તને જીવવવાને હું ઈચ્છતો નથી. અને તું પરમશીલવ્રતે કરી પવિત્ર હોવાથી તને કોઈ પણ જીવદત્ત થનાર નથી. પરંતુ પિતાને ઘેર અથવા સાસરાને ઘેર તારી યોગ્ય ખરદાસ થશે. એમ કહીને તેના વચ્ચેના છેદને વિષે પોતાના રૂધિરે કરી અક્ષરે લખ્યા.

હું મગપ્રાણવશમા! જો તારાંરે વેદલે દેશ જવું હોયતો વચ્ચેના વામ તરફનો સીધો માર્ગ લેજ; ને જો કોશાણુરી જવું હોયતો, જે માર્ગ લાણી પક્ષારા વક્ષો ખીલી રહ્યાં છે અને પોપટ પંખી-ઓનો મધુર સ્વર સંગળાય છે તેની દક્ષિણમણીનો માર્ગ લેજ. તે વનવિહારી પોપટ તારી દુઃખદાયક અવસ્થા જાણી તને સીધો પંથ બતાવશે. એ જે સ્થળમાં તારે ગમે તે સ્થળે જવું અથવા તને ગમે ત્યાં તારે જવું. હું તો તારૂં વદન નિરખવા હવે અસમર્થ છઠું. એમ કહી નાજ

તેની અસાધ્યતા જુઓ. અને મહા ઊંડો નિશ્વાસ મૂકી ઝીણું સ્વરે રૂદન કરે. ક્યારેક
 સગી સારી પેઠ તેનું વદન જોઈ તેના પર વસ્ત્ર ઢાંકે. વળી કહે છે કે, અરે આ રાજા છે તે મહા
 દુષ્ટમી છે, અરે દેવ, સર્વના ચક્ષુઓને અત્યંત દેવાવાળુ અને નત્રોએ નિરખવા એવું ઉત્તમ
 સ્થાન રચી તેની આવી મહા દુઃખદ અને દીન અવસ્થા કેમ કરી! કે જથી કરી આજ અહીં
 ધોર વનમાં પાંદડાંની પથારીએ સુતી છે, ન વળી તેને ત્યાગવા માટે હું તેનો પ્રાણીધર તે પશુ
 પાંચળતા કરું. અરે! સામાન્ય જન પણ ખોરડીના વૃક્ષને ઉછેરી ફરી તેનો જ નાશ કરવા પોતે
 યોગ્ય ધારતો નથી; તો સંપૂર્ણ મનોર્યને પૂરનારી કલ્પલતાનું છેદન કરવા કોણ પુરૂષ ઈચ્છા કરે!
 પણ હું વિધાતા તું જાણે. કારણ તું કમળમાં રહેનાર છે. જ્યારે કમળ જડપ છે ત્યારે તેમાં
 નિવાસ કરનાર તે પણ જડપ હોયજ! વળી જો, તે પ્રથમ ચંદ્રમાને ઉત્પન્ન કર્યો ને પછી વળી
 તું તેને રાહુ પાસે દુઃખ દેવરાવે છે. એમ વિધાતાને દોષ દેઘને નળ વનદેવતાઓ પ્રત્યે કહે છે.
 હું વનદેવો મારી એક વિનતી સાંભળો. વિધાતા તો દુર્બુદ્ધિ થયો પણ તમે મારી પ્રાણવક્ત્રી
 દશ્યંતી ઉપર નિર્દય હૃદયતા ન થશો. કોઈ પણ પ્રકારે તમો એવું કામ કરજો કે જથી કરી
 એ દુઃખી ન થાય. વળી પ્રાતઃકાળમાં જવી ઊઠ કે તરત માર્ગમાં ભૂલી ન પડે પણ ધરભણીનો
 સિદ્ધો રસ્તો એને પ્રાપ્ત થાય એવું કરજો. એવી રીતે વારંવાર પ્રિયાની ભાળવણી કરતો આ-
 ગળ જઈ પાછું વળી જોતાં જોતાંમાં નળ અદર્શ થઈ ગયો. થોડે દૂર જઈ વળી મનમાં વિચારવા
 લાગ્યો કે અરે હું એને ત્યાગી તો જાઉં છું પણ વનમાં રહેનારાં ધાતકી જનાવરોથી એને ઉપદ્રવ
 થશે. માટે જ્યાં સુધી એ નિદ્રાવશ છે ત્યાં સુધી કોઈ લતાગૃહમાં અદર્શ થઈ બેસી હું રક્ષા
 કરું. પ્રાતઃકાળ થયે જ્યારે એ જંગી ઊછી-ત્યારે હું મારે રસ્તે જ્યાં મનમાં આવશે ત્યાં
 આવ્યો જઈશ. એને પણ મારા બતાવેલા બે માર્ગમાંથી એની નજરમાં આવશે તે માર્ગ ભણી
 જશે. એવો વિચાર કરી પાછો ફરી નળ એક લતાગૃહમાં આવી બેઠો. વળી નિદ્રાવશમાં પડેલી
 પ્રાણુચરણના સુખતણી જોઈ મનમાં ચિંતન કરવા લાગ્યો કે અહો મહા આશ્ચર્ય! કે જે જગ્યાને
 મૂર્ખ પણ જોઈ શકતો નથી. એવી નળના અંતઃપુરની જગ્યા અને તેમાં અખંડ વાસ કરનારી
 દશ્યંતી તેને હું દુરાત્મા નજા હું નજા. અરે તું પોતે કેમ બળી ભસ્મ થાતો નથી કે, એવીતો
 લગ્ન કરે! એવું મહા દુઃખદ વિચારમાં ને વિચારમાં રાત પીતિ ગઈ ને સૂર્યોદય થયો. સર્વ
 જોરસર નાશ પામ્યું. અને ને સને નજરાતમાં પણ મહા અજ્ઞાન રૂપ અંધારું પ્રવર્તવા લાગ્યું.
 તે જગ્યા સૂર્યોદયથી જ્યાં પામી અંધારું નળના હૃદયમાં પ્રવેશ કર્યો હોયના! વળી તે સમયે
 મને દિશાએથી પણ અંધાર નાશ પામ્યું અને નળનું હૃદય પણ અંધાર જેવું થઈ રહ્યું હતું.
 મારે જાણે મારું હૃદયનું અંધાર તેના હૃદયમાં જઈ પેડું હોયના!

હવે સૂર્યોદય થયો ન થયો પરંતુ દમયંતી જાગી નહીં હતી એટલામાં તો જન બંને નેત્રોમાં જળધારા વરસી રહીંછે; એવો નળ તે લતાગૃહ તજી આગળ આવ્યો; તે એવી રીતે કે પાછું વાળી પાણુ ન જુએ અને સિધે મોર્ગેજ આવ્યો જાય. આગળ ચાલતાં એક મહા ધોરણનાં નળ આવી પહોંચ્યો ત્યાં ધુમ્રના સત્તુહને વધારનારો, વિધાયણની આસૂયા કરવાવાળો, જેની ધોર ધટા તે કાળરૂપી અગ્નિ જેવી હોયના! એવાં ભયંકર અને મોટાં વૃક્ષો જેમાં આવી રહ્યાં છે; એવો એક રત્નગોલિત પર્વત તળની નજરે પડ્યો. તે ઊપરના વૃક્ષોમાં દાવાગ્રિ લાગેલો હતો. જેવી પ્રથમકાળના અગ્નિની જ્વાળા નિકળે અથવા જેમ માણીમાં જરેલા રત્નનું તેજ બહાર નિકળે એવી રીતે તેમાંથી જ્વાળાઓ નિકળતી હતીઓ. દાવાગ્રિથી કરી ફાણમાવમાં વન સંધળ પ્રવેશિત થઈ ગયું. જેમ માનસીરોહથી મનુષ્યની સર્વ બુદ્ધિ નાશ પામેછે તેમ દાવાગ્રિથી સર્વ વન દહન થઈ ગયું. જીવંતુઓ દગ્ધ થએલાં તેથી તેઓનું પ્રાણાન્ત આકુંદ નળરાજ્યએ વેગળથી સાંભળ્યું. વળી તે આકુંદને મળતું કોઈ મનુષ્ય જેમ આકુંદ કરતું હોયના! એવું નળ રાજ્યે સાંભળ્યું કે તેજોજ નળ રાજ તેની પાસે ગયો. તે સમે તે બોલવાં લાગ્યો કે હું એકવાક નળ ભૂપાળ! જહ્યાલ્યેકળાંધવ, આ દાવાગ્રિથી માડું શરીર દગ્ધ થતું જાયછે, માટે હું મહાત્મ એનાથી તું માડું સંરક્ષણ કર, સંરક્ષણ કર. એવી રીતે તેના આર્તવચનના અતુસારે નળ જોવા લાગ્યો કે એ કોણ બોલેછે? અને ક્યાં છે? એવી રીતે આમ તેમ જુએછે એટલામાં ત્યાં એક વેડી પાસે શક્રપ્રમાં એક ભુલંગને જોયો. તે પ્રત્યે નળ બોલ્યો કે હું નાગ, માડું નામ, મારો વંશ અને નરભાષા એ પ્રધાનું જ્ઞાન તને ક્યાંથી પ્રાપ્ત થયું? તે કહે.

નાગ બોલ્યો કે હું મહાત્મા નળ, હું પૂર્વ જન્મને વિષે મનુષ્ય હતો; અને વિધિપૂર્વક તે જન્મમાં મને અવધિજ્ઞાનનો સંસ્કાર થયો હતો. તેથી આ જન્મમાં પણ મને નરભાષા આવડે છે. પૂર્વ જન્મનું નિર્ધારજ્ઞાન પણ મને સર્વ આ ભવમાં સાધ્યજ છે માટે સાંભરે છે. હું ભૂલ્યો નથી. એ અવધિજ્ઞાને કરી હજી પણ હું ચરાચર વિશ્વને કરતળ જોડીંછું. તો પછી તારું નામ, શમ, તારો વંશ, અને નરભાષા એ જાણવામાં બહુ આશ્ચર્યની વાત થી છે! હવે હું નળ ધુમ્ર-ધન્યો તું માડું રક્ષણ કર, હું તારો પ્રત્યુપકારી થઈશ. તું તો નિર્પેક્ષી છે તો પણ હું તો તારો કોઈ પણ ઉપકાર કરીશ. એવાં નાગનાં દીન વચન સાંભળી દયાનિધિ નળરાજ્યે ત્યાં નાગ દહન થતો હતો તે વેડી પાસે જઈ પોતાનું વસ્ત્ર તે ઊપર નાખ્યું; એરસે તત્કાળ નાગ તે વસ્ત્રને વળગ્યો. અને વળગ્યો તેજોજ નળે તેને સત્વર ઊપર ખેંચી લીધો. જેણે ઊપર ખેંચી લીધો ને તૃપ્ત કાષ્ઠાદિકાળી જગ્યા ઊપર તેને નળ છોડી મેલતો હતો તેજોજ તે નાગે નળરાજના હાથને રૂંધે આપ્યો. તે સમે નળરાજ્યે હાથ તરછોડી નાગને છોડી દીધો ને તે બોલ્યો કે હું નાગ!

વાહ! ધન્ય છે! તે પ્રત્યુપકાર તો ઠીકજ કર્યો! તમારી જાતીનો તો એ સહજ સ્વભાવજ છે કે તે
 તમોને દુષ્પાપને ઊછેરે તેનેજ તમે ડંપ મારો છો. એવું જોલતાં જોલતાંમાં તો વિપધરના વિ
 પ્રભાવથી નળરાજ ભિક્ષુ જેવો કાળો અને ખેંચતી વેળા ધનુષ્યનો જેવો આકાર થાયછે તે
 અંગના વંક આકારે કરી કૂબડો થઈ ગયો. કુબડાપણું પ્રાપ્ત થવાથી નળ રાજા મહા વૈરાગ્યમ્મ
 અને જીવવાથી પણ અનપેક્ષિત થઈ ગયો. તેથી ધર્મ કૃત્યો કરવામાં પ્રવૃત્ત થઈ ગયો; એટલા
 તો જે નાગે તેને ડંપ માર્યો હતો તે નાગ પોતાનું નાગરૂપ તજી દિવ્ય સૂર્તિમાન રૂપે આ
 નળ સામો ઊભો રહ્યો તે જોલ્યો કે હું નળ, હું વત્સ, તું શા માટે મનમાં વિષાદ પામે છે.
 જેવું સર્પે તારું હિત કર્યુંછે એવું હિત ખીજે કોણ કરશે! હું તારો પિતા નિષધ છડાં. પૂર્વે પ્રત
 અંગિકાર કરી દુષ્કર તપ કરી અંતે અનશન લેઈ હું બ્રહ્મ નામના પાંચમા દેવલોકમાં દેવતા થયો
 છું. તેથી મેં તારા જીગરના દુર્વ્યસનને અવધિજ્ઞાન વડે જાણી નાગરૂપે અહિં આવ્યો. હાલ
 તે અહીંયાં જેજ ચમત્કાર જોયા તે સર્વ મેં મારી માયા વડે ઉત્પન્ન કર્યા હતા. વળી તું એમ
 ન જાણીશ કે મારા પિતાએ આવીને મને ત્રિરૂપ કરી નાખ્યો; પણ એથી કરી તું અનુપસક્ત થઈ
 ગયો, જે વડે તને તારા શત્રુઓનો ભય ન રહ્યો. હજી તને અવનિતળ લોગતવ્ય છે, માટે
 હાલ તારે પ્રતાદિક કરી સંસારથી વિરક્ત થવું યોગ્ય નથી. જ્યારે તારે પ્રવળ્યાં લેવાનો સમય
 થશે ત્યારે જેમ જોશી આવી આગળથી ભવિષ્ય કહી ખતાવે છે, તેમ હું કહી ખતાવીશ. આ
 શ્રીફળ છે; તેને ગ્રહણ કર, અને આ એક પેટી લે. એ જ વસ્તુઓની ઇચ્છાપૂર્વક નિરંતર
 રક્ષા કરજ. જ્યારે તને તારું પૂર્વ રૂપ ધારણ કરવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે આ શ્રીફળને ભેદન કરજ
 એટલે એમાંથી દિવ્ય વસ્ત્રો નિકળશે તે પહેરી લેજ, જેથી કરી તું તારા પૂર્વરૂપમાં આવીશ. વળી
 આ પેટીમાંથી હાર, મુકતાદલ અંગુઠી વિગેરે ઉત્તમ અલંકારો નિકળશે તે પહેરી લેજ. એ જ
 સમયે તું તારા અંગપર ધારણ કરીશ; ત્યારે તારું પૂર્વવત રૂપ થશે. એમ કહી પોતાની પાસેથી
 તે ખંને વસ્તુઓ તેને આપી ફરી વળી નળ પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો કે હું વત્સ તું વનમાં શા માટે
 ફરેછે! તું કહે ત્યાં હું તને લઈ જાડાં. તે સાંભળી નળ જોલ્યો કે હું તાત મને સુંસમારપુર લઈ
 જાઓ. એવું જોલતાં જોલતાંમાં તો નળને સુંસમારપુરના દરવાજા આગળ લાવી ઊભો રાખ્યો.
 પુર સન્મુખ નળે જેવું મુખ કર્યું એટલે તો નગરમાં સર્વને કુળાહુળ કરતાં સાંભળ્યાં. તેઓ
 દૂર ધાઓ, દૂર થાઓ એવો શબ્દ કરતાં હતાં તે પણ નળના સાંભળવામાં આવ્યો. વળી હાથી
 અને ઘોડાઓના દ્વિનિ સંભળાવા લાગ્યા. તે સજે નળ વિચારવા લાગ્યો કે દૂર થાઓ દૂર
 થાઓ એમ શબ્દ થાયછે, હાથી ઘોડાઓના દ્વિનિ પણ ગર્જી રહ્યા છે, એ શું! એવો વિચાર
 કરેછે એટલામાં જેના ગંડસ્થળથી મદજરણ થાયછે, ભૂધરાકાર, ઝૂલતાં જેની સ્વછાંયા જાણે

કોઈ મૂર્તિના હોયના! પંચતનો વેગ જન્મ ઇચ્છાપૂર્વક ચાલેછે, એવો જનો વેગછે; સૂંકને અહિં તહોં હુલાવતો, જની ગતિથી ઉઠતું પક્ષી હાર પામે પણ પક્ષી તેનો સ્પર્શ કરી ન શકે એવો, મદ, વખાણો, શાળાઓ, ધ્યાનના કોષણો, અને દેવ મંદિરોને પાડતો તથા આગમગીયાઓનાં વૃક્ષોને પ્રલયકાળના પવનની જ્વળ પારતો, ધરની અગાશીઓ અને કિલ્લા ઉપર ચઢી ચઢત થતા લોકો જેને દેખેછે, મોઢા મોઢા અણીયાવાળા ભાલા, ખરછીઓ લેઇને ઘોડેચારો જની પાછળ પડેલાછે. માહુવતો મોઢા-મોઢા અંકુશો લઈ જને ઘોચાઘોચ કરી રહ્યા છે; બાળ જોખન, વૃદ્ધ નરનારીઓ જને જોઈ નાશનાશ કરી રહ્યાં છે, કુતકાર, સીતકાર, આસાર અંકાર અંકાર વિગેરે એવા શબ્દો જન્મ પવન સુસવાટા કરી રહ્યાં હોય એમ કરતો, સાતે સ્થાનથી જને મદ ઝરેછે અને એ મદધારાથી પૃથ્વીપર કીચક થાયછે એવો, હાથીનું રૂપ ધરી જન્મ કોઈ સમપ્રતિ કરી ચાલ્યો જાય એમ ચાલનારો, દધિપર્ણુ રાજ જની પાછળ આવેછે અને ખંચન તોડી નાદલો, એવા એક હાથીને આવતો નજી રાજગર દીકો. કોઈ વરા ન કરી શકે એવા આ વારણેક રૂપી સાપને જ વશ કરશે તેને આ મારી લક્ષ્મી હું આપી દશ્યા એવું કિંચો હાથ કરી મોઢે સ્થરે દધિપર્ણુ રાજ બોલ્યો. તે સાંભળીને જનો ક્ષોભ વિક્રમ છે એવો નજી રાજ, પૃથ્વીપર, ભણુ-પગ પડતો નથી એવા વેગે તે હાથીને પકડવા દોડ્યો. તેને જોઈ લોકો સૌ બોલવા લાગ્યા કે હે કૂખડા! હે કૂખડા! ક્યાં જાયછે! પાછો વળ, પાછો વળ, એવી રીતે લોકોએ તેને એ સાહુસકર્ષ કરતાં અટકાવ્યો તોપણ સિંહ જન્મ હાથીપર જઈ પડે તેમ નજી તે હાથી ઉપર જઈ પડ્યો.

પ્રથમ જટિકા ઉગામી નજી હાથી પ્રત્યે બોલ્યો કે, સ્ત્રી બાળકોને દુઃખ દેવામાં તારે પ્રયોજન ગુંછે! મારી સામે થા. હું તારી સન્મુખ ઉભો છું. એવાં નજનાં વચન સાંભળી જન્મ સાક્ષાત વિધ્યાવળ પવન ધસી પડે તેમ તે હાથી ક્રોધ કરી નજી ઉપર ધસ્યો. નજીરાજ તે હાથીને પોતાપર ધસી આવતો જોઈ ચોરીચાર સીધો દોડે, ચોરીચાર કુંદળે પડી દોડે, હાથમાં પથરા લઈ તેની સામા તાકીને જોરથી મારે, ચોરીચાર જમીનપર આજોડે, હોંકારા પાડી તેને ખીંચે, પુચ્છ ચઢી ચોતરફ ચક્રર ફરે, એ પ્રમાણે અનેક પ્રકારથી હાથીની સાથે ખેલવા લાગ્યો. અને તેને હેરાન હેરાન કર્યો. ચોરીચાર હર્ષ કૃળાહળથી અને ચોરીચાર હાહાકારથી એવા ઊભય મનોભાવથી પ્રજા લોકમાં ઘોંઘાટ થઈ રહ્યો. સર્વ આશ્ચર્ય પામવા લાગ્યું. નજના પરિશ્રમથી હાથી મુદ્દા ખિન્નિત થઈ ગયો અને અહીં તહી ચારે તરફ ગભરાઈને દોડવા લાગ્યો. તે સમયે નજી પોતાનું વચન તે હાથીની સમિપ ફેકડ્યું. જ્યો તે લેવા આવે કે નજી તે વચ પાછું ખેંચી લે. વળી ક્યારેક લાંબો ધઈ મુઈ જાય તે જોઈ હાથી તેને પકડવા આવે કે નજી પાછો ઊઠીને નાશે.

કરી જ્યારે નળ રાજાએ વસ્ત્ર ફેંક્યું તો હાથીએ તેને પોતાનો પ્રતિપક્ષી જાણી પકડ્યા સાથે જીવી નીચી સૂંઠ કરીકે તળપ મારી નળ તેના ફેંલરથળ ઊપર ઘંતે ગરણુ વડે તેની ગરદન તોડે તો બેઠો. તે સમયે પ્રતીકાર પાછળથી આવી અંકુશ અને ઘંધન એ ઘંતે આપ્યાં. નામે હાથીને ખાંધ્યો; અને પછી તે હાથીના ફેંલરથળમાં અંકુશના અતિ તિવ્ર પ્રહાર નળ કરવા લાગ્યો. સર્વ લોકો નળરાજાનું શૌર્ય અને ધૈર્ય જોઈ પરસ્પર ખોશવા લાગ્યા કે આ કૂખડો કોઈ માયાવૈ દેવતા થઈને આવ્યો છે કે શું? જુઓ જાણે જન્મ એક મહા પોતાના પ્રતિમદાને જોરથી પોતાને વશ કરેછે તેમ આ હાથીને વશ કર્યો. એવો લોકોનો કોળાહળ સાંભળી રાજાએ પણ મેલેલખ ચઢી ઉત્તમ રત્નોની માળા હાથીપર બેઠા કૂખડાના ગળામાં નાખી.

હાથીને બહુજ બંદોળસ્તથી ચારે તરફ ઘંધને ખાંધી આગળ ચલાવ્યો. રાજાએ કૂખડાના ગળામાં રત્નમાળા આરોપણ કરી તે જોઈ પ્રજાલોક સર્વ જયજયના હુર્ષ પોકાર કરી વાહાલાઈ વાહ! એમ રાખ્દોચ્ચાર કરવા લાગ્યા. પરિશ્રમથી થાકેલા હાથીને તેની નિરંતર ખાંધનાની જગ્યાએ આણીને ખાંધ્યો. તે સમયે સર્વ પુરવાસી જનોને અત્યાનંદ થયો; અને સર્વનાં પ્રસન્ન વદન દીસવા લાગ્યાં. હાથી ઊપરથી કૂખડો મહા લીલાસહિત હસતે મોંઢે ઉતર્યો; અને રાજ્ય-ગૃહમાં દધિપર્ણુ રાજા પાસે ગયો. તે સમયે રાજાએ પ્રસન્ન થઈ, ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકારો આપી, આદર સત્કાર કરી તેને માન સહિત નિરંતર પોતાની પાસે રાખ્યો.

ખીજ દિવસે જ્યારે રાજ્યદરબારમાં સર્વ સભા બેઠી હતી અને કૂખડો પણ તે સભામાં બેઠો હતો તે સમયે રાજા કૂખડા પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો.

રાજા—હે ભાઈ! ગજશિક્ષામાં તો તમારું મહા પ્રાપ્ત્ય જોયું, તમે કોણુ છો! તમારું નામ શું! તમારી જન્મભૂમિ ક્યાં છે? તમારા અભિજનો કોણુ અને ક્યાં છે? આ ગજશિક્ષા સિવાય ખીજ કોઈ કળા તમને આવડે છે! તે સર્વ કહો. (રાજાનાં વચન સાંભળી કૂખડો તેમને કહેછે.)

કૂખડો—હે રાજા મારી જન્મભૂમિ તો કોશલાપુરી છે, અને મારા અભિજનોપણુ ત્યાહંજ રહેછે. હું નળ રાજાનો રસોઈઓ છું. એ રાજાએ મને યોગ્યપાત્ર જાણી તેમની પાસે હતી તેટલી સર્વ કળાઓ શિખવી છે. સર્વ ઉત્તમ પાક નળરાજા બનાવી જાણે છે. હું પણ તેમની કૃપાના પ્રભાવે કરી સર્વ ઉત્તમપાક બનાવવાના કામમાં પ્રવિણ થયો છું. નળાવિના અને મારાવિના બીજે કોઈ યથાયોગ્ય પાકશાસ્ત્ર જાણતો નથી. કુવર નામના પોતાના ભાઈની સાથે જુગાર રમતાં નળ રાજા પોતાની સર્વ રાજરૂઢિ હારી બેઠે પોતાની જાતને લઈ વતમાં ગયો. તે તો મરણ પામ્યો હશે એમ જણાય છે. નળ રાજા તો મરણ પામ્યો નથી. તથા વળી કુવર કળાહિણુ તથી મેં કુવરનો આશ્રય ન કર્યો.

નળરાજનું મૃત્યુ થયું હશે એવું કૂબડના મુખથી વચન સાંભળી દધિપણું રાજાએ મહા
શોકવિવર્ધન કર્યું કરવા માંડ્યું; અને ત્યાર પછી નળ રાજનું સર્વ પ્રેતકૃત કર્યું.

દધિપણું રાજાએ કૂબડને પાકરાણાના ઉપરી અધિકારીની પદવી આપી. કૂબડએ
સૂર્યના તાપમાં પાત્ર ધરી તે તાપવડે અતિ સ્વાદિષ્ટ રસોઈ બનાવી. તે રસોઈવડે નોકરો, ચા-
કરો અને શાણીઓ વિગેરે સર્વને જમાડ્યાં. રાજાએ અતિશય પ્રસન્ન થઈ ફરી તેને વસ્ત્રાલં-
કારો આપી પાંચરો ગામ ધનામમાં આપ્યાં. એક લક્ષ સોનાના ટકા આપ્યા. કૂબડ એ ફક્ત
પાંચસો ગામ સિવાય રાજનું આપેલું ખીલું સર્વે અંગિકાર કર્યું. તે સમયે દધિપણું રાજા કૂબડ
પ્રત્યે બોલ્યો કે તમારા મનમાં તમારે જેની ઇચ્છા હોય તે મારી પાસેથી માગો. તે સાંભળી
કૂબડે અતિ પ્રસન્ન થઈ બોલ્યો કે જ્યાં સુધી તમારા રાજ્યની સીમાએ ત્યાં સુધીમાં જરૂર
અને જ જાતીના લોકો વસતા હોય તેઓ સર્વમાંથી જુગાર, મદ્ય અને મુગયા એ ત્રણ
દુર્વ્યસનોનો પરિત્યાગ કરાવો. દધિપણું રાજાએ તેનું માગલું મહાહર્ષથી અંગિકાર કરી તેના
કલા પ્રમાણે પોતાની પ્રજામાં એ ત્રણ વ્યસનો કરવાની સર્વને મનાઈ કરી.

દધિપણું રાજાના આશ્રયમાં રહેતાં રહેતાં કૂબડને ઘણાં વર્ષ થઈ ગયાં. એકદિવસ નદી
કીનારે વૃક્ષોની શિતળ છાંયાતળે કૂબડે બેઠો હતો; તે સ્થળે કોઈએક બ્રાહ્મણ આવીને તેનું સ-
ત્તીગ કૂબડ જોઈ નળની નિંદાના બે શ્લોક બોલવા લાગ્યો. તે શ્લોક આ પ્રમાણે.

નિર્વૃણા નામ હજ્જાનાં । નિઃસત્ત્વાનાં દુરાત્મનાં ॥ નલશ્રેષ્ઠ પુરિણત્વં । સુતાં
તત્વાજયઃપ્રિયં ॥ ૧ ॥ સુતામેકાકિર્નીં સ્નિગ્ધાં । વિશ્વસ્તાં દપિતાંસર્તીં ॥ ગતઃ કિં ન
વને ત્વકતું કામં એવ સ ભસ્મસાત્ ॥ ૨ ॥

અર્થ—જરૂર નિર્દય, નિર્લજ્જ અને દુરાત્મના હવે તેઓ સર્વમાં અગ્રેસર નળ
છે; કારણ નિદાવર, એકલી, મહાપ્રીતિયુક્ત, વિદ્વાસણી, સતી અને પતિવ્રતા એવી
પોતાની પ્રિયાને જણે મહા ધોરવનમાં રાખતી મેલી. તે નળ ત્યારે શું તે વનમાં કામ-
દેવની જમ ભસ્મ ન થઈ ગયો!

એવા તે બ્રાહ્મણના મુખના બે શ્લોક સાંભળી કૂબડના હિભય નેત્રોથી આંસુનાં જળ
વરસાવ લાગ્યાં. ગદગદ સ્વરે તે બ્રાહ્મણ પ્રત્યે કૂબડે બોલ્યો કે અહો અત્યાદય! તારો સ્વર
તો ધણોજ મધુર જણાય છે. આ તારા ગીતમાં કરણારસ ભરપૂર છે. તું જોતો ખરો કે તારું
એ ગીત સાંભળવાથી મારા નેત્રોમાં પણ જળ આવી ગયાં છે. તું કોણ છે? અને ક્યાંથી આવ્યો
છે? વળી એવો કુબુદિ નળ તેની કથા તે ક્યાંથી સાંભળી? આપ્યાકુરાળ બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે
હું દંડિનપુરથી આવું છું, ને ત્યાંથી મેં નળની કથા સાંભળી છે.

ક્રી જ્યારે નળ રાજ્યે વસ્ત્ર ફેંક્યું ને હાથીએ તેને પોતાનો પ્રતિપક્ષી જાણી પકડવા માંડ્યો તો જીવી નીચી સૂંઢ કરીકે તળપ મારી નળ તેના કુંભસ્થળ ઉપર બંને ચરણ વડે તેની ગરદન તોડી ને ઘેરો. તે સમયે પ્રતીકારે પાછળથી આવી અંકુશ અને બંધન એ બંને આપ્યાં. નળે હાથીને બાંધ્યો; અને પછી તે હાથીના કુંભસ્થળમાં અંકુશના અતિ તિવ્ર પ્રહાર નળ કરવા લાગ્યો. સર્વ લોકો નળરાજ્યનું શૌર્ય અને ધૈર્ય જોઈ પરસ્પર ખોલવા લાગ્યા કે આ કૂખડો કોઈ માથે દેવતા થઈને આવ્યો છે કે શું? જુઓ જાણે જમ એક મહા પોતાના પ્રતિમહાને જોઈ પોતાને વશ કરેછે તેમ આ હાથીને વશ કર્યો. એવો લોકોનો કોળાહળ સાંભળી રાજ્યે પણ મેલેલ મહા ઉત્તમ રત્નોની માળા હાથીપર બેઠેલા કૂખડાના ગળામાં નાખી.

હાથીને બહુ બંધોબસ્તથી ચારે તરફ બંધને બાંધી આગળ ચલાવ્યો. રાજ્યે કૂખડાને ગળામાં રત્નમાળા આરોપણ કરી તે જોઈ પ્રજાલોક સર્વ જયજયતા હર્ષ પોકાર કરી વાહલાહ વાહ! એમ શબ્દોચ્ચાર કરવા લાગ્યા. પરિશ્રમથી થાકેલા હાથીને તેની નિરંતર બાંધનાની જગ્યાએ આણીને બાંધ્યો. તે સમયે સર્વ પુરવાસી જનોને અત્યાનંદ થયો; અને સર્વનાં પ્રસન્ન વદન દીસવા લાગ્યાં. હાથી ઉપરથી કૂખડો મહા લીલાસહિત હસતે મોઢે ઉતર્યો; અને રાજ્ય-ગૃહમાં દધિપણું રાજ પાસે ગયો. તે સમયે રાજ્યે પ્રસન્ન થઈ, ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકારો આપી આદર સત્કાર કરી તેને માન સહિત નિરંતર પોતાની પાસે રાખ્યો.

બીજા દિવસે જ્યારે રાજ્યદરબારમાં સર્વ સભા બેઠી હતી અને કૂખડો પણ તે સભામાં બેઠો હતો તે સમયે રાજ્યે કૂખડા પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો.

રાજ્ય—હે ભાઈ! ગજશિક્ષામાં તો તમારું મહા પ્રાપ્ત્ય જોયું, તમે કોણ છો! તમારું નામ શું! તમારી જન્મભૂમિ ક્યાં છે? તમારા અભિજનો કોણ અને ક્યાં છે? આ ગજશિક્ષા સિવાય બીજી કોઈ કળા તમને આવડે છે! તે સર્વ કહો. (રાજ્યનાં વચન સાંભળી કૂખડો તેમને કહેછે.)

કૂખડો—હે રાજ્ય મારી જન્મભૂમિ તો કોરાલાપુરી છે, અને મારા અભિજનો પણ ત્યાં જ રહેછે. હું નળ રાજ્યનો રસોઈઓ છું. એ રાજ્યે મને યોગ્યપાત્ર જાણી તેમની પાસે હતી તેટલી સર્વ કળાઓ શિખવી છે. સર્વ ઉત્તમ પાક નળરાજ્ય બનાવી જાણે છે. હું પણ તેમની કૃપાના પ્રભાવે કરી સર્વ ઉત્તમપાક બનાવવાના કામમાં પ્રવિણ થયો છું. નળવિના અને મારાવિના બીજા કોઈ યથાયોગ્ય પાકશાસ્ત્ર જાણતો નથી. ફવર નામના પોતાના ભાઈની સાથે જુગાર રમતાં નળ રાજ્ય પોતાની સર્વ રાજદૃષ્ટિ હારી બેઠો; એટલે પોતાની સ્ત્રીને લઈ વનમાં ગયો. તે તો મરણ પામ્યો હશે એમ જણાય છે. નળ રાજ્ય વનમાં ચાલ્યો ગયો તે કારણથી તમારે વળી ફવર કળાણિય તથા મે ફવરનો આશ્રય ન કર્યો.

નળરાજનું મૃત્યુ થયું હતો એવું કૂખપના મુખથી વચન સાંભળી દધિપર્ણુ રાજાએ મહા
રોકવિવર્ધન કરેલ કરના માંડનું; અને ત્યાર પછી નળ રાજનું સર્વ પ્રેતકૃત કર્યું.

દધિપર્ણુ રાજાએ કૂખપને પાકરાણના ઉપરી અધિકારીની પદવી આપી. કૂખપએ
સૂર્યના તાપમાં પાન ધરી તે તાપવટ અને સ્વાદિષ્ટ રસોઈ બનાવી. તે રસોઈવટ નોકરો, ગા-
કરો અને શાળીઓ વિગેરે સર્વને બનાવ્યાં. રાજાએ અતિશય પ્રસન્ન થઈ ફરી તેને વસ્ત્રાલં-
કારો આપી પાંચસો ગામ ધનામમાં આપ્યાં. એક લક્ષ સોનાના ટકાં આપ્યા. કૂખપ એ ફક્ત
પાંચસો ગામ શિવય રાજનું આપેલું બીજું સર્વ અંગિકાર કર્યું. તે સમયે દધિપર્ણુ રાજા કૂખપ
પ્રત્યે બોલ્યો કે તમારા મનમાં તમારે જેની ઇચ્છા હોય તે મારી પાસેથી માગો. તે સાંભળી
કૂખપે અતિ પ્રસન્ન થઈ બોલ્યો કે જ્યાં સુધી તમારા રાજ્યની સીમાએ ત્યાં સુધીમાં જટલા
અને જટલાતીના લોકો વસતા હોય તેઓ સર્વમાંથી બુદ્ધિમાન, મધ્ય અને મુગધા એ ત્રણ
દુર્વ્યસનોનો પરિત્યાગ કરાવો. દધિપર્ણુ રાજાએ તેનું માગવું મહાહર્ષથી અંગિકાર કરી તેના
કલા પ્રમાણે પોતાની પ્રજામાં એ ત્રણ વ્યસનો કરવાની રાજેને મનાઇ કરી.

દધિપર્ણુ રાજાના આશ્રયમાં રહેતાં રહેતાં કૂખપને ઘણાં વર્ષ થઇ ગયાં. એકદિવસ નદી
કીનારે વૃક્ષોની શિતળ ધાંયાતળે કૂખપે બેઠો હતો; તે સ્થળે કોઇએક બ્રાહ્મણ આવીને તેનું સ-
લોગ કૂખપે બેઠાં નળની નિંદાના બે રસોક બોલવા લાગ્યો. તે રસોક આ પ્રમાણે.

નિર્વૃણા નામ લજ્જાનાં । નિઃસત્ત્વાનાં દુરાત્મનાં ॥ નલશ્રેવ પુરીણત્વં । સુતાં
તત્વાજયઃપ્રિયં ॥ ૧ ॥ સુતામેકાકિર્ણો સ્તિગ્ધાં । વિશ્વસ્તાં દપિતાંસર્તાં ॥ ગતઃ કિં ન
વને લ્યક્તું કામં ઇવં સ ભ્રમસાત્ ॥ ૨ ॥

અર્થ—જટલા નિર્દય, નિર્વૃજ અને દુરાત્મના હવે છે તેઓ સર્વમાં અગ્રેસર નળ
છે; કાશ્યુ નિદ્રાવશ, એકલી, મહાપ્રીતિયુક્ત, વિદ્યાસણી, સતી અને પતિવ્રતા એવી
પોતાની પ્રિયાને જણે મહા ધોરવનમાં રાજવતી મેલી. તે નળ ત્યારે શું તે વનમાં કામ-
દેવની જેમ ભ્રમ ન થઈ ગયો!

એવા તે બ્રાહ્મણના મુખના બે રસોક સાંભળી કૂખપના ઉભય નેત્રોથી આંસુનાં જળ
વરસા લાગ્યાં. ગંદગદ સ્વરે તે બ્રાહ્મણ પ્રત્યે કૂખપે બોલ્યો કે અહો અત્યાશ્ચર્ય! તારો સ્વર
તો ઘણોજ મધુર જણાય છે. આ તારા ગીતમાં કશ્ચારસ ભરપૂર છે. તું જોતો ખરો કે તારું
એ ગીત સાંભળવાથી મારા નેત્રોમાં પણ જળ આવી ગયાં છે. તું કોણ છે? અને ક્યાંથી આવ્યો
છે? વળી એવો કુણ્ડિ નળ તેની કથા તે ક્યાંથી સાંભળી? આખ્યાકરાણ બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે
હું કુંડિનપુરથી આવું છું, ને ત્યાંથી મેં નળની કથા સાંભળી છે.

કુખડો બોલ્યો કે—દમયંતીની ત્યાગાવધિ કથા મેં પણ પૂર્વે સર્વ સાંભળી છે, માટે મેં દમયંતીનાં વિરહસંભવદુઃખની સર્વ વાત મને કહી. તે સમે તે બ્રાહ્મણ દમયંતીની સર્વ કથા માંડીને કેહેવા લાગ્યો કે હું કુખડા સાંભળ.

જ્યારે નળ દમયંતીનો ત્યાગ કરી જતો રહ્યો તે પ્રાતઃકાળ થયો ત્યારે લૈમીને સ્વપ્ન આવ્યું તે એવું કે જાણે પત્ર, પુષ્પ, મોરચુકત અને બ્રમર જેમાં ગુંજારવ કરી રહ્યા છે, એવા એક આમ્રવૃક્ષ પર ફળ ખાવા સાડું હું ચઢી છું. એવામાં અકસ્માત એક હાથી ત્યાં આવ્યો. તેણે જડમૂળથી તે વૃક્ષને ઊખાડી નાખ્યું; ને હું તેના ઊપરથી પૃથ્વીપર પડી ગઈ. એમ સ્વપ્નાવસ્થામાં આંખ ઊપરથી પડી જવાની સાથેજ મારી આંખ ઊઘડી ગઈ, ને જાગી ઊઠીને જોઈએ તો મારો પ્રિયપતી મારી પાસે નથી. લયલીત અવસ્થામાં હું અહીં તહીં દરો દિશા તરફ ફરીને તેને શોધવા લાગી. મહા લયાનક ભૂમિમાં શોધતાં શોધતાં હું મહા લયવ્યાકુળ થઈ અને મનમાં ચિંતન કરવા લાગી કે, અરે આજ મારો દૈવ મને પ્રતિકૂળ થયો છે, વળી મહા મણિધર સર્પ, શીમાળ, વ્યાધ, સિંહ, ભાલુ અને મદોન્મત્ત હસ્તિ એવાં ભયંકર જનાવરો જેમાં ગર્જના કરી રહ્યાં છે; એવા વનમાં મને મારો પ્રિયપતી પણ ત્યાગી ગયો. અરે પણ હું એવી ખોટી કલ્પના શા માટે કરું છું! એ મને ત્યાગીને તો ગયા નહીં હોય પણ અહીં પાસેજ કોઈ એકાદ સરોવરમાં હાથ પાડે કે વદન પ્રદાસન કરવા અથવા તો મારે માટે મને તરસી જાણી પાણી લાવવા સાડું ગયા હશે. ત્યાં ગયાને ઘણીવાર થઈ તેવું કારણ એમ હશે કે કોઈ વિદ્યાધરીએ એમને મહા રૂપવાન જોઈ રોકી રાખ્યા હશે. અથવા તો મારો ઊપહાસ કરવા સાડું આટલામાંજ કોઈ સ્થળે સંતાઈ બેઠો હશે. લાવ ઊઠીને જોઈ તો ખરી કે એ ક્યાં સંતાઈ બેઠો છે! એમ સંકલ્પ વિકલ્પ કરીને સતત ઊઠી; અને ચારે દિશાજાણી જોવા લાગી; પરંતુ નળને તો કોઈ દેહાણું પણ જોયું નહીં. તિરંગ થઈને લયાતુર લૈમી પછી ઊંચે સ્વરે અને કંઠશામયસ્વરે ગાઠ રૂદન કરવા લાગી. હું નાથ, હું સ્વામિનું. હું રાજાનું, તમે અહિંયાં પધારો, તમારા લાણવિયોગે કરી મારા હૃદયના ખંડે ખંડે થઈ જાય છે. ખડુ ઊપહાસ કર્યો સારો નહીં. અતિશય ઊપહાસ કરવાથી પરિણામે મરણ થાય છે તમારે તો હાસ્ય હશે પણ મારું તો એમ કરવાથી મરણ થાય છે. જેમ મુખ મનુષ્યને હાસ્ય થાય ને ચક્રાંતું મરવું થાય. એ કેહેવતવાળું તમે ન કરો. ઇત્યાદિક લયાતુર અને દીનવનનોથી પણ નળ જ્યારે ક્રિષ્ણોચર ન થયો ત્યારે દમયંતી ગાઠ સ્વરથી પોકાર મારતી હવી. અને એમ કરતાં પણ જ્યારે નળરાજા ન આવી મળ્યો ત્યારે ધીરી પરી સ્વપ્નાંતરની વાત દમયંતી મનમાં વિચારવા લાગી કે, આમ્રવૃક્ષ તે જાણે મારો નાથ, રાજા એ પુષ્પ ફળાદિ, એ રાજાનો ઊપશ્રોત તે રાજાસ્વાદ, છ પદનો બ્રમર તે સ્વજન છે. વૃક્ષને જડ મૂળથી ઊખેડી નાખ્યું તે જાણે

મારા પ્રિયપત્નીને કવરે રાજદ્વાર કચો, વૃક્ષપરથી હું પડી ગઈ તે બાજુ મારા પ્રિયથી અને વિરહ
પરજો. એ પ્રમાણે મારા દુઃખ સ્વપ્નકવનનો મને નિદ્રા થયો કે હવે મને મારો વ્યથા મળતો
મહા દુઃખ છે. એ પ્રમાણેનો પોતાના મનને નિદ્રા થતાં વેત હું કથી દમયંતી મુચ્છિત થઈ
ધરણીપર પડી પડી બાગી વારે મુગ્ધાથી સચેતન થઈ ત્યાં જ ઊભીને હાંચે કરાયામય સ્વરે હયાદ
રૂદન કરી પ્રસાપ કરવા લાગી કે, હે નાથ, હે સ્વામી, હે મહારાજ હું તમને શો ભાર કરતી હતી કે
મને આ અયોગ્યનમાં જાકરી મૂકી દીધી, બળદને માથે મોઢાં મોઢાં શિંગા હોયછે તે શું તને
ભાર કરેછે? વિવેકીપુષ્પોને તો યોગ્ય નથી કે, જેની સાથે પાણિયહું થયું એવી પ્રિય
પતિને અધોર વનમાં ત્યાગી જાય. અરે પાપુ હું નૈપથરા મારો પરિત્યાગ કરવામાં આપનો
કોઈ અપરાધ નથી. મારો જ દૈવ મને ત્યાં જ પ્રતિદ્વજ છે, ત્યાં જ તેમાં આપ શું કરો? મારો દૈવ
મને પ્રતિદ્વજ ન હોય તો આપુ જ્યાં મહાત્મની બુદ્ધિ વિપરીત કેમ થાય? એ પ્રમાણે પ્રસાપ
કરી મંદ મંદ સ્વરે દમયંતી વનમાં રૂદન કરતી હતી. એ શ્રવણશૂન રૂદન કરી વનનાં વૃક્ષોને
તથા જીવોને પાપુ તે રોશવતી હતી. એટલામાં અંકરમાત રીતે વસપર લખેલા અસરોર દમ-
યંતીની દૃષ્ટિ પડી. તે અસરોરે દમયંતી આનંદપૂર્વક વાંચી, હૃદયમાં અતિશય પ્રસન્ન થઈ વિ-
ચાર કરવા લાગી કે અસરદ્વારે મારા પ્રિયને મને મારે પીઅરે કે કોરાલપુર જવાનો ઉપદેશ ક્યો
તે ઘણું જ સાદું કહ્યું છે. હવે આ સામે વડવૃક્ષ જણાયછે તે બાજીને માર્ગે થઈ ચીલી મારા પિતાને
ઘેર જઈશ, કારણ પતિશૂન્ય સ્ત્રીઓને વસવાને તો બાપનું ઘર ઉત્તમ સ્થાન છે. પતી વિરહિત
સાસરીઆમાં ફરેલાથી પગલે પગલે લોક નિંદા કરેછે. એમ વિચારી દમયંતીએ પોતાના પીઅર-
રનોજ માર્ગ લીધો. મારે દિશાભણી અનુક્રમે વદન કરી, આ કઈ દિશા હશે! આ કઈ દિશા
હશે! એમ કરતી કરતી ચાલી જાયછે. કોમળ પત્ર જેવા ઉભય ચરણકમળમાં દર્ભની તીવ્ર અ-
ણીઓ ધોઆયછે. થોર અને ઘોરડીઓના તીવ્ર કંઠોથી તેની ઉભય નસાઓ પાપત્ર થઈ ગઈછે,
અને તેમાંથી લોહીની ધારઓ વહેછે, પવનથી ઊડતી ધૂળ એના સર્વોંગે લાગી ગઈછે. ઘૂંટણ
અને લૂખા ફરા અને ખાંભાઓ ઉપર ઝૂલી રહ્યાછે, ચંચળ નેનવાળી, પ્રિયપતીના વિરહસંભવ
દુઃખથી પરિપૂર્ણ થએલા હૃદયવાળી અને જેમ કોઈ દરિદ્રની સ્ત્રી હોયના? એવી સ્થિતિમાં
દમયંતી ઉતાવળે પોતાના પીઅરભણીના માર્ગભણી ચાલતી જાયછે. સતી દમયંતીને જોઈ
વનમાંના હિંસક પ્રાણીઓ પણ દૂર લાગી જવા લાગ્યા. ગાડીને જોઈ જેમ સર્પ દૂર નારી
જાયછે તેમ સર્પો, સિંહણીને જોઈ વનના હાથીઓ જેમ દૂર નારી જાયછે તેમ હાથીઓ, અને
અગ્નિની જાળા જોઈ જેમ વનવ્યાધ નારી જાયછે તેમ વનવ્યાધો, એમ સર્વ હિંસક પ્રાણીઓ
સતી દમયંતીને જોઈ નાશવ લાગ્યા.

દમયંતી મનમાં ચિંતન કરવા લાગી કે માર્ગમાં જે કોઈ સાથે મળે તો તે સાથે મળી આગહનવતની પાર થાકાં. એવો વિચાર કરેછે જોડામાં સામેથી ગાડી ધોલ સહિત પણ માણસો આવતા જોઈ દમયંતી મનમાં થોડીક પ્રસન્ન થઈ. જોડામાં તો જનસમુદાયમાં કો વાગવા લાગ્યો અને તેઓના શબ્દોનો આ રીતે ઉચ્ચાર થવા લાગ્યો કે હું ચોર લોકો તમે જાત રહો. જતા રહો. અને આહીયાં સૈન્ય સહિત આવીને રક્ષણ કરીએ છે; માટે તમને અનર્થ પ્રાપ્ત થશે. એવી તેઓની ધમકીને નહીં ગણુકારતાં ચોર લોકો તો તે સૈન્યને કુલ લાગ્યા. તેવું જોઈ દમયંતીએ ગર્જના કરી તેથી જમ સિંહુણના શબ્દ કરી હરણો નાશી જાય છે તેમ ચોર સર્વ નાશી ગયા. તે કૌતુક જોઈ વણુજારાએ વિચાર કર્યો કે આ કોઈ મારી કુળદેવીએ આવી માંડે સંરક્ષણ કર્યું; ને અમને સર્વ સાથેને ચોરોના લયથી નિર્ભય કર્યા. જમ વિચારી સાથે સહિત વણુજારાએ દમયંતીની સનમુખ જઈ પ્રણામ કરી પુછ્યું કે હું કદ્યાણી, મહિમાવંત એક સ્થાનરૂપ એવી તું કોણ છે? અને આ નિર્ભય વતમાં એકલી શા માટે કરેછે?

દમયંતીએ પોતાનું સર્વ વૃત્તાંત મૂળથી માંડીને તે વણુજારાને કહી સંભળાવ્યું. દમયંતીનું વૃત્તાંત સાંભળી એક તો તેનો તત્કાળનો કરેલો ઉપકાર અને વળી નળ સરખા મહાત્મ રાજનીની તે સ્ત્રી છે એવું જાણી તે વણુજારાના મનમાં અત્યંત પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઈ, અને કરુણા ઉપજી; તેથી તે તેને પોતાના તંબુમાં સાથે તેડી ગયો. ત્યાં જઈ આદર સત્કારપૂર્વક સ્નાન ભોજનાદિક કરાવ્યું. વળી તેના સુખાર્થે જ જ ઉપચારો અવશ્ય કરવા જોઈએ તે સર્વ કર્યા, અને જમ દેવતાની આરાધના કરે તેમ તેની આસનાવાસના કરી; તથા તેને પોતાની જેન પ્રમાણે માની નિરંતર ત્યાંજ રાખી.

જમ કરતાં વર્ષાઋતુ આવી. ત્રણ દિવસ સુધી મૂશળધારાએ, અને પ્રલયસમયના પુષ્કરાવર્ત મેઘની પેઠે વરસાદ વરસ્યો. તેથી કરી ગાડી, અને રથ વિગેરેને જવાના માર્ગમાંના ચીલાઓમાં એવોતો કીચડ થઈ રહ્યો કે ગાડીઓના ચાલવાથી કીચડ ઉડી આશાપાશ ચાલનારા પંથીઓને મહાકલેષદાયક થઈ પડ્યો. દમયંતીએ વિચાર્યું કે વર્ષાઋતુને લીધે પંથ વિકટ હોવાથી વણુજારોતો કોણ જાણે ક્યારેય અહીંથી આગળ વાધશે! જમ વિચારી એકાએક ત્યાંથી તે ગુપ્ત રીતે બાહાર નિકળી ચાલતી થઈ. થોડક આગળ ગઈ ત્યાં જુએછે તો, ભયાનક, અંજનાક્રિનો જાણે સગો ભાઈ હોયના! અગ્નિની જવાળા જાણે ધિખ ધિખ થઈ રહી હોયના! અથવા મેઘ અને વિજળીનો જાણે તિરસ્કાર કરતો હોયના! એવો જેના મુખનો સુસવાટ છે, મનુષ્યોનાં અસ્તિભૂષણ જાણે ધારણ કર્યાં છે, કરાળ અને ભયંકર જેના દાંત છે એવો એક વિકરાળ રાક્ષસ જાણે બીજો જમ હોયના! તેને દમયંતીએ લગોલગ સાક્ષાત્ દીઠો. જળતરંગના

જેનાં અંચળનેમોનાળી દમયંતીપ્રત્યે તે રાસસ યોદ્યો કે અરે તું ક્યાં જાયછે! મને ખાહુન
 સુધા લાગીછે માટે હું તને ખાઈ જઈશ. તે સાંભળી રાવધાન થઈ નળપતિને દેવ્યપ્રત્યે
 યોધી કે પહેલાં તું માંડું વચન સાંભળી છે ને પછી તારી ઇચ્છામાં આવે તેમ કર. હું અરહંત
 પરમાત્માને પૂજાવ્યાળી છું. મને મૃત્યુનો તો ભય છેજ નહીં. પણ તું એક મારી વાત સાંભળ.
 હુમરામાં માંડું મન પવિત્રછે, માટે એથી પવિત્ર મનવાળી પરસ્ત્રીને કદી પણ સ્પર્શ ન કરીશ. હે
 ભદ્ર, જો બળાત્કારથી તું મને સ્પર્શ કરીશ તો બળીને ભસ્મ થઈ જઈશ. એવાં દમયંતીનાં ધમ-
 કીનાં વચન સાંભળી રાસસ યોદ્યો કે હે કલ્યાણી, હું તારા સત્વદૃઢયથી ધણોજ પ્રસન્ન થયો છું;
 માટે તું કહે કે તારા હિતાથે હું શું કરું? રાસસનાં એવાં વચન સાંભળી દમયંતી યોધી કે હે રાસસ
 જ્યારે તું મારાપર પ્રસન્નજ થયોછે ત્યારે તો મને માંડું ભવિષ્ય કહું કે મને મારા પ્રિયપતીનો ક્યારે
 મેળાપ થશે? અવધિજ્ઞાનવડે જોઈ તરતજ તે રાસસ યોદ્યો કે ધરથી તમે નિકળ્યાં અને જ્યારથી
 તારો તારા પતીએ પરિત્યાગ કર્યો ત્યારથી ગણતાં બાર વર્ષ પછી તારા પિતાને ઘેર તું હોઈશ
 ને ત્યાં તારા પતીનો તારે ફરી સમાગમ થશે. માટે જો તું મને આજ્ઞાદેતી હો તો હું તને
 તારા પિતાને ઘેર લઈ જાડો. પતીના સમાગમની ઇચ્છાતાં સાંભળી દમયંતી દેવ્યપ્રત્યે યોધી
 કે હે ભાઈ, તારા સરખા હિતેચ્છુની સાથે પોતાને પીએર કોણ ન જાય! પરંતુ હું તો કોઈ
 બીજાની સાથે જઈશ માટે તું તારી ઇચ્છાપૂર્વક જ્યાં જઈ હોય ત્યાં મુખે જ. તારું કલ્યાણ
 થાઓ અને તું ધણ કાળપર્યંત ધર્મનાં કૃત્યો કર. રાસસે પોતાનું દિવ્ય સ્વરૂપ પ્રકાર્યું
 અને તે રૂપ દમયંતીને બતાવી આલ્યો ગયો.

દમયંતીને તો હવે નિશ્ચય થયો કે બાર વર્ષ પછી સ્વામીની સાથે મારે સમાગમ થશે.
 માટે લાઝ વચ્ચે, તાંબૂળ, નેનાંજન અને અન્નર ફૂલેલ વિગેરેનો મેં આજથી ત્યાગ કર્યો.
 જ્યારે મારો પ્રિયપતી મને મળશે ત્યારે એ સર્વ હું ચહુણ કરીશ. એ પહેલાં કદી પણ એ
 વસ્તુઓનો કિપલોગ હું નહીં કરું. એવો અભિગૃહ ધારણ કરી દમયંતી આગળ જાડી.
 આગળ જતાં જ્યાં અતિ સુંદર અને મિઠ શ્રીંગો લગી રહાંછે એવાં વૃક્ષો અને મનને
 સ્વસ્થતા પમાડે એવી એક શુદ્ધ આવી. ત્યાં પહેલેથી એવામાં વળી વરસાદ થઈ આવ્યો તેથી
 દમયંતીએ તે શુદ્ધમાં વિશ્રામ લેવા સ્થાનક કયું. ત્યાં થાંતીજનની મૃતિકા પ્રતિમાની
 સ્થાપના કરી. આપોઆપ વૃક્ષપરથી ખરી પડેલાં પુષ્પો વીણી તે વૃદ્ધ દમયંતી તે પ્ર-
 તિમાની પૂજા કરતી હતી. દિન પ્રતિદિન તેની સેવામાં તત્પર રહેતી હતી. ધર્મ અને
 ધ્યાન એજ જાણે અમૃતસાગર તેમાં ભજનરૂપી સ્નાન કરી આનંદ નિમગ્ન થએલી, ચતુ-
 ર્થાદિ તપનો નિરંતર વિસ્તાર કરનારી, વૃક્ષોના શ્રીંગોને ખરણ કરતી, એકલી, પૂર્વકૃત પાપનું

સ્મરણ કરતી; અને પંચપરમેષ્ઠિતમસ્કારના મંત્રો નિરંતર ઉચ્ચાર કરતી દમયંતી તે અગ્રમ પોતાનો કાળ નિર્ગમન કરવા લાગી.

હવે અહીંયાં વણુઆરાએ દમયંતીની શોધાશોધ કરવા માંડી. અરે એ ક્યાં ગઈ? એ કુશળ હશે કે દુઃખી, અરે એનું શું થયું હશે? એ પ્રમાણે મનમાં સાશંક વિચાર કરતો અને ચારે દિશા તરફ દમયંતીની શોધ કરતો પરંતુ જ્યારે તે કોઈપણ સ્થળે જોવામાં ન આવતી ત્યારે પોતે પછી તેને પગલે ચઢ્યો. પગલે પગલે જોતાં દમયંતીને પર્વતની ગુફામાં જિનની પૂજા કરતાં જોઈ વણુઆરો અતિ પ્રસન્ન થયો. પાસે જઈ દમયંતીને સાદર નમસ્કાર કરી ત્યાં જોડે જિનની પૂજા સમાપ્ત કરી રહ્યા પછી આદર સત્કારપૂર્વક દમયંતીએ વણુઆરાની સાથે વાર્તાલાપ કરવા માંડ્યો. વણુઆરાએ પુછ્યું કે હું કલ્યાણી! તું આ ક્યા દેવની પૂજા કરેછે? દમયંતી જોલી કે એ શોળમા તીર્થંકર શ્રી શાન્તિજિનની હું પૂજા કરુંછું. એ પ્રમાણે તે બન્ને જણોને પરસ્પર ઘણીવાર સુધી સુંદર વાર્તાલાપ કરતાં સાંભળી પાસેના આશ્રમમાં વસનારા તાપસ લોકો ત્યાં આવ્યા. વળી દમયંતી વણુઆરાને અહિંસાદિક વિશુદ્ધ ધર્મનો ઉપદેશ કરવા લાગી. વણુઆરો દમયંતીનો ઉપદેશ સાંભળી રહ્યા પછી મહા હર્ષમાન થઈ તેને પોતાના ગુરુ પ્રમાણે ગણવા લાગ્યો; ને અરિહંત ધર્મ અંગિકાર કર્યો ને પછી જોલ્યો.

વણુઆરો—હું કલ્યાણી! પૂર્વે માત્ર નામ વસંત હતું! તે માત્ર વસંત નામ તે ધર્મતિલકની સુગંધીવડે આજ સત્ય કર્યું.

એવે સમે આકાશમાં મેઘ ગર્જના કરવા લાગ્યો, ચારે દિશાએ વિજળી ચમકવા લાગી, કોં પડવા લાગ્યા, કરાના પડવાથી અને વરસાદની મૂશળધારાએ કરી તે ઢકાણે આશ્રય કરી વસનારા જોડા તપસ્વિયો હતા તે સર્વ મહા વ્યાકુળ થવા લાગ્યા; અને જોલવા લાગ્યા કે, હવે ક્યાં જઈ વાસ કરીએ! ટૂંપિયોની વ્યાકુળતા જોઈ દમયંતી જોલી કે હું પવિત્ર તપસ્વિઓ, ભય ન પામશો, ભય ન પામશો. એવી રીતે તેમને ધૈર્ય દઈ જરિકાદારાએ કરી એક કુંડ બતાવ્યો અને પોતે ઊંચે સ્વરે આ પ્રમાણે જોલી. જો હું સતી અને કપટરહિતપણે અરિહંતની ભક્તિ કરનાર અને પ્રમાણિક તથા સરસસ્વલાવની હોઉં તો મેઘની વૃષ્ટિ આ કુંડમાંજ થાય. સતીની વ્યવરમતાએ કરી સર્વ સ્થળોથી વિરામતા પામી તે કુંડમાંજ મેઘ વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યો. દમયંતીનું આવું પ્રાગ્બલ્ય અને મહિમા જોઈ તે સર્વ તપસ્વિઓ મનમાં ચિંતન કરવા લાગ્યા કે આ તે કોઈ વનદેવી છે! કે કોઈ શક્તિરૂપ ધારણ કરીને અહિં આવી છે! વૃષ્ટિ વિસર્જન થઈ એટલે તે તપસ્વિઓ પોતાના ધર્મના પ્રાગ્બલ્યની નિંદા કરવા લાગ્યા અને તેનો ત્યાગ કરી વિસ્મય થયા થકા દમયંતીએ કહેલા ધર્મના અનુસારી થયા. વણુઆરાએ તે સ્થળે જતી દમ

તાઓની લક્ષ્મી એવી જેમાં લક્ષ્મીછે એવું એક નગર વસાવ્યું. ત્યાં બિનાલય કરાવી તેમાં સોળમા તીર્થકર શ્રીશાન્તિનાથની મૂર્તિ સ્થાપત કરી. પછી ત્યાં રહીને તે પાંચરો તાપસ્યો સમ્યક્દૃષ્ટી થઈ ગયા તેથી તે પુરતું નામ તાપસપુર રાખ્યું. અહીં તહીંથી દુઝરો લોકો તે નગરમાં આવીને વસ્યા. એ પ્રમાણે થોડા વખતમાં હિંચ નીચ વણુધી તાપસપુર ખીચો ખીચ વસી ગયું. વણુઓ, દમયંતી, તપસ્વિઓ અને પ્રજાએ કરીને તાપસપુર ભરપૂર વસ્તીવાળું રોહર બની રહ્યું. અરિહંતભાષિત ધર્મ સર્વજનો પાળવા લાગ્યા.

એક સમયે માધ્યશત્રીને વિષે લેણુ ભારતકમંડળની ધુતિ હતી શ્રીધીછે એવો ઊદ્યોત પરંતુ શિખર ઊપર નજાકાન્તા દમયંતીએ દીધો. સુરાસુર વિગેરે ગગનગામીઓ તે ઊદ્યોતને લેઈ વિસ્મય અને આનંદપૂર્વક તે ઊપર ઊડી રહ્યા હતા. તેઓના સંપાદથી બે કોળા-હળ થયો તે સાંભળી તાપસપુરની સર્વ પ્રજા જાગી ઊઠી. ઊદ્યોતને અવિકાકી તેઓ પણ વિસ્મયને પ્રાપ્ત થયા. તે કૌતુક લેવા વણુઓ, તપસ્વિઓ, દમયંતી અને સર્વ પુરજનો કાણુ-આત્રમાં તે પવનના શિખર પાસે જ્યાં તે ઊદ્યોત હતો ત્યાં આવી પહોંચ્યાં. ત્યાં જુએ છે તો ત્યાં કવળ શાનની સંપદા પામતાર સિંહકેશરી નામના મુનિને મુઠા તેજસ્વી રૂપનો દીધો. તેનો પવિત્ર મહોચ્ચ દેવતા કરતા હતા તે મહિમાને ખેચરો પણ લેઈને આશ્ચર્ય પામતા હતા તેમને પણ દીધા. પછી તે પવિત્ર સાધુને નમસ્કાર કરી, વણુઓ, દમયંતી, તપસ્વિઓ અને પ્રજા એ સર્વ તેની પાસે જોધ. વળી શ્રીજયોભદ્રસૂરિ પણ તે કવળીને નમસ્કાર કરી અતિ પ્રસન્ન થઈ તેની પાસે જોધ. સુર, તથા મનુષ્યાદિકો સર્વ યોગ્ય આસનોપર જોધ. તે સમયે તે સર્વને સિંહકેશરી નામના કવળી ભગવાન કર્મભાવિય ધર્મનો ઊપદેશ કરવા લાગ્યા.

સિંહકેશરી—હે ભવ્યો! આ સંસારમાં હવતવ્ય, જોખન અને લક્ષ્મી એ સર્વ નિરંતર સ્થિત નથી રહેતાં; ત્યારે તમે હું મુઠ્યો આ મનુષ્યને હિતમમાં હિતમ જનમ શા માટે વૃથા ગમાવો છો! આ મનુષ્ય દેહરૂપી કલ્પવૃક્ષનું ફળ મુકિત છે તે મુકિતની પ્રાપ્તિને સાદું તમે તપસ થાઓ અને મૃગતૃણનો પરિત્યાગ કરો. એ પ્રમાણનો ઉપદેશ દેવા ઊપરાંત તે કવળી ત્યાં જોડ્યા તપસ્વિઓ પ્રત્યે બોલવા લાગ્યા.

સિંહકેશરી મુનિ—દમયંતીએ જે ધર્મ તમોને આપ્યેલા કહ્યો છે તે સત્ય ધર્મ છે. સત્યાનુસારે દમયંતીની વાણી પરમ પવિત્ર છે. એ પોતે પણ સતી છે. તે કદીપણ અસત્ય વાક્ય બોલનાર નથી માટે એના બોલવાપર તમો સૌએ સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખવો. (વળી સુર બોલ્યા કે) ચોરોનો નાશ થયો, મેઘની વૃષ્ટિ એક ફેંડમાં થઈ. એવો દમયંતીનો પ્રભાવ તમે

સાક્ષાત નજરે દીઠો, વળી આ વ્યાધિ ભિન્ન અને રીચ્છોએ કરી સંકુલ, એવા વનમાં પોતાના પ્રભાવકરી નિર્ભયતાથી શંકારહિત એ રહી છે.

એવાં તે કેવલીમુનિનાં પરમ આનંદકારક સંવેગ ભાવનાના વચન સાંભળી વિમળમતિના બુદ્ધિપતિ જે તાપસોનો પતિ તે બોલ્યો કે મને પણ સાધુનાં વ્રત ગ્રહણ કરાવો.

સિંહકેશરી—સર્વ આચાર્યોમાં મહા બુદ્ધિવાન એવા જશોભદ્રસૂરિ છે તે તમોને શ્રમણોના વ્રત આપશે. મારાપણ એજ ગુરૂ છે.

કુળપતી—હું ભગવન્! તમે આવી તરૂણ અવસ્થામાં પ્રવર્ત્યા શા માટે લીધી? એ વાતમાં મને મહોટો વિસ્મય થાય છે.

સિંહકેશરી—કોશલાનગરીમાં એક નળ નામનો રાજા હતો, જેની આ દમયંતી સ્ત્રી છે. એ રાજાને ક્વચિત્ નામનો એક નહાનો ભાઈ છે તે હાલ ત્યાં રાજા કરે છે; તેનો હું સિંહકેશરી નામનો પુત્ર છું. શૃંગાપુરીના કેશરી નામના રાજાની પુત્રી સાથે પરણીને મારા નગરભણી જતાં માર્ગમાં આ પર્વતનાં શોભાયમાન શિખરો જોઈ હું અહીંયાં વિશ્રામ લેવા ઊતર્યો. ભાગ્યોદયથી આ જશોભદ્રસૂરિ ગુરૂ મને આ સ્થળે મળ્યા. એમણે મને સંસાર અનિત્ય છે એમ દર્શાવનારી દશના દીધી. એમને મેં પુછ્યું કે હું મહારાજ! મારું આયુષ્ય કેટલા વર્ષનું છે? તે સાંભળી તેઓ બોલ્યા કે, હવે તારા આયુષ્યના માત્ર પાંચ દિવસ બાકી છે. સમિપ મૃત્યુ સાંભળી મારું હૃદય મુખ થઈ ગયું. તે જોઈ સર્વ સંસારીજીવોને અતિ પ્રિય એવા આ જશોભદ્રસૂરિ બોલ્યા કે, એક દિવસ વ્રત ગ્રહણ કરવાથી પણ જન્મ મરણનો ભય ટળે છે તો તારા હજી પાંચ દિવસ આયુષ્યના બાકી છે માટે તું વ્રત ગ્રહણ કર. કાંઈ ભય ધરીશ નહીં. એવાં એમનાં વચન સાંભળી મારી બંધુમતિ નામની પ્રિયાનો પરિત્યાગ કરી ગુરૂ ક્ષમિપે પાંચ મહાવ્રતોનો ગ્રહણ કરી ગુરૂસેવામાં તત્પર રહી એમની આજ્ઞા લઈ આ ગિરિશિખર ઊપર નિવાસ કરી કાઊસગ્ગ ધ્યાનમાં રહી સમસ્ત ધાતિકર્મોનો ક્ષય કરી લોકલોકનો પ્રકાશ કરનાર એવું કેવલ જ્ઞાન હું પામ્યો છું.

એવું કહી વળી પાછા તે પોતાના ધ્યાનમાં બેઠા; પછી તે મુનિશ્વરે યોગ નિરોધ કરી અને જરૂર બાકી અધાતિ કર્મ હતાં તે સર્વનો નિરચ્છેદ કરી પરમપદને પ્રાપ્ત થયા. તેના શરીરને પુણ્યવન દેવતાઓએ અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. કુળપતિએ જશોભદ્રસૂરિ ગુરૂ પાસે સાધુનાં પાંચ મહાવ્રત ગ્રહણ કર્યાં. વૈદલીએ પણ ચારિત્ર લેવાની પ્રાર્થના કરી ત્યારે એને ગુરૂએ કહ્યું કે તું ચારિત્ર વ્રત ગ્રહણ કરીશ ખરી પરંતુ હું ભદ્રે! હજી તારા સંસારમાં લોભ વૈભવ લોગવવાના છે માટે તારા હૃદયમાં દિસા લેવી યોગ્ય નથી. એમ કહી દમયંતીના પૂર્વજન્મની કથા કહેવા લાગ્યા.

પૂર્વજન્મને વિષે નજરાજા એ મમણ નામનો રાજા હતો, તેની તું વીરમતિ નામની ગણી

હતી. તમો બન્ને એક સમયે સેનાસહિત મૃગયાયે જતાં હતાં. આગળ જતાં જતાં એક મુનિને તમે દીધા. તે તમારી સામો આવતો હતો પણ તમારી સેનાના માણસોએ તે મુનિને સામો આજ્ઞાતો જોઈ તમોને અવશુકન થશે એમ જાણી તેનો તિરસ્કાર કરી સામો આવતો બંધ કર્યો; પરંતુ પ્યાર કઠાક ત્યાં એક સ્થાનકે ઊભો રાખીને પછી કંટાળા આવ્યાથી તે શાંત મુદ્રાવાન મુનિની આદરસહિત તમે ખપ્પર અંતર પૂછી અને પૂછ્યું કે; આપ ક્યાં પધારો છો? તમારાં જ્યાં વિનય વચનથી મુનિ પ્રસન્ન થયા. ખરા પણ તે મુનિને પ્યાર કઠાક સુધી તમારી સેનાનાં તિરસ્કારે ક્ષેપ થયો તે ક્ષેપહોપથી તમો પતિ પ્રિયાને આ જનનમાં પ્યાર વરસામુધી વિયોગ રહેશે. પ્યાર વર્ષ પછી પતી સાથે તારે મેલાપ થશે; અને ફરી વૈભવો પ્રાપ્ત થશે.

એમ વાર્તાલાપ કરતાં કરતાં પ્રાતઃકાળ થયો. તાપસો, વણખરો અને દમયંતી એઓની સાથે જ્યોત્સ્નાસૂરિચંદ્ર તાપસપુરમાં આવ્યા. ત્યાં તેમણે શાંતિ જિતેશ્વરના ચૈત્યની પ્રતિષ્ઠા કરી સર્વ પુરજનોને શુદ્ધ દેરાના દીધી. તે ગુફામાં રહેતાં અને જિનની ઉપાસના કરતાં કરતાં વૈદલિને સાત વરસ બીતી ગયાં. ત્યારપછી એકસમયે ગુફાદારની મધ્યમાં આવી કોઈ એક પુરૂષ દમયંતી પ્રત્યે અમૃતમય વાણી બોલવા લાગ્યો કે હે ભદ્રે! તારો પતિ મેં અહિંયાંથી નજીક દીધે છે. આ સ્થળેથી તે ખુલુ દૂર નથી. એને ઓળખવાની હું ઈચ્છા કરું છું પણ બીજું કોઈ મારી સાથે નથી. એટલું કહીને તે પંથીજન ત્યાંથી તતકાળ ચાલી નિકળ્યો. દમયંતી પણ તેનો શ્રવણસુખદ શબ્દ શ્રાવણી અતી ત્યારથી તે ગુફા ત્યાંથી તેની પાછળ નિકળી, અને દોડતાં દોડતાં તે પંથીજનને કહેવા લાગી કે હે ભદ્રે! હે ભદ્રે! તે નજરાજને ક્યાં દીધો? એવું કહેતાં કહેતાં દમયંતી ધણ દૂરસુધી તેની પછવાડે દોડી પણ પગમાં દસ વાગવાથી તે વાપડી પડી ગઈને પંથીજન તો ત્યાંથી જોતજોતામાં અદર્શ થઈ ગયો. ચોરીવાર દમયંતી ઈદી અને નિરાશ થઈ પાછી ગુફા ભણી આવતાં ગુફાનો રસ્તો ભૂલી ગઈ. એટલે અતોષદસ્તતો ઘટ થઈ; અને મહા અચોરવનમાં ભટકવા લાગી. મહાદુઃખ પામેતી દમયંતી મનમાં ચિંતન કરવા લાગી કે અરે દેવ! મેં તારો પગલે પગલે શો અપરાધ કર્યો છે કે મને તું વારંવાર દુઃખ આપે છે. મને હવે મારી ગુફા પણ મળતી નથી અને પંથીજન પણ ન મળ્યો. હા દેવ! હા દેવ! હવે હું શું કરું? હું ક્યાં જઈશ? આ અચોરવનમાં ભટકું છું, મારી શી ગતિ થશે? આ અસહ દુઃખથી તો મરવું મહા સુખદ છે. અરે મારા પ્રાણ! આ દુઃખી પિંજરનો પરિત્યાગ કરી તું તારા અખંડ સુખનો મારો કેમ સેનો નથી? અરેરે ભાવી પ્રમત્ત છે ત્યાં હું શું કરું? એવું કંટાળામય દીનવચન બોલતી, આકુળ વ્યાકુળ થઈ મેજોમાંથી અશ્રુધારા વરસાવતી, ચોરીવાર આગળ ચાલી વળી ધાડે દૂર જઈ કેલી રહેતી, હિંચે સ્વેદ ગાદ કંદન કરતી, જમીનપર પડાવ્યો પડતી, એવી મહા દુઃખી

અવસ્થામાં ભટકતી દમયંતીને એક નિશાચરીય દીડી. તે તેની પાસે આવીને કહેવા લાગી કે હવે તું આગળ જઈશ નહીં. હું તારો ભક્ષ કરી જઈશ. એવાં તેનાં ભયભર્યાં વચન સાંભળી બિચારી દમયંતી તેને જોઈને ભયભીત થઈ થરથર કંપવા લાગી; પરંતુ ગાઠ ધૈર્ય ધરી તે સતત પ્રત્યે જોડી કે જે નળવિના અત્ય પુરૂષમાં મારી મનોપ્રતિ ગાઠ ન હોય, અરિહંત મન દેવ હોય, ચુસાધુ મારા ગુરૂ હોય અને જૈનધર્મ તત્ત્વમાં મારી રતિ હોયતો હું રાક્ષસી! તું હતાશા. એવાં દમયંતીનાં મંત્રરૂપ વચનોથી તે નિશાચરી પરાક્રમહિન થઈ ગઈ અને દમયંતીને નમસ્કાર કરી ત્યાંથી આગળ ચાલી ગઈ. સતીઓના પરાક્રમનું ઓલંધન કોઈ કરી શકતું નથી.

દમયંતી ત્યાંથી આગળ ચાલી. ચાલતાં ચાલતાં તે તૃપાર્ત થઈ, એવામાં વેગળેથી મુગળ તરંગ જોઈ બિચાર્યા લાગી કે તે જળસ્થાન હશે. એમ સમજી તે સ્થળની સમીપ ગઈ પણ ત્યાં તો જળ દીઠું નહીં; ત્યારે જોડી કે જે માંદું મન શીળ પાળવામાં યથાર્થ, સાવધાન અને પવિત્ર હોયતો આ નદીમાં અમૃતનૃદ્ય, ચુગંધમય અને નિર્મળ જળ તત્કાળ નિકળજો. એમ કહી તે સ્થળે પદપ્રહાર કર્યો કે ભડ્ ભડ્ ધ્વનિ કરતું જળ નિકળ્યું. દમયંતીએ તેમાં સ્નાન કરી જળપાન કર્યું જેથી તે સર્વ પરિશ્વિન ત્યાગીત થઈ. થોડીવાર વિશ્રામ કરી તે સ્થળથી આગળ ચાલી પરંતુ સદોમળ દમયંતી ચાલવાના પરિશ્વિમથી થાકીને લોથ જેવી થઈ ગઈ હતી તેથી બિચારી એક વડવૃક્ષની શિતળજાંયા તળે બેઠી. એટલામાં માર્ગે જતા આવતા લોકોએ તેને પુછ્યું કે હું ભડો તું કોણછે? ક્યાંથી આવેછે? ક્યાં જાયછે? મહાદુઃખણી થઈ આ વડવૃક્ષ નીચે કેમ બેઠી છે? તારું અપ્રતિનરૂપથી તું આ વડદેવી હોયના! એવી દેખાયછે. એવાં તેઓનાં વચન સાંભળી દમયંતી જોડી

દમયંતી—હું પાંધીજો! હું દેવતા નથી. હું તો માનવી જાત છું. વણિકપુત્રી છું. મારા સ્વામી સંગાતે હું મારા પિતાને ઘેર જતી હતી. મારો સ્વામી મને અહીં માર્ગમાં ત્યાગીત કરી જાણે ક્યાં ચાલી ગયો. આટલું બાઈઓ તમે મને તાપસપુરનો રસ્તો બતાવો.

પાંધીજો—તે દિશા જાડી સૂર્યઅસ્ત થાયછે, તે દિશાભણી તાપસપૂર છે. હમણાં સૂર્યસ્તની થયોછે તેથી એમ તને માર્ગ બતાવવાનો ઉત્સાહ ધરતા નથી; પરંતુ તું અમારી સાથે આવ. તારાં એમને મનમરો રહીશું ત્યાં તને પણ મુખ્યશાતામાં રાખશું.

એમ કહી પાંધીજોનાં તે મુખ્ય હતો તે પોતાના સાથ પ્રત્યે જોડવા લાગ્યો કે આ કોઈ મહાદુઃખણી છે તે આપણી સાથે આવવા મંજી કહેછે માટે એને આપણી સાથે લઈએ. એમ કહી દમયંતી પ્રત્યે જોડ્યો કે તું મારું પુત્રી પ્રસાદિ છે. માટે અમારી સાથે આવ. એમ કહી મહાપુરુષ દમયંતીને સ્વામીવર જોડાડી માર્ગ લીધો ને તેને અવળપુરમાં લઈ જઈને પૂરી જાણીતી પરિશ્વિમથી મારી મારી દમયંતી એક વાવની પાસે જઈને તેમાં ડાંતરી જળપાન કરી

પાણર નિકળી અને જ્યાં પહોંચી ગઈ હતી ત્યાં આવી બેઠી. આકાશથી જમ કોઈ દેવી ઊતરી આવી દૃષ્ટિવડે અચળપુરને પવિત્ર કરતી હોયનાં! એમ દમયંતી પોતાની દૃષ્ટિવડે અમળપુરને પવિત્ર કરતી હતી; પણ અરે હું હવે ક્યાં જઈ? ન શું કહું? એમ કહી નિઃશ્વાસનાખી તેજ વાવ્યના પારણામાં બેઠી. - ત્યાં જળ ભરવા આવનારી સ્ત્રીઓના મુખથી રૂતુપર્ણ રાજની કીર્તિ સાંભળી; તે રાજને ચંદ્રના જેવો જોતો થશ છે એવી ચંદ્રજ્ઞાના નામની રાણી હતી. સંપૂર્ણ વિવેકના ચિત્તને હરણ કરનારૂં એવું દમયંતીનું અદ્ભૂત રૂપ જોઈ તે સર્વ સ્ત્રીઓ વિસ્મયને પ્રાપ્ત થઈ. તે સ્ત્રીઓ ત્યાંથી જળ ભરી ચાલતી થઈ અને રાજગૃહમાં જઈ તેમણે રાણીને તેના વિવેકના સમાચાર કહ્યા કે કોઈ દિવ્યરૂપ વાળી, અને તમારી પુત્રી સરખી સ્ત્રી વાવ્યના પારણામાં બેઠી અને જોઈ. રાણીએ કહ્યું કે તમે સર્વ મળી સંભર તે સ્ત્રીને અને તેડી લાવો. રાણીની આજ્ઞા થઈ એટલે સર્વ સ્ત્રીઓ જ્યાં દમયંતી બેઠી હતી ત્યાં આવીઓ; અને કહેવા લાગીઓ કે હું ભદ્રે! તને પુત્રી સમાન મળી આ નગરના રાજની મંદરાણી ચંદ્રજ્ઞા પોતાની પાસે તેડ છે; માટે તું અમારી સાથે તેમની પાસે ચાલ અને તારાં જ જ કહે છે તેનો તું પરિત્યાગ કર. આ શૂન્યસ્થાનમાં એકલી બેસીને શું કરીશ? એવાં તે સ્ત્રીઓનાં વંચન સાંભળી નમ્ર થઈ દમયંતી તેઓના સમૂહ ભેળી ચાલી તે ચોરીવારમાં ચંદ્રજ્ઞાની સન્મુખ આવી. પરસ્પરનો દૃષ્ટિએકાપ થતાં જ એક બીજાનાં મનમાં આશંકા ઉત્પન્ન થઈ. દમયંતીએ બાણ્યું કે મારી પુષ્પદંતા માતૃ-શ્રીની આ ચંદ્રજ્ઞા ભગની તો ન હોય! ચંદ્રજ્ઞાએ બાણ્યું કે મારી પુષ્પદંતા બેનની પુત્રી દમયંતી તે તો આ ન હોય! એમ પરસ્પર જ્ઞાતિ થઈ પરંતુ તે વાતનો નિર્ણય થયો નહીં. ચંદ્રજ્ઞાએ બાણ્યું કે આ દમયંતી છે ખરી, પણ મેં તો એને એની શિશુઅવસ્થામાં દીધી હતી. દમયંતી જ્યારે ચંદ્રજ્ઞાને સનમુખ આવી ત્યારે તે તેને અતિ પ્રેમસહિત આલિંગન આપી પ્રીતિપૂર્વક મળી. દમયંતીને ઓળખી નહીં પણ મોટાં મનવાળાં મનુષ્યોનાં મન જ વખતે જ નિશ્ચય કરે તેજ પ્રમાણ છે. દમયંતીએ માતૃસ્નેહહુલ્લસિતે આણી ચંદ્રજ્ઞાના ચરણપર મસ્તક નમાવ્યું. ચંદ્રજ્ઞાએ તેને મહા પ્રમત્તે ઊઘડી; અને છાતી સરસી ચાંપી બોલી.

ચંદ્રજ્ઞા—હું વત્સા! હું પ્રિયા! તું મારી ચંદ્રવતી પુત્રીની પ્રિયસખી થા. તમે બન્ને મળી મારી લક્ષ્મી કૃતાર્થ કરો; અને તું કોણ છે? તે મને કહે.

દમયંતીએ સાર્યપુરૂષને પોતાનું જ વૃત્તાંત કહ્યું હતું તેજ વૃત્તાંત ચંદ્રજ્ઞાને પણ કહી સંભળાવ્યું અને ત્યાર પછી બોલી કે તમારા તરફથી સદાવ્રત આપાય છે તે સદાવ્રત આપવાના કામ ઊપર મને રાખો. ચંદ્રજ્ઞાએ તેને સદાવ્રત આપવાનું કામ સોંપ્યું. ત્યાં રહી દમયંતી જ જ અર્થિજનો આવે તેઓને પ્રસન્ન થઈ સદાવ્રત આપવા લાગી.

જે સ્થળે દમયંતી રહી હતી તે સ્થળની પાસેનાજ માર્ગપરથી એક દિવસ એક એકે આંધીને રાજના માણસો લઈ જતા હતા. તેને આગળ નોખત નગારાં વાગતાં હતાં. ચોરની દૃષ્ટિ દમયંતી ઉપર પડી એટલે તે તેની પ્રત્યે અતિ દીનત્વ આણી બોલવા લાગ્યો કે હું દેવી! મારું રક્ષણ કરો, મારું રક્ષણ કરો. તેની કંઠશાબ્દનક પ્રાર્થના સાંભળી દમયંતીને દયા આવી. તેથી તે ચોરને આંધી લઈ જનારા માણસોને પુછવા લાગી કે આ માણસે શો અપરાધ કર્યો છે? તેને બોલ્યા કે ચંદ્રવતીની ધરેણીની ભરેલી પેટી ચોરી છે માટે એને વધભૂમિ પાસે લઈ જઈ મારી નાખયું. દમયંતી બોલી કે તમને રાજ પૂછશે કે એ ચોરનો વધ કેમ ન કર્યો? તો તે વાતને જાણ્ય તમારી વતીનો હું દઈશ માટે એને તમે છોડી મૂકો. એવી રીતે દમયંતીએ ઘણું કહ્યું તો પણ રાજના માણસોએ તે ચોરને છોડી મૂક્યો નહીં. તે સમયે દમયંતી બોલી કે આ ચોરનું બંધન તૂટી જાય. આટલું બોલતાં વેતજ તે ચોરનું બંધન તૂટી ગયું. તે ચોરનું બંધન તૂટી ગયું જોઈ નગરવાસી જનોમાં આશ્ચર્ય પેદા થયું, અને તેઓમાં હર્ષ કોળાહળ થવા લાગ્યો. એ બનાવથી રાજ પણ આશ્ચર્ય પામી દમયંતીની પાસે પરિવાર સહીત આવ્યો ને બોલ્યો.

રાજ—હું વત્સ! દુષ્ટજનોને દંડ દેવો ને શ્રેષ્ઠજનોનું પ્રતિપાલન કરવું; એ તમામ રાજ ઓનો સનાતન ધર્મ છે. એ ધર્મ પ્રમાણે રાજઓ ન આવરણ કરે તો; દેશમાં અન્યાય કે વાય, પ્રજાનો પરસ્પર નાશ થાય, પ્રજા પાસેથી રાજ કર લે અને તે જો તેઓનું રક્ષણ ન કરે તો પ્રજાના પાપે કરી રાજ લોપાયમાન થાયછે; એવું સ્મૃતિનું વચન છે. માટે જો તું આ ચોરને છોડવી મૂકશે તો તેથી કરી પ્રજાના પ્રાણ, માલની વ્યવસ્થા નહીં રહે.

દમયંતી—તમોએ કહેલી વાત હું માન્ય કરુંછું, પરંતુ આ અપરાધી જન મને દૃષ્ટિગોચર થયો ને હવે એ જો માર્યો જાય તો હું જે અરહત ધર્મ પાળું છું તે અરહત ધર્મ પાળવાનું કળ થું!

એ પ્રમાણેના દમયંતીનો અત્યાગ્રહ જાણી રાજએ તે ચોરને છોડી મૂક્યો. જે મહા-સતીછે તેઓના વચનને રાજપણ માન્ય કરેછે. હવે બંધનમુક્ત થયા પછી તે ચોર દમયંતીની પાસે આવીને તેને પગે પડ્યો. ને બોલ્યો કે, હું દેવી! આ સમયે તમે મને નવીન અવતાર આપ્યો; એવા સદય હૃદયથી મારાપર તમોએ કરેલા ઉપરકારે કરી હું તમોને માતા કરતાં પણ અધિક હિતેચ્છું ગાણુંછું. એવું કહી મહા આનંદ પામી તે પોતાને સ્થાનક ચાલ્યો ગયો. અને તે દિવસથી તેને માતૃતુલ્ય માની નિરંતર તેની પાસે આવી પ્રણામ કરી પોતાને ઘર જાય.

કોઈએક સમયે દમયંતીએ તેને પુછ્યું કે તું કોણછે? ત્યારે તે બોલ્યો કે તાપસપુરના વ-સંત નામે સાર્યપતીનો હું પિંગળ નામનો દાસ છું. એકવાર હું તેનાં રત્નોની ચોરી કરી ત્યાંથી નાહો. માર્ગમાં બીજા લૂટારૂ ચોરોએ મને લૂટી લીધો. દુઃષ્ટ હોય તેનું કલ્યાણ ક્યાંથી થાય!

ત્યાંથી હું અને આખો, ને રાજદરબારમાં નોકર થઈ રહ્યો. પરમ દિવસે હું એકસો રાજગૃહમાં ફરતો હતો, બીજું કોઈ હતું નહીં. ત્યાં મેં એક માણિકચની પેટી દીલી તે બેઈ માંડ મન લોભને પ્રાપ્ત થયું; તેથી મેં તે પેટી ચોરી લીધી, તેને બગલમાં ધાકી સર્વગથી સંકોચધન હું ચાલ્યો. એટલામાં ધંધગતણ (મુખમુદ્રા ઉપરથી મનનું બાણનાર) રાજ્યે મને દીધો. તેમણે મને રક્ષા-કાને સોપી વધ કરચની તેઓને આજ્ઞા આપી રાજતી આજ્ઞા પ્રમાણે ચોકીદારો મને શૂળી પાસે બાંધીને લઈ જતા હતા. તેવામાં તમારી દૃષ્ટિ મારાપર પડી અને તમે મને કૃપાકરી બંધનમુક્ત કરી રાજ પાસે અપરાધ મુક્ત પણ કરાવ્યો. તમારા એ ઉપકારરૂણથી હું ક્યારે મુક્ત થઈશ? હું બંધનમુક્ત ને અપરાધ મુક્ત થયો પણ ઉપકાર રૂણથી તો કદી મુક્ત થવાનો નથી. એવો કોણ પુરૂષ છે કે જે મેઘમાળાથી રૂણમુક્ત થાય! તમે તાપસપુરથી એકાએક મુક્તપણે ત્યાં નિકળ્યાં તથી સાર્થપતીએ અત્રોદક તજ્યું, અને તે તમારાવિષે મહા શોક કરતો બેઠો. જ્યોત્સ્ન સૂરિ શરૂએ, તાપસોને અને સર્વ પ્રજાજનોને ઉપદેશ દઈ શાંત કર્યો અને તમારા વિયોગના મહાશોકનું નિવારણ કરાવ્યું. સાતમે દિવસે સાર્થપતીએ અત્રોદક લીધું.

એકસમયે સાર્થપતી સુવર્ણાદિક રત્નોની ભેટ સામગ્રી લઈ કોરાલાપુરીના કુવર રાજાને લઈ મળ્યો. તે ભેટ અંગિકાર કરી રાજ્યે સાર્થપતિનો બહુ આદર સત્કાર કર્યો. ને વળી તેમણે તેને સાગ્રો શિરપાવ પણ આપ્યો. છત્ર, ચામર, ડંકો અને નોખત વિગેરે જે રાજચિન્હો ગણાય છે તેપણ આપ્યાં, અને વસંતટ્રીજાખર એવું તેનું નામ રાખ્યું. ત્યારપછી કટલોક દિવસે તેને મહામાનસહીત તાપસપુર-વિદાય કર્યો. ખોખરે ભેરીનાદ થતાં વસંતટ્રીજાખરે તાપસપુરમાં પ્રવેશ કર્યો. અને ત્યાં આવી નાના પ્રકારના મહા મુખોપભોગ કરવા લાગ્યો. હું માત? એ સર્વ તમારા પ્રતાપે કરી તેને પ્રાપ્ત થયું. હું કલ્યાણી! હવે સમસ્ત પાપને છેદન કરવાળા શિક્ષા મને આપો. તેનાં વચન અંગિકાર કરી દમયંતી બોલી કે, બહુ સાહે. હું પિંગળ નું ચારિત્ર ગ્રહણ કર.

બીજા દિવસે તે સ્થળે બે મુનિઓ આવ્યા તેમનો શુદ્ધ ભક્તપાન વિગેરેથી આદર સત્કાર કરી દમયંતીએ પુછ્યું.

દમયંતી—હું મહારાજ આ પિંગળ ચરિત્ર લેવા યોગ્ય છે?

મુનિ—હું દમયંતી એ પિંગળ ચરણ ધારણ કરવા યોગ્ય પાત્ર છે.

પિંગળે પણ તે મુનિઓની ચારિત્ર લેવાને પરમઆવધી પ્રાર્થના કરી, મુનિ તેને નિભ-મંદિરમાં લઈ ગયા. ત્યાં તેને પ્રવચ્યાં આપી મુનિએ પોતાની સાથે રાખ્યો.

એકસમયે હરિમિત્ર નામનો બ્રાહ્મણ કુંડિનપુરથી (દમયંતી હાલ જે નગરમાં રહેલી હતી)

ત્યાં આવ્યો; ત્યાં આવી રાજાને જોઈ ચંદ્રજા! રાણી પાસે જઈ આશિર્વાદ લઈ બેઠો. તેને આશ્વસન આપી રાણી તેને પૂછવા લાગી.

ચંદ્રજા—હું મહારાજા! વિદર્ભ દેશના નૃપતિની પરરાણી પુષ્પદંતી મારી બેન તે દુરાગ્રહને

હરિમિત્ર—રાજા રાણી તો માંહા સુખમાં છે. પણ એમનાં જમાઈ, પુત્રી, નજીકનાં વનવાસ ગયાં છે તેથી તેઓની શોધ લાધવા અનેક પ્રયત્નો કરે છે. (તે સાંભળી ચંદ્રજા એકાએક સપ્તાંત થઈ બોલી.)

ચંદ્રજા—હું હું તેં એ શું કહ્યું?

હરિમિત્ર—હું દેવી. સર્વ લોકોને અમારા નજીરાજનું વૃત્તાંત ખબર છે; ને તમને શું ખબર નથી? કે નજીરાજ પોતાના ભાઈ કુવરની સાથે છુટ રમીને સર્વ રાજ પાટ હારી નાખી છોડી વનવાસ ગયો છે. વળી આગળ જઈ તેણે દમયંતીનો પણ વનમાં પરિત્યાગ કર્યો છે. તે બંનેની જાણ મુઝી કંઈ પણ ખબર સંભળાતી નથી કે નળ ક્યાં છે? અને દમયંતી ક્યાં છે!

એવું હરિમિત્રનાં વચન સાંભળી જેમ વજ્રવાતથી મુઝી આવે તેમ રાજા રાણીને મુઝી મળતી નથી નેનાં બંને પુત્રીપર રાખી પડ્યાં. જ્યારે મુઝીથી સાવધાન થઈ જાગી ઉઠ્યાં ત્યારે મહા વિજાપ કરી શોધપ્રયત્ન કરવા લાગ્યાં. તેમને છનાં રાખી હરિમિત્ર બોલ્યો.

હરિમિત્ર—પુત્રીની તથા જમાઈની શોધ કરવા મને લીમક રાજાએ મોકલ્યો છે. આ જગતી પેલે જગ. આ ગામથી પેલે ગામ અને આ નગરથી પેલે નગર એમ તેમની શોધ કરતો હોય. આવી મોકલેલું; પરંતુ તુજી એ બંનેની કોઈપણ સ્થળે વાર્તા સરખી પણ મેં સાંભળી નથી. અને મહા અત્યંત પશ્ચિમન થયા ગયો.

હરિમિત્ર—જય થાઓ. જય થાઓ. સતી દમયંતી તમારાં ધરમાં છે. એવાં હરિમિત્રનાં શ્રવણગુણ વચન સાંભળી શોકાશ્રુપાતનાં આનંદાશ્રુપાત યથા ગયાં અને ચંદ્રશા-ત્યાંથી મહા ઊભંગભર્યાઓ. સદાવ્રત આપવાનું ધર હતું ત્યાં આવી દમયંતીને મહા હૃતથી બેટી પડી; અને નેત્રોમાં અશ્રુ આણી બોલી.

ચંદ્રશા—અરે મને વિદ્યાર છે? તું આટલા દિવસ મારાં ધરમાં રહી પણ મારાથી તને ઓળખાઈ નહીં. મહો મારી વિવશણુ પુત્રી? તું જોટલા કાળ ઓળખાઈ નહીં; તેટલા કાળને પણ વિદ્યાર છે? મહો વત્સ! તે મને કેવી છીછો! તે મારી પાસે તારું નામ પામું-પ્રગટ કરી કહું નહીં? માતાની બેન તે માતાનુદયન સમજવી તો તેના આંગળ તારે શાની લગ્ન સંખ્યો બેઠેલી હતી? હવે હું વત્સ—તું કહોકે નજરાજ્યે તારો પરિત્યાગ કર્યો કે નજરાજ્યનો તે પરિત્યાગ કર્યો? પતિવ્રતા સ્ત્રી તો પતિનો કેદી પણ પરિત્યાગ કરે નહીં. વિરગિત સહસ્રાંશુ એવું તારું લક્ષ્યરતિકક કયાં છે?

તે સમયે સતી દમયંતીએ પોણીમાં પોતાનાં આંગળાં બોળી લક્ષ્યરતિક પર ધસ્યાં એટલે કાણુ-વારમાં તેનું ભાંકતિકક એવું પ્રકાશ કરવાં લાગ્યું કે તે તેજના પ્રાણદ્યે કરી સર્વજનોનાં તેજ અદર્શ થઈ ગયાં. દમયંતીનો હસ્ત ઝાડી ચંદ્રશા તેને પોતાના રાંજગૃહમાં તેડી ગાઈ. ત્યાં મુગંધી જળવડે જમ દેવતાને સ્નાન કરાવે તેમ દમયંતીને ચંદ્રશાએ પોતાને હાથ સ્નાન કરાવ્યું. ઊત્તમ વસ્ત્રો પહેરવા આપ્યાં. અલંકાર્ય વ્રત કરી જનું તેજ પૂર્ણ પ્રકાશિત થયેલું એવી દમયંતીની ચંદ્રશાએ સર્વ પ્રકારે ઊત્તમ સેવા કરી. ત્યારપછી તેનો હાથ ઝાડી તેને રાજ પાસે લઈ જઈ ગયાડી. રાજ્યે દમયંતીને નળેના રાંજદ્વાર થયાની સર્વ હકીકત પુછી. અધોમુખ કરી, દીન વચન અને નેત્રોમાં જળ લાવી દમયંતીએ કુવરનું સર્વ વૃત્તોત કહ્યું. પછી પોતાના વસ્ત્ર વડે તેનાં આંસુ લુછી રાજ બોલ્યો.

રાજ—હું પુત્રી! જગતમાં કર્મથી બળીટ કોણ છે? જગતમાં સર્વ સ્થળે પ્રકાશનાર અને અંધકારને દૂર કરનાર સૂર્ય પણ અસ્ત થાય છે. અસ્તોદય વડે સૂર્ય, સર્વ લોકોને શુભાશુભ કર્મની મહુવના બતાવે છે.

એ પ્રમાણે તેનું શાંતવન કર્યું. એવામાં સૂર્ય અસ્ત પામ્યો. પરંતુ દમયંતી રાજપાસે બેઠી હતી તેના લક્ષ્યરતિકકનું તેજ સૂર્યના તેજ કરતાં અધિક તેજ કરતું હતું તે તેજથી સંભા પ્રકાશતી હતી એવું જોઈ રાજ વિસ્મિત થઈ બોલ્યો.

રાજ—મહો. આ રાત્રીને વિષે આ પ્રકાશ ક્યાંથી પડે છે? (રાજને વિસ્મિત થયેલો બોલી ચંદ્રશા બોલી.)

ચંદ્રજા—એતો દમયંતીના લાલતિલકનો પ્રકાશ પડે છે. એ વૈદર્ભિના લાલતિલકની લીલા મહા અદ્ભુત છે.

રાણીનાં વચન સાંભળી દમયંતીના લાલઉપર જમ પિતા સ્પર્શ કરે તેમ રાજાએ સ્પર્શ કર્યો. તે સમયે સૂર્યથી પણ ભેદન ન થાય એવું અંધાડું સભામાં સર્વ સ્થળે થઈ રહ્યું. વિશ્વ પામી રાજાએ કાણવાર દમયંતીના લાલપર હસ્ત રાખ્યા પછી પાછો ઉઠી વીલીધો એટલે વળે પૂર્વે હતું તેવું તેજ પ્રકાશવા લાગ્યું. તે સમયે તે સભામાં સ્વર્ગથી આકાશમાર્ગે એક દેવતા આવી દમયંતીને પ્રણામ કરી બોલ્યો.

દેવતા—હું દેવી! પૂર્વે પિંગળ નામના ચોરને તેં મરણથી ઊગારી ઊત્તમ બોધ દીધો હતો. તે પિંગળ અહિંયાંથી નિકળી ફરતાં ફરતાં તાપસપુરમાં ગયો. ત્યાં એક રાત્રીએ કાઊસગ પ્રતિભાએ મશાણની જગ્યામાં જઈ રહ્યો. જુએ છે તો તે મશાણમાં એક ચિતા સળગે છે; તે ચિતા પ્રસારને પામતી તેની સન્મુખ આવતી હતી. જોત જોતામાં સળગતી ચિતા પિંગળની સન્મુખ આવી રહી તે સમયે સાત્વિક સાધુઓમાં શિરોમણી એવો પિંગળ તે ધર્મધ્યાનમાં અહિંયાં રહ્યો. થોડી વારમાં તે ચિતાએ તેના અંગપર પ્રવેશ કરી તેને બાળી નાખ્યો. તે પિંગળ ત્યાંથી સમાધિમરણ કરી દેવતા થયો તેજ હું પિંગળ છઠો. જો તેં મને મરણથી ઊગારી ઊપદેશ આપ્યો નહોત તો મારી શી વસ્ત્ર થાત? અને આ લક્ષ્મી પણ ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાત? નિશ્ચય હું નરક નિવાસી થાત; પરંતુ તારી કૃપાવડે મારી આ દિવ્યદશા થઈ. માટે હું દેવી, તને ઘણા કાળ વિજય પ્રાપ્ત થાએ.

એવું કહી સપ્તકોટી સુવર્ણમહોરની દમયંતી ઉપર વૃષ્ટિ કરી તે દેવ ત્યાંથી અદર્શ થઈ ગયો. અરહત ધર્મનો આવો સાક્ષાત્ તમાસો જોઈ રૂતુંપણું રાજા મનમાં આશ્ચર્ય પામ્યો. દમયંતીને પીઝરથી હરિમિત્ર નામનો જે બ્રાહ્મણ આવ્યો હતો તે પછી અવસર પામીને બોલ્યો.

હરિમિત્ર—હું રાજા! દમયંતી આપને ત્યાં ઘણા દિવસ રહી. હવે એને એના બાપને ઘરે આવવાની આપ આજ્ઞા કરો. કારણ એની પુષ્પદંતી માતા અને વિદર્ભ પિતા એ બંને એના પ્રવાસમાં ભટકવાથી મહા દુઃખ માને છે; અને શોક કરે છે.

હરિમિત્રનાં વચન સાંભળી ચંદ્રજા રાણીને પૂછી તેની આજ્ઞા લઈ સેના સહિત દમયંતીને તેના પિતાને ઘરે લેવાની રૂતુંપણું રાજાએ આજ્ઞા આપી. સર્વનો ઉપકાર માની, વિશ્વ પૂર્વકે ભેટીને દમયંતી ત્યાંથી પોતાના પિતાના નગરભણી સેના સહિત જવા નિકળી. તેને આવનાર સાંભળી વિદર્ભરાજા તેને લેવાસાડું સામે ગયો. મારો પિતા મને લેવા સામે આવે છે એવું જાણે દમયંતીએ જોયું ત્યારે તેણે વાહન તણ પડે ચાલી જઈ પિતાના પગપર માથું મૂક્યું. અન્નલાભે તેને ઊભરી અને પરસ્પર મળતાં બંનેને નવોમાં આંસુ આવ્યાં; જેના પ્રવાહે તે

મીન આગળ કીચક થઈ ગયો. દમયંતીની માતા યજ્ઞ રાજ સાથે આવી હતી, તે જ્યાં હતી ત્યાં તેની પાસે જઈ દમયંતી તેના કંઠે ધળગી પડી અને મણકાકાળના વિયોગના સંયોગે રૂદન કરવા લાગી. પુષ્પદંતી રાણી યજ્ઞ પોતાની પુત્રીને દુર્બળ જોઈ અને તેની દુઃખદ સ્થિતિનું સ્મરણ કરી રૂદન કરવા લાગી. એમ મણી વાર સુધી તે બંને પ્રેમના બંધનથી ત્યાંજ સ્તબ્ધ થઈ રહ્યાં. ત્યાર પછી દમયંતીને આગળ કરી સત્ય સહિત વૈદર્ભરાજ પોતાની નગરીમાં આવ્યો. રાજા મધ્ય પ્રસન્ન થઈ સાત દિવસ સુધી ચરદેવની પૂજા કરી અને તેણે મહોત્સવ કર્યો.

દમયંતીની અવ્યવસ્થા થયતું કારણ રાજાએ દમયંતીનેજ પૂછ્યું. દમયંતીએ પોતાનું સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું. તે સાંભળી રાજા બોલ્યો કે હું પુત્રી! તું કાંઈ ચિંતા કરીશ નહીં. તું અહિંયાં રહી વ્રતધન કર. જ્યાં પ્રયત્નથી તારો પ્રિયપતી તને મળશે તેવો પ્રયત્ન હું કરીશ. એમ કહી તેની આસના વાસના કરી. હરિમિત્રને પાંચસે ગામ ધનામમાં આપી રાજાએ કહ્યું કે જો નળની શોધ આવશે તો અર્ધ રાજપાટ તમને આપશું.

એક દિવસે સુસમારપુરથી દધિપર્ણુ-રાજાનો દૂત કોઈક કાર્યને અર્થે ભીમક રાજાની પાસે આવ્યો તે સમયે પરસ્પર નળ રાજાની વાત નિકળી. ત્યારે તે દૂતે રાજાને કહ્યું.

દૂત—હું મહારાજ! નળ રાજાનો રસોઈયો હાથ અમારા દધિપર્ણુ રાજાને ત્યાં રહે છે. તે મૂર્ચ્વાક રસવતીની સર્વ વિધિ શૂદ્ધ રીતે બાંધે છે; અને તે કહે છે કે આરો ઉપાધ્યાય રાજા નળ છે તેની પાસે આ સર્વ વિદ્યા હું શિખ્યો છું. આશા ઉત્પન્ન કરનારાં તે દૂતનાં વચ્ચે જ્યાં દમયંતીને કાને પડ્યાં કે ઉતાવળી ધસમસતી ત્યાં આવીને રાજા પ્રત્યે બોલી.

દમયંતી—હું પિતા! જોવી રસોઈ રાજા નળ બનાવી બાંધે છે તેવી રસોઈ બીજો કોઈ બનાવી બાંધતો નથી માટે આ દૂત જેના વિષે કહે છે તે કોણ છે? કવી રસોઈ બનાવે છે? તેનું રૂપ કયું છે? વિગેરે તેનું સર્વ વૃત્તાંત આપણે બાંધુનું જોઈએ. હું નિશ્ચય અનુમાન કરી કહું છું કે નળ રાજા પોતાનું રૂપ પાલટી ત્યાં રહ્યો હશે.

દમયંતીનાં એવાં વચન સાંભળી રાજાએ એક અનુચરને બોલાવ્યો ને તેને સર્વ વાત સમજાવી સુસમારપુર મોકલ્યો. તે અનુચર દરરોજ દિવસે સુસમારપુર પહોંચ્યો. અને જ્યાં કુખડે રહેતો હતો તે સ્થળની પૂછપૂછ કરતો તેની પાસે આવ્યો. અનુચરે ત્યાં જઈ કુખડાનું રૂપ જોઈ મનમાં વિચાર કર્યો કે અરે વૈદર્ભને શો ભ્રમ થયો છે કે જેમ કાચને વિષે મરકતની ક્રાંતિ તેમ આ કુખડામાં રાજા નળની ક્રાંતિ કરે છે. જે આકાશી દેવતા જેવો નળ તે કયાં; ને આ રસોઈ કરનારો એવો કુખડો તે કયાં! કયાં સરસવનો દાણો ને કયાં સુમેરૂ પર્વત! કયાં ખદ્યોત ને કયાં સૂર્યાં એ પ્રમાણે પરિક્ષ કરી તે અનુચર મનમાં વિચાર કર્યો કે નળના વિયોગના જે રસોઈ દમયંતીએ અને કહેવાના

કહ્યા છે તે કહીને પછી કુંડિનપુર જઈશ. એમ વિચારી દમયંતીએ કુમ્ભાની પાસે આવવાનાં એ શ્લોક જે શિખવેલા હતા તે બોલ્યો. તે શ્લોક સાંભળતાંજ દમયંતીનું સ્મય ધસાથી નળ રાજની આંખોમાંથી અશ્રુપાત થયો. પોતાના નેત્રોનો જળ પોતેજ ખખટાં રોકીને તે અનુચર પ્રત્યે કુમ્ભે કુશળ કેતો હવો.

કુમ્ભડો—હું વિપ્ર તમે બહુ પવિત્ર વાર્તા કહીછે. તમે માંડું સ્થાન પવિત્ર કરો.

એવું કહી તે બ્રાહ્મણને પોતાના સ્થાનમાં આણ્યો. ત્યાં તેનો યોગ્ય આદર સત્કાર કરી પોતે બતાવેલી રસોઈથી તે વિપ્રને લોભન કરાવ્યું. અને રાજ પાસેથી વસ્ત્રાલંકાર ન લેતો જોઈએ શિરપાવ મળ્યો હતો તે સર્વ તે વિપ્રને આપી દીધો. તે લઈ ત્યાંથી વિપ્ર નગરમાં આવ્યો. સુંસમારપુરમાં કુમ્ભ સાથે જે પ્રમાણે વાત ચીત થઈ હતી તે સર્વ દમયંતીને નિવેદન કરી. રાજ રાણીને પણ કુમ્ભાનું વૃત્તાંત નિવેદન કર્યું; ને ત્યાં જવી રસોઈ જમ્યો હતો તેના સ્વાદ વિષે પણ કહી સંભળાવ્યું. લક્ષ્મીહોર વિગેરે જે વસ્ત્રાલંકારો કુમ્ભાએ આપ્યા હતા તે બતાવ્યા. અને તે અનુચરે કહ્યું કે તે નગરના લોકોને મોઢથી, કોઈથી પણ બા ન થઈ શક્યો એક સદેન્મત હાથીને એ કુમ્ભે વશ કરી બાંધી આપ્યો, એવી વાત ને સાંભળી. એમ કહી એતાનાં જોઈ લી કળા હતી તે સર્વનું યથાસ્થિત વર્ણન કરી કહ્યું ત્યાંના રાજાનો એ કૃપા પાત્ર છે.

તે ચિત્તની એ પ્રમાણે સર્વ વાત સાંભળી દમયંતી પિતા પ્રત્યે બોલી

દમયંતી—હું પિતા, એ તમારો જન્માત્ર છે એમ નિશ્ચય કરી માનજો. કોઈપણ વસ્તુ તમને હેતુથી એ કુમ્ભે થઈ ગયો છે. રસવતીની કળા અને આવી ઉદારતા એ તમારો જન્માત્રવિના કેસોકેવમાં બીજા કોઈની પાસે નથી તેથી મેં નિશ્ચય કર્યો કે એ તમારો જન્માત્ર છે એને કોઈપણ પ્રસાર કરી અહિંયાં આણવો જોઈએ. અહિંયાં તેરી તમે કોઈ રીતે એને નિશ્ચય કરો. જો એ અહિંયાં આવશે તો એ કુમ્ભાની નેત્ર ચેષ્ઠથી તથા ઈંગિતેથી હું એને એજાણીશ કે એ તમારો જ છે કે નહીં.

પિતૃર્જ્ઞાનતઃ—હું પુત્રી તારા કરી સ્વયંવર નિમિત્ત દ્વિપાળું રાજાને હું એને બોલાવીશ તો સ્વયંવર સંમિતી કુમ્ભે પણ તે રાજાની સાથે આવશે. કારણ પોતાની ચી બીજા કુમ્ભ પાસે જાયને હુંદિશત કુમ્ભ તે સહન કરી શકતો નથી. તારા પ્રથમ સ્વયંવરમાં પણ દ્વિપાળું સ્વયંવર તમે જામ કરી લેવાની વર્તી રિત્તેજ હતી તેથી તે વ્યર્થ નળરાજાને તે સમયે પસંદ કરી ત્યારે દ્વિપાળું મળતું હતું એવું સંકેત પામ્યું હતું. વર્તીએ દ્વિપાળું રાજાને સ્વયંવરમાં લઈ આવશે એવું કે તેને જાણવી એને બોલાવીશું. પણ તે એ કુમ્ભે આવે ત્યારે ને એ રાજા

મુદતસર અત્રે લાવશે તો જાણુએ કે કુખરો એવ નજરાલ છે. કારણ વેગથી આવવાની શક્તિ દધિપર્ણરાજમાં નથી; એ શક્તિ તો નજરાલમાં જ છે. આશ્વિનવદે ધારેલે મુકામે વખતસર નજરાલ જઈ પહોંચે છે.

એવો વિચાર કરી વિદર્ભરાજએ એક દૂતને દધિપર્ણરાજના દરબારમાં મોકલ્યો. થોડે દિવસે તે દૂત દધિપર્ણરાજની રાજધાનીમાં આવી પહોંચ્યો; દધિપર્ણરાજ અને કુખરો એ બંને પાસે પાસે બેસી હતા, ત્યાં જઈ દૂતે વેદર્ભરાજનો સંદેશો તેમને કહી સંભળાવ્યો.

દૂત—હું રાજા! વિદર્ભરાજએ આપને આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે નજરાલની તો કોઈ પણ ક્યોળે શોધ લાગતી નથી. આટલે ચૈત્ર-શુદ્ધ ૫ ને દિવસે દમયંતીનો ફરી સ્વયંવર થશે. તે અવસર ઊપર આપનાથી જોમ સત્વર અવાય તેમ કરજો.

આ પ્રમાણેનો વિદર્ભરાજનો સંદેશો નિવેદન કરી તે દૂત ત્યાંથી તત્કાળ ચાલી નિકળ્યો. દૂતનાં વચન સાંભળી કુખરો મહા આશ્ચર્ય પામી વિચાર કરવા લાગ્યો.

કુખરો (મનમાં)—ત્યારે દમયંતી શું બીજી સ્વામી કરશે? એ તો મહા આશ્ચર્યની વાત છે! અરે પણ એમાં આશ્ચર્ય શું છે! કામદેવ મહા બળવાન છે. તો પણ મારા હવવા છતાં વેદર્ભને કોણ અણુ કરશે! તે હું જોઈ તો ખરો! હવતા સિંહની ગરદનના વાળ કોણ પકડી શકશે! અને તલક નાંગનો ફણિરત તલકેના હવતા છતાં કોણ ખેંચી શકે?

કુખરોએ તે વાત પોતાના મનમાં રાખી અને રાજાનો તો ઉત્સાહ વધારવા લાગ્યો. હવે દૂત જ સમયે દમયંતીના ફરી સ્વયંવરની વાત કહીને ચાલી નિકળ્યો, તે સમયે દધિપર્ણરાજ વિભાસવા લાગ્યો.

દધિપર્ણ—સ્વયંવરની અવધ તો પાસે આવી ને કુંડિનપુર તો અહીંથી ઘણું વગળે રહ્યું. ત્યારે હવે અવધ ઊપર ત્યાં શી રીતે પહોંચી શકશું?

એ પ્રમાણે દધિપર્ણરાજને વિભાસણ કરતો જાણી કુખરો બોલ્યો.

કુખરો—હું રાજા! તમે ખિન્ન મન વાળા કેમ દેખાઓ છો? જગતમાં જેટલાં કર્મ છે તે સર્વે કર્મમાં કુશળ એવો હું આપને સહાય છું તેમ છતાં જગતમાં એવું શું છે જ આપને કર જોગ્ય નથી! દમયંતીના સ્વયંવરને હજી છ પ્રહરનો વિશ્વં છે, આટલે તેટલા કાળની અંદર મૃગાક્ષિ વિદર્ભકુંવરીને જોવાની ધ્રુવજા હોયતો એક ઊત્તમ અને દ્રઢરથ અને તેને જોડવા ઊત્તમ એવો એટલું તમે મારે સ્વાધિન કરો. એટલા સાહિત્ય વડે તમને પ્રાતઃકાળ થતાં હું કુંડિનપુરમાં હોવાશીશ. (કુખરોનાં વચન સાંભળી રાજા મહા હર્ષિત થઈ બોલ્યો.)

રાજા—તું પરિક્ષા કરીને જ્યાં જોઈએ ત્યાં અશ્વો અને રથ લે.

એવાં રાજનાં વચન સાંભળી એક ઊત્તમ અને સુદૃઢ રથ તથા શુભ લક્ષાનુયુક્ત અગ્નિ પરિક્ષા કરીને કુખડે લીધા, અને તરતજ રથ સાવધાન કરી અશ્વ જોતર્યા ને રાજ પ્રત્યે બોલ્યો
કુખડો—હુ રાજન હવે રથ ઊપર આવો.

કુખડાનાં વચન સાંભળી ૧ રાજ, ૨ છત્રધાર, ૩ સ્થગીધરી, ૪ ચામરધારી એ અને કુખડે મળી છ જણા રથારૂઠ થયા. કુખડે કમરકસી સજ થઈ ઘોડાઓની પીઠ થાપવી ઘોડાઓને આગળ ચલાવ્યા. રથનો મહાવેગ જોઈ દ્વિપર્ણ રાજ મનમાં વિસ્મય પામી ચિંતન કરવા લાગ્યો
દ્વિપર્ણ—(મનમાં) અહો આ કેવો કળાવાન પુરૂષ છે! અનેક રત્નાનિ વસુંધરાનિ અહો આ કુખડો ઘોડાઓને કેવા વેગથી ચલાવે છે! એની હાકણીનું તે કેટલું વર્ણન કરીએ!

એ પ્રમાણે રાજ મનમાં આશ્ચર્ય પામી વિચાર કરેછે અને રથ તો પવન વેગે આગળ માર્ગે આલંબન કરતો જાયછે, એવામાં રાજનો દુપટો પૃથ્વી ઊપર પડી ગયો તે જોઈ રાજ બોલ્યો.

રાજ—હુ કુખડા! હુ કુખડા! ઘોડાઓની રાશ ખેંચી ઝાલી રથને થોભાવ મારો મૂલ્યવાન દુપટો પડી ગયો છે.

કુખડો—હુ રાજન! તમારું તે વસ્ત્ર જે સ્થળે પડી ગયું છે તે સ્થળ અહીંયાંથી પચીશ જોજન પાછળ રહી ગયું છે. અશ્વોને હું મધ્યમ વેગથી ચલાવુંછું; પણ જે ઊત્તમ વેગે ચલાવ્યા હોત તો તે વસ્ત્ર પડી ગયાનું સ્થળ અહીંથી પચાશ જોજન પાછળ રહી જત.

એમ પરસ્પર વાર્તાલાપ કરતાં માર્ગમાં એક ખેડાનું વૃક્ષ આવ્યું. તે ઊપર મોટાં ફળ લાગેલાં હતાં તે જોઈ ખોતાનું કળાયાતુર્ય ખતાવવા સાડું દ્વિપર્ણ રાજ બોલ્યો.

રાજ—હુ કુખડા આ વૃક્ષપરના ફળની સંખ્યા વગર ગણ્યે હું કહિ ખતાવું કે એપર આટલાં ફળ છે. જ્યારે વિદર્ભપુરથી આપણ પાછા વળશું ત્યારે એ ફળની સંખ્યા હું એક ક્ષણ માત્રમાં તને કહી આપીશ.

કુખડો—હુ રાજન; ત્યારે હમણાં શું તમને કાળક્ષેપનો સંદેહ થાયછે! પરંતુ કાળક્ષેપનો કાંઈપણ ભય નહી રાખતાં એ વૃક્ષપર કેટલાં ફળ છે તે હમણાંજ કહી આપો.

રાજ—એ વૃક્ષપર અઢાર હજાર ફળ લાગેલાં છે.

એ પ્રમાણે રાજએ તતકાળ ફળની સંખ્યા કહી ખતાવી તે સમે કુખડાએ તે વૃક્ષના થામાં જોરથી એક મુઠિ પ્રહાર કરી સર્વ ફળ તોડી પાડ્યાં. તે રાજએ રથ ઊપરથી ઊતરીને સર્વ ફળો ગણી જોયાં તો જોટલાં ફળ પ્રથમ કલાં હતાં તેટલાંજ થયાં, તેમાં અધિક ન્યૂન કાંઈપણ થયાં નહીં. રાજએ કુખડાને કહ્યું કે, મને તું તારી પાસે જે અશ્વવિદ્યા છે તે શિખવ.

તે સાંભળી કુખડાએ રાજ પાસેથી પ્રથમ ગણિતવિદ્યા શિખી સીધા પછી તેને અત્યંત શિખવાડ્યો. થોડી વાર પછી અરુણે જનો સારથી છે એવો મૂર્ચપાળ પૂર્વદિશાદૃષ્ટ દરવાજા આવી જીભો તેમ કુખડે જનો સારથી છે એવો દધિપાણી રાજ પાળ ફૂંડિનપુરને દરવાજા આવી પહોંચ્યો; અને મૂર્ચનો સતેજ કિયું જેમ પ્રકાશના કાંઠાં તેમ દધિપાણી રાજનું મુખ પ્રકાશ કરવા લાગ્યું. તે રાત્રીતે વિષે નિંદાવશમાં ભેમીને સ્વપ્ન થયું. તે સ્વપ્ન તેણે પ્રાતઃકાળમાં પોતાના પિતાની પાસે વર્ણન કર્યું.

દમયંતી—હું તાત, આજ પ્રાતઃકાળે સ્વપ્નાવસ્થામાં મેં નિવૃત્તિ નામે દેવી જોઈ. એ દેવી પ્રથમ મને કહાવી આકાશમાં ગોરોશાપુરનાં વનમાં સ્થિત ગઈ. તે વનમાં મેં કુખડાસુપ્ત એક આશ્રવૃક્ષ દીઠું. નિવૃત્તિ દેવીએ મને કહ્યું કે તું આ વૃક્ષ કિપર ચડી જા. હું તેમની આજ્ઞાથી તે વૃક્ષ કિપર ચડી. વળી તેણે કમળનું પ્રકૃષ્ઠિત યથેશું પુષ્પ આશી હાથમાં આપ્યું. તે વૃક્ષ કિપર હું જે સમે ચડી તે સમે જ કોઈએક પંક્તી જ આગળથી તે વૃક્ષ પર ચડી ખેડું હતું તે પડી ગયું. દમયંતીનાં સ્વપ્નાંતરની એ પ્રમાણે વાર્તા સાંભળી વૈદર્ભ રાજા ખોલ્યો.

વિદર્ભે રાજા—હું પુત્રી તે પહોં સાંઢે સ્વપ્ન જોયું. આજ તારો ભાગ્યોદય થશે. તને જ કોરાલપુરનાં કીડાવનનું દર્શન થયું અને કુખડા સહિત તે આશ્રવૃક્ષ દીઠું તે તારા પતિનો આજ તને મેલાપ થશે એવી અગમચત્તનાં તને આપી. તારા ચઢવાથી જે પંક્તી પડી ગયો તે જોયું કુવર રાજદંશ થયો એમ જાણુજ. છેક પ્રાતઃકાળે તને સ્વપ્ન થયું તે જાણ્યે તને નાજ રાજા મળ્યો. મેં કહ્યું તે પ્રમાણે તારા સ્વપ્નાનાં પરિણામ થશે.

એ પ્રમાણે ભીમરથ રાજા દમયંતી પ્રત્યે વાર્તાલાપ કરતો હતા તે સમયે મુંગળ નામનો દૂત રાજા પાસે આવી રાજાને કહેવા લાગ્યો.

દૂત—હું રાજાને, નગરનાં દરવાજા આગળ આવી દધિપાણી રાજા ઉભા છે.

દૂતનાં વચન સાંભળી ભીમરથ રાજા મહા હર્ષથી તે સ્થળે ગયો. અને જેમ સ્વજનને મળે તેમ દધિપાણી રાજાને તે યાંથ ભીડીને મળ્યો. પરસ્પર કુરોળ સમાચાર પૂછ્યા. પછી ભીમરથે તે રાજાને પોતાની સાથે નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. ઉત્તમ અતિથિ જાણી ઉત્તમ રાજા મહાલમાં તેને ઉતારે આપ્યો ને તેની પ્રત્યે ખોલ્યો.

ભીમરથ—હું મહારાજા, આ કુખડે સૂર્યપાકમાં મહા ચતુર અને પ્રવિણ છે એવું મેં સાંભળ્યું છે માટે આપે એને સૂર્યપાક કરવાની આજ્ઞા આપો.

રાજાનાં વચન સાંભળી દધિપાણી રાજાએ તે કુખડાને આજ્ઞા આપી. પોતાના આશ્રયી રાજાની આજ્ઞા થવાથી કુખડાએ ઉત્તમમાં ઉત્તમ સૂર્યપાક કર્યો. તેવઠે સર્વ નોકર ચાકરો સં

હિત રાજાઓને લોજન કરાવ્યું. કુખડાની બનાવેલી રસોઈમાંથી એક થાળ દધિપર્ણુ રાજાએ દમયંતીને પણ લોજન કરવા મોકલાવ્યો. તે એવું જાણીને કે કુખડાની રસોઈ કૃત્રી ઉત્તમ થાય છે તે તે જાણે. પરિક્ષા કરવા સાઠ્ઠ દમયંતીએ તે થાળ લીધો અને તેમાંથી લોજન કર્યું. તે જ નળરાજાની રસોઈનો સ્વાદ તે આ કુખડાની રસોઈનો સ્વાદ તેને સમાન જણાયો; માટે પોતાના પિતાને તેણે એકાંતમાં બોલાવીને કહ્યું.

દમયંતી—હું તાત, આ કુખડો છે તે નળ છે એમાં કાંઈ સંશય નથી. અગાઉ એક મુનિએ પણ મને કહ્યું હતું કે નળ રાજાવિના અન્ય કોઈને સૂર્યપાક આવડતો નથી. વળી એ નળ છે કે નહીં એ વિષેની આ સૂર્યપાકની પરીક્ષા સિવાય સર્વ સિદ્ધિદાયક બીજી પણ પરીક્ષા છે તે એકે, મારા અંગની સાથે જેના સ્પર્શેકરી મારી રોમાવળી ઉભી થાય તો તે નળરાજા જ છે.

પુત્રીનાં વચન સાંભળી ભીમરથ રાજાએ દધિપર્ણુ રાજાને એકાંતમાં બોલાવ્યા અને કુખડાને પણ આદરપૂર્વક ત્યાં બોલાવ્યો. તે સમયે ભીમરથ રાજાએ કુખડાને કહ્યું.

ભીમરથ—હું કુખડા, તું તો નળ રાજા છે. (તે સાંભળી કુખડો મક્કકાઈને બોલ્યો.)

કુખડો—હું મહારાજ, તમને એ શો ભ્રમ થયો છે? જેનું સુંદર વદન, મનોહર સ્વરૂપ અને સુંદરહાસ્ય એવો ક્યાં નળ રાજા! નેં ક્યાં વિષકાજળ જ્યો હું કુખડો! મારા સરખા ગરીબ માણસનો ઉપહાસ કરવો એ તમો રાજ્યવંશીઓને યોગ્ય નથી.

તે સમયે દમયંતી પોતાના પિતા પ્રત્યે બોલી.

દમયંતી—હું તાત, એ કુખડાને કહો કે મારા અંગને એ પોતાની આંગળીથી સ્પર્શ કરે એટલે એ નળ છે કે નહીં! એ વાતનો હું નિર્ણય કરું.

રાજાની આજ્ઞા થવાથી કુખડાએ દમયંતીના વક્ષસ્થળમાં પોતાની આંગળીથી સ્પર્શ કર્યો. સ્પર્શ કરવાથી દમયંતીની રોમાવલી તરતજ ઉભી થઈ. એટલે દમયંતી બોલી.

દમયંતી—અહો શહ! તું કોણ છે? તે હવે મેં જાણી લીધું. હવે તું ક્યાં જવાનો છે.

એમ કહી બળાટકારે તેનો હસ્ત ઝાલી તેને પોતાના મેહલમાં દમયંતી લઈ ગઈ. ત્યાં અનેક પ્રકારના દમયંતીના હાવભાવથી અને શુદ્ધ સરલ પ્રેમે કરી કુખડાનું મન ગદ્ગદિત થઈ દ્રવિત થયું. અને દમયંતી ઉપર પ્રસન્ન થયો. તેથી તેણે નાગનાં આપેલાં પેટી અને શ્રીફળ તરત કાઢ્યાં. તેમાંથી વસ્ત્રાભૂષણ અંગપર ધારણ કર્યાં તે સમયે તેનું પૂર્વરૂપ પ્રકાશવા લાગ્યું. ઘણા કાળના વિરહદુઃખથી દગ્ધ થયેલી દમયંતી નળને કંઈ વળગી પડી. પ્રેમનાં બંધનોથી બંધાયેલાં તે દંપતી ઘણિયાર સુધી મુકત થયાં નહીં. ત્યાંથી થોડીવાર પછી નળ રાજા બહાર આવ્યો. તે સમયે ભીમરથ રાજા તેને મહા પ્રીતિપૂર્વક લેટ્યા અને ત્યાંથી પછી નળ રાજાને

રાજાને આરમાં લાવી. રાજાની કિપર નળ અને ભીમરથ સાથે ગયા. કૃનાંભની કરી ભીમરથ રાજા નળપ્રત્યે કહેલા શરણે. કહું નૃપસેષ આ અમારો પ્રાણ અને રાજપદની એ ખંધું તમારું છે.

દધિપર્ણ રાજાએ પણ સજ્જાત ધર્મ નળને નમસ્કાર કર્યો અને તે યોદ્ધા. કહું દેવ, મેં તમારો અભયુત્તર જે કંઈ પ્રાપ્તિ અપરાધ કર્યો હોય તેની મને દાખા કરો.

કૃમણપાણ ત્યાગી નળરાજા પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિત થયો તે સમયે જમઃ કંચુકી ત્યાગી નાગેદ્ર શોભાપમાન થાયછે તેમ નળરાજા પણ શોભાપમાન દીસવા લાગ્યો. એવા સમયે મહોદી રૂદ્રિનો ધણી હાથમાં બેઠેલો લઈ ભીમરથ રાજાને જોવાને અર્થે ધનદેવ સાર્યવાહુ ત્યાં આવ્યો તેનો નેદર્શન પૂર્વકૃત ઉપકાર સંભારીને પોતાના ખંધુની પેરે ભીમરથ રાજાની પાસે સન્માન કરાવ્યું.

ચંદ્રલા તથા કનુપર્ણને અને તેની પુત્રી ચંદ્રવતીયુક્ત વસંત શ્રીશંખરને પણ પોતાના દૂતો મોકલીને દમયંતીએ રૂદ્રિનપુરમાં તેણ્યાં. ત્યાં અનેક ઊપચારોથી દમયંતીએ તેઓની આગતા સ્વગતા કરી. એમ કરતાં એકે આંસ સુધી તેઓ ત્યાં રહ્યા; તે બધું એકે મહાદુર્ભાગ રહ્યા હોયમના! એમ તેઓને લાગ્યું.

એક દિવસ પ્રાતઃકાળે ભીમરથ રાજા રાજસભા ભરી વિરાજમાન થયો હતો ત્યાં કોઈ એક દેવતા આકારથી આવ્યો; તે હાથ લેણીને દમયંતી પ્રત્યે ખોદ્યો.

દેવતા—હું ભૈમી, તું તારા મનમાં સ્મરણ કર કે તાપસપુરમાં તાપસોનો સ્વામી જને તે પ્રતિજ્ઞાકરી સમ્યક્ત પમાડ્યો હતો તે પછી ચુલોદયતું કરનાર ચારિત્ર મેં અંગીકાર કર્યું તે હું ઉચ્ચતપના પ્રભાવે કરી સૌધર્મ દેવલોકમાં અમૃતત્રીકશર નામનો દેવ થયો છું. મિથ્યા ધર્મ મૂકાવી અરિહંત પરમાત્માના ધર્મમાં તે મને પ્રવેશ કરાવ્યો. તથા કરી મને આ દિવ્ય ફળ પ્રાપ્ત થયું. આટલું સંતી તું મહા પરાપકારણી છે.

એવું કહી તે દેવતા સપ્તકોટી સુવર્ણ મોહોરની ત્યાં વૃષ્ટિ કરી ચાલતો થયો. ત્યારપછી, વસંતશ્રીશંખર, દધિપર્ણ, કનુપર્ણ, ભીમરથ અને સભામાં બેઠેલા સર્વ રાજાઓએ મળી નળને રાજ્યાભિષેક કર્યો. ત્યાર પછી ત્યાં જટલા રાજાઓ હતા તેઓએ પોતપોતાના રાજમાંથી પોતપોતાની ખજાના સેના રૂદ્રિનપુરમાં બોલોવી મંગાવી. જોશીઓએ જે ચુલોદયસતું મહાદુર્ભાગ આપ્યું હતું તે ચુલોદયસે સર્વ રાજાઓને સેના સહિત સાથે લઈ નળરાજા કોરાતાપુરે ભણી ગાદ્યો. કને કરી સર્વ અયોધ્યાના વનમાં આવ્યા. ક્ષરને ખમર ધઈ કે નગરની બહારના કુચીવનમાં સેનાસહિત નળરાજા આવીને ઊતર્યો છે. તેથી કરી ક્ષરતું મન લયલીત ધઈ કંપવા લાગ્યું. નળે ક્ષરની પાસે દૂત મોકલ્યો ને તેને કહાવી મોકલ્યું કે હું ક્ષર કરી ખીજવાર તું મારી સાથે દ્યુત રમણ કર તારી લક્ષ્મી તે મારી યશ અથવા મારી લક્ષ્મી તે તારી યશ.

એવાં દૂતનાં વચન સાંભળી મૃત્યુભય ત્યાગી દ્યુતમાં કાવી ગએલો કુવર નળરાજ જે
કરી દ્યુત રમવાને માટે આવ્યો. રમતાં રમતાં સર્વ રાજપાટ સમૃદ્ધિ કુવર પાસેથી નળરાજને
જીતી લીધી. ભાગ્યોદય થવાનો હોયછે ત્યારે સર્વ ક્રિયા સિદ્ધ થાયછે.

નળરાજએ કુવર પાસેથી રાજપાટ પોતાને હાથ કરી લઈ રાજ્યમાં પોતાના નામની અજ
ફરવાવી. લક્ષ્મીહિન અને દુષ્ટ તોપણ તે પોતાનો બંધુછે એવું જાણી દયાસાગર નળરાજને
કુવરને પ્રથમ પ્રમાણે યુવરાજની પદવી આપી. નળરાજએ નિષ્કંટક રાજ ચલાવ્યું. તે
નિંદાનું સ્થાન થયો. માહા ભાગ્યવાન નળરાજનો ફરી ભાગ્યોદય થયો. તે સમયે અને
રાજાઓ પણ ઉત્તમ ભેટ સામગ્રી લઈ તેને મળવા આવ્યા. નળ અને દમયંતી રાજ્યશ્રી
ભૂષિત થએલાં એવાં તેમને કુશળ સમાચાર પૂછી મળવા આવનારા રાજાઓ પણ આનંદ
પ્રાપ્ત થયા. એ પ્રમાણે સર્વને ઉત્સાહ દાતા નળરાજએ હજારો વર્ષ ભક્તીર્દનું રાજ ભોગવ્યું
ત્યાર પછી આકાશથી દેવગતીને પામેલો નિષધ રાજાનો જીવ નળની પાસે આવી કહેવા લાગે.

દેવતા—હું રાજન, હવે તમારે રાજ્યભોગની અવધ આવી રહીછે. એવું દેવતાનું વચન
સાંભળી સંસારથી વૈરાગ્ય પામીને બીજે દિવસે પુષ્કલ નામના પોતાના પુત્રને રાજ્યાભિષેક કરી
વૈદલી સહિત જિનસેન નામના આચાર્યના ચર્ણાવિદને આશ્રયે જઈ ચારિત્ર વ્રત ધારણ કરું
અંત સમયનેવિષે અનશન વ્રત ધારણ કરી સમાધીદ્વારા મૃત્યુ પ્રાપ્ત થઈ નળનો જીવ કુવર નામે
દેવ થયો તે દમયંતી ત્યાં દેવીપણે ઉપની અને કુવરદેવની જ સ્ત્રી થઈ.

આ નળાખ્યાન કહી વિદૂર ધૃતરાષ્ટ્રને કહેછે.

વિદુર—હું ધૃતરાષ્ટ્ર, આ નળકુવર આખ્યાન મેં તને કહી સંભળાવ્યું તેનો તું વિચાર કર.
કુવરે દ્યુત રમીને પૃથ્વી જીતી લીધી તોપણ તેને અંત સુધી તે સ્થિર રહી નહીં. એતો પ્રત્યક્ષ
કે જની કુર બુદ્ધિછે તેની લક્ષ્મી કદાપી કાળે સ્થિર રહેતી નથી. દ્યુત રમી પૃથ્વી જીતી લીધી
તથા દુષ્ટબુદ્ધિ કુવરનું માન આનતા પામ્યું. બીજા કાંઈપણ થઈ શક્યું નહીં. માટે એવાં કામ
સર્વજનોને મહા લજ્જિત કરનારાં છે. જેમ દ્યુત રમવામાં અંતે કુવરનો જય ન થયો તેમ તારા
પુત્રોનો પણ દ્યુત રમવામાં અંતે જય નહીં થાય. કદાપી દ્યુત રમીને તારા પુત્રો પાંડવો પાસેથી
પૃથ્વી જીતી લેશે ને પાંડવો તે આપશે નહીં તો તારા પુત્રોમાં અથવા તારા પક્ષમાં એવો કોણ
વીરપુરુષછે કે તેઓની પાસેથી બળાત્કારે પૃથ્વી લઈ લેશે? જો કોઈ એઓની સાથે કલહ કરશે
તેમને તથા તારા પુત્રોને તેઓ મારી નાખશે. તેમ છતાં ધર્મરાજ સત્યવાદી છે માટે જો તે
દ્યુત રમતાં પૃથ્વી હારી જાય તો આપી દે, પરંતુ ભીમ અને અર્જુન જીવતાં તારા પુત્રો પાસે પૃથ્વી
રહે એવું મને ભાસતું નથી. જેમ કુવરની પાસેથી નળરાજએ અંતે બળાત્કારે પૃથ્વી લીધી.

લીલી તેમ તારા પુત્રો પાસેથી પાંડવો પૃથ્વી પ્રજાત્કારે સદ્યેશો તો તમો લોકોમાં હાસ્યને પ્રાપ્ત
 યશો ને રત્ની ઈંદ્રપ્રસ્થ પશુ તારા પુત્રોને હાથ નહી રહે. લાલ સેવાનતા મૂળ્ય હશે તેનો પ્રભુ
 લમ-યશો હે ધૃતરાષ્ટ્ર, મનેતો એવું લાસેછે કે જ્યેમ નજરાબનએ દયા લાવી ક્ષવરને તેની પ્રથમ
 મનો યુવરાજ પદવી હતી તે આપી પશુ તારા પુત્રોને તો દયા લાવી કોઈ કરું દેવાવાળો છે નહીં.
 કાંતો તારા પુત્રો અંતે દેરાત્યાગ કરશે કે કાં તો યુદ્ધમાં પોતાના પ્રાણ ત્યાગ કરશે. કારણ જ્યારે
 મનુષ્યનું એવર્થભંગ થાયછે ત્યારે તેને પોતાના સંબંધીઓમાં રહેવાનું આશકય થઈ પડેછે.
 માટે હે ધૃતરાષ્ટ્ર તારા પુત્રોને પાંડવો પ્રત્યેના ખોટા આગ્રહથી પાછા હટાવ. દ્યુત રમવું સાફ નથી.
 અને હુને કોઈનું સાફ કર્યું પણ નથી.

એ પ્રમાણનાં વિદુરનાં હિતશિલાનાં વચનો ધૃતરાષ્ટ્રને જ્યેમ પાણીથી ભરેલા ઘડમાં માવ એક
 ખિંડુ બળાંડેડીએ તોપણ નીચે ફળી જાય તેમ હૃદયમાં સારાં લાગ્યાં નહીં. જન્મથી જન્મ જન્મ
 કર્મને પ્રમાણુ તેને ધર્મની વાત સારી નહીરી લાગેછે.

ધૃતરાષ્ટ્રે વિદુરનું કહ્યું આનું નહીં તેથી વિદુર, મનમાં અતિ ખિન્ન થઈ હસ્તિનાપુરમાં
 ત્યાંથી આવતો રહ્યો. ત્યાર પછી ધૃતરાષ્ટ્રે સગા દેખારાવતું નિમિસ કરી યુધિષ્ઠિરને ઈંદ્રપ્રસ્થમાં
 બોલાવવા સાફ જ્ઞપ્ત્યથતે હસ્તિનાપુરમાં મોકલ્યો. હસ્તિનાપુરમાં આવી યુધિષ્ઠિર ઈંપર અતિ-
 શય પ્રીતિ દર્શાવી જ્યદ્ધ બોલ્યો.

જ્યદ્ધ—હે યુધિષ્ઠિર, અમારા સર્વ સંબંધીઓમાં તું મધ્ય યુદ્ધિવાન, અગ્રગામી અને
 સર્વને આલુષિમનો કહાતો છે. તારા દુર્યોધન જાઈએ તને આ પ્રમાણુ કહેવા મને કહ્યું છે કે
 મને નવી સભા બનાવી છે; તે જોવા સાફ તમારે આવવું જોઈએ. કારણ ઊત્તમ વસ્તુ પ્રાપ્ત
 થઈ હોય કે પોતાના સંબંધીઓ તથા મિત્રો ન જુએ તો તે વસ્તુની પ્રાપ્તિ સારૂ થઈ કહેવાય
 નહીં. એ પ્રમાણુ કહાવ્યું છે, માટે તમે ઈંદ્રપ્રસ્થ ચાલો. તમારા આવવાથી સર્વને આનંદ પશે.
 અંગેજ દેવસર થશે માટે આવજા ચાલો.

એવાં જ્ઞપ્ત્યથનાં વચન સંભળી મધ્ય પ્રીતિસહિત પોતાના નાનાજાઈઓ અને દુષ્ટન-
 કીને સ્થા સદ્યેજમ પૂર્વેના પવતની સ્થાય અને વીજળી સ્થાય એવ ચાલેછે તેમ યુધિષ્ઠિર ઈંદ્રપ્ર-
 સ્થમાં આવ્યો. સેનાની મારફરુજીએ કરી જાણ આકાશમાં ફલ ફરરી રહી હોયના! એમ
 કરનાં સર્વ સાથ જ્યારે ઈંદ્રપ્રસ્થ સમિપ આવ્યો ત્યારે દુર્યોધન તેને જોવા સાફ સ્થાને ગયો.
 પરસ્પર જાણ પાંડે આગળ યુધિષ્ઠિર ને તેમની પાછળ દુર્યોધન એમ જાન સહિત અનુક્રમે
 ઈંદ્રપ્રસ્થમાં આવ્યા. જ્યેમ ઈંદ્રપુરીમાં ઈંદ્ર પ્રવેશ કરેછે તે સમયે ત્યાં જિજ્ઞે દેવસર થયે
 તેમ ઈંદ્રપ્રસ્થમાં યુધિષ્ઠિર પ્રવેશ કરીને તે સમયે જિજ્ઞે દેવસર થયે. જ્યારે દેવસર ને

અંતઃકરણમાં કપર એવા સમઢીના વૃક્ષતુલ્ય ધૃતરાષ્ટ્રને યુધિષ્ઠિરે પ્રીતિપૂર્વક નમસ્કાર કરી
 દુર્યોધને યુધિષ્ઠિરની ખડુ આગતા સ્વાગતા કરી. જાણ કે યંત્રેનો એકજ આત્મા હોવા
 તેઓનાં ક્રોધાળ હૃદય છે તેઓને કોઈ માણસ ઉપર ઉપરથી પ્રેમ બતાવે તો પણ તેઓ તેને
 કદ પ્રેમજા જાણે. છજ ભેદની વાત તેઓ જાણેજ નહીં. કેળાના વૃક્ષમાં લાકડી પણ પ્રવેશ કરે

વજા દિવસ મુધી યુધિષ્ઠિર રાજા ઇંદ્રપ્રસ્થમાં રહ્યો. યુધિષ્ઠિરને હસ્તિનાપુરમાં ઘણા સિંહ
 મુધી ન આવ્યો જોઈ લિપ્તમાદિક પણ ઇંદ્રપ્રસ્થમાં આવ્યા. કહીં ચતુરંગી સેનાઓ ઉભી
 રહીછે, કહીં દ્યુત ખેલાય છે ને તેઓમાં પરસ્પર વાચાલ તાલિકા થઈ રહીછે, કહીં નાના પ્રકારની
 મનોહર ક્રીડા થાયછે; નાના પ્રકારનાં રમતગમતનાં સ્થાનોમાં, પ્રતિપદમાં, પ્રતિસ્થાનમાં
 પ્રતિ દેવાલયોમાં અને દરવાજાઓમાં એમ સર્વ સ્થળે એવી અદ્ભુત રચના બનાવી છે કે તેને
 વર્ણન પણ થઈ ન શકે. તે રચના દુર્યોધન યુધિષ્ઠિરને બતાવતો હતો. દુર્યોધન તો
 યુધિષ્ઠિરના પાંચ પાંચો ઇંદ્રપ્રસ્થની રચના અહીં તહીં ફરીતે જોવા લાગ્યા. દ્યુત રમવાન
 જોઈ યુધિષ્ઠિર પ્રત્યે બોલ્યા. કે હું મહારાજ આપ પણ દ્યુત રમોતો સારૂ. એવાં દ્યુતકામોને
 વખત માંગવી ઇંદ્રનુભ્ય તેની સગથી છે એવો દુર્યોધન યુધિષ્ઠિર રાજા પ્રત્યે બોલ્યો.

દુર્યોધન—હું મહારાજ, આ લોકોનું કહેવું આપને માન્ય કરવું જોઈએ છે.

યુધિષ્ઠિર—આનું સારૂ. હું તે માન્ય કરું.

એમ કહી દ્યુતરેની માથે યુધિષ્ઠિર તથા દુર્યોધન એ યંત્રે જાણ દ્યુત રમવા માંડ્યા.
 દ્યુતરૂત તેઓ યુધિષ્ઠિર સાલ ચિત્રવાળા પોતાના બંધુઓ સહિત રમતમાં બેઠો. સૌખ્યકાંડિ
 દ્યુતે સહિત રાજા દુર્યોધન પણ રમતમાં બેઠો. પરસ્પર ખાસાઓ નંખાવા માંડ્યા. એક પક્ષ
 માળા બે રહેતો બીજા પક્ષમાં પણ રહે; એક પક્ષભાગીના ચાર રહેતો બીજા પક્ષવાળા ત્રણ
 રહે. એમ પરસ્પર જલ્દ બેસે. પ્રથમ આરંભમાં તો માત્ર ક્રીડાને માટેજ કોઈએ મોખી
 રાખે. કોઈએ જત કોઈએ જીતે. મોટી રકમ આવળ જ્યારે દ્યુતનો ખેલ વધવા માંડ્યો ને બાજુ જત
 પણ આવતી ત્યારે એકમીએનું પાંચમી મુખફની અંગૂઠીએ પરસ્પરે હાર જીતમાં મોટી રકમ
 કે મજાદે હવ મોજો. પર ને તેની જીત થાય ને સમયે તેની સમિપ બેઠાઓ આનંદજે
 હાર જીતે. એ પક્ષની જીત થાય તેમ પક્ષમાં લગ્નની પ્રકાર થાયછે. તાંબુલ, સગી ભોજન
 અને જાણકિરિ હિંદુ એ સર્વ રમવાનાં ખાન આદિ સિમરી ગયા. આ સગીરે કે દિવસ તેને
 પણ પક્ષજીતે જીતે રહે નહીં. એમ પરસ્પર દ્યુત રમતમાં સર્વ નિરમાર્ગ થઈ ગયા. જ્યાં
 સર્વે પક્ષજીતે રમવાની બને પ્રમાણિકતા રમવા ત્યાં ત્યાં મુધીમાં તે કોઈ લગ્ન થઈ
 જિનેને લગ્ન થયે અને કોઈએ દુર્યોધનને હાર થયે; પણ એવી રીતની સરવ રચનાઓ રમ

પણીવાર રહી નહીં. થોડીવાર પછી દુર્યોધનના પક્ષતાળાઓએ સરસ સ્વભાવથી રમવાનું ત્યાગી કૃતિકપણે રમવા માંડ્યું. તે સમય જેમ મંત્રવટે દૃષ્ટિ ખાંધી હોય તેમ અંધ થાય છે તેમ પોતાનો હારનો પારનો પડતાં છતાં યુધિષ્ઠિર રાજ તે દેખતો નથી. શત્રુનિએ અસાવિદ્યામાં પોતાની કુશળતા જે આગળ દુર્યોધનને કહી સંભળાવી હતી તે પ્રમાણે દુર્યોધન હવે ઘવ પેચ રમવા લાગ્યો. કૃતિકપણની ખોટી રમતથી યુધિષ્ઠિર રાજને અંગડોપરનાં ઊત્તમ વસ્ત્રાભૂષણ સર્વ હારી ગયાં. તે જોઈ કણ્ઠાદિકોને ખહુ આનંદ થયો. હિલુક પક્ષી મૂર્ચની નિરંતર કિપેલા કરે છે.

માળામાંથી એક જ પુષ્પ ખસી પડે તેનો જામરને કાંઈપણ શોક થતો નથી તેમ વસ્ત્રાભૂષણના હારવાથી યુધિષ્ઠિર રાજને કાંઈપણ શોચ મતમાં થયો નહીં. પરંતુ જેમ શીખરતુમાં જ્યાં ત્યાંનાં જળાશયો સુકાઈ જાય છે તેમ જો પ્રમાણે રમતાંરમતાં યુધિષ્ઠિરરાજ પોતાનો સર્વ રાજભંડાર હારી ગયો. તે સમયે જ્યેષ્ઠા તેના ધાંધુજનો હતા તેઓનાં હૃદય અને મુખ મ્હાની થયાં. જ્યેષ્ઠા પ્રતિપક્ષિઓ હતા તેઓનાં હૃદય અને મન પ્રકુલિત થયાં. દ્યુત ક્રીડાની (હાર્યો જુગારી બમણું રમે) એવી લીલાથી અન્યોત્ય પણ ધારીને ગેલ. હાથી, ઘોડા અને રથ આદિ સર્વ વસ્તુઓ યુધિષ્ઠિરરાજને પણમાં મૂકી. તે સમયે યુધિષ્ઠિર રાજને ભીષ્માદિક કહેવા લાગ્યા.

ભિષ્માદિક-જ્યાં સુધી પરસ્પર દ્યુત રમવું એ ક્રીડામાત્ર હતું ત્યાં સુધી સર્વ ટીક હતું; પણ હવે તો તમે ઉન્મદ થઈ રાજપાટ હારવાની ખાજ માંડી ગયા છો તે સાચું નથી. દ્યુત રમવામાં જો આપ સરખા રાજપાટ હારી જાય તો સૂર્યમાં પણ અંધકાર ફીસવો જોઈએ. સર્વ લોકો દુર્વ્યસનને વંશ થઈ રહે તો પછી ત્રેટગુણોનું શું કામ છે? વળી એક પાત્રમાં અમૃત અને વિષ એ કોઈ સ્થળે એકઠાં દીધાં છે? આટલું દ્યુતદાવાગ્રિથી તમારે નિવૃત્ત થવું જોઈએ. તું જોતો ખરો, કે તારે કાદગણેરૂપ વસ્ત્ર દ્યુતદાવાનજમાં દગ્ધ થઈ જાય છે.

જો પ્રમાણે ભીષ્માદિ આજ્ઞાઓએ યુધિષ્ઠિરરાજને હિતારાજાનાં વચન કહી શિખામણ દીધી, પણ યુધિષ્ઠિરે કોઈનું કહ્યું માન્ય કર્યું નહીં. કારણ, જ્યારે દૈવ પ્રતિકુળ થાય છે ત્યારે સારા માણસોની પણ ખુદિ વિપરીત થાય છે. જગ્યાથી યુધિષ્ઠિરની હાર જોઈ શકાઈ નહીં એવા કટલાક જનો તો ત્યાંથી આવતા થયાં. એથી ધંધથી એહ, તારા નક્ષત્ર અને ચંદ્રાદે અસ્ત થઈ ગયેલાં એવું આકાશ અંધકારને જેમ પ્રસન્ન કરે છે તેમ હાથી, ઘોડા અને રથ આદિક સર્વ રાજસમૃદ્ધિ હારી ગયેલો યુધિષ્ઠિરરાજ કણ્ઠાદિકોને પ્રસન્ન કરતાર થયો. તે કિપરાંત યુધિષ્ઠિર રાજને પોતાના રાજમાં જે રત્નાદિકની ખાણો હતી તે, તથા પુર, ગ્રામ, અને જટસી પોતાની પૃથ્વી હતી તે એમ સર્વ એકલ ફેરે હોડમાં મૂક્યું. તે સમયે ત્યાં જ્યેષ્ઠા સભાજનો કહેવા લાગ્યા.

સભાજનો-સમય આકર પુર ગ્રામ વિગેરે એક વખતેજ હોડમાં મૂક્યાં ન જોઈએ. થોડ

થોડે મૂકતા જાઓ. (એવું યુધિષ્ઠિરને કહી દુર્યોધનને પણ કહેછે.) તને આવી રીતે રમવું યોગ્ય નથી. પણમાં નહિ મૂક્યા યોગ્ય વસ્તુઓને પણમાં મૂકતાં દુર્નિવાર યુધિષ્ઠિરને કોણ શરે? તે કોઈની પણ આ સમયે મર્યાદા રાખતો હોય તો તેને આ દુષ્કર કર્મથી ગમે તેમ કરીને પણ જેને લગ્ન વિપજ્ઞ થઈ ગઈ તેને કોણ કહી શકે! તો પણ સર્વ પૃથ્વી ધર્મરાજને પણ મૂકી છે તે કદાપિ દુર્યોધન જીતી લે તો તે પૃથ્વી દુર્યોધનના તાળામાં ક્યાં સુધી રહે તેની અચ્છ દાસવરી જોઈએ છે એવું સભાજનોએ કહ્યું તે સાંભળી કર્ણ ખોલી ઊઠ્યો. પણમાં મૂકી ધર્મરાજની પૃથ્વી દુર્યોધન જીતી લે તો એના તાળામાં એ પૃથ્વી બાર વર્ષ સુધી રહે.

સભામંદો—હીક ખહુ સાંઢં.

રમતમાં યુધિષ્ઠિર રાજ પૃથ્વી પણ હારી બેઠો. હવે જ્યારે પોતાનું કાંઈપણ રહ્યું નહીં ત્યારે એણે પોતાના પ્રિયબંધુઓને પણમાં મૂક્યા, ને બોલ્યો.

યુધિષ્ઠિર—જે હું રમતમાં હાડું તો આ મારા પ્રિયબંધુઓ તે દુર્યોધનના દાસત્વમાં રહે.

એ પ્રમાણે યુધિષ્ઠિરને પણ મૂકતો જોઈ જેમ યમકૃત જોઈ હાહાકાર થાય છે તેમ લોકોએ હાહાકાર થયો. કોઈ કર્ણાદિની સ્તુતિ કરે અને કોઈ નિંદા કરે, કોઈ દુર્યોધનની સ્તુતિ કરે ને કોઈ નિંદા કરે, કોઈનો યુધિષ્ઠિરની નિંદા કરે છે ને કોઈ સૌખ્યની નિંદા કરે છે, કોઈનો દુર્યોધનને પ્રસન્ન થઈ મળે છે, કોઈનો પોતાના જજાતની આજ્ઞામાં ક્યા વરતે છે? એવું કહી ભીષ્મદેવનાદિકની સ્તુતિ કરે છે. વિદ્યાતા પ્રતિકુળ થવાથી યુધિષ્ઠિરરાજ પોતાના ભાઈઓને પણ જસરે પણમાં હારી ગયો ત્યારે આખરે પોતાના આત્માને પણમાં મૂકતો હવો. તે સમયે તે લોકોમાં મનુષ્ય કેર વરતાઈ રહ્યો અને હાહાકાર શામ્લ થયો. સભાજનોના અને આશ્રિતોના હાહાકાર સંભારતે સર્વ વિદ્ય શામ્લ દૈત થઈ ગયું. ભીષ્મદેવ સ્વજનોએ તે સમયે યુધિષ્ઠિરને હારી પુત્ર નહીં રમતમાટે થયુંએ કહ્યું પણ તેણે કોઈનું કહ્યું માન્યું નહીં. પર્વતના શિખરપર જળ જોમ રહી રાહતું નથી તેમ ભીષ્મદેવની દુનપ્રતિવેધવાણી યુધિષ્ઠિરના હૃદયમાં સ્થિત ન થઈ. પણમાં ગમે હારી મર્યો ને આખરે ધર્મરાજ પોતાનો પંડ પણ હારી ગયો. વૃક્ષપરથી નીચે પડ્યા પડી જઈને જેમ વિષ્ણુમણુ કરે છે તેમ હવે યુધિષ્ઠિર રાજ મનમાં શોચ કરવા લાગ્યો. તે સમયે કિષ્કિન્ધાએ મિત્રપણું જણાવી શકુનિ બોલ્યો.

શકુનિ—હું યુધિષ્ઠિર. પંચાલીને પાળમાં મૂકી તું તારો પંડ તો પાછો જીતી લે.

એવું શકુનિનાં વચન સાંભળી યુધિષ્ઠિર રાજને દ્રૌપદીને પણ પાળમાં મૂકી. દ્રૌપદીને પણ મૂકીને એનાં મંદિરનીકુચમાં દુર્યોધન જોઈ એને કોણ પુછય છે કે જેને નેત્રોમાં પાણી ન આવે તે સમયે મને લોકો બોલે એટલા સુખી.

લોકો—(પરસ્પર) જગુ આવી રીતે દુનઃપ્રીયનો ફેદ રત્ની યુધિષ્ઠિર સરખા મહાત્માની
અનંતવચ્ચા કરી એક દુષ્કોથતને ધિક્કારે. ક્રોધદીને પગમાં ફૂટી છે તેથી ક્રોધદીના મહાત્માથી
તે યુધિષ્ઠિર રાજા આ વખતે હતે નો હતે પણ ખરા.

એવી રીતે લોકો જ્યાં પરસ્પર વાતોલાપ કરે છે ત્યાં તો શક્તિ આદિકતા હવે પોતે મને
જગ્યા કે ક્રોધદીને હતી લીધી, હતી લઈ. તે સાંભળી સર્વે લોકો સ્તબ્ધ અને મુગ્ધિત થઈ
ગયા. મહાપિરામનાં પ્રવેશ કરી માણસ જેમ મૃતનુદ્ધમ થઈ જાય છે તેમ પાંડવો મૃતનુદ્ધમ થઈ
ગયા. દુર્યોધન હવે પોતાના કાંઈકોને આજ્ઞા કરે છે.

દુર્યોધન—પાંડવોનું સર્વસ્વ આપણે સ્વાધિન કરી સો.

મુખતી થી નિસ્પતન થઈ ગઈ છે એવા કીરવો મહામદથી પરિપૂર્ણ થયા. અન્યાયથી
ખીજતી વસ્તુનું હરગ કરી ચોર જેમ આનંદને પ્રાપ્ત થાય છે તેમ સર્વ કીરવો મદોન્મત્ત થઈ
આનંદને પ્રાપ્ત થયા. દુર્યોધન જેવો પોતાના ભાઈ દુરાસનને આજ્ઞા કરે છે કે પાંડવોના અંગ-
પરથી વસ્ત્ર કિતારી લે, તે પેટલાં તો પાંડવોએ પોતાની મેળેજ અંગપરનાં સર્વ વસ્ત્રાભૂષણ કિતારી
આપ્યાં, ને રૂંક સ્થિતિનો માણસ જેવાં કાઠેલાં તુટલાં ધૂળ વસ્ત્ર પેહેરે તેવાં પેહેર્યાં. પછી
તેઓ અધોમુખ કરી બેઠા. હર્ષોન્મત્ત થઈ મંદ શુદ્ધિના દુર્યોધને દુરાસનને ખીજ આજ્ઞા કરી.

દુર્યોધન—હે દુરાસન પુલ્કશી ક્રોધદીને હવે અહીંયાં સભામાં તેરી લાવ.

જેટલાતનો આજ્ઞાકિત દુરાસન ક્રોધદી પાસે જઈ બોલ્યો.

દુરાસન—હે ક્રોધદી, તારા દુર્યોધિ પતિઓએ દ્યુતકેસી કરતાં પણમાં તને હારી બેઠા છે
અને તને મારા જેટલાત દુર્યોધને હતી લીધી છે; તે તને સભામાં બોલાવે છે; માટે ચાલ. જો
તું પાંચરે પાંચરી નહીં આવે તો હું તને બળાટકારે સભામાં લઈ જઈશ.

એમાં તેનાં વચન સાંભળી ક્રોધદી કદશુસ્કવરે અને દયામણ મુખ કરી બોલી.

ક્રોધદી—હે દિવ્યર, મેં એક વસ્ત્ર પહેર્યું છે, વળી હું રજસ્વળા થઈ છું, તેથી હું શી રીતે
સભામાં આવી શકું? વળી હું તમને પુછું કે યુધિષ્ઠિર રાજા મને પણમાં હાર્યા, પછી પોતાનો
પંડ પણમાં હાર્યા કે પેટલા. જો એ પણમાં પેટલા હાર્યા હોય તો પોતે પરતંત્ર થયા ગણાય અને
જ્યારે પરતંત્ર થયા ત્યારે ખીલ કોઈ ઊપર એમનો શી રીતે દાવો લાગે? સૂર્યોદય થયો અને
સર્વ સ્થળે તેનો પ્રકાશ પડ્યા લાગ્યો તે સમયે ચંદ્રમાના દેખાવા છતાં તે નિશાપતિ કેમ કહેવાય!
એ પ્રમાણે ક્રોધદી સાચ બુદ્ધિનો નિર્ણય થવાનો વિવાદ કરતી હતી તે સાંભળી દુર્યોધનનો
નાહાનોભાઈ દુરાસન ક્રોધ કરીને બોલ્યો.

દુરાસન—હે ક્રોધદી, તું બહુ વાચાળ છે. તારાં વાચાળપણ તણ હવે આગળ ચાલું

છે કે નહીં. પ્રથમ તો યુધિષ્ઠિરને ધર્મી પુરૂષ માનતી હતી ન હોવે “એ પેહેલા હાર્યા ને પછી હારી? કે મને હાર્યા પછી પોતે હાર્યા,” એવાં એવાં છુટી પડવાનાં પ્રશ્ન કરેછે? તારા એવા બે વાથી હું એમ માનુંછું કે તું બૃહસ્પતીને પણ મુખમાં લખેછે. એ પ્રમાણે તેની ચેષ્ટા કરી કસ્તુરીવાળું જવા કરાવાળી દ્રૌપદીને ચોટલે ઝાલી દુઃશાસન બહાર આણી. તે સમે દ્રૌપદી બોલી.

દ્રૌપદી—અરે આ કવો કોપ!! હે પાપ, તું કૌરવદૂળમાં પાપવૃક્ષ છે કે શું? જે મને બુદ્ધિસ્વણા છતાં ગુરૂ, પિતા, ભર્તાર અને વડિલો સમક્ષ સભામાં લઈ જાયછે!! બંને નેત્રોમાંથી જલ વરસેછે, વાણી શિથિળ થઈ ગઈછે એવી દ્રૌપદી રૂદન કરતી કરતી આગળ ચાલી ને બોલતી બને.

દ્રૌપદી—અરે!! આજસુધી ભર્તાર સિવાય કોઈએ માંડું મુખ જોયું નથી ને આજ માંડું સર્વ શરિ મારા શ્વશુરાદિક વડિલો જોશે. હે દુરાત્મન!! આ તું શું કુંડર્મ કરેછે. કર્મસાક્ષી ભગવાનને તું શું જોતો નથી. હે મૂઠ; પરસ્ત્રીને તું સ્પર્શ કરેછે તેથી કર્મસાક્ષી ભગવાન એક ક્ષણમાં તને ભસ્મ કરી નાખશે.

એમ કહેતી જાયછે ને મહા કંરુણાસ્વરે રૂદન કરેછે. સિંહ જેમ હરણીને તાણી બને તેમ દુઃશાસન દ્રૌપદીને તાણી જતો હતો તેવી અવસ્થાવાળી દ્રૌપદીને સર્વ લોકોએ દીઠી. તે સમયે સારા મનુષ્યો પણ દુઃશાસનને ધિક્કારીને શાપ દેવા લાગ્યા. કોઈના મુખથી સારી વાણી નિકળી નહીં. દ્રૌપદીને ક્ષેષિત થતી જોઈ સર્વ લોકો યુધિષ્ઠિરની નિંદા કરવા લાગ્યા.

લોકો—અરે દ્યુત રમતા પેહેલાં યુધિષ્ઠિરની બુદ્ધિ અને જ્ઞાનનો કેમ લોપ થઈ ગયો હતો. જેમ વર્ષાઋતુમાં નદીનું જળ કીનારાને તોડતું વહેતું જાયછે તેમ દ્રૌપદીના નેત્રોથી જળધારા ચાલી રહીછે, તે જોઈ લોકોનાં હૃદય ભેદન થઈ જાયછે, અને સર્વ મહા શોકાતુર થઈ રહ્યાછે. ક્ષેષિત, એક વસ્ત્ર જણ પહેર્યું છે અને નેત્રથી જેને જળધારા છુટેછે એવી દ્રૌપદીને અન્યાયકૃત્ય કરનારા દુઃશાસને સભામાં આણી. મ્હાની મુખવાળી દ્રૌપદીને દુરથી આવતી જોઈ પાંડુપુત્રો મહા લજ્જિત થઈ અધોમુખ કરી ગયા. “ઘરમાં રક્ષણ ન કરી શક્યા તો સભામાં આપણે શું રક્ષણ કરવાના હતા?” એવું વિચારી ભીષ્માદિકોએ પણ દ્રૌપદીને જોઈ લાજથી પોતાનું મુખ વસ્ત્રે કરી ઢાંકી લીધું. દુર્યોધનની દૃષ્ટિ દ્રૌપદી ઉપર પડી અને પ્રીતિપૂર્વક મહા હેતથી તેની ભણી જવા લાગ્યો. પછી અતિ કૃશોદરી દ્રૌપદીપ્રત્યે દુર્યોધન બોલ્યો.

દુર્યોધન—હે ભદ્ર હોવે તાહારી અને માહારી પરસ્પર પ્રીતિ થશે. આજના દિવસ સુધી તારે પાંડવોનું પાણિયહણ રહ્યું એ આપણે ઉભયને એક મહા વિઘ્ન વીતી ગયું.

એમ કહી પોતાની ઝાંઘ ઉપરથી વસ્ત્ર ઊંચું લઈ દ્રૌપદીને શાન કરી સમજાવ્યું કે અહીં આવી મારા બોળામાં બેસ. એવું તેનું અસહ્ય કૃત્ય જોઈ અધર પીસીને, રૂદત નેત્રો કરી મહા ક્રોધયુક્ત થઈ દ્રૌપદી બોલી.

દ્રૌપદી—કુરુક્ષેત્રમાં કાળકૂટ વિષકૂપ હે દુર્યોધન, મારા કોઈ સંબંધીઓ તથા કોઈ મારો-
પ્રિય અહિંયાં હોયતો તારું આત્મ અનુચિત પોણું તે સહન કરી શકે? અને તારું તથા તારા
નાનાભાઈનું જીવનું થાય? (એમ દુર્યોધન પ્રત્યે બોલીને પછી સર્વ સંભાનનો પ્રત્યે બોલવા લાગી.)
દ્રૌપદી—હે સંભાનનો, તમોએ જોયું છે તો કહો કે યુધિષ્ઠિર રાજા પ્રથમ પોતાનો પંડ હારી
ગયા છે કે મને હારી ગયા પછી પોતે હાર્યા છે?

(દ્રૌપદીનું જીવું બોલવું સાંભળી સર્વ સ્તબ્ધ થઈ ગયા પછી કહ્યું બોલી ઉઠ્યો.)

કૃષ્ણ—હે દ્રૌપદી, યુધિષ્ઠિર રાજા રાજ્યથી વિગેરે સર્વસ્વ હાર્યાં તેમાં તું પ્રભુ આવી
ગઈ તો હવે તને એક વસ્ત્ર ભર, અને રત્નવસ્ત્રા છતાં સભામાં આણી તેમાં શો દોષ
છે. સ્ત્રી માત્રને એક જ પતિ હોય છે એવું લોક પ્રસિદ્ધ છે ન તું તો અનેક પતિનાળી છે
તથી નું વેચ્યા છે.

એમાં કહ્યુંનાં દુર્યોધન સાંભળી સભામાં બેઠેલા સર્વ જનોને કોષ બ્યાંબો પ્રભુ દુર્યોધનની
બીકથી કોઈ બોલ્યું નહીં ત્યાર પછી દુર્યોધન મહા ક્રોધયુક્ત થઈ દુરાસન પ્રત્યે બોલ્યો.

દુર્યોધન—હે દુરાસન, સભામાંથી કોઈપણ સમાસદાએ દ્રૌપદીનાં પ્રશ્નનો ઉત્તર ન
આપ્યો તે ઉપરથી જાણું કે એને પણ આપણે પણમાં જીતી લીધી છે આટલો મોટો માનવાળીનું
વસ્ત્ર એણે પાડ્યું છે તે વસ્ત્ર ઊતારી લઈ અને જીલ્લું વસ્ત્ર પહેરાવી આપણી દાસીઓ ન્યાં
રહે છે ત્યાં એને બોધવાનો.

એમાં દુર્યોધનનાં વચન સાંભળી દુરાસને દ્રૌપદીનાં નિર્ત્યપરથી વસ્ત્ર ખેંચવા માંડ્યું.
તે સમયે મુખમાં આંગળી ધાલી ન ઊતારીરા ન ઊતારીરા એમ કહેતી દ્રૌપદી મહા ક્રોધ અને
હોહાકાર કરવા લાગી. અને એરે મારા દુર્ગળ દેવ તે મારી આં સ્થિતિ કરી, એમ કહી ધારોધાર
નાખવા લાગી. દૃષ્ટ દુરાસને તેનાં વિશાપ વચન નહીં સાંભળતાં તેનાં અંગપરથી વસ્ત્ર તાણી લીધું.
જેનું એણે તાણી લીધું તેવું જ દેવચંદ્રાએ બીજું વસ્ત્ર તેનાં અંગપર પહેરવું જણાવ્યું. દુરાસને
બીજા તરે તે વસ્ત્ર ઊતારી લીધું ત્યારે વળી તેના કરતાં પણ સાડું વસ્ત્ર તેના અંગપર પહેરવું જણાવ્યું.
એમ બેઠકીયાર તેણે તેના અંગપરથી વસ્ત્ર ઊતારી લીધાં તેઠકીયાર દેવચંદ્રાએ નવાં નવાં વસ્ત્ર
તેના અંગપર પહેરવાં દેખાયાં. કૌરવોની આ પ્રમાણની એક અગળા સાધની અંમર્યાદા બેઠક
જતાં મહા ક્રોધ કરી રહત તેઓ ઘણાં છે, રોમાંચળી ઉભી થઈ ગઈ, ગૌર્યતાથી શરીર જેનું કંપ છે
એવો ભીમ ભુવંદર ભુવંદર થોડી જમની પછે મુખ પ્રસારી બોલ્યો.

ભીમસેન—એવો સંભાનનો—જોણ આ દ્રૌપદીને બોલે જીવી શકે અને વરીલોની
શક્તિ આ સભામાં ખેંચી આણી છે તેની ભુલ બે ચુલ્લોનીમાં હું જાણી ન જાણી નાખું તો,

અને તેના વૃક્ષસ્થળના લોહીથી પૃથ્વીને ન સીંચુતો, વળી જલ કામદેવક્રીડા નિમિત્ત પોતાનો ઊંઘ ક્રોધદીને દેખાડ્યો છે તેના ઊંઘને ગદાથી જો ચૂર્ણ ન કરું તો હું પાન્ડુરાબનનો પુત્ર પણ નહીં અને મારો ક્ષત્રીવટ પણ નહીં.

એ પ્રમાણે ઊંચે સ્વરે મહા ક્રોધયુક્ત થઈ ભીંમે પ્રતિજ્ઞા કરી તે સમયે તેના બળની ખબર છે એવો તે સભા સાગર જેમ ક્ષીર સાગરને મંથન કરવાથી ક્ષોભને પામે તેમ ક્ષોભને પ્રાપ્ત થયો તે જોઈ શોકના સમુદાયથી હૃદય જેવું ભેદન થઈ ગયું છે એવો વિદુર ઊભો થઈ ધૃતરાષ્ટ્ર પ્રત્યે બોલ્યો.

વિદુર—હું ભાઈ મેં તો દુર્યોધનના જન્મકાળ સમયે તને પ્રથમ પણ કહ્યું હતું કે એ દુર્યોધન દુરાત્મા છે. કળનો નાશ કરવામાં ધુમકેતુ જેવો છે. અરે તમે ચંડાળ ચંડાળમાં જવા કર્મ થાય છે તેવાં કર્મ શું કરો છો! શું આપણા ભાઈ જે પોતાના આત્મારૂપ છે તેમને દ્યુત ક્રીડાથી જીતવા! વળી જ્યાં ગુરુ અને વડીલો બેઠા છે ત્યાં તેમની સ્ત્રીને ક્રશ આવી તાણી આણી નિર્લેપ થઈ તેના નિતંબપરથી વસ્ત્ર ઊતારવું! અરે ધિક્કાર છે તમારા એવા કર્મને. પોતાની પ્રિયાના નિતંબપરથી વસ્ત્ર ખેચ્યું જોઈ બળવાન ભીમસેનથી તે કૃત્ય કેમ સહન થાય? કારણ પોતાની સ્ત્રીનો અપરાધ પક્ષિઓ પણ સહન કરી શકતા નથી તો બળવાન ભૂભવાળાઓ કેમ સહી શકે! દુઃશાસન, ક્રોધ, કર્ણ, દુર્યોધન, ભીષ્મ અને તું સુદ્ધાં સર્વનો નાશ એ ભીમસેન કરશે. તું આ પરસ્પરના કલહની શા માટે ઊપેક્ષા કરે છે! મારું કહ્યું માન તો એક દુર્યોધનને જ મારી નખાવ; અને તેમ જો તું ન કરે તો આ દુષ્ટકર્મથી એવું નિવારણ કર. હવે જ થયું તે ખરું. પંચાળી સહિત પાંડવો વનવાસ લે. એવો ઠરાવ કરો. અને એમને વનમાં રહેવાની જટલા વર્ષની અવધ છે તે અવધસુધી વનવાસ લોગવી પછી વનથી પાછા આવી તેઓ પોતાના રાજ્યનો ઉપલોગ કરે. મેં જ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરવાની વાત કહી તે પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરવાનું તું નહીં માને તો તારા કળનો આજ સંહાર થયો એમ જાણજે.

એવાં વિદુરનાં વચન સાંભળી ભયથી જેવું શરીર કંપાયમાન થઈ રહ્યું છે એવો ધૃતરાષ્ટ્ર તત્કાળ ક્રોધયુક્ત થઈ દુર્યોધન પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો.

ધૃતરાષ્ટ્ર—અરે પાપ સ્વરૂપી, કર્મચંડાળ, વનના મદોન્મત્ત હાથી જેવા આચાર વાળા, નિર્લેપ દુર્યોધન, આજસુધી તું આ પ્રમાણેનાં દુષ્ટકર્મથી દૂર થતો નથી. અરે શઠ આ તારા પાન્ડુ સંખંધીઓને પંચાળી સહિત મૂકી દે; નહીં તો આ મારી ઉગ્ર તરવાર તારા ધડપર તારા મસ્તકને જોઈ નહીં શકે.

એવાં પિતાનાં ક્રોધભર્યાં વચન સાંભળી ભીષ્માદિકની સાથે વિચાર કરી દુર્યોધન બોલ્યો.

દુર્યોધન—હું તાત, હું તેઓને મૂકી દેઊં છું પણ મારી એક વાત તો સાંભળો. મારી વાત એ છે

કે પાંડવો પ્યાર વર્ષ વનવાસ રહે પણ ત્યારપછી એક વર્ષ ગ્રામ વનવાસ રહે. બે છેકા ગ્રામ વનવાસ રહ્યાનાં વર્ષમાં પાંડવો અમુક રથજોડે; એવું હું જાણું તો કરી એઓ પાછા પ્યારવર્ષ વનવાસ ભોગવે.

ધૃતરાષ્ટ્ર દ્રોણાચાર્ય અને ભીષ્મપિતાદિક વડીલોની આજ્ઞાથી પાંડવોએ દુર્યોધનનો દશવ માન્ય કરેલો. તે સમયે ધૃતરાષ્ટ્ર અને દ્રોણાચાર્યદિકોએ દુર્યોધનને કહ્યું કે પાંડવોને પહેરવા સાંઢે વસ્ત્ર આપવાં જોઈએ. દુર્યોધને તેઓને વસ્ત્ર આપી ગરૂ અને વડીલોના અતુરોદયથી અધોમુખ કરી પાંડવોને વનવાસે મોકલ્યા. પંચાળીને આગળ કરી બાણે ધૈર્યની મૂર્તિ હોયતા! એવા પાંડવોએ ઇંદ્રપ્રસ્થથી વનવાસ લીધો. તે સમયે સ્નેહ કરી મોહિત થએલા ભીષ્મદિક સર્વ તેઓને વળાવવા સાંઢે થોડે દૂર તેઓની સાથે ગયા. અન્યોન્યના નેત્રોની જળાશરોએ માર્ગમાં કાઢવ થઈ ગયો. એમ રસ્તે જતા પાંડવોને સર્વ લોકો મહાશોકથી ખિન્નમન કરી જતા લાગ્યા.

રથોદ્ધતા વૃત્તમ્.

હારિતાશિલનેરંદ્રતંપદઃ પાંડવાઃ સ્ફુરદસ્વંઢતેજસઃ ॥

માતરં ચ પિતરં ચ વીક્ષિતું હસ્તિનાપુરમુપાગમન્પુનઃ ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—સર્વ રાજ સંપદા હારેલા પણ અખંડ તેજનાળા પાંડવો (વનવાસ જતા પેલેલાં) માતાપિતાને મળવા સાંઢે હસ્તિનાપુરમાં આવ્યા. ॥ ૧ ॥

इति मलधारि श्रीदेवप्रभसुरिविरचिते पांडवचरित्रे महाकाव्ये नलोपा-
ख्यानचतुर्वर्णने नाम षष्ठः सर्गस्तस्य भाषांतरं समाप्तम् ॥ ६ ॥

अथ श्री सप्तमं सर्गं प्रारंभः

હસ્તિનાપુરમાં જઈ માતાપિતાને ભેટી સત્યધર્મ પાળવાનાં નિમિત્તથી પોતાના બંધુઓને તથા પંચાળીને સાથે લોઈ યુધિષ્ઠિર રાજા વનવાસ કરવાં નિકળ્યો. પાંચે ભાઈઓએ પોત પોતાનાં અસ્ત્ર શસ્ત્રો સાથે રાખ્યાં. પાંડુ, ધૃતરાષ્ટ્ર, ભીષ્મપિતા અને દ્રોણ વિગેરે સર્વ વડીલો જ્યો પાંડવોના સ્નેહ મોહિત થએલા તેઓ તેમને ઘણું દૂર સુધી વળાવવા આવ્યા. તેઓ સર્વતા નેત્રોમાંથી જળાશર વહેતી હતી. સત્યવતી આદિ શોકે કરી દુઃખિયારી માતાઓ દાસીના હાથનું અવસં-
ખન કરી પાંડવોની પાછળ ચાલીઓ. પોતાની દાસીઓ સહિત પંચાળી પણ આગળ ચાલી. પાંડવો પણ માતાપિતાને મળી ભેટીને ચાલવા લાગ્યા. તે સમયે સર્વ જનોની આંખોમાંથી અશ્રુ-
ધારા ચાલી અને તેઓ મહા શોકાતુર થયા. ક્રૂંતિથી આગળ જવાનું નથી તેમ સ્થળ ઉપર સ્થિર પણ રહેવાનું નથી. દાસીનો હસ્ત ઝાલી ઉભી ને પોતાના પુત્રોની પૂઠ જઈ આંખોમાંથી અખંડ અશ્રુધારા ચલાવે છે. રસ્તાં રસ્તાં પણ ક્રૂંતી પોતાના પુત્રોને આશિર્વાદ દે છે,

ફુંતી—હું પુત્રો તમને વનના વિકટ પંથોમાં ક્રીડા પર્વતમાં, તથા ક્રીડા વનમાં ભટ્ટ થએ
હવે તમારો મને ક્યારે મેળાપ થશે? હું હંસ, હું મોર, હું પોપટ, હું હરણી તમારી પંખીની
મની પરિચારણી તમારો સહવાસ કરવા આવેછે; તેની તમે રક્ષા કરજો.

ઝાચાં અનેક પ્રકારે કંટાળાજન્ય વ્યતો કહી ફુંતી રૂદન કરવા લાગી, તે સમયે કઠિનેશ્વર
તેણી બાંધી છે ઝાલી દ્રોપદી ફુંતીની પાછળ જઈ ઈલી પણ તેનાથી આગળ પગ દેવાય નથી
તેમ પાછળ પણ પગ દેવાય નહીં, એવું થયું. જટલા પુરવાસીઓ હતા તે સર્વ રાજા યુધિષ્ઠિર
કિતમ યુગોથી મોટું પામી ધર બાર વિજેરે સર્વસ્વ ત્યાગી તેની સાથે આદ્યા, ને એમ બોલ
આજ્યા. કે એમ પણ યુધિષ્ઠિર સાથે વનવાસ કરશું.

ઝાચી માથાણુ પુરવાસી પ્રજા સહિત જાણે સાક્ષાત્ ધર્મ પોતેજ મૂર્તિમાન હોયના! એ
રાજા યુધિષ્ઠિર જેમ નદાઓ અને તારાગણો સહિત ચંદ્રમા આકાશથી બાહર નિકળે છે તેમ
હાર નિકળે. તે સમયે ઝાચી પરસ્પર વાર્તાલાપ કરતા હતા.

ઝાચી—પૂર્વે જેમ નવાસજાએ હુત રમી પોતાનું રાજપાટ બોયું હતું તેમ આ સમયે રાજા
યુધિષ્ઠિર પણ હુતરમીને પોતાનું રાજપાટ બોયું. અરે યુધિષ્ઠિર સરખા મહાત્મા પુરુષોત્તમ
સંનિધિ રૂપ હુતરમી હરણ કરી તેને વનવાસ આપ્યો, એવા દુયોધનને ધિક્કાર છે. એટલું જ
પણ દુયોધન પાસે નિર્મલ રાજા તો નહીંજ રહેશે. કારણ લીમસેન અને અર્જુનના હુતમાં
દુયોધનના હુતમાં રહેલું અસંસ્પૃશ્ય છે. વળી વિદ્યમોહિની દ્રોપદીનું સભામાં બોલાવી એણે
અપમાન કર્યું છે તે અપમાનનું કળ પરિણામે પામ્યાવિના એ રહેવાનો નથી. એમાં આપણે
શું કરવું જોઈએ? એ પ્રશ્ન પાંચે કિપર જોયો. પ્રીતિ રાખનારા પરંતુ નિષ્પક્ષપાતી મનુષ્યો
હતા તે બોલ્યા. અરે, ત્યારપછી આગળ વનમાં આવતાં અહીં તહીં મન લેવું બ્રમિત થઈ રહ્યું.
એની પુણ્યપ્રત્યે એક કૂર કરી કરવા વાળો, અનિશય શ્યામ શરીર વાળો, કશા જોના વિષય
અને એ સારનાં જાણે પ્રકાશ થઈ ગયો હોયના! જાણે બીજો વિધ્યાચળ હોયના! વળી જો
એનાં મોઢું મન લેશે કે. અરેજી જેમ પોતાની હુતના લપકારા કરે છે તેમ જેની હુત
કાર કરી રહે છે એણે કિશ્કિં રામને અકસ્માત આકાશથી ઊતરી અટકાવ કરી અને હુત
ખોલી તોડી જઈને માર્યું કર્યું. તેનું ચિકનજ સ્વરૂપ લેઈ અને તેનો લપકર શાબ્દ સંભળી
જોઈને એક કૂર કરવા મોકલ પાડી દીધા. દ્રોપદીની ચીસ સાંભળી લીમસેન તરતજ તે
પાને આવ્યો તે સંજોગે તેને તે પ્રત્યે જોડ્યો.

જે નિમિત્ત—હે હુત તેમ જ મનુષ્ય સંજોગનું કલ્પ અસંભવ છે. પંચના પરિધામથી આવીને
જે હુતમાં આવીને મેળાપ કરીને તેનું અર્ચન કરીને તેનું કળ કર્યું તેનું

એમ કહી ત્યાંથી ઊઠીને મહા બાળવડે લીમસેને તે રાક્ષસને એક ગદા પ્રહાર કર્યો.
ગદા પ્રહાર કરી તે રાક્ષસ આણુમુદત થયો. દુર્યોધન પરનો ક્રોધ લીમસેને આ રાક્ષસ પર ક્રોધ્યો
તે બાણ દુર્યોધનના વધારામાં તેનો જ પ્રિયમિત્ર કિર્મીરને તેને આશીને પ્રથમ મંગળાર્થે આંકાર
સ્થાપન કર્યો હોયતા. કિર્મીરને લીમસેને આંચો તેનું વૃત્તાંત જાણ્યા વિના યુધિષ્ઠિર ત્યાંથી આસતો
આવેતા જોમાં રમથીક સ્થાત્યો છે. એવા કામ્યકવનમાં આત્માને પવિત્ર કર્યા સાંઝે આવી પહોંચ્યા.
પાંડવો વનવાસ ગયા પછી ક્રોધ પ્રસ્થમાં રાધે લોકો દુર્યોધન ઉપર અત્યંત ક્રોધ કરી કહેવા
લાગ્યા કે એ દુર્યોધન મહા કુકર્મી, અધમ અને મહા પાપી છે. એમ પરસ્પર વાતો કરતા હતા.
એવી દુર્યોધન પરથી ત્રીતિ ફરી ગઈ પાંડવાની સાથે માતા પિતાદિ સર્વ લોકો વનવાસમાં પ્રીતિથી
જોડતા હતા. પ્રભુ મંથના પરિશ્રમે કહી સર્વ પાકી ગયા; અને યુધિષ્ઠિર પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા.

લોકો—હા મહારાજ, એ કામ્યક વનમાં પાંચ રાત્રી આપણે વિદ્યામ લેવા બોધ્યા છે.
લીમસેને પણ યુધિષ્ઠિરને આચાર કરી કહ્યું કે હા ભાઈ, પાંચ રાત્રી આપણે સર્વ આ સ્થળે
વિદ્યામ લેવે. અને હવે તમે આ આપણી ગાંધાણુ પ્રજાને એવેથી નગરે લાણી વિદાય કરો.
આગળ પરિશ્રમે થોડકી પ્રજા લોકો સહી તહી વૃક્ષોની શિતખર્જાયા તળે પોતાની જુલ-
ઓની ઊંચીકાં કરી નિદ્રાવશ થયા. તે સમયે રાજ્ય સમૃદ્ધિ હયાતું અને વનવાસનું દુઃખ એ
કેલયે દુઃખથી જાળતું મન દુઃખી હતું ને યજી પોતાના આશ્રિતોને આરાપિના હવે કોણ આલંબિકા
રહી એવો વિચાર તે એ દુઃખમાં કરતાં રાત્રાંતરે એનકરણને અધિક દુઃખ દેતો હતો. એવું
રાત્રાંતરે મનનું દુઃખ લાણી મનોહર આહારને સમાહરણ કરવાળી વિદ્યાનું કોવિદ માર્યે સમરણ
કયું. તે ચર પછી પૂજાની આજ્ઞા લઈ દૌપદીએ તે રસોધવડે સર્વજનોને લોભન કરાવ્યું. રાત્રાંતરે
અતિથય સુખ કરતાં જુગ અધિક મુખમની પોતાના વિનયમુદન સંજોગોની સાથે યુધિષ્ઠિર
તે દિવસ નિર્ગમત કયો.

પીર દિવસે પોતાના પિતાની આજ્ઞા લઈ ધૃષ્ટદ્યુમ્ન વનમાં ત્યાં પાંડવો હતા ત્યાં આવ્યો.
ત્યાં આવી પ્રથમ પાંડવોને નમસ્કાર કર્યો પછી પોતાની બેન ત્યાં સેવક પ્રેમ સહિત હોય જોડી
સમસ્કાર કરી. તે બાદ્યોરે પાંડવોને સંબોધી કહ્યું કે મહારાજ, મહારાજ એ અનુચરો દરિતના પુ-
રમાં ફરતા રહે છે, તેમજ તમારા વનવાસના પ્રવાસનું વૃત્તાંત અંતે કરું છું તે ઉપરથી વિદ્યાએ
અને તમથી અપસ એક અલિપ્ત બોધ્યો છે. એ મન, તે તારા પત્નીઓની દરિદ્ર હોયતો હું આરા
પણ મારે સ્વર્ગમાં જાવને જાતી રાત્રી રાત્રી પછી દુર્યોધન તે કોણ એવમાં. પરંતુ સત્ય નાવાળે
યુધિષ્ઠિર ત્યાંથી વનવાસ કરે ત્યાં સુધી નું આપણું પિતાને તેર રહેવા મદદ.

પંચાળી—હુ ભાઈ, દુર્યોધનનો વધ કરવાને માત્ર રાજા ના પાડે છે, નહીં તો ભીમ અને મનુજી એને જીવતો રહેવા દે? તું મને પિતાને ઘેર વસવાનું કહે છે પણ પાંડવોના પદથી પવિત્ર વન છે તેજ વનમાં તેમની સાથે વસવું મને સાડું લાગશે; તો પછી પિતાને ઘેર આવવાનું શું યોગ્ય છે? પરંતુ હું કહું છું કે આ તારા પાંચે ભાણેજોને તું પિતાને ઘેર લઈ જા. તારો ભાણેજો

એવાં પંચાળીનાં વચન સાંભળી જના નેત્રોમાં જળ આવી ગયાં છે, એવો ઘુટઘુમ યુધિષ્ઠિર રાજાની આજ્ઞા પ્રાપ્તિ અને પોતાના પાંચે ભાણેજોને સાથે લઈ પોતાના નગરમાં આવ્યો.

ઘુટઘુમ ગયા પછી બીજા દિવસે જનું ઉત્તમ સુંદરશ્યામ સ્વરૂપ છે એવા શ્રીકૃષ્ણ ધૃતરાષ્ટ્રી જ્યાં પાંડવો હતા ત્યાં આવ્યા. કૃષ્ણને આવ્યા જોઈ પાંડવોએ તેમને નમસ્કાર કર્યો. કૃષ્ણ દ્વંતીની પાસે જઈને તેના ચરણાર્વિદને નમસ્કાર કર્યો, અને આનંદપૂર્વક ત્યાં તે એક પાંડવોના દુઃખથી જનું મન દુઃખી થયું છે એવા શ્રીકૃષ્ણ તે યુધિષ્ઠિર પ્રત્યે બોલ્યા.

શ્રીકૃષ્ણ—હુ રાજાને, સ્પષ્ટ અભીક્ષર્ય દૃષ્ટિ દુર્યોધન કવિદ્રે દ્યુત રમીને તમને હરાવ્યા. એ મેં સર્વ સાંભળ્યું છે. નરેન્દ્ર દુર્યોધનને દ્યુત રમતમાં ઉત્તેજન આપનાર કર્ણ અને શકુનિ એ મેં સુખ્ય છે. અરે પણ હું તે સમે તારી પાસે ન હતો, જો પાસે હોત તો જમ ચંદ્રમા ને રાહુ હમેશા ગ્રહણ કરે છે પણ ખુદ પાસે હોય તો ગ્રહણ કરી રાકાતું નથી; તેમ હું આ વાત બનવા દેત નહીં. આ ભીમસેન અને આ અરજુન એ બંને તે સમયે માત્ર તારા ભયને લીધે કાંઈ બોલી શક્યા નહીં. તહીં તો તેજ સમયે દુર્યોધનનો વધ કરત. હજી પણ તારા તે શત્રુને મારવાનું કામ કાંઈ પણ મુશ્કેલ નથી પરંતુ તારા સત્ય નિર્વાહનું જડપણું અમારે બંધનરૂપ થઈ પડ્યું છે. દ્રૌપદીના કંથ પકડી તેને સભામાં ખેંચીઆણી અને હાલ પણ તે વાત સંભારી મને જોઈ દ્રૌપદી રૂદન કરે છે તેપણ કેવળ તારોજ અન્યાય છે. આ દ્રૌપદીનું પ્રત્યક્ષ રૂદન જોઈ મારી ક્રોધાગ્નિ દુર્યોધનને દગ્ધ કરે છે. હવે તમો સાંભળો કે આ મહાસતી દ્રૌપદીનો એ લોકોએ તીવ્રસાર કર્યો છે તેવું કહી તેમને હું હિતાવજે દર્શા. આ વાતમાં તમે મને વિદ્ય કરશો નહીં એવી રીતે કહીને કૃષ્ણ છાન્દ રહ્યો. તે સમયે હાથ જોડી પ્રણામ કરી યુધિષ્ઠિર રાજા કૃષ્ણ પ્રત્યે બોલ્યા.

યુધિષ્ઠિર—હુ મહારાજ, હુ કંસારી, આપને જે સમયે ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો તે સમયે ક્રોધનું પણ સ્મરણ નથી કે તે આપની સામે ઉભો રહે. તો પછી મનુષ્યક્રમી દુર્યોધનનું તે મુંઝવણી પણ મેં સત્યકરાર કર્યો છે તેનો દંડ થાય ન તેથી લોકોમાં મારો અપયશ થાય તે સંભળી આપને હજી નહિ આવે! મારા સંબંધીઓને પણ મારા સત્યકરારના નિર્વાહને અર્થ મેં મને સમજાવેલી ગણ્યો છે. અરે હુ આયુષ્યમન, જે વાત થઈ ગઈ તે થઈ ગઈ. આપ કૃપા કરી દુર્યોધનની દુર યાચો.

એ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણના કોબની શાંતી કરવા પછી પોતાના ભાઈઓને સાથે લઈ યુધિષ્ઠિર રાજા ભિષ્મ પિતાની પાસે ગયાં. ત્યાં જઈને તેમને પ્રીતિ પૂર્વક નમસ્કાર કરી પુછ્યું.

યુધિષ્ઠિર—અમારે તો સર્વથી મોટા શુરૂ આપ છો. માટે વ્યસનને દૂર કરવાવાળી અને પરમાર્થ કરવાવાળી યોગ્ય શિક્ષા આપ અમને આ સમયે આપો.

યુધિષ્ઠિરના વચન સાંભળી કુરુગોત્રમાં જન્મનો ગૌરવણીએ એવા સુંદર રૂપવાન ભિષ્મપિતા બોલ્યા.

ભિષ્મપિતા—હું પાંડવ, ત્રણ લોકના નેત્ર સાંભળીએ તે સર્વ તારા ગુણને વરા થઈ રહ્યા છે. ત્રિરામિત્રની પરીક્ષાને સાંભળે જાણે તને આ દુત વ્યસનની આપદા આવી હોયના, નહિ તો ક્યાં દુત ને ક્યાં તું! જન્મતની સર્વ કળાઓને જીતનારા ભાઈઓ જેની સાથે તેપણ જ્યાં દુતમાં પરાજય પામે ત્યારે જાણવું કે એ ભાવી પ્રમંથ છે. જે હોનાર છે તે નહિ હોનાર થતું નથી. હું વત્સ, વનમાં એકલાં વિચરવાના વિચારે અમને તું અહિંયાંથી વિદાય કરવા તત્પર થઈ રહ્યો છે. પૂર્વે તો જો કોઈ પણ ખાવા પિત્તાની કે પેટુરવા ઓઢવાની વસ્તુ તને પ્રાપ્ત થતી તો તે તારા સર્વ સંબંધીઓને સરખે ભાગે વહેચી આપી તું માત્ર તારા ભાગનો જ ઉપભોગ કરતો તે તું હવે વનમાં કુળ કુળાદિક એકલો શી રીતે ખાઈશ? હું વત્સ હું પણ તારી સાથે જ આવીશ. સ્વમસ્તકાદ્યીત ચંદ્રને માહાદેવ પણ ત્યાગતાં નથી તો તું મારો ત્યાગ શી રીતે કરીશ? એવાં ભિષ્મપિતાનાં વચન સાંભળી યુધિષ્ઠિર તેના ચરણપર અસ્તક ધરી તેમને પોતાની સાથે વનમાં આવતા અટકાવ્યા. વળી રાજા યુધિષ્ઠિર પ્રત્યે ભિષ્મપિતા બોલ્યા.

ભિષ્મપિતા—હું પાંડવ, દાંન ૧. યોગ્યજ્ઞાન ૨. સત્પાત્રનો પરિગ્રહ ૩. સુકૃત ૪. અને સુખભુત્વ એ પાંચ પ્રતિભૂ છે તે ગ્રહણ કરવા બેઠા. નિર્નર આપણા વરામાં રહેનારા એ પાંચ પ્રતિભૂનો જે રાજા ગ્રહણ કરે છે તે રાજા એકર્યને પ્રાપ્ત થાય છે. કામ ક્રોધાદિ છ વર્ગરૂપ છ મોરોનો સંસર્ગ તથા સાત વ્યસન અને અજ્ઞાનતા તથા જુઠા એ પંદર મોરો છે તે યોગ કર્મની પ્રકૃતિને વિષે તથા ન્યાય, ધર્મ, અને પ્રતાપમાં ત્રિમુખ અને અયોગ્ય છે, એ પંદર મોરોમાંનો એક એક મોર રાજાની હરણ કરવાવાળો છે. મોટા જે રાજા પોતાનાં કલ્યાણ ઇચ્છતો હોય તેણે પાંચ પ્રતિભૂ ગ્રહણ કરવા અને પંદર મોરોનો નિગ્રહ કરવો. તું જો એ પંદર વ્યસનમાંના એક જુગારરૂપી મોરે તારા રાજ્યનું કેવી રીતે હરણ કર્યું? તે કારણથી હું વત્સ એ પંદર મોરોના નાશને અર્થ તારે નિર્નર પ્રયત્ન કરવો. તારા મનને હવેશાં સાધવાનું રાખવું. જ્યારે વનવાસની અવધ પૂર્ણ થાય ત્યારે સત્વર પાછો ફરજો. એમ કહી ભિષ્મપિતા રાજાની ભણી વળ્યા. પછી યુધિષ્ઠિર કૃપાચાર્યને તથા દ્રોણચંદ્રને વતના સર્વ સમાચાર પૂછ્યાં તે સમયે દ્રોણચંદ્ર મહા હિતથી બોલ્યા.

દ્રોણાચાર્ય—હું વત્સ, સત્ય, ધર્મ, નીતિ અને વિનયથી તું પરિપૂર્ણ છે હું તો તમો પ-
ણ કૌરવ બંનેનો ગુરુ છું. તેમાંય વળી અર્જુનને તો મેં મહાપ્રીતિથી સૌના કરતાં અધિક શિ-
શિખવી છે; તે એવી કે જે એ વિદ્યાનો નિરંતર અભ્યાસ રાખે તો મને પણ જીતી શકે. હવે
હું પ્રિય યુધિષ્ઠિર તું વનનો માર્ગ લે વિકટ માર્ગમાં તમને કલ્યાણ હો તથા માર્ગ નિર્વિત્ત થાઓ
તમે સત્વર પાછા આવજો. મારાં નેત્ર ઉપવાસીને તમારાં દર્શનરૂપી પારણાં વહેલાં થાય તેવું કરજો.

કૃપાચાર્ય પણ તે પ્રમાણે યુધિષ્ઠિરને કહ્યું પછી કૃપાચાર્ય અને દ્રોણગુરુ ત્યાંથી પાછા વળ્યા.
ત્યારપછી નિર્વાદ મન કરી યુધિષ્ઠિર રાજા ધૃતરાષ્ટ્ર પ્રત્યે બોલ્યો.

યુધિષ્ઠિર—હું તાત, તમને નમસ્કાર છે. અમારા પર કૃપાદૃષ્ટિ રાખજો વળી એ દુર્યોધ-
નને પણ મરા તરફનો એક સંદેશો લઈ જાઓ તે એ કે હું જ્ઞાત આપણા કુળનો જન્મ સર્વ
સુપ્રકાશ થાય અને કુળની મોટાઈ વધે એવી રીતની પ્રજ્ઞની પાલના કરજે. અને એવું કામ
કરજે કે જેથી આપણા વડીલોએ મેળવેલા યશને હાની ન પહોંચે એવો કહેજો.

રાજા યુધિષ્ઠિરની આ પ્રમાણેની નમ્રતા જોઈ અને પોતાના યુવ દુર્યોધનની દુર્બુદ્ધિ જોઈ
કાંઈપણ ઉત્તર દીધાવિના ધૃતરાષ્ટ્ર પોતાના નગરમાં આવ્યો.

સત્યવતી આદિક વડીલ માતાઓને નમસ્કાર કરી ગદગદ કંઠ યુધિષ્ઠિર રાજાએ કહ્યું.

યુધિષ્ઠિર—હું અંમે હવે મને વનમાં આગળ વધવાની રજા આપો. યુધિષ્ઠિરને વનમાં
વધવાની આજ્ઞા માર્ગતાં જોઈ જન્મોનાં શોકથી હૃદય ભેદન થઈ ગયાં છે અને પગલે પગલે
જન્મોને મૂર્ચ્છા આવે છે એવી સત્યવતી આદિક સ્ત્રીઓ યુધિષ્ઠિરને આશિર્વાદ દઈ બળતારે
પાછી નગરે લાગી વળીઓ. ત્યાર પછી પોતાની માયાળુ પ્રજ્ઞને યુધિષ્ઠિરે પાછા વળવાની આજ્ઞા
કરી; તે સાંભળી પ્રજ્ઞ લોક સર્વ આશિર્વાદ દઈ બોલવા લાગ્યા.

પ્રજ્ઞલોક—હું મહારાજ તમારી વનયાત્રા સફળ થાઓ. અમો સર્વ તમારી છાંયા રૂપ
છેએ; પરંતુ આપ જ્યારે સાથે લઈ જનારું અમને ના કહો છો ત્યારે અમે પાછા વળીએ છેએ.

એવાં પ્રજ્ઞનાં આતુર વચન સાંભળી યુધિષ્ઠિર વિદુરપ્રત્યે બોલ્યો.

યુધિષ્ઠિર—હું વિદુર જી મારા પિતા પાંડુવિષે આ પ્રજ્ઞલોકની પ્રીતિ છે તેવી તમની
પ્રીતિ મારાવિષે પણ ધીમે ધીમે કરાવજો. મારાં માતે પિતાનાં મન મારા વિયોગથી મહા દુઃખી છે
માટે તેમનાં મન થોડે થોડે ઉપદેશથી સ્થિર કરજો. મારેતો એવી ધૃષ્ટા છે કે મારાં માતે
પિતા મારી સાથે આવે તો સાઝ. તે સાંભળીને વિદુર બોલ્યો.

વિદુર—હું યુધિષ્ઠિર, દુર્યોધન તમારા પર અતિશય ધર્વાળુ થઈ રહ્યો છે માટે સર્વ કુટુંબને
સાથે લઈ વનમાં જવું યોગ્ય નથી. પરંતુ એમ કરો કે પાંડુને રાજધાનીમાં રાખી જાઓ, તે

રહી. શકરા પણ ફૂંતીતો તમારો વિયોગ ક્ષણમાત્ર પશુ નહીં સહન કરી શકે, માટે જોને તમે તમારી સાથે લઈ જાઓ. એ પ્રમાણનો નિશ્ચય કરી પાંડુપિતાને નમસ્કાર કરી નેત્રોમાં જળ લાવી યુધિષ્ઠિર વિદુર પાસે જઈ બેઠો.

પુત્રોથી વિયોગ ન થયો એ પ્રમોદ અને પતિથી વિયોગ થયો એ દુઃખ એ પ્રમાણે તે સમયે ફૂંતી હૃદયગોકાવસ્થાવાળી થઈ. વિદુરે યુધિષ્ઠિરને કહ્યું કે, હું કોતિય જ્યાં જાઓ ત્યાં ખાવામાં, પીવામાં, ચાલવામાં, નિદ્રામાં એમ સર્વ વાતમાં સાવધાન રહી ભાગે ચાલજો. એ પ્રમાણે મહા પ્રીતિયુક્ત થઈને યુધિષ્ઠિરને શિશા દેહને ગદ્ગદ કંઠ થયેલી ફૂંતીને વિદુરે નમસ્કાર કર્યો. ત્યાર પછી પાંડુ રાજા યુધિષ્ઠિર પ્રત્યે બોલ્યા.

પાંડુ—હું વત્સ તું વનની ભયંકર ભોંભીમાં કુટુંબને સાથે લઈ શી રીતે ફરીશ? અરે તારા સરખા પુત્રનાં વિયોગે હું એકલો શી રીતે રહી શકીશ? તુંજ વિચાર કર કે ચંદ્રમા વિના સમુદ્રની ફેની દશા થાયછે? અરે પણ હું વત્સ તારા વચનને અન્યથા શી રીતે કરી શકું? હવે દુઃખને દુર કરનારી આ મારી રેલનમય અંગુલીછે તે તું સાથે લઈજા. એમ કહી મહા પ્રસન્ન થઈ પોતાના હાથની અંગુલી યુધિષ્ઠિરને પેટરાવી. પાંડુ રાજાએ પોતાની પ્રિયા પ્રત્યે કહ્યું.

પાંડુ—હું ફેની, પુત્રપાત્રતું તું ચલ કરજે.

એ પ્રમાણે પ્રમોદે દેહતેની આજ્ઞા લઈ વિદુર સહિત જ સમયે પાછા વળવાની તૈયારીમાં પાંડુરાજા હતા તે સમયે માદ્રિને નમસ્કાર કરી યુધિષ્ઠિર બોલ્યા.

યુધિષ્ઠિર—હું માતા, તું મારા પિતાની નિરંતર સેવા કરજે.

માદ્રિએ પોતાના બંને પુત્રોની બંધુઓ પ્રત્યે અતિ પ્રીતિ જોઈ તેઓને કહ્યું.

માદ્રિ—હું પુત્રો, તમો મોઢાભાઈની નિરંતર સેવા કરજો.

પુત્રોને શિખામણ આપી માદ્રિ પણ પાંડુની સાથે પાછી વળી. એ પ્રમાણે સર્વને વિદાય કર્યા પછી માત્ર કૃષ્ણ અને યોધક પ્રજ્ઞલોક તેઓ સહિત પૃથાનંદન યુધિષ્ઠિર આગળ ચાલ્યો. કોઈતો મહા વેગવાન અથ્થ ઉપર અધાર થયા, કોઈ મહોન્મત્ત હાથી ઉપર આરૂઢ થયા અને કોઈતો વિમાન જેવા રથ અને સુખપાલ ઉપર બેઠો. એમ વિવિધ વાહનોપર આરૂઢ થઈ સર્વ આગળ વેળા. કૃષ્ણ અને પોતાના સંબંધીઓ સહિત યુધિષ્ઠિર નારીક નગરમાં આવી પહોંચ્યો. તે સ્થળે ચંદ્રપ્રભ પ્રભુની ફૂંતીએ પૂજા કરી. આનંદનાં જળ જેના નેત્રમાં આવી ગયાંછે એવા ગોવિંદ પણ ચંદ્રપ્રભ પ્રભુની ઊપાસના કરવા લાગ્યા. ફૂંતી અને દેવકીનંદને ચંદ્રપ્રભ પ્રભુની વિચિત્ર સ્તોત્રથી સ્તુતી કરી પોતપોતાના સ્થળ ઉપર આવી ભોગન કર્યું. જિતની પ્રજાવનારને તેઓનાં સર્વ પાપ દૂર થઈ ગયાં છે, એવા પાંડવો દૃઢશક દિવસ નારક નગરીમાં રહ્યા. એક દિવસ

કૃષ્ણસહિત રાજ્ય યુધિષ્ઠિર જોઈ હતો, ત્યાં દુર્યોધનનો પુરોચન નામનો પુરોહિત આવ્યો ને બોલ્યો.
 પુરોચન—હે રાજન, તારા દુર્યોધન યંધુએ તને આમ કહેવા મને કહ્યું છે હે યુધિષ્ઠિ,
 તું મહાન પુરુષોમાં અગ્રેસર છે, અને અનાર્યમાં અગ્રગામી હું છૌં. ગુણવાનોમાં અગ્રગામી
 તું છે, ને નિર્ગુણીઓમાં અગ્રગામી હું છૌં. સજ્જનોમાં પ્રકાશમાન તું છે ને દુર્જનોમાં પ્રકાશ-
 માન હું છૌં. સુખ્યુદ્ધિઓમાં અગ્રગામી તું છે ને દુર્ખ્યુદ્ધિઓમાં અગ્રગામી હું છૌં. કૃતજ્ઞનો
 શિખર તું છે ને કૃતવ્રતનો શિખર હું છૌં. ઉત્તમોમાં માણિક્ય તું છે, ને અધમોમાં માણિક્ય
 હું છૌં. મહેશ્વરમાં આદિ તું છે ને અદ્યેશ્વરમાં આદી હું છૌં. કૃતવિદ્યાનો આદિ તું છે ને
 નિર્વિદ્યાનો આદિ હું છૌં. માટે હે ભાઈ, વિવેકશૂન્ય થઈ મેં પૂર્વ તારા અનવધિ અપકાર
 કર્યો છે; તેવા અપકાર કરનારો સામાન્ય પુરુષોમાં કોઈ રોધ્યો મળે નહીં તો પછી કુટુંબની શી
 વાત? પરંતુ હે દયાળુ! એ મારા અપકારના અપરાધની તાહારે ક્ષમા કરવી યોગ્ય છે. કારણ
 નાહાનો ભાઈ મોટાભાઈનો કાંઈ અપરાધ કરે તોપણ મોટાભાઈ નાનાભાઈ ઉપર પ્રસન્ન રહે છે
 હવે તમો સર્વ મારા અપરાધ વિસરી જઈ વનવાસથી પાછા વળો અને હસ્તિનાપુરમાં આવી
 નિવાસ કરો; તથા તમો સુખે રાજ્યસમૃદ્ધિનો ઉપલોગ કરો. મેં તારો પૂર્વ અપરાધ કર્યો છે
 તથા મારા મસ્તકપર સર્વ પ્રજાની અને વડીલોની જે પસ્તાળંડૂપી રજ પડી છે તે રજ તું કૃપા કરી
 મારા અપરાધ સામું ન લેતાં એને આવી મારજન કર. માલતિપુષ્પને સર્વજન મસ્તક ઉપર
 ધારણ કરે છે, તેમ તારી આજ્ઞા હવે હું નિરંતર મારે મસ્તક ધારણ કરીશ. સત્યવ્રત વિપર્યય
 જય એવા વિચારથી તારૂં મન લજ્જિત થતું હોયતો દયા કરી ફરતા ફરતા જેમ સાધુ તથા મુ-
 નિઓ આવે છે; તેમ આપણા ગામમણી તું તારાં પવિત્ર પદકમળ ધરજે; અને સ્થિર મન કરી
 હસ્તિનાપુરમાં આવી રહેજે. હે આર્ય, જો તમો નહાનાભાઈઓ સહિત હસ્તિનાપુરમાં આ-
 વીત રહેશો તો તમારી મનોપ્રતિ પ્રમાણ હું તમારી સેવા કરીશ.

એ પ્રમાણે દુર્યોધને કહાવેલો સંદેશો યુધિષ્ઠિરને કહી પુરોહિત વળી બોલ્યો.

પુરોહિત—હે યુધિષ્ઠિ, એ પ્રમાણે તારા સંબંધી દુર્યોધને કહાવ્યું છે માટે જો તમે હસ્તિ-
 નાપુર આવશો તો હું પણ તમારી સાથે જ રહીશ.

એવું કહી તે પુરોહિત છાનો રહ્યો, કૃષ્ણાદિકોને આ વૃત્તાંત સાંભળી બહુ આનંદ થયો
 અને સઘળાંએ જાણ્યું કે હવે આપણને સુખનો થયો અને આપણો નિર્વાહ તો ચાલશે? સર્વતાં
 મન એ વાતમાં લાગ્યાં. ત્યાર પછી રાજ્ય યુધિષ્ઠિર પુરોહિત પ્રત્યે બોલ્યો.

યુધિષ્ઠિર—હે પુરોહિત, તે જે કહ્યું તે બહુ સારું છે. અમારે દુર્યોધને સાથે કાંઈપણ દ્વેષ નથી.
 પુરોહિતને એ પ્રમાણે કહીને કોઈ હાથી ઉપર અને કોઈ અશ્વોપર બેઠલા એવા કૃષ્ણાદિક

સંમંથીઓને સાથે સહ યુધિર રાજ હસ્તિનાપુરમાં આવ્યા નિકળ્યા. પુરવાસિઓ યુધિરને હસ્તિનાપુર આવતો જાણી પ્રસન્ન થઈ નજરાંણાં સેઈ તેની સામે ગયા. તેઓની ભેટ અંગિ-કાર કરી કૃષ્ણાદિક સંમંથીઓ સહિત રાજ જગ પોતાની રાજવાતીમાં પ્રવેશ કરેછે તેમ યુધિરે હસ્તિનાપુરની ખાહુર વારણાવતપરામાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં જઈ જમાં ઉત્તમ અને વિચિત્ર રમના કરીછે એવાં મેહુલમાં નિવાસ કર્યો. અનેક સામગ્રીથી ભરપૂર એવો તે મેહુલ રાજ યુધિરને પુરોહિત વારંવાર ખતાવતો હતો. યુધિરને જોઈ વસ્તુની જરૂર પડે તે તે વસ્તુઓ દુર્યોધન તેને પોહોઆપ્યા લાગ્યો. હસ્તિનાપુર ખાહુર વારણાવતમાં યુધિરને આવ્યા સાંભળી નેટલા રાજાઓ હતા તે મળવા સોડે ત્યાં આવવા લાગ્યા. તે રાજાઓને તથા યુધિરને દુર્યોધન સેવાથી એવા પ્રસન્ન કર્યા કે સૌ પોતામાં પર પણ વિસરી ગયા. સ્થિત મન કરી આનંદ પૂર્વક સંમંથીઓ સહિત યુધિરે ત્યાં રહ્યો. પાંડવોનું સુખ અને તેમને કરી દેઠાણ પડેલા જોઈ કૃષ્ણ પોતાની રાજવાતીના દ્વારામતી શહેરમાં જવા તૈયાર થયા. તે સમયે માતાને મળવા સોડે અતિ ઉત્કંઠિત એવી સુભદ્રાને કૃષ્ણની સાથે દ્વારિકાં મોકલી. તથા નેટલા લોકો ત્યાં મળવા સાડે આવ્યા હતા તેમને સંવેને રાજ યુધિરે હસ્તિનાપુરમાં વિદાય કર્યા.

એક સમયે વિદુરના મોકલેલા પ્રિયંવદ નામના દૂતે ભીમાન્નું સહિત રાજ યુધિરને એકાન્તમાં ઘોલાવી વિદુરનો મોકલેલો સંદેશો કહ્યો.

દૂત—હ રાજા, વિદુરે મને આ પ્રમાણે તમને કહેવા કહ્યું છે કે હું યુધિર, કહ્યું અને દુરાસનાદિકની સાથે દુર્યોધને સલાહ કરી પુરોચન પુરોહિતને આ પ્રમાણે કહ્યું છે તે મેં કાનોકાન સાંભળ્યું છે કે હું પુરોહિત તારી સમાન મને કોઈ બીજે પ્રિય નથીજ, તને યોગ્યપાત્ર જાણી કહુંછું; તે એક આમારી માણી સેના છે તથાપિ જ્યાં મુધી મારાં વૈરી પાંડવો જ્યતાછે ત્યાં મુધી મારે રાજ ગાંધર્વનગરનુલ્ય છે. મારે શયુ, તેજ અને ધાંસથી પરિપૂર્ણ એવો એક મેહુલ બંધાવી તેમાં કોઈપણ યુધિતથી પાંડવોને લાવી કૃષ્ણપક્ષની ચતુર્દશીએ તારે તે મેહુલમાં આગ લગાડી. નથી કરી પાંડવોનો નાશ થાય ન પછી હું નિર્ભય થઈ. એ પ્રમાણે પુરોહિત સાથે દુર્યોધને કરેલી સલાહ વિદુરે કાનોકાન સાંભળી; તે તમોને નિવેદન કરતા અને તમારી પાસે મોકલ્યોછે, મારે તમો પ્રમાદ કરેશો નહીં.

એમાં વિચિત્ર પણ હિતકારક વચન સાંભળી ક્રોધે પરિપૂર્ણ ધમ્મલા સંમંથીઓ સહિત ધર્મરાજ તે ધરની તપાસ કરવા લાગ્યો; તો અજમ પડ્યું કે આ ઘર શયુનું ખનાવેલું છે. એવું કપટમય ઘર બાંધ્યા પછી રાજ યુધિરે ખતાં મરી તથા ભાઈઓ વિગેરે પ્રત્યેકનો મન લીધો. એવું યુધિરનું વચન સાંભળી પ્રથમ મનમાં ધારીને પછી ભીમસેન બોલ્યો.

કૃપાસહિત રાજ્યયુધિષ્ઠિર જોયો હતો, ત્યાં દુર્યોધનનો પુરોચન નામનો પુરોહિત આવ્યો ને બોલ્યો
 પુરોચન—હું રાજન, તારા દુર્યોધન યંધુએ તને આમ કહેવા મને કહ્યું છે હું યુધિષ્ઠિ
 તું મહાન પુરુષોમાં અગ્રેસર છે, અને અનાયર્થમાં અગ્રગામી હું છૌં. ગુણવાનોમાં અગ્રગામી
 તું છે, ને નિર્ગુણીઓમાં અગ્રગામી હું છૌં. સજ્જનોમાં પ્રકાશમાન તું છે ને દુર્જનોમાં પ્રકાશ
 માન હું છૌં. સુપુદ્ધિઓમાં અગ્રગામી તું છે ને દુર્પુદ્ધિઓમાં અગ્રગામી હું છૌં. કૃતજ્ઞનો
 શિષ્ય તું છે ને કૃતપ્રત્નો શિષ્ય હું છૌં. ઉત્તમોમાં માણિક્ય તું છે, ને અધમોમાં માણિક્ય
 તું છૌં. મહેશ્વમાં આદિ તું છે ને અદ્યેશ્વમાં આદી હું છૌં. કૃતવિદ્યાનો આદિ તું છે ને
 નિર્વિદ્યાનો આદિ હું છૌં. માટે હું ભાઈ, વિવેકશૂન્ય થઈ મેં પૂર્વ તારા અનવધિ અપાર
 કર્યાં; ને આ અપાર કરનારો સામાન્ય પુરુષોમાં કોઈ શોધ્યો મળે નહીં તો પછી કુરુક્ષેત્રની સૌ
 વાતી પરંતુ હું ત્યાગિય! એ મારા અપકારના અપરાધની તાહારે ક્ષમા કરવી યોગ્ય છે. કામ
 નાહાનો ભાઈ મોઢાભાઈનો કાંઈ અપરાધ કરે તો પણ મોઢોભાઈ નાનાભાઈ ઉપર પ્રસન્ન રહે
 હવે તમો સર્વ મારા અપરાધ વિચારી નહીં વનવાસથી પાછા વળો અને હસ્તિનાપુરમાં આવી
 નિવાસ કરો; તથા તમો મુખે રાજસમૃદ્ધિનો ઉપભોગ કરો. મેં તારો પૂર્વ અપરાધ કર્યો છે
 તેથી મારા મસ્તકપર સર્વ પ્રજાની અને વીરોની જે પસ્તાળરૂપી રજ પડી છે તે રજ તું કૃપા કરી
 મારા અપરાધ સામું ન લેતાં અને આવી મારજન કર. માસતિપુષ્પને સર્વજન મસ્તક ઉપર
 ધારણ કરે છે, તેમ તારી આજ્ઞા હવે હું નિરંતર મારે મસ્તક ધારણ કરીશ. સત્યવ્રત વિપર્યય
 કાલ એક વિચારથી તારું મન કલ્બિત થતું હોયતો દયા કરી કરતા કરતા જેમ સાધુ તથા ક
 નિવૃત્ત આચાર્યો તેમ આપણા મામમણી તું તારાં પવિત્ર પદકમળ ધરજે; અને સ્થિર મન કરી
 હસ્તિનાપુરમાં આવી મેહુજે. હું આપે, જે તમો નહાનાભાઈઓ સહિત હસ્તિનાપુરમાં આ
 વીન મેહુજો તો તમની મનોવ્રતિ પ્રમાણે હું તમારી સેવા કરીશ.

એ પ્રસન્ન દુર્યોધને કહ્યુંવેલો સંદેશો યુધિષ્ઠિરને કહી પુરોહિત વળી બોલ્યો.

પુરોહિત—હું યુધિષ્ઠિર, એ પ્રસન્ન તારા સંયંથી દુર્યોધને કહ્યુંવું છે માટે જો તમે હસ્તિ
 નાપુર આવશો તો હું પણ તમારી સંધેજ રહીશ.

મહાપ્રભુ તે પુરોહિત છતો મ્હો, કૃપાદિશેને આ વૃત્તાંત સાંભળી બહુ આનંદ થયો
 અને સત્યવ્રત કહ્યું કે હવે આપણને મુખનો થયો અને આપણો નિવાસ તો આવશે! મન
 કલ મેં રાજનું કહ્યું. ત્યારે પછી રાજા યુધિષ્ઠિર પુરોહિત પ્રત્યે બોલ્યો.

યુધિષ્ઠિર—પુરોહિત તે જો કહું તે બહુ સારું છે. અમારે દુર્યોધન સાથે કાંઈકનું દેવ નથી
 પુરોહિતને એ પ્રસન્ન કરીને કોઈ દાયા ઉપર અને કોઈ અશ્રોપર બેઠા મેં મુખ

સંઘંધીઓને સાથે લેઈ યુધિશિર રાજા હસ્તિનાપુરમાં આવવા નિકળ્યા. પુરોવાસિઓ યુધિશિરને હસ્તિનાપુર આવવો બહુ પ્રસન્ન થઈ નંજરાણાં લેઈ તેની સામે ગયા. તેઓની ભેટ અંગિકાર કરી કૃષ્ણાદિક સંઘંધીઓ સહિત રાજા જમ પોતોની રાજ્યાનીમાં પ્રવેશ કરેછે તેમ યુધિશિરે હસ્તિનાપુરની બહાર વારણાવતપરામાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં બંધ જમાં હિંતમ અને વિચિત્ર રચના કરી છે. એવાં મેહલમાં નિવાસ કર્યો. અનેક સામગ્રીથી ભરપૂર એવો તે મેહલ રાજા યુધિશિરને પુરોહિત વારંવાર બતાવતો હતો. યુધિશિરને જોઈ વસ્તુની જરૂર પડે તે તે વસ્તુઓ દુર્યોધન તેને પોહુઆપે લાગ્યો. હસ્તિનાપુર પાહાર નારણાવતમાં યુધિશિરને આવ્યા સાંભળી બેટલા રાજાઓ હતા તે મળવા સાંઝે ત્યાં આવવા લાગ્યા. તે રાજાઓને તથા યુધિશિરને દુર્યોધન સેવાથી એવા પ્રસન્ન કર્યા કે સૌ પોતાનાં મરે પણ વિસરી ગયા. સ્થિત મન કરી આનંદપૂર્વક સંઘંધીઓ સહિત યુધિશિર ત્યાં રહ્યો. પાંડવોનું સુખ અને તેમને દરી-દેકાણું પડેલા બેઈ કૃષ્ણ પોતાની રાજ્યાનીનાં દ્વારામતી શોટરમાં બતાવેયારે થયા. તે સમયે આતાને મળવા સાંઝે અતિ કિંટકિત એવી સુમદાને કૃષ્ણની સાથે દારિકાં મોકલી. તથા બેટલા લોકો ત્યાં મળવા સાંઝે આવ્યા હતા તેમને સંરેને રાજા યુધિશિરે હસ્તિનાપુરમાં વિદાય કર્યા.

એક સમયે વિદુરે નમ્ર મોકલેલા પ્રિયંવદ નામના દૂતે ભીમાન્નુન સહિત રાજા યુધિશિરને એકાન્તમાં બોલાવી વિદુરનો મોકલેલો સંદેશો કહ્યો.

દૂત—હું રાજાને, વિદુરે મને આ પ્રમાણે તમને કહ્યું છે કે હું યુધિશિર, કહ્યું અને દુરાસનાદિકની સાથે દુર્યોધને સલાહ કરી પુરોચન પુરોહિતને આ પ્રમાણે કહ્યું છે તે મેં કાનોશન સાંભળ્યું છે કે હું પુરોહિત તારી સમ્મત મને કોઈ બીજા પ્રિય નથી, તને યોગ્યપાત્ર બન્યો કહું છું; તે એક આભારી ધણી સેના છે તથાપિ જ્યાં મુઠી મારા વૈરી પાંડવો જયતા છે ત્યાં મુઠી મારું રાજ ગાંધર્વનગરનુલ્લય છે. મારે શય, તેજ અને ધાસથી પરિપૂર્ણ એવો એક મેહલ બંધાવી તેમાં કોઈપણ યુધિતથી પાંડવોને લાવી કૃષ્ણપક્ષની ચતુર્દશીએ તારે તે મેહલમાં આગ લગાડી. જોઈ કરી પાંડવોનો નારા થાય ન પછી હું નિર્ભય થઈ. એ પ્રમાણે પુરોહિત સાથે દુર્યોધને કરેલી સલાહ વિદુરે કાનોશન સાંભળી; તે તમને નિવેદન કરવા અને તમારી પાસે મોકલ્યો છે, મારે તમને પ્રમાદ કરશે નહીં.

એવાં વિષનુલ્લય પણ હિતકારક વચન સાંભળી કોઈ પરિપૂર્ણ ધમ્મકા સંઘંધીઓ સહિત ધર્મરાજ તે પરી તપાસ કરવા લાગ્યો; તે મલમ પડ્યું કે આ ઘર શયનું યનાવેલું છે. એવું કષ્ટમય પર જાણ્યા પછી રાજા યુધિશિરે માતા સ્ત્રી તથા ભાઈઓ વિગેરે પ્રત્યેકનો મન લીધો. એવું યુધિશિરનું વચન સાંભળી પ્રથમ મનમાં ધારીને પછી ભીમસેન બોલ્યો.

ભીમસેન—હે જજાનું યુધિષ્ઠિર, તું મને આજ્ઞા આપ. હું ઈંદ્રપ્રસ્થમાં જઈ દુર્યોધનને
હૃદય વિદારણ કરી આવું. રાત્રીને હણવામાં હવે આપણે વિલંબ કરવો ઘટતો નથી.
અર્જુનને પણ એ પ્રમાણે જ કહ્યું. નિકુળ, સહદેવ અને બીજા સંબંધીઓનું પણ એ
કહેવું હતું. સર્વનો સમ્મત સાંભળ્યા પછી યુધિષ્ઠિર ખોડ્યો.

યુધિષ્ઠિર—(મનમાં) દુર્યોધનને મારવાથી મારા સત્ય કરારને હાની પડેયશે. અરે અમે
સૌ સીધે રસ્તે જતા હતા ત્યાંથી પાછા વાળી નિર્લજ્જ દુર્યોધનને અમને ફરી કાંદામાં નાખ્યા. અમે
હવે અમે જ્યાં જ્યાં જઈશું ત્યાં ત્યાં અમારો શોધ કરી અમારા પર પરમ વિપત્તિ પાડશે. અમે
એકલા છે. અમારી પાસે એવી વિદ્યા પણ નથી કે જે વિદ્યાના બળથી અમે ઊડીને કોઈ
અગોચર સ્થળે જતા રહીએ. અરે મારો સત્યનિયમ કેમ નભશે? હશે જે થવાનું હશે તે થશે.
હવેતો અહીંયાંજ આ ઘરમાં ગુપ્તપણે રહીશું. બીજા જ્યાં જઈશું ત્યાં એ આપણી પૂઠ મૂકવાને
નથી; માટે આ ઘરને આગ લગાડવાની આજ્ઞા લેવા સાડે આ પુરોહિત દુર્યોધન પાસે જઈને
જશે ત્યારે અહીંથી છાનામાના સુરંગ માર્ગે થઈ નિકળી જઈશું, તેથી દુર્યોધન પણ જાણશે કે
પાંડવો બળી મુવા; માટે તે અમારી ફરી શોધ પણ નહીં કરે, જથી કરી અમે બાર વર્ષ સુખ
વનવાસ કરશું. હવે આ ઘરમાંથીજ કોઈ સુરંગનો માર્ગ જાણવામાં આવે તો ઠીક. એવો માર્ગ
ન જડે તો અવશ્ય કોઈ સુરંગ ખોદી આપનાર માણસને લાવવો જોઈએ. એવો વિચાર યુધિષ્ઠિર
રાજા કરતો હતો તે સમયે વિદુરના મોકલેલા તે પ્રિયંવદ નામના દૂતે તેમને કહ્યું.

પ્રિયંવદ—હે મહારાજ, તમારા વિદુર કાકાનું મન સંશયી થઈ રહ્યું છે કે તમારી શી વસ્તુ
થશે? એવું જાણી તેમણે શુનક નામના સુરંગ ખોદનારને મારી સાથે મોકલ્યો છે. (એવું કહી
તે સુરંગ ખોદનારને રાજા યુધિષ્ઠિર પાસે આણ્યો. તેણે આવી રાજા યુધિષ્ઠિરના ચરણે મસ્તક
નમાવ્યું. તે સમે શુનકભણી આંગળી કરી પ્રિયંવદ, રાજા યુધિષ્ઠિરને કહે છે.)

પ્રિયંવદ—હે રાજા આ શુનકને તમે વિદુરનું મન સમજાવો.

એવું કહી તે પ્રિયંવદ, રાજાને નમસ્કાર કરી ત્યાંથી ચાલતો થયો. તેના ગયા પછી તે
સુરંગ ખોદનારે સુરંગ ખોદવાની જગ્યા રાજા યુધિષ્ઠિરને બતાવી. સુરંગ ખોદનારે ભીમસેનની
રાયના નીચથી ધીરે ધીરે મનોહર સુરંગ ખોદવા માંડી. પાંડવો તે મેહલમાં રહેવાનો પોતાનો
મનને અવિશ્વાસ થઈ ગયો છે પણ વિશ્વાસ બતાવે છે. નિર્મુદ થઈ ગયા છે પણ સમુદસ્થિતિ
બતાવે છે. નિત્ય દ્રુપદના નિમિત્તે અશ્વાઠ થઈ બહાર જઈ સુરંગ ક્યાં નિકળશે? ક્યાંથી
સીધો માર્ગ જાણે એ સર્વનો ભીમસેન નિશ્ચય કરતો હતો. તથા નિકુળ અને સહદેવ એ કુંતી તથા
દ્રોપદીને સુરંગના માર્ગમાં ચાલવાનો પરિચય પડે એવા હેતુથી તેમને નિરંતર સાથે લઈ સુરંગમાં

આવજન કરાવતા હતા. તે સ્થાનક પર જે કોઈ આવે તેને કુંતી બહુ પ્રસન્ન થઈ નિરંતર ભોળનઆપે. પુરોહિતે બાણ્યું કંચાંચંચીઓ સહિત રાજ્ય યુધિષ્ઠિર હવે પરમ વિદ્વાસુ થયો છે કોઈ વાતનો તેને અ-
વિશ્વાસ નથી. જોવામાં વદપક્ષની ચતુર્દશીને દિવસે એક વૃદ્ધ સ્ત્રી પોતાના પાંચપુત્રો અને એક
પુત્રની વડુ સહિત તે સ્થળમાં રાતવાસો રેહેવા સાઝું આવી. તે વૃદ્ધાને પાંચપુત્રો તથા એક પુત્રની
વડુ સાથે આવતી જોઈ કુંતીએ પોતાની બહેન પ્રમાણે માની તેનો આદર સત્કાર કર્યો. માર્ગમાં
અતિ પરિશ્રમ પામી થાકેલી વૃદ્ધ સ્ત્રી પોતાના પાંચપુત્રો અને એક વડુ સહિત ત્યાં રાતવાસો રહ્યાં.

પોતાના સંબંધીઓ સહિત યુધિષ્ઠિરરાજા સુરંગમાર્ગમાં આહ્યો, ને ભીમ તે મેહલના દર-
વાજામાં રુક્ષપણે ઊભો રહ્યો. જોડવામાં પુરોહિતે દરવાજાના મુખ આગળથી આગ લગાડી.
તેવું જોઈ દુષ્ટત ભીમસેને પોતાની નજરો નજર જોયું. જોડવા સમય સુધી તે લાગતા ગૃહમાંથી
ધુમ આકાશપર મા નિકળ્યો; તેટલા સમય સુધીમાં ભીમસેનનો ક્રોધ રૂપી ધુમ નિકળ્યો. જેમ
હરણને સિંહ પકડી લે છે તેમ પુરોહિતને પકડીને એક મુષ્ટિપ્રહારે ભીમસેન તેનો પ્રાણ લીધો.
પછી તેને આગમાં નાખી દેઈ પોતે તે મેહલને આગ લગાડી. ભીમસેન, પુરોહિતને મારી મહા
પ્રસન્ન થયો ને જ્યાંથી સુરંગ હતી ત્યાંથી ચાલીને પોતાના સંબંધીઓને જઈ મળ્યો. જેમ દર-
માંથી સર્વ ઋષિ નિકળી બાંધે. તેમ યુધિષ્ઠિરાદિક સુરંગને બીજા છેડે નિકળી ગયાં. ભીમસેન
પણ તેઓની પુઠ નિકળી આવ્યો. “અગ્નિ પ્રગટ થવાથી પાંડવો રહેતા હતા. તે મેહલની
જગ્યાએ જેમ સૂર્યથી પ્રકાશમાન દેખાય છે તેમ તે મેહલનું સ્થળ પ્રકાશમાન દિસવા લાગ્યું.
સર્વ લોકો મેહલને બળતો જોઈ મહા કષ્ટાંત કરતા ત્યાં આવ્યા અને પરસ્પર બોલવા લાગ્યા.

લોકો—અરે સર્વનાં દુઃખને દૂર કરનારા પાંડવોને દગ્ધ કરવાથી પુરોહિતને શું ફળ મળ-
વાતું હતું! તોપણ જ્યારે તેણે તેઓના નાશને અર્થે આ અંતર્યકારી આરંભ કર્યો ત્યારે તથી
પોતાનોજ નાશ થયો. માટે જ્યાં કર્મ તેવાં ફળ, વળી દીનના નાથ અને સમુદ્ધારક પાંડવોનો
વિનાશ કરી ધનપ્રાપ્તિ કરવાથી દુર્યોધનને શું ફળ પ્રાપ્ત થવાતું હતું! તથા ત્રિલોકની રક્ષા કરવામાં
ચતુર પાંડવોનો તિરસ્કાર કરવામાં હું વિધિ તું નિર્દય છે.

એ પ્રમાણે હુતસંબંધી વાંતો પણ લોકો સર્વ પરસ્પર કરવા લાગ્યા. મેહલ તો સર્વ
બળી ભસ્મ થઈ ગયો જોડે. પછી ધીમે ધીમે દુર્યોધનનો જાણે ભાઈ હોયનાં એવો અંધકાર થતો
આહ્યો. એને પ્રકાશ રુક્ષ થઈ ગયો તે જાણે પાંડવોનું ભાગ્ય રુક્ષ થઈ ગયું હોયનાં!

સુરંગથી બાહ્ય નિકળી પાંડવોએ આગળ ચાલવા માંડ્યું. કોઈ દિવસ જેમણે પૃથ્વીપર
પગ માંડ્યો તથા એમ જમણ ચરણના નિરૂણ સંસુદેવ ચાલતાં ચાલતાં થાકી ગયાં પરંતુ એ વાતની
યુધિષ્ઠિરને જાણ થયો તો તે મહા ક્ષોભિત થયો એવું વિચારી તેમણે કોઈને કહ્યું નહીં કે અમે થા

હું કદંબ તે આરંભ-કદંબ છે; આટલે જોમને કસાવવાનું હું જોઈએ જોમ વિચારી સૂર્ય પોતાની કિશોર પૃથ્વીપર સંખ્યાઓ, અંધકાર નાશ પામ્યાથી પાંડવોને મુખ થયું તેમ પ્રકાશ થવાથી "રજત કોઈ અમને જોળખી કાઢે! ને દુર્યોધનને જઈ અને જીવતા હોએ તે વાત નિવેદન કરે!" એવા અનિશ્ચયો દુઃખ થયું. વળી પ્રકાશ થવાથી પંચ મુન પડ્યાનું મુખ થયું પણ પાસે વસ્ત્ર મળે નહીં તેથી તાપે હેરાન થવાનું દુઃખ પ્રાપ્ત થયું. જોમ તે સમયે પાંડવોને મુખ દુઃખ સમાન હતું. આગળ આત્મતા સૂર્ય પોતાની પ્રાણ કળાસદિત જ્યારે પ્રકાશ્યો ત્યારે તાપે કરીને પાંડવો મહા વિપત્તિ પામવા લાગ્યા; તેથી તેઓ તે વનને વિષે એક એકાંત સ્થળમાં વિશ્રામ લેવા ગયા. તે સમયે ત્યાં જટ ઝાંડુ યુધિષ્ઠિર અત્યુત્તમ પ્રવૃત્તિ પોહ્યો.

યુધિષ્ઠિર—હું જાઉં તમારે તમારી વિદ્યા કોઈ ટકાણે આ સમયે પ્રકાશ કરવી નહીં. કાશ્ય વિદ્યા પ્રકાશ કરવાથી આપણી પ્રસિદ્ધિ થશે તો તેથી દુર્યોધન આપણને અનેક વિપત્તિઓ પાડશે. વળી જન્મ નેતરનું વૃક્ષ નદીના આવતા પુરપ્રવાહ સમયે તે પ્રવાહની સાથે નીચું નમી જાયછે ને પ્રવાહ ગયો કે પાછું ફેલું થઈ જાયછે; તેમ મહાત્મા મુરૂવો દેવાનુસારે પોતાની ઉપર દુઃખ પડે તો તે સમયે પોતાનું મહાત્મ દેખાડતા નથી. દેવાધિન થઈ દુઃખ સહન કરેછે. આપણે પણ તે પ્રમાણે વરતું જોઈએ.

અત્યુત્તમ વનમાં જઈ દ્રુણ કુળાદિક આણ્યાં. તેમાંથી દ્રૌપદીએ પ્રથમ પોતાની સાસુને જામડ્યાં; પછી પાંડવોને જામડ્યા ને ત્યારપછી જ વધ્યાં તેમાંથી પોતે જામી-લીધું, એક મહુર સુધી ત્યાં વિશ્રામ લઈ સૌ આગળ ચાલ્યાં. તાપે કરી સર્વ મહા વ્યાઘ્રન થઈ ગયાં છે; સર્વનાં મુખપણ પાણીવિના સુષક થઈ ગયાં છે, ને તૃપાથી કંઠ સુકાઈ ગયા છે; અંગપર એકેક જીર્ણ વસ્ત્ર છે એવી દુઃખી અવસ્થામાં તેઓ સર્વે આવી પડ્યાં. ભીમસેને સર્વને તૃપાર્ત જોઈ, જ્યાં જગત્રાય હતું ત્યાં તેઓને લઈ જઈ જળપાન કરાવ્યું. યોરો-વિશ્રામ લઈ ત્યાંથી સૌ આગળ ચાલ્યાં. પૃથ્વી જમાં ઊંચી નીચી, વૃક્ષો પણ જમાં શેઠાકાર, માર્ગ મહાવિકટ અને કુર જાપદો જમાં રહેછે એવા દાશ્ય વનમાં ફૂંતા તથા પંચાળી સહિત પાંડવોએ પ્રવેશ કર્યો. સૂર્ય તે સમયે અસ્ત થયો. જ્યારે વિધિ કોષ કરેછે ત્યારે પગલે પગલે ક્ષત્રેષ થાયછે અને વિધિ જ્યારે કૃપા કરેછે ત્યારે જન્મ કાપેલા વૃક્ષને ફરી અંકુર આવેછે તેમ ગયેલું રાજ પાછું મળેછે. ભયાનક વન અને સૂર્યઅસ્તથી અંધકાર થયેલો જોઈ આગળ ન વધતાં પાંડવો ત્યાંજ રાતવાસો રહ્યા. કંકલીના વૃક્ષ નીચે બેસી સર્વે પંચ પરનેટીનું ધ્યાન કરવા લાગ્યાં. ભીમસેને સર્વનાસાથે પનશય્યાઓ કરી, તેપર સૌ ગયાં. મધ્યમ પાનુન્દન ભીમસેને પછી જળ લેવાસાથે ગયાં. ત્યાંથી બે કોરા આગળ ગયો ત્યારે ત્યાં સારસપક્ષીઓના શબ્દ તેના સાંભળવામાં આવ્યા; તેપરથી તેણે જાણ્યું

સ્ત્રી—હું મુજબ, આવીનેમાં હુંએ નામનો એક રાક્ષસ ગરુછે. તેના નામપરથી આ વનતું નામ પણ હુંએવન છે. આ હુંએવનમાં કોઈ મનુષ્ય પ્રવેશ કરી શકતું નથી; પણ જોનો દેવ દુષ્ણ હોય તે કદાપી અહિંયાં આવી બઢે. તે ભલે ગૂરૂવીર હોય તોપણ હુંએમરા-ક્ષસ તેનો ભક્ત કરી બધે છે. એવા અહંકારના ભૂવરની હું મહોદરા (સગી યેન) છૌ. અનૂક્ષ પરણ્યાવિતાની) છૌ, માટે નામ હુંએવા છે. હું મારા ભાઈના ઘરમાંન રહુંછું. હમણાંન મહેલમાં અગ્ને ભાઈ હાંધમાંથી લગી ઉઠ્યો ને મને કહ્યું કે “હું એન કોઈ મનુષ્ય પ્રાણીની ગંધ અહિંયાં આવેછે ને મને ભૂખ પણ લાગી છે; માટે તું ઈતાવળે જઈને આટલામાં જો તો ખરી કે એ ગંધ ક્યાંથી આવેછે! જો કોઈ મનુષ્ય માલમ પડે તો તત્કાળ તેને અહિંયાં લાવ. હું તેનો ભક્ત કરીશ; જ્યે મને કાલા દિવસ થયાં કુધા લાગી છે તેની શાન્તિ થાય. એવાં મારા ભાઈનાં વચન સાંભળી મહા ક્રોધયુક્ત થઈ રક્ત નેત્રો કરી ત્યાંથી ભાઈની આજ્ઞા પરિપૂર્ણ કરવાસાટે હું અહિંયાં આવીછું. આ નિદ્રાવશ થયેલાં મનુષ્યોને જોઈ મેં જાણ્યું કે “આ ઠીક લાગેછે. એ સામય ભક્તથી ભાઈનું કુધાદુઃખ દૂર થશે.” પરંતુ દૂરથી તાંડે કંદર્પના દર્પને મોહનાડે રૂપ જોઈ ભાઈનો આદેશ ભૂલી ગઈ અને કામના આવેશમાં નિયત થઈ ગઈછું. તેથી કરી ભયંકરરૂપ તજ મનોહરરૂપ ધારણ કરી હું તારી પાસે આવી છું, માટે હું મહારાજ, મારી હિપર અતુચ્છ કરી માટે પાણિચહણ કર. આ કાર્યમાં જરૂરતા કુળદેવતાઓ છે તે સર્વ મને પ્રસન્ન થાઓ. હું મહારાજ આ વાતમાં વિવ્રમ ન કરો. જ્યાંસુધી તે રાક્ષસ અહિંયાં આવી ન પહોંચે ત્યાં સુધીમાં સર્વ ખંદોખસ્ત કરી લ્યો. હવે હું લજ્જા તજ કહુંછું કે તમે હું નિશામરીને સહચરી કરો. હું જો તમારી સાથે વિચરીશતો રાક્ષસ તો શું પણ ખીજું કોઈ પણ તમારી સમિપ નહીં આવી શકે.

(એવાં હુંએવાનાં વચન સાંભળી ભીમસેન બોલ્યો.)

ભીમસેન—હું મુજબ, તારા સરખી પ્રાગલ્ભા સ્ત્રી મહાપ્રાણ્યથી લભ્ય થાયછે પણ તું તો આપોઆપ આવીને મને વચનું કહેછે. હવે તું એક મારી વાત સાંભળ, આ મારા ચાર દયાળુ ભાઈઓ છે તથા આ ગુણોથી વૃદ્ધ મારી માતા છે અને આ અમારા પાંચેની પ્રાણુવજ્ઞા સતી છે. એ એક સંવર્માંયજ્ઞીએ અમો પાંચેને સંપૂર્ણ પુરુષાર્થમાં મૃતાર્થ કર્યો છે; તો પછી કેલ્પવ-શતી શુંદરલગ્નનો પરિત્યાગ કરી ઝિરંપના સામાન્ય વૃક્ષપાસે કોણ બધા! જો કોઈ પોતાની પાસે મળી હોય છતાં કોડીને ચહણ કરવાની ઈચ્છા કરે તો તે હાસ્યપાત્ર થતો નથી શું! વળી જ્યેના સૌંદર્યે કંડુષ દોદડ છે એવા પુરુષોએ ખીજની સહાયતાની અપેક્ષા કરવી એ તેમને પોતાને ક્ષાન્ત્ય નેહું છે. માટે ખીજની સહાયતાની અપેક્ષા એક લગુમાન પણ અમારા મ-

[illegible]

વાળેથી દીડી ઐટલે તે તેની પાસે આવ્યો. તે સિંહનું કૂર અને વિકરાળરૂપ જોઈ દ્રૌપદી જ્યાં
 હતી ત્યાંજ સ્તબ્ધ થઈ કંપવા લાગી. શરીર કૂશ અને સ્તન પુટ તેથી કરી દ્રૌપદીથી દોડી
 શકાયું નહીં; ત્યારે તેજ સ્થળે તે ધૈર્ય ધરીતે સ્થિત થઈ. “યુધિષ્ઠિરાજન આ સમયે માત્ર રક્ષણ
 કરજો” એમ વિચારી દ્રૌપદી પૃથ્વી ઉપર રેખા કરી આણ દીધી કે “જે યુધિષ્ઠિરનું સત્ય પ્રમથ
 હોય તો આ રેખાની આણી તરફ આ સિંહ આવી ન શકે. હું શાદૂત, મારા સ્વામિએ કોઈ
 દિવસ પણ સત્યરેખા ઓલંચી નથી; તો તું પણ આ સત્યરેખા ઓલંચીશ નહીં” એ પ્રમાણે
 દ્રૌપદીએ જેની આણ દીધી, તેજોજ તે શાદૂત ત્યાંનો ત્યાંજ સ્થિર થઈ ઊભો રહ્યો. કારણ મા-
 હાત્મજનોનો પ્રભાવ દુરાતિક્રમ છે. ત્યારપછી દ્રૌપદી તે વિકરાળ સિંહના ભયથી મુક્ત થઈ,
 જમ રાહની પીણથી મુક્ત થઈ ચંદ્રમાની રેખા પ્રકાશને પામેછે તેમ પ્રકાશ પામતી હવી. પરંતુ
 ઐટલામાં તો પાંડવો ધણુ દૂર નિકળી ગયા, અને દ્રૌપદી તો પાછળ રહી ગઈ; તેથી કરી તે દ્રૌ-
 પદી પોતાના સમંધીઓને જમ યોગા વખૂટી હરણી આમ તેમ દૃષ્ટિ કરી પોતાના સાથને શોધે
 છે, તેમ શોધતી હતી. આગળ ચાલતાં એક સર્પ તે દ્રૌપદીને કંપવા માટે આવ્યો; તેને પણ તે
 દ્રૌપદીએ સિંહની જમ રેખા ખેંચી આણ દીધી કે “જે મેં મન, વચન, અને કાંચાએ કરી મારા
 પાંચે પતિઓપ્રત્યે કદાપિ પણ દગપણું ન કર્યું હોય તો હું સર્પ, તું અહીંયાંથી બીજા સ્થળે
 ચાલ્યો જા.” એ પ્રમાણે આણુ દઈ દ્રૌપદીએ તે સર્પનો આલેપ કર્યો, ઐટલે તે સર્પ ત્યાંથી
 બીજા સ્થળે ચાલ્યો ગયો. કારણ સતીનો મહિમા બહુસ્પતીથી પણ અગોચર છે. તે સમયે સૂર્ય
 પણ મધુસતી એવી દ્રૌપદીના ચરણને પોતાના કિરણોએ કરી સ્પર્શ કરી, અસ્ત પામતો હતો. પછી
 દ્રૌપદીના ચિત્તને વિષે શોક ઉત્પન્ન કરનારે એવો અંધકાર પ્રવર્ત્યો. તે સમયે દ્રૌપદી એવો વિચાર
 કરવા લાગી કે “મારા પ્રિય સમંધીઓથી હું વખૂટી પડીછું, તો હવે મારી આ રાત્રી કેમ નીકળશે?
 એ પ્રમાણે દ્રૌપદી પોતાના મનમાં ચિંતા કરતી હતી, ઐટલામાં તેણીએ હુંગ્યાને પોતાની સન્મુખ
 હાથ જેવી ઈબી રહેલી દીડી. અને અમૃત સિંચનનો કવળ બંધુજ હોયના! એવા મોટા આનંદ
 તે વ્યાપ્ત થઈ. તે સમયે જેના ગાત્ર પ્રકુલિતછે એવી તે દ્રૌપદીપ્રત્યે હુંગ્યા બોલી કે, હું આર્ચ્ય!
 તારા વિયોગે કરી પાંચે પાંડવો શોકરૂપ તાન્ડવને વશ થઈ રહ્યાછે. તેણે તારો અહીં તહીં ધગો
 શોધ કર્યો; પણ જ્યારે તું ગ્રાસ્ત ન થઈ ત્યારે તેઓ નિરાશ થઈ અને ધૂળ કરી જીઓનાં અંગ
 નિલિપ્ત થયાંછે, એવી રીતીએ ભૂમિરૂપ આજોટવા લાગ્યા. તેઓનાં નેત્રોમાંની લગ્નધારા સમુદાયે
 કરી ભૂમિ ઉપર રીંગણુ પરિમિત જ મધ્યે ઈકંછે, એવું નણું સરોવર ઉત્પન્ન થયુંછે; અને તેઓ
 સર્વ નિર્લાસ નાખી એવા પોકાર કરેછે કે “દ્રૌપદનંદનીને કોઈ વ્યાધિ પાદ્ય ગયો હશે, હવે એના-
 વિના આપણું જીવું વ્યર્થ છે.” એવો નિદય કરી તેઓ સર્વ પ્રાણુત્યાગ કરવા માટે ઈચ્છુક થયાંછે,

તે સમયે રાજ યુધિષ્ઠિર રોમાંચિત થયો ને મહા પ્રસન્ન થઈ શત્રુનો વધ કરનાર ભાઈના ઉપરથી રજ ખંચેરવા લાગ્યો; તથા રણક્ષેત્રમાં ઊપજેલા ખેદ વધેલા પરિવેદ (પરસેવા) ને છેદ કરવાસાટે અર્જુન, નિકુળ અને સહદેવ વચ્ચે વડે ભીમસેનને વાયુ હોળવા લાગ્યા. સમુદ્ર પછી જ્યારે ભીમસેન એકાન્તમાં જઈ બેઠો ત્યારે દ્રુપદીએ તેની પાસે જઈ તેને આનંદ આલિંગન દીધું. હુંઆનો કંદર્પશોક અને બંધુવિયોગનો શોક એ બંને શોકનું સાથે ભીમસેન યથાયોગ્ય નિવારણ કર્યું. શુશ્રુષા અને અધિકમાન એ બે વિધિથી હુંઆએ કુંતીનું ક્ષોષદીતું મન પોતાને વશ કરી લીધું.

રાત્રિ વિતી અને પ્રાતઃકાળ થયો એટલે પાંડવો ત્યાંથી પંથે ચાલ્યા. પુદિવાન પુરે પોતાના શત્રુને બળવાન બણતાં છતાં તેનાથી પ્રમાદ કરે નહીં. એ ન્યાય નિયમને અનુસરી યુધિષ્ઠિરની ભૂલ ઝાલી ભીમસેન આગળ ચાલ્યો ને અર્જુન સર્વની પાછળ ચાલ્યો. કુંતીને ક્ષોષદીતે પીઠ ઉપર બેસાડી હુંઆ, ભીમસેન તથા અર્જુનની મધ્યમાં રહી આકાશમાર્ગે મળી આગળ ચાલતાં ચાલતાં કુંતીને અતિશય તૃષ્ણા લાગી. તે સ્થળે ક્યાંએ પણ પાણી મળે ત્યાં તેથી તેને મુછાં આવી. તે સમયે મહા વ્યાકુળ થઈ પાણી મેળવવા સાટે એક તરફ ભીમસેન દોડ્યો ને બીજી દિશા તરફ અર્જુન દોડ્યો. રાજ યુધિષ્ઠિર તો માતાને મુચ્છિત થયેલી ભેટ નેત્રોમાં અશ્રુ લાવી પ્રભાપ કરવા લાગ્યો.

યુધિષ્ઠિર—હું માત, અમારાં દુઃખ દૂર કરી તું પોતે દુઃખ સહન કરતી હતી. પ્રતિભા અમારા ઉપર દૃષ્ટિની અમૃતવૃષ્ટિ કરતી હતી. જેવું હું માતા તારા કષ્ટથી હુમણાં અમને દુઃખ થાયછે તેવું દુઃખ વનની અનેક વિપત્તિઓથી કિચિત્ પણ થતું નહતું.

એ પ્રમાણે રાજ યુધિષ્ઠિર મહા ચિંતાતુર થઈ શોક કરતો હતો. એટલામાં કોઈ દશા પાણી નહીં મળવાથી ત્યાં પાછા આવી ભીમાર્જુન માતાજીની અવ્યવસ્થા અને મોઠા ભાઈનો શોક જોઈ રૂદન કરવા લાગ્યા. દશો દિશા ભણી ચત્ત કરી જોયો પણ કોઈ સ્થળેથી પાણી પ્રાપ્ત થયું નહીં તેથી નિરાશ થઈ સર્વ શોક કરેછે એટલામાં હુંઆએ કમળ પત્રનો દહીઓ કરી તેમાં શીતળ જળ ભરી લાવી કુંતીને પાચું. જળના પ્રવેશથી ધીરે ધીરે કુંતીની મુચ્છાં ગઈ. કુંતીને પાતાં વચ્ચે જળ સર્વ જણોએ થોડું થોડું પીધું અને તૃષ્ણા ટાળી. પાંચ પાંડવો હુંઆનો ઉપકાર જાણી ને તેને કહેવા લાગ્યા કે “તે અમારી માતાનો પ્રાણ ઉગાર્યો.

તે સ્થળેથી સર્વ અગત્યના વસ્તુઓ સાંચી રાત્રિ પડે ત્યાં રાતવાસો રહે. રાત્રીએ સહુ વાગેશની કુંતીના સમગ્ર માથે એમ કરતાં કરતાં રાજયુધિષ્ઠિર ધણોક પંથ કાપ્યો. એક દિવસ વનમાં રહી જાયછે તેવામાં ક્ષોષદીએ એક પ્રચંડ સિંહને દોડતો દીધો. કમળનયની ક્ષોષદીને પણ તે સિંહ

વગળેથી દીઠી ઐત્થ્ય તે તેની પાસે આવ્યો. તે સિંહનું દૂર અને વિકરાળરૂપ જોઈ દ્રૌપદી બ્યાં
 હતી ત્યાંજ સ્તંભ્ય થઈ કંપના લાગી. શરીર દૂરા અને સ્તન પુટ તેથી કરી દ્રૌપદીથી દોરી
 શકાયું નહીં; ત્યારે તેજ સ્થળે તે ધૈર્ય ધરીને સ્થિત થઈ. “યુધિષ્ઠિરાજન આ સમયે માફ રહાણ
 કરજો.” એમ વિચારી દ્રૌપદી પૃથ્વી ઉપર રેખા કરી આણ દીધી કે “જે યુધિષ્ઠિરનું સત્ય પ્રમાણ
 હોય તો આ રેખાની આણી તરફ આ સિંહ આવી ન શકે. હે શાદૂત, મારા સ્વામિએ કોઈ
 દિવસ પણ સત્યરેખા આલેલી નથી; તો તું પણ આ સત્યરેખા આલેલીરા નહીં” એ પ્રમાણ
 દ્રૌપદીએ જોવી આણ દીધી. તેજાજ તે શાદૂત ત્યાંનો ત્યાંજ સ્થિર થઈ ઉભો રહ્યો. કારણ મા-
 હાત્મજનોનો પ્રભાવ દુરતિક્રમ છે. ત્યારપછી દ્રૌપદી તે વિકરાળ સિંહના ભયથી મુક્ત થઈ,
 જમ રાહની પીણથી મુક્ત થઈ ચંદ્રમાની રેખા પ્રકાશને પામેછે તેમ પ્રકાશ પામતી હતી. પરંતુ
 ઐત્થ્યામાં તો પાંડવો ધણુ દૂર નિકળી ગયા, અને દ્રૌપદી તો પાછળ રહી ગઈ; તેથી કરી તે દ્રૌ-
 પદી પોતાના સમંપ્રીએને જમ ટોળા વખૂટી હરણી આમ તેમ દૃષ્ટિ કરી પોતાના સાથને શોધે
 છે, તેમ શોધતી હતી. આગળ ચાલતાં એક સર્પ તે દ્રૌપદીને ઉંપા માટે આવ્યો; તેને પણ તે
 દ્રૌપદીએ સિંહની જમ રેખા ખેંચી આણ દીધી કે “જે મેં મન, વચન, અને કાયાએ કરી મારા
 પાંચ પતિઓપ્રત્યે કદાપિ પણ છાપણું ન કર્યું હોય તો હે સર્પ, તું અહીંયાંથી બીજા સ્થળે
 ચાલ્યો જા.” એ પ્રમાણે આણ દેઈ દ્રૌપદીએ તે સર્પનો આલેપ કર્યો, ઐત્થ્ય તે સર્પ ત્યાંથી
 બીજા સ્થળે ચાલ્યો ગયો. કારણ સતીનો મહિમા બૃહસ્પતીથી પણ અગ્રગચ્છ. તે સમયે સૂર્ય
 પણ મહાસતી એવી દ્રૌપદીના ચરણને પોતાના કિરણોએ કરી સ્પર્શ કરી, અસ્ત પામતો હતો. પછી
 દ્રૌપદીના ચિત્તને વિષ શોક ઉત્પન્ન કરનારો એવો અંધકાર પ્રવર્ત્ય થયો. તે સમયે દ્રૌપદી એના વિચાર
 કરવા લાગી કે “મારા પ્રિય સગંધીઓથી હું વખૂટી પડીશું, તો હવે મારી આ રાત્રી કેમ નીકળશે!
 એ પ્રમાણે દ્રૌપદી પોતાના મનમાં ચિંતા કરતી હતી, ઐત્થ્યામાં તેણીએ હુંડ્યાને પોતાની સન્મુખ
 હાથ જોરી ઉભી રહેલી દીઠી. અને અમૃત સિંચનનો કેવળ બંધુજ હોયના! એવા મોઠા આનંદ
 તે વ્યાપ્ત થઈ. તે સમયે જના ગાવ પ્રકુલિતછે એવી તે દ્રૌપદીપ્રત્યે હુંડ્યા બોલી કે, હે આર્યેય!
 તારા વિયોગે કરી પાંચ પાંડવો શોકરૂપ તાન્ડવને વશ થઈ રહ્યાછે. તેણે તારો અહીં તહીં ધણો
 શોધ કર્યો; પણ જ્યારે તું પ્રાપ્ત ન થઈ ત્યારે તેઓ નિરાશ થઈ અને ધૂળ કરી જઓનાં અંગ
 વિસિત થયાંછે, એવી રીતીએ ભૂમિરૂપ આજોટવા લાગ્યા. તેઓનાં નેત્રોમાંની જળધારા સમુદાયે
 કરી ભૂમિ ઉપર ઠીંગણું પરિમિત જે મધ્યે ફેદક છે, એવું નહાણું સરોવર ઉત્પન્ન થયુંછે; અને તેઓ
 સર્વ નિદ્રાસ નાખી એવા પોકાર કરેછે કે “દ્રૌપદનંદનીને કોઈ વ્યાધ આધ ગયો હશે, હવે એના-
 વિના આપણું જીવનું વ્યર્થછે.” એવો નિલેય કરી તેઓ સર્વ પ્રાણત્યાગ કરવા માટે ઉદ્યુક્ત થયાછે,

કુંતી પણ પુત્રોનું દુઃખ જોઈને અને તારા વિયોગે કરી પ્રાણત્યાગ કરવા ઉદ્વૃકત થઈ છે. એવો સમયો નિર્ધેય જોઈને માંડે મન પણ આકુળ વ્યાકુળ થઈ ગયું; તેથી હું પૃથ્વી ઉદ્ધવન કરી તારી પાસે આવી છું.

એ પ્રમાણે દ્રૌપદીને સર્વ વૃત્તાંત નિવેદન કરીને તેને હિડંબા પોતાની પીઠ ઉપર ચઢાવી અરણ્ય, પર્વતો, નદીઓ, અને સરોવરનું આલેખન કરતી આકાશમાર્ગે ઉડાણ કરતી તે હિડંબા કાણુમનમાં તે દ્રૌપદીને જ્યાં પાંડવો હતા, ત્યાં આણતી હતી. તે સમયે તેઓ સર્વને દ્રૌપદીને આવી જોઈ શાતા થઈ. ત્યારપછી દ્રૌપદી અને કુંતી એ બંને તે હિડંબાને બેસાડી એવું બોલતાં હતાં કે “આ હિડંબાએ આપણી દુઃખદ અવસ્થામાં આપણા ઉપર જે ઉપકાર કર્યા છે તેની ગણના પણ થઈ શકે નહીં તથા તેનો પ્રત્યુપકાર આપણે કોઈથી થઈ શકે એમ નથી. એવું બોલીને પછી કુંતી તે હિડંબાભણી જોઈને તેપ્રત્યે બોલી કે “હું હિડંબા, તેં અમારા ઉપર જે ઉપકાર કર્યા છે, તે ઉપકાર સાંપ્રતકાળે અમારી આ અવસ્થાભણી જોતાં અમારાથી વાળી શકાય તેમ નથી; તોપણ તું કહે કે અમે તારો શો પ્રત્યુપકાર કરીએ!” તે સમયે હિડંબા હસ્ત જોડી બોલી કે હું દેવી! તમે અખિત્રજ ગતને ઉપકાર કરવા વાળા પાંડવોની માતા તે ક્યાં! અને તુચ્છ એવી હું ક્યાં! મારા સરખી રાક્ષસી તમોને શો ઉપકાર કરશે? કારણ જે દરિદ્રી હોય તે ચક્રવર્તિને શો ઉપકાર કરનાર છે! પરંતુ મહાન જનોની એવી રિતી છે કે, જેઓએ પૂર્વે કર્યો પણ ઉપકાર ન કર્યો હોય, તોપણ તે તેઓપ્રત્યે ઉપકાર જ કરે છે. કારણ ચંદ્રની કાંતિનો કોઈએ પણ ઉપકાર ન કર્યો છતાં તે કાંતિ સર્વ લોકોને પ્રકાશ આપી આનંદ ઉત્પન્ન કરે છે. હું દેવિ, હું તમારી કને માત્ર એટલું જ માગી લેજો છું કે જે દિવસથી મેં તમારા ભીમપુત્રને જોયો છે, તે દિવસથી મેં તેમને મનથી મારા સ્વામિ લેખ્યા છે, એ માટે તેમની સાથે માંડે પાણિગ્રહણ કરાવી મને તમારી દાસી કરી લેવાનો તમોએ અનુગ્રહ કરવો.” એવાં હિડંબાનાં વચન સાંભળીને કુંતીએ દ્રૌપદી ભણી જોયું. તે સમયે પોતાપર કરેલા ઉપકારને જાણનારી એવી દ્રૌપદી અતિ પ્રસન્ન થઈને બોલી કે હું હિડંબા, તારો પ્રત્યુપકાર હું મારા પ્રાણવડે કરી શકું તો પછી સ્વામિસંલોગ સુખને અર્દ્ધોઅર્દ્ધ વેહુંથી લેવું; એમાં શી મોહોટી ઉપકારની વાત છે!!

એવું દ્રૌપદીએ ભાષણ કર્યું ત્યારપછી કુંતી અને દ્રૌપદી એ બન્ને હિડંબા સહુવર્તમાન ભીમસેન પાસે આવીયો. તે સમયે ભીમસેનની ઈચ્છા હિડંબાનું પાણિગ્રહણ કરવાની ન હતી. પણ તે દ્રૌપદી અને કુંતી-એઓએ આગ્રહ ભીમસેન કને હિડંબાનું પાણિગ્રહણ કરાવ્યું. પછી પોતાની માયાના બળવડે હિડંબાએ તે સ્થળે ઉત્તમ બાગ, કેસીવન, તથા રમણિક પ્રાસાદો રચી ભીમસેનની સાથે આનંદ ભોગવવા માંડ્યો. સુંદર અને રેતાળ એવા જનવિષે ભાષા છે, તથા નિર્મળ જળનો પ્રવાહ જનવિષે વહે છે એવી નદીઓમાં, અને પર્વતોનાં મનોહર શિખરઈત્યાદિક રમણિક સ્થાનોનેવિષે ભીમસેન સહુવર્તમાન હિડંબા ક્ષીણ કરતી હતી. તે મનોરમ વિષયભોગને પામીને

હિંચ્યા ગર્ભિણી યદ્યઃ પછી હિંચ્યાસંહિત તે પાંચ પાંચ, વનમાર્ગને અનુક્રમે સ્થાપન કરી, એક-
ચક્રાનગરીમાં અંતર્વનમધ્યે વાસ કરનારા અને દેવચિત મુવર્ણ કમળ ઊપર બેસી જાય સાક્ષાત્
મૂર્તિમાન ચારિત્ર્ય હોયના! એવા એક જ્ઞાનિમુનિને ઉત્તમ ધર્મોપદેશ કરતા દેખતા હવા. તે
સમયે તે મુનિનાં દર્શન કરી તે પાંચોતો પંથ પરિશ્રમ જગ મંદના દર્શન કરી તાપ પરિશ્રમ
દૂર થાયછે, તેમ દૂર થતો હવો. ત્યારપછી અંતઃકરણના મક્કને દૂર કરવા માટે જોઓનાં મન
મહા ઉત્સુક થયાછે, એવા તે પાંચો તે મુનિને વંદના કરવા સાડ જતા હવા. ત્યાં જઈ આ
પ્રમાણે સ્તુતિ કરતા હવા કે હું મહામુને! ભવલાંભિએ કરી પરિક્ષેશિત ભંતુઓના વિશ્રામને
અર્થે વૃક્ષતુલ્ય, નિષ્કપટી, અને પદોપકારી એવા તમેછો.” એવું બોલીને તે મુનિને નમસ્કાર કર્યો;
પછી તે સજ્જાને વિષે બેસતા હવા. તે સમયે દરિદ્રી પંથીઓના જેવા વેશધારણ કરેલા પરંતુ દેવશી
તેજાળા એવા તે પાંચોને લેઈને સર્વ સભાસદો એવું વિચારતા હવા કે “આ પુરૂષો કોણ હશે!
તે સમયે આપત્તિરૂપ મહાનદીની પાર ઉતારવાને જગની દૃષ્ટિ નોકારૂપ છે એવા તે મુનિ પણ
પાંચોબણી જોતા હવા અને તેઓને અધિકોપદેશ કરતા હવા. કે સંસારમાં જટલાં પુરૂષાર્થ છે
તે સર્વમાં ધર્મ એ ચૂલ્લમણી સમાન છે. અને સર્વ પ્રાણિમાત્રનેવિષે જ દયાછે તે તે ધર્મના
પ્રભુ તિલક સરખી ભૂષણરૂપ છે. વર્ષાકાળમાં મેઘનીપંક્તિ, અને નિષ્ક્રિય એવી દયા-એ બંને
અનુક્રમે વનદેણી અને રાવ્ય એઓને નૂતનપણુ પમાડે છે. એટલે મેઘપંક્તિ વૃષ્ટિ કરીને વૃક્ષને
અંદર ઉત્પન્ન કરેછે, અને દયા રાવ્યનેવિષે મુખવૃદ્ધિ કરેછે. સમસ્ત પ્રાણીઓનેવિષે જ
દયાળાવછે, તે સર્વ રોગનો અને સર્વ અનર્થનો નાશ કરનાર છે. વળી આયુષ્ય વૃદ્ધિનું અમૂલ્ય
કારણ છે. એ માટે દયા તેજ સંપત્તિ અને ઉદયકાળરૂપ મોતીની સીપ અથવા સુકિતનો જે
સંગમ-તેની દૃતિકા અથવા કલ્યાણનું કારણ છે, એમાં સંરાય નહીં.” એ પ્રમાણે રાક્ષસના
વેશત્રિવે દુલ્ભ એવી દયાની દેશનાને થયણ કરીને તે હિંચ્યા તે દિવસથી નિરાપરાધી પ્રાણી-
ઓના વંશને પરિત્યાગ કરતી હતી. તે સમયે કુંતી પણ તે દેશનાને થયણ કરી સર્વ સંરાય મગ્ન-
વાને સમર્થ એવા તે મુનિપ્રત્યે હાથ જોડી બોલી કે “હું મુને, આ મારાપુત્રો વિપત્તિ સાગરથી
ક્યારે પાર ઉતરશે?” એવાં તેનાં વચન સાંભળી, કરતવનવિષે ત્રેલોક્યને જોનારા તે મુનિ મધુ-
રવાણીએ કરી બોલ્યા કે “હું મહાભાગ્ય! તારા પુત્રો અનુક્રમે નિરૂપમ એવી ભુક્તિ અને સુકિત
એ બંનેના પાત્ર થશે. અને કેલ્યાણિક દિવસ પછી એમને રાજ પણ મળશે. ત્યારપછી શુધ્ધ-
શિરમણી આંગળી કરીને તે મુનિ એમ કહેતા હવા કે “આ તાહરો જ્યેષ્ઠપુત્ર દુર્યોનો સંહાર કર-
વાવાળો અને ધર્મ પ્રમાવના કરવાવાળો થશે. વળી તારા પાંચે પુત્ર અનુક્રમે સંયમને આરાધી
ધર્મને નિર્ભૂજ કરી વિશ્વની રક્ષા કરનારા થઈ પાંચમી ગતીપ્રત્યે પ્રાપ્ત થશે.” એવાં તે મુનિનાં

વચન સાંભળી સર્વ પાંડવ આનંદ પામ્યા. પછી તે મુનિ તે સ્થળેથી અન્યવનતેવિષે વિહાર કરી ગયા. તે સમયે ધર્મરાજ તે ઉત્તમ ધર્મને અનુસરનારી ઝેવી હિંડ્યાપ્રત્યે બોલ્યા કે હે હિંડ્યા તું નિષ્કારણે પેરોપકારિણી છે, તારી સહાયતાએ અમે ભયંકર અરણ્ય અને નદીઓ બંધાવી દેવા દુર્લભ્ય માર્ગ; ઉદ્ધવન કર્યો. હવે અમે કેટલાક દિવસ આ નગરીમાં રહીશું; એ માટે તું તારા બંધુના સ્થાનકપ્રત્યે જા અને તારા ભાઈની સંપત્તિનું રક્ષણ કર. અને તારા ઉદ્ધવને પણ મારા ભાઈથી રહેલો જે ગર્ભરૂપ નિધાન છે; તેના રક્ષણ માટે યત્ન કર. અને સત્પાત્ર પ્રાપ્ત થયું છતાં તેને દાનાદિક કર. કારણ સત્પાત્રને વિષે દાન કર્યું છતાં સંપત્તિ અધિક વૃદ્ધિને પામે છે અને કદાચિત્ અમે તારું સ્મરણ કર્યું છતાં તું અમારી પાસે પ્રાપ્ત થજ. કારણ માહાત્મ્ય પુરુષને માને કરીને જે પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી તે સંતોષ માને છે.” એવાં વચન સાંભળી હિંડ્યા સર્વતી આજ્ઞા ગ્રહણ કરી ત્યાંથી હેડંબવન પ્રત્યે આવી, અને શ્રી વીતરાગની સેવામાં તત્પર થતી હવી.

હિંડ્યાના જવા પછી વિપ્રવેષ ધારણ કરેલા એવા પાંડવો તે એકચક્રાનગરીને વિષે પ્રવેશ કરતા હવા. તે સમયે રાજમાર્ગે ગમન કરનારા તે પાંડવોને, દેવશર્મા બ્રાહ્મણે અવલોકન કર્યા. પછી ગુણુ-ગ્રાહી, કુશળ, અને નિષ્કપટ એવો તે દેવશર્મા, સત્કાર કરવા માટે યોગ્ય એવા તે પાંડવોપ્રત્યે સામે જઈ તેઓને પોતાને ઘેર આણીને ગુણોએ શ્રેષ્ઠ અને સર્વમાં જષ્ટ જે ધર્મરાજ, તે પ્રત્યે બોલ્યો કે “હે બ્રાહ્મણ શ્રેષ્ઠ દેવ પ્રેરિત એવો હું તમારી પ્રત્યે એક પ્રાર્થના કરું છું કે, આ મારું ઘર, આ માહારી સુસ્થ-ભાવેયુક્ત સ્ત્રી, આ પુત્ર, અને આ કન્યા એ સર્વ તું પોતાનાં જાણીને આ ઘરને વિષે રહી આ એકચક્રાનગરીને પવિત્ર કર. સાંપ્રતકાળે સર્વજન, રત્નગર્ભાનામે જે ભૂમિ તે તમારા યોગે સરસ્વતી એવું જાણો.” એવી દેવશર્માની વાણી સાંભળી પ્રસન્ન થઈ યુધિષ્ઠિર તે બ્રાહ્મણના કૃત્યના સંમેતે તેને ઘેર રહ્યો બાહ્યથી પાંડવોનો બ્રાહ્મણાચાર દેખાતો હતો, અને અંતઃકરણથી તો પરમાર્હત ભક્ત હતા. પછી ધર્મનાં કૃત્યોએયુક્ત થઈ તે પાંડવો તે એકચક્રાનગરીને વિષે કેટલાક દિવસ રહેતા હવા. સાસૂની શુશ્રુષાવિષે તત્પર એવી દ્રૌપદી, અને તે દ્રૌપદી ઉપર અત્યંત પ્રીતિ ધારણ કરનારી કુંતી-એ બંને પ્રીતિપૂર્વકે જિનેશ્વરની પૂજા કરી દિવસ નિર્ગમન કરતીઓ હવી. તે સમયે તે પાંડવ, બ્રાહ્મણના કૃત્યના અનુકૂળપણાએ ચિત્તને વિષે દેવતા પ્રતિકૂળપણાને પણ ન જાણતા હવા. દેવશર્મા બ્રાહ્મણને સાવિત્રી નામે સ્ત્રી હતી તેણે અતિ નમ્રતાએ કરી કુંતીની પ્રીતિ સંપાદન કરી, તેનું મન પોતાને વશ કરી લીધું. કુંતી પણ જેવી દ્રૌપદીને ગણતી હતી તેવી સાવિત્રીને ગણવા લાગી. તેમજ સાવિત્રીનાં ગંગા અને દામોદર એ બે સંતાન હતા તેમને કુંતી પોતાનાં સંતાનની જેમ ગણવા લાગી. તે સ્થળે ઘણા દિવસ રહેવાથી અને દેવશર્માના કૃત્યના સહવાસે કરી તે પાંડવો પોતાનું ઘરખાતું પણ વિસરી ગયા. ત્યાં રહેતાં રહેતાં પાંડવો

વોત ધણી મારા વીની ગાથાં, પછી એક દિવસ ફૂંતીએ દેવશર્માનાં કુટુંબને આક્રુણ વ્યાક્રુણ થઈ રૂઠન કરતું સાંભળ્યું. તે સાંભળી ફૂંતીના મનમાં મહા ક્રોધ થયો. પછી દેવશર્માની પાસે જઈ ફૂંતીએ પુછ્યું.

ફૂંતી—હું દેવશર્મા, તને આ દુઃસાહુ દુઃખ ક્યાંથી પ્રાપ્ત થયું છે.

ફૂંતીનો વચન સાંભળી દેવશર્મા દુઃસ્વપ્ન કથન કહેવા લાગ્યો.

દેવશર્મા—હું દેવિ આ પુરીને વિષે પૂર્વ અરિષ્ટનું અતિ કષ્ટ થયું હતું. એક સમયે આ નગરી ઊપર ખાધાણ અને શિક્ષાની મહા વૃદ્ધિ થવા લાગી. સર્વ સ્થળે ધુમાડાના ગોટગોટ જણાવા લાગ્યા, અને પ્રવચકાળના મેઘતૂલ્ય મેઘ વરસવા લાગ્યો; જ્યાંથી પુરવાસીઓ સર્વ આક્રુણ વ્યાક્રુણ થઈ ગયા. વૃક્ષોને જડમૂળથી ઊગેડી નાખે એવા પ્રચંડ વાયુનાં મુસવારા થવા લાગ્યા; જ્યાંથી અદૃષ્ટપરમહા એની આ એકચક્રાન્તંગરીનાં સકળ જનોને મહા અરિષ્ટ પ્રાપ્ત થયું. સ્ત્રીઓ, બાળક, જીવાન અને વૃદ્ધ એ સર્વેને પ્રાણાન્ત લખ લાગ્યો. સ્ત્રીઓ પોતાના સ્વામિને ગળે વળગી પડેઓ, બાળકો પોતાના માઆપને ગળે વળગી પડ્યાં, અને સર્વ પોત પોતાનાં ઇંદ્રદેવનું તે અરિષ્ટ નિવારણું સ્મરણ કરવા લાગ્યાં. લવિષ્ય જાણનારાં જ્યોતર્ષીઓ ટીપણાં લેવા બેસા, શૂકન જાણનારાંઓ શૂકન લેવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે રાજા અને સર્વ લોક હાથ લેડી ધૂપ કરી પ્રાર્થના કરતા હતા કે “એ રાક્ષસ હો અથવા તો પ્રેત હો ને આ નગરી ઊપર ક્રોધિત થયો હો તોપણ અમારા પર હવે ક્યાં કરે. અમાર અત્યુચ્છ કરે” એ પ્રમાણે સર્વ લોક સ્તુતી કરેછે, ઝાટલામાં કાળા રંગનો તે જાણે કાળશત્રિનો સહોદર (ભાઈ) હોયનાં! એવા એક પીળી આંખવાળા મહા કૂર-રાક્ષસને નગરના લોકોએ આકાશ માર્ગે દીક્ષો. તેને જોઈ સર્વ લયાક્રુણ થઈ કંપમ્મ લાગ્યા; અને તન્ન થઈ તે રાક્ષસ પ્રત્યે યોગવા લાગ્યા.

લોકો—હું મહાભાગ્ય, તમે કોણ છો! કોઈ દેવ છો કે દાનવ છો! આ પુરીનો સંહારારંભ શા માટે કરો છો! મહાત્મા પુરૂષ છે તે પરોપકારને માટે પોતે ક્રોધ પામેછે મેં પારકાને ક્રોધે પમાડતા નથી. સૂર્ય આકાશમાર્ગે ગમન કરેછે તે માત્ર પરોપકારે સિવાય અન્ય હેતુએ ફરેતો નથી; વંગી જન્મ પોતે તાપ સહન કરીને વૃક્ષ, પંથિઓને પોતાની છાંયાનું સુખ આપેછે તેમ મહાત્મા પુરૂષ પોતે દુઃખ સહન કરેછે, પણ પરને દુઃખ દેતા નથી. માટે હું મહાભાગ્ય, મહાત્મ જનો તો પારકાનું સાક્ષ કરેછે તો તમને આમ અતુચ્છિત કરવું યોગ્ય છે?

તે સાંભળી આકાશથી તે બોલ્યો કે, હું લોકો હું બધા વિદ્યાધરાધીરા છું. મેં અનેક પ્રકારની દુઃસાધ્ય વિદ્યા સાધ્ય કરી છે; તેનું કૌતુક જોવા આ નગરીનો સંહાર કરવો ધાર્યો છે, માટે હું કંગાળ લોકો તમે સર્વ પોતપોતાના ઇંદ્ર દેવની આરાધના કરી લો. હવે યોધા વખતમાં શિશુઓના પ્રહારથી તમે સર્વ મૂર્છા થઈ જશો.

એ પ્રમાણે બધું વિદ્યાધરે સર્વનો આલેખ કર્યો, તે સમયે વળી લોકો તેની પ્રત્યે બોલવા લાગ્યા કે, “હું વિદ્યાધરધીરા, માત્ર વિદ્યાનું કૌતુક જોવા સાડ આ નગરીનો સંહાર કરવો યોગ્ય નથી કીડાને માટે મનોહર મહેલ તોડી પાડવો એ સાડ કામ નહીં. વળી એવું અકૃત્ય વિદ્યાની પરીક્ષા કરવા સાડ કરવો તે પણ મિથ્યા છે. ભરમને માટે ચંદનવતનું દહન કરે તો તે અયોગ્ય કહેવાય માટે આ પાપના સ્થાનરૂપી વિદ્યાના ચમત્કાર સાડ પુરી સંહાર કરવાનો વિચાર ત્રિશોકના પ્રાણ રક્ષણાર્થે દૂર કરો અને તેને બદલે તમારે જ કાંઈ સેવા કરાવવાની હોય તે અમને કહો” એમાં પુરવાસિઓનાં વચન સાંભળી માંસને વિષે જેનું મન લુપ્ત થઈ ગયું તે કૃપારહિત બકરાક્ષસ બોલ્યો.

બકરાક્ષસ—હું પુરવાસિઓ, તમારા પ્રાણનું રક્ષણ કરનાર એવો માત્ર એક જ ઉપાય છે તે એ કે, જો તમારે મારી કૃપાસંપાદન કરવી હોય તો નિત્યે કેટલોક ઉપહાર અને એક મનુષ્ય બળિદાન એ બંને આ મારા નગરની સમિપ ભાગે ભેરવનામના અરણ્યમાં એક મોટું પ્રાસાદ નિર્માણ કરી તે સ્થળે મોકલવાં. એમ નહીં કરો તો તમારો નાશ થશે, અને જો એ પ્રમાણે કરશો તો તમોને તથા તમારી નગરીને દેવથી પણ ભય નથી તો પછી પરચકની તો વાત જ શી!

એમ કહી તે અન્યાયી વિદ્યાધર છાનો રહ્યો અને ગાડી જમ પોતાનો ખેલ સમાપ્ત કરી બીજા સ્થળે જાય છે તેમ ત્યાંથી બીજા દેહાણુ ગયો. ત્યાર પછી સંપૂર્ણ પુરવાસી લોકોએ ભેરવનામના અરણ્યમાં એક મોટું પ્રાસાદ નિર્માણ કરી, તે પ્રાસાદમાં બકરાક્ષસની મૂર્તિ સ્થાપન કરી. બળવાન પુરુષની આજ્ઞા કોણ ઓલંઘી શકે? એ માટે તે દિવસથી હું માતા, એક મણુ ભાત તે એક પુરુષ, એટલું બળિદાન તે રાક્ષસને નિત્ય આપવું પડે છે. અતુકમે આજ તે રાક્ષસનું બળિદાન થવાનો માણસનો વારો મારો આવ્યો છે, માટે રાજની આજ્ઞાથી હું હમણાં વનમાં જવાનો છું. તેથી માંડ કુટુંબ જમ વૃક્ષના નાશથી તે વૃક્ષ ઉપર માળા ઘાલી રહેનારાં પંખીઓ નિરાશ થઈ ચીં ચીં શબ્દ પોકાર મારે છે, તેમ રૂઢન કરે છે. હું આજ તે રાક્ષસનો ભક્ષ થવાનો છું તે જાણી મારી સ્ત્રી મને વારંવાર કહે છે કે “હું સ્વામિનાથ, તમારા વિના માંડ જીવન શા કામનું? હું અપત્યવાળી છતાં પણ તમારા વિના પરાભવ પામીશ, માટે તે વિદ્યાધરનું બળિદાન થવા મને જવા દો. હું નાથ તમે બહુ સંપત્તિ ભોગવનારા કલ્પપર્યંત દીર્ઘાયુષ્યવન થાઓ. તમારા પ્રાણનું રક્ષણ કરનાર મારા કુળને વિષે જયરૂપ કક્ષરા સ્થાપન થાઓ. વધી કુલીન સ્ત્રીઓનો ધર્મ છે કે પોતાનો પ્રાણ ત્યાગવાથી પતિનો પ્રાણ ઊગરતો હોયતો પોતાનો પ્રાણ ત્યાગી પતિનો પ્રાણ ઊગારવો. તમારી પાસે રહી સારા સારા પદાર્થ ભક્ષણ કર્યો, મારું સુખ પણ ભોગવ્યાં, અને છોકરા છોકરીનાં મોં જોયાં, હવે મને કોઈ સુખ બાકી નથી તો મૃત્યુનો ભય શાને હોય? માટે હું નાથ તમે આનંદમાં રહી પુત્ર મુત્રિની રક્ષા કરો ને મને મરણ

જવા દો. વળી હું દેવિ આંભારી પુત્રી કહે છે કે “હું માત્ર પિતા, તમો ખેન આરોગ્ય રહો; હું
તે રાક્ષસના મુખમાં જઈ જાઉં. તમારા હૃદયથી આ મારો કોઈ પણ ગિછરો. હું તાત, આ
મારી આ કલ્પવૃક્ષની છત્રીને તમારી સેવા કરો. હું તો અંતે પારકી થાપજુ છું, જ્યારે ત્યારે પણ
મને બીજાને ઘેર-મોકલશો તે કરતાં કુટુંબના હૃદયને કારણે હું મરું તે સાચું છે. જ્યોત્તી કરી
મારા કુટુંબનું ચિત્ર ચિતારા થાય.”

એ પ્રમાણે હું ફૂંતી મારું કુટુંબ અને મરવા જવાની આજ્ઞા આપતું નથી ને રાક્ષસની આજ્ઞા
તો મહા દુરાતિ કેમ છે. હવે હું શું કરું? મને બે પ્રકારના દુઃખની મહા શોચના થાય છે.

એ પ્રમાણે શુદ્ધ કંઠ ભરે યદ્યપિ ગચ્છે એવો તે દેવરામાં પ્રાણાય પોતાના દુઃખની વાત
ફૂંતી પ્રત્યે કહેતો હતો એવામાં તે પ્રાણાયનો પાંચ વર્ષનો દામોદર નામનો પુત્ર બહારથી આવી
તત્કાળે બોલી કહેતો કે “હું પિતા, હું માતા, હું ખેન, તમો કોઈ રોશો નહીં. તે રાક્ષસને હું
મારી નાખીશ, મારી નાખીશ.” એવી રીતે વારંવાર બોલતો અને સર્વનાં અશ્રુ પોતાના વચ્ચ-
વડે લુછતો હતો. તે સમયે તે બાળકની વાણીને ફૂંતી તે અધ્યમ-રાક્ષસના વધવિષે સૂચક એવી
કવણ ગિપ્ત્યુતિ માનેવા લાગી. ત્યારપછી દયાળુ હૃદયવાળી ફૂંતી દેવરામાં પ્રત્યે બોલી કે “હું
દિવ્યદેવ, આ બાળકની વાણી યદ્યપિ તેથી એ રાક્ષસ મુલોન એમાં સંશય નહીં. તમો તમારા
દેહને મૃત્યુ પ્રાપ્ત થશે એવી કશી ખબર મિત્રા કરશો નહીં. પણ વાત્સલ્યપૂર્વક ગિદકની નદીએ
પોતાના કુટુંબનું સીંચન કરી પૂર્વે પ્રમાણે આનંદમાં રહો. મારે પાંચ પુત્રો છે તે પુત્રમાં મહા
દુરાગ્ર અને બળવાન છે; તેમાંના એકને તમારી વંતી હું તે રાક્ષસની પાસે મોકલીશ. તે રાક્ષસને
મારો પુત્ર અવરથ મારશે.” એવાં ફૂંતીનાં વચન સાંભળી દેવરામાં હસીને બોલ્યો કે “હું દેવી, એ
જગત શત્રુ રાક્ષસના પરાક્રમની તમને ખબર નથી? જ્યારે સૂર્ય અસ્ત થાય છે ત્યારે તે આ
એક મહા નગરીમાં આવે છે, તે સમયે જાણી બીજા સૂર્ય પ્રકાશ થયો હોયના! એવો તો એના
તેજનો પ્રભાવ છે. માટે હું માતા, યમનો દાંસ થવા હું ને રાક્ષસ પાસે જઈશ. તારો પુત્રને
શા માટે મોકલાવો જોઈએ?” દેવરામાંના મુખથી તે રાક્ષસના પરાક્રમનું વૃત્તાંત સાંભળી ફૂંતી
ભીમસેન પાસે આવે સર્વ સંભાચાર કંઠી સંભળાવ્યા તે સમયે ભીમસેન ત્યાં આવી તે પ્રાણાય
પ્રત્યે બોલ્યો.

ભીમસેન—હું પ્રાણાય, પુત્રવતી અમારી માતા તે તને પણ માન્ય છે. તે સર્વના ઉપર
દયા કરનારી છે માટે તમોને દુઃખ પ્રાપ્ત થએલું જોઈ તે બહુ દુઃખી થાય છે. ત્યારે તમે બન્ને
(ધણી ધણીયાણી) મારી માનાં વચન સાંભળો, એવી મારી પ્રીતિ છે, અર્થાત્ એ કહે તે તમે માન્ય
કરો. કારણ કે તારૂં ધણું કરીને કાળ સરખા રાક્ષસથી ને રક્ષણ કરશે તેજ મારો પુત્ર એવું મારી

માતા પોતાના મનમાં માનેછે. તે માટે હું બહુ આનંદે માતાનું હિત કંદેછું. તું આનંદમાં ને નિષ્ઠર અને દુષ્ટ એવા રાક્ષસ પ્રત્યે હું જવાનો છું. એવાં તેનાં વચન સાંભળી દેવશર્મા બોલે

દેવશર્મા—હે મહાબાહો, મારા મરણ સાટે તું સરખા બ્રાહ્મણને મરવા મોકલી હું છું રહું, એવું કામ મારાથી થાય નહીં. ઇંદ્રનીલમણીનું મરદન કરી કાચને સંગ્રહ કરવાની અપેક્ષા કરે તે યોગ્ય હોય નહીં. મારા સરખા બ્રાહ્મણને સાટે આ રત્નદેહીતુલ્ય મનુષ્ય મરવા મોકલવો એ વાત કોઈ માનશે પણ નહીં. તારા સરખું વૃક્ષ વિશ્વમાં ક્યાં મળેછે? અમમ સરખાનો તો પારેય નથી. કદપવૃક્ષ તો કવચિતજ જોવામાં આવેછે પણ બીજા વૃક્ષોને તે પારેય નથી. વળી મારા મરવાથી માત્ર પાંચ જણાંનો નાશ થશે પણ આ મનોહર મૂર્તિવાળા પુત્રપનો નાશ થવાથી અખિલવિશ્વ કલેષિત થશે. પરંતુ હે મહાત્મા, આ તારી ભુજબળે શત્રુઓ પોતાની મેળે ભયભિત થઈ જાય, તો પણ બકતો એક બકત છે. તથાપિ તારી ભુજ રૂપી બંધનમાં જો બક આવી જાય તો કેવલી ભગવાને કહેલા વચનમાં સંશય થાયછે. તે મુનિની વાત આમ છે કે આ એક ચક્રાપુરીની બહાર પર્વતના શિખર ઉપર એક દિવસ જાણે બીજે સૂર્યોદય થયો હોયના! એવા તેજસ્વી કેવલી ભગવાન પૂર્વે આવ્યા હતા. તે સમયે સંપૂર્ણ ઉપવાસીઓએ ત્યાં જઈ તેમને વંદના કરી. તે કરુણાવંત કેવલી ભગવંતે સર્વને ધર્મોપદેશ દીધો ઉપદેશરૂપી અમૃતના પાને કરી સર્વ લોકો હર્ષ પામ્યા અને પોતાના વિકલની વાત નિવેદન કરવા લાગ્યા, કે “હે ભગવન, આ બકરાક્ષસનો ઊપદ્રવ કોઈ દિવસ નાશ થશે કે નહીં?” તે સાંભળી કેવલી ભગવાન બોલ્યો કે “હે પુરવાસીઓ, દ્યુતમાં પરાભવ પામી પાંડવો હસ્તિનાપુરથી નિકળીને ફરતા ફરતા જ્યારે આ નગરીને વિષે આવી ચઢશે, ત્યારે આ એક ચક્રાનગરી નિરપદ્રવ થશે.” મહાત્મા પુત્રપનો મહિમા વચનથી પણ અગોચર છે. એવું કહી તે કેવલી ભગવાન ત્યાંથી વિહાર કરી ગયા. એવા મુનિઓનો સંચાર તે સર્વ પૃથ્વીના કલ્યાણને અર્થ છે. ચંદ્રના કિરણો સરખાં તાપ દૂર કરનારાં તે મુનિદ્રનાં વચન સાંભળી સર્વ નાગરિક લોક પ્રીતિરૂપ સ્વરૂપી એ સમુદ્રની જેમ મહા પ્રસન્ન થઈને તે દિવસથી મનમાં ચિંતન કરતા હતા કે “પાંડવ એ શબ્દ પોતેજ અમૃતથી પરિપૂર્ણ છે એવા પાંડવો ક્યારે આવશે?” એવું બોલીને પાંડવોના આગમનની ઇચ્છા કરનારા પુરવાસિઓએ કુળદેવિની નાના પ્રકારથી પ્રાર્થના કરી, તથા ભેટ સામગ્રિ લઈને પ્રાતઃકાળે વિષે હસ્તિનાપુર ભણી જવાસાથે લોકો નિકળ્યા. “પાંડવોનો સમાગમ આજ થશે કે કાલે થશે” એમ ચિંતન કરતા લોકોને માર્ગે જતાં જતાં કોઈએક સમયે કોઈ પંથિ તે માર્ગે આવતો સામો મળ્યો. તે સમયે લોકોએ તે પંથિને પુછ્યું કે “હે પંથિક, આ માર્ગને વિષે કોઈ વસ્તુ સ્થળે પાંડવો સંગમી કાંઈપણ વસ્તુ તે સાંભળી છે?”

સાક્ષરને બળિદાન આપાય છે. હું પુરવાસીઓની આજ્ઞાથી આ મેહલનું રક્ષણ કરું છું. હું મને નવસાર પ્રાપ્ત થયેલો વધપુરુષ આ શિક્ષા ઉપર બેસે છે. હું મહાત્મન હું કૌતક કરી નથી પુકડું કે આજ સુધીમાં તારા જોવો બળવાન અને ત્રણ લોકને જીતનારી બુદ્ધિઓને પુકડ્ય અહીંયાં આવ્યો નથી. વળી તારી વધ્યાકૃતિ દિસતી નથી; તેમ તારું મુખ પણ બળવાનું નથી. નીમની માળા પણ તારી કોટમાં પેહરેલી લાગતી નથી. જો અહીંયાં બહુમતી બળિદાન થયે આવે છે તેઓને કોટ નીમની એવી માળા નાખેલી હોય છે.

કોવી રીતે પરસ્પર તે મેહલનો રક્ષણ તથા ભીમસેન વાર્તાલાપ કરતા હતા, એમને એકબીજાને અકસ્માત રાષ્ટ્ર સાંભળ્યો કે “આગળ ચાલ, આગળ ચાલ, તે રાષ્ટ્ર સાંભળી ભીમસેનને રક્ષણ નમસ્કાર કરી બોલ્યો.

મહાપાત્ર—તું દેવ એ સદાસ આવે છે. હું હવે અહીંથી દૂર થઈ જઈશું. એમ કહી રક્ષણ નહીં થઈ ગયો એમમાં દૂરથી સદાસ આવે છે. તેને જોઈને પોતાને બેસવા મિત્રને રાષ્ટ્ર કરી તે ઉપર પાંચમાં જેમ મુઠ રહ્યું તેમ નિરાંકપણે ભીમસેન સુતો. પ્રેત પિતૃની આંધ ને સદાસ ભીમસેનની પાસે આવી પહોંચ્યો. ને તેણે બચાનક મુખકરી મનમાં મનમાં ભીમસેન ભરી દોષું ને મનમાં વિચાર્યું.

બહુમતી—(ભીમની) આજને દિવસે તો ધણોજ પુટ, મોઠા પેટવાળો તથા જેના શરીરને બહુ મોંઘે છે એવું કહ્યું જો આ કોવી શિક્ષાપર પણ માતો નથી તે બળિદાનને સાંકે મળ્યો તેથી રક્ષા રિવાજના જરૂર સુધાનુર સંબંધીઓ છે તેઓ આજ તૃપ્ત થશે.

એવો વિચાર કરી મનમાં અનિશય પ્રસન્ન થઈ તે બકરાસ ભીમસેનની ઉપર ધસ્યો તેના શરીરને હોતો બચતું હતું; પરંતુ ભીમસેનનું વજનું શરીર હોવાથી જેમ લોહના કુખરિ પથરા ઉપર રીંછરો તે કુહાડાની જેમ બળાય થાય છે તેમ બકરાસનાં દાંત કુટિત થઈ લોહના જેમના કુદૃષ્ટ વસ્તુઓનું બકરાસને પોતાના નખોવડે વિદિવું કરવા માંડ્યું. ભીમસેનના કુદૃષ્ટી અવતીનું તે સદાસ નખરૂપ કોટાળીએ બેઠન કરી શક્યો નહીં; તે કોટાળાને મારે નખ ઉઠાવી પડ્યા. તે સમયે તે સદાસ વિક્રમન થઈ બજલ પામ્યો ને પોતાના વજન મારે સદાસને નખ કોટાળી તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું.

બકરાસને—તું બિંદર માનવના મોંઘનું આસ્વાદન કરું છું, પરંતુ આવે સુખ કેવળ મને મેહલને તથા તિમિર મનુષ્ય ને આજ સુધી કોઈ દીધે નથી. મારે એવું આજે જોઈએ છે. તું જોઈ જઈ નીર લગરે એવો શરીરને કાપી કાપી કટકા કરીને બહુ કરે. એવો બકરાસે વજન મેહલને મેહલ આપ્યો ભીમસેનને ત્યાંથી કોવી અગાધ વડા બચાવે.

આસનાં આસનાં ભીમસેનના ભારે કરીને તે ન કંચકાવાથી પ્રેત પિશાચ ગૃધિર વમન કરતા પૃથ્વી-
પર અથગ્રાસ પડ્યા; એવી તેઓની સ્થિતિ જોઈ બીજા રાક્ષસો સહિત બ્રહ્મારાક્ષસે પોતે કોઈ
પ્રકારે કરી ભીમસેનને ઉઘાડી પર્વત ઉપર જ્યાં પોતાનું સ્થાન હતું ત્યાં લઈ જવાનો પ્રયત્ન કર્યો.
અને કોઈપણ પ્રકારે તે તેને ત્યાં લઈ ગયો.

હવે દેવશર્માની વાત સાંભળો. તે બાપણે પોતાના કૃત્ય સહિત મહા ક્ષત્રેષ પાંખી વિજાપ
કરવા લાગ્યો. પોતાના ઇંદ્રદેવને નમસ્કાર કરી આવીને ઘર આવ્યો. ઘરનાં સર્વની છેડી ભેટ
લઈ દેવશર્મા રાક્ષસ પાસે જતા નિકળ્યો. તે દરવાજાપાસે જઈ જુએછે તો રાક્ષસને આપ-
નાના બળિદાનનું અનાજનું ભરેલું ગાડું તેના જોવામાં ત્યાં આવ્યું નહીં; તેથી તે આક્રુષ્ણ થઈ
વનભણી દોડ્યો. ત્યાં જઈ જુએછે તો તે સ્થળે એક ગદા પડી છે. અને એક શિશાની પાસે
લાલુઓનાં પગનાં પડનાં છે. એવું તેણે દીડું ત્યાં જઈ જોયે થકો વ્યાકુળતાથી આસન મુર્ચ્છિત
જવા થયેલા દેવશર્માએ તે દેવસ નામના રક્ષપાકને પુછ્યું કે.

દેવશર્મા—આ સંગંધી સર્વ પ્રયંથ મને કહો કે અહિંયાં રાક્ષસ આવ્યો હતો કે નહીં,
તથા તેના ભક્તને અર્થે પૂર્વે કોઈ મનુષ્ય અહીં આવ્યું હતું કે નહીં?

દેવજી—હું વિપ્ર, અહિંયાં એક મોટો પુટ ગરીરવાળો પુરૂષ આવ્યો હતો, તે આ શિ-
શાની ઉપર ગાદી ઉપર સુએ તેમ મુઠ્ઠા ગયો હતો. એટલામાં પર્વતસમાન તે સુતેલા પુરૂષ પ્રત્યે
તે બ્રહ્મારાક્ષસ યોગથી આવ્યો તે તે આજુસને પોતાના પર્વત ઉપરના સ્થળમાં લઈ ગયો. હું જાણું છું
કે તે બ્રહ્મારાક્ષસ તેના કાકા કાકા કરી ભક્ષ કરી ગયો હશે. વધ્યએપંતો તારો દેખાય છે. તે ઉપરથી
હું એમ સંભાવના કરું છું કે તારાંરે બદલે તે મહાન પુરૂષે પોતાનો પ્રાણ ત્યાગ કર્યો હશે.

એવાં ને દેવજનાં વચન સાંભળી દેવશર્માને જેમ કોઈએ વજ્રવાન કર્યો હોયના! એવું
લાગ્યું, અને તે મહા ક્ષત્રેષિત થઈ વિજાપ કરવા લાગ્યો.

દેવશર્મા—(પોતે એકલો) અહો, મરોપકારને અર્થે પ્રાણદાન આવ્યું. અરે ભાઈ તે
મહા સાહસકર્મ કેવું છે. મારા ઉપર આટલું બધું ઉપકારનું કાલુ ચઢવી તું રાક્ષસને ઘેર ગયો.
પગુ અહો મહાબાહુ, તુંતો વિદ્યની રક્ષા કરવાવાળો હતો; મારા એકલાના પ્રાણની રક્ષા કર-
વાથી શું થયું? હવે મારે પગુ મારા પ્રાણની રક્ષા કરવાનું શું પ્રયોજન છે? અરે તુલુભૂપણને
માટે એક મહા અમૃત્ય મણી જમાવ્યો. એ પ્રમાણે દેવશર્મા વિજાપ કરતો હતો. વિજાપ
કરતાં કરતાં તેણે પોતાના ઓળખીના એક પ્રાણસને ત્યાં જોઈ તેને આ સર્વ વૃત્તાંત કહી કહું.

દેવશર્મા—હું જાઉં, નગરમાં જઈ ફેંટાળતે આ સર્વ વૃત્તાંત કહેજે.

તે પ્રાણસે નગરમાં જઈ ફેંટાળતે તે સર્વ વર્તમાન કહ્યા. તે સંમતી કૌપદી તથા યુધિષ્ઠિ-

રાદિ પ્રસુખ ચારે પુત્રો સહિત અશ્વિના યોગે માર્ગને કદંબયુક્ત કરતી કુંતી વનમાં આવી. કુલથી દેખાતા રમણીક વન ઉપર ભીમના વિયોગથી તેઓમાંના કોઈની પ્રીતિ થાય નહીં. નમ્ર કેસરના વૃક્ષ નીચે ખેસી જ્યાં દેવશર્મા શોક કરતો હતો, ત્યાં આવી કૌપદી તથા ચાર પુત્રો સહિત કુંતી શોક કરવા લાગ્યાં. તેઓ સર્વનાં નત્રોમાં જળ આવી ગયાં. તે સમયે મહા નમ્ર દેવશર્મા યુધિષ્ઠિર પ્રત્યે ખોલ્યો.

દેવશર્મા—હે મહારાજ, વિશ્વની રક્ષા કરનાર તમે છો. મારા પ્રાણની રક્ષા કરવા સાર તમારો ભાઈ રાક્ષસનો ભોગ થઈ પડ્યો. એ તેણે બહુ ખોટું કર્મ કર્યું, અરે હું કુળદેવતાને નમસ્કાર કરવા શું કરવા ગયો? હું ત્યાં ગયો તે અવકાશનો લાલ લઈ દયાળુવૃત્તિનો તમારો ભાઈ મારી વતીનો રાક્ષસનો ભોગ થવા આવી નિકળ્યો, જે હું દેવતાને નમસ્કાર કરવાસાટે ન ગમે હોતતો આમાંનું કાંઈ થાત નહીં. (તે સાંભળી યુધિષ્ઠિર ખોલેછે)

યુધિષ્ઠિર—હે બ્રાહ્મણ તું પશ્ચાત્તાપ પામીશ નહીં અને કાંઈપણ લય ધરીશ નહીં. મારા ભાઈને રાક્ષસ કાંઈપણ કરી શકે એવું તે રાક્ષસનામાં સામર્થ્ય નથી. અંધકાર તે શું સૂર્યને દબાવી શકશે? હે બ્રાહ્મણ ભીમસેનના લુન્નપાશમાં લીલામાત્રે કરી દખાઈ બકરાક્ષસ બગલાની જેમ બંધ પુરીમાં પોહોયશે એ વાત નિશ્ચય છે. એ પ્રમાણે યુધિષ્ઠિર દેવશર્મા પ્રત્યે ખોલતા હતા એવામાં આકાશથી રમકારદત્તિ કરતું પ્રવૃત્તપ્રાય એક મસ્તક પૃથ્વી ઉપર પડ્યું. તેના પડવાથી પૃથ્વી અને પર્વત ડોલાયમાન થયાં, તથા સર્વ લોભ પામ્યા કે આ શું થયું? તે મસ્તકને વારંવાર જોતા હતા. તેમાં ભીમના મસ્તકનાં ચિન્હ દેખાતાં હતાં તે જોઈ સર્વ રોવા લાગ્યાં. યુધિષ્ઠિર તે મસ્તક પાસે જઈ વિજ્ઞાપ કરવા લાગ્યા.

યુધિષ્ઠિર—અરે હે પુરૂષ શ્રેષ્ઠ આ હેંબને વિંબને કરવાવાળા બળવાનને બક રાક્ષસી શી રીતે માર્યો! મહા મહોન્મત્ત હસ્તિ સમાન મોટા મોટા રાક્ષસોને જણે મારી નાખ્યા તેણે આ બક રાક્ષસથી કેમ હાર ખાધી. અરે તું બક રાક્ષસને હાથે માર્યું પામ્યો એ શું વિધાતાએ તને વિંબને કર્યો? હા ભાઈ! માર્ગે આવતાં અમો થાકી જતા ત્યારે તું અમોને તારી ખાંધ કેપર મારાની આગળ આવતો તેવું હવે તારા વિના કોણ કરશે? સાગરરૂપી પંથમાં તું અમારે વહાણરૂપે હતો. હવે તારાવિના હમે શું કરશું? અરે ભાઈ ભીમસેન તેં આજ મારો ત્યાગ કર્યો તથી જેમ મંદને રાહુ રાહુ કરી પીણ કરે છે તેમ ફૂર દુર્યોધનરૂપી રાહુ અમોને પીણ કરશે. અરે વિરોધમાં સંબંધન વિધાતા તું શું દુર્યોધનરૂપે અમને થયો કે? એ પ્રમાણે રાજન યુધિષ્ઠિર વિજ્ઞાપ કરે છે તે સમયે કુંતી પણ મુગ્ધાંત થઈ પૃથ્વી ઉપર ઢળી પડી. તે જોઈ ચારે ભાઈઓ તેને વચ વચે જઈ નાખમચ લાગ્યા. ચોરીવાર મૂઝાંચી સચેતન થઈ કુંતી ઊઠત કરવા લાગી.

ફૂંતી—હા મારા સંતોષદર પૂરોદર પુત્ર મુનિઓએ તો તારું શરીર વજ્રતુલ્ય છે એમ કહ્યું હતું ત્યારે જેમ કેમળના પુષ્પને કેમળનાથીજ તોડી પાછે તેમ બક રાક્ષસે તારા મસ્તકને શી રીતે તોડી નાખ્યું. અરે તું જ્યારે ન્હાનો હતો તો પવિત્રતા શિખર ઉપરથી એકવાર ઢળી પડ્યો હતો ત્યારે તો પવિત્રની શિક્ષાઓને ચૂર્ણ કરી નાખી હતી. વળી પૂર્વે અંધારી રાત્રીમાં તું અમને નેત્રના પ્રકાશ પોતાની પીઠ ઉપર લઇને ચાલતો હતો અને હવે ઉત્તર કેમ આપતો નથી તથા તે નેત્રોએ કરી અંધારી ભણી કેમ ભોતો નથી? કારંવાર તારા મસ્તકને હું ચુંચન કરતી હતી તે મસ્તક ઓળ પૃથ્વી ઉપર આમ કેમ પડ્યું છે.

એ પ્રમાણે ફૂંતી કારંવાર રૂદન કરતી હતી. વળી તે મસ્તકને ક્રોપદીએ પોતાના હૃદય સાથે સ્થાવીને ત્યાંથી થોડું દૂર ખેરીને વિશાપ કરવા લાગી.

ક્રોપદી—હું નાથ, હું પ્રિય, શત્રુઓને મરદન કરવાવાળા મારા પ્રાણનાથ તમે મને ત્યાગીને ક્યાં ગયા. હું પ્રાણશ આજે તમારા કંઈ છે તેનો હું સુંદર વેશ બનાવતી હતી તે કંઈ આજ ધૂળી ધૂસર થઈ રહ્યો છે. જેમ અમૃત આસ્વાદન કરે તેમ મેં તમારા અધર આસ્વાદન કરેલા તે અધર આજ રહ્યો ભરાઈ ગયો છે. અરે વિધિ તને ધિકાર છે કે મારા નાથના મુખ કેમળની શોભાને તે જ્ઞાન કરી નાખી. હા સ્વામિ, જ્યારે તમને સૂવાની ઇચ્છા થતી હતી ત્યારે મારા બ્રોણમાં માથું મેંડી મુકી જતા; તે આજ હવે નિરાંતવાળી નિશ્ચિત થઈ પૃથ્વી ઉપર પડ્યા છો. હું નાથ, હમણાં હું તમારી પાસે આવી છું તે તમે બાલો છો? એમ વિશાપ કરી ક્રોપદી તે સમયે ક્રોધગમનાર્થે ચિતા રચવા લાગી. લીમસેનવિના રાજ્યવંશનું દુઃખ અને પ્રવાસ કરવો એ અતિ દુઃસહ છે “એવો નિશ્ચય કરી ધર્મરાજાદિક પાંડવો તથા ફૂંતી મરના તૈયાર થયાં.” વગી આ લોકોને આવું સંકટ પ્રાપ્ત થયું તેનો હેતુ હું છું” એવો નિશ્ચય કરી દેવરામાં પણ મરવા તૈયાર થયો. એવામાં તે વનની ગુફામાંથી મહાપોર રાષ્ટ્ર સંભળાવા લાગ્યો. તે સાંભળી યુધિષ્ઠિર વિચાર્યું.

યુધિષ્ઠિર—(મનમાં) લીમસેનને મારીને અમને મારવા સાડું એ રાક્ષસ આવે છે; પણ જો એ અહિંયાં આવશે તો ભાઈને મારવાનું વેર લીધાવિના રહીશું નહીં. અવશ્ય એ રાક્ષસનો શિરચ્છેદ કરી લીમસેનનું ઇંદ કરશું એમ વિચારી (વનંજયને) હું પ્રિય અર્જુન, ઓ પેલો રાક્ષસ આવે છે એનો છત્ર લઇને તે છવિતવડે લીમસેનને આપણુ સહયુગ કરો.

યુધિષ્ઠિરની એવી આજ્ઞા થતાં વનંજય ઉપર બાણ સંધાણ કરી જ દિશાભણીથી તે રાક્ષસ આવતો હતો તે દિશાભણી અનુવક્ષીને અર્જુન ઉભો. તે સમયે ફૂંતી મનમાં ચિંતન કરવા લાગી.

ફૂંતી—રાક્ષસાધમ બકાસુરના હૃદયમાંથી આ અર્જુન લીમસેનનું આકર્ષણ કરે છે. આ

શત્રુ મરીને કીનાશદાસ (યમરાજનો દાસ) થશે એટલે એના ઉદરમાંથી અત્યંત વસંધ પૂરે
દરને હું મુખે કરી શોધી કાઢીશ.

શ્યામમુખ થઈ ગયું છે એવી દ્રૌપદી “આ રાક્ષસ મારા પતિઓને મારવા આવે”
એવું વિચારી ભયલિત થઈ રૂદ્ધ કરવા લાગી.

દ્રૌપદી—શત્રુઓનું મર્દન કરનાર હું નાથ તમે ક્યાં ગયા? હવે મારી શી ગતી થશે
એરે હું પણ મરી જઈશ. આ પાપી મારા પ્રાણનાથોને મારવા સાંઢે દોડ્યો આવે છે. અરે
જ્યાં લીમસેનનું ભુજાખળ લોપ થઈ ગયું તો હવે અર્જુનની ચતુરાઈ શે કામે આવશે? આ
સૂર્યનો રાહુએ ગ્રાસ કરી દીધો તો પછી ચંદ્રમાની કોણ ગણતરી છે? અરે કુર્બુકિ વિષ-
તાએ મારા ભર્તારોનો વધ કરવા આ પાપીને આજ્ઞા દીધી છે કે શું? મારાથી મારા ભર્તારોનો
વધ થતો જોઈ શકાશે નહીં.

એવું વિચારી પોતે જ્યાં ચિતા ખડકી હતી ત્યાં જઈ તે આંખો મીચીને ઉભી રહી. તે
સમયે દેવશર્મા પણ પોતાની સ્ત્રીપ્રત્યે કહે છે.

દેવશર્મા—હે પ્રિયા આ સર્વ ઉત્પાતનો હું નિર્બંધન થયો છું. આ પવિત્ર કુટુંબના એ
સંબંધીને તો મારાથી અદર્શપણે મારી નાખ્યો પણ આ લોકોનું મર્ણું હું કેમ જોઈ શકીશ? મારે
કાં તો હું કાંસી ખાઈ મરીશ અથવા તો એ રાક્ષસની સામે હું થાઉં. કાં એ મારો વધ કરે છે કે
કાં તો આ પ્રતાપી પુરુષોની સહાયતાથી હું એ રાક્ષસનું વિદિર્ણ કરું છું.

એ પ્રમાણે દેવશર્મા પોતાની સાવિત્રી નામની સ્ત્રી સાથે વાત કરે છે એવામાં કિલકિલાસ
કરતો લીમસેન ત્યાં પ્રગટ થઈ સર્વને દૃષ્ટિ ગોચાર થયો. લીમસેનને જોઈ સર્વની રોમાવળી ઉભી
થઈ અને સર્વ મહાઆનંદ પામ્યાં. તે સમયે યુધિષ્ઠિર અતિ પ્રસન્ન થઈ બોલ્યા.

યુધિષ્ઠિર—રાક્ષસની એવી શી પ્રખળતા હોય કે તે મારા લીમસેન લાઘનો તિરસ્કાર કરી
રાકે? અમો પાંચે લાઘના પ્રત્યેકના જનમ સમયે એવી આકાશવાણી થઈ હતી કે એ પાંચે લાઘઓ
અજ્ય થશે. તે આકાશવાણી શું મિથ્યા હોય! વળી મુનિઓએ પણ અમારા વિષે ભવિષ્યવાણી
કહી છે કે એ પાંચે લાઘઓ પાંચમી ગતિને પ્રાપ્ત થશે; એવી મુનિની વાણી તે શું મિથ્યા કહેવાય?

એ પ્રમાણે યુધિષ્ઠિર બોલે છે તે સમયે લીમસેન આવી તેના ચરણકમળમાં શિર નમાવ્યું
તથા કુંતીને પણ શિર નમાવ્યું. પોતાના બીજા નાહાના લાઘઓને આલિંગન આપ્યું. તે પછી
હાસ્યે કરી પ્રકૃષ્ટિત જનું મુખ છે એવો લીમસેન સર્વને કુશળ પ્રશ્ન પુછતો હવો.

એવાં લીમસેનનાં વચન સાંભળી અર્જુન તેને ત્યાંની સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી. લી-
મસેન તે સ્થળે દ્રૌપદીને જોઈ નહીં એટલે આમ તેમ દૃષ્ટિ ફેરવી શોધવા લાગ્યો તો ધણે દૂર

જ્યાં ચિતા ખાડી હતી તે ચિત્રાની પાસે તેને કોશી રહેલી જોઈ. ત્યારથી ભીમસેન ત્યાં ગયો અને તેમાં આંસુ ભર્યાં; પરંતુ દ્રૌપદી ભયભ્રમણ થઈને ત્યાં આ ભીમસેન છે એમ ન બાણનાં એ સંકેતો હોય એવું સમજી તિરસ્કાર પૂર્વક બોલી.

દ્રૌપદી—હું સંકેતો અરે દુરાચાર; તું મારાથી વગળો રહે; આર્યપુત્ર ભીમસેનને તે તારા બળવડે માર્યો છે માટે તને હું નેત્રથી ભેગાની ગણી. તારા સરખા અધમ પ્રાણીને ન જોયો એટલા સાફેત મેં આંખો મીચી રાખી છે. વળી તે જ હાથે મારા પ્રાણનાથનો વધ કર્યો છે તે તારા પાપી હાથથી અને સ્પર્શ કરીશ નહીં. ત્યારથી તે મારા સ્વામીને માર્યો છે ત્યારની હું મરી જ રહેલી છું. માટે હું દુરાત્મ તું મરેલીને હવે શું મારવા આવ્યો છે? હું તો મારા પ્રાણનાથ જ્યાં ગયા ત્યાં જવા તત્પર થઈ રહી છું, ને અપપત્રી હું આ ચિતામાં પડી તે જ્યાં ગયા છે ત્યાં જઈ પહોંચીશ. હું પાપી અને સ્પર્શ કરી માફ અંગ મળીને કરીશ નહીં.

એવાં ભયાતુર દ્રૌપદીનાં વચન સાંભળી ભીમસેન; મનમાં વિચાર્યું “કે હજી આ પ્રિયાને શત્રુનો ભય છે; શત્રુની જ્ઞાતિએ અને આ વચન કહે છે. માટે એની જ્ઞાતિ નારાયણે, બોલવું એ દીક છે” એમ વિચારી તેના અંગપરથી હાથ લઈ લીધો અને બોલ્યો.

ભીમસેન—હજારે તું કિંચિત્ મારા ભય ધરીશ નહીં; હું તો રાક્ષસનો દાયકરનાર અને તારો પ્રીતમ છું. એવાં ભીમસેનનાં વચન સાંભળી દ્રૌપદીએ દૃષ્ટિ ઊઘાડી જોયું તો પૂર્વે જ મસ્તક હતું તે તો અંજોપ થઈ ગયું; તેને અંદર ભીમસેનને સાક્ષાત્ ઊભેલા જોઈ મનમાં ઘણી જ પ્રસન્ન થઈ બોલી.

દ્રૌપદી—અહીં મારો પ્રિયપતિ તો મારો જ છે, ને એ મસ્તક તો મારાવી હતું. અરે પણ મેં મારા પ્રિયપતિને મુઠો બાંધ્યો?

એ પ્રમાણે વિચાર કરતી સંજ્ઞા પામી અને હાથ લાવ કરાસે ભીમસેનનું મન રીઝતી તેને આલિંગન દીધું. જેના પશુપત્રથી ભીમસેનનો યુદ્ધ પરિશ્રમ સર્વ દૂર થયો. અત્યંત પ્રિય ભીમસેનને આલિંગન કરેલી દ્રૌપદી એટ પ્રેમસેન પામી આનંદનો અનુભવ લેવા લાગી. એટલામાં બે વધ થવાથી દ્વેષ એનેક પ્રકારનાં રાખાદિક વિનય વાળું એ મિશ્રિત હુંદુલિ તેનો નાદ ભીમસેન સાંભળીયો! તેમ તે નાદ એક ચક્રાપુરીના રાંભાએ સાંભળી અનુમાન કર્યું કે નિશ્ચય રાક્ષસ મરણ પામ્યો અને પુરવાસીઓ સહિત નાના પ્રકારનાં મંગળ હાથમાં લઈ પાંડવો જ્યાં હતા ત્યાં તે જવા નિકળીયો. ત્યારપછી ભીમસેન યુધિષ્ઠિર પાસે આવી બેઠો તથા સેવા કરવા દ્રૌપદી પણ હાજર થઈ ફૂતી પાસે બેઠી બેઠી. પ્રકારાક્ષસનો નિશ્ચય વધ થયો બાણી એક ચક્રાપુરીનો રાજા પ્રધાન તથા સર્વ પ્રજા બેઠ સામગ્રી લઈ લઈને એક કહે “હું આગળ જાઉં, અને બીજો કહે હું આગળ જાઉં” એમ પરસ્પર હર્ષવિવાદ કરતા યુધિષ્ઠિર રાંભાને મળવા

ત્યાં આવ્યા. ત્યાં આવી યુધિષ્ઠિરના ચરણ આગળ ભેટ ધરી યુવાન તથા વૃદ્ધ એઓ સર્વ એકઠા
કે “હું મહાત્મ આજ તમે સર્વના કૃત્ત્વોને મરણથી ઊગાર્યા.” એવું કહી નગરના વૃદ્ધ લોકો
યુધિષ્ઠિરને વસ્ત્રેકરી વાયુ હોળવા લાગ્યા. વળી કૃત્ત્વીક સ્ત્રીઓ તો વસ્ત્રાલંકાર પેહુરી ધર્મસભાને
આગળ નાચ કરવા લાગીઓ કૃત્ત્વીક સ્ત્રીઓ પંચાતી લેઈ આરતી ઊતારવા લાગીઓ. કૃત્ત્વીક તો
કુંતીની સ્તુતિ કરવા લાગીઓ. કૃત્ત્વીક તો ભીમસેનના પરાક્રમનું વર્ણન કરવા લાગીઓ. કૃત્ત્વીક
સ્ત્રીઓ હિંસક બકરાક્ષસને માર્યો તેથી બહુ સાડું થયું એવી વાર્તા કરવા લાગીઓ. એ
સૌના મન વચ કાયામાં આનંદ પરિપૂર્ણ વ્યાપી રહ્યો. સામાન્યશુભ પ્રાપ્ત થવાથી આનંદ થયો
તો પ્રાણુદાન મળવાથી કોને આનંદ ન થાય! ત્યારપછી તે નગરીનો રાજયુધિષ્ઠિર પ્રત્યે બેઠો.

રાજા—હું મહાત્મ આ એકચક્રાનગરીની પ્રજાના પ્રાણુદાનનું સદાવ્રત માંડી બેસનાર
તાડું કલ્યાણ થાઓ. (કુંતીભણી બેઠને) જ્યારથી આ માતા આ પુરીમાં આવ્યાં છે તે સિ
સથી ઘરોઘર આનંદ વરતાઈ રહ્યો છે. ને વળી આ બકરાક્ષસને કીનારાદાસ (યમનોદાસ) કમ
એટલે તો સર્વ પ્રજાને અધિકાનંદ થયો છે. આજથી હવે સર્વ પ્રજા પોતપોતાના પરિવાર ઉપર
અધિક પ્રીતિ કરે, કુળદેવિઓનું પૂજન કરે તથા માતાઓનો પ્રેમ પોતાના પુત્રો ઉપર અનુપમ
હો. માળાપો પોતપોતાની પ્રજાનું પાલણ કરે અને સર્વ ઘણાકાળ પર્યંત જીવો (સાવિત્રી ભણી
આંગળી કરી) આ સાવિત્રી પોતાના પુત્રનું પાલણ કરી ઘણા વર્ષ જીવો (યુધિષ્ઠિર ભણી દર્શિ
કરીને) હું મહાત્મ તમારા પાંચમાંથી ઇંદ્રે જેમ પાકનો વધ કર્યો તેમ બકરાક્ષસનો કોણ વધ કર્યો!

યુધિષ્ઠિર—(ભીમસેનને બતાવીને) સંપૂર્ણ આપત્તિઓને દુર કરનાર આ મારા ભા-
ઈએ બકરાક્ષસને માર્યો.

તે સમયે આનંદથી જેઓના નેત્રોમાં જળ આવી ગયાં છે એવા તે લોકો ભીમસેનને જોવા
ઊભા થયા. કરસંપુટ કરી મહા હર્ષિત થઈ ભીમસેનને તેઓ સર્વ પૂછવા લાગ્યા કે “હું મહાત્મ
બકરાક્ષસનો તમે શી રીતે વધ કર્યો તે કહો” તેઓનો પ્રશ્ન સાંભળી ભીમસેન વિચાર કરવા
લાગ્યો કે “મારા પરાક્રમની વાત હું પોતે વિસ્તારીને કહું તેમાં મારી લઘુતા છે.” એમ ધારી તે
કાંઈ બોલ્યો તપ્તી એવામાં એક તરણ તથા એક વૃદ્ધ એવા જે પુરૂષો આકાશથી ઉતરી પાન્થોની
સન્મુખ આવી વિભા. તે બેમાંથી જે વૃદ્ધ હતો તે યુધિષ્ઠિર પ્રત્યે આ પ્રમાણે બોલ્યો.

વૃદ્ધ—હું મહાત્મ બકરાક્ષસનો દુર્બુદ્ધિ નામનો હું મંત્રિશ્રું; અને આ યુવાન પુરૂષ છે
તે બકરાક્ષસનો મહાબળ નામનો પુત્ર છે. જે સમયે બકરાક્ષસ મર્યો તે સમયે તે લંકાપુરીમાં
વૃદ્ધો. ત્યારથી જ્યારે આ પછો આવ્યો ને પોતાના પિતાને મુખે જોયો ત્યારે મને પુરૂષ
લાગ્યો કે “હું મંત્રિ આ મારા પિતાનો કોણ વધ કર્યો?”

દુર્મુદિ—હે મહાબલ, સુભાન, અરુમળપાને અને અતિશય જાણ એક પુરુષને ગિર્ય-
 નિયમ પ્રમાણે જાણે માત્ર થયો એટલે તારા આપે આમને આમાં કરી કે “આ પુરુષને આપણા
 સ્થાના ઉપર લાવે” એવી તેમની આજ્ઞા થતાં જોડપંચુ પ્રકારે અમોએ તે પુરુષને આપણા
 સ્થાને ઉપર બસ કરવા ઉદ્ધવી આપ્યો. ત્યાર પછી થોડી વારે તે પુરુષ મારા કોમલુદન થઈ
 બેસ્યો કે “હું દુષ્ટ, હું નિર્ભય, હું નિર્ભય (મહાપાતકી) હું મિત્રાચર, વિના વિચારે અનાપરાધિ
 છત્તેનો વિદાર કરનાર હું અપપંક, તારૂં આયુષ્ય માન આજના દિવસનું છે. હવેથી જોડો સર્વ
 માન તારૂં નામન સંભારણ કે એ એક મંડુ દુષ્ટ હતો. હું તને કહું છું કે પ્રથમ તું મારા ઉપર
 પ્રહાર કરે. પ્રતિસ્પર્ધિ ઉપર પ્રથમ પ્રહાર કરવાની મારા શૃંગે અને નાં કહી છે. તેથી હું તારા
 ઉપર પ્રથમ પ્રહાર નહીં કરું.” એવાં તે પુરુષનાં વચન સાંભળીને કોપ કરી બકરાસસે તે પુર-
 પના વચ કરતાં જયુ કોચર શરીર ઉપર ખડ્ગ પ્રહાર કર્યો. તે ખડ્ગ રાતથા ઘૂંટું થઈ ગયો. ત્યાર
 પછી તે પુરુષ જમ આણુરને મારવા કષ્ટુ દોડ્યા હતા તેમ બકરાસરને મારવા દોડ્યો. અને
 તેણે વચપ્રહાર તુરમ બળ સહિત મુદિ પ્રહાર કર્યો; તેથી જમ પક્ષ સહિત પર્વત તૂટી પડે તેમ
 બકરાસસ પૃથ્વી ઉપર તૂટી પડ્યો. તે પછી હું ક્રમાર, તારો પિતા મુરિધત થયો અટકે રક્ષ
 રક્ષ એવાં બાણો કરી નાયકરહિત સૈન્ય વ્યાપ્તિ થયું. તે સમયે કંપટ કરી એ પુરુષના
 કૃત્યનો હું સંહાર કરીશ એવું વિચારી સુમાય નામના રાક્ષસને મેં ઓકલ્યો. તે મારી આજ્ઞા
 અહમ્મુ કરી પોતાની કથેસિદ્ધિ માટે ગયો અટકામાં શીતોપચાર કરીને બકરાસર, જમ ગાયના
 છાણના ગોરૂં કરી અગ્નિ પ્રદિષ્ઠ થાય છે તેમ પ્રકારામાંને થઈ ઓકલ્યો. અને ક્રોધોદ્વેગ થએલાં
 બક્રે તે પુરુષને પોતાના છુલ્લપારો કરી ગરદનથી પકડી નીચે જાણી તેના વક્ષસ્થળ ઉપર ચડી
 બેઠો. તેને મૃતપ્રાય થએલો બાણી બકરાસર કિલકિલારવ કર્યો; તે જોઈ મારાં મનોર્થ પ્રકૃતિત
 થયા જેવું જાણું તેવારે તે પુરુષનું કૃતિમ મસ્તક સુમાય રાક્ષસે ત્યાંહાં નાખ્યું. અને અહીંયાં
 અમારા સ્વામિનું પરાક્રમ વધતું આવ્યું તે સમયે “લંકાપતિનું કૃળ જ્યારીશજ છે” એવું મનમાં
 ધારી હું કિતુક હતો અને અમારો સ્વામિ જય પામતાંથી ત્રિલોકને તુચ્છ ગણતો હતો, એવામાં
 તો મૃતપ્રાય થઈ પડી રહેલા પુરુષ પાસું ફરંચું, ને તે જોડો ઊભો થઈ બકરાસસને ગોલાંટ ખવ-
 ધવી તેની છાતી ઉપર ચડી બેઠો. પછી તે મહા પરાક્રમી પુરુષ મુદિ ઊગામી બક્ર પ્રત્યે ઓકલ્યો
 કે “હું પાપી તારા પગમાં કાંઈ વાગેછે તો તેનું તું તારા મનમાં દુઃખ માનેછે ને જોડોના તો લીલાએ
 કરી નિત્ય પ્રાણ હરણ કરેછે. રાવણ અરહત ધર્મે કરી પોતાનું કૃળ અમર પ્રાય કર્યું તે કૃળ તારા
 કર્મે કરી તું કર્મકથુકત કરેછે. તોપણ જો આજથી તું આ દુષ્ટ કર્મ કરવાનું તજી દે તો હું તને અભય
 કરું. હજી કાંઈ વહી ગયું નથી” એવાં તે પુરુષનાં વચન સાંભળી જમ ઉપર પૂતમાં શીતળ જળનું

મિંદુ પાયાથી લઈને થઈ ઊઠ તેમ અમારો સ્વામિ મહા ક્રોધાયમાન થઈ આરકત નેત્રે કમી ખેલે

બક—હું મૂઠ, આચાર્યની જેમ શું વાચાળપણું કરેછે? મારા શ્રવણને તારો ઊપદેશ લાગતો નથી. હું સદ્ગુણ કુધાતુર છું માટે હમણાં તને મારીને તારો લક્ષ કરી પછી તને સર્વ પ્રદીનો ઊત્તર દેઈશ. એમ કહી અમારા સ્વામિએ ઊઠવાનો પ્રયત્ન કર્યો અને અમારો મુઠી ખેંચે થયો તે સમયે જોઈ અમારા સ્વામિનો પ્રાણાન્ત સમય તો હતો ને તેથી અમે તને મહા શોક થતો હતો કે હવે અમારો સ્વામિ બચશે નહીં તોપણ તેના ઉઠી બેઠા બચવા તને જોઈ અમને સર્વને હસવું આવ્યું. તેનો એવો પ્રયત્ન જોઈ અમારા સ્વામિપ્રત્યે તે પુત્ર બોલ્યો કે “હું પાપી હવે તું તારા ઈષ્ટ દેવનું સ્મરણ કરી લે. માંસ મદીરા ખાનારની કબજે કલ્યાણસંપદ થતી નથી.” એવું કહી અનાથવત્ થઈ રહેલા અમારા સ્વામિના આજ ને પુરો જોશથી મુક્તિપ્રદાર કર્યો, જ્યોત્તિ મસ્તક ભેદન થઈ તત્કાળ મરણ પામ્યો. સુમાપ પપ્પ પોતાની વિદ્યાએ થયેલું વર્તમાન જાણી તત્કાળ ગરડ સરખા વેગે ત્યાંથી પાછો ફરી પાસે આવ્યો. એવું તેનું પરાક્રમ સાંભળી પોતાના પિતાનું વૈર લેવા આ તેનો મહાખલ નામનો પુત્ર આડીયાં આવ્યો. આડીયાં આવતાં માર્ગમાં મેં એને સમજાવ્યું કે “એ બળવાન પુરો મને તારે યુદ્ધ કરવું યોગ્ય નથી; માટે ભકિતએ કરીને તું તારી કૃણદેવિની પૂજા કરીને પ્રત્યે પુત્રી નિર્જન કરી લે. એ પ્રમાણે મેં બોધ કર્યો; પછી એણે એકાગ્રચિત્તે દેવિની ઉપાસના કરી. તે સમયે વિષે પ્રસન્ન થઈને એને જ કહ્યું કે તે આ મહાબળ પોતેજ તમારી પાસે કહેછે.” પછી આ બળ જોઈને કે મારી ઉપાસનાએ સ્વાધિન થઈને દેવિ મારી પ્રત્યે આ પ્રમાણે કહેવા લાગી.

દેવિ—હું મહાબળ, હું વત્સ, તું ક્રોધનો ત્યાગ કરે, ક્ષમાનું સેવન કર અને સદાચર કરી પાંડવોની પાસે જઈ તેઓને શાંતવન કર, એ પાંડવો છે તે મહા બળવાન શયુજીના સતુલ્યનો નાશ કરનાર છે, માટે એમને પ્રસન્ન કરવાથી તને ભકિત મુક્તિ બન્ને પ્રાપ્ત થશે. તારા પિતાને પણ મેં શિષ્યા દીધી હતી કે તું પાંડવોનો પ્રતિપક્ષ ક્રોધવારે ન થઈશ. અને ભક્તિએ તેઓની સેવના કરીશ તે જેમ કલ્પવૃક્ષથી મન વાંચીત ફળની પ્રાપ્તી થાયછે તેમ પાંડવો પાસે તને ફળ મળશે. પરંતુ જો તેઓનો તું પ્રતિપક્ષી થઈશ તો તેઓ તને વિપવૃક્ષતુલ્ય થશે. તારો પિતા મનુષ્યનિષ્ઠ નહોતો દેવ કહ્યું થયો હોત તો ભીમસેન તેને મારત નહીં. પરંતુ જે બળવાન હોય તે મનુષ્ય હવે તું અતિ નમ્ર થઈ પાંડવોને પિતા તુલ્ય જાણી નમસ્કાર કર. તેઓ તને પુત્ર પ્રત્યે સન્નિહિત રાખશે. તને પુરો જોશથી સદા હિતપ્રદાનિ દોયછે. જો વડી શરણ આવે તો તેનું પણ હિત કરે.

એ બળે દેવિએ પણ એને ઉપદેશ આપ્યો છે: માટે હું એને તમારી પાસે વળાવે છે. હવે મારું સ્વમન સંતોષી અને કુમાર ઉપર દયા કરી તમે એનું રક્ષણ કરો. એ વત્સ દેવે

તે સાંભળી સમસ્ત પુરવાસીઓના સાંભળતાં તથા જોતાં ભીમસેન બોલ્યો કે “હું મહાપ્રાણ, તું
 મારા જરૂરથી યુધિષ્ઠિર પાસે જઈ મને શાગ અને આજ્ઞાથી હવે મનુષ્યહિંસાનો ત્યાગ કર.”
 ભીમસેનનાં વચન સાંભળી મહાપ્રાણે તત્કાળ અધર્મરૂપ મનુષ્યવધકર્મનો પરિત્યાગ કરી યુધિષ્ઠિર
 રાજ્યને ચરણે લાગ્યો. તે સમયે યુધિષ્ઠિરે તેને આદર સહિત તેના બાપના રાજ્ય હિપર સ્થાપન
 કર્યો. આ સર્વ ચરિત્ર એકચક્રાનગરીનો રાજા તથા સર્વ પ્રજા સાંભળતાં હતાં તથા જોતાં હતાં,
 તેઓને તે સમયે નિશ્ચય થયો કે “જેઓનું કીર્તિનૃત્ય પ્રસિદ્ધ થયેલું છે એવા આ મહાન
 પુરુષો તો પાંડવોજ છે” એવું બહુી તેઓ મહા આનંદ માનવા લાગ્યા. અને રાજા તથા પ્રજા
 સર્વ યુધિષ્ઠિરાદિક પાંડવોની વિદ્યાપના કરવા લાગ્યા કે હું મહાત્મા પુરુષો હવે પધારીએ.” તે
 સમયે જ નગરીમાં જ્યાં ત્યાં સ્વસ્તિક સ્થાપન કર્યાં છે, તોરણ પંકિત યુક્ત બુજાર જેમાં શાભી
 રજાં છે, મુગેયોદ્ધે સિંચત કરેલા સર્વ રાજમાર્ગમાં પ્રસરેલા પુષ્પ સમુદાયે ફરી મુશોભિત અને
 આનંદકારક જેમાં ગ્રંપિત છે, એવી એકચક્રાનગરીમાં મહાપ્રાણે આણેલા વિમાનમાં બેસી યુધિષ્ઠિર
 રાજા બંધુ સહિત પ્રવેશ કરતો હતો. નગરની સ્ત્રીઓ ભીમસેનને મહા પ્રેમ સહિત નિરખવા
 લાગીઓ અને પરસ્પર બોલવા લાગીઓ કે “આ નગરની પ્રજાને છવતદાન આપનાર અને
 બકસાસનો વંધ કરનાર એવ પુરુષ ટ્રેદ છે.” પિદાવળી કહેતાં બંદીઓ પણ ભીમસેનનાં વખાણ
 કરવા લાગ્યા. ત્યાર પછી એકચક્રનો રાજા પાંડવોને મહા પ્રેમ સહિત પોતાના દરબારમાં લઈ
 ગયો. મહાપ્રાણને પાંચ છ દિવસ ત્યાં રાખી પછી યુધિષ્ઠિરે તેને તેના બાપના રાજ્યમાં મોકલી દીધો.

માલિની હંદ.

પરિચરિતપદાવ્જઃ સ્વૈરસાતત્યસેવાવસરસરમસાનાં નાગરાણાં ગણેન;
 વિપુલપૃતિરનેકાંસ્તત્ર માસાન્ ફિલેકં, દિવસમિવ સત્વધર્મસૂનુર્નિનાય ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—સ્તંત્રપણે નિરંતર સેવામાં તત્પર એવા પુરવાસીઓના સમુદાયે ફરી સેવાયજ્ઞા છે
 ચરણ કમળ જેમના ને અતિ ધિરવાન એવા યુધિષ્ઠિરે પોતાના બાંધવો સહિત તે સ્થળે ફરવાકે
 માસ નિર્ગમન કર્યાં તે બહુ એક દિવસ નિર્ગમન કર્યો હોયના!

इति मलयारि श्रीदेवप्रभसूरिविरचिते पांडवचरित्रे
 महाकाव्ये जतुगृहविदेववक्त्रवधवर्णनो नाम
 सप्तमः सर्गस्तस्य भाषांतरं संपूर्णम् ॥ ७ ॥

અથ અષ્ટમ સર્ગ પ્રારંભ:

એક સમયે રાજા યુધિષ્ઠિરે મનમાં વિચાર કર્યો કે હવે અહિયાં રહેવું સારું નથી તે
તેણે પોતાના બંધુઓની સાથે એકાંતમાં સલાહ કરી.

યુધિષ્ઠિર—ભીમસેન બકરાક્ષસનો વધ કર્યો તેની કીર્તિનો કોળાહળ સર્વત્ર પ્રસરી ગયો
તેથી આપણે સર્વે એવું અવશ્ય જાહેરમાં આવશું. જમ સન્નેપાત થએલાને તથા જનને
દુઃખી થએલાને દાક્ષનો મધ અહિત કર્તા છે તેમ આપણી પ્રખ્યાતી હમણાં આપણને સર્વ
અહિતકારી છે. આપણી લાક્ષા ગૃહમાંથી જીવતા નિકળ્યાની વાત જ્યારે જાણશે ત્યારે રાજા
શ્રીજી અતિ ઉન્મત્ત થએલો દૂરોધન અહીંયાં આવી નિશ્ચય તે કાંઈ ઊપદ્રવ કરશે, માટે આપણે
અહીંયાંથી કોઈ ન જાણે તેમ રાતો રાત ગુપ્તપણે ચાલી નિકળવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. પણ
જાણે પ્રયોગ કરવાના કાલને જ જાણે તે સર્વવિદ્ કહેવાય છે માટે આપણે હવે જવું જોઈએ.

યુધિષ્ઠિરે કહેવું સર્વજ્ઞાએ માન્ય કર્યું. તે દિવસની રાત્રીએ કુંતી, દ્રૌપદી અને પોતાના
ભાઈઓ સહિત રાજા યુધિષ્ઠિર ત્યાંથી ચાલી નિકળ્યા. અરણ્ય માર્ગમાં પગલે પગલે તેઓ
વેને ભીમસેન જશિકા પ્રમાણે આધારભૂત હતો. જ્યારે ભીમસેન કુંતીને આ પ્રમાણે કહેતો
“હું માતાજી તમને ચાલવાનો પરિશ્રમ પડે છે માટે મારા સ્કંધ ઉપર બેસો.” ભીમસેનું એવું
કહેવું તે માન્ય કરે નહીં ત્યારે તેને બહુ જ ક્ષેપ થાય તેથી મુખમાં આંગળી વાલતો, તે તેની
આંગળીક્ષેપ તે સમયે શોભા પામતો હતો. કુંતીનો “મારા ભારથી પુત્રને ક્ષેપ થશે” એવા ભય
કરી સ્કંધ ઉપર બેસવાની ના કહે પણ ભીમસેનને તો માતા પગે ચાલે છે તે જોઈ મહા બેદ પ્રાપ્ત
થવા લાગ્યો. તે સર્વ પાંડવ અને દ્રૌપદી કુંતી એઓને રાત્રિને વિષે માર્ગ બતાવનાર ભીમસેન
દ્રૌપદી રૂપ થયો. તે ભીમસેનની હુંડાએ આપેલી ચાલુસી વિદ્યા તે સમયે કરદીપક પ્રમાણે
ધર. સ્કંધ ઉપર આસેડણ કરવાનું ભીમસેન કહ્યું તે દ્રૌપદીએ સાંભળ્યું નહીં તેણે કરી કોઈ
જન પ્રાપ્ત થયો છે એવા ભીમસેનને જોનારી દ્રૌપદી અધોમુખ કરી આગળ ચાલવા લાગી. પછી
કરદીપ વારે તે દ્રૌપદી અતિ શ્રમિત થઈ ભીમસેનના કંઠે વળગી પડી. તે સમયે પતિનો પ્રેમ
ભંગ થયો હતો તેનું જાણે પ્રાયશ્ચિત્ત કરતી હોયના એવી દ્રૌપદી દીરાવા લાગી. આશિષ
જેવ જાણે જો (નજરાણો) ભીમસેનને સમર્પણ કરી સ્તબ્ધ રહેનારી દ્રૌપદી આજ્ઞાનંતે કીર્તિ
કોધવમાન થએલા પતિને સંતોષ કરતી હતી. પછી દ્રૌપદીએ પ્રેમરસે ભરેલા એવા સ્તનકર્ણ
કરીને ભીમસેનના વક્ષસ્થળ પ્રત્યે અભિષેક કરીને તેનો સર્વ તાપ દૂર કર્યો. તે સમયે દ્રૌપદી
જેવાની આજ્ઞાનો ભંગ કર્યો હતો તેથી કૃત્પન્ન થયેલો કોધ નિવારણ કરી અત્યંત-સંતુષ્ટ હોઈ
જેવાને સેવાપણને એવ્ય એવું કૃત્ય ભીમસેન કરતો હતો.

માતાને જાણી સકે છે કે પદ ચાલવી અને દ્રોપદીને લાગી સકે છે પર ચાલવી લઈ ભીમસેન
આગળ આદ્યો. ભીમસેન પોતાનાં કુટુંબમત્તે કચલાંક શિપાઈ રૂપે, કચલાંક મિતરૂપે, કચલાંક
સસોઈમાં રૂપે અને કચલાંક સ્વરૂપે યદી મોર્ગનાં કસેપનું નિગરણ કરતો હતો. એવી રીતે ઘણો
પંથ કપાયો. માર્ગમાં રહના કિલ્લાથી સર્વનાં વચ્ચે મંડીત થઈ ગયાં તથા મુખપણું મંડીત થઈ
ગયાં. આ વનથી પેલે વન એમ ચાલતાં ચાલતાં કસેક દિવસે પાંડવો દ્વિતવનમાં આવ્યા. કચલાંક
કોઈ, કુસરી અને કોઢિલ. કચલાંક વૃક, શાદૂલ, શિઆળ અને સર્પ એમ અનેક જાતીનાં
પ્રાણીઓથી તે વન વ્યાપ્ત થઈ રહેલું હતું. કચલાંક તો ચંપક, યુમાગ અને નાગકસરનાં વૃક્ષો
ઝૂંડી રહ્યાં છે, કોઈ સ્થળે યુઅડ યુધુકાર શબ્દ કરી રહ્યા છે, કોઈ સ્થળે આશ્રમમાં વાયાળ તપ-
સ્વિઓ સ્વાધ્યાયદત્તિ કરી રહ્યા છે, અને કોઈ સ્થળે પાર્શ્વીઓ શિકારને તાકતા બેસ્યા છે. એવા દ્વિત-
વનને જોઈ જ્યાં કંઈ મૂળ રૂપ મળવાને સુધ્ધ છે, તેવું સ્થળે પાંડવોએ પોતાનો નિવાસ કર્યો.
વનના રેહનારા કોડોના જોવો વેપધારણ કરી તેઓ ધ્યાનપૂર્વક ત્યાં રહેતા હતા; પરંતુ તેઓની
શોભા સોપ થઈ નહીં. મણીને લાખમાં બેઠે તોય તે શું પોતાનું તેવું ત્યાગી દેશે? લીલાએ કરીને
વનમાંથી મનોહર આહાર લાવી સર્વને જમાવી ભીમસેન તેઓને નિરંતર પ્રસન્ન રાખે. વલ્કલ
ખંનાવવામાં મંદુલ પ્રવીણ સદૃશ વૃક્ષોની કોમળ છાલોનાં સુંદર અને મનોહર વચ્ચે પનાવી પોતાના
સંખ્યેથીઓનાં વચ્ચે પૂરાં પાડે. પશારા (ખાખરા) વૃક્ષનાં સુંદર અને કોમળ પાંદડાં લાવી તેનાં સુંદર
પદીઆં અને પતરાંનાં ત્રિગેર ખાવાનાં ખાઓ પનાવી પોતાના સંખ્યેથીઓને સાંકડે પોતાના કુળને
ચોગ્ય એવી નકુળ વ્યવસાઈ કરે. વનમાંથી કોઈ હુદ જન આવી કિપદવ કરે તેના નિધન (નાશ) ને
સાંકડે ધનંત્ય ધૂંળાકાર કોદંડ (ગાપ) કરીને સાવધાનપણે પોતાના સંખ્યેથીઓની રાત દિવસ રક્ષા
કરે. પોતાના પુત્રોનું કલ્યાણ વાંચીને તેઓની શાન્તીને અર્થે થી જનવરના પદ્મમળનું ફૂંતી
નિરંતર સ્મરણ કરે. એવી રીતે તેઓ સર્વ વ્યવસાઈ કરી પંથ પરમેષ્ઠિની સ્મૃતિમાં તક્તિન થઈ
દિવસ નિર્જામત કરતાં હતાં. ધરનું સર્વ કામકાજ દ્રોપદી કરતી હતી. પાંડવો વનમાંથી નાના પ્રકારનાં
સુંદર પુષ્પો લાવી તેના હાર, ગજરા, માળા પ્રમુખ પનાવી દ્રોપદીને આપે. તે ધારણ કરવાથી દ્રોપદી
જાણે સાક્ષાત્ત નતુઓની દેવતા હોયના! એવી શોભતી હતી. ભિષ્મ લોકોએ, હાથીના કુંભચયળનાં
મોતી લાવી ભીમસેનને આપ્યાં; ભીમસેન તેનો મનોહર હાર પનાવી દ્રોપદીને આપ્યો. દ્રોપદીના
વિનયે કરીને, અને તેની સેવનાએ કરી રાજ્યતા મુખાપભોગને ફૂંતી કદી પણ સંભારતી ન હતી.

દ્રોપદી સરખી પ્રિયા અને ફૂંતી સરખી માતા પોતાની સાથે હોવાથી પાંડવો પોતાને રા-
જ્યથીથી પણ અધિક કૃતાર્થ માનવા લાગ્યા. તેમ દ્રોપદી તથા ફૂંતી પણ પાંડવોને જોઈને જોજ
આપણું રાજ્ય અને જોજ આપણા સર્વ મુખનું મૂળ એમ માનવા લાગ્યાં. બંધુઓએ સેવા કરી

મનિષ કહેલા યુધિષ્ઠિર રાજા હસ્તિનાપુરના વાસ કરતાં આ દ્વૈતવનમાંની ક
 મનિષે મનુષ્ય લાગ્યા. પૂજ્ય સહોદર યુધિષ્ઠિરની નિરંતર સેવા પ્રાપ્ત થયે ત
 મનિષે જોઈને જાન્યેનું કૃતાયે માનવા લાગ્યા. એક દિવસ સૂર્યનો તાપ થયો લાગ્યો ત
 દ્રોપદી દુર્ગા અને જોઈને આવેલો સહિત યુધિષ્ઠિર રાજા તે વનમાં ફળ ફેલે કરી લેવી
 વૃક્ષ નીચે જઈ આવતા ઉપર બેઠા. ભીમસેન તેના ચરણ ચાંપવા લાગ્યો. દ્રોપદી દુર્ગા
 મનિષે જોઈને. કમનું કમ કરી રાજા યુધિષ્ઠિર ઉપર સહુદેવ છાંયા કરેછે, આમરે જોઈને મન
 નીચે જાય છે. હાથમાં તેનના દૂધ દેડ સરખું દૂધ કોદેડ ધારણ કરતારા આવતો
 મનિષે જોઈને. મનિષે જોઈને મનિષે જોઈને પાનાવ્યો. તે સમયે કમળની કવળ પાંખો
 નીચેની દૃષ્ટિ જોઈને મનિષે જોઈને મનિષે જોઈને મનિષે જોઈને.

કોના તેજોમાંથી પડયું શોકાકુલ લોકો તેઓને યજ્ઞી ગયા જાગી અદ્વા નિઃશ્વાસ નોખતા હતા પશું
હું તો પ્રદિશ અગ્નિએ માંડું કાંઈ બળનું નથી એવો વિચાર કરી હિંદાસિન વૃતિ મરી ખોલે હતો અને
કયું પશુ દુઃખ માનતો ન હતો. કોઈલામાં તમ્બરા સરખા બળવાન અને પુટ રશીરનાઓને લો-
કોએ અંદરથી મુલકો બહાર ખેંચી કાઢ્યા. તે દગ્ધ થયેલાઓ ભાગી દોડે લોકો ખોલવા લાગ્યા.

લોકો—અરે, આ રાત્રી યુધિષ્ઠિર છે, અરે એ મુખેલા છે તોપણ મુખપાશુન કેવું રોને છે?
અને પૂર્ણિમાના ચંદ્ર તેજતુલ્ય મુખ કિપર રાજ્યથી રોબે છે, અરે આ ભીમસેન જુઓ! એનું રશીર
કેવું પુકે છે. અરે આ અરજુન! એની પાસે આ નકુળ અને આ સદુદેવ મૃત્યુ પાનેલા પડ્યા છે.
હિમાદિના પાદે જવી કિલ્લળ જોની શુભપંકિત અને, જોને ત્રણે લોક નમસ્કાર કરતા હતા.
જાવી આ જાતજાતની કંટી મરેલી પડી છે. પાંચ ભત્તારોની ભાયાં આ દ્રોપદી ગંધ થઈ પડી છે.

એ પ્રમાણે તો સર્વ લોકોએ નિદેશ કરી જ સમયે તેઓ સર્વ રોવા લાગ્યા તે સમયે તેમનું
રૂદન સંભળી વૃકોપણ રોવા લાગ્યાં હોયના! એવું દીસ્યું. તે સમયે જોકે અને તો એવો નિદેશ હતો
કે તમે આરોગ્ય છો તેમ છતાં તેઓનું શોકવિચરન રૂદન સાંભળી માંડું ધૈર્ય રહું નહીં. અને
મારા મિત્રમાં પણ વિકલ્પ થયા લાગ્યો. વળી હું મનમાં એમ વિચારવા લાગ્યો કે “પાંડવો તો
સુરંગમાં થઈ ચાલ્યા ગયા હશે ને આ લોકો વૃથા વિલાપ કરે છે; માટે આલે તે જાહેર જોડાં તો
ખરો.” પછી હું ત્યાં જઈ લોકોના ક્રુતુહળમાં જોવા લાગ્યો તો તમો સાદૃશ્ય તે પાંચ મૃતકોને
મેં જોયાં, અને મનમાં વિમાંસણું કરવા લાગ્યો કે પ્રમાણથી આંખો રૂદન થઈ ગઈ હશે તેથી મારા
સ્વામિ પાંડવો સુરંગમાં જઈ શક્યા નહીં હોય; ને આ અશિમાં ઈંધનરૂપ થયા હશે. અરે જવી
બલિતચત્તા તેથી માણસની બુદ્ધિ થાય છે, તમોને પ્રત્યક્ષ દગ્ધ થઈ પડેલા જાણી ખીજા લોકોની
પકે હું પણ હિંચિ સ્વરે હાહાકાર કરી રૂદન કરવા લાગ્યો, અને મને નિદેશ થયો કે મારા સ્વામિ
પાંડવો આજ મરણ પામ્યા. એમ બહુ રૂદન કરી હસ્તિના પુરમાં ગયો. ત્યાં જઈ તમારી વાતો
કહી એક દુર્યોધન વિના સર્વજનને મેં મારા સરખા શોકયુક્ત કર્યાં. વિદુરે તથા પાંડુએ મને
એકાંતમાં બોલાવી પુછ્યું કે હું ભંડ કેમ શું થયું તે કહું? તે સમયે જવું મેં દીધું હતું તે પ્રમાણે
સર્વ વૃત્તાંત તેમને કહી સંભળાવ્યું. તેથી તેઓ હાહાકાર કરી પ્રથમ તો તે બંને ગ્રાસ્થિત થયા.
મેં તેઓને અનેક બોધવારોએ કરી સાવધાન કર્યાં. સાવધાન થઈ તેઓ અતિ વિલાપ કરવા લાગ્યા.

પાંડુ તથા વિદુર—હા વત્સ, તમો દગ્ધ થયા તેને બદલે અમે દુરાત્મા કેમ બળી ન મુચ્યા?
અરે અમારી શિષ્યામણુ તમે કેમ ભૂલી ગયા? અરે જ્યારે વિધિ પ્રતિકુળ થાય છે ત્યારે બુદ્ધિવાન
પુરુષોની બુદ્ધિ પશુ વિપરીત થાય છે. એ પ્રમાણે બન્ને જલ્પ વિલાપ કરતા હતા; વિદ્વાન વિદુરે
પાંડુને અનેક પ્રકારનો બોધદેશ કરી શોકનું નિવારણ કરાવી ધીરજ દીધી ને પછી વળી તે બોલ્યા.

સંતોષ કરેલા યુધિષ્ઠિર રાજા હસ્તિનાપુરના વાસ કરતાં આ દ્વૈતવનમાંની પ્ર
અતિશ્રેષ્ઠ ગણવા લાગ્યા. પૂજ્ય સહોદર યુધિષ્ઠિરની નિરંતર સેવા પ્રાપ્ત થયાથી આર
ધમ્મો પોતાના જન્મને કૃતાર્થ માનવા લાગ્યા. એક દિવસ સૂર્યનો તાપ ધણો લાગ્યો તે
દ્રૌપદી, કુંતી અને પોતાના બાંધવો સહિત યુધિષ્ઠિર રાજા તે વનમાં ફળ ફુલે કરી લાવી રહેલા
વૃક્ષ તળે બેઠા આસન ઉપર બેઠા. ભીમસેન તેના ચરણ ચાંપવા લાગ્યો, દ્રૌપદી કુંતીના ચાંપવા લાગી. વસ્ત્રનું છત્ર કરી રાજા યુધિષ્ઠિર ઉપર સહુદેવ છાંયા કરેછે, ચામર લેધને નમ્ર
નાખતો જાયછે. હાથમાં નેતરનાં દૃઢ દંડ સરખું દૃઢ કોદંડ ધારણ કરનારા અર્જુન
આવનારો કોઈએક પથિક ધર્મરાજાને બતાવ્યો. તે સમયે કમળની કવણ બંધુજ હોયના! તે
પોતાની દૃષ્ટિ તેના ભણી કરીને પાર્થ પ્રત્યે ધર્મરાજા કહેછે.

ધર્મરાજા—હું પાર્થ, એ પ્રિયંવદ દૂત આવેછે કે શું? તે સમયે દ્રૌપદી હસીને કહે
હું નાથ પ્રિયંવદ અહિંયાં ક્યાંથી હોય! શું એ અભાગ્યને વરા થઈ આપણી સાથે અહિંયાં આવી
ભક્તિ કરશે? એટલામાં તો સર્વજાણી તેના ભણી દૃષ્ટિ પ્રસારી જોવા માંડ્યું. પ્રિયંવદ પણ તેઓને
સમીપ આવ્યો. અર્જુન તે પ્રિયંવદ છે એમ જાણ્યું એટલે તેને સાથે લેઈ તે તથા અર્જુન
બન્ને યુધિષ્ઠિર જ્યાં બેઠા હતા ત્યાં આવ્યા. પ્રિયંવદે રાજા યુધિષ્ઠિરને નમસ્કાર કરી શીશ નમ્ર
યુધિષ્ઠિર રાજા તેને ઊભા થઈને પ્રીતિપૂર્વક દૃઢાલિંગન કરી મળ્યા. ધર્મરાજાની આજ્ઞાએ
સહુદેવ તેને ઈચ્છિતાસન આવ્યું તે પર તે બેઠો. ત્યાર પછી પ્રિયંવદના ભણી અમૃતદૃષ્ટિ કરી
રાજા યુધિષ્ઠિર તેની પ્રત્યે બોલ્યા.

યુધિષ્ઠિર—હું પ્રિય, અમારા પિતા આનંદમાં છે કે? અમારા લેમનું નિર્માણ કરવા
દીક્ષિત અને નિરંતર કલ્પવૃક્ષની જેમ કલ્યાણ કરનાર અમારા કાકા વિદુર આનંદમાં છે કે?
આનંદ આપનારા અને અમારા પરમપૂજ્ય ગુરુ દ્રોણાચાર્ય કુશળ છે? સૌમ્ય પ્રકૃતિના અને
પ્રિય ભિષ્મપિતા તે લેમ છે? પુત્રવત્સલ ધૃતરાષ્ટ્ર પિતા, કૃપાચાર્ય અને અમારી પૂજ્ય માતાએ
એ સૌ લેમ છે? અભિક્ષાપા જેની પૂર્ણ થઈ છે એનો અમારો દુર્યોધન બાંધવ કુશળ છે? આ
જાણીશું બધા પછી શું શું થયું તે કહો. અમે આ સ્થળે છેએ એવું તે શી રીતે બોલ્યું
એવું ધર્મરાજાનાં વચન સાંભળી પ્રિયંવદ બોલ્યો.

પ્રિયંવદ—હું મહારાજા, આપના હિતેચ્છુઓ અને આશ્રિતો આપના પિતા મહુ
બધા છે. તેઓ સર્વ માત્ર શરીરથી જીવેછે. જે સમયે અજ્યુગ્મિત અગ્નિ પ્રકાશ થયો તે
એ સર્વે મોરે” એવે પાંડવો બોલે” એવે વિકાર છે, એવે હાયા! એમ કહી મહુ
અગ્નિ હોવવળ્ય હોય. એટલું જ નહીં તે અગ્નિ હોવવળ્યમાં વપરાયું તેના કરતાં બાકી

સર્વે અને નોખિયા હુરુ અને સિંહુ એ સર્વ સાધે કીધ કરતા એ વેગળેથી બેઠાં તેથી એ બહુ
ક અધિયાંન પાંજો છે. એ રીત પ્રિયંવદે સર્વ સમાચર કલા તે સાંભળી અત્યંત પ્રીતિ પૂર્વક
યુધિષ્ઠિર મલ્લએ તેને પુછ્યું.

યુધિષ્ઠિર—હું પ્રિયંવદે દુર્યોધનને રાજા દેશનું કવી રીતે પ્રતિપાસન કરે છે? ને પ્રતિપાસન
કરે છે તો અ્યાયથી કે અન્યાયથી? ભીષ્મ દ્રોણાદિક, દુર્યોધન ઉપર પ્રીતિ કરે છે કે? તથા તેઓ
દુર્યોધનને કોઈના ઉપર અન્યાય કરતાં વારે છે કે?

આમાં યુધિષ્ઠિરનાં વચન સાંભળી બેઠું દીડું હતું તેવું પ્રિયંવદે કહે છે.

પ્રિયંવદે—હું રાજાને કુરંજશામાં દુર્યોધન રાજાના રાજમાં નીતિ અને નીતિ જીવી એ બોધ
તેની કહું છું. જમ પિતા પુત્રનું પાસન કરે છે તેમ એ રાજા સર્વ પ્રજાનું પાસન કરવામાં તત્પર રહે છે
અને અન્યાયી પુરુષોને શિક્ષા દે છે, સંપૂર્ણ પુરુષાર્થ આવીને દુર્યોધનને ત્યાં નિવાસ કર્યો છે.
જેટલા મંત્રીકે રાજાઓ છે તેઓ પરસ્પર કોઈને પીધ ન દેતાં પ્રીતિયુક્ત થઈ વસે છે. અમૃત
મુલ્ય રૂળ દેનારી સેવા બોલી સંપૂર્ણ પ્રજા તેની સેવા વિષે નિરંતર તત્પર રહે છે.

તમારું મૃત્યુ સાંભળી મનમાં નિરાશ થઈ ભીષ્મદ્રોણાદિકે દુર્યોધનનો આશ્રય લીધો છે.
તેઓનો કાને કરી અને વિનયે કરીને દુર્યોધને અતિ સત્કાર કર્યો છે, અને તે તેઓનું બહુમા-
નથી પ્રતિપાસન કરે છે; જ્યો તેઓ દુર્યોધનને માટે પ્રાણ દેવો પડે તો પ્રાણ દેધને પાછું હિત
કરી શકે જ્યાં તેને સેવાધીન થઈ રહ્યા છે. ભીષ્મદ્રોણાદિકના પ્રતાપે કરી દુર્યોધન મનમાં એમ
સમજે છે કે હું ખંડો ચક્રવર્તીનું તુલ્ય હું રાજાધિરાજ છું; તથાપિ અંતકરણમાં તેને તમારો ભય છે.
અર્જુનનું માન કોઈ નામ લે છે; તેજ સમયે અર્જુનના પરાક્રમનું તેને સ્મરણ થાય છે ન
ભયભીત થઈ નિશ્વાસ મૂકી વારંવાર કંપે છે. વનમાં મૂળાધારે ગયો હોય ને કોઈપણ ઠંડાણ
વૃક્ષોદાર (વૃક્ષ) ને જુએતો વૃક્ષોદારનું સ્મરણ થાય છે ત્યારે અતિ ભયાનુર થઈ તે કંપે છે. ભીમસેન
અને અર્જુનને સ્વપ્રમાં બેઠાં લયથી બગી કોલ પામે છે. તેને કોલિત બેઠાં તેની સ્ત્રી
બાનુમતી પણ કોલ પામે છે.

આમાં પ્રિયંવદનાં વચન સાંભળી રાજા યુધિષ્ઠિર બોલ્યા.

યુધિષ્ઠિર—હું પ્રિયંવદે, બેઠું હું તને કહું છું તેવું જ્યોને ભીષ્મપિતાને તથા વિદુરને કહેલું કે
હું તાત્પ્ર પૃથ્વીપર અસ્તક નમાવી અહીંયાંથી તમને અમે દંડવત કરીએ છીએ. આમરો આપતિ
કાળ બાળો સ્નેહ કરીને તમે મનમાં કંઈ ઓછું લાગરો નહીં. તમ સરખાની કૃપાએ કરી
અમારા પ્રતિપતિઓ પ્રમજ થઈ નહીં શકે. કુલશા (મકીયા) કદી ઊંચા યિજ્ઞ ઉપર બેસે
પરુ તેનાથી મૂર્ધને કંઈ હાની પહોંચતી છે? એ પ્રમાણ પ્રત્યુગતર કદીને વનના કળાદિકોએ

કે ગઈ કાલે દુર્યોધનની સભામાં એક ચક્રાનગરીથી આવેલા દૂતે આવી
કહી સંભળાવ્યું છે કે, પાંડવોએ એકચક્રાના લોકોને પ્રાણુદાન આપ્યું છે.
લોકો એવું કહે છે કે “અહો પાંડવો ધણા કાળ સુધી જીવો, સૂર્ય ચંદ્ર આ
તપે ત્યાં સુધી તેઓનું રાજ તપો અને એમનાથી અમારું પ્રતિપાલન થાઓ.
કે જની કુક્ષીરૂપ સરોવરમાંથી પાંડવો રૂપી કમળ ઊત્પન્ન થયાં છે. જેઓની કૃષ્ણ
આનંદ પામે છે. પ્રાણુનો હરનાર અને પાપ પંક (પાપનો કાદવ) રૂપ બંક રાક્ષસ તે
કોણ મારી શકે! અમારા પરિપંથીઓનો એઓએ ક્ષય કર્યો તો એઓના
ક્ષય થજો. અહો મહાત્મા પાંડવો જે નગરમાં રહે છે ત્યાં (અતિ વૃદ્ધિ અનાવૃદ્ધિ
દ્વં થતો નથી, કોઈને વ્યાધિ થતો નથી, અકાળ મૃત્યુ થતું નથી, પરચક્રનો ભય
દુર્ભક્ષપણ થતો નથી. મહામારી (મરકી) નો ભય નથી. સર્વ પ્રજાને કેવળ સુખ
સર્વ અતિ આનંદ લોગવે છે. હાલ તેઓ નથ તજી વનમાં ગયા છે તો ત્યાંપણ
તેઓના આગમને કરી નવપક્ષવ થઈ કળકૂલથી લચી રહ્યાં છે અને નિરંતર વૈ
એવાં ગૌ વ્યાઘ્રદિક પાણુ પરસ્પર કલહ કરતાં નથી, અને વનમાંનાં કળ પાણુ ઉત્તમ
ધારણુ કરે છે. હે રાજત, એવાં દૂતનાં વચન સાંભળી સભાજનોએ તેઓને પુછ્યું.
હમણાં ક્યાં રહે છે?

દૂત—હમણાં તેઓ દ્વૈતવન ભણી નિકળ્યા છે. ત્યાં તેઓ ભિલ્લ લોકોના સમુહમાં
તેમને મેં નિશ્ચયે કરીને જોયા છે. આશ્રવૃક્ષના મૂળ પાસે ઉત્તમ આસને રાજા યુધિષ્ઠિર
છે. માત્ર વિનયે કરીનેજ નહીં પણ ખીજાં સર્વ કામ દૂર મૂકી ભીમાર્જુનાદિક ભાઈઓ
સેવા કરે છે. ખીજાં તો શું પણ વનનાં પશુઓ સુદ્ધાં પણ ધર્મ રાજાની ઉપાસના કરે છે. વન
જાને સભા ભરવા યોગ્ય પર્વકુટિના બારણા પાસે રહેલા આશ્રવૃક્ષની છાંયા કદી નાશ પામતી
સ્વતાં પ્રસિદ્ધિ પામનારાં, એવાં તેઓનાં અદ્ભુત લક્ષણોનું જો સહુ જાણે છે
પણુ યથાસ્થિત વર્ણન થઈ શકે નહીં.

પાંડવોનું વૃત્તાંત સાંભળી દુર્યોધનનું મુખ ઉપર જાણે મેશ ચોપડી હોયના! અથવા તે
મેશ સ્તાન કંઈ હોયના! કે ગળીએ રંગ્યું હોયના! એવું થઈ ગયું; ને તે મહા દુઃખી થઈ સભા
માંથી કડી ગયો. કમણ, રાત્રીઓની પ્રસન્નતા સાંભળી જે દુઃખ થાય છે તે દુઃખ કરી કાઢી
સદે દાગનું નથી. આ સર્વ વાત મને વિદુરે કહી અને કહ્યું કે હું પ્રિયવદ્ જ્યાં પાંડવો રહ્યા
હોય ત્યાં જઈ તેઓના નું સમાચાર લઈ આવ. વિદુરની આજ્ઞાથી તમારા હિતાર્થે હું જઈ આવ્યો
મેં મહાનગરીમાં તમારી ભાળ કાઢી અને ત્યાંથી કમે કરીને અહીં આં તમારો મને સમાચાર

સર્વે અને નોખિયા હરણ અને સિંહ એ સર્વ સાધ કીડ કરતા મેં વગળથી જોયા તેથી મેં જાણ્યું કે આદિયાં પાંચો છે. એ રીતે પ્રિયંવદ સર્વ સમાચર કહ્યા તે સાંભળી અત્યંત પ્રીતિ પૂર્વક યુધિષ્ઠિર સન્નિધિએ તને પુછ્યું.

યુધિષ્ઠિર—હું પ્રિયંવદ દુર્યોધન રાજા દેશનું કરી રીતે પ્રતિપાલન કરે છે? તે પ્રતિપાલન કરે છે તો ન્યાયથી કે અન્યાયથી? ભીષ્મ દ્રોણાદિક, દુર્યોધન ઉપર પ્રીતિ કરે છે કે? તથા તેઓ દુર્યોધનને કોઈના ઉપર અન્યાય કરતાં વારે છે કે?

જ્યાં યુધિષ્ઠિરનાં વચન સાંભળી જરૂં હીનું હતું તેવું પ્રિયંવદ કહે છે.

પ્રિયંવદ—હું રાજન કૃત્વંશમાંના દુર્યોધન રાજના રાજમાં નીતિ અનીતિ જવી મેં જોયું છે તેવી કહું છું. જેમ પિતા પુત્રનું પાલન કરે છે તેમ એ રાજન સર્વ પ્રજાનું પાલન કરવામાં તત્પર રહે છે અને અન્યાયી પુત્રોને શિક્ષા દે છે; સંપૂર્ણ પુત્રધાર્યે આવીને દુર્યોધનને ત્યાંજ નિવાસ કર્યો છે. જરૂર મંડળીક રાજાઓ છે તેઓ પરસ્પર કોઈને પીડ ન દેતાં પ્રીતિયુક્ત થઈ વરતે છે. અમૃત તુલ્ય ફળ દેનારી સેવા જાણી સંપૂર્ણ પ્રજા તેની સેવા વિષે નિરંતર તત્પર રહે છે.

તેમજ મૃત્યુ સાંભળી મનમાં નિરાશ થઈ ભીષ્મદ્રોણાદિક દુર્યોધનનોજ આશ્રય લીધો છે. તેઓનો ધ્વન કરી અને વિનયે કરીને દુર્યોધને અતિ સત્કાર કર્યો છે, અને તે તેઓનું બહુમાનથી પ્રતિપાલન કરે છે; જોયું તેઓ દુર્યોધનને માટે પ્રાણ દેવો પડે તો પ્રાણ દેધને પણ હિત કરી શકે એવા તેને સેવાધીન થઈ રહ્યા છે. ભીષ્મદ્રોણાદિકના પ્રતાપે કરી દુર્યોધન મનમાં જ્યમ સમજે છે કે છ ખંડનો ચક્રવર્તિતુલ્ય હું રાજધિરાજ છું; તથાપિ અંતઃકરણમાં તેને તમારો ભય છે. અજ્ઞાનનું માત્ર કોઈ નામ લે છે; તેજ સમયે અંજુનના પરાક્રમનું તેને સ્મરણ થાય છે ને ભયભીત થઈ નિઃશ્વાસ મૂકી વારંવાર કંપે છે. વનમાં મૂળાધાર્યે ગયો હોય તે કોઈપણ ઢકાણું વૃકોદાર (વૃ) ને જુએતો વૃકોદરનું સ્મરણ થાય છે ત્યારે અતિ ભયાતુર થઈ તે કંપે છે. ભીમસેન અને અંજુનને સ્વપ્નમાં જોઈ ભયથી જાગી જોભ પામે છે, તેને સોભિત જોઈ તેની સ્ત્રી ભાગ્યમતી પણ જોભ પામે છે.

જ્યાં પ્રિયંવદનાં વચન સાંભળી રાજા યુધિષ્ઠિર બોલ્યા.

યુધિષ્ઠિર—હું પ્રિયંવદ, જરૂં હું તને કહું છું તેવું જાહેર ભીષ્મપિતાને તથા વિદુરને કહેજ કે

હું તાત, પૃથ્વીપર મસ્તક નમાવી આદિયાંથી તમને અન્ન દંડવત કરીએ છીએ. અમારો આપતિ કાળ જાણી સ્નેહ કરીને તમો મનમાં કાંઈ ઓછું લાવશો નહીં. તમ સરખાની કૃપાએ કરી અમારા પ્રતિપક્ષિઓ પ્રમળ થઈ નહીં શકે. કૃકલાશ (કાકીડો) કદી ઊંચા શિખર ઉપર જસે પણ તેનાથી સૂર્યને કાંઈ છાની પહોંચવાની છે? એ પ્રમાણે પ્રત્યુકત્તર કહીને વનના ઇલાદિકોએ

સંતોષીને પ્રિયવદને ત્યાંથી વિદાય કર્યો. તેના ગયા પછી દુર્યોધનનું દુઃસ્વપ્ન દુરપણ સમ
સીવતીની મર્યાદાનો પરિત્યાગ કરી દુપદ્મનંદની ખોલી.

દ્રૌપદી—કપટ કરીને મેદની હતી, મારા કેશનું કર્પણ કર્યું, અને વનવાસ દીધો તો મને
મનુ દુઃખ મનુ થતો નથી. આપણુ વનમાં રઝળીએ છેએ તો અહિયાં પણ આપણને હનન મન
આવ્યો. કેઈપણ નહિ કરવા યોગ્ય કામને વિષે એને મર્યાદા છેલ નહી. મત્યરે કરી એનું વિષ
ખજાએ. (કુંતીય)—હું કુંતીદેવિ તું યાંઝણી જીવીછે. અથવા તો તને પ્રસવલ થયો નથી!! જરૂરી
કંઈ મનમાં છે તેમને તું કલ્પવતારી છે. કારણુ તેં કલ્પીય પુત્રોને પ્રસવ્યા છે. આહો આતિ આતિ
તેઓની વાજવન પુત્રઓ અને જેઓ મહા તેજવાન એવા પાન્ડુના પુત્રો, તેઓના કેમતા તે
તેઓની પ્રિયને કેમતા પછી શત્રુઓ સમામાં આણી. એવાં દ્રૌપદીનાં વચન સાંભળી કુંતી કહે

કુંતી—હું દૈત્યી તું રાત્ર્ય કહેછે. શત્રુઓ આવી રીતે. પરાજય કરેછે તોપણ આ
પુત્ર યુધિષ્ઠિર તે વિષે આપણા દામા કેમ કરેછે? આવી રીતે એ દામા કરેછે ત્યારે કુરુક્ષેત્રે ન
ધિરાઈ હ, એના મનુષ્યોનાં રૂપપણાઓ પણ આભયી પ્રસિદ્ધ રીતે નાશ થયો! અને તે
યુધિષ્ઠિરના મનમાં કેશ મન પાણુ કલેષ થાયછે! (એમ કહી કુંતી ધર્મ રાજ પ્રત્યે ખોલેલી
પુત્ર તમા મનને નિસ આપનું નથી કે મારી પ્રિયા આચારી સાથે મહા દુઃખી થતી વતનીય
આવેછે. જાણી જેઓ મુલમ અને દિવ્યાંગર ધારણુ કરવા વાળા પાંધવો તેઓએ વલ્લભ
કર્મો, જે વેદો વગેરે કેમ કરવા નથી આવતી? સીતા અહિત હાથીગપર આટલ યર્થ કીડ કરવા
જાએને તે આપણ પર પડેછે તે વેદો તને કાંઈ દુઃખ નથી થતું!

એની રીતે કહેને કહીને શ્વેદિત થઈ મરુટી કુંતી પણ કલેષને પ્રાપ્ત થઈ ધર્મે મન
કોઈએ વિચારેવત (નિવરણ) કુંતી તરી. જાણી તે સમયે દ્રૌપદી યુધિષ્ઠિરને કહેવા લાગી.

દૌપદી—તમે તારે વળે આમ નિશ્ચિત થઈ કેમ રહ્યા છો? તમારા ગિયુઓ તમને કાંઈ મન
રહ્યા નહી. એકે વિલે મનુષ્યનાં પાપો અને આયુદ્ધ ગ્રાસ દૃષ્ટિ કરો તમે જો તમારી પ્રિય
જો, દરજા અગ્રી એકે મનુષ્ય તો તે સીતસિત અને અત્યુત્તમોત આજ્ઞા આપો. કોઈને
કેમને અત્યુત્તમ અને કાંઈની કાંઈને ન પડે.

કુંતી—તમે તારે વળે તમારી આજ્ઞા એક માત્ર એક વખત કૃપ થઈછે. તમારે આજ
વિનયનાં મનુષ્યો જેને મનુષ્યોને નાશ નહી. પણ તે તેઓ અહિયાં આપણે તો હવે વલ્લભ
વિનયનાં તું આજ્ઞા નાશ નહી. હું દેવ તું દુઃસ્વપ્ન કુંતી તમારી કૃપા આપણે જે મને દુઃસ્વપ્ન
આપણે જે મને દુઃસ્વપ્ન તને માન કરે નથી ન હું તમારે આજ્ઞા નહી. તમારે આજ્ઞા
જો તમે કુંતીની સેવે જે આજ્ઞા દુઃસ્વપ્નને સીધાએ કરે હવે મનને સીધે કુંતી પામે

એવી ભીમસેનની વાણી સાંભળી અનુભવે પણ કહું કે ભીમસેન કહે છે તેમ કરવું યોગ્ય છે. એ પ્રમાણે સર્વનો એક સંમત સાંભળી યુધિષ્ઠિર કહે છે. યુધિષ્ઠિર—વહુ ધન્યછે! દાનિઓના વંશજોનાં એ ઊચિત વચનો છે, પરંતુ મારા અનુરોધ કરી આપણે થોડાં વરસ વનવાસે ભોગવવાનું છે; આટલું કાંઈપણ ઉત્પાત કર્યા વિના રહો તો બહુ સાફ વનજસની અવધ પૂર્ણ થશે ને મારી સત્ય પ્રતિજ્ઞા પરિપૂર્ણ ઉત્તરશે એટલે પછી તમ સત્ય સમુદ્ધેનો પાર કોનાથી લેવાઈ શકાશે! તે સમયે તો ભયંકર રણમાં ભીમસેનથી દુશ્માન સહિત દુર્યોધનને કપ્પાના ક્ષણપણેનો નિસ્કથ પ્રાપ્ત થાઓ. હમણાં તો જ્યાં વિવિધ પ્રકારના વૃક્ષોની વેરા અને જ્યાંની પવિત્રભૂમી એવા ગંધમાદન પર્વત ઉપર જઈ નિવાસ કરીએ. જ્યાં કરી પોતાની શ્રીવટ ગર્વિત થએલો શત્રુ ત્યાં આપણે દેખાયું નહીં, તેમ વનવાસથી કુશંગ થએલા આપણને તે પણ જોઈ શકશે નહીં.

ભીમસેનાદિકો મોટાલાઇની આજ્ઞાને તાપે થયા. જ્યાંની છુદ્ધ અતિ સૂક્ષ્મ થઈ નથો; તેઓને શરૂની આજ્ઞા નેત્રીનું અંકુરરૂપ છે. ત્યાર પછી પરિવાર સહિત હાથી જેમ બીજા સ્થળે જાય છે તેમ યુધિષ્ઠિરે માતા, પ્રિયા અને બંધુ સહિત ત્યાંથી ચાલવાનું પ્રયાણ કર્યું. મગધમાં જ્યાં તીર્થ આવે ત્યાં તેની ઉપાસના કરે. તેમ જ સારણ મુનિઓને વંદના કરે. એવી રીતે તાના પ્રકારની વિવિધ રચનાઓ જોતા જોતા તેઓ પૂર્વોત્તર દિશા તરફ (ઈશાન દિશા ભણી) જતા હતા. ક્રમે કરી તેઓ ગંધમાદન પર્વત ઉપર જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં સુંદર વન, જળથી પરિપૂર્ણ સરોવરો અને એહીં તહીં નિર્મળ જળથી વહેતી નદીઓ જમના તરંગો, ધુધુધુ રાખે કરી રહ્યા છે, અપ્સરાઓનાં યુગ પ્રિતમો સહિત ત્યાં લીલા કરે છે, વૃક્ષો ઉપર સુંદર અને મિઠું ફળો લયી રહ્યાં છે તે વનમાં પોતાને વસવા સાફ પાંડવોએ સ્થાનક કર્યું. સર્વ જનુઓને વિષે જ વનની રચના સુંદર અને રમણીક લાગે એવા વનમાં પાંડવોએ પોતાનો આશ્રમ બાંધી રહ્યા. માંડવું, તેથી કરી શત્રુઓને પરાભવ કરવાની વાત તેમને વિસારે પડી. ત્યાંની વ્યવસાય કરી કુંતી હસ્તિનાપુરનું રાજ સમૃદ્ધિ સુખ વિસરી ગઈ. ત્યાં વસનાં તેઓના જાણવામાં આવ્યું કે ઈંદ્રકીલ નામનો રૌદ્રરાજ આહિયાંથી પાસે છે. સવ્યસાચી (અનુભવ) તે પર્વતનો રાજ યુધિષ્ઠિરને વિરમય પૂર્વક વર્ણન કરી બતાવ્યો ને કહ્યું.

અનુભવ—હા દેવ, એ પર્વત ઉપર ઈંદ્રરાજ ઈંદ્રાણી સહિત નિરંતર ક્રીડા કરે છે તેથી કરી એ પર્વતનું ઈંદ્રકીલ નામ પ્રાપ્ત થયું છે. જયારે જ્યારે ખેદને પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે એ પર્વતના વૃક્ષોની શીતળ છાયા નીચે બેસી સર્વ ખેદને દુર કરે છે; કારણ એ પર્વતના વૃક્ષોની છાયા તળે બેસવાથી સૂર્યકિરણો તે જાણે ચંદ્રકિરણો હોયના! એમાં શીતળ લાગે છે. વળી તે પર્વતમાંના

દૃક્ષોની ધરા એવી છે કે સ્ત્રીઓ પોતાના પ્રતિબિંબને અન્ય સ્ત્રી જાણી નિજ પ્રિતમને વિષે
ધારણ કરેછે; અને આસૂયાભાવથી ક્રોધ કરેછે. વૃક્ષોને અથડાઈ પવન અંગને સ્પર્શ કરે
તથી તે સ્ત્રીઓ પ્રમોદમય થઈ રહેછે. જેમ સાધુ અસાધુ પુત્રથી પિતાને હર્ષ તથા શોક થાય
તેમ એ પર્વત ઉપર રાત દિવસ શશિકાંતાથી તથા સૂર્યકાંતાથી શીત અને તાપ થાયછે. આ
શમાં સૂર્ય ભ્રમણ કરેછે તે જાણે કિન્નરીઓને ભ્રમણ કરાવતો હોયના! કે સૂર્યકાંતા કઈ અને
શિકાંતા કઈ! હું ભાઈ એવો એ પર્વત છે. પૂર્વે તમારી આજ્ઞાથી હું એ પર્વત ઉપર આવ્યો
હતો, ને ગુરૂ પાસે એચરવિદ્યા આરાધન કરી હતી. ફરી ત્યાં જઈને તે વિદ્યાનું પુનરાવરોધન કરી

પછી યુધિષ્ઠિરને પુછીને, કૃતિને વિનયથી પ્રણામ કરીને અને દ્રૌપદીને કહીને અર્જુનને
પર્વત ઉપર ગયો. ત્યાં તેણે મણીમય અને ઊત્તમ એવું અરહત પ્રાસાદ (નિન મંદિર) જોયું
તે જાણે બીજો પર્વતજ હોયના! વળી તે મંદિરની જમણી બાજુ ભણી, ચંદ્રકાંતા મણીઓ
જલિન જેતાં મગથીયાંછે, સુંદર કમળ જેમાં પ્રદુક્ષિત થયાંછે, અને જેમાં અતિ નિર્મળ જા
એવી એક વાવ્ય દીઠી. તે વાવ્યમાં સ્નાન કરી તેમાંથી વિકસિત કમળપુષ્પો લઈને તે
મંદિરમાં જઈ નિત્યેશ્વરની પૂજા કરી તે પુષ્પો ચઢાવ્યાં, અને સ્તોત્રથી સ્તુતિ કરી અર્ચન
કરવા લાગ્યો. કારણ તીર્થને વિષે તપ કરવાથી ઇષ્ટની સિદ્ધિ થાયછે. ત્યારપછી અર્જુનને તે
મંદિરની પાસે પવિત્ર અને સુંદર અવતી ઉપર એસી પોતાની વિદ્યોપનિષદને પરાવર્તન કરવા
લાગ્યો. તે સમયે ફરી તે વિદ્યાના દેવતા ત્યાં પ્રગટ થઈ અર્જુનને પ્રત્યે બોલ્યા કે હું વરસા તારી
શી આજ્ઞા છે! એવું જગત્માં કોણ છે કે જે લક્ષિતથી વરા ન થાય!

અર્જુન—હું મહારાજ, જ્યારે મારા પરિપંથીઓનું હું મંથન કરું ત્યારે હું તમોને મંથન
કે સત્વર સહાય કરવા આવજો.

એવી રીતે તે સર્વ વિદ્યાઓના અધિષ્ઠાતા દેવતાને વિજ્ઞાપના કરી અર્જુનને વિષય
કર્તા. તે દેવો ગયા પછી અર્જુન પણ તે શૈલરાજની સર્વ લક્ષ્મી જોવાની ઇચ્છાએ ઇષ્ટના
નંદન વન સરખા તે વનમાં ફરવા લાગ્યો. એવામાં બાણે કરી ઘવાએલો અને મહોત્તમ
પણ તુલ્ય એક વચાહને અર્જુન પોતાની સન્મુખ આવતો દીઠો. “મહાક્રોધથી એ વચાહ મારે
તારા કરવા આવેછે” એવું વિચારી ધનુષ્યમાત્ર અર્જુનને ધનુષ્ય સંભાળ્યું. અને તસીને તે
હુણ પ્રાણમાર્ગનું રૂંધન કરનાર બાણ મૂક્યું. પ્રાણહાન કરી વચાહ પણ કૃતાર્થ થયો. પછી તે
હુણ શરીરમાંથી બાણ એવી સેવના હેતુએ અર્જુનને તેની પાસે ગયો. એવામાં કંઠેર દૃષ્ટિએ
કેઈ નિષ્ક કંઠેર દુર્લભ તે સ્થળ જાણી દોડતો આવતો અર્જુનને દીઠો. યમના ભૂતંગને પો
તારા કરનાર એવું નામ તેણે સાંભળ્યું હતું. અને તીક્ષ્ણ બાણ હાથમાં લીધાં હતાં. એવે તે

વરાહની પાસે આવ્યો. તેના દેખતાં વરાહના શરીરમાંથી અનર્જન પોતાનું મુઠ્ઠાપંખ ખાણું કાઢતો હતો. તે જોઈ તે લિપ્ત અનર્જન પ્રત્યે ખોલ્યો.

ભિટ્ટા—હું સૌમ્ય તારો આચાર તો યેટ જાણ્યો પશુ કેમ વ્યભિચાર જાણ્યો. અરે ક્યાં તારી પુણ્યભૂતિ અને ક્યાં આ તારૂં 'ચોરકૃત્ય' મહાત્માઓ તો પોતાનાં પ્રાણને તૃણતુલ્ય ગણીને ત્યાજે પશુ આણું મલિન કર્યું કરે નહીં. સતપુરુષોને તો સદાચારના યોગે શિશુ માગી નિર્વાહ કર્યો સારો પશુ આપા અતાચારના યોગે સંપતિ પણ તેમને યેટ નથી. તે માટે અ-રણ્યમાં તો પશુઓના રક્તને પ્રાણન કરનાર અને વિષે ફરી જનું મુખ ક્ષિપ્ત છે એવા મારા ખા-ણને વરાહના શરીરમાંથી કાઢવાને તું ચોગ્ય નથી. હું કહ્યંદ. તારો કોહ કરવા આ વરાહ આ-વતો હતો; એમ જાણીને જેમ ચંદને પીડ કરનાર રાહુનું પુથ નિવારણ કરે છે તેમ મેં એનું નિર્વારણ કર્યું છે. તે મારા ઉપકારના પ્રત્યુપકારને માટે આ મારો રત્નમય ખાણ કાઢવાનો આમ પ્રયત્ન શા માટે કરે છે? રિપુહનન એજ એક પશુરૂપ દ્રવ્ય, તે પશુરૂપ દ્રવ્યથી ખરી-દ્યો મારો તું મિત્ર યદ્યપિ એવી મારી આશા હવે દૂર થઈ અને તેને બદલે હવે તો તું મારો રાગુ થયો. તુજ સરખા પુરુષો જ્યારે અવગે મારે ચાલે ત્યારે સાધારણ પુરુષ ચાલે તેમાં શી નયઈ? તે કોહ. વળી તેમ છતાં તારે એ ખાણ લેવાની ઈચ્છા હોય તો તારી મિત્રતાની અલિ-જાપા કરી ઉભેલો જ હું તેની તું કેમ પ્રાર્થના કરી માગતો નથી. મારો નિયમ છે કે અર્થિઓની પ્રાર્થનાનો કદી પશુ ભંગ કર્યો નહીં. વળી તારા જેવા અર્થિઓ મહા પુણ્યવટ મળવા પાણું કુ-લ્લપ છતાં તું હક કરી એ ખાણ લેવાનું કરે તો તારૂં સામર્થ્ય નથી કે તું મને જીતીને એ ખાણ લઈ જઈશ. એવાં મિત્રનાં વચન સાંભળી અનર્જન ખોલ્યો.

અનર્જન—હું લિપ્ત આ તારૂં ખોલવું સર્વ અસત્ય છે તેમ છતાં સત્ય સરખું કહે છે. હું મારો ખાણ ખેંચી લેજાંછું તેમાં તારે લાંબી લાંબી વાતો કરી મારી નિંદા કરી ઉપહાસ કરવાનું શું કારણ છે? જ્યોત્સ્વર્ન છે તેઓ સજ્જનોની મર્યાદાનો લોપ કરે છે એમાં આશ્ચર્ય નથી, દુર્લભ અને કાલક્રુદ એ બંને સહોદર છે એવું હું જાણુંછું, પણ એ બેમાંથી અગ્રજ (આગળ જન્મેલો) કોણ અને અનુજ (પછીથી જન્મેલો) કોણ તે મને ખબર નથી. ચોરી કરીશ નહીં એવું આક્રોશ કરી વારંવાર તું મને કહે છે અને તું તો વારંવાર કુચિત્ત કરે છે એમ મગદ અમિત્ર છું તેમ છતાં આણું કેમ કરી તું મારો મિત્ર થી રીતે યદ્યપિ? નીચ માણસની સાથે સારા માણસને મિત્રાચાર શાનો? સૂર્યને મેં અંધકારને કદિ મિત્રતા હોય? તે જ મને દુર્વાક્ય કહેાં છે તે દુર્વાક્યે કરી હું મારા મનમાં કોલ પામતો નથી; કારણ શિઆળના બોલવાથી સિંહ શું મનમાં કોલ પામે? આ હું મારા ખાણને પાછું ખેંચી લેજાંછું. જેના જીવદંડમાં સામર્થ્ય હોય

નિરંતર ભયભીત રહેછે. વિદ્યુતમાલીના નાશવિષે અપ્રાપ્ત છે બાહુબળ જેને એવો ઇંદ્ર નામ દ્વાર પંથ કરીને અતિશય ભય પામી રહ્યો છે. રાજમા ઊપદ્રવ થએલો જોઈ બુદ્ધ નામના નિર્ભય જાણનાર નૈમિત્તિકશિરોમણીને રાજાએ તેણીને પૂછ્યું કે હું મહારાજ આ દુનિયાને આ દુર્ભય એવામારા શત્રુઓનો ક્યારે નાશ થશે? તે કહ્યો.

બુધ—હું દેવ તારા શત્રુઓને અર્જુન માત્ર જીતશે, ખીજા કોઈનું એવું સામર્થ્ય તમારા તારા શત્રુને જીતે. ત્રૈલોક્યમાં અવિલોકતાં અર્જુન જોવો કોઈ ધનુષ્યધારી નથી, માટે જો અર્જુનનાં બાણ એક વખત તેઓના ઉપર ચાલશે તો અવશ્ય તારા તે શત્રુઓનો પરાભવ થશે. હમણાં તે અર્જુન વિદ્યાને પ્રસન્ન કરતો ઇંદ્રકીલ પર્વત ઉપર રહ્યો છે. ત્યાં જઈ એ પ્રાર્થના કરે. તે મહા નમ્ર છે તમારી પ્રાર્થના સાંભળશે. એવાં તે જોશીનાં વચન સાંભળી તેને આદરપૂર્વક સંતોષ્યો, અને પછી તે ખેચરેશ્વર ઇંદ્રે મને બોલાવી કહ્યું.

ઇંદ્ર—હું સખે, તું અર્જુન પાસે જા અને તેને કોઈપણ પ્રકારે કરી અહીંયાં લાવી મને ખેદ દૂર કર. જેમ ઉન્મત્ત હસ્તિ પાસે વૃક્ષને થડમૂળથી ઉખેડી નાંખાવીએ તેમ શત્રુઓને તું અર્જુન પાસે નાશ કરાવ. વળી અર્જુનની સાથે તારી મિત્રતા પિતૃસંબંધિ છેજા. કામ્ય તારો પિતા વિશાલાક્ષ બદ્ધ થએલો તેને પાંડુએ મુક્ત કર્યો હતો, માટે હું ભાઈ તું જા અને અર્જુનને એત્રે તેડી લાવ; આપના સંબંધે કરી અર્જુન સાથે તારે મિત્રતા થશે.

એવાં ઇંદ્રનાં વચન સાંભળી અને તને પાસે આવેલો જાણી હું તને બોલાવવા આવ્યો છું ત્યાં આવી ઇંદ્રના શત્રુઓનો પરાભવ કરી તેના પિતૃઓના રાજમાં તેને નિર્ભય કર. આ તારી આંગળીએ જ શોભાયમાન અંગુલી છે તે વિશાલાક્ષની અને પાંડુરાજની પરસ્પર પ્રીતિ વિષેની સાક્ષીભૂત છે. તેઓની પરસ્પર મિત્રાઈ થયા પછી તે મારા પિતા વિશાલાક્ષે પોતાની ઉપર જણુ મોટો ઉપકાર કર્યો છે એવા તારા પિતા પાંડુ રાજાને કહ્યું કે આ અંગુલીયક (વીંટી) ના સાથે મને પ્રણયસંગ્રહ (ધા રૂઝવો) અને આકાશ ગમનાદિક ગુણ વારંવાર પ્રાપ્ત થયા છે. એવી રીતે મારા પિતાએ કહ્યું. આ વીંટીનો એવો ગુણ છે; તે માટે ગુણ માણિક્યે ભૂષિત એવું જ તારા શરીર તે હમણાં પ્રણયુક્ત છે તેને દિવ્યોપધીસ્વરૂપ આ અંગુલીયોદક સ્નાન કરી પ્રણુ રહિત કરે.

એ પ્રમાણે તેના બોલી રહેવા પછી આશ્ચર્ય રહિત થઈ અર્જુને જાણ્યું કે જની સાથે મેં સ્નાન કર્યો તે તો મારો જ જીવંત જ્યોત્ષ્ણ. એવું વિચારી અર્જુન ચંદ્રશેખર પ્રત્યે આશ્ચિન દર્શ બોલ્યો.

અર્જુન—હું ભદ્ર, જેવી જ જીવંત યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞા તેવીજ પરોપકારરૂપ પ્રાપ્ત કરી મુને ધીજીવી તારી આજ્ઞા મારા મસ્તક ઉપર માળારૂપ થાઓ. મને એ પૂર્વજાતનું સ્મરણ છે, અને ત્યારે વનવાસ નિઃશ્યા ત્યારે પાંડુ પિતાએ આ અંગુલી ધર્મરાજાને આપી અને કહ્યું કે

અંચુડી મને વિશાલાક્ષે મિત્રાચારીમાં ભેટ આપી હતી, એ વીંદી અતિ પ્રભાવવાળી છે માટે નિ-
સ્તર એને ખાસેજ સંપન્ન. પવનવાસમાં તો એ અંચુડી અમારા પાંચમાંથી જેની તેની પાસે રહતી
પણ જ્યારે હું આ દિશાભણી એકલો આવવા નિકળ્યો ત્યારે યુધિષ્ઠિર રાજાએ મને પોરુરાવી છે.
કારણ નાના ભાઈ ઉપર મોઢો લાઈતો અતિ પ્રેમ હોય છે. માંડુ અને વિશાલાક્ષને પરસ્પર જોયો
નિપ્રસૂદ સ્નેહ હતા. તેવો સ્નેહ તેમના પુત્રોમાં પરસ્પર થાયો.

એવું કહી ધાવના સમૂહ જેતા અંગતે વિષે પ્રાપ્ત થયેલા છે એવા અર્જુનને પછી રથ ઉપર બે-
સીને મંદરોખર તેનો સારથી થઈ આવ્યોને પવનવેગે ચલાવવા લાગ્યો. ખંડુ સુખકારક રથમાં બેસી
આકાર આગે જતાં જતાં વિશાલ પર્વત ત્યારે દૃષ્ટિગોચર થયો ત્યારે મંદરોખર અર્જુનને તે
પર્વત ધનાવત લાગ્યો કે હું અર્જુન, ભારતભૂમિરૂપી સ્ત્રીમાં સીમંતરૂપ આપર્વત છે તે તું જો.
વિદ્યાધરીઓનાં મંદા આનંદ કરી એ પર્વત ઉપર તારા યશસ્વ ગાયન કરે છે. એ પર્વતનો વિસ્તાર
પચાસ યોજન છે અને ઊંચાઈ પચીસ યોજન છે. તારા યશસ્વી સ્વરૂપો સ્વચ્છ આ રૂપાનો પર્વત
શોભે છે. આગળ દશયોજન પર્વત ઉપર જઈશ ત્યારે પર્વતની પાસે દશયોજન વિસ્તારવાળી બે
વન સંક્રિત છે તે આવશે. તેમાંની દક્ષિણ દિશાભણીની ટ્રેણી ભણી મહાવેગે આપણુ આવ્યા
છે એ. બે ચક્રરૂપી ભૂભગ્યોએ રથ ભણે પૃથ્વીને આદિગન દેતો હોયના! એવું દીસે છે, તેતું જો.
હું પાથે આ માર્ગે રથતુરુ ભણી જાય છે. જે રથતુરુમાં ઉત્સુક થઈને તને લેવા સાદ વાસ્તો-
પતિ છે છે. આ થયા હાથ ભણીનો માર્ગ છે, તે માર્ગે યુદ્ધમાં તત્પર એવા તારા તથ
તારા શત્રુઓ જે નગરમાં રહે છે તે નગરભણી જાય છે. (તે સાંભળી અર્જુન કિત્સાહપૂર્વક બોલ્યો).
અર્જુન—હું મંદરૂદ શત્રુઓનાં સુખ જોવા વિના છેલ્લું સુખ જોવાની મારે ઈચ્છા નથી;
મારે હું મંદરૂદ જે દિશાભણી મારા શત્રુઓનો માર્ગ જાય છે તે દિશાભણી રથને લે. હું જા-
ણ્યો ખરો કે મારા શત્રુઓ કેટલા છે.

સંદરોખર—હું પાથે, હમણાં તારે ત્યાં જવાનું શું પ્રયોજન છે? શત્રુઓ સલાવધિ છે અને
તું તો મોંઘ બાહુદીયસાદિત્યે યુદ્ધત એકલો છે. જો તું હમણાં શત્રુના સૈન્યમાં એકલો જાણ
તો સમુદ્રમાં મુડીબર સીપો નાખવા પ્રમાણ તારે જવું વ્યર્થ થશે, અને તથી કરી મારા મનોરથ
પણ અરુપ રૂપ સરખા વ્યર્થ થશે; માટે હમણાં તો હું કપિદળ તું છેલ્લા પાસે ચાલ અને છેલ્લું
આજ્ઞા કરેલી એસી સેના સહન પછી શત્રુઓનો નાશ કરવા ચલાઈ કરજે, એવો મારો મંત્રન છે.

અર્જુન—હું મંદરૂદ સેનાએ શું થયું છે! મતગજેદોના કૃમસ્થળ ઉપર બેસી નિહ
ત્યારે તેઓનો વધ કરે છે ત્યારે તે કોની સહાય લે છે?

એવું અર્જુનનાં વચન સંભળી હર્ષયુક્ત થઈ મંદરોખરે પગકમના ફેળા દર્શાવે એવા

કાચકેનર જે દિશા ભણી રહેતા હતા તે દિશાભણી રથ હાંક્યો. તે રથને જોઈ શત્રુઓ
 સહ અને કવચ ધારણ કરી તૈયાર થયા ને પરસ્પર કહોછ કે “ચંદ્રશેખર સારથી છે એવો
 આપણા ભણી આવેછે. અમારું મૃત્યુ આ અર્જુનથી છે એવું જોશીઓના કહેવાપરથી
 સારાવના માંદું ચંદ્રશેખરદ્વારા અર્જુનને તેણવ્યોછે, તે એ રથમાં બેઠાઓ અર્જુનભણે. હાં
 અર્જુનના અમને મારનાર છે તો અહો શું આશ્ચર્ય! એ અમારો હતાં જાણી અમને હમણાં
 નથી” એવું કહી સર્વ જાણીએ અસ્ત્ર શસ્ત્ર સભ્યાં ને તેઓ સર્વ પરસ્પર બોલવા લાગ્યા કે
 પાણુઓ અને આયાએ કપડે અથવા કોઈપણ પ્રકારે એ શત્રુને મારી નાખવો” એવું
 અને અર્જુન જાણી જોઈ પછી તેઓ જેમ કુકુઆટા મારી ગરડને સર્પ મારવા ધાય તેમ
 ને મારવા પ્રવૃત્ત થયા. તે સમયે તેઓની સેનામાં દુંડુલી અને રણવાદ વાગવા લાગ્યા
 જાણે સમયન મુદ્દર્યને જામના પ્રવેશ સમયે વાગનારાં દુંડુલીજ હોયના! એવું લાગ્યું. સૌ
 તેઓએ અર્જુન વિષે બહુવૃદ્ધિ કરી ને બાણ વૃદ્ધિએ કરી આકાશ પાણુ છવાઈ ગયું
 હોઈ ગયે. અર્જુન સર્વેનાં બાણોને પોતાના બાણ કરી કાપી નાખ્યાં. જાણમાં
 આકાશમાં એમ જ્યાં રહીને જેમ જેમ તેઓ યુદ્ધ કરવા લાગ્યા તેમ તેમ અર્જુન પાં
 રિત રિત પાણુ તેઓના મોઢે યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. અહો તે યુદ્ધમાં અર્જુનનાં, બોધનાં
 તેનાં મારણોનાં શું વખતું કરીયા! તેઓનાં પચાક્રમ જોઈ બિચારો પાણુ સર્વ મોહવણ
 મહાદેવનું યુદ્ધ અર્જુન જોઈ તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે જેમ પૂર્વ મંદ્રાચળ વડે સમુદ્રનું મેળ
 રિત એવેવિ દિવસે તેના આચાર્ય હતાં તેમ આ યુદ્ધરૂપી સાગરને રથરૂપી મંદ્રાચળ વડે
 સર્વ સર્વેનાં અર્જુન દેહિતે અગ્રણી” એવિ બળિટ, અત્યંત જરૂર યુદ્ધ કૌશલ્યે એવો
 રથરૂપે છે એવું મનુષ્યોનો આશ્ચર્ય પચાક્રમ અતિશયે એવા અર્જુનને યુદ્ધ મનો
 મંદ્રાચળ વડે સમુદ્ર અત્યંત પામ્યો. જયદ્રીના સિનગ્ય બંધુ અને અર્જુનના સત્રપ
 મહુત સેનામાં જમત કરવાને સેનક દેહના અર્ધ શોભના હતા. શત્રુઓનાં અર્ધાંબ પાણી
 ને વડ ને વડા હોને અર્જુન એકલો કાપી નાખતો હતો. જેટલા શત્રુઓ હતા તેમ
 તે, એમ આસપડે આસપડે પ્રવેશી સામે અર્જુન યુદ્ધ કરે. અર્જુન પોતાના શત્રુ
 સર્વેનાં શત્રુ જેમ તેમ મારવા લાગતો હતો. તેથી તેઓનાં આશુનું વેદન થતું ન હતું. મા
 તેથી શત્રુઓનાં મોઢાં પાણુ મારવા તેને સારી નાખતો પ્રારંભ કર્યો. અને એવું
 પાણુ મારવા કાંઈ નહીં જ્યાં જ્યાં અર્જુન આજાં બાણ માર્યાં ત્યાં. તે તરફ વિચારી
 પાણુ મારવા કાંઈ નહીં જ્યાં જ્યાં અર્જુન આજાં બાણ માર્યાં ત્યાં. તે તરફ વિચારી
 પાણુ મારવા કાંઈ નહીં જ્યાં જ્યાં અર્જુન આજાં બાણ માર્યાં ત્યાં. તે તરફ વિચારી

અર્થાત્—હે મંદરૂપ આ શરુઓ ગણ પ્રોદ બુદ્ધિ, મુદ્ધનિમ્મુને દુર્ભય છે, માટે રથને
રણુગિધી-ધોરોએક પાછો હાથ

અંદરોખર—હે અર્જુન આ દે નું વચન કહે છે, તે વચન કહેવું તારા સરખાને યોગ્ય
નથી. આ રથ ધંદના શત્રુઓનો વધ કરવામાં આગસ રહિત અને મુદ્ધ વિષે કૃશ્ણ છે. રણ
કર્મમાં પહિત એવા આ રથનાં ચક્રોએ આગળ રણભૂમિનો આક્રમણ અભ્યાસ કર્યો છે,
પાછા હાથનો અભ્યાસ કદાપિ કાલે કર્યો નથી, ને આ સમયે તારા સરખા મુદ્ધ અંગ્રામી
પ્રગ્ન કહે છે કે રથને પાછો હાથ તે ઉપરથી હું એમ લાગું છું કે શત્રુઓનું ભાગ્ય પ્રગળશે.

અર્જુન—હે મંદરૂપ હું કાંઈ યોગ્ય વિદ્યામની અપેક્ષા રાખતો નથી, તોપણ હું તને
હાથ જોડી કહું છું કે તું રથને ધોરેક પાછો હાથ. હમણાં તારી આવી લાગી મારા કહ્યુંમાં પ્રાપ્ત થની
નથી તે માટે હવે તે મને કહું છે કે તું કાંઈ મારી પ્રાપ્તિ વર માગ. તો હમણાં હું એવું વર માગું છું કે
રથને થોડો પાછો હાથ. અર્જુનનો એવો આગ્રહ જોઈ મંદરોખરે રથને થોડો પાછો હાથવો. તે
સમયે શત્રુઓ હવે આપણો ન્યથયો એવું જાણી મુજોપર હાથ/દઈ મુદ્ધો મિહનાદ કરી
અર્જુનના રથની રાન્તુખ ધસ્યા. અર્જુને તો મુદ્ધથી થોડો પાછો હાથી ક્રોધુગુરુએ આપેલા
અર્જુન સ્નેહથી કરી શત્રુઓના આગ્રુને હરનારાં અને અનેક બાણ ઉત્પન્ન કરનારાં બાણ મૂક્યાં.
એક બાણ આગળ જતાં જને એક અંગારામાંથી હજારો તણુખા ફેટે છે તેમ જોડના શત્રુઓ
હતા સેકમાં બાણ ઘર્ષ તાણુ અને હાથનું લીલામાને સાથે વેધન કરી તેમના પ્રાણને સાથે લઈ
આગળ જઈ પૃથ્વી ઉપર પડ્યાં. મુદ્ધાકારરૂપી આણુપ્રહારે કરી મૃત્યુ પામેલા શત્રુઓનાં પર્વ-
તમાંય મસ્તક પૃથ્વી ઉપર પડ્યાં કે અર્જુનના મસ્તક ઉપર આકાશથી પુષ્પવૃદ્ધિ થવા લાગી.
અર્જુનનું અદ્ભુત પરાક્રમ જોઈ અને આકાશમાં દેવતાં હુંડુંબી પાગતાં સાંભળી સારથીનું સુખ
કમાળી પેટ પ્રકુલિત થયું. પછી પ્રસન્ન થઈ સારથી અર્જુન પ્રત્યે પ્યોલ્યો.

અંદરોખર—હે ધનંજય, હે મંદાબાહો, હે ચિરંજય, મહા બળવાન શત્રુઓને તે લીલાએ
કરીને જીતી લીધા. એવું કહી અર્જુનને વારંવાર સત્કાર કરી આશિર્વાદ દેવા લાગ્યો. તે તે સ-
મયે અર્જુનની આનંદે કરી સેવાવળી જીભી ઘર્ષ. વળી તે સમયે આકાશમાં વિમાનમાં ખેરી
હવેથી આભારા ઈંદને જોઈ મંદરોખરે તેના જાણી આંગળી કરી અર્જુનને ખતાવ્યો.

અંદરોખર—હે અર્જુન, આ વિમાનમાં ખેરી વિવાદોરે સહિતે ઇંદરાજી આવે છે. તું
દિવ્યદૃષ્ટિ કરીને તેના જાણી જો. વિમાનની રચના એવા પ્રમાણે કે જેને કોઈ પણ
એટલામાં વિમાન પાસે આણું, અને રથ ઉપર સ્થિત થયેલો અર્જુન સંતુષ્ઠ થઈ ઇંદના
વિમાનની પાસે ગયો. તેને ઇંદે ચોતાના વિમાનમાં લીધા. પછી રનેહ સહિતે આશિર્વાદ દેઈ

અને પોતાના અર્ધાસન ઉપર બેસાડી કૃતાંજળિ કરી ઈંદ્ર અર્જુન પ્રત્યે આ પ્રમાણે બોલે

ઈંદ્ર—હું અર્જુન, તારા ઉપર પ્રત્યુપકારતા મારાથી કોઈ રીતે થઈ શકે નહીં, મને ઉપકાર કરનારો તું તે કોઈ સંકટમાં પડ્યાવિના મારાથી પ્રત્યુપકાર થવાનો નહીં, માટે તું આ સંકટમાં આવીશ પણ નહીં નેં મારે હાથે તારો પ્રત્યુપકાર થાઓ પણ નહીં. તારી સ્તુતિ કરીશ? પરંતુ હુમણાં આ રાજ્ય અને મારો પ્રાણ, એ બેને જ્યાં તારી ઈચ્છામાં આવે ત્યાં જ અને તારા મનમાં આવે તેમ કર. હું તારો બીજો પ્રત્યુપકાર શો કરું? તને જોવા સાથે મારા નમન નાગરિકો અતિ આતુર થઈ રહ્યા છે; માટે હુમણાં તો મારી સાથે મારા રથનુપુર નગરમાં આવ; જોયો મંગળકારક આવ્યારે કરી તારી સ્તુતિ કરશે તે જોઈ અમને આનંદ થશે; પછી પોતાના પિતા પાંડુની સમાન વયના ઈંદ્રને જોઈ અર્જુન તેને નમસ્કાર કરી લક્ષિતપૂર્વક બહુ નમ્ર થઈ બોલે

અર્જુન—હું મહારાજ આપનો મારા પિતાતુલ્ય છો. તમે કહ્યું કે મારી સાથે મને નગરમાં આવ, પરંતુ પ્રયત્નનો તમારા શત્રુ જે રાક્ષસો તેઓની રાજ્યાની જોવાની મારી નથી છે. તથા અર્જુનમાં પ્રસિદ્ધ સિદ્ધાયનનદ્ર છે, તે પણ જોવાની મને કૌતુક સહિત ઈચ્છા છે.

એ પ્રમાણે વિનયથી વિજ્ઞાપના કરી અર્જુન છાનો રહ્યો. તે સમયે આકાશમાર્ગે મને નામમાં નિંદરાજા તે નિરતકવયની રાજ્યાનીમાં વિમાન લઈ ગયો. તે નગરીની દુર્દશા જોઈ અર્જુન પ્રત્યે પ્રીતિપુરુષ થઈ ઈંદ્ર કહે છે.

ઈંદ્ર—આ નગરીનું નામ રાજ્યાનીનાં છત્રો તે તોડ્યાં એટલે ગંધર્વ પદ્ધિઓ એઓના કિરણમાં કહે છે. યુદ્ધની મરદીનું ધૂળ ગ્રાસ થઈ તે ચંદનરૂપ અને લોહી દસરૂપ થયેલું છે. મને મનમાં તું કોણાચલન છતાં પણ આ શત્રુઓને તે અંગ પ્રસાદન આપેલું છે. તે યુદ્ધ કરતું તો મનુષ્યના સમને શિશ્યામદ્રૂથી તેમની સ્ત્રીઓ પ્રથમ મળે છે, પછી મુંઝે છે, ત્યારપછી નમિત્તી પિત્તી કરી કાઢ કરે છે. વિદ્યુતમાત્રી સરખો મારો બાઈ તારા બાણે કરી પ્રાગુરહિત થઈ પડ્યો છે તે મને બહુ અથડ કરે છે, પરંતુ હુમણો સંસાર કરી આ અવસ્થાને કોણ પામતું તથી! અમુકની મને ભાઈ મિત્ર વિદ્યુત પાત્રું હોય તે તેનું કોઈ અણુ કરે નહીં, ને મુતરનો તાંતોળો પુખ્તી સંજોગે કરી મિત્ર ઉપર બોમ્બ ફાલે છે. તે ઉપર કહેવન છે કે “સોગાત તેવી અસર ન કરે તેના શત્રુ” હું આજે તું જો. આ તેમનું મુતરનું ગુરુપુત્ર મુતરનું પુત્ર છે. અર્જુનનાં મુત્રનાં વિદ્યુતનાં અનંત કાળેકાળિક અને નિર્લજ્જ ઉપક્રમ કરના હતા. પણ તે યુદ્ધમાં કિપાવ્યા થઈને મનુષ્યને મરદી તેઓને મરદીને મનુષ્ય મોઝુર શિશ્યા શિશ્યાથી તું જો કે તેઓ મદ્ય રોકાતુર થઈ કહે છે કે “મને મને મને મને” કહે છે! કહે છે જીવિયા પોતાના દેશ સમુદાયે વાંચત તેને મને મને મને તે જોઈ શિશ્યાને કહે છે, કોઈને બની કહે છે, કોઈને બની કહે છે

સ્તકે અક્ષરે છે, કોઇ તો તેઓમાંથી નિકળતા અંશુપ્રવાહની પંક્તિને દૂર ફેકે છે; કોઇતો ગળા-
માંથી હાર ઉતારી ફેંકી દે છે, કોઇતો ભાર માનીને પોતાના ચીરના પાલવને ઝૂડીને દૂર ફેકે છે,
કોઇતો પોતાના સ્થમિત નેત્ર ભરી નિરખે છે, કોઇ મુખ સાથે મુખ લગાડે છે અને કોઇતો સ્મા-
મિતો તલસ્થળ ઉપર અસ્તકે ઝૂકી ગિય સ્વરે કણ્ણામયે રૂદન કરે છે. અમ સર્વ સ્ત્રીઓને હું અર્જુન,
તે શોકાંખર ઓઝાડું છે. રૂદનોદકે કરીને સ્ત્રીઓના સ્તનોની પ્રત્યક્ષ ધોવાઈ ગઈ છે, હૃદય આ-
પણું હું મેણું વિમાનની આતિ વેગાળી ગતિએ કરી સિદ્ધાસતન ઉપર જ્યાં સનને આનંદ પ્રમા-
ણનાર અરહત અંદર છે ત્યાં જાય છે એ. એવું કહેતાં કહેતાં તો વિમાન ધારણે સ્થળે આવી
પહોચ્યું. વિમાનમાંથી નીચે ઉતરી સર્વ અધાણુ મિત્રજાણાઓ તે શાશ્વતતીર્થે શ્રી વર્ધમાન
તીર્થે કરી વંદના કરવા લાગ્યા. ગિરિનું દર્શન દુષ્પ્રાપ્ત જાણી સ્નાનપૂર્વક પૂજન કરી અર્જુન
વાંદવાર સ્તુતિ કરવા લાગ્યો. ગિરિ ઉપાસનાની વાસના છે તે પાંપ પંકને દુર કરવા વિષે સ્વયં
ગંગા સમાન પવિત્ર કરનાર છે, તે અંદર અર્જુન તે પવિત્રાશ્રમે ક્રેશાક દિવસ રહ્યો. ત્યારપછી
વિમાન ઉપર બેસી બંદિતોએ કીર્તિમાન થયેલો જાણી બીજો સૂર્ય હોયના? એવા અર્જુન,
જેમાં યમ યમ દબાઓ બંધાઈ છે, અને ધરોધરનાં આંગણાને ચોલાવવાને અર્થે કૂદ જ્યાં પથ-
રાયમાં છે, અને રણતૂર જ્યાં વાગે છે એવી ઇંદની રાજધાનીમાં પ્રવેશ કરવો. આનંદ સહિત ખે-
તર સમુદાયે ધોરની ધાણી, અક્ષત વિગેરે ગંગાજિક વસ્તુએ વધાવી લઈ આદરે કરી જેના શ-
રીર રેતેદ્યંતું અપયોક્તન કરવાં છે એવો અર્જુન રાજમંદિરના દ્વારમાં પ્રવેશ કરવા લાગ્યો. તે
સમયે જ્યાં ગંગા સહરી સરખાં ગંગા નેચો છે એવી સ્ત્રીઓએ સ્તુતિ કરવા અર્જુનની ગંગ-
જરતી ઇંદની રાણી પોતે કરવા લાગી. ઇંદર અર્જુનને પોતાના સિંહાસન ઉપર બેસાડી તેની
અનુમતિ સંમિત ગંગા તથા નૃત્ય કરાવવાનો આદેશ કર્યો. અર્જુન તે સ્થળે થોડા દિવસ
રહ્યો એટલામાં તો ખેતરાસ ગાત્રની વિદ્યા, મુદ્રા અને કંવચ વિગેરેની ઉત્તમ ભેટ ઇંદરે તેને
આપી અને પોતાને કૃતાર્થ માનવા લાગ્યો. અને સર્વપુત્રોમાં આ અર્જુન મારો જોડ પુત્ર છે
જિતો આજુ દુરવાડી સર્વે પ્રપચાત વાત કરી. વળી અર્જુનની પ્રત્યે તે બોલ્યો.

ઇંદર—હું અર્જુન, થોડા કાળ અહિંયાં રહી મારી લક્ષ્મી કૃતાર્થ કર. ઇંદનાં વચન
સાંભળી અર્જુન ત્યાં રહ્યો. ઇંદના પુત્રોની સાથે અર્જુન પોતાના ન્હાનાભાઈઓની જમ
વર્તવા લાગ્યો. તેઓને અનેક પ્રકારે આનંદ પ્રમાણે મોતે પણ આનંદપૂર્વક તે નગરમાં વિહાર
કરે. નગરની સ્ત્રીઓ અર્જુનનું અપૂર્વરૂપ ભેટ કામાતુર થઈ ગઈઓ, પરંતુ ચિત્તેદિપ અને નિઃપ્ર-
નંદ સંતુષ્ટ એવો અર્જુન તેઓની ઈચ્છા કરતો ન હતો. કટલીક સ્ત્રીઓ તો તેની પાસે આવી
આતિ પ્રીતિપૂર્વક કહેતું અમરો પતિ થા, પણ અર્જુન તો પોતાનાં બંધુઓ વનમાં દ્વેશ

પામતા હશે તે વિષેનું ચિંતન કરી તેઓની ઇચ્છા કરે નહીં. ચિત્રાંગદ, વિચિત્રાંગ અને કિ
 ત્સેનાદિક એકશો ખેચરો અર્જુનને જોવા સાડે આવ્યા. તે ખેચરોએ જોવા ગુણ ચંદ્રમાસે
 તેવા ગુણ અર્જુનમાં જોઈ ધનુર્વિદ્યાદિક શિક્ષાને વિષે તેને પોતાનો ગુરુ દર્શાવ્યો. સર્વ ખેચરો
 અર્જુનને થોડા કાળમાં પોતાની સર્વ વિદ્યા શિખવી ને વિદ્યાદાતા ગુરુ દ્રોણાચાર્યને પણ શિક્ષા
 કર્યા. તે વિદ્યામાં અંતે તે ખેચરો પારંગત થયા. વિદ્યારૂપી સાગર પાર ઊતરવાને સાડે ગુરુરૂપ
 ધાર અર્જુન તેઓને થયો. વિદ્યાના પરિપારગામી થયા પછી ખેચરોએ ગુરુદક્ષણામાં મેલ
 સર્વસ્વ અર્જુનને આપવા માંડ્યું, તેનું અર્જુનને બળતકારે નિવારણ કર્યું. એક તરફ ખેચરો
 ગુરુદક્ષણામાં સર્વસ્વ આપવાનો આગ્રહ કરે અને એક તરફ અર્જુન તે ગ્રહણ કરે નહીં એ
 તે વિષે ગુરુ શિષ્યોનો પરસ્પર વિવાદ થયો. અંતે અર્જુનને તેઓ પાસેથી કાંઈ પણ ગ્રહણ
 વાની નાજ કહી ત્યારે ખેચરોએ વિચાર કીધો કે જ્યારે એને જરૂર પડશે ત્યારે આપણે
 પ્રાણ આપવો પડશે તો તે પણ ગુરુદક્ષણામાં આપશું. એવો નિશ્ચય કરી તેઓએ
 બીજા કાંઈ આપવાનો આગ્રહ કર્યો નહીં. અર્જુનની અને તે ખેચરોની પરસ્પર એવી ધૃ
 પ્રીતિ બંધાઈ કે તેનું વર્ણન થઈ શકેલ નહીં. છાયા જેમ કાયાને તણ વેગળી થતી નથી
 તેમ તે ખેચરો અર્જુન જ્યાં જાય ત્યાં સાથેના સાથેલ રહે. ચિત્રાંગદગંધર્વે અર્જુનની ગીતકથા
 કરી આરાધના કરી તેથી તે ચિત્રાંગદની ઉપર અર્જુનની ઘણીજ પ્રીતિ થઈ. ઇંદ્રના વ
 ત્સદયે અને શિષ્યોની સેવનાએ જેમ લીલામાત્રમાં એક દિવસજ વીતો હોયતા! એમ પણ
 દિવસ અર્જુન ત્યાં રહ્યો. કોઈ સમયે તેને પોતાના બંધુઓ સાંભરી આવ્યા ને તેઓની પ્રસ
 જ્ઞાનું મન થયું, તેથી તેણે જવાસાડ ઇંદ્રરાજની આજ્ઞા માગી. તે સમયે વિમાન તથા દિવ્ય
 રથ અને ચંદ્રચૂડ સારથી આપી દુઃખાશ્રુએ જનાં નેત્ર વ્યાપ્ત થયેલાં છે એવા ઇંદ્રે અર્જુનને
 વિદાય કર્યો. તે સમયે મનસરખો જનો વેગછે એવા વિમાનમાં બેસનારા અને ચિત્રાંગદનો
 આમાં મુખ્ય એવા વિદ્યાધરોએ અનુગત એવા અર્જુન પ્રસ્થાન કર્યું. કેટલેક દુર આગળ જઈ
 પોતાને વળાવવા આવેલા અને જેને અતિશય સ્નેહ પ્રાપ્ત થએલો છે એવા ઇંદ્રને પોતે પણ ન
 ત્રમાં અશ્રુલાવી અર્જુનને બળતકારે પાછા ફરવ્યા. અર્જુન અને ચિત્રાંગદ એક વિમાનમાં બેસી
 પરસ્પર વાતો વિનોદ કરતા આગળ વધ્યા. સર્વ વિદ્યાધરોએ યુક્ત એવો અર્જુન અરહત પદે કરી
 પવિત્ર એવા પર્વત ઉપરનાં સંમેતશિખરાદિક તીર્થોને વંદન કરતો હતો. કોઈ ચારણ શ્રીમણ સામે
 મળે તો આકાશમાર્ગથી અર્જુન તેઓને નમન કરતો, એમ કહે કરી લવંગ અને આંબળાદિક
 બહુ પ્રકારની વનસ્પતિથી સુગંધિત થયેલા ગંધમાદન પર્વત ઉપર અર્જુન અમ્મી પહોંચ્યો. ખેચરોએ
 આગળથી આકાશ માર્ગે જઈ કુંતીને અર્જુનના આગમનની ખબર કરી. પુત્રનું આગમન માં

જાણી ફતી અનેમાં મહા અમલક પામી અને તેની સેવાવળી હુધે કરી ઊભી થઈ. યુધિષ્ઠિર પણ
 ખોતાના લખુખંડુઓ સહિત સુધાબેનુ સંરખી અંભુનના લશ્મી આનંદપૂર્વક નિમેષરહિત
 નેત્રોએ જોવા લાગ્યો. દુષ્ટનંદની તો જમ કમલિની પ્રદુષિત થાયછે તેમ અંભુનનો વેશજ
 જોઈ મને પ્રદુષિત કરી તેના ઈતસંગના સંગમની ઈચ્છા કરવા લાગી. મહા વડો અંભુન હિસ-
 સાંભિમુખ કરી વિચ્છનથી કિતરી ખેચર સહિત માતાજીના ચરણકમળમાં મસ્તક નંગાવ્યું. ફતીએ
 પણ અંભુનના મસ્તક ઉપર ચંદ્ર સરખા શીતળ કર વારંવાર ફરવી તેને નેત્રોના આનંદ યુધી
 સ્નાન કરાવ્યું. ને બને હાથે ખાળાદારે તેને ઊઘડી છાતી સંરસો ચાંપી તેના મસ્તકનું અવધાણુ
 કર્યું. ત્યારપછી અંભુન યુધિષ્ઠિર અને ભીમસેનને નમસ્કાર કર્યો, તેમ તદુપસહદેવે અંભુનને
 નમસ્કાર કર્યો. પાર્થની આજ્ઞા પામી ખેચરોએ પણ ફેવળ જાણું તપમૂર્તિના હોયનાં જવા
 યુધિષ્ઠિર રાજને નમસ્કાર કરી પગે લાગ્યા. લજ્જાશ્રુથી સીમાનો પરિત્યાગ કરી હાપભાવથી
 દુષ્ટનંદની અંભુનને ઘણું પ્રેમ દૃષ્ટિયો જોવા લાગી. ત્યારપછી જટકા વિદ્યાધરે અંભુનની
 સાથે આજ્ઞા હતા તેઓની સાથે ચોવીસ પાર્તાલાપ કરી યુધિષ્ઠિર કેહું કે હું વિદ્યાધરે, અમે
 આરે તમારે સ્મરણ કરીએ ત્યારે તમે આવેજો. એમ કહી પછી તેઓ સર્વે વિદાય કર્યા.
 અંભુન યુધિષ્ઠિર સહિત ખોતાના બંધુઓને વિનયપૂર્વક પુછ્યું કે મારા વિયોગે તમોએ શી
 રીતે કાલકોપ કર્યો? તે સાંભળી યુધિષ્ઠિર રાજા બોલ્યા કે જે જે તીર્થ દૃષ્ટિએ પડે તે તે તીર્થને
 નમસ્કાર કરીએ અને તીર્થની કથાં શ્રવણ કરીએ; એમ કરી તારા વિયોગના દિવસો અ-
 મોએ વ્યતીત કર્યા. ત્યાર પછી સ્મરણાપારનિષ્ઠા ધૌપદી ઘણાં દિવસ અંભુનના વિયોગે કરી
 સંચય કરી રાખેલું ઇંદ્રિયજન્ય સુખ તે અંભુન પાસેથી યથેચ્છ જવા લાગી. ઘણા દિવસ સુધી ખો-
 તાના પ્રિયભત્રાંશોની સાથે વિહાર કરતાં કરતાં એક સમયે ધૌપદીના ખોળામાં પવત કરી ઊડતું
 કમળપુષ્પ અકસ્માત આવી પડ્યું. ધૌપદી તે કમળ હાથમાં લઈ ફરવી ફરવીને તેનાં પ્રત્યેક
 પત્ર જોવા લાગી. તે સમયે તે કમળ અને ધૌપદીનું સુખકમળ જોઈ ખેમાંથી ઈશ કોણુ તેનો
 ખાંડો નિષેધ કરવા લાગ્યા તો વાયુના યોગે કમળમાં અનપરાગતા (રેણુનું ન હોવાપણુ) અને
 ધૌપદીના સુખકમળમાં અનપરાગતાં (સ્વતંત્રતાનું ન હોવાપણું) એમ બંને શુભમાં સરખાં હતાં
 તથાપિ તેઓ તે કમળના કરતાં ધૌપદીના સુખકમળનું સૌંદર્ય વધારે માનવા લાગ્યા. પછી
 ધૌપદીને તેવાં બીજાં પુષ્પની વાસના થઈ, તેથી દૃષ્ટિસંકેત કરી તે લાવી આપવા માઠ તેણુ
 ભીમસેનની પ્રાર્થના કરી કે હું પ્રાણનાથ મને આવાં બીજાં કમળપુષ્પ લાવી આપો.
 તે સમયે યુધિષ્ઠિર ભીમસેન પ્રિયાના મનોરથને જાણ્યો, કારણ નિરંતર હૃદયમાં વાસ કર-
 નાંશો પ્રશ્ન મનોગત જાવને જાણેછે. ત્યાર પછી બળજન એવો વૃકોદર (ભીમસેન) યુધિષ્ઠિરની

આજ્ઞા લેઈને જે દિશા ભણીથી કમળપુષ્પની સુગંધી આવતી હતી તે દિશા ભણી આસપાસ
અને પર્વતોએ કરી દુસ્તર એવા માર્ગને આલંબી જેમાં ઘણાં કે થોડાં કમળ પુષ્પ હોય એવું
સરોવર ભીમસેને જોયું નહીં. ફરતાં ફરતાં ભીમસેનનો ઘણો કાળક્ષેપ થયો. પાછાં
ઘણી વાર થઈ તેથી યુધિષ્ઠિર રાજદિ અદીનસત્વ (મહા ધૈર્યવાન) છે તોપણ આગળ તેઓને
દુઃખ પડ્યાનું છે તે દુઃખસૂચક દુર્નિમિત્ત થતાં જાણી પોતાના સંબંધીઓને સાથે લઈ ભીમસેન
શોધને સાડ યુધિષ્ઠિર સત્વરે તે જ્યાં હતો ત્યાં જતા નિકળ્યો. ને બંધુઓ પ્રત્યે બોલ્યા કે
યુધિષ્ઠિર—ભીમસેન અમારી પાસે હોયતો જેમ નાવે કરી મહાનદીઓ દુસ્તર નથી
અમને કોઈ વિપત્તિ દુસ્તર નથી. વળી ભીમસેન અમારી પાસે હોય તો જેમ હાથીના પૂંચ
કલમ હોય તેનો કોઈ તિરસ્કાર કરી શકે નહીં, તેમ એનો પણ તિરસ્કાર કોઈ કરી શકે
માટે આપણે સર્વ ચાલો તેની શોધ કરીએ.

રાજની આજ્ઞા થવાથી સર્વ ચાલ્યાં. ભીમસેન જતાં જતાં માર્ગમાં મોટાં મોટાં
ધ્રોણી નાળેલાં હતાં, તે એવાણીથી તેઓને માર્ગ પૂછવો પડ્યો નહીં. પર્વતના વિષમ માર્ગ
આગળ ચાલતાં એક મહાનદી આવી તેને જોઈ યુધિષ્ઠિર રાજ ખિન્ન મન કરી બોલ્યા.

યુધિષ્ઠિર—અગાધ જળવાળી આ નદી આવીછે; પણ જો ભીમસેન હોતતો આપણે
ગોપદ સમ પાર ઉતારત. આ નદીથી પાર ઉતારી અમોને હવે ભીમસેનની સાથે કોણ મળી

એવાં યુધિષ્ઠિરનાં વચન સાંભળી અર્જુન બોલ્યો કે હું માહારાજ, મને આપ આજ્ઞા
મારે સ્વાધીન ઘણી વિદ્યા છે, તેમાંની એક પણ વિદ્યાનું સ્મરણ કરી તેના બળે હું તમને પાર ઉતાર

યુધિષ્ઠિર—હું વત્સ, જે વિદ્યા અદ્ભુત કાર્યો કરી શકે છે તે વિદ્યાને આવા સ્વલ્પ કાર્ય
બોલાવરી શા માટે જોઈએ? પરંતુ પૂર્વે માર્ગને વિષે હુંએ સહાય કરતી તેમ આ વખતે
તે આપણને મદાય કરશે. માટે હમણાં તેનું સ્મરણ કરવા માટે મન ઈચ્છા કરેછે,

એમ કહી યુધિષ્ઠિરે હુંએનું સ્મરણ કર્યું. તે સમયે તે તરતજ પોતાના બાળક સહિત
કર્મણ્ય આગળ આવીને ઉભી. હુંએને બાળક સહિત પોતાની પાસે આવેલી જોઈ અર્જુન
જની કહીની સખાજ દોયતા! એવી દૃષ્ટિએ સિંચન કરતો રાજ યુધિષ્ઠિર બહુ દુઃખ પામ્યો
ને તે પ્રત્યે બોલ્યો.

યુધિષ્ઠિર—હું વત્સ, કહતી આજ્ઞા માનવામાં તત્પરા, તું દ્રશ્ય છે? આ તારી બહેન
બાળક છે તે બહેન નહીં ભીમસેનના દોયતા! એવો કોણ છે?

હુંએ—હું દેવ તથા તેને એકચક્ર નગરી આગળના વનથી મને મારા પિત્રને
અર્જુનને સ્વલ્પ અંતરે તે સમયે હું ચર્મવતી હતી. પિત્રને ઘેર ગયા પછી પૂરે માસે આ પુણ્ય

અને પ્રસવ થયો. એના જન્મથી અને અત્યુત્સાહ થયો. જન્મ જન્મ એ મોટો થતો ગયો તેમ
 તેમ સર્વ વિદ્યા ભણીને પ્રવીણ થયો છે. વળી જોશીઓએ એના ભવિષ્ય ગુણોનું વર્ણન કરી કહ્યું
 છે કે આ પુત્ર એના પિતાના શત્રુઓનો નાશ કરશે. આરા સંમંથીઓએ એનું નામ ધર્મોત્કચ
 પાડ્યું છે. કેટલીક કળઓ એ શિષ્યો છે, અને કેટલીક શિષ્યવાની છે તે હમણાં શિખે છે. એનાં
 હૃદયનાં વચન સાંભળી તનયસ્નેહની સહુરીએ જોઓનાં ચિત્ત હરણ કરેલાં છે એવા તે પાંડવો
 તે બ્રાજકને પ્રેમથી આલિંગન દેઈ રમાડવા લાગ્યા. રોમાંચિત થએલી હૃદયોએ ભક્તિ સહિત
 ફૂની અને દૌપદીને પ્રણામ કર્યો. તેમ ફૂતીએ અને દૌપદીએ હૃદયોને પ્રીતિપૂર્વક દુરાળતા
 પૂછી. એટલામાં તેજ સ્થલના અમલોએ જન્માં નવિન કમળ પ્રદુક્ષિત થયાં છે એવા સરોવરને
 અવલોકન કરી અને તે સરોવરમાં ભીમસેનને જોયો એટલે હૃદયોને સ્વસ્થાનકે જવા સાડ ધર્મ-
 શબ્દે આજ્ઞા કરી. પછી તે સરોવરની આશ્વર્થકારક લેહરોથી બહાર નીકળી ભીમસેન પોતાના
 બંધુઓ પાસે આવ્યો, અને તેઓને તે સરોવરની શોભા દેખાડવા લાગ્યો, કે હું બંધુઓ, આ
 સ્નેહ ઉપર કમળના સુગંધને એહિત થઈ પ્રાપ્ત થએલી બ્રહ્મોની મધવર્ણ રાખી ભરત્યક પંકિત
 તે બહુ આ તણગરાજના મસ્તક ઉપર મેઘાંબર ધ્રુવ હોયના? એવું દેખાય છે તે જુઓ.
 વળી બહુ દૌપદીના મુખ કમળે છતાયલાં હોયના! એવાં અને જળના મંચળ તરંગે કરી વારંવાર
 અંતર્ધાન પામનારાં રાતપત્રો (કમળ) તમે જુઓ. એવી ભીમસેનની વાણી સાંભળી પણ
 તે સમયે દૌપદીની જમણી આંખ ફરકવા લાગી. તેણે કરી દૌપદીને ભીમસેનને જોવાથી
 આનંદ અને આંખ ફરકવાથી ખેદ પ્રાપ્ત થયો. પુરૂષમધ્યે શ્રેષ્ઠ એવો તે યુધિષ્ઠિર રાજ
 પુત્રાગવૃક્ષની નીચે બેસી ફૂતીના વચ્ચે પોતાના ખોળામાં લઈ આંખવા લાગ્યો. તે સમયે
 ભીમસેનાદિક શૂષ પાંડવો જન્માં દ્રણપુષ્પાદિ સંપત્તિ વૃદ્ધિ પામેલી છે, એવી વનપંકિતમાં દૌપદિ
 સહિત મધ્યેષ્ઠ દ્રીય કરવા લાગ્યા, મોટા વૃક્ષ ઉપર બેસી પુષ્પ તોડીને દૌપદીને તેઓ અર્પણ
 કરતા હતા. તેણે કરી દૌપદી સંતુષ્ટ થઈ તે પાંડવોને આલિંગન દેઈ હર્ષ પ્રાપ્ત કરતી હતી.
 ત્યાર પછી દોષબ્દક સમયે દૌપદીએ કૌતુક કરીને પોતે પુષ્પ તોડવાની ઇચ્છા કરી, ત્યારે
 ભીમસેન દૌપદીને પોતાના સ્કંધ ઉપર બેસાડી તેના મનોર્થ પૂર્ણ કરતો હવો. એવી રીતીએ
 તે પાંડવો નાના પ્રકારના પુષ્પોની રાધ્યા રચીને અને તે રાધ્યામાં દૌપદીને રાધન કરાવી પરમ-
 સંતોષ ઉત્પન્ન કરાવતા હતા. ત્યાર પછી દૌપદીએ કંતકી પત્ર જવડું દીર્ઘ કટાક્ષ કરી ભીમસે-
 નને કમળપુષ્પ આલુવા સાડે મોકલ્યો. તરવામાં અતિ દુરાળ એવા ભીમસેન તે સરોવરના
 જળમાં તરવાનો પિયાર કરી ગદાને કાંધ ઉપર મૂકી, અને પછી તે અંદર પડ્યો. બહુ સમુદ્વૃત્ત
 મંદાચળે કરી મથન થતું હોયના! તેમ ભીમસેન તે જળમાં ફીણ કરતો હતો. વિવિધલુ ભીમ-

સેન કાણમાં હુબકી મારે, કાણમાં હુબકી મારી ધણુ દૂર નિકળે. એમ પોતાના બંધુઓને તરતમાં પોતાનું કૌશલ્ય બતાવી તેઓના હૃદયને માટે જળવિહાર કરવા લાગ્યો. જેમ જે કમળપુષ્પ હાથમાં આવતાં ગયાં તેમ તેમ નાળ સહિત ચૂંટી લઈ કિનારા પર ફેંકવા લાગ્યો. સમયદત્તી દુપદ્મનંદનીએ તે પુષ્પ એકઠાં કર્યાં. ત્યાર પછી એકવાર ભીમસેન હુબકી મારી ધણીવાર ચુકી જળમાં રહ્યો પણ ઉપર આવ્યો નહીં, ને અકસ્માત ખુટી ગયો. તે જોઈ સર્વે ધવો તે સમયે અતિ ઊદાસ થઈ ગયા. પ્રાણનાથને જળકેલી કરતાં થાકી જઈ હુબકી મારી જતણી વ્યાકુળ થઈ દ્રોપદી પણ ઊંચે સ્વરે આક્રોશ અને હાહાકાર કરવા લાગી. કુંતીપણ હાહાકાર કરી અર્જુન પ્રત્યે કહેછે. કે હે અર્જુન, હે અર્જુન, દુષ્ટ વાસનાએ કરી કોઈ ગ્રાહ ભીમસેન થયો હશે જ્યારે તે પાણીનો ઉપર આવી શક્યો નહીં હોય, માટે તું તેની સાથે કરવા વેગથી ભેગ

ગયો કુંતીની પાણી સાંભળી શત્રુનિગ્રહને વિષે સમર્થ એવા અર્જુનને જેમ દીપકમાં પત્તન પર તેમ જળમાં અંખડાનું, અને વૃદ્ધોદરની જેમ તે પણ જળમાં મગ્ન થઈ ધણી વાર સુધી જ હાર આવી શક્યો નહીં. ત્યારે, “ભીમસેન અને અર્જુન એક બીજાનો હાથ ઝાલી પાણીમાં બહાર આવ્યા નહીં.” એવું જોલી લાઠીઓના ગ્રેમે વ્યાપ્ત થયેલો એવો નકુળ પણ પાણીમાં પ્રવેશ કરતો હતો. એ પ્રમાણે તે નકુળની પણ ઉદ્ધકમાં પ્રવેશ કરવાની વાસના જ થઈ, અને સત્ય ન થઈ. કારણ નિદ્રાપ્રયો, નિત્રપણ ચાલનારા પુરુષને તેનું દૈવયોગે કરી ફળ પણ વિગત રીત પ્રાપ્ત થાયછે. નકુળ પણ જળમાંથી ધણીવાર પર્યંત બહાર આવ્યો નહીં. ત્યારે જળમાં પુરેલા મારા બંધુઓ ધણી વાર કેમ બહાર આવતા નથી, “એવું જોલનારો સહુદેવ તેઓને શોધ કરવા મણુ વેરે કરી જળમાં પડ્યો. તે પણ જળમાં ખુટી જઈ પોતાના બંધુઓની શોધ પ્રાપ્ત થયો. તે સમયે તેઓની વાર્તા સરખી પણ કોણ કહે? અરે વિદ્યાતા જ્યારે પ્રતિકુળ થયે ત્યારે માણસનાં સર્વ કાર્ય વિપરીત થાયછે; તેમ જુદી પણ વિપરીત થાયછે. તે સમયે તમે જે હિંમતિ રાજ્ય તે કુંતી સદાવર્તમાન દ્રોપદીની પાસે આવીને જોલ્યો. કે તમોને જન એકઠું થઈ સંભળીનેનો શોધ લાવવા તું ચી રીતે જાણી? હાથમાં મારે શું કરીવ્ય છે ને શું અકર્મણ્ય છે તે વિશે મને કંઈ સુખનું નથી. અરે તું મણુ સંકટમાં પડ્યો છું.

કુંતી - હે જનના તું તમા બંધુઓની શોધને માટે જન અને તેઓને સંકટ મુદત દેવાની કંઈક વિનંતી કરીશ નહીં. મરણના મનદૂષી યુદ્ધમાં પાંચ પરમશિષ્ટા સિંહુ વિજયમાનને તેઓને એક વિનંતિ દુષ્ટિઓનાં થયે હશે કિશક્યો બાળો નાગી જશે. તારા હૃદયમાં મહાગુરુ પણ જેમ પરમશિષ્ટ સમજાવે કદી બહાર નિકળે નહીં. અને હૃદયગ્રાહ્ય મૃત્યુના પર્વત કદાચ હૃદય મનદૂષી પડે. મૃત્યુના પર્વત તારા બંધુઓની શોધ કરી તેઓને

આદિમાં આવી વિભાજિ થઈ અમને તું સનાથ કર. અગ્રકારમાં આકાશમણી (સૂર્ય)
અને ચુલી અસ્ત મચી થયો ત્યાં ચુલી અમં ત્યજવિના માત્ર તારા આવગાની વાટ જોઈને
પ્રાણુ બારણુ કર્યું.

ફૂંનીની ઝેરી શિક્ષાને નમ્રતાપુરત અને આતિ દસ ધર્મશબ્દ રચિકારનો હયો. કારણુ યુ-
દ્ધનની આજ્ઞાવિષે આકાશ ચિત્તતા મંદુન પુરુષોને સ્વાભાવિક હોય છે. ત્યારપછી પંચ પરમેષ્ઠિતું
સ્મરણ કરી ભોતાને વંદના કરી વિશંખ કર્યાવિના તે સરોવરમાં મુધિટિરે પ્રવેશ કર્યો. તે સમયે
તે ધર્મશબ્દ પાણુ ફૂંતી અને દ્રૌપદી દુઃખાશ્રુએ પરિપૂર્ણ યજ્ઞમાં તેજોએ જોતાં જોતાં તે સરોવરમાં
નિમગ્ન થયેલા ચાર પાંડવોનો પાંચમો સ્પર્શતી થયો. તેનાવે પાંડવોનું પશ્ચીવાર ચુલી આવવું ન
થવાથી ફૂંતી અત્યંત વ્યાકુળ થઈ. તેને વ્યાકુળ થયેલી જોઈ દિવસ પાણુ અત્યંત કૃશ થયો, તેમ
પાંડવોને જુદેલા જોઈ દુઃખિત થતો સૂર્ય પશ્ચિમદિશાપ્રત્યે સમુદ્રમાં પડવા માટેના જાણે ગયો
હોયના! અર્થાત્ સૂર્ય પાણુ અસ્ત થયો. તે સમયે દુઃખિત યજ્ઞેત્રી ફૂંતી બોલી કે “મહોને વિષે
શ્રેષ્ઠ યજ્ઞે સૂર્ય તે પાણુ મહાપુરુષને વિષે રુપયો, એ હવે કહીએય દેખાતો નથી, અરે કાળ-
કેમનું ચક્ર મહાદુરોત્ક્રમ છે” હવે સૂર્યાસ્તને સમયે કૃતપત્ર થનારા અંધકાર અને ફૂંતી તથા
દ્રૌપદીના વિચિત્રણુ શોકે કરી દશે દિશાનાં સુખ વ્યાપ્ત થયાં, અને સૂર્ય પિડસિત કમળો તથા
દ્રૌપદી અને ફૂંતીનાં સુખ કેમળ પાણુ શોકે સંકોચ પામ્યાં. એ રીતે કહી શકાય નહીં એવા પાં-
ડવોના વિયોગે કરી શોક પ્રાપ્ત થવાથી દ્રૌપદી અને ફૂંતી દિવસના કર્મ રાહિત સુચર્યાને પ્રાપ્ત થયાં.
કરી સુચર્યાથી સાંસ્ક્રાન થયા પછી બહુ શોક કરવા લાગીઓ.

ફૂંતી—ત્રેલોકના પ્રાણુનું રક્ષણ કરવાને આનંદયુક્ત અને જાળમાં યથેચ્છ સંચાર કરનાર
મચ્છ કુર્માદિક કરતાં પાણુ તરંગમાં અતિ કુશળ એવા તમારા બાહુ, તે અપુનરાવૃત્તિરૂપ મોટી
દુરંધરને પ્રાપ્ત થયા શું? તે સમયે દ્રૌપદી પાણુ વિલાપ કરવા લાગી.

દ્રૌપદી—હું મારા પ્રાણુનાથ, તમે મને તજીને ક્યાં ગયા? તમો પાંચ પતિ વિના આ હું
સ્ત્રી તે આ સતી સ્ત્રી રીતે નિર્ગમન કરીશ? અરે જ તમોએ દીવિત્રી પુષ્પમાળા તે પાણુ યદ્યાપિ
આનંદના પ્રાપ્તી નથી હજી તેવીને તેવીજ છે, એટલામાં તમે હા દૈવ, દૈવવશે કરીને આ દશાને પ્રાપ્ત
થયા? ફૂંતી અને દ્રૌપદીના રૂદનની સાથે તે સરોવરની પાળ ઊપરના વૃક્ષોપર માળા બાંધી રહેલાં
પક્ષીઓના સામંથ રાખદે કરી જાણે સંધ્યા રૂપી સ્ત્રી પાંડવોના સ્નેહ કરી રૂદન કરતી હોયના!
એવી દીસવા લાગી. તે સમયે ફૂંતી, દ્રૌપદીને ધીરજ આપે.

ફૂંતી—હું દ્રૌપદી તું તારા હૃદયમાં ધૈર્ય ધર, હિંચ સ્વરે શોધશ નહીં પણ રોકનો સંકોચ કર.
સુખ કેમળે કરી કમળોનો તિરસ્કાર કરનારી હું દ્રૌપદી, હજી તારા પતિઓ જીવતા છે. તેઓ

આ વિપત્તિથી પાર પામી ફરી રાજ્ય વૈભવ પામશે એવું મોટા મુનિઓએ પણ કોઈ આપત્તિમાં પડ્યાછે માટે હુમણાં તો તેઓના રક્ષણને માટે આપણે બંને પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. વિપત્તિરૂપ વૃક્ષના અંકુરને છેદન કરવાવાળો માત્ર એક ધર્મ માટે હવે આપણે નિષ્કપટ ધર્મયુક્ત જે કર્મ છે તે કર્મ કરીએ. એવું કરશું તો આ સિદ્ધ થશે. એવું કહી કુંતી છાની રહી. તે સમયે દ્રૌપદી બોલી.

દ્રૌપદી—હે માત, તમે સત્ય વાત કહી, પણ મારાજ અપરાધથી મારા પતિઓની આપત્તિ આવી પડીછે, એવું વિચારી મને બહુ કલેશ થાયછે. ભીમસેનને કમળ આગ્રહ કરવો તેથીજ આ અનર્થ પ્રાપ્ત થયો, એવું વિચારી માંડે મને વારંવાર દુઃખ થયે કુંતી—હે વત્સે, એમાં તારો કિયિંતુ પણ દોષ નથી, અવશ્ય જે ભાવી બનવાનું કોઈ પણ નિવારી શકે નહીં.

એમ પરસ્પર તેઓ વાર્તા કરેછે એવામાં ચંદ્રે તેઓના ઊપર શીતળ છાંયા કરી સુજનપાણુ બતાવ્યું, તે જાણે કિરણ રૂપ વસ્ત્રે કરી શોકયુક્ત તેમનાં મુખનું માર્જન કર્યું. તેઓના શોકે કરી મિયાઈ જઈ કમળોએ પણ પોતાનું સુજનપાણુ દર્શાવ્યું. જાણે સહુમાં હસ કરતાં હોયના, તેમ કુસુદગણોએ પ્રકુક્ષિત થઈ દ્રૌપદી અને કુંતી પ્રત્યે પોતાનું દુર્લભપણું હેર કર્યું. પછી કુંતી આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરવા લાગી.

કુંતી—મારો અરહત દેવ હોય, ગુરૂ મારા સુસાધુ હોય તો હું સમ્યક્દર્શિ દેવો તમે મારા પુત્રોનાં સર્વ વિદ્વો દુર કરો.” એવું કહી પંચપરમેષ્ઠિનું સ્મરણ કરી પોતાની લુબ્ધવશ્વિ પ્રસારી યોત્સર્ગમાં સ્થિત થઈ, તે જોઈ દ્રૌપદી બોલી.

દ્રૌપદી—હે દેવ, કિન્નર અને ખેચરો વિગરે તમે સર્વ પોત પોતાનો વ્યાપાર છોડી પાત સાંભળો. ચંદ્રાંશુ જવું માંડે સ્વચ્છ શીલ તમે જાણતા હો તો મારા પ્રિયપતિઓની આપત્તિ દૂર કરવામાં સહાય કરો.

એવું કહી તે પણ અંતઃકરણને વિષે જિનેશ્વરનું ધ્યાન કરવા લાગી ને પથથરવત કાયોત્સર્ગમાં સ્થિત થઈ ગઈ. તે સમયે દ્રૌપદી અને કુંતીનું અભિજ્ઞ કરવા સાંઝે વનનાં શ્વાપદો પણ વૈરભાવ ત્યાગી તથા જળપાન કરવું ત્યાગીને કુંતી તથા દ્રૌપદીની આશાપાશ વૃક્ષની પેદ થઈ ઊભાં જાણે તેઓપણ મનમાં પ્રાણાયામ કરતાં હોયના! અથવા દેવતાનું ધ્યાન કરતાં હોયનાં કુંતીનું તથા દ્રૌપદીનું એવું મહાત્મ જોઈ જંતુઓનો સંહાર કરનારા રાક્ષસો તે યજ્ઞરનો પરિહાર કરી તેઓની આશાપાસ સ્તબ્ધ થઈ ઊભા, તે દ્રૌપદી અને કુંતીના ક. સાક્ષી, શોકને ઊત્પન્ન કરનારી અને જંતુના શબ્દે કરી આકુંઠ કરનારી એવી રાત્રી.

કરીને જાણે નાસે ખામી હોયના? તેમ જાણ પામી. અંધારર માર પછી ગયો તેના મિત્ર
કરીને જાણે ખેનનાં દુષ્કર્મ નદે યઈ ગયાં હોયના? અને પ્રભાત થઈ સૂવેના તેનાં પ્રભવ
વલ્લભો તે જાણે ખેનના ગુરુચોદયનો પ્રભાવ આરંભ થયો હોયના? તે સમયે કૌપદી તથા કુંતીની
પાંડવોના વિચારો કરી આનન્દમૂર્તિ યગ્નીશ્રી જોઈ જઈ અરત થયો તે જાણે પાંડવોની શોધ કરવા ગયો
હોયના? પ્રાતઃકાળ થયો એટલે પવનના પ્રભુરે કરી તે સરોવરમાં જળની કોરોરો કંપરા કંપરી થવા
જામી તે પાળ ઉપર લ્યાં કુંતી અને કૌપદી બંધાં હતાં ત્યાં તેઓના મરજીને સ્પર્શ કરવા લાગીઓ
તે જાણે સરોવર પોતાના અપરાધની તેઓ પાસે સજા આગતું હોયના? મોટા મુનિકોધી પણ
જાણ્યાન દુઃસાધ્ય છે તે ધ્યાને કરી નિઃશ્વજનાને પ્રાપ્ત થમ્મતાં કુંતી તથા કૌપદીને જોવા સાદે મૂર્ખ
પણ કોદમાગળ ઉપર આવી ઊભો. સત્રી પીતી એટલે સમગ્ર ત્યાપદો સાવધાન થયાં. તે સમયે
નિર્મળ જળચળા તે સરોવરમાંથી તેજ બાહાર પડયું અને કાર્ત્તે પ્રિયકર એવા દુઃખંટિકાના શબ્દ
સંભળવાં લાગ્યા. ચોરીવારે મુચળું સ્થંભચાળુ અને જેમાં અમુલ્ય મણીરત્નો જરજારે, એવું
એક વિમાન સરોવરમાંથી બાહાર નિકળ્યું; તે જાણે બીજું સ્વર્ગજ હોયના! તે સમયે તે મોટી
શોભવાળું સરોવર, પણ કૌતકે કરી નિમ્નેપરહિત કમળરૂપી કોટ્યાવધિ તેજો ધારણ કરી તે વિ-
માનને એક ઘાટું હોયના! તેમ દીસવા લાગ્યું. તે વિમાનમાંથી ઊતરીને, મોટો વિપતિરૂપ સ-
મુદ્ધ જોએએ તરચો છે એવા તે પાંડવોએ કુંતીના ચરણકમળને પ્રણામ કર્યો. તે સમયે પાંડ-
વોની સાથે એક દિવ્ય મૂર્તિયર, મુગધસ્થાવાળો અને પાંડવોની ઉપર બહુ પ્રીતિ કરનારો દેવ
આવ્યો હતો, તે હાથ જોડી કુંતી પ્રત્યે બોલ્યો કે “હું પૃથ્વા તારો ધર્મ સફળ થયો તે બહુ સારી
વાત થઈ. હવે તું તારા આ લીધેલા પ્રતનું પારણ કર. આ તારા પુત્રો નમ્ર થઈ તારા ચરણપર
મસ્તક નમાવી રહ્યા છે.

તે સમયે કુંતી કાચોત્સર્ગ વૃત્તનું વિસર્જન કરી અતિશય આનંદ પામી પોતાના પુત્રોના સ-
ર્વોં ઉપર હસ્તકમળે કરી મૃદુસ્પર્શ કરવા લાગી; અને તેણીએ કૌપદીનો હસ્ત ઝાલી તેને પણ
સમાધીથી વિરકત કરી. જળપાન કરી ત્યાપદો પાણુ વનનો માર્ગ લઈ પોતપોતાને સ્થાને ગયાં.
ત્યાર પછી પાંડવોની સાથે આવેલા દેવની પાસે, જીતેલાં કમળનાં વન જમના મુખોએ એવાં
કુંતી, કૌપદી અને પાંડવો એ સૌ જઈ બેઠાં. ત્યાં કુંતીએ પોતાના પુત્રોની દિવ્ય કથા તે દેવને પુછી.
તે દેવ પણ આનંદ સહિત પ્રદુષ્ઠ નેત્ર કરી પાંડવોની દિવ્ય કથા કહેવા લાગ્યો.

દેવ—હું કલ્યાણી, કવલી મુનિને વાંદવાને અર્થે વિમાનમાં જોશી આકાશમાર્ગે ઈંદ્ર
અહીંયાં થઈને જતા હતા. એવામાં આ દેકાણે તેમજ વિમાનની ગતિ છેક મંદ થઈ ગઈ, તે
જોઈ તેને અતિ ક્રોધ વ્યાપ્યો ને બોલ્યો.

ધંદ્ર—એવો કોણ મુખી છે કે જેણે માંડે વિમાન નીચેથી ઝાલીને ખેંચ્યું છે. બે દૃષ્ટિએ પડશે તો તેના મસ્તકે ઉપર વજનો પ્રહાર કરીશ.” એમ કહી મહા કો પાણિએ હાથમાં વજ્ર લીધું, ને ચારે દિશાઓ ભણી દૃષ્ટિ કરી જેવા લાગ્યો પણ મંદ પાડનાર કોઈને પણ તેણે જોયો નહીં. માત્ર નિરૂપાધિ સમાધિને વિષે સ્થિત ખંતજણીઓને તેણે સાક્ષાત્ દીધું. તે સમયે તે પ્રકુલ નેત્ર કરી મારી પ્રત્યે બોલ્યો.

ધંદ્ર—પુત્ર અને પ્રિતમોના વિયોગે કરી દુઃખિત થઈ સમાધિ લઈ આ બે જણીએ થયેલીઓ છે; તેમની સમાધિના પ્રભાવે કરી માંડે વિમાન આગળ ગતિ કરી શકતું નથી. ખંતે સ્ત્રીઓ દેવોને પણ માન્ય છે. આ ખંતમાંથી એકતો પાંડવોની માતા કુંતી છે અને પાંડવોની સંધર્મિણી (સ્ત્રી) છે. કુંતીનું સમ્યક્ત્વરૂપ રત્ન અત્યંત તેજઃપુંજ હોઈને વિપત્તિ કાદવમાં પણ અધિક પ્રકાશ પામે છે. સર્વ પાપરૂપ અંધકારને નાશ કરનાર અને ધ્યાન જમાં સર્વ તીર્થકરોએ એક સમય આશ્રય કરેલો એવું એનું માનસિક તીર્થ છે. વળી આ પણ પોતાના મહિમાએ શોભનારી છે અને પંડિત પુરૂષો એને પતિવ્રતરૂપ તેજ હોયના! એ કહે છે. તે માટે તું સત્વર જઈને વિપત્તિરૂપ કાદવથી પાંડવોનો ઉદ્ધાર કર, એટલે આ ખંતે સતીઓના મનોરથ પૂર્ણ થશે. આ સાગરનો સહોદર હોયના! એવું સરોવર નાગેદ્રનું છે. એ કોઈ આ સરોવરનું મંથન કરેતો તે નાગેદ્ર સહન કરી શકતો નથી. દ્રૌપદીએ લીમસેનની પાસે કૌતકે કરી કમળપુષ્પને સાંડે પ્રાર્થના કરી હતી, તેથી કમળ લેવા સાંડે લીમસેને આ સરોવર પ્રવેશ કર્યો હતો; તેને નાગદેવોએ અધોભાગે આકર્ષણ કરી હરણ કર્યો. “હા લીમસેન જમાં ખુડી ગયો” એમ સમજી અર્જુનાદિક ચારે બંધુઓ આકુળ વ્યાકુળ થઈ તેની શોધ કરી સાંડે અતુકમે સરોવરમાં પ્રવિષ્ટ થયા. તેઓને પણ દુષ્ટ ચિત્તવાળા નાગદેવોએ નાગપાશે બંધન કરી નાગેદ્રની પાસે લઈ ગયા છે; તે માટે હું સેનાપતે, તું સત્વર તે સ્થળે જા, અને પાંડવોને એ આપત્તિથી મુક્ત કર. નાગરાજ પણ “આ પાંડુપુત્રો છે” એમ જાણીને ત્યારે તેઓનો ખડું સત્કાર કરશે.

એવાં ઇંદ્રનાં વચન સાંભળી પ્રીતિયુક્ત થઈ તેની આજ્ઞાએ હું તરતજ તે નાગરાજની રાજ્યાનીમાં ગયો. તે સ્થળે દૃઢ નાગપાશે બંધાયેલા, લલિત થઈ અધોમુખ કરી બેઠેલા, શોકે કરી કૃશ થયેલા અને શોકાશ્રુએ કરી નેત્રો ભરાયેલાં એવા તારા પુત્રોને હું કુંતી જે સમયે જોયા તેજ સમયે મહા બળવાન, દુઃખ રહિત અને સ્વરૂપવાન એવા તારા પુત્રોને નાગરાજ ખડું પ્રેમયુક્ત દૃષ્ટિએ જોયા. તે સમયે નમ્રતાયુક્ત એવા નાગરક્ષકોએ નાગરાજની પ્રાર્થના કરી કે, “હું દેવ, તમારા સરોવરનું મંથન કરનારા આ કોઈ મનુષ્યો છે. એમણે પાણીને

ક્રમીને શરોવરનું નામ અતિશય ડહોળી નાખ્યું. અને વાણી કમળ મૂળથી હિમડી નાખ્યાં. આ પ્રમાણે તે રસકોચે પ્રાર્થના કરેલો નાગેદ પલ પાંચે લાણી લોધ સ્તબ્ધ થઈ ગયો; અને મનમાં કોઈ ચિંતન કરવા લાગ્યો કે આવા મહા બળવાન પુરુષો કોણ હશે તે સમયે લાગ લોધને હું તે નાગેદ પ્રત્યે બોલ્યો કે “હું નાગેદ તમે આ પુરુષો સંબંધી કોઈ વિચાર કરશો નહીં. જ્યોતો વેલોકેયમાં પ્રખ્યાત થયા છે એવો આ પાંચો છે. જ્યોતમાંથી કોઈએ મળુ તમારો અપરાધ કર્યો નથી; એવું લાણી જ્યોતને બંધતે મુશ્કેલ કરાવવામાં છે તમારી પાસે મને મોકલ્યો છે. હું નાગરાજ આ તારા શેવકો લગ્નચરમાં જવો શાંત દુષ્ટ છે તેવા દુષ્ટે એ માટે જાણકાર કરનારા આ આયુષ્ય સહિત પાંચોને જ્યોતોએ કપટ કરી બંધન કર્યા છે. હવે આ પાંચોને શું કરવું? તે વિષે જ ચોગ્ય કંઈ તું બોલે છે. કારણ અમારાં સ્થાને ટકાણે પ્રાપ્ત થએલા મંદનો મૂય સંતકારન કરે છે.” એ પ્રમાણેની મારી વાણી સાંભળી તે નાગેદ સંતુષ્ટ થઈ પોતે મહા ત્વરાથી ઊઠીને તારા પુત્રને નાગપાશથી મુક્ત કર્યા. અને પોતાના આરામ સંસ્થા બીજા આસનો ઉપર બેસાડી સત્કાર કર્યો વળી તે નાગેદના જે સેવકોએ તારા પુત્રને બંધન કરી આણ્યા હતા તે સેવકોને તે નાગેદ બહાર કાઢી મૂક્યા. ત્યાર પછી તે નાગેદ તારા પુત્રને અતુકને નામદિક પૂછી આ મનસાન, આ બીજેસને, આ અનુન એમ અતુકને નાના મોટા કોણી તે લાણી લીધું. પછી તે પોતાના પ્રભુ (નાગેદ) ધર્મરાજને આલિંગન કરી બોલવા લાગ્યો.

નાગરાજ—હું હામપાલ યુધિષ્ઠિર રાજા, તારા શેવકના એક અપરાધને દાખા કરવા તું યોગ્ય છે. કારણ કેદી અલણુતાં પામર નનથી અવજ્ઞા થાયતો મહાત્મા પુરુષો તેના ઉપર ક્રોધ કરતા નથી. સ્વાયર (અજ્ઞાનાગાદિક) અને લગ્નમ (સિપાદિક) તેના સર્વ વિષને દૂર કરે છે, એવી આ મહોમાણો તે હું તમને આપું છું. એમ કહી તે મહામાળા ધર્મરાજને અર્પણ કરી, અને દ્વિ-પતિને કણભૂતણ સાથે એક નીલુ કમળ આપી કહ્યું કે પાંચે પતિઓને કલ્યાણ હશે ત્યાંથી એ કમળ અલગ પ્રકૃતિ રહેશે અને પતિઓને જો કદિ અસમ હશે તો આ કમળ આનન્દ પામરા” એવું કહી તે નાગરાજ ધર્મ રાજની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો કે, હું યુધિષ્ઠિર રાજા, તારા બીજેસને અને અનુન બંધુઓએ ક્રિમિરાદિક રાસસોનો નાશ કર્યો તેનાં અદ્ભુત ચરિત્રોનું અર્હતી નાગરાજો નિરંતર હિંમતી સમયે શુભગાન કરે છે, માટે હું રાજા, બંધુઓ સહિત યોગ્ય દિવસ અર્હતી નિરાશ કરી અમારા પતાળ લોકને પવિત્ર કરવાને તું યોગ્ય છે. એવું સાંભળી ધર્મ-રાજ બોલ્યો કે હું નાગેદ જે અમારી માતા કુંતી કલ્પે જ્યોતને દુષ્ટ વિચાર પાછને અમારા શ્રે-શનો નાશ કર્યો, તે હમયું અમારા વિષે કરી દ્વિપતી સહિત અનિ દુઃખે કરી પ્રાપ્ત સંકરમાં પડી હશે, માટે તે ધર્મને જે રીતિએ હું જાણીએ લેઉં તેને તમે કાપવા કરી મને વરુએ વિદાય કરો.

પાપને અમુક કામ કરેલું, એમ ખોત્તાને નિમુખ કરેલો કાળ તેને વિષે તે તે કર્મ કિયાર પૂરક
કરવું તેણે કરી અને ઉપનિષદ શ્રેયશ્ચાદિક તેણે કરી તે પાંડવોએ કંદ અળ દુષ્ટાદિક વડે નિવોદ
કરી પોતાના મણા દિવસ કાઢ્યો.
હાતિ મલપારિ શ્રીદેવપ્રભસુરિવિરચિતે પાંડવચરિત્રે મહાકાવ્યે કિરાતાતુર્નીવ
તલતાલુવચ કમલાહરણવર્ણનો નામાષ્ટમઃ સર્ગસ્તસ્ય ભાષાંતરં તમાતમ્ ॥ ૮ ॥

અથ નવમ્ સર્ગ પ્રારંભઃ

ત્યારપછી તે વનમાં પાંડવો વાસ કરીને સુકુંત રાંપાદન કરતા હતા, એવામાં કોઈએક સમયે
દુર્યોધનની સ્ત્રી ભાનુમતી ત્યાં આવી. ત્યારે દુર્યોધી દ્રૌપદીએ તેને જોઈ અને સામી જઈ સ-
ત્કાર કરી પોતાની સાથે આશ્રમમાં આણી. તે સમયે જનું અંતિશય મ્હાન મુખ થઈ ગયું છે
એવી તે ભાનુમતી કૂતીને અને ધર્મરાજને વંદન કરવા લાગી. ભીમસેનાદિકોએ તેનો સત્કાર
કરવા માટે જને મૂચના કરેલી છે એવી દુષ્ટનંદનીએ આપણા આસનનો સ્વિકાર કરી ધર્મ
રાજના ઓછા ઓગળ તે ભાનુમતી ઓળો પાથરી કરગરવા લાગી. તે સમયે અધોમુખ જણ
કરેલું છે, જનું મેરા સરખું રચામ વંદન થઈ ગયું છે, વાણીની ગતિ જની ગદગદ થઈ ગઈ છે,
અને જણ નવોમાંથી મોતીના દાણ જેવાં વહેનોનાં અંધાર આંસુએ પ્રસારેલા અંચળને સંપૂર્ણ
લીલી નાખ્યું છે એવી ભાનુમતી પ્રત્યે જોઈને ધર્મરાજ બોલ્યા.

ધર્મરાજ—હવે તને મહાભય સૂચક શું થયું છે?

એવી ધર્મરાજની વાણી સાંભળી ભાનુમતી ઊંચ સ્વરે રૂદન કરવા લાગી. તે સમયે તેનું
દુઃખ જોઈ નવોમાં જને આંસુ આવી ગયાં છે એવી કૂતીએ ઉઠીને પોતે તેનું આશ્વાસન કરવું
એટલે આકાશ અને ભૂમિને વ્યાપ્ત કરનાર જ આંકડે તેને ધીમે ધીમે તે આંહું કરવા લાગી. તે
સમયે દ્રૌપદીએ વક્તવ્ય કરી તેનાં આંસુ લુછ્યાં છતાં નેત્રરૂપ તેજાવણીમાંથી કરી અધિકાધિક
અશ્રુ વહવા લાગ્યાં. તે જોઈ “હવે તને કોણ કરણ માટે મારાં મોઢાં આગળ ઓળો પાથ-
ર્યો છે? એવું ત્યારે ધર્મરાજએ પુછ્યું ત્યારે તે ભાનુમતી બોલી કે હવે દેવ, જનું કોઈપણ રક્ષણ
કરનાર છે નહીં એવી હું ભરથારની લિસાં માંગવા સારું તમારી પાસે ઓળો પાથરું છું.

યુધિષ્ઠિર—મારા દુર્યોધનાદિક બંધુઓ શું ત્યારે કોઈ વિપત્તિમાં પડ્યા છે કે? એવું
ત્યારે યુધિષ્ઠિર પુછ્યું ત્યારે તે ભાનુમતી કરીથી બોલી.

ભાનુમતી—હવે, પોતાના અવિકોકને કરી ગાયોનાં વંદને કૃતાર્થ કરતા તમારા દુર્યો-
ધનાદિક બંધુઓ સહજ આ દેવ વનમાં આવ્યા. પછી કોઈએક સમયે આસપાસના વનમાં

યુધિષ્ઠિરનો એવો આગ્રહ જોઈ તે નાગપુંગવ ખહુ આદર સત્કારથી પાંડવોને વિદ્યાર્ણવો, અને પોતે વળાવવા સાટું ઘણું દુર સુધી પાછળ આવ્યો. તે સમયે નમ્રતાયુક્ત નાગપુંગવે યુધિષ્ઠિર તે નાગરાજ પ્રત્યે બોલ્યા કે. “હું નાગેન્દ્ર આપે અમારે માટે સરોવર રક્ષાને સાટું દુર નાગરક્ષકોને દૂર કર્યાછે તેઓને કૃપા કરી ફરી આપ આપની સેવામાં રાખો.” એવાં યુધિષ્ઠિર વચન સાંભળી તે નાગપુંગવ બોલ્યો કે હું ધર્મરાજ એ શંખ ચૂકાદિક તણાગરક્ષકો જે સમયે જન્મનું યુદ્ધ થશે તે સમયે અર્જુનને તેઓ સહાય કરશે, ત્યારપછી તેઓને મારી સેવામાં રાખીશ. એવો નાગરાજનો ઉત્તર સાંભળી રાજા યુધિષ્ઠિરે તેને પ્રણામ કર્યો ને તેને પગે લાગી તે નાગેન્દ્રના વિયોગે નેત્રોમાં આંસુ લાવી બળાત્કારથી પાછાં વાળ્યા. (એ વાત કહી તે પુરૂષ કુત્રીને કહ્યો.) હું કુંતી તારા પુણ્ય પ્રભાવે કરી અને ઇન્દ્રની આજ્ઞાએ કરી તારા પાંચ પુત્રોને આપણે મેં તારે સ્વાધીન કર્યાં. એટલું કામતો મેં ઇન્દ્રની આજ્ઞાથી કર્યું. હું સ્વતાં તમારી સેવા કરી શકીશ કે તમારે જ્યાં જવું હોય ત્યાં વિમાનમાં બેસાડી લઈ જઈશ તે સાંભળીને તમારું કુંતી બોલી કે હું સૌમ્ય, તારા મહાત્મ્યું ક્યાં સુધી વર્ણન કરીશ? તે અમારા ધર્મ કાર કર્યાછે. હમણાં અમને સર્વને અહીંયાંથી દ્વૈત વનનેવિષે તું ત્વરાથી લઈ જા.

કુંતીનાં વચન માન્ય કરી તે પુરૂષ સૌને વિમાનમાં બેસાડી દ્વૈત વનમાં લઈ ગયો. ત્યાં પહોંચી પાંડવોની આજ્ઞા લઈને તે પુરૂષ જે સ્થળેથી આવ્યો હતો ત્યાં ગયો. ત્યારપછી અહીં ત્યાં વનમાં ફરતાં પાંડવોનાં પાંચ વર્ષ વીતી ગયાં અને હવે સંખંધીઓ સહિત રાજા યુધિષ્ઠિર દ્વૈત વનમાં રહ્યા. નાગરાજે આપેલી મણીમાળા યુધિષ્ઠિરે પોતે પહેરી; ને કમળ હતું તે કણાભૂષણમાં દોષપદો પહેરાવ્યું. ને તેઓ સર્વ માતાની અને પ્રિયાની સમાધીના અદ્ભુત પ્રભાવનું વારંવાર સ્મરણ કરી આનંદ પામવા લાગ્યા. કદિક ઇન્દ્ર વિદ્યાધરની પ્રીતિનું અને કદિક નાગેન્દ્રની પ્રીતિનું સ્મરણ કરી યુગ્મે કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યા.

શિશ્વરિણી વૃત્ત.

કદાચિત્જનૈન્દ્રસ્તવનનવગુંફવ્યતિકરૈઃ,

કદાચિન્નાર્ગસ્ય શ્રમણચરણોપાસ્તિવિધિનાઃ,

કદાચિન્નિર્ણીતસ્વસ્તમયવિચારોપનિષદા,

દિનાનિ સ્વાપ્નેતે, કિમપિ ચરિતાર્થાન્યરચયન્ ॥

અર્થ—જિનેન્દ્રના સ્તવનો વિષે અને નવી નવી પાર્ણકૃટિ (ઝૂંપડી) આને વિષે તે જિનેન્દ્રનાં અવિરતી ક્યાં ન બોધવી વિગેરેના પરસ્પર એક બીજાના જે વિચાર તેણે કરી ક્યારે મર્યાદામાં નથી આવના શ્રમણચરણોપાસના વિધિએ કરી, પ્રતિ દિવસે સ્વપ્નમાં

વખતે અમુક કામ કરું, એમ પોતાનો નિર્ણય કરેલો કાળ તેને વિષે તે તે કંઈ વિચાર પૂર્વકે કરવું તેણે કરી અને ઉપનિષદ શ્રદ્ધાદિક તેણે કરી તે પાંચેએ કંઈ ખૂણ ક્ષણદિક વડે નિર્ણય કરી પોતાના પ્રણા દિવસ કાઢ્યા.

इति मलपारि श्रीदेवप्रभतूरिविरचिते पांडवचरित्रे महाकाव्ये किराताजुनीम तलतालुबध कमलाहरणवर्णनो नामाष्टमः सर्गस्तस्य भाषांतरं समाप्तम् ॥८॥

અથ નવમ સર્ગ પ્રારંભઃ

ત્યારપછી તે વનમાં પાંડવો વારા કરીને સુકૃત સંપાદન કરતા હતા, એવામાં કોઈએક સમયે દુર્યોધનની સ્ત્રી ભાનુમતી ત્યાં આવી. ત્યારે દુર્યોધી દ્રોપદીએ તેને જોઈ અને સામી જઈ સંકાર કરી પોતાની સાથે આશ્રમમાં આણી. તે સમયે જેનું અતિશય જ્ઞાન મુખ ધઈ ગયું છે એવી તે ભાનુમતી કૃતીને અને ધર્મરાજને વંદન કરવા લાગી. ભીમસેનાદિકોએ તેનો સત્કાર કરવા માટે જેને સૂચના કરેલી છે એવી કુપદનંદનીએ આપેલી આસનનો સ્વિકાર કરી ધર્મ રાજના જોઈ આગળ તે ભાનુમતી ખોળો પાથરી કરગરવા લાગી. તે સમયે અધોમુખ જેણે કરેલું છે, જેનું મેરા સરખુ રંધામ વંદન થઈ ગયું છે, વાણીની ગતિ જની ગદગદ થઈ ગઈ છે, અને જેણે તેજોમાંથી ભોતીના ઘણા જેવાં ચહેનારાં અંધાર આંસુએ પ્રસારેલા અંચળને સંપૂર્ણ ભીંજી નાખ્યું છે એવી ભાનુમતી પ્રત્યે જોઈને ધર્મરાજ બોલ્યા.

ધર્મરાજ—હે વત્સે! આ તને મહુભય સૂચક શું થયું છે?

એવી ધર્મરાજની વાણી સાંભળી ભાનુમતી હોય સ્વરે વંદન કરવા લાગી. તે સમયે તેનું દુઃખ જોઈ તેજોમાં જતે આંસુ આવી ગયાં છે એવી કૃતીએ ઈહીને પોતે તેનું આશ્વાસન કરવું એટલે આકારા અને ભૂમિને વ્યાપ્ત કરનાર જે આકંઠ તને ધીમે ધીમે તે ઓછું કરવા લાગી. તે સમયે દ્રોપદીએ વક્તવ્ય કરી તેનાં આંસુ લુછ્યાં છતાં નેત્રરૂપ તળાવનીમાંથી કરી અધિકાધિક અશુ વહવા લાગ્યાં; તે જોઈ “હે વત્સે તે કોણ કરેણ માટે મારા મોઢા આગળ ખોળો પાથર્યો છે? એવું ત્યારે ધર્મરાજએ પુછ્યું ત્યારે તે ભાનુમતી બોલી કે હે દેવ, જેનું કોઈપણ રક્ષણ કરનાર છે નહીં એવી હું ભરધારની લિક્ષા ભાગવા સાક્રં તમારી પાસે ખોળા પાથરું છું.

યુધિષ્ઠિર—મારા દુર્યોધનાદિક બંધુઓ શું ત્યારે કોઈ વિપત્તિમાં પડ્યા છે કે? એવું ત્યારે યુધિષ્ઠિર પુછ્યું ત્યારે તે ભાનુમતી કરીથી બોલી.

ભાનુમતી—હે દેવ, પોતાના અવિરોધને કરી ગાયોનાં વંદને કૃતાર્ય કરતા તમારા દુર્યોધનાદિક બંધુઓ સહુલ આ દેવ તનમાં આવ્યા. પછી કોઈએક સમયે આસપાસના વનમાં

પોતાના શેષકોને ઉતરવાની જગ્યા જોવા સાથે તેમણે દૂતને આજ્ઞા કરી. તે દૂત જમ્યા બેસે પાછો આવી રાજા પ્રત્યે પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો.

દૂત—હૈ દેવ, આ વનની સ્પર્ધા કરનારું એવું એક બીજું મહા સુંદર વન અહીંથી જોઈ જાય છે, તે વનમાં એક સુંદર મેહલ છે; તે એવો શોભાયમાન છે કે તેવો મેહલ દેવાદિતે પણ નહિ હોય; પરંતુ ત્યાં રક્ષકોના ભયે કરી અમારો પણ પ્રવેશ થતો નથી.” એવી તે દૂતની વાણી સાંભળી તમારા બંધુએ મહાક્રોધ કર્યો ને તે દૂતને આજ્ઞા આપી કે યુદ્ધમાં કુશળ એ ચતુરંગ યુદ્ધ સેના સાથે લઈને તમે જાઓ અને ત્યાં જ ક્રોધ તમારો નિષેધ કરવા પ્રવૃત્ત થાવો તેનો તમે વધ કરજો” એવી દુર્યોધનની આજ્ઞા થઈ એટલે સેના સહીત તે દૂતે ત્યાં જઈ પહોંચી તરક્ષકોનો નિગ્રહ કર્યો, પછી તમારો બંધુ તે મેહલમાં જઈને રહ્યો. તેની આજ્ઞા પાશ જમ ચંદ્રની આજ્ઞાપાશ ઉપગ્રહો રહે છે તેમ કર્ણ દુઃશાસનાદિકે જુદાજુદા નિવાસમાં રહ્યા. ઇંદ્ર જમ નંદનવનમાં ક્રીડા કરે છે તેમ તમારા ભાઈએ વૃક્ષ સમુદાયે સુશોભિત તે વનમાં ક્રીડા કરવા માંડી. લીલાએ કરી ક્યારેક પર્વતના શિખર ઉપર ચઢી જાય, ક્યારેક વન ઉપર નેમાં જઈ ક્રીડા કરે, અને ક્યારેક સરોવરને વિષે જળ વિહાર કરે. અને ઉછંકળ એવા સેનાના માણસો જમ કમળના વનનું હસ્તિ મર્દન કરે તેમ તે વનનું મર્દન કરવા લાગ્યા. બીજા દિશે આકાશને વિષે જ્યાં ત્યાં અસંખ્ય વિમાન વિમાન દીસવા લાગ્યાં, તેમાં વિવિધાયુધ ધારી કરી બેઠેલા કોટિક સુભદ્રો હતા, તેઓ ગર્જના કરી બોલ્યા કે અન્યાય માર્ગે ચાલનારો દુર્યોધન પંથી ક્યાં છે? આ વનનો સ્વામિ ચિત્રાંગદ, તેનો ચત્તેકરી શોધ કરે છે. તે સમયે મે પ્રજાણે બોલતી વિદ્યાધરની સેનાને જોઈ તમારા ભાઈને તથા કર્ણાદિકને અને સર્વ સેનાને મેહલ લોભ પ્રાપ્ત થયો. સેનાની સાથે આવેલા વણિક લોકો તો હાટ બંધ કરી અને પોતાનાં વાણીકુલમાં આણમાં ભરી પોતાના બાળકોને લઈ સ્ત્રીઓને આગળ કરી કંડ બાંધી પલાયન કરવા લાગ્યા; તેઓની સ્ત્રીઓ અતિ વ્યાકૂળ થયા લાગીઓ. સેનાના માણસો પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે “ઉત્તરવે કવચ પહેરો, ઉત્તરવે કવચ પહેરો,” ધનુષ્ય ધારણ કરો “એવી અમારી સેનાની હિંમતવરે વાણી સાંભળનારો આવી અને મંડળિક રાજાઓના નિવાસમાં મદદ કરી મોટી ગર્જના કરતી હાથીઓ બંધન તોડવા લાગ્યા છતાં મહાવતોએ અતિ પરિશ્રમે તેઓને ઝાલીને લાવવા મહેતવ કરવા પછી કોઈતો દાથી ઉપર સ્વાર થયા, કોઈતો કાંબોજ દેશમાં ઉત્પાન થઈને અહીં ઉપર સ્વાર થયા, કોઈ સાધારણ અર્ધ ઉપર સ્વાર થયા, કોઈ બાહુબીકે દેશી અર્ધ ઉપર સ્વાર થયા એમ સર્વ સત્તર તત્તર થઈ ગયા. વિદ્યાધરનું તથા તમારા ભાઈનું સેનાને મેહલ લઈ જવામાં અને ધનુષ્ય દુર્યોધનના સેનાપતિઓ વિદ્યાધરને કહે.

સેનાપતિ હે વિદ્યાધરો અમને સ્વામિ આ વનમાં મથેલ કીડ કરે છે તેમાં તમેજ
 આવીને વિદ્ય કરશું; આ તે મારી ભુલઓ ચળવળ છે તે ચળવળમાં મને હવે દૂર કરશું. એવું
 કહી તે અણવીસે વિદ્યાધરોની સેના ઉપર કિંદમુખી તીલેણ બાણોની વૃષ્ટિ કરીને તે બાણોએ
 રાત્રીમાં આતિથ્ય પ્રખ્યાત કરેલ ભાગ્યા; પણ તમારા ભાઈની સેનાના સુભદ્રોનાં બાણો
 વિદ્યાધરોના સેના સુધી પહોંચી રાજ્યાં નહીં; ને જો તેમણે કળ જમીન ઉપર પડે છે તેમ તેઓના
 મનોરથ સહિત બચે થઈ તે બાણો પૃથ્વી ઉપર પડ્યાં; અને વિદ્યાધરોએ કરેલી બાણ વૃષ્ટિએ
 કરી જોઈ આકાશથી એ વૃષ્ટિએ કરી કદંબ (કદવ)નો નારા થાય છે તેમ તમારા ભાઈની સેનાનો
 નારા થયો; સેનાનું નામ સુદાં પાત્ર રહ્યું નહીં તે સમયે સોમદત્ત કલિંગ, ભગદત્ત, ન્યેદત્થ, વિરાટ,
 ભરિષ્ઠ, ચિત્રસેન, વૃંદાવન, શુભેશ અને કૃતવર્મા વિગેરે ખીજા અનેક રાજાઓએ તે વિદ્યા-
 ધરોની સેના યુદ્ધ કરવા પ્રવૃત થઈ દુન્દુભિ વગાડ્યાં. પછી પરસ્પર તે રાજાઓનું તથા વિદ્યા-
 ધરોનું યુદ્ધ આલ્યું. રાજાઓએ વિદ્યાધરોની સેના ઉપર શક્તિ, બાણ, રાણ અને ત્રિશુળાદિક
 આયુધોની તેમાં ફેલાઈ મેલે કરી છેડ્યાં અને ફેલાઈ હાથે કરી છેડ્યાંની વૃષ્ટિ કરી તે વૃષ્ટિએ
 કરી વિદ્યાધરોનાં વિમાન વિદ્ય થયેલાં છતાં તેઓનાં ભણી બચવડનીએ વૃષ્ટિ કરી તેણે કરી
 સેનામાં થયું હોયનાં એમાં શ્રેયના ભાગ્યાં. રાજાઓનું તથા વિદ્યાધરોનું પરસ્પર યુદ્ધ થયું પણ
 તે ન્યાય મોગ થયું કદબાઈ નહીં; કારણ રાજાઓ ભૂમિ ઉપર રહી લગનારા અને વિદ્યાધરો
 આકાશ મોગે રહી યુદ્ધ કરનારા હતા. તે સમયે વિદ્યાધરોના સેનાપતિએ પોતાના સુભદ્રોને
 આ પ્રમાણે કહ્યું કે હું સુભદ્રો, આ આપણે રાત્રી દુર્યોધન પોતાની યતુરંગ સેનાએ કરી આપણા
 વિમાનોને વિદ્ય કરી હમાણું પૃથ્વીને વિષે છંદ સારખો પ્રસાદથી થયો છે; આટલું આપણે કોઈ
 પણ હાપાપ કર્યો જોઈએ એવું કહી અમારી સેનામાંના રાજાઓને એટલાજનો પ્રયોગ કરી
 સંમોહ ઉત્પન્ન કરતો હતો. તે પ્રયોગે કરી તે સમયે તે રાજાઓ પોતાના હાથમાંથી રાજાજ
 પદી જાય છે તે પણ ન જાણના હતાં. એ પ્રમાણે રાજાઓનો પ્રભાવ થયો સાંભળી ગર્વે કરી જતા
 ધન તે બાહુ દંડ એવો કાળું મહા ગર્વ આણી સેનાને મોખરે થઈ યુદ્ધ કરવા રાત્રે પ્રવૃત થયો.
 યુદ્ધને વિષે રાધિય (કળ) પ્રાપ્ત થયો તે જોઈ વિદ્યાધરે જર મનમાં આનંદ પામી કર્યું પ્રત્યે બાણો
 કે હે રાધિય, તું મહા ઈર્ષ્યાએ યુદ્ધ કરવા ઉદ્ધુષ્ટ થયો છે તો હવે તારું સર્વ યુદ્ધ કૌતક પ્રમાણ
 થઈ ગાલીવધન (અર્જુન) ની તું નિરંતર સ્પર્ધા કરે છે તે આજે તારું પરાક્રમ હું જોનાર છું,
 એવી વિદ્યાધરે જની વાણી સંભળી વિધિવત્ કુલવિદ્યા બાણનારા કર્યું. “આરું તું પરાક્રમ જો”
 એવું કહી તીવ્ર બાણ છોડ્યા મોઝાં. તેની બાણ મુલવી, બાણ યોજાવી અને તે વિના તેની
 પણ પ્રકારની હસ્ત શાવન જોઈ તે વિદ્યાધરોની આદી તરફ દર્શન દૃષ્ટિ કરવા લાગ્યો. પછી

તેમની શબ્દની હરણ કરી લીધી. અને તે સમયે તમારા બંધુઓને દુઃસહ એવા મૂંઝાના તારામાં સ્થાપન કર્યા. મંત્રિને તમારે હોને પ્રાપ્તિને બંધીવાન કરેલાં જોઈ હું. આ કંઈ કરીને રણસેત્રમાં બંધ કરવામાં કરવા લાગી; અને તે સ્થળે તેલ રહિત, ધમ્મલા મોઝ મોઝાં રાંભાઓને જોઈ હું ખોશી કે હું જ્યારે તારો બુદ્ધ રથ કયાં છે વૃહદ્ભક્ત તારે બળ કર્યાં ગયું? કલિંગ રાજાને જોઈ મેં તેમને કહ્યું કે હું કલિંગરા, તમારા સ્થામિને બંધન કરી વિદ્યાધર બંધ ગયો તેની તમને લગા મળી નથી આવતી? આંત્ર જોવાં વચન સાંભળી તેઓ સર્વ આધોમુખ કરી આવળા કરી ગયે અને ત્યાંથી દૂર કોઈ વિષમ મૃત્યુ લાણી જઈ વાસે કરીને રહ્યાં તમારા અનુભવે તે નિત્ય વિમાનમાં બસારી ખેંચે સર્વ સેનામાં દેખાડે ને કહે છે જ્યોતી સુભાઓમાં બળ હોય તેઓ આ તમારા સ્થામિ સમયે દુર્બોધનને અંમર સ્થામિએ બળાકેરે પાંચો છે તેને છોડવે. એની રીત નિત્ય અપમાન થવાથી તમારા બંધુપણ પોતાના અંજલિક રાજાઓના સમુદાય લાણી પોતાને મુકત કરવા વિષે સ્વયં એવી દુઃખાથુએ લીજેવી દૃષ્ટિ કરતા હતા. તે સમયે તે રાજાઓ દુર્બોધનને બંધન ધમ્મરો જોઈ તીરું મુખ કરી સંનિયમાન થયા. અને પ્રાર્થના આપણા આ વિદ્યાધરે શરૂ શરૂનો નારા શી રીત થયો? તે વિષે વિચાર કરવા લાગ્યા. મારો બધું બંધી મહુમાં છે ને મારો પરાજય થયો છે એવું જાણી હમણાં કર્યું પોતાને છવતો મુખ જોણ છે. દુર્બોધનને બંધન જાણી ધૃતરાષ્ટ્ર રાજા સાંપી ભીષ્મપિતા, દ્રોણાચાર્ય અને કૃપાચાર્ય પોતે આ દેવતનમાં આવ્યા. તેઓની પાસે દુઃખથી અધોમુખ કરી હું ઊંચસ્વરે રૂદન કરવા લાગી. તે સમયે ભીષ્મપિતા ગદગદ થઈ બોલ્યા:

ભીષ્મપિતા—હું વલ્લે, તું રોઈયા નહીં. એવીજ ભવિત્યતા હશે. તારા ભંતાર વિષે તું કાંઈ ચિંતા કરીશ નહીં. તેઓને આ બંધનમાંથી મુકત કરાવવા માત્ર પાંચો સમય છે. માટે તું તેમની પાસે જા. સાધુ પુરો વિરોધે કરી, નિરંતર પોતાને અપકાર કરનારા પુરવોપર પણ ઉપ-કાર કરે છે. જ્યાં ભીષ્મપિતાનાં વચન સાંભળી હું તમારી પાસે આવી છું. તે ખેચરેશ્વર હમણાં પોતાના નગરમાં જતાનો છે. હું મત્રિ સાગર, હું દેવ, એ કારણ માટે આ પ્રસંગે જેમ યોગ્ય લાગે તેમ તમે કરો. કળમાં વ્યોમનણી દૂપ તમે છો માટે તમારા અવગના બંધનથી તમારાજ તેજની હાની છે. એની ભાવમતીની જાણી સાંભળી ધીમેથી દુપદનદનીનો ભાવમતી ન જાણે તેમ હાય થાંબી ભીમસેન પ્રકુલ લોચન કરી તેની પ્રત્યે બોલ્યો.

ભીમસેન—હું દેવી તે સાંભલ્યું કે? તારા દશ ગ્રહણ કરવાથી ઉત્પન્ન થયેલું કળ દેવયોગે આસ દેખતાં તેઓને હમણાં નિશ્ચયે કરીને મળવાનો આરંભ થવા લાગ્યો. જ્યોતિરયંકે વેર કરે છે તેવું તેઓને દેવ ઉતાવળે કળ આપે છે. ને સમયે તારા દશાંત્ર ગ્રહણ તેઓએ કરવું તે સમયે ને દુર્બોધનનો પદ કરવા હું ઉત્સુક થયો હતો પણ તે સમયે આર્ય યુધિષ્ઠિર મને વારી

રાખ્યો. મોટાભાઈની આજ્ઞા શિરસાવંધ છે; એવું જાણી તે સમયે હું ગમ ખાઈ મર્યો હું હમણાં રાત્રીમાં વિપત્તિ થયેલ તથા છે તેમને વિપત્તિ મુક્ત કરવા આર્ય યુધિષ્ઠિર આજ્ઞા કર્યો એથી આપણું શું શ્રેય થવાનું છે? હું એમ ધારું છું કે હમણાં ઉદાસિન વૃત્તિવાળા રાત્રીમાં મુક્ત કરવાની આજ્ઞા આપશે નહીં. કારણ જ સ્નેહ કરી દુર્યોધન આ દેવતા આપ્યો છે તે સ્નેહ આર્ય યુધિષ્ઠિરને પ્રિયવદ્ નિવેદન કરી ગયો છે; તેથી તેઓને વિપત્તિ મુક્ત કરવાની આજ્ઞા આપતાં તે સ્નેહને તે નિશ્ચય સંભારશે. એવો ભીમસેન નિશ્ચય કર્યો. ભાનુમતી પ્રત્યે સ્નેહ ગલિત થયેલા મનવાળા આર્ય યુધિષ્ઠિરે આ પ્રમાણે કહ્યું કે, “હું મારા બંધુને પણ કેવો મહા ખેદ આવી પ્રાપ્ત થયો છે? હું મારા ભાઈને છોડવીશ એમાં સંગમ નથી ગમે તેવો તેનો અપરાધ હો પણ એ મારો બંધુ છે; તેથી એ બંધાયો જાણી મને બહુ કષ્ટ થયું. એ પ્રમાણે એકાંતમાં બોલાવી ભાનુમતીનું આશ્વાસન કરીને પછી આર્ય યુધિષ્ઠિર, ભીમસેન અને દ્રૌપદીના દેખતાં અર્જુન પ્રત્યે કહે છે કે હું બાત, કોઈ દુષ્ટ ખેતરે આપણા દુર્યોધન બંધુને બંધી લીધો છે તેને છોડવા સાદું તું ઉતાવળો જા. યુધિષ્ઠિરને આજ્ઞા કરતાં જોઈ ભીમસેન બોલ્યો.

ભીમસેન—હું આર્ય, તમે આપણું અપ્રિય જુઓ છો કે શું? આ દેવ આપણે હિત કર્યું તે પણ તમે સહન કરી શકતા નથી? ઝેર દીધું, જળમાં ખુરાડ્યા, કપડાં પુતળાં મિથાને જીતી લઈ કરા પકડ્યા, ઇત્યાદિક અનેક પ્રકારે આપણો એ લોકોએ અપકાર કર્યો છે તે હું આર્ય, તમે કેમ વિસરી ગયા?

યુધિષ્ઠિર—હું વત્સ, નાનાભાઈ ઉપર જો કોઈ અપત્તિ આવે તો તે અપત્તિ મને આવી એમ જાણું. સંત પુરુષો પોતાના જનો ઉપર અપત્તિ આવેલી જોઈ ઉપેક્ષા કરતા નથી. સૂર્ય છે તે કમળની વિપત્તિ પ્રતિ દિવસ પ્રાતઃકાળમાં હરણ કરે છે. વળી પોતાના ગોવતી અંગે સત્તિ રક્ષા કરી એ દુષ્કિન પુરુષોનો ધર્મ છે. પૂર્વના રૂપિઓએ, દુષ્કિન છતાં પણ દેવાદિકની પોતાના જોવનો ધન કરનારા પુરુષને અદુષ્કિન કહી વરણ્યો છે. જો કે પોતાનો સંબંધી દુર્યોધન એવો હોય તોય તેની મદદગારી રક્ષા કરે છે. મેઘ છે તે પોતાની પાસે રહેનારી ચિત્તવતી અશ્વિની જાડની જેમ વૃષ્ટિ કરી ત્યાગી ન દેતાં રક્ષણ કરે છે. વળી પ્રત્યેક પૂર્ણિમાએ ચંદ્ર પોતાના અપરધન થઈ સૂર્યનો અસ્ત જોઈ જુએ છે તોપણ અમાવાસ્યાને દિવસે સીધા કાંનીચણે ચંદ્ર પોતાની પાસે આવેલા ચંદ્ર ઉપર સૂર્ય ઉપકારજ કરે છે. એ દુર્યોધનાદિક સો અને આપણું અપરધન તે અપરધન વિદ્ય જાણે કરીએ, પણ જો કોઈ પ્રતિપક્ષિ કોઈ થાય તો તેની સામે અપરધન કરીએ તેમ એક જાણુ. આટલું આ અર્જુન, દુર્યોધનને બંધન મુક્ત કરાવવા જાય. એક કિંમત ઉપકાર કરાવો આજે અસ્તર કરી ક્યારે મળશે? એ પ્રમાણે જટ બંધુની આજ્ઞા

કરી અર્જુનને અંકાંતમાં બેસી વિદ્યાદારે ખેચરાધિશ ઇંદ્રની પ્રાર્થના કરી. તે સમયે ખેચરુભયોની
 બહુ સેના આપી ઇંદ્ર ચંદ્રોખરને અર્જુનની પાસે મોકલ્યો. તે ચંદ્રોખર, ઇંદ્રના વિમાનમાં બેસી
 ખેચરોની સેના સહિત અર્જુનની પાસે આવ્યો. અર્જુનને તેને નમસ્કાર કર્યો. અંટલામાં તો
 અર્જુન થએલા અને રાત્રાત્ર સરેલા એવા વિદ્યાધરોનાં વિમાનો ત્યાહાં થઇને દેવ વનમાંથી
 દૂર નિકળી આવ્યાં; તે, અર્જુનની સેનામાંના મુલયોએ જોયાં; તો તેમાં બંધુ સહિત બંધન કરેલા
 અને સેનાની મધ્યમાં રાખી રક્ષાણુ કરેલા દુર્યોધનને દીરો. તે સમયે અર્જુન પણ તેને બંધન
 કરેલો જોઈ મહાવેગે છોડવવા સાડું પાડ્યો. વળી અર્જુનનાં સેનાધિપતિએ વિદ્યાધરેશ્વરને કહ્યું
 કે, દુર્યોધનનો બંધુ અને તમારો શત્રુ તમારો લગભગ આવ્યો છે માટે ઉભા રહો, ઉભા રહો. આ
 વચન ખેચરેશ્વરને વિષ તુલ્ય અને દુર્યોધનને પિયૂષ ગંધૂષ (અમૃતના કોગળા) તુલ્ય લાગ્યાં.
 એકજ કાળ અને એકજ વચન છતાં ભિન્ન અધિકારીઓનાં ભેદ કરી તે વચનનો એવી રીતે રસ
 ભેદ થઈ ગયો. પછી અર્જુનનો સેનાધિપતિ દુર્યોધનના બંધનને જોઈ તે ખેચરોની સાથે તીવ્ર
 બાણો કરી યુદ્ધ કરવાનો આરંભ કરવા લાગ્યો. તે સમયે પોતાના સ્નામિની સંપૂર્ણ કીર્તિનું રૂળ
 એવા દુર્યોધનને ન છોડના સાડું મહા અગિમાની સર્વ ખેચરો અતિ શૌર્યથી અર્જુનાદિકના સાથે
 યુદ્ધ કરવા પ્રવૃત થયા. એ પ્રમાણે આગળ ઊભેલી સેનાનું યુદ્ધ શરૂ થયું એટલે આયુધ ધારણ
 કરનારા કપિદળ અર્જુનને બંધન કરેલા દુર્યોધનને સમિપ લાગે જોયો. તે સમયે દુર્યોધન, અર્જુનને
 જોઈ મહા ખેદયુક્ત થયો, મુખ પણ મલિન થઈ ગયું; અને તે એવી ચિંતા કરવા લાગ્યો
 કે “હું દૈવ, તું મારા ઊપર કોપ કરીને સાંપ્રતકાળે મને મોત કાં આપતો નથી! આ બંદીગ્રહી
 અર્જુનદ્વારા મારું બંધન મુક્ત થવું તે નિરંતર મારા હૃદયને વિષ મર્મ ભેદન કરનારૂં અને મૃત્યુ
 કરતાં પણ અધિક થશે.” એ પ્રમાણે કોધે કરી ચિંતાતુર થએલા દુર્યોધનની પાસે તે ખેચરેશ્વર પણ
 આવ્યો અને જુએછે તો ત્યાં અર્જુનને દુર્યોધન પાસે ઉભેલો તેજી દીધે. તે સમયે તે ખેચરેશ્વર
 પોતાના મુલયોને દુર્યોધનના દેખતાં યુદ્ધ કરતા બંધ રાખ્યા. અને પછી તે ખેચરેશ્વર, અર્જુનનો
 મરણ કમળને વંદના કરવા લાગ્યો. તેને ઉદ્ધીન અર્જુન દૃઢ સ્નેહાલિંગન દીધું. ત્યાર પછી ચિત્રાંગદ
 અતિશય નમ્રતા પૂર્વક અર્જુનની પાસે આસન ઉપર બેઠો. તે સમયે અર્જુન ચિત્રાંગદને
 પુછ્યું કે હું ચિત્રાંગદ, આ દમ વારતા બની છે? તે મને કહો! એવી અર્જુનની વાણી સાંભળી
 દુર્યોધન સાંભળતાં ચિત્રાંગદ અર્જુન પ્રત્યે જોલ્યો કે “હું કુમાર, પૂર્વે તમને વિદાય કરી હું મારો
 નગરી ભણી હતો હતો. જ્યાં જ્યાં માર્ગમાં મને નારદમુનિ મળ્યા. તેમને મેં વંદના કરી;
 ત્યારે મારા મસ્તક ઉપર હાથ ફેરવી તે મારી પ્રત્યે આનંદ પૂર્વક જોલ્યા કે “હું ચિત્રાંગદ આ-
 ર્થવા દિવસ તું કયાં હતો? તને જોઈ મારું મન બહુ પ્રસન્ન થયું છે.” એવાં મુનિનાં વચન સાંભળી

હું બોલ્યો કે “હું સુન્નિતાથ, આદિનાથને વંદના કરવા ઇંદ્રકીલ પર્વત ઉપર હું ગયો હતો. મેં અર્જુનનો કિરાત વિનયનો કોળાહળ સાંભળ્યો, તેથી હું તેને જોવા સાઝ રચવું કર્યું. ત્યાં જઈ તેને જોયો એટલે હું અતિ વિસ્મિત થઈ મારા બંધુઓને પણ વિસરી ગયો. અર્જુન મારો ગુરુ થઈ મને ધતુર્વિદ્યા શિખવવા લાગ્યો; અને મને ધતુર્વિદ્યા પાસવાળા ધતુર્વિદ્યા શિખવા બીજા શેકેણે ખેચરો એના શિષ્ય થયા. એ સર્વમાં અર્જુન મારા ઉપર શ્રેષ્ઠ પ્રીતિ રાખેછે. પૂર્વે અર્જુન અમારે ત્યાં ઘણા દિવસ રહીને પછી ખોતાના બંધુઓને મારા સાઝ ગયો. હમણાં તે અર્જુનને આજ્ઞાપિત એવો હું પણ મારી નગરીને વિષે જાણું.” એ રીતે મારું વૃત્તાંત સાંભળી તેઓ બોલ્યા કે હું ચિત્રાંગદ, સંબંધીઓને સાથે લઈ દુર્યોધન તરફ ગુરુ અર્જુનને મારવા આવે છે. તે મારશે તો ગુરુપ્રીતિએ કરી તેનો તને પછીથી શોક ના થાય. હમણાં તેનો તું પ્રતિકાર કરવાનો વિચાર કર.” એવી રીતે નારદ સુન્નિ બોલતા હતા એવામાં મારા જોક ખેચર અતુચર આવીને મને સમાચાર કહેવા લાગ્યો. તે સમાચાર કોળાશિમાં સમિધ રૂપ થયા.

અતુચર—હું દેવ, દૈત્યવંતની પાસેજ જ આપણું કેલિવત છે, તે વનમાં વિરોધી દુર્યોધન આવીને બહુ ઊપદ્રવ કર્યો છે. તમારી પ્રિયા સુદ્ધાંએ પણ જ વનમાં પક્ષવ સરખાં પણ તેજ નથી. તે વનને તે પંદ દુર્યોધને છિન્ન લિન્ન કરી નાખ્યું. જ વૃક્ષોના પુષ્પોની સુગંધી તમારું સ્તનજલ જાણે છે, એવાં સુગંધમય પુષ્પોએ પુષ્પિત થએલાં વૃક્ષો તેણે મૂળથી ઊગેડી નાખ્યા અને જેની ઘણીઓ તોડી નાખેલીઓ છે એવાં ચંપક વૃક્ષો હમણાં દીન સરખાં થઈ પડ્યાં છે. તેને તને પુત્ર સન્માન ગણી જળ સિંચનાદિક લાલન પાલન કરી ઊછેરવું હતું, તે કદલી વન હમણાં નાશ પામ્યું છે. વળી જ વનમાં દેહીપ્યમાન રત્નના સ્થંભ અને સ્ફટિકમાણીની જને લીંતકે એકું રાજગૃહ છે; તે વનમાં બળાત્કારે રક્ષકોને મારીને તથા કાઢી મૂકીને દુર્યોધન હમણાં મરે છે. હું તે આકાશ નાજે ઊડીને આ સ્થળે તમારે સમાચાર કહેવા આવ્યો છું; મારે હું દેવ અને સમય જ યોગ્ય હોય તે ક્યારે તને યોગ્ય છે.

એ પ્રમાણે નારદની અને તે દૃતની વાણી સાંભળી દુર્યોધનને મારવા સાઝ હું મરુ રૂપે થઈ હોય કરીને થયો. આ દુર્યોધને, ધર્મેસજ્જને ઉદ્દેગ કરાવ્યો તે પાપેજ બંધન પામ્યો. તે એના અગળ સાઝ પચક્રમ મેળુ ગણતીમાં? તે સાંભળી અર્જુન બોલ્યો કે હું ચિત્રાંગદ તરીકે એના દુર્યોધનને ધર્મેસજ્જની આજ્ઞાએ મેં બંધન મુક્ત કરાવ્યો; તેનું કારણ એ કે દુર્યોધનની આજ્ઞાએ અર્જુનની ધર્મેસજ્જની આગળ કલન કરની શરણ આવી પતિનિશા નાજી ખેડેલા સજ્જન સરખાવા લાગે, તેથી દયા કાવી ધર્મેસજ્જને દુર્યોધનને છોડવાની આજ્ઞા કરી.

અને સ્ત્રી અનુભવની તથા વિચારાંગદત્તી પરસ્પર વાણી સાંભળી દુર્યોધનને મનમાં ચિંતન કરવા લાગ્યો. આ બંનેનું બોલણું અને ખાકસત ઉપર ખાક પાણી છાંટ્યા સરખું અતિ દુઃખદ લાગે છે. આરે આરા દેવને ચિત્તાર છે. તે પછી-વિચારાંગદ અનુભવ પ્રત્યે કહે છે.

વિચારાંગદ—હું અનુભવ, રાજા યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞા, પ્રસાદ યુધ્ધ પ્રમાણે અને શિરસાવધ છે. આટલું હવે મારું યુધિષ્ઠિરનો મુખબંદ પૂર્ણ ચંદની કાંતીતુલ્ય દૈદીધ્યમાન નિઃશ્વેષ કરીને કરું છું.

ત્યારપછી પ્રથમ રાજા યુધિષ્ઠિરને નમસ્કાર કરવાનું કળુષ કરાવી પછી દુર્યોધનને બંધનમુક્ત કરી વિચારાંગદ સહિત અનુભવ યુધિષ્ઠિર પાસે આવવા નિકળ્યો. થોડીવારે વિમાનની હુકમદિકાનો નાદ સાંભળી રામનું ધ્યેય અને અહુલદારક શબ્દ કરનારા બંધુઓ સહિત રાજા યુધિષ્ઠિર આકાશ-માર્ગે આવનારા દુર્યોધનને લેવા લાગ્યા. ત્યાં ચોકે વિમાનોએ યુક્ત ધ્યેયો અનુભવને સ્નેહ કરી પ્રાપ્ત યજ્ઞેવી આનંદાશ્રુની લહરીએ નિમેષોન્મય રહિત જ્યાં ધર્મરાજાદિક બંધુઓ અને કૃતીએ તથા દ્વૈપદીએ જોયો. તે સમયે મહા તેજસ્વી અનુભવને અને અતિ નિસ્તેજ જોવા પોતાના દુર્યોધન સ્વામિને લેઈ લાવુંમતીનું મન મુખદુઃખ યુક્ત મિથ્યસે કરી વ્યાપ્ત થયું. સર્વે ધર્મોદિક વિમાનથી નીચે ઉતરી ધર્મરાજાને વંદન કરતા હતા. મોવે દુર્યોધન તે સમયે ફરી નમસ્કાર નહિ કરવા નિશ્ચયપૂર્વક ચિત્તચળો હતો. કારણ તેના શરીરમાં પંગથી તે મહાદુઃખનું દુઃસ્વપ્ન વ્યાપ્ત થઈ રહ્યો હતો તેથી કરી મહાત્મા ધર્મરાજાને વિષે પણ તેને નમ્રતા થઈ નહીં. મોશ-બંધનના દુઃખે કરી ચાલવાને અસમર્થ, તેથી તે દુર્યોધનને વિમાન ઉપરથી ઉતરીને સીધા અને ધર્મરાજાની આજ્ઞા પ્રમાણે તેને ત્યાં લાવીને અપેક્ષા કર્યો. તે સમયે કૃતી દેવગણ તેની ખસે આવી તૃણ, ધાન્ય, અસન અને તાંદુલ વધાવી લઈ બહુ પ્રકારે આશિર્વાદ સંજોનો સત્કાર કરતો હતો. તેમજ ધર્મરાજા, પોતાને નમસ્કાર નહીં કરનારા એવા દુર્યોધનને અતિ પ્રીતિએ આગમન દેવા લાગ્યો. કારણ પોતાના આનાદિકની ધ્વજા ન કરતાં સાધુ-જનો પોતાના શત્રુનું મૃત્યુ દિત કહે છે.

ત્યારપછી ધર્મરાજા દુર્યોધન પ્રત્યે બોલ્યો.
યુધિષ્ઠિર—હું વત્સ, તેજસ્વી એક ચંદ્રસૂર્યને પણ પ્રસંગે પાતું રાહુના અંદિહાસમાં વાસ પ્રાપ્ત થયો, પણ તેમનો તે વાસ્તવિક પરાભવ નથી. તેમજ આ વિદ્યાધરથી તારો સ્વલ્પ પરાભવ પણ મળે નથી એકું અગ્રે સર્વ જાગૃતિ અવશ્ય જાગૃતું જોઈએ. એવું જો તે લાગીએ તો અમર-અંશ અંશમાં તો કોઈ જાગૃતું નથી પણ પરાભવનો ખેદ ફરી આ દેવ વનથી તું પણ દુસ્તિના-પર પાછો ને જ્ય તો બહુ જોઈ શક. કારણ સમ્રાટગણ સર્વ કૌરવો અનાથ હોઈને દુઃખ પામ્યા હશે, આટલું પછી હરિત્યાગ્રામાં જઈ તે સર્વ કૌરવોને સમાધ કર.

એ પ્રમાણે જાણતું કરી વન ગયે ઉત્પત્ત ધ્યેયી વસ્તુએ દુર્યોધનનો આદર સત્કાર કરી

થોડો ઘણો દુઃખિત થઈ બંધુ સહુવર્તમાન તેને યુધિષ્ઠિર રાજા હસ્તિનાપુરને વિષે મોકલતો હોય
 દુર્યોધન પણ ત્યાંથી કાળુ મોંદુ કરી ઉઠીને જતા લાગ્યો. મારવાડ દેશમાં વૃષ્ટિ થયેલું જાણ
 સ્થિર રહેતું નથી તેમ દુષ્ટયુદ્ધિ પુરુષને કરેલા ઉપકાર તેના મનમાં સ્થિર રહેતા નથી તે નિશ્ચય
 જાય છે. ત્યારપછી ધર્મરાજા, ચંદ્રશેખરને તથા ચિત્રાંગદ ગંધર્વને વિદાય કરી અર્જુન સહુવર્ત
 માન નાના પ્રકારના વાણી વિનોદ કરતા ત્યાંજ રહ્યા. આ ચરિત્રમાં આર્ય પુત્ર યુધિષ્ઠિરની જ
 દુર્યોધનની કથા, અને દુઃશાસનાદિ બંધુઓનો ઉપહાસ એ સર્વતું વર્ણન કર્યું.

અહીંયાં દ્વૈતવનમાં તે પાંડવો આનંદે કરી રહેતા હતા. એકદિવસ પ્રાતઃકાળમાં આકાશમાં
 પ્રસરેલી રજ તેઓના જોવામાં આવી. તેનું કારણ શોધતાં તેઓને માલમ પડ્યું કે હસ્તિનાપુરની
 ચતુરંગસેના લેઈને જ્યદ્ધથ દ્વૈતવનમાં આવ્યો છે. તેની સાયુધ વીર, હસ્તિ, સ્વાર અને રથાદિક વાળી
 સેનાના ચાલવાથી ઉડેલી રજ કરી આકાશ વ્યાપ્ત થઈ રહ્યું છે. થોડીવારમાં તો દુઃશાસાનો પતિ જ્યદ્ધથ
 પોતાના પરિવારસહિત કુંતીને નમસ્કાર કરવાસાગ્રં તે સ્થળે આવ્યો અને જ્યાં કુંતી બેઠી હતી ત્યાં
 જઈ તેને વંદન કરવા લાગ્યો. તે સમયે કુંતીએ ઉત્તમ આશિર્વાદ કરી તેને પરમ સંતોષ પમાડી
 તે જ્યદ્ધથ જમાઈ થાય તેથી કરી બહુ હર્ષ અને માને કરી કટલાક કાળ પર્યંત તેને ત્યાંજ આગ્રહથી
 રાખ્યો. માતાની આજ્ઞાથી અર્જુન મંત્રવડે પ્રાપ્ત કરેલી પકવાનાદિ રસવતીએ કરી જ્યદ્ધથની
 ખાનપાનાદિકની સારી આગતા સ્વાગતા કરી.

એક સમયે સર્વ પાંડવો વનમાં જંબુકીડા કરવા ગયા. તે લાગ જોઈ જમ રાવણે જનકીનું
 હરણ કર્યું હતું તેમ જ્યદ્ધથે કપટે કરી ક્રોધદીનું હરણ કર્યું. દુરાત્મા પુરુષો સુકૃત પુરુષોની સામે
 સદાય વૈર સાધે છે. અમૃત પાઇને ઊછિરેલો સર્પ અમૃત પાનારને પણ ડંખ માર્યાવિના રહે નથી.
 જ સમયે ક્રોધદીને લઈ જ્યદ્ધથ ચાલ્યો તે સમયે તે ક્રોધદી પ્રત્યેકનું નામ લઈ પોતાના પાંચ
 પતિઓને પોકાર મારતી ઊંચે સ્વરે રૂદન કરતી હતી. ભીમસેન અને અર્જુન એટલામાં પાસેજ
 હતા તેઓ અતિ પ્રિય એવી ક્રોધદીનું રૂદન સાંભળી મહા ક્રોધ કરી દોડતા ત્યાં આવ્યા. આશ્રમમાં
 કુંતી હતી તેણે ભીમાર્જુનને કહ્યું કે જો જ્યદ્ધથને જીવથી મારશો તો દુઃશાસા વિધવા થશે; મારો
 એની જીવ રક્ષા કરજો. ભીમાર્જુન ત્યાંથી જ્યદ્ધથની પછવાડે મહા વેગથી ધાયા. યુદ્ધમાં
 જોના પાહુઓ દુરાળ છે એવા તે બેયને આવતા જોઈ સેનાનો ભયંકર વ્યાહુ રચી યુદ્ધ કરવા
 જ્યદ્ધથ સન્મુખ થયો. તે સમયે ભીમસેન જમ પર્વત ઊપર વજ્ર પ્રહાર પડે છે તેમ જ્યદ્ધથની
 સેનાના હાથીઓ ઊપર ગદા પ્રહાર કરી ઘણા હાથીઓ પૃથ્વી ઊપર પાડ્યા. મહા વિષમ બને
 ભીમસેન શેઠ રૂપે થઈ જ્યદ્ધથની કટલીક સેનાનો નાશ કર્યો. અને કટલીક સેના પલાયન કરી ગઈ
 તે સમયે એકાદી જ્યદ્ધથને જમ નોરને બાંધીને તેમ અર્જુન તેનાજ પ્રાવરણ વચ્ચે કરી બાંધી લીધો.

લીમસેને અનુનંતા શાખામાંથી એક તીક્ષ્ણ બાણ લઈ તેની વડે જ્યઞ્ઞના મસ્તકનું મધ્યભાગથી મુગ્ધન કરી તેની ઉપર પાંચ શિખાકરી, પાંચી દ્રોપદીને પોતાના ખોલુમાં લઈ વૃકોદર જ્યઞ્ઞ પ્રત્યે બોલ્યો કે હું અધમ, કુંતી આતાંની આજ્ઞાએ તને હવે તો મૂકાઈ; માટે હવે અહીંથી જા. એવી રીતે પાંચાળી દેખતાં તેની દુર્દશા કરી; ત્યારે તે લજ્જાથી કરી અધોમુખી લીમસેન પ્રત્યે કહ્યું છે.

જ્યઞ્ઞ — હું બાળના ગર્વવાળા પીતોદર (મોઠા પેટવાળા) વૃકોદર, વિવેકનો ટેક છેડે દૂર કરી મારી આ દશા કરી, પણ સાંભળ તમે પાંચેના મૂલ્ય હેતુ આ પાંચ શિખા ધૂમકેતુરૂપ બાણને. જ્યઞ્ઞનું વચન લીમાનુને નિર્ભયતાથી સાંભળ્યું અને ત્યાંથી દ્રોપદીને સાથે લઈ આર્ય ધૃષ્ટિર પાસે આવ્યા. તેમને જ્યઞ્ઞનું સર્વ વૃત્તાંત કહ્યું તે સાંભળી સર્વ પાંડવોને મરસ્પર હસવા વિશે ધારણ રૂપ થયું. કોઈ સમયે તેમના આદ્યને સર્વ પાંડવો એકને છતાં ત્યાં નારદમુનિ આવ્યા. તેમનો આદર સંકાર કરી આસન ઉપર બેસી તેમને લીમસેન પુછવા લાગ્યો કે હું મુનિદ્ર, આપ હમંશું ક્યાંથી આવો છો? તે સાંભળી નારદ આનંદિત થઈ બોલ્યો કે, હું લીમસેન, દુર દુર્યોધનને તને કોતુક કરી બંધન મુકત કરાવી અહીંથી મોકલી દીધાનું વૃત્તાંત સાંભળી હું અહીં આવ્યો છું.

લીમસેન — (સ્મિત હસીને) હું મુનિ પુંગવ, અહીંયાંથી દુર્યોધન રી રીતે ગયો? હમણું તે ક્યાં હો? તે સર્વ વાન કૃપા કરીને કહ્યો.

નારદ — હું પાંડવ, ત્યારે અહીંથી તે જા નિકળ્યો ત્યારે પ્રગામાં ગરીબો પાંચેની તેના કાપા પડ્યા તેથી અવાંચ નહીં એવો, અંતઃકરણમાં જન અતિ ક્રોધ થયો છે અને જાહેર જાને બાંધેલા તેની સાથે તમારે મિત્રાચાર છે એમ ચિંતન કરી કહેરા પામતો એવો દુર્યોધન, દુરાસનના સ્કંધ ઉપર પોતાની ભુજાઓ મેલી આવતો હતો. તે સમયે આગમાં પોતાના કનિષ્ઠ બંધુઓ પણ પોતાના સરખું બંધન પામીને ચાલતા માટે અરાકત યજ્ઞેના મોઠા સંકેત કરી કોઈ પગે ઘંગાણા અને કોઈ બીજાના સ્કંધ ઉપર હાથ મેલી ચાલતા જોઈ દુર્યોધન બહુ દુઃખી થયો; અર્ધપંથ ત્યાં રીમળાનું એક વૃક્ષ આવ્યું, તે વૃક્ષની નીચે દુર્યોધનને ધીમે ધીમે લેઈ જઈને એકાંત સ્થળમાં દુરાસને બેસાડ્યો. ત્યાં તેનું સર્વ વૃત્તાંત દુર્યોધનના અંગરક્ષકોની પાસેથી સાંભળી કહ્યું મહા ખેદ યુક્ત થયો. કહ્યું ઊદાર થયેલો છે તો પણ તે દુર્યોધનનું ધીમે ધીમે શાન્તવન કરવા લાગ્યો.

કાર્ણ — હું દેવ ચિત્રાંગદ રૂપ દુસ્તર મહાપદ્મથી પાંડવોએ તને વિમુક્ત કર્યો તેમાં આપણી લેશ માત્ર ખય ન્યૂતલા નથી. કહ્યુંની વાણી સાંભળી શોકસંકટ દુર્યોધન તિરસ્કાર યુક્ત બોલ્યો.

દુર્યોધન — હું સુત પુત્ર, જ્ય અધવા પરાજય તને તું જીવીશ ત્યાં મુશી સરખોવ છે.

તેમાં કાંઈ ન્યૂનતા તારે છેજ નહીં. પૂર્વે આવો મારો તિરસ્કાર કદી પણ થયો ન હતો તે હવે
તે માટે પરાલભે મલિન થયેલા પ્રાણુ જીવીને શું કરવું છે? ચિત્રાંગદે મને બાંધ્યો તે દુઃસહ તે
વધી અર્જુને છોડાવ્યો તે તો અતિ દુઃસહ. તે કારણ માટે હું તો હવે અહીંયાંજ બેસીને પ્રભે
પવશ કરીને જિઠલે અન્નોદ્ધકાદિ સર્વ વિષયનો ત્યાગ કરી મરણુ આવે. ત્યાંયુધી પરમાત્મ
સ્મરણુ કરતાં એકાસને જમ કોઈ બેસે તેમ હું બેસુંછું. તમારું કલ્યાણ થાઓ. હવે તમે સ
જાતે હસ્તિનાપુરને સનાથ કરો.

કર્ણ—હું દેવ તું શા માટે બેઠ કરેછે! રણભૂમિમાં ધણા શૂરા પુરૂષો કદીક જાય પામે
કદીક પરાજય પામે છે. તને અર્જુને બંધન મુક્ત કર્યોછે તેમાં એઓએ શો ઉપકાર કર્યો
તેઓ જ્યારે તારી ભૂમિમાં રહેછે ત્યારે તને છોડાવવોજ જોઈએ. કુલીનજનો જે રાજની ભૂમિ
રહીને તે રાજના ઋણી છતાં તે રાજને અન્ય રાજશત્રુથી ઉપદ્રવ થાય તે સમયે તેઓ જો સહ
ન કરે તો તેમાં તેઓનું કુલીન પ્રાણું શું? માટે હું બંધુ, બંધન થયાની કે બંધન મુક્ત કરાવ્યા
વાત તારે સંભારવીજ નહીં, વિપત્તિનું સ્મરણુ કરે તો માણસને પગલે પગલે દુઃખ થાયછે.

એ પ્રમાણુ કર્યું કહ્યું એટલે પૂર્વે પરાલભ પામેલા સર્વ રાજઓએ પણ દુર્યોધનના મન
સમાધાન કરી તેને હસ્તિનાપુરમાં લઈ ગયા. ત્યાં જઈ રમત ગમતનો ત્યાગ કરી લગ્યા પૂર્વે
અધોમુખે શય્યામાં સુઈને કેટલાક દિવસ તેણું દુઃખે નિર્ગમન કર્યા. મંત્રિઓએ તેને ઊભા
આણવા ધણો પ્રયત્ન કર્યો. હસ્તિનાપુરની પોળે પોળે અને શરીએ શરીએ એવો ઢંઢેરો પી
ઠાવ્યો કે “પરિપંથિ પાંડવોને રક્ષથી, અસ્ત્રથી, મંત્રથી કે તંત્રથી જો કોઈ સાત રાત્રીમાં મારી નાખી
દુર્યોધનને સંતોષ પમાડશે તો દુર્યોધન તેને પ્રસન્ન થઈ ગળ જમાઈ એવી સંપત્તિએ મનોરમ
એવું પોતાનું અર્ક્ષરાજ આપશે” એવી રીતે ઢંઢેરો ફરતો હતો તેને કુર ચિત્તવાળો એવો પુરો
ચન નામના પુરોહિતના પુરોચન ભાઈએ આદરસહિત બંધ રખાવી કહ્યું કે “હું તે કામ કરવા સ
મર્થ છું.” તે ઉપરથી દાંડી પીઠનારાએ તેને દુર્યોધન સન્નિધિ (પાસે) આણ્યો. તે સમયે તે ક
હત, દુર્યોધન પ્રત્યે બોલ્યો કે હું રાજન એ કામ કરવા હું સમર્થ છું. હું મહારાજ, પૂર્વે મેં એ
કૃત્યા રાક્ષસીની ઉપાસના કરી આરાધના કરીછે. તે કૃત્યા જો કદી ક્રોધ કરે તો સમગ્ર પૃથ્વીને
બાઈ જાય; તો પછી તૃણતુલ્ય પાંડવો કોણ માત્રમાં? તમારું અલીષ થવા હું તેઓને સાતમે દિવસે
નિશ્ચય મારી નાખીશ. પૂર્વે પાંડવોએ મારા પુરોચન ભાઈનો વધ કર્યોછે; તે કારણુ પણ તેઓ માર
શનુછે. એવી તેની વાર્તા સાંભળી દુર્યોધને પ્રસન્ન થઈ દાનમાં તેને ઉત્તમ બક્ષીસ આપીને ઉ
ર્પિત કર્યો. તે લેઈ પોતાને ઘેર જઈ ઉત્તમ ઉપચારોએ કરી તે કૃત્યાનું જપ તપ આરાધના
વિગરે કર્મ હમણાં તે પ્રાણુ કરેછે. હું ભીમસેન, તમોને અતિ દુઃખ પ્રાપ્ત ન થાય તથી વર

કરી તમેને આ વૃત્તાં જાણ કરવા હું આવ્યો છું. એ દુષ્ટતા કૃત્યાનું એ પુરોચનના ભાષ્ય
જન્મથી આરાધન કર્યું; ને તે કૃત્યા પણ અતિ દુર્ભ્યા છે, તેની બનોવૃત્તી અતિ રોઢ છે, તે
ધીજી રક્ષાસે કરતાં વિષ્ણુ છે, તેનું ભીષ્મત્વ અદ્વિતીય છે અને તે ત્રિભુવનમાં પ્રખ્યાત છે.
તે કૃત્યાનો એ વિષ્ણુ ઇષાસક છે. દુર્વિદ્યાદિમાં અને સુદ્ધ કર્મને વિષે તે પુરોહિત મહા કુશળ
છે. તેથી જ આરાધના સંપૂર્ણ થશે તો તમારા પ્રાણ હરણનો મને નિશ્ચય સંદેહ થાય છે. એ
કુશલ પ્રાણધી તમને મહા ઉપદ્રવ પ્રાપ્ત થવાનો આરંભ થયો છે. પિશૂન હોય તે મહાત્મા
જનોમાં પણ વૃથા વેર વસાવે છે અને સાધુ હોય તે તે વિપત્તિનો નાશ કરવા વિષે યત્ન કરે છે.
આટલું સૌમ્ય, એ કૃત્યાના પ્રતીકારથી તમારે કાંઈ ત્વરિત યત્ન કરવો જોઈએ.

એવું કહીને નારદમુનિ ત્યાંથી વિદાય થયા. તે સમયે ગદાપાણિ વૃકોદર ત્વરાએ ગદાને
ઊંચી કરી, જટ ખંડ યુધિષ્ઠિર પ્રત્યે ખોલ્યો કે હું આર્ય, તે કૃત્યા અહીં આવતી જોઈશ કે તરતજ
આ ગદાવડે તેના ખંડ ખંડ કરી નાખી તમારું રક્ષણ કરીશ.

યુધિષ્ઠિર—હું જાણ, તું કહ્યું છે તે સત્ય છે. પરંતુ એ તને દૃષ્ટિગોચર થશે ત્યારે તું એને
મારીશ ના! પણ એનો રાક્ષસજાતી, અનેક પ્રકારના છળ કપટ જાણનારી અને અદર્શ વૈરીણી છે.
શુભ વૈરીને મારવા સમર્થ હોય તે પણ અસમર્થ થઈ જાય છે. આટલું સર્વ અપાયનાં નિવારણાર્થે
એક ઇષાધ હું ખતાવું તે તું સાંભળ. સર્વ વિપત્તિઓને કર્મ દૂત કાવે છે; ને તે સમગ્ર વિપત્તિ-
ઓનો નાશ પાંચ ધર્મ કર્મથી જ થાય છે; આટલું એક ધર્મ આ સમયે આપણે ચિત્તને વિષે
ધારણ કરવું જોઈએ. એ ધર્મરૂપ કર્મ તે વિપત્તિ રૂપ વૃક્ષનાં મૂળને કાપી નાખે છે, તેજ ધર્મનો
સંપ્રતકાળે આપણે સંચય કરવો યોગ્ય છે.

એવાં યુધિષ્ઠિર રાજાનાં યત્ન શિષ્યામણી તુલ્ય ગાંધી સર્વ જાણીએ સુકૃત્ય ચર્પાને વિષે ખોત
પોતાના મનને જગૃત કર્યું. ખાવું; પીવું નિક્ષા વિગેરે સર્વ વૈભવનો ત્યાગ કરી નિર્જન પૃથ્વીયે જઈ,
પૃથક પૃથક સ્થળે, પ્રસંગિત જીજ્ઞાસા કરી, દુઃખ મનથી, એકાગ્ર ચિત્તે કરી, ઇંદ્રીઓ વશ કરી હિતક-
રિષ્ણ આસન કરી આત્મારામમાં મનની રિચરતા કરી, થી પાંચ પરમેશ્વર સાત દિવસ સુધી ના-
શામ ધ્યાન કરવા લાગ્યા. કિંચિત્ કાળ પણ આસન તજ નહીં. એવી રીતે દુષ્ટ કર્મનો કાય કરવા
અરહત તત્ત્વમાં સર્વ ક્ષીન થઈ ગયાં. સંસારની સર્વ વ્યવસાઈ તજીને કાય ક્રમે પસંદ કરી બ્રહ્મ-
મયંત્ર ધારણ કરેલા પાંડવોના પંચપરમેશ્વરના ધ્યાનમાં છ દિવસ વ્યતીત થયા. અર્જુને એક પગ
ઊપર ઊભા રહી કાઉસ્મગ્ગ ધ્યાને નવકાર રૂપ મહા મંત્રના જપ વિષે એકાગ્ર ચિત્ત થઈ છ દિવસ
કાઢ્યા. તેમજ ભીમસેન, નકુળ, સહદેવ, કૃતી, કૃષ્ણ અને યુધિષ્ઠિર એ સર્વેના આદર સાહિત
અને નિજ સહિત અનુજ્ઞાનમાં છ દિવસ વ્યતીત થયા. સાતમે દિવસે કૃત્યાથી ભય હિતપત્ર થનાર છે

એમ બાણી ઉત્કંઠિત થયેલા સર્વ પાંડવો પોત પોતાની પાસે રાજાસૂત્ર રાખી ધર્મયુક્ત થઈ
લાગ્યા. તે સમયે જાણે શાંત ચિત્ત એવા પાંડવોએ ધણીવાર સુધી સ્તુતિ કરેલો વીરસ
કરી પાંડવોનો આશ્રય કરી પાસે રહ્યો હોયના! એવો શોભતો હતો. ત્યારપછી આસપાસ પ્રમાણે
અને ઊંઠના કંઠ ઊપરના કેશ સરખો ધુમ્મકાર એવો ધૂળનો સમુદાય ઉડતો પાંડવોએ જો
વળી અતિશય વેગે ધાવનારી અને વિસ્તીર્ણ આકાશ જાણે વ્યાપ્ત કરી લીધું છે એવી મોટી વોહ
સેના તેઓએ જોઈ. તે પછી બીજી સેનામાં વિજળીના સમુદાયને જોયો એ જાણ્યો છે અને
સરખું સૂચળ અને ઝરતાં ગંડસ્થળ જોયોનાં એવા હાથીઓ પાંડવોએ જોયા. પછી હાથમાં લીધે
ધારણ કરનારા અને અતિ લયંકર એવા તે સેનાના દ્વારપાળો પાંડવો પાસે આવી એની કી
લાપણ કરવા લાગ્યા કે હું વનચરો, આ સ્થળ તમે ઊતાવળે છોડી જાઓ. અહીંયાં ધર્મ
રાજા આવીને નિવાસ કરશે. એ પ્રમાણે તેઓનાં દુર્વચનોએ કરી ભીમસેન અંતઃકરણમાં
બળાત્કારે શાંતિને દૂર કરી તત્કાલ મહા ક્રોધ વાળો થયો, અને અકસ્માત તિરસ્કાર થયો
સૈદ્ધાકાર બની યુદ્ધ વિષે સજ્જ થયેલા અને ક્રોધે કરી કંપિત એવા આહુ હંડમાં ગદા ધારણ
વૃક્ષોદર ખોલ્યો કે “હું દુષ્ટો, તમારામાંથી કોના ઉપર કાળે કટાક્ષ કર્યો છે? તલક નાંખો
મસ્તકનો મણી બળાત્કારે હરણ કરવા કોણ પુરૂષ ઇચ્છા કરે છે? અમે અહીંયાં સુખે જી
વાઓને કોણ કાઢી મૂકનાર છે? અમે અહીંયાં રહીએ છીએ માટે તમોને અમે કાઢી ન
લીએ છીએ.” એમ કહી મહા ક્રોધોદ્વિગ્ન થઈ ભીમસેન ઉઠ્યો અને તે સર્વને ગળેથી ઝાલી
ફેંકી દીધા. ગરીબા મારથી જન્મ દશે દૂર જઈ પડે છે તેમ તે કોશ કોશ જઈને અંતરે દૂર
પડ્યા અને આક્રોશ કરવા લાગ્યા. પછી વળી તે ઉઠીને પોતાની સિદ્ધ થયેલી સેના પ્રત્યે
કરી અને અર્ધ નિમેષમાં તે સેનાને પાંડવોની પાસે આણીને પાંડવોને ઘેરી લીધા. અહીં
અતિશય તપના તેજ કરી પ્રકાશમાન થયેલા પાંડવોએ પણ “આપણી વિનાપરાધે અવગત
એવું ચાની પોત પોતાનાં આયુધ લીધાં. પછી સંગ્રામ વિષે જોયોએ જોયો ઉદ્વોગ કર્યો છે
અને જે સૂત્ર રાજાસૂત્ર ધારણ કરેલાં છે એવી તે સેનામાંના વીરોની આગળ કરેલી સેના, કો
શિશુની જેમ હસ્તિઓની સેના નાશ પામે તેવી રીતે નાશ પામી પડાયન કરવા લાગી. તે સમયે
તે સેનાની પાછળ પાંડવો ધાયા એટલે અહીંયાં આશ્રમમાં રાજ ચિત્ત ધારણ કરનારો કોઈ
આવી પ્રવેશ કરવા લાગ્યો, ત્યારે ધર્મમાં તત્પર અને છ દિવસનાં અપવાસી એવાં કુંતી
કૌરવી બેઠે જઈએ તે પર પુરૂષને જોઈ મહા ભોળ પામી પાંડવો પાસે ન હોયથી એવો
જાણીને પોત પોતાનાં નેત્ર મીચી જઈ દુઃખમાં ગિતેશ્વરનું સ્મરણ કરવા લાગીઓ. એવા સમયે
તે સમયે હજી પસારી કૌરવીને બળાત્કારે ઝાલીને અદની ઉપર બેસાડી અને પોતે

અત્યંતી કિપર બેસી લઈ ચાલ્યો. તે સમયે કૌપદીએ હૃદય વિદીર્ઘ માથ એવું અતિરાય ઉપચરવે
 રૂદન કરવાનું આરંભ્યું; તે પાંડવોએ શબ્દભયું, ત્યારે તે સેનાની સાથે યુદ્ધ કરતું મૂકી દેઈ કૌપ-
 દીનું હૃદય કરનારો તે પુરુષની ભાષી મહા વેગથી ધાધા. પાંડવો આવે એટલામાં તો તે પુરુષ કૌ-
 પદીને લઈ અતિ વેગવાન પોતાના યોગે કરી પોતાની સેનામાં આવતો રહ્યો. હવે એક તરફ તે
 રાજાનું સર્વ સૈન્ય અને એક તરફ પાંચ પાંડવો; તથાપિ તે બળશાળી પાંડવોને કિંગિત પણ દોભ
 થયો નહીં. “અમારી પ્રિયાનું હૃદય કરી તું ક્યાં નાશી બનયછે! ક્યાં નાશી બનયછે!” એવું
 કહી તેના કિપર અર્જુને બાણવૃદ્ધિ કરવા માંડી. અને તે રાજાની સેનારૂપ સમ સમુદ્ધને પોતાના
 બાણે કરી શુક કરી નાખવા અર્જુન અગસ્તરૂપ આગરણ કરતો આગળ વધ્યો. એ પ્રમાણે
 ત્યારે પાંડવો યુદ્ધ કરતા કરતા સમિપ આવ્યા ત્યારે તે રાજા કૌપદીને શાપકાના મારે તાડન
 કરવા લાગ્યો. એવા તે તિરસ્કારરૂપી તાપે કરી, શૂર્યના તાપે કરી અને તપશ્વર્યોએ કરી તે પાં-
 ડવોને તાલુને શોષણ કરનારી તૃષા પ્રાપ્ત થઈ. તે તૃષાના અતિરાયે કરી અત્યંત ગ્લાન થયેલો
 ધર્મરાજ પોતાના બંધુઓ પ્રત્યે ભાષણ કરવા લાગ્યો કે હું વત્સો, અને તૃષા બાહુજ પીડ કરે છે.
 ક્રોધન તૃણસરખી પત્રોની પંક્તિએ કરી જે “જળ પાસેજ છે” એમ સૂચન કરનારું એવું અતિ
 પાસે ગ્રામી બાહુજ ભણી વડવૃક્ષ છે તે તમે બુઝ્યો! ઇંદ્રનીલમણી સરખાં નેત્રને પ્રિયકર પત્રોએ કરી
 યુક્ત એવું આ વડવૃક્ષ દૂરથી જોતાં મને બંધુ સરખું સંતુષ્ટ કરે છે. એ વૃક્ષની ગ્રામી બાહુજ
 પંથિજનોના આશ્વાસન હેતુ સેતુ (પાળ) રચેલો છે. તે સેતુ, “પાસેજ વિસ્તીર્ણ સરોવર છે” એવું
 તૃષાવિજનોને સૂચવે છે. વળી વંજુજ કચુતર, ચક્રોર, અને કાક એવાં વિવિધ જાતીનાં અને વિ-
 વિધંગનાં વિહંગો એની આસંપાસ ફેબરવ કરે છે; તે જાણી જળ વૈભવના પંદીજન હોયના! એવા
 ભાસે છે. વળી એ સરોવરમાંથી મૃગનાં ટોળાં ફટલાંક નિસરે છે અને ફટલાંક પ્રવેશ કરે છે. તે
 માટે એ સરોવરનું જળ નિર્ગળ, સ્વાદિષ્ટ, નિર્દોષ અને પીવાયોગ્ય હોયજ. આપણને જોઈ કૌ-
 પદીનું હૃદય કરનારો આ ચોર પુરુષ જ્યાંસુધી રિલંમ કરે છે, તેટલા સમયમાં તમે જળ લઈ આવો.
 હું જળપાન કરી તૃષા રહિત થયા પછી બાહુ બળે કરી એ શત્રુને નિલય યમપુરીમાં પોચારી
 આપણી પ્રિયાને પાછી લાવીશ.

એવું કહી તે સરોવરમાંથી ઉતાવળે જળ આણવા સાઝ યુધિષ્ઠિરે નકુળ અને સહદેવને
 મોકલ્યા. પછી તે બંને જણે ઉતાવળે તે સરોવર પ્રત્યે જઈ યથેચ્છ જળપાન કર્યું, અને ક્રમજ
 પત્રના દરીઆ કરી તેમાં જળ ભરી લઈ પાંચ છ ટાકાં આગળ ચાલ્યા. પછી તેઓ પ્રાપ્ત થયેલી
 મૂર્છાને ન સહન કરનારો હોમને પૃથ્વી ઉપર ઢળી પડ્યા. વિદારણ કર્યું છે જણે મર્મસ્થાન
 એવાં કર્મો પ્રાણી માત્રને વિદ્યમાન કરે છે. પાણી લાવતાં વાર થઈ તથી રાજા યુધિષ્ઠિર અર્જુન

પ્રત્યે બ્રોહ્મો કે હે વત્સ તું વેગથી જા, જા આણવા સાંઝ મોકલેલા કનિષ્ઠ બંધુઓને કેમ જા
તે વૃત્તાંત તું જાણ અને ઉતાવળો ત્યાં જઈ પાણી લાવીને મારી તૃપા હણુ કર. એમાં પુ
વચન સાંભળી અતિ ઉતાવળે ગમન કરનારો અર્જુન તે સરોવર પ્રત્યે જઈ પોતાના પાણી
પ્રિય ગંગા નદી સહદેવને મૂર્ચ્છિત થયેલા દીઠા. તેઓને મૂર્ચ્છિત જોઈ અર્જુન
હસકાં ભરી વિશાપ કરેછે.

અર્જુન—હે વત્સો, તમોને આ દશાએ કોણુ પ્રાપ્ત કર્યા? હે વત્સો, તમે વેદો
આર્ય યુધિષ્ઠિર બહુ ખેદ પામેછે; તે માટે તેને સત્કાર પૂર્વક જા સમર્પણ કરો. હા
આ અજોશાપાયુ તણ મને કહો કે તમોને આ મહાભય કોણુ ઉત્પન્ન કર્યું? જો તે મને
તો તું તેને દાસન કરે. કિંવા ધર્મરાજની પ્રથમ તૃપા મરાડી પછી આ વિપત્તિને પત્તે
પ્રતિદાર કરીશ એવું વિચારી, નાશિકામાંથી અને નેત્રોમાંથી પાણી ઝરેછે એવો અર્જુન,
આમાં જઈ પોતાનું જાનન કરી યુધિષ્ઠિરને માટે જા લઈ ચોડકે દૂર ચાલ્યો. અને
જોઈ ત્યાં હાથમાં પાણી લીધુંછે એવો અર્જુન, નદી અને સહદેવની પાસે આગ્યો
તે પાણી ત્યાં મૂર્ચ્છિત થઈ જોની પાસે ચીજો પાણુ પડ્યો. તેને આવતાં ઘણીવાર થઈ
ધર્મરાજ ભીમસેન પ્રત્યે બ્રોહ્મ.

યુધિષ્ઠિર—હે વત્સ, નદી સહદેવની શોધ આણવા અર્જુનને મોકલ્યોછે તેને
કેમ થઈ? આટલું સ્વભાવિક પ્રીતિએ શોભનારા કનિષ્ઠ બંધુવર્ગનું વૃત્તાંત ત્યાં જઈને તું જાણ
પાણી આણીને મને તૃપા સંહિત કર.

એમાં જોઈને યુધિષ્ઠિરનાં વચન સાંભળી ભીમસેન તે સરોવરની તીરે ગયો. ત્યાં પોતા
બંધુઓને મૂકે દુઃખ થઈ પડેલા જોઈ ભીમસેન વિશાપ કરવા લાગ્યો કે “હે વત્સો, તમે
અવશ્યક ક્યોયે પ્રાર્થ થઈ? અર્જુનનાં તમોને આવી અવદશા પ્રાપ્ત થઈછે અને ત્યાં રાત પુરિ
દુઃખને છે તેથી કહેવ પડેછે. વળી કોઈએક આપણા શત્રુએ દ્રૌપદીનું હણુ કર્યું છે. અને
કેવિલાસ એકાદીકે, એને એક પછી એક દુઃખ પછવાડે આવી રહેલાં છે. અને તે
મારી રીતે આપણી સાર દેવ દેવે દી દુઃખ ઉત્પન્ન કરેછે તે દારણ શું હશે? તે તું જાણ
કરે. અને હે વત્સો પ્રથમ આ પાણીના યોગે યુધિષ્ઠિર રાજની તૃપા મરાડી પછી તે
વત્સ પ્રતિદાર કરેલા. એવી રીતે રોડે કરીને પછી ભીમસેન તે સરોવરમાં જઈ તમાને તણ
પાણી પાણુ અને અતે યુધિષ્ઠિર તણ તે પાણી લઈને ત્યાં પોતાના કનિષ્ઠ બંધુઓ પાસે
ત્યાં જઈ આગ્યો એવું તે પાણુ મૂર્ચ્છિત થઈ બંધુઓના સરખી અવદશાને પડ્યો. વળી
તેને પાણુ ત્યાં જઈને પાણુ પડ્યો તે યુધિષ્ઠિર રાજ વિચારેછે કે ભીમસેન પાણુ આપવામાં

સગા છે તો આવી રીતે ભીમસેનથી મારો કેમ અનાદર થયો? માટે સર્વ આચરણોને વિષે ચતુર અને શૌર્યરૂપ શક્તિની ઉત્પત્તિ હતું સમુદ્રનું હોયના! જ્યાં તે મારા ચાર પાંચુઓનો હું પોતે બને જઈને હવે શોધ કરેછું. એવો વિચાર કરી શોક કરી જતું ચિત્ત વ્યાપ્ત છે એવો કુંતીના પુત્રોમાં અંત્રલ તે ધર્મરાજને, સરોવર તીરે નહીં ત્યાં ચારે ભાઈઓની મૃત્યુતુલ્ય અવસ્થા થયેલી જોઈ જોયે સ્વરે વિશ્વાપ કરવા લાગ્યો અને અત્યંત વિગ્રહ થઈ ભાણુ કરવા લાગ્યો.

યુધિષ્ઠિર—હવે વત્સો, તમે ચારે જણોએ આ વનનેવિષે મને એકાકી કેમ તજ્યો? શત્રુરૂપ પવનોને ભેદન કરનારા તમે ચારે કેવળ દંતજ હોના! અને તેણે કરી હું ઇંદ્રનો એસવતે સરણો તાપ રહિત હતો. વળી જેમ મધોદાસહિતના ચાર સમુદ્રોએ વેશિત એવી પૃથ્વીનો દેહ અંધધ છે તેમ તમે ચાર મધોદશીળ ભાઈઓથી વેશિત થયેલો હું શત્રુઓએ અંધધ હતો. હા વત્સ ભીમસેન, મારો ત્યાગ કરી સાંપ્રત આ નિદ્રાએ તું કેમ મૂતોછે? હું દુઃખીમારાની ઉપેક્ષા કરતી તને યોગ્ય છે? અરે હજી તે તારી ગદાએ કરી દુર્યોધનનો ઉચ્છેદન કર્યો નથી; અને દુરાસનના વંશસ્થળનું ગદાએ કરી વિદીર્ણું કર્યું નથી; ન તે પેલેલાં તે મારો કેમ ત્યાગ કર્યો? જે પુરુષાર્થ કરી તે હેઠળ, બક અને કિંમ્બીરને યમના ધરના અતિથિ કર્યા, તે તોડે પુરુષાર્થ (પરાક્રમ) હમણાં ક્યાં ગયું? તું સિંહ જેવાએ મને વનપ્રદેશમાં તજ્યો, તેથી હવે વૈરીરૂપ મૂંગા માંદે આક્રમણ કરશે. અરે હવે વત્સ અર્જુન, તું મારા પ્રાણ સાથે રહેનારો છતાં હું જીવતાં તારી આવી અવસ્થા કેમ થઈ? (અર્થાત્ તારા વચ્ચે અને મારા પ્રાણ વચ્ચે ભિન્નત્વ નથી એટલે તું અને મારો પ્રાણ એક જ છે.) હવે વત્સ તું ખજાજનોના મનોર્થ શીદ પૂર્ણ કરેછે? જે ગાન્ધીવ ધનુષ્યે કરી તથતાલવ શક્તિસોને મૃત્યુની સાથે આસિંગન કરાવ્યું તે ગાન્ધીવ ધનુષ્યનો તે ત્યાગ કેમ કર્યો? એની ઉપર અપ્રીતિ કરવાનો સમય ન છતાં તારી પ્રીતિ કેમ નથી? અંધાપિપર્થ દ્રૌપદીનો પરાભવ કરનારા કૌરવોદિ શત્રુઓનો નાશ કર્યો નથી. હવે વત્સ, શત્રુઓની ઉપર પરાક્રમ કરવાનું વિસરી નહીં તું કેમ મૂતો છે? હમણાં પણ પ્રાણપ્રિયાનું કોઈ શત્રુએ હરણ કરેછું તેની પાસેથી તેને છોડવ્યાવિના તને ધોરનિદ્રા કેમ આવીછે? હવે વત્સ ગાર સંવત્સરની આપત્તિ પૂર્ણ થઈને હવે સનુદ્ર કિતરી ગૌપદમાં કેમ ભુરેછે? અરે! તું દૈવયોગે આ દશાને જ્યારે પ્રાપ્ત થયો, ત્યારે હવે કણુંના સર્વ મનોર્થ સંપૂર્ણ થયા. હા વત્સો નંદન રાહદેવ, તમને આ અવસ્થામાં પડેલા ભેદને તો માંદે દુઃખ વિદીર્ણું થઈ જાયછે. વનવાસની અંધ પૂરી થયે જ્યારે પાછો હું નગરમાં જઈશ ત્યારે ગાદીમાતાને શો કિતાર દેશા? એવી રીતે વિગ્રહ થઈ યુધિષ્ઠિર રાજ વિશ્વાપ કરતો હતો. તેને જોઈ કોઈએક ભિષ્મ તેની પ્રત્યે બોલ્યો કે, “હવે સ્થિત પુરુષ, તારી પ્રિયાને જે કોઈ હર્ષ ગયોછે તે તેનું મોહવાનું વજ્ર ઊતારી તેને આપણનો માર

મારે છે, અને તેથી તે તારી પ્રિયા. “હું આર્ય પુત્ર, હું આર્ય પુત્ર” એમ કહી રહત કરે છે. આ આર્ય બંધુઓ ક્રોધાગ્નિક કારણે મૂર્ચ્છિત થઈ પડ્યા છે પણ એ તો સરોવરના પવનના સ્પર્શને એમની મેળે અનુક્રમે ઊઠ્યા; માટે સાંપ્રત તો તું તારી પ્રિયાને શત્રુ પાસેથી ઉતાવળે બચાવે. પોતાની સ્ત્રીનું રક્ષણ ન કરવું એ પુરુષોને મોટું કલંક છે.” એવાં તે ભિક્ષુનાં વચન સાંભળીને એકરી સંતપ્ત થઈ સરોવરમાં જઈ જળપાન કરી યુધિષ્ઠિર રાજા મહા વેગથી પોતાની પ્રિયાને બચાવે. સાંઝે ધાયો; પણ જ્યાં ભીમસેનાદિક મૂર્ચ્છિત પડ્યા હતા ત્યાં આવ્યો કે તે પણ તેઓની પાસે મૂર્ચ્છિત થઈ પૃથ્વી ઉપર પડ્યો. એ પ્રકારે તે પાંડવોને અતિશય મૂર્ચ્છા પ્રાપ્ત થઈ, તેઓ આકાશમાં સંચાર કરનારા દેવોએ “પાંડવોને મૃત્યુજ પ્રાપ્ત થયું” એમ જાણ્યું. વળી તેઓ મૂર્ચ્છિત જોઈ અરણ્યનાં સર્વ પશુ પંખીઓ ચારો તજીને તે સ્થળે એકઠાં થઈ શોકાશ્રુ નાચવા લાગ્યાં. તે સમયે સમસ્ત જીવો પણ આનંદ રહિત થયાં. કુટલોક કાળ વીતી ગયા પછી સમસ્ત પ્રાણીમાત્રોના આનંદ રૂપ નૂતનાંકુરે સહુવર્તમાન પાંડવો મૂર્ચ્છાથી સાવધ થઈને ત્રો ઊભાડીને લાગ્યા તો રત્નમાળા જમાં છે તેણે કરી સુશોભિત અને પવિત્ર એવા કર્મક્રિની પત્રના દ્વીપમાં જાળીને તે જાળે કરી ક્રૌપદી પ્રત્યેક પાંડવ ઉપર સીંચત કરે છે, તથા વસ્ત્રના પાલવે કરી વારંવાર વાયુ જોળે છે ને નેત્રાંશ્રુએ સિંચત કરે છે, એવી કૃતિને પોતાના અગ્રલાગે તેમણે વળી તે સમયે રૂદ્રનાશ્રુએ નેત્ર જાળોનાં પરિપૂરિત થયાં છે એવા સ્વજન સરખા આકાશ રિંગો અને વનગરોએ કરી આકાશ અને ભૂમિ વ્યાપ્ત થએલાં તેમણે જોયાં. પછી પાંડવો ગામ થયા ત્યારે કૃતિએ બહુ હર્ષે કરી પોતાના વસ્ત્રના પાલવે તેઓના શરીર ઉપરની રક્ત ધારી નાખી. એવા તે પાંડવો સર્વ દિશાભણી અવલોકન કરતાં છતાં પોતાની પાસે ઊભે પડીને બહુ નિંદા પૂર્વક પૂછવા લાગ્યા કે હું પ્રિયા, તારું હરણ કરનાર પાપીશિરોમણી પુત્રનો? ન શુંદર પ્રુષ્ઠમાળા ધારણ કરનારી તું કમળ પત્રના દ્વીપમાં રત્નમાળા નાખી પાળી બેસી તે પાળીએ અમારા ઉપર સિંચત કેમ કરે છે? તે વૃત્તાંત અમને ઉતાવળે કહે. સર્વ સમક્ષ ક્રૌપદી યુધિષ્ઠિર પ્રત્યે જોડી.

ક્રૌપદી - જો સમયે તમે જ્યારે પાણી પીવા અહીંયાં આવ્યા તે સમયે તમારે જાણવું ત્યાં મેં સીંચ નહીં. તે કોણ હતો અને શું? ૧ પાંડવો અને પછી. વનમાં હું પોતાને એકાકી દીસતો લાગી, અને સંપૂર્ણ શાપ તમી હું આર્યપુત્ર તમે ક્યાં ગયા? મારું રક્ષણ કેમ? અરણ્યમાં અહીં તહીં ફરવા લાગી. એ એક દિવસ અને પાંચ મહાવાય હતો ત્યાં તમારો શરીર દૃઢ પાસે

મૂન્યવતના લયંકર માર્ગનિવેશ શા માટે લખેછે? તું મારી સાથે આવ્ય, તારા પ્રાણુવત્તો અહીંથી
 ખસેલ મૃતપ્રાપ્ત થઈ પડ્યા છે તે તને હું દેખાહું. એવું કહી અને તેણી તમારી પાસે આવી,
 વળી ફરી માતાને પણ તે બિલ્લ અહીંયાં લઈ આવ્યો. તે સમયે તમોને મૃતપ્રાપ્ત જોઈ ફરીતે
 અને અને તેઓમાં અત્યુ આવ્યાં. અને અતિશય શોક કરી અને વ્યાપ્ત થઈ જઈ હતીઓ એટ-
 લામાં સહુસા કિલ્લિકારવ અમારા સાંભળવામાં આવ્યો; ને જોઈએ છેએ તો; પહોળું મુખ કરી
 દાઢ કંકણવતી હતી તેણી કરી લયંકર; પિંગળનેત્રવાળી, પીળા કપાળાળી, શ્યામવંશી અને કૃતકારિ
 કરી કલ્પેત અત્યંત દુઃખદાયક એવી એક રાક્ષસાળીને ત્વંશી અંતરિક્ષ માર્ગે આવતી અને દીધી.
 દૂશી તેનો અત્યંત ભેરવાકાર જોઈ અને અતિશય ભય પામેલીઓએ નિશ્ચય કર્યો કે તેને
 કૃત્યા આવી. તે સમયે અને અત્યંત ભયાતુર થઈ કંપનાં લાગીઓ. અમને કંપનીઓ જોઈ
 સ્નેહ કરી એવું સદ્ગાદિત ચિત્ત થયું એવો તે પિતાતુલ્ય દયાળું ભિલ્લ અંતર્ધાન થઈ અમારું
 હિત કરવા વિષે ઉદ્વેગ થયો; એટલામાં કૃત્યા નહક આવી, તેણી તમોને મૃતપ્રાપ્ત જોઈ પો-
 તાની પાસે રહેતારી ખીલ પિંગળા નાંમની રાક્ષસી પ્રત્યે ભાષણ કરવા લાગી કે હું પિંગળા, આ
 મરણ પામેલા પાંડવોને મારવા સાદૃશ્ય તે દુરાત્મા બ્રાહ્મણને મને મોકલી છે કે શું? માટે આ પાં-
 ડવોનું મરણ નિંકપદ છે કે કૃત્રિમ છે? તે તું તેમની પાસે જઈ સારી રીતે જાણું. એવાં સ્વા-
 મિનીનાં વચન સાંભળી તમોને જોવા સાદૃશ્ય તે પિંગળા, પાસે આવી. તે સમયે તે દયાળુ ભિલ્લ
 તેની પ્રત્યે બોલ્યો કે હું પિંગળા, મૃતકને સ્પર્શ કરવો તને મંગળકર્તી નથી. આ પુરૂષો તો
 મરણમાં વિષપાન (જળપાન) કરી મરણ પામ્યા છે; એમાં સંશય નથી. વળી હું મંરી, પાંડવો
 બે કિંમિત પણ જીવતા હોત તો પોતાના વિપક્ષિઓનો હાથ કરવા તેઓ નિશ્ચય કરી પરાક્રમ
 કરત. વળી હું મંરી, શિઆશ્વણી અને કૃતરી ધૃત્યાદિક નિય શાપહો, મૃતક ઉપર જઈ જોસેછે અને
 માંસ ખાયછે; પણ સિહવધુ તો જીવતા હસ્તિઓના ફલસ્થળો ઉપર જઈ જોસેછે. એ પ્રમા-
 ણનાં ભિલ્લાનાં યુદ્ધિતયાનાં વચન સાંભળી પિંગળારાક્ષસી આકારમાર્ગે કરી પાછી જઈ કૃત્યાને તે
 વતેમાંન કહેવા લાગી. તે સમયે તે કૃત્યા પોતાને દ્રસવતારા બ્રાહ્મણનો નાશ કરવા ત્યાંથી પાછી
 કરી. દુષ્ટપુરુષે કરેલો પ્રયોગ તે પ્રયોગ, કરનારા દુષ્ટપુરુષનો નાશ કરેછે. તે કૃત્યાનાં ગયાં
 પછી ફરી ત્યાં હું અને જીવીઓ તમારી પાસે આવીઓ; અને રૂદન કરવા લાગીઓ. તે
 સમયે નાગરાજનું વચન અને સાંભરી આવ્યું; તે મેં તરતજ ફરી માતાને કહ્યું કે હું દેવ, મારો
 કણીભૂષણનાં કમળ છે તે અદ્યાપિ પ્રકૃષ્ઠ છે, માટે આ તમારા પુત્રોનો પ્રાણુવિયોગ થયો નથી.
 પરિણામ પાંમનાશ કોઈએક વિપત્તિરૂપ વશજ કરી આ પાંડવો માન મૂચિત થયા છે.
 માટે એઓની મૂચઈ ટળે એવો કોઈ ઉપાય આપણું સોધવો જોઈએ. એવું બોલનારી જ

તના સૌભાગ્યપ્રાપ્તિને કારણે આદ્યપુત્રન વિશે વિચિત્ર દર્શાવે પડેલી તે સતી સ્વપુત્ર
 સંપત્તીની મીઠી મઠી જાણે અને દિકરોના અપકારથી છતાં તેને પુત્ર એવા ખાંડેને લેજે અને
 મુખે ઉકાચાળા ઉપર આપ્યો હોયનાં મિત્રો દીશવ લાગ્યો. અને તે ખાંડેને પાસે કરે
 સાફ જાણે પ્રાર્થના કરતો હોયનાં. તેમ મુખે લાંચકરે પોતના દિકરોના હાથે કરી તેઓને
 સ્પર્શ કરતો હતો ત્યારે પછી ક્રોધદીપ્તિ ફૂટ, ધન્ય અને વનમંદ પુત્રને પાંડવો મતાવમં
 પ્રકાશિત કરીને નવીન રસપુત્રન ગરોધ કિનારે કરે લાગી. પછી પોત પોતના આરામ ઉપર
 વિશ્વન થયેલા પાંડવોને ફરીએ સર્વ જોતનાં પીરસ્યું છતાં તે પાંડવોને એવી મિત્રા પ્રાપ્ત મઠે કે
 કહીંથી પણ આ સમયે કોઈ નવોમય સત્પાત્ર ને પ્રાપ્ત થયે તો અને જીવનની અનુગ્રાહ
 છે એમ જાણીએ. કારણ, જે પુત્રને આજી જોતને કમયે સત્પાત્ર પ્રાપ્ત થાય તે પુત્રપાત્ર
 પુત્ર ધન્ય છે. અને જે પુત્ર ન્યાયે સંપાદન કરે તું દ્રવ્ય મુલ્યને ટાળે જીવનની જેમ પાવે, તે
 તેજ મોટાપણું પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રમાણે તે પાંડવો મિત્રા પુત્ર હતા તેમં વિશેયે ધર્મશાસ્ત્ર
 અતિથિની વાદ જોતા હતા, એવામાં મુનિશિવતામક મૂરિ તમિ મુનિ અને તપની કવળ મૂ-
 તિજ હોયના એવા કોઈએક સંપત્તીમુનિ આરાધપણું પાસે કરે તે પાંડવોની રામુખ
 આવ્યા. તે લોકોત્તર ગણે પુત્ર એવા મુનિને લેઈ આનંદ પામી અને પાંડવો પોતના અંતઃ-
 કરણમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે “આ કિચ્છા કરવા યોગ્ય વસ્તુ, તેમાંય તપોમય પાત્ર એવા આ
 મુનિનો સમાગમ મહારુદ્રન વડે જેમ કમુદતીનો તે મંદનો સમાગમ થાય તેમ થયો છે. નહિતો
 ક્યાં આ મુનિશાસ્ત્રના સંસ્વાવાળી ધોરકાંતાર ભૂમિ! અને ક્યાં મહા પુત્રવડે પત્નું અતિ દુર્લભ
 આ મુનિદ્વંદર! વળી જે વૃક્ષ ઊપર-કાગણે જોરી રસ જોસી કરે એવાં જન્મસમીનાં વૃક્ષ, એ
 આવા દેરામાં જેમ કલ્પવૃક્ષનો મેળાપ, તેમ આ મુનિશાસ્ત્રનો આપણને આ વનમાં મે-
 લાપછે.” એવો જોઓના મનમાં ઉત્સાહ થયો છે ને અંતઃકરણ શુદ્ધ થયે છે એવા પાંડવો પોત
 પોતાનાં જોતનાં પાત્ર લઈ મુનિ સન્મુખ નહીં જોલવા લાગ્યા.

પાંડવો—હા પ્રજો, આજનો દિવસ મુપ્રભાત છે, આજે અમારું પુત્રપુત્ર વૃક્ષ પુષ્પિત
 થયું. હા મુનિ, તમો પણ આત્રી આ પર્ણક્રિના આંગણને પવિત્ર કર્યું છે; તે માટે આ શુદ્ધ
 હાર ચાલુ કરો; અને અમારી ઊપર અંતઃકરણ કરો. દેવયોગે કરી નિર્ધત પુત્ર પણ નિધિત પામે
 છે. એ પ્રમાણે પાંડવો પ્રાર્થના કરી એટલે તે મુનિ દ્રવ્યાદિક કરી તે શુદ્ધ આહાર છે એમ
 જાણી ચાલુ કરતા હતા. કારણ, એવી રીતનો આહાર સંયમનો વિશેષ કરતો નથી. તે સંયમે
 આકાશમાં દેવો કુંદુલિને વગાડવા લાગ્યા. વળી આનંદ લહરી જોઓને પ્રાપ્ત થઈ છે એવા
 તે દેવો વચ્ચે ઉત્કેષ કરવા લાગ્યા વળી તે સમયે કૃષિનો સત્કાર પાંડવો કર્યો એ કારણ

હું તે મારી પ્રત્યે તે દયાળુ લિલ્લ ફરી આવીને બોલ્યો કે “હું ભદ્રે, તું શા માટે મિત્ર
 સહજતા કરેલું અવગંધન કરી રહેલી રત્નમાળા છે તે લે, અને સરોવરના જળમાં બોલી બેસ
 નામના ઉપર જાણસિયન કર.” એવાં તે લિલ્લાનાં વચન સાંભળી આ રત્નમાળા
 નમસ્કાર ઉપર જાણસિયન કરેલું. તેણે કરી તમારામાં ચૈતન્ય લાભ થવાથી મારા સર્વ
 નામ પડ્યા. “વિના કારણે પસોપકાર કરનાર તે દયાળુ લિલ્લ હુમણાં ક્યાં ગયો છે?”
 દ્રૌપદીને રાજ યુધિષ્ઠિરે આનંદ મન કરી પુછ્યું. તે સમયે “તે લિલ્લ અત્યાર મુખી
 દત્તે ને હુમણાં કોણ બોલે ક્યાં ગયો?” એવું દ્રૌપદીએ કહ્યું. ત્યારે ફરી ફરીને આવી તો
 દિશમણી તે મિલ્લને યુધિષ્ઠિર રાજ શોધ કરવા લાગ્યા. તે સમયે નહીં ત્યાં તે મિલ્લ
 મનોર. નહિં પડ્યું, નહિં વન, નહિં આકાશચારી કે નહિં તે રાજ, એમ સર્વ અગોપ
 રીડું. અને એને આદ્યમનવિષે પર્ણદ્રીની પાસે હર્ષયુક્ત થઈ બંધુસહિત તપશ્ચર્યા કરતા
 એવું રીડું. અને રાજા અગ્રમાજે, કાંચનતી દ્યુતિ સરખો જના અંગનો વર્ણ છે અને
 જ્યારે નામો તેમજ કાંચન પામે છે (અર્થાત્ પ્રકાશે છે) એવા એક દિવ્ય મૂર્તિવાળ
 યુધિષ્ઠિરે રાજાને જોયો. તેને તેમજ આનંદે કરી પૂજા વંદણાદિ વિસરી જઈ રતાપથ થવા
 પર્ણમાલમય કાચનપદ્મ જેવું મુખે એવો તે પુરૂષ બોલ્યો કે “હું રાજા, તે અગ્રમાજી
 ને પર્ણદ્રીના કરી દત્તે, તેને આ પ્રયો પ્રભાવે એમ જાણ લે. હું સૌધર્મદેવકોમાં
 કરનારો, હું સૌધર્મ દેવકો વડામ દેવકું અને માદં નામ ધર્માવતંસ છે. ધાર્મિકોનું હું પ્રતિ
 રત્નરો હું. તેને તરુનિયમરક્ષીને કૃત્યા રાક્ષસીથી બાધા પ્રાપ્ત થનારી છે એવું અવધિજાન
 હું તેને નામ કન્યા મહાવેરો એ સ્થળે હું આવ્યો, અને કૃત્રિમ સેના કરી મેં તમારી વિજ
 હુકમ કરેલું. ત્યાર મેં કૃત્રિમ (અગ્રમાજીના માર) ના નિમિત્તે કરી કલ્પવૃક્ષના પુષ્પોની મુખ
 હુકમ કરી. તેને મનુષ્ય સરખો જાણવા સરોવરને વિતપન કરી માત્ર તમારે મિત્ર મેં તે
 વચે મિત્રુલ્લ કરેલું. પછી મિલ્લ પવુ હું થયો. સાંપ્રત તમો તમારું કૃત્રિમ સેના
 પુષ્પના તમારે મેં મિલ્લનું નિમિત્ત થયું તે માત્ર તમારા તપના પ્રભાવે કરી થયું છે અને
 હુકમે. મનુષ્ય તરે છે તે આ રોકને મિત્ર પવુ પ્રમુલ્ય પન્નાનાર છે. હવે મને સ્વાર્થમાં જાણ
 મનુષ્ય એવો. હું તમને સહાયકાનું: મિત્રું અને તમે જાણો.” એમ કહી તે કે
 રાજાને તે સમયે મુખે પવુ આવે પડ્યો. તે વચે મનુષ્યોનો પસોપકાર વેળે મનુષ્ય
 એવું કહ્યો કે મુખે મુખે એવું થયું. તે સમયે મુખે મુખે આગરામુખી થવાનું તમારું
 એવું મનુષ્ય એવું મનુષ્ય હું. તેને મનુષ્ય મને વચ્ચે આવે મનુષ્ય. એવી
 મનુષ્ય કરે. હું મનુષ્ય મનુષ્ય મનુષ્ય મનુષ્ય મનુષ્ય મનુષ્ય મનુષ્ય મનુષ્ય મનુષ્ય મનુષ્ય

નાના સૌભાગ્યપાલાને વારંવાર આશ્ચર્યચક્રિત થિતે ચિંતન કરનારા પાંડવોની તે રાત્રી ક્ષણમાત્ર સરખી ચીતી ગઈ. પછી જાણી શકત દિવસના અપવાસી છતાં તેજપુંજ એવા પાંડવોને જોવા સાડ મૂંઝવે ઉદયાચળ ઉપર આવ્યો હોયના! એવો દીસવા લાગ્યો. અને તે પાંડવોને પારણાં કરવા સોડે જાણી પ્રાર્થના કરતો હોયના! તેમ સૂર્ય વારંવાર પોતાના કિરણરૂપ-હથે કરી તેઓને સ્પર્શ કરતો હતો ત્યાર પછી કૌપદીએ કૂળ, ધાન્ય અને વનમાં ઉત્પન્ન થયેલાં મનગમતાં રમકાદિક કરીને નવીન રસચુકત રસોઈ છતાંવળે કરવા લાગી. પછી પોત પોતાના આસન ઉપર સ્થિત થયેલા પાંડવોને કુંતીએ સર્વ લોભન પીરસ્યું છતાં તે પાંડવોને એવી ચિંતા પ્રાપ્ત થઈ કે કહીથી પણ આ સમયે કોઈ તપોમય સત્પાત્ર જો પ્રાપ્ત થાય તો અમે ભાગ્યની અતુલગતા છે એમ જાણીએ. કારણ, જે પુરુષને આવા લોભન સમયે સત્પાત્ર પ્રાપ્ત થાય તે પુણ્યકર્મી પુરુષ ધન્ય છે. અને જે પુરુષ ન્યાયે સંપાદન કરેલું દ્રવ્ય મુક્તેને ઠકાણે બીજની જમ વાવે છે, તેનેજ મોટપણું પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રમાણે તે પાંડવો ચિંતા ચુકત હતા તેમાં વિશેષ ધર્મરાજ અતિથિની વાટ જોતા હતા, એવામાં સુચરિતનામક સૂરિ જાણી ચારિત્ર અને તપની કવળ મૂર્તિ જોયના એવા કોઈએક સંયમીમુનિ આસક્ષપણું પારણું કરવા તે પાંડવોની સન્મુખ આવ્યા. તે લોકોત્તર શુભે ચુકત એવા મુનિને જોઈ આનંદ પામી અને પાંડવો પોતાના અંતઃકરણમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે “આ ઈચ્છા કરવા યોગ્ય વસ્તુ, તેમાંય તપોમય પાત્ર એવા આ મુનિનો સમાગમ મહાસુકૃત વડે જેમ કુસુદનીનો ને ચંદ્રનો સમાગમ થાય તેમ થયો છે. નહિતો કેયાં આ મૃગરાજના સંચારવાળી ધોરકાંતાર ભૂમિ! અને કેયાં મહા પુણ્યવડે પણ અતિ દુર્લભ આ મુનિદ્વંદ્વર! વળી જે વૃક્ષ ઉપર કાગડો બેસી રૂક્ષ બોલી કરે છે એવાંજ જેમાં સમરીનાં વૃક્ષ છે, એવા મારવાડ દેરામાં જેમ કલ્પવૃક્ષનો ત્રેણાપ, તેમ આ મુનિરાજનો આપણને આ વનમાં ત્રેણાપ છે.” એવો જગ્ગોના મનમાં ઊતસાહ થયો છે ને અંતઃકરણ શુદ્ધ થયેલું છે એવા પાંડવો પોત પોતાનાં લોભનપાત્ર લઈ મુનિ સન્મુખ જઈ બોલવા લાગ્યા,

પાંડવો—હું પ્રભો, આજનો દિવસ મુપ્રભાત છે, આજે અમારું પુણ્યરૂપ વૃક્ષ પ્રગ્વિત થયું. હું મુનિ, તમે પગે ચાલી આ પાર્ણકૃષ્ટિના આંગણાને પવિત્ર કર્યું છે; તે માટે આ શુદ્ધ હાર મહુલુ કરો; અને અમારી ઉપર અતુગ્રહ કરો. દૈવયોગે કરી નિર્ધન પુરુષ પણ નિધિને પામે છે. એ પ્રમાણે પાંડવોને પ્રાર્થના કરી એટલે તે મુનિ દ્રવ્યાદિક કરી તે શુદ્ધ આહાર છે એમ જાણી મહુલુ કરતા હતા. કારણ, એવી રીતનો આહાર સંયમનો વિરોધ કરતો નથી. તે સમયે આકાશમાં દેવો દુંડુલિને કંપાવવા લાગ્યા. વળી આનંદ સદૃશ જગ્ગોને પ્રાપ્ત થઈ છે એવા તે દેવો વચ્ચેનો ઉત્સવ કરવા લાગ્યા વળી તે સમયે કૃષિનો સત્કાર પાંડવોએ કર્યો એ કારણ

દેવોએ કરેલી સુર્વણપુષ્પનીવૃષ્ટિ અને પુષ્પવૃષ્ટિ તથા સુગંધ જળની વૃષ્ટિ આકાશથી થઈ.
કરી સર્વ પૃથ્વી સુગંધમય થઈ. તે સમયે આકાશ માર્ગે સંચાર કરતો પ્રસન્નતા યુક્ત કર્ણે
દેવ ઝોલ્યો કે હું પાંડવો તમે કરેલા આ દાનના પ્રભાવે કરી તમને સત્વર સંપત્તિ પ્રાપ્ત થશે.
આ ગુપ્ત રહેવાને આગળ આવનારા વનવાસના તેરમા વર્ષને વિષે વિરાટનગરમાં વશ અને ક્ર
નવિન ધારણ કરી ગુપ્ત પણે રહેવા તમે યોગ્ય છો.

એવું કહી તે દેવ ક્ષણ માત્રમાં અંતર્ધાન પામ્યો. તેમ મુનિ અને સ્વર્ગિઓ પણ એ
આવ્યા હતા તેમ ગયા. પાંડુ પુત્રોએ ત્યારપછી પ્રથમ પુણ્યમય પારણાં કરી પછી શરીર સ્થિ
રહું એટલા માટે અન્નમય પારણાં કર્યાં. વળી જ જ અર્થિજનો આવ્યા તેઓને સુવર્ણ પુષ્પ
અર્પણયોગે કરી તૃપ્ત કર્યા. સાધુ પુરુષોની અને મેઘની સંપત્તિ તે સર્વ લોકોના હિત કરવા માટે

વસંતતિલકા વૃત્તમ્.

સૌરભ્યસારઘનસારકળાવદાતૈ
લોકંપૃણૈર્મુનિપતેર્વિમલૈર્ગુણૌઘૈઃ
તત્રૈવતે વિદધતો ગહનાધિવાસં
દ્વિત્રાણ્યહાનિ મુદિતા ગમયાંવભૂવુઃ

અર્થ—તેજ દ્વૈતવનમાં વાસ કરનારા તે પાંડવો તે મુનિશ્રેષ્ઠના સુગંધના ક્ષણ સારભૂત
અને મેઘ વૃષ્ટિના પિંડુ સરખા ઉજવળ તથા લોકોને આનંદ ઉત્પન્ન કરનારા એવા સ્વચ્છ ગુણ
સમુદાયે કરી સંતુષ્ટ થઈ જે ત્રણ દિવસ ત્યાં કાઢતા હતા.

इति मलधारि श्रीदेवप्रभसूरिविरचिते पांडवचरित्रे
महाकाव्ये दुर्योधनमोचनकृत्योपद्रवनिवर्त्तनवर्णनो
नामनवमः सर्गस्तस्य भाषांतरं संपूर्णम् ॥ ९ ॥

અથ દશમ મંથ પ્રારંભઃ

પણી ને દેવતાની માળી સંજગી દેવતામાંથી પાંડુપુત્રે કેમ નેમ મળ્યું કરી પ્રિયદત્તની માળી આવ્યા. જાણી શાસ્ત્રાન ગીતની ખૂબી જોયલા. જ્યારે દુનિવનાને અત્યંત કરી માને પાંડુપુત્રે જોયલાની કૌપદી જાણી શાસ્ત્રાન તરતી હોયલા. તેમજે મળિને સમને કરનાર પાંડુપુત્રે જોયલાં જોયલાં જાણ્યા. પુનઃ, નગર, આમ, નદીઓ અને કુળનોએ સુરેષ મેલી જાણ્યા. સંગ્રાહવાળી પુષ્પા પૂરીની જોયલાં પાંડુપુત્રે આવ્યા જાણ્યા. ક્રમેથી ને પાંડુપુત્રે વિગતજાણ્યા નગર પાસે કૌસિક દિવસે નીવળ્યું કૌસિકનાં સંગ્રાહકન સંગ્રાહવાળી પાંડુપુત્રે કરી મનોરમ ક્રમે કૌસિકનાં સંગ્રાહ કરતા હયા.

ત્યાં આરામખાસમાં સંગ્રાહ અને નદીની નદીની તરતીરીએમાં જામ થયો. સંગ્રાહવાળી જોનારા પાંડુપુત્રે અને અત્યંત આનંદ થામ જાણ્યા. કોઈક સમયે પ્રવૃત્તિ કમગિતીની પંખિ ધારણ કરનારા ને સંગ્રાહમાં કૌસિકનાં કરી ને પાંડુપુત્રે એમ દુર કર જાણ્યા. ને સંગ્રાહને તીરે નથાં પજોળા મારાદોષ થઈ રહેલા જોઈ આપ્રમુખની નીમે પ્રથમ રાજા યુધિષ્ઠિર, પછી બી-અસિન અને પછી અર્જુન એમ અનુક્રમે રાંધે બેઠા. પાછી અત્યંતજાણ્યાં થયુથી આપ્રમુખે પસાજ થઈ કે રાંધે જિવા સમરણ કરી દેખપુત્ર અને ગાંધાર પાછીની જગ્યાં નેમ અનુક્રમે બીજા મથાં, જિવા યુધિષ્ઠિર રાજા પોતાના યંત્રોમાં પ્રત્યે જોય્યા.

યુધિષ્ઠિર—હું વત્સો, તમે સામ્રાજ્યમાં સુખપયુક્ત પદાધિકારના સેવને કરી રાંધવાંદિક સુખનો અનુભવ સેનારા છતાં આ હું યુધિષ્ઠિરે તમોને કેમ આ દશને પદાધિકારો તે આદે મનેમ ધિકાર છે. તમાં પછી હું જાણ્યો, આ તેરમું વર્ષ તો આપણે ખીલત રાજાના સેવાપરાયણ થઈ ચાલપણે કાઢવું પડ્યો; તે આદે સ્વભાવે કરી સેવાના સર્વ પ્રકાર જોય્યાં જાણ્યા છે જ્યે તમોને તજી કરી સંપૂર્ણ ક્રમે સમુદમાં જેમ જેમ વૃદ્ધિ કરે છે તેમ હું સ્નેહપૂર્વક કાંઈ કહુંહું, તે તમે સાંભળો. જેમ હાથી, સર્વ રાજ્યમાં રાજાઓ પાસે આન્યતા પામીને પોતાને તજી ધાન્યાદિક જોળન પ્રકાર કાવરિયા વિગેરે લોકોથી યાચછે એમ જાણી કરી પણ રોષ પામતો નથી. તેમ સેવા કરનાર પુરેષે રોષાદિકનો ત્યાગ કરવો. જે પુરુષ સામાન્ય વેશ ધારણ કરી પોતાની મર્યાદાનુરૂપ રાજાની પાસે જેસે છે અને રાજા પૂછે ત્યારે સત્ય તથા સ્પષ્ટ ઉત્તર દેછે, અને રાજા છાનો રહે ત્યારે પોતે પણ છાનો રહે પણ મિથ્યા વાચાળપણુ કરે નહીં; તે પુરુષ રાજાને અત્યંત પ્રિય થાયછે. અંતઃપુરમાં ન્યાં રાજ્ય સ્ત્રીઓ વિગેરે બીજા સ્ત્રીઓ રહેછે તેઓની સાથે અને અંતઃપુરમાં આવજવ કરનારા સેવકાદિકોની સાથે અતિ ભાષણાદિક પ્રકાર જે પુરુષ કરતો નથી અને રાજાના રાજુની સાથે તો બીજાક સહવાસ કરતો નથી તે પુરુષ અતુર સમજવો. જેનો કોપ મહાં દુઃખદાતા

અને તેની કૃપા ઊત્તમ કૃપા આપનારી છે, તે રાજાતું, રુદ્રા પુરુષ, મન કાય અને વચ્ચેની કૃપા
 પણ વિપરીત કરે નહીં. વળી રાજા પાસે કદિ જુદું ખોલે નહીં; કારણ, અસત્ય ખોલનારા પુરુષ
 રાજા લોક નિંદા કરે છે. પંડિતાઈ હોય નહીં ને પંડિતાઈનો જુદો હોંગ કરી કહે કે હું પંડિત છું તે તમ
 રાજા તત્કાળ અપમાન કરે છે. અમ્માન, બળવાન, શૂર, અતુગત, સદા સત્યવાદી, કોમલ અને
 ઇંદ્રિયોત્તેજ રાખનાર એવો શ્રેષ્ઠ રાજાની પ્રિયતાને પામે છે. બધી વાતોનો વિચાર કરી તેમ
 ચાર ગુણ કરી સારી રીતીએ રાજાનો આશ્રય કરવો એટલે કલ્યાણ થાય છે. હે વત્સો, આપણે
 કોઈ દુઃખ પડે તે વખતે પરસ્પર ખોલાવવા સાદું જય, જ્યંત, વિજય, જયસેન અને જયજય એ
 અતુકમે ત્યાં સાંકેતિક નામ આપણે પાંચેનાં જાણવાં. એ પ્રમાણે જશ્વંધુ યુધિષ્ઠિરની આત્મ
 સર્વ લાઘવોએ માન્ય કરી અને પછી તેઓ જગતમાં ધતુર્ધારીઓવિષે શ્રેષ્ઠ એવા અર્જુન પ્રત્યે
 ખોલ્યા કે “હે અર્જુન, આપણને આયુધ સહિત જોઈને સર્વ લોકો દુઃખ દાયક જાણશે અને
 આપણાં સર્વ આયુધો હમણાં કોઈ ગુપ્ત સ્થળે રાખવાં જોઈએ.” તે સમયે જણ વિજય નામના
 કરતું છે, એવો અર્જુન ખોલ્યો કે “આટીયાંથી પાસેજ કોઈથી ન જીતી શકાય એવું સમજાવે
 તેની પાસે તેના પોશમાં સર્પ ક્રુતકારા મારે છે એવું એક જીર્ણ રામીવૃક્ષ છે. તે કરોળીઆ પ્રત્યે
 જીરોની જાળ કરી લયંકર અને ધણા પક્ષવ સમુદાયે કરી ઘોર એવા રામીવૃક્ષને વિષે આપણે
 આયુધો મૂક્યાં તો કોઈ દેખશે નહીં.” એવું કહી સંપૂર્ણ તેજની મૂર્તિ ધારણ કરનારા
 આયુધો તે સમજીતા વૃક્ષને વિષે અર્જુન મૂક્યાં. એવી રીતે આયુધો દેશાણે કર્યા પછી તેમ
 પર્વતની શ્રમમાં સિંહ પ્રવેશ કરે છે તેમ પાંચે પાંડવો વિરાટરાજના નગરમાં પ્રવેશ કરતાં
 પ્રથમ યુધિષ્ઠિરના દાદર્યાને તિલક કરી, હાથની આંગળીઓમાં દર્ભની પવિત્રિઓ ખેંચી, અને
 પાંચે મુંદર યજ્ઞોપવિત ધારણ કરીને અને ચંદ્રના જેવાં શ્વેત વસ્ત્રોએ શરીર દીપાવી પ્રાણીઓને
 સખ્ય દર્શનમાં લઈ લેવા. પછી “કોઈ પ્રાણી તમને જોવાની ઇચ્છા કરે છે” એવું કહી તે
 સમયે પ્રવેશ કરે દારપાળદારા રાજાની આજ્ઞા મગાવી. તે સાંભળી વિરાટરાજ તે પ્રાણી
 કુતે પૂજા ઇત્યાદિ કરી સખ્યમાં પ્રવેશ કરાવતો હતો. તે સમયે તેને જોઈ વિરાટ રાજા વિજય
 પછી તેમનાં ચિત્તન કરવા કહ્યો કે “આ ધર્મ પોતેજ પૃથ્વી ઉપર આવ્યો કે શું? પ્રાણીને
 જનો અદ્ભુત અદ્ભુતિ તે કદી જોઈ નથી. આ પ્રાણી તો સમુદ્રવલયાંકિત પૃથ્વીનું પાતળ
 જનો એવો છે.” એવી રીતે ચિત્તન કરે એટલામાં યુધિષ્ઠિર રાજા, વિરાટ રાજાની પાસે આવ્યો
 તે સમયે તે વિરાટ રાજાએ તેને શીશ નમાવ્યું; એટલે આગળ આવી ધર્મરાજાએ તે ગજા
 જાણના એવિષ્ણુ દીવા. પછી પ્રાણીને પાસે યુધિષ્ઠિરને પરમ પ્રીતિપૂર્વકે
 સમયે તેજની પર્વતની આગળ વિષે વિરાટરાજો અને તેની પ્રત્યે જોડ્યો કે “હે પ્રાણી”

નિધપટ વેદાધ્યયનના સમુદ્ધન એજ તમે તે તમારું આગમન અહીં કયાંથી થયું? જાતને પાવન
 કરનારા તમે કોણ છો? એમાં વિરાટ રાજાનાં વચન સાંભળી અંજાતરાત્રુ ધર્મરાજ બોલ્યાં કે
 “હું રાજન, હું કંક નામનો બ્રાહ્મણ છું. પૃથ્વીપાતક યુધિષ્ઠિર રાજાનો હું પ્રિય મિત્ર પુરોહિત છું.
 તે ધર્મરાજ દ્યુત રમવા લાગ્યો છતાં સલામાં તેની સાથે દ્યુત રમનાર હું હતો. મારા જેવો બીજો
 કોઈ તે સંજ્ઞને વિષે દ્યુત રમવામાં ફરાળ ન હતો; પણ જ્યારે હું આમાંતરે ગયો ત્યારે કપટું
 ફરળ થઈ એના કૌરવોએ ધર્મરાજને પોતાના પુરમાં બોલાવીને તેની સાથે દ્યુત રમીને તેમાં તેની
 સર્વ પૃથ્વી જીતી લીધી. તે દિવસથી પાંડવો વતવાસી થયા. તેઓને કરી પાછું રાજ્ય મળશે,
 એવી અશાંતિ મેં આટલાં વર્ષ જેમ તેમ નિર્ગમન કર્યા; પણ દુર્યોધન માયાવી એટલે કપટી
 છે એવું જાણી મેં તેનો આશ્રય કર્યો નહીં. હમણાં પાંડવોની યાત્રા સરખી પણ કોઈ દેકાણે
 સાંભળતામાં આવતી નથી, તેથી તથા તમે ધર્મ, ન્યાય, સદાચાર, વિવેક અને વિનયાદિ શુભોએ
 બ્યામ છે એમ જાણી તમો પ્રત્યે હું પ્રાપ્ત થયો છું.” એવી તેની વાણી સાંભળી વિરાટરાજ
 બોલ્યા કે “હું કંક; તમે અહિંયાં પણ પૂર્વે જેનો રીતે યુધિષ્ઠિર રાજા પાસે આનંદ મને સહિત અને
 નિરાંકતાએ રહેતા હતા; તેવી રીતે મારી પાસે સુખે રહો. તમારા જેવો મિત્ર કયાં મળનાર છે? રાજા
 યુધિષ્ઠિરને ધન્ય છે કે જેને તમારા સરખો મિત્ર છે. રાજ્યશ્રી મળી સુખ છે પણ અદ્યુત
 મિત્ર મળવો મહા દુર્લભ છે.” એવું કહી વિરાટ રાજાએ તેની સુવર્ણ પુષ્પોએ પૂજા કરી હાથ
 જોડી કંક નામ ધારણ કરનારા યુધિષ્ઠિરને સત્કારસ્તરે એટલે સલાસદ કર્યો. ત્યાર પછી બીજી
 વખતે રાજબાગમાં ગમન કરનાર વિરાટ રાજા મહા બળી ભીમસેન, શરીર શોભાએ દેહી-
 પ્રમાન, અને હાથમાં કદળે તથા રવેયો ધારણ કરી વગાળેથી આવતો હતો. તે જાણે અતિશય ઉંચે
 અને હાથમાં તરત્તર ધારણ કરી જંગમ પર્વત આવતો હોયના? તેના જેવો દેખાતો હતો. તે સ-
 મયે વિરાટ રાજા કૂચી તે ભીમસેનને જોઈ અને તેના માંસે કરી પુષ્ટ એવા સ્કંધોને જોઈને આ
 ક્ષયં કુસરું તો નહાય!!! એવું માની હવે કરી દારપાળને કહી તત્કાળ તને પોતાની પાસે બોલાવ્યો.
 અને તેને “તું કોણ છો?” એવું રાજાએ જ્યારે પુછ્યું ત્યારે તે પોતાની કથા આ પ્રમાણે કહેવો
 લાગ્યો કે “હું રાજન, હું યુધિષ્ઠિર રાજાનો વધવ નામનો રસોઈઓ છું. માત્ર રસોઈયાપણું એજ
 મારું ભૂખણ ન હતું પણ ધર્મ રાજાના અથ સમુદાયને વિષે મને ઐશ્વર્ય હતું. પરંતુ તે ધર્મરાજના
 રાજ્યભંગે કરી જ્યારે ત્યારે સંચાર કરતાં તમોને સર્વ કળાના જાણનારા જાણી હું તમારી પાસે
 આવ્યો છું.” એમાં તેનાં વચન સાંભળી રાજા બોલ્યા કે “હું વધવ, આ આકૃતિને દેકાણે રસોઈયા
 પણું યોગ્ય નથી. મદોન્મત્ત હાથીને પીઠ ઉપર ધાસનો બાર બરી આણવા માટે કોણ રાખે છે?
 હું વધવ, તારી મહા બલ્લાદ્ય જાળઓ તો પૃથ્વીનું રક્ષણ કરવાને સમર્થ જણાય છે; તથાપિ હમણાં

લામા, તે પણ મારા ઉપર આનંદવૃત્તિ ધારણ કરતી હતી.” એવાં તેનાં વચન સાંભળી રાજની સ્ત્રી સુદેષણાદેવિ બોલી કે “હું સૈરંધ્રી, તું જ બોલી તે બોલી પ્રમાણે હું તને મારી પાસે રાખીશ, પરંતુ કદાચિત્ વિરાટરાજને તને દાસીઓની પંક્તિમાં ઊભરી જોઈ, હું તેની પ્રિય છતાં મારો તે મનથી પણ સ્પર્શ નહીં કરે.” તે સાંભળી દ્વૌપદી બોલી કે “હું દેવિ, એ વાતને તમે ચિંતા કરશો નહીં. મારા પાંચ ગંધર્વ પતિઓ છે તેઓ ગુપ્ત રહીને મારી નિરંતર રક્ષા કરે છે. જો મારી ભણી કોઈ કુદૃષ્ટિથી જુઓ તો તે મારા ગંધર્વ પતિઓ કુદૃષ્ટિએ જોનારા પુરુષનું જીવન ત્યજી રહેલું સહન કરી શકતા નથી. વિદ્યાના પ્રભાવે કરી તે મારા ગંધર્વ પતિઓ ગુપ્ત રહેશે સર્વત્ર સંચાર કરે છે. તેઓના બળ આગળ સિંહ સરખાની ગણના નહીં તો પછી રાજ તેમજ માત્રમાં છે” એવાં માલિનીનાં વચન સાંભળી સુદેષણાદેવિ બોલી કે “હું માલિની, ત્યારે તે મારી સર્વ લક્ષ્મી પણ તારીજ છે. તેનો તું યથેચ્છ ઊપભોગ કર.” એમ કહી તેને વસાવવા આખ્યાં અને તેને પોતાની પાસે રાખી લીધી. સુખ વાસ તૈયાર કરનારી, પિયળ તથા વેણીનાં ધાલવા સાદું સુંદર પુષ્પમાળા વિગેરે કરનારી અને તે તે સુગંધી દ્રવ્યે કરી અંગરાગ ચર્ચન કરતી એવી સૈરંધ્રી, સુદેષણાદેવિને મહા હર્ષ ઉત્પન્ન કરવા લાગી. તેમ તે કંકાદિનામ ધારણ કરી રહેલા પાંડવો પણ પોત પોતાને સોંપેલા અધિકાર પ્રમાણે કામ કરી વિરાટ રાજપ્રત્યે પ્રતિષ્ઠા પ્રીતિરૂપનથી નવાવતા હતા. અર્થાત્ પોતાવિષે વિરાટરાજને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરાવતા હતા. કુંતીને કોઈ ધરમાં રાખી આવ્યા હતા, ત્યાં કોઈ ન જાણે તેમ રાત્રીને સમયે જઈ પાંડવો તેના ચરણકમળની વંદના કરતા હતા. રાજના સંતોષે તુષ્ટિદાનમાં પ્રાપ્ત થએલા શીરપેયાદિક ભૂખણોએ ભૂષિત થઈ પાંડવો વિરાટરાજને પરમ સંતોષ પમાડતા હતા; અને પોતે પણ એક બીજાની પ્રસંશા કરતા હતા. એ પ્રમાણે સર્વ પ્રકારે કરી પરસ્પર તે પાંડવો એક બીજાના ઉપકાર કરતાં છતાં તેમના મનને સેવારૂપ દુઃખે કરી તાપ પ્રાપ્ત થયો નહીં. એવી રીતે વિરાટરાજના નગરમાં રહેતાં પાંડવોને તેરમા વર્ષના અગીયાર માસ વીતી ગયા; અને હવે તેર વર્ષના વતન વાસની અવધમાં માત્ર એક માસજ બાકી રહ્યો. પછી કોઈ એકસમયે સુદેષણાદેવિનો સગો પિયર કીચક હતો; તે દ્વૌપદીનું રૂપ જોઈ કામવશ થઈ ગયો તે મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે “કામદેવને રહેલો દાહ થયો, તે દુઃખથી સ્વર્ગલોક તજીને રતિ અહિયાં ભૂમિ ઉપર આવી કે શું? પરંતુ તે તિતું પણ આવું સ્વરૂપ નહીં હોય, ત્યારે શું વિધાતાએ રસાયન સ્વિકારી કરી પોતે યુવન નેજ આ સ્ત્રીને ઉત્પન્ન કરીછે? નહીં તો વૃદ્ધપણાએ કંપાયમાન થનારો વિધિ આવું સ્વરૂપ નોંધી કરવા સમર્થ નથી. આ સ્ત્રીના શરીરના સ્પર્શરૂપી શીતળ જળનું સિંચન મારા કોષને ધારણ કરવા સમર્થ નથી. આ શરીર હોમરૂપ થશે. વળી જો આ સ્ત્રીનું અને મારું એક રસ

રહેલું થશે તો મંદનાશ્રિએ કીધરૂપ રમની પરિપક્વતા થશે અને બ્રહ્માનો રૂપ નિર્માણ કરી પોતાની ચતુરાઈ બતાવવાનો અભિપ્રાય પણ સફળ થશે. એવું ચિંતન કરી કામદેવના બાણે જેવું મન વિદીલું થયું છે; એવા કીચક, એક મહા ચતુર અને મધુર વચન બોલનારી દૂતિને કૌપદી પાસે મોકલી. તે દૂતિ લાણુવારમાં કૌપદીની પાસે આવીને દીનપણ બોલી. કે “હે ભદ્રે, જન- તમાં પ્રખ્યાત એવા તારા પતિવ્રતને હું બાણું છું; અને એજ કારણથી હું તારી પાસે આવી છું. તું બાણું કે કીચક, મુદ્દણાદેવિનો સંગો લાધછે? તે કીચકનું શરીર આજ કોઈએક કારણ કરી અત્યંત એસરથ થયું છે. કોઈપણ ઉપાયે કરી તે કીચક સ્વસ્થતા પામતો નથી; પરંતુ હું બાણું કે તારા હાથ, સ્પર્શે કરી કીચકની સર્વ વ્યથા શાન્ત કરશે. કારણ, પતિવ્રતનું સામર્થ્ય સર્વ દોષરૂપ શત્રુનો નાશ કરવાવાળું છે. માટે હે કેલ્યાણી તું ઊતાવળે ચાલ, અને તું પોતાના સ્પર્શરૂપ અમૃતરસે કરી તે કીચકનો સંતોષ કરવાવિષે પ્રસન્ન થા. તારા સરખી પતિવ્રતાઓ છે તે, લોકો વિપર દયા કરનારીઓ હોય છે. એવાં બાહ્યદૃષ્ટિએ જોતાં મુંદર અકારોના ઉચ્ચારે કરી મધુર, અને અંતર્ભાવે દુષ્ટઅભિપ્રાયભૂચક, એવાં દૂતિનાં વચન સાંભળી કૌપદી મનમાં મહા ક્રોધકરી સંતપ્ત થઈ. અને પછી તે દૂતિ પ્રત્યે બોલી કે “હે શ્રેષ્ઠ દૂતિ, જેવું વિષયુક્ત અમ્ર હોય એવાં તારાં આ વચનો છે. વિષયુક્ત મિટ અમ્ર છે તે પ્રથમ ખાતાં તો સાંત્રે લાગે છે; પણ પિટમાં કિતરવા પછી પ્રાણ હરણ કરે છે. તેવાં તારાં આ વચનો સાંભળતાં તો મધુર લાગે છે, પરંતુ તે પ્રમાણે આચરણ કર્યું હોય તો શીકરૂપ પ્રાણનો તે નિક્ષયે કરી હરણ કરે. મારાં હૃદયના સ્પર્શની કીચક ઇચ્છા કરે છે તો તે મરવાનીજ ઇચ્છા કરે છે એમ તું બાણું. સિંહલુનીના કરસ્પર્શની ઇચ્છા કરી શિયાળું ચું જીવે છે. આ વાત જો મારા ગંધર્વ પતિઓ બાણુશો તો તે કોરણે તે કીચકના આયુષ્યની વાતો પણ અવશ્ય રહેનાર નથી. આ પ્રમાણે ઊંચ શાખદે આકોરા પૂર્વક ભાવણ કરી અને તે દૂતિને ગળચીથી ઝાલી ધક્કો મારી તિરસ્કાર કર્યો. તથી તે દૂતિ નિરાશ થઈ વિદીલુ મુખે ત્યાંથી પાછી કરી કીચકની પાસે આવી; અને તે સર્વ વાત તેને નિવેદન કરી. ત્યારપછી કૌપદીને ભોળવવા સાંકે કીચક અનેક પ્રકારની યુક્તિઓ કરી, પણ દ્રવ્યની લા- લસા બતાવી; તોપણ કૌપદી, તેની સાથે કીધ કરવાસાંકે વશ થઈ નહીં. પછી પીઠ દિવસે કીચક એકાંત રૂપે કૌપદીને, જમ હાથી કમલિનીને ઝાલી લે છે તેમ બળાદારે ઝાલી લીધી. તે સ- મયે કીચકનો કરસ્પર્શ અંગારાવત્ લાગી તત્કાળ માલિનીનું મુખ અત્યંત ક્રોધે કરી લાલચોળ થઈ ગયું; પણ આજ કીચકને તેના અંગનો સ્પર્શ, સ્ત્રીસ્પર્શ સરખો લાગ્યો. વળી કીચકનાં મિટ વચન માલિનિને વિષવૃદ્ધિવત્ લાગ્યાં. તે સમયે તે માલિની, કીચકનું કાંડું બળાદારે તરછેડી બાહુ આકોરા કરતી રાજસભાજી નથી. ત્યારે આદર્શયુક્ત અને કરી દુરાત્મા કીચક ગમન

કરનારી માથિનીના બરડામાં પાછળથી જઈ લસાપ્રહાર કર્યો. તેથી તે પૃથ્વી ઉપર પડી
 વળી ત્યાંથી ઉઠીને, દીનમુખી, અધોમુખી અને અશ્ચુએ કરી જેનાં નેત્ર પરિપૂર્ણ થઈને
 માથિની, રાજ્યભાગમાં આવી ગિંચસ્વરે આક્રોશ કરી રાજપ્રત્યે લાપણ કરવા લાગી કે “હું સમ
 અન્યાયરૂપ દાવાતળને શાન્ત કરનારા વર્ષાક્રતુના મેઘ જેવા આપછો, અને આ સર્વે ભુખ
 દુષ્ટને શાસન કરનારા તમેજ છો. અરે!! જેને આશ્રયે જઈ રહ્યાં તેની ભણીથીજ નહીં
 પ્રાપ્ત થાય ત્યારે કોની પાસે જઈ આપણું દુઃખ કહીએ? હું ધરાધીરા, તમારા નોકરો મહા
 ન્યાય કરો. વળી હું રાજન આપ સાંભળો. પોતાની પ્રતિજ્ઞાનો નિભાવ કરવામાં પ્રતિ
 રાજ્યવાદી, પત્નોપહારી, પૃથ્વીઉપર ગુપ્ત સંચાર કરનારા, મહાખંભવાન ભુલભોવાળા, અધર્મિએ
 સંપૂર્ણ કરનારા અને ધર્મનું સ્થાન, એવા મારા પાંચ ગંધર્વપતિઓ ક્રોધયુક્ત સિંહુ સરખા છે. અને
 અપમાનમિત તારા પતિવ્રતા એવી હું તેને દુર્મત અને પાપી કિચકે બરડામાં લસાપ્રહાર કરે
 હું મારું ને તારા પતિઓ ક્રોધપાણુ ઢકાણુ છે; પણ મારી આગળ નથી. પણ જો તેઓ આ મન
 હોતો, મારાઉપર લસાપ્રહાર કરનારાને આ સમયેજ શાસન કરત.” એવું દ્રોપદીનું ભાવનું
 બોલી. અને તેની તે દુરખરણા જોઈને ભૂદૃષ્ટિના ચઢાવવે કરી જેનું મુખ મહા ભયંકર છે, તે
 ભીમસેન, ક્રોધ લીને તે કીચકને મારવાસાટે ઉઠવાનો ઉદ્યોગ કરવા લાગ્યો. તે સમયે પત્ની
 અને કુટિમીત કરીને તેનું નિવરણ કર્યું. તે સમયે વિરાટરાજને “આ કીચક મને
 સંસ્પર્શી હોને તરી રાજ્યકારભારમાં બહુ ચતુર છે અને આ માત્રિનિતો એ કીચકના
 પાંચ વિષે આનું બોલે, ત્યારે આ સમયે મારે શું કરવું?” એવો મોહ પ્રાપ્ત થયો. તેથી તે
 કીચક ન કરતાં એમના સ્વર્ગ્ય રહ્યો. એવું, તે રાજ્યભાગે વિષે વિરાટરાજનું કૃત્ય તેને
 અસંતુષ્ટ સારને ધર્મસભા ઉઠીને ઉદ્ધામીનપણુ એવન કરનારી વાણીએ યોગ્યપ્રત્યે પ્રાપ્ત
 કરવા લાગ્યો. કે “હું સૈન્ય, તું કોણે તેવા તારા પાંચ ગંધર્વ પતિઓ ત્યારે કેવ તુલ્ય બાંસ
 છે ત્યારે તેમને તમે કોઈપણ શત્રુએ અન્યાય કર્યો છતાં તે અન્યાય સહન કરતાં તારા
 મારે હું સૈન્ય તું જાજ, આ મારે અમરવતી રૂઢન કરેછે? જો કીચકે તારા ઉપર અમર
 કર્યો હોતો તે અન્યાયરૂપ દાવાત્રિ, તે જેમ દાવાત્રિ બાંસમાં પ્રગટ થઈ બાંસનેજ દગ્ધ કરી તેને
 જેમ કીચકને દગ્ધ કરી ત્યારથી.” એ પ્રત્યક્ષ ધર્મસભાએ ઉદ્ધાસિતરૂપિણે શિખામણું ફેંકી
 કીચકે તેમને જામ થયેલા સેકન્દ્ર આવરણને ઉપરગૂંચ કરીને પડી ત્યાંથી અંતઃકરણે
 પડી કીચકને અન્યાય થયે છે તેને કીચકનું શિક્ષણ ન કરતાં વિરાટ રાજા પત્ની અંતર
 રાજા ને મુખે મુખે રાજ્યભાગમાંથી ઉઠીને મનઃક્રુદ્ધ થયો. તે દિવસની મુચીએ કીચક
 અંતર હીરે હીરે પાંચ અંતર દ્રોપદી પાસેગયામાં જ્યાં ભીમસેન હતો ત્યાં તેની પત્ની

જુઓં તે, ભીમસેન મણુ મુખથી સુનોંછે; તેથી તેના પગનો અંગૂઠો ધીમે ધીમે ઘાળીને તેને નમાવ્યો. તે સમયે દ્રૌપદીને ત્યાં આવેલી જોઈ ભીમસેન તેની પ્રત્યે બોલ્યો કે “હું દેવિ, દીર્ઘ શ્વાસોવાસ મૂકીને અને દૂસકાં ખાઈ ખાઈને તું શામાટે રહેન કરેછે? અને તું આમ ગદ્ ગદ્ રહે રહે કેમ ઉચ્ચાર કરેછે?” જ્યાં ભીમસેનનાં વચન સાંભળી દ્રૌપદી બોલી કે “મહુ પ્રાણુનાપ, જામિ કયું જાણતાવ ન હો, જોમ મને શું પુછાંછો? દુષ્ટ કીચકે, મારી પ્રત્યે આટલો બધો અવિવેક કર્યો; તે શું તમે તમારી નજરે જોયો નથી? તમો સર્વના દેખતાં તમારી પ્રાણુપ્રિયાનો તિરસ્કાર કર્યો; તોપણ તમે હજી જોમ માનોછો કે અમે જીવીએ છીએ!!! હું તો જોમ સમજું છું કે તમારું રાંધે, સત્વ, એહકાર અને પ્રવંડ જુજાદાનો પ્રતાપ, એ સર્વ, તમારી સંવ્યસદમીની સાથે ગયાં; નહીં તો પોતાના દેખતાં પ્રિયાનો કોઈ તિરસ્કાર કરે તે પંખી પણ સહન કરી શકતાં નથી, તો જ શૂર અને માનશાલી છે, તે પ્રિયાનો કોઈનાથી થતો તિરસ્કાર સહન કરી શકે?” જ્યાં દ્રૌપદીનાં વચન સાંભળી ભીમસેન, શુભ્રુ કરેલા અન્યાયે કરી સંતપ્ત થઈ, ધીમે ધીમે દ્રૌપદી પ્રત્યે ભાવણુ કરવા લાગ્યો કે “હું દેવિ, તે દુરાત્માનો અપરાધ. હું અત્યારમુથી કેમ સહન કરું? મેં તો અપરાધ સમયે જ એ કીચકનો સંહાર કર્યો હોત; પણ આર્યયુધિષ્ઠિ, ભૃકૃતિસંતાપે નિવારણુરૂપ વિષ્ટ ઈત્પત્ર કર્યું. તોપણ હવે જો પ્રાતઃકાળમાં એ કીચકને યમનો દાસ ન કરું તો મારા પુરુષાર્થની તું નિંદા કરજે. તે કીચક કેવળ કામાતુર છે, તેથી તેને ભોળવવા સાડું સવારે કરી પ્રપત્ન કરશે. કારણ, કામીપુરુષોનું, સ્ત્રીપ્રાપ્તિવિષે અત્યંત વિવશણુપણું છે. એ માટે તે કીચક તારી પ્રાર્થના કરે તો હું મનસ્વિની, તું તેનું કહેવું કાંઈક માન્ય કરજે. કારણ, મન્યને મારવાની જની ઇચ્છા હોયછે તે માણસ, પ્રથમ તો તેની પ્રાપ્તિ સાડું કંટક ઉપર આનિષ (માંસ) પાડેછે. તેમ હું શીશ્વશાલીની, તું અર્જુનની નાટચરાણામાં મધરાત્રિએ કીચકની સાથે કીધ કરવાનો સંકેત કરજે; જ્યારે હું પ્રથમથી તારો વશ ધારણુ કરી ત્યાં જઈને જોસીરા, અને એ આવશે જ્યારે દૃઢાલિંગનના મિષે કરી તેનો પ્રાણુ હરાણુ કરીશ.”

એ પ્રમાણુ તેની સાથે એકાંત સલાહ કરી ભીમસેન તેને વિદાય કરી. પછી દુગ્ધાદિકે કરી ખૂણું જોવી તે પાકરાણા, તેમાંથી નિકળીને દ્રૌપદી પોતાના સ્થાનકે ગઈ. બીજા દિવસે પ્રાતઃકાળમાં, અપ્સરાને પણ જીવનાર જોવી ભૂપણુની પહેરવાની છતાં કરી અતિશય રોભનારી, વિશેષે કરી કામીની સ્ત્રીઓનાં પણ મન આકર્ષણુ કરનારી અને કીચકના મનને નીલકંઠાસના અવલોકને કરી કામોદીપન કરનારી; જોવી દ્રૌપદી, રાજના પાગમાં તળાવની પાસેના દરવાજા આગળ ઉભી રહી. અહીંયાં કીચક, તે દ્રૌપદીને જોઈ પ્રાપ્ત થયું છે સ્તંભન જેને જ્યો તે, એકે હાલું પણ આગળ ચાલી ન શક્યો. તે જાણુ દ્રૌપદીને લત્તાપ્રહાર કર્યો; તે પાપે આવી તેને ઘેરી લીધો હોયના!

પાત કર્યો છે; એથી ભીમસેન, મહા આનંદ પામી પાકરાળામાં આવી શયન કરતો હોયો.
 બીજા દિવસે પ્રાંતકાળમાં કીચકના મંરણ પામવાના સમાચાર લોકોને ઓઢધી સાંભળીને
 તેના સોમે ભાઈઓ શોક લાડરીને વશ થઈ ત્યાં આવી; મરણ પામેલા, ભૂમિ ઉપર મૃતિકાને
 વિષ રગદોળેલા અને માંસપિંડરૂપ થયેલા કીચકને ભેઈ શોકવિવેક થઈ મહાનિઃશ્વાસ નાખતા
 હોયસ્વરે રૂદન કરવા લાગ્યા. તેઓ સર્વના નેતરૂપી સરોવરમાં જ અશ્રુજળ, તેને બંધુવંધ કં-
 રણુંતા કોઈરૂપી-ગ્રીષ્મરૂતનો સૂર્ય, શોષણ કરવા લાગ્યો. તે સમયે તે સર્વ બંધુઓ, પોતાના ભા-
 ધનો વંધ કરનારા શત્રુને અહિંતહીં શોધવાં લાગ્યા; પરંતુ તેનો કાંઈપણ પત્તો ન લાગ્યો, ત્યારે
 તેઓ સર્વ એકત્ર મળી પરસ્પર વિચાર કરવા લાગ્યા કે, “આ કીચકની, પૂર્વે માલિનીને વિષ પ્રીતિ
 હતી; એવું આપણે સાંભળ્યું છે. માટે કીચકના મૃત્યુને તે માલિનીજ કારણરૂપ થઈ હશે. એના
 શત્રુ સંચાર કરનારા ગંધવેપતિઓએ આપણા ભાઈને માર્યો છે; એમાં સંશય નહીં. પરંતુ તેઓ
 શત્રુ સંચારી છે, તેથી કોઈપણ ટકાણે એ આપણને મળશે નહીં; માટે આ સૈરંધ્રીનેજ કીચકની
 સાથે ચિતાગ્નિમાં બાળી નાખી, આપણો શેષ ઉતારો.” એવો વિચાર કરી પોતાના બંધુ કીચ-
 કની સદુત્તમમાન માલિનીને ચિતાગ્નિમાં બાળી નાખવી; એવું મનમાં આણી તે બંધુઓ સર્વ,
 માલિનીની પાસે આવી તેને બાહુનેવિષે આક્રમણ કરવા લાગ્યા. તે સમયે તે બંધુઓએ બ-
 ણાટકારે આક્રમણ કરેલી માલિની, આ પ્રમાણે આક્રોશ કરી પોકાર મારવા લાગી કે “હુ જ્ય, હુ
 જ્યંત, હુ વિજ્ય, હુ જ્યસેન, હુ જ્યદુઅલ, તમે ગમે ત્યાં રહો પણ મારું રક્ષણ કરો, રક્ષણ કરો.
 ચિતાગ્નિમાં નાખવાસાડું આ દુરાત્માઓ અને જાલી બચાડે.” એવી ક્રોધદીની દીનવાણી સાં-
 ભળી ભીમસેન, કોંધયુક્ત થઈ પાકરાળામાંથી નિકળી કાળ મારતો કીચકોની પાછળ ધાયો, અને
 થોડીવરમાં સ્મરણના માર્ગમાં આવી કીચકોને કહ્યું કે “હુ કીચકો, તમે બળાટકારથી આ
 સ્ત્રીને ક્યાં લઈ બાળો? એવું રક્ષણ કરવા સંમત પુરૂષ, કોઈપણ ટકાણે કોઈપણ નામનો કોઈ
 પણ હશેજ.” તે સાંભળી કીચકો બોલ્યા કે “હુ વક્ત્રવ, આ સ્ત્રી અમારા ભાઈ કીચકના મૃત્યુનો
 હેતુ છે. એના વિના અમારા ભાઈને કોણે માર્યો? તે અમે જાણતા નથી. જ્યારે એવો કોઈ
 શત્રુ મળતો નથી કે જેને મારી અમારું વેર શાન્ત કરીએ; ત્યારે આ પુંડરિકાને ચિતામાં ના-
 ખાવું” એવાં કીચકોનાં વચન સાંભળી ભીમસેન બોલ્યા કે “હુ કીચકો, તમારો ભાઈ પરસ્ત્રીની
 સાથે સમજ કરવાની ઇચ્છા કરવા લાગ્યો, એજ એણે મોલે, અન્યાય કર્યો; માટે તેતું દણ પણ
 પામ્યો. હવે તમે સ્ત્રી હત્યાના પાપથી બીહીનારા છો તેમ છતાં, આ બીજા અપરાધ શામાટે
 કરો છો? આ અપરાધનું દણ તમને પ્રાપ્ત નહીં થાય શું? કીચકના બંધુપણએ કરી કીચકને વશ
 થયેલો વિરાટરાજ તેના અન્યાયને સહન કરે છે, પરંતુ તે કીચકનો અન્યાય બીજા કોઈને પણ

શિરોવ્યથા ઉત્પન્ન કરનાર નથી શું?” એવાં લીમસેનનાં વચન સાંભળી કીચકના બંધુઓ ખે
કરી ભાષણ કરવા લાગ્યા કે “જેના લુબ્ધકમાં રાજિત હોય તે આ અમે ચિતાગ્નિમાં નાખીએ
છેએ છતાં આ સ્ત્રીનું રક્ષણ કરે.” એવાં કીચકોનાં વચન સાંભળી પછી લીમસેને સમિપભાગ
એક વૃક્ષને સમૂળ ઉપાડી, તે વૃક્ષના એકજ પ્રહારે તે કીચકના સોએ બંધુઓને સાથે મારી
નાખ્યા. તે વૃક્ષવના મારેલા, સુદેષ્ણાદેવિના બંધુઓ પૃથ્વી ઉપર પડ્યા. તે સમયે “એ દુર્જન
પુરુષો મરણ પામ્યા તે ઘણી સારી વાત થઈ” એવી લોકવાણી પ્રસિદ્ધ થઈ. ત્યાર પછી
સૈરંધ્રીને સ્વસ્થાનકે મોકલી; અને શત્રુઓટૂપી મત્ત હસ્તિઓનો સંહાર કરી લીમસેનરૂપ સિંહ
પાકશાળાટૂપી ગુફામાં નિર્ભયપણે પ્રવેશ કરતો હવો. પછી સર્વ સહોદર બંધુઓ મરાયા છે,
તેણે કરી જેને મહા ક્રોધ ઉત્પન્ન થએલો, અને તે ક્રોધેકરી સ્ફુરણ પામનારા અધરોષે લબ્ધક
તથા જેના નેત્રોમાં અશ્રુ પ્રાપ્ત થયાં છે, એવી સુદેષ્ણાદેવિ, વિરાટરાજ પાસે આવી ભાષણ કર
લાગી કે “હું આર્યપુત્ર, તમારી જે મારા પર અત્યંત કૃપા છે પણ તે કૃપા નથી પણ વિરોધતા છે.
કારણ, તમારા શેષકે મારા સહોદર બંધુઓ માર્યા છે, છતાં તમે તે વાત મનપર લેતા નથી. એ
કીચકને મારનાર શત્રુ કોણ? તે માત્ર જાણવામાં નથી, પરંતુ મારા બીજા ભાઈઓને મારનારો, યમ
રખો નિર્દય અને પાપ કર્તા એવો આ વૃક્ષ છે; માટે એ વૃક્ષવને તમે સર્વ સેના એકઠી કરી બે ત
હણશો. તો હું ગળે શંસો ખાઈ પ્રાણદાત કરીશ. એવાં સુદેષ્ણાનાં વચન સાંભળી, કોમળ કરતાં પણ
અતિ કોમળ એવાં વાક્યોએ કરી શાન્ત કરી અને તેનાં નેત્રાંશ્રુ પોતાના હાથે કરી હુંછીને રાજ
બોલ્યો; કે હું દેવિ, માત્ર તારા ચાતુર્યથી તારા બંધુઓનો મહાદુર્નય હું સહન કરતો હતો, માટે
શું!! જે લુબ્ધાળી હોય તેણે પણ એઓનો અન્યાય સહન કરવો જોઈએ!! તથાપિ હું મૃગાસિ
જે તું કહે છે તે હું કરું તો ખરો; પરંતુ એ વૃક્ષવ ક્રોધયુક્ત થયો છતાં આપણી સકળ સેનાનો
લીલા માત્રમાં નાશ કરે એવો છે; માટે હું ભામિની, એ વૃક્ષવાના વધનો મેં બીજેન ઉપાય
ચોંચ્યો છે. દુર્જન શત્રુ પણ પુલ્કિષ્ણે જીતાય છે. મેં વૃક્ષવાના વધનો બીજો જે ઉપાય ચો
બ્યો છે તે એ કે, દુર્યોધન રાજાનો વૃષકર્પર નામનો મહાશ્વેષ્ટ હસ્તિનાપુરથી આપણા નગરમાં
આવ્યો છે; તે અનેક મહાયુદ્ધમાં જયશીલ હોવાથી સર્વ મહોનો તિરસ્કાર કરે છે; પરંતુ જેને
બાહુબળનો ગર્વ છે એવો વૃક્ષવ, તે મહાનું બળ સહન કરી શકતો નથી. તથી તેઓ પરસ્પર
મહાયુદ્ધ કરશે; ત્યારે મહાયુદ્ધમાં જણે અભ્યાસ કર્યો છે એવો તે વૃષકર્પર મહા, તે જણે મહાયુદ્ધનો
અભ્યાસ કર્યો નથી એવા દુરાત્મા વૃક્ષવને મારશે.” એવાં મૃદુ મૃદુ પદોનાં વાક્યોએ
કરી પૃથ્વીપતિ વિરાટરાજએ સુદેષ્ણાદેવિનું ધીરે ધીરે શાન્તવન કરી તેને અંતઃપુરમાં મોકલી.
ત્યારપછી એક દિવસ વિરાટરાજની રાજસભામાં આવી દુર્યોધન રાજાનો મહા વૃષકર્પર, સર્વ

મધ્યગંતો તિરસ્કાર કરી યોદ્ધાઓ કે, મારો પ્રતિમદ્ કોઈ છે?" એવાં તેનાં વચન સાંભળી વિરાટરાજાએ
 પાકશાળામાંથી વધવને રાજસભામાં યોદ્ધાઓ. વધવે, રાજસભામાં આવી રાજાની આજ્ઞા પામી
 વૃષ કર્પરને, બીજા દિવસે વિરાટરાજાની પાસે યોદ્ધાઓ. પછી બીજા દિવસે તે યંત્રના ખાહુ
 યુદ્ધનું કૌતુક જ્ઞેવાની ઈચ્છા કરનારા વિરાટરાજાએ ચંદ્રસરખી સ્વચ્છ વેળુએ કરી યુક્ત એવી
 રંગભૂમિ દ્વારો, અને તેની આસપાસ ઈંદના ધરના મંચકો જેવા મંચકો અન્ય રાજાઓને યે-
 સનાસાદે સ્થાપન કરાવ્યા. પછી રત્નમંડપની નીચે દિવ્ય એવા અન્ય મંચકોનેવિષે મણીમય
 સિંહાસન ઉપર વિરાટરાજા બેઠો. પછી વિરાટરાજાની આજ્ઞા સ્વિકારી, મંડળીકરાજાએ પોતાના
 સેવકાદિકોએ યુક્ત થઈ આસન ઉપર બેસ. તે સમયે ધર્મોદિકોએ, મને કરીને પણ "ભીમસે-
 નનો પરાભવ થશે" એવો સંશય આણ્યો નહોતો, તથાપિ તેઓ લયયુક્ત ચિત્તે સભામાં આવી
 બેસ. ચોરીવારમાં ચંદ્રસરખાં ઊલ્લાસ વચ્ચે પાહુરનારા, કસ્તુરી અને પુષ્પના હારે ચિત્તહીત સ્કં-
 ધને ધારણ કરનારા; અતિ સ્થિર, અને ચંદનાદિક સુગંધી પદાર્થોએ જેઓએ સર્વોગ વિશ્વ કર્યું
 છે, તથા જે દિશાભૂમિથી સંઘાદિ અને વિધ્યાદિ આવતા હોયના! એવા મદ્ય શિશેમણી, વધવ
 અને વૃષ કર્પર, એ બંને મદ્ય અખાણમાં આવ્યા. તે સમયે સર્વ લોકો પરસ્પર વિરાટ-
 રાજાની નિંદા કરવા લાગ્યા કે, "આ વધવ કૃતાભ્યાસી નથી ને આ વૃષકર્પર કૃતાભ્યાસી છે;
 માટે એ બંનેનું ખાહુયુદ્ધ કરવાનું કરાવ્યું; તે વિરાટરાજાએ યોગ્ય કર્યું નથી, પણ પો-
 તાના શાળાઓનો યત્ન આ વધવ છે; તેને કોઈ પણ પ્રકારે કરી મારી નખાવવો જોઈએ, એ
 કારણથી આ યોજના કરી છે." એ પ્રમાણે સર્વ લોકો વિરાટરાજાની નિંદા કરવા લાગ્યા. આણી
 તરફ પવિત્રોની શુદ્ધાઓનું પણ વિદિણું કરે એવા બંને જણાઓના ભુજાટંકાર થવા લાગ્યા. તે
 ભુજા ટંકારે કરી તેઓ તે સમયે સર્વ જગતને ઇશ્વીકવાર સુધી શ્રવણેન્દ્રિય રહિત કરતા હતા.
 પદસ્થાપને કરી પૃથ્વીને કંપાયમાન કરનારા અને પરસ્પર તણહસ્ત દેનારા એવા તે બંને; નાના
 પ્રકારની રચનાએ મુદિ બંધ કરી કુંડલે પરી અહીં તહીં કરી એક બીજાને લાગામાં આણવા
 પ્રયત્ન કરતા થકા મણુદુદ્ધ કરવા લાગ્યા. તે સમયે યદ્યપિ વધવ, એક ક્ષણમાત્રમાં વૃષક-
 ર્પરનો વિનાશ કરવા વિષે સમર્થ હતો; તથાપિ લોકોને તમાસો ખતાવવા સાક્ષે તે વૃષકર્પરને
 મારવામાં વિઘ્ન્ય કરતો હતો. જેમ મહુરણને વિષે જે મત હસ્તિઓનો યુદ્ધમાં જ્ય
 પરાજ્ય ધાય છે; તેમ વધવનો અને વૃષકર્પરનો પરસ્પર શેકેગેવાર જ્ય પરાજ્ય થયો. કદીક
 વધવ વૃષકર્પર પર ચડી બેસે, અને કદીક વૃષકર્પર વધવ ઉપર ચડી બેસે. એ પ્રમાણે તે બંનેની ઘણી
 વરસુધી ક્રુસ્તિ ચાલી પછી અંતે વૃષકર્પરને ભીમસેને પોતાના આક્રાદા પેયમાં આણ્યો; અને
 જોરથી તેને દાખ્યો, એટલે તે વૃષકર્પર, પ્રાણપ્રયાણસમયે દીન થઈ પૃથ્વી ઉપર પડ્યો. તે

સમયે સહયતો તથા થયો ક્લેષ વિરાટરાજનાં સેમાંય સહવર્તમાન સર્વ લોકોનો ભેગો મળ્યું થયો. સર્વ લોકો હુર્યની તાળીઓ પાડ્યા લાગ્યા. પછી તે વિરાટરાજ, પોતાની સાથે રીતે શાંત્યન કરવા લાગ્યો કે “હુ દેવિ, રાત્રુભયે કરી કંપાયમાન એવો જો હું. તેને જ સહય સરખો સહાયકારક કોઈ દેહાણથી પણ મળનાર નથી, માટે હુ પ્રિયા, હું જેમ જેમ કિપર પ્રસન્ન છું તેમ તું પણ એનાપર પ્રસન્ન થા.” એમ કહી સુદેશાને શાંત કરી.

“વિરાટપુત્રના સહયના સ્તોત્રમાએ વૃષકર્પરને માર્યો” એવી વાત દુર્યોધને હસિતરૂપે જાણીને સોડધો કેટલેક દિવસે સાંભળી. પછી દ્વેષયુક્ત જ્ઞેની બુદ્ધિ છે એનો દુષ્કોપ બેસી રહ્યો. નિઃશંકિતરૂપે દ્રોણપુત્ર અને શકુનિ એ સર્વને એકાંતમાં યોગાવી તેઓની સાથે સમગ્ર સમયે તે એકાંતમાં કે, “પૂર્વે પાંડવોને મારવા સાઠ્ઠું પુરોચન, જે કૃત્યારૂપે માર્યો હતો તેમ જેવા વિષયો તે પુરોચનના નાશ વિષે થયો. એ માટે મેં આ તરફ વિશેષ ધ્યાન આપ્યું છે. એવામાં પાંડવોનો શોધ કરવા સાઠ્ઠું વૃષકર્પરને મોકલ્યો છે. વૃષકર્પર એક દેહરૂપે વૃષકર્પરને મારનાર ભીમચેતનિના સમસ્ત આનિત્યમાં માર્યો નથી. એક રથમાં પણ ભીમચેતન, યુદ્ધવેશ રહેતો હશે. તે ભીમચેતનના માર્યો પછી જ નિઃશંકરૂપે માર્યો કરી શકતો નથી. એ માટે મતયુદ્ધપ્રસંગે પણ ભીમચેતનને શોધ કરવા તે આ મારા વૃષકર્પરને મારશે. તે સમયે એ વૃષકર્પરને

હોજી; અને બીજી દિશાએ ગોઝાણુ કરીએ, તે સમયે સર્વ નગર શૂન્ય પ્રાય હશે; એટલે કેવળ પાંડવો જ ગાયોને જોડવાનાં સાડ પાહાર નિકળશે. એ પ્રમાણે પાંડવો અત્યંત પ્રસિદ્ધ થશે એટલે તેઓનો જીવંતે કરવા સાડ હું સેના સહુવર્તમાન આરંભ કરીશ.”

એવી રીતે તે સર્વની સાથે મગધહત કરી કાંધવ્યક્ર શ્રેષ્ઠ સેનાએ નાટ્યુકત દિશાઓ કરતો દુર્યોધન રાજ, વિરાટનગરની પાસે આવવા વિષે પ્રસ્થાન કરતો હોયો. તે દુર્યોધનના સેનાસંખ્યથી અરજોના ત્રણોત્પાતે કરી ઉત્પન્ન થયેલી ધૂળે મંડળ જેવું આચ્છાદિત થયું છે એવો સૂચ, તે દુર્યોધનનો અન્યાય ન જોવા સાડેક અદૃશતા પામ્યો કે શું? એવો ધ્વાજ ગયો. વળી જાણે મૂર્તિમાન અધર્મજ હોયના! એવો અદૃશતાથી ઉત્પન્ન થઈ પતન પામનારી ધૂળકરી, સર્વ નદીઓ ચુક થઈઓ. “કેડગોવનો પ્રદીપરૂપ તું દુર્યોધન-તેને સાંપ્રતકાળે ચૌર્ય કર્મ કરવું યોગ્ય નથી” એવું કહેવાને માટે જ જાણે હોયના! તેમ તે દુર્યોધનની રાનુખ વાયુ આવવા લાગ્યો. “આ કર્મ સાશરી સૂર્ય જોતાં છતાં તને એ કર્મ કરવું યોગ્ય નથી” એવું કહેનારા જાણે હોયના! તેમ સૂર્યના અંધોભાગે રહી શીયાળવાં બોલવા લાગ્યાં. પછી તે દુર્યોધન, ચમ્પકા અપરશુકનોનો કાંઈપણ વિચાર નહી કરી, ઉતાવળે પ્રયાણ કરી, વિરાટરાજના નગરની પાસે આવ્યો. પછી નગરની પાસે દ્રોણાદિક સહુવર્તમાન આવેલા દુર્યોધનને જોઈને, વિરાટરાજનો શ્રેષ્ઠ દૂત, વિરપરાજની રાજસભામાં જઈ સદ્ગદિત કંઈ તે દુર્યોધન સંખ્યથી વૃત્તાંત કહેવા લાગ્યો. તે સાંભળીને પછી પોતાની સેનાના સમુદાયના ભારે કરી પૃથ્વીને જાણે એક બાળુ ભણીથી નમાવી નાખેલી છે, એવો વિરાટરાજ; દુર્યોધનપ્રત્યે યુદ્ધ કરવાસાડે તૈયારી કરેછે; એટલામાં જ કૌરવવીરોના બાણ કરીને જેઓનાં સર્વ શરીર વિધાઈને પ્રણયુક્ત થઈ ગયેલાં છે એવા ગોવાળ લોકો, વિરાટરાજના દારમાં આવી ઉત્તરવરે પોકાર કરી બાપલુ કરવા લાગ્યા કે “હું રાજા, દુર્યોધનનો પક્ષપાતી એવો મુરખારાજ, તે યુદ્ધને સૈન્યસમુદાય અહણુ કરી અમારી પાસે આવી અમો ઉપર બાણ પ્રહાર કરી, દક્ષિણદિશા ભણીની સર્વ ગાયો હરણુ કરી લઈ જાયછે; માટે હું પૃથ્વીપતિ, ક્ષત્રિધર્મને આગળ કરી ગાયોને પાછી વાળવાસાડે વેગે ધાઓ ધાઓ.”

એ પ્રમાણે ગોવાળાઓની કેડણુયુક્ત વાણી સાંભળી વિરાટરાજ, તે લાણે “પ્રાણ જતાં પણ ગાયોનું રક્ષણ કરવું” એવી ઇચ્છા કરવા લાગ્યો. કારણ, સાધુ પુરૂષો જાણે તેઓ ગાય, ત્રિપિ, બ્રાહ્મણ, બાળક અને સ્ત્રીઓ-એઓનું રક્ષણ કરવામાં પોતાના પ્રાણને પણ તૃણતુલ્ય માનેછે; તો તેઓને યશ કંઈક પ્રિય હશે!! પછી સંત્રામરસની વાચાળ એવી સેનાએ કરી સર્વ દિશા વ્યાપ્ત કરતાં છતાં તે સર્વ સેના સાથે લઈ વિરાટરાજ પ્રસ્થાન કરતો હોયો. તે સમયે “તેની સાથે યુદ્ધમાં કૌતકવાન અને ગાન્ધીવ ધનુષ્યને ન્યાવનારો એવો અર્જુન સ્ત્રીવપનો પરિત્યાગ

કરી યુદ્ધને વિષે જો જાયતો ઉતાવળેજ પ્રગટ થાય” એવો વિચાર કરી કોઈપણ પ્રકારે કરી ને જીતે ત્યાંજ સૂકી ખાકીના સર્વ પાંડવો યુદ્ધને માટે નિકળ્યા. તે સમયે સહદેવે શમ્ભુ રથી શસ્ત્રાસ્ત્ર ગ્રહણ કરી પોતે પોતાનાં લઈ ખાકીનાં તેમનાં તેઓને આપ્યાં. પછી પિતૃ ઉદ્ધતપણે દોડનારું જ અશ્વસૈન્ય, તેણે વિદ્યારણ કરેલી ભૂમિ, તે ધૂળના નિમિત્તે કરી વિષ્ણુ શરણ જતી હવી કે શું? અર્થાત્ તે ભૂમિની ધૂળ, વિષ્ણુપદ એટલે આકાશ-તેનો આશ્રય જ હવી. તે સમયે યમતુલ્ય એવા આ વિરાટરાજને જોઈ સ્ત્રીરૂપ દિશાઓ હમણાં કંપાયમાન થઈ તેને માટે કે શું? તે ધૂળ દિશાઓને આચ્છાદન કરવા લાગી. અને તે વિરાટરાજનો સુશર્મા દ્વિતિ, તે સુશર્માના કર્ણને વિષે અત્યંત પ્રવેશ કરવા લાગ્યો, તે જાણે “હુ મોર, ગાયો મોરે પશાયન કરી જઈશ નહીં,” એવું તેને યથેચ્છ કહેવા લાગ્યો કે શું?

પછી વિરાટ રાજ, ઉતાવળે ગમત કરનારા સુશર્મા પ્રત્યે ખીજા કોઈ અતિ વાચાળ, એ ઉત્તમ ભાટને મોકલી તેને ઊભો રખાવ્યો. તે સમયે જને સુખ પ્રાપ્ત થયું છે એવો સુશર્મા સંપૂર્ણ ધેનુસમુદાયને પોતાની પછવાડે રાખી ઘણી સેનાએ વિરાટરાજને મારવા સાથે રહ્યો. તે સમયે ઊભય સેનામાંના, પરસ્પર મારવાની ઇચ્છા ધારણ કરી સન્મુખ ગમત કરનાર મહા વીરપુરૂષોનું પરસ્પર ખાણોના પ્રહારરૂપ મહા યુદ્ધ પ્રવૃત્ત થયું. તે જાણે પીતવર્ણ મૂર્ચ્છિત થોતે, ખાણ કરી આવરણ કરનારું પિંજરજ હોયતા! એવું થયું. તે યુદ્ધ સ્થળને ઢાકણ, તે સમયે ખંતે સેનામાંના ધનુર્ધારીની ધનુષ્યની પ્રત્યંયાને સ્પર્શ કરનારાં એવાં ખંતે ખાણનાં ખાણો, પરસ્પર નિશાન થયાં. પછી પરસ્પરનાં ખાણોએ કરી પરસ્પર ખંડિત થએલીઓ ખાણ પશ્ચિમને આકાશથી નીચે પડતાં અધોમુખી થઈઓ, તે જાણે ભૂમિરૂપ પર્યંકને વિષે સખેદ થઈ ઉભી સાદજ પડીઓ કે શું! એ પ્રમાણે ખંતે સેનાના ખાણોએ કરી છિન્ન ભિન્ન થએલા અવશેષે પશ્ચિમને જને વિષે છે એવો, અને લોહીનું વમન કરનાર વ્રણ જને વિષે છે એવો; દુર્લભ રાજ્ય આમ થયો. તેમાં લોહીની નદી વહેવા લાગી; તે એવી કે, જેમાં કપાઈ પડેલાં વીરોનાં માંસે કુર્મરૂપે છે, કપાઈ પડેલાં હાથ પગ તે જેમાં મચ્છરૂપ છે અને જેમાં મુલોના કપાઈ પડેલાં હાથ પગ તે કમળ રૂપે છે; એવી તે વીરપુરૂષોના લોહીની નદી વહેવા લાગી. પછી વિરાટરાજને યોદ્ધાઓએ સુશર્માની સેનાને જેમ સમુદ્રની લહેરી નદીની લહેરને પાછી હાથે છે; તે પાછી હાવી. પછી થોડી એક રહેલી ઉત્કૃષ્ટ સેના સહસ્ત્રમાન સુશર્મા પોતે યુદ્ધ સ્થળે ઉભો; તે જાણે ધનુરૂપ તૂટતે સંપૂર્ણ ખાણવાની ઇચ્છા કરનારે દાવાગિજ હોયતા! મુખે સેનાને નિવ્ર શસ્ત્રોની જાળમાં કરી જાયતી કરેલા વિરાટરાજના મેતીરૂપે જેમ અગ્નિની જાળમાં જીતે પામેલા પશિઓ આક્રોશ કરી નાશ પાડે છે, તેમ

પાદરજી; પરંતુ ઘણીના વેરો, ધર્મ દારૂ કરી મુશ્કેલી જોયે મુદ્દ કરતાં હોય. તે સમયે યોને સેનાના વીરોમાંથી કોરનો પગ નાશ ન થયો. અને જેને અધકારનારો ને પશિ-
ઓનો સમાન સંક્રમ થાય, તેમ જોયે વંક્રમ થયો. તે સમયે ત્વંચકી, હુંકરી જણ
વૃદ્ધ કરનારો અને તેજસ્વી એક યોને સેનામાંના વીરોમાંથી કોરને પગ નીકળે. “મૃત્યુ
પ્રાપ્ત થયો કે શું?” એવા અર્થે કરી વરી નહીં કે શું? જો પ્રશ્નને એક સેનામાંના વીરો, ખીટ સે-
નામાંના વીરોને જણા સાગ્યા, ને દેશે એ તેઓના ઉપર પ્રુપ્ત કરી કે, ખીટ સેનામાંના વીરોના
જાણી, તે પ્રુપ્ત કરીને ન સહન કરનારો થઈ તે વૃદ્ધને પાનો, આગમાં જોડી નાખે. જો ખીટ
સેનામાંના વીરો, પ્રનિર્ણય સેનાના વીરોને જણા સાગ્યા, ને દેશે, તેઓના પ્રુપ્ત કરી કે, તરત
તે સેનાના વીરો તેને અધવચ આગમાં જોડી નાખે. એ પ્રશ્નને નુમુત મુદ્દ મદદ્યુ જન, વિગટાળ
અને સુધમાં એ યોને પવેતના શિખર એવા હાંસ રમ કિષર બેસી મુદ્દ કરનાં કરનાં પરચરનાં રવે
શસ્ત્રાસ્ત્ર સમાપ્ત થયાં. તે સમયે તે યોને જોતજોતાના સ્વરૂપથી ભૂતિરૂપ કીતરી, આનિ કોમળ-
માત થઈ મહામુદ્દ કરના સાગ્યા. તે સમયે સુધમાં, પોતાના ભાષક પાહુદંબી કીતમિ વિગટાળ-
બને મર્યાદાનાં મદદર કરી ઝાલીને યાંધો; અને પાંચી તેને પોતાના રમમાં રખાવત કરતો હતો.
તે સમયે કંક નામ ધારણ કરનારો યુધિશિરાંબ, બંદ મહી ભય પામેલા વિગટાળને જો-
ઈને, જાનુબંતો કેવળ કીરશમુદ્દ, એવા ભીમસેનને પોતાની પાસે જોવાથી તેની પ્રત્યે ભાવમુ કરવા
સાગ્યો કે “તું વંત્ય, આ વિગટાળના આશ્રયે કરી આ તેરમું વર્ષ આંખે કાઢ્યું છતાં હુંમં
તું આ વિગટાળની કેમ ઉપેક્ષા કરેછો? માટે હું પત્તા, કુરક્રોં આ સુરામાંને એક દાણમાવમાં
ઝારીને, પૃથ્વીપતિ વિગટાળને છોડવવા તું યોગ્ય છે; કારણ, સામર્થ્યન મુદ્દે, અનુપાસી એવો અ-
ન્યપુરૂષ પણ એકાદ સંકટમાં નિમગ્ન થયો છતાં તેનો ઉધાર કરે; તો પછી, સર્વસ્વ ઉપકાર
કરનાર આ કિંદર ચિત્તાવળા વિગટાળને છોડવવો, એમાં શું કહેવું?

એવી યુધિશિરાંની આજ્ઞાએ કરી ભીમસેન, સુરામાંને આરવાસાદ અને વિગટાળને યં-
ધનમુદ્દ કરવાસાદ પોતાના બે બંધુઓ સહવર્તમાન મહાવેગથી ધાયો. તે સમયે પાહુદંબ
શિખરનેબે ગદાકૂપ વૃક્ષ જેણે ધારણ કરેલું છે, એવો, ગંડ રોત, સરખા બંધુ સહવર્તમાન આ
લંગમ પવેતલ આવેલો કે શું? એવા ભીમસેનને આવતો બેઈ સુરામાંની સેનામાંના વીરો, દિશા
દિશાઓ ભણી પચાવન કર્યુ સાગ્યા, તે બાજુ કાગડઓ, સંપાદન કરેલા ન્યરૂપ માંસને એ-
કંતે ભસ કરવાસાદ પચાવન કર્યુ સાગ્યા કે શું? એવા દીર્ઘ સાગ્યા. પછી પર્વતોનો બેદ કર-
નારો દંદ, વજ્ર કરી લગ પર્વતોનું ચૂર્ણ કરેલ, તેમ ભીમસેન સુરામાંના રમને ગદાથી ચૂર્ણ કર્યો.
અને શત્રુપત્યેન ગમન કરનારી એવી સ્તુતિ, તેને પોતાના હસ્તેકરી આકેર્ષણ કરવાસાદેન જવતો

કરી યુદ્ધનેવિષે જો જાયતો ઉતાવળેજ પ્રગટ થાય” એવો વિચાર કરી દોષપણ પ્રમરે સી
જીવનને ત્યાંજ સૂકી ખાકીના સર્વ પાંડવો યુદ્ધને માટે નિકળ્યા. તે સમયે સહદેવ
રથી શસ્ત્રાસ્ત્ર ગ્રહણકરી પોતે પોતાનાં લઈ ખાકીનાં તેમનાં તેઓને આપ્યાં. પછી
ઉદ્ધતપણે દોડનારું જ અશ્વસૈન્ય, તેણે વિદારણ કરેલી ભૂમિ, તે ધૂળના નિમિત્તે કરી
શરણ જતી હવી કે શું? અર્થાત્ તે ભૂમિની ધૂળ, વિષ્ણુપદ એટલે આકાશ-તેનો આશ્રય
હવી. તે સમયે યમતુલ્ય એવા આ વિરાટરાજને જોઈ સ્ત્રીરૂપ દિશાઓ હમણાં ક્યા.
તેને માટેજ કે શું? તે ધૂળ દિશાઓને આચ્છાદન કરવા લાગી. અને તે વિરાટરાજને
દ્વિતિ, તે સુશર્માના કર્ણને વિષે અત્યંત પ્રવેશ કરવા લાગ્યો, તે જાણે “હુ ચોર, ગામ
પલાયન કરી જઈશ નહીં,” એવું તેને થયેચ્છ કહેવા લાગ્યો કે શું?

પછી વિરાટ રાજ, ઉતાવળે ગમન કરનારા સુશર્મા પ્રત્યે બીજા કોઈ અતિ વાચાળ
ઉત્તમ ભાટને મોકલી તેને ઊભો રખાવ્યો. તે સમયે જને સુખ પ્રાપ્ત થયું છે એને
સંપૂર્ણ ધેતુસમુદાયને પોતાની પછાડે રાખી ઘણી સેનાએ વિરાટરાજને મારવા માંડ
રહ્યો. તે સમયે ઊભય સેનામાંના, પરસ્પર મારવાની ઈચ્છા ધારણ કરી સન્મુખ ગમન
મહા વીરપુરૂષોત્તમ પરસ્પર ખાણોના પ્રહારરૂપ મહા યુદ્ધ પ્રવૃત્ત થયું. તે જાણે પીતલ
ણોને, ખાણે કરી આવરણ કરનારું પિંજરૂં હોયના! એવું થયું. તે યુદ્ધ સ્થળને ઢાંકણે તે
ખંતે સેનામાંના ધતુર્ધારીની ધતુષ્યની પ્રત્યંચાને સ્પર્શ કરનારાં એવાં ખંતે ખાણુનાં ખાણે
સ્પર નિશાન થયાં. પછી પરસ્પરનાં ખાણોએ કરી પરસ્પર ખંડિત થએલીઓ ખાણ
આકાશથી નીચે પડતાં અધોમુખી થઈઓ, તે જાણે ભૂમિરૂપ પર્યકને વિષે સમૃદ્ધ
સાક્ષ્ય પહોંચ્યો કે શું! એ પ્રમાણે ખંતે સેનાના ખાણોએ કરી છિન્ન ભિન્ન થએલા અવશેષ
પંક્તિઓ જને વિષે છે એવો, અને લોહીનું વમન કરનાર વ્રણ જને વિષે છે એવો; દુર્ભાગ
ગામ થયો. તેમાં લોહીની નદી વહેવા લાગી; તે એવી કે, જેમાં કપાઈ પડેલાં વીરોનાં
દૂર્ભરૂપ છે, કપાઈ પડેલા હાથ પગ તે જેમાં મચ્છરૂપ છે અને જેમાં મુલયોના કપાઈ પડેલા
પંખા તે કમળ રૂપ છે; એવી તે વીરપુરૂષોના લોહીની નદી વહેવા લાગી. પછી વિરાટરાજ
ચોદાઓએ સુશર્માની સેનાને જમ સમુદ્રની લહેરી નદીની લહેરને પાછી હથેલ છે; તે
પાછી હથેલી. પછી થોડી એક રહેલી ઊત્કૃષ્ટ સેના સહર્વર્તમાન સુશર્મા પોતે યુદ્ધ
ઊડ્યો; તે જાણે શત્રુરૂપ તૃણને સંપૂર્ણ ખાળવાની ઈચ્છા કરનારો દાવાગિજ હોયના!
એવો પોતાના તિવ્ર શસ્ત્રોની વ્યાજાએ કરી લયમીન કરેલા વિરાટરાજનાં સૈનીક
જમ અગ્નિની વ્યાજાએ ભીતિ પામેલા પક્ષિઓ આક્રોશ કરી નાશ પામે છે, તેમ

પ્રધાન્ય; પહેલુ બાકીના લોકો, પૈયં ધારણ કરી સુરામીનો મધ્યે સુર કરાવે જાણ. તેને ૧૨-
 મો બીરે સેનાના વીરોનાથી કોનિયે વધુ નાશ ન થયો, એમો સેના સુરકરનાવિ ને પશિ-
 બોતો સમાન સંગ્રામ થયો તેમ બીરે સંગ્રામ થયો. તે સમયે સુરકરના મો, દુરારી જાણ
 તથા કરનાશ અને તેલપુંમ કોય અને સેનામાંના વીરોમાંથી કોરને મેલ પોતને ને સુર
 માત્ર થરા કે સુરે જવા ભયે કરી વરી નહીં કે સુરે એ પ્રમથિ એક સેનામાંના વીરે, બીજા સે-
 નામાંના વીરોને છત્રા સાગ્યા, ને કોએ ને એના દિપર પુરપુરિ કરી કે, બીજા સેનામાંના વીરોમાં
 બાજો, ને પુરપુરિને ન સરન કરનાશ થઈ તે વૃક્ષિ પાતો, આમાંના લોકી નામે, વરી બીરે
 સેનામાંના વીરો, પ્રતિપક્ષ સેનાના વીરોને છત્રા સાગ્યા, ને કોએ, તેઓના પુર પુરપુરિ કે કે, નમન
 તે સેનાના વીરો તેને અપવય આગમાંના લોકી તાળે એ પ્રમથે નુપુપુર મારવું પ્રમથે મિત્રાસ
 અને સુધમાં એ બંને, પવંતના શિખર કોય હિંગા રથ કિપર બેરી મુદ્દ કરના કરનાં પારપરમાં રતે
 શસ્ત્રાસ સમાપ થયો, તે સમયે તે બંને પોતપોતાના સ્વરૂપથી ભૂમિપર ઊતરી, અને કોત્રવ-
 આન થઈ અપુરુ કરવા જાગ્યા. તે સમયે સુધમાં, પોતાના અવંર બાદુદંતી કીલકા ચિત્રાન-
 બંને પ્રમથ્યાતમાં પ્રધુર કરી ઝડપીને બાંધો; અને પાડી તેને પોતાના રામાં રથપન કરતો હુલે.
 તે સમયે કે નામ ધારણ કરનારો યુધિશિરના, બંદ થઈ ભય પામેલ વિરાટાતને લો-
 ઇને, બાનુયેનો કેવળ કોરસાથુદ, કોય બીમસેનને પોતાની પાસે બોલાવી તેનીપત્તે પ્રમથુ કરવા
 જાગ્યો કે હું વત્સ, આ વિરાટાતના આશયે કરી આ તેરનું વાં આંપણુ કારણુ પ્રમથુ કરના
 તું આ વિરાટાતની કેમ ઉપેક્ષા કરેછે? આટે હું વત્સ, કુરકમાં આ સુરામને કોય સમુચ્ચવ
 ગારીને, પૃથ્વીપતિ વિરાટને છોડવવાનું મોગ્યછે; કારણુ, રામપંચન પુરે, અનુસારી એનો સ-
 ન્યપુર પયુ એકાદ સંકટમાં નિમગ્ન થયો છતાં તેનો ઉધાર કરે; તો પાડી, સારેર વીર
 કરનાર આ ઉધાર ચિત્રાવળા વિરાટાતને છોડવવો, એમાં શું કહેવું?
 એવી યુધિશિરની આલાખે કરી બીમસેન, સુરામીને વધરકથાર અને વિરાટાતને લો-
 વનમુજા કરવાસાઈ પોતાના બે બંધુઓ રથવર્તમાન મધુવેગથી લયો. તે સમયે મધુર
 શિખરનેવિષે ગદાકૂપ વૃક્ષ લેજી ધારણ કરેલું છે, એનો, ગાં રીત સરખા બંધુ મધુવર્તમાન
 નંગમ પવંતજ આવેછે કે શું કોયા બીમસેનને આવતો એમ સુરામની કોત્રાત્તે બંને, વિરા-
 ટિરાઓ જાણી પશાયન કરવા જાગ્યા, તે બંને મારપુઓ, સંપદન કરવા બંધુને મે-
 કાંતે જાડ કરવાસાઈ પશાયન કરવા જાગ્યા કે શું કોયા લીલંય જાગ્યા. પણ તેને કોય કુ-
 નારો ઈંદ, વજ્રે કરી લગ પવંતોનું ચૂકું કરેછે, તેમ બીમસેન સુરમાંના રથને મધુવેગે લૂંટી
 અને શત્રુપત્યને ગમન કરનારી એવી સ્તુતિ, તેને પોતાના હસ્તેકરી આકાંક્ષુ અકરાર કરના

મૂક્યો હોયના! તેમ લીમસેત સુશર્માને જીવતો મુક્યો. સારાંશ, શત્રુની કીર્તિ પોતાને આકર્ષણ કરી તે દુષ્ટને છોડી મૂક્યો. ત્યારપછી લીમસેત, વિરાટરાજને શત્રુબંધનથી મુક્ત કરી કરી પોતાના શૌર્યાદિક અને સ્વામિલકત ગુણોએ બંધન કરી રથ ઉપર બેસાડી લીધો. સમયે જતું ચિત્ત પ્રીતિએ કરી નમ્ર થયુંછે, એવો વિરાટરાજ, પાંડવોએ સંપાદન કરેલાં તે દ્વંદ્વત ચરિતને જોઈ મનમાં ચિંતન કરવા લાગ્યો કે “આ શું કોઈ દેવતાઓ કૌતકે કરી પૃથ્વીએ અવતાર ધારણ કરી ઉત્પન્ન થયાછે!! અથવા તો શું બ્રહ્માએ આ યુગને વિસરી જઈ આ પુરુષને દેવ કરવા મૂકી ને મનુષ્ય કરી પૃથ્વીઉપર અવતારે આ છે!! અથવા સતયુગમાંના જોઈ પુરુષોને આ યુગમાં આણ્યા છે કે શું!!! કારણ આ પુરુષોનું આ સામર્થ્ય આ યુગના પ્રભુને જોઈ, એમ કહી શકાતું નથી. આ પુરુષો આ યુદ્ધમાં જે મારા સહાયકારક ન હોત તો, શત્રુઓ મારી વાર્તાનો પણ લોપ કરી દેત. કારણ, મારા યશસ્વી વંદને સુશર્મારૂપી એમ કરીને દ્રવિત કરી નાખત, પરંતુ જાટલામાં આ વલ્લભરૂપ વાયુએ તે સુશર્મારૂપી મેધનું વિચાર કરી મારા યશસ્વ વંદનું પૂર્વપણું રક્ષણ કર્યું.”

એ પ્રભુએ વિશેષ ચિંતન કરી, પ્રીતિએ કરી જેના નેત્રોમાં અશ્રુ આવીયું, એને વિરાટરાજ, હરનકમળ સંપૂર્ણ કરી, તે પાંડવો પ્રત્યે ભાવણ કરવા લાગ્યો,

વિરાટરાજ—હું શ્રી દક્ષિણેયંક કંક, (સંપત્તિરૂપ સ્ત્રીની સાથે ક્રીડા કરવાના પર્વકાળે) પ્રીતિ પાસે રહ્યો, હું દ્વિપંદાય તંત્રિપાત્ર, (શત્રુઓને કાળરૂપ તંત્રિપાત્ર) હું પ્રતિપંચિત્ર પ્રીતિ (શત્રુઓને બંધનમાં રાખે બંધનરૂપ) આ લક્ષ્મી, આ રાજ્ય અને આ મારું સંપૂર્ણ આયુષ્ય સર્વ આપવી તમારું છે. વિશેષ શું કહું? માત્ર તમારી ભૂજના પરાક્રમરૂપી પાટીએ કરી મની કીર્તિ સુશર્મારૂપ વિપત્તિમુદ્ધને તરીને પારંગત થઈ.

એ પ્રભુએ વિચારે તેઓની સ્તુતિ કરી વિરાટરાજ, જેમાંય દેહયુક્ત થયો. તે સમયે શત્રુ પ્રસંગે માંમતી લગ્નલગ્ન કરી જોઈતું મસ્તક નમ્ર થયું છે એવા પાંડવો, વિરાટરાજ પ્રત્યે જાણ કરી લાગ્યો : કે, હું રાજ્ય, એમ જે શત્રુને જીત્યો તે માત્ર તમારો પ્રભુ કે રાજાનાર્થે આવું જ છે ને. સૂર્યના કિરણોએ સર્વ અંધકારનો નાશ કરે છે.

એક સ્વરૂપે સર્વ બીજા લોકોએ, જેઓ લગ્નલગ્ન થયા હતા; તેઓની તમામ પાંડવ એક જગતે કરી, તે લોકોએની સંભાવના કરીને પછી, સંપૂર્ણ માથેને એક કીર્તિની લગ્નને મેળવે કરી અને તેને વિરાટરાજની આગળ યજ્ઞ, સેનામાંના વીરોના અગ્નિની અગ્નિની પુલિત થયેલા પંચિંગ; સર્વ લોકોને આદર્શ ઉત્પન્ન કરતા, સ્વામી અને આ વિરાટરાજના મનમાં શું થયું હશે? એમ ચિંતન કરે કરે સારાંશ કોઈની મન પ્રાપ્ત

વાતચિત્ર ન કરતાં સુગો, સુગો વિમારજન, નજીમે રિતે આવી, દોઢ પોતનો વરિષ્ઠવરજ
 વિનાયકે વ્યાપ થઈ જાય છે, એકે સંસ્કૃતિમાં ગયો. તે સમયે અંતરની ખાતર કંઈકિતે
 બસાડી પોતે કાંઈ શંકાપુરુષમાં આંતરમાં ગયો. રથાં અનિશ્ચય બેસુકન મંચેની પોતની સાદી
 મુદ્દમને ખેડ ને પ્રત્યે સલા. ભાષણ કરવા લાગ્યો.

વિરાટમાન—હુ દેવિ, લાંઠ મુખ, પ્રાણકાળની ચંદ્રસરખું કાનિરદિન કેમ થયું? મારા
 બચાનો મંત્રીરૂપ જીતાર ફરત, તે ક્યાં મુખે છે? એવું કાલાનું બેવડું અંજલી મુદ્દમ કહે છે.
 સુદેખા—હું આપે તમે ગાયો હરણ કરવારા રાવુનીજની માથે બેસવા શકું મેળા
 છતાં, અટીયાં; મધ્યાન સમયે કોઈકિતે બેસાળ આવી ઉત્તરવરે પોતાર મારજ લાગ્યો; તેને
 પરાક્રમનું સ્થાન એજ હિતાર ફરતે એવું કારણ પુછ્યું. તે સમયે બાંધકો નેનું રાત્રી વિચાર
 ગયું છે; એજો તે ગોવાળ, મહા શંકે ભાષણ કરવા લાગ્યો.

ગોવાળ—હું કમાર; ઉત્તર રિશાબગી, કાળું દુરસતન અને બીજાવિનાં સહવર્તમાન દુ-
 ચોધને પ્રોતે આવીને આપણી માથેનું હરણ કર્યું. તે સમયે મારું બેસાળએ એકથ પછી તે
 હુમોધનની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા; પરંતુ તેઓ યુદ્ધમાં પોતના પ્રાણુલાજે કરીને માથેના કાળુથી
 મુકન થયા. તેઓની વાતો આજુબારે હું એકબોલ માંખ છવને છું. હજી સુધી તે માથો મારણ
 પામેજા ગોવાળજોની આસપાસ પ્રીતિએ કરી વિચાર રહીએ છું.

એ પ્રમાણે તે ગોવાળ ભાષણ કરતાં છતાં હું પ્રાણુનાથ, તમારા પુત્રને મેં એવું કહ્યું કે,
 “પ્રસિદ્ધ છે બાંહુમજ નેનું; એજ હું કમાર, આ સમયે તને જગ થોગ્ય લાગે તેમ નું કર.” એવી
 મારી કાણી સાંભળી તે પુત્ર, કૌરવો ઉપર ક્રોધાપમાન થયો; અને શૂરપણના આધેજ કરી જો-
 માંચયુદ્ધ થઈ બેદ સહિત એવું ભાષણ કરવા લાગ્યો.

ઉત્તર—ક્યું, ક્રોધાદિક સહવર્તમાને છતાં પણ દુષોધનની, મારી આગળ શી ગણતી છે?
 કારણ, બળીરાબ અને મુદ્દે ઇત્યાદિક યુદ્ધ; એવા સંયુદ્ધને, અગરતમુનિ એકસો પાન કરી ગયો.
 તેમ હું એકસો છતાં પણ એ સર્વનો પરાલવ કરીરા; પણ સારા સારથીવિના યુદ્ધ, નય દેનપદ
 થાય નહીં. કારણ; સર્વ વિશ્વને દગ્ધ કરી નાખનારો અગ્નિ પતનવિનો પ્રદીપ્ત થતો નથી.

એવું ઉત્તર ફરતાં વંચત સાંભળી, પછી મારા સમિપમાંજે રહેતારી માસિની નામની સૈંદ્ધી
 તેની પ્રત્યે ભાષણ કરવા લાગી; કે હું ઉત્તર, તમારી બેહેનનો; ગીત નૃત્ય વાદ્ય શિખવનારો
 ગુરુ, ને યુદ્ધનર છે; તેને તમે, સર્વ સારથીમાં શિશુમણી છ એવો જાણો. કારણ, કોટ્યાવધિ
 સ્થળે રથના ઘોડાઓને હાંકતો મેં એને આગળ બેસેવો છે.

એવાં માસિનીનાં વચન સાંભળી “આ વૃકુન્નર તો નયુંસક છે,” એવી મહા આરાંક કરતો

ઉત્તર—હું તાત, જેનામાં કૃપાકુલું, એમાં સ્ત્રીનાં આલુચાનુના કપડે કરી વૃહન્નર (એટલે નરપણું) કડિપતન છે; એવો વૃહન્નર, પાસે છતાં યુદ્ધનેવિષે બીજો નય વળી કીસો! એના ગોતે નયરૂપ મોતેલ છે. પછી એ વૃહન્નરના એવા બાહુ છે કે, જે બાહુએ કરી શનુઓ પરાજય થાય છે. અને એના હાથે, હંદના એરાવત શુદ્ધાને વિદ્યારણ કરનારા એવા શિશુના પંચજન કે શું! એવા છે. એવી ઉત્તર કુંવરની વાળી સાંભળી વિરાટરાજ મનમાં અતિ વિરમય પામી, મૂળપી માંડીને યુદ્ધનું વૃત્તાંત કહેવા તેણે પુત્રને પ્રશ્ન કર્યો. તે સમયે ઉત્તર કુંવર બોલ્યો.

ઉત્તર—હું તાત, મને આ નગરમાં ક્યારે બીજો કોઈ સારો શારથી ન મળ્યો, ત્યારે તે નપુંસક વૃહન્નરને પણ સારથી કરી, હું રંગાંગણમાં ગયો. ત્યાંહાં તો જેમાં, અનેક રથોના લય-કર શબ્દે કરી આકાશ વાંચાળ થઈ રહ્યું છે, જેના થકી ઉપરનું આકાશ, મત્તગતેદોના સિદ્ધરે કરી આરકત (માત) વળી થઈ ગયું છે, અલોની ચરણ રેણુએ કરી જેના ઉપરના આકાશભાગમાં એમ અંદરિત થયો છે કે શું! એવું આકાશ છત્રાઈ રહ્યું છે, શૂરપણાએયુક્ત એવા પાયદળના સિંહનાદે કરી હોમયુક્ત અને આસપાસ પ્રથયકાળના સમુદ્ર સરખું પૃથ્વીને બુરાડનાદે, એવું તે કૌરવોનું સંપૂર્ણ સૈન્ય મેં જોયું. અને ક્યારે ત્યાં પાસે ગયો ત્યારે, “આ ભીષ્મપિતામહ, આ દ્રોણાચાર્ય, આ કણ્વ, આ શકુનિ અને આ દુર્યોધનાદિક.” એવા સર્વને મેં વિશેષે કરીને જાણ્યા. તે સમયે માંડે સત્ત (ધૈર્ય) હતું, તે નિરાસત થઈ ગયું, માંડે વિક્રમ હતું તે અવિક્રમ થઈ ગયું, માંડે તેજ હતું, તે નિસ્તેજ થઈ ગયું; અને મારો ગર્વ હતો તે અગર્વતાને પામ્યો. તે સમયે જેમ પતિવ્રતા સ્ત્રી, પુરુષની પાસેથી લજ્જાએ કરી સર્વના દેખતાં દૂર રહે છે; તેમ મારા શસ્ત્રાલયાસે પણ મારી પાસે રહેવાનું છોડી દીધું. અર્થાત્ શસ્ત્રાસ્રની મને વિરુદ્ધિત થઈ; અને કુળની નેટકી લજ્જા હતી, તે સર્વ; મારા પૃથ્લાજે આવીને ઉભી રહી. અર્થાત્ હું અતિરાય લજ્જાનયમાન થયો. તે સમયે લયસમુદ્ધમાં બુનારો જે હું; તેને ક્વણ નૌકાસરખીજ હોયના! એવી પલાયન બુદ્ધિ દેવે કરી પાસેના પ્રાપ્ત થઈ. પછી લયેકરી કંપાયમાન એવો હું, વૃહન્નર પ્રત્યે બોલ્યો.

ઉત્તર—હું વૃહન્નર, અગ્રભાગને વિષે સમુદ્રસરખી શનુની સેના તું બુદ્ધિએ ના!!! આ સેનાસમુદ્ધ અત્યંત મોહોદો છે, તે કાંઈ મારા બાણરૂપ કળશો કરી શકે થનાર નથી. કારણ, આકાશરૂપ આંગણું, તે કાંઈ હાથે ઊંચકીને લઈ જવામાં આવે શું? એ માટે હું વૃહન્નર, હું યથેચ્છપણે પલાયન કરું. તું મારી સાથે કાંઈ બોલીશ નહીં. માંડે પરાક્રમ, ભેદ દાવાનળ સરખું બાળનાર છે; તોપણ વર્ષાકલુના મેઘની વૃટ્ટિ સરખી આ શનુ સેનાઉપર કાંઈ આક્રમણ નથી. એવું ભાવણકરી હું તાત, હું પલાયન કરવા લાગ્યો છતાં, વૃહન્નર મને હાથથી પકડીને મહા ગર્વથી ભાવણ કરવા લાગ્યો.

વૃહન્નટ—હું રાજપુત્ર, તું વિરાટરાજાનો પુત્ર થઈને તને યુદ્ધમાંથી આમ પલાયન થોગ્ય નથી. કારણ શત્રુનું સૈન્ય જોઈ પલાયન કરવું એ શૂર પુરુષને અપકીર્તિનું કારણુ છે. આ તારો પ્રાણ, તું આજ પલાયન કરી જઈશ તોપણ કોઈક દિવસે તો નિકળી જાતો એ ત્યારે નાશવંત એવા આ પ્રાણ કરી શાશ્વત (નિરંતરનો) યશ સંપાદન કરવો જોઈએ; તે ન કરે તો ઉત્તરે, “યુદ્ધમાંથી પલાયન કર્યું” એવો તારો અપકીર્તિનો શબ્દ, તે કીર્તિરૂપ કોળાહણે મગન થયલા તારા વિરાટપિતાને તારનાર થશે નહીં. અર્થાત્; તે સંપાદન કરેલી અપકીર્તિ, કીર્તિના વિરાટરાજાને મરણપર્યંત દુઃખ દેશે, અને પછી અધોગતિ દેશે. એ માટે, જોકે તું યુદ્ધને આનંદ રહિત છે તોપણ, હું તારી પાસે છું છતાં તું અહીંયાંથી પલાયન કરીશ નહીં. માટે પરાક્રમ, શત્રુને જીતતાં જીતતાં જ્યાં સુધી શોભે ત્યાં સુધી તું અહીંયાંજ રહે. એ પરાક્રમ જો શોભવાને ક્ષોભ પામે ત્યારે પછી તું પલાયન કરજે. માત્ર ગાયો હરણ કર્યા વિના પાકી એવા આ શત્રુઓને, હું રથી થઈને જ્યાં સુધી જીતું ત્યાં સુધી તું મારો સારથી થા.

એવી એ વૃહન્નટની વાણીએ કરી અને ભયે કરી જના નેત્રની કીકીઓ મંચળ થએલી છે, અને પ્રાપ્ત થએલી લજ્જાના ભારે કરી વ્યાપ્ત થએલો એવો હું, એ વૃહન્નટનું સારથ્ય કહે હવો. હું તો, “લોક આપણને હસશે” એવું જાણી કોઈપણ કાર્ય આરંભીએ. નહીં તો, પોતાને નિર્વાહ સુધ્ધાં પણ થતો નથી. યુદ્ધને વિષે લજ્જા ધારણ કરીએ તો મૃત્યુ કિંવા પરાજય પ્રાપ્ત થાય છે. અધર્મમાં લજ્જા ધારણ કરીએ તો ધર્મે કરી શત્રુઓથી જય પ્રાપ્ત થાય છે. અન્યાયને વિષે લાજ ધારણ કરીએ તો ન્યાયને વિષે વર્તાણુક થાય છે; માટે લજ્જા છે, તેજ માત્ર સર્વ માન નરસાં કામના આરંભને કારણરૂપ છે. પછી તે વૃહન્નટે પોતાનો સ્ત્રીવિષ ત્યાગ કરીને હાથ ધરુણ્ય ધારણ કર્યું. તે સમયે એ વૃહન્નટને મહા આનંદે કરી તદ્દસ્થપણે કોણ ન જોયો અર્થાત્ એને સર્વ જણોએ જોયો. હું પણ તે સમયે એ દિવ્યમૂર્તિને જોઈ ચિંતન કરવા લાગ્યો કે, વૃહન્નટના વેષે આચ્છાદિત શરીરનાળો આ કોઈ ખેતર છે કે શું? અથવા આ મૂર્તિમાન છે કે શું? અથવા સાક્ષાત્ વીરરસની મૂર્તિ છે કે અથવા સર્વ મહા શૂર પુરુષોના સામર્થ્ય આ એક શરીર બાંધ્યું છે!!! એ પ્રમાણે ચિંતન કરતાં આનંદયુક્ત મુખને વિષે જનાં નેત્ર પ્રગળ થએલાં છે એવો હું, તે વીર વૃહન્નટને જોતાં છતાં તૃપ્તિને પામ્યો નહીં. એટલામાં તો તે વૃહન્નટ રાજાઓનાં મસ્તકોને તોડી નાખ્યા વિષે કુશળ અને શત્રુઓનાં વક્ષસ્થળરૂપ પાધાણોનું વિરણ કરવ ને ઠાંકીજ હોયના! એવો ટંકાર શબ્દ કરનાર ધનુષ્ય વગાડ્યું. પછી શત્રુની સેનામાં ભીષ્મપિતામહ અને દ્રોણાચાર્યારિકોએ અતિશય ત્વરાએ સાવધ થઈ તેજ સમયે પરસ્પર ભાષણ કર્યું કે “અરે આ જુઓ આપણી સામો અર્જુન!! એજ અર્જુન!!! બાણોની કૂચી વૃષ્ટિ કરે

તે કૌતુક તો જુઓ!!! અર્જુન વિતા ખીજ કોઈની પાંચુ આવી ધૈર્ય સંપત્તિ અને જોઈ નથી, એ માત્ર પોતાના બાહુબળનો આશ્રય કરી આપણીભણી જુઓછે” એ પ્રમાણે તે વીરોત્ત્ત્વ પર-
સ્પર ભાષણ મેં સાંભળ્યું; અને તે સમયે “આ સામા દુષ્ટ શત્રુઓ છે, એઓની સાથે યુદ્ધ શી
રીત થશે? કિંવા યુદ્ધ કરતાં મૃત્યુ પ્રાપ્ત થશે કે શું?” એવી સર્વ આશંકા અને ભયને વિશરી જઈ
હું કેવળ આનંદમય થયો. પછી મારા ચિત્તને વિષે “આ પાંડવ અર્જુન છે કે શું?” એવી શંકા
પ્રાપ્ત થઈ; કારણ સાંપ્રતકાળને વિષે આ ભૂમિ ઉપર પાંડવો સરખા ખીજ ચોદા સાંભળ્યા નથી;
ત્યારે આ પાંડવ નરવેરા ધારણ કરી પોતાનો એકાતવાસ કાઢે છે કે શું? એવું મેં માન્યું. સૂર્ય
છે તે પણ સ્ત્રીને વિષે સંમુદ્રમાં પ્રવેશ કરી યુનઃ પ્રાંતકાળિ ઉદય પામે છે, તેમ પાંડવો પણ અ-
જ્ઞાતવાસ પૂરો કરી પ્રગટ થશે. એ માટે હું મહાં અર્જુન મેં સારથ્ય કર્યું છતાં મને શત્રુથી કાંઈપણ
ભય પ્રાપ્ત થનાર નથી; કારણ, પીઠ પાછળ સૂર્ય બેઠો છતાં અંધકારના સમુદાયે કરી સૂર્યતા સારથી
અંજલનો પરબન થતો નથી. એવો વિચાર કરી નિઃશંકપણે ભયરહિત થઈ રણાંગણને વિષે એ બૃહન્ન-
ના મન પ્રમાણે હું અત્રિ ચક્ષાવવા લાગ્યો. તે સમયે એનો રથ, દીપક સરખા પ્રકાશમાન થઈ જ્યાં
જ્યાં જાય ત્યાં ત્યાંથી શત્રુઓના વીર, અંધકાર સરખા લોપ પામેવા લાગ્યા. એક તરફ માત્ર
બાહુ સહાયતાન એ બૃહન્ન, અને ખીજ તરફ કોટ્યાવધિ શત્રુઓ; પણ તારાઓ જેમ ઉદય
પામેલા સૂર્યને સહન કરી શકતા નથી તેમ તે શત્રુઓ, પ્રાપ્ત થનારા એ અર્જુનને સહન કરી
શકતા નહીં. તે સમયે જેમ કરા ગ્રહણ ન્યાયમાં એટલે કરા ગ્રહણ કરવાની રીતિ સમયે એક
સુદિમાત્ર દેખાય છે, પરંતુ તે સુદિમાં ગ્રહલા અસંખ્ય કરાનું જ્ઞાન થતું નથી, તેમ અર્જુન શત્રુ-
ઓ ઉપર બાણ છોડ્યા માંડ્યાં પણ મેં તો માત્ર એનું બાણ સંધાણ જોયું; પરંતુ બાણ ફેરવાં
છોડ્યાં? તે મેં જાણ્યાં નહીં. વળી તે સમયે પૃથ્વીતળને વિષે પડનારા લક્ષાવધિ શત્રુઓ, કેવળ
સુદિત વિષે માત્ર પ્રાણતુંલ રાખ્ય કરનારઓ મેં જોયાં. અર્થાત્ તે સમયે તેઓને તે સંકટથી
મુક્ત કરનાર તેઓના પોતાના બાણ સિવાય ખીજે કોઈ સહાયકારક હતો નહીં. તે સમયે
શત્રુના તેજને પણ ન સહન કરનારા એવા અર્જુનને કેણકિરણથી તાપ ન થવા માટે જાણે કૃપા
કરીને જ હોયના! તેમ એના બાણોએ સ્તંભ રહિત આકાશને વિષે મંડપ કર્યો. વળી એ અ-
ર્જુનના ગાન્વીર ધનુષ્યથી છૂટેલાં બાણોએ ખંડિત ધ્વજેલાં શત્રુનાં બાણો જાણે લજ્જત એ કરીને
હોયના! તેમ પોતાના મુખને પૃથ્વીને વિષે ધૂળમાં સંતાડવા લાગ્યાં. એ પ્રમાણે એ અર્જુનનો
પ્રતાપ, તે યુદ્ધાંગણને વિષે ક્રીય કરવા લાગ્યો છતાં, ત્યાં ઉત્કૃષ્ટપણે કરી જઓના શરીરમાંથી
લોહીની ધારાઓ વહે છે; એવા શત્રુઓ, વૃદ્ધિના ગુહુને વિષે યુવાવદ્ધનીનો ધર્મ સ્વિકારવા
લાગ્યા. અર્થાત્, અર્જુનનાં બાણો લાગવાથી શત્રુઓના શરીરમાંથી લોહીની ધારાઓ છૂટી

[illegible]

પર કરવા લાગ્યો; કે “હું કહ્યું, દુર્યોધન શબ્દ તો ગાયોનો સમુદાય હેઇને નિકળી ગયાછે; અને હવે તેને આમ આત્માને શાંભાડે-કરેરા પમાડે છે? કારણ, હું તમારે મિત્ર દુર્યોધનનો અવરૂપ હતેય કાર્ય મણ કરવાનાં છે; એવું છતાં અકાળજન તમે પોતાના દેહનો કાં બ્યર્થ નાશ કરોછો?”

એવું સારથીએ કહ્યું છતાં પણ શૌરીર રસના હિતકર્ષ કરી યુદ્ધસ્થળથી પાછા ન હંકવાની ઇચ્છા કરનારા કાણના રથને તેજ સારથી, બળાટકારે રણંગાલુથી બહાર એક બાલૂએ દૂર લઈ ગયો. પછી અર્જુને બેઠયું કે “કહ્યું પણ પ્રાણની આરાંઝે રણભૂમિથી નિકળી ગયો” એવું બેઠ, પોતાના બાલુવડ અને ઊત્સાહ ઊત્પન્ન કરી, મહા વેગથી રથ મેલોવવાની આજ્ઞા કરી બાપણ કરવા લાગ્યો, કે હું ઉત્તર, દુર્યોધન, ગાયોને હેઇને મારી આગળથી બાલ્યો બંધે, માટે ઉતાંળે તું, તે જ સ્થળે છે તે સ્થળે આ રથને લઈ જા.” એવું બાપણ કરીને અર્જુને, દુર્યોધનની પાછવાડે ગાયો છોડવાસાદે મહા ત્વરાથી ધાયો. તે સમયે “અર્જુને આવેછ” એવું બેઠેને દુર્યોધનના સેનિકો, જેમ મહા વાયુથી તૂટે જ્યહાં ત્યહાં ઊડી બંધેછ; તેમ જ્યહાં ત્યહાં પડાયેને કરવા લાગ્યા. ત્યારપછી દેશાએક મુખોમાં ધૂરંધર એવો વીર દુર્યોધન, પોતાની પાછવાડે ગાયો શાંખી અર્જુનની સામે યુદ્ધ કરવા માટે સિદ્ધ થયો. તે સમયે “આ દુર્યોધન મારો ભાઈ છે,” એમ બેઠાથી દયાળું ચિત્તે વાળાં અર્જુને પ્રથમ સાંધારણ બાણ આરંભ્યો છતાં, તે દુર્યોધને તો પોતાની સર્વ શક્તિના વેગે અર્જુનને તિવ્ર બાણ આરંભ્યો; તથાપિ તે દુર્યોધનના બાણ અર્જુનના બાણ કરતાં અધિક સામર્થ્યના થયાં નહીં. કારણ, ગર્જની મહા ગર્જના, ગર્જની ગર્જનાને જીતી શકતી નથી; ત્યાર પછી દુર્યોધનને સાક્ષાત્ શૌર્ય હોયના! એવો પતીકાયુક્ત દેવદેવ; અર્જુને પોતાના બાણોએ કરી તોડી નાખ્યો; તથાપિ ગર્વરૂપ સંપત્તિ દાદમાં ચિંતનારહિત એવો દુર્યોધન, પોતાનું હિત ન બેળતાં છતાં યુદ્ધ કરવા લાગ્યો; ત્યારે એ દયાળું હૃદયવાલો અર્જુને, પ્રસ્તાવનાએ વિદ્યામું સ્મરણ કરી બીજાનો પ્રાણધાત ન કરનારાં અને શિવ નિદ્રા ઉત્પન્ન કરનારાં બાણ છોડવા લાગ્યો; તે સમયે દુર્યોધનના યરાટ્રૂપી સંદેહકિંતના સીસાયુક્ત મુખના અસ્તપણાએ કરી, તેતકીય સર્વ દિશાને વ્યાપ્ત કરનારી એવી અંધકારની હાલેરી પ્રવૃત્ત યદ્ય; અને તે સમયે સંભાર કરનારી અર્જુનની પ્રતાપટ્રૂપી બીજળીના ભયે કરીનેજ બેઠા હોયના! તેમ દુર્યોધનના સર્વ સેનિકોના તેજ નિદ્રાએ કરી શ્રીયાવવા લાગ્યાં, અને સેના સહિત દુર્યોધનના પ્રાપચી, બેઠા લગ્નપુકત યદ્ય પતન પ્રાપ્ત હોયના! તેમ સર્વ આયુધો પતન પ્રાપ્ત લાગ્યાં; તે સમયે દુર્યોધનની સેનાના દેશાક વીર પોતાના મનુષ્યનો આશ્રય કરી ઊંધવા લાગ્યા; તેમ દેશાકતો રથનું આક્રિંત કરી ઊંધવા લાગ્યા; અને દેશાક તો સારથીએનો આશ્રય પામીને ઊંધવા લાગ્યા. એમ નાના પ્રકારે કરી સર્વ વીરો નિદ્રાવશ થયા. તેમ દુર્યોધને પણ પોતાની દબાવો આશ્રય કરી નિશ્ચિત

થયો છતાં, અહીંયાં અર્જુને, તે દુર્યોધનનાં ઉત્તરીયવસ્ત્રનું મારી પાસે હરણ કરાવ્યું. મેં દુર્યોધનનાં ઉત્તરીયવસ્ત્ર હરણ કર્યાં છતાં પણ, પ્રાપ્ત થયેલો જે મોટો મોહ-તેણે કરી બીજો એવો જે દુર્યોધન-તે કેટલીક વારમુધી તો લજ્જાના રસ જાણવાપણાને ન અતુલવતો હશે પછી દયાએ કરી અર્જુને પોતાનું મોહનાસ્ત્ર ઉપસંહાર કર્યું ત્યારે શત્રુની સેનાને વિષે કાળ ઉત્પન્ન કરનારું, એવું ચૈતન્ય પ્રગટ થયું. પછી અતિશય ચકિત ચિત્ત એવો દુર્યોધન, ગાંધારી ખરીઓથી ઉત્પન્ન થયેલી રજના સમુદાયે કરી શરીર વેદિત થયેલું અને આંખે આંખ સરખો થયેલો હતો. ત્યારપછી પોતાનાં વાહરણપ્રત્યે જતા સાંઠે અત્યંત ઊત્સુક આનંદિત થયેલીઓ, અને જ્યોના આંચળમાંથી દૂધ ઝરેછે એવી ધોળી ગાયોને લેઈને અર્જુન પાછો ફર્યો. હે તાત, ચંદ્રકાંતિની સખીજ એવી પોતાની મૂર્તિમાન કેવળ કીર્તિજ હોય એવી ગાયોને અર્જુને દુર્યોધનને ન લઈ જવા દીધી; પણ પાછી ફરતીને એ ગાયો મારે સમક્ષે કરી. તે સમયે નગરથી બહાર જનારા નાગરિક લોકોને મોઢેથી સ્તુતિને ગ્રહણ કરતો છતાં અર્જુન હે તાત, તમારા ચરણના સોગન દેઈ માંઢે આ રીતે નિવારણ કર્યું કે, “મેં (અર્જુને) આ પુરો વિષે શત્રુઓનો પરાલવ કર્યો,” એ પ્રકાર વિરાટરાજને તું કહીશ નહીં; પણ “મેં (અર્જુને) દ્વંધરે) પરાક્રમ કરી કૌરવોની સર્વ સેનાને જીતીને આ ગાયો પછી વાળી આણી છે,” એવું કહેવું એ પ્રમાણે અર્જુને મને કહ્યું, પરંતુ મારી આ જીજ્ઞાસા એવું મિથ્યા કહેવાને સમર્થ નથી. મને પોતાની શકિત ઉપરાંતની વાત બોલનાર પુરૂષ, લોકોમાં ઉપહાસ પામેછે. હરણ કરેલો સિંહને પરાલવ કોણ સત્ય માનશે? અર્થાત્ કોઈપણ માનશે નહીં. વળી જે તપેલીમાં કોડવલર ચોખ્ખા રંગે તેમાં પ્રસ્તભર ચોખ્ખા રાંધવાનું કોઈપણ મનમાંજ આણે નહીં. હે તાત, તે અર્જુન, મને આપણે પદવું દર્શન કરવા મોકલી હમણાં પોતે, ફરી પાછો સ્ત્રીવેષ ધારણ કરી નાટ્યશાળા પ્રત્યે ગયો છે.

તે સમયે વિરાટરાજ, કર્ણને અમૃતની વૃષ્ટિ કરનારી મેઘમાળાજ હોયના! એવી ઊત્તર દ્વંધરની વાણી સાંભળી પ્રકુલિત મુખપ્રકમળ થઈ આનંદનેવિષે નિમગ્ન થયો. પછી વિરાટરાજ નાટ્યશાળાને વિષે છીડીદારને મોકલી, જાણે મૂર્તિમાન પરાક્રમજ હોયના! એવા ધનંત્યને બોલાવી આણ્યો. નાટ્યશાળામાંથી આવનારા અર્જુનની, આનંદાશ્રુ અને રોમાંચઅંકુર સહવર્તમાન વિરાટરાજ, સામો ગયો. તેને રાજસભામાં આણીને પ્રથમ તે અર્જુનને વિરાટરાજ, હૃદય સ્પર્શ બાહુએકરી દૃઢાલિંગન કરી, પછી કાંઈક પરિહાસ પૂર્વકે એટલે “હે અર્જુન, તમે મહા પરાક્રમી જાઓ આ સ્ત્રીવેષ કેમ ધારણ કર્યો છે? હવે એ વેષનો ત્યાગ કરવો જોઈયે,” ઇત્યાદિ લાપણ કરી અર્જુનનો સ્ત્રીવેષ ઉતારાવી રત્નભૂષણ સહવર્તમાન ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકારો પહેરાવી પોતાની પાસેના સિંહાસન ઉપર બેસાડવા લાગ્યો, અને કિચિંત હાસ્ય કરી અર્જુન પ્રત્યે લાપણ કરવા લાગ્યો.

વિરાટરાજન—હું અભ્યુત્ત, મને દિવસો કરતાં આ આજનો દિવસ વિશેષ સારો છે. કારણ, આ યુદ્ધમાં તુંજ એક રિષ્ટ યશનું સ્થાન છે. તારા આગમતનું આ મુહૂર્ત ક્ષણ અમૃતમય છે કે જે અદર્શમાં હું યોગ્યવંતમ, તું કિરિદી છે એવું જાણી હું તને જોડીશું. એ માટે સાંપ્રતકાળે હું પોતેજ મને જાણમાં રિષ્ટ યશનું સ્થાન થયોછું. કારણ, તું પોતાના આગમતરૂપ અમૃતકરી બને આ રાજાવૃદ્ધોવિષે અભિષેક કરેછે. હવે હું વીરચેટ, ઊત્તમ નય સંપાદન કરનારો એવો જ તું તે પાત્રી પદરજ, આ વિરાટરાજના રાજ દેશને સ્પર્શ કર્યો, એટલે આ રાજ દેશ) આજ શત્રુ શટિત થયો. અને મારી ઊત્તરા કુંવરીને તે બણાવી તેથી તે પણ ચેટ ગણી છે. કારણ જને, સર્વ કળાઓનો જ્ઞાદેવ એવો તું, ગીત નૃત્ય વાદ્ય કળા શિખનમારો થયો. વળી સાંપ્રતકાળે હું યતુરચેટ એવું અભ્યુત્ત, તે મારા પ્રિયપુત્રના પ્રાણનું રક્ષણ કર્યું, તેથી તો તું મારા જીવનો જીવન થયો છે. આ કંક, વલ્લભ તંતિપાળ અને મંથિક-એઓનું મુશુપણ મારા પ્રાણ કરીને પણ કદી છોપવાય એવું નથી. કારણ સાંપ્રતકાળે, દક્ષિણદિશાભગીથી ગુરાઆદિક શત્રુઓએ ગાયો હણી કરી છતાં તે શત્રુઓની સાથે યુદ્ધને સમયે શત્રુઓનો નાશ કરવામાં ચતુર એવા કંકાદિ-ઓએ મારા યશનું અને મારા પ્રાણનું રક્ષણ કર્યું.

એવું વિરાટરાજનું બાપણ સાંભળી પછી આનંદદુખ એવો કપિડનું અભ્યુત્ત, સ્મિત હાસ્ય કરી બોલ્યો કે “હું રાજન, આ મોટુપુત્રોનો શત્રુઓને વિષે જ્યારૂં એવો કોઈ અપાર સ્વભાવ છે, એવું સંદિગ્ધ અભ્યુત્તનું બોલનું સાંભળી આસંધ્યુક્ત મિત્રે વિરાટરાજને અભ્યુત્તને પ્રદી કર્યો કે હું અભ્યુત્ત, તું પાંડવોની વાત કરેછે આટલું તું તો અભ્યુત્તનરે, તારે બાકીના પાંડવોની કમ કરી વાતો છે તે વિસ્તારપૂર્વક કરે. એવાં વિરાટરાજનાં જાન સાંભળી અભ્યુત્ત રોમાંચ થઈ બોલ્યો.

અભ્યુત્ત—હું રાજન, જને અસ્તિગંધી સિમિત પણ જાણ નથી એવો જે સારાત્ત ધર્મરાજ, તે આ કંકે, શત્રુરૂપ થતિનો ઘાટ કરનાર ક્ષણ દાજનજ, એવો જે ભીમસેન, તે આ મધવ છે, જેણે શત્રુઓનાં જાન અત્યંત છેકન કર્યાં છે અને તે યોગે કરીનેજ જને નરૂદ નામ પ્રાપ્ત થયું છે; એવો જે નરૂદ, તે આ તંતિપાલ છે, શત્રુમુદાં જકુ થાણે આવી જોની નિજ કરેછે; એવો જે સહરેવ તે આ મંથિક છે અને સુદેષણરૂપિને ન્યાનાપ્રકારે હર્ષવૃદ્ધિ કરનારી અકિરી ન્યામ જે સિદ્ધિ, તે દ્રોપદી છે.

એથી અભ્યુત્તની વાણી, કાનને ભુષણપણું પામી છતાં જોતી સંધનિ આનંદકારક છે એવું વિરાટરાજ અર્પિતમ આનંદી થયો. ત્યાર પછી તરતજ અભ્યુત્ત પણ કુચિરિ સેવનાર મરજુ કમળ પ્રત્યે ગમન કરી અદર્શ મુકુરૂપ મુકુરૂણીત મૂળ્ય કરતે છત્રો નરસેનાર કલ્પ જાણે વિરાટરાજ પણ હૃદયમ વચ્ચે અને મુષ્કુંડાંકસેએ સર્વ પાંડવને અનંદન કરી કુચિરિ સેવને

પોતાના ઉત્તમ સિંહાસન ઉપર બેસાડી પોતે અગ્રભાગે કૃતાંજી કરીને બેઠો; અને મહાકવિ
લેહરીએ કરી ગદ્યગદ્યાણીથી વિજ્ઞાપના કરવા લાગ્યો.

વિરાટરાજ—હું દેવ, પૂર્વે કદાચિત્ વચન કરી તમારી પ્રત્યે મેં જ કંઈ અવગણ્ય ન
પ્રિય ભાષણ કર્યું હોય; તે તમે મનમાં આણશો નહીં. આજ આ મારા દેશને વિષે તમે
ચરણરેણુ પુણ્યરૂપ અમૃતની વૃષ્ટિ કરેછે, એ માટે અધર્મરૂપ વિષની વૃદ્ધિ થશે નહીં. આ
પર્યંત હું ધાર્મિક છું એવી બુદ્ધિએ જોઈને જોઆને પાતક પ્રાપ્ત થયાંછે; એવાં મારાં આ તમે
તમારા દર્શનરૂપ પ્રાયશ્ચિત્તની પ્રાપ્તિ થઈછે. આજ આ નગરને વિષે પુષ્પ કળિઓએ પ્રકૃતિએ
કદ્યાણરૂપ વૃક્ષ ઉત્પન્ન થયાંછે. કેમકે, જ્યાં ગુણપંકિતએ સુગંધકારક એવા તમે પોતે પ્રાપ્ત થયા
હું દેવ, તમારા પ્રસાદરૂપ અમૃત કરી સિંચાએલી અને તમારા પ્રતાપરૂપ સૂર્ય તપાએલી આ
આ સંપત્તિરૂપ વહ્નિ, પશ્વે કરી શોભેછે. મારી કીર્તિરૂપ વહ્નિ, દુર્યોધનાદિક શત્રુઓરૂપ દામન
દબ્ધ થઈ હતી, પરંતુ કેવળ તમારા ખર્જના મહિમારૂપ જળે કરી સાંપ્રત નવાંકુરે યુક્ત થઈ
પૂર્વે દક્ષિણગોચરહુણ સમયે મેં તમારા વિષે એવું જાણ્યું હતું કે “પ્રાકૃત પુરુષોનું આવું ખર્જ
સામર્થ્ય કહીં પણ દૃષ્ટિ પડતું નથી, તે માટે આ કોઈ પણ મહા પરાક્રમી પુરુષો છે.” તમે
પોતાનાં નામરૂપ આચ્છાદન કરી વિપરીત નામવશ કરી આ તમારા પોતાનાં દરબારે
મારા દરબારમાં આવીને રહેવાનું કર્યું; તે જો મેં પ્રથમથી જાણ્યું હોત તો આ ધરનેવિષે એ
સ્થળે હું તમારી લખિત કરતાં છતાં તમને કોણ જાણત વાઝ કે પાંડવો અહિંયાં છે? અર્થાત્ કોણ
પણ જાણત નહીં. પરંતુ તમો પાંડવોની તેવી લખિત કરવાને માઝ લાગ્ય ક્યાંછે? જો તે જાણ
હોત તો ગ્રન્થ સ્થળને વિષે રહેલા સમયે તમારા ચરણની સેવાને હું પામ્યો હોત. હવે તો હું
પોતાના પ્રતાપે ઉત્પન્ન કરેલી એવી આ સર્વ સંપત્તિને, લાઈઓ સહિત ઉપભોગ કરી કૃતાર
કરો. ઇંદ્ર સરખા લાઈઓ અને પદચર સરખા હું-એઓએ કરી તમને તે હસ્તિતાપુત્રી
સંપત્તિ પણ દૂર નથી. અર્થાત્ તે પણ તમને સહજ પ્રાપ્ત થશે. તમે રાજ્ય કરતા હતા, તે
સમય કરતાં પણ આ સમયે તમે અતિરાય પરાક્રમ કર્યું છે. કારણ અગ્નિ, પ્રથમ તેજપુત્ર હોય
તો પણ સજગતી વખતે ભડકો થઈ અધિક પ્રકાશ પામેછે. તે માટે હું યુધિષ્ઠિર, આ રાજ્ય
અને જીવિતવ્ય એ તમોએ મને આપ્યુંછે, હવે એના કરતાં હું તમને ખીલ લેટ શી કરી
પણ આ અર્જુન, મારી ઊત્તરા કન્યાને ગીત નૃત્ય અને વાદ્ય કળા શિખવેલી છે, તે કન્યા
આ અર્જુનને હું લેટ કરીશ, પરંતુ જો તમે પ્રસન્ન થઈ આજ્ઞા કરશો તો આ વાત બદલાવી શકો
એવું વિરાટરાજ બોલ્યો છતાં તે સમયે જટ ધંધુ યુધિષ્ઠિર દેખતાં અર્જુન ભાષણ કર્યું
લાગ્યો કે હું દેવ, ઊત્તરા કન્યા મારી શિષ્યા થઈ, તે માટે તે મારે કન્યા તુલ્ય છે; પરંતુ

દરાજી પોતાની કન્યા કુરંગેશમાં આપત્રી એવું સૌજન્ય ઇચ્છે છે, તો મારો પુત્ર સૌભદ્રેય (અભિમન્યુ) તે કન્યાને વરણ. એવી અર્જુનની પ્રેમગાંભિત વાણી સાંભળી, પ્રીતિના તરંગોએ કરી જેનાં નેત્ર ચંચળ થયાં છે એવો વિરાટરાજ, તે વાતનો અંગીકાર કરતો હોયો.

ત્યારપછી સુમદા, અભિમન્યુ અને કૃષ્ણ એઓને બોલાવવા સોડે ઊત્કલિત એવો ધર્મરાજ, દારકાંત્રેય કોઈએક દૂતને મોકલતો હોયો; અને પાંચાલીના પાંચ પુત્રો સહિત દુપદ રાજાને વિરાટપુરમાં આમણવા સોડે ધર્મરાજએ, ખીજે દૂત કાંમિપલ્ય નગરમાં મોકલ્યો. ત્યારપછી તે કૃષ્ણ અને દુપદરાજ, દૂતનાં વચનોએ કરી વિરાટરાજના નગરમાં પાંડવો આનંદ યુક્ત છે, એવો વૃત્તાંત સાંભળી અત્યંત આનંદ પામવા લાગ્યા-અને ઘણી સેનાએ કરી સમુદ્રવલયાકિત પૃથ્વીને વ્યાપ્ત કરતા કરતા તેઓ કૃષ્ણ અને દુપદરાજ પોતપોતાના પરિવાર સહિત વિરાટરાજના નગર પ્રત્યે ગમત કરતા હતા. અહિંયાં સેના સહુવર્તમાન વિરાટરાજ સહિત અને ભીમસેનાદિક પં-ધુઓ સહિત યુધિષ્ઠિરાજ, સંતુષ્ટ મિત્ર થઈ તે, કૃષ્ણ અને દુપદરાજની સામે જવા નિકળ્યા તે સમયે ધર્મરાજનો આશ્રમ કરી વિરાટરાજની સંપત્તિ, જેમ સમુદ્રવૃં પાણી મેષના આશ્રયે કરી અતિશય મધૂર થઈ શોભે છે, તેમ શોભવા લાગી. પછી વિરાટરાજના કેલવાથી કૃષ્ણ અને દુપદ રાજાએ કમજો જેમાં પ્રકુલિત છે એવા તે નગરના ઉપવનમાં નિવાસસ્થાનને વિષે ઉતારો કર્યો. તે સમયે સ્તુત્યા સુમદા, ભક્તિતું મંદિર એવો અભિમન્યુ અને પાંચ પાંચાળ પૌત્રો-એ સર્વે, કૃતીને વંદણ કરવા લાગ્યાં. અને પાંચ પાંચોથી ઉત્પન્ન થયેલા દ્રૌપદીના પાંચ કુવરો પ્રથમ દ્રૌપદીને વંદન કરી પછી ધર્મરાજદિક પાંચે માંધ્યોને વંદન કરવા લાગ્યા. ત્યારપછી વીર જે અર્જુન, તેનેવિષે પ્રીતિએ કરી આસકત એવી દ્રૌપદી અને સુભદ્રા-એઓનો પરસ્પર પ્રેમાશ્રિગત પ્રકાર, પૂર્વિમા અને અવિતની નક્ષત્રના મેળાપ પ્રકાર સરખો થયો. વંજી તે સમયે જેના મુકુટે ભૂમિતગને સ્પર્શ કર્યો છે, એવો થઈને અભિમન્યુ દ્રૌપદીને વંદન કરી, પછી અંતુકને સર્વે માંધ્યોને પણ વંદન કરતો હોયો. તે સમયે જને વિરાટરાજએ, કૃદ્ધા સહુવર્તમાન દેવના સરખો સત્કાર કર્યો છે એવો ધર્મરાજ, કૃષ્ણનાજ નિવાસસ્થાનને વિષે રહવાસોડે આવ્યો. ત્યારે ઘણે દિવસે કૃષ્ણને મોઘવા પાંડવો, જેમ કામદેવની સંગતીએ વસંત, ચંદ્ર, કોકિલ, આશ્રવૃક્ષ અને મત્રયચં-ખંચી વાપુ હર્ષ પામે છે, તેમ હર્ષ પામ્યા. ત્યારપછી કૃષ્ણદિક સહિત પાંડવો અને પુરુષરી લોકો સહિત વિરાટરાજ. એ પરસ્પર પોતાનો આગળ થનારો જે પરસ્પર સંબંધ તેણે કરી હર્ષયુક્ત થઈ સંપૂર્ણ વિરાહસંબંધી કર્મનો આરંભ કરવા લાગ્યા. અહીં તરૂં તે તે નાનાપ્રકારનાં કર્મ દે-રનારીઓ અને આનંદયુક્ત લેઓનાં મિત્ર છે, એવી યાદવની સ્ત્રીઓના મંગલકારક શપ્થો વિચરપર ઉત્પન્ન થયા. અર્થાત મંગલગણન કરવા લાગીઓ. તેમજ તે વિચહસંબંધી કર્મને વિષે

આસક્ત એવી વિરાટરાજની હરિણાક્ષિ રાણીઓ આનંદે કરી તરંગિત થતાં છતાં
 મને પણ જાણતી ન હતી. તે સમયે કેવળ મદનગૃહને વિષે રહેનારો મૂર્તિમાન શ્રું
 શું? એવો અને અપ્સરાનો સમુદાય છે કે શું? એવી અને આનંદના ઉદગારે ક્ષી
 એવી યાદવની સ્ત્રીઓના સમુદાયને જન પ્રીતિએ કરી સેવન કરેલો છે, જણે નવીન વેષ
 કરેલો છે, જણે નવીન ભૂષણો ધણાંજ ધારણ કરેલાં છે એવો દેવતુલ્ય થઈને,
 વાહનોની ઊપર આરોહણ કરનારા સહચારી યાદવાદિકોએ યુક્ત એવો, વડી મહા
 કરી સર્વ દિશાઓમાં નાદ ઉત્પન્ન કરનારા એવા મહોત્સવનેવિષે જનીસાથે ભેરી દુંદુભિ
 પ્રસુખેના શબ્દે કરી આકાશ બધિર થઈ રહ્યું છે; તથા, પૂર્ણ ચંદ્રના સરખું મસ્તકનેસે
 છત્ર ધારણ કર્યું છે એવો અને સુપ્રતીક નામે દિગ્ગજ સરખા મહોન્મત્ત હાથી
 અંખાડીમાં બેસનારો અને દ્રુપદ, કૃષ્ણ અને પાંડવો એઓએ વેષિત થયેલો એવો અભિમન્યુ
 પાણિગ્રહણ પર્વને વિષે પ્રસ્થાન કરતો હવો. તે સમયે જ્યહાં ત્યાં પ્રસરનારી રણ્યે કરી
 થઈ સર્વ લોકોની દૃષ્ટિ પોતાને જેવા વિષે અસમર્થ થઈ; તેને માટેજ કે શું? અભિમન્યુને ત્યાં
 આગળ પુષ્પોનો ખૂંપ બાંધ્યો. વળી તે સમયે તે અભિમન્યુના યશની, બહાર જઈ કીડી
 માટેજ કે શું? એવા વાદના મહા ધ્વનિ આકાશ અને પૃથ્વીને સ્ફોટન કરતા ઉત્પન્ન થયા
 જે નગરને વિષે રાજમાર્ગની ધૂળ ફેરના પાણીના છંટકાવકરી દૂર થઈ છે, અને તત્કાળ આસપાસ
 વિખરાયેલો જે પુષ્પસમુદાય-તેના યોગે કરી જે ઊંચું નીચું ભાસનારું, નવીન સ્થાપન કરે
 ધ્વજપતાકાના સમુદાયે કરી જે નગરને વિષે સૂર્યનાં કિરણો નહિ સરખાં કર્યાં છે. અને જે
 નગરમાં સ્થાપન કરેલાં સિંહાસનોએ દેવોના ગૃહનો અહંકાર પણ દૂર કર્યો છે; એવા વિરાટ
 નગરમાં, એકઠી થયેલી પુરવાસી લોકોની ચક્રોરનેત્રી સ્ત્રીઓના નેત્રરૂપી અંબળીએ જેને
 સૌંદર્ય સમુદાયનું અત્યંત પ્રાશન કર્યું છે; એવો તે અભિમન્યુ પ્રવેશ કરતો હવો. ત્યાં ત્યાં
 વિશેષ જે પાત્ર, તેનો જે અંતર્ભાગ, તેણે યુક્ત જે સ્થળ, તે સ્થળને વિષે સ્થાપન કર્યો છે
 જેમાં પક્ષવનાં તોરણો, જેમાં સ્થાપન કરેલા કદલીસ્તંભોના પત્રોએ વાયુ નંખાએલા એવા સંચાર
 કરનારા લોકોએ, ગોમુખાકાર બાંધેલી, ગોમયે કરી લીંપેલી અને મોતીઓના સ્વસ્તિક કરી મુગ્ધ
 લિત એવી જગ્યા જેમાં છે, અહીં તહીં ત્વરાએ સંચાર કરનારી વારાંગનાઓ અને સેવક લોકોએ
 અવલોકન કરી ફેંકેલું છે કૌતુક જેમાં અને આનંદકરી કોમળ એવી સુદેષણાદેવિએ જેમાં
 જાદિ સાહિત્ય સ્થાપન કર્યાં છે એવા, વિરાટરાજના ગૃહપ્રત્યે અભિમન્યુ પ્રવેશ કરતો હવો
 ત્યારપછી તે સુદેષણાદેવિના ગૃહનેવિષે અભિમન્યુ પોતાના દક્ષિણ હાથે ઉત્તરાનું પાણિગ્રહણ
 કરતો હવો. તે પાણિગ્રહણ, ઉત્તરા કુંવરીને જન્મથી ન પ્રાપ્ત થનારા એવા મહા આનંદને રજ

હું. અને અભિમન્યુ પણ તે વિશ્વરૂપ સમયે ઝાકડી ધઝાકડીઓ અને નાના પ્રકારે કરી પરિહારા
વિગ્ને કરનારી શ્રીઓના કથસિત નેત્રસામુદાયે કરી દિવ્યમ ધમ્મશા આનંદનો અતુલ્ય લેખ
ભાગ્યો. તે સમયે સર્વ તેજસ્વી પુરપોના તેજને પોતાના તેજ તિરસ્કાર કરી સર્વ જ્ઞાતની શોભા
હું. મહાશ્વરૂપ, એવું કથન કરેલો કે શું? અભિમન્યુ પોતાના હસ્તને વિષે મહાશ્વરૂપ કરેલી નિ-
રાશરજાની કન્યા સહવર્તમાન, મદીપ્ત એવા અગ્નિને પ્રદશણ કરવા લાગ્યો. તે વિચારને વિષે
કન્યાદાન સમયે વિરાટરાજ, અભિમન્યુને મળ્યા હસ્તિસમૂહ, અને અર્ધસમૂહ, તેમજ મળ્યા સુવર્ણ
રત્નાદિક અને ઊત્તમ પ્રકારના વસ્ત્રોની પેશમણી દેતો હતો; અને પાદવ, પાંદવ, વિરાટરાજ,
પુરવાસીલોક-ઝાઓ, પરસ્પરના સ્થળાદિકનેવિષે ગમન કરવું અને પાહું આવવું એ વિષે
હિંબુદત થતા છતાં સર્વ લોકોને આનંદ દેતા હતા.

શાદૂલવિક્રીડિત હંદ.

આનંદકમયાઃ સુધારસમયાઃ કલ્યાણસંપન્નમયા
લક્ષ્મીકલિમયા મહોત્સવમયાઃ કૌતૂહલશ્રીમયાઃ ॥
એતેપાં કતિચિદ્દિરાટનગરેતસ્મિન્ યયુસ્તસ્થુપા
મન્યોન્યગ્રણયેન પુણ્યદિવસેષ્વગ્રેસરા વાસરાઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—એ પ્રમાણે, તે વિરાટરાજના નગરનેવિષે રહેનારા એ પાંડવોના અને એ પાદ-
વોના, પરસ્પર પ્રેમ કરી, આનંદમય, અમૃતરસમય, કલ્યાણસંપત્તિમય, લક્ષ્મીકીર્તિમય, મહા-
હિતસાહમય અને કૌતુક શોભામય એવા પવિત્ર દિવસોમાં, પણ અગ્રેસર એવા દિવસો
ત્યાં વિરાટનગરનેવિષે નિકળી ગયા. ॥ ૧ ॥

इति मलघारि श्रीदेवप्रभसूरिविरचिते पांडवचरित्रे
महाकाव्ये विराटावस्थानगोग्रहवर्णनो नाम
दशमः संगस्तस्य भाषांतरं संपूर्णम् ॥ १० ॥

અથ એકાદશ સર્ગ પ્રારંભ.

ત્યારપછી પ્રીતિયુક્ત એવા કૃષ્ણ, મહા સત્કારે કરી બંધુઓ સહિત અને સહિત યુધિષ્ઠિરને પોતાની દ્વારકાં નગરીમાં લઈ જતા હવા. તે સમયે પરસ્પર સ્નેહ કરી એકરથની અંદર સાથે બેસનારી દ્રૌપદી અને સત્યભામા-એઓનો પરસ્પર સંવાદ કેલ થયો. તે એવો કે, સત્યભામા ઊંચ સ્વરે હાસ્ય કરી ક્રુપદનંદની પ્રત્યે બોલી.

સત્યભામા—હુ સખિ, મને તારા વિષે બહુ આશ્ચર્ય લાગેછે. તે માટે હું તને કહેછું, તેનો ઊત્તર તું, નિષ્કપટપણે કોધ ન આણતાં કહે. અમ સરખી બહુ સ્ત્રીઓને એ પતિતું આરાધન મહા દુઃસાધ્ય છે; અને તું તો પાંચ પતિઓની એકજ સ્ત્રી થઈને તેઓ પતિઓ પ્રત્યે કવી રીતે વર્તણુક કરેછે? એવાં સત્યભામાનાં વચન સાંભળી ન્યાયે કરી તેમજ એવી પાંચોની પટરાણી દ્રૌપદી બોલી.

દ્રૌપદી—હુ સખિ, પ્રિયતે વશ કરવાના વશીકરણમંત્રનું પારાયણ તું સાંભળ મારી વાણી અને માટે મન-એ પ્રતિદિવસે પ્રિય પતિઓમાં લયલીન છે. તેઓને ને તેઓ તેજ હું કહેછું, પ્રથમ તેઓને ભોજન કરાવી રહ્યા પછી હું ભોજન કહેછું, તેઓ પ્રથમ શયન છે; ત્યારપછી હું શયન કહેછું, તેઓના જગવા પેહલાં હું જગૃત થાઉંછું. એ પાંચ પતિઓ પ્રત્યે બહારથી જ્યારે ઘરમાં આવેછે ત્યારે તેઓનું હું અભ્યુત્થાન (ઊઠીને આદરમાન આણું) કહેછું. તેઓ ને વાત કહે તે હું નમ્રતાપૂર્વક હાથ જોડીને ધ્યાન દઈ સાંભળુંછું. તેઓની શુશ્રૂષા હું પોતેજ કહેછું. અમારા પરિજનો ઊપર હું, પુત્ર પ્રમાણે વાતસલ્ય કહેછું, અને પતિઓમાંથી કોઈના ઊપર પણ હું ભિન્નભાવ રાખતી નથી. એ પ્રમાણે હું મારા પ્રાણપતિઓની સાથે વરતુંછું; તેથી કરી તે મારા પાંચ પતિઓ મને નિરંતર પ્રાણ કરતાં પણ પ્રિય નથી.

એ પ્રમાણે સત્યભામા અને દ્રૌપદી, બંને જાણીઓ પરસ્પર વાર્તા વિનોદ કરતાં અને અતુકને પુકળ ભોમિતું અતિક્રમણ કરી સર્વ દ્વારકાંની પાસે આવી પહોંચ્યાં. તે દ્વારકાંનું દરબારમાં ધર્મરાજ, સર્વતે રથમાંથી નીચે ઊતરવા આજ્ઞા કરતો હવો. એકદમ દ્વારકાંમાંથી સમુદ્રવિજયદિ દશાદૃશ્યો, સામા આવી ઊત્કંઠિત ચિત્ત એવા દૃષ્ટિની પાસે આવી પ્રણામ કરવા લાગ્યા. તે સમયે જેઓના નેત્રોમાં અતિશય આનંદ જણાયો છે. એવા તે નાતુજોને, જેઓ અતિ સ્નેહ વિવરુલ થએલા અને જેઓ તેમને પ્રથમ કે પછી મળવાનો અતુકમ વિસરી ગયાછે, એવા પાંચો, વંદન કરવા લાગ્યા. તેઓનો આદર સત્કાર કરી સમુદ્રવિજયદિ દશાદૃશ્યો, પાંચો પ્રત્યે બોલ્યા કે, પતિપ્રેમવાન વિમિતે પૂર્વ જગદે અર્જુન અર્જુન આપ્યો હતો, ત્યારે અમ જેને મુલકા સમર્પણ કરી

હવે અવશેષ જે તમો ચાર પાંચો-તમને માટે, લક્ષ્મીવતિ, વેગવતિ; વિજયા અને રતિ-જે ચારે
 કન્યાઓ જેને કરીએ છે. એમ કહી હર્ષયુક્ત એવા તે દશહોએ નગરમાં મહા ઉત્સાહ કરીને
 અનુક્રમે ચારે પાંચોની સાથે અનુક્રમે ચારે કન્યાઓનું પાણિમહુળ કરાવ્યું. ત્યારપછી ખંડુસ-
 હિત ધર્મસંભળો આદર સત્કાર કરી કૃષ્ણ પોતે, દ્વારકાની શોભા, તે પાંચોને દેખાડવા લાગ્યા.
 તે સમયે પાંચોના અભિમન્યાદિક તથા પંચાલ કુંવરો, કૃષ્ણના પ્રવૃત્તાદિક કુંવરોની સાથે વન,
 ઉપવન વિગેરે રમણીક સ્થળોમાં ફીણ કરવા લાગ્યા. પછી દુર્યોધને કરેલા માથા અપરાધને
 દ્રોપદી તથા ભીમસેન, સાયુનેત્રે કૃષ્ણને કહેવા લાગ્યાં. - તે સમયે તરતજ કૃષ્ણ પાણુ કોષે કરી
 દુર્યોધનની પાસે મહામનુષ, યુદ્ધિમાન અને વજ્રતાપુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ એવા દુપદરાજના પુરોહિ-
 તને દૂતકૃત્ય કરવાસાગે હસ્તિનાપુરનેવિષે મોકલતો હતો. વજ્રતૃત્વનું તીવ્રપણુ અને કોમળ-
 પ્રણુ ઇત્યાદિક ગણી કરી યુક્ત એવો તે પુરોહિત, દૂતપાત્રાને યોગ્ય એવા પરિવારને લઈ હસ્તિ-
 નાપુરપ્રત્યે ગમન કરતો હતો. - ત્યાં સેવા કરવા માટે પ્રાપ્ત થએલા જે રાજાઓ તેઓના નાના-
 પ્રકારના મણીભૂષણોએ શણગારાએલા એવા મોશા અથ, હાથી-અને રથો-તેણે કરી જેના
 આંગણીને પ્રદેશ વ્યાપ્ત થઈ ગયો છે, અને દ્વારમાં સંચાર કરનારી સ્ત્રીઓની ત્વરિત
 ગતિએ કરી શબ્દ કરનારાં પગનાં ઝાંઝર, તે ઝાંઝરના શબ્દોએ કરી જે દેકાણે કામદેવ અત્યંત
 લગ્ન છે, એવા રાજગૃહમાં તે પુરોહિત પ્રવેશ કરતો હતો. - ત્યાં દ્રોણાચાર્ય, અર્જુનચાર્ય,
 ભીષ્મપિતામહુ, રાઘવ, બલદય, કૃપાચાર્ય, કનવર્મા, ભગદત્ત, કણ્વ, વિકણ્વ, મુરાર્મા, શકુનિ,
 ભૂરિથિવા, એદિરાજ અને પ્રચંડ ખાહુદંડવાળા એવા પોતાના દુઃશાસનાદિક ભાઈઓએ
 તથા લક્ષ્મણાદિક પુત્રોએ આસપાસ વેશિત થએલો, એવો, તથા મધુર કંઠવાળા પુરુષો ગાયનની
 ગર્ભનાએ કરી જેના ગણનું ગાન કરેછે, સ્તુતિ વિષે નમ્રતાયુક્ત જેઓની જન્મુછે એવા ઊ-
 ત્તમ વૈતાલિકો (માટ ચારણો) જેની સ્તુતિ કરેછે, જેઓનાં નમ્ર મસ્તકો છે એવા પાસે ઊભા
 રહેલા આજ્ઞાધારક સેવકોએ જેનું મુખકમળ અલ્પોકન કરી જેની આજ્ઞા સ્વિકારી છે, નવરસ
 યુક્ત એવી સુધાતુલ્ય કવિતાઓ કંઈવેરે જેને સંભળાવી રહાછે, પુરાણીએ જેને પૂર્વ રાજાઓનાં
 વૃત્તાંત સંભળાવી રહાછે, સ્મૃતિ જાણનારાઓ જેના આગળ ધર્મની વ્યવસ્થા કંથન કરી રહ્યા
 છે, રાંઝતીતી જાણનારા પંડિતો, જેને સંધિ, વિગ્રહ, યાન, આસન, દ્વેષ અને આશ્રય એ છ
 ગુણના રહસ્યને સંભળાવે છે, ઈંદની સભાની શોભા અને વિદ્વાસ-એઓનો ઊપહાસ કરનારી
 અને જ્યાં રાત્રી નથી એવી રચેલી સભામાં બેસનારો અને ભૂવણોએ ભૂપિત એવાં જે માણિક્ય
 તેની કાંતિએ જેનો દેહ શોભેછે, અને સ્વર્ગથી સાક્ષાત્ ભૂમિતગ્રપ્રત્યે ઉત્તરેલો ઈંદ્રજ હોયના!
 એવો રાજાઓનો અધિપતિ ધૃતરાષ્ટ્રપુત્ર દુર્યોધન-તેની પ્રત્યે તેના અચ્છાગે, જેની ઊત્તમ

પુરુષ છે તે, બંધુનિમિત્ત વૈર ઊત્પન્ન કરી બંધુની સંપત્તિ હરણ કરવાની ઇચ્છા કરે છે, પરંતુ જ્યો દિશર ચિત્તચળ છે તેઓ, પોતાનું ષટ્ ભરવાવિષે વિપરીત આચરણ કરતા નથી. વળી દિશરચિત્તપુરુષને તો તે આનંદયુક્ત સ્વસ્થ બેઠા છતાં સંપત્તિ, નમ્રતાએ કરી આપો આપ આવી મળે છે, તેમ મહાપુરુષનું વ્રત છે એમ સમજવું. હવે તું જો કોઈપણ કારણે ધર્મરાજને હસ્તિનાપુરમાં નહિ તેમજ તો જગતમાં મુખ્ય એવા તેના બંધુઓને તેને બળાટકારે હસ્તિનાપુરમાં આપુરો; અને એવી રીતે આવેલા પાંડવો તારા કલ્યાણના હેતુ નથી. કારણ તેઓ પોતાના સામર્થ્યે કરી કદાચિત્ તારા ભાગની અને તેઓના ભાગની સંપૂર્ણ ભૂમિને સ્વિકાર કરશે, તે સમયે યુદ્ધમાં તને અવશ્ય મરણનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે; કેવા આ રાજ્ય સંપત્તિનો પરિત્યાગ કરી તારે પણ તેઓની જેમ વનમાં રજળવું પ્રાપ્ત થશે. કદાચિત્ “તેઓ શકિત-હીન છે” એવું તું કહેશે તો રાજ્યસત્તારહિત પરંતુ ઉત્સાહ બુદ્ધિએ શોભનારા એવા ધર્મરાજને ન્યાય છે તે જમધર્મ છે તે સુખનો ભ્રમિત છે તેમ ન્યાય છે તે વિજયનો પણ ભ્રમિત છે. વળી મહારાજ જેવા તો ધર્મરાજને પણ સહાયકારી છે; એ માટે મહાન જો ન હોય તથાપિ તે બહુ સહાયપુરુષ હોય તો રાજ્યવધની હસ્તગત કરે છે. કારણ, જેને પોતાને સ્વાધિન છે, તેને જળ તે કોઈ દુર્લભ નથી. તેમજ સાગર, આજ્ઞાકિત છતાં તેને ઓતી મોંઘાં નથી. હું દુર્યોધન, તું તો કેવળ પોતાનું બળપણ વધારે છે, તે જેમ મુઅડપણિ, મૂર્ખની સાથે મિથ્યા વૈર વધારે છે; તેના જેવું છે.

એવી તે દૂતની વાણી સાંભળી જેના કોષે કરી કંપાયમાન અધરોડ અને જેનાં લાલચોળ નેત્ર યઈ ગયાં છે; એવો દુર્યોધન બોલ્યો.

દુર્યોધન—હું બ્રાહ્મણ, આ તારી નિષ્કપટ વાગ્દર્શના અને ખોરડીના ફળની પ્રમાણ પ્રથમ કોમળ અને અંતે કંઠ્ય લાગે છે; પણ આ મારા લુગસ્થંભનેવિષે સ્થાપન કરેલી ભૂમિને કોણ નીચે ઊતારનાર છે? મારે મુખમાં લીધેલા આસને કોણ આકર્ષણ કરનાર છે? મારી આગળ દરવ તે કોણ છે? અને પાંડવો પણ કોણ છે? સૂર્યની આગળ ચંદ્રની પ્રણતી નથી તો પછી નક્ષત્રોની શી ગણતી હોય? તેમ મારા આગળ દેરાવની ગણના નથી તો પછી પાંડવોની તે શી વાત! સુભોમિનેવિષે, જો કે કૃષ્ણ સિંહ સરખો છે પણ મારાં ધનુષ્યથી છૂટેલાં બાણોએ પ્રણયુક્ત થઈ, મુખમાં બાણે કરી વિદ્યારણ કરેલા શિયાળવત્ થઈ જશે; કેવા તે ગરૂદન દેરાવ, મારા બાણ સમુદાયે કરી યુદ્ધનેવિષે પલિઓનો બળિદાન થશે.

• એવી વિચ્છેદન કરેલી દુર્યોધનની વાણી સાંભળી બળાટકારે મહા કંપાયમાન થઈ તે દિનચિત્ બોલ્યો કે હું દુર્યોધન, ભરૂનીનો કિપભોગ કરનારા એવા કૃષ્ણની સાથે તારો ઉત્કંઠ

પ્રકારની વાક્યેવિ છે, સંધિવિગ્રહિકાનેવિષે પૂર્વથીજ જે પ્રખ્યાત અને મહાત્મ્ય છે અને એ વજ્રતાપુરૂષોમાં સત્કાર પ્રાપ્ત થયોછે એવો તે પુરોહિત, જસીન હાથ જોડી તે કૌરવપતિ કુષે પ્રત્યે લાપણ કરવા લાગ્યો.

પુરોહિત—હો રાજન, દૈત્યોનો શત્રુ અને શત્રુરૂપ ગજસમુદાયનો નાશ કરનાર સિંહ રાખો એવો જે દેવ કૃષ્ણ-તેણે અતિ સ્નેહ કરી તમારી પાસે કાંઈ કહેવા સાડું મને મોકલ્યો છે માટે હું કહું છું તે તમે સાંભળો. યુધિષ્ઠિર રાજાએ, પૂર્વે બાર વર્ષ વનવાસ અને એક વર્ષ અજ્ઞાતવાસ કરવાનો જે સ્વિકાર કર્યો હતો; તેની સિદ્ધિ થવા સાડું બંધુઓ સહુવર્તમાન વનમાં અને વિરાટરાજાના નગરમાં ગુપ્તપણે રહ્યા. હમણાં તેરમા વર્ષને અંતે પોતાના બોલવાની અવધિ થઈતેથી, ઉત્તમ છે જુદી જતી એવો તે ધર્મરાજા ગ્રોગ્રહરૂપ પ્રકાશમાં સ્પષ્ટતા પામ્યો. અર્ધપ્રગટ થયો. તેઓને વિરાટરાજા દેવસરખા જાણી રાત્રિ દિવસ સત્કાર કરી સાંપ્રતકાળે સેવ્ય સરખો થઈ પોતાના પ્રાણ કરીને પણ આરાધન કરેછે. તે વિરાટરાજાના નગરમાં અનેક દુષ્ટાદિક રાજાઓએ જેમ ભ્રમરાઓ આમ્રવૃક્ષનો આશ્રય કરેછે તેમ આશ્રય કરનારા અને દયા કરનારા એવા યુધિષ્ઠિરનો આશ્રય કર્યો છે. ત્યાં અભિમન્યુએ વિરાટકુંવરી ઉત્તરાનું પાણિય કર્યું; તે સમયે હું પોતે પણ મહા ઉત્સુકપણાએ ત્યાં ગયો હતો. પાંચાલ પ્રમુખ તે પાંચોત પુત્રો, તેઓને તે વિરાટનગરમાં આવી મળ્યા; તથાપિ તે યુધિષ્ઠિર, બંધુસહિત તારૂં મુખકમળ અવગોઠન કર્યું નથી તેથી ક્યારેય પણ સુપ્રભાત માનતો નથી; કારણ તે યુધિષ્ઠિર ક્યણ તારા વિયોગથી મનમાં નિરંતર કલેષ પામેછે. અહો મહાત્મા પુરૂષોનો બંધુસ્નેહ છે, તે ઘણો મૂલ્યવાન છે!! તે ધર્મરાજા, પોતે કરેલી વનવાસ ભોગવવાની અવધને સંપૂર્ણ કરી હમણાં તારા મનપસંદ વિષે ઉત્કંઠાપણાએ કરી ઘણો ચંચળ છે; પણ તારા મનમાં કાંઈ ખેદ પ્રાપ્ત ન થાય, તે સાડું તે હસ્તિનાપુરમાં આવ્યો નહીં. વિચારી જોતાં યુધિષ્ઠિરનેવિષે તને કાંઈ અભઠિત નથી; અને યુધિષ્ઠિર પણ તારેવિષે અવલંબન નથી; એવું છતાં પણ તારી અને તેની ભેટ ન થતાં તેઓએ વનમાંજ રહેવું, એવી રીતિની દૈવગતિને ધિકાર હો. સાંપ્રતકાળે ધર્મરાજાની સત્યપ્રવિષ્ટ પૂર્ણ થઈ છતાં હું નેતે નાદિ બોલાવે તો તે હસ્તિનાપુરપ્રત્યે આવવાવિષે ઇચ્છા કરતો નથી. કારણ જે જોરા પુરૂષ છે તે અભિમાની હોયછે. સાંપ્રતકાળે હર્ષ કરી, જોના દારાનેવિષે જે સમ પ્રકારે તેમણે બંધેલાં છે એવી દારામતિપ્રત્યે ધર્મરાજા, વિરાટનગરથી મારી સાથે જોનાને બંધુસ્નેહને કલ્પને આવ્યો છે. કારણ સંબંધિપુરૂષને ઘેર યગ્ના દિવસ રહેવું યોગ્ય નથી. એ સદે હું હર્યશ્વનું મંચનકાળે તે પોતાના બંધુઓને હસ્તિનાપુરમાં બોલાવી દેવા વિરાટરાજા છે. કારણ તેને જોનાને બંધુ બંધુ છતાં તમરમાં વિવાદારણ વિરોધ થયો ન જોઈએ. ને જે

પુરૂષ છે તે, અંબુનિમિત્ત વૈર ઊત્પન્ન કરી અંબુની સંપત્તિ હરણ કરવાની ઇચ્છા કરે છે, પરંતુ જ્યોત્સના દિશર મિત્રજાણે તેઓ, પોતાનું પેટ ભરવાવિષે વિપરીત આગરણ કરતા નથી. વળી દિશરચિત્રપુરૂષને તો તે આનંદયુક્ત સ્વસ્થ જોઈ છતાં સંપત્તિ, નમ્રતાઓ કરી આપો આપ આવી મળે છે, તેમ મહાપુરૂષનું વ્રત છે એમ સમજાવું. હવે તું જો કોઈપણ કારણે ધર્મરાજને હ-રિતના પુરમાં નહિ તેણે તો જગતમાં મુખ્ય એવા તેના અંબુજ્યોત્સના તેને ઘણાતકારે હસ્તિના પુરમાં આપ્યો; અને એવી રીતે આવેલા પાંડવો તારા કલ્યાણના હેતુ નથી. કારણ તેઓ પોતાના સામર્થ્ય કરી કદાચિત્ તારા ભાગતી અને તેઓના ભાગતી સંપૂર્ણ ભૂમિને સ્વિકાર કરશે, તે સમયે યુદ્ધમાં તને અવશ્ય મરણનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે; કિંવા આ રાજ્ય સંપત્તિનો પરિત્યાગ કરી તારે પણ તેઓની જમ વનમાં રજાવું પ્રાપ્ત થશે. કદાચિત્ “તેઓ શોધિત-હીત છે” એવું તું કહેશે તો રાજ્યસત્તારહિત પરંતુ હિત્સાહુ બુદ્ધિએ શોભનારા એવા ધર્મરા-જને ન્યાય છે તે જમધર્મ છે તે સુખનો ભગિન છે તેમ ન્યાય છે તે વિક્ષયનો પણ ભગિન છે. વળી મહારાજ એવા તો ધર્મરાજને મળ્યા સહાયકારી છે; એ માટે મહાન જો ન હોય તથાપિ તે બહુ સહાયયુક્ત હોય તો રાજ્યવક્ત્રી હસ્તગત કરે છે. કારણ, એ જ જો તે પોતાને સ્વાધિન છે, તેને જગતે કંઈ દુઃખ નથી. તેમજ સાગર, આજ્ઞાકિત છતાં તેને મોતી મોંઘાં નથી. હું દુર્યોધન, તું તો કેવળ પોતાનું ખજાણું વધારે છે, તે જમ ધુઅડપક્ષિ; સૂર્યની સાથે મિથ્યા વૈર વધારે છે; તેના જવું છે.

એવી તે દૂતની વાણી સાંભળી જોના ક્રોધે કરી કંપાયમાન અધરોષ અને જનાં લાઘવોળ નેમ થઈ ગયાં છે; એવો દુર્યોધન બોલ્યો.

દુર્યોધન—હું બ્રાહ્મણ, આ તારી નિષ્કપટ વાગ્દેવતા અને બોરડીના ફળની પ્રમાણે પ્રથમ કોમળ અને અંતે કંઠણ લાગે છે; પણ આ મારા લુલ્લસ્યંભનેવિષે સ્થાપન કરેલી ભૂમિને કોણ નીચે ઊતારનાર છે? મારે મુખમાં લીધેલા આસને કોણ આકર્ષણ કરનાર છે? મારી આગળ ફરાવ તે કોણ છે? અને પાંડવો પણ કોણ છે? સૂર્યની આગળ ચંદ્રની ગણતી નથી તો પછી નક્ષત્રોની શી ગણતી હોય? તેમ મારા આગળ ફરાવની ગણતી નથી તો પછી પાંડવોની તે શી વાત? રણભોમિતેવિષે, જો ક કૃષ્ણ સિંહ સરખો છે પણ મારાં ધનુષ્યથી છૂટેલાં બાણોએ પ્રણયુક્ત થઈ, મુખમાં બાણ કરી વિદારણ કરેલા શિયાળવત્ થઈ જશે; કિંવા તે ગરુડફળ ફરાવ, મારા બાણ સમુદાયે કરી યુદ્ધનેવિષે પક્ષિઓનો બળિદાન થશે.

• એવી ઉચ્ચારણ કરેલી દુર્યોધનની વાણી સાંભળી બળાતકારે મહા ક્રોધાયમાન થઈ તે દિનદ્રેષ્ટ બોલ્યો કે હું દુર્યોધન, લક્ષ્મીનો ઉપભોગ કરનારા એવા કૃષ્ણની સાથે તારો ઉત્કર્ષ

કોણ જોનારછે? સૂર્યની સાથે આગીયાની સ્પર્ધાનો શબ્દ પણ કોણ સાંભળેછે? જે કૃષ્ણ
 ખોતાના પ્રતાપરૂપ અગ્નિનેવિષે પ્રથમ અરિષ્ટાસુર, કશી અને ચાણૂરાદિક યોદ્ધાઓની આહુતિ
 કરી તેમાં છેવટ કંસાદિકોને હોમીત પૂર્ણાહુતિ કરી; એવા સમગ્ર શત્રુરૂપ દાવાગ્નિનો નાશ કરનાર
 મેઘરૂપ કૃષ્ણ છે. તેમની વાતતો એક કોરે રહી; પણ યુદ્ધનેવિષે તિવ્રતાને વરનારા એવા પાંડવોને કોણ સહન કરનાર છે? તપ, શાસ્ત્રાધ્યયન અને ઇન્દ્રિયનિગ્રહ એવા યુધિષ્ઠિરરૂપ મેઘ
 ઉત્પન્ન થએલો વિદ્યુતાગ્નિ (વિજળીરૂપ અગ્નિ) તે શત્રુઓની સ્ત્રીઓના સમુદાયના શેકરો આમુ
 જ્ઞના પૂરેકરીતે પણ શાન્ત થનાર નથી. વળી જણે હેડંગ, કિર્મીર, બક અને કીચકાદિકના
 યુદ્ધમાં પ્રાણ લીધા છે; એવો તે લીમસેન, આ લૂમિમાં યુદ્ધારંભનેવિષે કોનું સર્વસ્વ હરણ નહિ
 કરે? સુશર્મા, દક્ષિણ ગોત્રહનેવિષે, જે લીમસેનના બાહુકર્મનું અવલોકન કરીતે તે સમયે તારું
 પ્રિય તે કેમ પ્રગટ ન કરતો હોયો!!! જે લીમસેન સહજ, દર્પયુક્ત વૃષકર્પરતે મારીતે ખોતાનું મન
 અને તારું મૃત્યુ-એ બંનેની પરસ્પર વાતો કરાવી. અર્થાત્ “આવીજ રીતે હું દુર્યોધનને ક્યારે
 મારીશ” એવું મનમાં આણ્યું. તેમજ જે લીમસેનરૂપ સૂર્ય, કીચકરૂપ અંધકારનો નાશ કરી
 સુદેષ્ણાના મુખચંદ્રને સ્નાન કર્યો. શત્રુની કીર્તિરૂપ શ્વેતવર્ણ પોયણ (કુમુદની) ના વનને
 અર્જુનનાં બાણો સ્નાન કરી નાખેછે. વળી જે અર્જુનને, કાલકેતાદિક શત્રુઓએ કરી તેજહીત
 થએલા ઇન્દ્ર, ખોતાના સ્થાનનેવિષે, જેમ અસ્તાચળે અસ્ત પામેલા સૂર્યને પહોંચાટી વેળા
 ઉદયપર્વત ઉપર જવો સ્થાપન કરાય છે; તેમ સ્થાપન કર્યો. અને જે અર્જુન, ભાનુમતિ રૂપ
 કરતી છતી, ખોતાના જટખંધુ યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞાએ સિંહે ઝાલેલો જવો હરણ છોડાવ્યો, તેમ
 તને ચિત્રાંગદ ગાંધર્વથી છોડાવતો હોયો. વળી કાલ સવારનીજ વાત. તમે વિરાટરાજની ગાયો હ-
 રણ કરી છતાં તારી પાસેથી કેવળ ગાયોજ પાછી લીધી; એમ નથી, પણ બાણ સમુદાયે કરી
 તમારાં શસ્ત્રોને અને વસ્ત્રોને તે અર્જુને આકર્ષણ કર્યાં; તે સમયે તારું બળ ક્યાં ગયું હતું!
 તે તું, “હું શત્રુનો નાશ કરીશ” એવું શું બોલ્યો? કારણ નકુળ અને સહદેવ છે તેપણ, શત્રુનો
 અને શત્રુસેનાનો નાશ કરનારવિષે કેવળ યમતુલ્ય છે; પરંતુ તેઓ ન્યાયયુક્ત છે, એ માટે શરણ
 આવેલો શત્રુ એવો જેતું દુર્યોધન, તેનું આયુષ્ય તેઓએ ન ગ્રહણ કર્યું. એ પ્રમાણે જટ ભાર્ગવ
 જે ધર્મરાજ, તેની આજ્ઞારૂપ મર્યાદાએ ધારણ કરેલા એવા ચાર કનિષ્ઠ બંધુઓ ચાર સમુદાયર-
 ખાછે. તે ચારે પણ, ધર્મરાજની આજ્ઞાએ તારા અહંકારરૂપી દ્વીપને હુબાવી નાખતા નથી.
 તે માટે હું જાણું છું કે, પાંડવોને વંદન કરી પાંડવોની ભૂમિ પાંડવોને સમર્પણ કરીશ તો તારું
 કલ્યાણ થશે. પરંતુ જોલછે તે મહાન પુરુષોને પણ પ્રાણસંશયને પમાડે. અર્થાત્ તું જોલ
 કરી પાંડવોને રાજ્ય સ્વાધિન નહીં કરશે તો તારો પ્રાણ ઊગરવો કલ્પ પડશે.

એ પ્રમાણે જેની બુદ્ધિ અતિશય છે અને વકતૃત્વવિષે જતું પ્રોઢપણુ છે એવા તે પુરો-
હિત ભાષણ કરું; તે સૌમળી દુર્યોધન અત્યંત ક્રોધના આવેશ ભાષણ કરવા લાગ્યો.

દુર્યોધન—હું બ્રાહ્મણુ, એક તો તું દૂત થઇને આવ્યો છે અને વળી બ્રાહ્મણુ છે; એ કાર-
ણથી દાવિયોને તું અવધ છે; એ માટે જ તને સારૂં લાગે તે તું યથેચ્છપણે ભાષણ કર. નહીં
તો દૂતને શત્રુના અગ્રભાગે શત્રુથી જો ભય હોય તો આવી વાંકજલપના કરનારી તારી રસનાંજ
નદી પરી હોત. હવે તારા મનમાં જો કાંઈ વિશિષ્ટત્વ હોય તો કૃષ્ણ સહવર્તમાન પાંડવોને ક્ર-
મેશન વિષે મને બતાવજ. અર્થાત્ તેઓને યુદ્ધ કરવાનું મૂચવજ.

એવું ભાષણ કરી દેદીપ્યમાન થએલો જ કોપ, તેના આવેશ કરી જેનાં નેત્રો આરકત
છે, એવા તે ભૂષતિદુર્યોધન, તે પુરોહિતને પોતાના શવકોપાસે બળાત્કારે ગળેથી ગ્રહણ
કરેલી સભામાંથી બહાર કાઢી મેલાવતો હવો. તે ગર્ભહસ્તિત એવા બ્રાહ્મણને જોઈને સભામાં
બેઠલા પિતૃરાદિકોએ “ભીમસેનની વધ પ્રતિજ્ઞા સિદ્ધ થઈ” એવું માન્યું. ત્યારપછી તે દૂત જે
દ્વારકામાં બાળક પણ; શત્રુરૂપ ગરદીને નાશ કરનાર છે એવી દ્વારકાંત્રયે ગમન કરી પાંડવોયુક્ત
મુંડીકાશ (શ્રીકૃષ્ણને) ને તે જોતો હવો. સ્વસ્તિયુક્ત મુખકમળે કરી પછી કૃષ્ણના અગ્રભાગે
આદર સત્કારપૂર્વક બેસીને તે પુરોહિત દુર્યોધનનો વૃત્તાંત કહ્યો.

પુરોહિત—હું દેવ, અતિશય પ્રદીપ્ત થએલા દાવાનળનેવિષે ઉદ્દકનો એક ઢૂંલ જો રેડ્યો
હોય તો તે જમ વ્યર્થ બળે; તેમ, બાહુબળના ગર્વે કરી યુદ્ધતે એવા દુર્યોધનનેવિષે ગમે
તેટલો સામ કહ્યો છતાં તે નાશ પામે છે. અને ઉદ્ધતપુર્યોધને ધણું કરીને સામ્યોડીરમા (સામનો
પ્રતાપ) પ્રદીપ્ત કરે છે. કારણ, ધૃત કરીને અગ્નિને અત્યંત તૃપ્ત કર્યો છતાં પણ તે અત્યંત પ્રદી-
પ્ત થાય છે. સર્વ રાજાઓએ જેની આજ્ઞા પોતાના મરતકે ધારણ કરેલી છે એવો દુર્યોધન,
પાંડવોને અને તમને તુણુલ્ય માને છે; અને પાંડવોને પૃથ્વી ન આપતાં ઊલટી તેઓને મારવા-
નીજ ઇચ્છા કરે છે. વળી તે દુર્યોધને, દાન માન અને સત્કાર કરી રાજાઓને એવા તો પોતાને
વધ કર્યા છે કે દુર્યોધનનેસારૂં પ્રાણ આપવો પડે તો પ્રાણ આપીને પણ તેઓ તેનું હિત કરશે.
ભીમપિતામહુદિકો પણ દુર્યોધનની ભક્તિએ કરી લજ્જાયુક્ત રહે છે. અર્થાત્ “પાંડવોને પાંડ-
વોની ભૂમિ પાછી દેવી” એવી ન્યાયયુક્ત વાત કહેવાને પણ ઉદ્ધુક્ત થતા નથી. ભીમપિતા
દિકોનું બલસત્ત્વ કૌરવ અને પાંડવોવિષે જોઈ સમાન છે; તેપણુ સાંપ્રતકાળે તેઓ તેનોજ વ્યય ચ-
લાય છે. હાથી યોધ, રથ અને પાયદળની ચતુરંગીસેનાએયુક્ત થએલો દુર્યોધન; સર્વ વિદ્યમાં
પોતે પોતાને અકિંસમાન તેજશુંજ માનીને નાકનાયક એટલે જે સ્વગંપતિ-તેની પાસેથી પણ
કર લેવાની ઇચ્છા કરે છે. માટે સામ, દામ, બેદ અને દંડ-એ ચારે ક્રિયાયે પણ તે તમોને સાધ્ય

થવાનો નથી. કારણ, સિંહખાળકને કોઈ પણ પુરૂષ કોઈપણ ઠકાણે પ્રેરણા કરે છે શું? અર્થાત્ ખાલક જન્મ બીજા કોઈના કહેવા પ્રમાણે ચાલે નહીં, તેમ દુર્યોધન પણ સામાદિક ઊપાયે પાંડવોને પૃથ્વી આપવાની વાત સાંભળવાનો નથી. દુર્યોધનના હસ્તિનાપુરમાં તો શણગારના છે, ઘોડાઓને ભૂષણ પહેરાવી તૈયાર કરના છે રથને સાવધાન કરના છે. પાંચદળના સુભટોને તુષ્ટિદાન આપી સંતુષ્ટ કરના છે. એ પ્રમાણે ચતુરંગસેનાની ચુકની તૈયારી થઈ રહી છે. તેના સુભટો એક બીજા પ્રત્યે આવી રીતે બોલે છે. એક કહે છે “હું કૃષ્ણને લઈશ” બીજા કહે છે; “હું અર્જુનને મારીશ.” ત્રીજા કહે છે, “હું ભીમસેનને બંધન કરીશ” ચોથો કહે છે કે “હું યુધિષ્ઠિરાજને ઝાલી લઈશ.” એ પ્રમાણે સેનાના વીરોએ પાંડવોને જીતવા કામ વેહેંચી લીધું છે. એ માટે યુદ્ધમાં બાહુપરાક્રમે કરીને પાંડવોએ, કિંવા હું દેવ, તમારા અગ્રે જો ભૂમિ મેળવી તો મળનાર છે; અન્યથા મહા સંકટ પણ મળનારી નથી. એવું બોલીને તે કિશ્કિન્દ્ર દૂત છાનો રહ્યો; તે સમયે કદાચ દર્શનયુક્ત જન્મનું મુખકમળ છે એવા કેટલાક કૃષ્ણ બોલ્યા.

કૃષ્ણ—હું કિશ્કિન્દ્ર, આ કામ દંડવિના થઈ શકવાનું નથી, એવું તો હું પ્રથમથી જ બોલ્યો હતો. માત્ર લોકાપવાદના ભયે અમે તમોને દૂત કરી સંધિ કરવાસાગ્રં દુર્યોધનની પાસે મોકલ્યા હતા. તે ધીર ધુરંધર એવો દુર્યોધન, તેને તે ગર્વિષ્ઠપણું યોગ્ય છે; જ કારણ માટે યુદ્ધને વિષે અમારો અન તેનો મેળાપ થઈ કેવો રંગ થાય છે? તે જોવા સાગ્રં તે ઉત્સાહ પામે છે. પોતાના તથા વિપક્ષિઓના બાહુબળને રણક્ષેત્રમાં જોયા સિવાય જ પૃથ્વી આપવી, તે શૂરપુરુષને મળી જાય છે. અન તેણે આપેલી એ પૃથ્વીને ગ્રહણ કરનારા જ અમે—તે અમોને પણ રાજસભાને વિષે બાહુશૌર્ય અત્યંત હશે. માટે જ એ બાહુબળીઆ હોય તેઓ બીજા કોઈને જીતી સંપત્તિને તેણે આપી છતાં પણ ઇચ્છા કરતા નથી. કમકે પોતે મારેલા મદોન્મત હાથીઓનોય સિંહ આહાર કરે છે.

તે સમયે ભીમસેન પણ મહા ઉત્સાહ પૂર્વક બોલ્યો કે “તે દુર્યોધન અમોને એમ ને એમ ભૂમિ ન આપવી એ બહુ સાગ્રં, જો તે એમજ ભૂમિ આપી દે તો મારો અન તેનો ધોર સંગ્રામ કેમ થાય? એ માટે પૃથ્વીના મસ્તકનેવિષે ભારભૂત એવા એ રાત્રીઓના રક્ત પ્રવાહ કરી પૃથ્વીનો ભાર હું હરણ કરીશ.” એટલામાં આવશે કરી જને શરીરનેવિષે કંપ પ્રખ્યાત થયો છે એવો અર્જુન પણ, કોપે કરી ભાષણ કરવા લાગ્યો.

અર્જુન—દુર્યોધને પૃથ્વી સમર્પણ કરી નહીં; એ માગે લાગ્યજ ઉદયતાને પામ્યું. કારણ મારા બાહુ, કૌરવોના યોગે કરી રણત્રાદ કરશે ત્યારેજ તૃપ્ત થશે. જ હાથીઓ મહાન સરોવરમાં જઈ યથેચ્છ જળપાન કરી તૃપ્ત થનારા, તેઓ કાંઈ બોળો બોળો પાણી ખીવાથી તૃપ્ત થતા નથી.

વળી દ્રોપદીના કરાકર્પણ અને વચ્ચુરણના વૈરસહિત પૃથ્વી લઇએ તો ઠીક. કવળ એમને એમ પૃથ્વી લઇએ તો શું અંમોને ક્ષત્ત્વ સાંગવાની નહીં? તે માટે શત્રુઓના હવિતગ્ય સહિત તે પૃથ્વીને હુણ કરીએ તો અમારી ઉત્તરવળ કીર્તિ, ધણાકાળપર્યંત રહેશે.

એવી રીતે અર્જુનના બોલી રહેલા પછી, કાળરૂપ સર્પની હાથાની જમને ઉપમા છે; એવા નકુલ અને સહદેવ બોલ્યા, કે “આ અમારી ભુતઓ શત્રુઓ પ્રત્યે યથેચ્છ સંહાર કરવાની ઇચ્છા કરેછે.” ત્યારપછી રાજા યુધિષ્ઠિર બોલ્યા :

યુધિષ્ઠિર—બંધુવધ કરવામાટે માફ મન પણ ધાય છે શું? પરંતુ તે કાર્ય દૈવેજ પતાબધું છે તો હવે હું શું કરું? માટે સર્વ રાજ્યો દ્વંષ, પતાકા અને સેનાદિક સર્વ, યુદ્ધની સામગ્રી સિદ્ધ કરવી; એટલે પછી આ હું યુધિષ્ઠિર પણ બંધુવધપાતક બુધ્યો.

એ પ્રમાણે યુધિષ્ઠિર રાજાની આજ્ઞાએ કરી રાજ્યઓએ, અસુરને હતવા જેમ દેવતાઓ સજ્જ થાય; તેમ પ્રસ્થાન કરવાસાથે સેનાની સિદ્ધતા કરવાનો આરંભ કર્યો.

બીજા દિવસે રાજા ધૃતરાષ્ટ્રનો સારથી પ્રખ્યાત જે સંજય—તે પ્રતિદૂતત્વ કરવાસાથે યુધિષ્ઠિરરાજા પાસે આવ્યો. તે બહુ શાન્તમયગમને કરી યુધિષ્ઠિરપ્રત્યે ભાષણ કરવા લાગ્યો.

સંજય—હું દેવ, ધૃતરાષ્ટ્ર પિતા મારી વાણીદ્વારાએ જે કહુંછે, તે તમે સાંભળો. હું વત્સ, શંખ મુક્તાદિકની જેમ સમુદ્ર ખાણુ છે, તેમ તું ધર્મ, ન્યાય, વિવેક અને વિનયાદિક ઐશ્વર્યોની ખાણુછે; તે માટે હું તને કૃતાંજની કરી કહુંછું. કારણ મોટા પુરૂષો છે તે, સત્પાત્ર વરને જોઈ જેમ કન્યાદાન કરેછે, તેમ સત્પાત્રનેવિષેજ વાણીની યોજના પણ કરેછે. હું વત્સ, શત્રુ સ્થાન એવા દુર્યોધનનેવિષે મારાં વચનરૂપી ખાણો જેમ શિક્ષાનેવિષે શિશુમુખ (ખાણો) કુંહિત થઈ જાયછે, તેમ કુંહિત થઈ ગયાં. તે કારણથી એ પાતકી દુર્યોધનને અધઃપાત (નીચે પડવું) પ્રાપ્ત થયોછે. અર્થાત્ એની પડતી દશા આવીછેજ. એટલે કરી તેને માફ બોલવું રચતું નથી. કારણ, પિતૃજન જેને પ્રાપ્ત થયો તેપિત્તને નાશ કરનારૂં ઔપધ ઇત્યાદિક—તેનો દ્વેષ કરી પિત્ત વૃદ્ધિ કરનારા પદાર્થનું સેવન કરેછે, તેથી તેનું કલ્યાણ થતું નથી. ઊંચો વધેલો અને અનમ્રત્વ શાળી એવો જે વાંસ—તે માન બાહ્યરથી ઘટ, પરંતુ અંદરથી છિદ્રયુક્ત હોયછે; તેથી તેનો પદ પદે ભંગ થાયછે; તેમજ તું મહાપુરૂષ થઈને અનમ્રપણુ સ્વિકારી સર્વ લોકોનેવિષે પોતાની અપકીર્તિ શામાટે પ્રસિદ્ધ કરેછે? મોટા પુરૂષોછે તે, અપરા ઉત્પન્ન કરનાર એવા પોતાના પ્રાણનો પણ ત્યાગ કરેછે. અજ્ઞાનના સંસર્ગે કરી શોભનારો એવા દેહીયમાન વિવેકનો મોટો મહિમા પણ, અંધ-કારના સંપર્કે કરી શોભનારા સૂર્યના તેજ સરખો નાશ પામેછે. સારાંશ—સૂર્ય જેમ અંધકારનો સંપર્ક કરતો નથી, અને તેનું તેજ પણ કદી હીન થતું નથી, તેમ તારૂં તેજપણુ અજ્ઞાનના સંપર્કે

કરી નોશ ન પામો. કારણ દુષ્ટ અને સાધુ-એઓમાં એટલોજ ભેદ છે કે, દુષ્ટ છે તે લોભે મી ધર્મનો વિરોધ કરેછે, અને સાધુ છે તે, ધર્મનેસાં લોભનો ત્યાગ કરેછે. વળી વનમાં સંન્યાસ કરવો, લિક્ષાદન કરવું, ભૂખ્યાં રહેવું કિંવા મરણ પામવું એ સાંઝું; પરંતુ બંધુઓના સમુદાયના ઘાતપાતકે કરી સંયુક્ત એવી સંપત્તિ સારી નથી. કારણ, ધનની ઇચ્છાએ બંધુઓની સાથે દ્વેષ કરેછે, પરંતુ બંધુઓની સાથે દ્વેષ થયો છતાં ધનનો ક્ષય થાયછે. એ માટે બંધુઓની સાથે વિરોધ કરનારા પુરૂષનું ધન અને બંધુઓ એ બંનેય દૂર થાયછે. અને યુદ્ધની તો દૈવિ ગતિછે, ત્યાં જયનો નિશ્ચય શાનો! અર્થાત્ કોને જય પ્રાપ્ત થશે? તેનો કાંઈ નિયમજ નથી. કદાચિત્ રણાંગણમાં તો બાહુ ધૈર્યના સ્ફુરતીમાન એવા વીર પુરૂષો પણ દુર્બળથી પરાજય પામે છે. વળી જને સાંઝું યુદ્ધ કરવું, તે સંપત્તિ તો કોકિલ સરખી કદીપણ સાચત રહેનારી અને ભેઈ નથી. સારાંશ, કોકિલ જેમ માત્ર વસંતઋતુમાંજ પ્રગટ દેખાય છે તેમ સંપત્તિ પણ થોડાકાળ સુધી રહે છે. તે માટે હું વત્સ, તું પોતાની અપકીર્તિ કરશે તો તે અપકીર્તિ કાગપક્ષિવત્ નિરંતર રહેશે. માટે વિવેકનું સ્મરણ કરી, “કોણ કૃત્ય કરવું યોગ્ય છે?” એવો મનમાં વિચાર કરી હું યુધિષ્ઠિર બંધુઓની સાથે વિરોધનો ત્યાગ કરવા માટે તું યોગ્ય છે.

એવું સંજયનું ભાષણ સાંભળીને, રાત્રુપંકિતનેવિષે દુર્ભય એવો ધર્મરાજ, હાસ્યયુક્ત અધરોષવાળો થઈને ભાષણ કરતો હવો.

યુધિષ્ઠિર—હું આર્ય સંજય, ધર્મ અને ન્યાય એ બેનું જીવનઔપધ ધૃતરાષ્ટ્રપિતાએ નિર્ણય કરીનેજ કહ્યું છે; તે બહુ સાંઝું છે. પરંતુ તેમાં શૂરપણાએ યુક્ત એવા પુરૂષોનો ધર્મ કહીં પણ કહ્યો નથી. જે શૂરપુરૂષોની ભૂમિ, તે શૂરપુરૂષોની સમક્ષ તેમના બાંધવરૂપ રાત્રુઓએ સેવન કરી જાયછે. તે બાહુબળયુક્ત પુરૂષે “બંધુવંધવિષે ઊદ્વોગ કરવો; એ અપકીર્તિરૂપ છે;” એ તમારું કહેવું, તે બંધુઓ નિરપરાધી હોતતો ખરોખર હતું. પણ તે બંધુઓ અપરાધી છતાં તેઓને શાસન કરવા સાંઝું અપકીર્તિ થાય તો પણ તે ભૂષણરૂપ છે. પુરૂષોને રામરૂપ જે સાધન છે, તે જ્યાંસુધી રાત્રુથી પરાભવ પ્રાપ્ત થયો નથી ત્યાં સુધીજ સમજવું. જ્યારે રાત્રુથી પરાભવ પ્રાપ્ત થયો ત્યારે તો માત્ર પરાક્રમ એજ શ્રેષ્ઠ સાધન છે. એ માટે બાંધવોનો વધ કરવાસાંઝું માંડું મન અત્યંત ઉત્કંઠા ધારણ કરેછે, અને પોતાના રાજ્યનો ત્યાગ કરવા સાંઝું નથીજ ઇચ્છા કરતું. વળી હું અત્યંત પ્રશાંત થઈ કોઈ પણ કારણે પૃથ્વીનો જે ત્યાગ કરીશ તો જ્યાંનું પરાક્રમ અનિવાર્ય છે, એવા મારા ભીમસેનાદિક બંધુઓની મારી સાથે એકચતા રહેનાર નથી. તે માટે તે બંધુઓના સંમતનો વિચાર કરી જે સર્વની નજરમાં આવશે, તે મારા વૃદ્ધપિતા ધૃતરાષ્ટ્રને નમસ્કારપૂર્વક નિવેદન કરવું.

ઐશ્વર્યાનાં વાયુપુત્ર ભીમસેન ઊંચેરવરે કહેવાં લાગ્યો.

ભીમસેન—હે સંજય, તે દુર્યોધનાદિકોએ અમોને અમારી પૃથ્વી હવે સમર્પણ કરી તો પણ તેઓની સાથે અમે સંધિ કરવાના નથી. કારણ, ઘણા કાળસુધી અમે વાટ જોતાં છતાં હવે યુદ્ધોત્સાહ પ્રાપ્ત થયોછે. એ યુદ્ધોત્સાહમાં શેકેરો શત્રુઓનાં કળંધોતું તાન્વનૃત્ય દ્રષ્ટિ પડશે. હું તો દુર્યોધનની ભંધાને ભેદી, તેમજ દુઃશાસનની લુલ્લતું છેદન કરી યુદ્ધસાગરનો પારંગમિ થઈશ.

ઐશ્વર્યાનાં જયશીલ અર્જુન જોડ્યો.

અર્જુન—હે સંજય, અમે યુદ્ધ કર્યાવિના રહીશું નહીં. કારણ, યુદ્ધવિના જગ્યોને નાના પ્રકારના વીરોના રક્તપાનની શ્રદ્ધાછે એવા મારા બાલુકૂપ પક્ષીઓ તૃપ્ત થનાર નથી.

ત્યારપછી નકુળ સહદેવ જોડ્યા.

ન૦ સ૦—હે સંજય, કૌરવોની સાથે અમારી જો સંધિ થાય તો તે શત્રુઓના વશથળનો ભક્ષરી તેમાં દૃષ્ટિપણાતું જે પટ્ટપણુ (ચતુરાઈ) છે, તે અમે શી રીતે જોઈ શકીએ વાડે!

એ પ્રમાણે સંવામરંગમાં મહા શૌર્યવાળા પાંડવોએ સ્પષ્ટ ભાષણ કરી ત્યાહંથી વિદાય કરેલો સંજય, મહાખેદયુક્ત થઈ હસ્તિનાપુરપ્રત્યે જતો હતો. ત્યાં જઈ દુર્યોધનાદિકોએયુક્ત એવા ધૃતરાષ્ટ્રને અતુક્રમે વંદન કરી ભાષણ કરવા લાગ્યો.

સંજય— હે સંજય, પાંડવોને તો પૃથ્વીનો સ્વિકાર કર્યાવિના સંધિ ઈષ્ટ નથી; તેમાં તમે તેમને પૃથ્વી અર્પણ કરી છતાં પણ તે પાંડવો સંધિ કરવાની ઇચ્છા કરતા નથી. કારણ, દ્રૌપદીના કર્ણે કૌરવોનો પ્રતિકાર કરનાર સાહે હિલુક્ત એવા તે પાંડવો, તમારા પ્રાણની સહવર્તમાન પૃથ્વીનો સ્વિકાર કરશે. હે દ્વૃક્ષભૂષણ, તમે એ પાંડવોને અત્યંત અરણ્યમાં વાસ કરાવી નિસ્તેજ થયા એવું માની તેઓની અવજ્ઞા કરોછો, પણ સાંપ્રતકાળે એ પાંડવોનું, જેમ સૂર્ય છે તે, મેઘરૂપ આપાન્તિથી નિકળ્યો ઐશ્વર્ય પછી પોતાની ક્રાંતિએ અધિક પ્રકાશ પામેછે, તેમ પૂર્વ કરતાં પણ અધિક તેજછે. વળી મૂર્ચ પ્રમાણેજ, સાંપ્રતકાળે ધર્મરાજ શત્રુઓને જીતવા સાહે તેજપુંજ છે. અને ભીમસેન અર્જુન છે તે તો સર્વ શત્રુઓને એકદમ ભક્ષણ કરશે કે શું? એવા લાગેછે. નકુળ સહદેવ તો અત્યંત દુઃસહન છે. એ માટે એવા તેજસ્વી પુરુષોનો તિરસ્કાર કરી ઉગરવાનું પણ મહા કષ્ટ છે. હાથી છે તે, સિંહને રંગદોળીને કટકા જીવતા રહાછે? અર્થાત્ કોઈ જીવતા રહ્યા નથી. સૂર્યની સાથે મહા વૈર સંપાદન કરનારા અંધકારને જેમ પવતોની ગુફાજ શરણ છે, તેમ શૂરપુરુષોની સાથે મહા વૈર કરનારા રાજાઓને પોતાનો પંડ જિજ્ઞાસરણ છે. અર્થાત્, તે શત્રુઓ તારા કરતો ઐશ્વર્ય મૃત્યુપ્રાપ્ત થાયછે. એવું છે, માટે જો તમે સર્વ કટુંપના કલ્યાણની ઇચ્છા કરતા હો તો, આજ સુધી તમે પૃથ્વી લોગવી, અને હવે તે પૃથ્વી; તેઓને દેવા સાહે તમે યોગ્ય છો.

એવાં સંજયનાં વચન સાંભળી અમર્ષના રસોત્કર્ષકરી જેના નત્રોમાંથી અશ્તુ બિંદુ ઝરેછે, એને
અને જેણે ભાલે ભૂકૃષ્ટિ ચાંપેલી છે એવો દુર્યોધન, રાજસભાપ્રત્યે આ પ્રમાણે ભાષણ કરતો હોયો.

દુર્યોધન—અહો!! આ સંજય તો પાંડવોની સાથે મળી ગયો લાગેછે; જે કારણે આવી રીતે
રાત્રુના પરાક્રમનો ઉત્કર્ષ વર્ણન કરી અમને ભય પ્રદર્શન કરેછે, પરંતુ રાત્રુની સેનાને લક્ષણ
કરવાની ઇચ્છા કરનારો એવો મારો ખર્જૂરૂપ રાક્ષસ—તે ખર્જૂરૂપ રાક્ષસના, પાંચ પાંડવો, પ્રથમ
પંચ પ્રાણાહૂતિ થશે. મારા ખાહુરૂપી વજ્રગુપ્તાથી રક્ષાયલી પૃથ્વીનું કોણ હરણ કરનાર છે? મને
જેણે ભૂકૃષ્ટિકટાક્ષેજ અનેક રાજાઓના સમુદાયને નૃત્ય કરાવ્યું છે, એવો હું ક્યાં? અને મને
વિરાટ, દ્રુપદ, અને ગોવાળ—એઓએ રક્ષણ કરેલા રાત્રુઓ ક્યાં? રણરૂપી અંરણ્યનેવિષે મારો
પ્રતાપરૂપી દાવાગ્નિ પ્રદીપ્ત થયો છતાં, તે પાંડવો, લોખંડના સરીઆ ઉપર લગાડી બાળી નાખેલા
માંસ સરખા અથવા વનના જીવંતુઓ સરખા દગ્ધ થશે. આ દુરાત્મા સંજય, આપણી
નિંદા કરેછે, માટે એનેજ કેવળ ધનંજય સરખો સાક્ષાત્ રાત્રુ જાણવો. આ દુરાત્માની ધૃત-
રાષ્ટ્રના લોભે કરી જીવહા છેદન કરાતી નથી.

એવી દુર્યોધનની વાણીને, જેમ પ્રદોષકાળને, અંધકાર અને ધ્રુવડ ઇત્યાદિક અનુસરેછે
તેમ કર્ણ અને દુઃશાસનાદિકપણ અનુસરતા હવા.

એ પ્રમાણે મહાક્રોધથી સંજયની અવજ્ઞા કરી દુર્યોધન, સભામાંથી ઉઠી ગયો. જેઓને
શ્લેષ્મનો વિકાર પ્રાપ્ત થયો હોયછે તેઓ પથ્યકારક ઉષ્ણજળનો પણ તિરસ્કાર કરેછે. જાણે
અપરમારે કરીતેજ યુક્ત હોયના! એવો તે દુર્યોધન, યથેચ્છ ભાષણ કરી સભામાંથી ઉઠી ગયો;
તે સમયે શંકાએ વ્યાપ્ત એવા વિદુરાદિકોએ “આગળ નજીકજ કુળક્ષય પ્રાપ્ત થશે.” એવું માન્યું.
પછી “યુદ્ધમાંજ આપણું કલ્યાણ છે” એવું જાણનારો મહાપરાક્રમી દુર્યોધન, કુરૂક્ષેત્ર પ્રત્યે પ્રસ્થાન
કરવાના હેતુએ ચતુરંગ સેનાને સજ્જ કરતો હોયો. તે સમયે હસ્તિનાપુરમાં રહેનારી સમસ્ત
પ્રજા “સમગ્ર કૌરવોનો સંહાર થશે કે શું?” એવી આશંકાએ કરી શોકમય થઈ.

અન્ય દિવસે રાજા ધૃતરાષ્ટ્ર, જેને પૂર્વોક્ત કુળક્ષયની શંકા પ્રાપ્ત થઈછે એવા વિદુરને એ-
કાંત સ્થળમાં બોલાવી કુળકલ્યાણની વાત પૂછવા લાગ્યો. તે સમયે વિદુર, મનમાં સંપૂર્ણ વિ-
ચાર કરી ધૃતરાષ્ટ્રપ્રત્યે ભાષણ કરવા લાગ્યો.

વિદુર—હું રાજાને, જ્ઞાનચક્ષુએ આગળ ઉપર કેવો પ્રકાર થશે? તે સર્વ પ્રકાર સ્પષ્ટપણે તમે
પૂર્વજ જોયોછે. આ વૈરવૃક્ષનું મૂળ તુંજ છે. જન્મતાંજ એ દુરાત્મા દુર્યોધનનો તે ત્યાગ કર્યો
તહીં. ધણીજ મારી એવી મારી વાણી, પૂર્વે પારાવારરહિત એવા વૈરનું સ્થાનજ એવો જે તું
તે તારાવિષે શ્રુત્યુક્ત આચાર સરખી વિરસ થઈ, એટલે શ્રુતિએ કહેલો આચાર પ્રથમ ધણી

અવશ્ય આગે છે, પરંતુ પરિણામે તેજ સુખદાયક. તેવી મારી જાણી તને પૂર્વે બહુ ખોટી જામી, પરંતુ તેજ સુખદાયક હેતી; ને તે સંભળી નહીં. એ માટે, પોતાના આંગણમાંથી ત્રિવૃક્ષને જે પુરૂષ છેદન કરતો નથી, તેજ પુરૂષ એ ત્રિવૃક્ષના યોગે આગળ થનારા પોતાના દુઃખદાયની ઉપેક્ષા કરે છે, એવું જાણવું. ધર બાળકમાટે અગ્નિ, પ્રવૃત્ત થનાર કન્યાએ તે પાણીએ કરી તેની શાંતના કરી નહીં, તો તે અગ્નિ અતિશય પ્રયત્ન થઈ રહે ધર બાળી નાખવા લાગ્યો છતાં તે સમયે તેની કોય શાંતના કરશે? અર્થાત્ કોઈ કરી શકશે નહીં, અને મોટે પુરૂષ છતાં દુઃખ મિતંબાળો હોય તો કોને દુઃખદાતા યતો નથી? અર્થાત્ સંવેન દુઃખ દેનારો થાય છે. એમ પણ પ્રદીપ્ત થનારા અગ્નિને ધારણ કરવા લાગ્યો એટલે તે બહુલ ભયંકર થાય છે. જેમ ત્યાં-મનુષ્યમાં નદીના મોટા તરંગો, તે નદીના તીરોનો નાશ કરનાર થઈ કમળનાં ફળ સહુવર્તમાન રાવે નદીને કાદવયુક્ત કરે છે, તેમ પોતાના પુત્રોને જે પુરૂષ અન્યાયપ્રવૃત્તિપરાયણ કરે છે; તે પોતાના દુઃખદાતા સુખવંત કારણ થવું નથી, પણ નાશવંત કારણ થાય છે. જેમ, જેણે અગ્નિ સ્વિકાર કર્યો છે, અર્થાત્ જેને અગ્નિ લાગ્યો છે, એવું રામીવૃક્ષ, પોતાની પાસે રહેનારા આમૃત્રસનો નાશ કરે છે, તેમ દુઃસવારનો ચંગીકાર કરનારો પુરૂષ અનુકરને ન્યાયનો નાશ કરે છે. જેણે અજ્ઞાને કરી ન્યાયનો ત્યાગ કર્યો છે, એવા રાજાને કદી પણ ધર્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી. કારણ, કમળ રહિત એવા પાણીનો હંસપક્ષીઓ કદી પણ આશ્રય કરતા નથી. જેનો અન્યાયે કરી ધર્મ નષ્ટ થયો છે, એવા પુરૂષને, કદાપિ સંપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ તોપણ તે સંપત્તિ નાશવંત જાણવી. વર્ષાઋતુમાં જેમ મૃતિકાએ વ્યાપ્ત થયેલું એવું પાણી, હંસ સેવન કરવા યોગ્ય નહીં, તેમ અધર્મે વ્યાપ્ત થયેલી સંપત્તિ; સાધુ પુરૂષને ભોગવવાં યોગ્ય નથી. અધર્મયુક્ત એવી સંપત્તિ મણ કોને મૃત્યુવંત કારણ થતી નથી? અર્થાત્ સંવેન થાય છે. ક્ષાણની વેડી, પાકસંપર્કકરી અર્થાત્ એનો મધ વિગેરે કર્યો એટલે તે કોને મૃત્યુવંત કારણ થતી નથી? નિરંતર અધર્મગ્રીહ પુરૂષની પાસે રહેનારી સંપત્તિ હોય, તોપણ હાથમાં સ્થાપન કરેલા દીપકની કાંતી સરખી તે પુરૂષથી દૂર રહે છે. ધર્મ છે તે, કર્મ કરી યુક્ત થઈ જે પુરૂષને અભિષેક કરે છે, એટલે ધર્મ અને કર્મ-એ બંને જનાં ઉત્તમ પ્રકારે ચાલે છે, તે પુરૂષના વંશને વિષે લક્ષ્મીરૂપ વંદિ અનેક પદ્મોએ કરી સુરોભિત થાય છે. શતુકિપર એકદમ ન જતાં ગર્ભના પ્રસુખ કરીને અહંતાપૂર્વક યુદ્ધ કરવામાટે ઉત્સુક પુરૂષને તેનો તે ધર્મજ, યુદ્ધને વિષે બળાત્કારે કવચ રાત્ર પ્રસુખ ધારણ કરાવીને તે પુરૂષને, કરાને વિષેથી આકર્ષણ કરી ન્યાયીને અર્પણ કરે છે. રાજાઓની સંપત્તિ, એ ધર્મ-રૂપ કલ્પવૃક્ષનાં પક્ષવ છે; અને શત્રુવિન્યય તે પુષ્પ છે; અને સુખસંપદ પ્રાપ્ત થાય તે એનાં ફળ છે. જે સમયે ધર્મરૂપી સૂર્ય ઉદય પામવાનો થાય છે, તે સમયે વૈરીઓની પરાભૂતિરૂપ યામિની,

દુર્યોધનને મેં હજારોવાર બોધ કર્યો છતાં દુર્યોધે કરી પિશાચ સરખો કોઈ પણ પ્રકારે સમજાય
 લેતો નથી. એ માટે તું અને હું બંને મંત્રીને આપણુ દુર્યોધન પ્રત્યે જઈને કરી કોઈ પણ
 પ્રકારે બે કદામિત આ અપસ્મારતુલ્ય દુરાગ્રહથી તે નિવૃત્ત થાય તો બોધ કરીએ. એ
 જોનો વિચાર કરીને તે ધૃતરાષ્ટ્ર અને વિદુર, દુર્યોધનની પ્રાસે જઈને, અનિવાર છે. સિરોધન
 જેનું એવો, તથા સ્ફુરણ પામે છે ક્રોધ જનેાવિષે એવો, અને દુઃખે કરીને પણ બોધ કરવાને અ-
 શક્ય એવા દુર્યોધનપ્રત્યે પ્રેમપૂર્વક બોધવા લાગ્યા. ધૃતરાષ્ટ્રે વિનંતુ વત્સ, અમારૂં ઉત્સુકપણું અને વાતસલ્ય, એ બે, અમારા મનમાં તને
 બોધ કરવામાં હું બાંધી દેવારે વારંવાર પ્રેરણા કરે છે. કારણ, જેમ સર્વે ગુણસમૃદ્ધાદયને, જે સમા છે
 તે, પૂર્ણતા સંપાદન કરે છે, અને પૂર્ણિમા છે તે, ચંદ્રને સંપૂર્ણતા સંપાદન કરે છે તેમ બોધવાનું
 જે મહોદયપણું છે તેજ, યુદ્ધપ્રવરતે પૂર્ણતા સંપાદન કરે છે. જાણીનેવિષે જેમ જીવંતિજાણુપ,
 તે યુદ્ધપ્રવરતી નાશ પામે છે. અને યુદ્ધપ્રવરતે જેનું શૂન્ય ચિત્ત છે; એવો યુદ્ધ જીવતાં છતાં
 શમતુલ્ય બાંધીને. શમતુલ્ય એવા તે યુદ્ધનો સ્વજનોએ પણ ઉત્તરોત્તર ત્યાગ કરાય છે;
 ખરી તે શમતુલ્ય યુદ્ધ, કીર્તિતુલ્ય તુલ્યપ્રાણીમાનનો આશ્રય થાય છે. એ માટે યુદ્ધપ્રવરતનો
 નાશ કરનાર એવો જે અમારા આ ભંધણનો લોપ, તે તું કરીશ નહીં. જયનનો લોપ કરનારો
 એવો જે તું, તે તારી સ્થિર રહેનારી એવી સંપત્તિ નિશ્ચયે કરી જશે અને તે જતાં સમયે, માર્ગ
 ભૂકીને ઉત્તરોત્તર લાગી એટલે તે સંપત્તિ, વર્ષાત્રુમાં પોતાના પૃથ્વી બહાર વહનારી નદી
 જેવી કાંઈનાં સર્વે ગામોને તાણી જાય છે; તેમ યુદ્ધ, પ્રયુ અને બાંધવાદિક એઓની સહવર્તમાન
 તુંજ સુદાને લઈ જશે; અને જેમ કમળોએ સુરોભિત એવા સરોવરપ્રત્યે હંસોની પંક્તિ પ્રાપ્ત
 થાય છે; તેમ સંત્યે કરી પ્રવિત્ર યજ્ઞેલા ધર્મરાજને, સંપત્તિ નિશ્ચયે કરી પ્રાપ્ત થશે. હું દુર્યોધન,
 પૂર્વે પણ તે પાંડવોનું સત્યજ્ઞ તને પૃથ્વીદાતા ધર્મ હું, તે માટે હમણાં અસત્યે કરી આ પૃ-
 થ્વીને પાંડવોની પ્રાસથી હરણ કરવાસાડે કોણ સમર્થ છે? અર્થાત્ કોઈ સમર્થ નથી. એ માટે
 પાંડવોના બાહુદંડના પ્રેરકમને તું તારા પોતાના મનમાં આણીને સાંપ્રતકાળે પાંડવોને પૃથ્વી
 દેવાનો તારો પોતાનો જે સત્યકરાર, તે અત્યંત સ્થિર કરવાસાડે તું યોગ્ય છે. અર્થાત્ વન-
 વાસની અવધિ પૂર્ણ થયા ખરી પાંડવોની પૃથ્વી, પાંડવોને પાછી સ્વાધિન કરવી એવો જે તારો
 સત્યકરાર તે પાળતા માટે તું યોગ્ય છે. હવે બે, કણ્ઠ, બીજાપિતામહ અને ધનુર્ધારી દ્રોણાદિક
 એઓના બાહુમળને અવલોકન કરી તું નિર્ભયપણે પૃથ્વી, નિશ્ચયે નહીં આપે તો તે પાંડવોનું
 પણ બાહુસમર્થ તે ગંધર્વરા વિચાંગદના, અને ગોમદણુ નિમિત્ત યજ્ઞેલા યુદ્ધનેવિષે પ્રત્યક્ષ
 અનુભવે છે. કારણ, તે સમયે રાજ યુધિશ્ઠિરની આજ્ઞાએ અર્જુન, વને છોડવા સાડે ન

આવ્યો હોત તો ગંધર્વેદ એવો તે ત્રિત્રાંગદરૂપ સિંહ-તેનાથી તને કોણ બંધન મુક્ત કરાવે? હે વત્સ, ગોચરુણ સંબંધિ યુદ્ધને વિષે તારા પ્રાણતું પણ ગ્રહણ કરવા સાદું અર્જુનને યોગ્ય હતું પરંતુ દયાયુક્ત થઈ અર્જુન, સેનાદિ સહિત તારી વસ્ત્રરૂપે માત્ર કીર્તિને હરણ કરતો હશે; તે તને સાંભરે છે? એ માટે સર્વતું પ્રિય કરનારો, સર્વસ્વ દાતા, અને ધર્માધર્મનો નિર્ણય જાણનાર એવા ધર્મરાજને, ઘણા દિવસથી, ધર્મને અનુસરનારી રાજ્યક્ષત્રીનો સમાગમ થયો નથી; તે આ સમયે જ ને માત્ર એક ધર્મજ, સેનાને વિષે સાહાય થાય છે તે પુરૂષ; શત્રુના સમુદાયને અગ્નિ જેમ તૂણને ખાળી નાખે છે તેમ સંહાર કરે છે. માટે હે વત્સ, સાંપ્રતકાળે મત્સરનો ત્યાગ કરી આ પૃથ્વી, પાંડવોને તું સમર્પણ કર. જેનું, ધર્મ એજ આયુષ્ય છે, એવી કીર્તિનો ક્ષયદિવસ તું થઈશ નહીં.

એવાં ધૃતરાષ્ટ્રનાં તથા વિદુરનાં વચન સાંભળી અતિશય ક્રોધાયમાન એવો દુર્યોધન ઉપસ્થિત સ્થાને, પોતાના ખાહુખળના ગર્વે કરી, જે ભાષણમાં અવજ્ઞા વિશેષ છે એવું ભાષણ કરવા લાગ્યો. દુર્યોધન—હે તાંત, તમે ક્ષત્રિઓના ધર્મને કેમ જાણતા નથી? કોણ ક્ષત્રિ પોતાને હસ્તગત થએલી પૃથ્વી ખીજને સમર્પણ કરશે? અર્થાત્ કોઈ કરશે નહીં. અને ખીજને લયથી પૃથ્વી અર્પણ કરીએ તો ખાહુની કીર્તિ મલિન થાય છે. શૂંઢને વિષે આક્રમણ કરેલા ગજનો ત્યાગ કર્યો છતાં સિંહનું સામર્થ્ય કુંઠિત થાય છે, એમાં આશ્ચર્ય શું? ન્યાય પણ, જે તેજસ્વી પુરૂષોએ આદર કરેલો તેજ ન્યાય સમજવો. કારણ, જેણે ઉત્તમ દીપકોનો સમુદાય સ્વિકાર કર્યો છે એવા પુરૂષ અમાવાસ્યાની રાત્રિએ પણ ઉત્સાહ કરાય છે. અને કદાચિત્ શત્રુથી લય પ્રાપ્ત થયો છતાં પણ જે નિર્ભયપણે ઉગરવું તેજ ઉગરવું, અને જે રાજ્ય લોગવું તેજ વૈભવ. એ માટે તમે ખીહીશો નહીં. મારો પરાક્રમરૂપ અગ્નિ, જ્યારે સંપૂર્ણ જગતનો ગ્રાસ કરવા વિષે તત્પર છે ત્યારે તે અગ્નિએ પાંડવો દગધન થયા; એવું સમજજો. ભયે કરી વિજીત થઈ મારા મનને, દુઃખનું કારણ એવા આ વૃક્ષપ્રભાપે કરી મને વારંવાર દુઃખ દેશો નહીં.

કર્ણને જણ્યું અતિ દુઃખ દીધું છે એવી દુર્યોધનની વાણી સાંભળી મહાખેદ યુક્ત થઈ ધૃતરાષ્ટ્ર અને વિદુર ત્યાંથી ઉઠી પોત પોતાને સ્થાનકે ગયા. પછી વિદુર, પોતાના પુત્ર બંધુ પ્રમુખ સમુદાયના ક્ષયની આશંકાએ વિરંકતબુદ્ધિવાળો થઈ “સંસારને વિષે સુખ સાહિત્ય છે તે નાશવંત છે” એવું માનવા લાગ્યો, અને વૈરાગ્યે કરી જની ચિત્તવૃત્તિ વ્યાપી ગએલી છે એવો તે વિદુર, ચિંતન કરવા લાગ્યો કે “આ સંપદાને ધિકાર છે, આ પ્રભુત્વને પણ ધિકાર છે અને આ વિષયસંબંધી સુખોને પણ ધિકાર છે. જેને માટે પુત્ર, પિતાને. પિતા, પુત્ર ને. મિત્ર, મિત્રને અને બાંધવ, બાંધવને પરસ્પર નિર્દય થઈને હુણે છે. એવી પાપથી ઉત્પન્ન થએલી અને નિરંતર

પાપપ્રસન્નનારી એવી દુષ્ટની સંપત્તિને પણ અધિકાર છે. વિવક્ષતા વિવેક ઉત્પન્ન કરે છે, અને અમૃતસતા
 અમૃતને ઉત્પન્ન કરે છે. માટે જ્યેષ્ઠા લતા તેમાં ફળ ઉત્પન્ન થાય છે. સંપત્તિ એજ આંકુશથી.—
 તેના આશ્રિત કરી જતે મહાપાતક પ્રાપ્ત થયું છે એવાં આ દુર્યોધનાદિક, તે અગ્રજ્યમંથુ જે ધર્મ
 રૂપ ધુષિષ્ઠિ—તેને સ્પર્શે કરવા માટે પણ અધિકારી નથી. વિવયોની સંગતિરૂપ કાદવું ખરેખર એજ
 જ્યોનો દેહુ છે એવાં આ દુર્યોધનાદિક, અતિ આનંદ યુક્ત થઈ અશુદ્ધિરૂપ સ્ત્રીનું ક્રમાસવન
 કરશે! અધર્મરૂપ ચંડાળનાં સ્પર્શે કરી મહિન થએલા અને યુદ્ધાંગણને વિષે અરણ્ય સામનારા આ
 કૌરવોનું હું હવે જોવાની પણ ઇચ્છા કરતો નથી. એ માટે જ્યોનો યુદ્ધાંગણમાં થનારા સંહા-
 રને ન જોતાં સાંપ્રતકાળે અહિંયાંથી નિકળી જવા માટે મારી સુદ્ધિ ઉત્કર્ષ ધારણ કરે છે.
 એ પ્રભાણુ વિદુર, મનમાં વિચાર કરતા હતા એવામાં કોઈએક પુત્રને મોઢથી વિવક્ષીતિ
 નામના કોઈએક મહાશાની મુનિ, નગરની બહાર ઉદ્યાનને વિષે પધારવા છે એવું સાંભળતા
 હવા. પ્રજા ત્યાં જઈને હર્ષે કરી જતા અંગ ઉપર શોભાયેલાં રથોં છે એવાં વિદુર, તે મુનિ-
 જને વંદન કરી તેના અગ્રજ્યગતિવિષે ખસતા હવા. ત્યારપછી તે ભગવાન મુનિ, સંસારરૂપ સંતો-
 મનો નારા કરવા આં અમૃત સરખી અને સુખ દેનારી એવી ધર્મદેશના કહેવાનો આરંભ કરતા હવા.
 વિવક્ષીતિ—શુદ્ધ વ્યવસ્થા કરી જાણે સારી પેઠે સિંચના કરેલાં એવાં આ દેહનો મન-
 રૂપી સેવને વિષે પુણ્યરૂપ બીજ, અંદરને ધારણ કરતાં નથી. શું? અર્થાત ધારણ કરે છે. કારણ,
 કયાયદૃષ્ટિ એજ બાણ કોઈ એક વિવક્ષી—તે વિવક્ષીના વિષે કરી વ્યાકુળ થએલા હૃદયને વિષે
 શુદ્ધી વાણીરૂપ અમૃતનું પણ કાર્ય કરવા માટે સમર્થપણ કદી પણ નથી. કયાયરૂપી એવની
 વૃદ્ધિ કરી વિવેકરૂપ કમળનો નારા થયો છતાં મનોરૂપ વાંધાને વિષે ધર્મરૂપ હુંસ ક્રમ રહી
 શકશે! અર્થાત રહેવાનો નથી. હાહા!!! દેવયોગે કરી કયાયરૂપ મદ્યના આસ્વાદને કરી
 જ્યોનું ચિત્ત વિવર્ણ થયું છે એવા પુત્રો, મોતાના આધિવાને પણ મારવાની ઇચ્છા કરે છે.
 કયાયરૂપી નદીનું પૂર, ભાંયરૂપી વૃક્ષોનું જાડામૂળથી ઉચ્છેદન કરી ત્યાયરૂપી દીપ્તિ (ગિર)થી બંતુ-
 જ્યોને વિવક્ષીરૂપ સમુદ્રને વિષે નાખે છે. કયાયરૂપ ફેરતંત્ર ચાર, જો મારો જતાં બેઠે નહીં તો અ-
 ત્યથ થયેલાં તાળીઓ વગારતા સનાતનપુરીમાં જાયો થાય છે. જે મતુલ્ય પુણ્યરૂપ અમૃતસ-
 રોવરની આંધલાંજ રહે છે તેજ, આ કયાયરૂપ દાવાનગથી મુક્ત થાય છે. હાહા!!! જન, સંસારરૂપ
 અરણ્યને વિષે કયાયરૂપ નદીએ એ સિંચાએલાં અને પ્રાણહાર્ય કરનારાં એવાં વિવૃક્ષોને સે-
 વન કરે છે. માટે હું મહાત્મનું વિદુર, તું પણ સાંપ્રતકાળે પોતાના સંબંધીઓરૂપ જે કયાય તેજ
 એક શ્રીજનનું—તેણે તપાવેલા એજ આ આત્માને શમરૂપ અમૃતે કરી રાત કાચ. હું સં-
 સારમાં અતિ દુઃખિત એજ તારા મનને અવધિજાને કરી જાણીને હું દુઃખી આશ્વોષું. એ

માટે જે તારા મનમાં સંપાદન કરવાનું આવે તે સંપાદન કરવું. લવિતવ્યતાપણુ, સર્વને સંપાદન કરવાસાથે મહાઆવેશ પ્રાપ્ત થએલી રાક્ષસી છે; તે તારા કુળનો ક્ષય કરવાવિના રહેનાર છે.

એવી તે વિશ્વકીર્તિ મુનિની દેશના સાંભળી વિદુર, ઉભો થઈ હાથ જોડીને ભાષણ કરવા લાગ્યો.
વિદુર—હું મુનિનાથ, તમેજ આ સંસારરૂપ સાગરમધ્યે દ્વીપભૂમિ છો. સર્વ જીવનની વૃદ્ધિ કરનારા કેવળ મેઘરૂપ એવા તમને અવલોકન કરી તત્કાળ, જેને દુઃખ સમુદાય એજ કોઈએક ગ્રીષ્મઋતુ સંબંધી સંતાપ છે, એવા મારા મને તે સર્વ સંતાપનો ત્યાગ કર્યો. હું મુનિનાથ, મુદિતમાર્ગનેવિષે પાથેય (કૃષ્ણાહાર) તુલ્ય હિતકારક સરખુ અને અત્યંત મુખ આપનારું એવું વ્રત, તમે તમારા હસ્તકમળે કરી મને દેવાને યોગ્ય છો.

એવું વિદુરનું ભાષણ શ્રવણ કરી તે મુનિએ, “હું વિદુર, તું કોઈનો પણ પ્રતિબંધ કરીશ નહીં” એવું કહ્યું. એવાં તે મુનિનાં વચન સાંભળી જેનાં નેત્રો અતિશય પ્રેમે કરી અથુક્ક વ્યાપ્ત થઈ ગયાંછે એવો વિદુર, પુનઃ હસ્તિનાપુરમાં ગમન કરતો હવો. પછી તે શુદ્યુધિ વિદુર, જ્યેષ્ઠમંથુ ધૃતરાષ્ટ્રની આજ્ઞા લેઈને મધ્યમ જે પાંડુરાજ, તેનું રક્ષણ કરવા સાથે આદિને કહીને પાંડુરાજની પાસે આજ્ઞા લઈ કરી તે મુનિ પાસે આવ્યો. તે મુનિની પાસેજ પોતાનાં સર્વ સાવધ (પાપ)ની નિવૃત્તિ કરી ચારિત્ર ગ્રહણ કરતો હવો; અને પૃથ્વીતળનેવિષે વાયુ સરખો અપ્રતિગઢ થઈ સંચાર કરવા લાગ્યો.

અહીંયાં અન્ય દિવસે મંડળીક રાજા અને થોડુંએક નિયમિત સૈન્ય પોતાની સાથે લેઈને તે સેનાએ મુશોભિત એવા કંસવિદ્વંસી દેવ પોતે હસ્તિનાપુર પ્રત્યે ગમન કરતા હવા. તે દૃષ્ટ કરીને થોડુંએક તારાઓએ મુશોભિત પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર શોભેછે તેવા શોભવા લાગ્યા. અતિ અગાધ પરિવાર લઈ આવેલા કૃષ્ણની સાથે તેણે આવેલી પોતાની સેનાએ મિશ્રિત એવી કુરુક્ષેત્રી મહોદી જણાવા લાગી. કારણ, સમુદ્રના તરંગ પણ નદીને અત્યંત વૃદ્ધિ કરેછે. પછી પતાશાની સમુદાય જેનેવિષે સ્થાપન કરેલાછે, અને પુષ્પના સમુદાયે કરી ચિન્હિત થએલી વનિતાઓ ત્યાં ત્યાં સંદ્રાંત થએલીઓછે એવા હસ્તિનાપુરમાં, કેટલાકાતિ કૃષ્ણ પ્રવેશ કરતા હવા. પછી દુર્યોધને તે કૃષ્ણને, પોતાના રાજમંદિરમાં આપીને આગત સ્વાગત ક્રિયા કરીને પછી તેને દિવ્યસમાનેવિષે રત્ન સિંહાસન ઉપર બેસાડ્યા. તે સમયે સિંહાસનની કાંતીએ જેનો કેટલોય પ્રદાગિત થયોછે એવા કેટલાકાતિ કૃષ્ણ, ઈન્દ્રવજ્રુચે યુદ્ધન એવા મેઘની શોભાને કારણે કરતા હવા. અને ધૃતરાષ્ટ્ર રાજા સદિન દુર્યોધન, કર્ણ અને દુઃશાસન—એઓ નરક અને ભ્રમ મંદ સરખા તે કૃષ્ણ શોભવા લાગ્યા. પછી મહુ આનંદે કરી વિચિત્રવીર્યનો પુત્ર કૃષ્ણ મહા, સુદૈવ મત્તે સુદનો મહોદર હોયજી! એવા પ્રસરનારા પોતાના દંતકિરુણોએ સ્નાન કરે.

[illegible]

પન્ન હવે ત્ને પાંડવો, પોતાના બાહુમંદ કરી એક પન્ન ગામની યરતા કરીને તો તે ગિર કનાર નથી. અર્થાત્ એઓને એક પન્ન ગામ ન ગમતો એમનો પ્રાપ્ત પન્ન મુદ્દવનો નથી. અને તો તે પાંડવો પોતાના બાહુમળનું છેત્ર લેવાની કલ્પ કરતા હોય તો કેવલ એમનો સહિત પન્ન કુસેવન વિષે ગમત કરે. એટલે પછી ત્યાં મુદ્દ વ્યવસ્થા થયે.

એ પ્રમાણે બોલીને તે દુર્યોધન, કાલું સહિત તે સમ્રાટાંથી ઉઠીને બહાર નીકળી કુ-
પ્પને બાંધી લેવાનો વિચાર કરી કરી સમ્રાટાં આવી કુપ્પના સમિપવસ્ત્રે (વસ્ત્રો) બેઠો. તે કુપ્પની સાથે કુસી કુપ્પગાંધીની મસલહુને કોઈ પન્ન પ્રકારે સત્તમકીએ લગીને વૃત્તિકરત કરી, કુસવિદસ કરનારા કુપ્પને તે બાળુ કરતો હવે. તે બાળુ થવા પછી સર્વાં યરતક, ગામ અને મનો આરુઠન થયાં છે, અને જેના શરીરનેવિષે પરિવેદ કરી મુખ ગોચરમ થયે, એવા ગદાગ્રમ કુપ્પ; ભાષણ કરતા હયા.

કુપ્પ—હવેત કુસો અગ્નિ આહુતિ દેનારા પુરુષને પન્ન અતિશયે કરી બાળતો નથી મું! અર્થાત્ બાળેછે; તેમ અતિશય વેપાર કરનારા પુરુષપ્રત્યે પન્ન કુટ બુદ્ધિવાળો; અપકારક કરેછે. સિંહુ છે તે સ્વસ્થ બેઠો હોય તોપન્ન શીયાળીઆંઓએ પરાભવ કર્યો બપછે મું! કિંવા શીશુ થયેશા મંદના કિશોરોને મહોના પ્રકારે આસ કરી શકાય છે મું! તેમજ એ દુર્યોધનથી અને મું થવાતું હતું વાટે! સાંપ્રતકાળે ક્વણ કૃપાએ કરીત આ દુર્યોધનનો નારા કરવાની હું ઇચ્છા કરતો નથી. તો પાંડવોનો ક્રોધ, એનો થયેચ્છ નારા કરનારો થાયો. આ દુર્યોધન, લક્ષ્મણ-
ઓએ સક્ષિત છતાં પણ એને કુરુક્ષેત્રનેવિષે જ્ઞા દો; અને ત્યાંનં સર્વ પાંડવોના બાહુ વૈભવને એને જાણવા દો. અગ્નિ સાંપ્રતકાળે, અતિશય કિતાવળથી અહિયાં આવ્યા; પરંતુ જેઓના બળયુક્ત બાહુઓએ એવા પાંડવોને તો મુદ્દનોજ ઉત્સાહ છે.

એવું કહી મહાત્મ્યએ ત્યાંથી ઉઠીને જેની કાંતી ક્રોધે કરી તામ્રવર્ણ થયે અને હારથ યુક્ત દેહીધમાન થનારો ક્વણ મહારૂપેજ હોયતા; એવા શ્રીકૃષ્ણ નિકસી ચાલ્યા. તે સમયે તે કૃષ્ણના કોપે કરી જેઓનાં ચિત્ત વ્યાકુળ થઈ ગયાંછે એવા લીંબપિતામહુ અને ધૃતરાષ્ટ્રદિક સભાસદો, સભામંથી ઊઠી તે કૃષ્ણનું શાંત્વન કરવા આટ તેમની પછવાડે જતા હયા. પછી સભાની બહાર ગૌરવયુક્ત હિતમ બાપણુ કરી કૃષ્ણને હસ્તનેવિષે ઝગીને તે લીંબપિતામહુદિક, અનર્માં અત્યંત મકિત થયા છતાં ધીમે ધીમે કૃષ્ણ પ્રત્યે ભાપણુ કરવા લાગ્યા કે “હું દેવ, જમ વિજળીએ તમ થયેલો મેઘ, શીતલ ધારાની વૃદ્ધિ કરેછે, તેમ મુર્ખે પુરુષોએ જેદ પમાડેલા મહા-
ત્મા મુરુષો કોપ કરતા નથી. વળી શિયાળના તાન્ડવનૃત્યે અને શામ્દે કરી જમ સિંહુ જેદ પા-
મતો નથી; તેમ નીચ માણસના કુટ ભાષણુ કરી જેઓ મહાપુરુષ છે તેઓ જેદ પામતા નથી.

હવે જો દુષ્ટોએ પરિતાપ પમાડ્યા સાધુપુરુષો ક્રોધાદિક વિકારને પામે; તો અગ્નિએ તપાવી રસમય કરેલું સુવર્ણ પણ પીતળપણું પામે. અર્થાત્ એ બંને વાત કદી બનતી નથી. એ માટે હું કૃષ્ણ, એ દુર્યોધનનેવિષે તમે ક્રોધ કરશો નહીં. અહો!! કોઈ સમયે પણ ચંદ્રથી અગ્નિની વૃદ્ધિ થાયછે શું? પાંડવોની વાત તો એક કોરે રહી; પરંતુ યુદ્ધને વિષે એકાકી તમેજ વ્યાપ્ત કરી નાખે. એ દુર્યોધનાદિક ક્યાં રહેવાના છે? અર્થાત્ સર્વ નાશ પામે. સિંહની આગળ દુર્ધર એવો મદાંધ ગજપણ શી ગણતીમાં? અંધકારની લેહરી સૂર્યનો નાશ કરવા સાડું કેટલીકવાર ટકી રહેશે? હું કૃષ્ણ, તમે પૂર્વજ જયશ્રી હસ્તગત કરી છે, તે તમનેજ ઉપભોગ દેનારી છે. તે જયશ્રી, નિકર એવા પાંડવોએ કેમ વરી જશે? અર્થાત્, તે પાંડવો પોતેજ યુદ્ધમાં બીજી જયશ્રી સંપાદન કરવામાં સમર્થ છે. કારણ, જ્યોત્સની સાથે રહી બળાદ્ય એવો ધર્મ અને ન્યાય યુદ્ધ કરનાર છે એવા પાંડવો પણ, તમારા વિના યુદ્ધનેવિષે પોતાના શત્રુઓને જીતે તેવા છે. ત્યારે તમે સ્વજન બાંધવોના ધાતે કરી જનવિષે પાતકનો સંભવ છે એવી અપકીર્તિ સ્વિકારશો નહીં. કારણ, મહોટા પુરૂષને યશ પ્રિય છે. એ માટે પાંડવોએ યુદ્ધમાં તમને બોલાવ્યા છતાં પણ તમે જશો નહીં. જો પાંડવોનું અને કૌરવોનું પરસ્પર વૈર છે તે તમનેજ યુદ્ધ કરવા દો. હું વાસુદેવ, આ કાર્યનેવિષે તમે, “અમે વૃદ્ધ છીએ માટે અમારું સન્માન કરવું. કારણ પુણ્યાત્મા પુરૂષનેવિષે વૃદ્ધોપ્રત્યે નમ્રતા એજ ક્ષણ દાયક છે. એવી ભીષ્મપિતામહાદિકની વિનયેકરી આર્દ્ર વાણીએ મૃદુ કરેલા અને કોપની શાન્તિએ જમની શોભા સુંદર છે એવા ગરૂડજન કૃષ્ણ બોલતા હતા.

શ્રીકૃષ્ણ—તમો અત્યંત વૃદ્ધ છો તે માટે તમારી વાણી મારે અવશ્ય માનવીજ લેઈએ. પરંતુ પાંડવોએ પણ મારા આશ્રિયેજ યુદ્ધના નિશ્ચયનો વિસ્તાર કર્યો છે. એ માટે તે સુદનો ઉત્સંગનો આશ્રય કરનારા પાંડવો યુદ્ધ કરવા સાડું નિકળ્યાં એટલે મારે પણ ત્યાં જવુંજ લેઈએ. કારણ, મહાપુરૂષોએ કયુલ કરેલું અન્યથા થતું નથી; અને તમે તો આવું કહો છો. એ માટે સંગ્રામપ્રત્યે હું પ્રાપ્ત થયો છતાં સ્વતઃ ધનુષ્ય ધારણ કરનાર નહીં. માત્ર અર્જુનનું સારથ્ય કરી હું સહાય કરનારો થઈશ. એટલા વડેજ તમારા વચનનો અતિક્રમ ન થાઓ. પ્રમાણ કરવા માટે જ્યોત્સનો મહિમા અશક્ય છે એવા તમારા સરખા મને માન્ય છે.

એવું બોલી તે કૃષ્ણ હાથ જોડી તે ભીષ્માદિકોને ત્યાંથી પાછા ફરવ્યા, અને કર્ણને હાથે ઝાલી પોતાના રથમાં બેસાડ્યો. પછી કૃષ્ણ, વિદુરના ઘરવિષે પાંડુરાજને જોવાસાડું ગમત કરતાં છતાં માર્ગનેવિષે પોતાની પાસેજ બેસનારા કર્ણ પ્રત્યે આદરે કરી ભાષણ કરવા લાગ્યા.

શ્રીકૃષ્ણ—હું કર્ણ, કદીપણ નાશ ન પામનારું એવું તે વીરવ્રત ધારણ કર્યું છે. રાત્રીને વિષે દીપકના પ્રકાશ કરી જવી રીતે ચક્ષુષંદ્રિતરૂપ ગ્રહણ થાય છે; તેવી રીતે તારી પ્રેરણાએ

દુર્યોધન, નાના પ્રકારની દુષ્ટચુદિએ યુદ્ધાદિપ્રકાર સ્વિકારે છે એટલે તું તેને જન્મ વચ્ચેના ધારણ
 કરવાથી સોદો કંઈકને દેવેક દેવેક એમ કહે છે તેમ તું દુર્યોધન દુર્યોધન એવું કહે છે. એ દુષ્ટચુદિએ
 યુદ્ધ કરનારો એટલે દુર્યોધન એ નામ એવું સાર્થકજ છે. હે કર્ણ, તારા વિના અન્ય ધણી વીરને ધારણ
 કરનારી પૃથ્વી, પણ અકર્ણજ હતી; તે તને ધારણ કરનારી થઈ હવે તે સકર્ણ (કર્ણોદ્વિયયુક્ત) થઈ છે.
 તારેજ નિષે ઓદાર્ય, ગાંભીર્ય, શૌર્ય અને ધૈર્ય પ્રમુખ ગુણો, સમુદ્ધતે વિષે રત્નની જેમ, કિંવા
 આકાશગણુનેવિષે ગ્રહોની જેમ વાસ કરે છે. પૃથ્વીમાં બીજાં પણ પુષ્કળ વીર છે, પરંતુ તારે
 અતિશય વીર વ્રત છે. આ પૃથ્વી ઉપર મોટા મોટા પર્વતો જ્યાં ત્યાં છે; પરંતુ મેટ્ર પર્વતનો મહિમા તો
 જૂલોજ છે. પણ જેવી રીતે પીતળે નિર્મીણ કરેલા જૂથણનેવિષે જાતવંત માણિક્યનો આશ્રય
 દુઃખ દે છે; તેવી રીતે આ દુષ્ટ દુર્યોધનનેવિષે તારો આશ્રય દુઃખ દે છે. સારાંશ, પીતળની
 વીંદી કાંઈ દુઃખ દેતી નથી પણ તે વીંદીની અંદર હીરાકણી જડી એટલે તે મારનારી થાય છે;
 તેમ દુર્યોધન, તારા આશ્રયે કુળક્ષયનું કારણ થયો છે. એવા કુરુકર્મિ પુરૂષને ખોતાનો મિત્ર
 કોણ કરનાર છે? વિદ્યાસ કરનારા પુરૂષનો પણ ધાત કરનારા સર્પની કોણ મિત્રતા કરશે? જણ
 થયેચ્છ પણ ઉપકાર કર્યો છે એવો હોય તથાપિ જે જપ્તમા છે, તેનાવિષે વિદ્યાસ કર્યો
 નહીં. કદાચિત્ સમુદ્ધ, નોકાએ વ્યાપાર કરનારા વાણીઆઓને ખુરાડતો નથી શું? અર્થાત્
 તે જપ્તમા છે માટે જુગ્મરે છેજ. અન્યાયે વ્યાપ્ત થનારા પુરૂષનો તેના પુત્રો પણ ત્યાગ કર-
 વે છે. રાહુએ મસ્તકધમેણ સૂર્યનો પણ કિરણો, ત્યાગ કરે છે. કાંદાઓને તોલનારી એવી નદીના
 કાંઠાઓ પતન પામવા લાગ્યા એટલે તે કાંઠાનો આશ્રય કરનારાં વૃક્ષો પણ જેમ પતન પામે છે;
 તેમ પતનશીલ પુરૂષનો આશ્રય કરનારાં પુરૂષો પણ અવશ્ય પતન પામે છેજ. અને શુક્ર
 પક્ષના મંદકિરણોની શોભા ઉત્તરોત્તર જેમ વિશેષ પ્રકાશ કરનારી થાય છે તેમ જેની ઉત્તરોત્તર
 વૃદ્ધિ પામનારી સંપત્તિ છે, તેનો આશ્રય કરનારાં પુરૂષની સંપત્તિ વૃદ્ધિ પામે છે. કપૂરવૃક્ષનો
 સહવાસ, તે સુગંધીપણજ સમર્પણ કરે છે, તેમ પુણ્યરાલી પુરૂષોનો જે સહવાસ, તે સહવાસ કરનારા
 પુરૂષના અંતરાત્માને પવિત્ર કરે છે. પુણ્યે કરી તેજસ્વી એવા પુરૂષની પાસે પરાક્રમ કદાપિ થોડું હોય;
 તો પણ જેમ મૂર્ખના અશ્લાગે ધરેલું દર્પણ અત્યંત પ્રકાશ કરે છે, તેમ તે પરાક્રમ પણ અત્યંત સ્ફુરણ
 પામે છે. વળી પૂર્વદિશાસંબંધી વાયુની સાથે જે મૈત્રિ તે મેલતે જેવી રજાવતીય (વજાણવા યોગ્ય)
 છે; અર્થાત્ પૂર્વદિશાના વાયુનાયોગે એવ જેમ વૃદ્ધિ પામે છે, તેમ ઉત્તમ પુરૂષોની સાથે જે મૈત્રી,
 તે પરમ કીર્તિ પમાડે છે. એ માટે ધર્મોત્તમા ધર્મના અંશથી ઉત્પન્ન ધર્મજ્ઞો જે ધુધિદિર, તેની સાથે
 તારે સહવાસ કર્યો યોગ્ય છે. હે ચુદિમાનું કર્ણ, પાપજનમ એવો જે દુર્યોધન-તેની સાથે તારે
 સહવાસ કર્યો યોગ્ય નથી. વળી કોઈપણ પ્રકારે કરી તું ખબુ કૈંતેય (ફંતીતો પુત્ર) નહી. એ

પ્રકાર જ્યારે હું અહિંયાં આવવા નિકળ્યો ત્યારે એકાંતસ્થળે મને કુંતીએ કહ્યો છે. કુંતીએ મને
ત્યાગ કર્યો છતાં તું સંધાને પ્રાપ્ત થયો, અને તે સંધાએ તારું પુત્ર પ્રમાણે પાલન કર્યું, એ
તું સંવેધ થયો છે. પરંતુ વિદૂર નામક પર્વત ઉપર ઉત્પન્ન થયા વિના બીજા દેશો ઉત્પન્ન થયે
મણીનું વૈદ્ય રત્નના મૂલ્ય જોઈશું મૂલ્ય પ્રાપ્ત થતું નથી; તેમજ તું સંધામૃત હોતો તને આ મે-
મર્થ પ્રાપ્ત થયું ન હોત. એ માટે હું સુંદર શ્રેષ્ઠ, તું પાંડવોનો સહોદર કૌતેય (કુંતીપુત્ર) છે. મારે
તને તે બંધુઓની પાસે સાંપ્રતક્ષણે જવું યોગ્ય છે. અને તેજસ્વી પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ એવા પાંડવોની
સંગતિ તેં કરી છતાં યુધિષ્ઠિર, યોતાના મુકાં પોતાના બંધુઓ એજ કોઈએક મુકતાવતા-તેઓ
તને નાયક કરશે. અર્થાત્ સર્વ પાંડવોમાં રાજ્યાદિકવિષે તું મુખ્ય અધિકારી થઈશ.
તારી દેવદેવતાનો નારા કરનારા શ્રીકૃષ્ણ, પ્રીતિયુક્ત છાના રહ્યા છતાં તે
તે પાંડવો કરવા લાગ્યો.

[illegible]

મનનો ત્યાગ કર્યો હતો. ખરી આપણીને, નિરંકર અનુભવવાની રાત્રી તેની પ્રાપ્તિ થઈ હતી તેની શરૂ. (જિજ્ઞાસુઓએ) એ માટે તેને કે દુર્લભતા અનુભવિ છે તેવું કહી કુર્ણીનનન્ય રીતે આટલું સુદાઓમાં હું આજે જે સ્થાને પ્રાણ એવોનો રજા કરી. હું કુર્ણ, જાણે મનુષ્ય કેવો એવો અનિશ્ચય પુણ્યનો સુખને જેમ, રિશ્તોને વ્યવસ્થા કરી જાણે; જેમ તેમ જિજ્ઞાસુઓ એવીકાર કર્યો છે તો ને ભૂમિનો વેપલોગ કરેલ. અને એ મેં પરિચય કર્યો તે તે કુર્ણ-ધન અત્યંત નિમિત્ત થયો. કાશ્ય, વાધુએ પરિચય કરેલ અગ્નિનો રિમિત કેમ થયો? અ-શૌત તે નહીં સમજાવે થાય છે. જેઓના અગ્નિમાંથી મિથ્યામાં આટલું સુદનેથી રાત્રી સેવના શંકા કરી ને સેવના થયે ત્યાં કરના નથી એવા પુરોષને આશ્રય થઈને અનુભવ કરી શું વેપલોગ છે? એ આટલું મિથ્યા કર્યો કરી વિષ થયેલો અને સુદનેથી રાત્રી સેવના થયેલો તથા અગ્નિમાંથી કરી નાહ્યો જ્યોત્સના આશ્રય, મનુષ્યનો જાણ થયે. તે માટે મન-સાક્ષી રાત્રી મિથ્યા કરવાથી અને તમે કાંઈ પણ કર્યો નહીં. તમને સરખા મનુષ્ય છે તે સર્વતા હૃદયનો અભિપ્રાય બહુલાઈ છે. જાણે જે કુર્ણ, ખરી અનુભવ જે કુર્ણી-તેને ખરી વેપલું કરીને આજે નિરંકર પણ નિરંકર કર્યો છે. જે અનુભવ, તમારું અનુભવે આશ્રય હું હૃદય કરનાર નથી. આજે મન પ્રાણપણથી કોઈપણ કર્યો માત્ર અનુભવને જાણની દૃષ્ટિ કર્યો; અને સુદનેથી તેને આશ્રયની પણ કાશ્ય કર્યો; તે આટલું અનુભવ, તમારું પાંચમું પુત્ર નિરંકર થયે. તે જોવી રીતે કે કુર્ણ, મનુષ્ય પાંચમું છતાં સાક્ષીને (અનુભવ સહિત) પાંચ અને અનુભવ મનુષ્ય પાંચમું છતાં સાક્ષી (કુર્ણ સહિત) પાંચ.

એ પ્રમાણે બાધણ કરનારા અને સત્યપ્રતિષ્ઠા એવા તે કુર્ણને અગ્નિગાન કરી વિતરિત થયો છે વિરમવ જેને એવા કંસારાતિ કુર્ણ, તે કુર્ણને પાછો ફરવતા હયાં. પછી પિદુરના મનુષ્યે રામ-રૂપ સમુદ્ધર્મ નિમગ્ન અને જેના હૃદયનેથી આનંદ નૃત્ય કર્યો એવા પાંડુરાલ પ્રત્યે કેમજોય કુર્ણ અવશોદન કરતા હવા. ત્યાર પછી પોતાના આગમનનો વૃત્તાંત, નિશાન પાંચગામ આગ-માનો દાવ અને તે પણ દુર્લભતાદિક કુર્ણ નહીં રાખતાં સુદનો દાવ નહીં થયો, એ સર્વ, પાંડુ રાલ આગળ કુર્ણ, નિવેદન કરતા હવા. તે સમયે રામરૂપ અમૃતસમુદ્ધર્મ રોપણ કરનાર વા-વાનજ સરખો પ્રકોપ ધારણ કરનાર પાંડુરાલ બોલ્યા.

પાંડુ—આજે કોપ એજ કોઈએક પ્રયત્ન સમુદ્ધર્મ કૌરવરૂપ પર્વતોને અત્યંત પુરાણો છતાં શસ્ત્રાસ્ત્રથી સુદનો દાવ છે. તે દાવન એ સમુદ્ધર્મો સેતુરૂપ થયો. અર્થાત્ મેં કોઈ કરી સર્વ કૌરવોનો સંહાર કર્યો હોત પણ હવે આ સુદનો દાવ થયો એટલે તેઓ હવે મરણ. એ આટલું કુર્ણ, તે કુર્ણીપુત્રોને ખરી આ પ્રમાણે વાણી કર્યો કે “તમારો જો મારા યોગે નામ થયો છે

પ્રકાર જ્યારે હું અહિંયાં આવવા નિકળ્યો ત્યારે એકાંતસ્થાને મને કુંતીએ કહ્યો છે. કુંતીએ તો ત્યાગ કર્યો છતાં તું રાધાને પ્રાપ્ત થયો, અને તે રાધાએ તારું પુત્ર પ્રમાણે પાલન કર્યું. એક તું રાધેય થયો છે. પરંતુ વિદૂર નામક પર્વત ઊપર ઉત્પન્ન થયા વિના બીજા કોઈ ઉત્પન્ન થઈ શકે એવી મહત્ત્વની વૈદ્ય રત્નના મૂલ્ય જેટલું મૂલ્ય પ્રાપ્ત થતું નથી; તેમજ તું રાધાસુત હોતો તને આ સમર્થ પ્રાપ્ત થયું ન હોત. એ માટે હું સુંદર શ્રેષ્ઠ, તું પાંડવોનો સહોદર કૌતેય (કુંતીપુત્ર) છે. માટે તને તે બંધુઓની પાસે સાંપ્રતકાળે જવું યોગ્ય છે. અને તેજસ્વી પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ એવા પાંડવોની સંગતિ તેં કરી છતાં યુધિષ્ઠિર, પોતાના સુદ્ધાં પોતાના બંધુઓ એજ કોઈએક મુકતાવતા-તેનો તને નાયક કરશે. અર્થાત્ સર્વ પાંડવોમાં રાજ્યાદિકવિષે તું મુખ્ય અધિકારી થઈશ.

એવું ભાષણ કરી કૈટભદ્રેત્યનો નાશ કરનારા શ્રીકૃષ્ણ, પ્રીતિયુક્ત છાના રહ્યા છતાં જવું મુખ હાસ્યરૂપ કાંતીએ શુભ છે એવો કહ્યો, કૃષ્ણના કાનપ્રત્યે એવું ભાષણ કરવા લાગ્યો.

કહ્યું—હું નીતિલતાકંઠ ગોવિંદ, (નીતિરૂપલતાના કંઠરૂપ) જે તમે ભાષણ કર્યું તે સત્ય છે. દુર્યોધનની સાથે અત્યંત મૈત્રી એ મને અયોગ્ય છે. કારણ, કોઈ દિવસ પણ મધ્યા-ચળ સંબંધી વાયુ, હેમંતઋતુને સ્પર્શ કરે છે શું? કિંવા ઐશ્વર્ય છે તે દારિદ્ર્યની સાથે સમાગમ કરે છે શું? પરંતુ દુર્યોધન તારું સુતપણું ચિંતન કરી શ્વેત છત્રે કરી પવિત્ર એવું ભૂપતિપણું મને સમર્પણ કર્યું; તે સમયેજ નિષ્કપટ એવો જે હું—તેણે પણ તે દુર્યોધનવિષે આ જનમપર્યંત મિત્રતાનો સ્વિકાર કર્યો. અને એવું મેં કહ્યું છે કે, “હું દુર્યોધન, આ મારો પ્રાણ છે તે હવે તારો છે, માટે તારી મરણ હોય ત્યાં તું જા. અર્થાત્, તું આ કહ્યોને પ્રાણદાન પર્યંત જે આજ્ઞા કરશે તે અન્યથા થનાર નથી.” ઇત્યાદિ ભાષણ કરી અને નાનાપ્રકારના ઉપકાર કરી આ આત્મા, આજનપર્યંત આદર્શતાને પમાડ્યો તે, સાંપ્રતકાળે વિશેષ કરી સહન કરવાને અયોગ્ય એવા અપરાધરૂપ ધૂળે પંકિલ કરવો તે ક્વી રીતે કરવો? અર્થાત્, પંકિલ કરાય નહીં. એ દુર્યોધનનો ત્યાગ કરી ધર્મરાજનો આશ્રય કર્યો એટલે અત્યંત મિત્ર એવો જે હું—તેનવિષે તે દુર્યોધનનો વિશ્વાસ શો ઉપયોગી પડનાર છે? અને મારી મિત્રતા પણ તેને શા ઉપયોગની? એ માટે એવું કરતાં તો કાકોલ વિષ, સર્પ, વરાહ અને કોકિલ—એઓના સરખી મારીપણું નિંદ્ય સ્વભાવની અપકીર્તિ સર્વ જગતમાં નિરંતર અમાવાસ્થ્યાની રાત્રીને કરનારી થશે. એમાં કાકોલવિષ—તે જ નિરંતર પ્રાણહારક, સર્પ છે તે કોઈક દિવસ પણ પોતાના દુધ પાનાર ધણી સુદ્ધાંને ડંપ કરનારો, વરાહ તે સ્વેચ્છાચારી અને દુષ્ટ સ્વભાવનો થઈ વખતે પોતાની સ્વજાતીને પણ મારે છે અને કોકિલ છે તે—પોતાના બાળકનો ત્યાગ કરે છે. ત્યારે તે બાળકનું કાગ, પોષણ કરે છે; પછી તે મોટું થયું એટલે કાગની પાસેથી ઉડી પોતાની જાતી ભેળુ મળી જઈ ઉલટો કાગનો દોહ કરે છે; તેમ મેં દુર્યો-

તો તમે લયભીત થશો નહીં. વળી તમોને યુદ્ધનેવિષે ખાંધવોના સ્નોડેકરી વિઘ્નગ્ના પ્રાપ્ત નથાઓ. ધંધુઓનેવિષે જે કે પ્રેમ કર્તવ્ય છે; તથાપિ તે ધંધુઓ. સર્વસ્વનો નાશ કરતાં છતાં તેઓનેવિષે પ્રેમ કરવો નહીં. આપણા સ્થાનનું આક્રમણ કરવા સાડું નિહુર એવા ધંધુઓને પણ યુદ્ધનેવિષે મારવાન. કારણ સૂર્ય છે તે, આકાશનેવિષે વ્યાપનારા અન્ય સહોનો અત્યંત નાશ કરે છે. જે ક્ષત્રિ, પોતે હવતાં છતાં તેની ભૂમિ, શત્રુએ હરણ કરી જાય છે, તે ક્ષત્રિ છે શું? જેના કંઠકપરના કશ તોડી નાખ્યા છે એવો હવતો રહેનારો શિંહ તે શું શિંહ છે? પુરૂષના હવતાં છતાં, શત્રુઓ પરાલવ પામીને પણ હવતા રહે છે; તે પુરૂષના કરતાં તો જે ઊદક (પાણી) નો શ્રાસ કરે છે તે ધૂળપણુ શ્રેષ્ઠ છે. અને જે સૂર્યના કિરણરૂપે કરી અત્યંત જ્યક્ષન પામે છે તે પાપાણુ (સૂર્યકાં-તાદિક) પણ શ્રેષ્ઠ છે; પરંતુ જે પુરૂષ, શત્રુએ તેનો પરાલવ કર્યો છતાં પણ ક્ષમા ધારણ કરનારો થાય છે તે પુરૂષન નથી. એ માટે હું વત્સો, તમે યુદ્ધ સમયે શાંતીનો પરિત્યાગ કરી યુદ્ધ એજ મહોત્સાહ છે એવું માની, શત્રુએ હરણ કરેલી પૃથ્વીને કીર્તિની સાથે પાછી લો." હું કૃષ્ણ બીજું શું કહું? શત્રુઓનાં નાશકર્મનેવિષે અતિ નિપુણ એવા તમે સહાય છતાં પાંડવોને દુર્લભ પ્રાપ્ત થનાર નથી.

એ પ્રમાણે, તીવ્ર કોપેકરી જેનાં નેત્રો આરંભત થયાં છે, એવા પાંડુરાજાએ લાપણુ કર્યું છતાં સર્વ શત્રુઓને તૃણતુલ્ય માનનારા એવા કેટલાશતિ કૃષ્ણ બોલ્યા.

કૃષ્ણ—હું રાજન, શત્રુના જયવિષે તમને શંસય પ્રાપ્ત થવો ન જોઈએ. આજપર્યંત તમારા પુત્ર યુધિષ્ઠિરે પોતાની કૃપાએજ તે શત્રુઓનું રક્ષણ કર્યું. પરંતુ ધર્મરાજા જે કોપાયમાન થાયતો કૌરવોનો નાશ થતાં કેટલીવાર? વનમાં મહા દાવાનળ પ્રદીપ્ત થયો છતાં મોઠાં વૃક્ષો પણ ત્વરિત લસ્મરૂપ થાય છે; પછી તૃણની શળીઓની તે શી ગણતી? હું રાજન, તે વાત એકે કોરે રાખો. પરંતુ તમે મારી સાથે દ્વારકામાં આવવા માટે યોગ્ય છો. કારણ, તમારા પુત્રો, તમારા વિયોગેઆતુર થઈ અત્યંત દુઃખિત થઈને રહેલા છે.

કમળનાભ એવા કૃષ્ણે એવું લાપણુ કર્યું છતાં ફરી પાંડુરાજા, આ પ્રમાણે લાપણુ કરવા લાગ્યા.

પાંડુ—હું હરે, તમે સહાય છતાં મારા પુત્રોને વિજય દૂર નથી. સહજ વિજય પ્રાપ્ત થશે. એ માટે જેઓએ શત્રુઓના સમુદાયને વિદ્વંસ કર્યા છે, જેઓએ નવિન વિજય સંપત્તિ વરી છે અને જેઓને રાજ્ય પ્રાપ્ત થયું છે એવા તે મારા પુત્રોને હું ફરી જેવાની ધૃષ્ટિ કરું છું. અન્યથા કરતો નથી. એ માટે તમેજ ઉતાવળે દ્વારકાં પ્રત્યે જઈને યુદ્ધનેવિષે શત્રુઓને જીતીને પોતાના ધંધુઓ જે પાંડવો-તેઓને ફરી તેમની સામ્રાજ્ય સંપત્તિ આપો.

એ પ્રમાણે લાપણુ કરનારા વિચિત્રવીર્યના પુત્ર જે પાંડુરાજા-તેમની આજ્ઞા લેઈને તત્ક્ષણ કૌરવોવિષે કોપાયમાન એવા દ્વારકાંપતિ પાંડવો દ્વારકાં પ્રત્યે ગમન કરતા હતા. તે દ્વાર-

કામાં નહીં એકાંત સ્થળે તે કૃષ્ણ, હસ્તિનાપુરમાં ધમ્મકી સર્વ કથા બંધુરાહિત ધર્મરાજને કથન કરવા લાગ્યા. તે શાંભળીને સર્વે પાંડવો મહા આનંદને ધારણ કરતા હતા. કારણ, જ્યોત્ના બા-
હુઓ, પરાક્રમયુક્ત છે એવા પુરૂષોને નલકે પ્રાપ્ત થતાં યુદ્ધ, એ મહા ઉત્સાહન છે. પછી
કૃષ્ણની આજ્ઞાએ, જ્યોત્ના બાહુપરાક્રમ અતિ વિકસિત છે એવા સૈનીકતોકોએ સૈના સંજ્ઞ
કર્યાનો આરંભ કર્યો. દંતપ્રહાર, શૂંઠપ્રહાર અને ફેહપ્રહાર-એ જમાં મુખ્ય છે એવું યુદ્ધને
યોગ્ય જ કર્મ તે, મહાવતોએ હસ્તિઓને આધ્યાપન કરાવ્યું. અર્થાત્ એવી યુદ્ધની ક્વાચત્ મહા
વતોએ હાથીઓને શિખવી. તેમજ અશ્વોને યુદ્ધંગણનેવિષ સંચારાદિક જ કર્મ તે કર્મને શિ-
ખાડવામાં જ ઉત્તમ પુરૂષ, અર્થાત્ ચાણકસ્વાર-તેઓ, યુદ્ધને માટે યોગ્ય એવા માર્ગમાં અશ્વોના
ગમન પ્રકારને સ્વતા હતા. તેમજ ફટલાક સૂતારો, રથોના રક્ષણ સાત્ તે રથમાં લોહ અથવા કા-
ટનાં આચરણ, અક્ષ, ધૂસરાં, ચક્ર અને દ્વલપ્રમુખ સારી રીતિએ સ્થાપન કરવા લાગ્યા. અને
ફટલાક નવાજ રથ બનાવવા લાગ્યા. તેમજ ફટલીએક પદચારી સૈનાને માટે સૂવર્ણના અક્ષરોએ
ચિન્હિત કરી આપેલાં શસ્ત્રો-તે અમુક સ્થળે ઉત્પન્ન થએલાં, એ અમુક જાતનું છે, એ આવું
પાણીદાર છે અને અમુક સમયે જોનો પ્રયોગ કરવો-વિગેરે તે શસ્ત્રાસ્ત્રમાંજ લખેલું, એવાં શસ્ત્રાસ્ત્ર
આપ્યાં. તેમજ સંપૂર્ણ મંડળીક રાજઓ ત્વરાએ આવે એટલા માટે રાજના આપ્તદારપા-
ળોએ રાજના આદેશ નિકળવા લાગ્યા. અર્થાત્, દારપાળો, ધર્મરાજની આજ્ઞા સર્વ મંડળીક
રાજઓને સંભળાવવા લાગ્યા. તે સમયે પર્વતો, નદીઓ અને વન એણે કરી યુક્ત એવા જંગ-
લસ્થળથી રાજઓના સમુદાયે, કરીર લીંબરો ઇત્યાદિક વૃક્ષોના પક્ષોના લક્ષણે કરી હર્ષયુક્ત
થએલા એવા પોત પોતાના ઊંઠ સમુદાય આણ્યા. ગોળા, ઘોડાના કિંવા હાથીઓના રક્ષણાર્થ
લોખંડનાં કવચ, ખોગીર, ફેહરા, રાઉટીઓ અને કવચાદિક-એ સર્વ, રાજગૃહનેવિષે નિર્માણ
કરવાસાં કારીગર લોકોએ આરંભ કર્યો. ફટલાએકપુરૂષોએ અર્તિમાં ગર્વન હોયના! એવા
પોદીઆઓને ધૂળની ગુણોએ દમન કર્યા. અર્થાત્ યુદ્ધ સમયે તે પોદીઆઓ બંદુકોના કિંવા
તોપના અવાજે ભડકે નહીં અને જ્યાં માથે ભરી લઈ જના હોય ત્યાં જય તે સાંઢે પ્રથમ તેઓની
ઊપર ધૂળની ગુણો ભરી બંદૂક અને તોપોના અવાજ સાથે તેઓને અભયાસ કરાવ્યો. ફટલાક,
વિક્રય કરવામાટે યોગ્ય એવા પદાર્થોનો સંગ્રહ કરનારા, ફટલાક, રાકટાદિકનો વિક્રય કરનારા અને
ફટલાક વ્યાપારી નાનાપ્રકારનો વ્યાપાર કરવાસાં સિદ્ધ થયા. જેનાં હરિણસરખાં નેત્રોએ એવી
ફટલીએક વારંગનાઓ પોતપોતાના તંત્રુઓમાં પલંગ, ગાદી અને ઉસીકાં વિગેરે ગ્રહણ કરી
સૈનામાં જતા માટે સજ્જ થઈઓ.

કામાં જઈ એકાંત સ્થળે તે કૃષ્ણ, હસ્તિનાપુરમાં ધર્મશ્રી સર્વ કથા બંધુસહિત ધર્મરાજને કથન કરવા લાગ્યા. તે સાંભળીને સર્વ પાંડવો મહા આનંદને ધારણ કરતા હતા. કારણ, જ્યોત્ના પા-
 હુઓ, પરાક્રમયુક્ત છે એવા પુરુષોને નજીક પ્રાપ્ત થતાં યુદ્ધ, એ મહા ઉત્સાહન છે. પછી
 કૃષ્ણની આજ્ઞાએ, જ્યોત્ના બાહુપરાક્રમ અતિ વિકસિત છે એવા સૈનીકલોકોએ સેના સંજ્ઞ
 કરવાનો આરંભ કર્યો. દંતપ્રહાર, શૂંઢપ્રહાર અને દેહપ્રહાર-એ જમાં મુખ્ય છે એવું યુદ્ધને
 યોગ્ય ને કર્મ તે, મહાવતોએ હસ્તિઓને અધ્યાપન કરાવ્યું. અર્થાત્ એની યુદ્ધની ક્વાયત્ મહા
 વતોએ હાથીઓને શિખવી. તેમજ અશ્વોને યુદ્ધંગણુનેવિષે સંચારાદિક ને કર્મ તે કર્મને શિ-
 ખાડવામાં ને ઉત્તમ પુરૂષ, અર્થાત્ ચાણુકસ્વાર-તેઓ, યુદ્ધને માટે યોગ્ય એવા માર્ગમાં અશ્વોના
 ગમન પ્રકારને સ્થતા હતા. તેમજ ફેટલાક સૂતારો, રથોના રક્ષણ સાટું તે રથમાં લોહ અથવા કા-
 દનાં આવરણ, અક્ષ, ધૂસરાં, ચક્ર અને દ્વાપ્રમુખ સારી રીતિએ સ્થાપન કરવા લાગ્યા. અને
 ફેટલાક નવાજ રથ બનાવવા લાગ્યા. તેમજ ફેટલીએક પદચારી સેનાને માટે સૂચારુના અક્ષરોએ
 ચિન્હિત કરી આપેલાં શસ્ત્રાસ્ત્ર-તે અમુક સ્થળે ઉત્પન્ન થએલાં, એ અમુક જાતનું છે, એ આવું
 પાણીદાર છે અને અમુક સમયે એનો પ્રયોગ કરવો-વિગેરે તે શસ્ત્રાસ્ત્રમાંજ લખેલું, એવાં શસ્ત્રાસ્ત્ર
 આપ્યાં. તેમજ સંપૂર્ણ મંથળીક રાજ્યઓ ત્વરણે આવે એટલા માટે રાજાના આશ્રદારપા-
 ણોએ રાજાના આદેશ નિકળવા લાગ્યા. અર્થાત્ દારપાળો, ધર્મરાજની આજ્ઞા સર્વ મંથળીક
 રાજ્યઓને સંભળાવવા લાગ્યા. તે સમયે પર્વતો, નદીઓ અને વન એણે કરી યુક્ત એવા જંગ-
 લસ્થળથી રાજ્યઓના સમુદાયે, કરીર સીંગણે ઈત્યાદિક વૃક્ષોના પત્રોના ભક્ષણે કરી હર્ષયુક્ત
 ધર્મશ્રી એવા પોત પોતાના હાંટે સમુદાય આહુયા. ગોળ, ઘોડના કિંચા હાથીઓના રક્ષણાર્થે
 લોખાંનાં કવચ, ખોગીર, દેહરા, રાડીઓ અને કવચાદિક-એ સર્વ, રાજગૃહનેવિષે નિર્માણ
 કરવાસાટે કારીગર લોકોએ આરંભ કર્યો. ફેટલાએકપુરોએ મૂર્તિમાન ગર્વન હોયના! એવા
 પોરીઆએતે ધૂળની ગુણોએ દબન કર્યા. અર્થાત્ યુદ્ધ સમયે તે પોરીઆઓ બંદુકોના કિંચા
 નોપના અવાજે ભડકે નહીં અને જ્યાં માલ ભરી ભડકે જ્યાં હોય ત્યાં બપ તે સાટું પ્રથમ તેઓની
 ઉપર ધૂળની ગુણો ભરી બંદુક અને તોપોના અવાજ સાથે તેઓને અભ્યાસ કરાવ્યો. ફેટલાક,
 વિક્રય કરવામાટે યોગ્ય એવા પદાર્થોનો સંગ્રહ કરનારા, ફેટલાક, શાસ્ત્રાદિકનો વિક્રય કરનારા અને
 ફેટલાક વ્યાપારી નાનાપ્રકારનો વ્યાપાર કરવાસાટે સિદ્ધ થયા. જેનાં હસ્તિમુસરખાં નેચાં છે એની
 ફેટલીએક વારંગનાઓ પોતપોતાના તંત્રુઓમાં પલંગ, ગાદી અને ઈસીકાં વિગેરે ચતુષ્ક કરી
 સેનામાં જતા માટે સજ્જ થયેઓ.

અથ દ્વાદશ સર્ગ પ્રારંભ:

ત્યારપછી અન્ય દિવસે પરાક્રમયુક્ત ગજરામુદાયને ધારણ કરનારો અર્થાત્ પરાક્રમયુક્ત જ્ઞાના પશુ હાથીઓને પોતાની સાથે સંધને સરોક નામનો જરાસંધનો દૂત દ્વારિકાંપુરમાં આવ્યો. સાલનામક મત્સ વિશેષના સ્ખલને કરી ચંચળ અને ઉત્તુંગ એટલે મોહાદય તરંગોના યોગે કરી સુરોભિત જ્ઞાના, આસપાસ વહિત સમુદ્રનેવિષે જાણુ શ્રમરહિત દૃષ્ટિ સમર્પણ કરીછે; સમુદ્રના તરંગોએ આણુકીઓ અને ઊંચડીઓ સીપોમાંથી મુક્ત થએલાં મોતીઓના ચિત્તોએયુક્ત વદિકા જેને વિષે છે જ્ઞાના સૂવર્ણના કોટનેવિષે પોતાના નેત્રોએ અત્યંત અવલોકન કરતાં છતાં સમુદ્ર તીરના કંપન સંખંધી વાયુએ જેનો માર્ગ સંખંધી શ્રમ નાશ કર્યો છે, અને આશ્ચર્યના યોગે કરી પરવરા થએલો જ્ઞાને તે દૂત, દ્વારિકામાં પ્રવેશ કરતો હયો. જેનેવિષે સર્વ મંદિરો સુવર્ણમય છે એવી તે દ્વારિકાને જોઈ ખુદિમાન તે દૂત, ઈંદ્રપુરીને પણ તૃણતુલ્ય માનવા લાગ્યો. વળી તે પુરીની બજારોનેવિષે કોટચાંવધિ રત્નોના સમુદાયને અવલોકન કરી સંતુષ્ટ થઈ, “રત્ન સંપત્તિએ પુટ થએલો આ રત્નાકર વ્યર્થ છે.” એવો શોક કરવા લાગ્યો. અર્થાત્ “આવણે રત્નસમૂહ આ રત્નાકરમાં પણ દેખાતો નથી” એવું માનવા લાગ્યો. ત્યારપછી અદ્વૈત્ય જ્ઞાનોમાં મુખ્ય છે જ્ઞાના ભાઈઓએ પરિવેશિત અને નેમિ, મહાનેમિ, બજારામ અને કૃણ પ્રમુખ પુત્રોએ યુક્ત, નમસ્કાર કરનારા માંડળીક રાજાઓનાં મસ્તકનેવિષેની માળાના મંદરેદે કરી જેની પાદ પીઠ મુગંધયુક્ત છે; વારાંગનાનો હસ્તકમળે રહેલા વામરે કરી જેને વાયુ હોળાય છે એવો, અને રત્નસિંહાસન ઉપર બેસનારો, બહુ બીજે ઈંદ્રજા હોયના? એવા સમુદ્રવિજયરાજને તે સરોકનામનો દૂત, સગામાં અવલોકન કરતો હયો. પછી તે, પૃથ્વી ઉપર રહેનારો સૂર્યજા હોયના! એવા જરાસંધનો સાક્ષાત્ પ્રતાપજા હોયના! એવો તે સરોક નામનો દૂત, ગર્વરૂપ ચંદ્રનો નારા કરવા માટે અમાવાસ્મારૂપ પર્વજા હોયના! એવો જ રાજાનો સમિપભાગ-ત્યાં એ દૂત પણ બેસતો હયો. અને પોતાના મસ્તકરૂપ માથિકેચે આરતી કરી અર્થાત્ વંદન કરી, હાંચુ જોઈને તે દૂત, યાદવવંશમાં કૌસ્તુભતુલ્ય એવા તે સમુદ્રવિજયરાજ પ્રત્યે એવું ભાષણ કરવા લાગ્યો.

સરોક—હુ રાજા, જાણુ પોતાના મહાત્મે કરી મેઢ પર્વતનો તિરસ્કાર કર્યો છે અને કીર્તિસંપાદન કરનારાઓમાં ઈંદ્રસરખો, એવો મગધદેશનો રાજા જરાસંધ, તમોને આ પ્રમાણુ કહેવાનું મને કહે છે કે “ગાયોનાં દુધનું પાન કરી જેમના બાહુ અતિ પુટ થયાછે, એવા બે છોકરા તમારા રાજ્યમાં છે; તેઓએ નિર્દય ચિત્તવાળા થઈ મારા જમાન (જમાઈ) કંસને માર્યો; તે અપરાધરૂપ પવને કરી પ્રેરિત થએલો એવો માહારા મનરૂપી અરણ્યમાં યદુવંશનો સંહાર કરનારો કોપાગ્નિ કિત્પત્ર થયો છતાં, પોતાના પતિનો નાશ થવાથી અતિરાય રૂદન કરનારી મારી

પ્રિયપુત્રિ જીવયશાના નયનાશ્વરૂપ પાણીના પૂરે, તે અગ્નિનેવિષે ધૃતનો ધણે રેડ્યા સમુદ્ર
આચરણ કર્યું. તે કારણથી હું પોતેજ સેના સજ્જ તૈયારી કરતો હતો, તે જોઈ મારો મન
નામનો પુત્ર મારી પ્રત્યે બોલ્યો કે “હું તાત, મારા જ્યો પુત્ર છતાં તમો પોતે યુદ્ધની તૈયારી
કરો છો એ શું? હરણોનો પ્રાણહરણ કરવા માત્ર હુંકાર રાખદ એજ અતિ સમર્થ છતાં તેઓને
મારવાને સિંહ પોતેજ સજ્જ થાયછે કે શું?” એવાં પુત્રનાં વચન સાંભળી મેં તેને આજ્ઞા આપી.
અરજ તે, ક્રોધે કરી આવશ્યાધિન થઈ હસ્તિઓને મારવા સિંહ જેમ ધાયછે તેમ તમોને મારવા
સાફ ધાયો. ત્યારપછી એ રાત્રુ પ્રાપ્ત થયો છતાં તમે ભયે કરી પલાયન કરી ગયા. કારણ, સ-
ત્કતુ પ્રાપ્ત થઈ છતાં શિશિરઋતુમાં પ્રિય લાગનારો અગ્નિ તે સમયે પ્રિય લાગેછે શું? હવે ભે
પણ તમે નાશી ગયા તોપણ ક્રોધે કરી અંધપણું પામનારો મારો પુત્ર તમારી પછવાડે ધાયો. એવી રીતે
દોડતાં દોડતાં દેશાએક દિવસ વીતી ગયા પછી તેના દૂત આવી તેને એવું કહેવા લાગ્યા કે “હું
રાજપુત્ર,” આગળ જતાં અમોએ એક પર્વત જોયો; તે પર્વતની આસપાસ કોઈએક સેનાનો પથ
જોયો; પરંતુ તે સેનાસ્થાનમાં રથ, ઘોડા અને પાયદળાદિક પરિવાર કોઈપણ હતો નહીં; પણ તે
સ્થળે ભયંકર અને પ્રદીપ્ત થએલી જ્વાળાએ કરી જટિલ એવી અનેક ચિતાઓ અમે જોઈઓ.”
એવાં તે દૂતોનાં વચન સાંભળી માહુરો પુત્ર તેમની સાથે તે સેનાસ્થાનમાં ગયો. ત્યાં યદુ-
ઓનાં નામ લઈ લઈ અત્યંત દુઃખિત થઈ કોઈ વૃદ્ધ સ્ત્રી રૂદ્ધન કરતી હતી, તેને જોઈ મારાપુત્ર
તે સ્ત્રીને પુછ્યું કે હું ભદ્રે, “તને આ મહાસંકટ શું પ્રાપ્ત થયુંછે?” તે સમયે ઘણાં અશુભો
જેના તેઓમાં આવી ગયાં છે એવી તે સ્ત્રી બોલી કે “હું ભાગ્યશાળી, આંભળ-કાળ નામક,
વસસંધના પુત્રથી ભય પામેલા સમુદ્રવિજય રાજાએ આ ચિતામાં પ્રવેશ કર્યો, આ ચિતામાં
વસુદેવે પ્રવેશ કર્યો, આ ચિતામાં બળરામે અને કૃષ્ણ સાથે પ્રવેશ કર્યો અને બીજા સંખ્ય
યાદોએ આ જુદી જુદી ચિતાઓમાં પ્રવેશ કર્યો-હું કૃષ્ણની સગી જોડેન છું અને મારો
વિચાર પણ, આ ચિતામાં પ્રવેશ કરવાનોછે.” એવાં તે વૃદ્ધાનાં વચન સાંભળી તે મારો પુત્ર
બોલ્યો કે મેં મારા પિતાની પાસે એવી પ્રતિજ્ઞા કરીછે કે “યાદવો ગમે ત્યાં ગયા હશે તોપણ
તેઓને હું તમારી પાસે લાવ્યા વિના રહીશ નહીં. માટે તેઓને અગ્નિના ઊદરમાંથી પણ
આપણે કાઢી” એવું બોલી મહાક્રોધે કરી મૂઢ ચિત્તવાળો, મૃત્યુનું ચિંતન નહિં કરી “તું દેવ
ચિન્તન ન પાસો, ન પાસો” એવી રીતે ઊંચસ્વરે તેના સૈનીકોએ નિવારણ કર્યું છતાં પણ
આજ્ઞાપસંધ કરવનો. બળરામ અને કૃષ્ણની ચિનાનેવિષે પ્રવેશ કરતો હતો. તે સમયે તે
વનમાંથી ભયમ થયો. પછી તેના શોકે કરી વ્યાઘ્રન થએલા એવે મારાથી ભયનીન હતો
પણ ત્યાંથી એવી તે સર્વે દુર્ગત અને કષ્ટો. પુત્રનો નાશ સાંભળી મારા અંતઃકરણમાં શોક-

સાગર-તરંગિત થયો, પરંતુ શત્રુઓ પણ બળીને ભસ્મ થયા એવું જાણીને અતુક મેં મારો શોક શાન્ત થયો. અને મારી પુત્રિ જીવયશા-તે પણ વૈરનું નિર્ધાતન થયું એવું જાણીને પછી પોતાના પતિને, પોતાનાં બંધુને અને તમોને જાણવળિઓ આપી ગુપ્તી થઈ. માણક દિવસ વીત્યા પછી દેશાત્મક વણિકો, રત્નકંબજાદિક ચુંદર માત્ર લેઇને મારા નગરપ્રત્યે આવ્યા, અને જીવયશાની પાસે આવી તે વણિકોએ તે રત્નકંબજાદિક સર્વ માત્ર લેખાડ્યો. તે માત્રનું થયું મુલ્ય જીવયશા પોતાના મનથી કરવા લાગી અને તે સધળો માત્ર પોતે ખરીદ કરી તેનું મુલ્ય આપવા લાગી છતાં તે મૂલ્યે કરી અસંતુષ્ટ થઈ તે વણિકો ખેદ કરીને બોલ્યા કે “હું રાજપુત્રિ, પૂર્વે આ માત્ર, દારકાંમાં રહેનારા લોકોએ, તમે જે મૂલ્ય કર્યું તેના કરતાં અઠગણા મૂલ્યે અતિ આગ્રહ કરી માગ્યો, તથાપિ તે કરતાં વધારે મૂલ્ય અમને અહિંયાં મળશે એવી ઇચ્છાએ અમે આ માત્ર અત્રે લાવ્યા. તો રાજા માત્રની પણ તે દારકા નગરીજ એટલે, પરંતુ અર્ધચક્રિ રાજ્યે યુક્ત એટલે જેમાં પ્રતિવાસુદેવ જરાસંઘ રાજ કરેલે, પણ સંપત્તિરહિત એવી આ રાજગૃહ નગરી એટ નથી.

એવું તેમણે કહ્યું છતાં મારી પુત્રિ, વિરમયપૂર્વક દારકાંનો વૃત્તાંત તમને પૂછવા લાગી. તે સમયે તે વણિકો બોલ્યા કે “હું રાજપુત્રિ, તે દારકાંપુરીને દેવોએ નિર્માણ કરેલી છે. જે નગરીમાં કોટ કિપર જેસનારો મેઘ, સ્પર્શને કરી તરંગો ઊંચા ઊડવા લાગ્યા છતાં સુખે કરી સમુદ્રના પાણીને ગ્રહણ કરેછે; એવડો મોહોરો તો જે નગરીને કોટ છે. વળી જે નગરીનેવિષે ઊંચાં એવાં જે સુવર્ણનાં ધરો-તે ધરોની અગાશીઓમાં ગ્રાપ્ત થયેલો મેઘ, તે વિદ્યુતના ઉત્સંગમાં રહેનારા મેઘ સરળો અત્યંત પ્રકાશ પામેછે. રાત્રીનેવિષે સુવર્ણમય મંદિરોના સંગે કરીને ચંદ્રમા એવો તો પિતવર્ણનાળો જોવામાં આવેછે કે વિયોગી જનો તેને અગિનતી ઉપમા આવેછે તે કાંઈ ખોટી નથી. વળી જ્યાં સમુદ્રના કાંઠાના ઉપવનમાં વિહાર કરનારો પવન, ક્વાયત્ કરતી વખતે યદુકુમારોના દેહની કિપર ઉત્પન્ન થયેલા પરસેવાના ઘિંદુઓનું પાન કરેછે. અર્થાત્ સમુદ્રની પાસેના ઉપવનનો વાયુ, ક્વાયત્ કરનારા યદુકુમારોના પરસેવાને મદાગિને તેઓને આનંદ ઉત્પન્ન કરેછે. વળી જાણે દારકાંનગરીની, અતિ અદ્ભુત એવા રત્નરાશીને ગ્રહણ કરવાનેજ સેવા કરતો હોયના! તેમ તેની આસપાસ પરિવેશિત થઈને સમુદ્ર, તેની નિરંતર સેવા કરેછે. એવી તે દારકાંનગરીમાં, યદુવંશનેવિષે એક મોતીરૂપજ અને જણે ઇંદના મહાગર્વને પણ તુચ્છ કર્યોછે એવો સમુદ્રવિજય નામે રાજા રાજ્ય કરેછે. તે રાજાનો નહાનો ભાઈ દિવ્યમૂર્તિ એવો વસુદેવ નામે છે. જેના ગુણો, દેવાંગનાઓના સમુદાયના જગરણને ભાટે પૂર્ણિમાની રાત્રી સરખાઈ. અર્થાત્ તેના ગુણસમુદાય, દેવાંગનાઓ નિરંતર ગાયછે.

તે વસુદેવને અનેક પુત્રો છે, પરંતુ તેઓમાં જે પુત્ર છે તે, આકાશનું ભૂખણુ જેવો ચંદ્ર અને સૂર્ય છે, તેમ યાદવવંશના ભૂખણુરૂપ છે. તે જેમાં મોટો, તે જગતમાં એ એક જ બળવાન માટે બળદેવ એવે નામે જગતપ્રસિદ્ધ છે. જેના બાહુદંડોએ શત્રુઓના હૃદયને વિષે બળ એ નામનું સત્ય, નિરંતર સ્થાપન કર્યું છે. ખીજા પુત્રનું નામ કૃષ્ણ છે. જેનો બાહુવેલવ વીરોએ ઊપભોગ કરવા માટે યોગ્ય છે. જેનું અત્યંત તેજ એવું છે કે તે તેજ, સૂર્યના તેજનો પણ તિરસ્કાર કરે છે. ગોપાંગનાઓરૂપ વારપરિવારે વેષિત એવા જે કૃષ્ણ-તેની ક્રીડાનું સાક્ષી, કાલિંદીની તીરે પાસપા પળાનું વૃક્ષ જ છે. અર્થાત્ ત્યાં એણે ક્રીડાઓ કરેલી છે અને ફરી વિગેરેનો નાશ કરવાને તત્પર એવો જેનો પરાક્રમરૂપ અગ્નિ, એવો તો પ્રદીપ્ત છે કે અનેક વીરોરૂપ તૃણોનો ગ્રાસ કર્યો છતાં તૃપ્તિ પામતો નથી. ચાણૂરમહાને મારવાસાડું પ્રસ્થાન કરવાની ઇચ્છા કરનારા જે કૃષ્ણના બાહુ-તેને વિષે ગોપીઓ કટાક્ષરૂપ કસ્તૂરીએ સુવાસિત લેપ કરતી હવીઓ. વળી જેનો પરાક્રમરૂપ ભૈરવ હાથમાં શકિત ગ્રહણ કરી જેણે સંપૂર્ણ પર્વતોને કંપાયમાન કર્યા છે એવો નૃત્ય કરતો છતાં કંસનો કંદપાંત કરતો હવો, અર્થાત્ સામર્થ્ય, એજ જેને પ્રિય છે અને કંપાયમાન કર્યા છે સર્વ રાજાઓને જેણે એવું જેનું પરાક્રમ, તેણે કંસનો ઘાત કર્યો. વળી સમુદ્રવિજયરાજ, તેણે “દ્વારા-મતીના રક્ષણુમાટે સમર્થ છે” એવું જાણીને કૃષ્ણ તેને, દ્વારકાનું રાજ્ય એજ કોઈએક સમુદ્ર-તેને વિષે દેવતરૂપ કરતો હવો. અર્થાત્ દ્વારામતીનો સર્વ રાજ્યકારભાર કૃષ્ણનેજ સોંપ્યો છે; વળી પોતાની સંપત્તિએ કરી જેઓએ ઇંદ્રને પણ જીત્યો છે એવા અનેક યાદવો, જે દ્વારકામાં સંચાર કરે છે; એવી દ્વારકાં તમે કોઈ વખત સાંભળી નથી શું? તેઓનાં એવાં વચન સાંભળી “તે દુષ્ટ યાદવો હજીપણુ જીવતા છે” એમ જાણી અનિર્વાચ્ય દુઃખ પામીને જીવયશા અત્યંત બેદયુક્ત થઈ. પછી તે મારી સભામાં આવી, ફરા છૂટા મૂકી ઊંચસ્વરે રૂદ્ધન કરતી કરતી પૃથ્વી ઊપર પડી; અને સભામાં બેસનારા અમોને તે જીવયશા દ્વારકાસંબંધી સર્વ વૃત્તાંત કહેવા લાગી, ને બોલી કે, “હું તાત, એ કુર એવા યાદવોનો જો તમે સંહાર નહિં કરશો તો હું નિશ્ચયે અગ્નિમાં પ્રવેશ કરીશ” એમાં એનાં વચન તે, મારા અંતઃકરણમાં સુખે ઊંઘાયલા ક્રોધને જગૃત થવામાટે મંગળદાન થયાં છતાં તે ક્રોધને ફરી શયન કરવા સાડું મને એવી ચિંતા પ્રાપ્ત થઈ. “હા ધિક્ક, યાદવો બળીને ભસ્મ થયા એવું મારા સૈનીકોએ મને કહ્યું પરંતુ અદ્યાપિ તેઓ તો જીવતા છે, એ તે શું આશ્ચર્ય વાડ? અથવા તો યાદવો ભસ્મ થયાજ નથી. મારા ધારવામાં એમ આવે છે કે તે વૃદ્ધ સ્ત્રી, યાદવોના પક્ષપાતની કોઈ દેવિજ હશે; માટેજ તેણીએ મારા પુત્રને ચિતાગ્નિમાં ફસાવી પ્રાણત્યાગ કરાવ્યો. એમ થયું તો પણ તેણે શું થવાનું છે? અદ્યાપિ તે યાદવો કોઈ દૂર નથી. તેઓના વધને માટે મારો ક્રોધ-એજ ગ્રીષ્મઋતુ સંબંધી તાપ-તે પ્રાપ્ત થયો છતાં નહાની તણાવવી

વૃક્ષ તે યાદ્યે કંઠલીકવાર ટકનારા છે? પરંતુ હવે તો મારા જમાઈને મારનાર એવા બળરામ અને કૃષ્ણને જો તમે અને અર્પણ કરશો તો તમારા કૃષ્ણને વિષે કલ્યાણરૂપ વધિ ધણાકાળ પર્થત વૃદ્ધિ પામશે. એવું તમને કહેવા સાંઝે સ્વામિ જ્ઞાસંઘે અને મોકલ્યો છે. એ માટે હું રાજન, પોતાના કૃષ્ણ કલ્યાણ થવા સાંઝે તમે એ ગોપના પુત્રને જ્ઞાસંઘને આપો. કારણ જેમ મહા મુનિઓ, મોક્ષના આનંદને માટે વિષયાનંદનો ત્યાગ કરે છે; તેમ જ કુશળ પુરુષ છે તે મહારો લાલ થવાનો હોય તો તેને ગ્રહણ કરતો છતો અદ્ય વસ્તુનો ત્યાગ કરે છે. પ્રતાપિ એવો સૂર્યપણ, જ્યારે અતિ બળવાન એવા હેમંતપ્રભુથી ઘેરાય છે ત્યારે પોતાના તેજનો ત્યાગ કરી દિવસ કાઢતો નથી શું? અથવા અતિ નીચ લોક છે તે પણ પોતાના ઊંટ સમુદાયમાંથી અસચુકત ઊંટનો ત્યાગ કરી ખીલું હાથેનું કુખ ટાળતા નથી શું? માટે હું રાજન, તમે એ ગોપબાળકને સમર્પણ કરી તમારું કલ્યાણ કરો. પોતાના સ્વામિના પરાક્રમેયુક્ત એવાં તે દૂતનાં વચન સાંભળી કિંચિત્ ક્રોધે કરીને જનું મુખ ખીતવાનું ઘઈ ગયું છે એવો તે સમુદ્રવિજય રાજ બોલ્યો.

સમુદ્રવિજય—હું જૂન. તારા પ્રભુની આ વાણીની યુક્તિ અતિ સુંદર છે. તું પણ અમારું કાંઈ પણ અહિન બોલ્યો નથી. વળી ધણે દૂર, પોતાના મિત્રવર્ગી રાજાઓના આશ્રયમાં જઈ રહેનારા અપરાધીઓને મિત્રવર્ગી રાજા પાસેથી માગવા એ પણ ક્ષત્રિવંશમાં ઉત્પન્ન થએલા રાજાને અયોગ્ય નથી, પરંતુ તારો સ્વામિ જો મિત્રતાએ મારી પાસેથી તેઓને માગતો હોય તો તેઓને આપવાને કાંઈ અડચણ નથી. કારણ, જે મહારી પાસે છે તે સર્વ માહારા મિત્રોનું જ છે એવું હું સમજીશું. પણ જો તે તારો સ્વામિ, સજ્જાતપણાનો ત્યાગ કરી બળાટકારે બળરામને અને કૃષ્ણને માગે છે, એ તો અત્યંત અયોગ્ય છે. પાપાત્મી પુરુષોને રાજાઓએ અવરજ શાસન કરવું જોઈએ. એ માટે બાળકુલ્યા કરનારો અને ઉદ્ધત એવા કંસનો, બળરામની સહયત્તે માન કૃષ્ણ વધ કર્યો તેનું તારા પ્રભુને જ આમાટે ખોટું લાગ્યું. અરણ્ય અંધકારનો નાશ કર્યો છતાં તે સૂર્યના કલ્યાણસાઝે હોતો નથી શું? તેમાં તે રામકૃષ્ણને ગોપ બાળક એવું કહિને નિંદા કરનારો અને બાહુદંડના બળે કરી, દુર્મંદ થએલો એવો તે જ્ઞાસંઘ રામકૃષ્ણને મારવાની ઈચ્છા કરે છે, પરંતુ એ ગોપબાળકનું જ સ્વામરથ; તે સામર્થ્ય એ બાળકનો નથી. જ્યાં મુશી વૃક્ષ બળીને ભસ્મ થયું નથી ત્યાં સુધી અગ્નિનો પ્રતાપ તે વૃક્ષ શું બાળે? એ માટે જેમ દુર ઊંડાણોનો નાશ કરનારા સર્પની નિંદા કરી તેના પરાબલની ઈચ્છા કરનારો દેડો પોતાના જીવની હાની કરે છે, તેમ તે જ્ઞાસંઘ, મરણ પામેલા કંસને પોતાના આયુષ્યની જાળ તજી દેવાની ઈચ્છા કરે છે. જ્યારે કંસ અને પુત્ર કાલ, એ બંને યમરાજના ધરના અનિધિ થયા; તેઓ જે મોંઘે ધરને ગયા તેજ મોંઘે ઘઈ તારો પ્રભુ જ્યાં માટે કાંઈ નૂનના અનલો નથી.

એ પ્રમાણે સમુદ્ર વિજયરાજા, કટાક્ષયુક્ત લાપણ કરી છાના રહ્યા છતાં કોપે કરી એ મુખમાંથી વાણીરૂપ વિષ નિકળે છે એવો તે દૂત, લાપણ કરવા લાગ્યો.

દૂત—હું રાજા, આજ દિન પર્યંત જરાસંધ રાજાની આજ્ઞા તમે પોતાના મસ્તકને પુષ્પ ધારણ કર્યા સરખી સ્વિકારીજ, અને આજેજ, મૃત્યુકાળ પાસે આવ્યો છતાં પિપીક્ષા (કિડી) પાંખ ધારણ કરે છે તેમ તમોને અહંકારરૂપ નવિન અંકુર ક્યાંથી પ્રાપ્ત થયો? આ ગોપ બાળકોના સામર્થ્ય કરી તમો ગર્વયુક્ત થશો નહીં. કારણ, અંધકારના બળનો આશ્રય કરી ધૂમ્રપક્ષી સૂર્યોદય થયો છતાં કેટલાકાળ મુખ પામે છે? કાળકુંભારના ભયે કરીને પોતાની મુરનાગરીનો ત્યાગ કરી ગુપ્તપણે પલાયન કરનારા તમોને તે સમયે એ બે ગોપપુત્રો રક્ષણ કરનારા હતા શું? એ માટે દેવ જરાસંધને, તમે શી ગણતીમાં છો? તેમ તે ગોપપુત્રો પણ શી ગણતીમાં છે? અને ગોત્ર, પુત્ર બાંધવો સહિત સર્વ. યાદવો પણ શી ગણતીમાં છે? અરણ્યને નિમિષવાગ્નિ, સર્વ વૃક્ષોને બાળી નાખે છે, પરંતુ જે કંટક વૃક્ષો છે તેઓનો દાહ કરવા માટે તો તે અગ્નિ અત્યંત પ્રદીપ્ત થાય છે. અર્થાત્ જરાસંધરૂપી વડવાગ્નિ, યુદ્ધભોમિરૂપ અરણ્યને નિમિષે દશાહ્નિરૂપી મોટાં વૃક્ષોને બાળી નાખશે, પરંતુ કૃષ્ણ બળરામરૂપી કંટક વૃક્ષોને બાળવા માટે તે અત્યંત પ્રદીપ્ત થશે. સાંપ્રતકાળે તે જરાસંધને દુર્યોધન પણ પોતાના શત્રુઓનો નાશ કરવાની ઇચ્છાએ અગીઆર અક્ષોહિણી સૈન્ય સહિત આવી મળ્યો છે. એ માટે હમણાં તો એ જરાસંધ ઈંદ્રે હતાવાને પણ અશક્ય છે. કારણ, સમુદ્ર છે તે સર્વ કાળ દુસ્તરજ છે, તો પછી ગ્રીષ્મઋતુનો સંગમ થયાં છતાં તોફાનયુક્ત તે સમુદ્ર અત્યંત દુસ્તર હોય એમાં શું કહેવું? તેમાં બળી તમે, મારો પ્રભુ જે જરાસંધ, તેનો મિત્ર જે દુર્યોધન-તેના શત્રુ જે પાંડવો-તેઓનો પક્ષ સ્વિકાર કર્યો; એ તમે બીજા અપરાધ કર્યો છે. એ માટે જ્યાંસુધી એ જરાસંધ, તમારા આ બીજા અપરાધને મતમાં નથી આણતો ત્યાંસુધી બે ગોપપુત્રોના સમર્પણ કરી તમને તેની પ્રજા જતા સંપાદન કરવા સાઝ યોગ્ય છે. હું રાજા, હજી પણ તમે જાગ્રત થઈ આ તમારા હિતનો વિચાર કરો. યાદવોના મહોદય કુળને સ્મૃતિશેષતા પમાડશો નહીં. હું રાજા, તમે, રાજદેવ કરનારા એ બે ગોપપુત્રોનો ત્વરાથી ત્યાગ કરો; અને ઘણાકાળ પર્યંત યાદવરૂપ મેઘ જે છે તે, કોમળ અને સુગંધકારક એવી હર્ષવૃષ્ટિ કરો.

એ પ્રમાણે વાચાળપુત્રોમાં શ્રેષ્ઠ એવા તે દૂતની વાણી સાંભળી કોપના આવરો કરી કૃષ્ણ વણી છતાં તેની કાંતિ અગ્નિવર્ણ થઈ છે એવા થીકૃષ્ણ બોલ્યા કે, “હું દૂત, શું તારું એ અપૂર્વે જાણ્યું છે!! આવી રીતનું પચ્ચકારક બોલવાને તારાવિના કોણ સમર્થ થશે! તારો પ્રભુ મને ગોપ ગોપ કહે છે તે સત્યજ છે. કારણ, બળ પુત્રોની પાસેથી તેઓની “ગો” શબ્દ વૃષ્ટી

તને હું હરણ કરી “પ” એટલે પ્રતિપાત્રન કહેછું. એવો જ હું-તે મારા આગળ અર્ધભરતેશ જ
જ્ઞાસંધ-તે શી ગણતીમાં છે? દાવાનળના અગ્નિભાગે મોટી ઘાસની ગંછ પછી શી ગણતીમાં?
જ્ઞ પ્રાસિતું કારણ કેવળ બળ છે; પણ સૈન્ય કોઈ જયનું કારણ નથી. વાવડોળિઓ એક હોય,
તે પશુ તૂલની અનેક રાશીઓને ઊંચે ઊંચાડી નહીં સરખી કરે. વળી ટંક છે તે મોટોડી શી-
સાઓને પણ ફોડી નાખતો નથી શું? કિંવા આકાશપર્વત વચ્ચેનાં વૃક્ષોને પણ કોહડો છેદતો
નથી શું? બાળદૃત્યા કરનારાં તે કંસનો તે જ્ઞાસંધ પક્ષપાત કર્યો તેણે શું થવાનું છે? કુટુંબ
શાસન કરનારાં જ અમો-તેમને તે કંસપક્ષપાતી જ્ઞાસંધ પણ સાંપ્રતકાળે મારવાને યોગ્ય એવાં
શત્રુઓમાં ગણના કરવાને યોગ્ય થયો. અન્યાય કરનારા કૌરવોને આશ્રય આપનારો એવો તારો
સ્વામિ પણ અન્યાયીજ છે. હું તો અન્યાયને પણ સહન કરી શકતો નથી તો પછી એઓનું
આપુષ્ય કેમ સહન કરું? અશ્વરૂપ તરંગોએ કરી કલપાંતસમુદ્ધરૂપ હું-શત્રુરૂપ ભૂમિને પુરાણ
લાગ્યો છતાં પવૈત રૂપ મોટા રાજાઓ પણ તેનું રક્ષણ કરવા માટે સમર્થ થનાર નથી. આ અમે
સર્વ, કૌરવોને મારવા સાડે તૈયાર થઈ પ્રસ્થાન કરેલાજ છેએ. એ માટે તેજ યુદ્ધનેવિષે તારા પ્ર-
ભુને આવવા દે, અને અમારા મનનો હેતુ પૂર્ણ થવા દે. જેમ કાદનો સમુદાય, અગ્નિના ઉત્સાહને
માટેજ છે; તેમ શૂરપણાએ શોભનારા પુરુષોને શત્રુઓનું બહુપણું તે હર્ષને માટેજ છે. આકાશને
વિષે ઉત્પાતનો જોવો વાયુ-તેવા ભયંકર યુદ્ધમાં હું પ્રાપ્ત થયો છતાં તે તારો પ્રભુ, જેવ સરખો
વિદ્વંસ પામશે. એ માટે તે તારા પ્રભુને એવું જાણે કહેક “જે તને યુદ્ધ કરવા માટે બાહુબળક્રમ
હોય, અને પુત્ર તથા જનાર્ધ-એઓના નારો કરી પ્રાપ્ત થએલો કોપ અત્યંત સ્ફુરણ પામતો
હોય તો, સૈન્ય સહિત યુદ્ધનેવિષે શીઘ્ર આગમન કરનારો થા; એટલે ઘણા દિવસ અપવાસી એવા
મારા ખડગનું પારણ થાય.”

એવું બાપણ કરી કૃષ્ણ, તે દૂતને ત્યાંથી વિદાય કરતા હવા; અને પાંડવોને બોલાવીને સર્વે
વૃત્તાંત કથન કરવા લાગ્યા. તે વૃત્તાંત શ્રીકૃષ્ણે કહ્યો એટલે શૂરપણાએ કરી તે જ્ઞાસંધને જ-
તવાનું કામ પણ પોતેજ કરવા માટે ઇચ્છનારા પાંડવો, અત્યંત હર્ષ પામતા હવા.

ત્યારપછી સર્વે અહના બેળેકરી ઉજવળીતે એવું પ્રસ્થાન કરવા માટે યોગ્ય શુભ લગનમાં,
જેઓનું માંગણિક કુંતીએ કર્યું છે એવા પાંડુરાજાના પુત્રો; યુદ્ધને માટે પ્રસ્થાન કરતા હવાં.
અને જેમ બુદ્ધિના જ્ઞાનાદિશુભોના અનુકલે કરી અધ્યયનાદિક સંસ્કાર ગમન કરેછે; તેમ અન્ય
વિરોધ દુષ્ટદાદિક રાજાઓ પણ તે પાંડવોના અનુકલે કરી મહા ઉત્સાહયુક્ત થઈ ગમન કરેતા
હવા. અને અત્યંત પ્રાંસ થનારા ઉત્સાહના તરંગોએ જેઓની શોભા અત્યંત પુષ્ટ છે એવા
રાજાઓ, સેના સહવર્તમાન રાજ્યદ્વારને વિષે આવીને ઉભા રહ્યા. ત્યારપછી જેમનું દેવકીએ

માંગળીક કર્યું છે, જે સજ્જ થએલા અનેક રાજાઓના સૈન્યે કરી સુશોભિત છે અને તેણે
 સનો વિદંસ કર્યો છે એવા શ્રીકૃષ્ણ દેવ, દ્વારકાંથી પ્રસ્થાન કરતા હતા. તેમની પછવાડે યમુદેવ
 દિક્ષા પાંધવોએ, અને બળરામાદિક પુત્રોએયુક્ત એવા સમુદ્રવિજય રાજા નિકળતા હતા. તે
 તે સમયે જોણે યુદ્ધને માટે તૈયારી કરેલી છે, ધનુષ્યાદિક સાહિત્ય ગ્રંથો કર્યાં છે, અત્યંત
 તરસ ધારણ કરનારા, સમાન વયના કામદેવ સરખા રૂપવાન રાજકુમારોએ પરિવેષિત, દિવ્ય
 લંકારોને ધારણ કરનારા, જેને મયૂરપીંછનું છત્ર છે, જેના દેહના સુંદરપણાને નગરની સ્ત્રીઓએ
 વિશેષે કરી ચંચળ નેત્રોએ પ્રતિક્ષણે અવલોકન કર્યું છે એવા અને રથારૂઢ થએલા એવા શ્રી
 નમિષ્ઠમાર, યુદ્ધને માટે પ્રસ્થાન કરતા હતા. તે સમયે જેનો શબ્દ અતિ મધુર છે એવો દુઃ
 લિતો અભયાનક શબ્દ થવા લાગ્યો. અને જમણી બાજુનો અતિ શીતળ તથા ધૂળરંગિ
 એવો વાયુ વહવા લાગ્યો. મદે કરી ઉન્મત્ત થએલા હાથીઓ નવીન મેઘના સરખી ગંભીર ગતિ
 નાઓ કરવા લાગ્યા; અને મોટા તરંગો સરખા ચંચળ એવા તુરંગો મહા હર્ષથી હણહણાટ કરી
 કરવા લાગ્યા. તે સમયે જેમ હર્ષિત થએલાં અંતઃકરણ એકત્ર થઈ જાય છે તેમ, ધર્મરાજની અને
 દેવકીપુત્ર શ્રીકૃષ્ણની સેના એકત્ર થઈ ગઈ. ગંગારૂપ યાદવી સેના, યમુનારૂપ પાંડવી સેનાને મળી
 તે બંને સેના એકત્ર થઈ સાગરરૂપ યુદ્ધનેવિષે પ્રવેશ કરવા માટે નિકળીઓ. તે એક એક સેના
 પણ અપ્સરા સરખી અતિ સુંદર; તો પછી બંને એકત્ર મળી છતાં, જેમ શૂરપાણુ અને નીતિ
 બે એકત્ર મળ્યાં છતાં શોભે છે તેમ શોભવા લાગીઓ. તે સમયે ઊખડેલી સૂવર્ણ ભૂમિની ધૂળ
 જોણે જોઓના ઘડેલા પુટ અવયવો હોયના? એવા જોઓના પુટ અવયવોની કાંતી છે એવીઓ અને
 જોઓને રણભેરીના નાદે બોલાવેલીઓ છે એવી નગરની સ્ત્રીઓ, મહા પ્રેમે દોડવા લાગીઓ.
 અરંજાઓનેવિષે જોવા માટે યોગ્ય એવાં સુંદર નેત્રોવાળી સ્ત્રીઓનાં મુખ-તેણે કરી યુદ્ધ
 થએલાં એવાં જે સુવર્ણનાં ઘરો-તે ચંદ્રરૂપ અનેક ડ્રોએ ડ્રણિત થએલાં એવાં કલ્પવૃક્ષોની જેમ
 શોભતાં હતાં. તે સમયે એકજ દિશાભણી જોઓનાં મુખ છે; એવા ઉપરા ઉપરી જૂઠા જૂઠા
 રસ્તાઓ ઉપરથી આવી મળનારા લોકોએ યુદ્ધ થએલી એવી તે પ્રસ્થાનની મહોટી થઈ, તે
 અન્ય નદીઓના મળેલા પ્રવાહેયુક્ત થઈ જેવી મહા નદી શોભે છે તેવી શોભવા લાગી. તે સમયે
 સેના સંખંધી અશ્વો, મનજોથી ઉત્પન્ન થએલી ધૂળ કરી આચ્છાદિત થઈ ગમન કરતા હતા. તે
 જોકે આ અટોને અવલોકન કરી મૃચંતે પોતાના અશ્વોવિષે “આપણા અશ્વો કરતાં યુદ્ધ
 શક્તિમાં તો આ અશ્વો મારા છે” એવી અવગત ન થાય; એજ હેતુએ કરી ધૂળ આચ્છાદિત
 થઈ ગમન કરતા હોયના! એવા દીક્ષતા હતા. તે સમયે વળી હસ્તિઓના સમુદાયના મદન
 એવે કરી પંકિત થએલી એવી રસ્તા સંખંધી મુચર્જામિ, જંબૂરસે કરી સિંચન કરેલા મેઘવર્ષ

હત્યા આગી હોયના! એવી શોભવા લાગી. સાખતી કાંતી સરખા લાલ એવા રંગમના મુકરોગો
કરી સંગીત જેતા ઊપર સ્વાગે ધિરાજમાન થયાછે તેણે કરીને જ્યોતેવિષે મનોહર શોભા
છે; મોટા કંદલૂપણો જે શુભરામા પ્રમુખ તેના રાષ્ટ્ર કરી જ્યોતે ળીજત અનેક શ-
પ્તોનો તિરસ્કાર કર્યો છે, જ્યોતી સુવર્ણમય કાંતી છે અને કવળ પોતાના પ્રભુનું તેજસ
હોયના એવા વસ્ત્રોએ અચ્છાદિત અને મુશોભિત જ્યોતો પટલાગ છે એવાં શોભનારાં ઊંઘો
મંમન કરવા લાગ્યાં-તે સમયે અંગળ વાદના ગાંભીર રાષ્ટ્ર કરી કૃષ્ણને, ધણે દિવસે પૂર્વે થયેલો
સમુદના મંથનનોજ દનિ જાણે સ્મરણ કરાવ્યો હોયના! વળી દુહને ટકાણે સ્થાપન કરેલાં જે
રત્નો-તેનાં પ્રકાશે કરી જ્યોતે સૂર્યનાં કિરણો પુટ કર્યાં છે એવા, અને જાણે આકાશથી ભૂમિ
ઊપર ઊતરેલાં વિમાનજ હોયના! એવા રયો ચાલવા લાગ્યા. રાશીર માત્રના અવલોકનની ઈચ્છા
કરનારાં કામીપુરુષોએ મૃદુપણાએ કિચિત જ્યોતેલીઓ એવી વસ્ત્ર અચ્છાદિત રાજસ્ત્રીઓ
પાસખી મિયાના પ્રમુખમાં એસી ગમન કરતી હતીઓ. કટલાક સ્વાર, લાલરંગની પાધરીઓએ
અને કટલાક કસુંમલરંગની પાધરીઓએ, સર્વ સ્થળને નવિન સંધ્યારાગે એટલે સંધ્યા સમયના રંગ
જેવો રંગ કરતા ગમન કરવા લાગ્યા. તેમજ પોતાના દેહની શોભાએ અપ્સરાઓના સ્વરૂપને
ઊપહાસ કરનારીઓ અને દૃષ્ટિના પાતે કરી જ્યોતે કામીપુરુષોનાં ચિત્ત આકર્ષણ કર્યાં છે
એવી વારંગનાઓ, અર્ધ ઊપર એસી ગમન કરવા લાગીઓ. વળી તે સમયે અતિશય લાગનારા
વાયુએ કરી જ્યોતો પલ્લો ચંચળ થયેલા છે એવી અને જ્યોતીના આકર્ષણને માટે જ્યોતી
ઉત્કર્ષીત થયેલી હસ્તની આંગળીઓજ હોયના! એવી દુહઓ દ્રરકવા લાગીઓ. વળી વાયુએ
ઊરાઉઓ એવો જગત્સમુદાયના મસ્તક ઊપરનો સિંદૂર, તેણે કરી પિંગટવર્ણ પામેલી; તે જાણે અંગ-
ળમારતી કરવા સાડું કસુંમલ વસ્ત્ર ધારણ કરેલીઓજ હોયના? એવી દિશાઓ શોભવા લાગીઓ.
તે સમયે રાજ્યસ્ત્રીઓની કટલીક દાસીઓ ખચ્ચર ઊપર એસીને નિકળીઓ છતાં યુક્ત રહેલા જર
પુરુષોએ તે ખચ્ચરને એવાં ભડકાવ્યાં કે તેથી કરી તે ખચ્ચરો, કુંદકારા મારી ઊપર એસનારી દાસી-
ઓને માડી નાખવા લાગ્યા છતાં તે જર પુરુષો હર્ષ પામવા લાગ્યા. વળી તે સમયે સર્વ સેનાના
મથાળુને અવલોકન કરવાસાડું રાજનું દાસપણું કરનારી દાસીઓના સમુદાયે જાન ઊપર ચઢી સેના
અવલોકન કરવા લાગીઓ છતાં તે દાસીઓના સમુદાયને જોઈને કામી પુરુષોને હર્ષ ઉત્પન્ન થયો.

અહીંયાં વસ્ત્રાંચળના ઉત્કેષ પૂર્વક પુરવાસી સ્ત્રીઓએ, જાણે મૂર્તિમાન પ્રીતિના કણુજ
હોયના! એવી ધાણીએ વારંવાર વધાવેલા ધર્મરાજ અને શ્રીકૃષ્ણ-એ ખંતેય સ્થાન સ્થાનનેવિષે
હરવાસિ લોકોના આંગળીક કૃત્યોને જોતા છતાં નગરના કોદના મુખ્ય દરવાજા પ્રત્યે ગમન
કરતા હવા. તે સમયે જેમ પ્રાણીમાને દિવસે ચંદ્રોદય સમયે જતા મોટા તરંગો છે એવો સમુદ્ર,

નદીના મુખમાં પ્રવેશ કરતાં મહા સંકટતા પામે છે, તેમ સૈન્ય સમુદાય, દરવાજાથી બહાર
 ગરદી થવાથી સંકટતા પામ્યો. તે સમયે સૈન્યને જ્વાનો તે માર્ગ-ખંતે બાજુએ સ્થાપન કરી
 મહોટા મહોટા મણીઓના સમુદાયે કરી આ સૈન્ય સમુદાયની જાણ મંગળાઆરતી કરતે
 થના! એવો શોભવા લાગ્યો, તે ગોપુરદરવાજાની ખંતે તરફની બાજુએ રત્નની ભવિષ્ય
 વ્યાપ્ત થયેલું એવું તે સૈન્ય જાણે પોતાના પ્રભુના સામર્થ્યે કરી ત્રણ ઘણું થયું હોયના! એ
 શોભવા લાગ્યું. અર્થાત્; નગરના દરવાજામાં ખંતે તરફની બાજુએ રત્નખંચિત ભવિષ્ય
 પ્રતિબિંબિત થયેલું તે સૈન્ય ચાલવા લાગ્યું છતાં ત્રણ ઘણું દીસવા લાગ્યું. તે એવી રીતે
 એક તો સૈન્ય અને તેનાં ખંતે તરફની બાજુનાં એ પ્રતિબિંબ-એ મળી ત્રણ. તેમજ તે એ
 રત્નવિષે વારંચીઓના પ્રતિબિંબે કરી મિશ્રિત થયેલા એવા મણીસ્તંભ પૂતળીઓએ જ
 હોયના! એવા શોભવા લાગ્યા. પછી હળવે હળવે જેમ કવિના વદનકંમળવિવરથી કવિતારૂપ
 સ્વતી નીકળેછે તેમ પુરદ્વારથી સેના આગળ નિકળવા લાગી. પછી હોળાવથી નીચું મોકું મી
 ઉતરનારો હસ્તિઓનો સમુદાય, પાણી પીવામાટે અરણ્યમાંથી નર્મદાનદીમાં ઉતરતી વખતે
 સ્થિતિ નાનપણે પ્રાપ્ત થઈ હતી તે સ્થિતિનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો. તે સમયે મયૂરની પાંખો
 ઉત્પન્ન થયેલાં પીછોનાં છત્રોએ આચ્છાદિત થઈ નિકળનારા જે પુરુષો તે જાણે, બાળ અ
 સ્થામાં મિત્રતાએ કરી પ્રાપ્ત થયેલા જાણે કાલિંદીના જળના તરંગોજ હોયના! એવાએ
 સહુવર્તમાન કૃષ્ણ શોભવા લાગ્યા. લગભગ ખેંચવાથી જોઓએ ઊંચી ઘોક કરી મોકું નીચે
 કરેલું છે અને પોતાના સ્થાનમાંજ રહી ચાલનારા એવા અશ્વોએ માર્ગભૂમિપ્રત્યે સ્થાને
 લાગ્યા. તે સમયે વૃષભ ઉપર બેસનારી કોઈએક દાસી, વેગ કરીને વૃષભ, અધોભાગે ઉતર
 લાગ્યો છતાં તેના સ્કંધે ઊપરથી નીચે પડી ગઈ; તેથી તેનાં વસ્ત્ર શિથિળ થઈ ગયાં. તેણી કરી
 તે દાસી સેનાની ઊપહુસતાને પામી. પછી રાય આંખળી, સોપારી, પુન્નાગ, અને નાગર વગ
 એઓનો જમાં ઘણો સમુદાયછે, કેતકી, કદળી, તાડ, નાળીયેરી, એવાં વૃક્ષોએ જે વ્યાપ્ત છે
 અને જે, સમુદ્રના તરંગોએ, અનેક રત્ન ફેંકેલાં તેણે કરી સુશોભિત એવા દારસમુદ્રનો કોઈ
 તે સેનાએ સેવન કર્યો. અર્થાત્ સમુદ્ર કાંઠે પહોંચ કર્યો. જોઓની નવિન એવા સરખી
 મંત્રીએ એવાં મયૂરપીછનાં ખનાવેલા છત્રોના સમુદાયે જાણે સમુદ્રકાંઠાની વનપંક્તિનું કરી વન
 મુખ્યું હોયના! એવાં શોભવા લાગ્યાં. અર્થાત્ સમુદ્ર કાંઠાના વનવિષે જેવી શોભા, હતી તે
 મયૂરના પીછોએ ખનાવેલા છત્ર સમુદાયની શોભા હતી એ માટે જાણે તે સમુદાય, ખીલું સ
 હદ કાંઠાનું ઉપરતળ હોયના! એવું લાગ્યું. તે સેનામાં કેટલાએક રાજાનાં દેવ છત્રો હતાં. જે
 છત્રો જાણે મંદનો વિસ્તાર પામેલો વેરાન્દ, છત્રના મિષ્ટે કરી પોતાના સમુદ્રકૂળી પિતામહને જ

સાડે આવ્યાં હોયના! એવાં શોભના લાગ્યાં. તે સમુદ્ધતીરનેવિષે પ્રાપ્ત થયેલા સૈનીકોએ, કદ-
 નારા સમુદ્ધના તરંગોએ એક સ્થળે જમાવ કરેલા કેણું તુલ્ય જે મોતીઓ-તેઓની પંક્તિ-
 ઓને જોઈએ. તે સમયે સમુદ્ધના તરંગોનેવિષે પ્રતિબિંબિત થયેલા સેનામાંના હસ્તિઓને
 સેનામાંના હસ્તિઓએ જોઈને. “તે અમારા શત્રુઓ છે” એવી બુદ્ધિએ સમુદ્ધના તરંગો
 પ્રત્યે દોડનારા હસ્તિઓને મહાવલોએ મહા સંકટ કરી રોધન કર્યા. સમુદ્ધે પણ પોતાની
 પાસે પ્રાપ્ત થયેલા તે લોકોને, કટલાકને નાગરવેશનાં પાને કરી, કટલાકને નાળીઝરીનાં શ્રીકૃષ્ણ
 સમર્પણ કરી, કટલાકને કંકોળના સમર્પણ કરી અને કટલાકને યજ્ઞાયચીના સમર્પણ કરી આ-
 તિથ્ય કર્યું. ત્યાં સમુદ્ધના ઉપવનમાં ઉત્પન્ન થયેલા સર્પ, આંખળાં અને વંશાંકુરદિક
 પદાર્થો, કટલાક લોકોએ આણીને શ્રીકૃષ્ણને પ્રીતિપૂર્વક સમર્પણ કર્યા. અને તેમજ નાના પ્રકાર-
 નાં દેશોમાં ઉત્પન્ન થનારા નાના પ્રકારના ઘણા પદાર્થોનો વહાણવદીઓએ શ્રીકૃષ્ણને નજરાણો
 કર્યો. તે સર્વે પદાર્થે શ્રીકૃષ્ણ, ધર્મરાજને નજરાણો કરતા હતા. તે સમયે કેતકીના સુગંધકરી
 સુગંધ યુક્ત અને સમુદ્ધના તરંગો ઉપરના સંચાર કરી શીતળ થયેલા એવો સમુદ્ધસંમંધીવાયુ,
 મધાનુ કાળના મૂર્ચકિરણના તાપને નારા કરતો હતો. વળી તે સમયે ત્ર્યંબકપણે દોડનારા
 તરંગોએ કરી, જળમાં સંચાર કરનારા મચ્છ ક્રમોદિક જળજંતુઓ શોભના લાગ્યા. એ જળ-
 જંતુઓ તેજ પોતાનું સર્વ સૈન્ય-તે સૈન્ય સદૃવર્તમાન બહુ તે સમુદ્ધપણ કૃષ્ણની સ-
 હાયતા કરવા માટે નિકળ્યો હોયના! એવો દેખાવા લાગ્યો. એમ જતા થકા અતુકને
 તે સમયે સમુદ્ધકાંધ ઉપરના ઉપવનનું જે સૌંદર્ય તેને વિષે સંપર, અને યુદ્ધને માટે આગળ
 ન બનારા એવા વીરોને બહુ આકર્ષણ કરતો હોયના! એવો, અને શૂરપુરુષના શ્રમને દૂર
 કરનાર, શ્વાન મિશ્રિત લીલાવર્ણનાં તુલ્યોએ યુક્ત અને યુદ્ધ કરવા સાડે બહુ સેનાની રાધે
 આવવા માટે સિદ્ધ થયેલા આ મેધજ હોયના! એવો રૈવતક (ગિરનાર) નામક પર્વત સેનાએ
 આગળ જોયો. વહુનારા પાણીના પ્રવાહના ખળખળાટ શપ્થ કરી જનો અંતભાગે શપ્થ યુક્ત
 છે; એવી ચક્રાઓ જને વિષે છે; અને પ્રકૃષ્ઠિત થયેલાં મહિષા, અશોક, ચંપક અને આશ્ર
 પ્રમુખ વૃક્ષોએ મિશ્રિત, તથા જમર સમુદાયના કિલ્લન પ્રકારના ગાયત્રીની સંગતિ કરનારે એનું
 તે પર્વતની તળેટીનું ઉપવન-તેણું સૈન્યને સનુદ કાંધના વનની શોભાને વિરમણ કરાવી. તે
 જોઈ તત્કાલ જને વિષે સૈન્યના લોકોની કામના અંકુશિત થયેલી છે, એવા તે રૈવતકપર્વત ઉપર
 નિરાંકપણે કીધ કરવા માટે શ્રીનમિતું મન ધ્યેય કરતું હતું. પછી ગંડરીયનું અનિકમન
 કરનારા એવા હસ્તિઓએ તથા વન કરતાંપણ અતિ ઊંચ હોયથી વનનું અનિકમન કરનારી જની
 દબાઓ છે એવા ર્ષાઓ, તથા હરણના સમુદાયનું અનિકમન કરનારા અર્ધાંતુ હરણના જેવી

જેઓની ગતિ છે એવા અને સમુદ્રના તરંગો સરખા ચંચળ એવા અશ્વોએ અને આકાશની સંખ્યા કરનારી તથા પર્વતના શિખરોનું અતિક્રમણ કરનારી ધૂળયુક્ત થએલી એવી પાયદળ સેનાએ અર્થાત્ તે સેનાના ગમનથકી જે રજ ઉડે છે તે રજ કરી આકાશ અને પર્વતનાં શિખરો પણ પહોંચી રહ્યાં છે, એ રીતે એ ચાર પ્રકારની સેનાએ અતુકમે તે રૈવતકપર્વત પણ અતિક્રમણ કરી પછી શત્રુનાં સ્થળોને ઊંડ કરતો અને સરોવરની શોભાને લૂંટતો એવો તે ઉદ્ધત સૈન્યસમૂહ ખૂબ દૂર નિકળી ગયો. અતુકમે ઘણી પૃથ્વીનું અતિક્રમણ કરી “શત્રુથી આપણને દુઃખ પ્રાપ્ત થઈ એવું જોઈ મનમાં કિંચિત્માત્ર પણ આણ્યું નહીં એવી તે સેના, દશાણુદેશમાં આવી પહોંચી ત્યાં સેવકલોકોએ ધર્મરાજ અને કૃષ્ણ એઓને ઘણા પ્રકારનો ઊપલોગ કરવા માટે સુંદર મેઘ મહોલ તંબુઓ, જૂદા જૂદા નિર્માણ કરી સમર્પણ કર્યા. ચોપદાર, લાલદાર અને પહોરદાર એઓએ નિરોધન કરેલા અને તંબુની બહારની બાજુએ પડદાઓએ આચ્છાદિત કરેલા એ પટમંડપ, રાજ્યસ્ત્રીઓને માટે તે તંબુની આસપાસ કર્યા. પછી જોઈ પોતાના બાહુપરાક્રમે કરી શત્રુઓને નષ્ટ કર્યા છે એવા બળરામ સહિત સર્વ રાજાઓના યથાસ્થાને કરી શોભાયુક્ત એવા નિવાસ થવા લાગ્યા. તે પછી તે દિવસના ત્રીજા પહોરે પડંગનેવિષે વિશ્રાંતિએ કરી જોઈ શ્રમ નષ્ટ થયો છે, એવા ધર્મરાજપ્રત્યે કોઈએક દ્વારપાળે આવી વિનંતી કરી કે “હું દેવ, તમારી માદ્રિ માતાના સહોદર, અને મદ્રદેશને આનંદના કરનારા જોઈ સાક્ષાત્ ચંદ્રજ હોયના! એવા, અને કલ્યાણકારક જેમનું પરાક્રમ છે એવા રાઘવરાજ, તમારા દ્વારમાં આવી ઉભા રહ્યા છે.” એવું તેણે લાપણુ સાંભળી ધર્મરાજ, તે દ્વારપાળને, “મહાવેગે રાઘવ રાજાને અંદર પ્રવેશ કરાવ.” એવું કરી બંધુસહિત ઝટપટ કેટલાંક હુલાં શાઘવરાજની સામે ગયો. એટલામાં, જેને દ્વારપાળે હસ્તાવરણ બંધ (હાથનો ટેકો) હીંચું છે એવા સન્મુખ આવનારા મદ્રદેશના અધિપતિ રાઘવને, ધર્મરાજ આગ્રિંગત કરતા હતા. પછી યથાચોગ્યપણે ઉદ્ધતપણાસહિત અને મનોહરશીલ એવા આગત સ્વાગતના રાખ્દો, પિતૃકુળમાં ઉત્પન્ન થએલા અને માતૃકુળમાં ઉત્પન્ન થએલા સર્વ લોકોએ ઊચાર્યા. તે સમયે પ્રતિપક્ષવ્યુક્ત એવા આનંદે અંકુરિત થએલા ધર્મરાજ, પોતાના આસન જેવા બીજા આસન ઊપર તે રાઘવરાજને બેસાડતા હતા. પછી જેને મહા આનંદ પ્રાપ્ત થયો છે એવા ધર્મરાજ, તે રાઘવરાજને સર્વ કુટુંબોમાંના મનુષ્યોનું પ્રથમ પ્રથમ નામ યદન દશાણ વર્તીનો પ્રદક્ષ કરતા હતા. તે સાંભળી મદ્રાધિપતિ રાઘવરાજ લાપણુ કરતા હતા.

રાઘવ—સર્વ જ્ઞાતના કલ્યાણકારક તમારા સરખા જેના ભાણે છે તેનું મદન કલ્યાણ છે. સર્વ જ્ઞાતને પાવન કરનારી એવી ડુંતી અને માદ્રિ મારી બેહુનો છે; જેઓની મંજુ નિમે કરી ગંગાનદી પણ પોતાને પુકતા માને છે. અર્થાત્ તે કોઈ ગંગાનું દર્શન કરે; દિવ્ય મં

માના જળમાં આવી સ્નાન કરે તેઓ જેમ પવિત્ર થાય છે, તેમ કૃતી અને માદ્રિનું પણ જે કોઈ દર્શન કરે તેપણુ પવિત્ર થાય છે; -તેણે કરી ગંગાને પવિત્ર કરવાના કામને કૃતી અને માદ્રિનાથી પુક્તિ મળે છે; એવું ગંગાનદી માને છે. પરંતુ આરે તમને કાંઈક કહેવું છે, પણ તે કહેવા માટે મને લજ્જા અટકાવે છે; તથાપિ તમે જો ખિન્ન ન થાઓ તો હું કાંઈ બોલું તો તે માટે ભાપણુ, સ્વપ્નનાં પ્રેમે કરી શ્રવણ કરવાને તમે યોગ્ય છો. પૂર્વ તમે યુદ્ધને વિષે આમંત્રણ કરવા સાથે મારી પાસે દૂત મોકલ્યો હતો, પરંતુ તે દૂતના આવ્યા પહેલાં પૃથ્વીને વિષે મંદ્ર એવો મુયોધન, નાનાં પ્રકારના ભક્તિયુક્ત વચનોએ કરી, તમારી સહાયતા કરવા માટે આવવાનો મને અટકાવ કરવા લાગ્યો; અને તે સમયે “યુદ્ધને વિષે તને સહાય કરવા આવીશ” એવું એ દુર્યોધનને મેં કહેલું છે; તે મારા વચનને અન્યથા કરવા માટે સાંપ્રતકાળે હું સમર્થ નથી. જે પુરૂષની વાણી, ઊચ્ચાર થયા પ્રમાણે નિર્વાહ કરીને શોભનારી નથી તે કવો માણસ? અર્થાત્ તે નિંદ્ય છે. જેની કાંતિ નિરંતર રહેતી નથી; તે મણી શાનો? અર્થાત્ તે પાપાણુ તુલ્ય સમન્વો; એ માટે હું મુગ્ધ, પાસેની સેના છોડીને કેવળ આ પ્રમાણેનું માટે વૃતાંત તમને કહેવા માટેના હું અધિષ્ઠાં આવ્યો છું. એવું રાઘવરાજનું ભાષણુ શ્રવણ કરી ધર્મરાજ બોલ્યા.

ધર્મરાજ—હું મામા, એ તમારું બોલવું અયોગ્ય શું છે? દુર્યોધન પણ તમારો ભાણુ નથી શું? તો તમોને જ્યો હું છું તેવોજ તે પણ છે. એ માટે તમે કાંઈ લજ્જા પામશો નહીં; અને સત્વર દુર્યોધનની લાણી જાઓ; અને તમે આપેલા કિંટકર્ષને તે દુર્યોધન પામો.

એવું ભાષણુ કરી અંજતરિણુ ધર્મરાજ, જેની મહા ઔદાર્યે કરી સ્વાગતા કરી છે એવા રાઘવરાજને પ્રયાણુ કરવા માટે અતુમોદન દેતો હવો. પછી તે રાઘવરાજ, કૃતીને પગે લાગી ત્યાંથી નિકળી ચાલ્યો. તેની પછવાડે ગમન કરનારા એવા જે નંદુળ અને સહદેવ; તે બંને સ્વચ્છંદપણે તે રાઘવરાજ પ્રત્યે એવું બોલવાં લાગ્યાં કે “હું મામા, તમે અત્યંત યોગ્યપણા રહિત આ વાત કરી. કોઈએક પ્રસંગે જ્ઞાતાપુરૂષોની પણ યુદ્ધિ ધણું કરી મોહ પામે છે. આવી તમારી પ્રતિજ્ઞાએ અમારી માદ્રિમાતા, લજ્જાના ભારે કરી નમ્ર થએલા મસ્તકને લોકોમાં કવી રીતે ઊંચું કરશે? અને બીમસેને કૌરવોને મારતાં છતાં તેમનો આશ્રય કરનારા જે તમે—તે તમારા દુર્થશ કરી મસિત થએલા અમારા મુખને અમે પણ ધર્મરાજને કવી રીતે દેખાડશું?” તે સાંભલી રાઘવરાજ બોલ્યા કે “હું વત્સ, નંદુળ સહદેવ, આ સમયે જે તમને ઈજા હોય તે બોલો; એટલે હું મારી બોલેલી વાણીનો નિર્વાહ કરતાં છતાં તે તમારા ભાષણને પણ સિદ્ધ કરીશ.” તે સમયે નંદુળ સહદેવ બોલ્યા કે “હું મામા, વારંવાર યુદ્ધને વિષે કર્ણના ઊત્સાહનો લંગ કરવા માટે તમે યોગ્ય છો” એવી તે નંદુળ સહદેવની વાણી માન્ય કરી, જેને મોટી લજ્જા સ્ફુરણ પામી છે, પરંતુ તે

વાણી સિદ્ધ કરવા માટે ઊપાય જાણનારો એવો મદ્રાધિપતિ રાઘવરાજ ત્યાંથી ગમન કરે છે.
 ત્યારપછી બીજા દિવસે પ્રાતઃકાળે, સર્વ સ્થળે પ્રસરનારો અને જનવિષે અતિ મનુષ્ય
 વાદ્યોનો શબ્દ છે એવી અને જ માર્ગમાં જતાં થકાં વચમાં આવનારા ક્ષેત્રના સમુદાયને અત્યંત
 ભયંકર છે; અર્થાત્ ક્ષેત્રોના સમૂહનો નાશ કરનારી એવી તે સેના, કુદક્ષેત્રપ્રત્યે જ્યાં માટે પ્રસર
 કરતી હતી. તે સેના, પૃથ્વીથી ઉત્પન્ન થયેલી રણુના સમુદાયને દિશાઓને વિષે ફેંકનારી,
 પ્રાશન કરનારી, કિંવા સર્વ દિશાને એકત્ર કરનારી અર્થાત્ ધૂળના સમુદાયથી કોઈ પણ સ્થિતિ
 સ્પષ્ટ દેખાતી ન હતી તેથી કવિએ એકત્ર કરનારી એમ કહ્યું. એવી જ સેના તે અત્યંત કુદક્ષેત્ર
 પાસે ગમન કરતી હતી. પછી વિસ્તાર પામવાથી સુંદર એવા તે સરસ્વતી નદીની પાસેના પ્રદેશ
 ધર્મરાજ અને કૃષ્ણ-એઓ નિવાસ સ્થાપન કરતા હતા. અર્થાત્ તંયુઓ ઊભા કરાવી તે
 ઊતર્યા. તે સમયે સર્વ સામાન ઊંઘેઊપર લાદેલો હતો, તે નીચે ઊતારવા સાડાં ઊંઘના પાક
 કોએ નીચે ખસાડવા માટે મૂચના કરેલો ઊંઘ સમુદાય, અહીંયાં તહિંયાં ફરીને અને પોતાના
 ચંચળ મુખોએ ઊંચસ્વરે આક્રોશ કરવા લાગ્યો. તે સમયે અસ્વારોએ તે સરસ્વતી નદીની કાંઠા
 અને ઊઠકના બિંદુઓએ પક્ષળેલી એવી વલુનેવિષે મોટા કૌતક કરી અથો ફરવ્યા. તે સમયે
 કૃષ્ણના તંયુની પાસે ઘણું ઊંચે ગરજના ચિન્હયુક્ત એવી દ્વજને અવલોકન કરી સર્વ સૈનીક
 લોકોએ મર્યાદા પ્રમાણે પોતપોતાની નિવાસભૂમિઓ સ્વિકારી. અને તે સમયે કોમળ
 તૃણોએયુક્ત અને શક્ટવ્યૂહ વેશિત એવા અન્ય પુરૂષોના રહેવાના ભૂમિભાગને પ્રથમ આવેશ
 પણ અન્ય પુરૂષો ન સ્વિકાર કરતા હતા. અર્થાત્ વહેલા આવેલા કે મોડા આવેલા પણ પોતા
 પોતાની મર્યાદા પ્રમાણે જ જોને સારી અથવા નહારી જ જગ્યા મળી તેણે ત્યાં જ નિવાસ કર્યો. એ
 પ્રમાણે ફેલીક સેનાએ પોતપોતાના મુકામની વ્યવસ્થા કરી અને ફેલીક સાધારણ સેનાના લોકોએ
 જનવિષે શીતળ હવા છે એવા સરસ્વતીના કાંઠાઉપર સર્વ દેકાણે રહેનારાં વૃક્ષોનો “હું અહિંયાં
 ઊતરું છું, હું અહિંયાં ઊતરું છું” એવું બોલીને આશ્રય સ્વિકાર્યો. પોતાના વાહનના લંગાકે
 કરી પાછળ રહી ગએલા ફેલીક સૈનીકો ત્યાં આવી ઉત્તમ વાસ પ્રાપ્ત થયેલા અન્ય સૈનીકો
 પ્રત્યે અવલોકન કરીને પોતાને ઊતરવાની જગ્યા જોવા માટે અહીં તહીં ઘણા વખત મુઠી સંચર
 કરતાં છતાં શોધવા લાગ્યા. તે સમયે જ્યોતે ખજૂરમાં લાલ થવા માટે લોભ સ્ફુરણ પામે છે.
 અને “હું પ્રથમ, હું પ્રથમ” એવા હેતુએ ગાળ્યાર કરનારા, એવા વણિકલોકોએ મહા વજ્ર કરી
 પાદમંડપનો વિસ્તાર કર્યો. સરસ્વતીના તરંગોના સમુદાયનેવિષે સંચાર કરી શીતળ થયેલા
 એવા સમુદાયે જ્યોતના પરમેશ્વર પાન કર્યું છે એવીઓ, વૃક્ષોની છાયામાં ઊંચનારીઓ અને
 જ્યોતનાં વજ્ર અસ્થિર થઈ ગયાં છે એવી મોટા લોકોની સ્ત્રીઓ પણ મૂર્ખ લોકોએ જોતા

મનમાં આપી. આપાત, તે સ્ત્રીઓને એવી અવસ્થામાં લેઈ, “કે આવી સ્ત્રીઓ આપનું હોય
તો સાફ” એવી રીતે મોહિત થયા. શ્રમરહિતપણે અત્યંત પ્રાશન કરેલું શત્રુઓના યશસ્વ
દૃષ્ટ સરખું હોયના! એવું સૌમભાગથી નિકળેલું દેણ તે સંખંધી ને ઊદક-તેણે કરી નિન્દિત
થએલા એવા અશ્વો, તેમના પ્રિય ખાસદારોએ મંદના કિંમતો સરખા વચ્ચે એવા, સરસ્વતીની
વેળુના અધ્યપદેશમાં દેરવ્યાં. તે સમયે ત્રિવિધ વિચિત્ર ઝૂલો, અંધારીઓ અને પ્રસરતરણાદિક
જેઓની ઊપરથી ઊતરી નાખ્યાં છે એવા હસ્તિઓ, તે જેઓની ઊપરથી મૂળરહિત વૃક્ષો
ઊપરી નાખ્યાં હોય એવા પવંતો સરખા શોભવા લાગ્યા. એટલામાં કોઈએક મદોન્મત્ત હસ્તિ કે
જને ભાગેનેવિષે થએલો શ્રમ વિસાર્યો નથી એવો તે પોતાની આસપાસ સંચાર કરનારા મા-
હાવતની ઉપર શેષ કરવા લાગ્યો છતાં મહાવતે કોઈપણ પ્રકારે તેનો પ્રતિયેષ કર્યો. વળી તે
સમયે બીજાં કોઈ એક હસ્તિ, ભાગેનેવિષે શ્રમે કરી તપ્ત થએલા શરીરને, નૂતન મુકતાદ્વજ
સરખા શોભાયમાન એવા મૂંઢ સંખંધી પાણીના ઘિંદુઓએ યથેચ્છ સિંચન કરતો હયો. તે સ-
મયે મદોન્મત્ત એવા હસ્તિઓ, મહાવતોએ સૈન્યથી પણ દૂર સીધા, કારણ, કોણ નિપુણ પુરૂષ,
મદોદ્વતને પાસે સખશો! અર્થાત્ કોઈ સખશો નહીં. કેટલાક મદોન્મત્ત ગગ્ગ હતા તોપણ તેઓ
મહાવતોને પીછા કરવા ન પાવ્યા. કારણ, મોટા પુરૂષને મદ પણ નિરાંકપણે કંચકે કલ્પન કરતો
નથી. કોઈએક મદોન્મત્ત ગગ્ગ, અત્યંત હસ્તિપ્રત્યે યુદ્ધ કરવામાટે કોપે કરી સંચાર કરતો
છતાં મહાવતે અંકુશ કરી તેલું નિચારણ કર્યું; પરંતુ તે નિચારણ કરનારા આહાવતને ધ્રુજાવવા
લાગ્યો. તે સેનામાંનાં કેટલાક અશ્વો, હણહણાટ શબ્દ કરી સૂર્યના અશ્વને હાસ્ય કરતા છતા
પાણીમાં ચિહાર કરવાસાફ સરસ્વતીનદીપ્રત્યે ઊતરવા લાગ્યા. કોઈએક અશ્વશ્રેષ્ઠ, જળ પ્રાશન
કરવાસાફ પાણીની પાસે આવ્યો છતાં અકસ્માત ઘોડીને જોઈ અશ્વાર રહિત હોવાથી સુખમા-
નમોરો હોઈને કેદક પાન વીસરી નહીં હણહણાટ શબ્દ કરી મહાત્વરાએ ઘોડીની પાછળ દોડવા
લાગ્યો. તેમજ કેટલાક અશ્વો, નદીના પાણીના કાંઠાનેવિષે યજ્ઞાત્કારે, દાંતનાયોગે કરેલું, ચર-
ણનાયોગે તાડન કરવું અને ઊંચસ્વરે હણહણાટ કરવો ઇત્યાદિકે કરી ભયંકર એવા પરસ્પર કેસહ
કરવા લાગ્યા. તે સમયે નદીના પાણીમાં સ્નાન કરી બહાર આવ્યા છતાં ઊદકઘિંદુના સમુદાયે
કરી, જેઓનાં શરીર આચ્છાદિત થએલાં છે એવા કેટલાક અશ્વ શ્રેષ્ઠો જણ મુકતાદ્વજોએ જેઓ-
નાં પક્ષાણુ મુરોભિત એવા અશ્વોજ હોયના! તેમ શોભવા લાગ્યા. તે સમયે જેઓએ જોનારા
લોકોને દૂર કાઢી મૂક્યા છે એવા મહાવતોએ, ક્રોધયુક્ત એવા હસ્તિઓને, જળકીડા કરાવવા સાફ
જળમાં પ્રથક પ્રથક પણ દૂર સીધા. તે સમયે મદોદ્વતને અત્યંત આરનારા એવો કોઈએક ગજેન્દ્ર તે
સરસ્વતીના દહાને, જેવી રીતે સમુદ્રને મંદરાચળ મથન કરેછે તેવી રીતે યથેચ્છ હોળવા લાગ્યો.

એટલામાં જ કોઈએક ગજ નદીનાં કમળોને તોડીને પોતાના મુખમાં ધારણ કરી પોતાની મુખે
 અહીં તહીં ફેરવતો થકો નિર્ભયપણે નદીને ઢોલ કરવા લાગ્યો. કોઈએક હસ્તિ, પોતાના જમણે
 ઊંચે ઉંચા ડેલા સ્થૂળ એવા મસ્તક મંડળ સંબંધી જાણે મોતીઓ જ હોયના! એવા સૂઝે કરી ઊંચે ઉંચે
 ડેલા પાણીના ણિંદુઓએ પોતાના દેહને સિંચન કરતો હતો. તે સમયે નદીના તરંગોના સખેડી
 નદીમાં પ્રાપ્ત થએલા સમુદ્રના તરંગો જ હોયના! એવા નદીના જળમાં નિમગ્ન થનારા હાથીએ
 અત્યંત શોભવા લાગ્યા. તે સમયે પાણીમાં સ્નાન કરી બહાર પડનારા હસ્તિઓએ, યદે પા-
 ણિત થઈ બહાર નિકળનારા અંતર્ગત પર્વતોએ જમ સમુદ્ર શોભે છે તેમ તે નદીનો ધરો શોભા
 લાગ્યો. તે સમયે હસ્તિઓના મદે કરી વ્યાપ્ત થએલી એવી સરસ્વતી નદી સર્વ સેનાએ સેવન
 કરી તે જાણે સર્વજનોએ પોતાનાં પાતક દૂર કરવા સાડ સેવન કરેલી યમુના નદી જ હોયના તેમ
 સરખી શોભવા લાગી. કોઈએક મદોન્મત્ત ગજના મદોદક કરીને કાદવ યુક્ત એવા નદીના
 તીરને બીજે કોઈએક ગજએક કોપથી દંત કરી ઉત્પાતન કરવા લાગ્યો. તે સમયે ગજના
 ભયે કરી પતન પામનારી કોઈએક રાજ્યવલ્લભા સ્ત્રી, લોકોના સાધુવાદ સહિત પતિના આશિર્વાદને
 પામી. કટલાક હારોહાર બંધન કરેલા અને કશાયુક્ત પુચ્છે કરી શોભનારા એવા અશ્વેષ્ટ
 પુચ્છરૂપ ચામરે કરી જાણે પોતાના પ્રભુની લક્ષ્મીને ચામર કરતા હોયના! એવા શોભવા લાગ્યા.
 જઓના ખૂર ચલન પામે છે, જઓની નાશિકાઓ સ્ફુરણ પામે છે અને શબ્દ યુક્ત
 એવા કંઠના આભૂષણોના શબ્દ જઓના મોઢા છે એવા કટલાએક અશ્વોએ મોઢા આગળ
 રાશી કરેલા યવ ભક્ષણ કર્યા. તે સમયે ધર્મરાજ અને કૃષ્ણ-જઓના નિવાસ સ્થળની
 આસપાસ કોમળતૃણોએ યુક્ત એવા વૃક્ષોને વિષે બંધન કરેલા હસ્તિઓ, જાણે, સ્વામિ,
 પ્રધાન, મિત્ર, કોશ, રાષ્ટ્ર (દિશ) દુર્ગ (કિલ્લા) બળ (સૈન્ય) એવા સપ્તાંગે યુક્ત એવી પોતાના સ્વા-
 મિની રાજ્યસંપત્તિને રાત્રના પરાક્રમથી પ્રાપ્ત થએલો જે સંતાપ-તે અત્યંત નાશ કરવા માટે જ
 હોયના! તેમ ગંડસ્થળાદિક સાત અવયવથી મદ શ્રાવ કરનારા એવા શોભવા લાગ્યા. તે સમયે
 હસ્તિને જે વૃક્ષે બંધન કરેલો છે તે વૃક્ષ, હસ્તિના શરીરના ચાલને કરી પતન પામનારા પુષ્પોએ
 કરી તે ગર્જનની ઊપર હર્ષે કરી જાણે પુષ્પ વૃદ્ધિ કરતું હોયના! એવું શોભવા લાગ્યું. કોઈએક
 મહાવતે નાના પ્રકારના ઊચ્ચારેલા સીતકાર અને શબ્દો-તેણે કરી સૂચના કરેલો એવો ગર્જન
 દિવિત આદરે કરી પોતાની પાસે સ્થાપન કરેલા ઘાસના પૂજાને સૂઝે કરી, જેને વિષે કણું એવો
 પંખો છે એવા ગંડસ્થળ ઊપર આણીને વારંવાર તે ઘાસના પૂજાને રમાડતો થકો પછી ગંડસ્થળ
 ઊપર તેને છોડીને દંત ઊપર દાણ ભર રાખીને ભક્ષણ કરતો હોય. તેમજ કટલાક ગર્જન
 ધમ્ધારહિત પણેજ દાણા વિગેરે ભક્ષણ કરાવનારા પુરુષોએ આપેલો પિંડ સ્વિકાર્યો. જઓનો

મહોદય મહિમા છે તે પુરૂષો સર્વ પદાર્થ રચિકાર કરવામાં નિરૂપેદિ હોય છે. તેમજ, નદીને વિષે સ્નાન કરું છતાં ગૌરવાયું થયેલા એવા નદીની તીર સંચાર કરનારા કૃષ્ણાચ્ચક વૃષભો, ચંદ્ર સરખા સ્વચ્છ અને અસ્થિર એવા દેહુનો જાણી સમુદાયન હોયના! એવા શોભવા લાગ્યા. તે નદીની તીર ઊપરનું કોમળ તુણીએ ચુકત એવું મોટું મેદાન, સંચાર કરનારા સ્વેતશર્ણુના વૃષભ સમુદાયે કરી રોકેલો ચંદ્રોએ સુરોભિત એવા આકાશ સરખું શોભવા લાગ્યું. કૃષ્ણાચ્ચક એના સંબંધી બળદો “અમારી સેના સરખી બીજા કોઈની સેના છે! જો હોય તો અમે તે સેનાનો નાશ કરી નાખીએ” એવા આવેશો કરીનેજ જાણી હોયના! તેમ નદીના તીરનું પોતાના સિંગામાંઓએ કરી ઉત્ખાતન કરવા લાગ્યા. તેમજ કૃષ્ણાચ્ચક રમણ કરવાની ધ્રુવ ધારણ કરનારી કોઈએક ગાયની પછાડ મહાવેગે ગમન કરનારા સાંદીઆઓનું પરસ્પર થનાડું જે યુદ્ધ-તેને જોનારા કોણ પુરૂષને નેત્રોત્સાહ પ્રાપ્ત થયો નહીં? અર્થાત્; તે સાંદીઆઓનું પરસ્પર મુક્ક થતું જોઈ જોનારા સર્વ લોકોને નેત્રોત્સાહ થયો. તે સમયે જોઓએ ઊંદકે પ્રાશન કરેલું છે એવા ઊંદોની પંક્તિ, સારવાનોએ કરીસદિક વૃક્ષોના સમુદાયે કરી સુંદર એવા વિશાળ જંગલ પ્રત્યે લીધી. ત્યાં કોઈએક ઊંદ, ગજાદેવની મૂંઢે આક્રમણ કરેલા પોતાના દેહને, તે હાથીનો કર્ણ પોતના દાંતે મહણ કરી છોડવતો હવો. અર્થાત્ હાથીએ ઊંદના દેહને મૂંઢવતી પ્રહાર કર્યો ત્યારે ઊંદપણુ તે હાથીના કર્ણને દાંતવડે બંધ કરી ભર્યું. તથી કરી હાથીએ તે ઊંદને મૂકી દીધો. સારંગી; અદ્વપમળી પુરૂષનું પરાક્રમ પણ કુળદાયક છે. તેમજ સેનામાં સંચાર કરનારા લોકો, માર્ગ સંબંધી શ્રમનો નાશ કરનારું, અને આનંદકારકકમળનીના સંમુદાયેકરી સુરોભિત એવા નદીના પાણીમાં યથેચ્છ સ્નાન કરવા લાગ્યા. તે સમયે જલમધ્યે સ્નાન કરનારી કૃષ્ણી સ્ત્રીઓની નાભીઓ સરસ્વતી નદીના જળને વારંવાર પ્રાશન કરતી છતીઓ સ્ત્રી સમુદાયેવિષે સ્થાપન કરેલા મંદરાચળ પર્વતની ગુફાઓ સરખીજ હોયના? એવી જાણ કરી પૂર્ણ થવા લાગીઓ. કૃષ્ણાચ્ચક પુરૂષો, તાપનો નાશ કરવાસાટે નદીના જળમાં પ્રવેશ કરતા હતા, એટલામાં પાણીમાં સ્નાન કરનારી કોઈએક સ્ત્રીને જોઈ દૂરી કામે કરીને અત્યંત તાપ પામવા લાગ્યા. કૃષ્ણાચ્ચક પુરૂષો, પરસ્પર અત્યંત પ્રેમચુકત એવા ચક્રવાક પક્ષીનાસંયોગને જોઈને શ્રમને વિસરી જઈ સરસ્વતીની વળુમાં ધણીવાર ઊભા રહ્યા. કૃષ્ણાચ્ચક પુરૂષો, પતિની વારંવાર પ્રાર્થના કરનારી હંસાણીને જોઈને નિંદા સહિત તેના સ્ત્રીપણને વારંવાર નિંદવા લાગ્યા. અર્થાત્, સ્ત્રીપણ પ્રાપ્ત થયું છતાં પતિની વારંવાર પ્રાર્થના કરતાં છતાં પતિ અવતુળ ન થવાથી અરે ધિક્કાર છે સ્ત્રી પણને એમ કહી નિંદા કરવા લાગ્યા. અહિંયાં કૃષ્ણીક, જમરીઓના ગાયને કરી અને સારસપક્ષિણીના શબ્દ શ્રવણ કરી જોઓના કાન આકર્ષણ કરેલા છે એવી હરિણાદિ સ્ત્રીઓ, તે સ્થળેજ અવ્યવસ્થિતપણુ રહેતી હવીઓ.

કોઈએક સ્ત્રી, સ્વચ્છ ઊઠકના પ્રારાત્ર કરી, બીજી કોઈ કમળ ડાંડના કંકણ કરી તેમજ
કોઈ કમળ પુષ્પના કણ લૂપણ કરી નદીને કંપાયમાન કરતી હવીઓ. અર્થાત્ કોઈ સ્ત્રી
પ્રારાત્ર કરી, કોઈ સ્ત્રી કંકણ કરવા સાદું નદીનાં કમળોના ડાંડના તોડવે કરી અને કોઈ કમળ
સાદું કમળના તોડવે કરી નદીના જલને કંપાયમાન કરતી હવીઓ. જેઓની લક્ષ્મી સ્ત્રીઓ
નિર્મળ થયે છે એવી કુટલીએક સ્ત્રીઓએ નદીના તીરનેવિષે કેતકી વૃક્ષાદિકના ફળવનમાં
પોતાના પ્રિયની પ્રાર્થનાને સદ્ગણ કરતી હવીઓ. તે વળુનેવિષે સ્ત્રીઓનું ગમન અને હૃદય
ઓનું ગમન એ બંનેમાં ઊપમાન (જે વસ્તુની ઊપમા દેવાની તે વસ્તુ) કોણ અને કયમ
(કયમા દેવાને જે યોગ્ય તે) કોણ? તે જાણવા માટે કોઈપણ સમર્થ થયું નહીં. તે સમયે
સ્ત્રીના કાંઈ ઊપરનાં વૃક્ષો અને સંપૂર્ણ સૈનીક-એઓ મળીને દ્વળ અને પુષ્પ કરી કુણ
ધર્મરાજનો સત્કાર કર્યો. અર્થાત્, દ્વળ અને પુષ્પ એ બે પદાર્થો વૃક્ષોના, અને તે
આપનાર સૈનીકો મળી બંનેએ સત્કાર કર્યો. પછી ખંભૂર, નારંગી, ફેરીઓ, જાંબૂ અને
એઓએ કરી મુરોશિન. મોગરો, માલતિ. મહિ, ચંપક અને અરોક-એઓના યોગે કરી
પદ્મક, અને સાંભળનારઓને ઉન્મત્તપણું દેનારી અર્થાત્ કોકિલનો રાજદ સાંભળનાર
કામી પુરોને ઉન્મત્ત પ્રાપ્ત થાયછે. એવા કોકિલાનાં નાદે કરી યુક્ત, ચિત્તને હરણ કરનાર
એવા હાનિ પસીઓના રાજદે કરી યુક્ત, અને જે દેહાણે જમરાઓના ધ્વનિ પુટ થયે
એવા સરસ્વતી નદીના કાંઠાનેવિષે સાયંકાળે, જેઓની સાથે અનેક લૂપણોએ કરી સહિત એ
અતિ અદ્ય મિત્રો છે: એવા કુણ અને ધર્મરાજ, સૂર્યના ઉચ્ચેથી નામક અદ્યની કીર્તિ
હરણ કરી છે એવા જિંવા અદ્યો ઊપર એમી તે તે દ્વળ પુષ્પ હાથમાં લઈ કીડ કરતા હતા. પછી
સૂર્યના પ્રથમ પાણેમાં અરહત પ્રતિમાની પૂજાદિક ક્રિયા કરીને સુખાસીન છતાં જેઓને કિં
સંમીતમાં મનુર એવા પુરોએ આનંદ ઉત્પન્ન કરાવ્યો છે, જેઓના ચરણકમળનામની કાંતી, જે
છે તે નમન કરનાર અને ત્વરાએ યુક્ત એવા મંડળીક રાજઓના સુદરનેવિષે સદેનામ મળી
એવા કિરણોએ યુક્ત પામતી છે. સૂર્યમય અનેક લૂપણોએ કરી જેઓની કાંતી અદ્ય
એવા રાજોએ અને પાણોએ જેઓનો સમિપમાં સેવન કર્યો છે, એવા કરવા માટે અગિય
આગે હોયતાં એવા દુતેએ ચારણ દેવતા સાલમાનિક-ઓના કિરણ સમુદાયે દુરથી અગે
ઉત્તરે જેઓના દેહો, જેઓ. મણાઓના કાંતિમંડળને લેખે અત્યંત પ્રાર્થના કરે એક એવા કોઈ
પદ્મ નદીનિ મનુર મુરોશિન એવા મહિમુરોએ લૂપિત ધર્મવા, જેઓને અનેક કમળોને
નિરુદ્ધ એવી મંડળનાઓએ હાથમાં ધરતે ચાલુ કરી ગયું હોયતે. જેઓએ, સરસ્વતીને
જે કોઈ કમળોને, મનુદાય નિરકર્યો છે, જેઓ પ્રેમ કરી નાના પ્રારાત્રા કહેતા પદ્મક દ્વળ

જાનુન કરનારા, જેઓ અત્યંત મિત્રતાએ યુક્ત અને સુંદર વૈદ્યમય એક આસન ઉપર ગેરનારાં ગેરા
 ધર્મશક્ત અને ગરુડના કૃપણ-એ બેને, રાત્રીનેવિષે મહા આનંદથી આસ્થાનેચ્છનાં રહેતા હતા.
 એટલામાં તેજશક્તિ તે રક્ષણનેવિષે કોઈએક છરીદાર આવીને પોતાની જાણી યાત્રુએ
 છરી નીચે મૂકી ધર્મશક્તિ અને કૃપણને પોતાના હાથ ભેરી વંદન કરી ભાષણ કરવા લાગ્યો કે “હું
 દેવ, રાજગૃહનગરી શેખરક નામનો દૂત યાત્રુર આવ્યોછે; તે તમારા ચરણનાં દરોન કરવાની ઇચ્છા
 કરેછે” એવું તે છરીદારનું ભાષણ શ્રવણ કરી કૃપણ “તને અંદર લઈ આવ” એવું કહ્યું એટલે
 કૃપણની આજ્ઞાએ તે છરીદાર, શેખરક નામના દૂતને અંદર પ્રવેશ કરાવતો હતા. તે શેખરક, કૃપણ
 અને ધર્મશક્તિ વંદન કરી બેસીને હાથ ભેરી વિજ્ઞાપના કરવા લાગ્યો કે “હું દેવ, ત્વસંધ ના-
 મક રાજનો સોમક નામનો દૂત પૂર્વે દારકાંથી પાછો ગયો; તે વગેરે કરી રાજગૃહનગરીપ્રત્યે
 ગમન કરતો હતા. તમોએ જેનો અતિશય ઉપહાર કર્યો હતો એવો તે દૂત, અતિ કોંધયુક્ત
 થઈ તે રાજગૃહનગરીનેવિષે ક્રોધે કરી અત્યંત દેહીધમાન એવા ત્વસંધરાજપ્રત્યે આ પ્રમાણે
 ભાષણ કરવા લાગ્યો. કે “હું દેવ, હું દારકાંમાં જઈ સમુદ્રવિજયરાજપ્રત્યે તમારી આજ્ઞાએ
 બે ગોપપુત્રોને માગવા લાગ્યો, તે સમયે તે સમુદ્રવિજયરાજ વૃદ્ધ છતાં પણ યુવાન સંરખ્ખો અ-
 નન્ન શ્રેષ્ઠને ભાષણ કરવા લાગ્યો કે “તારો પ્રભુ, એ બે ગોપપુત્રોને માગેછે તે પુત્રો આ જાતમાં
 કોઈને પણ પ્રાપ્ત થવાના નથી; એવું છતાં તારા સ્વામિનો શું હું કિકરું? કિંવા આજ્ઞાધારક
 છું? જે કારણ માટે તે ક્રુમતિ યજ્ઞાત્કારે આજ્ઞા કરી મારી પાસે તે બે પુત્રોને માગેછે; તે કવળ
 સર્પશ્રેષ્ઠના મસ્તકનેવિષે રહેનારા મણીને ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા કરેછે, અને એ મનુષ્ય, સિંહની
 દાદ પણ આકર્ષણ કરવાની ઇચ્છા કરેછે” પરંતુ હું દેવ, તે ગોપયાજક, નવીન તારણ્યે યુદ્ધ
 અને મૂર્તિમાન અહંકારજ, કિંવા મૂર્તિમાન ઉત્સાહજ, કિંવા મૂર્તિમાન ક્રોધજ હોયના! એવા
 છે. તેમાં એક વહિલ છે તેતો-જેમ અગસ્ત્યકપિએ સક્ત સમુદેને પ્રારાન કરવા, તેમ જેનું
 પ્રાહુપશકમ ઉદય પામ્યું છે; એવો તે ભૂમિતળનેવિષે સર્વ શત્રુને પ્રારાન કરવાની ઇચ્છા કરેછે.
 અર્થાત્ સર્વ શત્રુનો સંહાર કરવાની ઇચ્છા કરેછે, તેમાં વળી કનિષ્ઠ છે તેને તો, ભુજસ્તંભે સંપા-
 દન કરેલું જેનું અંતુષ તેજે એવા ચંરિચે કરી ચિત્રિત થયેલા સંપૂર્ણ લોકોએ કેવળ સર્વ લોકો
 કરતાં શ્રેષ્ઠ માન્યોછે. તે કનિષ્ઠ, ઇંદના સામર્થ્યને પણ તૃણ તુલ્ય માનેછે તો પછી મનુષ્યથી
 ઉત્પન્ન થયેલા મંથ સંબંધી કીટકતુલ્ય એવા રાજઓની તો વાતજ રી? કોઈએક સ્થળે કો-
 ઇએક જ્વાસંધ નામનો રાજાએ એવું તો તે જાણતો પણ નથી. ચક્રવાલ પર્વતના પાછલા ભાગ-
 ભણી રહેનારો જે અંધકારનો સમુદાય તે, સૂર્યેએ એમ જાણેછે શું? અર્થાત્, નથીજ જાણતો, સર્વ
 વીર સમુદાયના મસ્તકભૂષણ તુલ્ય એવા કંસને મારી, હસ્તિઓને મારીને જેમ, સિંહ અત્યંત

[illegible]

અપશુકને નિવારણ કરેલો છતાં પણ તે જરાસંધિ; યુદ્ધનેવિષે પ્રસ્થાન કરવા માટે સેનાને આજ્ઞા કરતો હતો. તે સમયે તેડલા તે જરાસંધના સૈન્યનો ભાર ધારણ કરવા માટે અસંભવિતજ માનનારી જાણ હોયના! એવી દિવિદ્રૂપ પૃથ્વી નગરની આસપાસ કંપાયમાન થવા લાગી. “આ જરાસંધરાજને વિપત્તિદ્રૂપ સમુદ્રમાં આગળ બૂરણાપણું અવશ્ય પ્રાપ્ત થશે. “એવું જાણીને શોકને માટેજ જાણ હોયના! તેમ દિશાઓ, અત્યંત મહિન વસ્ત્ર ધારણ કરનારીઓ અને શ્યામ મુખ વાળી થવા લાગીઓ. અર્થાત્ પ્રસ્થાન સમયે દિશાઓ નિસ્તેજ અને ધુમ્મસવું જેવી યદિગદિઓ. “આ સેના સંબંધી ધૂળ અને અત્યંત આચ્છાદિત થઈયું.” એવા ભયે કરીનેજ જાણ હોયના! તેમ દિવસનેવિષે બાળકદારે નહતો, અંપા, અને કિલકાપાત દિસવા લાગ્યા. પ્રસરનારો એવો જ જરાસંધનો પ્રતાપદ્રૂપ અગ્નિ, તેની જ્વાળા સમુદાયે કરીનેજ જાણ હોયના! તેમ તે જરાસંધના નગરનેવિષે રાત્રિ દિવસ દિશાઓનો દાહ દેખાવા લાગ્યો. “એવા ઉત્પાત થયા છતાં પણ પ્રસ્થાન કરનારો જરાસંધ ફરી પાછો આહિયાં આવનારો નથી;” એવી શંકાએજ જાણ હોયના! તેમ તે નગરની આસપાસ પૃથ્વીનેવિષે મોટા નિર્ધાત થવા લાગ્યા. અર્થાત્ નાદ થવા લાગ્યા. તે જરાસંધ, આવાં દુર્નિમિત્તોને પણ કોંઈના આવેશો અનાદરે કરી કૌરવો સહવર્તમાન યુદ્ધનેવિષે પ્રયાણ કરતો હતો. તે સમયે હું દેવ, હરિ એવું સિંહરાખ્દવાચક જે તમારું નામ; તે નામથીજ જાણ ભય પામ્યો હોયના! એવો તે જરાસંધરાજનો ગજચ્રેત, જરાસંધ તેના ઊપર ખેસવા લાગ્યો છતાં મદઝરણનો ત્યાગ કરી નિર્ગદ થઈ ગયો. અને તે જરાસંધ પ્રસ્થાન કરવા લાગ્યો છતાં તે સેનાના અશ્વ અને ગજ તમારી સેનાનાં ભયે કરીનેજ જાણ હોયના! તેમ મૂચોત્સર્ગ અને પુરિષોત્સર્ગ કરવા લાગ્યા. તેમજ તેના પ્રસ્થાન સમયે જ્યદુંદુલી, તારન કરતી વખતેજ, જરાસંધની વિપત્તિ બાણનારી એવી શબ્દસક્રમીના હૃદયની જેમ તત્કાલ અત્યંત ટાટી જતો હતો. તે સમયે જ્યોતને અત્યંત ખેદ પ્રાપ્ત થયોછે એવાં કુરૂસેનામાં મહોદ્ધ જે ભીષ્મપિતામહ, દ્રોણાચાર્ય અને કૃપાચાર્ય પ્રમુખ-તેઓની પરસ્પર એવી વાણી નિકળવા લાગી કે “આ દુષ્ટ અગ્નિ કરી યુદ્ધનેવિષે ગમન કરનારા મહા શૂરવીર પુરૂષનું પણ સ્પષ્ટપણે પુતરાગમન થનાર નથી; એવું જાણાય છે. ક્ષેણ ક્ષેણપણું ત્રિદિર અને અત્યંત પથકારક એવી હિતેચ્છપુરૂષની પણ વાણી ન સાંભળનારો એવો આ દૃયમાતુર જરાસંધ, યુદ્ધ કરવા માટે આવેછે. તેમજ દુષ્ટસુદિપુરૂષોમાં અચેસર એવો દુર્યોધન, તે યોગ્ય એવા વૃદ્ધપુરૂષોના કિંચિત્ પણ ઊપદેશને માનતો નથી. એક જરાસંધ, તે દુર્યોધિ; અને બીજો દુર્યોધન તે, શ્રીમન્નુના તાપથી સંતાપિત થએલાને જેવો કાળદૂતનો સમાગમ હોય તે સરખો તેને આવી મળ્યો છે. અર્થાત્ શ્રીમન્નુનો તાપજ અત્યંત દુઃખ દેનારો છતાં તેમાં પ્રાણહણી કરનારો જેવો કાળદૂત વિવનો સન્માગમ, તેવો આ બંનેનો મેળાપ થયો છે. એ માટે

હવે ધારણ કરેછે, તેમ શૂર પુરુષ, શત્રુના સંમિષપાત્રે યુદ્ધાદિક સંભાગમ કરવો માટે અત્યંત હવે
ધારણ કરેછે. તે સમયે શ્રીકૃષ્ણજી તે, તે દૃતને સંતોષકારક બક્ષીસ દેરાવના હવા. કારણ
શવકપુરુષોનેવિષે પ્રભુની પ્રીતિ નિર્દોષ થતી નથી.

પછી બીજા દિવસે પ્રાતઃકાળે પૂર્વદિશાનેવિષે અરુણસહિત મૂંચે, ઉદય પામ્યો છતાં, સેનાનાં
સંપૂર્ણ લોકોએ મોઢા તેજપુત્ર એવા કુંદુભિના નાદ શ્રવણ કર્યા. તે સમયે સેનાથી કરી
જેનો ઉદય અંધકારને પુટ કરનાર છે અને જણ પ્રસારનાર સૂર્યનાં કિરણો અત્યંત પ્રાશન
કર્યાં છે એવો, અને શ્યામભણ તથા જણ આયુર્યોમયક કરનારોને હોયનાં. એવો પૂજનો
સમુદાય ઉડવા લાગ્યો. મંદરાચળે કોભિત થયેલો એવો જે સમુદ્ર-તેના મહોદય ધ્વનિને જણ
જાણ્યો, એવો સેનાનાં લોકોનો કોળાહળ શબ્દ, તે અત્યંત શોભનારા જ્યોત્સ્ના કર્યો છે, એવા
લોકોએ શ્રવણ કર્યો. ત્યારપછી સૂર્યના કિરણની સહવર્તમાન કૃષ્ણની સેનાના લોકોના તેજ-
માર્ગનેવિષે પ્રકાશ પ્રાપ્ત થયો. ત્યારપછી જનેવિષે વૃક્ષોનો સમુદાય ધણે છે એવા સરસ્વતીના
કાંધે ઉપર કૃષ્ણનો જે સેનાનિવેશ એટલે સેનાને ઉતરવાની જગ્યા-તે જગ્યાની પાસેજ નિર્ભય
એવા જગસંધના રેતીકોએ, ઇંદના ધરના ગર્વના સર્વસ્વને હરણ કરનારા એવા નિવાસ સ્થાપન
કર્યા. જગસંધરાજનો ચંદ્ર સરખો ઉજવળ નિવાસ-તે આસપાસના અન્ય ગુપ્ત નિવાસો સહ-
વર્તમાન-આસપાસ રહેનારા નહાના, બરડના પર્વતો સહિત હિમાચળ સરખો શોભવા લાગ્યો.
તેમજ કણ્ઠાદિક વીરોનાં, શાક્યાદિક રાજાઓના અને ભીષ્મપિતામહ પ્રમુખ સેનામાં રહેનારા
શ્રેષ્ઠ પુરુષોના, તેઓ તેઓના પૃથક્ પૃથક્ ચિહ્નયુક્ત ધ્વજોએ શોભનારા અને હસ્તિ સમૂહ,
અશ્વસમૂહ, પાયદળ સ્વારસમૂહ કરી શોભનારા યથાસ્થાન મયોદાએ નિવાસ ઉત્પન્ન થતા હવા.
તે અવાસોએ વૃષ્ટિ એવો દેદીપ્યમાન દુર્યોધનનો નિવાસ, મોગરાની કળી સરખો શ્વેતવર્ણ એવો,
જેમ મહોની સહવર્તમાન ચંદ્ર શોભે છે તેમ શોભવા લાગ્યો. તે સમયે કૃષ્ણે નવાસેની ભૂમિ,
કેટલીક હસ્તિસમૂહમય, કેટલીક અશ્વસમૂહમય, કેટલીક રથસમૂહમય, કેટલીક લોકોના સંચારથી
ધૂળમય અને કેટલીક સેનાના નિવાસમય; એવી યર્થ. અર્થાત્ સર્વ ભૂમિ; ચતુરંગ સેનાએ અને
નિવાસોએ વ્યાપ્ત થઈ ગઈ. ત્યારપછી સાંધકાળની સેનાનેવિષે જરેકો એવો સભાનો નાયક
જગસંધરાજ, સર્વ રાજાઓની સમક્ષ બાપણ કરવા લાગ્યો.

જગસંધ-યુદ્ધનેવિષે કૃષ્ણને આસ કરનારા એવા જે મારા સૈન્યના લોકો તેના, શાક્યાદિક
ભક્ષ પ્રદાર્યને કાણે તે પાંગવો થઈ ચંદ્રનેવિષે પ્રકાશ ગુણે માટે રાજતા શોભે છે, પરંતુ રાજા
ઓનેવિષે જે રાજતા છે તે ચંદ્ર કરતાં વિપરીત શોભે છે. અર્થાત્ ચંદ્ર છે તે પ્રકાશમાન છે, પરંતુ
સર્વકાળ શીતળ છે; અને રાજા છે તે પ્રકાશમાન છતાં પ્રજાના કલ્યાણ માટે શીતળ અને શત્રુનો

પશીચેટ ગરૂડ પશુ પોતાના પક્ષે કરીનેજ આકાશરૂપ સમુદ્રને તરી જાયછે. એ માટે શત્રુઓના ખડગરૂપ ઊલકના સિંચનનું શોષણ કરનારા તમારા બાહુરૂપ તાપે કરી આરી કીર્તિરૂપ બોગરી નિરંતર વિશ્વાસ ધારી પ્રકૃતિત રહેશે. સાંપ્રતકાળે પોતેજ પાંડુપુત્રોનો વધ કરવા માટે શ્રદ્ધાળુ-પણામથ એવો જે જ્ઞાસંધે તેને, “હું પ્રથમ યુદ્ધ કરીશ” એવી-મેં પ્રાર્થના કરેલી છે. અર્થાત્ “પ્રથમ હુંજ પાંડવો સાથે યુદ્ધ કરીશ; તમે સૈન્યમાં રહો અક્ષય ધર્મ” એવું મેં જ્ઞાસંધને કહ્યું છે. એ માટે તમે આરી ઊપર અતુગ્રહ કરી આપણી સૈન્યમાં રહેનારા સંપૂર્ણ યોદ્ધાઓનું સ્વરૂપ નિવેદન કરવા માટે યોગ્ય છો. આપણા સૈન્યમાં અતિરથિ કેટલાક છે? મહારથિ કેટલાક છે? રથિ કેટલાક છે? અદ્વરથિ કેટલાક છે? અને સેનાધિપતિ હું કોને કહું? તે સર્વ ઊત્તમ પ્રકારે મને કહો.

પછી ભીષ્મપિતામહુ તે દુર્યોધન પ્રત્યે ભાષણ કરવા લાગ્યા. કે હે રાજન, તું આ શું પ્રયોગે છે? તું પોતેજ સર્વ ધનુર્ધારીઓનું રહસ્ય સત્યપણે જાણે છેજ, તેમાં રાધય (કર્ણ) તો યુદ્ધ-ગણનેવિષે કૃષ્ણ અને પ્રમાદી છે; એ માટે એ અદ્વરથિજ છે એવું મને લાગેછે.

કર્ણદ્વિધને વિષતુલ્ય એવું ભીષ્મપિતામહુનું તે વચન શ્રવણ કરીને કોપથી કરી જનો આશ્ચર્યજન કંપાચમાન છે, એવો કર્ણ, ભાષણ કરવા લાગ્યો કે “આ ભીષ્મપિતામહુનું યુદ્ધનેવિષે જ્યાં સુધી અતિરથિપણું છે, ત્યાં સુધી પાંડવોની સાથે યુદ્ધ કરવા માટે હું ધનુષ્ય ધારણ કરનાર નથી.” એવું ભાષણ કરી પોતાના બાહુ સામર્થ્યે સર્વ જગત તૃણતુલ્ય માનનારો કર્ણ, કોધાધિ ધરને તે એ સ્થાનકમાં પથી કીદીને નિકળી જતો હવે. તે નિકળી ગયો છતાં ખિન્ન થનારા દુર્યોધન પ્રત્યે ભીષ્મપિતામહુ ભાષણ કરવા લાગ્યા કે “હે રાજન, અકાળેજ તારા મુખને વિષે આ રી મહિનતા પ્રાપ્ત થઈ છે! મુખ્યત્વે કરી હું જો ધનુષ્ય ધારણ કરનારો છઉં તો તે સમયે કર્ણનું શું પ્રયોજન છે? અને જો હું કાર્ય, સંપાદન કરવાનો નથી તો પછી કર્ણે શું ધવાનું છે? અર્થાત્, જે કાર્ય, આરા હાથથી નથી ધવાનું તે કાર્ય કર્ણ, શું કરી શકશે?” પછી ભીષ્મપિતામહુનું એવું ભાષણ શ્રવણ કરી દુર્યોધને ભીષ્મપિતામહુ પ્રત્યે ભાષણ કર્યું કે “હે તાત, ત્યારે જમે તારા ઊપર પ્રસન્ન છો ત્યારે હું કાંઈક યોદી પ્રાર્થના કરુંછું. કે હે તાત, તમે આ માટે યુદ્ધભાર ધારણ કરવા માટે જે અગ્રેસરપણું છે તે અગ્રેસરપણું ધારણ કરો. અર્થાત્ તમેજ સેનાધિપતિપણું સ્વિકારો. કારણ, પૃથ્વીને ધારણ કરવા માટે અગ્રગણ્ય જે શોષનાગ, તેના વિના અન્ય કોણ સમર્થ છે?”

એવી તે દુર્યોધનની વાણીને ભીષ્મપિતામહુ શ્રવણ કરતા હવા. તેજ સમયે દુર્યોધને સેનાધિપતિપદાવિષે ભીષ્મપિતામહુને અભિષેક કરેયો.

ત્યારપછી ગાંધારીપુત્ર દુર્યોધને મોક્ષેયો બુદ્ધિમ્ન કોઈએક બંદી, ધર્મરાજ પ્રત્યે આવીને ભાષણ કરવા લાગ્યો કે “હે રાજન, પોતાનું દુર્વાર જે બાહુસામર્થ્ય, તે બાહુસામર્થ્ય કરી જેણે

અત્યંત શત્રુઓનાં મંડળ છૂટ્યાં છે એવો મહાવીર, અને કૌરવોમાં અગ્રગણ્ય એવો જે દુષ્ટો
તે મારી વાણીએ તમોપ્રત્યે આવું લાપણ કરે છે. “તમોને પૃથ્વીના લાભે કરી પ્રાપ્ત થનારો
કીર્તિનો ભાગ, તે આપવા માટે કૃપણ એવો જે હું—તે તમારી સાથે પ્રથમ યુદ્ધારંભનું દરોજ
માટે જરાસંધ પ્રત્યે ગમન કરતો હવો. એ માટે પ્રાતઃકાળે જ યુદ્ધોત્સાહમાં દીક્ષિત—એવા જે ભીષ્મ
પિતામહ—તમને આગળ કરી યુદ્ધભોમિમાં પ્રાપ્ત થનારો જે હું—તને તમે જોશો. એ માટે તમને
અંતઃકરણમાં બળનો અને ધૈર્યનો કાંઈ પણ જો ઉત્કર્ષ હોય, સર્વ ભૂમિના ઉપભોગના વૈભવને
જો ઈચ્છા હોય, વીરોનો નાશ કરવા માટે સિદ્ધ થનારું જો બાહુબળ હોય અને યુદ્ધને સેના
કરવા માટે જ જમના બાહુઓ અભિલાષ કરનારો છે એવા જો બંધુઓ હોય તો પોતાના સર્વ
સૈન્ય સહવર્તમાન, અને કૃષ્ણના સર્વ સૈન્ય સહવર્તમાન પ્રાતઃકાળે બાહુપરાક્રમરૂપ યુદ્ધને
મારા અગ્રભાગે તમારે પ્રાપ્ત થવું. શત્રુના શૌર્યપણાએ યુક્ત એવાં તે બંદીનાં વચન શ્રવણ કરી જો
વિસ્તારયુક્ત એવા અંકુરોએ યુક્ત પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઈ છે એવો ધર્મરાજ લાપણ કરવા લાગ્યો.

યુધિષ્ઠિર—હું બંદીરાજ, તું પણ તારા તે પ્રભુને એવું નિવેદન કર કે “તું પણ આ તે
કહેવરાવેલું વચન વિપરીતપણે કરી પ્રથમ હર્ષયુક્ત અને પછી ખેદયુક્ત એવું કરીશ નહીં. તે
કેવળ યુદ્ધનો જ નિશ્ચય તે મને જે પ્રમાણે જણાવ્યો તે જ પ્રમાણે સ્થિર રાખજ. હું તારી પાસે
પ્રાતઃકાળે યુદ્ધાંગણને વિષે ન આવું તો રાજત્વું વ્રત ધારણ કરનારો જે હું—તેની તે વ્રતથી સર્વ
પ્રકારે જાણતા જાણવી. એવું લાપણ કરી સુવર્ણના સમુદાયે તે બંદીને સત્કાર કરી અને વિદાય
કરવા પછી ધર્મરાજ, કંસાંતક એટલે કંસને મારનાર જે કૃષ્ણ—તેની પ્રત્યે ગમન કરતો હવો. પછી
બંદીએ ઊચ્ચારેલી કૌરવ સંબંધી સર્વ કથા કહીને ધર્મરાજ પોતે, “કૌરવોની સાથે હું કૃષ્ણ, પ્રથમ
તમે સંગ્રામ કરો” એવી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. ત્યારપછી અરિષ્ટાસુરનો શત્રુ એવો જે કૃષ્ણ તે
હાસ્ય કરી ધર્મરાજ પ્રત્યે લાપણ કરવા લાગ્યો કે “હું યુધિષ્ઠિર, શત્રુરૂપ તુલના (સીમલા વૃક્ષના
દક્ષમાંથી જેવું જે નીકલે છે તેને તુલ કહે છે) તે તુલના સમુદાયનો દાહ કરવા માટે તું મને
ભાગીદાર શા માટે કરે છે? અર્થાત તુલ સમુદાયનો દાહ કરવા માટે જ મેં સહાયની જરૂર નથી
તેમ શત્રુઓનો નાશ કરવા તને મારા સહાયની જરૂર નથી. અને યુદ્ધને વિષે જ્ય તો સહાય
કરી પ્રાપ્ત થાય છે એવું કાંઈ નથી; કેવળ પરાક્રમે જ પ્રાપ્ત થાય છે. તેમાં તમારે વિષે તે
પાંડુરાજત્વું તે જ અત્યંત પ્રકારે છે. અર્થાત તમે પાંડવો, પાંડુરાજના વીર્યના છો તેથી તેમજ
સમાન બળ અને તેજસ્વળ છો. તથાપિ હું ધર્મરાજ, તે મારી પ્રાર્થના કરી, એ માટે હું અ-
હંતનો મારથી થઈ તારી અને ધૃત્યારી યોદ્ધાઓની દૃષ્ટિને મારણ્યપણાએ મંત્રુ કરીશ
એવી કૃષ્ણની ચાલી, ધર્મરાજ શ્રવણ કરીને પછી પોતાની સેનામાં જઈ યુદ્ધની તૈયારી કરી.

માટે આજ્ઞા કરતો હતો. અને સર્વ મંડળીક શબ્દઓના સંમત કરી યુધિષ્ઠિર, દુષ્ટદરાજનો પુત્ર જે ધૃતદ્યુમ્ન-તેને સેનાધિપતિ કરતો હતો.

પછી ધીરજ દિવસે પ્રાતઃકાળે સૈન્યસમુદાયસંબંધી શબ્દઓ યુદ્ધ કરવા માટે નિકળ્યા છતાં તેજ સમયે તેઓના ક્રોધ રૂપી અગ્નિની જ્વાળાઓ હોયના! એવાં નાના પ્રકારના વર્ણનાં ધારણ કરેલાં રણગ્રી પટ વસ્ત્રાદિક, તે પણ વીરો સહુ પર્તમાન નિકળ્યાં. અર્થાત્ વીરોએ ધારણ કરેલાં મિત્ર વિમિત્ર વસ્ત્રો, વીરોના ક્રોધરૂપ અગ્નિની જ્વાળા સરખાં શોભવા લાગ્યાં. તે યુદ્ધના આરંભનો જે ઉત્સાહ-તે ઉત્સાહવાળી યોદ્ધાઓની જે પંક્તિ-તેમના લક્ષણને માટે દહી અને ચોખાની માણીતું ચૂર્ણ એ બંનેના બનાવેલા લોંઘા સરખા કરંજ નિર્માણ કરવા. તે સમયે “યુદ્ધનો જે ઉત્સાહ તેને વીરોના કંઠમાં રહેનારીઓ આ માળાઓ ભેરો” એવું બાણીનેજ બાણ પાહરીઓ હોયના! તેમ, પ્રકૃતિત હોઇને સુંદર અને ઉપલોગ કરવાને માટે યોગ્ય, એવી નવિન માળાઓ કંટલાએક પુરૂષોએ પોતાના કંઠને વિષે પાહરીઓ. તેમજ ઉત્તમ વીરપુરૂષોના શરીરે લેપનાદિક કરવા માટે કંટલાએક પુરૂષોએ ચંદન ધર્યું; અને વીરપુરૂષોને તિલક કરવા માટે કસ્તુરીનું ચૂર્ણ કર્યું. તે સમયે યુદ્ધને આરંભે યોદ્ધાઓના નિઃસતોવિષે શસ્ત્રાસ્ત્રના અધિયાયક જે દેવો તેનાં યજ્ઞિદાન અને પુષ્પ સમર્પણાદિક કરી શોભનારા એવા મહોત્સાહ પ્રવૃત્ત થવા લાગ્યાં. તે સમયે પતિના જ્યની ઈચ્છા કરનારી એવી વીરસ્ત્રીઓએ માનેલી દેવોની પૃથક્ પૃથક્ લક્ષાવધિ માનતાઓના રાખ્દ સંભળાવા લાગ્યા. અર્થાત્, તે સમયે સર્વ વીરસ્ત્રીઓએ યુદ્ધને વિષે પોતાના પતિઓને જ્ય પ્રાપ્ત થાય એ માટે દેવની પાસે લક્ષાવધિ પ્રાર્થનાઓ કરીઓ. કંટલીએક વીરસ્ત્રીઓ, પોતાના પતિનો પૂર્વ થએલો જે સંગમ-તેણે કરી ઉત્પન્ન થએલો જે પ્રેમ-તે પ્રેમના તરંગોએ કરીનેજ બાણ હોયના! તેમ એકાંત સ્થળે યથેચ્છપણે પોત પોતાના પતિને દૃઢાક્ષિગત કરતી હતીઓ. કંટલીએક સ્ત્રીઓ-જેઓને એકાંત સ્થળે પતિના આક્ષિગતે કરી શેમાંય પ્રાપ્ત થયો છે, એવીઓ તે સ્ત્રીઓ, પતિ પ્રત્યે બાપંણ કરવા લાગીઓ કે “હ-પ્રાણનાથ, હું વીરકન્યા છું, અને લોકોમાં પ્રખ્યાત એવી વીરસ્ત્રુવા પણ છું; એ માટે તમોએ સાંપ્રતકાળે મને અખંડ એવું વીરપતિત્વ આપવું. અર્થાત્ તમે યુદ્ધને વિષે મહા પરાક્રમ કર્યું છતાં મને સર્વ લોકો વીરપતિન કહેશે. તમે યુદ્ધ સંગતિ કરી છતાં શત્રુઓની દૃષ્ટિ ભયચુકત થઈ વિશ્વાંતિ પામો, અને તમારા પ્રભુની દૃષ્ટિ આનંદચુકત થઈ વિશ્વાંતિ પામો. તમોએ, તમારા ખડ્ગે ભેદ પામેલા ગજ ગંડસ્થળથી ઉત્પન્ન થનારાં ભોતીઓની માળાને મને સમર્પણ કરવી, અને તમારી કીર્તિ વર્ણન કરનારી થાઈ એવી મને કરવી. યુદ્ધમાં તમોને ભેનારા યોદ્ધાઓના સર્વ સમુદાયને જેવા તમે વર્ણન કરવા યોગ્ય, તેવી હું પણ સર્વ લોકોએ વીરપતિત્વે કરી વર્ણન કરવાને યોગ્ય, એવી થવાની ઈચ્છા કર્યું. કંટલીએક સ્ત્રીઓ

અત્યંત શત્રુઓનાં મંડળ છૂટ્યાં છે એવો મહાવીર, અને કૌરવોમાં અગ્રગણ્ય એવો જ દુર્યોધન તે મારી વાણીએ તમોપ્રત્યે આવું ભાષણ કરે છે, “તમોને પૃથ્વીના લાભે કરી પ્રાપ્ત થનારે કીર્તિનો ભાગ, તે આપવા માટે કૃપણ એવો જ હું—તે તમારી સાથે પ્રથમ યુદ્ધારંભનું ઇરાવડ માટે જરાસંધ પ્રત્યે ગમન કરતો હવો. એ માટે પ્રાતાઃકાળે જ યુદ્ધોત્સાહમાં દીક્ષિત—એવા જ લોકો પિતામહ—તમને આગળ કરી યુદ્ધભોમિમાં પ્રાપ્ત થનારો જ હું—તેને તમે જોશો. એ માટે તમને અંતઃકરણમાં બળનો અને ધૈર્યનો કાંઈ પણ જો ઉત્કર્ષ હોય, સર્વ ભૂમિના ઉપભોગના વૈભવને જો ઇચ્છા હોય, વીરોનો નાશ કરવા માટે સિદ્ધ થનારું જો બાહુબળ હોય અને યુદ્ધને સમ કરવા માટે જ જમના બાહુઓ અભિલાષ કરનારા છે એવા જો બંધુઓ હોય તો પોતાના સંસૈન્ય સહુવર્તમાન, અને કૃષ્ણના સર્વ સૈન્ય સહુવર્તમાન પ્રાતાઃકાળે બાહુપરાક્રમરૂપ યુદ્ધભોમિ મારા અગ્રભાગે તમારે પ્રાપ્ત થવું. શત્રુના શૌર્યપણાએ યુક્ત એવાં તે બંદીનાં વચન શ્રવણ કરીને વિસ્તારયુક્ત એવા અંકુરે એયુક્ત પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઈ છે એવો ધર્મરાજ ભાષણ કરવા લાગ્યો.

યુધિષ્ઠિર—હું બંદીરાજ, તું પણ તારા તે પ્રભુને એવું નિવેદન કર કે “તું પણ આ તે કહેવરાવેલું વચન વિપરીતપણે કરી પ્રથમ હર્ષયુક્ત અને પછી ખેદયુક્ત એવું કરીશ નહીં. કેવળ યુદ્ધનો જ નિશ્ચય તે મને જ પ્રમાણ જણાવ્યો. તે જ પ્રમાણે સ્થિર રાખજ. હું તારી પાસે પ્રાતાઃકાળે યુદ્ધાંગણને વિષે ન આવું તો રાજનું વ્રત ધારણ કરનારો જ હું—તેની તે વ્રતથી જ પ્રકારે વ્રજતા જણાવી. એવું ભાષણ કરી સુવર્ણના સમુદાયે તે બંદીને સત્કાર કરી અને વિશ્રામ કર્યા પછી ધર્મરાજ, કંસાંતક એટલે કંસને મારનાર જ કૃષ્ણ—તેની પ્રત્યે ગમન કરતો હવો. પછી બંદીએ ઊચ્ચારેલી કૌરવ સંબંધી સર્વ કથા કહીને ધર્મરાજ પોતે, “કૌરવોની સાથે હું કૃષ્ણ, પ્રથમ તમે સંગ્રામ કરો” એવી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. ત્યારપછી અરિષ્ટાસુરનો શત્રુ એવો જ કૃષ્ણ તે હાસ્ય કરી ધર્મરાજ પ્રત્યે ભાષણ કરવા લાગ્યો કે “હું યુધિષ્ઠિર, શત્રુરૂપ તુલના (સીમલા વૃક્ષના ફલમાંથી જ જવું જ નીકલે છે તેને તુલ કહે છે) તે તુલના સમુદાયનો દાહ કરવા માટે તું મને ભાગીદાર શા માટે કરે છે? અર્થાત્ તુલ સમુદાયનો દાહ કરવા માટે જ મેં સહાયની જરૂર નથી તેમ શત્રુઓનો નાશ કરવા તને મારા સહાયની જરૂર નથી. અને યુદ્ધને વિષે જ્ય તો સહાયે કરી પ્રાપ્ત થાય છે એવું કાંઈ નથી; કેવળ પરાક્રમે જ જ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. તેમાં તમારે વિષે તો પાંડુરાજનું તે જ અત્યંત પ્રકાર છે. અર્થાત્ તમે પાંડવો, પાંડુરાજના વીર્યના છો તથી તમના સમાન બળ અને તેજના છો. તથાપિ હું ધર્મરાજ, તે મારી પ્રાર્થના કરી, એ માટે હું અર્જુનનો સારથી થઈ તારી અને ધનુર્ધારી યોદ્ધાઓની દૃષ્ટિને સારથ્યપણાએ સંતુષ્ટ કરીશ” એવી કૃષ્ણની વાણી, ધર્મરાજ શ્રવણ કરીને પછી પોતાની સેનામાં જઈ યુદ્ધની તૈયારી કરી.

માટે આજ્ઞા કરતો હતો. અને સર્વ મંડળીક રાજાઓના સંમતે કરી યુધિષ્ઠિર, દુષ્પદરાજાનો પુત્ર ને ધૃત્યુભન-તેને સેનાધિપતિ કરતો હતો.

પછી બીજે દિવસે પ્રાતઃકાળે સૈન્યસમુદાયસંબંધી રાજાઓ યુદ્ધ કરવા માટે નિકળ્યા છતાં તેજ સમયે તેઓના ક્રોધ રૂપી અગ્નિની જ્વાળા જોવાની! એવાં નાના પ્રકારના વર્ણનાં ધારામુ કરેલાં રેશમી પટ વસ્ત્રાદિક, તે પણ વીરો રાહુપતે માન નિકળ્યાં. અર્થાત્ વીરોએ ધારામુ કરેલાં વિવિધ વિવિધ વસ્ત્રો, વીરોના ક્રોધરૂપ અગ્નિની જ્વાળા સરખાં શોભવા લાગ્યાં. તે યુદ્ધના આરંભનો જ કિ-ત્સાહ-તે કિત્સાહવાળી ચોદાઓની જ પંકિત-તેમના ભક્ષણને માટે દહી અને ચોખાની ધાણીનું ચૂણુ એ બંનેના ખનાવેલા લોદા સરખા કરંમ નિર્માણ કર્યા. તે સમયે “યુદ્ધનો જ કિત્સાહ તેને વીરોના કંઠમાં રહેનારીઓ આ માળાઓ ભેજો” એવું બાણીનેજ બાણ પહોરીઓ હોવાની! તેમ, પ્રકુલિત હોધને સુંદર અને ઊપભોગ કરવાને માટે યોગ્ય, એવી નવિન માળાઓ ફટકાએક પુરોએ પોતાના કંઠને વિષે પહોરીઓ. તેમજ ઊત્તમ વીરપુરોના રાશીરે લેપતાદિક કરવા માટે ફટકાએક પુરોએ મંદન વસ્તુ; અને વીરપુરોને તિલક કરવા માટે કસ્તુરીનું ચૂણું કર્યું. તે સમયે યુદ્ધને આરંભે ચોદાઓના નિવાસને વિષે રાસાસ્રના અધિકાયક જ દેવો તેના બળિદાન અને પુષ્પ સમ-પેણાદિક કરી શોભનારા એવા મહોત્સાહ પ્રવૃત્ત થવા લાગ્યા. તે સમયે પતિના જ્વની ઈચ્છા કરનારી એવી વીરસ્ત્રીઓએ માનેલી દેવોની પૃથક્ પૃથક્ લક્ષાવધિ માનતાઓના રાખ્દ સંમળાવા લાગ્યા. અર્થાત્ તે સમયે સર્વ વીરસ્ત્રીઓએ યુદ્ધને વિષે પોતાના પતિઓને જ્વ પ્રાપ્ત થાય એ માટે દેવની પાસે લક્ષાવધિ પ્રાર્થનાઓ કરીઓ. ફટકીએક વીરસ્ત્રીઓ, પોતાના પતિનો પૂર્વ થયેલો જ સંગમ-તેણે કરી ઉત્પન્ન થયેલો જ પ્રેમ-તે પ્રેમના તરંગોએ કરીનેજ બાણ હોવાની! તેમ એકાંત સ્થળે યથેચ્છપણે પોત પોતાના પતિને દૃઢાલિંગન કરતી હતીઓ. ફટકીક સ્ત્રીઓ-જ-ઓને એકાંત સ્થળે પતિના આલિંગને કરી રોમાંચ પ્રાપ્ત થયો છે, એવીઓ ત સ્ત્રીઓ, પતિ પ્રત્યે ભાવણુ કરવા લાંગીઓ કે “હુ-પ્રાણનાથ, હું વીરકન્યા છું, અને લોકોમાં પ્રખ્યાત એવી વીરસ્ત્રુવા પણ છું; એ માટે તમોએ સાંપ્રતકાળે મને અખંડ એવું વીરપતિત્વ આપવું. અર્થાત્ તમે યુદ્ધને વિષે મહા પરાક્રમ કર્યું છતાં મને સર્વ લોકો વીરપતિત્વ કહેશે. તમે યુદ્ધ સંગતિ કરી છતાં રાત્રુઓની દૃષ્ટિ ભયયુક્ત થઈ વિદ્યાંતિ પામો, અને તમારા પ્રભુની દૃષ્ટિ આ-નંદયુક્ત થઈ વિદ્યાંતિ પામો. તમોએ, તમારા ખરો બેદ પામેલા ગજ ગંધસ્થળથી ઉત્પન્ન થનારાં માતીઓની માળાને મને સમર્પણ કરવી, અને તમારી કીર્તિ વર્ણન કરનારી થાઉં એવી મને કરવી. યુદ્ધમાં તમોને ભનારા ચોદાઓના સર્વ સમુદાયને જોવા તમે વર્ણન કરવા યોગ્ય, તેવી હું પણ સર્વ લોકોએ વીરપતિત્વે કરી વર્ણન કરવાને યોગ્ય, એવી થવાની ઈચ્છા કરું છું. ફટકીક સ્ત્રીઓ

પોતાના પતિને એવું કહેવા લાગી કે હું નાથ, શત્રુઓને જીતી તમે પ્રાપ્ત થયા છતાં હું
 ગત કરી, તમોને યુદ્ધનેવિષે શસ્ત્રપ્રહાર કરી પ્રાપ્ત થનારા જે ધાવ-તેની વ્યથા દૂર કરવા પ્રયત્ન
 કરીશ. અર્થાત્, મેં તમોને દુઃખલિંગન કર્યું છતાં તમારું સર્વ દુઃખ દૂર થશે.” કેટલીએક સ્ત્રીએ
 પ્રાતઃકાળમાં પતિ યુદ્ધને માટે જવા લાગ્યો છતાં તેને આલિંગન કરી લાપણ કરવા લાગીએ કે
 “હું પ્રાણનાથ, વીરશ્રીએ તમને શત્રુના અગ્રભાગનેવિષે આકર્ષણ કર્યું છતાં અર્થાત્ શત્રુના
 સમિપભાગે તમને મૃત્યુ પ્રાપ્ત થયું છતાં, જ્યસકમીએ આલિંગન કરેલા અને સ્વર્ગમાં
 જઈએ ત્યાં અપ્સરાના સમુદાયે આલિંગન કરેલા, એવા તમે ફરી અમને જોવાના નથી. એ
 જોયો પ્રત્યે સ્ત્રીજનોએ નિંદાયુક્ત લાપણ કર્યું છે એવા, અને યુદ્ધનેવિષે ગમન કરનારા કે
 લાએક પુરૂષ-જોયોના ગાલ હાસ્યે કરી હર્ષયુક્ત છે એવા થઈને પોત પોતાની સ્ત્રીઓ પ્રત્યે
 લાપણ કરવા લાગ્યા. તેમાં કેટલાક કહે છે કે “અમોએ યુદ્ધનેવિષે મારેલા શત્રુઓ સપાટી
 સ્વર્ગ પ્રત્યે ગમન કરશે. કારણ અમારી સાથે વૈર કરી યુદ્ધનેવિષે યુદ્ધકરનારા વીર ખીજ ક્યા
 જવાના છે? અર્થાત્ તેઓને મૃત્યુવિના ખીજ ગતીજ નથી. વળી કોઈએક વીર બોલ્યો કે, યુદ્ધ
 નેવિષે ખડગ ધારણ કરનારો હું-શત્રુઓને જર જર કરીને યુદ્ધરૂપ રંગમંડપનેવિષે મારા સ્થામિની
 સાથે જ્યસકમીનો સ્વયંવર કરાવીશ. કોઈ વીર કહે છે કે, મારા ખડગપ્રહારે કરી ભેદન થયેલા
 હસ્તિઓના ગંદચળથી ઉત્પન્ન થયેલાં મોતીઓ તેજ જાણે નક્ષત્ર-તેણે કરી દિવસનેવિષે પત
 નક્ષત્રયુક્ત થયેલા એવા આકાશને શત્રુઓ સત્યપણે અવલોકન કરશે. તે સમયે કોઈએક વીર
 એવું કહે છે કે યુદ્ધરૂપ આકાશનેવિષે પ્રાપ્ત થયેલો મારો ખડગ-એજ કોઈએક નવીન મેલને
 કોણ શત્રુને સંતાપરૂપ ઊદકની વૃષ્ટિએ નિમગ્ન કરનાર નહીં? અર્થાત્ સર્વ શત્રુઓને દુઃખ કૃતાં
 કરી મૃત્યુદશા પમાડે. કોઈએક વીર એવું કહે છે કે બાહ્યભાગનેવિષે મારા બાહુપ્રતાપરૂપ કે
 પાતાળે તમ થયેલા એવા કોણ શત્રુઓ કીર્તિરૂપ પ્રાવણ વચ્ચનો ત્યાગ કરી મારાં ખડગ
 ઉદકનેવિષે નિમગ્ન થનાર નહીં? અર્થાત્ સર્વ શત્રુઓ નિમગ્ન થશે. કોઈએક કહે છે કે, મારા
 બાહુરૂપી એકજ પિંગરાનેવિષે સ્થાપન કરેલા સર્વ શત્રુઓ ક્રીડા કરવા સાટે પાળેલાં કુતરો
 પડીએલા ઉપમેયને પામશે. અર્થાત્, પિંગરામાં બંધન કરેલાં કુતરો પડીએલા જમ અડા
 પડે તેમ સર્વ શત્રુઓ મારા બાહુરૂપ પિંગરાને વિષે અટકાવ પામશે. કોઈએક વીર એ
 કહે છે કે મરુદેજે ગમન કરનારાં એવાં મારાં બાહુઓ, ત્યાંજ પીડિત થયેલો પુરૂષ તેમ
 ઉદકનું પાન કરે તેમ શત્રુઓના હસ્તિઓના મોઢકની ધારાઓને પ્રાશન કરશે. અને
 કોઈએક કહે છે કે મારાં બાહુરૂપી પામશે. મારા શત્રુઓના હસ્તિઓના મોઢકને વિષે
 જર કરશે અને કીર્તિ તે જોયો જોઈનેવિષે મારા પ્રહુનીજ ગર્વન કરશે” એ પ્રમાણે

સમયે યુદ્ધોત્સાહ કરી શોભનારા વીરોની હત્યાદિક નાના પ્રકારની વારંવાર ખરખર કથાઓ
 કૃત્તવ્ય થઈઓ. પણ પૂર્વ દિશાનેવિષે, પ્રદુષિત થયેલા જનસુસારુપના રંગને જીતનારું એવું
 અંશનું તેજ, બાહુપશકમી પુરૂષોના આનંદની સહુવર્તમાન પ્રકાશ પામવા લાગ્યું. તે સમયે
 શંખ, શત્રીનેવિષે હિંમત્તા એવા સર્વ સેના સંબંધી સજ્જઓને-તેઓના પરાક્રમની સહુવર્તમાન
 જગત કરતો છતો નાદ કૃત્તવ્ય કરવા લાગ્યો. તે સમયે કોઈદિગ્ધિ થઈ અંદર પ્રવિટ્ થ-
 યેલાં એવાં ને શંખના નાદ-તેણે કરી ચક્રત પામેલા જાણે હોયતા! એવા રોમાંચના
 મિષેકરી સજ્જઓના શરીરના બાહ્યભાગનેવિષે હર્ષ પ્રવૃત્ત થયો. તે સમયે યુદ્ધને માટે નિકળ-
 વાની ઊતાવળ કરનારા એવા કેટલાક લોકો, પાંચદળ, રથ, ગાજ અને અર્ધ-એઓને સજ્જ કરવા
 માટે અત્યંત ઊતાવળ કરવા લાગ્યા; અને તેઓના અનુસરે કરી રાજઓ પણ યુદ્ધને માટે
 ઊતાવળ કરવા લાગ્યા. તે સમયે મદોદક કરીને કાદવયુક્ત થયેલા અને પડેલીનેવિષે રાયત
 કરેલા અને જેઓને પગનેવિષે રાખ્ધ કરનારીઓ મુવાળું શૃંગલાઓ છે એવા હસ્તિઓ-તેમને
 રાયતથી, હિંચ રાખ્ધોએ કરી મહુવતોએ ઊઠાડ્યા. તેમજ સ્તારોએ અતિ-ઉતાવળથી અશ્વોની
 પાસે આવીને, રાખ્ધ કરનારાં જેઓને મુવાળુંનાં ભૂપણો છે એવા ને અતિ વેગવાન અર્ધ-એ-
 ઠો-તેઓને બંધન રથળથી છોડ્યા. તેમજ સર્વ હિતેચ્છુસમુદાયને કાંઈપણ ભય પ્રાપ્ત ન થાય
 એવા હેતુએ, બેક યુદ્ધનેવિષે તો અત્યંત શૂરપણ એજ જેઓનું રક્ષણ કરનાર છે એવા રાજઓ,
 કવચ ધારણ કરવા લાગ્યા. તે સમયે રાજઓનાં શરીર, કવચનેવિષે સમાયાં નહીં; તે યોગ્યજ
 છે. કારણ, ને શરીરના હૃદયના એક દેશનેવિષે પણ શત્રુની સેના સમાઈ જાય. અર્થાત્, ને
 વરિના મનમાં શત્રુની સર્વ સેના મારવાની ઈચ્છા થવાના કારણે સર્વ સેના સમાય છે. તે શરીર
 કવચમાં કેમ સમાય? કેટલાએક રાજઓ, “આપણે ધારણ કરેલાં કવચો, શત્રુઓનાં બાણોને
 સહન કરશે કે નહીં?” એવી પરીક્ષા કરવાને માટેજ જાણે હોયતા! તેમ કવચને રોમાંચરૂપ તોમર
 કરીને વંચન કરતા હતા. અર્થાત્ વીરોનાં શરીર રોમાંચયુક્ત થયાં. કેટલાએક લોહના ટોપ
 રહિત મસ્તકોએયુક્ત એવા ચોદાઓ, “આપણે મસ્તકનેવિષે ટોપ ધારણ કરશું તો આપણું
 મુખ શત્રુઓ દેખશે નહીં અને તે કારણથી તઓ યુદ્ધનેવિષે આપણને આશ્વિત કરશે
 નહીં.” એવું બાણીનેજ જાણે હોયતા! તેમ પોતાના મસ્તકનેવિષે ટોપને ન ધારણ કરતા
 હતા. તે સમયે બાહુવતોએ એક દાયુમાં આસ્તરણ અસંકારાદિક કરી સિદ્ધ કરેલા એવા
 હસ્તિઓ, તે સેનાનેવિષે, મોઢા પરતની બાહુનેવિષે જાણે સ્તંભન થયેલા એજ હોયતા!
 એવા શોભવા લાગ્યા. વળી તે સમયે પત્તાણાદિક અસંકારોએયુક્ત થયેલા અને સમુદ્ધના તુરંગથી
 કૃત્તવ્ય થનારો ને ઉચ્ચેશ્રવા અર્ધ તે (સમુદ્ધ મંથન કરતાં તેમાંથી ચૌદ રત્ન નિકળ્યાં તેમાંનું

ઉચ્ચૈશ્વર્યા અશ્વ એ પણ એક રત્ન ગણાયછે) તેની શોભાને ધારણ કરનારા એ
 શ્વોની પંક્તિઓ શોભવા લાગીઓ. તે સમયે જેઓને બાહ્યક દેશ સંબંધી અશ્વો બેઠા
 છે અને રક્ષણ કરવા માટે રહુલી સેનાએ જેઓ રક્ષિત એવા દિવ્ય રથો, સૂર્યના રથને નિ
 સ્કાર કરીને જાણે હોયના! તેમ અત્યંત શોભવા લાગ્યા. તે સમયે બંધુઓની સહુસા
 કવચ ધારણ કરેલો યુધિષ્ઠિરાજ, શત્રુઓના અરિષ્ટને ઉત્પન્ન કરવા માટે જાણે હોયના! તે
 પરિવેશ યુક્ત એવા સૂર્ય સરખો અરિષ્ટરૂપ દિસવા લાગ્યો. અર્થાત, ઉપગ્રહોએ યુક્ત મૂર્ચ્
 પડ્યો છતાં જેમ રાજાદિકોને શત્રુથી નાશ થશે એવું સૂચવે છે તેમ કવચ ધારણ કરેલો યુધિ
 ષ્ઠિરાજ, સર્વ શત્રુઓને નાશસૂચક જ દિસવા લાગ્યો. તે સમયે નાના પ્રકારનાં આયુધો
 કરનારા પાંચ પાંડવો, પ્રલયકાળની વખતે જનવિષે વિદ્યુક્તતા ધણી સ્ફુરણ પામે છે એવું
 સરખા શોભવા લાગ્યા. તે સમયે જેવી રીતે કોઈ પુરૂષ, ઊઠક અને ભક્ષણ કરવા માટે એમ
 એવા પદાર્થોને ગ્રહણ કરી સમુદ્ર તરવા માટે નૌકામાં બેસે છે તેવી રીતે તે પાંડવો અમોઘ એ
 સદ્ગુણ એવાં શસ્ત્રાદિકો સહિત, યુદ્ધરૂપ સમુદ્રને વિષે તારનાર એવા જે નૌકારૂપ રથો-તેની ઊપ
 આરોહણ કરતા હતા. તે પાંચ પાંડવો એ જ જાણે પાંચ ઇંદ્ર-તેમને દેવો સરખા રાજાઓ
 લાએક દૃઢ રથોની ઊપર આરોહણ કરી આસપાસ સેવન કરતા હતા. તેમજ કૃત્ત્વાએક હાથીએ
 ઊપર બેસનારા, કૃત્ત્વાએક અશ્વો ઊપર બેસનારા અને કૃત્ત્વાએક પદ્યારીઓ પણ પાંડવોની આમ
 પાસ રહેતા હતા. તે સમયે જેના અશ્વ અગ્રણે પ્રેરણ કર્યા છે, જે કાંતિનો પતિ છે, અને
 જે પોતાના કિરણરૂપ હસ્તપંક્તિએ અગ્નિદેવતાસંબંધી બાણોને કરનારો જાણે હોયના!
 અને સુવર્ણના સરખી કાંતિએ જાણે સુવર્ણની કાંતિ ધારણ કરનારો જાણે હોયના! એવો અને તે
 પાંડવોના સહાયને માટે જાણે હોયના! એવો સૂર્ય, પૂર્વદિશાને વિષે ઉદય પામ્યો. અરણ્યમાં
 જનવિષે અતિશય પ્રકાશ પ્રસરેલો છે અને જનવિષે જાણે હજારો સૂર્યોદય જ થયા હોયના!
 જેવી દુર્ગર દિગ્પાળની ઉત્તરદિશાને તે સંપૂર્ણ સૈનીક લોકો અવલોકન કરતા હતા. વિરમ
 કરી જેઓનાં નેત્ર પ્રકુલિત થયાં છે એવા સૈનીક લોકો, તે દિશાપ્રત્યે જેવા અવલોકન કરે
 જાણે તે સૈનીકો તે દિશાને વિષે દિવ્ય એવાં ઘણાં વિમાનોને આવતાં અવલોકન કરતા હતા.
 જાણે તેઓએ પોતાના બાહુપરાક્રમે કરી શત્રુઓના બાહુઓનું પરાક્રમ દૂર કર્યું છે એ
 મણીચૂડ, સહુસાક્ષ, ચંદ્રાપીડ, માયાબળ, અને ત્રિચાંગદાદિક વિદ્યાધરેશ્વરો, તે વિમાનોથી નીચે
 ઊતરી બેચેની સેનાએ યુક્ત હોઈને તેઓ સર્વે, ધર્મરાજને વંદન કરતા હતા; અને હાથ જોડી
 બાપસુ કરવા લાગ્યા કે “હૃદ દેવ, પૂર્વે તમે અને તમારા બંધુઓએ અનેક પ્રકારનાં સુદૃઢ
 ચક્રોપર આ બીજી વચ્ચાતું લીધેલું છે. આજ, વિદ્યાધરના મુખથી તમારો કોરવો

રામ ને યુદ્ધ પ્રકાર-તે અમે રાંભળીને અગ્રવેગે આલિયાં આપ્યા હૈએ. એ માટે અમેને એ
 વિષે આજ્ઞા કરેલી. હું દેવ, યુદ્ધનેવિષે પરાત્પરાદિન એવું અમે આજ્ઞા ભાંગે છું. આજ્ઞા તમર
 સ્વર્નાં યુદ્ધ કરવા માટે યુદ્ધારંભનો આ રો એવેરા થઈશે. એવું જાણુ કરી યાગ્યોગ્ય પ્રકારે
 ભીમાદિકપ્રત્યે પણ અભિવંદન કરીને પછી શંતુરવિત એવા ધર્મસ્થાની અજ્ઞા પ્રવળુ કરી
 તે વિદ્યાપોષણુ કવચાદિક ધારણુ કરના હવે. આજ્ઞામાં હૈએનો પુત્ર પયોત્તમ પણ, વિદ્યાએ
 કરી કોરવોની સાથે પાંડવોનો યુદ્ધનો ઉદ્ધોગ થયોછે. એવું જાણી જોતાજા મનમાં ને પાંડવોના
 સર્વ શત્રુનો નાશ કરવાની છિછા ધારણુ કરનારો એવો તે-તે સ્થળે આવવો હવે. તે પ્રથમ તો
 ધર્મરાજને વંદન કરી પછી અતુકમે પિતા અને કાકાકિકોને વંદન કરતો હવે. તે સમયે જમ્બોનાં
 મુખ હૈયેયુકન છે એવા પાંડવોએ આજ્ઞા કરેલો તે પયોત્તમ પણ, યુદ્ધની શામલોરૂપ ને કવચ-
 દિક-તે ધારણુ કરતો હવે. તે સમયે અંજીના હળુદ્રગુર શબ્દ કરી રહ્યું. હરિતઓની ગન્-
 નાએ કરી પરાક્રમયુકત, ધીરેના સિંહનાદે કરી મત્ત અને રધોના ગગાગદે કરી યુધન એવો યુદ્ધ
 સંબંધી દુન્દુબિનો મહા નાદરૂપ શબ્દ, સંપૂર્ણ સ્વર્ગ અને ભૂમિના સંપૂર્ણ કોરવો હતો. સર્વ સોકોની
 કંઈકિયને હૃદયો છતો, પર્વતોની શુશ્રૂઓને વિદારણુ કરતો છતો અને મહા રામુદોને સોમયુકન
 કરતો છતો તથા પૃથ્વીને કંપાયમાન કરતો છતો ઉત્પન્ન થયો. તે સમયે સૂર્ય જેમ મકરરાશીને
 વિષે આરોહણુ કરી હિમના નાશને માટે ઊત્તરદિશાપ્રત્યે ગમન કરેછે; તેમ ધર્મરાજ, રથ
 ઊપર બેસી શંતુઓના નાશને માટે રણભૂમિનેવિષે ગમન કરતો હવે. તે સમયે તે ધર્મરા-
 જના શત્રુઓ રૂપ પૃથ્વીને જાણુ ધૂણનારોન હોયના! એવો સૈન્યરૂપ સમુદ્ધ, ધૃટદુઃખને આગળ
 કરી યુદ્ધને માટે મગ્ગન પામવા લાગ્યો. તે સમયે મકંપાણિ એવા કૃષ્ણ, અર્જુનનું સારથ્યપણુ આ-
 ચરણુ કરતાં છતાં સર્વ લોકોએ સૂર્યનો સારથી ને અરણુ-તેના સરખો તે કૃષ્ણને અવલોકન
 કર્યો અને અર્જુનને સૂર્યના જેવો અવલોકન કર્યો. અર્થાત્ સૂર્યનું સારથ્ય જેમ અરણુ કરે
 છે તેમ શ્રીકૃષ્ણ અર્જુનનું સારથ્ય કર્યું. તે સમયે વાદ્યોના ને મહોદા શબ્દો તે, “અમારી કૃત્પ-
 સિની ભૂમિ ને આકારા-તે આકારાને આ પર્વતોનાં શિખર કેવળ શક્ય એટલે તીરની આણીયો
 સરખાં પીછ કરેછે” એવું જાણીનેજ જાણુ હોયના! તેમ પર્વતોના શિખરોને પાડતા હતા. અ-
 થાત્, આકારાથી શબ્દની કૃત્પસિ છે, એ માટે આકારાને અગ્નિયુ કરનારાં તો આ પર્વતોનાં
 શિખરોન છે એવું જાણીનેજ જાણુ વાદ્યોના શબ્દો તે શિખરોને તોડતા હોયના! એટલે વાદ્યના
 શબ્દો એવા નિકલ્યા કે જાણુ પર્વતોના શિખરોને પણ તોડી પાડ્યો એવી કવિયે ઉત્પ્રેક્ષા કરી:
 તે સૈન્યના સમુદાયનો સંમર્દ થયો છતાં સંકોચ પામેલી પૃથ્વીની ધૂળ, ત્વરાએ, ઉદ્વેગપણુ
 અથવા અનેક પ્રકારે કરી આકારાનેવિષે પ્રસરતી હવી. તે સમયે અતુકજા એવા વાયુએ કરી

અત્યંત કંપાયમાન થએલા દેવજે, “આ અમારા પક્ષમાં જય છે અને અમારા પક્ષમાં લક્ષ્મી” એમ કથન કરતા છતાં જાણે હોયના! તેમ શોભવા લાગ્યા. તે સમયે અનુલક્ષે કરી ગમન કરનારા વાયુએ અગ્રભાગે ઊરાડેલી જે ધૂળ, તે ધૂળ-શત્રુને ગર્જનાદિકે કરી અહંતાપૂર્વક યુદ્ધ કરવા માટે ખોલાવનારા ધર્મરાજના, ગર્જનાદિકે કરી યુદ્ધત એવા જે દુર્યોધનાદિક શત્રુઓ તેને જીતવાને માટે જાણે હોયના! તેમ ચલન પામવા લાગી. તે સમયે “આ ધૂળે કરી અંધપણ પામનારા યોદ્ધાઓને માટે જાણે હોયના! અર્થાત્, આ ધૂળે કરી યોદ્ધાઓ અંધપણું ન પામે તે માટે જાણે હોયના! તેમ હાથીઓ પોતાના મદોદકે કરીને પૃથ્વીથી ઉત્પન્ન થએલી ધૂળને સિંચન કરવા લાગ્યા. ખીજના હાથે કરેલો પ્રહાર અસદ્ય છે, અર્થાત્ વીરપુરુષ છે તે પોતાને હાથે જ પ્રહાર કરે છે, એ માટે સૂર્યના પણ કિરણસ્પર્શને ન સહન કરનારાં જાણે હોયના! એવા વીર પુરુષોનાં આયુધો સૂર્ય કિરણોના સ્પર્શસંયોગે કરી અત્યંત જ્વલન પામવા લાગ્યાં.

તે સમયે આકાશને કમળાકર એટલે સરોવર કરનારાં એવાં સેવકોએ તૈયાર કરી આલેખાં ખેતરોનાં મણીમય વિમાનોએ પ્રકાશ ઉત્પન્ન કર્યો. અર્થાત્, વિમાનો એજ પોતે કમળો રૂપ થઈને આકાશ એજ સરોવર કર્યું, એવાં ખેતરોનાં મણીમય વિમાનો પ્રકાશવા લાગ્યાં. તે સમયે પાંડવોની સેના, નિવાસ સ્થળને વિષે, માર્ગસ્થળને વિષે અને યુદ્ધભોમિતે વિષે એમ સર્વ દેહાણે પૂર્ણપણે કરી વ્યાપનારી જાણે મહાવૃદ્ધિ જાણે હોયના! એવી શોભવા લાગી. એ પ્રમાણે સેનાની તૈયારી કરી સંપૂર્ણ રાજાઓ, યુદ્ધભોમિતે વિષે પ્રાપ્ત થઈ ધર્મરાજની આજ્ઞાએ મહોટો વ્યૂહ રચી સિદ્ધ થઈને ઊભા રહ્યા.

જે સમયે એ પ્રમાણે ધર્મરાજનું સૈન્ય સિદ્ધ થયું, તે જ સમયે દુર્યોધનના સૈન્યને વિષે પણ સિદ્ધતા કરવા સાઝું સર્વ રાજાઓને સૂચના કરનારો શંખ વાજતો હવો. તે સમયે બાહુ પરાક્રમે શોભનારા એવા રાજાઓ, “આ યુદ્ધને વિષે શું થશે વાઝું? એવી સંદિગ્ધ બુદ્ધિસહ વર્તમાન જગૃત થવા લાગ્યા. તે સમયે, જ્યાંએ શંખનો શબ્દ શ્રવણ કર્યો છે એવા અને પોતાની સ્ત્રીની બાહુલતાએ જે આલિંગન—તે આલિંગન કરી જે સુખ—તે સુખમાં જ્યાંનાં ચિત્ત નિમગ્ન છે, એવા કેટલાએક રાજાઓ ઘણીવાર સુધી શયનસ્થળને છોડતા ન હતા. અર્થાત્ શંખનો શબ્દ સાંભળ્યો તો પણ કેટલાએક રાજાઓ, ઘણીવારે શય્યામાંથી ઉઠ્યા. તે સમયે યુદ્ધને વિષે પરાલવ પ્રાપ્ત થશે કે શું? એવી શંકાએ જ્યાંએ સ્ત્રીની અત્યંત વિયોગ પ્રાપ્તિ જાણી હોયના! એવા કેટલાએક રાજાઓ વારંવાર પોતાની સ્ત્રીને આલિંગન કરતા હતા. તે સમયે “હું પ્રાણુનાથ, તમે સ્વર્ગને વિષે અપ્સરાઓનો ભોગ કરવા માટે અત્યંત ઉત્સુક છો” એવું ભાષણ કરનારી કોઈ એક અત્યંત પ્રિય સ્ત્રી પોતાના પતિને આલિંગન કરી પથારીમાંથી ઉઠવા માટે ઘણીવાર સુધી અ-

કાવ કરતી હતી. ત્યારપછી ફરસાક રાજાઓ, નાના પ્રકારનાં દારૂખાણોનાં લાંપણું કરી ઉત્સાહપુર્યું
હોતા છતાં કવચાદિક ધારણ કરવા માટે આરંભ કરવા લાગ્યા. ચોરી મુદત થયાં પરણેલી અત્યંત
પ્રિય સ્ત્રીનાં મુખ નંદનેવિષે જઓએ દૃષ્ટિ સ્થાપન કરેલી છે, એવાં ફરસાએક રાજાઓએ
પોતાનાં અગ્રભાગનેવિષે જઓએ કવચાદિક યુદ્ધસાહિત્ય સ્થાપન કરવાં છે, એવાં પોતાનાં શિવ-
કોને પણ ન જોતા હવા. “દેવયોગે કરી આ યુદ્ધનેવિષે મને મૃત્યુ પ્રાપ્ત થયું છતાં આ સ્ત્રીનું
પછી શું થશે?” એવો સ્ત્રીનો શોક કરનારો કોઈએક રાજા, કવચને પણ ને સંભારતો હતો. તે
સમયે ધીમે ધીમે કિચિત્ કિચિત્ રૂદનપૂર્વક લાંપણું કરનારી સ્ત્રીનાં શાન્તવનને માટે તત્પર,
એવો કોઈએક રાજા તે “આ રથ આણ્યો છે” એવી સેવકોની પ્રાર્થનાને પણ ન સાંભળતો
હતો, સંપત્તિ, ધર, હસ્તિઓ અથ ઇત્યાદિકની ચિંતાએ જઓનાં ચિત્ત વ્યાપ્ત થઈ ગયેલાં છે
એવાં ફરસાએક રાજાઓ, શરીરનેવિષે સ્થાપન કરેલી હાલને પણ ન જાણતાં હતાં. જઓએ
મુવલુંમય કવચ ધારણ કરવાં છે એવાં ફરસાક રાજાઓ-ઉર્ધ્વભાગે પ્રસરનારી જવાળાનાં સમુદાયે
કરી નિયયુક્ત થએલો અગ્નિ હોયના! એવાં શોભવા લાગ્યા. તે સમયે મહાપરાક્રમે કરી ઉદ્ધત
એવાં સૈન્યના કોળાહળ શબ્દે કરી લપાદિક વ્યાપ્ત થનારો કોઈએક હસ્તિ, બંધન કરેલાં વૃક્ષને
થડ મૂળથી ઊગેરી નાખી ત્યાંથી નાશીને તંબુનો નાશ કરતો હતો. તેમજ સૈન્યનાં કોળાહળ
શબ્દે કરી જઓનાં ચિત્ત ભ્રમિત થયાં, એવાં ફરસાએક હસ્તિઓનો તત્ક્ષણ મદોદકનો
આવ શોષાઈ ગયો. અર્થાત્, મદોદક ઝરું બંધ થયું. તે સમયે જહું સંગ્રામસંબંધી લયંકર
દુંદુભિનો શબ્દ સાંભળ્યો છે એવો કોઈએક મદોનમત રાજા, તત્કાળ ભટ્ટીને મહાવત પાસે
કોઈએક મહાસંકટ આસ્તરણાદિક ધારણ કરાવતો હતો. એટલામાં અકસ્માત્ પ્રાપ્ત થનારો
સ્ત્રીને કરી જનું ચિત્ત વ્યાપ્ત થઈ ગયું છે એવો કોઈએક હાથી, આસ્તરણાદિક ધારણ કરનારો
મહાવતને પણ લેધને પડાયત કરવા લાગ્યો. તે સમયે યુદ્ધને યોગ્ય એવી સામગ્રિએ સજ્જ
થએલા ફરસાક હસ્તિઓ, જઓની આમપાસ ડળીઓનો અગ્રભાગ નષ્ટ છે એવાં પાંદડંપુર્યું
વૃક્ષો સરખા અત્યંત શોભવા લાગ્યા. તે સમયે પૂર્વ સ્વારોની આજ્ઞામાં વરતનારા છતાં પણ
જઓએ તત્કાળ ઉદ્ધતપણું સિંહારણું છે એવાં ફરસાએક અશ્વોને સ્વારોએ લગામ પણ ખળા-
તારે ઘાલીઓ. કોઈએક અશ્વ, આસ્તરણાદિક કરી સિદ્ધ કરનારો સ્વારને પાડીને, યુદ્ધકર્મને
વિષે જમ તે સ્વાર સિદ્ધ ન થાય તેને અર્ણાદિક કરી પ્રહાર કરવા લાગ્યો. યુદ્ધનેવિષે યોગ્ય
એવાં આસ્તરણાદિક કરી સિદ્ધ કરેલાં ફરસાએક અશ્વચેટ, કમળનીના પત્રોએ વ્યાપ્ત થએલા
એવાં નદીના તરંગો સરખા શોભવા લાગ્યા. તે સમયે કોઈએક સ્ત્રી “મારો પતિ યુદ્ધને માટે
નિકળી આવ્યો છતાં મારા નેત્રથી અત્યુપાતરૂપ અપરુક્ત ન થાય તો સારું” એવું વિચારી

ઊંચે પાંપણો કરી અર્થાત્ ઉર્ધ્વ મુખ કરી ચાલતી જઈને પતિને મદ્યપ્રાશનનું પાત્ર દે
 લાગી છતાં પગના ખસી જાયથી તે ક્રોધઐક સ્ત્રીના હાથમાંથી તે મદ્યનું સુવર્ણપાત્ર નીચે
 પડ્યું. અર્થાત્, પતિને અપશુકન ન થાય એવું કરવાને ઊદ્યુક્ત થએલી તે સ્ત્રીનું ઉર્ધ્વમુખ
 કરી ગમન કરવું તે ઐક અને તેના હાથથી પાત્રનું પડવું એ બીજું. એમ મળી એ અપશુકન
 થયા. તે સમયે યુદ્ધનેવિષે ભક્ષણ કરવા સાઠ્ઠ સિદ્ધ કરેલા કરંભના પાત્રને ક્રોધઐક વીર, હસ્તને
 વિષે ધારણ કરતો છતાં તેનો પાળેલો કૃતરો તે પાત્રને નીચે પાડતો હોય. પતિ, સંગ્રામને વિષે
 ગમન કરતો છતાં દુર્વાદિકે કરી મંગળકૃત્યની ઈચ્છા કરનારી અને ત્વરાએ ગમન કરનારી કે-
 ધઐક સ્ત્રીના કંઠમાં ધારણ કરેલો હારજ તૂટીને નીચે પડ્યો. તેમજ પતિ, યુદ્ધને માટે ગમન
 કરતો છતાં એટલામાં તેની સ્ત્રીને ઈંકો આવવા લાગી, ત્યારે મહાવેગે નાશિકાને દાખવા માટે
 ત્વરા કરનારી ક્રોધઐક સ્ત્રીના હાથથી કંકણ નીચે પડી ગયું. પતિના મસ્તકનેવિષે પ્રીતિએ
 કરી દુર્વાદિકોનો પ્રક્ષેપ કરવા માટે ઈચ્છા કરનારી ક્રોધઐક સ્ત્રીના નેત્રોનેવિષે સ્તબ્ધ થએલા
 અશ્રુઓ પૃથ્વી ઉપર પડવા લાગ્યાં. ક્રોધઐક વીર, યુદ્ધનેવિષે જવા માટે સ્ત્રીની આજ્ઞા ગ્રહણ
 કરવા લાગ્યો છતાં તે ક્રોધઐક સ્ત્રીની કલ્યાણકારક શુદ્ધ “આગચ્છ” એટલે આવો એવી વાણી
 સદ્ગદિત થએલા કંઠનેવિષે રહેલા અશ્રુઓના પુરે વ્યર્થ છે અર્થે જતો એવા ધર્મને પમાડી.
 અર્થાત્ “આગચ્છ” એવું ભાષણ કર્યું છતાં મુખમાંથી “ગચ્છ” એવો ઉચ્ચાર થયો. તેમજ
 સ્ત્રીની આજ્ઞા ગ્રહણ કરી ગમન કરનારા પ્રાણનાથના ચક્ષન પામેલા મુખને ક્રોધઐક સ્ત્રીના દીન
 એવા દૃષ્ટિપાતે શૃંખલા સરખું આચરણ કર્યું. અર્થાત્ આજ્ઞા લેઈને યુદ્ધનેવિષે ગમન કરનારા
 પતિને પણ તે સ્ત્રીના દીનદૃષ્ટિપાતનું વિદ્ર થયું.

તે સમયે ધારાતીર્થ જ યુદ્ધ-તેને વિષે મૃત્યુ પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી જણે વૈર ધારણ કર્યું
 છે, અર્થાત્ જીવંત પર્યંત વૈર ધારણ કરનારો એવો, યુદ્ધનેવિષે અત્યંત શ્રેક્ષ્ઠ ધારણ કરનારો,
 મહાગર્વ ધારણ કરનારો અને મહા પરાક્રમી એવો દુર્યોધન-તે સંપૂર્ણ દુર્નિમિત્તની અવગણના
 કરતો છતો મેઘને જીતવા સાઠ્ઠ સૂર્ય જેમ તૂલારાશીમાં આરોહણ કરેછે, તેમ પાંડવોને જીતવા સાઠ્ઠ
 રથપ્રત્યે આરોહણ કરતો હોય. અર્થાત્ તૂલારાશી પ્રત્યે આરોહણ કરેલા સૂર્યને મેઘને જીતવાનો
 પ્રસંગ આવેછે, પરંતુ દક્ષિણાયન હોવાથી માત્ર સૂર્ય કમી તેજ પામેછે. તે સમયે સત્તા
 કરેલા પોતપોતાના વાહનનેવિષે આરોહણ કરનારા, કવચાદિકોએ યુક્ત થએલા અને મૂર્તિમંત
 ઉત્સાહજ હોયના? કિંવા મૂર્તિમંત ધનુર્વદજ હોયના! એવા દ્રોણાચાર્ય અને કૃપાચાર્ય-એ જ્યોત્ષ્ણ
 મુખ્યછે એવા યુદ્ધનેવિષે પ્રાપ્ત થએલા વીરો, અને જ્યોત્ષ્ણ શત્રુરૂપ વન દહન કરતાં છે,
 એવા દુઃશાસનાદિક કનિષ્ઠ બંધુઓ, અને શક્ય, ભગદત્ત અને જ્યદ્ધથ એ જ્યોત્ષ્ણ મુખ્ય

એવા સંપૂર્ણ રાજાઓ—જેણે ધર્મની રીતિનો ત્યાગ કર્યો છે એવા તે દુર્યોધનને આસપાસ
 વેશિત કરતા હતા. તે સમયે પ્રહોમ્મે યુક્ત થયેલા સૂર્ય જોયો શોભેછે, કિંવા પોતાના સમુદા-
 યના હસ્તિઓએ યુક્ત થયેલા ગર્ભદ જોયો શોભેછે, કિંવા કંભળોએ યુક્ત થયેલું ચેત કંભળ
 જોયું શોભેછે તેવો સર્વોએ પરિચિત થયેલો તે દુર્યોધન શોભતો હતો. તે સમયે યુદ્ધને વિષે
 લયયુક્ત એવા પુરુષોને તુચ્છ કરનારો અને શૂરપુરુષોને કવચાદિક ધારણ કરાવનારો અને દિ-
 શાઓરૂપ શુદ્ધાઓનેવિષે પ્રતિધ્વનિ નિર્માણ કરનારો એવો રણદુંડુલિનો શબ્દ ઈત્પન્ન થતો
 હતો. તે સમયે યુદ્ધકર્મનેવિષે લયકર એવા ભીષ્મપિતામહને આગળ કરી સંપૂર્ણ કૌરવોની
 સેના યુદ્ધને માટે નિકળી. તે સમયે વિપરીત લાગનારા વાયુએ કરી જંગમોનાં અમ્મ હિલ્લ કરી
 ગમ્યમાંછે એવી ધ્વજાઓ પાંડવોની સેનાના લયે કરીને જાણે નાશ પામનારીઓ હોયના! એવી
 શોભવા લાગીઓ. તે સમયે તે સેનાથી ઈત્પન્ન થયેલી ધૂળે “અમારો રાત્રુ જ મેષ-તને
 આક્રાશ ધારણ કરેછે” એવું જાણીતજ જાણું હોયના? તેમ આક્રાશની શોભા નહીં સરખી કરી.
 તે સમયે “કોઈપણ અન્ય પુરુષનું હિતપણુ અમે સહન કરતા નથી” એવું જાણીતજ જાણું
 હોયના! તેમ હિત થયેલી તે ધૂળને હસ્તિઓએ પોતાના મદોદક કરી શાંત કરી. તે સમયે સૂ-
 ર્યના કિરણોના સંગે કરી જંગમોએ પ્રત્યક્ષ અગ્નિદેવતા અવતારકન કર્યો હોયના! એવાં વીરોનાં
 આયુષો શોભવા લાગ્યાં. તે સમયે મર્યાદાનું ઓલંધન કરનારો જાણે પ્રલયકાળનો સમુદ્ર જ હોયના!
 એવો અને સર્વ દિશાઓને સંપૂર્ણ કરનારો એવો તે કૌરવોનો સૈન્યસમુદાય, એક સાણમાત્રમાં સંચા-
 મભૂમિની સીમાપ્રત્યે પ્રાપ્ત થતો હતો. અને ખેચરોની સેનાએ અત્યંત અલંકૃત થયેલા એવા પાંડ-
 વોના સૈન્યના સમિપલાગનેવિષે તે કૌરવોની સેના વ્યૂહરચના કરી ઊભી રહી. તે સમયે ખંતે સૈન્યના
 નાના પ્રકારના પરસ્પર થનારાં પૃથક્પણાની પૂર્ણતાવિષે તત્પર અર્થાત્ ખંતે સેનાને જૂદી જૂદી પો-
 તાના પક્ષમાં જતાંની સૂચના કરનારો એવો જનો શબ્દ છે અને વિમાનમાં બેસી જોનારા દેવોને
 “હવે તમે આ યુદ્ધ જુઓ” એવી સૂચના કરનારો નાદ જ હોયના! એવાં રણવાદ્યો, જંગમોએ
 પરસ્પર પ્રતિધ્વનિ પ્રારાન કર્યા છે અને જંગમોના અંતર્ભાગે અન્ય શબ્દો નિમગ્ન થયાછે એવાં
 વાજવા લાગ્યાં. તે સમયે વાયુએ ચક્ત્ર પામેલાં સુખોએ પરસ્પર ક્રોધે કરી લયપ્રદર્શન કરતા
 હોયના! એવાં ખંતે સૈન્યમાંના ધ્વજો શોભવા લાગ્યા; અને પોતાના સ્વામિના પરસ્પર વૈર કરી
 પોતે પણ પરસ્પર વૈર કરનારીઓ હોયના! એવી ખંતે સૈન્ય સંખંધી ધૂળ, આક્રાશનેવિષે પરસ્પર
 યુદ્ધમેળાપ કરવા લાગીઓ. તે સમયે ખંતે સેનાનેવિષે યુદ્ધને માટે ઊદ્યુક્ત થયેલા એવા વીર
 પુરુષોએ, યુદ્ધના ઈત્સાહને માટે તે વીરપુરુષનો પૂર્વના જ શૂરપણાએ યુક્ત પાહુદંડોનો પ્રતાપ
 તેની સ્તુતિપૂર્વક, અને તે તે વીરના પિતાના યથાયોગ્ય કૃતરૂપ ચિન્હ કરી ચિન્હિત એવા ના-

મના જેમાં મુખ્ય ઉચ્ચાર છે અને નિરંતર પ્રાપ્ત થએલો જે સ્વામિની પાસેથી અદ્ભુત પ્રમાણે
તેના સ્મરણપૂર્વક, એવું જઓએ સ્તુતિ કર્મ વર્ણન કર્યું છે, એવા બંદીઓને યથાયોગ્ય ભૂમિ
સમર્પણ કર્યાં. તે સમયે બંને સેનાનેવિષે સેનાધિપતિની આજ્ઞાએ છડીદારોએ પ્રથમ કુ
કરવાની ઈચ્છા કરનારા ચોદાઓને કોઈપણ પ્રકારે યુદ્ધ કરતા બંધ રાખ્યા.

॥ શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ. ॥

પીયૂષાંશુમયં મુખૈઃ કુવલયશ્રેણીમયં લોચનૈઃ
નાનારત્નમયૈર્વિમાનનિવહૈઃ સંધ્યાંબુદાલીમયં;
કુર્વાદ્ધિઃ કુરુપાંડવેયસમરવ્યાલોકનવ્યાકુલૈ
ર્મધર્વામરસ્વેચરૈર્વિચદલં ચક્રે તદાનીં ક્ષણાત્ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ—તે સમયે કૌરવ અને પાંડવોના યુદ્ધને જોવા માટે તત્પર થએલા અને પોતાની
મુખોએ કરી આકાશમંડળને ચંદ્રમય, તેમજ નેત્રોએ કરી નીલ કમળની પંક્તિમય અને નાના
પ્રકારનાં રત્નમય એવા વિમાનના સમુદાયે કરી સંધ્યાકાળે પ્રાપ્ત થનારા મેઘની પંક્તિમય કરનારા
એવા ગંધર્વ, દેવ, અને ખેચરો-એઓએ ક્ષણમાત્રમાં આકાશને શોભાયુક્ત કર્યું. ॥ ૧૨ ॥

इति मलधारि श्रीदेवप्रभसूरिविरचिते पांडवचरित्रे
महाकाव्ये दूत सोमकागमनप्रयाण वर्णनो नाम
द्वादशः सर्गस्तस्य भाषांतरं संपूर्णम् ॥ १२ ॥

અર્થ ત્રયોદશ સર્ગ પ્રારંભ:

ત્યારપછી તે બંને સેનાના યોદ્ધાઓએ એવો દાવ કર્યો કે યુદ્ધમાં કોઈપણ કારણે અમુક અવધ પર્વત કહેલા તહના માનેવિષે કોઈપણ વીરને, જે યોદ્ધાના હોથમાં રાજ ન હોય તે યોદ્ધાને અને જે સ્ત્રી હોય તેને, મારવું નહીં. પછી ધૃષ્ટદ્યુમ્ન સેનાધિપતિનું રક્ષણ કરવાને માટે ભીમસેન અને અર્જુન એ બંને ઐશ્વર્યમાં બેસી તે ધૃષ્ટદ્યુમ્નનું ચક્રરક્ષણ કરતા હતા. પછી કેપિત્વ એવો અર્જુન, શત્રુસેનાનેવિષે રહેનારા પ્રત્યેક યોદ્ધાનું નામ, ગરુડધ્વજ એવા પોતાના સારથી શ્રીકૃષ્ણને પૂછતો હતા. પછી કૌરવોની સેનાને બેઠને કૃષ્ણ, અર્ધ અને ધ્વજ એઓના વર્ણનપૂર્વક પ્રત્યેક વીરનું કથન કરવા લાગ્યો.

કૃપાશ્રી—હું અર્જુન, રણભૂમિનાંવિષે કેવળ કાળ સરખા, જેમના ધ્વજનેવિષે તાલવું ચિન્હ છે, જેમના અર્ધો દેવતાવર્ણના છે અને જેઓ સંપૂર્ણ શત્રુઓના સર્વ ગર્વને દમન કરવાને સમર્થ છે; એવા આ ગંગાપુત્ર ભીષ્મપિતામહ છે; તે તું જો. તેમજ જેમની કીર્તિ બગૃત છે, જેમની ધ્વજનેવિષે કલરાતું ચિન્હ છે, જેમના ઘોડાઓ આરક્રતવર્ણના છે અને જેમનું ધનુષ્યપરાક્રમ, યુદ્ધનેવિષે સર્વ કરતાં શ્રેષ્ઠ છે; એવા આ દ્રોણાચાર્ય છે તે તું જો. આણી તરફ જેમની ધ્વજનેવિષે કમળાનું ચિન્હ છે, ધનુર્વિદ્યારૂપ સતાના જેઓ કેવળ કંદરૂપ છે, અને ચંદન સરખી કાંતિવાળા જેમના અર્ધો છે; એવા આ કૃપાચાર્ય છે. જેના ઘોડા નીલવર્ણી છે અને જેની ધ્વજનેવિષે નાગનું ચિન્હ છે, એવો ધનુર્ધારી આ દુર્યોધન છે. પૃથ્વીપાલન કરતો છતાં જેને તારા ખાલુઓ કેવળ રાજ્ય પ્રમાણે વ્યથા ઉત્પન્ન કરે છે. જેની ધ્વજનેવિષે બળનું ચિન્હ છે, જેના અર્ધો પીતલવર્ણના છે અને જેના ભયંકરી શત્રુઓ, દીન એવા ભીન સરખા થઈને રહે છે; તે આ દુઃશાસન છે, જેમના કંદકોપરના અને પુચ્છ ઉપરના કરા દેવતાવર્ણના છે, એવા ખાલુક દેરામાં ઉત્પન્ન થએલા અશ્વોએયુક્ત જેનો રથ છે, જેની ધ્વજનેવિષે મહિષનું ચિન્હ છે અને જેનીજ કુરસંપત્તિ સર્વ જગમાં શાહકારપણે ધારણ કરે છે. અર્થાત્, એના સરખો અતિરાય દુટ બીજો કોઈ નથી, એવો આ શત્રુનિ છે. વૈરીઓના સમુદાયથી ઉત્પન્ન થએલા ભયનું અસ્થાન એજ સ્થાન નથી અર્થાત્ જેને શત્રુ સમુદાયથી ભય નથી એવો, અને જેના અર્ધો આકારાવર્ણના છે, અને જેના ધ્વજનેવિષે સિંહના પુચ્છનું ચિન્હ છે; એવો દ્રોણપુત્ર આ અર્ધત્યાગ છે. સંપૂર્ણ શત્રુઓના દૃઢપતેવિષે એ રાજ્યના જેનું આચરણ કરે છે; માટે જેનું નામ રાજ્ય એ રાજ્યકર્તા છે એવો, જેની ધ્વજનેવિષે હજના ચાસનું ચિન્હ છે, જે બંધુક નામક વૃક્ષના પુષ્પ સરખા રંગના અર્ધોએ યુક્ત છે અને જે શત્રુઓને રોગરૂપી છે એવો આ રાજ્ય છે. જેનો રથ શત્રુના સમુદાયને દુર્લભ છે, જેના ઘોડાઓ આરક્રત વર્ણના છે, જેણે શત્રુઓની ચેતનાશક્તિ

હુણ ક્રીછે અને જેના ધ્વજનેવિષે વરાહનું ચિન્હ છે; એવો આ જ્યદ્ધ છે. જેનો કોઈ કોળાહળ, વર્ણન કરવાને માટે યોગ્ય છે, જેના અધો કંઠ, પૃથ્વિભાગ, મુખ, કંઠિ અને પાંચમા અંગે પાંચ દેશો કરાના ભ્રમરેયુક્ત એવા પંચભદ્ર છે, સ્વતંત્રપણે ચાલનારો અને જેની ધ્વજને વિષે યજ્ઞસ્તંભનું ચિન્હ છે; એવો આ ભૂરિશ્રવા છે. જેણે શત્રુઓની કીર્તિ હુણ ક્રીછે એને હાથીઓમાં આરોહણ કરનારાઓ મધ્યે શ્રેષ્ઠ, સુપ્રતિક નામના ગજ ઉપર ખસનારો અને જેના ધ્વજનેવિષે પ્રૌઢ એવા ગજનું ચિન્હ છે; એવો આ ભગદત્ત છે. અને બાહુપરાક્રમ એના જેઓનું ભૂષણ છે એવા અને નાના પ્રકારના ધ્વજને તથા અશ્વાદિકે ચિન્હોએ લેવા માટે યોગ્ય એવા સુશર્માદિકે અનેક રાજાઓ, આ દેખાય છે તે તું જો. હું અર્જુન, જ્યરૂપ દ્વીપો વિષે ગમન કરનારા એવા જે ધર્મરાજ-તેને મધ્યમાર્ગમાં એ પૂર્વોક્ત પરાક્રમે યુક્ત એવા આ રાજાઓ તે સમુદ્રરૂપ છે; પરંતુ હું અર્જુન, એ સમુદ્રમાં તારું ગાન્ડીવ ધનુષ્ય તે નૌકારૂપ છે. માટે ધર્મરાજને આ સર્વ રાજાઓરૂપ સમુદ્રને પાર ઉતારી જ્યરૂપ દ્વીપાંતરપ્રત્યે જતા માટે કાંઈપણ અઘરાણું પડનાર નથી.

એવી કમળનાભ એવા શ્રીકૃષ્ણની વાણી સાંભળીને અત્યંત ખેદયુક્ત હોતો થકો અર્જુન ધનુષ્યનો ત્યાગ કરી રથ ઉપર જ સ્તબ્ધપણે બેઠો, અને પછી કૃષ્ણપ્રત્યે ભાષણ કરવા લાગ્યો.

અર્જુન—હું કૃષ્ણ, આ સર્વ, કોઈ મારા સંબંધીઓ, કોઈ ગુરુઓ, કોઈ ખાંધવો આને કોઈતો મારા પ્રાણસ્નેહીઓ છે; માટે એઓને હણવાને માટે અંતઃકરણ કિંચિત્ પણ કેલકા પાતવું નથી. એવા ગુરુઓ, ખંધુઓ અને સગાઓના વધરૂપ પાતકેનું બીજરૂપ એવું તે રાજ્ય તે વક્ષની અને તે માટે સામર્થ્ય શા ઉપયોગનું છે? જો ભીષ્મપિતામહનો ખોળો, મારા કુટુંબી જનાનો આશ્રય (કુટુંબરૂપ) થયો. અર્થાત્ જો ભીષ્મપિતામહ મને નાનપણમાં પોતાને ખોળે બેસાડી રેનાર્યો તે ભીષ્મપિતામહનેવિષે હું કૃષ્ણ, મારાં બાણ શી રીતે પડે વાટે? તથા જો આ મારા દ્રોણાચાર્ય ગુરુ, સર્વેના કરતાં વિશેષ પ્રીતિએ મને જેવી પ્રીતિએ ધનુર્વદ દીધો તેવી રીતે પોતાના પુત્ર અદત્થામાને પણ ધનુર્વદ ન દેતા હવા; એવા કાશ્યપિકે ગુરુને ગુણેષ્વરેવિષે કેમ વાદે પ્રચુર કરે? ગમે તેવો અપરાધ કરે તોપણ ખાંધવો તે ખાંધવોજ છે; એ માટે એમને વિષે પણ બાણો છોડવામાટે બાણ ધારણ કરનારું એવું આ માટે ગાન્ડીવ ધનુષ્ય પણ અત્યંત જ કિંમત ધાર્ય છે. અર્જુનની એવી વાણી સાંભળીને પછી ક્રમારિ એવા શ્રીકૃષ્ણ બાવનું કરાવ કરાવ્યું.

શ્રીકૃષ્ણ—હું ભીષ્મપણ, કનિધર્મને વિરુદ્ધ એવો આ તારા અંતઃકરણમાં કૃપાનો જો અમર દ્યવિષે દુરવો વડે? હું અર્જુન, જેકેઓનો ગુરુ હોય, કિંવા પિતા હોય, કિંવા પુત્ર હોય અથવા જો ખોળે હોય પણ જો તે આયુધ ધારણ કરી આપણો પ્રતિસ્પર્ધ થયો હોય તો

પણ તેની ઉપર પ્રહાર કરવો એવું સમિઓનું પ્રત્યેક. જ્યાંસુધી આપણને પરાભવ કરવાની ઇચ્છા ન કરે, ત્યાંસુધી બાંધવોને બાંધવો જાણવા; અને અત્યંત પરાભવ કરવાની ઇચ્છા કરનારા ને આપણા બાંધવ, તેઓનો તો બાહુના બાંધવું પ્રત્યેક પ્રહાર કરનારા પુરૂષને શિરચ્છેદ કરવો તેજ યોગ્ય છે. અગ્નિ, જેમ હસ્તસ્પર્શને સહન કરતો નથી, કિંવા શિંહ જેમ હરણાદિક બાપ-દોના શામ્લને સહન કરતો નથી; તેમ કાચી પણ, શંતુઓએ કરેલા બાણપ્રહારને કદી પણ સહન કરતો નથી. તેમ શત્રુનો પક્ષપાત સ્વિકાર કરનારો બે બાંધવ હોય. તો પણ તેનો વધ કરવો. અધિકારની સાથે તેનો પક્ષ-ધારણ કરનારા એવા જે ગ્રહો-તેઓને ગ્રહોમાં અગ્રગણ્ય એવો સૂર્ય, નાશ કરતો નથી શું! અર્થાત્ એઓનો નાશ કરેજી; તેમ હે અર્જુન, સર્વ જગતમાં એકલ ધતુર્ધારી એવો તું બાંધવ છતાં તારા વડિલમાં યુધિષ્ઠિરની લક્ષ્મીને શત્રુઓ આકર્ષણ કરે છે; તે તને મોટી લજ્જા છે. માટે હે અર્જુન, કૃપાને શિથિલ કરી હાથમાં ધતુષ્પત્ર લેઈ ફરી પૃથ્વીનું અધિપતિપણું તારા જગ્યામાં યુધિષ્ઠિરને દેવાને તું યોગ્ય છે. અથવા આ કૌરવોનો-એ કૌરવોએ કરેલાં દુષ્ટકર્મોએ કરી જ આ મૃત્યુકાળ સમિપ આવ્યો છે. અહીંયાં તું તો એઓના મૃત્યુકાળને માટે કેવળ કારણ થઈશ. નિહાંપી પુરૂષનો વધ કરવો છતાં તે અવરથ પાત-કને માટે થાય છે; પણ હાથમાં શસ્ત્ર લેઈને હિંસા કરનારા પુરૂષને તો ધતુર્ધારી એવા ને વીરપુરૂષ તે મારવાની જ ઇચ્છા કરે છે. એ માટે હસ્તને વિષે બાણ ગ્રહણ કર, અને ધતુષ્પત્રની પ્રત્યંબા ચલાવ. હે અર્જુન, તારા દેખતાં તે તારા બાંધવોને શત્રુઓ પ્રહાર કરે છે; તે તું બે.

એ પ્રમાણની જેની કીર્તિ પ્રસિદ્ધ છે, એવા શ્રીકૃષ્ણની વાણી સાંભળીને પછી ધીમે ધીમે અર્જુન, હાથમાં ધતુષ્પત્ર ગ્રહણ કરતો છતો યુદ્ધને માટે તત્પર થયો. ત્યાર પછી બાંધવ અને કૌરવ-એઓ બંનેની સેનાને વિષે ધતુર્ધારી વીરો, જેઓનો શબ્દ મહા ભયંકર છે એવાં ધતુષ્પત્રોને પ્રત્યંબા ચલાવવા લાગ્યા. જેના તરંગો મોટા છે એવો યરાનો રાંશી ને ક્ષીરસમુદ્ર-તેના શબ્દને વિંચન કરનારા જાણી હોયનાં! એવા પોત પોતાના રાંખ તે વીરો વગાડવા લાગ્યા, તેઓના નાદે ફરી તે સમયે રણવાદોના શબ્દ, આચમન કરેલા સરખા, કિંવા અસ્ત પામ્યા સરખા, કિંવા વિદ્યોતિત, પામ્યા સરખા થતા હવા. અર્થાત્ શંખોના નાદ આગળ રણવાદોના નાદ નહીં સરખા થયા. ત્યાર પછી પોતાના રથમાંથી નીચે ઉતરીને પગે ચાલતો જઈ જેની ભક્તિ કલ્યાણકારક છે એવો ધર્મરાજ, ભીષ્મપિતામહને, કૃપાચાર્યને અને દ્રોણાચાર્યને વંદન કરતો હવે. ત્યાર પછી તે ભીષ્મપિતામહાદિકો તે ધર્મરાજને વિજય દેનારો એવો કિત્તમ આશીર્વાદ દેઈને અતિ નમ્રતાપુરૂષ એવા તે ધર્મરાજપ્રત્યે, જેઓનાં મુખ લજ્જાએ છલ્યાં છે અર્થાત્ અતિશય લજ્જિત એવા તેઓ ભાષણ કરવા લાગ્યા કે “હે વત્સ, તારે વિષે આમાં જ વા-

સમયે શ્યામક રમાદગ્ની સાથે, વિદ્યાધર વિદ્યાધરની સાથે, ખડ્ગપાણિ ખડ્ગપાણિની સાથે, સ્વર
સ્વરની સાથે અને આદ્યવન આદ્યવની સાથે-એમ પરસ્પરે પસારકે કરી યથેચ્છપણે કંદ મુક
કરતા હતા. યોદ્ધાઓના પદપ્રહારે કરી અને રથના ચક્રવેગે કરી ઉત્પન્ન થયેલી ધૂળ, “અમ
મૂર્ચનાં પામુ રશ્મિરૂપ પાણે વીરેના ઊપર ન પડે” તે આદેશ બહુ હોયના! તેમ મૂર્ચને
આગ્રહાદિત કરતી હતી. તે સમયે અતિશય રેણુ તે બહુ યુદ્ધોત્સાહ લેતા આદેશ આકારમાં
ગઈ હોયના! અથવા સર્વ દિશાઓ યુદ્ધોત્સાહ લેતા આદેશ ધૂળરૂપે રોમના રામિયભાગે
આકારનો આશ્રય કરતી હોયના! એવી તે રથસંગમી રેણુ; વિદ્યાધરનાં વિમાનોમાં પ્રવેશ
કરતી હતી; તે બહુ પરસ્પર વીરેના પાણિ કરી પતાકે જે યુદ્ધ, તેના ભયે કરીનેજ બહુ
આકારમાં પલાયન કરતી હોયના! એવું ભાસ્યું; કિંવા પ્રસિદ્ધ કામાતુર પુરુષ, જેમ રાત્રી-
નેવિષે સ્ત્રીઓનું આકર્ષણ કરે છે તેમ રેણુ એજ બહુ કોઈએક પુરુષ, તે નવીન અંતરે રાત્રિને
નિર્માણ કરી દિશાઓ રૂપ સ્ત્રીઓના વસ્ત્રપ્રાંતને આકર્ષણ કરે છે કે શું! એવું ભાસવા લાગ્યું.
તે સમયે હસ્તિઓ, “અમારા કિપા દેવાને યોગ્ય જે એકરૂપ બંધુઓ-તેઓને આ રેણુ
કદમેયુક્ત કરે છે અર્થાત્ જે જે પાણીરૂપ છે તેમાં આ રજ પડશે તો તે એક કાલ્પ યુક્ત
થશે.” એવું બહુનિજ બહુ હોયના! તેમ મદોદક કરી રેણુને શાંત કરતા હતા. અને
“યુદ્ધનેવિષે મરણ પામી પરલોકનેવિષે ગમત કરનારા સુખદોને આ રેણુ વિદ્ય કરનારી છે”
એવું બહુનિજ બહુ હોયના! તેમ મત્ત હસ્તિઓ, પોતાના કુળોતાલના મિષે કરી તાલવૃક્ષના
પંખાએ કરીનેજ બહુ હોયના! તેમ તે રેણુને દૂર કરવા લાગ્યા. તે સમયે વાયુએ કિશોરી
જે હસ્તિઓની સિંદૂરરૂપ રેણુ તે-હસ્તિઓનાં અંતઃભાગનેવિષે પ્રદીપ્ત થયેલા કોપરૂપ અગ્નિના
બાહ્યભાગનેવિષે ઉત્પન્ન થયેલી જ્વાળાઓ હોયના? એવી શોભવા લાગી. તે સમયે યુદ્ધસં-
બંધી મદ્યંધ હસ્તિઓ, પ્રતિહસ્તિઓપ્રત્યે મારવા સાડે યથેચ્છપણે દોડવા લાગ્યા છતાં પ્રત્ય-
કાળનેવિષે ઉત્પાતના વાયુએ ટૂંકેલા સ્થૂળ એવા પથ્થરોજ હોયના! એવા શોભવા લાગ્યા. અને
નવીન સ્વાલચ્છાલે ચાલનારા, સ્વભાવે કરી હિંચ્યસુંખ રાખનારા છતાં લગાને કરી જઓનાં મુખ
કિચિત્તમાત્ર નેત્ર થયાં છે અને યુદ્ધનેવિષે અગ્રગણ્ય એવા અશ્વો-તે બહુ અશ્વરૂપે કરી ચંચળ
ગતિ કરનારાં તે સ્વારોનાં મનજ હોયના! એવા શોભવા લાગ્યા. તે સમયે રથોની પંકિત, વા-
યુએ કંપાયમાન કરેલી સ્વભાવોના વસ્ત્રાંચળે કરી શત્રુસેનાના રથોને બોલાવતીજ હોયના! એવી
સંચાર કરવા લાગી, અને જઓના કશ હિંચે પ્રસરેલા છે અર્થાત્ જઓ મુક્તશિખરે અને
શીર્ષે કરી તથા કોપે કરી જઓનાં નેત્રો આરકૃત છે એવા પાયદળના સુભદો બહુ જમકિંકર
હોયના! એવા વારંવાર યુદ્ધ કરતાયકા સંચાર કરતા હતા, તે સમયે પાંડવોની સેનામાં ધૃષ્ટદ્યુમ્ન

તેઓનાં તુરંગો પણ ત્વરાએ પસાયન કરવા લાગ્યા, ફરજાક મુખરોનાં પરાક્રમની સહુવર્તમાન તે-
 ઓના રથનાં મકો પંજુ ખંડ ખંડ થઈ ગયાં, ફરજાક મુખરોનાં મુખકર્મની સાથે તેઓનાં કવચો પણ
 છિન્ન લિપ્ત થઈ ગયાં, ફરજાક મુખરોનાં કોપની સહુવર્તમાન તેઓનાં શરીરથી પણ રથની નીચે
 પડી ગયાં, ફરજાક મુખરોનાં મહિમાની સાથે તેમનાં છત્રો પણ કડી ગયાં, ફરજાક મુખરોનાં
 અહુકાર સહુવર્તમાન તેઓનાં રથની ધરીઓ પણ ખંડ ખંડ થઈ ગઈઓ, ફરજાક મુખરોનાં
 અંતઃકરણની સાથે તેઓનો પાશ્વિઆગપણ શૂન્ય થઈ ગયો, ફરજાક મુખરોની હૃદયકિતની
 સાથે તેઓનાં ધનુષ્ય પણ હાથમાંથી ગણિત થઈ ગયાં, ફરજાક મુખરોની કીર્તિ સહુવર્તમાન તેમના
 શરીરમાંથી રક્તના તરંગો પણ ગ્રસ્ત ખામચા લાગ્યા અને ફરજાક મુખરોનાં લુભદંડોની સહુ-
 વર્તમાન રથ હિપર ખેસવાની લગ્યા પણ અચ્ચરહિત થઈ ગઈ. એવું જોઈ પીઠને ન પ્રાપ્ત
 થતાં પ્રાણવૃદ્ધિર્મ દિવ્ય કરજુંછે, એવા ભીષ્મપિતામહુ પાંડવોની સેના અત્યંત વ્યાકુળ કરી.
 તે સમયે જોઈ પોતાના આહુપરાક્રમે કરી શંકુઓનાં પરાક્રમ તુચ્છ કર્યાં છે એવો ધૃતદ્યુમ્ન પણ
 કોરવોની સેનાને વિષે હુબરો શબ્દઓનો સંહાર કરતો હવો. તે સમયે પ્રાણવૃદ્ધિ કરી
 મુખરોનાં શોભિતની નદીઓ આસીઓ. ને નદીઓમાં સેનાળને સ્થળે મુખરોનાં વાળ, રાતાં
 કમળોને દેઠાણે વીરયુદ્ધોનાં મુખ, નૌકાને સ્થાને મહાત રથો, મીનને દેઠાણે હસ્ત અને ચરણ,
 દુશ્મનીઓને સ્થાને દેવ છત્રો અને વેતસને એટલે નદીની તટ આગળ નેતરનાં આંદ્ર હોય છે
 તેને સ્થાને જ્વળઓ હતીઓ, એવી મુખરોનાં શોભિતધરી નદીઓ દિવ્ય થઈઓ. તે
 રક્તની નદીઓ યથેચ્છપણે વહવા લાગીઓ છતાં તેઓનાં પ્રવાહમાર્ગને વિષે પ્રહાર કરી
 મૃત્યુ પામીને પડેલા હસ્તિઓ, પર્વતો સરખા લાસવા લાગ્યા. તે રણભૂમિ કોઈકોઈ દેઠાણે
 તૂટી પડેલા ધ્વજોએ કરી જ્વળદંભથી દેખાવા લાગી, કોઈકોઈ દેઠાણે તૂટી પડેલા ધનુષ્યોએ ધનુ-
 શ્યમથી દેખાવા લાગી, કોઈકોઈ દેઠાણે તૂટી પડેલા આયુધોએ આળસદંભથી દેખાવા લાગી,
 કોઈકોઈ દેઠાણે તૂટી પડેલા છત્રોએ કરી જ્વળદંભથી દેખાવા લાગી, કોઈકોઈ દેઠાણે મૃત થઈ પડેલા
 અશ્વોએ કરી અવધમથી દેખાવા લાગી, કોઈકોઈ દેઠાણે મૃત થઈ પડેલા વીરોએ કરી વીરશરી-
 રમથી દેખાવા લાગી, કોઈકોઈ દેઠાણે મૃત થઈ પડેલા હસ્તિઓનાં સમુદાયે કરી ગજમથી દેખાવા
 લાગી અને કોઈકોઈ દેઠાણે ભાગી પડેલા રથોએ કરી રથમથી એવી દેખાવા લાગી. તે સમયે
 યુદ્ધનાં કુશળપણથી આકારને વિષે દોડનારા રક્તે કરીને જ જોઈ લાલ થયો હોયના! (અર્થાત્
 વીરોનાં શરીરને બાણ કિંવા ખડ્ગપ્રહાર લાગે કે તે શરીરથી તરતજ લોહીની ધારા ઊંચે ઉડે.
 એથી કરી લોહીને યુદ્ધત્ કુશળપણ છે એવી કવિએ કલ્પના કરી.) એવો સૂર્ય અસ્ત પામતો
 હવો. તે સમયે અનાયુધ (આયુધ વિનાનો) પંદ્ર (નપુંસક) સ્ત્રી, પૂર્વસ્ત્રી (પ્રથમ સ્ત્રી છતાં કા-

એ પછી પછી પુરુષપાણ પામેજો) વિવસ્ત (વિશેષ લય પામેજો) અને અભયદાન મળ્યાને
 એના ઉપર માત્ર શરમ્પહાર ન કરતાં લીલ્મપિતામહુ, આકાશના અંતને વ્યાપતા અને
 ભક્ત કરનાર એવાં અતિશય બાણોનો જે સમુદાય-તેની વૃદ્ધિએ કરી સાચંકાળપર્યંત સરસ
 સન્નિગ્ધોનો સંહાર કરતા હવા. ત્યારપછી કૃપાએ કરી તે લીલ્મપિતામહુ, પોતાના
 પ્રત્યંગાને ઉતારતા હવા. તે સમયે કૌરવ અને પાંડવોની સેનાના વીરો યુદ્ધ કરવાનું બંધ કરતા હતા.
 પછી દેવદત્તવરનો વધ થવાથી ઝિમ્મ થએલા પાંડવો અને સંતુષ્ઠ થએલા કૌરવો પોતાની
 વાના વિગિરોપ્રત્યે (ઝાનશીપ્રત્યે) ગમન કરતા હવા. તે દિવસની રાત્રીનેયિ પુણ્યોને
 વ્યાજ્ઞ થએલી અને જેને નેવમાંથી ઉગ્ધુ અથુઓ નિકળેછે એવી વિરાટરાજની પટરાણી
 મહાને પુનિમિરમ્મ રાંધવન કરતા છતાં ભાષણ કરવા લાગ્યા.

પુનિમિર - જે સુરેશ્વર. તમે કહ્યાબુકારક એવા વિરાટરાજની પટરાણી થાને આજે
 રોક મોજે નવું કરી નવું કરું તુલ્યપાણું શું? અર્થાત્, વીરપુરુષની સ્ત્રીએ રોક કર્યો છતાં
 નિરાશા થાયછે અને તે દેવદત્તવર આજ તમને વીરસૂ એટલે વીરરાજની એવી કરેલીકે. આજે
 મેં તમને વિરાટવર મારું પરાક્રમ કર્યું કે તેનું પરાક્રમ લેઈને લેનારા સુખો પામીને
 એવો સ્વર્ગીય એવું કરેલા લાગ્યા: વળી હું એવી પ્રતિજ્ઞા કર્યું કે તમારા ઉદરથી કોઈ
 થએલા દેવદત્તવરને ન પાછી મદાપિપતિ શક્યતા ઉદરથી પૃથક લે આકર્ષણ ન કરું તો
 તે શક્ય નથી. વિરાટ રથનું વેર ન લેઈતો: આ મારો યુદ્ધારંભ સદ્ગત ન થાઓ; અને
 મને સ્ત્રીયુ સ્વર્ગપ્રાપ્તિ મળે માનશે નહીં.

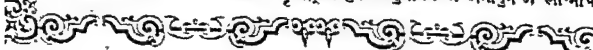
કૌરવો રીતે વરિમાલ્યને અર્પણ કરેલી ને સુરેશ્વર, શોકનો ત્યાગ કરી દીધો. પણ
 રોકે પદાર્થ મળેનો સુખ કરનાર લોકોએ: અર્થાત્ સર્વ પદાર્થ નાશવંતકે એનું કંઈ સુખ
 કે નેક સુખને લોકોનું પદાર્થનો નાશ થવાથી તેનાયિ ક્ષય પામી શોકમિતિ કેવલ
 કરવું અર્થે ન પદાર્થ મળે એ પ્રમાણે સ્વદિવસ પર્યંત લીલ્મપિતામહુ, બાણુતા મનુષ્યને
 શત્રુરાજને સન્નિગ્ધોના સૈન્યને મારતા છતાં પણ દયાળુપણે પોતાના સૈન્યનું સંરક્ષણ
 કરતા. આજેયે પુનિમિર રોકેથી સંનિગ્ધ થતામહુ, તેની પ્રતિ ઉદરને એવો
 વિરાટવર થએલો ઉદરને એવો કરી મારીનેયિ યુદ્ધમાંથી કદા કરેલો હશે. આજે
 વીરપુરુષ પાણુતા મનુષ્યને કરી શક્ય એવો પોતાના સૈન્યને સન્નિગ્ધોના સૈન્યને
 પાણુતા મનુષ્યને કરી શક્ય એવો પોતાના સૈન્યને સન્નિગ્ધોના સૈન્યને કરી શક્ય
 એવો કરી શક્ય એવો પોતાના સૈન્યને સન્નિગ્ધોના સૈન્યને કરી શક્ય એવો પોતાના સૈન્યને

સાત દિવસ અર્પણ કરેલા વિરાટવર પાણુતા મનુષ્યને કરી શક્ય એવો પોતાના સૈન્યને

તેમની સાથે પાંડવોની સેનાનાં રાજાઓ અત્યંત યુદ્ધ કરવા માટે આરંભ કરતા હતા. કૌરવોની સેનાનાં જે વીર પોતાના ભાથાનેવિષે ખાણુ લેતા માટે હાથ ધાડવાં લાગ્યો છતાં તેજ ક્ષણે તેના તે હાથને તેજ દેહાણુ પાંડવોના વીર વિદ્ધ કરતા હતા. તેમજ જે કોઈ ભાથામાંથી ખાણુ કાઢી તે ધતુષ્ય ઊપર સંધાન કરે એટલામાં તો તેની આંગળીને છેદન કરતા હતા. જે કોઈ યુદ્ધ કરવા માટે ધતુષ્યની પ્રત્યંયાને કાનપર્યંત આકર્ષણુ કરે એટલામાં તો તેના હાથને, ધતુષ્યની પ્રત્યંયાને અને કાનને વેધન કરતા હતા, અને જે કોઈ વીરનાં નેત્રો, ખાણુ મારવાને તાકે છે એટલામાં તો તેના નેત્રની કીકીને ખાણુ કરી છેદન કરતા હતા. એ પ્રમાણે પાંડવોના વીરોએ ધાયત્ર કરેલા કૌરવસેનાના વીરો યુદ્ધનેવિષે સ્થિરતા કરી ઊભા રહેવા સાક્રંચોડ પણું ગર્વને ન ધારણુ કરતા હતા; તો પછી રાત્રના વીરોનો છેદ કરવા માટે, કિંવા તેઓના ધતુષ્યોનો છેદ કરવા માટે, કિંવા ધતુષ્યની પ્રત્યંયાના છેદને માટે ગર્વ ન ધારણુ કરતા હતા એમાં શું કહેવું? એ પ્રમાણે મહા ખજાણુ અને ધતુધારી એવા પાંડવોના પક્ષપાતી જે વીરો તે, કૌરવોના સેનાધિપતિ ભીષ્મપિતામહુના પક્ષે રહીને શાસન કરનારા વીરોના સમુદાયને ગતપ્રાણુ એટલે પ્રાણુરહિત કરતા હતા. તે સમયે કૃટસાએક શૂરપુરુષ કે જેઓનાં ગંગા સર્વ દેહાણુ ખાણુ કરી વ્યાસ થઈ ગયાં છે એવા તેઓ સાહુડીના સીસોળીઆઓએ વ્યાસ થએલા શરીરની તુલના ધારણુ કરતા હતા. અર્થાત્ સર્વગતેવિષે ખાણુ લાગ્યાં છતાં સર્વગતેવિષે જન સીસોળીયાં છે એવી સાહુડી સરખા તે વીરો દીસતા લાગ્યા. તે સમયે યુદ્ધના રસે કરી જેઓને નવીન કરા કિત્તપ્ર થયા હોયતાં! એવાં આછાં આછાં લાગેલાં ખાણુના અંગે કરી જેઓનાં મસ્તક વ્યાસ થઈ ગયાં છે એવા કૃટસાએક વીર, ખાણુ મધ્યે ખૂંટનારા હોતા થકા શોભતા હતા. વળી તે સમયે ખાણુના પ્રહારે કરી જેઓનાં સર્વગ ધાવયુક્ત છે એવું તે કૌરવસેન્ય, પ્રદુષિત થએલા બંધુકવૃક્ષનું લંગમતા પામનાં વનજ હોયના! એવું શોભવા લાગ્યું. તે સમયે ધતુધારી વીરોના આકારમાં ધધચ્છપણુ ઊડી જનારા મસ્તકના સમુદાયે કરી મૂર્છ થયો માટેજ હોયતા! એવો યુદ્ધ અવસોકન કરનારો મૂર્ધ અસ્ત પામતો હતા. અર્થાત્, જે યુદ્ધમાં, વીર પુરુષોનાં મસ્તકો આકારનેવિષે ઊડવા લાગ્યા. એવું યુદ્ધ આલ્સુ છતાં તેનું નિવારણુ કરવાનેજ જાણુ મૂર્ધ અસ્ત પાગ્યો: તે સમયે ભીષ્મપિતામહુ પાંડવપક્ષના હજારો રાજાઓને મારવા છતાં પણુ જેઓએ કૌરવપક્ષના, ભીષ્મપિતામહુ કરતાં અધિક વીરો મારવા છે એવા પાંડવો આનંદયુક્ત થયા. અને કૌરવો, મર્યાદાનું ઓલંપન કરનારો સમુદાય હોયના! એવા અમર્યાદ ખેદને પામતા હતા. ત્યારપછી બંને સેનાના વીરો યુદ્ધ બંધ થયું છતાં પોતપોતાને સ્થાનકે ગમન કરતા હતા.

ત્યારપછી તે દિવસની રાત્રીનેવિષે ધૃતરાષ્ટ્રનો પુત્ર જે દુર્યોધન-તે ગંગાપુત્ર જે ભીષ્મપિ-

તામહ-તેમના નિવાસપ્રત્યે ગમન કરતો હવો. ત્યાં જઈને ભીષ્મપિતામહને વંદન કરી અને ભીષ્મપિતામહને કાંઈ નિંદા કટાક્ષપૂર્વક દુર્યોધન ભાષણ કરતો હવો.

દુર્યોધન—હું તાત, તમારા ધનુર્ધારીપણાનો આધાર અમને અવશ્ય છે. એ મને પાંડવોના નાશને સાંઝે આ મારો સર્વ યુદ્ધારંભ થયો છે; પરંતુ અગ્નિ પણ વાયુના સહાય વિના પવનને બાળવા માટે જમ સમર્થ નથી, તેમ મારા વીરોમાં કોણ એવો સમર્થ છે કે જે તમારા સહાય વિના પાંડવોનો ઊચ્છેદ કરી શકે? તમે તો પાંડવોના પક્ષપાતી હોવાથી પાંડવોના ધનુર્ધારી કરનારા છો. એ માટે યુદ્ધને વિષે પાંડવોના પક્ષપાતી વીરોએ અમારી તરફના મોટા મોટા વીરોને નિત્ય માર્યા છતાં તેઓની તમે ઊપેક્ષા જ કરો છો. એ માટે જો તે પાંડવો તમને અત્યંત પ્રિય હોય અને તે કારણે જ તેઓને રાજ દેવાની તમારી ઇચ્છા હોય તો; હું તમને હમણાં જ તમો તમારે હાથે કરી મારો વધ કરો.

એવું આર્તપણે ભાષણ કરનારા દુર્યોધનપ્રત્યે ભીષ્મપિતામહ ભાષણ કરવા લાગ્યા.

ભીષ્મપિતામહ—હું વત્સ, તુચ્છપુરુષને યોગ્ય એવો આ વાણીનો ઉચ્ચાર તને ક્યારે પ્રાપ્ત થયો? એ પાંડવોના ધનુર્ધારી માટે જો કે માંડે ચિત્ત તેઓને વિષે વાતસલ્યભાવ ધારણ કરે છે. તથાપિ મેં માંડે હવિતગ્ય તો તારે વિષે વેચ્યું છે; માટે પાંડવોની સાથે વાતસલ્યભાવપણે જાણવું છોડી દઈ મારે યુદ્ધ કરવાનું છે અને તેમ હું કંઈક પણ ખરો, પરંતુ જે સૈન્યમાં અત્યંત હાથને વિષે ધનુષ્ય ધારણ કરી રહ્યું છે; તે સૈન્યમાં યુદ્ધાંગણને વિષે અવશ્ય જ પ્રાપ્ત થવાનો મત સંભવ છે; તથાપિ જન્મથી અભ્યાસ કરેલું જે નિર્દોષ એવું માંડે યુદ્ધકર્મ-તે યુદ્ધકર્મ કરી હું પ્રાતઃકાળે શૂરહિત એવી પૃથ્વીને કરીશ.

એવી રીતે જન્મહવિષુત જે ભીષ્મપિતામહ-તેમણે મહા પ્રીતિએ ભાષણ કરતું છતાં તે ભાષણ શ્રવણ કરીને દુર્યોધન ત્યાંથી ઉઠીને પોતાના આવાસપ્રત્યે ગમન કરતો હવો.

ત્યારપછી નવમે દિવસે પ્રાતઃકાળે પાંડવોની સેનાના ચોક્કાઓને ભીષ્મપિતામહ, પોતાના બાણોએ કરી સૂર્ય જેમ કિરણોએ કરી અંધકારને નાશ કરે છે તેમ નાશ કરવા લાગ્યા. તે સમયે પાંડવપક્ષના કૃત્વક વીરો હસ્તને વિષે ધનુષ્ય ધારણ કરવા માટે પણ સમર્થ થયા નહીં. તો પછી હાથમાં ધનુષ્ય ધારણ કરી ધનુષ્યના અગ્રભાગને વિષે પ્રત્યંચા ચક્રાવવાને માટે સમર્થ થયા નહીં એમાં શું કહેવું? તે સમયે કૃત્વક વીરો તો ધ્વજના ઢંડની પાછળ સંતાવા લાગ્યા. કૃત્વક વીરો રથથી નીચે ઉતરી રથની નીચેની જગ્યામાં પ્રવેશ કરતા હતા, કૃત્વક વીરો પોતાના સારથીઓને આગળ કરી પોતાનું રક્ષણ કરતા હતા અને કૃત્વક વીરો તો અપકીર્તિનો અનુભવ કરી યુદ્ધ મૂકી પલાયન કરતા હતા. તે સમયે ભીષ્મપિતામહ, વૈરીઓના અને આગ્રહ

પક્ષાત્ ભાગનેજ માત્ર જોતા હતા; પણ કોઈના મુખને ન જોતા હતા. અર્થાત્ શત્રુઓ મતા-
યને કરવા લાગ્યા છતાં તેઓના પૃષ્ઠભાગને, અને ત્વરાએ બાણ છોડતાં બાણનો પણ પૃષ્ઠભાગને
જોતા હતા; તેઓના એટલે શત્રુઓના અને બાણના મુખભાગને જોવાનો તેમને સમયજ મળ્યો
નહી. તે સમયે ભીષ્મપિતામહુ એકલાએ પણ પાંડવોની આશાપાસ રહેનારા અનેક રાજાઓને,
નહીતા અનેક કલ્પોને જન્મ મહા પવંતના કલ્પોરૂપ એકજ રૂંગર પાછા ફરવીને નહીં સરખા કરેછે;
તેમ પાછા ફરવી ફરવીને સંહાર કર્યો. એ પ્રમાણે ભીષ્મપિતામહુ, બાણોની વૃદ્ધિ કરવા લાગ્યા
છતાં પાંડવ પક્ષના વીરો પ્રત્યંચારહિત ધનુષ્યની સહવર્તમાન પોતે પણ પ્રાણરહિત થતા હતા.
અર્થાત્, તેઓના ધનુષ્યની પ્રત્યંચાઓ ભીષ્મપિતામહુ પોતાનાં બાણોએ કરી તોડીઓ અને
તેઓના પ્રાણ પણ હણી કર્યા. પછી તાત્પર્યે મેધના મિષે કરી રક્તરૂપ કંદક વાદળોને કા-
દયુકૃત કરતાં છતાં તેનાથી પોતાનું રક્ષણ કરવાનેજ માટે જાણે હોયના! તેમ મૂર્ખ અસ્ત
પામ્યો. તે સમયે જ્યનો લોભ ધારણ કરનારા કૌરવો, કુમુદની સરખા પ્રકારા પામ્યા. અર્થાત્
મૂર્ખ અસ્ત થયો છતાં ચંદ્રવિકારી કુમુદની પ્રકૃષ્ટિ થઈ અને કૌરવો હર્ષ પામ્યા. અને સૂર્યચક્રસીત
કેમળો સરખા પાંડવો સંકોચ પામવા લાગ્યા. તે સમયે બંને સેનાના છીદારોએ સંધ્યાકાળ થયો
એટલે “હુ વીરો હવે યુદ્ધ કરો નહીં” એવો નિષેધ કર્યો; તે કારણે યુદ્ધસ્થળથી તે બંને સેનાઓ
પોત પોતાના નિવાસસ્થળપ્રત્યે ગમન કરતી હવીઓ.

ત્યારપછી તે દિવસની રાત્રિનેવિષે ધર્મરાજ, કૃષ્ણ જેઓમાં મુખ્ય છે એવા સંપૂર્ણ
સમાસદોને એકસ્થળે યોજાવીને તેઓની સાથે આવી રીતનો વિચાર કરતો હવો; કે “નવીન મેધે
અંધકારરૂપ સેનાને પ્રવૃત્ત કરી છતાં તે સમયે જન્મ આકારમાં “અમુક ઠકાણે ચંદ્રછે” તે વિષે
પણ સંશય પ્રાપ્ત થાયછે તો પછી તે ચંદ્રનો પ્રકાશ શો પડવાનો છે? તેમ એ બન્નેહવીપુત્ર ભી-
ષ્મપિતામહુ જ્યાંયુધી યુદ્ધલોભિનેવિષે ધનુષ્યને કંપાયમાન કરેછે, અર્થાત્ ધનુષ્ય ધારણ કરી
બાણ ચક્રાવીને મારેછે; ત્યાંયુધી આપણને ઉત્તમ વિજય પ્રાપ્ત થવો તો દૂરજ છે પરંતુ જીવિ-
તની આશા પણ નાશવંતજ છે. એ માટે આ સમયનેવિષે આપણે કેવો યત્ન કરવો જોઈએ?
તે પ્રકાર તમે સર્વ મળીને કહો. માત્ર ચિત્તતો તમારામાંથી ભીષ્મપિતામહુને કોણ મારશી? અને
તે ક્ષી રીતે મારશી? એ વિષે મોટી સંકાયુક્ત થઈને રહું છે.”

એમાં યુધિષ્ઠિરનાં વચન સાંભળીને કેસાંતક જે શ્રીકૃષ્ણ તે ભાપણ કરવા લાગ્યા.

કૃષ્ણ—હુ રાજાનું, આજના યુદ્ધનેવિષે આપણા પક્ષના રાજાઓનો યથેચ્છપણે સંહાર
કરનાર ગંગાતત્તય ભીષ્મપિતામહુને કોષિ કરી મારવા માટે મારા બાહુઓ પોતેજ ઉત્સાહ પામ્યા
હતા; પરંતુ તે સમયે અર્જુન, નાનાપ્રકારના સોગને કરી મારા ઉત્સાહ પામેલા બાહુઓનું નિરોધન

કરતો હવો. અર્થાત્, હું આજ લીજ્મપિતામહને મારતો હતો છતાં “હું મારોશ” એવું કહી અને અનેક પ્રકારના સોગન દેઈ અર્જુનને માંડું નિવારણ કર્યું: હવે જો તમે નિશંકપણે લીજ્મ પિતામહને મારવા માટે મને આજ્ઞા આપો, તો હું પ્રાતઃકાળનેવિષે સર્વ ભૂમિતળ નિર્ગોચ એટલે લીજ્મપિતામહરહિત કંઈ.

એવાં કૃષ્ણનાં વચન સાંભળી ફરી યુધિષ્ઠિરરાજ ભાષણ કરતો હવો.

યુધિષ્ઠિર—હું હરે, તમે હાથમાં ધનુષ્ય ધારણ કરી યુદ્ધભોમિનેવિષે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા છતાં તમારી સામા યુદ્ધ કરવા માટે ઇંદ્રિ પણ આળસ ધારણ કરે. અર્થાત્ ટકી શકે નહીં: તે પછી લીજ્મપિતામહની વાતજ શી? પરંતુ પૂર્વે તમે સંતુષ્ટ થઈ અમોને ગાંધારીના પુત્ર જ કુચા-ધનાદિક; તેઓ સર્વના વધથી ઉત્પન્ન થએલી કીર્તિરૂપ દક્ષણા સમર્પણ કરીછે. પરંતુ આળસ-ણથી લીજ્મપિતાના ઊચ્છરંગરૂપ પલંગનેવિષે લાડ લાડેલા એવા લીમસેન અને અર્જુન, તેઓ એ લીજ્મપિતામહનો સાક્ષાત્ વધ પોતે કેમ કરે? માટે હું ગોવિંદ, લીજ્મપિતામહના વધનો ખીજો ઉપાય મને કહો કે, જે ઉપાયે કરી સર્વ જગતમાં એકજ રથી એવા ભાગીરથી પુત્ર લીજ્મ-પિતામહ જીતાઈને તેઓ નામ માત્રે કરી અવશેષ રહે.

એવું ધર્મરાજએ ભાષણ કર્યું છતાં તે સમયે શ્રીકૃષ્ણ ભાષણ કરેછે.

શ્રીકૃષ્ણ—હું રાજન, માંડું આ વચન શ્રવણ કરો. લીજ્મપિતાના વધની યુક્તિ નાના બાળકથી તે ગોબાળપર્યંત અતિ પ્રખ્યાત છે. જે કારણ માટે યુદ્ધનેવિષે સ્ત્રી, પૂર્વ સ્ત્રી, દીન, ભય પામેલો, પંઢ અને આયુધરહિત-એઓનેવિષે લીજ્મપિતામહનાં બાણ કદીપણ પડવાનાં નથી. એ માટે પ્રાતઃકાળે દ્રુપદરાજનો પંઢપુત્ર જે શિખંડી-તેને આગળ કરી તેના પૃષ્ઠભાગે તમે સર્વ રહો; એટલે પછી યુદ્ધનેવિષે અત્યંત બાણ સમુદાયને છોડનારા એવા પરંતુ શિખંડીને જોઈ તેના ઉપર બાણ પ્રહાર નહીં કરનારા એવા તે લીજ્મપિતામહને પણ તે શિખંડી કર્ણપર્યંત ધનુષ્યની પ્રત્યંચાને આકર્ષણ કરી છોડેલાં તીક્ષ્ણ બાણોએ નિઃશંસય વધ કરશે.

એ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણે કહેલો લીજ્મપિતામહના વધનો ઉપાય જાણીને ધર્મરાજદિક સંપૂર્ણ સભાસદો હર્ષયુક્ત થઈને પછી તેઓ સર્વ પોતપોતાના સ્થાનકપ્રત્યે ગમન કરતા હવા.

પછી દશમે દિવસે પ્રાતઃકાળે અતિ ક્રોધયુક્ત એવા શિખંડીને આગળ કરીને પાંડ્યાદિક સંપૂર્ણ વીરો લીજ્મપિતામહના વધની ઈચ્છાએ સંગ્રામના અગ્રભાગનેવિષે ગમન કરતા હવા. તે સમયે બંને બાલુભણીના ચક્રરક્ષણ કરનારા લીમસેન અને અર્જુન-એઓએ કરી તે શિખંડી, સૂર્ય અને ચંદ્ર એ બંનેના મધ્યભાગે રહેનારા બુધ સરખો શોભતો હવો. ત્યાર પછી તે બંને સેનાનું પરસ્પર, થએલી બાણવૃષ્ટિના ખડખડાટ કરી જનવિષે આકાશ શબ્દયુક્ત છે

એવું અત્યંત ધોરપુદ થતું હતું. તે સમયે તત્કાળ રથથી ઉત્પન્ન થયેલી જ ધૂળ તે, મુખ ઉપ-
 રથી જાઓનાં આંસુરણું દૂર ધઈ ગયાં છે એવી હસ્તિઓના મુખ ઉપરના આંસુરણુને દેહણી
 થતી હતી. અર્થાત્ યુદ્ધનેવિષે છૂટલા બાણોએ હસ્તિઓનાં મુખ ઉપરનાં આવરણો તૂટી ગયાં
 છતાં રથથી ઉત્પન્ન થયેલી ધૂળને તે હસ્તિઓનાં મુખ આચ્છાદિત થયાં. કંટાળાએક હ-
 સ્તિઓ પરસ્પર દંતોના પ્રહારે કરી ઉત્પન્ન થયેલા અગ્નિના તણાખાઓએ જાણે મધ્યભાગે તે-
 જને વચન કરનારાને હોયતા! એવા યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. કંટાળાકે હસ્તિઓ પોતાના દંતરૂપ વ-
 નના પરસ્પર સંઘટે કરી ઉત્પન્ન થયેલી અગ્નિજ્વાળાના સમુદાયે કરી મુખના રસણને અર્થે
 ધારણ કરેલાં કવચોને પરસ્પર દહન કરતા હતા. કોઈએક હસ્તિએ પોતાની શૂંઢે કરી રથને
 પૃથ્વી ઉપર ઊંધો પાડ્યો છતાં રથી અને સારથી એ બંને ભૂમિ ઉપર રથની નીચે દબાઈને મ-
 રણ પાગળા, અને રથે જોડેલા અલો અધર લટકવા લાગ્યા. જાઓનાં મસ્તકો ભાલાઓએ કરી
 ઉઘાડેલાં હોવાથી એવા કંટાળાકે સ્વાર જાણે વંશ પરંપરાગત પ્રાક્ષ થયેલી નટની કીડને
 સ્વિકારવા લાગ્યા હોયતા! એવા દીસવા લાગ્યા. અર્થાત્, સ્વારોએ પોતાના અલોને અત્યંત
 વેગમાં જોડ્યા છતાં એટલામાં શત્રુના સ્વારોએ તેઓનાં મસ્તક ભાલાવતે ઊરાડ્યાં છતાં તેમનાં
 ધરણહિન અલો આદી નહીં દોડવા લાગ્યા; તે જાણે વંશપરંપરાગતની નટકીડને જ ધારણ
 કરતા હોયતા! એવું લાગ્યું: તે સમયે જ્યાં ત્યાં, મૃત્યુ પામીને પૃથ્વી ઉપર પડેલા વીરો, તે-
 મજ છિન્ન ભિન્ન ધઈ પડેલા રથો અને મૃત્યુ પામી પડેલા અલો તથા હસ્તિઓ-એક જ જામાં
 તરંગોછે; તે તરંગોએ કરી મહા વેગે વહેનારી રક્તની નદી-તે મહોદય મહોદય સ્વારોને પાણી આગળ
 જતા માટે રથ નદીના પુર સરખી અટકાવ કરતી હતી. કંટાળાએક વીરોની બાણ છોડવા માટે માત્ર
 એક જ મુશ્કિલની પાસે પ્રવેશ કરનારી ધઈ પણ પતન પામેલા અનેક વીરોએ કરી લસાવધિ
 બાણો છૂટ્યાં એવું અનુમાન થયું. અર્થાત્ બાણ છોડવા માટે મુશ્કિલ એક જ, પણ તે મુશ્કિલ
 લસાવધિ બાણો છોડ્યાં એવું બાણોએ વિશાલ મરણ પામી પૃથ્વી ઉપર પડેલા વીરોના સમુદાયે
 કરી અનુમાન થયું: કોઈકે રથી પોતાના શત્રુ રથીની ઉપર તેને મરણ દ્વાર દોડવા લાગ્યો
 છતાં તેને મારાનેવિષે દુસ્તર એવી રક્તની નદીને અર્ગલા એટલે અસ્વાધુ કરનારી ભૂગણરૂપ ધઈ.
 એવી રીતે વીરપુરો પરસ્પર યુદ્ધ કરવા લાગ્યા છતાં લીંબપિતામહ પાણી, કંટાળાકે વીરોને
 નર નર કરતા થકા, કંટાળાએક વીરોને યુદ્ધથી પલાયન કરાવતા થકા અને કંટાળાએક વીરોને
 બાણના સમુદાયે કરી મારતા થકા યુદ્ધ કરવા લાગ્યા, તે સમયે જમ વૃક્ષોની છાંયા સં-
 ધ્યાસરે સૂઈના સનિપજાએ મનન કરવા અટકે સમયે થતી નથી; તેમ તે લીંબપિતામહ
 તેજના સનિપજાએ શત્રુઓની પંક્તિઓ પાણી મનન કરવા અટકે સમયે થઈઓ નહીં. તે

સમયે શત્રુઓને તાપ ઉત્પન્ન કરનારાં ભીષ્મપિતામહનાં બાણોએ કરી વ્યાકુળ એ
કેટલાક રાજાઓ, યુદ્ધસ્થળનેવિષે મરણ પામી પડેલા હસ્તિઓના મધ્યભાગે પોતાનાં
સ્થાપન કરી વિશ્વાંતી લેતા હતા. એ પ્રમાણે કરીને યુદ્ધનેવિષે શત્રુની સેના યથેચ્છ
વિમુખતા પામી છતાં ભીષ્મપિતામહનાં હસ્ત, ઘણીવારસુધી વ્યાપારરહિત થયા. ત્યાર પછી
પૂર્ણચંદ્રનું મંડળ, સર્વબિંબની સેવા કરવામાટે જન્મ સૂર્યની સન્મુખ પ્રાપ્ત થાયછે, તેમ તે
યુદ્ધનેવિષે શિખંડીનો રથ, ભીષ્મલિતામહના રથના અગ્રભાગે પ્રાપ્ત થતો હવો. અર્થાત્, પાંચ
માને દિવસે ચંદ્રબિંબનો ઉદય થયો છતાં તેની સન્મુખ અસ્ત પામનારું જ સૂર્યનું બિંબ દેખા
છે તેમ, શિખંડી, સન્મુખ ગયો છતાં ભીષ્મપિતામહ દીસવા લાગ્યા: મહાશૂર અને યુદ્ધ ક
નારો જ શિખંડી-તેના નિવારણને માટે કૌરવો તરફના વીરો શિખંડીની સન્મુખ દોડવા લાગ્યા
છતાં તે શિખંડીના પાર્શ્વરક્ષક જે ભીમસેન અને અર્જુન-એઓએ બાણકરી તે વીરોનો પ્રતિ
કાર કર્યો. તે સમયે મંદાકિનીપુત્ર ભીષ્મપિતામહ-તેમણે પોતાની સન્મુખ ચંડકોદંડપ્રભિ
એટલે તીવ્ર ધતુષ્ઠ ધારણ કરનારા શિખંડીને અવલોકન કરી યુદ્ધનેવિષે જે આવેશ-તે આવેશ
પોતે મંદ કરતા હવા. અર્થાત્, તે શિખંડી પંઠ હોવાથી “તેના ઉપર બાણ છોડવાં એ વીરપુ
ત્રને યોગ્ય નહીં.” એવું મનમાં ધારીને ભીષ્મપિતામહ યુદ્ધ કરવું મૂકી દેઈ સ્તબ્ધ થઈને રહ્યા
અને કોટ્યાવધિ યોદ્ધાઓના સમુદાયના સંહારે કરી જને શ્રમ પ્રાપ્ત થયોછે એવા પોતાના ધ
તુષ્ઠને જાણે કૃપા કરીનેજ હોયના! તેમ પિતામહ ભીષ્મ, વિશ્વાંતી દેતા હવા. તે સમયે હેમંત
ઋતુના સૂર્ય સરખા, કિંવા મંત્રથી સ્તંભન પામેલા અગ્નિ સરખા, કિંવા વૃદ્ધપણું પામેલા શિ
સરખા તે ભીષ્મપિતામહ દીસવા લાગ્યા. ત્યારપછી શિખંડીએ યથેચ્છપણે બાણોએ કરીને ભી
ષ્મપિતામહને તાડન કર્યા; પરંતુ ગંભીરવેદી એટલે ઘણીવાર મહાવતે કરેલી શિક્ષાને ન માન
નારો જ હાથી તેની જેમ તે ભીષ્મપિતામહ, શિખંડીના બાણોને કાંઈજ લેખવતા ન હતા.
એટલામાં ધૃતદ્યુમ્નાદિક સંપૂર્ણ યોદ્ધાઓ પણ ચારે બાજુભાગીથી તે ભીષ્મપિતામહને બાણ
કિએ કરી આચ્છાદિત કરતા હતા. ત્યારપછી જેઓના બાણોનો પ્રહાર અસહ્ય છે એવા તે
ધૃતદ્યુમ્નાદિક વિરોને જોઈને જેમના અવરોધ ક્રોધે કરી કંપાયમાન છે; એવા ગંગાતત્ત્વ ભીષ્
મપિતામહ, કરી ધતુષ્ઠનેવિષે પ્રત્યંચા ચઢાવતા હવા; અને તેમના ચક્રરક્ષક જે દુર્યોધન અને દુર્યો
ધન-દિક-તેઓ પણ એકદમ મહાવેગે કરી શત્રુઓના પ્રાણવાયુની યાચના કરનારા અર્થાત્, શત્રુ
ઓના પ્રાણને હરણ કરનારા સર્વોજ્જ જાણે હોયના! એવા બાણોએ કરી વૃત્તિ કરવા લાગ્યા. તે સમયે
સર્વ દેવેએ દિશા, વિદિશા, આકાશ, અને પૃથ્વી એ કાંઈજ અવલોકન કરવું નહીં, પણ કાળના
ભગવાન સુત્યજ્ઞને અવલોકન કર્યું. પછી મહાત્મવ્રજ એ અર્જુનપ્રત્યે શ્રીકૃષ્ણ, ભાવનું કરવા લાગ્યા.

કૃષ્ણ—હું પૃથાસૂનો, (હું પૃથાપુત્ર) શત્રુએ કરેલા તારી સેનાના નાશપ્રત્યે તું કં કંપેલા કરેછે? તો આ સમયે શિખંડીની પાછળ રહી આ તારી લજ્જાને પણ સારી માનીને, કારણ કે વીરપુરુષને ખીજની પાછળ હલો રહી પાણુ મારવું એ લજ્જારૂપ છે, તથાપિ હમણાં તોહરી લજ્જાને સારી માનીને કૌરવોની સંપત્તિરૂપ વધિવું મૂળે એવા જે આ લીખપિતામહ, તેમને તું પોતે ઈન્મૂલન કર.

એની કૃષ્ણની આજ્ઞાને કિમિત્ પિત્રપણુ સ્વિકારીને ત્યાર પછી અર્જુન, શિખંડીના રથ ઉપર આરોહણ કરતો હોયો. ત્યારપછી શિખંડીનાં શરીરે કરી જેવું શરીર ગ્રસ્ત છે, અર્થાત્ શિખંડીની પછવાડે ગ્રસ્ત રહેનારો એવો અને કર્ણના સમિપભાગે જઈ વિથાંતિ પામનારી જેની મુઠ્ઠિ છે, અર્થાત્ ધનુષ્યની ઉપર તીરવું સંધાન કરતી વખતે જેની મુઠ્ઠિ, કાનસુધી આવેલી છે: એવા અર્જુને પોતાનું ગાંઠીવ ધનુષ્ય આકર્ષણ કર્યું. તે સમયે તે તુમુલ્યુદ્ધ જોવામાટે તે યુદ્ધની સંમુખ અત્યંત દૃષ્ટિ કરનારા એવા નિમેષરહિત દેવોને તે યુદ્ધ જોવાને મહાત્વશા પ્રાપ્ત થતી હતી. અર્થાત્ “આ યુદ્ધ ઉતાવળેજ શરૂઆત તો લીક” એવું ઈચ્છતા જોતા હતા: તે સમયે પૂર્વે વૃષ્ટિ કરનારો જેવ જમ સૂર્યમંજળને આવચાદન કરેછે તેમ દુર્યોધનાદિક વીરો લીખપિતામહને આવચાદન કરતા હતા. અર્થાત્ લીખપિતામહ ઉપર ખીજઓના પાણાદિકનો પ્રહાર ન થાય, એવું રક્ષણ કરવા માટે અને લીખપિતામહ ખીજની દૃષ્ટિએ પણ ન પડે, એ માટે તેમની આસપાસ વેશિત થઈ ચલન કરતા હતા: પણ દિશાઓના મૂળને પણ નિર્મૂળ કરવામાટે જ-ઓનાં પરાક્રમ યોગ્યછે એવા લીખસેનાદિક યોદ્ધાઓ એજ કોઈ વાંચંટોળીઆરૂપ-તેમણે તે દુર્યોધનાદિકોને જ્યહાં ત્યહાં વિખેરી નાખ્યા. અર્થાત્ તે લીખસેનાદિક વાંચંટોળીઆરૂપ યોદ્ધાઓએ લીખપિતામહ સૂર્યને આવચાદિત કરી રહેલા દુર્યોધનાદિક મેધને જ્યાં ત્યાં વિખેરી નાખ્યા એટલે પલાયન કરાવ્યું: જાણુ અર્જુનને પાણો મૂકવા માટે પ્રેરણા કરતીઓ હોયના! એવી વાયુએ ચંચળ થએલી ધ્વજઓના અગ્રભાગે કરી રથો રોલવા લાગ્યા. પછી અર્જુને લજ્જાએ કરી, ભઠિતએ કરી અને સ્નેહ કરીને લીખપિતામહનેવિષે પાણોનો સમુદાય છોડ્યો. તે સમયે શિખંડીએ જેવું આવચાદન કરેલું છે એવા અર્જુનને ન જોનારા અને પાણોએ કરી જેમનું શરીર વિદ્ધ થયેલું છે એવા લીખપિતામહ, પોતાના સારથીપ્રત્યે લાપણુ કરવા લાગ્યા.

લીખમ—હું સારથી, આ પાણો અત્યંત મર્મભેદ કરેછે, માટે એ પાણો મર્મભેદ કરવામાં ક્ષણ, જેઓનું અહીં આવીને પડેલું અટકાવ રહિત છે, અર્થાત્ અહીં આવતાં વચમાં કોઈ એનો અટકાવ કરી શકતું નથી: જેઓની ક્રિયા સરસ છે, જેઓની ગતિ અગ્રસ છે, જેઓનું સામથ્ય, તાક્યા નિરાનનો બેદ કરવા માટે અતિશય છે, અને સુવર્ણમય પંખે કરીને જેઓ

વિજ્ઞાનીના પ્રકાશની રેખાને કરનારાં છે, અર્થાત્, તે બાણો જવાના માર્ગને સુવર્ણમય પંખે કી વિજ્ઞાનીની રેખા સરખો કરતાં હતાં, દેવો સરખાં સુપર્વા, અર્થાત્ દેવોનું જન્મ સુપર્વા નામ છે તેમ બાણોનું નામ પણ સુપર્વા છે, અને શુભકર્મ જન્મ સફળ થાય છે તેમ જન્મો સફળ છે, અર્થાત્ સફળ એટલે ભાલોડા સહિત અને બીજાં અર્થ એક ધારના નિશાનને મારનારાં, એવાં આ બાણો અવશ્ય અર્જુનનાં છે. એ બાણો કાંઈ શિખંડીનાં નથી. આજ આ મહારો વત્સ જે અર્જુન તેની ધનુર્વિદ્યાનો અતુલ્ય હેતારો અને મારા મૃત્યુકાળને વિષે પ્રાપ્ત થએલો એવો જ આ મારો અંતરાત્મા-તે જીવન પામે છે. અર્થાત્ અર્જુનની બાણ મૂકવાની અનૂપમ યોજના જેવી આ મૃત્યુતુલ્યદશાને વિષે પણ મને અત્યંત આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે.

એ પ્રમાણે ભીષ્મપિતામહ, પોતાના સારથી પ્રત્યે ભાષણ કરતા હતા; એટલામાં આકાશથી એવી વાણી ઉત્પન્ન થઈ કે “હું ગાંગેય, તારા ગુરુએ ઉચ્ચારેલી વાણીને તું વિસરીશ નહીં.” એવી વાણી શ્રવણ કરી વિસ્મય પામેલો દુર્યોધન, ભીષ્મપિતામહની પાસે જઈ પ્રશ્ન કરતો હતો કે “હું તાત, આકાશથી કોઈએક ખેચર તમને ગુરુવાણી પ્રત્યે શું સ્મરણ કરાવે છે?” એવું દુર્યોધનનું ભાષણ શ્રવણ કરીને ત્યારપછી ગંગાના પુત્ર ભીષ્મપિતામહ ભાષણ કરતા હતા.

ભીષ્મ—હું દુર્યોધન, હું બાલ્યાવસ્થાને વિષે મારા માતામહના ગૃહને વિષે રહેતો થયો માતાની સાથે ચારણશ્રમણને વંદન કરતો હવો. તે સમયે તે કૃપાળુ એવા ચારણશ્રમણ, સમિપ ભાગે રહેનારો જે હું-તેની પ્રત્યે વિશુદ્ધ એવા સાધુધર્મ અને શ્રાવકધર્મના આચરણને કહ્યા લાગ્યા. તે સમયે હું કુરુનેદ્ર, તે મુનિની પાસેથી પ્રાપ્ત થએલું ધર્મનું રહસ્ય મારા હૃદયને અત્યંત પ્રિય થયું; અને મને યથેચ્છપણે પ્રાણીમાત્રના કહ્યાણની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થઈ. પછી તે દિવસથી હું સર્વ પ્રાણીમાત્રના સમુદાયને મારા આત્મા સરખા જોઈશું. અર્થાત્ અહિંસા ધર્મ મેં સ્વિકાર્યો છે: મુનિના સરખી સત્યે કરીને પવિત્ર એવી વાણી હું બોલું છું, અર્થાત્ બીજાનું સંત્યધર્મવ્રત મેં સ્વિકાર્યું છે: તેમજ બીજાના દ્રવ્યને વિષે માફ ચિત્તવિમુખ થયું છું, અર્થાત્ ત્રીજાનું ચૌરચક્રમ ન કરવું એવું વ્રત મેં સ્વિકાર્યું છે: પ્રહાર્યવ્રતને વિષે જનું મન નિષ્કપટ છે એવું જ હું-તેને સર્વ સ્ત્રીસમુદાય તૃણતુલ્ય લાગે છે, અર્થાત્ પ્રહાર્યવ્રતના આચરણે કરી મેં સ્ત્રીની ઈચ્છા છોડી દીધી છે એટલે એ ચોથું પ્રહાર્યવ્રત લીધું છે: અને તેમજ બીજાઓનું પ્રિય કરક તથા સંતોષ અને પરિગ્રહનો નિગ્રહ-એઓનો પણ મેં સ્વિકાર કર્યો છે. જે પુરૂષ જૈનધર્મને વિષે પોતાના ચિત્તને સ્થાપન કર્યું છે તે પુરૂષને શું દુષ્કર છે? અર્થાત્ કાંઈ પણ દુષ્કર નથી: એવી રીતિએ અનાચારથી વિમુખ, ધર્મને વિષે તત્પર અને શ્રવણ-કરેલા ધર્મને વિષે એકાગ્ર બુદ્ધિ એવો જ હું-તે અગ્રેષ્ઠ આશ્રવથી વિરામ પામ્યો. અરહત દેવની પૂજા, ગુરુની કૃપામતા.

તાનાં નેત્રો મિચ્યાં છે તથા જમનું ધનુષ્ય હાથમાંથી ગણિત થયું છે એવા તાલધ્વજ લીખપિતા-
મહા સૂચાર્થી પામીને પોતે ખેડલા રથના મધ્યભાગનેવિષે પતન પામતા હતા. તે સમયે તે
સંકટઅવસ્થાપ્રત્યે પ્રાપ્ત થએલા લીખપિતામહને અવસોકન કરવા માટે જાણે અસમર્થ જો-
યાના! એવો અને જાણે સર્વસ્વ કિરણો ત્યાગ કર્યાં એવો સૂર્ય દ્વીપાંતરને પામતો હોય. અ-
ર્થાત્, અસ્ત પામતો હોય: તે સમયે દુર્યોધન અને પ્રદોષકાળ-એ બંને, અંધકારના સમુદાયે
જેઓની આશા કિંવા દિશાઓ નિરાશ પામેલીઓ છે એવા અને નક્ષત્રોના ઉદયે કરી શોભ-
નારા એવા થતા હતા. અર્થાત્, લીખપિતા પડ્યા તથી જેને ક્ષત્રિયકુળનો જ્યેષ્ઠ ઉદય નથી
એવો અને અજ્ઞાનના સમુદાયે કરી દિગ્બ્રમ પામનારો એવો દુર્યોધન થયો. અને પ્રદોષકાળ,
સૂર્યઅસ્ત થયો છતાં અંધકારના સમુદાયે કરી દિશાઓના જ્ઞાનનેવિષે ભ્રમયુક્ત એવો અને
નક્ષત્રોના ઉદયે કરી શોભનારો એવો થયો: ત્યાર પછી શોક અને અંધકારના યોગે કરી બ્ર-
મિષ્ટ થએલા એવા અને “હું તાત, હું તાત,” એવી રીતે આક્રોશ કરનારા જે કૌરવ અને પાં-
ડવ-તેઓએ પોતાપોતાની સેનાનો અવહાર કર્યો. એટલામાં જે લીખપિતામહના સાધર્મિ
ભાઈઓ પ્રથમ મામાને ઘેર રહ્યા હતા તે દિવસના ખેચરો જે સપ્તહત્યારીઓ હતા અર્થાત્ લી-
ખપિતામહના સાધર્મિ ભાઈઓ હતા, તેઓ લીખપિતામહની પાસે આવી મહા આનંદે તે
લીખપિતામહને ત્યાંથી પાસેના પર્વતની ગુફામાં લઠ્ઠગુપ્તાચાર્યના સમિપભાગે લઈ ગયા.
અહીંયાં હસ્તિનાપુરમાં સંજયનાં મુખથી તે વૃત્તાંત સાંભળીને ધૃતરાષ્ટ્ર, તત્કાળ શોકે કરી પ્રાપ્ત
થનારા અશ્વપાતે કરી યુક્ત હોતો થકો લીખપિતામહના સમિપભાગે ગમન કરતો હોય. અ-
હીંયાં વળી જેઓનાં નેત્રો અશ્વુઓએ કરી યુક્ત છે એવા કૌરવો અને પાંડવોએ પણ લીખપિ-
તામહની પાસે આવીને નાના પ્રકારના ઊપચારોએ કરી ફરી તે લીખપિતામહ એતનાને પમાડ્યા.
તે સમયે તે લીખપિતામહ તે કૌરવ પાંડવોનેવિષે પોતાની અમૃતરસમયી દૃષ્ટિ, ચંદ્ર જેમ
કુમુદનીનેવિષે પોતાના પ્રકાશને સ્થાપન કરે છે તેમ સ્થાપન કરતા હતા. તે સમયે જેઓનેવિષે
નેત્રો પ્રકૃષ્ટિત થએલાં છે એવાં તે કૌરવ પાંડવોનાં મુખ, જેનેવિષે ભ્રમર અત્યંત ભ્રમણ પામે છે
એવી કુમુદનીઓની જેમ પ્રકાશ પામવા લાગ્યાં. ત્યાર પછી મંદ મંદ શબ્દ કરનારા એવા જે
લીખપિતામહ તે કૌરવોપ્રત્યે ભાષણ કરવા લાગ્યા કે “હું વત્સો, મારા મસ્તકને આધાર નથી
માટે નિરાધાર એવી મારી ગ્રીવા મને અત્યંત દુઃખ દે છે.” એવું લીખપિતામહનું ભાષણ શ્રવણ કરી
પછી હંસતુલ્ય અને સુખનાં કેવળ નિધાન એવાં પક્ષીઓના પરનાં લરેલાં ઊંચીકાં આણીને કૌરવો
નમ્રતાપૂર્વક સમર્પણ કરતા હતા. તે સમયે મસ્તક ધુણાવીને તે ઊંચીકાંનો નિષેધ કરી જમનું
મુખ હાસ્યયુક્ત છે એવા લીખપિતામહ. અર્જુનનેવિષે શુભવર્ણદૃષ્ટિ સ્થાપન કરતા હતા. તે

સમયે જણી ભીખપિતામહુને અભિપ્રાય અંકરમાનજ જાણ્યોછે એવો અર્જુન, પોતાના ધનુષને ઉતાવળે પ્રત્યેય ચક્ષુની તે ભીખપિતામહુને કંકવમયી ઉશીકાને દેતો હતો. તે સમયે જનુ શત્રુઓએ જોતો પૃથ્વિભાગ જોયો નથી, એવા તે ભીખપિતામહુને અર્જુને ઉશીકું દીધું છતાં બંને એનાના વીરો “બહુ બહુ સાફ કર્યું, બહુ સાફ કર્યું” એવું ભાષણ કરવા લાગ્યા. તે સમયે અતિ પ્રેમેયુક્ત એવા હસ્તે કરી ભીખપિતામહુ અર્જુનને સ્પર્શ કરતા હતા. એટલામાં ધર્મરાજ, ભીખપિતામહુને વંદન કરી ભાષણ કરતા હતા.

યુધિષ્ઠિર—હું તાત, આ તમોને બાણનાં શલ્યો લાગેલાં છે, તે મારા ચિત્તને અત્યંત દુઃખિત કરેછે; એ માટે તમે આજ્ઞા કરો એટલે તમારી આજ્ઞાએ, આ સર્વ શલ્યોને છિદ્ર સહિત કાઢી નાખું. અર્થાત્ શલ્યો કાઢીને તે શલ્યોએ પ્રાપ્તથએજા જે ધાવ-તેને પણ હું ત્વશએ રૂઝાવું. હું તાત, મારા હાથની અંગુલીના કિદકે કરી તમોને સર્વાંગનેવિષે પ્રાપ્ત થએજા ધાવને હું રૂઝાવી નાખીશ. કારણ આ અંગુલીની ધાવ રૂઝાવવાની શક્તિ મારા પિતા પાંડુરાજએ મને વર્ણન કરી કહેલી છે; તે મેં પણ લક્ષ્યાધિ વાર અતુલવેલી છે. વિપરીત કૃત્ય કરનારા પુત્રે કરીને પિતાને જેમ દુઃખ પ્રાપ્ત થાયછે; તેમ પોતાના નામે ચિન્હિત એવાં બાણોએ કરી તમારા જીવર મહાર કરનારો આ અર્જુન, લજ્જાએ નમ્ર એવા મુખને ધારણ કરેછે; એ માટે આ અર્જુનનું દુઃખ દૂર કરવાસાટે હું તાત, તમે પ્રસન્ન થાઓ; અને આ તમારા અંગનેવિષે પ્રાપ્ત થએજા શલ્યોના કિદારરૂપ કર્મનેવિષે સાંપ્રતકાળે મને આજ્ઞા આપો.

એવું ધર્મરાજનું ભાષણ થયું કરી ભીખપિતામહુ આનંદ યુક્ત ભાષણ કરવા લાગ્યા.

ભીખપિતામહુ—હું વત્સ, આ શલ્યો મને કિન્નિત પણ વ્યથા ઉત્પન્ન કરતાં નથી. વ્યથા ઉત્પન્ન કરનારાં જે મારાં ભાવશલ્યો છે, તેઓને તો આ શુદ્ધોપદેશ કરનારા ભદ્ર યજ્ઞાચાર્યોદિક સુખે કરીને ઉદ્ધાર કરશે. જે બહિરાત્મા પુરુષની, પુર્જ્વાદિક સારીર એજ આત્મા છે એવી બુદ્ધિ રહેલી છે, તે પુરુષનેજ આ દ્રવ્યશલ્યે કરીને દુઃખ પ્રાપ્ત થાયછે. મને તો હું વત્સ, બાહ્યશરીરનેવિષે ભેદ કરનારાં આ બાણશલ્યો અંતરંગલાગનેવિષે દુષ્કર્મે કરી થનારા મર્મભેદને સહાયતા કરેછે.

એવું ભીખપિતામહુ, ધર્મરાજપ્રત્યે ભાષણ કરી પછી કાણભર વિસામો લેઈને અમંગલગને વિષે પોતાનીપ્રત્યે રહેનારા જે કંસના શત્રુ શ્રીકૃષ્ણ-તેમને દૃઢિએ કરીનેજ જાણી આદિગેન કરતા હોયના? એવી રીતે અવસોકન કરતા થકા કરી કૌરવ પાંડવોપ્રત્યે ભાષણ કરતા હતા.

ભીખપિતામહુ—હું વત્સો, આ સમયે મને તૃપ્તા બહુજ પીય કરેછે; એ માટે પાણી આણીને મારી આ તૃપ્તા દૂર કરવા માટે તમે સમર્થ છો.

એવું ભીષ્મપિતામહું ભાષણ કર્યાદિક સહિત તે કૌરવો સાંભળીને સ્વચ્છ, સુગંધકારક અને શીતળ એવું મૂર્તિમાન તે ભીષ્મપિતાનું મનજ હોયના! એવા ઉદ્ધકને આણવતા હવા. અને તે પાણી યુવર્ણમય વાસણમાં ધાલીને ભીષ્મપિતામહુના મોઢા આગળ દુર્યોધનાદિકોએ મૂક્યું. તે દુર્યોધનાદિકે આણવેલા પાણીને દૂરથીજ જોઈને તેનું ભીષ્મપિતામહુ નિવારણ કર્યું; અને ફરી ભીષ્મ પિતામહુ ભાષણ કરવા લાગ્યા કે “જે પાણી પશુ પક્ષી ઇત્યાદિકોએ પીધું ન હોય, અને જે પાણીને સૂર્યના કિરણોએ પણ સ્પર્શ કર્યો ન હોય, તે પાણી પીવા માટે માટે ચિત્ત ઇચ્છા ધારણ કરજે”

એવું ભીષ્મપિતામહું ભાષણ સાંભળીને સર્વ દુર્યોધનાદિક વીરો ચિંતા કરવા લાગ્યા. “એવું પાણી મળવું અતિશય દુર્લભ છે. કારણ એવું પાણી તો માનસરોવરાદિકનેવિષે જ ઉત્પન્ન થયું નથી” એવો વિચાર કરી “આગળ હવે શું કરવું” એ વિષે અત્યંત મોહ પામનાર તે દુર્યોધનાદિક કૌરવવીરોપ્રત્યે અને યુધિષ્ઠિરાદિકપાંડવવીરોપ્રત્યે અવલોકન કરીને તે સમયે ભીષ્મપિતામહુ, અર્જુનના મુખનેવિષે અમૃતની વૃષ્ટિ કરનારીજ જાણ હોયના! એવી દૃષ્ટિ સ્થાપન કરતા હવા. તે સમયે શસ્ત્રાસ્ત્રનેવિષે નિપુણ એવો તે અર્જુન, ભીષ્મપિતામહુનો અભિપ્રાય જાણીને અને પોતાના ગાન્ડીવ ધનુષ્યને મંડળાકાર કરીને અર્થાત્ પ્રત્યંચા ચક્ષુઓને ચારણાએ અભિમંત્રિત એવા બાણને ધનુષ્યનેવિષે ચઢાવતો હવો. તે જોઈને જેને આનંદ પ્રાપ્ત થયોછે એવા શ્રીકૃષ્ણના દૃષ્ટિપાતે કરીને પવિત્ર એવા સ્થળનેવિષે અધોમુખ એવા તે બાણને છોડીને પૃથ્વીને છિદ્ર પાડતો હવો. એટલામાં તે છિદ્રરૂપ પૃથ્વીતળથી નિકળનારી તે અર્જુનની કીર્તિરૂપ ભાગીરથીની જાણ સખીજ હોયના! એવી સ્વચ્છ ઉદ્ધકધારાને સર્વ લોકોએ જોવા લાગ્યા. તે સમયે પાંડવોના શ્વેતવર્ણ દૃષ્ટિપાતે અને કૌરવોના કૃષ્ણવર્ણ દૃષ્ટિપાતે કરી તે ઉદ્ધકની ધાર ભાગીરથી અને યમુના-એ બંનેના સંગમની રચનાને સ્વિકારવા લાગી. અર્થાત્ પ્રયાગ તીર્થનેવિષે ભાગીરથી અને યમુનાનો સંગમ થાયછે; તે સ્થળે તે બંને નદીના પ્રવાહ જુદા જુદા જાયછે. ભાગીરથીનો શ્વેત પ્રવાહ-અને યમુનાનો કૃષ્ણ પ્રવાહ. તેમ અહીંયાં પણ અર્જુન બાણ કરી ઉત્પન્ન કરેલી જળધારા-તેને પાંડવોના શ્વેત દૃષ્ટિપાતનો અને કૌરવોનો કૃષ્ણ દૃષ્ટિપાત એ બંને સંગમ થયો; તેથી તે ભાગીરથી અને યમુનાના સંગમની રચના સ્વિકારવા લાગી. એમ કવિએ ઉત્પ્રેક્ષા કરી: ત્યાર પછી તે ઉદ્ધક ગ્રહણ કરી અર્જુન ભીષ્મપિતાની પાસે આવ્યો. તે સમયે તે ભીષ્મપિતામહુ પણ પોતાના નેત્રરૂપ પાત્રે કરીને તે જળ પ્રારાન કરી સંતુષ્ટ થઈ અર્જુનપ્રત્યે બાંધણ કરતા હવા.

ભીષ્મપિતામહુ-હવે ત્યાં અર્જુન, પ્રકાશને ઉત્પન્ન કરનારો જે સૂર્ય તે જમ ચક્રવાક પક્ષી-એના ચોકના સમુદાયને દૂર કરેછે; અર્થાત્ સૂર્યે ઉદય થતાંજ ચક્રવાકના જોડાનો રાત્રીનેવિષે પડે

વિયોગ નાશ પમાડી, તે જ્ઞાનો સંયોગ કરાવી જમ આનંદને પમાડે તેમ તુંજ પાણી આણ-
નારો મારી તુપા મગાડીને મને આનંદ પમાડનારો થયો છે. એ માટે હું વત્સ, આ તારો મહોદયો
લાઈ જે ધર્મશાસ્ત્ર, તેની પાસે તું ગુપ્તે બેસ, અંતે ત્રણ સોડમાં બીજાં કોટ્ઠમન પ્રાપ્ત થનારા આ
તારા ગુણોએ કરી તું તારા આ ધર્મશાસ્ત્રિક બંધુઓ સહિત વિજયી થા.

એવું અર્જુનપ્રત્યે લાપણ કરી પછી ભીષ્મપિતામહ અર્જુનતા સત્કાર કરી મહિન થ-
એજા દુર્યોધનના મુખને હર્ષયુક્ત કરતા થકા દુર્યોધનપ્રત્યે હિતકારક એવી વાણી બોલતા હવા.

ભીષ્મપિતામહ—હું વત્સ દુર્યોધન, આ કુદ્વજનવિષે મહોદય પુણ્યના યોગે કરી જન્મ
પ્રાપ્ત થયો છે. કારણ સમ્યકદેશનવિના દક્ષિણદેશનવિષે ઉત્પત્તિ થતી નથી. અર્થાત્ પૂર્વ
જન્મનેવિષે સંપાદન કરેલાં પુણ્યે કરી દક્ષિણદેશનવિષે તેમાં વિશેષ કરી કુદ્વજનવિષે તને જન્મ
પ્રાપ્ત થયો છે. આ કુદ્વજનવિષે યોગ્ય એવા જે ગુણ તે તારેવિષે પ્રગટપાણુ પામે છે. કારણ, ભા-
ગીરથીમાં ઉત્પન્ન થએલા કમજોતું સુગંધપાણુ કદીપણ નાશ પ્રાપ્તનું નથી. તથાપિ હું વત્સ, હું
કાંઈ વત્સલ્યભાવે કરીને હમણાં તને કાંઈક કહું છું કે નમ્રતા અને ન્યાય એ જે ગુણોનો તું સ્વ-
કાર કર. કારણ, નમસ્કાર કરવા માટે યોગ્ય જે પુરૂષ છે તે પુરૂષનેવિષે જે નમ્રતા તે નમ્રતા, નમ્રતા
ધારણ કરનારા પુરૂષને મોહોટી કીર્તિ સંપાદન કરે છે. ગમન્યદનેવિષે નમ્રતાયુક્ત એવો જે લક્ષમણ-
તેનો યશ જ્ઞાતમાં કેટલો છે? તે તું વિચારીએ. અનુક્રમનું ઉદ્ધવન નહિ કરનારા એવા કોણ
પુરૂષને ઉદય થતો નથી? અર્થાત્ ન્યાયે ચાલનારા પુરૂષોનો ઉત્તરોત્તર મુખાદિકનો ઉદય થા-
ય છે જ કારણ, અનુક્રમે ગમન કરનારા સૂર્યાદિક ગ્રહોનો નિલયે કરી ઉદય થાય છે જ. અર્થાત્
તેઓ જે અનુક્રમનું ઉદ્ધવન કરી વિપરીતપણે ચાલે તો તેઓનો નિયમ પ્રમાણે ઉદય થવાનો
નહીં: એ માટે આ તારા જેઠાંધુ યુધિષ્ઠિરને એવું રાજ્ય અર્પણ કરવા માટે તને ન્યાય એ-
વે વધાયોગ્ય છે; અને પ્રથમ પ્રમાણે તું ઈંદ્રપ્રસ્થનેવિષે શરૂવા માટે યોગ્ય છે.

એ પ્રમાણે લાપણ કરીને પછી ત્યાં પોતાની પાસેજ રહેનારા કેટલાક લોકોને ત્યાંથી દૂર
કરીને ભીષ્મપિતામહ એકાંતે તે દુર્યોધનપ્રત્યે કરી એવું લાપણ કરવા લાગ્યા.

ભીષ્મપિતામહ—હું વત્સ, રાજ્યપ્રકરણના સંધિ (રાત્રીની સાથે સજાદ કરવી તે) વિષ્ણુ
(રાત્રી સાથે યુદ્ધ કરવું તે) યાન (રાત્રી કિપર સ્વારી કરવી) આસન, દેવ અને આશ્રય એ છ ગુ-
ણો છે; તેમાં તને હમણાં પાંડવોની સાથે સંધિજ એટલે સજાદ કરવીજ યોગ્ય છે. કારણ, સુતા
પુરૂષ છે તે પોતાના કરતાં અધિક બળવાન રાત્રીની સાથે વિષ્ણુ એટલે યુદ્ધ કરવાનો નિયેષ કરે
છે. તેમાં જે પાંડવો નિર્મળ છે એવું તું જે જ્ઞાનનો હોય તો તે જ્ઞાનપ્રગુણી જ્ઞાનાપ્રકારના યુદ્ધ
પ્રસંગે ધર્મીવાર ભીમસેન અને અર્જુનનું સમઘર્ષ લેયું છે. અતિ બળવાન અને નીતિમાન પુ-

રૂપનેવિષે નમ્રતાએ યુક્તજ થવું જોઈએ, એટલે તે નમ્રતાયુક્ત થનારો પુરૂષ વૃદ્ધિ પામેછે; કાન્ય નહીંતું પૂર મહાવેગે ચાલતું છતાં તે સમયે નમ્રતા ધારણ કરનારાં નેતરનાં વૃક્ષ, આગળ તે ન દીના જળથીજ વૃદ્ધિ પામતાં નથી શું? એ માટે ઉશીકું અને જળપાન એ બંનેની ઇચ્છાના નિમિત્તે કરી તને અર્જુનની ધનુષ્યકળા દેખાડી; નહીંતો દેહની ઇચ્છા સુદાં છોડનારો જ હું-તેને ઉશીકાની અને પાણીની ઇચ્છા ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય? એ માટે હુમણાં પણ ધર્મરાજને સંપત્તિ પોતે પ્રતિસમર્પણ કર. અને મોટા મોટા જ્ઞાતા એવા રાજાઓના આ યુદ્ધનેવિષે થનારા ક્ષયને રક્ષણ કર, રક્ષણ કર. એ પ્રમાણે લીંબપિતામહુ તે દુર્યોધનને ઉપદેશ કર્યો; પરંતુ મર્યાદાનો ત્યાગ કરનારો અત્યંત દુર્યોધ એવો તે દુષ્ટ દુર્યોધન, જેના મનનેવિષે ખેદ અત્યંત વૃદ્ધિ પામ્યો છે એવો હોતો થકો ધીમે ધીમે લીંબપિતામહુપ્રત્યે ભાષણ કરતો હવો.

દુર્યોધન—હું તાત, પાંડવોને માટે નખના અગ્રભાગ ઉપર રહે એટલી ભૂમિ પણ યુદ્ધનિવા દેવા માટે માટું મન ઇચ્છા કરતું નથી. એવી વૃદ્ધિ પામનારા ક્રોધના સિંચને કરી ચિકટાએથી દુર્યોધનની વાણીને સાંભળીને લીંબપિતામહુ અત્યંત કંપાયમાન થયા. પછી તે લીંબપિતામહુ મહોદયે ઊણે નિસાસો નાખીને અને ભવિતવ્યતા એટલે અવશ્ય જ બનવાકાળજે તેનો ઉપાય નથી એવો વિચાર કરીને પછીધૃતરાષ્ટ્રાદિક સર્વ પોતાના જ્ઞાતિવર્ગપ્રત્યે પૃથક્ પૃથક્ કિંચિત્ ભાષણ કરીને પછી શ્રીકૃષ્ણપ્રત્યે ભાષણ કરવા લાગ્યા.

લીંબપિતામહુ—હું હરે, તમે ભારતાર્જુના પતિ થઈને અરહંત દેવના શાસનને નાના પ્રકારના ઉપાયે કરી સંપાદન કરો. એવું શ્રીકૃષ્ણને કહીને પછી “સમસ્ત યુદ્ધાદિકે કર્મો પાપયુક્ત છે” એવું જાણીને અને સમતારૂપ અમૃતનું આસ્વાદન કરતા થકા શ્રીભદ્રશુભાચાર્યની પાસે લીંબપિતામહુ ચારિત્ર વ્રત ગ્રહણ કરતા હવા. પછી જ્ઞાનરૂપ ચક્રના યોગે કરી નાનાપ્રકારના નિઘ્યાત્વનો તારા કરતા થકા, સમતારૂપ શક્તિએ કરી રાગ અને દ્વેષરૂપ મહા હસ્તિઓને ભેદ ન કરતા થકા, ધ્યાનરૂપ ભાલે કરી નિયમનેવિષે ન રહેલા એવા ઇન્દ્રિયરૂપ અશ્વોને ઢમન કરતા થકા, ક્ષમાદિક ગુણોએ કરી ક્રોધાદિકરૂપ વીરોના સમુદાયનો ઘાત કરતા થકા અને શ્રદ્ધારૂપ કવચ, સર્વગતેવિષે ધારણ કરનારા એવા લીંબપિતામહુરૂપ મહામુનિ, નિર્ભયપણે મોટાજાતી સ્ત્રીયુદ્ધ કરવામાટે આરંભ કરતા હવા. પછી સંપૂર્ણ પાંડવ અને કૌરવ, તે સ્થળે રહેતા પ્રત્યેક મુનિને વંદન કરીને પછી સત્વગુણનેવિષે એકાગ્રચિત્ત થયેલા એવા લીંબપિતામહુ મુનિરાજને વંદન કરી પોતપોતાના આચારપ્રત્યે ગમન કરતા હવા.

ત્યારપછી જેનું મુખ અત્યંત આશ્ચર્યજનું, અને જેનાં નેત્ર, ચિતાએ કરી સંકેતિત છે એવા દુર્યોધન પ્રત્યે ક્રોધાચાર્ય આવીને ભાષણ કરતા હવા.

દ્રોણાચાર્ય—હુ રાજાનું, ધૈર્યનેવિષે બેસનારો અર્થાત્ મહાધૈર્યવાન એવો જ, તું-તને આ
ખિત્રપણું શું પ્રાપ્ત થયું છે? અને અંતઃકરણના શૂરપાણાનો ધર્મ-જેણે દૂર કર્યો, એવી આ
ચિંતા તને ક્યાંથી પ્રાપ્ત થઈ? રાંતનુરાજની ગંગાનેવિષે જન્મતી ઉત્પત્તિ છે. એવા પિતામહ
ભીષ્મનો શોક શા માટે કર્યો જોઈએ? જ ભીષ્મપિતામહ સર્વ વીરોના સમુદાયને ગર્વરહિત
કરી નાખ્યા; તે ભીષ્મપિતામહના કરતાં વીરપુરુષોમાં અગ્રગણ્ય એવો બીજો કોઈ વીરપુરુષ છે
એવું હું માનતોજ નથી. જ ભીષ્મપિતામહ બ્રાહ્મણશુભ્રોનેવિષે જેવું પરાક્રમ કર્યું તેવું અંત-
રંગશત્રુભ્રોનેવિષે પણ પરાક્રમ કર્યું. અર્થાત્ પોતાના શૌર્યે કરીને યુદ્ધનેવિષે અગ્રગણ્ય બ્રાહ્મ
વીરોને જન્મ જત્યા તેમજ જ્ઞાન, સમતા, ધ્યાન અને શ્રદ્ધા ઇત્યાદિકના યોગે કરી અંતરંગ જ
કામ ક્રોધ અને મોહાદિક શત્રુભ્રો-તેમને પણ જીતીને રામતારૂપ રાજ્ય સંપાદન કર્યું. એવું
બંને પ્રકારનું પરાક્રમ બીજા કોઈને પ્રાપ્ત થયું મહા દુર્લભ છે. હવે આ યુદ્ધનેવિષે ભીષ્મપિતામહની
પાંચાદ સેનાધિપતિપણું માર્ગ જ છે; એવું છતાં તું અંતઃકરણનેવિષે ચિંતાએ કરી શું કરવા પરિતાપ
પામી? એ માટે તું ચિંતાનો ત્યાગ કર. કદાચિત્ જ્યારે અર્જુન, ધર્મરાજની પાસે રહી રક્ષણ
નહીં કરે, તે સમયે તે ધર્મરાજને નિશ્ચયે કરી હું યુદ્ધનેવિષે બાંધી આણીને તને સમર્પણ કરીશ.
એવા દ્રોણાચાર્યના બાધણું કરી તત્કાળ પોતાના મનથી ચિંતાનો ત્યાગ કરી તે દુર્યોધન,
તે દ્રોણાચાર્યનેવિષે મહાપ્રીતિ ઉત્પન્ન કરતો થકો તેજ સમયે તે દુર્યોધન, જન્મ મોટા ગર્ભદેની
સાથે યુદ્ધ કરવા સાક્ર મોટા ગર્ભદેને પ્રેરણા કરે છે તેમ, પાંચાદિકોની સાથે યુદ્ધ કરવા માટે દ્રોણા-
ચાર્યને સેનાધિપતિ કરતો હવો. પછી બીજા દિવસે પ્રાતઃકાળે એટલે અગીયારમે દિવસે પ્રાતઃ
કાળે તે દ્રોણાચાર્ય, કૌરવ સેનાની વ્યૂહરચના કરી છતાં તે જોઈ સંતુષ્ટ ચિત્ત થએલો એવો દુ-
ર્યોધન, યથેચ્છપણે યુદ્ધના અગ્રભાગનેવિષે શત્રુઓની સાથે યુદ્ધ કરવા માટે પ્રાપ્ત થતો હવો.

અહીંયાં પાંડવો પણ જોએલી ભીષ્મપિતામહની દશાએ ખિત્ર ચિત્ત હોતા થકા અને
“તે ભીષ્મપિતામહ યુદ્ધમાંથી દૂર થયા એટલે હવે આપણને જય પ્રાપ્ત થશે” એવી આશાએ
આનંદયુક્ત હોતા થકા યુદ્ધસ્થળનેવિષે આવ્યા. પછી બંને સેનાનેવિષે અશ્વોના સમુદાય
અત્યંત તીવ્ર ગતિએ સંગ્રામ કરવા લાગ્યા. તેમજ મહા આવેશો યુક્ત એવા જે હાથીઓના સ-
મુદાય, અને મહાવતોના સમુદાય, તેઓનું યુદ્ધ પણ પ્રવૃત્ત થયું. તે સમયે છિદ્રરહિત એવા
પંખે કરી આકાશનેવિષે મેઘાંબરને ઉત્પન્ન કરનારાં હોયના! પરસ્પર સંબંધે કરીને ઉત્પન્ન થએલા
અગ્નિએ વિઝળી ઉત્પન્ન કરનારાં હોયના! અને જનાં તીક્ષ્ણ કિરણો એવો જે સૂર્ય-તેના પણ
અત્યંત તાપને સહન કરનારાં હોયના! એવાં બંને સેનાના વીરોનાં બ્રાહ્મો આકાશનેવિષે છૂટવા
લાગ્યાં. તે સમયે બંને સેનાના પરસ્પર યુદ્ધ કરનારા બે વીરોનાં મસ્તક, પરસ્પરના બ્રાહ્મો કરી

[illegible]

સંશયક—હું પાથ્યું, તું યુદ્ધને વિષે, બીજા કોઈ સાધારણ ચોક્કો યુદ્ધ કરે તેના સરખું યુદ્ધ કેમ કરે છે? ને શોકચતુર્થ ઉલ્લેખત કરનારે તારા બાહુતું સામર્થ્ય-તે બીજા સાધારણ શૂરપુરુષોના સમુદાયે કરી શોભનારા યુદ્ધને વિષે અત્યંત પ્રગટતા પામતું નથી. અર્થાત્ તું મહાવીર પુરુષ છે માટે તું મહાશૂર એવા વીરોની સાથે યુદ્ધ કરશે તો તારું બાહુ સામર્થ્ય પ્રગટ થશે; કારણ સંપૂર્ણ અંધકારનો નાશ કરવા માટે જનગૃત એવા રોકડો મહાદીપકોએ વ્યાપ્ત થએલા સ્થળે કૌસ્તુભમંથ્રીના પણ તેજનો મહિમા પ્રગટ થાય છે શું? અર્થાત્ નથી થતો. એ માટે પ્રાતઃકાળે આ કુરુક્ષેત્રભૂમિથી બીજા ઠંકાણે તું ગમન કરી કાણુભર અમારી સાથે યુદ્ધ કરે; એટલે તું “મહા પરાક્રમી ચોક્કો છે ખરો” એવો અંગે તને લાગીએ. એ પ્રમાણે નિર્ગતદેશના સંશયક નામના રાજાઓનું ભાષણ સાંભળી અર્જુન; તેની પ્રત્યે આ પ્રમાણે ભાષણ કરવા લાગ્યો.

અર્જુન—હું વીરો, આ તમારું બોલતું યોગ્યજ છે, અયોગ્ય નથી. એ માટે કદબીના સ્તંભ સરખી દેખાંચમાં ભાગ મહોદી; પરંતુ સામર્થ્ય રહિત; એવી તમારી વાણી કદી પણ ઉત્પન્ન થાઓ નહીં. એ માટે કેતમ વીરોના પ્રાણ આસ્વાદન કરીને પણ મારાં બાણ અત્યંત તૃપ્તિ છે, તે તમારા રક્તરૂપ મધ્યું પ્રારાન કરીને પણ સંપૂર્ણ કૌરવોને ભક્ષણ કરવા માટે સમર્થ થશે. માટે આ કુરુક્ષેત્રથી બીજા ઠંકાણે હું એકલો જ પ્રાતઃકાળે આવીશ; પરંતુ તમે માત્ર સર્વ મળી તે સ્થળે ઊતાવળાજ આવજો. એવા અર્જુનના વચને કરી ઉત્પન્ન થએલો જ આનંદનો સમુદાય-તેણે કરી યુક્ત એવા તે સંશયક રાજાઓ પોતપોતાના સ્થાનક પ્રત્યે ગમન કરતા હતા.

ત્યારપછી બીજા દિવસે એટલે યુદ્ધારંભના પારંમેદિવસે પ્રાતઃકાળે દ્રોણાચાર્યે કુર્યોધન-પ્રત્યે “ધર્મરાજને જીવતાં આવીને તને સમર્પણ કરીશ” એવી કહેલી પ્રતિજ્ઞાએ પોતાની પાછળ કદાચિત્ એ દ્રોણાચાર્ય, ધર્મરાજને પકડી લેશે કે શું? એવા ભયે કરી યુક્ત થએલો અર્જુન, ધૃતદ્યુમ્ન, ભીમસેન અને બાહુપરાક્રમી નકુળાદિક મહા પરાક્રમી. રાજાઓને તે ધર્મરાજના રક્ષણને માટે યોજના કરી પોતે સંશયક રાજાઓને જીતવા માટે કુરુક્ષેત્રથી અન્ય ઠંકાણે ગમન કરતો હતો. તેજ સમયે મદોન્મત્ત એવા હાથીઓના સમુદાયે કરી ભયંકર એવી કૌરવોની અને પાંડવોની સેના યુદ્ધસ્થળ પ્રત્યે પ્રાપ્ત થયાં. તે સમયે જ ને વીરપુરુષોને પ્રિય છે એવી વિભ્યશીને ત્વરે વરવામાટે જાણે હોયના! એવા બાહુ પરાક્રમી સંપૂર્ણ રાજાઓ “હું આદિ યુદ્ધ કેડે, હું આદિ યુદ્ધ કેડે” એવું બોલતા થકા યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. તે સમયે દ્રોણાચાર્ય યુદ્ધ, ધૃતદ્યુમ્નાદિક વીરોના બાણ સમુદાયને પોતાના બાણોએ કરી; સૂર્ય જમ પોતાના કિરણોએ કરી ચંદાદિકના કિરણોને તિરસ્કાર કરે છે તેમ નિરાકરણ કરી અનેક દિવ્યસેનાએ શોભિત એવા પાંડવોની સેનાને તે દ્રોણાચાર્યનાં બાણો, જમ સૂર્યકિરણો, દિશામંજળને આચ્છાદન કરે છે તેમ આચ્છાદન

કરતાં હવાં. ત્યારપછી શસ્ત્રના સમુદાયે કરી ભયંકર ઝેવા દ્રોણાચાર્યગુરુ, પાંડવોની સેનાપ્રત્યે
 જમ ભયંકર ઝેવો જે દાવાનળ-તે અરણ્યસંબંધી વૃક્ષોની પંક્તિઓને દાહ કરવા માટે પ્રયત્ન
 કરેછે, તેમ પ્રવેશ કરતા હવા. તે સમયે તે દ્રોણાચાર્યગુરુના અનુલક્ષે કરીને સુપ્રતીક નામના
 હાથી ઉપર બેસનારો રાજા ભગદત્ત, સૂર્યની પાછળ જમ પ્રકાશ ગમન કરેછે તેમ સૈન્યરૂપ સમુદાય
 દ્વંત્રવિષે પ્રવેશ કરતો હવો. તે સમયે સેનાના મધ્યભાગનેવિષે આસપાસ સંચાર કરનારાં અ-
 શ્વોને છોડનારા દ્રોણાચાર્યગુરુ, મધ્યાનહકાળનેવિષે આકાશની મધ્યે રહી આસપાસ પ્રસરનારાં
 કિરણોને છોડનારા સૂર્ય સરખા પ્રકાશ પામતા હવા. તે સમયે પગે ચાલીને જનારા તે ભગ-
 દત્તના મહોન્મત્ત હાથીએ બળાત્કારે આક્રમણ કરેલી પાંડવોની સેના, નવી પરણેલી સ્ત્રી પ્રથમ
 સંલોગસમયે જમ વ્યાકુળપણાને પામેછે તેમ વ્યાકુળ થઈ. તે સમયે તે ભગદત્તનો સુપ્રતીક
 નામનો ગજ, કેટલાએક સન્મુખ ભાગે રહેનારા વીરોને પોતાની સૂંઠે કરી આકાશનેવિષે ફેરવે
 હવો; તે જાણે આકાશમાં રહેનારી અપ્સરાઓને જીવતા પતિઓ સમર્પણ કરવા માટે જાણે
 યના! એવું ભાસવા લાગ્યું. ત્યારપછી ઘણાક યોદ્ધાઓના સમુદાયે કરી વ્યાપ્ત થઈ ગયેલી એવી
 તે યુદ્ધભૂમિનેવિષે, તે સુપ્રતીક નામનો હાથી સંચાર કરવા લાગ્યો છતાં તેના પગની નીચે વાજા
 જનારાં હાડકાંનો કેડત્કાર શબ્દ, તે હાથીના ગળાનેવિષે બંધન કરવા માટે લાલેલી શૃંગખાની
 દોરીના નાદને નહીં સરખો કરતો હવો. તે સમયે સંચાર કરનારા ગરૂડની પાંખોના વાયુએ
 કરી ઉખડી પડનારા વૃક્ષોની જેઓને ઉપમાએ ઝેવા, તે સુપ્રતીકની ગર્જનાએ કરી આસપાસ
 દોડનારા જે અશ્વો-તે દોડતાં દોડતાં પૃથ્વી ઉપર પડવા લાગ્યા. તે સુપ્રતીક હાથી મહા વેગે
 કરી ચાલવા લાગ્યો છતાં તેનાથી ઉત્પન્ન થએલા વાયુએ રથના સમુદાય ઉપરથી ભયે કરીને
 જાણે પલાયન કરનારાં હોયના! એવાં ઊડી ગયેલી ધ્વજઓનાં વસ્ત્રો, આકાશનેવિષે સંચાર
 કરવા લાગ્યાં. તે સમયે ગંભીરશબ્દે કરી મેઘ જેવો શોભેછે, તેવા ગંભીર શબ્દેકરી સુપ્રતીક
 હાથી શોભવા લાગ્યો છતાં કેટલાએક હાથીઓના ગાંડરથળથી ઉત્પન્ન થએલા જે મદના અગ્રાઓ
 તે શોષણ થવા લાગ્યા; તે મોટું આશ્ચર્ય થયું. તેમજ તે સુપ્રતીક હાથીએ પ્રહાર કરેલા કે-
 લાએક હાથીઓ ચિત્કાર શબ્દો કરવા લાગ્યા, તેમજ તે સુપ્રતીકના ભયે કરીને અંકુશાસુકાંની
 પાણી અવગણના કરીને કેટલાએક હસ્તિઓ ઘણું દૂર પલાયન કરી ગયા, તેમજ કેટલાએક હા-
 થીઓ, તે સુપ્રતીકે પોતાના દાંતના અગ્રે ટોચ્યા છતાં મહાપર્વતની સંગતિએ રહેનારા નરીત
 મેઘસરખા શોભવા લાગ્યા. તેમજ “શત્રુની જે કીર્તિરૂપ નદીઓ-તેઓનું ઉત્પત્તિસ્થાન જે પવન-
 તેના સરખા આ હસ્તિઓએ” એવું જાણીનેજ જાણે હોયના? તેમ કેટલાએક હસ્તિઓને તે
 સુપ્રતીકહસ્તિએ પોતાના દંતપ્રહારે કરી મારી નાખ્યા. એવી રીતે ઉદ્ધત ઝેવા તે સુપ્રતીક

હાથીએ મદન કરેલી પાંડોની સેનાના આક્રંદ શામ્લને દૂરથી અર્જુન સાંભળતો હવો. તેવારે
 મારતાં મારતાં બાકી રહેલા સંશોભકોને એમજ પડતા મૂકીને અત્યંત ક્રોધાંધ થઈ તે કપિવંશ
 અર્જુન, ભગદત્તની સાથે યુદ્ધ કરવા ત્યાંથી મહાવેગે દોડતો આવ્યો. ત્યારપછી મહા સામર્ય
 કરી યુદ્ધ અને જયશીલ એવો તે અર્જુન, તે ક્રેદ સુપ્રતીક નામના હાથીએ યુદ્ધ એવા પ્રાગ્જ્યો
 તિવપુરના રાજા ભગદત્તને તીક્ષ્ણ બાણોએ પ્રહાર કરવા લાગ્યો. તે સમયે નવીન ઉત્પન્ન થનારી
 મદોદત્તની વૃદ્ધિવં પ્રાશન કરવા માટે ઈચ્છા કરનારાં એવાં અર્જુનનાં બાણો તે સુપ્રતીક નામના હ-
 સ્તિની ઉપર પડવા લાગ્યાં. તે સમયે પુરુષરહિત પુરુષ પોતાની પાસે હોનારા દ્રવ્યને અન્યકાલનો
 મનોરથ કરી તે લાભ થવા માટે જન્મ પ્રરચેછે; તેમ ભગદત્ત પણ તે સુપ્રતીકહાથીને જયની
 ઈચ્છાએ અર્જુનની ઉપર પ્રેરણા કરતો હવો. તે સમયે સમુદ્રના અત્યંત ભયંકર તરંગને જન્મ
 મહોદો મગરમચ્છ વેગે કરી દ્વિધા કરેછે; તેમ તે પોતાની ઉપર ધસી આવનારા સુપ્રતીક હાથીને
 અર્જુનનું બાણ, શૂંઢ કાપી નાખીને દ્વિધા કરી નાખતું હવું. પછી ભગદત્તરાજા, પોતાની મહા-
 વતકળા અર્જુનને ખાતાવતો થકો બાણાત્કારે તે સુપ્રતીકને પોતાના સાંધેજે દૃઢ આક્રમણ કરી
 ફરી અર્જુનની સન્મુખ મલાવવા લાગ્યો. તે સમયે અતિ દુર્મદ એવો તે સુપ્રતીક, પ્રથમ પ્રમા-
 ણેજ પાંડવસેનાનું મદન કરતો છતો ક્રોધે કરી અર્જુનપ્રત્યે દોડવા લાગ્યો. તે સમયે ભગદત્તનું
 શૌર્યકૃત્ય જોઈને સંપૂર્ણ દેવો આનંદયુક્ત થયા; અને તે ભગદત્તની ઉપર આકાશથી પુષ્પવૃદ્ધિ
 કરવા લાગ્યા. તે પુષ્પવૃદ્ધિ ભગદત્તની ઉપર પડતાં પડેલાંજ અર્જુનની બાણવૃદ્ધિ પડવા લાગી;
 અને તે બાણવૃદ્ધિએ તે સુપ્રતીક હાથીની સહવર્તમાન ભગદત્તનો પ્રાણ પણ જન્મ મહારોધની
 વૃદ્ધિએ કમળપંક્તિ હરણ કરી જાયછે તેમ હરણ કર્યો. એ પ્રમાણે અર્જુન તે સુપ્રતીકકુન્ડલ
 સહવર્તમાન તે રાજદુંગર (રાજદેશ) જે ભગદત્ત-તેને માર્યો છતાં કૌરવોની સેનાનેવિષે યુદ્ધ-
 કરનારા રાજાઓનાં યુગલંગ થતાં હવાં. અર્થાત્ પોતાનો શત્રુ જે વૃષભ-તેની સાથે યુદ્ધ કર-
 નારા પ્રતિ વૃષભનાં યિગાઈ યુદ્ધ કરતાં ભાંગી ગયાં છતાં તેણે કરી તે વૃષભનેજવું દુઃખ થાયછે;
 તેવું પાંડોની સાથે યુદ્ધ કરનારા રાજાઓને ભગદત્તના મુવાથી દુઃખ પ્રાપ્ત થયું; તે સમયે
 પ્રાણીઓના સમુદાયનો નાશ ન થવા માટે જે દયાવાળીઓ એવી દિશાઓરૂપ સ્ત્રીઓ, મહા
 નમ્રતાએ પ્રાર્થના કરીનેજ જાણે હોયના! તેમ સૂર્યને અસ્તાચળ ઉપર લઈ ગઈઓ. તે સમયે
 પાંડોની સેનામાં પ્રવેશ કરી યુદ્ધ કરનારા દ્રોણાચાર્યશુર, ત્યાંથી પાછા ફરીને પોતાની સેના
 પ્રત્યે જન્મ સમુદ્ધ અને નદી-એ બંનેના સંગમસ્થળને વિષે રહેનારો પ્રાણીનો સમુદાય, ભરતીની
 વેળાએ નદીમાં પ્રવેશ કરેછે અને જ્યારે ભરતી મીટીને ઓટ થવા માંડેછે ત્યારે જન્મ પાછો
 સમુદ્ધમાં પ્રવેશ કરેછે તેમ પ્રવેશ કરતા હવા. ત્યારપછી છડીદારોએ સર્વ સેનાના લોકોને યુદ્ધ

કરવાનો પ્રતિષેધ કર્યો છતાં ખંતે સેનાઓ પોતપોતાની છાવણીઓપ્રત્યે ગમન કરતી હોયો.
ત્યારપછી તે દિવસની મધ્યરાત્રીના સમયનેવિષે પાંડવોએ કૌરવોના આવાસસ્થળે મૂકે
જે ગુપ્તપુરુષો-તેઓ પાછા પાંડવોપ્રત્યે આવીને કૌરવસેનામાં ઉત્પન્ન થએલી છાની વાતને
વર્ણન કરવા લાગ્યા. કે “લગદત્તના વધે કરી ક્રોધાયમાન થએલા દ્રોણાચાર્યગુરુ, પ્રાતઃકાળે
ધર્મરાજને યુદ્ધમાં ગ્રહણ કરવા માટે યુદ્ધનેવિષે ચક્રવ્યૂહની રચના કરશે.” એવી તે ગુપ્તદૂતોની
વાણી સાંભળીને તે ચક્રવ્યૂહનો ભેદ કરવા માટે સર્વ સલાસદોની સહવર્તમાન પાંડવો, “આપ
ણામાં ચક્રવ્યૂહનો ભેદ કોણ કરશે?” એવો વિચાર કરવા લાગ્યા. તે સમયે મહાપરાક્રમેયુક્ત
એવો અર્જુનનો પુત્ર અભિમન્યુ ભાષણ કરવા લાગ્યો.

અભિમન્યુ—પૂર્વે આપણા હસ્તિનાપુરથી તમે સર્વ પાંડવો પ્રવાસને માટે વનમાં નિકળી
ગયા છતાં દ્વારકામાં જઈ રહેનારો હું-કૃષ્ણની સલાતેવિષે રહેનારા કોઈએક પુરુષના મુખથી ક્યલ
“ચક્રવ્યૂહમાં કૃષ્ણ રીતે પ્રવેશ કરવો?” તે વિષે શ્રવણ કરતો હવો; પરંતુ ચક્રવ્યૂહથી બાહ્ય
પડવું તે કૃષ્ણ રીતે? એ માત્ર મેં શ્રવણ કર્યું નથી.

એવું અભિમન્યુનું ભાષણ સાંભળીને ત્યારપછી ભીમસેન ભાષણ કરવા લાગ્યો.

ભીમસેન—હું અભિમન્યુ, તું “ચક્રવ્યૂહથી બાહ્ય કૃષ્ણ રીતે પડવું?” એ વિષે શંકા
કરીશ નહીં. પ્રાતઃકાળે સંશયકોને જીતવા માટે અર્જુન, અન્ય ઠંકાણે નિકળી ગયો છતાં અમે
ચારે બંધુઓ બળાત્કારે ચક્રવ્યૂહને ઠંકાણે રહેનારા કૌરવપક્ષના યોદ્ધાઓને ચારે દિશાભણીથી
ભેદન કરી ચક્રવ્યૂહથી બાહ્ય પડવા માટે તને માર્ગ કરી આપશું.

એવું ભાષણ કરીને ત્યારપછી સર્વ સલાસદો સહિત યુદ્ધમાં શ્રમ પામેલા સર્વ પાંડવો
વિશ્રાંતિ લેવાને માટે પોતપોતાના સ્થાનપ્રત્યે ગમન કરતા હતા.

બીજા દિવસે એટલે યુદ્ધારંભના તેરમે દિવસે ધર્મરાજનું અને અભિમન્યુનું રક્ષણ કરવા
માટે ભીમસેનાદિકને યથેચ્છપણે યોજીને અર્જુન, સંશયકોને જીતવા માટે જતો હવો.

અહીંયાં દ્રોણાચાર્યગુરુ, ધર્મરાજને યુદ્ધમાં ગ્રહણ કરવા સાથે યુદ્ધક્ષેત્રને વિષે પ્રાપ્ત થઈને
સંસારરૂપ ચક્ર જેમ દુર્ભેદ છે તેવા દુર્ભેદ ચક્રવ્યૂહને રચતા હતા. તે સમયે જ્યાંમાં અભિમન્યુ
અગ્રેસર છે એવા પોતાના પક્ષના સંપૂર્ણ ધતુર્ધરરાજાઓસહિત. પાંડવો પણ યુદ્ધ ભોમિતિવિષે
પ્રાપ્ત થતા હતા. તે સમયે લાલવાણુ એવાં પાટલી વનસ્પતિના પુષ્પોના રંગ સરખા શોણિત કરી
લાલ એવાં જ છૂટનારાં બાણો-તેઓના સમુદાયે કરી વ્યાપ્ત થએલો અને જીવન એટલે પાણીને
શોષણ કરનારા ગ્રીષ્મઋતુના સરખો ઉત્તમ વીરોના જીવન એટલે આયુષ્યને શોષણ કરનારો
એવો સંગ્રામ થવા લાગ્યો. ત્યારપછી ચારે પાંડવો અભિમન્યુને આગળ કરી મહાશૂરપણાએ

સમુદ્ર જેમ કદંબાંતકાળનેવિષે જ્ઞાતને યુગરૂપા અદે પ્રવૃત્ત અંગે છે તેમ શયુની રેતાનો સંપૂર્ણ કર
 માટે પ્રવૃત્ત થતા હવો. પાંચ ધમ, જેમ કર્મોને જીતે છે; તેમ અભિમન્યુ અને માર, પાંડવો મળી
 પાંચ યમરૂપ પાંચેનશુ દ્રોણાચાર્યે રૂપકર્મને જીતીને સંસારચક્રના જડું દુર્લ્લભ એવા ચક્રચૂડને ભેદન
 કરતા હવો. તે સમયે સંયમીપુરૂષ, દામાદિક દરા પ્રકારના યતિર્થર્મ કરીને જેમ ક્રોધાદિક માર કષાયને
 રોધન કરે છે; તેમ ત્વદ્વય, કંકપત્રજાળો રૂપયતિર્થર્મ કરી મારે પાંડવો રૂપમારકષાયનું રોધન કરતો
 હવો. તે સમયે ક્રોધાયમાન એવો અભિમન્યુ તો નિર્દોષ એવા યુદ્ધના વિરસાહને માટે પિંચેચાન હોઈને
 ન્યદ્વયની સમક્ષ, તે વેતાળ નામના પિશાચગણના રાંજના વિરરસરખા ભયંકર ચક્રચૂડા પ્રવેશ
 કરતો હવો. (વેતાળ નામના પિશાચગણના રાંજનું વિરરસરખા પિશાચોએયુક્ત હોવાથી તેમાં અન્ય
 પુરૂષને પ્રવેશ કરવા માટે ભયંકર છે તેમ આ દ્રોણાચાર્યે રચેલો ચક્રચૂડ પામ્યું કણું ત્વદ્વયાદિક
 દુષ્ટપુરોએયુક્ત હોવાથી તેને વેતાળ વિરર એવી ઉપમા આપી.) અને ત્યાં તે અભિમન્યુ એકસો
 છતાં પશુ, મંથોદાનું ઓપ્રંચન કરનારો એક પામ્યું શમુદ્ર જેમ સર્વ પર્વતોને બૂરાઈ છે તેમ યુદ્ધને
 વિષે કોર્યાવાધિ શત્રુઓને મારતો હવો. તે એક ધનુર્ધારી એવા અભિમન્યુના જાણોએ કરી
 સર્વ રાજાઓ; જેમ અકાળે પ્રાપ્ત થનારા નેપની વૃદ્ધિએ રાણ (જિમાંથી ચોખ્ખા થાય છે તે) વ્યથા પા-
 ચે છે તેમ અત્યંત વ્યથા પામતા હવો. તે સમયે રાજ્ય, કણું, કૃપાચાર્ય, અદ્વત્યામા, કૃતવર્મા અને
 દુર્યોધન-એઓ પશુ અભિમન્યુનું પરાક્રમ, જેમ ધાન્યના સમુદાયે તીવ્રતા પેદા કરે વાયુ (રિનાળામાં
 જે હુવાય છે તે) સહન કરેલો જતો નથી તેમ સહન કરી શક્યા નહી. તે સમયે તે અભિમન્યુ તે
 રાજ્યાદિકને યુદ્ધનેવિષે પલાયન કરાવીને જેમ પાપકર્મના ઉદયનો મહિમા, મણાક મનોરથોનો ધાત
 કરે છે તેમ દુર્યોધનના લક્ષ્મ્યાદિક ધણાક પુત્રોને મારતો હવો. ત્યારપછી કૌરવસેનામાં શ્રેષ્ઠ યોદ્ધાઓ,
 તે અભિમન્યુને અતિ દુર્લભ જાણીને તેઓ સર્વ એકદમ, જેમ અરણ્યનેવિષે પાર્શ્વીઓ, વરાહને
 ઘેરીછે તેમ ઘેરી લેતા હવો; પરંતુ એક વાધને જીતવા માટે શીઆળીયા જેમ સમર્થ થતા નથી,
 કિંવા નક્ષત્રગણો જેમ એક સૂર્યને જીતવામાં સમર્થ થતા નથી, તેમ તે એકસા અભિમન્યુને
 જીતવા માટે તે સંપૂર્ણ રાજાઓ સમર્થ થયા નહીં. ત્યારપછી તે અભિમન્યુના ધનુષ્યને કણું
 તોડતો હવો, કૃપાચાર્ય, તે અભિમન્યુના સારથીને મારતા હવો અને કૃતવર્મા, તે અભિમન્યુના
 રથને ચૂલું કરતો હવો. તે સમયે અભિમન્યુ, હાથમાં ઢાલ, તરવાર લેઈને યુદ્ધ કરવા લાગ્યો;
 પરંતુ તેજ સમયે, પ્રદીપ્ત થએલા અગ્નિના ધુમસમુદાય સરખા તે અભિમન્યુના ખડ્ગને અદ્વ-
 ત્યામા પોતાના જાણોએ કરી ખંડન કરતો હવો. ત્યારપછી તે અભિમન્યુ પોતાના હાથમાં
 ચક્ર ધારણ કરી પોતાના કીર્તિરૂપ કમળલેખનેવિષે તૃણના ગુચ્છાની જેમને ઊપમા છે એવા
 રાજાઓનાં મસ્તકોને ધડથી ભિન્ન કરતો હવો. એ પ્રકારે અનેક આયુધોએ કરી તે અભિમન્યુ

યુદ્ધ કરતો થકો પોતાની ગદારૂપ વજ્ર કરી દુઃશાસનના પુત્રના પર્વત સરખા રથને મધ્ય કોણે ચૂર્ણ કરતો હવો. ત્યારપછી તે દુઃશાસના પુત્રની સાથે યુદ્ધ કરનારા તે અભિમન્યુને કર્ણ અને ત્રિશૂળ આર્યાદિક સર્વ મહારથિઓ પોતાની લજ્જાનો ત્યાગ કરી પ્રહાર કરતા હવા. પછી તે સર્વે ઓનાં નાના પ્રકારનાં શસ્ત્રોના પાતે કરીને જતો દેહુ જરજર થઈ ગયો છે એવો તે અભિમન્યુ જનું મૂળ છેદાઈ ગયું છે એવા વૃક્ષ સરખો ભૂમિતળનેવિષે પતન પામતો હવો. ત્યારપછી જ્યારે, તે પતન પામેલા અભિમન્યુને પ્રહાર કરવો એજ તેના ચિત્તાનું દુષ્ટપણુ-તે દુષ્ટપણુ કરી પોતાની કીર્તિશતાની સહુવર્તમાન ખડ્ગો કરી તે અભિમન્યુના મસ્તકને છેદતો હવો. (પોતાને મારવો એ વીરપુરુષનું લક્ષણ નથી, છતાં જ્યારે પડેલા અભિમન્યુનું મસ્તક છેદન કર્યું તથી તેણે પોતાની કીર્તિરૂપી લતાનું પણ છેદન કર્યું એમ કહ્યું.) તે સમયે તે અભિમન્યુ શૌર્યકર્મને અને જ્યારે દુષ્ટકર્મને અવલોકન કરનારા દેવોના મુખનેવિષે “સાધુ સાધુ” એ શબ્દનું અને હાહા એવા નાદનું મિત્રપણું થતું હતું. તે સમયે અર્જુનના પુત્ર અભિમન્યુ શૌર્ય કરીને સંતુષ્ટ થએલો જે મૂર્ચ, તે અભિમન્યુ ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરવા માટે પુષ્પોને લેવા સાક્ષી જાણે હોયના! તેમ અસ્તાચળતા અરણ્યપ્રત્યે ગમન કરતો હવો. અર્થાત્ અભિમન્યુ મનુષ્ય પામ્યો તે સમયે સૂર્યનો પણ અસ્ત થયો: ત્યારપછી છડીદારોએ યુદ્ધ બંધ રાખવાનું કહ્યું છતાં તે બંને સેનાઓ પોતપોતાની છાવણીઓપ્રત્યે ગમન કરતી હવીઓ.

ત્યારપછી અર્જુન, ત્રિગર્તદેશના સંશપ્તકરાજાઓને પોતાના બાહુપરાક્રમરૂપ વખતોત્તી જોઓની કીર્તિજ શોષ મહેકી છે એવા કરીને અર્થાત્ સર્વ સંશપ્તકોને મારીને જ્યો પોતાના પુત્રના કુસાંતનેવિષે કૃત્સુક થઈ પોતાના શિમ્પિરપ્રત્યે આગમન કરેછે; એટલામાં તો સંશપ્તકો આવસરજો શોકસમુદ્રમાં નિમગ્ન થએલાં જાણે હોયના! એવાં અવલોકન કરતો હવો, અને અંતકાળને અવગિહી અતિશય દુઃખ દેનારા એવા આકુંઠ શબ્દને અંતકાળનેવિષે શ્રાવ્ય કરતો હવો. તે સમયે કોઈપણ સ્થળનેવિષે વીરપુરુષોની યુદ્ધસંગમી કથાને ન સાંભળતો હવો તેમજ શોકાચ્છેતા ભયંકર યુદ્ધાવેશ કરી કૃતપન્ન થનારી વાણીને પણ ન સાંભળતો હવો. અને અર્જુનને મોઝાચ્છેતા જુએકે તો તેઓના આગળ વાસના સમૃદ્ધ પણ કોઈએ નોંચ્યા નહીં એવું જોઈ હવો. વડીલાથીઓના ભક્તિનું માટે આપેલા ચિંહાનને પણ ન દેખતો હવો. અને પણ કોઈએ વ્યાપ્ત હોનારી છતાં પણ ને સેનાને શૂન્ય અરણ્ય સરખી અવલોકન કરી અર્જુન પોતાના પુત્ર અભિમન્યુના મૃત્યુની આશંકા મનમાં કરતો હવો. તે સમયે તે અર્જુનના અંતકાળનેવિષે મૃત્યુના સંશપ્તકોના વધથી કૃત્સુક થએલા અર્જુનને બળાત્કારે દૂર કરીને અંતકાળનેવિષે પોતાનું મધ્ય શોક, અચળન કરતો હવો. અર્થાત્ સંશપ્તકોના નાશ કરવાથી તેમજ

થયો જ હવે તેના શાપામ્યો, અને પુત્ર મરણથી ઉત્પન્ન થયેલો જ શોક, તે અર્જુનના હૃદયમાં આવ્યાં :
ત્યારપછી તે અર્જુન, ધર્મરાજના આવાસપ્રત્યે પ્રવેશ કરી તે ધર્મરાજને અભિમન્યુના વૃત્તાંતનો
પ્રશ્ન કરતો હવો. “તે સમયે ધર્મરાજ પણ, અર્જુનને થયેલી રીતિ પ્રમાણનો વૃત્તાંત કહેતો
હવો. ત્યારપછી અર્જુન, પોતાના અંતર્ગૃહનેવિષે પ્રવેશ કરી શોકકરનારી સુભદ્રાપ્રત્યે શોકરૂપ
તંત્રગોએ મણિત એવા નાના પ્રકારના વયનોએ કરી શાંતવન કરી બાપણ કરતો હવો.

અર્જુન—હું પ્રિયા, આ તારી સ્તુષા (પુત્રની વહુ) ઉત્તરા સાંપ્રતકાળે ગંભિણી છે;
તને જ પુત્ર થશે તે આપણા નેત્રોને ઉત્સાહ દેનારો થશે.

એવું બાપણ કરીને પછી અર્જુન, સુભદ્રાસમક્ષ એવી પ્રતિજ્ઞા સંભળાવતો હવો કે “સ-
વારે પ્રાતઃકાળે સૂયે અસ્ત પામે તે પહેલાં તારા પુત્રના મૃત્યુ માટે જ કારણરૂપ ન્યદ્યથ-તને
જો હું ન માંડ તો અગ્નિમધ્યે પ્રવેશ કરીશ.” ત્યારપછી તે સંપૂર્ણ પાંડવો, અભિમન્યુની ઉત્તર
ક્રિયા કરી રહ્યાપછી “ધીર પુરુષોની યુદ્ધનેવિષે મરીને સંપાદન કરેલી દેવોની સંપત્તિ તે કાંઈ શોક
કરવા માટે યોગ્ય નથી” એવો વિચાર કરી વિશ્રામ પામતા હવા.

બીજા દિવસે એટલે યુદ્ધરંભને ત્રીદને દિવસે દ્રોણાચાર્ય, અર્જુનની ન્યદ્યથના વધની
પ્રતિજ્ઞા સંભળીને જન્મતું હૃદય વિદીણું થયું છે, એવા હોતા થકા મહાત્વરાએ યુદ્ધભોમિતિવિષે
પ્રાપ્ત થઈ તે ન્યદ્યથના પ્રાણરક્ષણને માટે, જનેવિષે અનેક રાજઓએ પોતાના આલુપણાદિક
કરી રક્તવર્ણ કર્યો છે, એવા શકટવ્યૂહનેવિષે શૂચીપાશમાં ન્યદ્યથને રાખતા હવા.

અહીં પાંડવો પણ પોતપોતાના ધનુષ્યના ટંકારશાખ્દનાં સમુદાયે કરી શત્રુઓના
સમુદાયને ક્ષોભ ઉત્પન્ન કરતા થકા યુદ્ધભોમિપ્રત્યે આવ્યા. તે સમયે યંને સેનાના સુભદ્રાએ
મુકેશ પાણો પરસ્પર રુપકરને કરી આકાશનેવિષે પ્રવેશ કરનારાં તે બહુ પૂર્વ અને પશ્ચિમ
દિશાનેવિષે પ્રદીપ્ત થનારા અગ્નિની પરસ્પર ભીડનારી જ્વાળાઓ હોયતા! એવાં તંત્રપ્રદ શખ્દ
કરતાં આકાશનેવિષે સંચાર કરતાં હવા. પછી પરસ્પર છતવાની ઈચ્છા કરનારા એવા દ્રોણા-
ચાર્યના હૃદય અને અર્જુનના હૃદય, તે પરસ્પર સ્નેહે કરી પાણુતાવે ન વ્યાપાર કરતા હવા.
અર્થાત્ એક બીજાને બેઠને પરસ્પર ન્યેચ્છા ધારણ કરનારા છતાં પણ દ્રોણાચાર્ય અને અ-
ર્જુન, તે સમયે સ્નેહે કરી પરસ્પર પાણુ ન છોડતાં આનંદનિમગ્ન થયા: ત્યારપછી ન્યરશીલ
એવો અર્જુન, દ્રોણાચાર્યયુદ્ધને પ્રદક્ષણ કરી શકટવ્યૂહપ્રત્યે જન્મ અરણ્યમાં ઉત્પન્ન થયેલો
હાથી વિધ્યાથળના ભયંકર અરણ્યપ્રત્યે પ્રવેશ કરે છે તેમ તે શકટવ્યૂહમાં પ્રવેશ કરતો હવો.
તે સમયે તે શકટવ્યૂહમાં રહેનારા અને અર્જુનની ઊપર પાણુવૃદ્ધિ કરનારા એવા સંપૂર્ણ
રાજઓ અર્જુનના પાણુના વેગને, જન્મ મહાવાયુના વેગને વૃક્ષ સહન કરી શકતાં નથી તેમ

અહીંયાં દોઝમાથે પાણી શકતુપૂરતી બાહુરે ધમસાવતુપ નિધિને પ્રાપ્ત કરવા માટે પો-
થીમાં સરખા ને સબંધો તથા કરી યુક્ત એવા તજાવ સરખો પાંચોની સેનાને, જેમ તજાવને
અંતગત રહેનારા દુષ્ણનિધિને પ્રાપ્ત કરવારણે ચલન કર્યો પ્રદ્ય, પગથીયાંએ યુક્ત એવા તે
તજાવને શોધણ કરેછે, તેમ રાંડુર કરના હતા. એ પ્રમાણે સમુદ્રને જેમ મંદરાચળ મંથન કરેછે
તે સમયે જેમ સમુદ્રના નરેગોનો મોઢો શબ્દ થાયછે તેમ, પાંચોની સેનાના વીરસામુદ્રપને
દોષામાંથી મંથન કરવા લાગ્યા છતાં, સૈનીક લોકોનો મોઢો કોળાહળ શબ્દ ગીતાન થયો.

અહીંયાં યુદ્ધ કરતાં કરતાં દેશાંતરવિષયી જાણીને સાત્યકિના મરનકને ખડ્ગે કરી કાપવા
માટે ભૂરિથવાનો બાહુ, રેઘુકન થયા છતાં તેને જોઈને ક્રેદમારિ ને શ્રીકૃષ્ણ-તે અર્જુનપ્રત્યે
બાપણ કરવા લાગ્યા કે, “હું ધનંતર્ય, હું ધનંતર્ય, તું જોનાં છતાં આ સાત્યકી મરે છે!! મરે છે!!
જાવું જાણુ, અને બાણી કરી આ ભૂરિથવાનો બાહુને કાપી નાખ; કારણુ “અમે વીર છીએ”
જાવું અભિમાન ધારણુ કરનારા પુરુષોએ કોઈપણ પ્રકારે પોતાના પસપાતીનું રક્ષણ કરવું.”

જાવું કૃષ્ણ બાપણ કરેછે એટલામાં અસ્તાચળપ્રત્યે ગમન કરનારા સૂર્યને, પાંચોના અને
કૌરવોના સૈનિકો, ચક્રાક અને પુખ્ત શરણા દુઃખિત થઈ અને આનંદિત થઈ એકદમ અવ-
લોકન કરવા માગ્યા; અર્થાત્, સૂર્યાસ્ત પડેલાં જ્યદ્ધપનો વધ કર્યો એવી અર્જુને પ્રતિજ્ઞા કરીછે;
તે સૂર્યાસ્ત થવા લાગ્યો છતાં જ્યદ્ધપનો વધ થયો નહીં, તેથી હવે અર્જુન અગ્નિમાં પ્રવેશ કરશે;
જાવું જાણી સૂર્યાસ્ત થતો જોઈ પાંચો દુઃખિત થયા અને કૌરવો આનંદિત થયા; તે સમયને
વિષે દિવિત વક્ષણાએયુક્ત જેનું મુખછે એવો અર્જુન, “એકદમ પ્રાપ્ત થએલાં આ સર્વ કૃત્ય
શી રીતે કર્યા!” એમ વ્યગ્ર થઈ ચિંતન કરવા લાગ્યો કે “અહીંયાં ધમસાવતી પાસે ગમન
કરવું, અહીંયાં જ્યદ્ધપનો વધ કરવો, અહીંયાં સાત્યકીનું રક્ષણ કરવું અને અહીંયાં તો સૂર્ય,
અસ્ત પામવા માટે વિરુદ્ધ થયો છે; એ માટે આ સર્વ પ્રકાર એકદમ કેમ બની શકશે!”
એવી ચિંતાએ વ્યાજ થએલા અર્જુનપ્રત્યે શ્રી.શ્રીકૃષ્ણે જાવું બાપણ કરયું.

શ્રીકૃષ્ણ—હું અર્જુન, જાણેછે શું? જિતાવળે ભૂરિથવાનો બાહુ છેદન કર.

જાવું કૃષ્ણે કહ્યું છતાં ખડ્ગે કરી યુક્ત એવા ભૂરિથવાનો દક્ષિણ કંકમળ, અર્જુને છેદન
કર્યો છતાં તે ભૂરિથવા “હું સાત્યકિની સાથે પદ્યતિ (પદચર) થઈ યુદ્ધ કરતો હતો છતાં હું અર્જુન,
રથાગ્ર થએલો એવો ને તું-તેને મારા બાહુનું છેદન કરવું એ બહુ નિંદ છે.” ઇત્યાદિક નાના
પ્રકારનાં કોપયુક્ત વચનોએ અર્જુનની નિંદા કરી તેનો રથ પાછો ફરવાવતો હવો, પછી પોતાના
પ્રાણવાયુને યોગાભ્યાસેન્દ્રિયલક્ષણે કરી નાશ પમાડવાની ધરણ કરનારા ભૂરિથવાને અક-
સ્માત્ સાત્યકિ ઊઘીને સ્વેચ્છાએ વધ કરતો હવો.

ઝટલામાં અર્જુનના દેવદત્ત રાખતો નાદ પોતાના કર્ણપ્રત્યે સંભળાતો નથી એવું જાણીને ધર્મરાજ, ફરી ભીમસેનને અર્જુનનો શોધ આણવા માટે મોકલતો હવો. તે સમયે તે ભીમસેન પણ તત્ક્ષણ જન્મના અશ્વ ભગાડી મૂક્યા છે એવા દ્રોણાચાર્યના રથને પરિત્યાગ કરીને ચોકા-ઓના સમુદાયને સંહાર કરતો કરતો શકટવ્યૂહમાં પ્રવેશ કરતો હવો. તે સમયે નવીન પ્રાપ્ત થનાર મેઘને જન્મ પ્રતિકૂળ વાયુ અટકાવ કરે છે, તેમ આકર્ણપર્થેત ધનુષ્યની પ્રત્યંચાને આકર્ષણ કરી પાણુ છોડનારો કર્ણ-તે ભીમસેનને અટકાવ કરતો હવો. તે સમયે જેઓનો ક્રોધ અતિશય વૃદ્ધિ પામ્યો છે એવા અને તીવ્ર યુદ્ધ કરનારા તે ભીમસેન અને કર્ણ, જાણે એ ઊંચા એવા વિધ્યાચળ પરસ્પર યુદ્ધ કરતા હોયના! એવા શોભવા લાગ્યા. તે સમયે પ્રતિકૂળ થએલો દેવ જન્મ દુર્ણુદ્ધિએ કરી પુરૂષના સામર્થ્યને મંથન કરે છે તેમ ભીમસેન, પોતાની ગદાએ કર્ણના રથને ચૂર્ણ કરતો હવો. તેજ સમયે અંગદેશનો અધિપતિ કર્ણ, ખીજ રથ ઊપર ત્વરાએ આરોહણ કરી પોતાના ખાહુના સામર્થ્યે ભીમસેનના ખાહુસામર્થ્યસહવર્તમાન તેની સેનાને પણ સંહાર કરતો હવો. તે સમયે જળધારાના સહોદર હોયના! એવી ભીમસેનની ઊપર પડનારી જે કર્ણના ખાણોની વૃષ્ટિ-તેણે શ્વાસરહિત હાથીના સરખી ભીમસેનની અવસ્થા કરી. અર્થાત્ ભીમસેન મૂર્ચ્છિત થયો. તે સમયે “કુંતિપુત્રોમાં મારે વધ કરવા માત્ર અર્જુન જ યોગ્ય છે; ખીજે કોઈ નથી” એવી પોતાની પૂર્વે કરેલી પ્રતિજ્ઞાનું સ્મરણ કરી કર્ણ, ભીમસેનના આયુષ્યને નજ હરણ કરતો હવો. કારણ મહાત્મા પુરૂષોનું પ્રતિજ્ઞા કરેલું વચન કદી પણ વિપરીત થતું નથી.

અહીંયાં અર્જુન, પોતે કરેલી જે પ્રતિજ્ઞા- તે રૂપ નદી-તેની સામી તીરનેવિષે વૃક્ષસરખો રહેનારો જે જ્યદ્ધ-તેને સૂર્યાસ્ત સમયે દેખતો હવો. તે સમયે તે જ્યદ્ધને જોઈને કોપે કરી રોમાંચયુક્ત થએલું અર્જુનનું શરીર, પુત્રશોકરૂપી સમુદ્રના સેવાળના અંકુરોએ કરી જાણે પ્રકૃ-લિત થયું હોયના! એવું શોભવા લાગ્યું. અને તે સમયે જનવિષે આરકતવર્ણ થએલાં જે તેજ, તેજ જાણે પુષ્પના ગુચ્છ છે, અને કંપાયમાન થનારો જે અધરોજ, તેજ જનવિષે પક્ષવ છે, એવો શોકસહિત જે અર્જુનનામક વૃક્ષ-તેને તે વખતે ક્રોધજ અશોકવૃક્ષપણાને પમાડતો હવો. અર્થાત્ જ્યદ્ધને જોઈને ક્રોધે કરી વ્યાપ્ત થએલો અર્જુન, અંગ ઊપર રોમાંચ ધારણ કરતો, આરકત નવ ધારણ કરતો અને અધરોજનું સ્ફુરણ ધારણ કરતો થકો જ્યદ્ધનો વધ કરવા માટે ઊદ્યુક્ત થઈ પુનઃ શોકને વિસર્યો: તે સમયે સર્વ તેજસ્વી પુરૂષોમાં શ્રેષ્ઠ એવો અર્જુન પ્રાપ્ત થયો છતાં, તેની સંમુખ રહેનારો જ્યદ્ધ, તે સૂર્યની સંમુખ રહેનારું દર્પણ જેમ દેદીપ્યમાન થાય છે તેમ ક્રોધે કરી દેદીપ્યમાન થતો હવો. તે સમયે અર્જુન અને જ્યદ્ધ-એ બંને વીરશ્રેષ્ઠનું તત્કાળ, જનવિષે દિશાઓનો અંત આચ્છાદન થએલો છે, અને જનવિષે આકાશમાં સંચાર કરનારાં પક્ષીઓ

પ્રધાન પામ્યાં છે એવું કાણુમાત્ર બાણુયુદ્ધ થવા લાગ્યું. તે સમયે અર્જુન, પોતાનાં બાણોએ કરી સને આકાશનું આગ્રાદન કરી મહામેઘ કરી ઉત્પન્ન થએલા અંધકાર સરખો અંધકાર ઉત્પન્ન કર્યો છતાં, તે આકાશનેવિષે જ્યદ્ધતાનાં બાણો, અંધકારના ભયે કરીનેજ જાણે મંચાર ના કરતાં હોયતાં! એવું ભાસવા લાગ્યું. તે સમયે નાના પ્રકારનાં આયુધોએ કરી યુદ્ધનેવિષે અત્યંત યુદ્ધ કરનારો અને દુર્યોધનાદિક રાજાઓએ અત્યંત રક્ષણ કરેલો એવા પણ જ્યદ્ધતાના મસ્તકને અર્જુન, પોતાના બાણોએ છેદત કરતો હતો. તે મસ્તક કેવું? તો કે, સૌર્ય કરીનેજ જેવું રક્ષણ છે એવી જે અર્જુનની પ્રતિજ્ઞા-તેને રોગની ગાંઠરૂપ થઇને જડપણ ઉત્પન્ન કરનાર અર્થાત્ અર્જુનની પ્રતિજ્ઞાને રોગની ગાંઠની જેર વિષ્ણુ કરનાર અને કીર્તિ રૂપ નદીનું સ્થળ એવા જ્યદ્ધતાના મસ્તકને અર્જુન છેદતો હતો. તે કાપી નાખેલું જ્યદ્ધતનું મસ્તક, અર્જુનને હાંપેકરી પ્રાપ્ત થનારા રોગોંચની કળિઓને ઉત્પન્ન કરી, દૂર આકાશનેવિષે ઊડીને જતું હતું; તે સમયે ગદ્ધ પદોઓની ષંકિતએ પોતાના નખે કરી ઝાલી-લીધેલું એવું, અને જેના કંઠા અહીં-તહીં રોગોજ્જ્વલા છે અને આકાશમાં જમણ કરનાર એવું તે મસ્તક, પ્રાપ્ત થનારા અંધકારના સૈન્ય સરખું શોભવા લાગ્યું. તે જ્યદ્ધતનું રક્તની ધારાઓએ આરકત થએલું કળંધે પણ ભૂમિને વિષે, અતિશય પ્રાપ્ત થનારા કોષે કરીનેજ જાણે હોયના! તેમ લાલ થતું હતું. તે સમયે “આ અર્જુન, જ્યદ્ધતનો વધ કરીને પણ અદ્યાપિ યજ્ઞ યોદ્ધાઓને મારે છે” એવું બાણીને તે રાજાઓનો જાણે કદગાળનું જ હોયના! એવો સૂર્ય, સંધ્યાના અયોભાગનેવિષે ત્વરાએ ગમન કરતો હતો.

એ પ્રકારે કરી ઔદમા દિવસ પર્યંત અદ્ભુત યુદ્ધ કરનારા જે પાંડવો, તેઓ કૌરવોની સેનાના સાત અક્ષોહિણીને સંહાર કરતા હતા. આ ઔદમા દિવસનેવિષે અર્જુન જ્યદ્ધ માર્યો છતાં, લજ્જાએ કરી યુદ્ધ થએલા એવા દ્રોણાચાર્યયુગ્-તે દિવસની રાત્રિનેવિષે પણ યુદ્ધ કરવા માટે પોતાની સેનાને આજ્ઞા કરતા હતા. તે સમયે પૂર્વચંદ્ર સરખાં શુભવર્ણ જે મનુષ્યનાં કપાળ-તેને ધારણ કરનારી અને નલવગણ સરખા અસ્થિઓની માળા પરુરનારી એવી સંપૂર્ણ રાજાઓનો નારા કરવા માટે સાક્ષાત્ રાત્રીરૂપિણી કાલિકાદેવીજ પ્રાપ્ત થઈ હોયના! એવી તે રાત્રી ભાસવા લાગી. તે સમયે યુદ્ધનેવિષે મરણ પામેલા જે અનેક વીરો-તેઓના રક્તનું પ્રાશન કરવામાટે લોભ ધારણ કરનારા એવા અને જમરાઓ સરખા રયામવર્ણવાળા રાક્ષસરૂપ અંધકારે તે યુદ્ધભોમિ વ્યાપ્ત કરી નાખી. અર્થાત્ અંધકાર પણ પ્રાપ્ત થયો અને તે અંધકાર સરખા રયામવર્ણવાળા રાક્ષસો પણ વીરોના રક્તને પ્રાશન કરવા માટે પ્રાપ્ત થયા: પછી યોદ્ધાઓના રાક્ષના પરસ્પર સંઘર્ષે કરીને ઉત્પન્ન થનારા અગ્નિએ કરીનેજ અંધકારનો સમુદાય જને-વિષયો નારા પામ્યો છે, એવો વીરોનો પરસ્પર સંઘ્રામ ઉત્પન્ન થયો. તે સમયે નિરાનને ન

અવસોકન કરી ધનુર્ધારી વીરોએ મહાત્વરાએ ધનુષ્યની પ્રત્યંચાનું આકર્ષણ કરી જોડે
 ખાણોનો સમુદાય-તે અત્યંત શબ્દ કરીને વીરોને પાડનારો હોતો થકો પોતે પણ પતન પામ
 હ્યો. તે સમયે સેનાના હસ્તિઓની પાસે પ્રાપ્ત થનારા વીરો, તે હસ્તિઓએ પોતાના
 નવિષે થએલો જે વીરખડ્ડનો ખાટકાર નાદ-તેણે કરીનેજ અવસોકન કર્યા. અર્થાત્ દંતવિ
 થએલા વીરોના ખડ્ડ પાતે કરી ઉત્પન્ન થએલા અગ્નિના તણખાઓના પ્રકાશે કરીનેજ તે
 ઝાએ તે ચોદાઓને જાેયા. તે સમયે તે બંને સેનાના વીરો, વારંવાર વર્ણન કરેલા પોતપોતાના
 સ્વામિના નામે કરીનેજ “આ આપણી સેનામાંના વીરછે અને આ શત્રુ સેનામાંના વીરછે” એ
 ભેદને જાણતા હયા; અને રથના ચક્રના ચિત્કાર શબ્દે કરીને રથ, તથા ઘંટાના નાદે કરી
 અને પાસે આવનારા ચોદાઓ, સિંહનાદે કરીને સર્વ વીરોને પરસ્પર ઝોળખાવા લાગ્યા. તે સમયે
 જેઓએ પોતાનું પડવું જાણ્યું નથી એવા કેટલાએક પદ્ધતિઓ, જેના ચંચળ તરંગોએ
 રથની નદીપ્રત્યે આવીને તે નદીમાં અકસ્માત્ નિમગ્ન થઈ મરણ પામતા હયા. તે સમયે
 શત્રુઓને પ્રહાર કરવા માટે દોડનારા અને મરીને પડેલાં મડદાંનેવિષે સખસને કરી પતન પામ
 નારા એવા કેટલાએક વીર, પૃથ્વી ઊપર પતન પામતા સમયે વિપરીત પડનારા પોતાના ખડ્ડો
 કરી કપાઈ મરતા હયા. તે સમયે હુંબારાક્ષરીના કુખનેવિષે ઉત્પન્ન થએલું માણિક્યજ હોયના
 એવો, ભીમસેનનો પુત્ર, ભયંકરકર્મ કરનારો, રાક્ષસોનો પતિ, જેનેવિષે અગ્નિ દેદીપ્યમાન છે એવ
 પાપાણુ અને વૃક્ષાદિક આયુધોએ કરી અર્ધરાત્રિના સમયનેવિષે કૌરવોની સેનાને નક્ષત્રબળ
 કરનારો, દીપક સરખી કરેલી અત્યંત તાવવર્ણ જે નેત્રની કીકીઓ-તેણે કરી જેનાં નેત્ર ભયંકર
 છે અને મુખથી ઉત્પન્ન થનારી અગ્નિની જ્વાળાએ કરી તે યુદ્ધાંગણને આસપાસ દેદીપ્યમાન
 કરનારો એવો ઘરોટકચ, તે યુદ્ધભોમિનેવિષે પ્રાપ્ત થતો હયો. અને તે ઘરોટકચ, અનેક પ્રકારનું
 માયાયુદ્ધ તેમજ બીજું પણ અનેક પ્રકારનું યુદ્ધ કરવા લાગ્યો છતાં તેના અગ્રમાગથી માં
 ચોદાઓએ, દીપકની આગળથી અંધાર જેમ પસાયન કરેછે તેમ પસાયન કર્યું. તે સમયે
 વિષે ઘરોટકચ પાપાણુના પ્રહારે કરી કેટલાએક રથોને ચૂર્ણ કરતો હતો; અને વૃક્ષોના પ્રહારે
 કરી કેટલાએક હાથીઓને સંહાર કરતો હતો; તેમજ પોતાના ગમન સમયના વેગથી કેટલા
 થએલા વાયુએ કરી કોટ્યાવધિ શત્રુઓને પૃથ્વી ઊપર પાડતો હતો. એ પ્રકારે કરી એકલ
 ઘરોટકચે કૌરવોની સર સેના, વર્ષાકનુનેવિષે પ્રાપ્ત થનારા મેઘ, સૂર્યાદિક ગ્રહોની પંચિત કલ
 આચ્છાદિત થાયકે, તેમ આચ્છાદન કરી. તે સમયે ઘરોટકચ, યુદ્ધનેવિષે ઉત્પન્ન થયો અને
 ધર્મનેવિષે પાંચેને અત્યંત હર્ષ ઉત્પન્ન થયો, અને કૌરવોને તો પોતાના આયુધવિષે
 મરાર ઉત્પન્ન થયો; અને તે યુદ્ધ, અવસોકન કરનારા દેવોને કૌતુક ઉત્પન્ન થયું. તે સમયે

કેવે સેનારૂપ અમરુચને મંથન કરનારે વનમાં ઉત્પન્ન થયેલો હરિતલ હોયના! એવાં તે ધરોત્ક-
 મને, કિદક કરી આમ્જદિત થયેલો ખારોલ હોયના! એવો કાળુ-ચુદભોમિતેવિષે પ્રાપ્ત થઈ લા-
 લુમાત્રમાં તેને સેધન કરતો હોયો. ત્યારપછી કોથેકરી જમતું મહોટું પરાક્રમ કામૂન થયુંછે, અને
 ચુદના-રસેકરી જમને રોમાંચ પ્રાપ્ત થયાંછે, એજ કાળું અને ધરોત્કચ-એ બંને ચુદ કરવા શાગ્યા.
 તે સમયે રક્તે કરી જમની ધૂળ શાંત થયેલી છે એવી દિશાઓ-તે, ધરોત્કચે ચુદનેવિષે ના-
 ખિલા ને પાધાણો-તેતું કણુંના ખાણું કરી થયેલું ને ચામું-તેણું કરી કરી રચયુક્ત થઈઓ. તે
 સમયનેવિષે કણુંના ખાણોએ કરી, ધરોત્કચે કુદરેના ઉપર દ્રેકાં-વૃદ્ધોનો છેદ થયો છતાં તે વૃ-
 દ્ધોથી કિદકાં ને ચુષ્ણો-તેણું કરી સંપૂર્ણ દિશાઓ વ્યાપ્ત થઈ ગઈઓ. ત્યારપછી સંપૂર્ણ કોર-
 લોના સૈન્યને મોટું ઉત્પન્ન કરનારો અને દિવ્યરથનેવિષે બેસનારો એવો હુંગ્યાનો પુત્ર ધરોત્કચ,
 સહજ ક્ષીણએ ધતુષ્ય સહ ખાણોએ કરી ચુદ કરવામાટે આરંભ કરતો હોયો. તે સમયે કણુંના ધતુ-
 પ્યથી છૂટકાં ખાણો અને ધરોત્કચના ધતુષ્યથી છૂટકાં ખાણો આકાશનેવિષે પરસ્પર સંવદિત થઈ
 ચુદકીર્તનેજ કરતાં હોયના! એવાં દેખાવા લાગ્યાં. ખોતાના ખાહુદંના ચૂરખાના ચુંદરપણાએ
 સહવર્તમાન, કણુંના ખાણોને અને નિષ્ટુર એવાં તે ધરોત્કચનાં ખાણો, માર્ગનેવિષેજ છેદન કરતાં
 હતાં. તે સમયે કણુંના કાંતપ્રદ નામના ધતુષ્યથી જટકાં ખાણો છૂટતાં હતાં, તેના કરતાં સહુસ
 ઘણું ખાણોને ધરોત્કચનું ધતુષ્ય પ્રસવતું હતું. અર્થાત્ છોડતું હતું. તે સમયે ધતુષ્યનેવિષે,
 ધવજના દંડનેવિષે, આરયીનેવિષે અને અરધનેવિષે એકદમ આવી પડનારાં ને ધરોત્કચનાં ખાણો,
 તે કણું મહા પ્રયાસે નિવારણ કરયાં; પરંતુ ધરોત્કચે ખાણુની વૃદ્ધિએ કરી અત્યંત વ્યાકુળ કરી
 નાખેજો તે કણું, પૂર્વ દેવતાએ આપેલી, કૃષ્ણ પરાક્રમની મૂર્તિજ અને મૂર્તિમંતી ન્યથીજ અને
 મધ્યમ પાંડવ ને અર્જુન-તેનો વધ કરવામાટે ઘણા દિવસસુધી અત્યંત રક્ષણ કરીને રાખેલી અને
 એકજ વીરનો વધ કરવામાટે સમયે, એવી શક્તિને હાથમાં ગ્રહણ કરતો હોયો. તે સમયે જમંથી
 અગ્નિના તણખા સ્ફુરણ પામેછે એવી અને અત્યંત ક્રોધાયમાનજ હોયના! એવી તે શક્તિએ કરી
 સર્વ પાંડવોના હર્ષની સહવર્તમાન તે કણું, ધરોત્કચને મારતો હોયો. તે સમયે પાંડવોની સેનામાં
 કિચિત્ શોકે ખેત્રવા લાગ્યો; અને કૌરવોની સેના, તે સમયે કરી સજ્જત થયા સરખી થઈ. ત્યા-
 રપછી તે બંને સેના અત્યંત ક્રોધ ધારણ કરી જનનેવિષે ખોતાનો અને પારકો ચોદો કીઓ તે
 જણાતું નથી એવાં અંધકારનેવિષે કરી ચુદ કરવા લાગીઓ, તે સમયે તે અંધકારનેવિષે ચો-
 દાઓ પડ્યાં લાગ્યા; અદો ઉપર અદો. પડ્યા લાગ્યા, અને હાથીઓ ઉપર હાથીઓ પડ્યા
 લાગ્યા. તે સમયે વીરેના રક્તરૂપ મદના પાને કરી જાણું મદાંધજ થયેલાં હોયના! એવાં ને
 ખાણો, તેમણે ચુદનેવિષે સુમરોના અસ્થિઓને છેદન કરનારો એવો કડકાદ શખ્દ ઉત્પન્ન

કર્યો. તે સમયે ચાર પહોરસુધી યુદ્ધરૂપી ઉત્સાહને અવલોકન કરી શ્રમ પામી હોયના! એ રાત્રીરૂપ જે સ્ત્રી-તે વિશ્રાંતિને પામતી હવી. અર્થાત્, રાત્રી સર્વ નિકળી ગઈ; પરંતુ યુદ્ધ ઉત્સાહ કરનારા યોદ્ધાઓ તો શ્રમ પામીને શાંતી પામ્યા નહીં. તે સમયે અણુના પ્રમાણ હવર્તમાન પ્રકાશ પામનારૂં દ્રોણાચાર્યનું પરાક્રમ-તે, ધુઅડ પક્ષીઓ સરખા રાત્રિનેવિષે ઉત્સાહ પામનારા તે રાત્રુપક્ષના યોદ્ધાઓને મહા ત્વરાએ પલાયન કરાવવા લાગ્યું. તે સમયે મોટા ગત્ ઉપર ઉપકાર કરનારા, સાધુપ્રત્યે જેઓનાં શરીર નમ્રછે, પોતાની કીર્તિરૂપ મોગરીના મુખને કરી જેમણે સર્વ જગત્ આનંદયુક્ત કર્યુંછે અને રાત્રુઓની સાથે જેમનું વ્યાકેના સરખું યુદ્ધક્રમ તે કમેંકરી ભયંકર એવા વિરાટરાજ અને દુપદરાજ-એઓને દ્રોણાચાર્યગુરુ, મહન એટલે કામને જેમ, સહજ લીલાએ ધર્મ અને અર્થ-એ બંનેનો ધાત કરેછે તેમ લીલાએજ વધ કરતા હતા. તે સમયે અંધકારે વ્યાપ્ત થએલી રાત્રીનો નાશ કરી અને બંને સેનાના તે રાત્રીનેવિષે યુદ્ધ પ્રાપ્ત થએલા સર્વ શ્રમને દૂર કરી સર્વ કાંતિનો પતિ, જે સૂર્ય-તે પૂર્વ દિશાનેવિષે હિલ્લ પામતો હવો. તે સમયે બંને સેનાનો કંકપત્ર બાણોનો સમુદાય અને સૂર્યના કિરણોની પંક્તિ-એ બંને એકદમ આકાશમંડળનેવિષે પ્રસાર પામવા લાગ્યાં. તે સમયે દ્રોણાચાર્યગુરુનો શૌર્ય ગુણ અને દુપદરાજ અને વિરાટરાજના વધે કરીને ઉદય પામતો હવો. તે સમયે પાંડવસંબંધી યોદ્ધાઓ અને કૌરવ સંબંધી યોદ્ધાઓ-એ બંનેના યુદ્ધરૂપ ઉત્સાહના પર્વતી પરંપરા પ્રવૃત્તિ થઈ. એક એક યોદ્ધાઓએ તે પંદરમા દિવસના પ્રાતઃકાળેજ પોતાના બાણોના સમુદાયે કરી આકાશને વિષે મંડપ સ્થાપન કર્યો; અને બીજા એક યોદ્ધાઓ, તે મંડપની છાંયાનેવિષે દીર્ઘ નિશાની સુષ્પે કરીનેજ જાણે હોયના! તેમ રાયન કરતા હવા. અર્થાત્, યુદ્ધ કરતાં કરતાં કરતાં કરતાં વીરો મૃત્યુ પામતા હવા. એટલાક ધનુર્ધારી વીરોએ પોતાના માર્ગણ શબ્દ વાચક બાણોને રાત્રુઓનાં વસસ્થળાદિક લક્ષ દીધાં છતાં પણ તે બાણોએ પોતાનો માર્ગણ શબ્દ એટલે થાયતે મૂલવનારો શબ્દ જોડ્યો નહીં; તેણે કરીનેજ જાણે હોયના! તેમ તે બાણો કરી ગુણ એટલે ધનુષ્યની પ્રત્યંગા ઉપર આરોહણ કરવાનું પામ્યાં નહીં; એવું લાગ્યું. અર્થાત્, એકાદા નકુલ અધિકારી પુરુષને મોટા અધિકાર પ્રાપ્ત થયો છતાં તે પુરુષે પોતાના દુર્ગુણો ન જોડ્યા તે તે પ્રથમના અધિકારથી પણ જટ થાયછે અને મોટા અધિકારથી પણ જટ થાયછે; તેમ ધનુર્ધારી પુરુષનાં બાણો પણ વાચકપણાનો અર્થ ધારણ કરનારાં માટે મધ્યેજ રાત્રુઓથી છેદ પામતાં હતા. એટલાક વીરોનું, રાત્રુઓની દેવતરૂં વાળી લક્ષનેવિષે પામનારાં કૃષ્ણવાર્ણુઓનાં બંદો તે, મંદોને ત્રિ તે મંદોનો અસ કરવા માટે પ્રવૃત્ત થએલા રાત્રુઓની જાણે જાણ્યાઓજ હોયના! એનાં એટલે લાગ્યાં. એમજ વીર, આકર્ષણપૂર્વક પોતાનું બંદું આકર્ષણ કરી રાત્રુના મનને દેખે

વિષે આરોહણ કરી તે ગંગના ગંડસ્થળનેવિષે રહેનારા મોક્ષિતકને પ્રણય કરવામાટેન જાણ
 હોયના! તેમ તે હુધીને ગંડસ્થળનેવિષે ઉદન કરતો હવો. કટલાક વીરોનાં વેત્રે છૂટેલાં ખાણો,
 જે કે ત્વરિએ પોતાના ધનુષ્યની પ્રત્યંચાનો ત્યાગ કરતાં હતાં; તથાપિ મધ્યેન તે ખાણોને શત્રુએ
 ઉદન કરવાથી યોગ્ય કરેલા લક્ષપ્રત્યે ન પામતાં હતાં. બીજા કટલાએક વીરોના ખર્જધારણ
 કરનારા હસ્તે શત્રુઓએ ઉદન કર્યા છતાં પણ તે હસ્તો, તે શત્રુઓને તેમની સ્ત્રીઓએ
 એકાંતે બંધન કરેલા સંકેતની સહવર્તમાન ઉદન કરતા હતા. ત્યારપછી પાંડવોની સેનાને સહજ
 બીજાએ કરી સંહાર કરવા આટલુંજનારા દ્રોણાચાર્યગુરુ, સમુદ્રના સંપૂર્ણ જળને પ્રારાન કરવા
 આટલુંજનારા અગસ્ત્યકપિજ જાણી હોયના! એવા દીસવા લાગ્યા. તે દ્રોણાચાર્યરૂપી નવીન
 એમ, ખાણરૂપ કંઈકવૃદ્ધિ કરવા લાગ્યા છતાં સંપૂર્ણ શૂરપુરુષોના દેહરૂપ તથાવને પ્રાણરૂપ હંસોએ
 પરિત્યાગ કર્યો. તે દ્રોણાચાર્યગુરુનાં કર્ણની પાસે જઈ સૂચના કરનારાં હોયના! એવાં તેમનાં
 દુષ્ટ ખાણો, યુદ્ધનેવિષે કોણ વીરનું મર્મઉદન કરનારાં ન થયાં! અર્થાત્, સર્વ વીરોનાં મર્મ ઉદન
 કરનારાં થયાં; તે સમયે મૂર્તિમાન અથર્વ વેદજ જાણી હોયના! એવાં દ્રોણાચાર્યગુરુ, શત્રુઓનો
 પાત કરત્રઆટલે જે મંત્રપ્રયોગ-તેના સરખાં નાનાપ્રકારનાં આયુધોને સંધાન કરવા લાગ્યા
 છતાં તે સમયે તે અતિરાય પ્રકારે પામવા લાગ્યા. તે દ્રોણાચાર્ય, ખાણસમુદાયરૂપ અગ્નિને
 વિષે વીરોને હોમવા લાગ્યા છતાં પ્રણેન ઉત્પન્ન થનારો જે પોતાના ખાણોને ટણતકાર રાખ્દ-
 તે રાખ્દન, અભિચારકર્મનેવિષે મંત્રોના અસરનો જે ઉચ્ચાર-તેનું આચરણ કરવા લાગ્યો. તે
 સમયે યુદ્ધનેવિષે ધનુષ્યરૂપ દંડને ધારણ કરનારા, અંત સૈન્યનો સંહાર કરનારા તે દ્રોણાચાર્યગુ-
 રુને; સંપૂર્ણ રાજાઓ એમ વિચારવા લાગ્યા કે “આ દ્રોણગુરુ તે જાણી પ્રાણહીની મૂર્તિ ધારણ કરી
 યુદ્ધનેવિષે પ્રાપ્ત થએલા સાક્ષાત્ યમદેવજ હોયના!” એવા માનવા લાગ્યા. મર્યાદાનું ઓક્ષવન
 કરનાર દ્રોણાચાર્યરૂપ પ્રથમકાળનો સમુદ્ર, પોતાનાં ખાણરૂપ તરંગોએકરી પાંડવસેનારૂપ પૃથ્વીત-
 ળને ભુરાણ લાગ્યો છતાં તત્કાળ દૃષ્ટદુઃખને, આકાશપ્રત્યે વ્યાપનારા નાના પ્રકારનાં ખાણપં-
 કિતરૂપ સેનુએ તેનો અટકાવ કર્યો. ત્યાર પછી દ્રોણાચાર્યએ દૃષ્ટદુઃખન-એ બંને પરસ્પર
 બંને ગૃહપતીની પાંખોછે એવાં હલારો ખાણ છોડવા લાગ્યા છતાં આનંદકરી યુક્ત થએલી એવી
 અપ્સરાઓને તેમનો અંગસંગ કરવા આટલું કાળસુધી કામના ઉત્પન્ન થતી હતી. અર્થાત્
 દ્રોણાચાર્ય અને દૃષ્ટદુઃખ-એ બંનેનું યુદ્ધ અવસોકન કરનારી અપ્સરાઓ, “એ બંનેમાંથી પ્ર-
 થમ જે મરણ પામશે તે દિવ્યદેહ થયો છતાં તેની સાથે હું અંગસંગ કરીશ” એવી કામના
 થતા કાળસુધી અપ્સરાઓ ધારણ કરતી હતીઓ. તે સમયે દૃષ્ટદુઃખને છોડી ખાણોની
 પંક્તિ, સામુદ્રિક દ્રોણાચાર્યનાં ખાણોનો લોપ કરીને પત્ર શાળા ભાસને અંતે સૂર્યનાં કિરણોને

લોપનારી ધુમસપંકિતના સરખી રમવા લાગી. ત્યારપછી અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામનારો એવો દ્રોણ-
 આર્ય ગુરૂના બાણોનો સમુહ, ગ્રીષ્મઋતુસંબંધી સૂર્યનાં કિરણો પ્રાપ્ત થયાં છતાં ઉત્તરોત્તર ઉત્પન્ન
 જન્મ અતિ દુઃસહ થાયછે તેમ અતિ દુઃસહ થયો. તે સમયે માળવદેશના રાજાનો અશ્વત્થામા
 નામનો હાથી, તે યુદ્ધનેવિષે કાળસરખો હોઈને પાંડવોની સેનાનો સંહાર કરતો છતાં પાંડવસેના
 સેનાએ માર્યો. તે સમયે “આ અશ્વત્થામા મરણ પામ્યો” એવું વારંવાર ભાષણ કરનાર
 પાંડવોના સૈનિક લોકોનો મહોટો કોળાહળ શબ્દ ઉત્પન્ન થયો. તે સમયે સંપૂર્ણ પાંડવસૈનિકો
 ભાષણ, દ્રોણાચાર્ય ગુરૂના કર્ણમૂળનેવિષે પ્રાપ્ત થયું છતાં તે દ્રોણાચાર્ય, પોતાનો પુત્ર જ અશ્વ-
 ત્થામા, તેના મૃત્યુની શંકાને ધારણ કરતા હતા. તે સમયે અર્જુનવિના ભીમસેન અને કૃષ્ણ-
 દિકોએ “તમારો પુત્ર અશ્વત્થામા મરણ પામ્યો” એવું દ્રોણાચાર્યગુરૂને કહેવા માટે નાનાપ્રકારે કરી
 બોધ કરેલો ધર્મરાજ, “કૃષ્ણાદિકોએ આવું કહેવરાવવા કરેલો અતિશય આગ્રહ અતિ દુસ્તરછે”
 એવું જાણીને ધીમે ધીમે અરુપ્પ શબ્દે કરી “અરેરે અશ્વત્થામા મરણ પામ્યો!! અરેરે અશ્વ-
 ત્થામા મરણ પામ્યો!!” એવી વાણી બોલતો હોયો. તે કર્ણને અત્યંત અપ્રિય અને દુઃખ દેનારી
 એવી ધર્મરાજની વાણીને સાંભળીને તે ધર્મરાજની તે વાણીનેવિષે જની ખુદ્ધિ એકાગ્રપણે નિશ્ચય
 કરી રહેલી છે; અર્થાત્ જને વિશ્વાસછે; અને પ્રાપ્ત થનારા પુત્રશોકના તરંગોએ કરી જમવું ચિત્ત
 ચંચળ થયુંછે એવા દ્રોણાચાર્ય, તત્કાળ સંપૂર્ણ આયુધોનો પરિત્યાગ કરતા હતા; અને રથઉપર
 સ્તબ્ધપણે બેસતા હતા. તે સમયે રથઉપર સ્તબ્ધપણે બેસનારા દ્રોણાચાર્યગુરૂપ્રત્યે પોતાના
 પિતાના વધેકરી અત્યંત દ્વેષ ધારણ કરનારો જ ધૃષ્ટદ્યુમ્ન-તે કૃષ્ણની વાણીએ કરી સંપૂર્ણ
 રાજાઓના પ્રહાર સહવર્તમાન પોતે પણ પ્રહાર કરી તેમને રથની નીચે પાડતો હોયો. તે સમયે
 કરી ધર્મરાજએ “એ તો અશ્વત્થામા નામનો હાથી મરણ પામ્યો; તમારો પુત્ર મરણ પામ્યો
 નથી.” એવું ભાષણ કર્યું છતાં તે સાંભળી ક્રોધાયમાન થએલા દ્રોણાચાર્યગુરૂ ધર્મરા-
 જપ્રત્યે બોલવા લાગ્યા.

દ્રોણાચાર્ય—હું રાજા, તે આ સત્યવ્રત ધણા દિવસ ધારણ કરેલું, તે આ હું વૃદ્ધગુરૂ
 બ્રાહ્મણના કેવળ મૃત્યુ થવાના કારણેજ પરિત્યાગ કર્યું; તે બહુ ખોટું કર્યું.

એ પ્રમાણે નાનાપ્રકારે કરી દ્રોણાચાર્ય, ક્રોધે ભાષણ કરતા છતાં આકાશનેવિષે વજ્રતૂ-
 હિત (બોલનારાવિના) એવી વાણી થઈ કે “હું બ્રહ્મણ, તું ક્રોધનો ત્યાગ કર, અને જતું શાંતિરૂપ
 ઉદક છે એવા સમુદ્રનેવિષે સ્નાન કર. આ સમયનેવિષે અયોગ્ય એવા આ યુદ્ધકર્મના ભયને
 ધ્યાનનો પરિત્યાગ કર; અને હું ખુદ્ધિમન, સાંકેતિક કાલિક એવું આ
 આ મૃત્યુ તને, તારા આયુષ્યનું ક્ષયરૂપ પ્રાપ્ત થયુંછે; એ માટે તારા

ગણકૃત્ય આગળ કરી અન્નદેવલોકનાં મુખની જ સંપત્તિ-તે તારા આવવાની માર્ગપ્રતીક્ષા કરે છે. અથવા અન્નદેવલોકનાં દેવતા તે તમારા આવવાની પાટ ભેદ બેઠા છે” એવી આકાશવાણી સાંભળીને “આ સંસારરૂપ અમરુચ અત્યંત ભયંકર છે” એવો વિચાર કરનારા, “અંતઃકરણમાં પ્રાપ્ત થનારા નાનાપ્રકારના ઉદ્દેગ, ક્રોધ, અને શેષ પ્રમુખ સંપૂર્ણ પોતાના આત્મજ્ઞાનને હરણ કરનારા ચોર છે” એવું જાણી તેઓને તિરસ્કાર કરનારા, પોતાનાં સર્વ પાતકોને નાશ કરનારા પંચપરમેશ્વરૂપ મંત્રનું સ્મરણ કરનારા, સંપૂર્ણ જ્ઞાતું અત્યંત હિત કરનારા એવા અરિહંત ભગવાન પ્રમુખનો આશ્રય કરનારા, પરમાત્મારૂપ જ આશ્રય-તેને ઠકાણું જ અત્યંત પ્રીતિ-તેને વિષે જ પ્રવેશ-તેણે કરી અત્યંત નૃપ થએલા અને જમનો આત્મા વિમુક્ત છે એવા દ્રોણાચાર્યગ્રંથ, યોગ સાધનકરી બ્રહ્મદારનો ભેદકરી બ્રહ્મનામા પાંચમા દેવલોકપ્રત્યે ગમન કરતા હતાં. ત્યારપછી ધૃતદ્યુમ્ન-તે, ગ્રંથદ્રોણાચાર્યની પાસે આવીને તત્કાણે જન્મ પકવ થએલી શાળના ગુચ્છને કાંધને વિષે ગ્રહણકરી છેદન કરે છે તેમ તેના મસ્તકને કશનેવિષે ગ્રહણકરી ખડ્ગકરી છેદન કરતો હતા. તે દ્રોણાચાર્ય મરણ પામ્યાં છતાં તેમની સાથેજ ગ્રંથ થનારીઓ જ બાહુ પરાંકમરૂપ વિદ્યાઓ-તપઃ કૌરવોની સેનાના લોકોના આક્રોશરૂપ પ્રતિધ્વનિએજ જાણ હોયના! તેમ આક્રંદન કરતી હવીઓ. તે સમયે મધ્યાનહકાળ છતાં પણ નેવમાંથી પ્રાપ્ત થનારા દુઃખાશ્રુઓના તરંગોએ વ્યાપ થએલા તે કૌરવોના સૈન્યનેવિષે, નિશ્ચયે કરી આ મધ્યરાત્રીનો સમય છે કે શું? એવી પ્રસિદ્ધિ થઈ. અર્થાત્-કૌરવોની સેના, આક્રોશ કરતાં કરતાં દુઃખરૂપ અંધકારમાં, મધ્યરાત્રિને વિષે જન્મ સર્વ લોકો નિદ્રામાં નિમગ્ન થાય છે તેમ નિમગ્ન થઈ. તે સમયે ભીષ્મપિતામહુ અને ગ્રંથ દ્રોણાચાર્ય-એઓએ રહિત થએલું તે કૌરવોનું સૈન્ય, ચંદ્ર અને સૂર્યરહિત જન્મ આકાશ શોભતું નથી, કિંવા બંને નેત્રોરહિત જન્મ મુખ શોભતું નથી તેમ ન શોભવા લાગ્યું. તે મધ્યાનહ સમયે પણ પાંડવોની સેનાનેવિષે સર્વ ઠકાણું અત્યંત તરંગોએયુક્ત થએલો એવો આનંદનો સ્તીરસમુદ્ર પ્રવૃત્ત થયો, અને દ્રોણરૂપ રાઘવની નિવૃત્તિ થઈ છતાં પાંડવોની જ સેના તેનો જ વિસ્તાર, તે શત્રુરૂપ કૌરવોની સંપત્તિને ગ્રહણ કરવામાંજે અત્યંત સરળ થતો હવો.

ત્યારપછી પોતાનો પિતા જ દ્રોણાચાર્ય-તેના વધે કરી પ્રાપ્ત થએલા ક્રોધે યુક્ત થએલો એવોજ અંધત્યામા-તેજ ક્રોધ એક સૂર્ય-તે આનંદરૂપી ચંદ્રના ઉદયે કરી ક્રુમ્દની સરખી પ્રદુષિત થએલી જ પાંડવોની પ્રીતિ-તેને મંથન કરતો થકો પાંડવોની સેના ઊપર ધાવો. તે સમયે આકાશને પ્રાશન કરે છે કે શું, કિંવા દેવોને સ્વર્ગથી નીચે પાડે છે કે શું, કિંવા સર્વ પૃથ્વી ચૂર્ણ કરે છે કે શું? કિંવા સર્વ નિષ્કંપપર્વતોને કંપાયમાન કરે છે કે શું? કિંવા સૂર્યને ગળી ભાંધે છે કે શું? કિંવા ચંદ્રને આકાશથી ખેંચી લઈ નીચે આણે છે કે શું? કિંવા સર્વ ગ્રહોનો નિગ્રહ

કરેછે કે શું? કિંવા મહાક્રોધે કરી સંપૂર્ણ પાંડવોના સૈન્યને કોગળો કરી જાયછે કે શું? એવો તે ક્રોધાચાર્યપુત્ર અશ્વત્થામા, પાંડવોના સૈનિકોપ્રત્યે લાપણ કરતો હતો.

અશ્વત્થામા—આ પાંડવોની સેનામાં જે વીરે મારા પિતાને વધ કર્યો હોય, કિંવા જે વીરે કરાવ્યો હોય, કિંવા જે વીરે અનુમોદન દીધું હોય, કિંવા જે વીરોએ મારા પિતાનો વધ અવગણ્ય કર્યો હોય, કિંવા સાંભળ્યો હોય; તે સર્વ વીરોને આ મારાં પાણો, મારા ક્રોધરૂપ અગ્નિનિષે હવન કરી, કુંતીપુત્ર જે પાંડવો—તેઓની પૂર્ણાહુતિને પ્રખ્યાત કરશે.

એવો સંપૂર્ણ યોદ્ધાઓનો આક્ષેપ (નિંદા) કરી અશ્વત્થામા, જેઓએ દિગ્ગજેના સમુદાયનું પાણુ દમન કર્યું છે એવાં પોતાનાં પાણોએ કરી સર્વ આકાશને સમુદ્રરૂપી કરતો હતો. અર્થાત્ સર્વ આકાશને પાણુરૂપ ઉદકે સમુદ્રરૂપ કરતો હતો; તે સમયે તે અશ્વત્થામા, શબ્દ યુક્ત એવા પોતાના ધનુષ્યનેવિષે પાણોનું સંધાન કરવા લાગ્યો છતાં તે પાણોના પ્રહારથી ભય પામેલાજ જાણુ હોયના! એવા પ્રાણોએ કેટલાએક શત્રુઓ મુકત કર્યા. અર્થાત્ કેટલાએક શત્રુઓ અશ્વત્થામાના ધનુષ્યના શબ્દના અને પાણુપ્રહારના ભયે કરીને પ્રાણત્યાગ કરતા હતા: પ્રલયકાળ સરખા અશ્વત્થામાનો એવ સરખી વૃષ્ટિ કરનારો જે પાણોનો સમુદાય—તેને સહન કરવા માટે પર્વત પાણુ સમર્થ નથી તો પછી તેને સહન કરવા માટે રાજાઓ કેમ સમર્થ થશે? તે સમયે તે અશ્વત્થામાના ધનુષ્યથી છૂટેલાં પાણો, પાંડવપક્ષના સર્વ રાજાઓના હૃદયને વિષે પ્રવેશ કરવા લાગ્યાં; તે જાણુ તે હૃદયમાં રહેનારા ધૈર્યનો સાર અવલોકન કરવા માટેજ હોયના! એવાં દીસવા લાગ્યાં. તે સમયે પાંડવોના સૈન્યરૂપ જળને અશ્વત્થામારૂપ ગ્રીષ્મનું સંખંધી સૂર્ય શોષણ કરવા લાગ્યો છતાં, તે સમયે અર્જુનરૂપી મેઘે તેને રોધન કર્યો. ત્યારે તે અશ્વત્થામા અને અર્જુન એ બંનેનું, જનવિષે છિદ્રયુક્ત ધ્વજાઓછે, જનવિષે રથને રક્ષણ કરનારાં લોહ કાષ્ઠાદિકનાં આવરણો આકર્ષણ કર્યાંછે, જનવિષે સારથિઓ આચ્છાદિત થયાંછે છે અને જનવિષે અશ્વો અત્યંત ભ્રમિત થયાંછે, એવું પાણોએ કરી ક્ષણમાત્ર યુદ્ધ થતું હતું. તે સમયે અર્જુનનાં દેહીપ્યમાન પાણો, અશ્વત્થામાની પાણુક્રિયાને અનુક્રમે, વાયુ જેમ ધુમ-સના સમુદાયને નિવૃત્ત કરેછે તેમ નિવૃત્ત કરતાં હતાં. ત્યાપછી જન ધૃતની આહુતિ સમર્પણ કરીછે એવા પ્રદીપ્ત થનારા અગ્નિ-સરખો ક્રોધે કરી દેહીપ્યમાન થનારો તે અશ્વત્થામા, નારાયણીય નામના ભયંકર અસ્ત્રનો પ્રયોગ કરીને તે અસ્ત્ર છોડતો હતો. તે સમયે જનવિષે સંપૂર્ણ શૂરપુરુષોના પરાક્રમનો સમુદાય અસ્ત પામ્યોછે એવું તે શસ્ત્ર પ્રકાશ પામવા લાગ્યું; અને આકાશ તથા દિગંતપ્રત્યે વ્યાપનારું તે અસ્ત્ર, તે સમયે અગ્નિ ઉત્પન્ન કરતું હતું. તે સમયે પાતાળથી ભૂમિનો ભેદ કરી કાળાગ્નિરૂઢ ઉર્ધ્વ ગમન કરતો હોયના! કિંવા સમુદ્રમાં રહેનારો

વગવાગ્રિ, સર્વ સમુદ્ધતું શોષણ કરી કિર્ધ ગમન કરતો હોયના! કિંવા પ્રત્યક્ષાળનો જે અગ્નિ-તેજ
અગ્નિ આંજલ વૃદ્ધિ પામતો હોયના! કિંવા જ્ઞાણારૂપ સ્થૂળપણ પામનારો આ રાક્ષસજ ઉત્પન્ન
થયો હોયના! અથવા તો જાતમાં રહેનારા સર્વ અગ્નિએ એકદમ પ્રદીપ્ત થવા માટે આરંભ
કર્યો હોયના! ઇત્યાદિક તે સમયે સેનાના લોકોએ અનેક પ્રકારના વિચારોનો વિસ્તાર કર્યો
તે સમયે અશ્વત્થામાનું તે અસ્ત્ર, નાનાપ્રકારની જ્ઞાણાના સમુદાયે કરી પાંડવોની સેનાને, જેમ
ધેનુનો સમુદાય, પોતાની જાણીએ લક્ષણ કરવામાટે ગંજીનાં શેપાઓને આવરણ કરેછે તેમ
આવરણ કરવા લાગ્યું છતાં તે સમયે ભયે કરીને પલાયન કરી જનારા લોકોનો ચરણસંબંધી
રેણુએ આચ્છાદિત થએલો મૂર્ચ્-તે અસ્ત્રથી ઉત્પન્ન થએલા અને વૃદ્ધિ પામનારા ધુસ્રે કરી
આકારા જેમ આચ્છાદન પામ્યું તેમ આચ્છાદન પામતો હવો. તે સમયે જહુ કિર્ધમાહુ
કરેલાછે એવા શ્રીકૃષ્ણ, ઊંચસ્વરે પાંડવસેનાપ્રત્યે એવું લાપણ કરતા હયા.

શ્રીકૃષ્ણ—હું સંપૂર્ણ વીરો, તમો રાક્ષોનો ત્યાગ કરો, ત્યાગ કરો, અને રથને પણ ત્યાગ
કરો, ત્યાગ કરો. અને જેનેવિષે લક્ષિતએ કરી નમ્ર મસ્તક થનારૂં છે એવા નમસ્કાર કરો, નમ-
સ્કાર કરો; એટલે સર્વ જાતને લક્ષણ કરનારૂં આ અસ્ત્ર, તત્કાલ શાંત થશે.

એવા પ્રકારનાં શ્રીકૃષ્ણના લાપણે કરી સર્વ ધનુર્ધારી વીરો વેગેકરી, યુદ્ધના આગ્રહની સ-
હૃવર્તમાન આયુધોનો પરિત્યાગ કરતા હયા; અથવા જગજગે સહવર્તમાને રથોદિકનો પણ ત્યાગ
કરતા હયા, અને મસ્તક તથા હસ્તાંજલી-એણે કરી જેઓએ ભૂમિતળ સુમિત કર્યું છે એવા
તે વીરો નમસ્કાર કરવા લાગ્યા. તે સમયે અહંકારના ક્ષણતું કંવળચરણ, એવો વાયુપુત્રભીમસેન,
રાક્ષોદિકનો કાંઈપણ ત્યાગ ન કરતો હવો, અને તે સર્વ સૈનિકલોકોપ્રત્યે એવું લાપણ કરવા લાગ્યો.

ભીમસેન—હું વીરો, જે મને, આ સંપૂર્ણ જાત તૃણતુલ્ય છે, જે મને, આ ચંદ્રસૂર્ય અ-
દ્યક્ષાસ સરખા છે, જે મને, અગાધ સમુદ્ર પણ ગોષ્પદ સરખો છે, જે મને, પૃથ્વીકેપરના સંપૂર્ણ
મહદાદિક શાને પર્વતો, કીડિના કીડિઆસ સરખા છે, જે હું આ સર્વ પૃથ્વીને માટીના દેશની
જમલીલાએ કરી ઉપાલંબની ઇચ્છા કરુંછું, જે હું, એકલાયમાં તલકસર્પનો પણ ફેણ ઉપર રહેનારો
જે મળી-તેને ચહણ કરવાની ઇચ્છા કરુંછું, દિગ્ગજે પણ જે મારા, કીડકંદુકપણાને એટલે રમવાનાં
દશપણાને પામેછે અને જે મને, ઈંદ્રનું ધનુષ્ય પણ ધૂળના રંજણ સરખુ થાયછે; એવો જે હું-
તને સર્વ જાતનાં એણેલપણાને હરણ કરનારૂં અને જેણે સર્વ લોકોને ત્રાસ ઉત્પન્ન કર્યો છે
એવા આ અસ્ત્રની પણ રી ગણના છે! અર્થાત્ કાંઈપણ ગણના નથી.

એવું જાણનારો ખડકસૂરનો રાત્રુ જે ભીમસેન-તેને, સર્વ સૈનિકલોકોનો ત્યાગ કરી તે
અસ્ત્રે વેદિત કરવા માટે આરંભ કર્યો. તે સમયે મણુત્વરાએ કૃષ્ણ અને અર્જુન-એ ખાતે

પોતાના શસ્ત્રાસ્ત્રનો પરિત્યાગ કરી રથ ઉપરથી નીચે ઉતરી દોડીને
 ઉપરથી આકર્ષણ કરી ભૂમિ ઉપર ઉતારતા હતા, અને ખળાત્કારે
 ધોનો ત્યાગ કરાવતા હતા; અને સર્વ સૈન્યને આનંદપ્રત્યે ગ્રહણ કરી
 સમયે ભીમસેને પોતાનાં શસ્ત્રાદિકનો ત્યાગ ન કરતાં સર્વના મહોદય
 એ માટે તે નારાયણાસ્ત્ર, ભીમસેનનો નાશ કરવા માટે ઉદ્યુક્ત થયું છ
 એઓએ ભીમસેનકને શસ્ત્રાદિકનો ત્યાગ કરાવ્યો અને તે શસ્ત્રના ભ
 કારણે સર્વ સૈનિકોને પણ અત્યંત આનંદ પ્રાપ્ત થયો: તે સમયે સાક્ષાત્
 પણ હોયના! એવું અને જગતનેવિષે અસ્ખલિત એવું તે અશ્વત્થામાએ
 સૈનિક લોકોના સર્વ દુઃખોએ સહવર્તમાન શાંતતા પામતું હવું. તે સમ
 અશ્વત્થામા તો અત્યંત ક્રોધે કરી દેહીધ્યમાન થતો હવો. કારણ, જનો ઉદ્યો
 છે એવો પરાક્રમયુક્ત પુરૂષ અત્યંત સંતાપ પામે છે. એ માટે રોષે કરી અ
 નેજાએયુક્ત અને મહા ગર્વિષ્ટ એવો અશ્વત્થામા, ત્યારપછી જણે યુદ્ધનેવિ
 પોતાનું પરાક્રમ બતાવ્યું છે એવું નવીન જે અગ્ન્યસ્ત્ર-તેનું સ્મરણ કરી તે
 હવો. તે સમયે તે અગ્ન્યસ્ત્રથી ઉત્પન્ન થએલી જે અગ્નિની જ્વાળાઓ, તેણ
 થએલી દિશાઓ-તે દિગ્ગજોના મસ્તક સંબંધી સિંદૂરની ધૂળે રક્ત થઈઓ
 શોભવા લાગીઓ. અને તે સમયે જનેવિષે અગ્ન્યસ્ત્રની જ્વાળાઓ અત્યંત પ્ર
 છે એવા ક્વણ કાંતિના સમુદાયેજ નિર્માણ કર્યાં હોયના! એવાં અશ્વ, ગજ અ
 કવચો, સર્વ દેવાદિકોએ અવલોકન કર્યાં. તે સમયે પ્રદીપ્ત થએલા અગ્નિની જ્વા
 રહેનારા હસ્તિઓ-સર્વ ઠકાણે પ્રદીપ્ત થએલા દાવાનળે કરી વ્યાપ્ત થએલા પર્વતો
 છે તેમ શોભવા લાગ્યા. વળી તે સમયે જ્યોને સુવર્ણનાં કવચો છે એવા ચંચળ
 રાસુદાયનેવિષે સંવ્રજ થએલો અગ્નિ, મહા દાહ પ્રાપ્ત થયો છતાં પણ ધણાકાણે કરી
 તે સમયે રથોની પતાકાઓનેવિષે વાયુએ અત્યંત વેદિત કર્યો અગ્નિ, પ્રીતિએ ક
 કરતો હોયના! એવો સૈનિકોએ જોયો. તે યુદ્ધનેવિષે
 આસપાસ યથાજા દાહ ઉત્પન્ન કરનારો તે ધનંજય એટલે
 આયુધોએ યથાજા રક્ષણ કરનારા ધનંજય એટલે અ
 એ પ્રકારે કરી પાંચસેનાને દાહ ઉત્પન્ન કરનારા તે અગ
 જમ ધ્યાનેકરી કર્મને શાંતતા પમાડે છે તેમ શાંતતાપ્રત્યે
 તેજ હોયના! દિ

સય પામ્યું છતાં, પિશાચોએ અસ્ત થયેલો જોયો ના! કિંવા ચોરોએ જતું સર્વસ્વ લૂટી લીધું છે એવો અને ખેદકરી જતું ચિત્ત વ્યાપ્ત થઈ ગયું છે એવો અરવત્યામા ઘણીવાર સુધી સ્તબ્ધ રહેતો હતો. તે સમયે પોતાના પરાક્રમને ભૂટનારા કૃષ્ણ અને અર્જુન-એઓ પ્રત્યે અવસોકન કરીને અરવત્યામાં, જેમ ઔપચ્ય અને વિષહરણ કરનારા મંત્રને ભણનારા ગાદરીને અવસોકન કરી સર્વ અધિક્ષ ગણાંતિ પામે છે તેમ ગણાંતિ પામતો હતો. ત્યારપછી કોધકરી જતું ચિત્ત કંપાયમાન થયેલું છે અને વ્યાકુળ થયેલો એવો જો અરવત્યામા-તેની પ્રત્યે આકાશને વિષે યુક્ત રહેનારો કોષએક દેવભાષણ કરતો હતો; કે “હુ દિલ્લેસમ, તું કોધકરી અંધપણ પામનારો હોઈને આવીરીતે શા માટે ખિન્ન થાય છે? આ અર્જુનને અને કૃષ્ણને દેવ પણ છતવા માટે સમર્થ નથી. જે કારણ માટે, આ અર્જુન અને કૃષ્ણ, પૂર્વજન્મનેવિષે કાંઈએક એવું તપ આચરણ કર્યું છે; તેના યોગે આ અર્જુન અને કૃષ્ણ-જેમનું આહુ પરાક્રમ લોકો મધ્યે જ્યારીલ છે એવા થયા છે.”

એવી દેવની તે વાણીએ અરવત્યામા, હુળની કોસે મસ્તકના ઉપર પ્રહાર કરેલા વ્યાધ સરખો, કિંવા જની સૂંક છેદન કરી છે એવા હસ્તિ સરખો અત્યંત લલિત થતો હતો. ત્યાર-પછી અરવત્યામાનો તે લલિતપણાને અવસોકન કરીને કાંતિનો અધિપતિ જે સૂર્ય-તે પણ ખેદ કરીને જાણી હોય ના! તેમ અસ્તપામતો હતો. ત્યારપછી બાર પહોર સુધી કરેલા યુદ્ધકરી અત્યંત થ્રમ જ્યોતે થયો છે, એવી તે ખંને સેનાઓ પોતપોતાના સ્થાનપ્રત્યે ગમન કરતી હવીઓ.

એ પ્રકારે કરી યુદ્ધનેવિષે દ્રોણાચાર્ય મરણ પામ્યા છતાં કૌરવોનો અધિપતિ જે દુર્યોધન તે-પોતે કરેલી આશારૂપ વહિનું આશ્રયભૂત વૃક્ષ એવા કહ્યુંને, પોતાની સેનાના અધિપત્ય માટે અલિપેક કરતો હતો. તે સમયે દુર્યોધને કહ્યુંને જો સ્નેહમય અલિપેક કર્યો તેવો તે કહ્યુંને પરાક્રમરૂપ અગ્નિ પણ અત્યંત પ્રદીપ્ત થતો હતો. તે સમયે વીરોમધ્યે ટ્રેષ્ટ એવા તે ફેણે, યુદ્ધને માટે પ્રયાણ કરવાના સમયનેવિષે યાચકનનોને માટે જો તો યાગકોની ઇચ્છા તેવાં દાન સમર્પણ કર્યાં. તે સમયે તે કહ્યું, નવીન મેઘ સરખો અત્યંત દાનની વૃદ્ધિ કરવા લાગ્યો છતાં યાચકરૂપ તજાવો કમજોએ વ્યાપ્ત થયાં; એ મોટું આશ્ચર્ય થયું. અર્થાત્ મેઘ, વૃદ્ધિ કરવા લાગ્યો છતાં સર્વ તજાવો કમજોરહિત થાય છે, એવું છતાં કહ્યુંરૂપી મેઘ, દાન દેવા માટે ઉદક છોડવા લાગ્યો છતાં યાચકોરૂપી તજાવો કમજો એટલે લક્ષ્મીએ કરી વ્યાપ્ત થયાં; એમ મેઘ કરતાં પણ કહ્યુંનેવિષે મોટું આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું. શૂરપુરોમાં કુંજર એટલે હાથી અથવા ટ્રેષ્ટ એવો તે કહ્યું, તે સમયે દાનોદકે એટલે મદોદક અથવા દાનસંબંધી ઉદકે શોભવા લાગ્યો છતાં, તત્કાળ પત્વારણ એટલે ખીલ હાથીઓ અંધવા શનુઓરૂપી હાથીઓ કોણ વાઝે મદનો એટલે મદોદક અથવા ગર્વનો ત્યાગ ન કરતા હવા? અર્થાત્ સર્વ ત્યાગ કરતા હવા. તે સમયે તે કહ્યું, દાન કરવા

પોતાના શસ્ત્રાસ્ત્રનો પરિત્યાગ કરી રથ ઊપરથી નીચે ઊતરી દોડીને બળાત્કારે ભીમસેને
 ઊપરથી આકર્ષણ કરી ભૂમિ ઊપર ઊતારતા હવા, અને બળાત્કારે તે ભીમસેનકને મારી
 ધોનો ત્યાગ કરાવતા હવા; અને સર્વ સૈન્યને આનંદપ્રત્યે ગ્રહણ કરાવતા હવા. અર્થાત્
 સમયે ભીમસેને પોતાનાં શસ્ત્રાદિકનો ત્યાગ ન કરતાં સર્વના મહોટાપણાનો તિરસ્કાર
 એ માટે તે નારાયણાશ્વ, ભીમસેનનો નાશ કરવા માટે ઉદ્ધુકત થયું છતાં કૃષ્ણ અને અર્જુન
 એઓએ ભીમસેનકને શસ્ત્રાદિકનો ત્યાગ કરાવ્યો અને તે શસ્ત્રના ભયથી મુક્ત કર્યો.
 કારણે સર્વ સૈનિકોને પાણુ અત્યંત આનંદ પ્રાપ્ત થયો: તે સમયે સાક્ષાત્ મૂર્તિમાન દ્રાવણો
 પાન હોયના! એવું અને જ્ઞાતેવિષે અસ્પષ્ટિત એવું તે અશ્વત્થામાએ છોડેલું નારાયણ
 સેનિક દોડીના સર્વ દુષ્ટોએ સહવર્તમાન શાંતતા પામતું હું. તે સમયે દ્રોણાચાર્યનો
 અશ્વત્થામા નો અત્યંત ક્રોધે કરી દેહીધ્યમાન થતો હવો. કારણ, જોનો ઉદ્યોગ શત્રુએ તો
 છે એવો પરાક્રમપૂર્ણ પુરુષ અત્યંત સંતાપ પામે છે. એ માટે રોષે કરી આરક્ત થયેલા
 મહોદયપુત્ર અને મહા ગર્વિષ્ઠ એવો અશ્વત્થામા, ત્યારપછી જણે યુદ્ધનેવિષે શત્રુની સંખ્યા
 પોતાનું પરાક્રમ માનવ્યું છે એવું નથી જ અગન્યસ્ત્ર-તેનું સ્મરણ કરી તેનો પ્રયોગ કરી
 હવો. તે સમયે તે અગન્યસ્ત્રથી ઉત્પન્ન થયેલી જે અગ્નિની જ્વાળાઓ, તેણે કરી વિનાશ
 થયેલી સિંહાઓ-તે દિગ્મલ્લેના મસ્તક સંગંધી સિંહૂરની ધૂળે રક્ત થઈઓ હોયના! કરી
 મોજવા લાગીઓ. અને તે સમયે જોનેવિષે અગન્યસ્ત્રની જ્વાળાઓ અત્યંત પ્રગળિત થઈ
 છે એવું કેવળ કાંતિના મનુદાયેજ નિર્માણ કર્યાં હોયના! એવાં અશ્વ, ગજ અને યોદ્ધાઓ
 કમલો, સર્વ દેવદાસોએ અવગ્રહન કર્યાં. તે સમયે પ્રદીપ્ત થયેલા અગ્નિની જ્વાળાઓએ
 મોહિત હોયના-સર્વ દેહોને પ્રદીપ્ત થયેલા દ્રાવણો કરી વ્યાપ્ત થયેલા પર્વતો જેમ જેમ
 છે તેમ રોજવા લાગ્યા. અને તે સમયે જોને મુખર્ણનાં કવચો છે એવા ગંધર્વ અર્જુન
 સ્વરૂપનેવિષે સંવદ્ધ થયેલો અગ્નિ, મહા દ્રાહ પ્રાપ્ત થયો છતાં પાણુ ધણાકાં કરી અર્જુન
 તે સમયે રથની પદ્મમળનેવિષે વાયુએ અત્યંત વેગિત કરેલો અગ્નિ, પ્રીતિએ કરી મુખ
 કરેલો હોયના! એવો સૈનિકોએ જોયો. તે યુદ્ધનેવિષે સર્વ મુખરોને પોતાની તબક્કા
 નાસવડાન કરેલો દ્રાહ ઉત્પન્ન કરનારો તે ધનંત્ય એટલે અગ્નિ, યુદ્ધનેવિષે મુખરોને જેમ
 અર્જુનને સંવદ્ધ રથો કરતાં ધનંત્ય એટલે અર્જુનના સરખો સંગ્રામ કરવા કરેલો
 એ પ્રકારે કરી પોતાનેવિષે દ્રાહ ઉત્પન્ન કરનારો તે અગન્યસ્ત્રને અર્જુન, અશ્વત્થામાની મુખ
 કરેલો અર્જુનની કમલે કરેલો એટલે તેમ શાંતતાપ્રત્યે પમાડતો હવો. તે સમયે અર્જુન
 તેમ હોયના! નિઃ સુખિમાન ઉત્પન્ન હોયના! કિંચ દેહધરી વિભાજ્ય હોયના! એવું તે

સમ પામ્યું છતાં, પિશાચોએ અસ્ત થએલો જોયના! કિંવા ચોરોએ જતું સર્વસ્વ લૂટી લીધું છે એવો અને ખેદકરી જતું ચિત્ત વ્યાપ્ત થઈ ગયું છે એવો અશ્વત્થામા ધણીવાર સુધી સ્તબ્ધ રહેતો હતો. તે સમયે પોતાના પરાક્રમે લૂટનારા કૃષ્ણ અને અર્જુન-એઓ પ્રત્યે અવગ્રહન કરીને અશ્વત્થામા, જેમ આપદ અને વિપદાગુ કરનારા મંત્રને જાણનારા ગાડીને અવગ્રહન કરી સર્વ અધિક્ષ ગજાનિ પામે છે તેમ ગજાનિ પામતો હતો. ત્યારપછી કોધેકરી જતું ચિત્ત કંપાયમાન થયેલું છે અને વ્યાકુળ થયેલો એવો જ અશ્વત્થામા-તેની પ્રત્યે આકાશને વિષે શ્રમ રહેનારો કોઈએક દેવ ભાષણ કરતો હતો; કે "હૃદિ જ્ઞેતમ્, તું કોધેકરી અંધપણ પામનારો હોઈને આવીરીતે શા માટે ખિન્ન થાય છે? આ અર્જુનને અને કૃષ્ણને દેવ પણ જીત્યા માટે સમર્થ નથી. જો કારણ માટે, આ અર્જુન અને કૃષ્ણ, પૂર્વજન્મને વિષે કાંઈએક એવું તપ આચરણ કર્યું છે; તેના યોગે આ અર્જુન અને કૃષ્ણ-જેમનું બાહુ પરાક્રમ લોકો મધ્યે જ્યારીલ છે એવા થયા છે."

એવી દેવની તે વાણીએ અશ્વત્થામા, હજીની કોસે મસ્તકના ઉપર પ્રહાર કરેલા વ્યાપ્ત સરખો, કિંવા જેની શૂંઠ છેદન કરી છે એવા હસ્તિ સરખો અત્યંત ક્ષતિજન થતો હતો. ત્યારપછી અશ્વત્થામાના તે ક્ષતિજન પાણને અવગ્રહન કરીને કાંતિનો અધિપતિ જ સૂર્ય-તે પણ ખેદ કરીને જાગી હોયના! તેમ અસ્તપામતો હતો. ત્યારપછી બાર પહોર સુધી કરેલા યુદ્ધેકરી અત્યંત થ્રમ જાગેને થયો છે, એવી તે ધનં સેનાઓ પોતપોતાના સ્થાનપ્રત્યે ગમન કરતી હોયીઓ.

એ પ્રકાર કરી યુદ્ધને વિષે દ્રોણાચાર્ય મરણ પામ્યા છતાં કૌરવોનો અધિપતિ જ દુર્યોધન તે-પોતે કરેલી આશારૂપ વહિનું આશ્રયભૂત વૃક્ષ એવા કહુંને, પોતાની સેનાનાં આધિપત્ય માટે અલિપેક કરતો હતો. તે સમયે દુર્યોધને કહુંને જોયો સ્નેહમય અલિપેક કર્યો તેજો તે કહુંને પરાક્રમરૂપ અગ્નિ પણ અત્યંત પ્રદીપ્ત થતો હતો. તે સમયે વીરોમય યૈટ એવા તે કહું, યુદ્ધને માટે પ્રયાણ કરવાના સમયને વિષે ચાલકજનોને માટે જેવી તે યાત્રાકોની ઈચ્છા ત્યાં દાન સમર્પણ કર્યાં. તે સમયે તે કહું, નવીન મેઘ સરખો અત્યંત દાનની વૃદ્ધિ કરવા લાગ્યો છતાં ચાલકરૂપ તજણવો કમળોએ વ્યાપ્ત થયાં; એ મોટું આશ્ચર્ય થયું. અર્થાત્ મેઘ, વૃદ્ધિ કરવા લાગ્યો છતાં સર્વ તજણવો કમળોરહિત થાય છે, એવું છતાં કમરૂપી મેઘ, દાન દેવા માટે ઉદક છોડવા લાગ્યો છતાં ચાલકરૂપી તજણવો કમળ એટલે લક્ષ્મીએ કરી વ્યાપ્ત થયાં; એમ મેઘ કરતાં પણ કહુંને વિષે મોટું આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું. શૂરપુરોષાં હંજર એટલે હાથી અથવા યૈટ એવો તે કહું, તે સમયે દાનોદજે એટલે મદોદકે અથવા દાનસંભંધી ઉદકે શ્રેષ્ઠ લાગ્યો છતાં, તત્કાળ વરદાણ એટલે બીજા હાથીઓ અથવા શત્રુઓરૂપી હાથીઓ કોણ વદે મદનો એટલે મદોદકે અથવા ગર્વનો ત્યાગ ન કરેના હજી? અર્થાત્ સર્વ ત્યાગ કરવા હજી. તે સમયે તે કહું, દાન કરવા

લાગ્યો છતાં વિદુ ઐટલે જ્ઞાની, દાનશીલ અથવા અનુસ્વાર અને દિવેદ ઐટલે પ્રજા
 શ્રેષ્ઠ એ ચારે, વર્ણ પ્રાધાન્યે કરી ઐટલે પ્રથમ જે જ્ઞાની તે, સ્તુતિના પ્રાધાન્યપણે કરી, ખીલે
 દાનશીલ તે ગૌરવણે કરી, ત્રીજે જે અનુસ્વાર તે અક્ષરોના વર્ણ પ્રાધાન્યપણે કરી અને
 ચોથો દિવ્યશ્રેષ્ઠ તે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને સુદ્ર એ ચારે વર્ણના પ્રાધાન્યપણે કરી શે-
 લનારા છતાં પણ તત્કાળ, પ્રથમ જે જ્ઞાની તે સુવર્ણ પ્રાધાન્યપણે અને ઐટલે તેજસ્વીપણે
 અને ખીલે જે દાનશીલ તે કર્પમાનને અને ત્રીજે અનુસ્વાર તે ઉત્તમ રંગને અને ચોથા દિવ્યશ્રે-
 તે સુવર્ણના લાભને પામતા હવા. અર્થાત્ કર્ણ, દાન કરવા લાગ્યો છતાં જ્ઞાની પુરૂષ તે કર્પની
 સ્તુતિ કરીને તેજસ્વીપણું પામવા લાગ્યા; અન્ય દાનશીલ પુરૂષો હતા તેઓ ગૌરવણાદિકે કરી
 યુક્ત છતાં પણ કર્પે પરિભ્રમણે ઐટલે અતિ સ્વદ્વપતાને પામ્યા; અને અનુસ્વાર ઐટલે બિંદુ-
 તે સર્વ અક્ષરોનું પ્રાધાન્યપણું પામ્યું છતાં દાન સમયે ઊદ્ધકનું બિંદુ મોતી સરખું શોભવા લાગ્યું
 અને બ્રાહ્મણશ્રેષ્ઠ, એ ચારે વર્ણોમાં શ્રેષ્ઠપણું પામ્યા છતાં પણ સુવર્ણાદિકની પ્રાપ્તિએ શ્રીમંત-
 પણું પામ્યા; તે સમયે ઇંદ્રની સેના, કાર્તિકસ્વામિને આગળ કરી જેમ દૈત્યોની સાથે યુદ્ધ
 કરવા માટે નિકળે છે તેમ તે કૌરવોની સેના ખીલે દિવસે (ઐટલે યુદ્ધરંભના સોળમે દિવસે)
 કર્ણને આગળ કરીને પાંડવોની સાથે યુદ્ધ કરવા માટે યુદ્ધસ્થળનેવિષે આવી. તે સમયે વર્ષા-
 તુનેવિષે શબ્દયુક્ત એવા સમુદ્રમધ્યે શબ્દયુક્ત નદીનું પુર, લય પામ્યું છતાં તે પૂર્વે હતું છતાં પછી
 નહતું એવું જેમ લાસે છે; તેમ કર્ણના સ્તુતિ કરનારા ભાટ ચારણાદિકોના શબ્દનેવિષે રણના-
 ઘોના નાદ, લીન પામીને હતા નહતા સરખા લાસવા લાગ્યા.

અહીંયાં પાંડવો પણ, વીરોનું ભૂષણ એવા તે દ્રુપદપુત્ર ધૃષ્ટદ્યુમ્નને આગળ કરી સેનાએ
 સહવર્તમાન યુદ્ધભોમિપ્રત્યે આવતા હવા. તે સમયે દિશાઓનેવિષે પ્રતિધ્વનિ ઉત્પન્ન કરીને
 અહીં તહીં ઘણું દડાણું યુદ્ધ થાયછે એવી સૂચના કરનારાંજ જાણે હોયના! એવાં રણવાદો-
 યંતેય સેનાનેવિષે વાદ્ય વગાડનારા લોકોએ વગાડ્યાં. તે સમયે પૂર્વસમુદ્ર અને પશ્ચિમસમુદ્ર-
 એઓના સંગમનેવિષે પૂર્વના વાયુએ અને પશ્ચિમનાવાયુએ પ્રેરણા કરેલા તે બંને સમુદ્રના
 તરંગો જેમ પરસ્પર એકલા થાયછે, તેમ બંને સેનાનેવિષે યથેચ્છપણે દૈવ પ્રેરણા કરેલા બંને બ્ર-
 હ્મના વીરો પરસ્પર યુદ્ધ કરવા માટે એકલા થતા હવા. તે સમયે કૃત્વાએક વીરોનાં શત્રુઓના રક્તને
 કરી ચિન્તિત થએલાં ખડ્ગો-તે શત્રુઓની લક્ષ્મીના બંને પગના અળતાના (પોથીના રંગના)
 બિંદુઓએ લાંચિત થએલાંજ હોયના! એવાં શોભવા લાગ્યાં. તે સમયે ચમત્કારિક યુદ્ધ કરનારા કો-
 ઇએક પુરૂષની ઊપર આસરાઓએ પુષ્પવૃટ્ટિ કરી; તે દ્રુષ્ટ વાયુએ કરી અન્ય દડાણું જઈ ખીલ યુદ્ધ
 કરનારા પુરૂષની ઊપર પતન પામવા લાગી. તે સમયે કૃત્વાએક વીરોનાં ખડ્ગ, શત્રુના હાથીના

દંતનેવિષે પ્રહાર કરી કૃત્વન્ન યગ્નમાં અગ્નિના તેણુખાઓના મિયે કરી, પ્રથમ અત્યંત પ્રાશન કરેશા શત્રુના પ્રતાપને વખત કરતાંજ હોયના! એવાં ભાસવા લાગ્યાં. તે સમયે કુટમાએક વીરો, રુદત કરી આશ્ચર્યહિત યગ્નથી યુદ્ધલોભિનેવિષે પતન પામેશાં હસ્તિઓના દંતો અને ગંડસ્થળનાં મોતીઓ-તેણુ કરી લાંબવસ્ત્ર ધારણુ કરનારી, ગૌરવણુ અવધવ ધારણુ કરનારી અને મૌહિતકાદિક ભૂષણુ ધારણુ કરનારી આ સંધ્યારૂપી શ્રીજ હોયના! એણુ પોતાના મનમાં આણુતા હવા. તે સમયે કોઈએક વીર, યુદ્ધનેવિષે પોતાના ખંડો કરી એક હાથીની શૂંકને કાપી નાખી, તે કાપી નોખેલી શૂંકને કૌતક કરી લાણુમાત્ર તે પોતાના ખંડના કોશપણને એટલે મ્યાનપણને પમારતો હવા. અર્થાત્ તે તૂટી પડેલી સૂઢમાંજ પોતાના ખંડને વેગે પ્રવેશ કરાવવા લાગ્યો. કોઈએક વીર, પોતાના ખંડના પ્રહાર કરી આકાશનેવિષે ઉડનારાં જ હાથીના ગંડસ્થળનાં મૌહિતકો-તેને મેહણુ કરવામાટે આકાશનેવિષે દેવતાઓની સ્ત્રીઓને ઘણીવખતસુધી વ્યાકુળ કરતો હવા. તે સમયે બાણોના સમુદાયેકરી ઘણાં વીરોનો સંહાર કરનારો કર્ણ, મૂર્તિમાન ધનુર્વેદ સરખો યુદ્ધ કરતો હતો. તે સમયે આકાશનેવિષે કર્ણના બાણોનું મંડળ, મંડપયુક્ત છતાં પણ શત્રુઓનાં વીરોનેવિષે ઊંધારહિતપણુ દિસવા લાગ્યું; એ આદ્યથે!! (એવો વિરોધ પ્રાપ્ત થયો છતાં ઊંધા હીનપણુ એટલે કંતિહીનપણુ શત્રુઓમાં દીસવા લાગ્યું; આ તે વિરોધનો પરિહાર.) તે સમયે ધનુષ્યની ગુણુ એટલે પ્રત્યંચા તે કર્ણના કર્ણુ એટલે કાનના અંતની એટલે નાશની અથવા સમિપભાગની સંગતી કરનારી થઈ. અર્થાત્ કર્ણ, ધનુષ્યની પ્રત્યંચાને આંકણુપર્યંત આંકણુ કરી બાણો છોડવા લાગ્યો. તે સમયે કર્ણનો આશ્રય કરનારાં માર્ગજ એટલે યાત્રકો અથવા બાણો-તેઓ ફરી પણ કર્ણના શત્રુપક્ષી વીરો પાસેથી પણ લક્ષાણિ એટલે લક્ષાવધિ સાંભળે અથવા લક્ષભેદને પામતા હવા. અર્થાત્ કર્ણનો આશ્રય કરનારાં યાત્રકો જમ લક્ષાવધિ સાંભળે પામેજ તેમ કર્ણના કાનનો આશ્રય કરનારાં અને યાત્રકોનું નામ ધારણુ કરનારાં એવા બાણોને શત્રુઓનો લક્ષભેદ પ્રાપ્ત થયો; એ પ્રકારેકરી પ્રવચકાળના મેઘસરખો કર્ણ, શત્રુઓની સર્વ સેનાને સંહાર કરવામાટે ઉદ્યુક્ત થયો છતાં પ્રવચકાળના મેઘનેવિષે જોવો વજ્રપાત ઉત્પન્ન થાયછે તેવો દુઃશાસન, બીજા દક્ષણે શત્રુઓનો ઘાત કરવામાટે ધસ્યો. તે સમયે સર્વના શરીરનેવિષે રહનારા બળાદિકના સવસ્ત્રપણને ચૂણુ કરનારો અને મહામદોદત એવો દુઃશાસન, ઈંદનો ઐરાવત હાથી જમ માનસરોવરપ્રત્યે પ્રવેશકરીને તેને મંથન કરેછે; તેમ પાંડવોની સેનામાં પ્રવેશકરીને મંથન કરતો હવા. તે સમયે તે દુઃશાસનના બાણસમુદાયેકરી છેદ પામેશા એવા શૂરપુરુષો અને બાણો પણ, તે યુદ્ધને વિષે ફરી ધનુષ્યનો સંગમ ન કરતા હવા. તે સમયે શત્રુઓને ઊંધાડનારાં અર્થાત્ મેહણુનિદા ઉત્પન્ન કરનારાં એવાં વીર દુઃશાસનનાં બાણોએ, યુદ્ધનેવિષે અતિશય લય પામેશા એવા શત્રુ-

ઓના સમુદાયને કેવળ જાગૃત કર્યા; એ આશ્ચર્ય!! અર્થાત્ દુઃશાસનનાં બાણો, જે લાગ્યાં તેઓને અત્યંત ઊંધાડનારાં પણ થયાં અને વધી તે પ્રકાર જોનારાં ભયભીત થએલાં અને શત્રુઓને ત્યાંથી પલાયન કરવા માટે જાગૃત કરનારાં પણ થયાં; એ પ્રકારેકરી સર્પના વિષના વેશ રખો તે દુઃશાસન, એકક્ષણમાં પાંડવોની સેનાના સર્વાંગને વ્યાપવા લાગ્યો છતાં ઓપધેજના ગાડીસરખો કિર્મીરસાક્ષસનો શત્રુ જે લીમસેન-તેણે તેનું રોધન કર્યું. તે સમયે જોનારો સેનાનો મહાધ્વનિ ધનુષ્યના ટણત્કાર મધ્યે નિમગ્ન છે એવો, અને સર્વ જગપ્રત્યે જણે જોતાની પ્રખ્યાતિ ઉત્પન્ન કરી છે એવો-તે લીમસેનનો અને દુઃશાસનનો મહાસંગ્રામ થતો હતો. તે ખંતેનાં કંકપત્રવાળાં બાણો પરસ્પર, ધર્મરાજને અને દુર્યોધનને અત્યંત વ્યથા ઉત્પન્ન કરતાં એવાં પતન પામવા લાગ્યાં અર્થાત્ દુઃશાસનનાં બાણ, લીમસેનના અંગને સ્પર્શ કરે ત્યારે ધર્મરાજને મહા દુઃખ ઉત્પન્ન થાય, અને લીમસેનનાં બાણ, દુઃશાસનના શરીરને સ્પર્શ કરે ત્યારે દુર્યોધનને મહાદુઃખ ઉત્પન્ન થાય; તે સમયે દ્રૌપદીના કુશનું અને વસ્ત્રનું દુઃશ્વમે કરેલું જે આકર્ષણ, તેનું સ્મરણ એજ કોઈ ગીર્ષ્મન્તુ-તેના અત્યંત તાપે કરી લીમસેનને મહાક્રોધ-એજ ક્રોધએક સમુદ્ર-તે અત્યંત તરંગોએ ખળભળવા લાગ્યો. તે સમયે લીમસેન પોતાનાં બાણોએ કરી તે દુઃશાસનના પરાક્રમસહુવર્તમાન સારથીને ઉન્મથન કરીને ત્યારપછી દુઃશાસનના રથને તેના મનોરથ સહુવર્તમાન, ભંગ કરતો હતો. ત્યારપછી લીમસેન, પોતાના રથથી નીચે ઊતરીને રોષે કરી “હું દુઃશાસન, ક્રોધેજ તને મારી પાસે મોકલ્યોછે” એવું બોલીને પોતાના બાણે દુઃશાસનના ભગ્ન થએલા રથથી તે દુઃશાસનને ખેંચીને ભૂમિ ઉપર પાડીને અને આક્રમણ કરી તેની પ્રત્યે ભાષણ કરવા લાગ્યો.

લીમસેન—ઈ કર્મચાંડાળ, મલિન ચિત્તવાળા, દુરાત્મન, કુટુંબમાં ઉત્પન્ન થએલા રાજ-રૂપ વૃક્ષોમધ્યે હું વિષવૃક્ષ, હું અધર્મેકમય, ક્ષત્રિઓની જાતીરૂપ પૂર્ણચંદ્રનેવિષે હું કલંક, અપદી-તિરૂપ કંદળીના હું મૂળકંદ, હું અન્યાયના નિધે, દ્રૌપદીનું બળાત્કારે જે આકર્ષણ-એજ ક્રોધ-એક ધૂળની વૃદ્ધિ-તેણે કરી હું મલિન થએલા; દ્રૌપદીને આકર્ષણ કરનારો તે તારો બાણ કીઓ વાડે? તે હુમણાં તું મને બતાવ.

એવું ભાષણ કરી પોતાના બાણે કરી, અત્યંત વૈરરૂપ ફળપુષ્પાદિકનું વૃક્ષન હોવાનાં એવા દુઃશાસનના બાણને લીમસેન સમૂળો ઉખેડી નાખતો હતો. તે સમયે તે બાણમૂળથી ઉત્પન્ન થએલાં અને જેમણે રક્તચંદનને છત્યુંછે એવાં લીમસેનના શરીરનો સંગ કરનારાં જે રક્તનાં પિંદુઓ-તેના સમુદાયે કરી લીમસેન અત્યંત શોભવા લાગ્યો-એવી રીતે પ્રથમ તેણે અત્યંત દુઃખ દીધુંછે એવા હાથીને, તે દુઃખનો પ્રતિકાર કરનારો બીજો હાથી જેમ ખંત કરે.

તેમ મનનો બેદ કરનારો જે દુઃશાસન-તેને, કોષિ કરી જતું મુખ ભયંકર છે એનો ભીમસેન,
ખંડન કરવા લાગ્યો છતાં, અને તે સમયે ભીમસેનના ભયે કરી કૌરવોનું સંપૂર્ણ સૈન્ય પલાયન
કરવા લાગ્યું છતાં તે પલાયન સમયે હિતપત્ર મઈ આકાશમધ્યે ઉઠતી જે ધૂળ-તેણે કરી આરકત
થએલાં જોયનાં! એવાં વસ્ત્રે કરી યુક્ત-એવી આકાશરૂપી સંધ્યા, ભયે કરીતજ જાણે હોયનાં!
તેમ સૂર્યનાં મુખને આચ્છાદિત કરનારી યઈ અર્થાત્ દુઃશાસનના વધસમયે સૂર્યના અસ્તનો
સમય થયો: તે સમયે જણે દુઃશાસનના વધનો પ્રતિજ્ઞારૂપ સાગર અત્યંત તરચોછે એનો મ-
હાખળી ભીમસેન, તે જમ કલેવરૂપી સમુદ્રના પારને પામેલા યોગિદ્રુણો પ્રકાશને પામેછે
તેના સરખો અત્યંત પ્રકાશ પામવા લાગ્યો. તે સમયે એકવાર સંધ્યાએ પોતાનું આચ્છાદન
કરતું છતાં કૌતુકે કરી યુદ્ધમત્કાર જોવા માટે પ્રાપ્ત થનારા દેવોના વિમાનોને કરી પ્રકાશ કરવા
માટે જાણે આજસપરૂપ શંકા પામનારો જોયનાં! એનો સૂર્ય અસ્ત પામતો હોયો. ત્યારપછી યુદ્ધને
ખંધ કરાવવા માટે અધિકારી કરેલા છીદારોએ યુદ્ધ સંરંભને ખંધ કરવાનું કહ્યું છતાં ખંધ સેનાઓ
ખોલખોલાના નિવાસસ્થળ પ્રત્યે ગમન કરતી હવીઓ. તે સમયે દુઃશાસનના વધે કરી જતું આ-
ગમન આનંદકારક છે, એવો દૂરથી આવનારો જે ભીમસેન-તેને કૌપદી, પોતાના નેત્રોએ અવ-
લોકન કરી ત્વરાએ દોડતી તે ભીમસેનની સામે જતી હવી. તે સમયે ભીમસેન પણ પોતાની આ-
ગમ પ્રાપ્ત થનારી કૌપદીને આક્રિગત દર્શ પોતાના હાથે તેનાં કરાને સ્પર્શ કરતો થકો મહા આનંદે
કરી દુઃશાસનના વધના વૃત્તાંતને કથન કરવા લાગ્યો. તે સમયે પ્રથમજ સેવક લોકોના મુખમધી
દુઃશાસનના વધનું સંપૂર્ણ વૃત્તાંત જણે જાણ્યું એવી તે કૌપદી, કરી પોતાનો વલ્લભ જે ભીમસેન-
તેના મુખમધી તે વૃત્તાંતને શ્રવણ કરતી થકી કાંઈપણ ચમત્કારિક આનંદસ્થિતિને પામતી હવી.

અહીંયાં કહ્યું પણ તે દિવસની રાત્રીનેવિષે દુર્યોધનના આવાસસ્થાનપ્રત્યે ગમન કરતો
હયો; અને કનિષ્ઠ ખંધ જે દુઃશાસન-તેનાં વધે કરી દુઃખિત થએલા એવા દુર્યોધનપ્રત્યે ભા-
વણ કરતો હયો; કે જે રાજન, આ પાંડવોની સેનાનું અર્જુન એજ કેવળ મસ્તક છે; તે છેદન કરતું
છતાં બાકીની સર્વ સેના રામતુંલ્ય દશાને પામશે. તે અર્જુન પણ, મારા બાણરૂપ અગ્નિવિષે
પ્રથમજ આહુતિ થશે; પરંતુ યુદ્ધનેવિષે જ્ય છે તે સારથિ જેને સાશેછે તેણેજ અવલોકન કર્યો
જાયછે. અર્જુનનો તો સર્વસારથ્યકર્મનેવિષે જે નિપુણ છે અને જેની બુદ્ધિ ઉદાર છે એવા
શ્રીકૃષ્ણ સારથી છે; અને મારેતો તે શ્રીકૃષ્ણના સરખો કોઈપણ સારથી નથી, એ માટે ઇંદના
માતસિનામક સારથી સરખો સારથ્યકર્મનેવિષે નિપુણ એવા શલ્ય સારથિને મને તું સમર્પણ
કર; એટલે યુદ્ધનેવિષે અર્જુનને મારીને તને પ્રાપ્ત થએલો જે ખંધુરોક-તેનું હું નિવારણ કરીશ.”

એવું કહ્યુંનું બાપણ શ્રવણ કરીને કૌરવાધિપતિ દુર્યોધન, સન્માનપૂર્વક મદદદાનો રાજ

જે શાસ્ત્ર-તેને જોલાવી આણીને તેની પાસે હોય જોડી “હું શાસ્ત્ર, તું કર્ણનું સારથ્ય કર.” એ પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. એવું દુર્યોધનનું ભાષણ શ્રવણ કરીને શાસ્ત્ર ભાષણ કરવા લાગ્યો.

શાસ્ત્ર—હું રાજન, આપણા યોગ્યપણાને વાંઝીયાપણ ઉત્પન્ન કરનારું એવું આ તું કો જોલો? રાજના કુળમાં ઉત્પન્ન થએલો હું કયાં! અને સુતપુત્ર એવો આ કર્ણ કયાં! વાળી એ કર્ણનો તારા વાક્યે કરીને પણ સારથિ થનારો જે હું તે, લજ્જા પામતો નથી શું? રાજનને કાગણનું દાસપણ, એ ઉપહાસ્યતાને માટે કારણ નથી શું? અર્થાત્ છેલ્લ.

ત્યારપછી દુર્યોધન ભાષણ કરવા લાગ્યો.

દુર્યોધન—હું શાસ્ત્રરાજ, આ ભાષણ તું મારા સરખા મિત્રપ્રત્યે જોડીશ નહીં. તારા સરખા મુજાપુરુષ, મિત્રની વાણીના યોગ્યપણાનો મનમાં વિચાર કરતા નથી. બુદ્ધિમાન પણ છે તે પોતાના મિત્રના કાર્ય માટે પોતાની યોગ્યતાને અયોગ્ય કર્મ હોય તો પણ તે કરે છે, મિત્રનું કાર્ય અને વિચાર, એ બંને એકજ ઠેકાણે રમતાં નથી. અર્થાત્ મિત્રના કોમરેખા આપ્યું છતાં યોગ્યતા સાચવવી બનતી નથી અને યોગ્યતાનો વિચાર કરવા લાગ્યા છતાં મિત્રના કાર્ય બનતું નથી. એ માટે જો તું, આ યુદ્ધનેવિષે મારો જય થાય એવી ઈચ્છા ધારણ કરતો હોય તો આ સમયે કોઈપણ પ્રકારનો વિચાર ન કરતાં યુદ્ધાંગણનેવિષે આ કર્ણનો સારથિપણ સ્વિકાર. એ પ્રકારે કરી અત્યંત કૌશલપણે દુર્યોધન પ્રાર્થના કરેલો એવો શાસ્ત્રરાજ, તારું સહુદેવપ્રત્યે થએલા પ્રતિજ્ઞનનું સ્મરણ કરતો થકો દુર્યોધનપ્રત્યે ભાષણ કરવા લાગ્યો.

શાસ્ત્ર—હું દુર્યોધન, તું મિત્રબુદ્ધિએ જ્યારે મને આવું કહે છે, ત્યારે આ તારું વળાંકું હું સ્વિકારીશ; પરંતુ યુદ્ધનેવિષે કર્ણે, યદ્યદ્ધપણે ઉચ્ચારેલાં મારાં વચનોને સાંભળ કર્યાં.

એવી તે શાસ્ત્રરાજની વાણીને દુર્યોધનના કહેવાથી કર્ણે, અંગીકાર કરતો હોયો. કારણ મુજાપુરુષ છે તે “કેવ સમયે કરી રીતે વર્તવું!” તેમને જાણે છે. એ માટે તે સમય જાણીને કર્ણે શાસ્ત્રના વચનનો અંગીકાર કર્યો; અને એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે “પ્રાતઃકાળે આ મારું ભૂમિકા અર્જુનનરહિત એવી હું ન કરું તો નિશ્ચયે કરી અગ્નિમધ્યે પ્રવેશ કરીશ.” એવું આપણે જોઈ કર્ણે સ્વસ્થાનકે જતો હોયો. શાસ્ત્ર પણ પોતાને સ્થાનકે જતો હોયો.

બીજી દિવસે એટલે યુદ્ધારંભના સપ્તરમા દિવસે પ્રાતઃકાળે અર્જુનના સમુદાયને જાણ કરતો થકો પૂર્વના દિવસે શામુઓના પ્રકારે કરી પ્રાત્ન થએલા જે વીરપુરુષોના વાત-તે વાતવર્તે નિહાળેલા રાજના સ્પર્શે કરીને જાણે લાલ થયો હોયના! એનો સૂર્ય, ઉદય પામતો હોય. તે સમયે શાસ્ત્ર જોતો સારથિ છે એવા ગાય (કર્ણ) ને આગળ કરી સર્વ કોરવો. જનવિષે જે એક દિવસે મારા કર્યા છે એવા યુદ્ધસ્થળપ્રત્યે આવતા હોય.

અહીંયાં, રાજાહુંસ! અથવા = રાજ્યેષ્ટ-તે જનાં ભૂષણ છે અને પુંડરીક એટલે ચિત્ર કમળ અથવા દુધી-એણે કરી મુગોભિત થએલી એવી માંડવોની પેણ લાહિની-એટલે નદી અથવા સેના-તે યુદ્ધના સીમસ્થળપ્રત્યે આવતી હતી. ત્યારપછી જણાવેલો વૈજોક્તને અત્યંત ભ્રમિત કરાવે અને જનવિષે ગંભીર વીરોના દોલછે, એવો; અને ખાણોની પંક્તિઓના યોગે કરી ભંકર એવો અંશામ પ્રવૃત થતો હવો. તે સમયે કૃત્ત્વાક વીરોના પ્રત્યુદયથી ખાણો છૂટવા લાગ્યા; અને તે ખાણોની સ્પર્ધાએ જાણે હોયના! તેમ પ્રતિસુભ્યોના શરીરથી ખાણ પળા છૂટવા લાગ્યા. કૃત્ત્વાક વીરોનાં ખાણો, “આ અમારા પ્રભુ જે સુભ્યો-તેઓનું અમે કોઈપણ કાર્ય ન કર્યું છતાં પણ અમોને એઓ-કૃળ એટલે રાજ્ય, અર્થાત્ લોખંડની અણી અથવા શત્રુઓના લસ ભેદ કરવા એજ એક કૃળ પ્રાપ્તિ તેને સમર્પણ કરેછે.” એવું બાણીનેજ જાણે હોયના! તેમ સંતુષ્ટ થઈ તે ખાણો, પોતાના પ્રત્યુદયની ઇચ્છા પ્રમાણે શત્રુઓનો લસ ભેદ કરતાં હવાં. તે સમયે કોઈએક વીર, પોતાના ખડ્ગે કરી ગત્તદોના દંતોને છેદન કરતો હવો; એટલામાંજ શત્રુએ તેનું ખડ્ગ છેદન કર્યું છતાં તે વીર, પૂર્વે છેદન કરેલા ગત્તદોના તે દંતોનેજ રાત્ર સરખા ધારણ કરી યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. તે સમયે જઓનાં ચિત્ત યથેચ્છ પ્રહારે કરી મૂર્છાયુક્ત છે અને જમણે પોતાનાં ખડ્ગ, શૂન્યસ્થળે નાખ્યાં છે એવા કૃત્ત્વાએક વીરો, ભૂમિઝીપર પડ્યા છતાં ધણીવારસુધી યુદ્ધ કરવા સમયે જનો હુંકાર રાખ્દનો અભ્યાસ થયો હતો તે હુંકાર રાખ્દનોજ ઉચ્ચાર કરતા હવા.

અહીંયાં, “અરે પાર્થ ક્યાંછે પાર્થ ક્યાં છે” એમ હિંમસ્તરે કરી ધૈર્ય યુક્ત પાર્થભાષણ કરનારો જે રાધિય (કર્ણ) તે પ્રત્યે મદાધિપતિ (રાજ્યશાહ) ભાષણ કરવા લાગ્યો. રાજ્ય-હું કર્ણ, તારા મસ્તકનેવિષે કર્ણ (હિન) નથીકર, દૃઢપત્તેવિષે વિવેક પણ નથી અને ચિત્તનેવિષે ચૈતન્ય પણ નથી; એવું આરી પુદ્ધિ માનેછે. જે કારણ માટે પોતાનાજ ખાહુ પરાક્રમ કરી મહોન્મત થએલો એવો જે નું-તેણે પોતાનીજ પ્રેરણાએ એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે “હું આજ અત્યંતનનો વધ કરીશ” પરંતુ અત્યંતને યુદ્ધનેવિષે છતે એવો પુરુષ, કોઈ પણ રક્ષાણે કોઈપણ નથી. કારણ અત્યંતરૂપ જે સિદ્ધ-તેનેવિષે તેનો પશુજન્ય કરવા માટે પ્રવૃત્ત થનારા ભુવનરૂપી દિગ્ગજે એટલે દિગ્ગજો પણ કૃતિ થાયછે. વિતરંગપ્રેરણાનેવિષે આ અત્યંતનાં ખાણોએ કરી વ્યાપ્ત થએલો એવો જે નું-તે પણ જે પશુધન આમણુ કરતો દુષ્ટે તે, અશ સરખા પ્રવેષે વાળન કરવા માટે પણ અત્યંત અચોગ છે; અને જે ચિત્તમગ્નિવે, યુદ્ધનેવિષે કોઈ કરી તને પશુધન કરાવી દુષ્કોંધનને પણ ખેંચત કરતો હવો; તે ગંધર્વક, સોદા દિવસમાંજ તારા સમજાઈ આપતો નથી એ હું! તે ચિત્તમગ્નનો પણ જે હરસ્થાનીય એજ અત્યંતને, આજ

થુદ્ધ કરવા માટે જોલાવનારો તું લજ્જા પામતો નથી શું? કિંવા જે પુરૂષને પોતાનું મૃત્યુ પામે આ
છે તેવા પુરૂષની આવી વિપરીત વાણી થાયછે; તેવી તને આ વિપરીત વાણી થઈ છે કે શું?

એવું શક્યનું લાપણુ શ્રવણ કરી જને અત્યંત કોપ ઉત્પન્ન થયોછે એવો સંપત્તિ
અધિપતિ કર્ણ, લાપણુ કરતો હવો.

કર્ણ—હું શક્ય, જેઓની વૃત્તિ મ્હેચ્છના સરખી છે એવા મદદેશમધ્યે રહેનાર
લોકોને આ વચન જોલાવાં યોગ્યછે. તું તો વળી તે સર્વ લોકોનો રાજાછે; એ માટે તું આ
લાપણુ કરેજ; પરંતુ મારા અગ્રભાગતેવિષે, જેણે કુંડળાકાર કોદંડ (ધનુષ્ય) કરેલું છે, એ
અર્જુન જે દૃષ્ટિ પછો તો આ સમયે તને હું મારું જે કાંઈ અત્યંત સામર્થ્ય છે તે દેખાડીશ.

એવું કર્ણનું લાપણુ સાંભળીને શક્યરાજા, ફરી લાપણુ કરવા લાગ્યો.

શક્ય—હું કર્ણ, પતંગ જેમ દીપકને લક્ષણ કરવાની ઈચ્છા કરેછે, પરંતુ તે પતંગ
દીપકમાં પડી પોતેજ મરણ પામેછે; તેમ તું અર્જુનને મારવાની ઈચ્છા કરેછે, પરંતુ તે અર્જુન
નાથો તુંજ મરણ પામનારોછે; એ માટે ધ્યાનરૂપ અગ્નિ જેમ પાતકોના સમુદાયને નાશ કરતો કરતો
પ્રદીપ્ત થાયછે તેમ આ અર્જુન, કૌરવોની સેનાના સમુદાયને સંહાર કરતો કરતો આવેછે; તે તું જે

એવી શક્યરાજાએ વર્ણન કરેલી વાણીને કર્ણ સાંભળીને, ક્રોધરૂપી અગ્નિના ધુમે ક્રીડે
જેતું અંતઃકરણ વ્યાપ્ત થયું છે એવો તે કાણુમાત્ર સ્તબ્ધ રહ્યો. પછી તે કર્ણ, બાણ કરી
કરતો થકો, પ્રવયકાળનો સૂર્ય જેમ સંપૂર્ણ ભૂલોકને તાપ ઉત્પન્ન કરતો સંગાર કરેછે તેમ અર્જુન
પ્રત્યે ધમ્યો. તે સમયે નવીન વર્ષાઋતુનેવિષે નદીનો વેગ જેમ પોતાનાં તરંગોએ તીવ્રથયોનો
સંહાર કરેછે; તેમ કર્ણ પોતાનાં બાણોએ ફરી પાંડવોની સેનામાંના હજારો વીરોને સંહાર કરતો હતો.

એટલામાં અતિશય જને ગર્વેછે એવો તે આવનારો કર્ણ, તને ધર્મરાજા, શક્યરાજા
મંદના દર્શને ફરી પોતાના તરંગોએ કાંધાનું ઓલંવન કરનારા સમુદ્રને જેમ મોટો કાંડ પોતાના
વજ્ર અટકાવે તેમ અતિ ત્વરાએ અટકાવતો હવો. તે સમયે તે ધર્મરાજા અને કર્ણ—એ બંનેની વચ્ચે
ભૂકંથિત ફરી જનેવિષે વ્યોમાંગલુ વ્યાપ્ત થઈ ગયુંછે; અને “એ બાણો આપણને ત્રાગરો કે શું”
એવી રીતે જણે એવરોને ભય પમાડ્યા છે એવો અને અત્યંત રક્તના સમુદાયને વખત કને
તરો એવો સંભાન થતો હવો. તે સમયે “આ ક્રોધ પામેલા ધર્મરાજા અને કર્ણ—એ બંને એક
બીજાને જીએ નહીં” એવું જાણીનેજ જણે હોયના! તેમ તેઓએ પરસ્પર મધ્યે છેલ્લે કંઈક
જાણ્યું, પરંતુ સરખા રાશીરૂપ થતાં હતાં. તે સમયે પરસ્પર ઉપરાઉપરી છૂટનારાં જાણ્યું
તેઓએ સહુનેચ્છન કીધ કરનારા તે ધર્મરાજા અને કર્ણ—એ બંનેની ગમે મૃત્યુએ છતાં તેઓ
માર કાતલી પામે પ્રાપ્ત થયેલી એકાદ સુરિને લોકોએ આવડોકન કરી. તે સમયે અપમાન

નેવિષે મંત્ર પ્રયોગ કરી છોડતાં બાણોએ તે ધર્મરાજને અને કણ્ઠ-આકાશ અને દિગંત-અગ્નિને આચ્છાદન કરતા હતા. તે સમયે તે ધર્મરાજને અને કણ્ઠ-એ બંનેના શરીરનેવિષે પ્રાપ્ત થએલા બાણોના ધાવે વમન કરેલો જે રક્તનો પ્રવાહ તે, શરીરનેવિષે કોષે કરી ઉત્પન્ન થએલું જે આર-કૃતપણુ-તે આરકૃતપણુ, શરીરનેવિષે ન સમાતાં પ્રવાહરૂપે બહાર જાયું નિકળ્યું હોયના! એવો શોભતા લાગ્યો. તે સમયે પ્રલયકાળના વજ્રના સરખાં જે કણ્ઠનાં બાણો, તે બાણોએ તે ધર્મરાજને, યાંસાએ એટલે ખાંસીએ કરી લોક જેમ વ્યાકુળ થાયછે તેમ વ્યાકુળ કર્યો. તે સમયે ધર્મરાજ, બાણને ભાથામાંથી ગ્રહણ કરવા માટે, ધતુષ્પનેવિષે સંધાન કરવા માટે, ધતુષ્પનું આકર્ષણ કરવા માટે અને આકર્ષણ કરેલા બાણને છોડવા માટે કાંઈપણુ સમર્થ થયો નહીં; તો કેવળ કણ્ઠે છોડ્યાં બાણોના ધાવથી ઉત્પન્ન થએલા રક્તે કરી જણુ પ્રકૃષ્ઠિત થએલું પક્ષારા વૃક્ષ જાત્યું છે એવા શરીરને ધર્મરાજને ધારણ કરતા હવો. એ પ્રમાણે કણ્ઠે પ્રહાર કરેલા ધર્મરાજને દૂરથી જોઈને જેમાં સ્પષ્ટ નિદા છે એવાં વંચનોએ શ્રીકૃષ્ણ, અર્જુનપ્રત્યે ભાષણ કરતા હતા.

શ્રીકૃષ્ણ—હું અર્જુન; તારા ધતુષ્પના પાંડિત્યને ધિક્કાર હો, તારાં પ્રચંડ એવા બાહુદં-ને પણ ધિક્કાર હો, તારા શૂરપણાના અભિમાનપણાને પણ ધિક્કાર હો; અને સર્વ પુરુષોમાં તારું જે શ્રેષ્ઠ પુરુષવ્રત-તેને પણ ધિક્કાર હો. જેના અખંડિત બાહુદંડ છે એવો જે તું-તે તારા દેખતાં છતાં તારો જોટખંડુ જે યુધિષ્ઠિરાજ-તેને રાત્રીએ કોઈ અનિર્વાચ્ય પ્રાણ સંશયને પમાડ્યો છે. એણે કરી સર્વ મંત્રોએ સહવર્તમાન પોતાના કરતાં પણ દ્રોણાચાર્યે તેને અધિક ધતુર્વિદ્યા જે શિખવેલી તે દ્રોણાચાર્ય, સાંપ્રત ઈંદ્રની સભામાં રહેનારો હોઈને ત્યાં સર્વ દેવોએ કરી ઉપદ્ર-સ્થાપને પામશે; એમાં કાંઈ સંશય નહીં. એકસોપાંચ એવાં પૌત્રોમાં પણ તારેવિષે અત્યંત વત્સલ એવા જે ભીષ્મપિતામહ તે, હમણાં મુચુક્ષુ એટલે મોક્ષ ઈચ્છનારા છતાં પણ મોટી લજ્જાને પામશે; અને યુદ્ધનું અવલોકન કરવામાટે જેનું ચિત્ત તત્પર છે એવો જે હું-તેને પણ સાંપ્રતકાળે લોકો સ્પષ્ટપણુ પ્રહાર કરશે. એ માટે ઈંદ્રની ઉદરે તું ઉત્પન્ન થયો તેના કરતાં તારે દેહાણે કન્યા જે ઉત્પન્ન થઈ હોત તો તે કન્યાનો પતિ પણ હમણાં ધર્મરાજનું રક્ષણ કરત.

એ પ્રમાણે કમળનાભ જે શ્રીકૃષ્ણ-તેમણે વારંવાર લજ્જાએ પમાડતો અર્જુન, તે મૂર્તિ-માન કોષજ હોયના! એવો હોતો થકો કણ્ઠને જાતવા માટે વેગે દોડતો હવો. તે દોડનારા અર્જુનને, કણ્ઠનોપ્રત જે વૃષસેન-તેણે માર્ગનેવિષે કાણુભર, જેમ દોડનારો હાથી વૃક્ષ અટકાવને પમાડ્યો બચછે તેમ અટકાવને પમાડ્યો. તે સમયે અભિમન્યુના વધના સ્મરણે કરી તરંગયુક્ત જેનો વેગછે એવો જે અર્જુન-તે પોતાની પાસે જેનો આક્રમણ તૂટ સરખો સ્વભાવ છે એવો જે મહારથી વૃષસેન-તેને આકર્ષણ કરી મંથન કરતો હવો. અર્ધાંત્ર યમપુરીએ ખોચાડતો હવો; તે સ-

મયે તે વૃષસેનના વધે કરી જેનું ચિત્ત લેદ પામ્યું છે એવો કર્ણ, તત્કાળ ધર્મરાજનો ત્યાગ મે
અત્યંત ક્રોધ જને પ્રાપ્ત થયો છે એવો હોતો થકો અર્જુનપ્રત્યે દોડતો હવો. તે સમયે પોતે
બાહુસ્તંભના પરાક્રમે કરી સંપૂર્ણ જગત્ જણ વિરમય પમાડ્યું છે એવો કર્ણ, વેગ કરી પોતે
સામે આવવા લાગ્યો છતાં તેને જોઈને શ્રીકૃષ્ણ, અર્જુનપ્રત્યે લાપણ કરે છે.

શ્રીકૃષ્ણ—હું પાર્થ, જના અશ્વો દ્વિતરંગના છે, શલ્ય જનો સારથી છે, જના ધન
વિષે નાગનું ચિન્હ છે એવો અને મૂર્તિમાન વીરરસજ હોયના! એવો આ કર્ણ, તારા સમીપજે
આવે છે; એ માટે સાંપ્રતકાળે યુદ્ધને માટે ચતુર એવા જે તમો બંનેય, તે તમારા બંનેનું, બન્ને
ધનુર્વદનેવિષે કરેલો જે અભ્યાસ—તેનું જે તારતમ્ય—તેને સર્વ લોકો અવલોકન કરશે. એ માટે
આકાશનેવિષે રાહુએ વ્યાપ્ત કરેલા મૂર્ચનું તેજ જમ નાશ પામે છે તેમ કર્ણે વ્યાપ્ત કરેલો જે
તું—તે તારૂં સંપૂર્ણ તેજ કદીપણ નાશ ન પામો.

એવું શ્રીકૃષ્ણ અર્જુનપ્રત્યે લાપણ કરી જના અશ્વો પ્રેરણ કરેલા છે એવો અર્જુનને
રથ, કર્ણના રથની સામે મહાવેગે લીધો. તે સમયે તે બંને રથારૂઢ એવા ધનુર્ધારી વીરો, પ-
રસ્પર સંમુખ થયા છતાં સંવત્સરના આરંભે સંમુખ પ્રાપ્ત થએલા ચંદ્ર સૂર્ય જમ શોભે તે
શોભવા લાગ્યા. તે સમયે કુદ્ધંટિકાના શબ્દે કરી બોલનારા અને જજોના ક્વજપાદો એ
ચળ છે એવા તે બંને વીરોના રથો, પરસ્પર યુદ્ધ કરવા માટે બોલાવતાજ હોયના! એવા ભાસ
લાગ્યા. તે સમયે તે બંને વીરો, યથાયોગ્ય શત્રુના લાભે કરી જજોને મહાહર્ષ પ્રાપ્ત થયો છે
એવા અને ઉત્પન્ન થનારા રોમાંચે કરી જજોના અંગરખાનાં બંધન (કસો) તૂટી જાય છે એ
થતા હવાં. તે સમયે યુદ્ધરસના બહુલપણાએ કરી જના મસ્તકે સંબંધીકૃશ અત્યંત શોભે
એવો અને ક્રોધે કરી જનાં નેત્રો આરકત છે એવો કર્ણ, અર્જુનપ્રત્યે લાપણ કરતો હવો.

કર્ણ—હું અર્જુન, તું ઉતાવળો આવ, ઉતાવળો આવ, વિલંબ કરીશ નહીં. વીરપુરુષ
અને કવિ, એ બંનેનો પદક્રમ એટલે પગે કરી ચાલવું અથવા કવિતાના પદોનો અનુક્રમને
ઝોગલ્લી એટલે પરાક્રમયુક્ત અથવા અલંકારાદિક રીતિએ યુક્ત હોય છે. ઉત્તમ પ્રકારનો
વીરોને નિરંતર વધ કરનારાં એવાં જે મારાં બાણો—તેનો આજ ઘણું કાળે કરી ડગમમ પ્રાપ્ત
થયો છે. કારણ નિરંતર સર્વ જગતનેવિષે “એક હુંજ વીરહું” એવું માનનારો જે તું—તેનો વધ
કર્યા વિના બીજા અનેક વીરોનો વધ કરનારો જે હું—તે મારા સામર્થ્યે કરી સંતોષ પામતો
નથી. કારણ, સક્ષાવધિ વૃક્ષોના સમુદાયને બાળનારો છે પણ; પર્વતોને ન બાળનારા અગ્નિવિ
દહન શક્તિ શી છે વાંકું? તે સર્વ વાત એક કોરે રહો; પરંતુ તારા બાહુદંતનેવિષે જે કંઈ
સામર્થ્ય હોય તો તારૂં ગાંડીવધનુષ્ય ઢૂંળાકાર કરી યુદ્ધ કરવાને માટે સિદ્ધ થા. અને જો

દ્રોણાચાર્યશુદ્ધિ તોરવિષે મહાહર્ષે કરી ધર્મવેદનું રહસ્ય સ્થાપન કર્યું છે; તે શુદ્ધિ સાંપ્રતકાળે
તું લલિત કરીશ નહીં. જણ રાજાઓરૂપ વૃક્ષોને ભંગ કર્યાં છે, એવા વીરોમધ્યે પોતે કુંજર
અથવા ગેન અથવા શ્રેષ્ઠ એવો જે તું-તેમો શૂરપણાનો ભંગ કરવા માટે સાંપ્રતકાળે હું પર્વતરૂપે
પ્રાપ્ત થયો છું; એ માટે માહુરો પ્રતાપરૂપી જે પ્રલયકાળનો સૂર્ય તે તારા બાહુ પરાક્રમરૂપ સમુ-
દ્રને શોષણ કરી સાંપ્રતકાળે પાંડુરાજના સંપૂર્ણ કૃળને દહન કરવા માટે ઇચ્છા કરે છે; એ માટે
આ ભૂમિતળનેવિષે કંઈક તુલ્ય એવા પાંડવો જે તમે-તેમનો નાશ કરી સાંપ્રતકાળે કૌરવોની
કીર્તિના વિસ્તાર કરી યુક્ત એવા આ ભૂમિતળને હું કરીશ.

એવા અહંકારરૂપ અંકારાપદે કરી જતી વાણી, યુક્ત છે; એવા તે કણુપ્રત્યે, શ્રેષ્ઠપણાએ
કરી જતે અતિશય રોમાંચ ઉત્પન્ન થયાં છે એવો અર્જુન ભાવણ કરતો હવો.

અર્જુન—હું ધીરપુરૂષોમાં અગ્રેસર રાધેય (કર્ણ), તારા વિના આ જ્ઞાતનેવિષે બીજો
પરાક્રમી પુરૂષ કોઈ છે? પરંતુ જો સૂર્ય નથી તો અગ્રણી વિના બીજો તેજસ્વી કોણ છે? અર્થાત્
તું ગમે તેવો પરાક્રમી છે તો પણ, તારા કરતાં બીજો કોઈ અધિક પરાક્રમી થયો છતાં તે સૂર્યસરખો;
અને તું તે સૂર્યના સારથી અગ્રણી સરખો થયો; અને જ્યો સાધુ પુરૂષો છે તેઓ; પોતેજ પો-
તાના શુણનો પ્રકાશ કરતા નથી. એ માટે પરાક્રમી પુરૂષ જે હોય તેણે તો પરાક્રમરૂપ ક્રિયાજન
કરવી, અને તેના શુણનું વર્ણન તો વૈતાલિકો (ભાટ ચારણાદિકો) એ કરવું; એવું છતાં ગાદ-
ત્વમંતમણી જે છે તે વિષયો સંહાર કરનારો છતાં તે પોતાનો શુણ પોતેજ વર્ણન કરે છે. શું તમ
વળી સૂર્ય છે તે અંધકારનો નાશ કરતોજ કંઈક પામે છે; પણ તે પોતાનું કૃત્ય પોતે વર્ણન
કરે છે શું? અર્થાત્ વર્ણન કરતો નથી. એ માટે જન્મથી તે મારો વધ કરવા માટે જ ત્રૈલોક્યને
આનંદ ઉત્પન્ન કરનારું ધનુષ્ય વેદના અભ્યાસનું ક્ષણપણું સંપાદન કર્યું છે, તે સાંપ્રતકાળે
ધનુષ્યનું આકર્ષણ કરી શીઘ્ર પ્રગટ કર. ગૌર્યે કરી યુક્ત એવા પુરૂષનું જે શૌર્ય છે તે તેના
બાહુનેવિષે વાસ કરે છે; કાંઈ વાણીનેવિષે વાસ કરતું નથી. અને જે વીરપુરૂષ નથી તેઓનું પ-
રાક્રમ અવશ્યપણે જોડાયનેવિષેજ રહે છે, માટે બાહુસ્તંભનેવિષે તો તે અગ્રીરપુરૂષનું પરાક્રમ
યોડીજ પ્રખ્યાતિને પામે છે.

એવું શ્રેષ્ઠપણાએ કરી અર્જુન ભાવણ કરતો છતાં ચોદાઓમધ્યે શ્રેષ્ઠ એવો રાધેય, (કર્ણ)
પોતાના કાળપૃથ નામના ધનુષ્યનેવિષે બાણનું સંધાન કરતો હવો. તે સમયે નિરંતર સંપૂર્ણ
લોકોને શ્રવણ કરીને જના શુણો પ્રખ્યાત છે એવો કર્ણ, ધનુષ્યની પ્રત્યંચાને આકર્ષણ કરી પો-
તાના કાનની પાસેના આગ્રે સ્થિતો હવો, અને કર્ણે તે ધનુષ્યની પ્રત્યંચાનું આકર્ષણ કર્યું છતાં
તેનાથી અત્યંત લયંકર અને યુદ્ધના ઉત્સાહને માટે હવે પમારનાર એવો ટણતકાર શામ્લ, અદ-

હાસ સરખો ઉત્પન્ન થતો હવો. તે સમયે કાનની પાસે પ્રાપ્ત થનારી કર્ણની મુદ્ધિ, પ્રમુખ થએલા ઉત્તમપ્રકારના કમળની કળી સરખીજ હોયના! ઝવેરી બ્રાંતિને ઉત્પન્ન કરતી હશે ત્યારપછી સમુદ્રના જળથી જેમ તરંગો ઉત્પન્ન થાયછે; કિંવા સૂર્યના બિંબથી જેમ કિરણો ઉત્પન્ન થાયછે, તેમ કર્ણના ધતુષ્પથી બાણ છૂટવા લાગ્યાં. તે સમયે નિરંતર યુદ્ધ કરના સંકેતે મળેલા સર્વ વીરોના યુદ્ધનેવિષે જય સંપાદન કરનારું એવું જ ગાન્ડીવ ધતુષ્પ-તેનેવિષે અર્જુન, અમોઘ (સદ્ગુણ) એવાં બાણોને ધીમે ધીમે સંધાન કરવા લાગ્યો. તે સમયે સર્વ જગતે જીતનારો એવો અર્જુન, સંપૂર્ણ કૌરવોસંબંધી રાજાઓના જીવિતવ્યની આશસહસ્રોત્તમ ગાન્ડીવ ધતુષ્પની પ્રત્યંચાને આકર્ષણ કરતો હવો. તે સમયે યુદ્ધરહિત એવા સ્થળનેવિષે પણ આ અર્જુનની સંમુખ રહેનારું જ હું-તેના ગુણને એટલે સદ્ગુણને અથવા પ્રત્યંચાને આ અર્જુન ગ્રહણ કરેછે” એવું જાણીતજ જાણ હોયના! તેમ સુવંશથી એટલે ઉત્તમ વંશથી અથવા ઉત્તમ પ્રકારના વાંસથી ઉત્પન્ન થએલું એવું અર્જુનનું ગાન્ડીવધતુષ્પ અત્યંત નમ્ર થતું હું. વળી તે સમયે “હું ત્રેલોકનેવિષે રહેનારા લોકો, તમો સર્વ આ અર્જુનની બાહુકળાને ભુજો” એવું ટણતકાર શબ્દોના નિમિત્તે કરી ગાન્ડીવધતુષ્પ જાણ બોલવા લાગ્યું હોયના! એવું આસન લાગ્યું. તે સમયે જનો હસ્ત, કર્ણને એટલે કાનને ભૂષણભૂત છે એવા અર્જુનના હસ્તનાખની કાંતિના અંકુરોએ કરી ધતુષ્પને પણ શોભા ઉત્પન્ન કરનારું એવું એકજ બાણ, અનેક બાણો સરખું ભાસવા લાગ્યું. તે સમયે બાણોને છોડીને જેની આંગળીઓ ઊર્ધ્વ થઈઓ છે એવો અર્જુનનો હાથ, સર્વ જગમાં એક ધતુર્ધારીરૂપ જ કીર્તિ-તેનોજ હસ્ત હોયના! એવો શોભત લાગ્યો. તે સમયે “તારાવિના બીજ કોઈના ધતુષ્પની પ્રત્યંચા આવડી લાંબી કહીં પણ નથી” એવી અર્જુને જેની સ્તુતિ કરેલીજ હોયના! એવી ગાન્ડીવધતુષ્પની, સ્તુતિએ કરી સંતોષ પામેલી પ્રત્યંચા-તે અર્જુનના પ્રકોષ્ટ (કાંડ)નેવિષે શબ્દ કરતી હવી. તે સમયે તે અર્જુન અને કર્ણ, સ્થિર રહેનારી બીજ મુદ્ધિને પણ ધારણ કરનારાજ હોયના! એવા ચિત્રનેવિષે ચિત્ર તરેલા પુરૂષો સરખા અને જઓનું ભાથામાંથી બાણોનું ગ્રહણ કરવું અને ધતુષ્પનેવિષે સંધાન કરવું એ કોઈએ પણ જોયું નથી; એવા તે બંને શોભતા હતા. તે સમયે સર્વ ભુવનોનેવિષે એક જ ધતુર્ધારીપાણ-તેની જ કીર્તિ-તેના કોળાહળજ જાણ હોયના; એવા તે અર્જુન અને કર્ણના ધતુષ્પની પ્રત્યંચાના શબ્દો-તેઓએ સંપૂર્ણ દિગ્મંડળ આક્રમણ કર્યું. તે સમયે “આ યુદ્ધનો સંરંભ અવલોકન કરી આ દિશાઓરૂપી સ્ત્રીઓ મૂચ્છીને ન પામે” એવું જાણીતજ જાણ હોયના! તેમ તે અર્જુન અને કર્ણ-એ બંને જણોએ પોતાના બાણોના સમુદાયે કરી સર્વ દિશાઓ આસપાસ આચ્છાદન કરીઓ. તે સમયે પ્રતિશત્રુએ કરેલા બાણોના શબ્દોને “ન”

સહ આપણુ તેના કરતાં બમણા રાખદને કરનારાં છેએ” એવાં પરસ્પર સ્પર્ધા કરનારાં તે બંનેયનાં બાણો, ગરવાઓની શીતિને પ્રગ્ધાત કરતાં હતાં. અર્થાત્, જે ગરવાઓ માત્ર લાગ્યા છતાં એકના આશાપ કરતાં બીજાનો બમણો આશાપ જેમ થાયછે; તેમ અર્જુનના બાણો કરતાં કણુના બાણોનો બમણો જખત્કાર રાખદ, અને તેના કરતાં પાંચ ફરી અર્જુનના બાણોનો બમણો જખત્કાર રાખદ થવા લાગ્યો; તે સમયે તે બંનેનું શંક એવું યુદ્ધકર્મ જોઈને આસરા-એના સમુદાયે પરસ્પરના મરતકતેવિષે નાખિશી પુપ્પમાળાઓને તે બંને વીરોના ધનુષ્યથી ઉત્પન્ન થએલા બાણોના મંડપે સહન કરીઓ નહીં; એટલે તે બંનેયના મસ્તકતેવિષે તે પુપ્પમાળાઓ ન પડવા દેતાં તે બાણમંડપે આકારાનેવિષે સ્તંભન કરીઓ. તે સમયે રથને કરી જએઓના દેહ નુવાઈ ગએલા છે એવા તે કણુર્જુન, જનેવિષે સ્પષ્ટ પ્રેમ છે એવી વીરશ્રીના કથાકાએ જાણે બેએલાજ હોયના! એવા અતિશય શોભવા લાગ્યા.

ત્યારપછી અતિશય જ બાણુપરાક્રમ, તેણે કરી જનો વિરતાર અતિ કુસહજ, એવી કણુના બાણોની પંક્તિ, સંપૂર્ણ આકારાને આચ્છાદન કરતી હતી. તે સમયે કણુના બાણોએ અર્જુનનો આચ્છાદન કરેલો રથનો આગ, રથ, સારથિ, ધન અને અર્જુનનો દેહ પાંચ કોઈએ અવલોકન કર્યો નહીં. તે સમયે કણુની તે, ધૂમ્રંગના સમુદાય સરખી જ બાણોની પંક્તિ-તેને સૂર્યના કિરણો સરખાં અર્જુનનાં બાણો, તત્કાળ દૂર કરતાં હતાં-તે સમયે અર્જુન, ધ્રુવજ પૂર્વક કણુના બાણોરૂપ પત્રસમુદાયને છેદન કરવા લાગ્યો છતાં કણુરૂપ વૃક્ષ, જેની છાંયા અત્યંત નારા પામીછે એવો થતો હવો. ત્યારપછી શિશિરજ્વલ (પાનખરજ્વલ) સંખંધી વાયુ સરખા કણુના બાણોનો વાયુ મંદ થયો છતાં; અને દક્ષિણવાયુ સરખો અર્જુનનો બાણુવાયુ વૃદ્ધિ પા-મવા લાગ્યો છતાં, કણુની આસપાસ રહેનારા કૌરવો, કુંદવૃક્ષ સરખાં જાસુમનસ્ એટલે પુષ્પર-હિત અથવા ખિન્ન ચિત્ત થતા હતા, અને અર્જુનની આસપાસ રહેનારા પાંડવો તે સંપર્કવૃક્ષ સરખા અત્યંત “વિકાસ” એટલે પ્રકૃતિપણુ અથવા પ્રકારાને પામતા હતા. ત્યારપછી અર્જુનના બાણોએ કરી ફવળ અંધતા સરખી દશાને પામનારો અંગભૂપતિ જ કણુ તે-જેનું મહા સમઘર્ષછે એવા પત્રગં નામના અસ્ત્રનો પ્રયોગ કરીને છોડતો હવો. ત્યારપછી તે અસ્ત્રથી વિષની લ્વાળાઓ સરખી જએઓની જીભાઓ ભયંકર છે એવા અને વિજળીના સમુદાયે ભૂપિત થએલો જ એવ તના સરખા શ્યામવર્ણ, એવા ઉત્પન્ન થએલા સર્પોએ, સર્વ દિશાઓ આચ્છાદન કરીઓ, તે સમયે સર્પોના નિમિત્તે કરીને સર્વ રાત્રિના અંધકારરૂપ તરંગો એકત્ર થઈ સૂર્યનો પરાભવ કરવા માટે જાણે પ્રાસ થવા હોયના! એવા તે સર્પો શોભવા લાગ્યા. એ પ્રકારે કરી સર્પરૂપ ગેધે તત્કાળ સૂર્યનું તેજ પ્રાશન કર્યું છતાં તે સર્પોના ક્રેણુનેવિષે રહેનારા

મણીઆ, ખદોત સરખા શોભતા હવા. એવો સ્વર્ગ અને ભૂમિનું આચ્છાદન કરનારો અવધન પ્રવૃત્ત થયો છતાં તે સમયે જનો નવીન ઉદયછે એવા ચંદ્રસરખા અર્જુનનો ઉદય શોભતો લાગ્યો. તે સમયે અર્જુનને આસપાસ ઉપદ્રવ કરવા માટે જાણીતું મન નિશ્ચય કરેલું અને યથેચ્છપણે મહાત્વરાએ સાક્ષાત્ પ્રાપ્ત થએલા આપત્તિરૂપ વીરોજ હોયના! એવા તે સમયે સંચાર કરવા લાગ્યા. તે સમયે ત્રૈલોક્યને અત્યંત લય ઉત્પન્ન કરનારા તે સર્પોને અવસોકન કરી શ્રીકૃષ્ણ, અર્જુનના ખંડુઓ જે ધર્મરાજાદિક પાંડવો-એઓના નાશની શંકાએ વ્યાકુળ થતા હતા.

ત્યારપછી તે પન્નગાસ્ત્રનો સંહાર કરવા માટે ગરૂડ જનો દેવતાછે એવા બાણને અર્જુન તત્કાળ ધનુષ્યનેવિષે સંધાન કરતો હવો. તે સમયે તે ભુલંગાંત્રેષ્ટો, દુષ્ટનીતિએ જાણીતી વૃત્તિ યુક્ત થએલી છે એવા દુષ્ટ પુરૂષના ઉદય સરખા કોઈ પણ નામરહિત ઠકાણે ગમન કરતા હતા. અર્થાત્ તે ભુલંગાંત્રેષ્ટો, અર્જુને ગરૂડાસ્ત્ર મૂક્યું છતાં ક્યાં જતા રહ્યા તેની પણ કોઈને ખબર પડી નહીં. ત્યારપછી કર્ણના ચિત્તનેવિષે પ્રવિષ્ટ થએલા અજ્ઞાનના સમુદાય સરખું કર્ણે છોડેલું અંધકારસમુદાયરૂપ શસ્ત્ર, સર્વ જગતને આચ્છાદન કરતું હતું. તે સમયે અર્જુને, સૂર્યોદયરૂપી શસ્ત્ર છોડીને તે સંપૂર્ણ અંધકારનો નાશ કર્યો. એવા સાક્ષાત્ વિજયરૂપ તે અર્જુનનેવિષે તે અંધકારરૂપ શસ્ત્ર લય પામ્યું છતાં, અને ઘટોત્કચના વધે કરી શક્તિ પણ નિકળી ગઈ છતાં કર્ણે “પાંડવોને સંપત્તિ પ્રાપ્ત થશે” એ ત્રણ વાતનો નિશ્ચય કરતો હવો. પછી મહાપરાક્રમી એવો કર્ણ અર્જુનથી પોતાના મૃત્યુનોજ નિશ્ચય કરી બાણોના સર્વ સામર્થ્યે કરી યુદ્ધ કરવા માટે આરંભ કરતો હવો. ત્યારપછી “આ ખંડે વીરોમાંથી કોનો આશ્રય મારે કરવો?” એવા સંદેહે યુક્ત થએલી જયલક્ષ્મીએ અવસોકન કરેલા તે કર્ણનો અને અર્જુનનો લયંકર સંગ્રામ થતો હવો. તે સમયે તે કર્ણાર્જુનનાં છૂટેલાં બાણોના સમુદાયથી લયે કરીને સર્વ દેવોએ આકાશથી દૂર પલાયન કર્યું, દિગ્ગજોએ દિશાઓનેવિષે દૂર પલાયન કર્યું અને ભૂચરોએ ભૂમિનેવિષે દૂર પલાયન કર્યું. તે સમયે લયે કરી અત્યંત બ્રમ પામેલા તે ખંડે સૈન્યનો, પ્રલયકાળનેવિષે અત્યંત ક્ષોભ પામેલો જે સમુદ્ર-તેના પાણીનો જે શાબ્દ-તેના સરખો લયંકર એવો મહા તુમુલ્લ શબ્દ ઉત્પન્ન થતો હવો. તે સમયે તે સેનાના કોળાહળે કરી પલાયન કરનારા બાહ્યીકદેશના અશ્વોએ, પોતાના ચરણે કરી પ્રહાર કરેલા અને તે અશ્વોના પલાયનસમયે, માર્ગનેવિષે તે રથોના ધ્વજોની ઊંચાઈ કરતાં નીચે રહેનારી જે વૃક્ષોની ડાળીઓ, તેણે કરી જાણીતી ધ્વજો ભગ્ન થએલાછે, એવા કેટલાક રથો, તે ઊપર બેસનારા રથિઓના મનોરથ સહુવર્તમાન ભગ્ન કર્યા. તે જોઈને અકસ્માત્ ભડકેલા કેટલાએક હાથીઓ, પોતાના ઉશ્કણે કરીને જાણીતી

પોતાની ઉપર જોડેલા મહાવતોને નાશ પમાડ્યા છે; એવા હોતા થકા તે સ્વસ્થળથી પચાયત કરવા લાગ્યા. તે સમયે કણું અને અર્જુન-એ બંનેના રથના ભડકલા અશ્વોને, શત્રુરાજ બંને શ્રીકૃષ્ણ-એ બંને, પોતાની સારથ્યકળાએ અને બળાટકારે ઉત્તમ પ્રકારે કરી તે યુદ્ધ-સ્થળનેવિષે સ્થિર કરતા હવા. ત્યારપછી સંપૂર્ણ સેના પચાયિત ધઈ છતાં તે વીરોમધ્યે કુંભાર એક હાથી અથવા શ્વેત અને યુદ્ધનેવિષે આસક્ત એવા તે કણું અને અર્જુન, અગસ્થનેવિષે યુદ્ધ કરવા માટે આસક્ત થએલા એવા એ હસ્તિઓ સરખા શોભતા હવા.

ત્યારપછી એવી રીતિએ તે યુદ્ધની ગણપડ ચાલી છતાં એટલામાં કણુંનો રથ, ચક્રના મધ્યભાગપર્યંત ઉતાવળેજ, જેમ અન્યાયનેવિષે ધર્મ ખૂટેછે તેમ પૃથ્વીનેવિષે નિમગ્ન થયો. તે સમયે સારથ્યકળાનેવિષે નિપુણ એવા શત્રુ પ્રેરણા કરેલા અશ્વો પણ, તે રથનો ઉદ્ધાર કરવા માટે, અજ્ઞાનનેવિષે નિમગ્ન થએલા વિવેકને જેમ દુષ્ટ બુદ્ધિ-પુરૂષ, ઉદ્ધાર કરવા માટે સમર્થ થતો નથી તેમ સમર્થ થયા નહીં. તે સમયે જેનું ચિત્ત ચિંતાએ વ્યાપ્ત થયું છે અને જનો મુખ મંદ્ર નિસ્તેજ થયો છે એવો પણ તે કણું, ગેવં કરી રથનો ઉદ્ધાર કરવા માટે પોતાના આહુબળનોજ આશ્રય કરતો હવો. ત્યારપછી તે રથનો ઉદ્ધાર કરવા માટે ઇચ્છા કરનારો તે કણું પ્રાંતે રથ ઉપરથી નીચે ઊતર્યો. અને તે સમયે અર્જુન, મહા ઊત્સાહપ્રત્યે આરોહણ કરતો હવો. અર્થાત્ મહા આનંદ પામતો હવો. ત્યારપછી જણે પ્રાણને વ્યાકૃષ્ણ કર્યા છે એવા બ્રાહ્મણના સમુદાયને વરસાવનારા અર્જુનપ્રત્યે કિંચિત્ દીનપણુ ધારણ કરનારી વાણીએ કણું, ભાષણ કરતો હવો.

કણું—હૈ અર્જુન, તું ક્ષત્રિયધર્મને ઉત્તમ પ્રકારે કરી જાણે છે; એ માટે તે ક્ષત્રિયધર્મને આયોગ્ય એવું આ સમયે મારા ઉપર બાણવૃટ્ટિ કરવાના કર્મને તું કરીશ નહીં. કારણ, સત્વ-શાસ્ત્રી પુરૂષ છે તેનો યુદ્ધ ન કરનારા પુરૂષનેવિષે પ્રહાર પડતો નથી. એવું છતાં હે વીર, જો આ ક્ષત્રિય ધર્મને તું પણ લોપ કરવાની ઇચ્છા કરેછે તો જોનો કોઈ રક્ષક નથી એવો આ ક્ષત્રિયધર્મ ક્યાં રહેશે! એ માટે એક મહાનૃપધર્મ તું મારી વાટ જો; અને ભૂમિમધ્યે નિમગ્ન થએલા આ મારા રથને જ્યાં સુધી હું ઉદ્ધાર કરું ત્યાં સુધી અત્યંત તીક્ષ્ણ બાણો મારા ઉપર છોડીશ નહીં. એ પ્રકારે કરી દીનપણુ ભાષણ કરનારા તે કણુપ્રત્યે મહાધિપતિ શત્રુરાજ એવું ભાષણ કરવા લાગ્યો.

શત્રુ—હૈ કણું, આ દીનવાણીએ કરી તે પોતાનું કૃણ સજ્જવું નથી શું! મહા બ્રાહ્મણ-વેદ પ્રાપ્ત થયો છતાં પણ, જે ક્ષત્રિ છે તે શત્રુના અગ્રભાગે તારા સરખાં દીન વચન કોણ ભાષણ કરશે! અર્થાત્ કોઈ કરનાર નથી. એ ઉપરથી એવું જાણે છે કે, જે દુર્યોધન કાયરનો વિરોધથી અને શિયાળના સરખા એવો જે તું તે તારેવિષે સિંહની સંભાવના કરી; તે દુર્યોધન

નિશ્ચયે કરી દુર્યોદ્ધિ છે. અથવા જે કારણ માટે તું શત્રુના અગ્રભાગે આવી દીનવાણી ખેડે
એ માટે તે માનતું કેવલ ધર એવો દુર્યોધન, તારો મિત્ર છે એવું હું માનતો નથી.

એવી શત્રુતા સરખી શત્રુરાજની વાણીએ કરી જેની શક્તિ ગણિત થઈ ગઈ છે એ
કર્ણપ્રત્યે હાસ્યે કરી જેના અધરોષે તેજ:પુંજ છે એવા કંસના શત્રુ શ્રીકૃષ્ણ ભાષણ કરતા હતા.

શ્રીકૃષ્ણ—હું શધેય, ધર્મનું સર્વસ્વ તારાવિના ખીજે કોણ જાણુ છે!! મને તો એવું લાગે
છે કે તારેવિષે સાંપ્રતકાળે ધર્મશાસ્ત્રનાં સર્વ રહસ્ય અત્યંત વૃદ્ધિ પામે છે!! પરંતુ તે ધર્મશાસ્ત્રનાં
સર્વ રહસ્ય અભિમન્યુના વધ સમયે તું વિસરી ગયો. કારણ, તે સમયે તે અભિમન્યુને તમે
જ્યોત્સ્ને મળી અધર્મે કરી વધ કર્યો. એ માટે ખળ પુરૂષ છે તે પોતાની વિપત્તિનેવિષે માત્ર
અત્યંત સર્વ ધર્મનું તત્ત્વ જાણનારા હોય છે; પરંતુ ખીજની આપત્તિનેવિષે તો ધર્મ એ અણ
કટલા છે એવું પણ જાણતા નથી. તે ધર્મને તે ખળ પુરૂષો જાળાંજળિ છોડે છે. અર્થાત્, સા
ધર્મનો ત્યાગ કરે છે, અને પોતાનું કાર્ય સાધે છે:

એ પ્રમાણે કિંચિત્ હાસ્યપૂર્વક શ્રીકૃષ્ણે, કર્ણની નિંદા કરી, અને પછી તે કર્ણની વાણીએ
યુદ્ધને માટે સ્તબ્ધ થયા સરખા જેના બાહુ છે એવા અર્જુનપ્રત્યે તે શ્રીકૃષ્ણ ભાષણ કરતા હતા.

શ્રીકૃષ્ણ—હું અર્જુન, હું અર્જુન, તું કર્ણના ઉપર બાણોને કેમ છોડતો નથી? તારા
પુત્ર અભિમન્યુનો દ્રોહ કરનારા આ કર્ણશત્રુએ કરેલી તારી જે સ્તુતિ-તે આરંભે કૃપાથી
છતાં આગળ તોપ ઉત્પન્ન કરનારી છે. આ કર્ણ ફરી રથ ઉપર આરૂઢ થયો છતાં અત્યંત ક્રો
ધ થશે. પછી યુદ્ધના અંતર્ભાગનેવિષે સંચાર કરનારા સિંહને કોણ પુરૂષ જીતશે? તે સિંહને
જીતવા માટે અશક્ય છે; તેમ રથારૂઢ થએલો કર્ણ જીતવા માટે અશક્ય થશે. એ માટે સાં
પ્રતકાળે એ કર્ણને પ્રહાર કરવો એ ક્ષત્રિયકુળને કાંઈ અયોગ્ય નથી, અને એથી કરી કાંઈ ધર્મનો
પણ લોપ થતો નથી. કારણ, પોતાના જ્યની ઈચ્છા ધારણ કરનારા પુરૂષે પોતાના પ્રાણ
શત્રુને તો તેની સંકટદશાનેવિષેજ મારવો.

એવી શ્રીકૃષ્ણની વાણીએ ધનુષ્ય ધારણ કરનારો અર્જુન, મહાત્મ્યમાં કર્ણના ઉપર
બાણ છોડીને તે કર્ણનું મસ્તક છેદન કરતો હવો. તે સમયે અત્યંત પ્રકાશ પામનારાં તે કર્ણનાં
મસ્તકનાં જે (શિવણ) કાનનાં ફુંગા, તેની કાંતિએ કરી ચુંદર એવું આકાશમાં ઊડનારું તે મસ્તક
પતિનું મસ્તક, આકાશમાં સંચાર કરનારા સૂર્યનું તેજસ એક સ્થળે ગોળો થયું કે શું! એ
રોમજ લાગ્યું. અને તે કર્ણનું કળંબ “મેં માટે મસ્તક મિત્ર જે દુર્યોધન-તેને માટે સમર્પણ
કરું અને મારા બંધુઓ જે પાંડવો-તેઓને માટે પૃથ્વી સમર્પણ કરી” એવી પ્રીતિએ કંઈ
જાણે હોવાના! તેમ તે નૃત્ય કરવા લાગ્યું. તે સમયે પાંડવોની સેનાપ્રત્યે આનંદરૂપી મંદ હસ

પામવા લાગ્યો, અને તત્કાળ કૌરવોરૂપી સૂર્યવિકાસિત કમળોત્ પત, સંકોચ પામવા લાગ્યું. તે સમયે એકમ થએલા પાંડવોના સૈન્યસંખ્યે હૃદયકોળાહળના તરંગોએ કૌરવોસંખ્યે સૈનિકોના આક્રંદરૂપ ક્રીટ વિશેષને પ્રારાત કર્યાં. તે સમયે આકાશનેવિષે ઊગરેલા કર્ણના મસ્તકને અવલોકન કરી રાહુએ જાણે અસ્ત થયો હોયના! એવો સૂર્ય, અસ્તામળના અરણ્યનેવિષે પ્રવેશ કરતો હવો. અર્થાત્ સૂર્યાસ્ત થયો: તે સમયે આકાશમાં સંચાર કરનારા કર્ણના મસ્તકથી એ કુંજો ભૂમિતળનેવિષે પતન પામ્યાં. તે સમયે સૂર્યથી ભૂમિતળનેવિષે, પ્રાપ્ત થએલું પ્રતિબિંબન હોયના! એવાં તે શ્વણકુંજોને ભીમસેન ગ્રહણ કરતો હવો.

એ પ્રકારે સૂર્ય સરખો કર્ણ પાશુ અસ્ત પામ્યો છતાં અત્યંત અંધકાર યુક્ત એવા કૌરવો-જ્યોત્સનાનું સરકમમંદ થઈ ગયું છે એવા હોતા થકા પોતાના નિવાસસ્થળનેવિષે ગમન કરતા હવા. અને જ્યોત્સના મુખચંદ્ર અત્યંત હિદય પામ્યો છે અને જ્યોત્સના ચરણ, સંચાર કરવા માટે ચતુર છે એવા પાંડવો ચથેચ્છપણે પોતાના નિવાસસ્થાનનેવિષે ગમન કરતા હવા.

ત્યારપછી તે અવસાનેવિષે તે ભીમસેન લીધેલા કુંજોએ કુંતીના ચરણદ્વયનું પૂજન કરી કર્ણના વધ કરી સંતુષ્ઠ થએલા તે પાંડવો, કુંતીમાતાને પ્રણામ કરતા હવા. તે સમયે તે કુંતી નિઃસંદેહ-પણે તે કુંજો પોતાનાં છે એવું જાણીને અકસ્માત્ વારંવાર હિચ્ચુ કરતાં પાશુ અતિ-હિચ્ચુ એવાં દુઃખાશ્રુનાં બિંદુઓને વરસાવતી હતી. તે સમયે તે કુંતીપ્રત્યે ધર્મરાજ આવી રીતે ભાષણ કરતાં હવા. હે માતા, આ આનંદરૂપ પર્વનેવિષે અકાળેજ તને શોક કરી આ કુની અને કોણ વ્યાકુળતા પ્રાપ્ત થઈ છે? આજ અર્જુનરૂપી અગસ્ત્યવૃષ્ટિએ કર્ણરૂપી મહાસમુદ્રનો ઘુટકો કરચો છતાં હે દેવી, તારા પુત્રોએ નિશ્ચય કરી રાત્રુઓએ આક્રમણ કરેલા ક્ષીપનો જયજ કર્યો છે, એવું છતાં તું અકસ્માત્ પ્રાપ્ત થનારી દુઃખચૂચક અશ્રુઓની વૃષ્ટિએ અમારા મુખ કમળોની વિકાશ મામેલી શોભાને કાં વાટ લોપ કરે છે?

એવું યુધિષ્ઠિરનું વચન શ્રવણ કરી કુંતી ક્રોધે કરી ગદ્ગદાકાર એવું પોતાના પુત્રો પ્રત્યે ભાષણ કરવા લાગી કે હે વત્સો, સાંપ્રતકાળે મંદલાંજયણી એવી હું તમને શું કહું વાટે? એ કર્ણ, પાંડુરાજના તેજનો પ્રથમ અંકુર, અર્થાત્ પાંડુરાજનો પ્રથમપુત્ર હોઈને તમારો સહોદર ખંધુ અને પરાક્રમરૂપ પાણીનો સમુદ્ર એવો હતો: પરંતુ કોઈએક કારણને માટે એ કર્ણ જન્મતાંજ એ તેના કાનનેવિષે આ કુંજો ધાલીને આ કુંજોએ કરીજ એનું રક્ત ધાય એવી વ્યવસ્થા કરી તત્કાળ એનો પરિત્યાગ કર્યો.

એવું કુંતીનું ભાષણ શ્રવણ કરી “હે માતા, જે કારણે એ પુત્રનો તે ત્યાગ કર્યો તે કારણ શું હતું વાટે? એવું, જ્યોત્સના ચિત્ત આશ્ચર્ય યુક્ત છે એવા પાંડવોએ પૂછ્યું છતાં તે સમયે સ્ત્રી

સ્વભાવે કરી લજ્જાનયમાન થઈ કુંતી કાંઈપણ ઉત્તર દીધા વિના સ્તબ્ધ રહી છતાં નાનપણે જન્મ ત્યાગ કરવાનું સંપૂર્ણ વૃત્તાંત શ્રીકૃષ્ણ, પાંડવોના કાનનેવિષે કથન કરતા હતા.

ત્યાપછી પોતાના બંધુના નાશો કરી જન્મોત્તર અત્યંત ખેદ સ્ફુરણ પામ્યો છે; એવા પંથે કરી કૃષ્ણપ્રત્યે ભાષણ કરવા લાગ્યા કે, “હું કૃષ્ણ, કર્ણનું પૂર્વ વૃત્તાંત તમને જો આ મામલો જો તો આ કાળપર્યંત તમોજી અમને કાં કહ્યું નહીં વાંટું? અને તમે આ ભાતહત્યા અમારી ખે શા માટે કરાવી? હવે અમારા આ પાતકની શુદ્ધિ ક્યાં થશે?

એવું ભાષણ કરી પોતાના બંધુની હત્યાએ કરી જન્મોનાં ચિત્ત દુઃખિત થયાં છે એવું તે પાંડવોપ્રત્યે શ્રીકૃષ્ણ, ભૂકૃષ્ણના આલસ કરી સ્પષ્ટ એવું ભાષણ કરતા હતા.

શ્રીકૃષ્ણ—હું પાંડવો, તમે પાતકરહિત એવા આ કાર્યનેવિષે વ્યર્થ દુઃખ શા માટે ખામે છો વાંટું? બાહુપરાક્રમી વીરોનો, પોતાને મારનારો તે શત્રુ હો, કિંવા મિત્ર હો કિંવા બંધુ વિષે ગમે તે હો તોપણ તેનો વધ કરવો; એવો ધર્મ છે. અને આ યુદ્ધ થવા પહેલાં તમારા દૂત ત્યજે માટે હસ્તિનાપુરનેવિષે ગએલો જ હું—તેણે એકાંત સ્થળે કર્ણપ્રત્યે કાંઈક વૃત્તાંત કહીને નાના પ્રકારે કરી ભાષણ કર્યું. તે એવું કે “હું કર્ણ, સાંપ્રતકાળે તારે તારા મહોદર જ પાંડવો-તેઓની સંગત કરવી યોગ્ય છે. તે પાંડવોના શત્રુ જ આ કૌરવો—તે સેવન કરવા માટે તમે યોગ્ય નથી.” એવાં મારાં વચન સાંભળી તે કર્ણ મારીપ્રત્યે ભાષણ કરવા લાગ્યો કે “હું હું તે દુર્યોધનને જોડવા માટે હું યોગ્ય નથી. કારણ, જે દુર્યોધન મને મહોદો અધિકાર આપી કર્ણ કર્ણ એવી સર્વ ઢકાણે પ્રખ્યાતિને પમાડેલો છે. એવું છતાં જ પુરૂષ પોતાના સ્નેહયુક્ત મિત્રને તેનો આપત્તિકાળ પાસે આવ્યો છતાં તેને છોડે છે તે પુરૂષને સાધુપુરૂષો, મહોદો લોકોમાં સ્વચ્છ પણ મોટાપણુ આપતા નથી. અર્થાત્ તે પુરૂષ સર્વમધ્યે નીચપણુ પામે છે; ગ્રહણ સમયે પોતાના કિરણોનો પણ ત્યાગ કરનારા સૂર્યનું, વિદ્વાનપુરૂષો દ્રવણ શ્રેષ્ઠપણુજ વર્ણન કરે છે એટલુંજ નહીં પણ તેનું મિત્ર એ નામ ગ્રહણવ્યતિરેક સમયનેવિષે પણ નિરંતર વર્ણન કરે છે. એ કારણ માટે આ દુર્યોધનના કાર્યસાદ્ હું પ્રાણનો પણ નિશ્ચયે કરી ત્યાગ કરવા માટે યોગ્ય છું; પરંતુ તમને એવું કહું છું કે મારા બંધુઓ જે ધર્માદિક પાંડવો—તેઓમાં અઽર્જુનવિના બીજા કોઈનો પણ હું વધ કરનાર નથી” એવો અઽર્જુનનેવિષે વેરપણું ધારણ કરનાર તે કર્ણનો એવો નિશ્ચય જાણી મેં તમને કહેવા માટે યોગ્ય એવું પણ આ વૃત્તાંત કથન કર્યું નહીં. કારણ, આ વૃત્તાંત અઽર્જુનને માત્રમ પડ્યું છતાં બંધુના સ્નેહ કરી વિચ્છેદનના પામેલો આ અઽર્જુન, જે કર્ણ મારનો હોતનો અઽર્જુન મરણ પામ્યો છતાં તમારું શું કદયાણુ થાત? એ માટેજ મેં તે વૃત્તાંત તમને કહું નહીં. એવી સાંભળાણિ જે શ્રીકૃષ્ણ—તમની વાણી સાંભળીને દુઃખાશ્રુએ કરી જન્મોત્તર

નેત્રો પરિપૂર્ણ થયાં છે. એવાં તે પાંડવો, કણ્વીની સંપૂર્ણ ઉત્તરક્રિયા કરતા હતા. તે સમયે જ્યોત્સનો
ચોકસમુદાય યોગેક શાંત થયો છે; એવા પાંડવો, યોગેક વિશ્રામ લેતા હતા, એટલામાં મંહાકાં-
તિના સમુદાય કરી જ્યોત્સ સગીસંખ્યા અંધકાર દૂર કર્યો છે એવા, છત્રસરખાં વિસ્તારયુક્ત
એવાં દણિમંડળોએ લૂપિત થએલા અને દિવ્યમૂર્તિ ધારણ કરનારા એવા પોતાના અગ્રભાગને
વિષ પ્રાપ્ત થએલા કેટલાક નાગકુમારદેવોને તે પાંડવો, અવગ્રોકન કરતા હતા; ત્યારપછી જ્યોત્સ
પોતાના હસ્તો જોડ્યા છે એવા તે નાગકુમારદેવોએ પંખાંજો કરી ભૂમિતળનેવિષે વંદન કરી
ધર્મશબ્દની પ્રાર્થના કરીકે “હુ દેવ, પૂર્વે દિવ્ય એવા નાગેદની સરોવરનેવિષે રહુનારા જ અમો,
તમણે તમારું બંધન કરી જીવતા એવા તમને નાગેદની પાસે લઈ ગયા હતા; તે નાગકુમારનાદેવો
અમો છેએ. તે સમયે ઈંદના આજ્ઞાધારક દેવે તમારું વૃત્તાંત નાગેદને જણાવ્યું છતાં તે નાગેદ
તમોને બંધનથી મુક્ત કર્યા; અને ક્રોધે કરી અમોને તે નાગેદ પોતાના દ્વારનેવિષે પ્રવેશ કર-
વાનો નિરોધ કર્યો; તે સમયે તમારા કહેવાથી “યુદ્ધનેવિષે કણ્વીનો પરાજય કરનારા અર્જુનની
એઓ સહાયતા કરશે ત્યારપછી એઓએ મારા દ્વારનેવિષે પ્રવેશ કરવો.” એવી નાગેદની આજ્ઞા
પ્રમાણે પ્રવૃત્તકાળે કણ્વીના રથના ચક્રદ્વયને પૃથ્વીતળનેવિષે નિમગ્ન કરનારા એવા અમોએ, અર્જુનની
કણ્વીને માટે સહાયતા કરી. હવે તમે સવારે પ્રાતઃકાળે નિઃસંશયપણે પરિવાર સહુવર્તમાન દુર્યો-
ધનને યુદ્ધનેવિષે મારીને યુદ્ધરૂપ સમુદ્ધતા પરતીરને પામનારા થશો. એ માટે હવે અમોને
આજ્ઞા કરો જોઈએ આ અમૃતરસતુલ્ય તમારો જ જ્યાનંદ, તે રૂપ ભેટ ગ્રહણ કરી અમે નાગ-
શબ્દત્વે જઈ તમને અવગ્રોકન કરીએ.” એવું તે નાગદેવોનું ભાષણ શ્રવણ કરી તે નાગદેવોની
સત્કારક્રિયા જામણે યથાયોગ્ય કરી છે એવા ધર્મશબ્દ; ભીમસેનાદિકોએ આદરપૂર્વક અવગ્રોકન
કરેલા તે નાગદેવોને પોતાના સ્થળનેવિષે ગમન કરવા માટે સંયોધનપૂર્વક આજ્ઞા દેતા હતા.

અહીંયાં દુર્યોધન, યુદ્ધ સમુદ્ધનેવિષે નાવિક એવા કણ્વીનો શોક કરતો થકો પોતાના શિ-
શિર મધ્યે આવીને પદગતેવિષે અધોમુખ થઈને પતન પામતો હતો. તે સમયે વીંછી સરખો,
કિંવા મૂંછેત સરખો, કિંવા ગતપ્રાણ સરખો તે દુર્યોધન, કાંઈ ન જોતો હતો, કાંઈ ન સાંભળતો
હયો અને કાંઈપણ ન જાણતો હતો. તે સમયે એવી રીતે શોક તે દુર્યોધનને ગળી નાખ્યો
છતાં તેની સંપૂર્ણ સેના પામુ અત્યંત શોકમય થતી હતી. કારણ, સૂર્ય છે તે, અંધકારે વ્યાપ્ત
થઈ ગયો છતાં સર્વે પૃથ્વી અંધકારમય થતી નથી શું? ત્યારપછી તે દુર્યોધન શ્વાસોશ્વાસે કરી
વિકળ થએલો અને જેનાં નેત્રો મિચ્છાઈ ગએલાં છે એવો હોતો થકો કાણુમાત્ર મૂચ્છા પામતો
હતો, કાણુમાત્ર પોતાના વક્ત્રસ્થળના તાડને કરી ઊંચસ્વરે મુક્તકંઠ હોતો થકો રંધન કરતો હતો,
હા કણ્વી!! હા કણ્વી!! એવી રીતે કણ્વીનું નામ લઈ કાણુમાત્ર વિકાપ કરતો હતો, અને કાણુમાત્ર

અંદર ધારણ કરેછે. બીજા દિવસે એટલે યુદ્ધરંગના અદારને દિવસે અથવા યુદ્ધના ઉજા દિવસે પ્રાતઃકાળે કૃતવર્મા, કૃપાચાર્ય, અશ્વત્થામા અને શકુનિ મામા ઇત્યાદિકોની સેનાએ યુદ્ધત યજ્ઞેના એવા તે શક્યશક્તિને આગળ કરી કાંચે રણભૂમિપ્રત્યે પ્રાપ્ત થતા હવા.

અહિંમાં ધર્મરાજ પાણુ, શક્યતુલ્ય તે શક્યને કિન્મૂલન કરી પોતાના જ્યને નિરોગી કરવા માટે પોતાના અંધુઓ સહુવર્તમાન તે કુરુક્ષેત્રભૂમિપ્રત્યે યુદ્ધ કરવાસાગ્ર પ્રાપ્ત થતો હવો. ત્યાર-પછી બાણોએ કરી છેદન થનારાં એવાં જે મુલશોનાં કંઠ સંબંધી અસ્થિઓ-તેઓનો જે ટંકાર શબ્દ-તેજ જેનેવિષે મૃદંગ અથવા હોલનો ધ્વનિ છે એવો, અને કર્ણધોના તાન્ડ્યનૃત્યે કરી અ-ત્યંત લયંકર એવો યુદ્ધનો ઉત્સાહ થતો હવો. તે યુદ્ધનેવિષે કૃત્યાએક વીરોનાં બાણો, શત્રુઓના રક્તરૂપ મંદને, તે શત્રુઓના પ્રાણરૂપ વપદંકા એટલે ક્ષેત્રેન્નત સહુવર્તમાન પ્રાશન કરી મદોન્મત બળિ થયાં હોયના! તેમ ભૂમિતજનેવિષે અહીંતહીં લડયધીયાં ખાવા લાભ્યાં. તે સમયે “નારા-વંત એવા આ પ્રાણે મેં કલેપપર્ધન રહેનારા ધરાને વચ્ચાતો કીધો.” એવી પ્રીતિએજ બળિ હો-યના! તેમ કોઇએક વીરપુરૂષનું કર્ણ્ય ઉદ્ધતપણે નૃત્ય કરતું હવું. તે સમયે વગુંમમાન એટલે વૃદ્ધ પામનાર અથવા યુદ્ધના આવેશયુક્ત એવા જે વૃદ્ધાગ એટલે પુત્રાગવૃક્ષ અથવા પુરૂષદ્રેષ્ટ અને સ્તંત્રાન એટલે કલેપવૃક્ષ અથવા તે પુરૂષદ્રેષ્ટનો વંશ-તેનો જે રસ એટલે મિત્રાદિક રસ અથવા શરીરમાંનું રક્તમાંસાદિક-તેઓને પ્રાશન કરનારાં અને જેઓના પંખોનો કૂતકાર વિકાસ પામેછે એવાં બાણો, તે યુદ્ધભૂમિનેવિષે કીધ કરતાં હવાં. તે સમયે નવીન તાપે કરી ખડ્ગના પર્વતથી ઓગળીને વહેનારા જે ઝરા, તેના ઉદ્ધકસરખા બાણ પ્રહારે કરી અંગમાંથી નીકળનારા જે રક્તના ઝરા-તેણે કરી કૃત્યાએક રાજઓ શોભતા હવા. તે સમયે જેણે યુદ્ધનેવિષે શત્રુ-ઓનાં સમુદાયને પલાયન કરાવ્યું છે એવો નકુલ એટલે માદ્રિપુત્ર અથવા નોળીઓ-તે અનેક શત્રુઓરૂપ સર્પાનો ગ્રાસ કરતો હવો. તે સમયે તે નદ્રુળનાં શિલીમુલ એટલે બાણ અથવા જ્રમર-તે શત્રુઓનાં હૃદયમધ્યે પ્રવેશ કરતાં થકાં તત્કાળ શત્રુઓનાં મુખકમળોને સંકોચિત કરતાં હતાં; એ આશ્ચર્ય!! અર્થાત્ કમળમાં પ્રવેશ કરનારા જે જ્રમર-તે તે કમળોને સંકોચિત કરતા નથી; પણ નદ્રુળનાં બાણો, શત્રુઓના હૃદયરૂપ કમળમાં પ્રવેશ કરતાં થકાં તેઓના મુ-ખકમળને સંકોચિત કરતાં હતાં; તે સમયે નદ્રુળનાં બાણો શત્રુઓએ, જેમ સિંહના નખપાતને હસ્તિઓ સહન કરતા નથી તેમ સહન કર્યાં નહીં. એ પ્રકારે જેનો તીવ્ર પાતછે, એવા નદ્રુ-ળના બાણસમુદાયે કરી વ્યાઘ્રળ કરેલા એવા પોતાના સૈન્યને અવલોકન કરી મદ્દાધિપતિ શક્ય રાજ, કોધના આવેશ કરી નદ્રુળના અંગગીપર ધસતો હવો. તે સમયે મર્યાદાનું ઓક્ષંધન કરનારા સમુદ્ધના તરંગો જેમ નદીને પરાંશુમ્પ કરેછે તેમ મર્યાદાનું ઓક્ષંધન કરનારા તે શક્યનાં

ખાણોએ પાંડવોની સેના પરાંડમુખ કરી. ત્યારપછી જેનું નિવારણ કરનાર કોઈ નથી એને મદ્દાધિપતિ શલ્યરાજ, પાંડવોની સેનાના વ્યૂહને નાશ કરવા લાગ્યો છતાં ભૂકુટિના ચાકને કારણે જમતું મુખ ભયંકર છે એવા શ્રીકૃષ્ણ, અન્નતરાત્રુ ધર્મરાજપ્રત્યે ભાષણ કરતા હતા.

શ્રીકૃષ્ણ—હું યુધિષ્ઠિર, તને સંપૂર્ણ લોકો યુધિષ્ઠિર એટલે યુદ્ધનેવિષે સ્થિર રહેનારો એવું જ કહે છે તે યોગ્ય છે. કારણ શત્રુએ આવી રીતે પ્રહાર કરેલા પોતાના સૈન્યને ઉપેક્ષા કરે છે. અર્થાત્, યુદ્ધનેવિષે શત્રુઓનો પરાભવ ન કરતાં કેવળ યુદ્ધ ચમત્કાર ભેતો સ્થિર રહે છે; એ ઠીક નહીં. કારણ, ધર્માદિકની સ્થિતિને માટે જ સ્થિરપણુ ધારણ કરવું, તે સ્થિરપણુ પુરૂષને શ્રેષ્ઠપણુ આપે છે; પરંતુ સામે શત્રુ પ્રાપ્ત થયો છતાં ધનુષ્યનું ચપળપણુ અને તેને મુગ્ધાપણ એટલે પ્રત્યંચા ચઢાવવી એજ ગુણ, વીરપુરૂષને મહોદાપણુ આપે છે. વળી હસ્તિઓના સમુદાયને રક્ષક જે ગર્જેદ, તેના દેખતાં બીજા કોઈ ગર્જ ત્યાં આવીને તે હસ્તિઓના સમુદાયને નાશ કરવા લાગ્યો છતાં મહા ક્રોધેકરી તે ગર્જેદ પણ પોતાના શત્રુનો પરાભવ કરે છે; અને તાહરા સૈન્યને તો તારા દેખતાં શત્રુઓ ચૂર્ણ કરે છે, એ તને કેવળ લજ્જા પ્રાપ્ત થતી નથી શી? અને આવી રીતે યુદ્ધનેવિષે સ્તબ્ધ રહેનારો તું, પૂર્વે સુદેષણાની પાસે “તમારા પુત્રને શત્રુના ઉદરથી હું આકર્ષણ કરીશ,” એવી ઉચ્ચારેલી પોતાની વાણીને શી રીતે સત્ય કરશે? અને આ સમયે આ શલ્ય, તારી સેનાનો નાશ કરે છે માટે તે અપરાધી પણ છે, એવું જાણતો છતાં અને તેની સાથે યુદ્ધ કરવા માટે ઉત્સુક છતાં પણ આ અર્જુન, તું યુદ્ધનેવિષે શલ્યનો વધ કરશે એવું સ્મરણ કરતો થકો ખાણપંકિતને છોડતો નથી. એ માટે હું યુધિષ્ઠિર, ઉતાવળે આ તારું સ્થિરપણુ દૂર કરીને તું શૂરપણાનો સ્વીકાર કર; અને આ શલ્યરાજને ખળાત્કારે ચમત્કાર દાસપણાને પમાડ.

એવી શ્રીકૃષ્ણનના વચનરૂપી ટંકે કરીને જેનું ચિત્ત કોરાયલું છે એવો ધર્મરાજ, તે સમયે મધ્યાન્હકાળપર્યંત શલ્યનો વધ કરવા માટે પ્રતિજ્ઞા કરતો હતો. અને ત્યારપછી શત્રુયુદ્ધના તરંગોને ધારણ કરનારા શલ્યરૂપ પ્રવાહને ધર્મરાજ, પોતાના બહુ સામર્થ્ય કરી, નમેદાના પ્રવાહને સહસ્રાર્જુન જેમ નિરોધ કરતો હતો તેમ નિરોધન કરવા લાગ્યો. ત્યારપછી છૂટનારાં જી ખાણો, તેના યોગે કરી જનેવિષે દેવોનો નિયમ પણ નાશ પામ્યો છે, અર્થાત્, તે છૂટનારાં ખાણોના ભયે કરી દેવોએ પણ પોતાનાં વિમાન દૂર લીધાં: એવો અને ભયથી ઉત્પન્ન થનારો જે કળકળાટ શબ્દ—તેની પ્રખ્યાતિને કરનારો એવો ધર્મરાજનો અને શલ્ય રાજનો સંવાદ થતો હતો. તે સમયે સર્વ જગતો સંહાર કરનારાં એવાં કાલિકાદેવીનાં કટાક્ષો જોયા! એવું તે યોનેના તીક્ષ્ણખાણોના સમુદાયે તત્કાળ સંપૂર્ણ આકાશ વ્યાપ્ત કર્યું. ત્યારપછી સ્વી એવો તે મદ્દાધિપતિ શલ્યરાજ, એક દણમાત્ર ચાતૂર્ય કરી છોટાં ખાણોએ સ્થપાવેલ ધર્મરાજને

આચાર્યન કરતો હવો. ત્યારપછી રાજ્યના ખાણરૂપ અંધકારને છેદન કરનારો ધર્મરાજ, અ-
 તુલ્ય મૂર્ચા પામતો હવો. તે સમયે પ્રાતઃકાળને વિષે મૂર્ચના પ્રકાશ કરી જેમ અંધકારનો
 નાશ થાય છે; તેમ રાજ્યના ખાણરૂપ કરી ધર્મરાજના ખાણનો નાશ થયો છતાં, અને પાંડ-
 વોની સેનાને છતાં માટે સંપૂર્ણ કૌરવોસંબંધી રાજાઓ દોડવા લાગ્યા છતાં તે સમયે વિપ-
 ત્તિનો સમુદાય જેમ કિપલોગે કરી સમાપ્તિ પમાડાય છે; તેમ પાંડવપક્ષી અર્જુનાદિક વીરોએ,
 સેનાનો નાશ કરનારા તે કૌરવોસંબંધી વીરો મંથન કર્યા. તે સમયે મધ્યાનહકાળ પર્થત
 સૂર્ય-તે યુદ્ધના દિસાહને અવલોકન કરી તે સમયે આકાશને વિષે મંદમંદ સંચાર કરનારો
 દીસવા લાગ્યો. તે સમયે ધર્મરાજ મૂર્ચાથી સાવધ થઈને, મહાયતને કરી યુદ્ધ કરનારો અને
 ખાણરૂપ કરી જ્યપણ પામનારો એવો જે રાજ્યરાજ-તેને તે ધર્મરાજ, અમોઘ શક્તિના યોગે
 પ્રહાર કરી હણતો હવો. તે સમયે ક્રોધે કરી અંધપણ પામનારો અને સર્પો મધ્યે શ્રેષ્ઠ સર્પજ
 હોયનાં! એવો મહાપણી જે ભીમસેન-તેણે પણ તે યુદ્ધને વિષે ઘણા કૌરવોનો સંહાર કર્યો. તે
 સમયે કિંદ્ય પામનારો જે અર્જુનનો પ્રતાપ-તેણે કરી પ્રાતઃકાળના મૂર્ચ સરખીઓજ આરકત-
 વર્ણુ વાળીઓ હોયનાં! એવીઓ હસ્તિઓના ગંડરથળથી વહેનારી રક્તની નદીઓ અર્જુને
 આસપાસ પ્રવૃત્ત કરીઓ. તે સમયે ક્રોધએક ઠકાણે વીરપુરુષોના તૂટી પડેલા હસ્તોએ કરી,
 ક્રોધએક ઠકાણે વીરપુરુષોના તૂટી પડેલા ચરણોએ કરી, તેમજ કોઈ કોઈ ઠકાણે વીરપુરુષોના
 અંગોના તૂટી પડેલા બીજા અવયવોએ કરી, અને કોઈ કોઈ ઠકાણે તૂટી પડેલાં વીરપુરુષોનાં
 મસ્તકોએ કરી અતિશય વ્યાસ થઈ ગયેલી એવી તે રણભૂમિ, જાણે સૃષ્ટિકર્તા ધણદેવની
 કર્મરાજાજ હોયનાં! એવી થતી હતી. તે સમયે શત્રુઓએ સંહાર કરેલા કંટલાએક વીર-
 પુરુષો-તે યુદ્ધભોમિને વિષે ઘણા વખત સુધી ઘાસોઘાસ અને હુંકાર રાખેનો ઉચ્ચાર કરતા
 હવો; તેણે કરી તે બર્ચકંર રણભોમિને વિષે પ્રવેશ કરનારો જે યમ, તે પણ ત્યાં પ્રવેશ કરતાં બંધ
 પામશે કે શું? એવું ભાસવા લાગ્યું. તે સમયે શત્રુઓના પ્રહારે કરી જેઓને મૂર્ચા પ્રાપ્ત થઈ
 છે; એવાં કંટલાએક વીરપુરુષોને પાણીએ સિંચન કરી તેઓને કરી યુદ્ધની કીડ કરવા માટે સિદ્ધ
 કરનારો, તુષાએ કરી જેઓનાં તાલુસ્થાન રોપણ પામેલાં છે એવાં કંટલાએક ધાયત થઈ પડેલા
 વીરોને પાંખો પાનાર, પિત્તાદિકનાં વિકારે કરી ભમરી ખાઈ પૃથ્વોગે પર પડનારાં કંટલાએક વીરપુ-
 રુષોને રેશ્મી અને દાસો પ્રમુખના સમર્પણે કરી દુષ્ટ રહિત કરનાર, અને યુદ્ધથી પરાંક્રમ્ય,
 થનારાં કંટલાએક સુભદોને કિપહાસ કરીને કરી યુદ્ધને વિષે સંમુખ કરનાર એવો નિર્ભય અને
 મનુર જે વીરગ્રીઓનો સમુદાય તે, તે યુદ્ધભોમિને વિષે ભ્રમણ કરતો હવો.

અર્જુનાં રાજ્યરાજ મગજ પામ્યા પછી અવશેષ રહેલા સંપૂર્ણ રાજાઓ સહવર્તમાન અને

ખાણોએ પાંડવોની સેના પરાંક્રમુખ કરી. ત્યારપછી જેનું નિવારણ કરનાર કોઈ નથી મદ્રાધિપતિ શલ્યરાજ, પાંડવોની સેનાના વ્યૂહને નાશ કરવા લાગ્યો છતાં ભૂકુટિના જેમનું મુખ ભયંકર છે એવા શ્રીકૃષ્ણ, અન્નતરાત્રુ ધર્મરાજપ્રત્યે ભાષણ કરતા હતા.

શ્રીકૃષ્ણ—હું યુધિષ્ઠિર, તને સંપૂર્ણ લોકો યુધિષ્ઠિર એટલે યુદ્ધનેવિષે સિધ્ધ એવું જ કહે છે તે યોગ્ય છે. કારણ શત્રુએ આવી રીતિએ પ્રહાર કરેલા પોતાના સૈન્ય ઉપેક્ષા કરે છે. અર્થાત્, યુદ્ધનેવિષે શત્રુઓનો પરાભવ ન કરતાં કેવળ યુદ્ધ ચમત્કાર રહે છે: એ ઠીક નહીં. કારણ, ધર્માદિકની સ્થિતિને માટે જ સ્થિરપણુ ધારણ કરવું, તે પુરૂષને શ્રેષ્ઠપણુ આપે છે; પરંતુ સામે શત્રુ પ્રાપ્ત થયો છતાં ધનુષ્યનું ચપળપણુ અને તેને પળ એટલે પ્રત્યંચા ચઢાવવી એજ ગુણ, વીરપુરૂષને મહોદાપણુ આપે છે. વળી સમુદાયનો રક્ષક જે ગર્જેદ્ર, તેના દેખતાં બીજે કોઈ ગજ ત્યાં આવીને તે હસ્તિએના દાયને નાશ કરવા લાગ્યો છતાં મહા ક્રોધેકરી તે ગર્જેદ્ર પણ પોતાના શત્રુનો પરાભવ તાહુરા સૈન્યને તો તારા દેખતાં શત્રુઓ ચૂર્ણ કરે છે, એ તને કેવળ લજ્જા પ્રાપ્ત થતી નથી અને આવી રીતિએ યુદ્ધનેવિષે સ્તબ્ધ રહેનારો તું, પૂર્વે સુદેષણાની પાસે “તમારા પુત્રને ઉદ્ધરથી હું આકર્ષણ કરીશ,” એવી ઉચ્ચારેલી પોતાની વાણીને શી રીતે સત્ય કરશે? સમયે આ શલ્ય, તારી સેનાનો નાશ કરે છે માટે તે અપરાધી પણ છે, એવું જાણતો જાતે તેની સાથે યુદ્ધ કરવા માટે ઉત્સુક છતાં પણ આ અર્જુન, તું યુદ્ધનેવિષે શલ્યનો વધ કરીને સ્મરણ કરતો થકો ખાણપંકિતને છોડતો નથી. એ માટે હું યુધિષ્ઠિર, ઉતાવળે આ તારું સિંહાસન દૂર કરીને તું શૂરપણાનો સ્વીકાર કર; અને આ શલ્યરાજને બળાત્કારે ચમના દાસપણને વધારે.

એવી શ્રીકૃષ્ણનના વચનરૂપી ટંકે કરીને જેનું ચિત્ત કોરાયલું છે એવો ધર્મરાજ, તે સર્વે મધ્યાનહકાળપર્યંત શલ્યનો વધ કરવા માટે પ્રતિજ્ઞા કરતો હતો. અને ત્યારપછી શત્રુઓના તરંગોને ધારણ કરનારા શલ્યરૂપ પ્રવાહને ધર્મરાજ, પોતાના બહુ સામર્થ્યે કરી, નર્મદાના પ્રવાહને સહુસાહુર્તન જેમ નિરોધ કરતો હતો તેમ નિરોધન કરવા લાગ્યો. ત્યારપછી છૂનામાં જ ખાણો, તેના યોગે કરી જેનેવિષે દેવોનો નિયમ પણ નાશ પામ્યો છે, અર્થાત્, તે પુરુષને ખાણોના લયે કરી દેવોએ પણ પોતાનાં વિમાન દૂર લીધાં: એવો અને ભયથી ઉત્પન્ન થતાં જ કળકળાટ શબ્દ-તેની પ્રખ્યાતિને કરનારો એવો ધર્મરાજનો અને શલ્ય રાજનો સંગ્રામ થતો હતો. તે સમયે સર્વ જાનો સંહાર કરનારાં એવાં કાલિકાદેવીનાં કટાક્ષોજ હોયનાં એવે તે બંનેના તીક્ષ્ણખાણોના સમુદાયે તતકાળ સંપૂર્ણ આકાશ વ્યાપ્ત કર્યું. ત્યારપછી તે એવો તે મદ્રાધિપતિ શલ્યરાજ, એક લાણમાન ચાતુર્યે કરી છોડ્યાં ખાણોએ રચસદિત ધર્મરાજને.

કૃપાચાર્ય, કૃતવર્મા અને અદત્યામા એ ત્રણે, ચક્રવાકપક્ષી સૂચને ન જોતાં જેમ ભયગીન
 થાયછે, તેમ દુર્યોધનને કોઈપણ દેહાણે યુદ્ધમાં ન જોયો એમણે તેઓ ભયે કરી વ્યાકૂળપણુ ધારણુ
 કરનારા અને ક્રાંતિરહિત જેઓની મુખથી છે એવા હોતા થકા, આહીં તહીં તે દુર્યોધનને યથે-
 ચ્છપણુ શોધવા લાગ્યા. ત્યારપછી જ્યાંહાં ત્યાંહાં જામણુ પામનારા તે ત્રણે જાણ્યા, દુર્યોધનના
 પગસે પગસે જોતા જતા હતા. તે પદાવલિના સંખ્યા વ્યાસરાજ નામના સરોવરત્રત્યે ગમન
 કરતા હતા. ત્યાં “ઊદકતું સ્તંભત કરી આ સરોવરનેવિષે દુર્યોધન રહેલોછે” એવો નિર્દય કરી
 તે ત્રણે જણ તે સરોવરની તીરનેવિષે “આપણો પ્રભુ દુર્યોધન અહીંયાંછે” એવી ભક્તિએ લાણુ
 ભર વિશ્રાંતિ લેતા હતા. ત્યારપછી તે કૃપાચાર્યદિકોએ ધૂળકરી વ્યાસ થએલા આકારને
 અવલોકન કરી “આ પાંડવોનો સૈન્યસમુદાય નિરાશંકપણુ દુર્યોધનનો શોધ કરવા આવેછે” એવું
 જાણી “આ સરોવરમાં રહેનારા દુર્યોધનને પાંડવો ન જાણે” એવો વિચાર કરી તે ત્રણે જાણ્યા
 કોઈએક વૃક્ષના પોલમાં સંતાઈ ગયા. ત્યારપછી પાંડવો, કોઈએક વનચરની વાણીએ તે સરો-
 વરનેવિષે પ્રવિષ્ટ થએલા દુર્યોધનને જાણીને તે સરોવર પાસે ગમન કરતા હતા. તે સમયે એક
 અસોહિણી અવશેષ રહેલું જે સૈન્ય-તેની સિદ્ધતાએ કરી દૈદીધમાન થએલા એવા તે પાંડુરા-
 જના પુત્રો, યજ્ઞા વખત સુધી પોતાની સેનાએ તે સરોવરને ઘેરી લઈ રહેતા હતા. ત્યારપછી
 ધર્મરાજ, તે સરોવરની તીરનેવિષે રહીને જણુ દુર્યોધનના મર્મને સ્પર્શ કર્યો છે, એવી સ્પષ્ટ
 વાણીને ઉચ્ચારતો હવો કે “હું દુર્યોધન, પાણીમધ્યે અધોભાગે ધૂળીને રહેનારો જે તું વીર, તેને
 અમે આજ તુચ્છ માનીએ છીએ. કારણ, આજપર્યંત અમે તારેવિષે સિંહણુદિ ધારણુ કરતા
 હતા, અર્થાત્ તું સિંહસરખો પરાક્રમી છે એવું અમે માનતા હતા; પરંતુ આજ આ તારા કૃત્યે
 કરીને તું શીયાળસરખો બીકાણુ છે એવું અમે સ્પષ્ટ સંમજવા લાગ્યા. કંઈકરહિત એવા આપણા
 કળનેવિષે નિર્દયે કરી તુંજ કલંકરૂપ થયો; અને તાત જે ધૃતરાષ્ટ્ર, તેમના તેજને તેજ મલિન
 કર્યું. યુદ્ધનેવિષે આવી રીતેજ સહદ, સંખ્યા અને વ્યાધવ-એઓને મરાવીને સાંખેતકાણે જો
 તું પોતાના પ્રાણતું રક્ષણુ કરવા માટે ઉદકનેવિષે નિમગ્ન થયો છે, તો પાણીમાં નિમગ્ન થનારો પણ
 જે તું-તે તારું જીવિત રહેનાર નથી. કારણ, આ સરોવરને શોષણુ કરનારા જે અમો, તેને આ સરો-
 વરનું શોષણુ કરવા માટે એક મુહૂર્ત પણ લાગનાર નથી. એ માટે તું પાણીમાં ધૂડ્યો રહ્યો છતાં
 અમે આ-પાણીનું શોષણુ કરી તારો પ્રાણુ હરણુ કર્યું; પણ જણુ કેલોકચને તૃણસરખા તુચ્છ
 કર્યાછે, એનો જે તારા જીવંદનો ગર્વ-તે આજ કયાં ગયો? જે દર્પેકરી અમો સર્વને તિરસ્કાર
 કરીને તું પૃથ્વીનો કિપભોગ કરવા માટે ઈચ્છતો હતો. અરે! જો તું પોતાના મૃત્યુને માટે આમ
 બીહીતો હતો અને આગળ શું થયો? એવું જાણુતો નહતો તો યુદ્ધની પહેલાંજ સંધી કરાવવા

માટે યત્ન કરનારા આપણા કુળમાં વૃદ્ધ એવા લીખપિતામહાદિકનાં વચન તે કેમ માન્યાં નહીં. અને પાંચ ગામના સમર્પણ કરીને પણ અમારી તરફથી સંધિ કરનારા શ્રીકૃષ્ણને, તે સમયે તિરસ્કાર કરીને તે તે શ્રીકૃષ્ણને “નખપર રહે ઝોટલી પણ મૃતિકા યુદ્ધવિના પાંડવોને મળવાની નથી” એવું શા માટે કહ્યું હતું? એ માટે હુમણાં તને કોઈ પણ પ્રકારે કરી મૃત્યુ અવશ્ય પ્રાપ્ત થયું છે. કારણ, આપણું હિત કરનારા જે મહાન પુરુષ-તેમના હિતવાક્યનું ઓલંઘન કરનારા પુરુષને આયુષ્ય અતિદુર્લભ છે. અર્થાત્ તે પુરુષને અવશ્ય મૃત્યુ પ્રાપ્ત થાયછે; એ માટે ક્ષત્રિયકુળને અને આપણા કુળને અત્યંત અયોગ્ય એવી જે દુષ્ટદંડનીના કુશની અને વસંતી આકર્ષણ કરવાની જે ક્રિયા-તેને તે સમયે કરાવનારો જે તું, તેને પ્રાપ્ત થયેલું જે મોહોદું પાતક-તે પાતકનું આજ બળાત્કારે કરીને પણ અમે તારા પ્રાણાપહારે કરીને પ્રાયશ્ચિત્ત દેઈયું. તે માટે ફરી ઊદ્ધકથી બહાર નીકળી પોતાનું શૂરપણું પ્રગટ કરીને જે તું મરણ પામશે, તો પોતાના બાહુની અને કુળની લજ્જાનો લોપ કરી કીર્તિ સંપાદન કરશે; અને આ સરોવરથી જે તું બહાર નહિ નીકળે તો અર્જુને ધનુષ્યની પ્રત્યંચાત્રવિષે સંધાન કરેલું અને અગ્ન્યાસ્ત્રે અભિમંત્રિત કરેલું બાણ, આ સરોવરને શોષણ કરશે. એ માટે અર્જુને બાણ કરી જ્યાં સુધી આ સરોવરનું શોષણ કર્યું નથી; ત્યાં સુધીમાં સરોવરથી બહાર આવીને યુદ્ધનેવિષે કીર્તિ સંપાદન કર. હવે જે તું એકલો હોઈને અમારા ઘણા યોદ્ધાઓની સાથે યુદ્ધ કરવા માટે ઈચ્છા ન કરતો હોય તો તને અમારા પાંચમાંથી જેની સાથે યુદ્ધ કરવાનું ફાવે તેની સાથે યુદ્ધ કર; તે એક વીર પણ યુદ્ધનેવિષે તે જીત્યો છતાં અમો સર્વેને તે જીત્યા સરખુંજ અમે જાણીયું. એ માટે તું યુદ્ધનેવિષે એકને તો જીત, અને આ સર્વ પૃથ્વીનું રાજ્ય કર.”

એવી જાણે શનિની વિષયુક્ત દૃષ્ટિની સહોદરાજ હોયના! એવી ધર્મરાજની વાણીને શ્રવણ કરી જેનું ચિત્ત ક્રોધે કરી સંતપ્ત થયુંછે એવો તે દુર્યોધન, ભીમસેનની સાથે ગદાયુદ્ધ કરવાનો નિશ્ચય કરી તે સરોવરના ઊદ્ધકથી, મેઘથી સૂર્ય જેમ બહાર નીકળેછે તેમ બહાર નીકળતો હવો.

ત્યારપછી તે સરોવરના તીરથી મત્ત ગર્જેદ સરખા તે દુર્યોધનને આદરપૂર્વક, તેના શત્રુ જે પાંડવો-તે યુદ્ધક્ષેત્ર પ્રત્યે આણુતા હવા. તે યુદ્ધભૂમિનેવિષે ભીમસેન અને દુર્યોધન એ બંને કુકડા સરખા યુદ્ધની ઈચ્છા કરનારા હોતા થકા તે સમયે ધર્મરાજદિક પાંડવો, સભાસદ-પણાને પામતા હવા. અર્થાત્ ભીમસેન અને દુર્યોધન એ બંને પરસ્પર યુદ્ધ કરવા લાગ્યા છતાં ધર્મરાજદિક પાંડવ-પોતે યુદ્ધ કરવાનું છોડી દઈ કુકડાઓનું યુદ્ધ જેમ સર્વ લોકો વિસ્મય-પૂર્વક જુએછે તેમ જોવા લાગ્યા: તે સમયે ઈંદ્રનીલમણિના સરખું સ્વચ્છ, તથા દેવો અને ખેતરોએ કરી વ્યાપ્ત થયેલું જે આકાશ તે, ભૂમિનેવિષે યુદ્ધચમત્કાર જોવા માટે એકા

મળેલા લોકોએ કરેલા અટકાવે કરીને જાણ્યું ચિત્તિત થયેલું હોયના! એવું તે ઊર્ધ્વભાગેજ
 શોભતું હતું. તે સમયે જ્ઞાનસંધની સેનામાં રહેનારા સૈનિક લોકો અને યાદવોની સેનામાં
 રહેનારા સૈનિક લોકો-તેઓ તે યુદ્ધ જોવાની જ ઇચ્છા-તે સંબંધી જ રસ-તેણે કરી વ્યાપ્ત
 હોતા થકા ઉતાવળા તે સ્થળે પ્રાપ્ત થતા હતા. તે સમયે ગદાયુદ્ધના રહસ્યનું લાખ્યકાર, એવું
 જન્મનું બાહુ પરાક્રમ છે; એવા બંધનલક્ષ પણ તે ભીમસેનનું અને દુર્યોધનનું ગદાયુદ્ધ જોવામાટે
 કૌતુકપ્રયુક્ત એવા હોતા થકા તે સ્થળે પ્રાપ્ત થતા હતા. તે સમયે યુદ્ધરૂપ રંગમંડપનેવિષે જોનારા
 સંપૂર્ણ લોકોએ કરી આસપાસનેવિષે પરિવર્તિત થયેલા એવા દુર્યોધન અને ભીમસેન-એ બંને
 પરસ્પર “હુંજ રાત્રને મારીશ, હુંજ રાત્રને મારીશ” એવી આશા ધારણ કરનારા મૂર્તિમાન
 અહંકારજ હોયના! એવા યુદ્ધ કરતા હતા. તે સમયે તે યુદ્ધચમત્કાર જોનારા કૃષ્ણાએકે લોકો
 “દુર્યોધન બળે કરી અધિક છે તેવો ભીમસેન નથી” એવું લાપણ કરવા લાગ્યા. કૃષ્ણાએકે
 લોકો “ભીમસેનજ અતિશય બળવાન છે, તેના જેવો દુર્યોધન બળવાન નથી” એવું લાપણ
 કરતા હતા. બીજા કૃષ્ણાએકે લોકો “ગદાયુદ્ધનેવિષે મહોદ્યો અભ્યાસી ભીમસેન છે” એવું
 લાપણ કરતા હતા. બીજા કૃષ્ણાએકે લોકો “દુર્યોધન જેવો ગદાયુદ્ધનેવિષે વિશેષ અભ્યાસી
 છે તેવો ભીમસેન અભ્યાસી નથી” એવું ખોલવા લાગ્યા, અને કૃષ્ણાએકે લોકો એવું કહેવા
 લાગ્યા કે “આ દુર્યોધનવિના બીજો કોઈ અભિમાની છે એવું અને માનતા નથી; કારણ આવી
 રીતિએ પણ જોની સર્વસ્વ હાની થઈ છતાં પણ જ સંપ્રતકાળે “હું સંપૂર્ણ રાત્રીએ માંડું;
 અથવા તો યુદ્ધનેવિષે સાક્ષાત્ મૃત્યુની સહવર્તમાન ક્રીડારૂપ હીલા કરું” એવું લાપણ કરેછે;
 પણ અતિશય પરાક્રમી એવો આ દુર્યોધન રાત્રને માટે ફરી પૃથ્વી દેવાનું વાક્ય ઉચ્ચારતો
 નથી” બીજા કૃષ્ણાએકે એવું લાપણ કરેછે કે “આ દુર્યોધનની બુદ્ધિને ધિક્કારહો, એના
 અભિમાનપણને પણ ધિક્કાર હો, અને એના મત્સરપણને પણ ધિક્કાર હો; કારણ, જેનું મૂળ
 કારણ આ દુર્યોધનજ છે એવો આ સંપૂર્ણ કોરોનોના કૃળનો ક્ષય થયો.” ઈત્યાદિક નાના પ્રકારની
 જટિલતાને પરસ્પર વર્ણન કરનારા એવા દેવ, ખેતર અને મનુષ્ય-એઓ ગદાયુદ્ધ જોવા માટે
 કૌતુક ધારણ કરીને રહ્યા. તે સમયે દુર્યોધન અને ભીમસેન-વેગે કરી સહસ્ર પ્રકારે બાસના-
 રીએ એવી પોતપોતાની લયંકર ગદાએને આસપાસ ઘ્રમણ કરતા હતા; અને પ્રલયકાળનેવિષે
 મંજાકાર વાયુએ ભૂમિનજથી ઊપારીને આકાશનેવિષે ઊગરેલા પવનોજ હોયના! એવાં ગદા-
 રૂપ વૃક્ષ ધારણ કરનારા તે દુર્યોધન અને ભીમસેન; ચિત્રવિચિત્ર મંજાકાર ગતિએ સંચાર કરતા
 હતા. તે સમયે તે બંનેના અંતઃકર્મનેવિષે પ્રદીપ્ત થયેલો જ કોપરૂપ અત્રિ-તે અત્રિથી
 બહાર નીકળનારા ધૂમાણના અંગજ હોયના! એવી રાત્રનેવિષે કૃત્યજ થયેલીઓ જ મોખ-

અર્જુન—હુ ગોવિંદ, હુ ગોવિંદ, અરે આ કુંવું મહાસંકટ અમને પ્રાપ્ત થયું છે! મહોદય સમુદ્રને તરી પાર પામનારા પુરુષને જન્મ ગોપધનેવિષે નિમગ્નપણું પ્રાપ્ત થાયછે, તેમજ અમને આ દુઃખ પ્રાપ્ત થયું છે. કારણ, અમે ભીષ્મપિતામહને જીત્યા છતાં, દ્રોણાચાર્યને માર્યા છતાં, કર્ણનું હૃદય કરચું છતાં, શલ્યનું નિર્મૂલન કરચું છતાં, અને જ્યેષ્ઠાધિકનો વધ કર્યો છતાં, અને સાંપ્રતકાળે અમારા સર્વના દેખતાં છતાંજ અમારું કવળ જીવિત એવો જ આ ભીમસેન, તેને ઉદ્ધત એવો દુર્યોધન પ્રહાર કરેછે; એ બહુ અસહ્ય છે!!

એવા પ્રકારનું અર્જુનનું ભાષણ સાંભળીને કંસનો વિધ્વંસ કરનારા શ્રીકૃષ્ણ ભાષણ કરતા હતા.

શ્રીકૃષ્ણ—હુ અર્જુન, સત્યપણુ આ દુર્યોધન, ભીમસેનને મહા દુર્ભય છે. કારણ, એ દુર્યોધન, પૂર્વે શસ્ત્રવિદ્યા વિગેરે શિખ્યાના રંગમંડપનેવિષે હાથમાં ગદા ગ્રહણ કરી અભ્યાસ કરતો થકો નિત્ય લોહમય એવા ભીમસેનને ચૂર્ણ કરતો હતો; તે કારણ માટે શત્રુકળનેવિષે પ્રલયકાળના અગ્નિસરખા આ દુર્યોધનના સમીપભાગે મહા સામર્થ્યયુક્ત એવો હોતો થકો પણ ભીમસેન, જ્યેષ્ઠપતિ જેળવવા માટે સમર્થ નથી; પરંતુ આ દુર્યોધનને ભીમસેન ઊંડ (સાંધળ)ને વિષે જો ગદાપ્રહાર કરશે તો તમારો જ્યેષ્ઠ થકો સુશ્વલ છે; એવી અમે સંભાવના કરીએ છીએ.

એવા પ્રકારની વનમાલી એવા શ્રીકૃષ્ણની વાણીને અર્જુન ટ્રવણ કરી દુર્યોધનના ઉદ્ગતેવિષે ગદાપ્રહાર કરવા માટે ભીમસેનને સંકેત કરતો હતો. તે સમયે સંકેતને જાણનારા પુરુષોમાં નિપુણ એવો દુર્યોધન પણ, ભીમસેનને કરેલા સંકેતને જાણીને પોતે મહાત્વરાએ, આવેશ કરી ગદાયુદ્ધ કરવા લાગ્યો. તે સમયે તેના યુદ્ધચાતુર્યે કરી જેનાં નેત્રો ઘ્રમણ પામેછે એવો ભીમસેન “પોતાના ઊંડ (સાંધળ)નેવિષે શત્રુ પ્રહાર કરશે” એવું જાણીને ઉદ્ગતેવિષે પ્રહાર ચૂકવનારો એવો જ દુર્યોધન—તેને ઉદ્ગતેવિષે પ્રહાર કરવાને માટે બકરાકસને મારનારો તે ભીમસેન, ઘણા વખત સુધી સમર્થ થયો નહીં. ત્યારપછી યુદ્ધનેવિષે ભીમસેન, દુર્યોધનના મસ્તકનેવિષે ગદાનો પ્રહાર કર્યો; તે સમયે અતિક્રોધે ભીમસેનનો વધ કરવામાટે ભૂમિથી આકાશનેવિષે દેહકાની જેમ તે દુર્યોધને ઉડાણ કરચું છતાં, તે ઉડાણ સમયે ભીમસેન પોતાની ગદાએ પ્રહાર કરી તેના ઉદ્ગનો ભંગ કરતો હતો—એવી દૈવ કરી જ થનારી સ્થિતિ તે મહાખળવત્તર છે. તે સમયે જેના ઉડ્ડ લગન થયાછે, એવો ક્રોધે ફરી ધુમ્મયુક્ત અગ્નિ સરખો તે દુર્યોધન, જેનું મસ્તક કૂટી ગયુંછે એવો સિંહ જેમ પર્વતના શિખર ઊપરથી પતન પામેછે, તેમ આકાશથી પતન પામતો હતો. ત્યારપછી દુઃખના સમુદાયે કરી પૂર્ણ ધમ્મકો એવો તે દુર્યોધન, ક્રોધાયમાન હોતો થકો, જેમ છિન્ન થયો છતાં ક્રોધાયમાન થનારો સર્પદ્રેષ્ટ પોતાની દ્રણનો પ્રહાર કરેછે, તેમ ગદાના પ્રહાર કરતો હતો. એ પ્રકારે કરી ઊડ્ડછેદ્ધૂપ દશામયે પ્રાપ્ત થયો છતાં પણ તે દુર્યોધન, યુદ્ધારંભથી

કરતા હવા. ત્યારપછી દુર્યોધનના દ્વારોદ્ધારરૂપ ધુભાણએ કરી મિથિત થએલી એવી દિશાએરૂપ સ્ત્રીઓના મુખનેવિષે જાણે કસ્તુરીની નિર્મળ કરેલી પત્રચરનાજ (પીઆળ) હોયના! એવી અંધકારની છટા કિતપત્ર થતી હતી. તે સમયે દુર્યોધનની વાંદવાર પ્રાપ્ત થનારી મૂચર્ણએ કરીનેજ જાણે હોયના! એવો સહુસ્ત્રવ્યો જોનેવિષે અંધકાર છે; એવી તેરાત્રી, દુર્યોધનના નાના પ્રકારના મનમાં રહેનારા દુઃખોની સહુવર્તમાન પ્રસાર પામતી હતી. અર્થાત્ તેરાત્રી જેમ જેમ વૃદ્ધિ પામવા લાગી, તેમ તેમ દુર્યોધનના મનનું દુઃખ પણ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યું; ત્યારપછી કૃતવર્મા, કૃપાચાર્ય, અને અશ્વત્થામા-એ ત્રણે જણે તેવી દુઃખસ્થિતિને પામનારા તે દુર્યોધનનો પાસે આવીને કોષે કરી સદ્ગદિત એવું ભાષણ કરવા લાગ્યા; કે “હે મહારાજ! સંપૂર્ણ અભિમાની પુરૂષોનો દેવ તુંજ છે. કારણ, આવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ છતાં પણ તેં શત્રુનેવિષે દીનપણ સ્વીકાર્યું નથી. અર્થાત્ શત્રુ, પ્રાણહરણ કરવા લાગ્યા છતાં પણ “હવે મારો પ્રાણ હરણ કરશે નહીં, હું તમને તમારું રાજ પાછું દેડોછું.” એવું પ્રાણની આશાએ દીનતાયુક્ત ભાષણ તેં કર્યું નહીં. અમે તો કૃતવ્ર (કરેલા કૃપકાર ન ભણનારા) પુરૂષોમધ્યે ધુરંધર હોઈને કર્મચાંદાળ છેએ. કારણ, અમારા દેખતાં છતાં શત્રુઓએ તને આવી દશાપ્રત્યે પમાડ્યો છે; પરંતુ સાંપ્રતકાળે આ અરણ્યનેવિષે વશૂ-લાની નીચે તે વૃક્ષના પોલમાં રહેનારા અમોએ શત્રુઓનો નાશ કરવા માટે મોટી યુક્તિ જોઈ છે; તે તને કહીએ છેએ. તે વશૂલાનેવિષે અંધકારમાં ઊંધી ગયેલા કાગણાઓના સમુદાયને, રાત્રીનેવિષે જોની ચલુ ઇંદ્રિય અતિ ચતુર છે; અર્થાત્ રાત્રીનેવિષે જોને ધણું મૂઝે છે, એવા એક ધુઅડપક્ષીએ ત્યાં આવીને તત્કાલ મારી નાખ્યા. તે જોઈને સંતુષ્ટ ચિત્ત થએલા એવા અમોએ એવો નિશ્ચય કર્યો કે, આ ધુઅડ એકેસો છતાં પણ આ રાત્રીકાળનો આશ્રય કરી સંપૂર્ણ શત્રુરૂપ કાગણાએને મારેછે; એ માટે આપણે પણ તેજ પ્રકાર સ્વીકારવો. કારણ, સાંપ્રતકાળે આ રાત્રીનેવિષે સંપૂર્ણ પાંડવો યુદ્ધથી પાર પડી થયેચ્છપણે નિદ્રા લેનારા છે; તેથી તેઓ અતિ દુર્બલ નથી. એવો વિચાર કરી અમે ત્રણે જણે આ રાત્રીનેવિષે પાંડવોની સાથે યુદ્ધ કરી પાંડવોનો વધ કરવા માટે જાઓએ નિશ્ચય કર્યો છે, એવા હોતા થકા તારી આજ્ઞા અહણ કરવા માટે સાંપ્રત-કાળે અહીંયાં તારી પાસે આવ્યા છેએ. તું જીવતો છતાં અમે બળાત્કારે પાંડવોનાં મસ્તકોને છેદન કરી તને આણીને જો બતાવીએ, તો તારેવિષે અનૂણી થઈશું. અર્થાત્, આજ્ઞાપર્યંત તે અમારું સર્વથા કલ્યાણ કર્યું છતાં અમારાથી તને કાંઈજ સુખ પ્રાપ્ત થયું નથી; તે સુખ, આ તારા અંતકાળના સમયે તને પાંડવોનાં મસ્તકો બતાવ્યાં છતાં પ્રાપ્ત થશે. એટલે તેં કરેલા અમારા પોષણની સાર્થકતા થશે.” એ પ્રકારે કરી અમૃતરસની વૃદ્ધિ કરનારા તે ત્રણે જણના ભાષણ કરી ઊઝનો જોદ થયાથી પ્રાપ્ત થએલો જ વેદનાનો વેગ-તને વિસરી જઈ તે દુર્યોધન, તે ત્રણે જણને

પોતાના હાથે પોતાની પાસે આકર્ષણ કરી આલિંગન દેવા લાગ્યો, અને લાપણ કરવા લાગ્યો.

દુર્યોધન—હું મહાવીરો! તમે વારંવાર એજ લાપણ બોલો કે “તારા શત્રુઓનાં મસ્તકોને છેદન કરી તને બતાવીએ છેએ.” અહો!! તમારેવિષે અસંભાવિત એવું કાંઈપણ નથી. અર્થાત તમો જે કૃત્ય કરવા માટે પોતાના મનમાં નિશ્ચય કરશો, તે કૃત્ય સિદ્ધ કરશો એવી મારી ખતરી છે: એ માટે તમે મહાવેગે કરી પાંડવોની છાવણીપ્રત્યે ગમન કરો, અને પાંડવોના મસ્તકોને છેદન કરી મને ઉતાવળે આણીને બતાવો. કારણ, મારો આ પ્રાણ ધણીવાર રહેવા માટે ધમ્મ કરતો નથી; એ માટે એ કામ અતિશય ઉતાવળથીજ કરો. હું અશ્વત્થામાન! અમારા ગુરુ જે દ્રોણાચાર્ય—તેમનો તું ઔરસપુત્ર છે, અને મને તો તે ગુરુએ પુત્ર સરખો માન્યો છે; એ માટે તારું અને મારું ભાતૃપણ છે; તો મારેવિષે પ્રીતિ ધારણ કરીને અને પોતાનો અતુગ્રહ પ્રગટ કરીને મારા શત્રુઓ જે પાંડવો—તેઓનાં મસ્તકોને છેદન કરી જે એક ક્ષણમાં મને બતાવશે તો સંપ્રતકાળે પરલોકસંબંધી માર્ગપ્રત્યે પ્રસ્થાન કરનારો જે હું—તેને એ આનંદમય પાથેય એટલે મુસાફરને માર્ગનેવિષે લક્ષણાદિક માટે ઉપયોગ પડનારી જે લક્ષણાદિક વસ્તુઓ, તે તે દીધા સરખું થશે. વળી યુદ્ધનેવિષે તું એકસો છતાં પણ તને જીતવા માટે શેકડો શત્રુઓ પણ સમર્થ નથી; તો પછી કૃતવર્મા અને કૃપાચાર્ય—એઓએયુક્ત થએલો જે તું—તેને શત્રુઓ જીતનારો નથી એમાં શું કહેવું! ઇત્યાદિક લાપણ કરી કૃતવર્મા અને કૃપાચાર્ય—એઓએયુક્ત થએલા અશ્વત્થામાને પ્રશંસા કરી દુર્યોધન, પાંડવોનો વધ કરવા માટે મોકલતો હવો. ત્યારપછી તે ત્રણે વીરો, ઘણા યોદ્ધાઓની પંક્તિએ વ્યાપ્ત થએલા પાંડવોના નિવાસસ્થળપ્રત્યે ઉતાવળાજ પ્રાપ્ત થતા હવા. તે સમયે દ્રોણપુત્ર અશ્વત્થામા એવું લાપણ કરતો હવો.

અશ્વત્થામા—રે પાંડવોના સૈનિકો! તમે મહા ત્વરાએ આયુધાદિક ધારણ કરો. સાંપ્રતકાળે તમારેવિષે અશ્વત્થામા નામે ચમજ ક્રોધ પામ્યો છે. એવી “યુદ્ધથી હવે આપણ મુક્ત થયા” એવા આનંદનો નાશ કરનારી, અને ગર્જનાયુક્ત તે અશ્વત્થામાની વાણીને, અને તે ત્રણે વીરોના ધતુષ્યની પ્રત્યંચાના નાદને સાંભળીને, અત્યંત નાશ પામનારું નિદ્રાસુખ જેમ ક્ષોભ પામ્યું, તેમ જેઓનો તુમુલ્લ શબ્દ છે એવું તે પાંડવોનું સંપૂર્ણ છાવણીસંબંધી સૈન્ય પણ ક્ષોભને પામતું હવું. તે સમયે તે પાંડવોના સૈન્યના ચિત્તનેવિષે પ્રલયકાળના વજ્રપાત સરખાં ભાસનારાં એવાં તે ત્રણેય વીરોએ છોડેલાં જે સંપૂર્ણ બાણો—તેના સમુદાયે અત્યંત ક્ષોભ પામનારાં જે મહાપરાક્રમી ધૃષ્ટદ્યુમ્ન અને શિખંડી—તે બંને વીર, મહા આવેશ કરી જેમને પ્રત્યંચા ચઢાવી છે એવાં પોતાનાં ધતુષ્યોને કરી યુદ્ધ કરવા માટે નીકળતા હવા. ત્યારપછી દુષ્ટ ગ્રહો જેમ સર્વ સ્થળે વરસનારાં મેઘને અત્યંત અંતરાય કરેછે, તેમ ધૃષ્ટદ્યુમ્ન અને શિખંડી, કૃપાચાર્યાદિકના

બાણોને સર્વ સૈન્યનેવિષે અવરોધ કરતા હતા. ત્યારપછી તે અશ્વત્થામાદિક ત્રણ જણોએ, જેને
 વિષે યોદ્ધાઓએ એવું આહુતિ છે; એવો કોઈ એક પરાક્રમરૂપ યજ્ઞ કરીને તેમાં તે ધૃતદ્યુમ્ન અને
 શિખંડી સહુમાં શાંતતાને પમાડ્યા. અર્થાત્ પરાક્રમરૂપી યજ્ઞનેવિષે ધૃતદ્યુમ્ન અને શિખંડી-એ
 ખેનો હવન કર્યો એટલે એ ખંતેનો નાશ કર્યો. તે સમયે તે ધૃતદ્યુમ્ન અને શિખંડી-એઓના
 મસ્તકને છેદન કરનારા તે કૃપાચાર્યાદિક ત્રણ જણાઓએ દોણાચાર્ય અને ભીષ્મપિતામહુના
 વધના વૈરનું વધેચ્છપણે નિયોત્તન કર્યું. તે સમયે તે કૃપાચાર્યાદિક ત્રણ જણાઓએ દ્વેષ અને
 શંગ એઓના સરખા તે ધૃતદ્યુમ્ન અને શિખંડી-એ ખંતેનો વધ કરીને પછી કર્મના સમુદાય
 સરખું જ પાંડવોનું સંપૂર્ણ સૈન્ય-તેને નાશ પમાડ્યું. તે સમયે પાંચ પાંડવોની બીજીઓ
 સાક્ષાત્ મૂર્તિઓજ હોયના! એવા, કિંવા દ્રૌપદીના કૃસિરૂપ સરોવરનેવિષે ઉત્પન્ન થએલાં શ્વેત
 ક્રમજોજ હોયના! એવા, કિંવા સર્વ જગતને દુર્લભ એવા કામદેવનાં બાણોજ હોયના! એવા ક્રોધ
 પામેલા જે પાંચ પાંચાળ (દ્રૌપદીપુત્ર)-તેઓ મહાવેગે કરી તે ત્રણની સાથે યુદ્ધ કરવા માટે
 સિદ્ધ થતા હવા. તે રાત્રીનેવિષે તે અશ્વત્થામાદિક ત્રણ જણા, 'અતિશય ક્રોધે' કરી જઓતું
 મહોદ્ધ બાહુપરાક્રમ છે, એવા હોતાથકા પાંડવોના જન્મે કરી તે પાંચાળોને મારવા માટે દોડતા હવા.
 ત્યારપછી તે ત્રણનાં અને પંચ પાંચાળોનાં પરસ્પર છૂટકાં જ બાણો-તેણે કરી પ્રાણ પ્રયાણ
 કરાવવા માટે તત્પર એવો સંગ્રામ થતો હવો. તે સમયે પ્રતિશત્રુનો ઉદ્ધય થયો છતાં તેનું ઉત્તમ
 પ્રકારે કરી નિવારણ કરવા માટે સમયે એવો જ મંત્ર-તેનાં મૂર્તિમાન પાંચ અંગજ હોયના! એવા
 તે પાંચ પાંચાળોએ અશ્વત્થામાદિક ત્રણ જણાઓને પરાલવ પમાડ્યા. ત્યારપછી પોતાના પરા-
 લવે કરી જત્યત થનારી જ જળજ-તેણે અતિશય ધિક્કાર કરેલા તે ત્રણ જણાઓએ પણ યુદ્ધનેવિષે
 યુદ્ધકળાનું સર્વસ્વ પ્રગટ કરી શત્રુઓને પ્રહાર કરવા માટે આરંભ કર્યો. તે સમયે ભીષ્મક્રતુને
 વિષે સૂર્યના કિરણોનો સમુદાય જેમ જળાશયોને શોષણ કરેછે, તેમ અશ્વત્થામાનો બાણસમુ-
 દાય, પાંચાળોના બાણોને શોષણ કરતો હવો. ત્યારપછી પરાક્રમે કરી ઉત્તરેતર યુદ્ધયાતુર્યનું
 નવીનપણું સ્વીકારીને શોભનારા તે દ્રૌપદીના પાંચે પુત્રોને અશ્વત્થામાના બાણોએ વંચતાજ
 એટલે મૃત્યુજ સમર્પણ કર્યું. અર્થાત્ અશ્વત્થામાનાં બાણોએ દ્રૌપદીના પાંચે પુત્રોને મરણ
 પમાડ્યા. અને તત્કાળ 'એઓ પાંચે પાંડવોજ છે' એવી બુદ્ધિએ કરી તે અશ્વત્થામાદિક
 ત્રણ જણાઓએ તે પાંચાળોનાં પાંચે મસ્તકોને છેદન કરી સંતુષ્ટ થઈ તે મસ્તકો દુર્યોધનના સમી-
 પમાગે લીધાં; અને વેદનાના અતિશયે કરી મૃચ્છા પામનારો તથા મૃચ્છાએ કરી જેણે પોતાનાં
 નેત્રો મીચ્યાં છે, એવો તે યુદ્ધભોમિનેવિષે દાસ માને કરી અચ્છાવ રહેનારો દુર્યોધન, તે અશ્વ-
 ત્થામાદિક ત્રણ જણાઓએ અવરોધન કર્યો. ત્યારપછી સરોવરના પાણીના મિંચને કરીને તે

દુર્યોધનને એતના સંપાદન કરીને ત્યારપછી આનંદયુક્ત એવા તે દુર્યોધનના મુખ આગળ તે ત્રણે જણા, આણેલાં મસ્તકોને સ્થાપન કરતા હવા. તે સમયે “તે મસ્તકો કોનાં છે” એ ઓખાય નહીં, તે માટે મહાપરાક્રમી એવા તે અશ્વત્થામાદિક, તત્કાલ અરણીના કાષ્ઠને મંથન કરી જણે સંપૂર્ણ ભૂતળને પ્રકાશ કર્યો છે એવા અગ્નિના પ્રકાશને ઉત્પન્ન કરતા હવા. અને દુર્યોધન પ્રત્યે ભાષણ કરતા હવા કે “હે ભૂમિપતે, અમોએ છેદન કરેલાં અને તારા મુખ આગળ આણીને મૂકેલાં એવાં આ પાંડવોનાં મસ્તકોને ક્ષણમાત્ર અવલોકન કરી તું આનંદયુક્ત થા.

એ પ્રમાણેની તે અશ્વત્થામાદિકોની વાણીએ કરી જતી વ્યથા કિંચિત્ નાશ પામી છે એવો તે દુર્યોધન, ભૂમિથી પોતાનું મસ્તક ઊંચું કરીને તે મસ્તકોને ઉત્તમ પ્રકારે કરી અવલોકન કરતો હવો. તે સમયે તે દુર્યોધન, “એ મસ્તકો પાંડવોનાં નથી” એવું જોઈને જતી મુખકાંતિ શ્યામવર્ણ થઈછે, એવો હોતો થકો દીર્ઘ શ્વાસોશ્વાસ નાખીને ફરી પણ અકસ્માત્ ભૂમિતળને વિષે પતન પામ્યો; અને તે ત્રણે જણાઓ પ્રત્યે ભાષણ કરવા લાગ્યો.

દુર્યોધન—અરે મૂર્ખો, તમોને ધિક્કારછે. તમારું આ શું પરાક્રમ!! તમોએ નિશ્ચયે કરી સ્તનપાન કરનારા સરખા એટલે દુધમુખ એવા આ, કૌપદીના પુત્રોનેજ માર્યાછે. તે કુષ્ઠ પાંચ પાંડવો તો નિશ્ચયેકરી ક્રોધપણ હકાણે અખંડિતજ છે. અરે મારાં તે ભાગ્ય કયાં? કે જે ભાગ્યે કરી મરણ પામેલા પાંડવોને હું જોઉં!! એવી રીતે મંદમંદ ભાષણ કરનારો અને તત્કાળ ફરી પ્રાપ્ત થનારી જે મૂર્છા—તેના ભારે કરી વ્યાકુળ થએલો એવો જે દુર્યોધન—તેને અશ્વત્થામાદિકના કૂરપણાથી ભય પામેલોજ હોયના! એવા તે દુર્યોધનના પ્રાણે પણ પરિત્યાગ કર્યો. અર્થાત્ તે સમયે શત્રુનો પરાભવ જોવાને માટે નિરાશ એવો દુર્યોધન, પ્રાણ છોડતો હવો.

ત્યાર પછી “આગળ શું કરવું” એવિષે જઓની મૂઠ ખુદ્ધિછે એવા અને જઓને પાંડવોથી ભય પ્રાપ્ત થયોછે એવા તે અશ્વત્થામા, કૃપાચાર્ય અને કૃતવર્મા—એ ત્રણે જણાઓ, તેવી મરણ સ્થિતિને પામનારા દુર્યોધનનો પરિત્યાગ કરતા હવા; અને પરસ્પર એક બીજા પ્રત્યે જોવા માટે પણ અત્યંત લાજ પામનારા, અને નિંદ્યકર્મના યોગે કરી જઓનાં ચિત્ત અત્યંત ખિન્નછે; એવા તે અશ્વત્થામાદિક કહીં કહીં જૂદે જૂદે હકાણે ગમન કરતા હવા.

અહીંયાં કૌરવ પાંડવોનો યુદ્ધનો આવી રીતિએ થએલો જે વૃત્તાંત—તેને જાણનારો એવો નિપુણ સંજય, હસ્તિનાપુરમાં જઈ સ્ત્રી જે ગાંધારી, તે સહિત ધૃતરાષ્ટ્ર રાજાને કહેતો હવો. તે સમયે કર્ણસ્થાનને વિષે વજ્રપાતના સરખો લાગનારો જે તે વૃત્તાંત—તેને સાંભળીને ગાંધારી અને ધૃતરાષ્ટ્ર—એ બંને અકસ્માત્ મૂચ્છાને પામતાં હવાં. તે સમયે શોકરૂપ અગ્નિએ દહન થનારાં જે અસ્થિઓ—તેઓના તડતડાટ શબ્દ સરખો તે ધૃતરાષ્ટ્રના પરિવાર લોકોનો પણ અતિ મહાન

એવો આકુંદરૂપ રાખ્દ ઉત્પન્ન થયો. પછી રાત્રીનેવિષે શીતળ એવા વાયુએ કરી ધણી કાળે તે ગાંધારી અને ધૃતરાષ્ટ્ર-એતનાને પામી જમણે દુઃખાદ્યુએ કરી તળાય નિર્મોણ કર્યું છે; અર્થાત્ જમીને નેત્રોમાંથી અતિશય આંસુ વહેછે, એવાં તે બંને શોક કરવા લાગ્યાં કે, હાવત્સ વીરબ્રેષ્ટ, હા માનેકનિકેતન (માનવું કેવળ ધર) હા મુગોર્વિંહારામ (શુણ્ડરૂપ વૃક્ષોનો બાગ) હા ક્ષય-હીરનીરવે (અમારા અંતઃકરણને આનંદનો આપનાર ક્ષીરસમુદ્ર સરખો) હા કૌરવહુલોત્તંસ, (કૌરવકુળમાં થ્રેષ્ઠ) હામુરુષ્વેક વત્સલ, (અરુનેવિષે અત્યંત વત્સલ) હા નિઃસામાન્ય સૌમન્ય, (મહા મુગનપાણીઓ) હા દુરાક્રાંતિવિક્રમ, (જેવું પરાક્રમ શત્રુઓએ દુઃખે કરી છુટ્યું છે.) હા કૃપાળવયઃપૂત્પ્લાવિતારાતિમંડલ, (ખર્જૂરૂપ ઉદકના પૂરનેવિષે જેણે શત્રુઓનાં મંથળો ખૂરાડ્યાં છે) હા નવાલિલમૂપાલમૌલિમાલોચિત્તક્રમ, (તંત્ર એવા સંપૂર્ણ રાજાઓના મુક્યોએ જેવું પાદપીઠ પૂજિત છે) એવા હા કુર્યોધન, આ હું જે તારી માતા, તેને મૂકીને તું ક્યાં ગયો? શત્રુ-ઓથી એ તને શું વાઙ્ અમંગળ મરણ પ્રાપ્ત થયું? જે તારા અશ્રુભાગનેવિષે ઇંદ્ર પણ તારી કૃપાનો પાત્ર થયો, એવો જે તું-તેને દૈવકરી અહહ!!! શી વાઙ્ આ દશા પ્રાપ્ત થઈ? હેવીર, આજ તારું હરણ કરનાર જે આ દુરાત્મા મૃત્યુ; તેણે અંધ એવાં જે અમે બંને-તેમના હા-થથી કેવળ આધારરૂપ જે લાકડી, તેજ હરણ કરી. અર્થાત્ અંધ એવાં જે અમે, તેમની તું લા-કડીરૂપ હતો; હવે અમે કોના આધારે અમારી આજીવિકા કરશું? હેવીર, સર્વ લોકોનો કેવળ ચંદ્રજ એવો જે તું, તે પરલોકનેવિષે નીકળી ગયો છતાં નિરાધાર એવા સેવકોરૂપ ચક્રોરોને કોણ વાઙ્ રક્ષણ કરશે? તારાવિના આજ આ સંપૂર્ણ જગત્ પણ અમોને શૂન્ય થયું છે. શોકે કરી અંધ એવાં જે અમે-તેમને આ અંધકારે યુક્ત એવી રાત્રી અત્યંત દુઃખ દેનારી થઈ છે.”

એ પ્રકારે કરી વિલાપ કરનારાં, બિંચ સ્વરે કરી આકુંદન કરનારાં, વારંવાર મૂચ્છાં પામનારાં, અને વારંવાર પોતાના વક્ષસ્થળને હંસને કરી અત્યંત પ્રહાર કરનારાં એવાં તે ગાંધારી અને ધૃતરાષ્ટ્ર ભૂમિતળનેવિષે આજોટનાં હવાં તે સમયે ગાંધારી અને ધૃતરાષ્ટ્ર-એ બંનેને પુત્રરોકે કરી સં-પૂર્ણ જગત વિષમય, અથવા અગ્નિમય, અથવા મૃત્યુમય થવા લાગ્યું. અર્થાત્, આ સર્વ જગ વિષરૂપ ભસવા લાગ્યું. અગ્નિસરખું દાહ કરવા લાગ્યું અને મૃત્યુ સરખું મહા ભયંકર લાગ્યું.

અહીંયાં શ્રીકૃષ્ણના નિવાસસ્થળનેવિષે કૃષ્ણની સાથે આવેલા પાંચો બળભટ્ટને પ્રસન્ન કરી મહાહર્ષે પોતાની સેનાપ્રત્યે જવા માટે જવા નીકળ્યા, એટલામાંજ જેને ભીતિએ કરી કંપ પ્રાપ્ત થયો છે એવો, અને અત્યંતમાદિકોએ યુદ્ધનેવિષે જરજર કરતો એવો સાત્યકિ, પાંચોની પાસે મહાવેગે આવીને પાંચાળાદિકોના વધના વૃત્તાંતને કથન કરતો હતો. તે સમયે કણ્ઠસ્થાન-નેવિષે કરવત સરખી મહા દુઃસહ એવી તે કંદોર વાણીને મહાત્વરાએ સાંભળીને અત્યંત શોક

પ્રાણોનો ત્યાગ કરી તારે માટે ઘણાકાળ પર્યંત અખંડિત અવૈધ્ય (સોભાગ્ય) સમર્પણ કર્યું, અને લોકલોકપતેતપર્યંત સૂર્યના પ્રકાશ સરખી દૈવીપ્રમાન એવી પોતાની કીર્તિ સ્થાપન કરી. અને વળી એવું છે કે આ પ્રાણુ, રક્તપ્રાણુ કરતો છતાં પણ કોઈક સરયે દેહનો ત્યાગ કરીને જાય છે; તો તે પ્રાણુ, કોઈપણ કાર્યને માટે જાયતો તે સાર્યે છે. વળી બંધુ પણ મરણ પામો અને પુત્ર પણ મરણ પામો, પરંતુ પતિના કુશળ કરી પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ આનંદ પામે છે. એ માટે તારા બંધુઓ અને પુત્રો મરણ પામ્યા, પરંતુ તારા દેવે કરી તારા પતિઓ કુશળ છે. વળી તું દુષ્ટ રાજની કન્યા છે અને પાંડવોની સ્ત્રી છે, એ માટે શોકનો ત્યાગ કર અને “આ દેહ નાશવંત છે” એવું બહુ બિચારા સમાધાનને પામ.

પાંડવોનું જેઓ અનુમોદન છે એવાં તે શ્રીકૃષ્ણનાં વાક્યોએ કરી તે દ્રૌપદી શોક કરી ભેદ શ્યામવર્ણ થઈ હતી, તોપણ ધીમેધીમે શોકનો ત્યાગ કરતી હતી.

ત્યાર પછી તે રાત્રી ગયા પછી પોદ્ધાવાનો સમય પ્રાપ્ત થયો છતાં શ્રીકૃષ્ણ અને પાંડવો, પત્ની જે ગાંધારી, તે સહુવર્તમાન જે ધૃતરાષ્ટ્ર-તેમની પ્રત્યે તેમનો શોક દૂર કરાવવા માટે ગમન કરતા હતા. તે સમયે ભદ્રિનએ કરી અતિશય નમ્રપણે તે પાંડવો, ગાંધારી અને ધૃતરાષ્ટ્રને નમસ્કાર કરવા લાગ્યા છતાં કોધાયમાન અને જેમને અતિશય શોક પ્રાપ્ત થયો છે; એવાં તે બંને કરી પાંડવોથી પરાંક્રમુખ થતાં હતાં. અર્થાત્ પાંડવો વંદન કરવા લાગ્યા છતાં “તે પાંડવોએ આપણા દુર્યોધનાદિક પુત્રોનો ધાન કર્યો છે” એવો રોષ મનમાં લાવી ક્રોધ ધારણ કરી તે પાંડવોથી અવળ મુખ કરી શોક કરવા લાગ્યા; ત્યાર પછી તેઓના મરણનજનવિષે જેઓના કિરિયો લોભાયલા છે એવા તે પાંડવો, વારંવાર વંદન કરવા લાગ્યા છતાં તે સમયે વજ્રા પુરુષોમાં થયે એવા ગદામ્લ એટલે શ્રીકૃષ્ણ એવું ભાષણ કરવા લાગ્યા.

શ્રીકૃષ્ણ—હું રાજન, આ પાંડુપુત્રો તે તમારા પુત્રો નથી શું? એઓની ભદ્રિત પાંડુ-જના કરતાં તમારેવિષે કદી પણ એછી નથી. આ પાંડવો, પોતાના દુઃસ્વભાવે પૂજ્યપુદ્ગલો કરી ગાંધારીને જેવી માને છે, તેવી તેઓ કુતીને પણ માનવા નથી; અને આ ધર્મરાજને બીમ-કેનાદિક પોતાના બંધુઓ કરતાં પણ દુર્યોધનાદિક કૌરવગણુઓ અતિ પ્રિય હતા. એવું છતાં પણ વાળન કરવા માટે જે અત્યંત અયોગ્ય એવું આ અમંગલ પ્રાપ્ત થયું. અર્થાત્ દુર્યોધનાદિકનો વધ થયો; તે વિષે દુરાત્મા એવો વિધિય અપરાધ કરનારો છે; એવું હું જાણું છું. યુદ્ધ થયતી પહેલાં આ પાંડુપુત્રો, માર પાંચ ગામોએ કરીને પણ સંધિ કરવાની ઈચ્છા ધારણ કરવા હતા; પરંતુ જે કારણ માટે તે સમયે દુર્યોધને એઓને નિરાશ કરવા, તે હું દેવ દુર્યોધનનું દુષ્ટ મિત્ર પાળું હતું. અને જે કારણ માટે તે દુર્યોધને તે સમયે તમારા સરખાની જાણી પણ નિરસ્કાર

કરનારા પાંડવો પ્રત્યે શ્રીકૃષ્ણ ભાષણ કરવા લાગ્યા, કે “હું ધૈર્યયુક્ત પાંડવો, તમોને પણ શોધે
આ શો કંપારો પ્રાપ્ત થયો છે? અહો સુવર્ણનેવિષે મહિનતાની ઉત્પત્તિ થાયછે શું! અહો જંગમ
સંસારનું તત્વ જાણ્યુંછે, એવા તમો પણ જ્યારે શોકનું અધિષ્ઠાન થાઓ; ત્યારે નિષ્કેયે કરી મૂકે
અંધકારનું અધિષ્ઠાન થશે!! અર્થાત્ સંસારનું તત્વ જાણનારા જે તમો-તેમને પણ જ્યારે શોક
પ્રાપ્ત થાય ત્યારે મૂર્ચ્ચી પણ અંધકાર ઉત્પન્ન થાય! એમાં શી નવાઇ? એટલે સૂર્ય જેમ અંધકાર
યુક્ત થયે માટે કદીપણ યોગ્ય નથી. તેમ તમે પણ તારાવંત વસ્તુનો શોક કરવા માટે કદી
યોગ્ય નથી. તમારું સંપૂર્ણ ચૈત્ય રાત્રીનેવિષે નિદ્રિસ્થ છતાં અશ્વિત્યામાદિકનું એ સાક્ષાત્કાર
પ્રાપ્ત થશે. એવી હું મનમાં સંભાવના કરી તમોને બળરામના શાંતવનને માટે અમારી સેનાપતિ
આણનો હુએ. “પિતા કે દ્રોણાચાર્ય અને સ્વામિ જે દુર્યોધન-એઓનો તમે વધ કર્યો-તે
તેને કરી એ દ્રોણાચાર્યનો પુત્ર અશ્વિત્યામા, રાત્રીનેવિષે શ્રેમ પામી સેનાનેવિષે નિદ્રિસ્થ થઈ
એના નમેને નિષ્કેયે કરી લે મારે. તો આટલો બધો કરેલો સંપૂર્ણ આરંભ નિષ્ફળ થશે” એ
જ્ઞાનને મેં તમોને આપીયાં આપ્યા. તમે કુશળ છતાં પુત્રો તો, જેઓની ઉત્પત્તિ ત પ્રાપ્ત પાવો
છે તેવું નથી. અર્થાત્ તમે હવના છતાં આગળ પણ પુત્ર થવાનો સંભવ છે; એ માટે તમે
શોકનો ત્યાગ કરી વેગ કરી પોતાની સેનાપ્રત્યે તમે ગમન કરો; એટલે પુત્ર અને ભાઈઓ
એના વધે કરી દુઃખિત થઓ. એવી દ્રૌપદીને સારી રીતિએ આપણ શાંતવન કરીએ.”

એવી શ્રીકૃષ્ણની વાણીએ કરી તે પાંડવો, શોકને શિથિળ કરી જરોવિષે તમોતમ આકે
પ્રાપ્ત થયો છે, એવી પોતાની છાત્રીપ્રત્યે આવના હવા. ત્યાં ભૂમિનેવિષે જે આગોડનું તપિ
તરખા, સુખ સ્વાદાન વિષયવાચકા જેના દેગછે, અને અતિશય ઊંચ સ્વરે કરી આકેદન કરનાર
એવી દ્રૌપદીને તે પાંડવો અવગોદન કરતા હતા. “હા વસ્તો, હા મહાવીરો, હા મનનેવલેવા
(અત્યંતવિષે જેઓનાં વિષયે એવા) મંદભાગ્ય એવી જે હું-તેનો અહિંયાં ત્યાગ કરી તમે
કર્તા રહે મારા” કહ્યાદિક અનેક પ્રકારે કરી ઉચ્ચારેલા જે વિશ્વાપો-તેણે કરી વિવરણ કરેલી
એવી જે કુશલતંત્રીને તે પ્રત્યે કંસાગતિ એવા જે શ્રીકૃષ્ણ-તે શાંતવન કરતા હતા.

શ્રીકૃષ્ણ- હું કહ્યાનું તમારે મરખી જે વીરપત્નીએ, તેનો આ શોકવિધિ કરી પણ વિષે
તમે નિમિત્તનું પુરોગતી સ્વીકારો તે શોક કરી વ્યાજન થાયછે, પરંતુ જે વીરસ્ત્રીએ જે
કુશળ સ્વાદાન કરનારા પોતાના પુત્રોએ કરી સનિતલ થાયછે; અને સુદનેવિષે મૂર્ખને પ્રત્યે
એવો અશ્વ રેવુએતે હનીત મૂર્ખના કાંઈમાએ મંદનારા અર્થાત્ પોતાનું મૂર્ખ મૂર્ખતા
એવા પુત્રે એકની અતંદ પામેછે. એ માટે તમારું મૂર્ખમ્મ અને શિખરી-એ એ પાંડવો
તે પોતા પુત્રે વસ્તો કરનાર કુશલતંત્રી જેવા મૂર્ખમ્મ એવા જેઓએ સુદનેવિષે મૂર્ખને

પ્રાણોનો ત્યાગ કરી તારે માટે ઘણાકાળ પથિત અખંડિત અવૈધવ્ય (સોભાગ્ય) સમર્પણ કર્યું, અને લોકલોકપંચેતપથિત સૂર્યના પ્રકાશ સરખી દૈદીપ્યમાન એવી પોતાની કીર્તિ સ્થાપન કરી. અને વળી એવું છે કે આ પ્રાણ, રક્ષણ કર્યો છતાં પણ કોઈક સમયે દેહનો ત્યાગ કરીને જાય છે; તો તે પ્રાણ, કોઈપણ કાર્યને માટે જાયતો ને સાર્યક છે. વળી બંધુ પણ મરણ પામો અને પુત્ર પણ મરણ પામો, પરંતુ પતિના કુશળે કરી પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ આનંદ પામે છે. એ માટે તારા બંધુઓ અને પુત્રો મરણ પામ્યા, પરંતુ તારા દેવે કરી તારા પતિઓ કુશળ છે. વળી તું દુષ્ટ રાજની કન્યા છે અને પાંડવોની સ્ત્રી છે, એ માટે શોકનો ત્યાગ કર અને “આ દેહ નાશવંત છે” એવું જાણી ચિત્તના સમાધાનને પામ.

પાંડવો જુઓ અનુમોદન છે એવાં તે શ્રીકૃષ્ણનાં વાક્યોએ કરી તે દ્રૌપદી શોક કરી ભેદે રચામવણું થઈ હતી, તો પણ ધીમધીમે શોકનો ત્યાગ કરતી હતી.

ત્યાર પછી તે રાત્રી ગયા પછી પોદ્ધાવાનો સમય પ્રાપ્ત થયો છતાં શ્રીકૃષ્ણ અને પાંડવો, પત્ની જે ગાંધારી, તે સહુવર્તમાન જે ધૃતરાષ્ટ્ર-તેમની પ્રત્યે તેમનો શોક દૂર કરાવવા માટે ગમન કરતા હતા. તે સમયે ભક્તિએ કરી અતિશય નમ્રપણે તે પાંડવો, ગાંધારી અને ધૃતરાષ્ટ્રને નમસ્કાર કરવા લાગ્યા છતાં ક્રોધાયમાન અને જમને અતિશય શોક પ્રાપ્ત થયો છે; એવાં તે બંને કરી પાંડવોથી પરાંડમુખ થતાં હતાં. “અર્થાત્ પાંડવો વંદન કરવા લાગ્યા છતાં “તે પાંડવોએ આપણા દુર્યોધનાદિક પુત્રોનો ઘાત કર્યો છે” એવો શેષ મનમાં લાવી ક્રોધ ધારણ કરી તે પાંડવોથી અવળ મુખ કરી શોક કરવા લાગ્યાં; ત્યાર પછી તેઓના ચરણતળનેવિષે જોઓના કિરિટો લોશાય-લા છે એવા તે પાંડવો, વારંવાર વંદન કરવા લાગ્યા છતાં તે સમયે વક્તા પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ એવા મહાત્મ્ય એટલે શ્રીકૃષ્ણ એવું લાપણ કરવા લાગ્યા.

શ્રીકૃષ્ણ—હું રાજન, આ પાંડુપુત્રો તે તમારા પુત્રો નથી શું? એઓની ભક્તિ પાંડુરાજનાં કરતાં તમારેવિષે કદી પણ ઓછી નથી. આ પાંડવો, પોતાના હૃદયનેવિષે પૂજ્યયુદ્ધિએ કરી ગાંધારીને જોવી માને છે, તેવી તેઓ કુંતીને પણ માનતા નથી; અને આ ધર્મરાજને, લીમ-સેનાદિક પોતાના બંધુઓ કરતાં પણ દુર્યોધનાદિક કૌરવબંધુઓ અતિ પ્રિય હતા. એવું છતાં પણ વર્ણન કરવા માટે જે અત્યંત અયોગ્ય એવું આ અમંગળ પ્રાપ્ત થયું, અર્થાત્ દુર્યોધનાદિકનો વધ થયો; તે વિષે દુરાત્મા એવો વિચિત્ર અપરાધ કરનારો છે; એવું હું માનું છું. યુદ્ધ થવાની પહેલાં આ પાંડુપુત્રો, માત્ર પાંચ ગામોએ કરીને પણ સંધિ કરવાની ઈચ્છા ધારણ કરતા હતા; પરંતુ જે કારણ માટે તે સમયે દુર્યોધને એઓને નિરાશ કર્યા, તે હું દેવ, દુર્યોધનનું દુષ્ટ ચિત્ત પાછું હતું. અને જે કારણ માટે તે દુર્યોધને તે સમયે તમારા સરખાની વાણી પણ તિરસ્કાર

કરી, તેવિષે કેવળ કારણરૂપી ભવિતવ્યતાજ જાગૃત થઈ. તે સમયે પાંડવો ક્રોધપણ પ્રકારે ખુ-
 ઝોઝે પણ સ્વીકારેલી પોતાની પૃથ્વીનો જો ત્યાગ કરત તો તમારા કુળને લજ્જા ઉત્પન્ન નહીં
 શું? અર્થાત્, પાંડવોએ “આપણી પૃથ્વીનો આપણા કૌરવખંધુઓ ઉપલોગ કરેછે” એમ સમજ
 જો યુદ્ધનો ઉદ્યોગ ન કર્યો હોતતો, “આ પાંડવોએ દુર્યોધનથી ભય પામીને પોતાની પૃથ્વી
 પાછી લેવાને યુદ્ધનો ઉદ્યોગ ન કર્યો” એવું લોકો માનીને તમારા કુળની નિંદા કરત; અને ત-
 મારા કુળને અયોગ્ય એવા અન્યાયને કરનારા પોતાના પુત્રો જો તમે જાણશો તો તે પુત્રોએ કરી
 અત્યંત લજ્જા થશે. કારણ, જેઓએ અન્યાય કર્યો છે એવા પોતાના પુત્રો પણ સખ
 પુત્રપોને પ્રીતિ કરવા માટે યોગ્ય નથી; અર્થાત્, તેઓ દ્વેષ કરવાને યોગ્ય છે; અને ન્યાય પ્રમાણ
 ચાલનારા એવા શત્રુઓ પણ પોતાના પુત્રો સરખા સાધુપુત્રપોને અત્યંત પ્રિયજ થાયછે. હવે
 ન્યાયીપુત્રપોમાં જેઓનો પ્રખ્યાત ન્યાય છે એવા આ પાંડવો તમારાજ પુત્રો છે; એ માટે આ
 પાંડવોનેવિષે અર્થાત્ પાંડવો ઉપર, વિશેષે કરીને પ્રસન્નતા કરવા માટે તમે યોગ્ય છો. અનુક્રમે
 જેઓનાં નમ્ર મસ્તકો થયાં છે એવા આ પાંડવો, ગાંધારીનેવિષે અને તમારેવિષે પ્રતિક્રિયા
 કૌરવો કરતાં પણ અધિક એવી ભક્ષિતને નિશ્ચયે કરી કરશે. એ કારણ માટે તમે ખંતે જાણી
 પ્રસન્ન થિત કરીને સંપૂર્ણ રોષનો ત્યાગ કરી આ પાંડવોના પૃથ્વભાગનેવિષે પોતાના હસ્તોને
 સ્થાપન કરો. સર્વ પ્રકારે કરી “આ જગત નાશવંત છે” એવું નિશ્ચયે કરી જાણનારા ક્રીઆ
 વાઙ્ વિવેકીપુત્રપને પુત્રશોક પણ પીડા કરશે? અર્થાત્ એવા વિવેકી ક્રોધપણ પુત્રપને આવો પણ
 પુત્ર શોક વ્યથા ઉત્પન્ન કરનાર નહીં.

એ પ્રકારની શ્રીકૃષ્ણની વાણીએ કરી જમનો ક્રોધ મંદ થયોછે એવાં તે ગાંધારી અને
 ધૃતરાષ્ટ્ર મહાસંકટે કરી પાંડવોના પૃથ્વભાગને વિષે પોતાના હસ્તોને મૂકતાં હતાં. અર્થાત્ તમને
 કરી રહેલા પાંડવોના પૃથ્વભાગે તે ખંતે જાણીએ હસ્તસ્પર્શ કર્યો; અને “અમારા પુત્રોએ તમારો
 જે અપરાધ કર્યો તે તેઓના દેવનો અપરાધ છે, અમારા પુત્રોનો અપરાધ નથી.” એવું ભાષણ
 કરી તે ગાંધારી અને ધૃતરાષ્ટ્ર, અનુક્રમે વંદન કરનારા પાંડવોને વંદન કરતા ઉદારીને આશિર્વાદ
 કરતાં હતાં. ત્યાર પછી તે ગાંધારી પાંડવો પ્રત્યે એવું ભાષણ કરવા લાગી.

ગાંધારી—હવે તમે મારેવિષે પ્રેમ ધારણ કરનારા જો હો, તો સાંપ્રતકાળે મંથ્રમનો-
 નિતિવિષે મને ત્વરિત લેઈ જાઓ; એટલે મંદભાગ્ય એવી જો હું તે-જેઓના પ્રાણ નીકળી
 ગયાછે એવા મારા સંપૂર્ણ પુત્રોનું આખરસમયનું મુખાવકોકન કરીશ.

એવું ગાંધારીનું ભાષણ સાંભળીને ત્યાર પછી જોની તીક્ષ્ણ કાંતિએ એવો સૂર્ય, ઉદય પર્વ-
 તના ગુંગત્રવિષે પ્રાપ્ત થયો છતાં અર્થાત્ સૂર્યોદય થયો છતાં, ક્રોધપણ પ્રકારે કરી ધૃતરાષ્ટ્રને

શાંતવન કરી તેમને ત્યાંજ મૂકીને પોતે પાંડવો, જને ભક્ષિતએ કરી દરના વાંચનન એટલે હાથનો ટકો
 દીધોછે એવી, અને જના નેત્રોનેવિષે અત્યુચ્ચો પ્રાપ્ત થયાંછે, એવી ગાંધારીનેયુદ્ધંગણનેવિષે સતા
 હવા. તે સમયે સંપૂર્ણ દેરાણીઓશહુવર્તમાન અને સંપૂર્ણ રાજાઓની સ્ત્રીઓના સમુદાયે
 સહુવર્તમાન દુર્યોધનની સ્ત્રી ભાનુમતી, રણભોમિનેવિષે ગમન કરનારી જે સામુ ગાંધારી-તેના
 અનુસરે કરી ગમન કરતી હવી.

ત્યારપછી મરણ પામેલા જે અનેક મહાવીરો, તેઓના સમુદાયે કરી ચિન્હિત થએલી
 એવી તે યુદ્ધભોમિને અવસોકન કરી સંપૂર્ણ સ્ત્રીઓનાં હૃદય વિદીર્ણ થયાં હતાં. તે સમયે તે
 સંપૂર્ણ સ્ત્રીઓનો એકદમ ઉત્પન્ન થએલો જે રૂદન રૂપી આક્રોશ, તેનાથી ઉત્પન્ન થએલો જે
 પ્રતિધ્વનિ-તેણે કરી બંધે મરણ પામેલા રાજાઓના શોકે વિરુદ્ધ થએલી દિશાઓજ આકુંદન
 કરતી હોયના! એવું ભાસવા લાગ્યું. અર્થાત્ સ્ત્રીઓના આક્રોશથી ઉત્પન્ન થએલા પ્રતિધ્વ-
 નિએ કરી સંપૂર્ણ દિશાઓ વ્યાપ્ત થઇઓ: તે સમયે ભીમસેનની ગદાના પ્રહારે કરી જના બંને
 ઊંચે ભગ્ન થયાંછે એવો, અને સેવકજનોએ ખતાવેલો એવો જે કૌરવેશ્વર દુર્યોધન-તેની પાસે
 સ્તુત્યા સહિત ગાંધારી ગમન કરતી હવી. તે સમયે ખીજ રાજાઓની સ્ત્રીઓ પણ, રકતે કરી
 જએઓનાં સર્વાંગ સિયન થએલાંછે, એવા પોત પોતાના પતિને અવસોકન કરી તેમનો આત્મય કરતી
 હવીઓ. તે સમયે દુઃખનાં અત્યુચ્ચોએ કરી જનાં નેત્રો વ્યાપ્ત થયાંછે, એવી કોઇએક સ્ત્રી
 પૃથક્ પૃથક્ દેહાણે પડેલા પોતાના પતિના અવયવોને એકલા કરતી હવી. તે સમયે કોઇએક
 સ્ત્રી, પોતાના પતિના વક્ષસ્થળનેવિષે, પૂર્વે પતિ યુદ્ધ કરવા માટે જવા લાગ્યો છતાં તે સમયે જે
 તેણીએ દીધેલું આશ્વિગન-તેણે કરી સંવર એવા પોતાના સ્તનસંખંધી કુંમકુંમ કરી ચિન્હિત
 થએલા પોતાના પતિના કમંધનેજ અવસોકન કરતી હવી; અને મસ્તકને ન અવસોકન કરતી હવી.
 કોઇએક સ્ત્રી, પૂર્વે પતિયુદ્ધ કરવા માટે જવા લાગ્યો છતાં તે સમયે તે સ્ત્રીએ તેના મુખનેવિષે
 જે ચુંબન કરેલું: તે ચુંબને કરી તે પતિના મુખનેવિષે સંવર થએલું પોતાનું જે કસ્તુરીતિલક-
 તેણે કરી “આ મારા પતિનું મુખછે” એવું નિશ્ચયે કરી તે જાણતી હવી; અને શરીરને તો ન
 જાણતી હવી. કોઇએક સ્ત્રી, પૂર્વે પતિ યુદ્ધ કરવા નીકળ્યો તે સમયે ચુંબનના મિષે કરી પતિના
 મુખનેવિષે પોતાના ઓઘસંખંધી અળતાએ કરી કરેલા ચિન્હને તે સમયે રકતે કરી વ્યાપ્ત થ-
 એલા પોતાના મુખનેવિષે ન અવસોકન કરતી હવી. કોઇએક સ્ત્રીએ તે સમયે અજ્ઞાનપણાએ
 કરી પોતાના પતિના મસ્તકનેવિષે ખીજ કોઈ વીરના કમંધની ચોળના કરી છતાં તે સ્ત્રીનો, તે
 ધડ જે રાજાનું હતું તે રાજાની સ્ત્રીની સાથે ધણા વખત સુધી પતિ માટે વિવાદ થતો હતો. કોઇ-
 એક સ્ત્રી, સર્વાંગનેવિષે સંવર થએલા રકતે કરી જેનું સ્પષ્ટ જ્ઞાન થયું નહીં, એવા કોઇએક અન્ય

પુરુષને “આ મારોજ પતિ છે” એવા ભ્રમે કરી વારંવાર આલિંગન કરતી હવી. કોઈ એક સ્ત્રી અભિમાને કરી રોષ ધરી પૂર્વે પતિ યુદ્ધને માટે નીકળ્યો, તે સમયે આલિંગનને માટે પોતાના પતિને નિરાકરણ કરી, અર્થાત્ પતિને યુદ્ધમાં જતીવળા આલિંગન ન દેતાં; આગળ મરણ પામેલા તે પતિને પોતાના થયેલા અપરાધે કરી પશ્ચાત્તાપ પામનારી હોતી થકી વારંવાર આલિંગન કરતી હવી. કોઈ એક સ્ત્રી, મરણ પામેલા પોતાના પતિના મસ્તકને હાથમાં લઈ તે પતિના દેહની ગરમા પાળા કરતી થકી તે યુદ્ધક્ષેત્રસંબંધી સંપૂર્ણ ભૂમિ પ્રત્યે, જાણે હાથને વિષે મનુષ્યનાં મસ્તક ધારણ કરનારી સાક્ષાત્ કાળીદેવીજ હોયના! એવી તે સંચાર કરતી હવી. કોઈ એક સ્ત્રી, પૂર્વે પતિ યુદ્ધને માટે જવા લાગ્યો છતાં “સોકચનેવિષે એમનો પ્રેમ છે” એવું જાણીને તે પતિના મૃત્યુને પણ મનમાં આણનારી અર્થાત્ પતિના મરણને ઈચ્છનારી હોતી થકી તે સમયે તો પતિ મરણ પામ્યો છતાં ઊંચ્યસ્વરે કરી શોક કરવા લાગી. તે સમયે જ સોકચો, તે યુદ્ધભોમિતિવિષે ગતપ્રાણ એવા પતિને પોતપોતાના ખોળામાં લેવા માટે ઈચ્છા કરનારીઓ થઈ છતાં તે સમયે પણ ઊંચ્યસ્વરે કરી તે સોકચોનો પરસ્પર મહાન કલહ થતો હયો. કોઈ એક સ્ત્રી, પોતાના પતિના મુખને જોઈને તેનું વારંવાર ચુંબન કરતી હવી. કોઈ એક બીજી સ્ત્રી, પોતાના પતિના ધડને જોઈને વારંવાર આલિંગન કરતી હવી. કોઈ એક સ્ત્રી, પૂર્વે પતિ યુદ્ધને માટે નીકળ્યો તે સમયે તે પતિ, અન્ય સ્ત્રીનેવિષે આસક્ત હોવાથી તેનું આલિંગન જને પ્રાપ્ત થયું નથી, એવી હોતી થકી તે સમયે તો ગતપ્રાણ એવા તે પતિને યથેચ્છપણે આલિંગન કરતી હવી. ત્યાર પછી પોતાના પુત્ર જે દુર્યોધન-તેને ગાંધારી, પોતાના ખોળામાં લેઈને અતિશય મહોદય કુટારે કરી આક્રોશ કરતી હવી. અને તે સમયે તે આ પ્રમાણે વિજ્ઞાપ કરવા લાગી.

ગાંધારી—હાવત્સ, હામહોત્સાહ, (જિનાથી મહોદયે આનંદ છે એવો) હા જોંઢિરશિરોમળી (શૂરપુરુષોમાં શિરોમળી) હાવીરસકાસાર (વીરરસનું સરોવર) હા કુલાંબરમારકર (કુળપુરુષોમાં આકાશનેવિષે મૂર્ચ્જા જેવો) પૂર્વે તું પૃથ્વીનેવિષે ઇંદ્રસરખો શ્રેષ્ઠ અને મારેવિષે જેનું ચિત્ત છે એવો હોઈને અર્થાત્ મારે વિષે મહાપ્રેમ ધારણ કરનારો હોઈને સાંપ્રતકાળે જનો કોઈ દિવસ પતિ મૃત્યુ થય નથી એવા પુરુષ સરખો દૃષ્ટિએ પાણુ મને કાં અવગણન કરતો નથી? તેમજ પૂર્વે સંપૂર્ણ રાજ્યઓને નાનાપ્રકારના યુદ્ધાદિક કૃત્યોનેવિષે આજ્ઞા કરી સાંપ્રતકાળે મૌન્યવ્રત ધારણ કરનાર મુનિસરખો અત્યંત સ્તબ્ધ કેમ થયો છે? અને પૂર્વે “સંપૂર્ણ પૃથ્વીનું રક્ષાગાદિક કૃત્રી રીતે યજ્ઞ એ જેવા માટે ઈચ્છા કરનારો હોતો થકો તું કદિ પણ નિદ્રાને પામ્યો નથી; અને સાંપ્રતકાળે તે પૃથ્વીની અવજ્ઞા કરી દીર્ઘ નિદ્રાને કાં સેવન કરે છે? હે વત્સ, પ્રેમયુક્ત એવો જ તું નાનકેવિષે આ શો કોપ પ્રાપ્ત થયો છે? કે જ કોપે કરી તું, ઊંચ્યસ્વરે કરી તું આક્રોશ કરે છે.

છતાં પણ મને હિતર દેતો નથી! એ પ્રકારે કરી થયેઅછપગે ગાંધારી વિજાપ કરવા લાગી છતાં તે દુર્યોધનની સ્ત્રી ભાતુમતી પણ દુર્યોધનના મરણને પોતાના મસ્તકનેવિષે સ્થાપન કરી રૂદ્ધન કરતી થકી વારંવાર એવું ભાષણ કરવા લાગી.

ભાતુમતી—હા નાથ, હારિપુન્નમાય, (શત્રુઓનું નિર્મથન કરનારા) હા માનંકનિકેવન, (અભિમાનનું કેવળ ધર એવા) હા સોમગ્યામૃતામ્રોષ, (સૌભાગ્યરૂપ અમૃતના સાગર) હા ક્ષ્પ-ગ્લાપિતલ્લમ, (પોતાના સ્વરૂપે કરી કામદેવને પણ ગર્વ રહિત કરચોછે એવા) હા કલ્પપાદપોદાર્ય, (કલ્પવૃક્ષ સરખું જેનું હિદારપણ છે એવા) હા સુધામય વાદ્યમય, (મિત્રી અમૃતમય વાણીછે એવા) હા વિશ્વકલ્પાદિત્ય, (વિશ્વરૂપ ક્રમજને પ્રકૃષ્ટિત કરનારા સૂર્ય સરખા) હા નેત્રગુહિનદુતે (નિયતે આનંદ દેનારા ચંદ્રસરખા) આ સમય પહેલાં મારો મહોદો અપરાધ થયો હોય, તોપણ મારે વિષે તમોએ કદી પણ અઓક્ષા ધારણ કરવા નથી; અને સાંપ્રતકાળે નિરપરાધી એવી જ હું—તેની પ્રત્યે કેમ સંભાપણ કરતા નથી? હું પ્રાણપ્રિય, સાંપ્રતકાળે તમે મારું જો કાંઈ અપ્રિય માનના હોતો તે અપ્રિય માનવાનું કારણ, મારા કોણ અપરાધથી તમને મળ્યું? તે સ્પષ્ટ કહો, એટલે તત્કાળ “એ અપરાધ મારાથી થયો નથી” એવિષે તમારી ખાતરી કરીશ. અને મારે વિષે જો પ્રસન્ન ચિત્તવાળા હોતો, તમારા અવકોક્તરૂપ અમૃતરસે કરી મને તૃપ્ત કરો. હું નાથ, આ સમયની પહેલાં તમે કોઈ દિવસ પણ મારો ત્યાગ કરી ક્રીણવતનેવિષે પણ ગમન કર્યું નયો; એવું છતાં સાંપ્રતકાળે મારા વિના દેવકોકતેવિષે ગમન કરવા માટે કાં પ્રસ્થાન કર્યુંછે? હું સ્વામિનું, પૂર્વે તમે સર્વ જ્ઞાતા નાથપણાને નિરંતર ધારણ કર્યું છતાં સાંપ્રતકાળે તમારાવિના હું પણ અનાયપણાપ્રત્યે પ્રાપ્ત થઈછું. તમોએ ત્યાગ કરેલી એવી જ હું—તેને સાંપ્રતકાળે પ્રકાશ કરનારો આ સૂર્ય પણ અંધકારમય થયોછે; અને હું સ્વામિનું, પ્રાતઃકાળસંઘંધી રીતજળ વાયુ પણ દાવાનળ સરખો અસદ્ય થયોછે. વૃક્ષની ઊપર રહેનારાં પક્ષીઓનો માજો ભગ્ન થયો છતાં તે પક્ષીઓ જેમ અન્યસ્થાનને વિષે ગમન કરેછે, તેમ સાંપ્રતકાળે તમે નારા પામ્યા છતાં તમારા સેવક લોકો કોનો આશ્રય કરશે? અર્થાત્ જ વૃક્ષનેવિષે પક્ષીઓ રહેછે, તે વૃક્ષ અને તેઓના માજા એ સર્વ નારા પામ્યા છતાં તે પક્ષીઓ જેમ નિરાધાર થાયછે, તેમ તમારો નારા થયો છતાં તમારા સેવકો સર્વ નિરાધાર થયાછે. એ પ્રકારે કરી અતિ કઙ્કણશબ્દે ભાતુમતી આકુંદન કરવા લાગી છતાં પછી ગાંધારી અને ધૃતરાષ્ટ્ર—એમની કન્યા અને દુર્યોધનની પત્નિ—એવી જે દુઃશત્રા—તે યુદ્ધભોમિને વિષે મરણ પામેજો પોતાનો પ્રાણપ્રિય જ સિંધુભૂપાળ એટલે જ્યદ્ધ—તેની પાસે આવીને રૂદ્ધન કરતી થકી વિજાપ કરતી હુવી.

દુશની—હામિતમ ગુણગ્રામ મરાલકુલમાનસ, (અત્યંત સુંદર એવા જે શુણોનો સમુદાય

-તેજ કોઈ એક હંસોનો સમુહ-તેઓને રહેવાની જગ્યા જે માનસસરોવર-તે સરખા) અર્થાત રાજહંસોના સમુદાયનું અધિષ્ઠાન જેમ માનસસરોવર તેમ સુંદરગુણોના સમુદાયનું અધિષ્ઠાન એવા) અને હા સિંધુવનિતાનેત્રકૌરવાકરચંદ્રમઃ (સિંધુદેશસંબંધી સ્ત્રીઓનાં નેત્ર, એજ કોઈ એક કુમુદનીનો સમુદાય-તેને પ્રકૃષ્ટિત કરનારા) એવા હે નાથ, જે કારણ માટે મારો ખંબુ જે દુર્યોધન-તેને તમે પોતાનો પ્રાણ સમર્પણ કર્યો, તથાપિ તમારેવિષે પ્રેમ ધારણ કરનારી જે હું-તેનું તમારા હાથથી કાંઈપણ ક્ષણમોચનપણ થયું નથી; એ સ્પષ્ટ છે, એવિષે વંધારે શું કહેવું! હા પ્રાણનાથ!! તમારો જે નાશ થયો, તેણે કરી માત્ર પિતૃકુળ અને સ્વસુરકુળ-એ ખંતે એકદમ અમાવાસ્યાની રાત્રીનેવિષે સૂર્ય અને ચંદ્ર-એઓનાં મંડળ જેમ એકદમ અસ્ત પામેછે તેમ અસ્ત પામ્યાં. હે મહાસુભટ, જે સિંધુદેશના લોકોએ પૂર્વે કદીપણ શત્રુની વાર્તા પણ જાણી નથી, તે લોકો સાંપ્રતકાળે તમારાવિના કેવી રીતે સુખી રહેશે! હે સ્વામિન્, સાંપ્રતકાળે મિત્ર જે દુર્યોધન, તેનું જે હિતકૃત્ય-તદ્દરૂપી જેમના પ્રાણ છે, એવા તમે અસ્ત પામ્યા છતાં તે તમારા મિત્રના શત્રુઓ આજ સ્વચ્છંદપણે આનંદ પામશે.

અહીંયાં પતિજે ભૂરિશ્રિવા-તેનો વિંદિએ કરી યુક્ત એવા હાથને જોઈ તે ભૂરિશ્રિવાની સ્ત્રીઓ ઉચ્ચસ્વરે કરી એવો વિલાપ કરવા લાગીઓ કે “હે પ્રાણનાથ, જે તમારો હાથ પૂર્વે અમારા સ્તનનું કષિણપણ જાણનારો હોવાથી સ્તનનો મિત્ર, અમારા જ્યંતનો ખાંધવ, નાગિને વિષે સ્પર્શાદિકે કરી નાનાપ્રકારના વિલાસ કરનારો, અને ધાધરાની નાડીની મોચનરૂપ ક્રીડા કરનારો એવો હતો, તે આ આજ અહિંયાં પડ્યો છે. જે હસ્ત, પૂર્વે કદાચિત્ અંગુલિકાદિક કારણ લાગ્યા છતાં ખહુ દુઃખ પામનારો હોઈને અંગુલિકાદિકે કરી સુશોભિત હતો, તે હાથ સાંપ્રતકાળે, જેણે દુષ્ટ શત્રુઓની સ્ત્રીઓના મસ્તકસંબંધી કેશના સમુદાયનું આકર્ષણ કર્યું છે; એવો હોતો થકો છિન્ન થઈ પડ્યો છે. અર્થાત્ વણા દુષ્ટ શત્રુઓને મારવાથી તે શત્રુઓની સ્ત્રીઓને વેધવ્ય (વેધવાપણ) દેનારો અને અમને પણ તેજ વેધવ્ય દેનારો હોતો થકો એ હસ્ત આ યુદ્ધભોમિતિવિષે પડ્યોછે; કિંવા જે હસ્ત, લય પામેલા શત્રુઓરૂપ રાજાઓના પૃથ્થભાગના દર્શને કરીનેજ યુદ્ધનેવિષે વિશ્રાંતિ લેવાના નિયમને ધારણ કરનારો હોઈને સંપૂર્ણ યાચકોના સમુદાયને જેણે મુવર્ણનો સમુદાય અર્પણ કર્યો છે, તે હાથ આ સમયે નિષ્કેષ્ટ એટલે ચેતનારહિત થઈને પડ્યો છે. હા નાથ!! પૂર્વે યથેચ્છપણે આ પૃથ્વીને એકછત્ર કરવામાટે ઇચ્છા કરનારાં-એવાં જે તમારાં બાણો-તે ઈંદની તારીને પણ લય ઉત્પન્ન કરતાં હતાં. અર્થાત્, નગરીમાં રહેનારા દેવોને પણ લય ઉત્પન્ન કરતાં હતાં, એવા તમે સાંપ્રતકાળે, મંથન કરેલા જે અનેક વીરો-તેણે કરી મિત્ર વિચિત્ર ભાસનારું જે આ યુદ્ધસ્થળ-તેનેવિષે જેમનું માત્ર હસ્ત એજ શરીરછે એવા અમારી દૃષ્ટિએ પડેછે. હે મહા

સુમ, સાંપ્રતકાળે તમારું હરણ કરનારો ને મંદણુદિવાળો વિધિ-તેણે અમારાં શૃંગાર, વિજારા, અને રતિ-એ સર્વ હરણ કર્યાં.” ઇત્યાદિક અનેક પ્રકારે કરી બીજાઓ મૃગાસિઓ પણ પોત-પોતાના પ્રાણનાથને પામીને અત્યંત વિજાપ કરી તુમુદ રાખે ઉત્પન્ન કરનારીઓ હોતી થકી આકુંદન કરવા લાગીઓ છતાં, તેઓને તે સમયે ધર્મરાજ, સંસારનો ને નારાવંતભાવ-તેનું પ્રગટપણુ બતાવનારાં અને અમન તુલ્ય એવા પ્રકારનાં વચનોએ કરી ઉત્તમ પ્રકારે બોધ કરતો હોયો. ત્યારપછી ધર્મરાજની આજ્ઞાએ અર્જુન, ધતુષ્યનેવિષે આગ્રેયાઓનો પ્રયોગ કરી મરણ પામેલા સંપૂર્ણ રાજાઓના અગ્નિ સંસ્કારને કરતો હોયો. ત્યારપછી દુર્યોધનની છાવણીમાં આવીને ધૃતરાષ્ટ્ર સહુવર્તમાન પાંડવો, મરણ પામેલા ને પોતાના દુર્યોધનાદિક બાંધવો-તેઓની ઉત્તરક્રિયા કરતા હવા. ત્યારપછી ધૃતરાષ્ટ્ર પ્રત્યે જમણે અત્યંત નમ્રતા બતાવીછે એવા પાંડવો, તે ધૃતરાષ્ટ્રના રોકતે નાનાં પ્રકારના કૃત્યે કરીને તત્કાલુ નિવારણ કરી અને સાત્યકીને તેમની સાથે આપી તે સંપૂર્ણ સ્ત્રીઓ સહુવર્તમાન તે ધૃતરાષ્ટ્રને ધર્મરાજ, હસ્તિનાપુર પ્રત્યે મોકલતો હોયો.

ઇંદ્રવજ્રા હંદ.

અવેક્ષણીયાસ્વયમેવતાવત્રજાઃ પ્રતોક્ષેઃપ્રપતેરુજસ્વં ॥

યાવલ્લરાસંધવધંવિધાય હરેનિદેશાદહમમ્બુપેમિ ॥ ૧ ॥

વિજ્ઞાસિમેવંચરણપ્રણામપૂર્વજયોદંતપુરઃસરંચ ॥

પ્રયાસ્યતાસ્યાસ્યાકિનાતદાનોં તપઃસુતઃકારયતિસ્મપાંડોઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—તે સમયે ધર્મરાજ, હસ્તિનાપુર પ્રત્યે ગમન કરનારા સાત્યકીની સાથે પોતાના પિતા પાંડુરાજની, મરણપ્રણામપૂર્વક અને યુદ્ધનેવિષે પ્રાપ્ત થએલા જયનો વૃત્તાંત જમાં આગળછે એવી વિજાપના કરતા હવા; કે હે તાત, જરાસંધનો વધ કરી શ્રીકૃષ્ણની આજ્ઞાએ જ્યાં સુધી હું હસ્તિનાપુરમાં આવું ત્યાં સુધી અમારી માર્ગ પ્રતીક્ષા કરનારા અને નિરંતર હૃતદ્રિય એવા તમે પોતેજ પ્રજનું પાલન કરજો.

સગ્ધરા હંદ,

ઇત્યંક્રોધાદિધાયપ્રધનપુવિવિપક્ષોવકલપાંતમંતઃ

પ્રોત્તિતાંતાંવહંતઃ પુનરવાનિપરોભંગલાભપ્રસૂતાં ॥

તુષ્ટિપુણમરિટદિપતિરચયિતું માગ્યક્ષોણમનુઃ

સહરેણાથતસ્પુઃ કિસલયિતમહસ્તાંડવાઃપાંડવેયાઃ ॥ ૧૩ ॥

અર્થ—એ પ્રમાણે યુદ્ધ ભોંભિનેવિષે ક્રોધે કરી શત્રુઓના સમુદાયનો સંહાર કરી અંતઃકરણનેવિષે ફરી પૃથ્વોના ઉપભોગના લાભે કરી ઉત્પન્ન થએલા નાના પ્રકારના હર્ષને ધારણ

કરનારા એવા, અને જેઓનેવિષે આનંદનું નૃત્ય પલ્લવયુક્ત છે એવા પાંચ પાંડવો પછી મોખે દેશનો રાજા જે જરાસંધ-તેના સંહારને અર્થે કરી અરિષ્ટાસુરનો નાશ કરનારા જે શ્રીકૃષ્ણ-તેમનેમો મહા સંતોષ ઉત્પન્ન કરવા માટે તેજ કુરુક્ષેત્રનેવિષે રહેતા હતા. ॥ ૧૩ ॥

इतिमलधारि श्रीदेवप्रभसूरिविरचिते पांडवचारित्रे
महाकाव्येपांडवकौरवयुद्धवर्णनोनामत्रयो-
दशःसर्गस्तस्यभाषांतरंसंपूर्णम् ॥ १३ ॥

અથ ચતુર્દશી સર્ગ પ્રારંભ.

ત્યાર પછી દુર્યોધનના વધે કરીને ક્રોધાયમાન થએલો એવો જે જરાસંધ-તેની આજ્ઞા પ્રહુ કરીને જેની પવિત્ર વાણી છે, એવો સોમક નામનો દૂત, શ્રીકૃષ્ણપ્રત્યે આવીને લાપણ કરતો હવો.

સોમક—હે કૃષ્ણ, ત્રિખંડખંડળ એટલે ત્રણ ખંડનો અધિપતિ એવો જરાસંધ, જ્યાં સુધી વિજયી છે ત્યાં સુધી તું સંપૂર્ણ કૌરવોનો સંહાર કરીને પણ કિંચિત્ પણ ગર્વયુક્ત થઈ નહીં. એ જરાસંધ, પ્રિય એવો જે જામાત્ર કંસ, અને પ્રિયમિત્ર જે દુર્યોધન-એ બંનેયને તારા ઉદરથી આકર્ષણ કરવા માટે અતિશય ઉત્સુક છે; પરંતુ એ જરાસંધ, તને એવું કહે છે કે, જે કુરુક્ષેત્રની ભૂમિ રક્તના તરંગોએ વ્યાપ્ત થએલી, અને મરણ પામેલી અઢાર અક્ષોહિણી સેનાનાં મસ્તકાદિકોએ કરી આચ્છાદિત છે; માટે એ કુરુક્ષેત્રનો ત્યાગ કરી યુદ્ધ કરવા માટે યોગ્ય એવા સનપત્રી નામે ગ્રામનેવિષે તારો અને અમારો સંગ્રામ થશે. ત્યાંપણ જેનેવિષે મત્સોનાં નેત્રો સ્ફુરણ પામે છે, એવી યુદ્ધસાક્ષિણી અને પોતાના સ્વચ્છપણાએ કરી જેનું ઊદક, ચંદ્રના કિરણોનો પણ તિરસ્કાર કરનારું એવું છે; એવી સરસ્વતી નદી છે. એવું લાપણ કરી તે સોમક દૂત જાનો રહ્યો છતાં તે નિરોપની અવજ્ઞાપૂર્વક શ્રીકૃષ્ણ લાપણ કરતા હતા.

શ્રીકૃષ્ણ—હે દૂત, યુદ્ધને માટે કુધાક્રાંત એવા જે અમો-તેમને યુદ્ધરૂપ લોભન કરવા માટે આ તારું આમંત્રણજ છે. હજી પણ કંસ અને કૌરવ-એઓના ગ્રાસે કરી મારા આહુની તૃપ્તિ થઈ નથી; એ માટે સાંપ્રતકાળે કરી એ જરાસંધ, તે આહુની તૃપ્તિને નિધયે કરી કરશે. માટે જરાસંધે યુદ્ધ કરવામાટે કહેલા સનપત્રી ગ્રામનેવિષે અમે આવ્યાજ અમે જાણુએ. ત્યાં

તે જ્ઞાસંધ પણ મહાત્મજીએ આવે. એવું કહીને શ્રીકૃષ્ણ, તે દૂતને પાછો મોકલતા હતા. તે સોમકદૂત પણ પૃથ્વીપતિ ને જ્ઞાસંધ- તે પ્રત્યે આવીને વિજ્ઞાપના કરતો હતો.

સોમક—હું દેવ, તમારો સંપૂર્ણ નિરોપ (સંદેશો) મેં કૃષ્ણને કહ્યો.

એવું તે દૂતનું ભાષણ સાંભળી જ્ઞાસંધ ભાષણ કરવા કાઠ્યો. હું સોમક, હું તને કંઈ પૂછું.

તેનો તું પ્રત્યુત્તર દે. ને ગોપ કૃષ્ણ, કેવે સ્વરૂપે છે? તેનું બાળ કેવું છે અને તેનો ન્યાય કેવો છે?

એવું જ્ઞાસંધનું ભાષણ સાંભળી તે દૂત પણ બોલવા માટે આરંભ કરતો હતો.

સોમક—હું પ્રભુ, જેવું મેં જોયું તેવું હું તમને કહું છું. તે તમે સાંભળો-દેવો પણ ને શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન કરી પ્રસાદ મહાણ કરવાની ઇચ્છા કરે છે તે શ્રીકૃષ્ણ, ભૂતિમાન શૂરપણુજ હોયના! અથવા દેવુષારી ઉત્સાહજ હોયના! અથવા અનંગ એટલે જેને અંગ નથી એવો જે કામદેવ, તેજ ભૂતિમાન પ્રગટ થયો હોયના! એવો છે. તેના દર્શન કરી તેના શત્રુઓ, અને તે શત્રુઓની સૌઓ-એઓને પણ પગનેવિષે દેહનું ભાન સુધાં લુકાવનાર એવો મહાકંપ ઉત્પન્ન થાય છે. વળી જેની ચતુરંગ સેના એવી છે કે, એના જેવી ચતુરંગ સેના ધારણ કરનારો ખીજે કોઈ રાજા નથી. એવા રાજાઓની વાતતો એક કોરે રહી, પરંતુ એના જેવી ચતુરંગ સેના ધારણ કરનાર કોઈ દેવ પણ નથી. કારણ, તે કૃષ્ણનું થોડું સૈન્ય છતાં પણ તે સૈન્યનેવિષે સંપૂર્ણ વીરો એક ક્ષણમાં ઉત્પન્ન થએલા હોઈને મહારાજ છે. વળી એ કૃષ્ણનો કનિઠ બંધુ અને સમુદ્ધવિજયનો પુત્ર ને અરિષ્ટનેમિ ભગવાન છે, તે શત્રુઓરૂપ રાજાઓનો કેવળ અરિષ્ટ-જ છે. તે અરિષ્ટનેમિનું પરાક્રમ હું ચંદ્ર તમને કહું!!! ને સહજ લીલાએ કરી પોતાના બાહુદંડના શિખરનેવિષે સંપૂર્ણ પૃથ્વીને પણ છત્ર સરખી ધારણ કરવાને પણ સમર્થ છે. તે કૃષ્ણ અને અરિષ્ટનેમિનો વરિષ્ઠબંધુ ને બંધદેવ નામે પ્રખ્યાત છે, તે યુદ્ધંગણનેવિષે સંપૂર્ણ શત્રુઓનો નાશ કરનારા મુમુક્ષોમાં અત્યંત શ્રેષ્ઠ છે. હું પ્રભો, એ પ્રકારે કરી તમારો શત્રુ ને શ્રીકૃષ્ણ-તેની સેનાનેવિષે શ્રીકૃષ્ણ, સમુદ્ધવિજય અને બાળ ભદ્ર- એ ત્રણ અતિરથિઓ છે; અને એ ત્રણથી ઉત્પન્ન થએલા કોટ્યાવધિ મહારથિઓ છે. વળી સાંપ્રતકાળનેવિષે શ્રીકૃષ્ણનો ઊપકાર જાણનારા અને મહા પરાક્રમી એવા ને પાંડુપુત્રો-તેઓ પણ પોતાના પ્રાણ કરીને પણ તે શ્રીકૃષ્ણનું પ્રિય કરવા માટે ઇચ્છા કરે છે. આકાશનેવિષે રહેનારા ચંદ્ર સૂર્ય જેમ અન્ય તારાઓના તેજને સહન કરી શકતા નથી, તેમ શ્રીકૃષ્ણના સૈન્યનેવિષે રહેનારા ભીમસેન અને અર્જુન-તેઓ યુદ્ધનેવિષે શત્રુઓના તેજસ્વીપણાને કેમ સહન કરશે? અર્થાત્ શત્રુઓના તેજને ન સહન કરનાં તેઓનો સંહાર કરશે: કારણ પૂર્વેપણ કૌરવાદિકોના યુદ્ધનેવિષે ઉત્પાત વાયુ સરખો ને કીચક વેરી ભીમસેન-તેણે આકાશનેવિષે ધૂળના સમુદાયના પ્રસેપ સરખા ઊરાડેલા કૌરવો અને અવ-

લોકન કરચાછે; અને આપના સૈન્યમાં તો કેવળ તમે એકલ અતિરથિછો, અને જે અન્ન રાજ્યઓછે, તે પણ તમારા આત્મસંબંધી નથી. જેમ વૃક્ષનો પત્ર પુષ્પાદિક ભેદ સ્વકીય છે; કારણ, તે પત્ર પુષ્પાદિક, વૃક્ષની સાથેજ ઊદય અને નાશ પામેછે. અને જમરાદિક તો વૃક્ષ ઊપર દેખાય તોપણ તેઓ બાહ્યરથી આવેલા અને લોભે કરી વૃક્ષનું સેવન કરનારા છે, તેમ બળરામાદિક છે તે શ્રીકૃષ્ણના સ્વકીય, વૃક્ષના પત્ર પુષ્પ સરખા છે; અને તમારી પાસે પ્રાપ્ત થએલા રાજ્યઓ-તમારું સેવન કરનારા જમરાઓ સરખા લોભીઓછે. હું દેવ, તમે તો પૂર્વ વિષ્ણુના પડ્મલૈશ્વર્યનું નિપુણપણુ પોતેજ જાણ્યુંછે. કારણ, પૂર્વે તમારો જમાત્ર જે કુંસ-તેને મારીને તે વિષ્ણુ, મથુરાથી પલાયન કરતો હતો. તે એમ કે સૈન્યનો સમુદ્ધ એવા તમોએ મથુરા નગરીને ઘેરો ઘાટ્યો છતાં તમારી સાથે યુદ્ધનેવિષે “આપણું રક્ષણ કરનાર કોઈ નથી” એવું જાણીને તમારા સૈન્યસમુદ્ધમાં નિમગ્ન થનારો વિષ્ણુ-તમને મહા બળવાન જાણીને અને “આપણુ અમળ છેએ” એવું જાણીને પલાયન કરતો હતો. આગળ સમુદ્ધની પાસે દેવોએ નવીન નિર્માણ કરેલી એવી દ્વારકાનગરીને પામીને “આપણું દૈવ આપણને અતુકૂળ છે” એવું જાણતો હતો. સાંપ્રતકાળેતો તે વિષ્ણુ, મહાશૂર એવા કોટચાવધિ પુત્રોને પામીને અને તેમિ-નાથ જે બાંધવ-તેને પામીને તમારી સાથે યુદ્ધ કરવામાટે શ્રેષ્ઠત્વ પામ્યોછે. એ માટે સાંપ્રત-કાળે તમોને, સૈન્યે કરી અને ન્યાયે કરી યુક્ત થએલા એવા તે શ્રીકૃષ્ણનો પરાભવ અસાધ્યછે. એ માટે સાંપ્રતકાળે આ યુદ્ધનો આરંભ ભારતાર્દ દેશને ઉત્તરોત્તર શુભ ફળ દેનારો થનાર તથી. એ માટે હું સ્વામિનૂ તમે પોતાના મનમાં વિચાર કરી આ યુદ્ધનેવિષે દુરાસંભથી શીઘ્રવિરામ પામો; અને તમને ઘણા દિવસ યુદ્ધનેવિષે પૂર્વે ન પ્રાપ્ત થએલો પરાભવ, સાંપ્રતકાળે. પ્રાપ્ત ન થાઓ.

એ પ્રમાણુ જેનેવિષે શત્રુનું પરાક્રમ વર્ણન કર્યું છે, એવી તે સોમકદૂતની વાણી શ્રવણ કરી જેનાં નેત્રો ક્રોધે કરી આરક્રંત થયાંછે એવો જરાસંધ રાજા ભાષણ કરતો હતો.

જરાસંધ—ઊંહ!! હું સોમક, તું પણ તારી પોતાની જામને પોતાને વશ નહી રાખીને આવી બડ બડ કરેછે? ભારતાર્દપતિ એવો જે હું-તે ક્યાં? અને ગોપકૂપ સમુદ્ધનેવિષે રહેનારો તે કચ્છપ સરખો શ્રીકૃષ્ણ ક્યાં? સિંહના કરતાં શીયાળનો ઉત્કર્ષ વર્ણન કરતો થકો તું લજ્જિત થતો નથી શું? આ હું સાંપ્રતકાળે તે ગોપાળનું ઉન્મૂલન કરી સંપૂર્ણ પૃથ્વીને નિષ્કંટક કરુંછું.

એ પ્રમાણુ તે દૂતની નિંદા કરી પ્રતિ શત્રુને કાળ સરખો ભયંકર તે જરાસંધરાજા, યુદ્ધનેમાટે પ્રયાણ કરવા સાદુ પોતાની સેનાને આજ્ઞા કરતો હતો. ત્યારપછી જેને શત્રુથી દીનપણુ પ્રાપ્ત થયુંછે એવા તે જરાસંધના સૈન્યથી શ્રીકૃષ્ણના દૂત પાછા આવીને શ્રીકૃષ્ણને એવું કહેવા લાગ્યા.

દૂત—હું દેવ, તમારો શત્રુ જે જરાસંધરાજા-તે ગર્વેકરીને જેનું બાહુબળ વૃદ્ધિ પામ્યું છે

એવો હોતો થકો પોતાના સૈન્યે સહુવર્તમાન સત્રપછી ગામની પાસેની સરસ્વતી નદીપ્રત્યે આશ્રય કરતો હોય; પરંતુ તે જરાસંધના દેવનું વિપરીતપણુ છે એવું અમને લાગેછે. કારણ, સાંપ્રતકાળે તે જરાસંધ, સત્કાર કરવા માટે યોગ્ય એવા પણ પુરુષોપ્રત્યે શત્રુયુદ્ધિ ધારણ કરી તે પુરુષોનું અપમાન કરેછે. વળી તે તમારો શત્રુ જે જરાસંધ-તેને સાંપ્રતકાળે ભાગ્યના વિપરીતપણાએ કરી જે હિત હોય તે અહિત લાગે છે, અને મિત્ર હોય તે શત્રુ જેવા ભાસે છે. એ માટે તમે સત્રપછી ગામપ્રત્યે ગમન કરી હસ્તનેવિષે ધનુષ્ય ધારણ કરો, અને મગધદેશનો અધિપતિ જે જરાસંધ, તે મરણ પામેલો પોતાનો જમાઈ જે કરા-તેના સમીપઆગે ગમન કરો.

એવું તે દૂતોનું ભાષણ થયણુ કરી જેનું મુખ કુંદપુષ્પ સરણું પ્રકૃતિત છે, એવા શ્રીકૃષ્ણ પણ પ્રસ્થાન સમયે જેમનું મંગળકૃત્ય દેવકીએ કર્યું છે, એવા હોતા થકા યુદ્ધ કરવામાટે પ્રસ્થાન કરતા હવા. તે સમયે “સાંપ્રત શ્રીકૃષ્ણનો વૈરી જે જરાસંધ-તેની સાથે આપણે યુદ્ધ કરશું” એવો જેઓનો આનંદ પ્રચાર પામ્યોછે, એવા પાંડવો પણ યુદ્ધ કરવામાટે નીકળતા હવા. અને કૌરવોનું પાંડવોની સાથે યમ્યેનું જે યુદ્ધ-તેનેવિષે પોતાના ઉદ્ધારીનપણાને લીધે જેઓનું યુદ્ધ કૌતુક સંપૂર્ણ થયું નથી એવા શ્રીકૃષ્ણના પુત્રો, મહાકર્તવ્યકપણાએ કરી તે સૈન્યની આગળથતા હવા. ત્યારપછી યુદ્ધસંમંથી જે મહાનંદ-તેનેવિષે ઉત્કંઠિત એવી જે શ્રીકૃષ્ણની સેના, તે સત્રપછી ગામની આસપાસના વનનેવિષે પ્રાપ્ત થતી હતી. તે સમયે શ્રીકૃષ્ણ, “જરાસંધ મરુચૂક રચ્યો છે” એવું વર્તમાન સાંભળીને પોતાની સેનાના અભેદ એવા ગરુડચૂકને રચ્યાવતા હવા. તે સમયે પૂર્વ વૈતાલક્યપર્વતનેવિષે સંચાર કરનારા વસુદેવે સહુસ્ત્રાવધિ ઉપકારોએ કરી જે ખેયરો મિત્રપણાને પમાડ્યા હતા; અર્થાત્, જે ખેયરોને સહુસ્ત્રાવધિ ઉપકારોએ કરી પોતાના મિત્રો કર્યા હતા; અને યુદ્ધ કરવા માટે જેઓના ખાહુઓ મહા ખળાકચ છે એવા તે ખેયરો, શ્રીકૃષ્ણાદિકનું સહાય કરવા માટે સમુદ્રવિજયરાજપ્રત્યે પ્રાપ્ત થતા હવા. તે ખેયરો સમુદ્રવિજયરાજને પંદન કરી તેમની આજ્ઞાએ સમામધ્યે આનંદે ખેસીને ત્યાં શ્રીકૃષ્ણની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા.

ખેયરો-હું દેવ, કૃષ્ણાએક વિદ્યાધરો, તમારો શત્રુ જે જરાસંધ-તેના પક્ષપાતીઓછે. સાંપ્રતકાળે પ્રતિશત્રુહિત એટલે લુળખળે કરી જેઓનો કોઈ શત્રુ નથી એવા તે વિદ્યાધરો પોતાના સ્થાનથી સંપૂર્ણ સેનાએયુક્ત હોતા થકા જરાસંધની સહાયતા કરવા માટે પ્રસ્થાન કરી નીકળ્યાછે. હસ્તિઓના સમુદાયે કરી ભયંકર એવા તે વિદ્યાધરો જે એ જરાસંધને જઈ મળશે, તો પછી વિદ્યાધરોએયુક્ત થએલો તે જરાસંધ, પ્રાપ્ત થએલા મેધે કરી અંધકારનો સમુદાય જેમ દુર્ભય હોયછે તેમ દુર્ભય થશે. એ માટે હું દેવ, ઉદ્ધત એવા તે વિદ્યાધરોપ્રત્યે વસુદેવને મોકલો. કારણ, શત્રુના પક્ષનો ઉચ્છેદ કરવો એ નીતિની કેવળ ઉપનિષત્ છે.

એવી તે ખેચરોની વિજ્ઞાપનાને યાદવેદ જ શ્રીકૃષ્ણ-તે હૃદયનેવિષે ધારણ કરી જે વૈતાલ્યપર્વતનેવિષે કરેલા પરાક્રમે કરી પ્રસિદ્ધપણુ પામનારા એવા વસુદેવને તે વિજ્ઞાપનો પરાલય કરવા માટે મોકલતા હવા; અને તે પ્રસ્થાન કરનારા વસુદેવની સાથે જયસંપાદન કરવા માટે પ્રદ્યુમ્ન અને સાંખ્ય-એ નામના પોતાના બે પુત્રોને, અને સંપૂર્ણ તે ખેચરોને મોકલતા હવા. તે સમયે હર્ષયુક્ત એવા અરિષ્ટનેમિએ, શત્રુઓના આયુધોના સમુદાયનો ઘાત કરનારી, મે પર્વતનેવિષે ઉત્પન્ન થએલી, અને દેવોએ પોતાના બાહુઓનેવિષે પૂર્વે બંધન કરેલી એવી મોખે પધી-તે પ્રસ્થાન કરનારા વસુદેવના બાહુનેવિષે પોતાને હાથે કરી બાંધી. ત્યાર પછી નિમળ યાત્રાનેવિષે વસુદેવ ત્વરિત નીકળી ગયો છતાં, અહીંયાં ઇંદ્રનો સારથિ જે માતાવિ તે, નેમીશ જગજનપ્રત્યે આવીને બાધણુ કરતો હવો.

માતાવિ—હું સ્વમિત, ઇંદ્રે પોતાની પાસે બોલાવી મને એવી આજ્ઞા કરી છે કે “જાવી શમા નીધીર જે શ્રી નેમિનાથ, તે સાંપ્રતકાળે પોતાના બાંધેલ જે શ્રીકૃષ્ણ-તેમના કાર્યમાટે વસુ કરવાની ઇચ્છા ધારણુ કરનારા છે; એ માટે દિવ્યશસ્ત્રોના સમુદાયે કરી સંપૂર્ણ, અને જગે શત્રુઓના સંપૂર્ણ મનોરથો ભંગ કરવા છે એવો, અને વજ્રમય કવચે યુક્ત, એવા રથને લક્ષી તું તે નેમીશ જગજનપ્રત્યે શીવ ગમન કર” એવી ઇંદ્રની વાણીએ કરી હું રથ લેઈને તમારી પાસે આવ્યોહું. એ માટે ગુણોએ કરી થેટ એવા પુરુષોએ આરોહણુ કરવા માટે યોગ્ય એવા આ રથનેવિષે તમે આરોહણુ કરો.

એવી તે માતાવિની પ્રાર્થનાને તે નેમિ પ્રભુ કૃતાર્થ કરતો હવો. અર્થાત્ તે રથ રૂપ આરોહણુ કરતો હવો. પછી જગ્જનો ઉત્તમ પ્રકારનો બાહુસ્ફોટ છે, એવા ઉત્તમ ધીર નેમિ વિષે છે. અને જગદ્ધ્ય એવા હૃસ્તિએ જગેવિષે મદા ગર્જનાઓ કરેછે, અને ઉદ્ધત, એવા તે બંને સેવકને વ્યૂહ પરચર યુદ્ધકર્યમાટે નીકળતા હવા. તે સમયે અશ્વોના હાથપાયા શરદોએ કરી પુરા અને હૃસ્તિએની ગર્જનાએ કરી લોકોને પીડા ઉત્પન્ન કરનારા એવા તે બંને સેવકનેથી જગ્જનો શમ્ભો આકાશને પાળુ બાહુએ કરતા હવા. તે સમયે સુગન્ધોના નારે કરી જગ્જને વિદ્યુત્તી વૈભવાદુર્ભસિ પ્રાપ્ત્યર્થ છે, એવા શૂરપુરુષોના ધારણુ કરેલા વજ્રમય એવા સોલ સોલ પ્રકારે કરી તુલ્ય કાળ્યા. તે સમયે શ્રીકૃષ્ણ અને અર્જુન-એ બંને, શીવે જલિત કરનારા આગ લેયતા; એવા જગ્જનોના મધુર શમ્ભોએ, એવા પાંચાગન્ય અને દેવદત્ત નામક શંખોને વગાડતા હવા. ત્યાર પછી બંને વ્યૂહનેવિષે સંદેશી, અને પરસ્પરને ઇન્દ્રવર્ણ હરણ કરનાર. એવી તે બંને સેવકને મધંકર સંક્રામ ઉત્પન્ન થયો. તે સમયે મધે રહેલું નેમિએ સૂર્યસિંહને સમુદાય સમર્થન પ્રાપ્ત કર્યોએ, એવાં તે બંને સેવકનાં પ્રચરનારાં બા-

જોએ કરી જતે એકજ છાંયાછે એવું જાત થયું. ત્યાર પછી મહાબળવાન એવા જ્ઞાસંધરા-
જના સુમત્રેએ શ્રીકૃષ્ણના સૈન્યના અગ્રભાગે રહેનારા વીરો, હસ્તિઓએ જમ પ્રતિહસ્તિઓ
બેદન કરાયછે તેમ બેદન કર્યા. તે સમયે જ્યોતે લજ્જત સ્ફુરણ પામેછે; એવા તે વીરો
પલાયન કરી શ્રીકૃષ્ણને શરણ જતા હતા. તે સમયે તે શ્રીકૃષ્ણ, ત્રિપાતક એટલે મધ્યની
ત્રણ આંગળીઓ જેની સમાન છે, એવા પોતાના હસ્તે કરી તેઓને આશ્વાસન કરતા હતા.
ત્યાર પછી બળદેવ, કિચકસુવરે કરી શ્રીકૃષ્ણપ્રત્યે ભાષણ કરતા હતા.

બળદેવ—હૈ શ્રીકૃષ્ણ, આ ચક્રવ્યૂહ બીજા પુરુષોએ બહુ કાળે કરી પણ દુર્ભેદ છે. એ
માટે એ ચક્રવ્યૂહના દક્ષિણભાગનેવિષે નેમિ, અને વામભાગનેવિષે અર્જુન, અને એ ચક્ર-
વ્યૂહના મુખમણીના ભાગનેવિષે અનાદ્યૃષ્ટ-એ ત્રણ મહા પરાક્રમી વીરો આ ચક્રવ્યૂહનો ભેદ કરો.

એવું બળરામે શ્રીકૃષ્ણને કહ્યું છતાં પછી શ્રીકૃષ્ણ તે ત્રણ વીરો, બળરામે કહ્યા પ્રમાણે
વ્યૂહનો ભેદ કરવા માટે યોજ્યા. તે સમયે સૂર્યના સરખી જ્યોત્તી કાંતિછે, એવા તે ત્રણ જણ
વ્યૂહનો ભેદ કરવા માટે પ્રવૃત્ત થતા હતા. તે સમયે નેમિ રાજની સાથે રહેનારા રાજાઓ, તે જ્ઞા-
સંધની મદદે આવનારા સંપૂર્ણ રાજસમુદાયને જીતીને શત્રુઓના મનોરથ સહવર્તમાન તે ચક્રવ્યૂહને
દિશા કરતા હતા. તે સમયે તે સૈન્યનેવિષે તે પરાભવ પામેલા રાજાઓના અનુવક્ષે કરી તત્-
ક્ષણે તેઓની સેના પણ, અરણ્યનેવિષે હસ્તિઓના સમુદાયના અધિપતિ જે હસ્તિઓ, તે
પ્રતિહસ્તિથી ભય પામી પલાયન કરવા લાગ્યા છતાં તે હાથીના સમુદાય પણ તેઓની પછાડી
પલાયન કરેછે, તેમ પલાયન કરતી હતા. તે સમયે જ્યોતે બાહુપરાક્રમ બળયુક્તછે, એવા
તે યાદવપક્ષી વીરોએ જ્ઞાસંધનું સૈન્ય, હાથીઓએ જમ મહાસરોવર મંથન કરાયછે તેમ
વિજોદ્ધન કર્યું. તે સમયે નેમિ જે નિર્લેદ-તેની સાથે, ગર્વદની સાથે જમ જ્ઞાન યુદ્ધ કરવા
માટે સિદ્ધ થાયછે, દિવા સિંહની સાથે જમ હરણ યુદ્ધ કરવામાટે સિદ્ધ થાયછે, તેમ રૂકિમ
નામક જ્ઞાસંધનો પક્ષપાતી વીર યુદ્ધ કરવામાટે સિદ્ધ થતો હોય; પરંતુ જમ બલોતનું પ્રકાશ
કરવા માટે જે પ્રખ્યાતપણ, તે સૂર્યમંડળનેવિષે વ્યર્થ થાયછે; તેમ તે રૂકિમવીરના પરાક્રમનો
આરંભ, નિત જે નેમિ પ્રભુ-તેનેવિષે વ્યર્થ થતો હોય. તે સમયે નેમિરાજાએ સદૃશ સીલાએ
કરી નિર્માણ કરેલો જે ગુરૂપ ધનુષ્યનો ટંકાર રાખે, તે રૂકિમના કર્ણની પાસે પ્રાપ્ત થઈ તેને
પલાયનનો વિપદેશ કરતો હોય. તે સમયે બીજા પણ લક્ષાવધિ શત્રુપક્ષપાતી બલોદ્ધત જે રા-
જાઓ-તેઓ એકદમ નેમિનિલપ્રત્યે યુદ્ધ કરવામાટે ગર્વે કરીને પ્રાપ્ત થતા હતા. તે સમયે
જેનું પરાક્રમ સર્વ વિખ્યાત છે એવો કરૂણાસાગર જે નિત નેમિ-તે તેઓનો વધ કરવા માટે
ન ઈચ્છા કરતો થયો પોતાના દિવ્યગ્રંખને વગાડતો હોય. તે સમયે શત્રુઓના કર્ણમૂળનેવિષે

પ્રવેશ કરનારો જે શંખનાદ-તેણે કરી તે શત્રુઓના હસ્તતંત્રથી સંપૂર્ણ આયુધો પતન પામતા
 હતાં. તેણે કરી તે પ્રભુ જે નેમિ-તેના અગ્રભાગનેવિષે જેઓએ પોતાનું પરાક્રમ નાખી દીધું
 છે એવા, અને યુદ્ધકર્મરહિત એવા, તથા જેઓની દૃષ્ટિ નિમેષરહિત છે એવા તે રાજાઓ. ચિ-
 ત્તનેવિષે લખેલા રાજાઓના સરખા સ્તબ્ધ રહેતા હતા. આહિયાં જેઓમાં હિરણ્યનાભ મુખ્ય
 છે, એવા જે શત્રુપક્ષપાતી રાજાઓ-તેઓનો નાશ કરવા માટે અનાધૃષ્ટિ વીર, જેમ હસ્તિ-
 ઓતો નાશ કરવા માટે સિંહ દોડે છે તેમ દોડતો હોયો. તે સમયે તે સંપૂર્ણ રાજાઓ સર્વ પ્રકારે
 કરી એવું યુદ્ધ કરવા લાગ્યા કે, જે યુદ્ધે કરી બળશક્તિ બંધુ જે અનાધૃષ્ટિ-તેના પાશુ મસ્તકને
 વિષે શ્રમે કરી-પરસેવો ઉત્પન્ન થતો હોયો. એ પ્રકારે કરી તે મહાયુદ્ધ અતિશય ગરદીએ કરી
 થવા લાગ્યું છતાં સૂર્ય પણ “તે સુભટોના બાણોએ કરી આપણને પ્રહાર થશે” એવા ભયે
 કરીનેજ જાણે હોયના! તેમ ધૂળરૂપ ઢાલે કરી આચ્છાદિત થતો હોયો. તે સમયે બાણોએ કરી
 છિન્ન થએલા અને આકાશનેવિષે દૂર ઊડેલા સુવર્ણમય ધ્વજોએ કરી આકાશ જાણે ઉત્પન્ન
 થએલા અગ્નિરૂપ તારાઓએ વ્યાપ્ત થયું હોયના! એવું થતું હોયું. તે સમયે “રક્તરૂપ મદ્યના
 પ્રાશને કરી પોતાની તૃપ્તતા ક્યાંથી થશે!” એવો શોધ કરનારાં અર્જુનનાં માર્ગણ એટલે યાચક
 અથવા બાણોને, નષ્ટ થએલા એવા કૃપણ શત્રુઓએ કૃત્ય કૃત્યપ્રત્યે પમાડ્યાં નહીં. અર્થાત્
 અર્જુનનાં બાણો જોઈનેજ શત્રુઓનાં રક્ત પ્રાણની સાથે ઉડી ગયાં, તેથી કરી તે બાણો કૃત કૃત
 થયાં નહીં. પૂર્વે અર્જુનનો જે કૌરવોની સાથે યુદ્ધ પ્રકાર થયો, તે કેવળ ધનુર્વિદ્યાનો અભ્યાસ
 માત્ર થયો, અને હવે જરાસંધના સૈન્યની સાથે અર્જુનનું યુદ્ધ થયું, તે અર્જુનના બાણના મ-
 નોરથને પૂર્ણ કરતું હોયું. તે સમયે અર્જુનનું બાણ સંધાન, પ્રત્યંચાનું આકર્ષણ, અને બાણોએ
 કરી શત્રુઓનો ઘાત કર્યો-તેવિષે જે દુરાળપણુ-તેને આકાશનેવિષે રહેનારા સુમનસઃ એટલે
 દેવો પણ અવલોકન કરી ખરેખર સુમનસઃ એટલે સંતુષ્ટ ચિત્તવાળા હોતા થકા સુમનસઃ એટલે
 પુષ્પવૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા. એટલો પણ અર્જુન, સર્વ શત્રુઓએ યુદ્ધનેવિષે અસહ્ય તો પછી પરાક્રમ
 રૂપ તાપે કરી જેઓના બાણદંડ તપ્તયુક્ત છે, એવા ધર્મરાજદિક બંધુઓ સહવર્તમાન તે અર્જુન,
 શત્રુઓને અસહ્ય થાય, એમાં શું કહેવું! તે સમયે ભીમસેન, પોતાની ગદાએ કરી, જરાસંધના
 પક્ષે કરી જેઓનું બળ જગત છે, એવા શત્રુસંબંધી રાજાઓને, ઈંદ્ર જેમ પોતાના વજ્રેથી
 જેઓનું બળ પક્ષોએ કરી જગત છે એવા પવિત્રોને નાશ કરે છે, તેમ નાશ કરતો હોયો. તે સમયે
 યુદ્ધરૂપ આકાશનેવિષે મૃગેરૂપ ધર્મરાજ સ્વચ્છ ઉદયરૂપ સરખું પરાક્રમ કરવા લાગ્યો છતાં કેટલા
 એક શત્રુઓએ નકરવગર સરખું આવરણ કર્યું. અર્થાત્ નિસ્તેજ થઈ નાશ પામ્યા. અને
 કેટલાક શત્રુઓએ અવેશરૂપ સરખું આવરણ કર્યું. વળી તે સમયે જરાસંધસંબંધી રાજાઓ

પોતાના કૃપાને યોગ્ય એવું જે શત્રુઓની હિંસા કરવાનું કર્મ-તેને કરનારો, અને જેનું ઉત્તમ દર્શન છે એવો નક્કર, પોતાના કૃપાને યોગ્ય એવી સર્પહિંસા કરનારો, અને જેનું દર્શન શુભકારક છે, એવા નોખિયા સરખો થતો હવો. અર્થાત્ નોખિયો જેમ પોતાના શત્રુઓ જે સર્પો-તેમને મારેછે, તેમ નક્કર પણ શત્રુરૂપ રાજાઓને મારતો હવો: તે સમયે સદુદ્દેવ પણ યુદ્ધભોમિ રૂપ પદનેવિષે સ્વાધીન રહેનારા એટલે માગ્યો દાવ આપનારા ખારાઓ સરખાં બાણોએ કરી સોગલું સરખા શત્રુસંબંધી રાજાઓને રોધન કરતો થકો યુદ્ધરૂપ કીડા કરતો હવો. એ પ્રકારે કરી જેઓના બાહુદંડનું પરાક્રમ તીવ્ર છે, એવા પાંડવોએ કેટલાએક શત્રુઓને શીઘ્રપણે યમનાદાસ પળાને પમાડ્યા; અને કેટલાએક રાજાઓને તીક્ષ્ણ બાણોએ કરી ધીંધીને રક્તનાયોગે આદ્રે એટલે ભીતએડી એવી પૃથ્વીરૂપ શટ્યાઓનેવિષે નિદ્રિસ્થ કર્યા. તે સમયે જેઓનો ઉત્સાહ હરણ કર્યો છે એવા, અને પ્રાણસંરાયપ્રત્યે પમાડેલા એવા અવરોપ રહેલા કેટલાએક રાજાઓ-સેનાધિપતિ જે હિરણ્યનાભ-તેને સરણુ લેતા હવા. ત્યારપછી તે સરણુ આવેલા વીરોને પોતાની પાસે રાખીને દુનિર્વાર જે શૌર્ય-તેના સ્થિરપણાનો કેવળ મંદરાચળ-એવો તે હિરણ્યનાભ યુદ્ધરૂપ સમુદ્રનેવિષે યાદવરૂપ જળચરોનું મદન કરતો હવો. તે સમયે જેઓનું પ્રોઢ બળછે, એવા યાદવોના સેનાધિપતિઓ પણ, તે હિરણ્યનાભનો યુદ્ધારંભ, સિંહનો યુદ્ધારંભ જેમ હસ્તિઓએ સહન કર્યો હતો નથી, તેમ સહન કર્યો નહીં. તે સમયે હિરણ્યનાભથી ભય પામેલા એવા કેટલાએક રાજાઓ, નેમિ જિતેશ્વરપ્રત્યે, તેમજ કેટલાક રાજાઓ અનાધૃતિપ્રત્યે અનાયાસે પોતાનું રક્ષણ થવા સાદું યુદ્ધથી પ્રાપ્ત થતા હવા; તે સમયે શત્રુઓના ભયે કરી વ્યાપ્ત થએલા એવા યાદવ યૌદ્યોની સેનાને અવલોકન કરી ભીમસેન, શૂર એવા હિરણ્યનાભની સંમુખ જઈલાપણુ કરતો હવો.

ભીમસેન—હૈ નરાસંધના સેનાધિપતિ! તું આ યાદવોની સેનાને વ્યર્થ કાં મંથન કરેછે? તારું જો સામર્થ્ય હોય તો તું મારી પ્રત્યે આવ; એટલે હું તારા બાહુદંડની ખંજવાળને દૂર કરીશ. એ પ્રમાણુ ભીમસેન પોતાની સંમુખ યુદ્ધ કરવા માટે બોલાવેલો; અને પોતાના પક્ષનું રક્ષણ કરવાની ઈચ્છા કરનારો, એવો તે મૈનાકપર્વત સરખો હિરણ્યનાભ, વેગે કરી યુદ્ધરૂપ સમુદ્રપ્રત્યે પ્રવેશ કરતો હવો. ત્યારપછી મહાબાહુ એવા તે હિરણ્યનાભ અને ભીમસેન-એઓનું પ્રથમ પરસ્પર બાણપ્રહારે કરી યુદ્ધ થયું; તોપણુ જેઓનું આયુષ્ય અને જેઓની બુદ્ધિ-એ બંને સ્થિર છે, એવા તે બંનેનું ત્યારપછી મુશ્કામુશિ યુદ્ધ થતું હવું. તે મુશ્કામુશિ યુદ્ધનેવિષે નરાસંધનો સેનાધિપતિ જે હિરણ્યનાભ-તેને, પૂર્વે શ્રીકૃષ્ણ અને બળભદ્ર-એઓએ મુશ્કામુશિ યુદ્ધનેવિષે ચાણૂર અને મુશ્કિ-એઓને જે અવસ્થાને પહોંચાડ્યા હતા તે અવસ્થાને ભીમસેન પમાડતો હવો. અર્થાત્ તે હિરણ્યનાભનો વધ કરતો હવો. પૂર્વે જે ભીમસેનની જે મુશ્કિ,

ધૃષ્ટિ, શિશુપાળના સમીપભાગે રહેનારા જે દશહજાર રાજાઓ હતા; તેઓને સિંહુ જમ હસ્તિઓને રોધન કરે છે તેમ રોધન કરતો હવો. તે સમયે “તે દશહજાર રાજાઓથી પોતાનો વધ યશ કે શું?” એવો વ્યગ્રચિત્ત થએલો જે અનાધૃષ્ટિ-તેને અવલોકન કરી શિશુપાળ, મહાત્વરાએ કરી ન્યાં શ્રીકૃષ્ણ હતા ત્યાં ગમન કરતો હવો; અને તે શ્રીકૃષ્ણપ્રત્યે એવું લાપણું કરવા લાગ્યો.

શિશુપાળ—હુ કૃષ્ણ, તું યુદ્ધનેવિષે નિષ્ઠા ધારણ કરનારો છે; એ માટે તારા રક્ષણને માટે જે સમર્થ આયુધ હોય, તે આયુધ તું ધારણ કર. એવું શિશુપાળનું લાપણું થવાથી શ્રીકૃષ્ણ હાસ્ય કરતા થકા તેનીપ્રત્યે એવું લાપણું કરવા લાગ્યા.

શ્રીકૃષ્ણ—હુ શિશુપાળ, તારાં આવાં દુઃસહ વાણીરૂપ વિષમિદુઓને પણ હું અત્યંત સહન કરનારો છું. કારણ, મેં મારી દોષને (શિશુપાળની માતાને) એવું કહેલું છે કે “હુ દેવિ, તારા પુત્રનેવિષે તેના શત અપરાધે કરીને પણ હું ક્રોધ ધારણ કરનાર નથી.”

એવી રીતે શ્રીકૃષ્ણ લાપણું કરતા થકા પણ તે સમયે નિર્વિજ્ઞ એવો શિશુપાળ, એક એવા પોતાના બાણોએ કરીનેજ તેનો કિત્તર દેતો હવો. તે સમયે શ્રીકૃષ્ણ, કમળના મૂળાક્ષના તંતુઓની જમ તે શિશુપાળની આણાવલિને છેદન કરી સંપૂર્ણ તેજનું છવ્વનોપધન બાણિ હોયના! એવા તેના ધનુષ્યની પ્રત્યંચાને પણ છેદન કરતા હવા. ત્યારપછી તે શિશુપાળ, બીજા ધનુષ્યને ગ્રહણ કરી જ્યો યુદ્ધ કરવા સિદ્ધ થાયછે, તેવાજ શ્રીકૃષ્ણ-તે શિશુપાળની રાજ્યશ્રીનું કવળ ધરજ હોયના! એવા તેના ધ્વજને છેદન કરતા હવા; અને સારથિ, અશ્વ અને રથ-એઓને પણ મંથન કરતા હવા. એમ બળાદ્ય પુરૂષની સ્પર્ધા કરનારા પુરૂષને પગપગવિષે પરાજય પ્રાપ્ત થાયછે. ત્યાર પછી તે શિશુપાળ હાથમાં લાઘ તરવાર લઈ ફરી યુદ્ધ કરવા માટે ઊઠ્યો. તે સમયે કંસનો વિષ્ણુ કરનારા શ્રીકૃષ્ણ પણ પોતાના હાથમાં નંદન નામે ખડ્ગ ગ્રહણ કરી તે શિશુપાળની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. તે સમયે તે બંનેનો પરસ્પર જે દૃઢ પ્રહાર-તેણે કરી જેનેવિષે ખડ્ગો ભગ્ન થયાંછે એવો સંગ્રામ, અવલોકન કરનારા દેવોના સમુદાયને કૌતુક ઉત્પન્ન કરનારો થતો હવો. તે સમયે જેનું નિરાકર ચિત્ત છે, એવો દમ્ભોપનોપુત્ર શિશુપાળ, શ્રીકૃષ્ણને તીવ્રપ્રહાર કરતો હવો; અને તે શિશુપાળને શ્રીકૃષ્ણ તો “આ શિશુપાળ આપણા પાંધવમંથર્થે કરી યુક્ત છે” એવું મનમાં આણીને તેને મૃદુપ્રહાર કરતા હવા. ત્યાર પછી તે શિશુપાળ, અરિષ્ટમુરનો નારા કરનારા શ્રીકૃષ્ણનો સુદૃઢ ચૂર્ણ કરતો હવો; અને ફરી તે શ્રીકૃષ્ણના મસ્તકને છેદન કરવાની ઇચ્છા કરતો હવો. તે સમયે “આ શિશુપાળ હવે વધ કરવા માટે યોગ્ય છે” એવો નિર્દય જન્મજી સ્વીકાર્યો છે એવા શ્રીકૃષ્ણ, ખડ્ગો કરી જેનું મસ્તક છેદન કર્યુંછે, એવા તે શિશુપાળને કંસનો રોષક કરતા હવા. ત્યારપછી શિશુપાળના વધના અવલોકન કરી જેનો ક્રોધ

અતિશય તરંગિત થયો છે એવો પ્રતિવિષ્ણુ જ નરાસંધ, તેણે યુદ્ધસમુદ્ધતેવિષે અગમ્ય
ક્રપિના સરણું આચરણ કરવા માટે આરંભ કર્યો. ત્યાર પછી શસ્ત્રાદિક ધારણ કરનારો અને
યુદ્ધતેવિષે સંમુખ થએલો એવો તે નરાસંધ, શત્રુસંબંધી રાજાઓએ વ્યાપ્ત થએલા સૈન્યને
અવશોકન કરી કરી પોતાના સોમક નામના દૂતને પ્રશ્ન કરતો હવો.

નરાસંધ—હે સોમક, પૂર્વે તું દૂતપણાએ કરી આ યાદવોપ્રત્યે પ્રાપ્ત થયો હતો, તે સમયે
તેં એઓને જ્ઞેયા હશે; એ માટે તે પૂર્વે જ્ઞેએલા આ સંપૂર્ણ રાજાઓને પ્રત્યેકનું નામ પ્રશ્ન
કરી મને ઓળખાવવા માટે તું યોગ્ય છે.

એવું નરાસંધનું લાપણુ શ્રવણ કરી પછી તે સોમક દૂત લાપણુ કરતો હવો.

સોમક—હે સ્વામિન્, એ સૈન્યના મધ્યભાગતેવિષે જેના અશ્વોનો મુવર્ણના વર્ણ સરખો
રંગ છે, અને જેની ધ્વજતેવિષે શિંહનું ચિન્હ છે, એવો સમુદ્રવિજયરાજ સુખે કરી વાસ કરે છે; તે
તમે જુઓ. તેમજ જેનું પરાક્રમ નિઃસીમ છે, જેના અશ્વો પોપટીયા રંગના છે, અને જેના
ધ્વજતેવિષે વૃષભનું ચિન્હ છે, એવો સર્વ જગતને માન્ય આ સમુદ્રવિજયનો પુત્ર અરિહનગિ છે
તેને તમે જુઓ. જેનો રથ સેનાના અગ્રભાગતેવિષે શુભ્ર અશ્વોએ કરી યુક્ત છે, અને જેના
ધ્વજતેવિષે ગરુડનું ચિન્હ છે એવો, અને બગલાંએ અસંકૃત થએલા નવીન મેઘ સરખો એ
શ્રીકૃષ્ણ છે. એના દક્ષિણભાગતેવિષે કૃષ્ણવર્ણ એવા અશ્વોએ યુક્ત, અને જેના ધ્વજતેવિષે
તાલવૃક્ષનું ચિન્હ છે, એવો એ જંગમ હિમાચળ હોયના! એવો આ બળમદ છે. જેના અશ્વો
નીલવર્ણના છે, એવા રથે કરી યુક્ત એવો એ પાંડુ પુત્ર ધર્મરાજ છે; તે જુઓ. વળી જેના
અશ્વો શ્વેતવર્ણના છે, એવા રથેયુક્ત એવો આ અર્જુન છે. તેમજ નીલકમળના પત્ર સરખા
રંગના જેના અશ્વો છે, એવો આ ભીમસેન છે; અને જેના અશ્વો કૃષ્ણવર્ણ છે, એવા રથેયુક્ત
અને જેના ધ્વજતેવિષે ગરુડનું ચિન્હ છે એવો આ અનાદિ છે. અને જેનાં નેત્રો માંજરાં છે એવા
અશ્વોએયુક્ત, અને જેના ધ્વજતેવિષે કદળીનું ચિન્હ છે એવો આ અકૂર છે. અને જેના કમળ-
રખા રંગના અશ્વોએયુક્ત એવો આ મદુતેમિનો પુત્ર છે. પોપટના મુખસરખી જેની ડાંડિ છે
એવો આ હેમસેન છે. તેનરપત્ની સરખા ચિત્રવિચિત્ર અશ્વોએ યુક્ત એવો આ સાત્યકિ છે.
તે તમે જુઓ. જેઓનો પૃથ્વીના મુવર્ણ સરખો છે એવા જેના અશ્વો છે, અને જેના ધ્વજ-
તેવિષે હરિનું ચિન્હ છે એવો આ વસીષ્ઠનાર છે. તેમજ કાળા અને તામ્રવર્ણ જેના અશ્વો
છે અને જેના ધ્વજતેવિષે મગરનું ચિન્હ છે એવો આ મૈર છે. ડાંખેલ દેરાનવિષે કેતવન થ-
એવા અશ્વોએયુક્ત એવો આ શ્વેતસેનનો પુત્ર સિદ્ધ છે; તે તમે જુઓ. કમળ સરખા
રંગના અશ્વોએયુક્ત એવો આ અગ્રભાગતેવિષે પદ્મચત્રાને સખ છે. અને મન્તકનેવિષે

ચિત્રવિચિત્ર એવાં પંચપુંડ લૂપણો જેઓને આંધ્યાંછે, એવા અશ્વોએ યુક્ત, અને જેના ધ્વજો-
નિષે કુંભતું ચિત્તુછે, એવો આ વિદુરથ નામે રાજાછે. કચ્છતરના સરખી જેઓની કાંતિ છે,
એવા અશ્વો જેના છે, અને જેના ધ્વજોનેવિષે કમળતું ચિત્તુ છે, એવો આ રાણણ નામે રાજાછે
તે જુઓ. હે પ્રભો, અન્ય પણ નાના પ્રકારના ચિત્તુએ યુક્ત એવા અશ્વો જેઓના રથો-
નેવિષે છે, અને જેઓના ધ્વજો નાના પ્રકારના ચિત્તુએ યુક્ત છે, એવા પણ યાદવરાજાઓ
છે; તે સંપૂર્ણ રાજાઓ, પ્રત્યેકના નામ ગ્રહણે કરી વ્યાખ્યા કરવામાટે અશક્ય છે.

એવું તે સોમકદૂતનું ભાષણ થયેલું કરી જેનેવિષે ઉત્સાહ અત્યંત વૃદ્ધિ પામ્યો છે એવું
જેનું સાહસકર્મ છે એવો જરાસંધ, તે સંપૂર્ણ યાદવોને તૃણુતુલ્ય માનતોયકો યાદવોની સેનાને
મદને કરતો હવો. તે સમયે ભારતાર્દનોપતિ જે જરાસંધ-તેણે ધ્રુવરા પમાડેલું યાદવોનું સૈન્ય,
મદોન્મત્ત હસ્તિઓએ મદને કરેલા કમણિણીના વનની શોભાને ધારણ કરતું હતું. તે સમયે
જેનેવિષે હસ્તિઓનો સમુદાય મરણ પામ્યોછે, અશ્વનો સમુદાય જેનેવિષે અસ્ત પામ્યોછે,
રથનો સમુદાય જેનેવિષે ભગ્ન થયોછે અને જેનેવિષે નટ થવાથી પદચારીઓ દુઃપ્રાપ છે, જરા-
સંધના પ્રહારે કરી જેઓએ પોતાનાં પ્રાણ છોડ્યા છે, એવા જે સુમત્રો-તેઓએ વ્યાસ થયેલી
જે પૃથ્વી-તેનાથી નીકળનારીઓ જે નવીન રક્તનદીઓ-તેણે કરી સિંચન કરેલો જે જરા-
સંધ-તેને જેનેવિષે હર્ષ પ્રાપ્ત થયોછે એવા, અને પરાજયે કરી યાદવસંમંધી રાજાઓ જેનેવિષે
અત્યંત પીડિત છે, અને માનના મદને કરી જેને યુદ્ધ કરવા માટે આવેરા પ્રાપ્ત થયોછે એવા
શ્રીકૃષ્ણ જેનેવિષે છે, અને નૃત્ય કરનારાં જે કંચંધો-તેઓના અવજોડને કરી જેનેવિષે આસ-
રાઓ હર્ષિત થઈઓછે, એવા પોતાના સૈન્યને પ્રેમેકરી આદ્ય એવી દૃષ્ટિએ અરિષ્ટતમિ અવ-
લોકન કરતો હવો. તે સમયે જેણે હસ્ત લેડ્યાછે એવો ઈંદ્રનો સારથિ જે માતસિ-તે, કુમાર
જે નેમિરાજ-તેની પ્રત્યે ભાષણ કરતો હવો કે “હુ દેવ, આ યુદ્ધનેવિષે તુંજ માત્ર ભાનરહિત
થયો નથી, હુનાથ, આ તારું સૈન્ય, શત્રુ જે જરાસંધ-તેણે મંથન કરેલું છે. હુ દેવ, તારો
જો પક્ષછે, એવું આ સૈન્ય, તારે ઉપેક્ષા કરવા માટે યોગ્ય છે શું? અર્થાત્ યોગ્ય નથી; અને
આ સમયે સૈન્યવિષે મમતારહિત એવો જે તું-તેનું કર્મ જો કે સાવધ છે, તો પણ ઈંદ્રના આ
રથને કાંઈ પણ કૃતાર્થ કર. અર્થાત્, આ રથ ઊપર બેસનારા પુરૂષનો જયજ થાયછે, એ માટે તું
કાંઈ પરાક્રમ કરીને જય સંપાદન કર; એટલે આ રથ કૃતાર્થ થશે.”

એવી રીતિએ માતલિએ પ્રાર્થના કરેલો નિર્ભય એવો તે નેમિકુમાર, ઈંદ્રના હાથમાં
રહેનારા ધનુષ્યના સરખી પોતાના ધનુષ્યને પ્રત્યંચા ચઢાવીને ટણતકાર શબ્દ કરતો હવો. તે
સમયે શત્રુઓનો અહંકાર જેણે નટ કરેલોછે એવો, અને યમનું વાહન જે મહિષ (પાશ) તેના

રાખ્દ સરખો ભયંકર એવો, તે નમિરાજના ધનુષ્યનો ટણતકાર રાખ્દ, સ્વર્ગ અને ભૂમિપ્રત્યે વ્યાપ્ત થતો હતો. વળી તે સમયે તે નમિરાજ, દિશાઓની કુદિઓને પૂર્ણ કરનારો બોલો રાખ્દછે, એવા શંખને વગાડતો હતો. જે શંખનાદ પૂર્વે મૂર્ચ્છાને ઉત્પન્ન કરતો થકો દેવોને પણ દુઃસહ થયો હતો. તે સમયે યુદ્ધ કરનારા જે લક્ષાવધિ એવા જે શત્રુના પક્ષપાતી રાજાઓ ત્યાં પ્રાપ્ત થયા હતા, તેઓ નમિરાજના ધનુષ્યના અને શંખના રાખ્દે કરી આગપાસને વિષે મૂર્ચ્છિત થઈ પતન પામતા હતા. ત્યારપછી તે સમયે વિરમય પામેલો એવો માતસિ, હાસ્ય-યુક્ત થઈ નમિરાજપ્રત્યે ભાષણ કરતો હતો કે “હું દેવ, તમે લીલાએ કરીનેજ આ શત્રુની સેનાને જીતી, અને પોતાના બાહુસામર્થ્યે કરી યાદવોનું ચૂર્ણ કરી યુદ્ધનેવિષે અત્યંત ક્ષોભ ઉત્પન્ન કરનારા, અને મદાંધ એવા આ જરાસંધનો વધ કરવા માટે તમે સમર્થ છતાં પણ સાંભ-તકાળે શામાટે ઉપેક્ષા કરોછો?”

એવું સારથિનું વચન સાંભળી સમુદ્રવિજયના પુત્ર એવા તે નમિરાજ, વાણીના મોત્યોને ત્યાગ કરી ભાષણ કરતા હતા; કે “હું માતસિ, જો કે આ જરાસંધ શત્રુ છે, તે છતાં પણ એ જરાસંધ, મારા સરખા અહિસાધર્મ આચરણ કરનારા પુરૂષે વધ કરવામાટે યોગ્ય નથી. હું આ યુદ્ધનેવિષે આવનારો પણ ન હતો; પરંતુ બંધુ જે શ્રીકૃષ્ણ-તેના આગ્રહથી આ યુદ્ધનેવિષે થઈ પહોંચાપ્રત્યે પ્રાપ્ત થયો છું. સહન કરવામાટે અસમર્થ એવા આ મોહરૂપ તરંગો કોણને વાંકાંધા કરતા નથી? વળી યુદ્ધનેવિષે વિષયુએ પ્રતિવિષયુનો વધ કરવો એવો નિરંતર સર્વ દેહાણુ નિયમ કરેલો પ્રકાર છે; એ માટે તારા દેખતાંજ થોડા સમયમાંજ તે કાર્ય થનાર છે.

એવું નમિ રાજ ભાષણ કરતો થકો પોતાની સેનાને યુદ્ધનેવિષે સ્થિર કરતો હતો. ત્યાર પછી તે ઇંદ્રનો સારથિ જે માતસિ-તેણે એવી રીતે રથ ચલાવ્યો, કે જણે કરી યાદવોની સેનાના અગ્રભાગનેવિષે રહેનારા શ્રીકૃષ્ણ, સંપૂર્ણ શત્રુના વીરોએ અવસોકન કર્યો. ત્યાર પછી જરાસંધ રાજા પણ શ્રીકૃષ્ણને અવસોકન કરી પોતાના ચવનાદિક પુત્રોનો શ્રીકૃષ્ણ કરેલો જે નાશ-તેના સ્મરણ કરી જેની અત્યંત ભયંકર ભૂદ્રુટિ છે એવો હતો થકો શ્રીકૃષ્ણના સમીપવાસે ગમન કરતો હતો. ત્યાર પછી ગર્વયુક્ત એવા અગનોત્તર જે જરાસંધના પુત્રો-તેઓએ પોતાના પિતાની આગળ થઈ શ્રીકૃષ્ણનું રોધન કર્યું. તે સમયે તે જરાસંધના અગનોત્તર પુત્રોમાંથી કોયે કરી જરોની દ્રુટિ આરંભત છે, એવા અઠ્ઠવિશ પુત્રોએ બળરામની સાથે યુદ્ધ કરવા માટે. મિત્રોએ શરણની સાથે યુદ્ધ કરવા માટે જેમ આરંભ કર્યો ત્યારે તેમ આરંભ કર્યો. તે સમયે બળરામ, તે જરાસંધના અઠ્ઠવિશ પુત્રોની અવજા કરી ધારણ કરેલાં હુલ્લ અને મૂળાણ-એણે કરી તે પુત્રોને મરાડને જેમ ચૂર્ણ કરે તેમ ચૂર્ણ કરતો હતો. તે સમયે તે જરાસંધ

શમે કરેલો જે પુત્રોનો વધ-તેણે કરી જતો ક્રોધનું અગૂતપણું પ્રાપ્ત થયું છે એવો જ્ઞાસંધ, નિ-
ર્દયપણે ગદાના યોગે કરી બળરામને વસસ્થાનેવિષે તાડના કરતો હતો. તે સમયે તે ગદાના
પ્રહારે કરી દુઃખનોવિષે જે સ્થિતિ-તેણે કરી વ્યાપ્ત થએલા એવા બળરામ પણ, રક્તના કતો-
લને વમન કરતા હતા; અને તે સમયે યાદગોની સેનાપણ હાહાકાર શબ્દ ઉચ્ચારતી હતી. ત્યાર
પછી નિર્દયપણે કરી બળરામનેવિષે પ્રહાર કરવા માટે ઈચ્છા કરનારો જે જ્ઞાસંધ રાજ-તેને
તીવ્ર એવા ગાત્રીય ધનુષ્યના પાંદિત્યે કરી અત્યુત્ત નિવારણ કરતો હતો. તે સમયે અત્યુત્તનાં
શેકરો બાણોએ કરી વ્યથા ઉત્પન્ન કરેલો એવો જ્ઞાસંધરાજ, અત્યુત્તજ જેવું મૂળકારણ છે એવા
સંપૂર્ણ કૌરવોના નારાને નિમયે કરી જાણતો હતો. તે સમયે શ્રીકૃષ્ણ, બળરામને જ્ઞાસંધના
ગદાપ્રહારે કરી ભ્રમ પ્રાપ્ત થયોછે, એવું જ્ઞેતો થકો જ્ઞાસંધના અવરોધ રહેલા એકતાકીશ પુત્રોને
સંહાર કરતો હતો. તે સમયે તે પુત્રોના સંહારે કરીને ઉત્પન્ન થએલો અનિશય ક્રોધ-તેણે કરી અ-
નિશય દુઃસહ થએલો એવો તે જ્ઞાસંધરાજ, શ્રીકૃષ્ણના સમીપમાં પ્રાપ્ત થઈ ભાષણ કરતો હતો.

જ્ઞાસંધ—“હું જોખાણ, કોખંડની સાણસી ધારણ કરનારો એવો આ જ્ઞાસંધ, કાળના જ્ઞેતો
ક્રોધ ધારણ કરી તારા ઉદરથી, જેઓમાં કંડા મુખ્યછે એવા તે આરેલા સંપૂર્ણ પુત્રાદિકોને
આકર્ષણ કરેછે; એ માટે પોતાનું રક્ષણ થવા માટે કારણ-એવું જે શસ્ત્ર હોય, તે તું ગ્રહણ કર.
હું કદીપણ અનાયુધ અને યુદ્ધને માટે ન સિદ્ધ થએલા પુરુષનો વધ કરતો નથી; એ માટે તું શસ્ત્ર
ધારણ કર. આરી કન્યા જે જીવપરા-તેનો પતિ જે કંડા-તેનો વધ કરનારો જે તું-તેનો આશયો જે
થવાનો વધ-તેને અવસોકન કરી તે કન્યા, પૂર્વે કરેલી પ્રતિજ્ઞારૂપ નદીના પરતીરને અવસોકન કર-
નારી થશે.” એ પ્રમાણે ક્રોધે કરી નિંદા કરનારો અને અનેક પ્રકારે કરી વિરોધ કરનારો એવો
જે જ્ઞાસંધ-તે પ્રત્યે કિંચિત્ પણ કોભરહિત એવા શ્રીકૃષ્ણ ભાષણ કરતાહવા. કે “હું રાજન, જે
તું કરેછે તે ખરૂંછે. તારી કન્યાની પ્રતિજ્ઞા સત્યજ થશે; પરંતુ તે પ્રદીપ્ત થએલા અગ્નિમધ્યેપ્રવે-
શકરીતજ સત્યથનારછે; અન્યથા તે પ્રતિજ્ઞા સત્ય થવા માટે બીજે કોઈ ઉપાય નથી.”

એવી રીતે તે જ્ઞાસંધપ્રત્યે ભાષણ કરનારો અને શુભકારક એવા શુકનોએ પ્રેરિત એવા
શ્રીકૃષ્ણ, યુદ્ધનેવિષે સ્થિર થઈ જ્ઞાસંધની સાથે બાણોએ કરી યુદ્ધ કરવા માટે આરંભ કરતા
હવા. તે સમયે જ્ઞાસંધ, પોતાના ધનુર્દશી પ્રસરેલાં બાણોએ કરી સર્વ યાદવોને ભય ઉત્પન્ન
કરતો હતો; અને સૂર્યમંડળને આચ્છાદન કરતો હતો. તે સમયે શત્રુ જે જ્ઞાસંધ-તેના
મૂર્તિમાન મનોરથજ હોયના! એવાં, અને જેઓએ સ્વર્ગ ભોમિનો અવકાશ નિરોધન કર્યોછે
એવાં ચિત્ર વિચિત્ર બાણોને શ્રીકૃષ્ણ પોતાના બાણોએ કરી ખંડન કરતા હવા. એ
પ્રકારે કરી તે ખંડનું યુદ્ધ શરૂ થયું છતાં પૂર્વે રામ અને રાવણના સંગ્રામને અવસોકન

કરનારા દેવોને જે રસ ચમત્કાર લાગ્યો હતો, તેવોજ ફરી આ યુદ્ધને જોઈને પણ સ-
 ચમત્કાર કિત્પત્ર થતો હતો. તે સમયે જરાસંધ, શ્રીકૃષ્ણને વિષે જેજ શસ્ત્રો છોડ્યા મા-
 ઠવ્યા કરતો હતો, તેતે શસ્ત્રોને છૂટ્યા પહેલાંજ શ્રીકૃષ્ણ, પોતાના બાણોએ ફરી તના
 છેદન કરતા હતા. તે સમયે અપૂર્વ એવા યુદ્ધના અવલોકને ફરી પ્રાપ્ત થએલું જે કોઈને નહીં
 ફરી જોવાનાં વિષા વ્યાપ્ત થએલાંછે, એવા ખચરોએ આકાશને વિષે મધુર એવો કોલાહલ
 શબ્દ કિત્પત્ર કર્યો. તે સમયે શ્રીકૃષ્ણનાં પ્રતિશસ્ત્રોએ ફરી જરાસંધરાજનાં સંપૂર્ણ શસ્ત્રો
 મૂળના કિન્નરોએ અંધાર જેમ નિષ્ફળ કર્યો હતયછે તેમ નિષ્ફળ કર્યાં. અને જેતા પાત્રો
 છેદ, બાણોનો છેદ, અને ધનુષ્યની પ્રત્યંગાનો છેદ-એઓએ ફરી આશ્ચર્યને પમાડ્યો એવો તે
 જાણનાંરાજ. જેમ રાત્રીએના સમુદાય પ્રાશન કર્યાછે, એવા ચક્રને સ્મરણ કરતો હતો.
 તે સમયે ફરી ફરી જેની દૃષ્ટિ આરકતછે એવો જે જરાસંધ-તેના હસ્તકમળને, દેવતાએ અર્પિ-
 તિત મેઘ ને મધુર મધુરતાએ આવીને શોભાવતું હતું. તે સમયે “રે ગોપ. આ તું મધુ-
 પામ્યો” એવી જાહેર વાર્તાના કરવારો. અને હુટ ધુલિયુક્ત જેતું ચિત્તછે એવો તે જાણનાં
 ચક્રને ફરી ફરી જેવો પોડતો હતો. તે સમયે સ્વચ્છંદપાણે કૃપાના હિપર આવનારું તે ચક્ર-
 સુદર્શનચક્રિ કારકેએ આકાશને વિષે હાહાકારપૂર્વક અવલોકન કર્યું. તે સમયે જાન
 પદુ મધુ સ્વરૂપે અર્ધી તર્ધી પ્રમાણ કરવા લાગ્યા; અને દેવો પણ તે ચક્રના જવાના માટે
 ખીજત માગેલવિષે પોતાનાં વિમાનોને લેતા હતા. તે ચક્રને અર્ધમાર્ગેતે વિષે શ્રીકૃષ્ણ, અને
 ફરી તાલન કરતા હતા; અને નિદેશ એવા યજ્ઞમદ્ર, વારંવાર મૂળાન અને હુળ-એમું ફરી તે
 ચક્ર હિપર પ્રકાર કરતા હતા; અને અત્યંત રોપને પામ્યો એવો જે અનાધૃષ્ટિ-તે પણ તે ચક્રને
 પશિલ ફરી પ્રકાર કરતો હતો. અને સમુદ્રવિજય રાજત. નાના પ્રકારનાં વાગું શસ્ત્રોએ ફરી તે
 ચક્રને પ્રકાર કરતા હતા. તેમજ તે ચક્રનો યાત કરવામાટે ધમેરાજત, શક્તિને કોડતો હતો
 અને સર્વ જાનને હનતારી એવી પોતાની ગદાને મોટા આદરે ફરી બીમરેત, તે ચક્ર ફરી
 ફેરવતો હતો. અને મધુને કૌરવોએ અત્યંત એવો અત્તેત. જેઓનું મધુનું આમરેયકે એવું
 બાણોએ ફરી તે ચક્રને ફેરવત કરતો હતો. વર્ણી રાત્રીના સંદાર કરવા માટે કૃપા કૃપાને
 ચક્ર ફરી મધુર મધુર પ્રયત્ન તે ચક્રને પ્રકાર કરતો હતો. તેમજ રાત્રેય પણ નાના પ્રકારે
 અર્ધે એ ફરી તે ચક્રનું નેપિત કરવા માટે આરંભ કરતે હતો. એ પ્રમાણે તે સમયે તે ચક્ર
 પીરે જે સર્વ પ્રકારે ફરી મધુનું પામકમ કર્યું. ખીજત પણ મધુ પામકમો એવા મધુનું પ-
 દેવો, હિપર નાના પ્રકારે આકાશને ફરી એકદમ તે ચક્રને પ્રકાર કરતા હતા. તે પણ તે
 હાથે જે આકાશ પામકમ એવો અર્ધિત તનુ અર્ધિતે કરતા કરતાં તે મધુનેય મધુ

તેજસ્વી ચક્ર, આકાશનેવિષે વેગે કરી આવના લાગ્યું છતાં તે સમયે “આ સંપૂર્ણ જગત્ કૃષ્ણ રહિત થનાર” એવું મનમાં માનનારા સંપૂર્ણ ચાદવો, નવનેવિષે દુઃખાત્મ આણીને જ્યોત્નાં શ્યામવર્ણ એવાં મુખ થઈ ગયાં છે એવા શોકાતુર થયા. તે સમયે જ્ઞરાસંધની સેના, જેનું આનંદયુક્ત ચિત્ત છે, એવી થઈ છતાં, અને તે ચક્રને જોનારા સંપૂર્ણ લોકો “અહો આજ શું થશે?” એવી ભાવના ધારણ કરતા છતાં, અને સમુદ્રવિજયાદિક રાજાઓ દીન અંતઃકરણપણે એવા લાગ્યા છતાં, તે ચક્ર મહા વેગે પ્રાપ્ત થઈ ધર મારવાના ધરિદ્રાએ યદ્યપિ જ્ઞરાસંધે શ્રીકૃષ્ણના વક્તવ્યજનનેવિષે પ્રહાર કરવાને મૂક્યું હતું; પરંતુ તે ચક્ર પ્રહાર ન કરતાં જેમનું ચિત્ત કોભરહિત છે એવા શ્રીકૃષ્ણના ચરણના સમીપઆગનેવિષે શિષ્યના સરખું આવરણ કરતું હતું. ત્યાર પછી ચાદવોનું સૈન્ય આનંદયુક્ત થયું છતાં, અને પ્રતિશત્રુ જે જ્ઞરાસંધ-તેનું સૈન્ય ખિન્ન ચિત્ત થયું છતાં, તે યુદ્ધનેવિષે શ્રીકૃષ્ણ, ક્ષીલાએ કરી કાંઈક નમ્ર થઈ તે ચક્રને પોતાના હસ્તનેવિષે ગ્રહણ કરતા હતા. તે સમયે ક્રાંતિના મંથને કરી શોભનારા તે ચક્રના યોગે કરી તે શ્રીકૃષ્ણ, વજ્રના ધારણ કરી ઈંદ્ર જેમ શોભે છે, તેમ અત્યંત શોભતા હતા. તે સમયે હસ્તનેવિષે કમળ સરખા તે ચક્રને ગ્રહણ કરી તેનું પ્રતોઘન કરનારા, ગર્વરહિત, અને કંસનો વિશ્વંસ કરનારા તે શ્રીકૃષ્ણ, મગધાધિપતિ જે જ્ઞરાસંધ, તે પ્રત્યે ભાષણ કરતા હતા.

શ્રીકૃષ્ણ—હું રાજાશ્રેષ્ઠ જ્ઞરાસંધ, સાંપ્રતકાળે યુદ્ધનેવિષે તારો પ્રયત્ન સફળ થવાનો નથી. કારણ, આ સમયે તને દેવ અનુકૂળ નથી. જે તને દેવ અનુકૂળ હોત તો આ તારું ચક્ર, તારો શત્રુ જે હું—તેના હસ્તનેવિષે કેમ પ્રાપ્ત થયું હોત? એ માટે મારી આજ્ઞાએ તું મગધદેશપ્રત્યે ગમન કર, અને યથેચ્છપણે તે દેશનું રાજ્ય કર. હું ભૂમિપતે, હજી સુધી તારો કાંઈ વિગ્રાહ નાશ થયો નથી; એ માટે મગધદેશપ્રત્યે જવાનો વિચાર કર. “જીવતો રહેનારો પુરૂષ, કોઈ પણ કાળે કરીને કરી શુખને અવગ્રહન કરે છે;” એવું તે પૂર્વ મોહોદા મોહોદા લોકો પાસેથી શ્રવણ કર્યું નથી શું?

એવું શ્રીકૃષ્ણે ભાષણ કર્યું છતાં તે જ્ઞરાસંધ પણ મોહોદા આવેશ કરી કેટલાક જે શ્રીકૃષ્ણ—તે પ્રત્યે ભાષણ કરતો હતો.

જ્ઞરાસંધ—અરે ગોપાળ, તું સાંપ્રતકાળે અત્યંત વચ્ચાળ થયો છે. હમણાં તું, પ્રાપ્ત થયેલા આ લોહના ખેંદ કરી નદોન્મત્ત થયો છે; એવું હું માનું છું. કારણ, જ્ઞાનનેપ્રાપ્ત થયેલા અસ્થિના કટકાએ કરીને પણ મહાગર્વ પ્રાપ્ત થાય છે; પરંતુ તે અસ્થિના કટકાએ કરી તે જ્ઞાનનું શું હિત થવાનું છે?

એવા તીક્ષ્ણ વચનરૂપ વાંસજાની ધારે છોડીને તે જ્ઞરાસંધ, અકસ્માત તે શ્રીકૃષ્ણને આ-લોએ કરીને, જેમ શ્રીખન્નુનો ઉવટ સમય એવે કરીને આકાશને આચ્છાદન કરે છે, તેમ આ-ચ્છાદન કરતો હતો. તે સમયે “પ્રતિવિષ્ણુ જે છે—તેને વિષ્ણુએ તે પ્રતિવિષ્ણુના ચક્રે કરી-

તેજ પ્રાણના અંતને પમાડવો" એવાં આગમનાં રહસ્યોછે તે અન્યથા નથી "એવો વિચાર કરનારા શ્રીકૃષ્ણ, વધ કરવા માટે યોગ્ય એવા તે જરાસંધનો શિરચ્છેદ કરવા માટે જોની કાર્યને સમુદાય પ્રસાર પામેજોછે, એવા તે ચક્રને લીલાએ કરી શીઘ્ર છોડતા હતા. તે સમયે જગતના જગજી યુક્ત એવા તે ચક્રે, મહાવેગે કરી જરાસંધ પાસે આવીને કિરિટ ફુંડળો સહિત તેના મસ્તકને કમળના છેદ સરખું છેદત કર્યું. તે સમયે કરેલું જ સ્વામિકાર્ય-તેણે કરી જને અતિશય તેજપાત થયુંછે, એવા તે ચક્રે કરી શ્રીકૃષ્ણની પાસે આવી તે શ્રીકૃષ્ણનો હાથ શોભાવ્યો. તે સમયે સર્વ જગતના ચિત્તને ચમત્કાર ઉત્પન્ન કરનારા શ્રીકૃષ્ણના ઘળને અવલોકન કરનારા દેવોના આનંદે કરી નીકળનારા અશ્રુઓની તદ્દીઓ વહેવા લાગીઓ; અને તે દેવોએ એવી સ્તુતિવાણી કરવાની કે "મહોમી સદ્ગુણ પામનારી જે કીર્તિ-તેણે કરી સુગંધરૂપ, અને સર્વ શત્રુઓનો નાશ કરવા માટે સમર્થ, એવો આ નયનો વિષય ઉત્પન્ન થયોછે. એણે પૂર્વે કંસનો નાશ કર્યો, ધ્વારકાનગરી વગાડી, અને ગાંધારના આ જગસંધનો વધ કર્યો. આ શ્રીકૃષ્ણનું કોઈપણ ચરિત જગતને આલેખ કરનાર નથી એવું નથી." એ વખતે પરસ્પર ભાષણ કરનારા દેવોની સભાથી તે સમયે શ્રીકૃષ્ણને વિ તે સગાનો આનંદના પ્રગટ થયો હોયતા! એવી પુષ્પ વૃષ્ટિ થવા લાગી. તે સમયે શ્રીકૃષ્ણના વિજયનું પ્રસંગ કરનારા જો લોકને વિષે રહેનારા લોકોએ મહા હર્ષે કરી હુંદુભિના શાપદ શાપદ હૈતને વિસ્તર કર્યો. પછી રાવિન કહેલા વક્તાવિરાજઓને અરિષ્ટને મિચ્છે, સિદ્ધિ આવશેવત કહેતા હુરખોને રાવને જેમ મુક્ત કર્યા હતાએ તેમ મુક્ત કર્યા. તે સમયે જોઓનો આનંદ નડ વેળાએ અને જોઓનો રાજ્ય તથા પરિવાર લોકો ઉચ્છેદ પામ્યાંછે, એવા પોતાને જોઈને તે રાજ્યઓ વગાડી કરી અસ્તિ થઈલા સુખને ધારમુ કરતા હતા. ત્યાર પછી તે રાજ્યઓ "શ્રીકૃષ્ણથી જગસંધનો વધ થયો." એવું માંસલી તરબોળે દુરત જોડ્યાછે એવા તેઓ-સમુદ્રવિજયનો પુત્ર જે નમિરાવત ને રાવની પ્રાર્થના નિવેદન કરતા હતા: કે "હું નમિરાવત, જોઓનું સામક્યે શ્રીકૃષ્ણ કુંડિત કર્યુંછે, એવું શત્રુએ તારાને જેમ ત પામે વાડે? જે શ્રીકૃષ્ણનો, શત્રુરૂપ તુમનો દાહ કરનારો રાજ્યના દુરવસ્થા એવો તું બનેજો. રાજ્યઓનું કેવળ મુચુત, એવા આ યુદ્ધને વિષે શ્રીકૃષ્ણની સારી આજ્ઞા કરીને આમે કહો" કેમનાના કૈમો? અર્થ ત, એમો કેમનાના નથી. એ માટે જેને જાણ રાજ્ય કરનાર જે શ્રીકૃષ્ણ-તેમને પ્રિય નિત જે તું તેલી એવી પ્રાર્થના એમો કરીએ કરીને તે રાજ્યો એક કોઈ એક જામની-તેનું રમણ વેળા એવા હુંદુરૂપ કરનાર જે મુદ્દને એવું કરવા માટે વેળા છે. આજેવા તે શ્રીકૃષ્ણ કૈયાવમન મુક્ત કરનાર એવો, તે રાજ્યઓને પ્રાર્થના કરી જતા નમિરાવત.

રાજા અને શ્રીકૃષ્ણ-એ બંનેની દૃષ્ટિ, સમીપભાગનેવિષે પ્રસાર પામનારીજ હોયના! અને વારં-
 વાર પરસ્પર આલિંગન કરનારીજ હોયના! તથા પરસ્પર સંતોષ પામનારીજ હોયના! એવી એક
 સ્થળે સંગમ પામતી હવી. તે સમયે તે નેમિરાજા અને શ્રીકૃષ્ણ-એ બંનેનાં મુખોને, એ પૂર્ણ
 ચંદ્ર, આકારાનેવિષે પરસ્પર સંમુખ પ્રાપ્ત થાય તો તે એ ચંદ્રોએ ઉપમાનો સંભવ થાય. ત્યાર
 પછી જન્મની કાંતિ તમાલવૃક્ષના શુચ્છ સરખી છે, અને શ્રીવત્સજાંઘને જન્મો યુક્તછે, એવા
 તે બંનેય પરસ્પર આલિંગન કરતા સમયે ખરેખરજ એકચત્તાને પામ્યા. ત્યારપછી જન્મતું
 બાહુપરાક્રમ અનિવાર છે એવા, અને શત્રુઓના સમુદાયને હતનારા, એવા તે બંનેની પરસ્પર
 યથેચ્છપણે નાનાપ્રકારની યુદ્ધસંબંધી કથાઓ પ્રવૃત થઇઓ. તે મધ્યે નેમિરાજા કાંઈક સમય
 પામીને શ્રીકૃષ્ણને પ્રસન્ન કરી તે લક્ષાવધિ રાજાઓના પૃથ્વભાગનેવિષે શ્રીકૃષ્ણકને હસ્ત સ્થાપન
 કરાવતો હવો. એટલામાં જરાસંધના, ન્યાયમાર્ગે વર્તણુક કરનારા એવા ધણા પ્રધાનો, તે જરાસં-
 ધનો પુત્ર જે સહદેવ-તેને ત્યાં આણીને શ્રીકૃષ્ણના ખાળામાં બેસાડતા હવા. ત્યારપછી શ્રીકૃષ્ણ-
 તે સહદેવને ફરી મગધદેરાના રાજ્યનો અભિષેક કરતા હવા. કારણ, જન્મોતું ચિત્ત ઉદારછે તે
 પુરોનો કોપ શત્રુગિર પ્રણિપાતાવસાનપર્યંત છે. અર્થાત્ જે મહાપુરૂષ છે તે જ્યાંસુધી શત્રુ શરણે
 આવીને વંદન કરે ત્યાંસુધીજ તેનો ઉચ્છેદ કરવાની ઇચ્છા કરેછે, પણ પછી તેના ઊપર સ્નેહ
 કરેછે. ત્યારપછી એના દૃષ્ટિ, નાનાપ્રકારનાં યુદ્ધકર્મોએ કરી જન્મોને ધાવ પ્રાપ્ત થયાછે, એવા વીરોના
 ધાવ નટ થવા માટે ઔપધને કરતો હવો. ત્યારપછી સમય જાણનારો તે એનાદૃષ્ટિ, તે સમુદ્ધવિ-
 જ્યારાજની આજ્ઞાએ, યુદ્ધનેવિષે મરણ પામેલા રાજાઓના અગ્નિસંસ્કારને આગ્રેયાએ કરીને કરતો
 હવો. પછી શ્રીકૃષ્ણ, સહદેવાદિક રાજાઓને પોતપોતાના સ્થાનનેવિષે જવા માટે વિદાય કરી કુળ
 વૃદ્ધ એવા યાદવોએ સહવર્તમાન પોતાના નિવાસપ્રત્યે ગમન કરવા માટે નીકળ્યા. તે સમયે
 માર્ગનેવિષે શત્રુઓને હતનારા એવા પોતાના પુત્ર પૌત્રાદિકોએ અતુલગમન કરેલો એવો તે સ-
 મુદ્ધવિજયરાજા, કોઈએક અતુલમ શોભાને પામતો હવો. તે સમયે વૃદ્ધ વૃદ્ધ અને તરૂણ તરૂણ
 એવા યાદવોએ બળમદ, શ્રીકૃષ્ણ અને નેમિરાજા-એઓનેવિષેજ પ્રભુપણાનો જે ઉત્કર્ષ-તેની
 વિશ્રાંતિ માની. અર્થાત્ “સર્વ યાદવોમાં એ ત્રણજ મહા સમર્થ છે” એવું માન્યું. ત્યારપછી નિ-
 વાસપ્રત્યે આવેલા તે યાદવોની-ત્યાં રહેનારીઓ જે માતાઓ-તેઓ મંગળારતિક્યાદિક
 કરતી હવીઓ. કારણ, જે ક્ષત્રિઓ છે તેઓતું શત્રુઓનો પરાજય કરવો એજ મહોદું પરાક-
 મતું કામ છે. ત્યારપછી હર્ષ પામેલો જે ઇંદ્રનો સારથિ માતલિ, તે નેમિરાજાની આજ્ઞા પ્રહણ
 કરીને ત્યાંથી રથસહવર્તમાન સ્વર્ગપ્રત્યે ગમન કરતો હવો; અને શરીરનેવિષે શેમાંય ધારણ કર-
 નાશે તે માતલિ, નેમિરાજા અને શ્રીકૃષ્ણાદિકોના ચરિત્રને ઇંદ્રપ્રત્યે વર્ણન કરતો હવો.

તેજ પ્રાણના અંતને પમાડવો” એવાં આગમનાં રહસ્યોછે તે અન્યથા નથી “એવે વિચાર
 કરનારા શ્રીકૃષ્ણ, વધ કરવા માટે યોગ્ય એવા તે જરાસંધનો શિરચ્છેદ કરવા માટે જની કીર્તિને
 સમુદાય પ્રસાર પામેજોછે, એવા તે ચક્રને લીલાએ કરી શીધ છોડતા હતા. તે સમયે જરાસંધ
 જરાએ યુક્ત એવા તે ચક્રે, મહાવેગે કરી જરાસંધ પાસે આવીને કિરિટ કુંડળો સહિત તેના મસ્તકને
 કમળના છેદ સરખું છેદન કર્યું. તે સમયે કરેલું જ સ્વામિકાર્ય-તેણે કરી જને અતિરાય તેમજ
 થયુંછે, એવા તે ચક્રે કરી શ્રીકૃષ્ણની પાસે આવી તે શ્રીકૃષ્ણનો હાથ શોભાવ્યો. તે સમયે સ્વામી
 જગતના ચિત્તને ચમત્કાર ઉત્પન્ન કરનારા શ્રીકૃષ્ણના બળને અવલોકન કરનારા દેવોના અંતરે
 કરી નીકળનારા અશ્રુઓની નદીઓ વહેવા લાગીઓ; અને તે દેવોએ એવી સ્તુતિવાણી કરી
 કે “મહોગ્રે સ્ફુરણ પામનારી જે કીર્તિ-તેણે કરી સુગંધરૂપ, અને સર્વ શત્રુઓનો નાશ કરવા માટે
 સમર્થ, એવો આ નવમો વિષ્ણુ ઉત્પન્ન થયોછે. એણે પૂર્વે કંસનો નાશ કર્યો, ધ્વારકાનગરી વસાવી
 અને સાંપ્રતકાળે આ જરાસંધનો વધ કર્યો. આ શ્રીકૃષ્ણનું કોઈપણ ચરિત જગતને આદર્શ બ
 નાદું નથી એવું નથી.” એ પ્રમાણે પરસ્પર ભાષણ કરનારા દેવોની સભાથી તે સમયે શ્રીકૃષ્ણનું નિ
 તે સભાનો આનંદજ પ્રગટ થયો હોયના! એવી પુષ્પ વૃષ્ટિ થવા લાગી. તે સમયે શ્રીકૃષ્ણ
 વિજયને પ્રશંસા કરનારા ત્રણ લોકનેવિષે રહેનારા લોકોએ મહા હર્ષે કરી દુંદુભિના રાષ્ટ્રે રાષ્ટ્ર
 દેવેતનો વિસ્તાર કર્યો. પછીરોધન કરેલા લક્ષાવધિરાજાઓને અરિજનમિએ, સિંહ અવરોધન કરે
 હરણોને શરણે જેમ મુકત કર્યા જાયછે તેમ મુકત કર્યા. તે સમયે જઓનો આનંદ નહ થયો
 અને જઓનાં રાષ્ટ્ર તથા પરિવાર લોકો ઉચ્છેદ પામ્યાં છે, એવા પોતાને જોઈને તે રાજાઓ લગભગ
 કરી મહિન થએલા મુખને ધારણ કરતા હતા. ત્યાર પછી તે રાજાઓ “શ્રીકૃષ્ણથી જરાસંધનો વધ
 થયો” એવું સાંભળી જઓએ હસ્ત જોડ્યાછે એવા તેઓ-સમુદ્રવિજયનો પુત્ર જે નમિરાજ-તેને
 પોતાની પ્રાર્થના નિવેદન કરતા હતા; કે “હું નમિરાજન, જઓનું સામર્થ્ય શ્રીકૃષ્ણે કુંઠિત કર્યુંછે,
 એવા શત્રુઓ નાશને કેમ ન પામે વાદું? જે શ્રીકૃષ્ણનો, શત્રુરૂપ તૃણનો ઘાટ કરનારો દાવાનાળા
 હોયના! એવો તું બાંધવછે. રાજાઓનું કેવળ મૃત્યુજ, એવા આ યુદ્ધનેવિષે શ્રીકૃષ્ણની માર્ગે
 પત્રાક્રમ કરીને અમે કાંઈ ઉગરવાના છેએ? અર્થાત્, અમો ઉગરવાના નથી. એ માટે પ્રેરણાકર્યું
 રક્ષણ કરનારા જે શ્રીકૃષ્ણ-તેમનો પ્રિય મિત્ર જે તું-તેની એવી પ્રાર્થના અમો કરીએ છેએ કે
 લક્ષ્મી એજ કોઈ એક જમરી-તેનું રક્ષણ સ્થાન એવા કુંડપુષ્પ સરખા જે મુદ્દ-તેનાથી તું અમોને
 રક્ષણ કરવા માટે યોગ્ય છે. અન્યથા તે શ્રીકૃષ્ણ ક્રોધાયમાન થયા છતાં અમારું કિમરું કેમ
 થશે” એવી તે રાજાઓએ પ્રાર્થના કરી છતાં નમિરાજ “હું નમારું રક્ષણ કરાવીશ” એવું
 નમિરાજે પ્રતિ વચન દેઈ તે રાજાઓએ સહુવર્તમાન શ્રીકૃષ્ણની પાસે આવ્યો. તે સમયે તે નમિ

કરી તે તે રાજાઓને તે તે સ્થળને વિષે સ્થાપન કરતા થકા પૃથ્વીને વશ કરતા હવા. એવા પૃથ્વી વશ કરવાના ક્રમે કરીને પછી, જે દશાને વિષે પવંતસરખી કોટિશિક્ષા એ નામની એક શિક્ષા છે, તે દશાપ્રત્યે શ્રીકૃષ્ણ ગમન કરતા હવા. જે શિક્ષાને “ઉંચ્યાધ્યમ, ઘેરાવાએ, અને લંબ્યાધ્યમ એક યોજન છે” એવું મહોદય મહોદય લોકો વર્ણન કરેછે, અને જે શિક્ષાએ વાસુદેવના ખળની પરીક્ષા કરાયછે, એવી તે કોટિશિક્ષા નામની શિક્ષાને સંપૂર્ણ રાજાઓના દેખતાં તે શ્રીકૃષ્ણ, ભૂમિતળથી ચાર આંગળ ઉર્ધ્વભાગને વિષે, દશને જમ ઉછાળેછે તેમ એક ફાણમાં ઉછાળતા હવા. ત્યારપછી જ્ય જ્ય શાપદપૂર્વક સંપૂર્ણ દેવો અને ખેચરો હર્ષ પામી શ્રીકૃષ્ણની ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિને ફેંકતા હવા.

એ પ્રકારે કરી જેનો ઉદય અખંડિત છે એવા તે શ્રીકૃષ્ણ, છ મંહીને દિગ્વિજય કરી સંપૂર્ણ રાજાઓસહુવર્તમાન દ્વારકાપ્રત્યે જ્યા માટે નીકળતા હવા. પછી ભારતાર્દ્રસંખંધી જે મહા વદિ-તેણે કરી અતુક્રમે વદિ પામતા થકા દ્વારદિકને વિષે તોરણાદિક મંગળકૃત્ય જેને વિષે સ્થાપન કરયાંછે, એવા દ્વારકાના મહાદ્વારને વિષે શ્રીકૃષ્ણ પ્રવેશ કરીને પછી અંતઃપુરને વિષે પ્રવેશ કરતા હવા. ત્યારપછી આનંદે કરી તે દ્વારકામાં રહેનારા, અને સૂર્ય સરખું જમતું તેજછે, એવા તે વિષ્ણુને રાજ્યાભિષેક કરવા માટે દેવોએ આગધાદિક તીર્થોનું ઉદ્દક આણ્યું. તે સમયે સમુદ્રવિજય રાજા, તેમજ વસુદેવ, ખળભદ્ર, યુધિષ્ઠિરાજા, ભીમસેન, અર્જુન, નકુલ, સહદેવ અને અનાધૃષ્ટિ એ જોઓમાં મુખ્યછે, એવા ખીજા ઘણાએક રાજાઓ, અને તે યાદવોની સાથે આવેલા જે સોળ હજાર રાજાઓ, ભારતાર્દ્રને વિષે વાસ કરનારા દેવો, અને વસુદેવ છતીને પોતાને સ્વાધીન કરેલા જે સંપૂર્ણ ખેચરો-તેઓ સર્વ મળી તે સમયે અતુક્રમે સુવર્ણમય અને રત્નમય જે તીર્થોદ્દક પૂર્ણછે એવા, અને જેને વિષે ઉદાર એવા કલયવૃક્ષના પક્ષો મુખને વિષે સ્થાપન કરયાંછે, એવા કળશોએ કરી, નેત્રથી ઉત્પન્ન થનારીઓ જે આનંદાશ્રુઓની ધારાઓ-તેઓની સહુવર્તમાન તે કળશથી ઉત્પન્ન થનારીઓ જે ઉદ્દકધારાઓ-તેણે કરી ઊંચા સિંહાસન ઉપર ખેસનારા શ્રીકૃષ્ણને અભિષેક કરતા હવા. તે સમયે શિક્ષાદેવી, રોહિણી, અને દેવકી-એઓ જોઓમાં મુખ્યછે, એવી કૃષ્ણમાતાઓ, અને ધ્રુવી જોઓમાં આદિછે, એવી સુવાસાંણીઓ વારંવાર મંગળ ગાયન કરતી હવીઓ. તે સમયે સિંહાસન ઉપર ખેડેલા એવા શ્રીકૃષ્ણને કૃત્તાએક રાજાઓએ અર્ધ, કૃત્તાએક રાજાઓએ હસ્તિઓ, કૃત્તાએક રાજાઓએ માણિક્યાદિક રત્નના સમુદાય, અને કૃત્તાએક રાજાઓએ કન્યાઓ-એવો નજારાણો કર્યો. એ પ્રકારે કરી તે નગરને વિષે તે અભિષેકસંખંધી મહોત્સવ થયો છતાં પછી તે વિષ્ણુ-પ્રાસ થએલા ભૂચર રાજાઓને અને ખેચર રાજાઓને સત્કાર કરી પોત પોતાના સ્થળને વિષે જ્યા માટે વિદાય કરતા હવા.

પછી ખીજે દિવસે ધર્મરાજાને રાજ્યાભિષેક કરવા માટે કૃત્તાએક રાજાઓ સહુવર્તમાન

બીજા દિવસે તે સમુદ્રવિજયરાજ તે નિવાસસ્થળનેવિષે સર્વ પરિવાર સહવર્તમાન રહેલો છતાં સંપૂર્ણ યાદવો આકાશનેવિષે ઉચ્ચસ્વરે કરી થનારા વાદ્યોના શબ્દને શ્રવણ કરતા હતા; અને ઉર્ધ્વભાગે અવલોકન કરનારા તે યાદવો આકાશનેવિષે એક ક્ષણમાં, જ્યોત્સ્ન સૂર્યનો રથ આચ્છાદિત કર્યોછે એવાં લક્ષાવધિ વિમાનોને અવલોકન કરતા હતા. ત્યાર પછી પ્રદ્યુમ્ન અને સાંખ-જ્યોત્સ્નાની સહવર્તમાન વસુદેવ, વિમાનથી નીચે ઊતરી સમુદ્રવિજય રાજના ચરણને વંદન કરતા હતા. તે સમયે સંપૂર્ણ બળદાદિક યાદવો વસુદેવને વંદન કરતા હતા; અને પ્રદ્યુમ્ન તથા સાંખ-જ્યોત્સ્ના, વૃદ્ધ એવા યાદવોને અનુક્રમે વંદન કરતા હતા. ત્યાર પછી પ્રદ્યુમ્ને સ્થાનવિભાગે કરી નિવેદન કરેલા સંપૂર્ણ ખેયરો, સમુદ્રવિજયરાજને વંદન કરી શ્રીકૃષ્ણને પણ વંદન કરતા હતા; અને તે ખેયરો શ્રીકૃષ્ણની એવી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા કે “હુ દેવ, જે તું પોતાના ઉત્કૃષ્ટ એવા રૂપાદિક ગુણોએ કરી ત્રૈલોક્યને જીતતો હો; તે તારા અગ્રભાગનેવિષે અમે શા લેખામાં છેએ? એ માટે હવે આજથી આગળ, અમારા મસ્તકનેવિષે તારી આજ્ઞારૂપ માળા ધારણ કરનારા અમે છેએ એવું જાણ, અને તું નવમો વાસુદેવ છે એ માટે તારી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે અમોને આજ્ઞા કર” એવું ભાષણ કરી તે ખેયરો, જેની નવીનસૂર્ય સરખી કાંતિ છે એવા તે શ્રીકૃષ્ણને, જ્યોત્સ્ન કૌસ્તુભમણીનો ગર્વ દૂર કર્યોછે, એવા રત્નોના સમુદાયે કરી પૂજન કરતા હતા. તે સમયે તે શ્રીકૃષ્ણ પણ ઉત્તમ પ્રકારના ભાષણે કરી અને સત્કારરૂપ કર્મ કરી તે ખેયરોનો સત્કાર કરતો હો. કારણ, જ્યોત્સ્ન ઉદ્ધાર ચિત્ત છે એવા પુરૂષોનું કોઈપણ ઠંકાણું યોગ્યકૃત્યને માટે વિપરીતપણું થતું નથી.

ત્યારપછી કર્મમાર્ગે જાણનારા એવા તે શ્રીકૃષ્ણ, યુદ્ધનેવિષે મરણ પામેલા યાદવસંખ્યો સુભટોની તે તે નાનાપ્રકારની ઉત્તરક્રિયા કરતા હતા. ત્યાં મગધદેશનેવિષે સહદેવ પણ, પોતાના મરણ પામેલા પિતા જરાસંધની યથાશાસ્ત્ર ઉત્તરક્રિયા કરતો હો. બીજા રાજાઓ પણ પોતપોતાના સંખંધી મરણ પામેલા જે સુભટો-તેઓની ઉત્તરક્રિયા કરતા હતા. તે જરાસંધની કન્યા જે જીવયશા-તે પણ પોતાના સ્વામિના સંપૂર્ણ કુળના ક્ષયને તથા પિતાના ક્ષયને સાક્ષાત્ અવલોકન કરી નિર્લજ્જ હોતી થકી પિતા જે જરાસંધ અને પતિ જે કંસ-તે બંનેને સાથે જળાંબળી સમર્પણ કરતી હો. ત્યારપછી જે કારણ માટે તે સ્થળનેવિષે યાદવોએ, જેનું મૂળ કારણ શ્રીકૃષ્ણ છે, એવો આનંદ નિર્માણ કર્યો, તે કારણ માટે જેનું નામ સાર્થક છે એવું તે સ્થળ, આનંદપૂર એ નામે કરી પ્રખ્યાત થતું હું. ત્યારપછી જેને ઇંદ્રની ઉપમા છે એવા શ્રીકૃષ્ણ, ભારત દેશના ત્રણખંડોને વશ કરવા માટે પ્રસ્થાન કરતા હતા. કારણ, સર્વ વાસુદેવોનો એ ક્રમ જ છે. તે શ્રીકૃષ્ણ કેટલાએક રાજાઓને સ્થાનથી ભૂટ કરતા થકા, અને કેટલાએક રાજાઓનો ગર્વ હરાવ કરી

કરી તે ને રાજાઓને તે તે સ્થળનેવિષે સ્થાપન કરતા થકા પુરસ્કીને વસા કરતા હતા. એવા પૃથ્વી વસા કરવાના ક્રમે કરીને પછી. જે દશનેવિષે પવનસરખી કોટિશિખા એ નામની એક શિવા છે, તે દશપ્રત્યે શ્રીકૃષ્ણ ગમન કરતા હતા. જે શિવાને “હિર્યકશિપુ, ધિરાણાએ. અને સંવાદ્યએ એક ચોજન છે” એવું મહોદય મહોદય ભોલો વાળુંન કહે છે, અને જે શિવાએ જાગુદેવના બળની પરીક્ષા કરાવે છે, એવી તે કોટિશિખા નામની શિવાને સંપૂર્ણ રાજાઓના દેખનાં તે શ્રીકૃષ્ણ, ભૂમિતગથી નાર આંગળ હિર્યઆગનેવિષે, દધાને જેમ કિછળે છે તેમ એક દાળમાં ફેંછાળતા હતા. ત્યારપછી જ્ય જ્ય રાગદૂતને સંપૂર્ણ દેવો અને ખેતરો હવે પામી શ્રીકૃષ્ણની ઉપર પુષ્પવૃદ્ધિને ફેંકતા હતા.

એ પ્રકારે કરી જનો ઉદય અખંડિત છે એવા તે શ્રીકૃષ્ણ, છ મહીને દિગ્વિત્તવ કરી સંપૂર્ણ રાજાઓસહુવર્તમાન દારકાપ્રત્યે જતા માટે નીકળતા હતા. પછી ભારતાદ્વિસંખંધી જે મહા મદિ-તેજી કરી અતુકમે વદિ પામતા થકા દારકાદિકનેવિષે તેરામાદિક મંગળકૃત્ય જેને વિષે સ્થાપન કરેચા છે, એવા દારકાના મહાદારનેવિષે શ્રીકૃષ્ણ પ્રવેશ કરીને પછી અંતઃપુરને વિષે પ્રવેશ કરતા હતા. ત્યારપછી આનંદે કરી તે દારકામાં રહેનારા, અને મૂર્ધ સરખું જેમનું તેજ છે, એવા તે વિષ્ણુને રાજ્યાલિપેક કરવા માટે દેવોએ આગ્યાદિક તીર્થાનું કિંદક આપ્યું. તે સમયે સમુદ્રવિત્ત્ય રાજ, તેમજ વસુદેવ, બાળક્રદ, યુધિષ્ઠિરાજ, ભીમસેન, અર્જુન, નકુલ, શહુદેવ અને અનાધૃષ્ટિએ જેઓમાં મુખ્ય છે, એવા બીજા ધણાએક રાજાવંશો, અને તે યાદવોની સાથે આવેલા જે સોળ હજાર રાજાઓ, ભારતાદ્વિસંખંધી વાસ કરનારા દેવો, અને વસુદેવ છતીને પોતાને સ્વાધીન કરેલા જે સંપૂર્ણ ખેતરો-તેઓ સર્વ મળી તે સમયે અતુકમે ગુણગુમય અને રત્નમય જે તીર્થોદક પૂર્ણ છે એવા, અને જેનેવિષે ઉદાર એવા કલ્પવૃક્ષના પાત્રો મુખનેવિષે સ્થાપન કરેચા છે, એવા કળશોએ કરી, તેમથી ઉત્પન્ન થનારીઓ જે આનંદાદ્યુઓની ધારાઓ-તેઓની સહુવર્તમાન તે કળશથી ઉત્પન્ન થનારીઓ જે કિંદકધારાઓ-તેજી કરી હોવા સિદ્ધાસન ઉપર ખસનારા શ્રીકૃષ્ણને અલિપેક કરતા હતા. તે સમયે શિખાદેવી, રોહિણી, અને દેવકી-એઓ જેઓમાં મુખ્ય છે, એવી કૃષ્ણમાતાઓ, અને કુંતી જેઓમાં આદિ છે, એવી સુવાસાણીઓ વારંવાર મંગળ ગાયન કરતી હવીઓ. તે સમયે સિદ્ધાસન ઉપર ખેટલા એવા શ્રીકૃષ્ણને કૃટલાએક રાજાઓએ અર્પ, કૃટલાએક રાજાઓએ હસ્તિઓ, કૃટલાએક રાજાઓએ માણિક્યાદિક રત્નના સમુદાય, અને કૃટલાએક રાજાઓએ કન્યાઓ-એવો નજારાણો કર્યો. એ પ્રકારે કરી તેનગરનેવિષે તે અલિપેકસંખંધી મહોત્સવ થયો છતાં પછી તે વિષ્ણુ-પ્રાક્ષ થએલા ભૂચર રાજાઓને અને ખેચર રાજાઓને સત્કાર કરી પોત પોતાના સ્થળનેવિષે જતા માટે વિદાય કરતા હતા.

પછી બીજે દિવસે ધર્મરાજને રાજ્યાલિપેક કરવામાટે કૃટલાએક રાજાઓ સહુવર્તમાન

અશ્વત્થ સૈત્ય, અને ગજતું સૈત્ય-તેણે કરી યુક્ત એવા તે શ્રીકૃષ્ણ, હસ્તિનાપુરપ્રત્યે ગમન કરતા હતા. તે સમયે ધ્યજ્ઞ, તેમજાજ, અનાધૃષ્ટિ અને પ્રદુસ્તાદિક કૃષ્ણપુત્રો-તેઓ પાંડવોના સ્નેહ કરી તે શ્રીકૃષ્ણની સાથે હસ્તિનાપુરપ્રત્યે પ્રસ્થાન કરતા હતા. તે સમયે મૈત્રિરૂપ ભૂષણમં-જરીતે ધારણ કરનારા એવા જે ચિત્રાંગદાદિક ખેચરમિત્રો-તેઓએ અર્જુનની સાથે હસ્તિનાપુર પ્રત્યે ગમન કરવા માટે પ્રસ્થાન કર્યું. વળી તે સમયે દ્રુતીની સાથે શિવાદેવી, રોહિણી, અને દેવકી-એઓ તે દ્રુતીની મૈત્રિતે અતુસરનારીઓ, અને જેઓનાં ચિત્ત સ્નેહયુક્ત છે, એવીઓ ગમન કરતી હતા. તે સમયે માર્ગનેવિષે પાંડવોની “અહો અમે શ્રીકૃષ્ણના અનુપયને કેમ પામીએ?” એવી પરસ્પર કથાઓ પ્રખ્યાત થતી હતા. તે સમયે શ્રીકૃષ્ણની આજ્ઞાએ ખેચ-રોએ પ્રથમ પાંડુરાજની પાસે જઈ, પુત્રોવિષે અતિ ઉત્કંઠિત હોવાથી કૃષ્ણપાણ પામનારા એવા પાંડુરાજને પાંડવોનું આગમન નિવેદન કર્યું. તે સમયે પુરવાસીલોકોએ સહુવર્તમાન તે પાંડુરાજ-પોતાના પુત્ર જે પાંડવો-તેઓપ્રત્યે સામે ગમન કરતો હતા. તે સમયે તેઓના ઉદયકાળને અવલોકન કરી તે પાંડુરાજ, પોતાના શરીરનેવિષે રોમાંચના સમુદાયને ધારણ કરતો હતા. તે સમયે તે પાંડુરાજની સાથે પાંડવોપ્રત્યે ગમન કરનારી માદ્રી, તત્કાલ તે પુત્રોને અવલોકન કરી, હર્ષે કરી પ્રાપ્ત થનારી જે અશ્વઓની વૃષ્ટિ-તેણે કરી જાણે નવીન વર્ષાઋતુને નિર્માણ કરતી હોયના! એવી થઈ. તે સમયે “પોતાના સમીપભાગે પાંડુરાજ અને માદ્રી માતા-એખંને આ-વેછે” એવું જાણી જેઓનાં મુખકમળ પ્રકૃષ્ણિત થયાંછે, એવા તે પાંડવો મહાત્વશાએ પોતાના વાહનોથી ભૂમિઉપર ઊતરી, પાંડુરાજને અને માદ્રીને જરેવિષે પ્રગટપણે આનંદ છે, એવું વંદન કરતા હતા. તે સમયે જનો પ્રેમ જગૃતછે એવી માદ્રી આલિંગનપૂર્વક, જેની દૃષ્ટિ કમળના સરખી પ્રકૃષ્ણિતછે, એવી દ્રુતીના ચરણને પોતાના હસ્તેકરી ગ્રહણ કરતી હતા; અને રોમાંચસહિત એવી દ્રૌપદી, પંચાંગ પ્રણામેકરી અતુકમે પાંડુરાજ અને માદ્રી-એઓના ચરણ કમળને વંદન કરતી હતા. ત્યારપછી પાંડવોની સાથે આવેલા પીત્ત કૃષ્ણાદિકોએ પણ, પાંડુરાજદિકને યથાયોગ્ય નમસ્કાર દિધે કર્યું. તે સર્વ જાણીને તે સમયે અમૃતમય અને આનંદમય એવું સર્વ જગત થતું હતું.

અહીંયાં હસ્તિનાપુરમાં રાજસેવકોએ જરેવિષે મોતીઓના ગુચ્છઓ ઝંપન કર્યા છે, અને જરેવિષે ઉત્કૃષ્ટ રૂઢ્યું છે, અને પોતાની કાંતિએ કરી દેવોનાં વિમાનોને હતનારા એવા પૃથ્વીના રોમાંચને જાણે હોયના! એવા મંત્રો વિગેરે સ્થાપન કર્યા. તે સમયે નગર મંચે રહે-લોગ લોકોએ પોતપોતાના ગૃહોનેવિષે વસ્ત્રાદિકના ચત્રનેકરી ચંચળ એવા ધ્વજો ઉભા કરી મૂત-અન હર્ષે જાણે હોયના! એવા મોતીઓના સ્વસ્તિકો અને પુષ્પાદિકનાં તોરણો મંચાં અને પ્રત્યે અર્ચનેવિષે જુઓ. અમીર, ગુલામ વૈત્યાદિકોનો પ્રસાર કર્યો. તેમજ મુર્તિચત્ર મનો-

રંગ જ હોયતા! એવા ધણાજ કેસરના પાણીનો છંટકાવ કર્યો. તે સમયે રાજમાર્ગસંખંધી ભૂમિને
 વિષે જમણુ પામતારી જમરીઓના ગાયન કરી જઓનો ઉદય સુંદર છે, એવા પુષ્પોના સમુદ-
 યનો જ્યાં ત્યાં પ્રસાર થયો. તેમજ કોઈ કોઈ ઢકાણુ દહીં વિગેરેનો પ્રક્ષેપ થયો. તે સમયે
 આનંદે પરિપૂર્ણ થએલા એવા પાંડુરાજ, નગરનેવિષે પ્રવેશ કરવા માટે બંધુઓસહિત ધર્મરા-
 જના અંગને સૈન્યીઓકને તેલાદિક સુગંધી પદાર્થોનું લેપન કરાવતો હતો. તે સમયે યશના
 સમુદાયના સુગંધકરી સુગંધયુક્ત એવા, ધર્મરાજના શરીરનેવિષે ચંદનાદિક કરી કરેલો અંગારાગ
 ખીજવાર કર્યા સરખો થયો. તે સમયે નિરંતર ખીજ પુર્યોને દુષ્પ્રાપ એવા, ગુણરૂપ અલંકાર-
 ને ધારણુ કરનારા ધર્મરાજના ધારણુ કરેલા અલંકારો, કેવળ માતપિતાના નેત્રોને આનંદરૂપ થતા
 હવા. તે સમયે ગંગાના તરંગો સરખા સ્વચ્છ એવા, એક વસ્ત્રને પહરનારો, અને એક વસ્ત્રને
 ઓઢનારો એવો જ ધર્મરાજ-તેનાં લુણુ ઉતારને તે સમયે આનંદકરી પ્રાપ્ત થએલા રોમાંચના
 મિષે કરી પુષ્ટ એવી કુંતી માતા કરતી હતી. ત્યારપછી તત્કાળ, જના અંગમાંથી મદોદક વહેછે,
 એવા ઇંદના ઐશવત સરખા ગર્જના કરનારાં જયદ્રુજર ઉપર ઇંદ્રસરખો તે ધર્મરાજ આરોહણુ
 કરતો હવો. તે સમયે ધર્મરાજની સાથે ગંડકિપર આરોહણુ કરનારા ધર્મરાજના અગ્રભાગે પાંડુ
 રાજ, બંને બાહુનેવિષે કૃષ્ણદિક, અને પૃષ્ઠભાગનેવિષે ભીમસેનાદિક બંધુઓ-એવા તે સંપૂર્ણ
 પ્રસ્થાન કરતા હવા. તે સમયે જિતજીવના મિષે કરી રાજ્યસંપત્તિએ સેવન કરેલો; અને ગુંદર
 એવા વારાંગનાઓના સમુદાયે જીતેવિષે આમરોને કંપાયમાન કર્યાં છે એવો, જઓને ઘણા વ-
 ખત ઉત્કંઠ વૃદ્ધિ પામેલી છે, એવી આસપાસ રહેનારી સંપૂર્ણ પ્રજાપ્રત્યે અમૃતની વૃદ્ધિ કર-
 નારી હોયના! એવી દૃષ્ટિએ બાણુ આલિંગન કરતો હોયના! અથવા ભાષણુ કરતો હોયના!
 એવો અતુઘ્રહ કરનારો, જેને વિષે ધણાંજ રોમાંચ પ્રાપ્ત થયાં છે, એવી પ્રજાએ વસના પ્ર-
 સારપૂર્વક આસપાસ ફરેલી ધાણીની વૃદ્ધિને પ્રતિગ્રહણુ કરનારો એવો, જઓના નેત્રો
 આનંદે કરી પ્રક્રુષિત થયાંછે, એવા નાગરિક લોકોની આશીર્વાદપૂર્વક ઉચ્ચારેલી નાનાપ્રકાર-
 ની સ્નેહરૂપ પાણીને પદપદનેવિષે શ્રવણુ કરનારો એવો, અને જઓએ અન્ય કૃત્યો પરિત્યાગ
 કર્યાંછે, જઓનેવિષે પ્રીતિરૂપ તરંગો ચલન પામેછે અને જઓએ ગચક્ષોનેવિષે પોતાનાં નેત્રોને
 સ્થાપન કર્યાંછે, એવી હરિણાશિ સ્ત્રીઓના સમુદાયે આગંતેવિષે અવલોકન કરેલો એવો તે ધર્મ-
 રાજ પ્રત્યેક આંગણનેવિષે, પ્રત્યેક મંચકનેવિષે, અને પ્રત્યેક ગૃહનેવિષે પ્રજાએ સમર્પણુ કરેલા
 આંગણીક કિપચારોને ગ્રહણુ કરતો થકો હસ્તિનાપુરપ્રત્યે પ્રવેશ કરતો હવો. તે સમયે રાજ્ય-
 ગૃહનેવિષે જણુ પ્રવેશ કરેલો એવા તે ધર્મરાજનું, દહીં, દુર્વા, અને અસલાદિક કરી જના અ-
 ત્યંત તરંગો પ્રસર્યાંછે, એવું જ અંગળકૃત્ય-તેને કુંતી કરતી હતી. તે સમયે કરી નવીન પ્રાપ્ત

થએલી રાજ્યસંપત્તિએ શોભનારો એવો ધર્મરાજ, તેને પાંડુરાજએ અને શ્રીકૃષ્ણ રાજ્યસિંહા-
સનને વિષે સ્થાપન કર્યો. તે સમયે મંગળવાજિઓનો રાષ્ટ્ર, ભેટનેવિષે સમર્પણ કરેલા હસ્તિઓની
ગર્ભતાએ મિથિત કર્યો. તે સમયે અશ્વોના સમુદાયે કરી પૂર્ણ એવા તે ધર્મરાજના આંગ-
ણામાં, ભેટનેવિષે પ્રાપ્ત થએલા અશ્વો, કેસરાદિકના લેપને કરી, અને રત્નોના આ ભૂષણોએ કરી
રાણગાર્યા. તે સમયે રાજાઓમાં શિરોભૂષણ એવો ધર્મરાજ, પૂર્વે શ્રીકૃષ્ણને સમુદ્ધના અધિષ્ઠાયક
દેવે આપેલો, અને રત્નોએજડિત, એવો શ્રીકૃષ્ણ સમર્પણ કરેલો જે મુકુટ-તેને પોતાના મસ્તકને-
વિષે ધારણ કરતો હવો. ત્યાર પછી પ્રાપ્ત થએલા સંપૂર્ણ રાજાઓની ભેટવું ધર્મરાજને સમર્પણ થયું
છતાં, ત્યાર પછી અતિ પ્રીતિએ યુક્ત એવા પુરવાસી લોકો ધર્મરાજને માટે મંગળકૃત્યનો વિસ્તાર
કરતા હવા. તે સમયે સિંહાસન ઉપર બેઠેલા એવા ધર્મરાજના અગ્રભાગનેવિષે હસ્તિનાપુરમાં
વાસ કરનારી વાણગનાઓનો સમુદાય, તે વક્ષી પોતાની સાથે રહેનારા સમુદાયેકરી આવી આવીને
ગીત, નૃત અને વાદ્ય-એવા વચસાધનોએ યુક્ત જે ગાયનકળા-તેને કરતો હવો. તે સમયે અજાત
શિષુ એવો ધર્મરાજ રાજ થયો છતાં અત્યંત આનંદની વૃદ્ધિને પામેલા પ્રજા લોકો, દેવો તુલ્ય
અત્યંત વાદ્યોના એકદમ સાથે થનારા નાદે કરી તે હસ્તિનાપુરનેવિષે જાગરણ કરતા હવા. અર્થાત
કોઈપણ મહોદય આનંદે યુક્ત થએલા દેવો, પોતાના નગરપ્રત્યે અહોરાત્ર વાદ્યોની ગર્ભતાએ કરી
જાગરણ કરેછે તેમ હસ્તિનાપુરના પ્રજાલોક જાગરણ કરતા હવા. તે સમયે શ્રીકૃષ્ણ, ધર્મરાજનેવિષે
અત્યંત સ્નેહ કરનારા એવા નાગરિક લોકોને અવલોકન કરી, તેવા પુત્રને પ્રસવનારી, જે દ્વંતી-તેની
પ્રશંસાને કરતા હવા. ત્યાર પછી ધર્મરાજ, દ્વંતી માતા અને પિતા પાંડુરાજ-એ બંનેની જોવી ભક્તિ
કરતો હવો; તેવીજ નિરંતર ગાંધારી અને ધૃતરાષ્ટ્ર-એ બંનેની ભક્તિને કરતો હવો. અને અત્યંત
દયાળુ એવો તે ધર્મરાજ, બંધુ સહુવર્તમાન, પોતાને “પંચમૂર્તિકે” એવું જોતો છતાં અર્ધચક્રી જે
શ્રીકૃષ્ણ તેમની સમક્ષ પોતાના ચારે બંધુઓને સર્વે અધિકાર કરનારા એવા કરતો હવો. અર્થાત
તે ધર્મરાજ, ભીમસેનાદિક બંધુઓને રાજ્યના અધિકારને દેતો હવો.

બીજે દિવસે દારકાંપ્રત્યે ગમન કરવામાટે શ્રીકૃષ્ણ, ધર્મરાજપ્રત્યે “હું દારકાંપ્રત્યે ગમન
કરવાની હચ્છા કરું છું. એ માટે મને આજ્ઞા દેવી જોઈએ” એવું ભાષણ કરવા લાગ્યા છતાં સખાને
વિષે તે શ્રીકૃષ્ણપ્રત્યે અંજલી લેવીને પાંડુપુત્ર ધર્મરાજ એવી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો.

ધર્મરાજ-હું દામોદર, જે દારકાંપ્રત્યે અમોને આ હસ્તિનાપુરસંબંધી સંપત્તિ કરી
પ્રાપ્ત થઈ તે દારકાંપ્રત્યે આ રાજ્ય તમારાજ મામરેયેકરી વિસ્તાર પામેલું છે. હું દેવ, પૂર્વે વિરાટ
નગરનેવિષે સુપ્રસન્ન કરી અત્યંત દીન એવા અમોને આદરેકરી તમે દારકાંપ્રત્યે લઈ જઈ અ-
મોને સત્કાર કર્યો. તે હું નિર્વિનય મંજાઉં છું; અને વચ્ચેના પરાક્રમ મહા પ્રગટે એવા મુર

પુરુષોએ યુક્ત એવા તે પૂર્વ થયેલા યુક્તગુણવિષે, જેમની વિત્તમ પ્રકારની શુદ્ધિએ એવા તમે એ
અમોને સહાય ન કરત તો, શત્રુઓ સાથે યુદ્ધ કરનારા અમોએ તે શત્રુઓને હત્યા હોત શું!
અર્થાત ન હત્યા હોત. ત્યારે અમારા જયનું કારણ તો તમને જ છે; એ માટે આ રાજાવસ્ત્રની
તમારી ન છે. અને આ અમારા પ્રાણ પાળું તમારા ન છે. હવે તમારી સત્તાવિના જેણે કરી
તમારો અમોએ સત્કાર કર્યો, એવો શો પદાર્થ છે? અર્થાત કોઈ નથી. તથાપિ કારણવિના
કેવલ કરનારા એવા તમારા મોટા મનને વિષે “આ પાંડવજન, પદ્મવરના અંગની સંખ્યાને-
વિષે છે” એવું અમારું ચિંતન કરવું. અર્થાત અમો પાંડવો નિરંતર તમારી આજ્ઞામાં છીએ.

એવી ધર્મરાજાએ શ્રીકૃષ્ણની પ્રાર્થના કરી સુવાણું, રત્ન, ગન્ધ, અને આદ્ય-ઇત્યાદિક જે
પોત.નું સર્વસ્વ-તે શ્રીકૃષ્ણને ભેદ કરવું, તે સમયે “હું રાજાનું, સંપ્રતકાળે તમે સંપૂર્ણ વસ્તુઓ
મને સમર્પણ કરીશો” એવું ભાષણ કરી તે શ્રીકૃષ્ણ, ધર્મરાજાના આગ્રહનો સ્વીકાર કરી અને
તે શું આપેલી સંપૂર્ણ વસ્તુઓ તેને પાછી દઈ “તું યશ્તા કાળપર્યંત આ ભૂમિને વિષે વિજ્ય થા”
એવું ધર્મરાજાનું સંખ્યાન કરી, તે ધર્મરાજાએ જેમનો પરિવાર પૂજિત છે એવા શ્રીકૃષ્ણ, જેને વિષે
પોતાના દર્શન માટે વિકલ્પિત લોકો છે, એવી દ્વારકાનગરીપ્રત્યે ગમન કરતા હતા. તે સમયે
ધર્મરાજા, તે શ્રીકૃષ્ણને કેટલેક દૂરસુધી પોચાડવા માટે અતુલગમન કરી પછી શ્રીકૃષ્ણના ચિયોગે
દુઃખિત હોતો થકો કરી શ્રીકૃષ્ણના આગ્રહ હસ્તિનાપુરપ્રત્યે પાછો આવતો હવો. શ્રીકૃષ્ણ
પણ પાંડવોની કથા વાળું કરતા થકો પોતાની નગરીપ્રત્યે ગમન કરતા હતા. પછી તે ચિત્રાંગ-
દાદિક સંપૂર્ણ ખેયરો પણ, સંતુષ્ટ થયેલા એવા પાંડવોએ યથાયોગ્ય સત્કાર કરી પોત પોતાના
સ્થાનપ્રત્યે ગમન કરવા માટે વિદાય કર્યા.

ત્યાર પછી ધર્મરાજા, તે હસ્તિનાપુરને વિષે વિત્તમ પ્રકારે રાજ ચલાવી સર્વ લોકોના દુઃ-
ખોને નિવારણ કરતો હવો. કહ્યું છે કે “એક પશુ પુરુષનો અપરાધ થયો છતાં તેના સર્વ જ્ઞાતિ
સંબંધીઓનો ઉચ્છેદ કર્યો જાય છે” તેમ જે પ્રાણીથી એક હિંસારૂપ અપરાધ થયો તો તેથી તેના
સંપૂર્ણ સદ્ગુણોનો ઉચ્છેદ થાય છે એવો નિશ્ચય કરી તે ધર્મરાજા “સર્વ લોકોએ અહિંસારૂપ
ધર્મ આવશ્યક કર્યો” એવી પોતાના રાજાના દોરી પિયવી સર્વ દેકાણે જંગમ એવા તે અહિં-
સારૂપ ધર્મનું સ્થાપન કરતો હવો. કારણ, સર્વ પ્રાણીમાત્રને વિષે દયા એજ કેવળ ધર્મનું હવે
ત છે; એવું જાણી અહીનચિત્ત એવો તે ધર્મરાજા, દીન અને અનાથ એવા લોકોના ભોજનને
અર્થે નાના પ્રકારના ભોજન કરવા માટે યોગ્ય પદાર્થોએ ત્રિચિત્ત એવા સદાવ્રતો ધ્યાનવતો
હવો. અને સમસ્ત જિનેશ્વરોનાં મૈત્ર્યાદિકની યાત્રાઓ કરતો હવો. કારણ, ઉદાર પુરુષો
છે તે સર્વ પ્રકારે કરી પુણ્યના સંપાદન માટે ચતન કરે છે. ત્યાર પછી સદાચાર કરી ન પવિત્ર

થએલી રાજ્યસંપત્તિએ શોભનારો એવો ધર્મરાજ, તેને પાંડુરાજએ અને શ્રીકૃષ્ણ રાજ્યસિંહા-
સનને વિષે સ્થાપન કર્યો. તે સમયે મંગળવાજિત્રોનો શબ્દ, ભેટનેવિષે સમર્પણ કરેલા હસ્તિઓની
ગર્જનાએ મિશ્રિત કર્યો. તે સમયે અશ્વોના સમુદાયે કરી પૂર્ણ એવા તે ધર્મરાજના આંગ-
ણમાં, ભેટનેવિષે પ્રાપ્ત થએલા અશ્વો, કસરાદિકના લેપને કરી, અને રત્નોના આ લૂપણોએ કરી
શણગાર્યા. તે સમયે રાજાઓમાં શિરોલૂપણ એવો ધર્મરાજ, પૂર્વે શ્રીકૃષ્ણને સમુદ્ધના અધિષ્ઠાયક
દેવે આપેલો, અને રત્નોએજડિત, એવો શ્રીકૃષ્ણ સમર્પણ કરેલો જે મુકુટ-તેને પોતાના મસ્તકને-
વિષે ધારણ કરતો હવો. ત્યાર પછી પ્રાપ્ત થએલા સંપૂર્ણ રાજાઓની ભેટનું ધર્મરાજને સમર્પણ થયું
છતાં, ત્યાર પછી અતિ પ્રીતિએ યુક્ત એવા પુરવાસી લોકો ધર્મરાજને માટે મંગળકૃત્યનો વિસ્તાર
કરતા હવા. તે સમયે સિંહાસન ઉપર બેઠેલા એવા ધર્મરાજના અગ્રભાગનેવિષે હસ્તિનાપુરમાં
વાસ કરનારી વારાંગનાઓનો સમુદાય, તે વહી પોતાની સાથે રહેનારા સમુદાયેકરી આવી આવીને
ગીત, નૃત અને વાદ્ય-એવા ત્રણ સાધનોએ યુક્ત જે ગાયનકળા-તેને કરતો હવો. તે સમયે અજાત
રિપુ એવો ધર્મરાજ રાજ થયો છતાં અત્યંત આનંદની વૃદ્ધિને પામેલા પ્રજા લોકો, દેવો તુલ્ય
અત્યંત વાદ્યોના એકદમ સાથે થનારા નાદેકરી તે હસ્તિનાપુરનેવિષે જાગરણ કરતા હવા. અર્થાત્
કોઈપણ મહોટા આનંદે યુક્ત થએલા દેવો, પોતાના નગરપ્રત્યે અહોરાત્ર વાદ્યોની ગર્જનાએ કરી
જાગરણ કરેછે તેમ હસ્તિનાપુરના પ્રજાલોક જાગરણ કરતા હવા. તે સમયે શ્રીકૃષ્ણ, ધર્મરાજનેવિષે
અત્યંત સ્નેહ કરનારા એવા નાગરિક લોકોને અવલોકન કરી, તેવા પુત્રને પ્રસવનારી, જે કુંતી-તેની
પ્રશંસાને કરતા હવા. ત્યાર પછી ધર્મરાજ, કુંતી માતા અને પિતા પાંડુરાજ-એ બંનેની જીવી ભક્તિ
કરતો હવો; તેવીજ નિરંતર ગાંધારી અને ધૃતરાષ્ટ્ર-એ બંનેની ભક્તિને કરતો હવો. અને અત્યંત
દયાળુ એવો તે ધર્મરાજ, બંધુ સહુવર્તમાન, પોતાને “પંચમૂર્તિકે” એવું જોતો છતાં અર્ધચક્રી જે
શ્રીકૃષ્ણ, તેમની સમક્ષ પોતાના ચારે બંધુઓને સર્વ અધિકાર કરનારા એવા કરતો હવો. અર્થાત્
તે ધર્મરાજ, ભીમસેનાદિક બંધુઓને રાજ્યના અધિકારને દેતો હવો.

ખીજ દિવસે દ્વારકાપ્રત્યે ગમન કરવા માટે શ્રીકૃષ્ણ, ધર્મરાજપ્રત્યે “હું દ્વારકાપ્રત્યે ગમન
કરવાની ઇચ્છા કરુંછું, એ માટે મને આજ્ઞા દેવી જોઈએ” એવું ભાષણ કરવા લાગ્યા છતાં સભાને
વિષે તે શ્રીકૃષ્ણપ્રત્યે અંજળી જોડીને પાંડુપુત્ર ધર્મરાજ એવી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો.

ધર્મરાજ-હું દામોદર, જે કારણમાટે અમોને આ હસ્તિનાપુરસંબંધી સંપત્તિ કરી
પ્રાપ્ત થઈ; તે કારણમાટે આ રાજ્ય તમારાજ સામર્થ્યેકરી વિસ્તાર પામેલું છે. હું દેવ, પૂર્વ વિરાટ
નગરનેવિષે શુભવાસે કરી અત્યંત દીન એવા અમોને આદરેકરી તમે દ્વારકાપ્રત્યે લઈ જઈ અ-
મારો સત્કાર કર્યો, તે હું નિરંતર સંભારુંછું; અને જેઓનું પરાક્રમ મહા પ્રયંડ છે એવા શૂર

પુરુષોએ યુક્ત એવા તે પૂર્વ થએલા યુક્તગણને વિષે, જન્મની ઉત્તમ પ્રકારની બુદ્ધિ છે એવા તમે જો
અમોને સહાય ન કરત તો શાનુઓ સાથે યુદ્ધ કરનારા અમોએ તે શાનુઓને જીત્યા હોત શું?
અર્થાત્ ન જીત્યા હોત. ત્યારે અમારા જયનું કારણ તો તમે જ છો; એ માટે આ રાજ્યવશ્વમી
તમારી જ છે, અને આ અમારા પ્રાણ પણ તમારા જ છે. હવે તમારી સત્તાવિના જણું કરી
તમારો અમોએ સત્કાર કરવો, એવો શો પદાર્થ છે? અર્થાત્ કોઈ નથી. તથાપિ કારણવિના
ઉપકાર કરનારા એવા તમારા મોઢા મનને વિષે “આ પાંડવો, પદ્મવરના અંશની સંખ્યાને-
વિષે છે” એવું અમારું ચિંતન કરવું. અર્થાત્ અમો પાંડવો નિરંતર તમારી આજ્ઞામાં છેએ.

એવી ધર્મરાજ્યને શ્રીકૃષ્ણની પ્રાર્થના કરી સુયણ, રત્ન, ગભ, અને અદ્વ-ધૃત્યાદિક જ
પોતાનું સર્વસ્વ-તે શ્રીકૃષ્ણને ભેટ કર્યું. તે સમયે “હું રાજાનું, સાંપ્રતકાળે તમ સંપૂર્ણ વસ્તુઓ
મને સમર્પણ કરી આજે” એવું ભાષણ કરી તે શ્રીકૃષ્ણ, ધર્મરાજ્યના આશ્રુનો સ્વીકાર કરી અને
તે શ્રી આપેલી સંપૂર્ણ વસ્તુઓ તેને પાછી દઈ “તું ધણો કાળપર્યંત આ ભૂમિને વિષે વિજયી થા”
એવું ધર્મરાજ્યનું સંખ્યાન કરી, તે ધર્મરાજ્યને જન્મનો પરિવાર પૂજિત છે એવા શ્રીકૃષ્ણ, જન્મવિષે
પોતાના દર્શન માટે ઉત્કંઠિત-લોકો છે, એવી કારકાનગરીપ્રત્યે ગમન કરતા હતા. તે સમયે
ધર્મરાજ, તે શ્રીકૃષ્ણને કહેલ દૂરસુધી પોતાના માટે, અનુગમન કરી પછી શ્રીકૃષ્ણના ચિયોગે
દુઃખિત હોતો થકો કરી શ્રીકૃષ્ણના આશ્રુ હસ્તિનાપુરપ્રત્યે પાછો આવતો હવો. શ્રીકૃષ્ણ
પણ પાંડવોની કથા પણ કરતા થકો પોતાની નગરીપ્રત્યે ગમન કરતા હતા. પછી તે ત્રિગ-
દાદિક સંપૂર્ણ ખેતરો પણ, સંતુષ્ટ થએલા એવા પાંડવોએ થયાયોગ્ય સત્કાર કરી પોત પોતાના
સ્થાનપ્રત્યે ગમન કરવા માટે વિદાય કર્યા.

ત્યાર પછી ધર્મરાજ, તે હસ્તિનાપુરને વિષે ઉત્તમ પ્રકારે રાજ ચલાવી સર્વ લોકોના દુઃ
ખોને નિવારણ કરતો હવો. કહ્યું છે કે “એક પણ પુરુષનો અપરાધ થયો છતાં તેના સર્વ જ્ઞાતિ
સંબંધીઓનો ઉચ્છેદ કરવો જાય છે” તેમ જ પ્રાણીથી એક હિંસાદૃષ્ટ અપરાધ થયો તો તેથી તેના
સંપૂર્ણ સદૃશ્યોનો ઉચ્છેદ થાય છે એવો નિર્ણય કરી તે ધર્મરાજ “સર્વ લોકોએ અહિંસાદૃષ્ટ
ધર્મ આચરણ કરવો” એવી પોતાના રાજ્યમાં દોરી પિયવી સર્વ હિંસા-વંતગત એવા તે અહિં-
સાદૃષ્ટ ધર્મનું સ્થાપન કરતો હવો. કારણ, સર્વ પ્રાણીમાત્રને વિષે દયા એજ કેવળ ધર્મનું જીવિ-
તંત્ર છે એવું જાણી અદીનચિત્ત એવો તે ધર્મરાજ, દીન અને અનાથ એવા લોકોના ભોજનને
અંચે નાના પ્રકારના ભોજન કરવા માટે યોગ્ય પદાર્થોએ વિચિત્ર એવાં સદાશ્રનો યંચાવતો
હવો. અને સમગ્ર જિનિવેશનાં મૈત્ર્યાદિકની યાચાઓ કરતો હવો. કારણ, ઉદાર પુરુષો
છે તે સર્વ પ્રકારે કરી પુણ્યના સંપાદન માટે ચલન કરે છે. ત્યાર પછી સદાચારે કરી પવિત્ર

થએલી રાજ્યસંપત્તિએ રોબનારો એવો ધર્મરાજ, તેને પાંડુરાજએ અને શ્રીકૃષ્ણ રાજ્યસિંહ-
સનને વિષે સ્થાપન કર્યો. તે સમયે મંગળવાજિત્રોનો શબ્દ, ભેટનેવિષે સમર્પણ કરેલા હસ્તિઓની
ગર્ભનાએ મિશ્રિત કર્યો. તે સમયે અશ્વોના સમુદાયે કરી પૂર્ણ એવા તે ધર્મરાજના આંગ-
ણામાં, ભેટનેવિષે પ્રાપ્ત થએલા અશ્વો, કરારાદિકના લેપને કરી, અને રત્નોના આ ભૂષણોએ કરી
શણગાર્યા. તે સમયે રાજઓમાં શિરોભૂષણ એવો ધર્મરાજ, પૂર્વે શ્રીકૃષ્ણને સમુદ્રના અધિપત્ય
દેવ આપેલો, અને રત્નોએજડિત, એવો શ્રીકૃષ્ણ સમર્પણ કરેલો જે મુકુટ-તેને પોતાના મસ્તકને-
વિષે ધારણ કરતો હોવો. ત્યાર પછી પ્રાપ્ત થએલા સંપૂર્ણ રાજઓની ભેટનું ધર્મરાજને સમર્પણ થયું
છતાં, ત્યાર પછી અતિ પ્રીતિએ યુક્ત એવા પુરવાસી લોકો ધર્મરાજને માટે મંગળકૃત્યનો વિસ્તાર
કરતા હોવા. તે સમયે સિંહાસન ઉપર બેઠેલા એવા ધર્મરાજના અગ્રભાગનેવિષે હસ્તિનાપુરમાં
વાસ કરનારી વારાંગનાઓનો સમુદાય, તે વડી પોતાની સાથે રહેનારા સમુદાયેકરી આવી આવીને
ગીત, નૃત અને વાદ્ય-એવા ત્રણ સાધનોએ યુક્ત જે ગાયનકળા-તેને કરતો હોવો. તે સમયે અજાત
રિપુ એવો ધર્મરાજ રાજ થયો છતાં અત્યંત આનંદની વૃદ્ધિને પામેલા પ્રજા લોકો, દેવો તુલ્ય
અત્યંત વાદ્યોના એકદમ સાથે થનારા નાદેકરી તે હસ્તિનાપુરનેવિષે જાગરણ કરતા હોવા. અર્થાત
કોઈપણ મહોટા આનંદે યુક્ત થએલા દેવો, પોતાના નગરપ્રત્યે અહોરાત્ર વાદ્યોની ગર્ભનાએ કરી
જાગરણ કરેછે તેમ હસ્તિનાપુરના પ્રજાલોક જાગરણ કરતા હોવા. તે સમયે શ્રીકૃષ્ણ, ધર્મરાજનેવિષે
અત્યંત સ્નેહ કરનારા એવા નાગરિક લોકોને અવલોકન કરી, તેવા પુત્રને પ્રસવનારી, જે કુંતી-તેની
પ્રશંસાને કરતા હોવા. ત્યાર પછી ધર્મરાજ, કુંતી માતા અને પિતા પાંડુરાજ-એ બંનેની જીવી ભક્તિ
કરતો હોવો; તેવીજ નિરંતર ગાંધારી અને ધૃતરાષ્ટ્ર-એ બંનેની ભક્તિને કરતો હોવો. અને અત્યંત
દયાળુ એવો તે ધર્મરાજ, બંધુ સહુવર્તમાન, પોતાને “પંચમૂર્તિકે” એવું જોતો છતાં અર્ધચક્રી જે
શ્રીકૃષ્ણ, તેમની સમક્ષ પોતાના ચારે બંધુઓને સર્વ અધિકાર કરનારા એવા કરતો હોવો. અર્થાત
તે ધર્મરાજ, ભીમસેનાદિક બંધુઓને રાજ્યના અધિકારને દેતો હોવો.

બીજે દિવસે દ્વારકાંપ્રત્યે ગમન કરવા માટે શ્રીકૃષ્ણ, ધર્મરાજપ્રત્યે “હું દ્વારકાંપ્રત્યે ગમન
કરવાની ઇચ્છા કરુંછું, એ માટે મને આજ્ઞા દેવી જોઈએ” એવું ભાષણ કરવા લાગ્યા છતાં સમાને
વિષે તે શ્રીકૃષ્ણપ્રત્યે અંબળી જોડીને પાંડુપુત્ર ધર્મરાજ એવી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો.

ધર્મરાજ—હું દામોદર, જે કારણમાટે અમોને આ હસ્તિનાપુરસંબંધી સંપત્તિ ફરી
પ્રાપ્ત થઈ; તે કારણમાટે આ રાજ્ય તમારાજ સામર્થ્યેકરી વિસ્તાર પામેલું છે. હું દેવ, પૂર્વે વિરાટ
નગરનેવિષે ગુપ્તવાસે કરી અત્યંત દીન એવા અમોને આદરેકરી તમે દ્વારકાંપ્રત્યે લઈ જઈ અ-
મારો સત્કાર કર્યો, તે હું નિરંતર સંભારુંછું; અને જેઓનું પરાક્રમ મહા પ્રયંસ છે એવા શૂર

પુરુષોએ યુક્ત એવા તે પૂર્વ થએલા યુદ્ધગણને વિષે, જમની ઉત્તમ પ્રકારની બુદ્ધિ છે એવા
અમોને સહાય ન કરત તો શત્રુઓ સાથે યુદ્ધ કરનારા અમોએ તે શત્રુઓને જીત્યા હો
અથાત ન જીત્યા હોત. ત્યારે અમારા જયનું કારણ તો તમે જ છો; એ માટે આ રા..
તમારી જ છે, અને આ અમારા પ્રાણ પણ તમારા જ છે. હવે તમારી સત્તાવિના જો
તમારો અમોએ સત્કાર કર્યો, એવો શો પદાર્થ છે? અથાત કોઈ નથી. તથાપિ કારણ
કેપકાર કરનારા એવા તમારા મોટા મનને વિષે “આ પાંડવો, પદ્મવરના અંશની સંપ
વિષે છે” એવું અમારું ચિંતન કરવું. અથાત અમા પાંડવો નિરંતર તમારી આજ્ઞામાં

એવી ધર્મરાજાએ શ્રીકૃષ્ણની પ્રાર્થના કરી સુવણ, રત્ન, ગંડા, અને અદ્વ-ધૃત્યા..
પોતાનું સર્વસ્વ-તે શ્રીકૃષ્ણને ભેટ કર્યું. તે સમયે “હું રોજનું, સાંપ્રતકાળે તમે સંપૂર્ણ
મને સમર્પણ કરી આજે” એવું ભાષણ કરી તે શ્રીકૃષ્ણ, ધર્મરાજાના આગ્રહનો સ્વીકાર કરી
તેમ આપેલી સંપૂર્ણ વસ્તુઓ તેને પાછી દઈ “તું યશો કાળપર્યંત આ ભૂમિને વિષે
એવું ધર્મરાજાનું સંયોધન કરી, તે ધર્મરાજાએ જમનો પરિવાર પૂજિત છે એવા શ્રીકૃષ્ણ,
પોતાના દશેન માટે ઉત્કંઠિત લોકો છે, એવી દ્વારકાનગરીપ્રત્યે ગમન કરતા હતા. તે
ધર્મરાજા, તે શ્રીકૃષ્ણને કહેલેક દૂરસુધી પોતાના માટે અનુગમન કરી પછી શ્રીકૃષ્ણના
દુઃખિત હોતો થકો ફરી શ્રીકૃષ્ણના આગ્રહ હસ્તિનાપુરપ્રત્યે પાછો આવતો હતા. શ્ર
પણ પાંડવોની કથા પણ કરતા થકા પોતાની નગરીપ્રત્યે ગમન કરતા હતા. પછી તે
દાદિક સંપૂર્ણ ખેતરો પણ, સંતુષ્ટ થએલા એવા પાંડવોએ યથાયોગ્ય સત્કાર કરી પોત
સ્થાનપ્રત્યે ગમન કરવા માટે વિદાય કર્યા.

ત્યાર પછી ધર્મરાજા, તે હસ્તિનાપુરને વિષે ઉત્તમ પ્રકારે રાજ ચલાવી સર્વ લોકો
ખોને નિયમન કરતો હતા. કહ્યું છે કે “એક પણ પુરુષનો અપરાધ થયો છતાં તેના સર્વ
સંબંધીઓનો ક્રોધ છેડ કરવો જાય છે” તેમ જ પ્રાણીથી એક હિંસારૂપ અપરાધ થયો તો તેથી
સંપૂર્ણ સદ્ગુણોનો ક્રોધ છેડ થાય છે એવો નિષ્પત્ત કરી તે ધર્મરાજા “સર્વ લોકોએ અહિં
ધર્મ આચરણ કર્યો” એવી પોતાના રાજમાં દોહી પિયત્રી સર્વ દેકાગિ જાગૃત એવા તે
સારૂપ ધર્મનું સ્થાપન કરતો હતા. કારણ, સર્વ પ્રાણીમાત્રને વિષે દયા એજ કેવળ ધર્મનું
તરું; એવું જાણી અદીનચિત્ત એવો તે ધર્મરાજા, દીન અને અનાથ એવા લોકોના લો
અંધ નાના પ્રકારના ભોજન કરવા માટે યોગ્ય પદાર્થોએ વિચિત્ર એવાં સદાક્રનો
હતા. અને સમસ્ત જિનેશ્વરોનાં ચૈત્યાદિકની યાત્રાઓ કરતો હતા. કારણ, કિદાર
છે તે સર્વ પ્રકારે કરી પુણ્યના સંપાદન માટે ચલન કરે છે. ત્યાર પછી સદાચાર કરી

થએલી રાજ્યસંપત્તિએ શોભનારો એવો ધર્મરાજ, તેને પાંડુરાજએ અને શ્રીકૃષ્ણ રાજ્યાસિદ્ધ-
સનને વિષે સ્થાપન કર્યો. તે સમયે મંગળવાજિનોનો શબ્દ, ભેટનેવિષે સમર્પણ કરેલા હસ્તિઓની
ગર્જનાએ મિશ્રિત કર્યો. તે સમયે અશ્વોના સમુદાયે કરી પૂર્ણ એવા તે ધર્મરાજના આંગ-
ણામાં, ભેટનેવિષે પ્રાપ્ત થએલા અશ્વો, કેસરાદિકના લેપને કરી, અને રત્નોના આ ભૂષણોએ કરી
શણગાર્યા. તે સમયે રાજાઓમાં શિરભૂષણ એવો ધર્મરાજ, પૂર્વે શ્રીકૃષ્ણને સમુદ્ધના અધિકારક
દેવે આપેલો, અને રત્નોએજડિત, એવો શ્રીકૃષ્ણ સમર્પણ કરેલો જે મુકુટ-તેને પોતાના મસ્તકને
વિષે ધારણ કરતો હવો. ત્યાર પછી પ્રાપ્ત થએલા સંપૂર્ણ રાજાઓની ભેટનું ધર્મરાજને સમર્પણ થયું
છતાં, ત્યાર પછી અતિ પ્રીતિએ યુક્ત એવા પુરવાસી લોકો ધર્મરાજને માટે મંગળકૃત્યનો વિસ્તાર
કરતા હવા. તે સમયે સિંહાસન ઉપર બેઠલા એવા ધર્મરાજના અગ્રભાગનેવિષે હસ્તિનાપુરમાં
વાસ કરતારી વારાંગનાઓનો સમુદાય, તે વક્ષી પોતાની સાથે રહેનારા સમુદાયેકરી આવી આવીને
ગીત, નૃત અને વાદ્ય-એવા ત્રણ સાધનોએ યુક્ત જે ગાયનકળા-તેને કરતો હવો. તે સમયે અજાત
રિપુ એવો ધર્મરાજ રાજ થયો છતાં અત્યંત આનંદની વૃદ્ધિને પામેલા પ્રજા લોકો, દેવો તુલ્ય
અત્યંત વાદ્યોના એકદમ સાથે થનારા નાદેકરી તે હસ્તિનાપુરનેવિષે જાગરણ કરતા હવા. અર્થાત
કોઈપણ મહોદય આનંદેયુક્ત થએલા દેવો, પોતાના નગરપ્રત્યે અહોરાત્ર વાદ્યોની ગર્જનાએ કરી
જાગરણ કરેછે તેમ હસ્તિનાપુરના પ્રજાલોક જાગરણ કરતા હવા. તે સમયે શ્રીકૃષ્ણ, ધર્મરાજનેવિષે
અત્યંત સ્નેહ કરનારા એવા નાગરિક લોકોને અવલોકન કરી, તેવા પુત્રને પ્રસવનારી, જે કુંતી-તેની
પ્રશંસાને કરતા હવા. ત્યાર પછી ધર્મરાજ, કુંતી માતા અને પિતા પાંડુરાજ-એ બંનેની જોડી ભક્તિ
કરતો હવો; તેવીજ નિરંતર ગાંધારી અને ધૃતરાષ્ટ્ર-એ બંનેની ભક્તિને કરતો હવો. અને અત્યંત
દયાળુ એવો તે ધર્મરાજ, બંધુ સહુવર્તમાન, પોતાને “પંચમૂર્તિકે” એવું જોતો છતાં અર્ધચક્રી જે
શ્રીકૃષ્ણ, તેમની સમક્ષ પોતાના ચારે બંધુઓને સર્વ અધિકાર કરનારા એવા કરતો હવો. અર્થાત
તે ધર્મરાજ, ભીમસેનાદિક બંધુઓને રાજ્યના અધિકારને દેતો હવો.

બીજા દિવસે દ્વારકાપ્રત્યે ગમન કરવા માટે શ્રીકૃષ્ણ, ધર્મરાજપ્રત્યે “હું દ્વારકાપ્રત્યે ગમન
કરવાની ઇચ્છા કરું છું. એ માટે મને આજ્ઞા દેવી જોઈએ” એવું ભાષણ કરવા લાગ્યા છતાં સમાને
વિષે તે શ્રીકૃષ્ણપ્રત્યે અંજળી જોડીને પાંડુપુત્ર ધર્મરાજ એવી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો.

ધર્મરાજ—હું દામોદર, જે કારણ માટે અમોને આ હસ્તિનાપુરસંબંધી સંપત્તિ કરી
પ્રાપ્ત થઈ; તે કારણ માટે આ રાજ્ય તમારાજ સામર્થ્યેકરી વિસ્તાર પામેલું છે. હું દેવ, પૂર્વ વિરાટ
નગરનેવિષે શુભવાસે કરી અત્યંત દીન એવા અમોને આદરેકરી તમે દ્વારકાપ્રત્યે લઈ જઈ અ-
મારો સત્કાર કર્યો, તે હું નિરંતર સંભારું છું; અને જેઓનું પરાક્રમ મહા પ્રચંદ છે એમ શૂર

પુરુષોએ યુક્ત એવા તે પૂર્વ થએલા યુદ્ધંગામુનેવિષે જમની કિત્તમ પ્રકારની બુદ્ધિ છે એવા
અમોને સહાય ન કરત તો શત્રુઓ સાથે યુદ્ધ કરનારા અમોએ તે શત્રુઓને જીત્યા
અર્થાત્ ન જીત્યા હોત. ત્યારે અમારા જયનું કારણ તો તમેજ છે; એ માટે આ રા-
તમારીજ છે. અને આ અમારા પ્રાણ પણ તમારાજ છે. હવે તમારી સત્તાવિના
તમારો અમોએ સત્કાર કરવો, એવો શો પદાર્થ છે? અર્થાત્ કોઈ નથી. તથાપિ કાર-
કરકાર કરનારા એવા તમારા મોઢા મનનેવિષે “આ પાંડવોન, પદ્યરેના અંશની સં-
વિષે છે” એવું અમારું ચિંતન કરવું. અર્થાત્ અમો પાંડવો નિરંતર તમારી આજ્ઞામાં

એવી ધર્મરાજાએ શ્રીકૃષ્ણની પ્રાર્થના કરી સુવાણુ, રત્ન, ગંગ, અને અદ્વ-ધત્યાદિ
પોતવું સર્વસ્વ-તે શ્રીકૃષ્ણને ભેટ કર્યું. તે સમયે “હું રાજાનું, સાંપ્રતકાળે તમે સંપૂર્ણ
મને સમપણુ કરીઓછે” એવું ભાષણ કરી તે શ્રીકૃષ્ણ, ધર્મરાજાના આગ્રહનો સ્વીકાર કરી
તેજુ આપેલી સંપૂર્ણ વસ્તુઓ તેને પાછી દઈ “તું ઘણું કાળપર્યંત ઓ લૂભિનેવિષે વિ-
એવું ધર્મરાજાનું સંપ્રોધન કરી, તે ધર્મરાજાએ જમનો પરિવાર પૂજિત છે એવા શ્રીકૃષ્ણ,
પોતાના દરોન માટે રિત્કંઠિત લોકોછે, એવી દારકાનગરીપ્રત્યે ગમન કરતા હવા. તે
ધર્મરાજા, તે શ્રીકૃષ્ણને કેટલેક દૂરસુધી પોચાહવા માટે અનુગમન કરી પછી શ્રીકૃષ્ણના
દુઃખિત હોતો થકો ફરી શ્રીકૃષ્ણના આગ્રહ હસ્તિનાપુરપ્રત્યે પાછો આવતો હવો.
પણ પાંડવોની કથા વણુ કરતા થકા પોતાની નગરીપ્રત્યે ગમન કરતા હવા. પછી તે નિ-
દાદિક સંપૂર્ણ ખેચરો પણ, સંતુષ્ટ થએલા એવા પાંડવોએ થયાયોગ્ય સત્કાર કરી પોત પો-
સ્થાનપ્રત્યે ગમન કરવા માટે વિદાય કર્યા.

ત્યાર પછી ધર્મરાજા, તે હસ્તિનાપુરનેવિષે ઉત્તમ પ્રકારે રાજ ચલાવી સર્વ લોકો-
ખોને નિચારણુ કરતો હવો. કહ્યું છે કે “એક પણ પુત્રપનો અપરાધ થયો છતાં તેના સર્વ
સંબંધીઓનો રિચ્છેદ કરવો જાયછે” તેમ જ પ્રાણીથી એક દ્વિસારૂપ અપરાધ થયો તો તેથી
સંપૂર્ણ સદગુણોનો ઊચ્છેદ થાય છે એવો નિષ્કય કરી તે ધર્મરાજા “સર્વ લોકોએ અર્પિ-
ધર્મ આચરણુ કરવો” એવી પોતાના રાજમાં દોઢી પિયત્રી સર્વ દેકાણુ ભંગતુ એવા તે
સારૂપ ધર્મનું સ્થાપન કરતો-હવો. કારણુ સર્વ પ્રાણીમાત્રનેવિષે દયા એજ કેવળ ધર્મનું
તછે; એવું જાણી અદીતચિત એવો તે ધર્મરાજા, દીન અને અનાથ એવા લોકોના
અંધ નાના પ્રકારના ભોગન કરવામાટે યોગ્ય પદાર્થોએ વિચિત્ર એવાં સદાપ્રતો
હવો. અને સમસ્ત જિનેશ્વરોનાં ચેત્યાદિકની યાત્રાઓ કરતો હવો. કારણુ, ઉદાર
છે તે સર્વ પ્રકારે કરી પુણ્યના સંપાદન માટે યત્ન કરેછે. ત્યાર પછી સદાચાર કરી.

થચ્છેલી રાજ્યસંપત્તિએ શોભનારો એવો ધર્મરાજ, તેને પાંડુરાજએ અને શ્રીકૃષ્ણે રાજ્યાસિંહા-
સનને વિષે સ્થાપન કર્યો. તે સમયે મંગળવાજિત્રોનો શબ્દ, ભેટનેવિષે સમર્પણ કરેલા હસ્તિઓની
ગર્જનાએ મિશ્રિત કર્યો. તે સમયે અશ્વોના સમુદાયે કરી પૂર્ણ એવા તે ધર્મરાજના આંગ-
ણામાં, ભેટનેવિષે પ્રાપ્ત થએલા અશ્વો, કેસરાદિકના લેપને કરી, અને રત્નોના આ ભૂષણોએ કરી
શણગાર્યા. તે સમયે રાજાઓમાં શિરોભૂષણ એવો ધર્મરાજ, પૂર્વે શ્રીકૃષ્ણને સમુદ્ધના અધિષ્ઠાયક
દેવે આપેલો, અને રત્નોએજડિત, એવો શ્રીકૃષ્ણે સમર્પણ કરેલો જે મુકુટ-તેને પોતાના મસ્તકને-
વિષે ધારણ કરતો હવો. ત્યાર પછી પ્રાપ્ત થએલા સંપૂર્ણ રાજાઓની ભેટનું ધર્મરાજને સમર્પણ થયું
છતાં, ત્યાર પછી અતિ પ્રીતિએ યુક્ત એવા પુરવાસી લોકો ધર્મરાજને માટે મંગળકૃત્યનો વિસ્તાર
કરતા હવા. તે સમયે સિંહાસન ઉપર બેઠેલા એવા ધર્મરાજના અગ્રભાગનેવિષે હસ્તિનાપુરમાં
વાસ કરનારી વારાંગનાઓનો સમુદાય, તે વહી પોતાની સાથે રહેનારા સમુદાયેકરી આવી આવીને
ગીત, નૃત અને વાદ્ય-એવા ત્રણ સાધનોએ યુક્તજે ગાયનકળા-તેને કરતો હવો. તે સમયે અજાત
રિપુ એવો ધર્મરાજ રાજ થયો છતાં અત્યંત આનંદની વૃદ્ધિને પામેલા પ્રજા લોકો, દેવો તુલ્ય
અત્યંત વાદ્યોના એકદમ સાથે થનારા નાદેકરી તે હસ્તિનાપુરનેવિષે જાગરણ કરતા હવા. અર્થાત્
કોઈપણ મહોદા આનંદે યુક્ત થએલા દેવો, પોતાના નગરપ્રત્યે અહોરાત્ર વાદ્યોની ગર્જનાએ કરી
જાગરણ કરેછે તેમ હસ્તિનાપુરના પ્રજાલોક જાગરણ કરતા હવા. તે સમયે શ્રીકૃષ્ણ, ધર્મરાજનેવિષે
અત્યંત સ્નેહ કરનારા એવા નાગરિક લોકોને અવલોકન કરી, તેવા પુત્રને પ્રસવનારી, જે કુંતી-તેની
પ્રશંસાને કરતા હવા. ત્યાર પછી ધર્મરાજ, કુંતી માતા અને પિતા પાંડુરાજ-એ બંનેની જીવી ભક્તિ
કરતો હવો; તેવીજ નિરંતર ગાંધારી અને ધૃતરાષ્ટ્ર-એ બંનેની ભક્તિને કરતો હવો. અને અત્યંત
દયાળુ એવો તે ધર્મરાજ, બંધુ સહવર્તમાન, પોતાને “પંચમૂર્તિકે” એવું જોતો છતાં અર્જુનકી જે
શ્રીકૃષ્ણ, તેમની સમક્ષ પોતાના ચારે બંધુઓને સર્વ અધિકાર કરનારા એવા કરતો હવો. અર્થાત્
તે ધર્મરાજ, ભીમસેનાદિક બંધુઓને રાજ્યના અધિકારને દેતો હવો.

બીજે દિવસે દ્વારકાંપ્રત્યે ગમન કરવા માટે શ્રીકૃષ્ણ, ધર્મરાજપ્રત્યે “હું દ્વારકાંપ્રત્યે ગમન
કરવાની ઇચ્છા કરુંછું, એ માટે મને આજ્ઞા દેવી જોઈએ” એવું ભાષણ કરવા લાગ્યા છતાં સભાને
વિષે તે શ્રીકૃષ્ણપ્રત્યે અંજળી જોડીને પાંડુપુત્ર ધર્મરાજ એવી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો.

ધર્મરાજ—હું દામોદર, જે કારણમાટે અમોને આ હસ્તિનાપુરસંબંધી સંપત્તિ ફરી
પ્રાપ્ત થઈ; તે કારણમાટે આ રાજ્ય તમારાજ સામર્થ્યેકરી વિસ્તાર પામેલું છે. હું દેવ, પૂર્વે વિગટ
નગરનેવિષે ગુપ્તવાસે કરી અત્યંત દીન એવા અમોને આદરેકરી તમે દ્વારકાપ્રત્યે લઈ જઈ અ-
મારો સત્કાર કર્યો, તે હું નિરંતર સંભારુંછું; અને જેઓનું પરાક્રમ મહા પ્રચંડ છે એવા શૂર

પુરુષોએ યુદ્ધન એવા તે પૂર્વે થએલા યુદ્ધાંગુતેવિષે, જમની ઉત્તમ પ્રકારની બુદ્ધિએ એવા તમે જો
અમોને સહાય ન કરત તો, શત્રુઓ સાથે યુદ્ધ કરનારા અમોએ તે શત્રુઓને હત્યા હોત શું!
અર્થાત ન હત્યા હોત. ત્યારે અમારા જયનું કારણ તો તમેજ છો; એ માટે આ રાજ્યવશ્વમી
તમારીજ છે, અને આ અમારા પ્રાણ પણ તમારાજ છે. હવે તમારી સત્તાવિના જેણે કરી
તમારો અમોએ સત્કાર કર્યો, એવો શો પદાર્થ છે? અર્થાત કોઈ નથી. તથાપિ કારણવિના
કેપકાર કરનારા એવા તમારા મોઢા મનનેવિષે “આ પાંડવો, પદ્મવતી અંશની સંખ્યાને-
વિષે છે” એવું અમારું ચિંતન કરવું. અર્થાત અમો પાંડવો નિરંતર તમારી આજ્ઞામાં છેએ.

એવી ધર્મરાજાએ શ્રીકૃષ્ણની પ્રાર્થના કરી સુવર્ણ, રત્ન, ગંગા, અને અર્ધ-ધૃત્યાદિક જે
પોતાનું સર્વસ્વ-તે શ્રીકૃષ્ણને ભેટ કર્યું. તે સમયે “હું રોજનું, સાંપ્રતકાળે તમે સંપૂર્ણ વસ્તુઓ
મને સમર્પણ કરીઓછે” એવું બાપણ કરી તે શ્રીકૃષ્ણ, ધર્મરાજાના આગ્રહનો સ્વીકાર કરી અને
તે જ આપેલી સંપૂર્ણ વસ્તુઓ તેને પાછી દઈ “તું ધર્મા કાળપર્યંત આ ભૂમિનેવિષે વિચારી યા”
એવું ધર્મરાજાનું સંબોધન કરી, તે ધર્મરાજાએ જમનો પરિચાર પૂજિત છે એવા શ્રીકૃષ્ણ, જમનેવિષે
પોતાના દર્શન માટે ઉત્કંઠિત જોડોછે, એવી દારકાનગરીપ્રત્યે ગમન કરતા હવા. તે સમયે
ધર્મરાજા, તે શ્રીકૃષ્ણને કટકેક દૂરસુધી પોચાડવા માટે અનુગમન કરી પછી શ્રીકૃષ્ણના વિયોગે
દુઃખિત હોતો થકો કરી શ્રીકૃષ્ણના આગ્રહ હસ્તિનાપુરપ્રત્યે પાછો આવતો હવો. શ્રીકૃષ્ણ
પણ પાંડવોની કથા વળું કરતા થકો પોતાની નગરીપ્રત્યે ગમન કરતા હવા. પછી તે ગિર્યાંગ-
દાદિક સંપૂર્ણ ખેતરો પણ, સંતુષ્ટ થએલા એવા પાંડવોએ યથાધોર્ય સત્કાર કરી પોત પોતાના
સ્થાનપ્રત્યે ગમન કરવા માટે વિદાય કર્યા.

ત્યાર પછી ધર્મરાજા, તે હસ્તિનાપુરનેવિષે ઉત્તમ પ્રકારે રાજા ચલાવી મન જોડોના દુઃ-
ખોને નિવારણ કરતો હવો. કહું છે કે “એક પણ પુરુષનો અપરાધ થયો છતાં તેના સર્વ જાતિ
સંબંધીઓનો ઉન્નત કર્યો વ્યથા” તેમ જ પ્રાણીથી એક દિવ્યરૂપ અપરાધ થયો તો તેથી તેના
સંપૂર્ણ સદ્ગુણોનો ઝીણુંદે થાય છે એવો નિર્ણય કરી તે ધર્મરાજા “સર્વ જોડોએ અદિત્યરૂપ
ધર્મ આચરણ કર્યો” એવી પોતાના રાજમાં દોડી પિયવી સર્વ રેકાનું ભગ્ન એવા તે અદિ-
સારૂપ ધર્મનું સ્થાપન કરતો હવો. કારણ સર્વ પ્રાણીઆત્મનિષે દયા એવું કેવળ ધર્મનું હતવિ-
તરું; એવું જોડી અતીનયિત એવો તે ધર્મરાજા, દીન અને અનુપ એક એવો જોડોએ
અર્થ નાના પ્રકારના ભોગન કરવામાટે યોગ્ય પદાર્થોએ વિચિત્ર એવું સદાપ્રત્યે અંગ્રાજનો
હવો. અને મનસ્વ જિન્સનેનાં ચૈત્યાદિકની આજ્ઞાએ કરતો હવો. કારણ કેવળ પુરુષો
છે તે સર્વ પ્રકારે કરી પુરુષના મેજદન માટે ચલન કરે. ત્યાર પછી નાદબદ્ધ કરી પરિત

એવો તે ધર્મરાજ, તે હસ્તિનાપુરનેવિષે રહીને પૂર્વે નાશિકનેવિષે ધ્રુવીએ સ્થાપન કરેલું જે શ્રીચંદ્રપ્રભનામક પ્રભુનું ચત્યાલય-તેના પૂજારૂપ મહોત્સવને કરતો હવો.

શ્લોક.

इति सुचरितैस्तैस्तैःसिक्तासुधाइवबांधवैः
परमुपचयंपांडोः सूनुरिनायनयद्रुमं ॥
सचनिरुपमानंदस्यदिक्षणात्सुषुवेतमा ॥
मखिलनृपतिश्लाघ्यंपुण्यंयशश्चफलद्वयं ॥ १४ ॥

અર્થ—એ પ્રકારે કરી બાંધવોની સહુવર્તમાન તે પાંડુપુત્ર ધર્મરાજ, પોતાના રાજ્યમાં ન્યાયરૂપ વૃક્ષને રોપતો હવો; અને તે વૃક્ષને નાના પ્રકારના સુચરિત્રરૂપ પાણીએ સિંચન કરી અત્યંત વૃદ્ધિને પમાડતો હવો. તે સમયે તે વૃક્ષપાણુ, ક્ષણમાં સર્વ રાજાઓએ સ્તુતિ કરવા યોગ્ય એવાં, અને નિરૂપમ આનંદને શ્રવનારાં એવાં પુણ્ય અને યશ-એ એ ક્ષણને ઉત્તમ પ્રકારે ઉત્પન્ન કરતું હવું. ॥૧૪॥

इति मलधारि श्रीदेवप्रभसूरिविरचिते पांडव-
चरित्रे महाकाव्ये जरासंधवधवर्णनोनाम
चतुर्दश सर्गस्तस्य भाषांतरं संपूर्णम् ॥ १४ ॥

અથ પંચદશમ સર્ગ પ્રારંભ.

ત્યારપછી અન્ય દિવસે જેમને ભક્તિ પ્રાપ્ત થઈછે એવો, અને દીક્ષાપ્રત્યે પ્રાપ્ત થએલા જે ભીષ્મપિતામહ-તેમને વંદન કરવા માટે ગમન કરવાની ઇચ્છા કરનારો એવો ધર્મરાજ, પુરવાસી લોકોએ સહુવર્તમાન પોતાના બાંધવોને પોતાની સાથે નીકળવા માટે આજ્ઞા કરતો હવો. તે સમયે શ્રેષ્ઠ એવા તુરંગાદિકનેવિષે આરોહણ કરનારા, અને જેઓએ અનેક ભૂષણો ધારણ કર્યાં છે, એવા તે પુરવાસી લોકો અને ભીમસેનાદિક બંધુઓ, ધર્મરાજના દ્વારપ્રત્યે પ્રાપ્ત થઈ જતા માટે સિદ્ધ થઈ રહ્યા. તે સમયે અગણિત એવાં દેવમણી ઇત્યાદિક શ્રેષ્ઠ જે ભ્રમરચિન્હો-તેઓએ કરી શોભનારો એવો પંચકલ્યાણિક જે અશ્વ-તે ઉપર ધર્મરાજ આરોહણ કરતો હવો. અને જ્યાં

તે ભીષ્મપિતામહુ મુનિરાજ રહ્યા હતા, ત્યાં જવા માટે પ્રસ્થાન કરતો હોયો. તે સમયે ચંદ્રના અનુવક્ષે કરી જમ નક્ષત્રગણો ગમન કરેછે, તેમ તે ધર્મરાજના અનુવક્ષે કરી સંપૂર્ણ પુરવાસી લોકો ગમન કરતા હતા. તે સમયે તે મુનિરાજ જે ભીષ્મપિતામહુ-તેમને વંદન કરનારા જે દેવો, તેઓનાં વિમાનોએ કરી સૂર્યનું આચ્છાદન થયું છતાં, માગેનેવિષે ગમન કરનારા રાજાઓનાં આતપ નિવારણ કરનારાં એવાં જે છત્રો-તે નિરર્થક થયાં. પછી ભૂમિનો પાળક એવો જે ધર્મરાજ-તે પુરવાસી લોકોએ સહવર્તમાન અનુક્રમે કરી તે સ્થાનપ્રત્યે પ્રાપ્ત થતો હોયો; અને ભીષ્મપિતામહુ અવંકૃત થએલો જે પર્વત-તેની આસપાસ પોતાના સંપૂર્ણ સૈન્યને મૂકતો હોયો. ત્યારપછી પગે ચાલીને અગ્રભાગે ગમન કરનારો તે ધર્મરાજ, તૃણશાધ્યાનેવિષે શયન કરનારા અને આત્મધ્યાનનેવિષે તત્પર એવા, ગ્યાનિ પામેલા પુરૂષની શુશ્રુષાવિષે નિપુણ એવા ગીતાર્થ મુનિઓએ કમળસરખા કોમળ એવા પોતાના હસ્તોએ જમનું સંપૂર્ણ શરીર સેવન કરેચુંછે એવા, તથા ભદ્રગુપ્તાચાર્ય જેમને ઉપદેશ કર્યો છે એવા, અને દેહધી આત્માના ભિન્નપણાના નિશ્ચયનેવિષે જમનું એકાગ્રચિત્ત થયુંછે એવા, વલી દેહના દક્ષિણભાગનેવિષે રહેનારો અને સંસારનો ભંગ કરવા માટે કેવળ મુક્તિ જોયતા! એવા મનોહરણરીત રમેહરણને પોતાના સમીપભાગનેવિષે ધારણ કરનારા એવા, “હું પ્રથમ વંદન કરીશ, હું પ્રથમ વંદન કરીશ” એવું ભાવણ કરતા થકા પ્રાપ્ત થએલા, અને જેઓને અધિક શ્રદ્ધા વૃદ્ધિ પામેલી છે, એવા દેવો અને ખેયરોએ જમની આસપાસ મંડળ ઉત્પન્ન કરેચું છે એવા, ભૂયરો દેવો અને ખેયરો-એઓની સ્ત્રીઓએ આરંભ કરેલું જે શસનૃત્ય-તેનેવિષે ઉત્કૃષ્ટ જે તાલ-તે તાલે કરી જમનો સમીપભાગે રાખ્દયુક્ત છે, એવા, આનંદનેવિષે નિમગ્ન અને જમણે તાસિકાના અગ્રભાગનેવિષે નિક્ષેપ એવાં નેત્રો સ્થાપન કર્યાં છે એવા જાણે સાક્ષાત્ મૂર્તિમાન ચારિત્રજ હોયના! એવા મનનરીત જે ભીષ્મપિતામહુ-તેમને અવલોકન કરતો હોયો. તે સમયે તે ભીષ્મપિતામહુને અવલોકન કરી સર્વ પાંડવોની દૃષ્ટિઓ આનંદે કરી અને શોક કરી શીત અને ઉષ્ણ એવા પ્રાપ્ત થનારા અશ્રુજાળે વ્યાપ્ત થઈઓ. તે સમયે ધર્મરાજ, દૂરથી પોતાના મુકદ્દે, ચેત છત્ર, મોજલી, ખડ્ગ અને બે ચામરો-એઓનો ત્યાગ કરી ભીષ્મપિતામહુ મુનિરાજના સમીપભાગે ગમન કરતો હોયો. ત્યારપછી અષ્ટમીતેવિષે ઉદય પામનારા ચંદ્રના સરખા લક્ષાંતનેવિષે હસ્તાંજળી કરતો થકો ધર્મરાજ, નૈષધિકીપૂર્વક તે ભીષ્મપિતામહુ મુનિરાજના અવગ્રહપ્રત્યે ગમન કરતો હોયો. ત્યાં નિઃસંગ એવા પુરૂષોના શિરોમણી એવા જે મુનિરાજ ભીષ્મપિતામહુ-તેમને ઉત્તરાસંગ કરી તે ધર્મરાજ ત્રણ પ્રદક્ષણ કરી ચરણનેવિષે વંદન કરતો હોયો. ત્યારપછી બીજાપણ તે પ્રત્યેક ભીમસેનાદિક ચારે પાંડવો-તે મુનિરાજ ભીષ્મપિતામહુના અદ્ભુત વાત્સલ્યને સ્મરણ કરી અનુતાપને પામતા થકા તે ભીષ્મપિતામહુમુનિના ચરણપ્રત્યે

પોતાનાં મસ્તકો ધારણ કરતા હવા. તે પાંચે પાંચો પોતે નિરંતર ભક્તિએ કરી નમ્ર હોવાથી પવિત્રજ હતા, પરંતુ કરી પોતાનાં નેત્રાશ્રુઓની ધારાઓએ કરી તે મુનિરાજ લીધ્મપિતામહને સ્નાન કરાવતા હવા; એ માટે તેઓ કરી પવિત્રપણાને સેવન કરતા હવા. તે સમયે તે મુનિ લીધ્મપિતામહ, ધીમે ધીમે તે પાંડવોને ધર્મશાલમય એવા આશીર્વાદને દેતા હવા. તે સમયે તે પાંડવો પણ મહોદય આનંદે કરી તે મુનિ લીધ્મપિતામહના મુખના અથલાગતેવિષે ગમન કરી બેસતા હવા. તે સમયે તે લીધ્મપિતામહ મુનિરાજ, પોતાની દૃષ્ટિને નાસાગ્રથી આકર્ષણ કરી તે પાંડવોનેવિષે સ્થાપન કરતા હવા. કારણ, મહોદય પુરૂષ છે તે બીજાના કાર્યને માટે પોતાનાં સ્વાર્થનેવિષે પણ જમનો આદર શિથિળ છે એવા હોયછે; એ માટે તે મુનિશ્રેષ્ઠ એવા લીધ્મપિતામહ, જન્મથી ધનુષ્યના સમાગમે કરી અતિ કઠણ થએલા પોતાના હાથને તે પાંડવોના પૃથ્ભાગતેવિષે વારંવાર ફેરવતા હવા. તે સમયે અમૃતની કેવળ ગુરુભગિની-એવી જ લીધ્મપિતામહ મુનિશ્રેષ્ઠની દૃષ્ટિ-તેણે સિંચાએલો હોવાથી જણે ચિત્તસંબંધી તાપ દૂર કર્યો છે, એવો ધર્મરાજ, તે લીધ્મપિતામહ મુનિને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો.

ધર્મરાજ—હું પ્રભો, ધણો ઉત્પન્ન થનારો જ પાપપંક-તેણે કરી પકિલ, એવો મારો આત્માછે; તે તમારી ઉપાસનારૂપ અમૃતસમુદ્રનેવિષે નિમગ્ન થાઓ. હું તાત, તૃપ્તિ એજ કોઈ એક ચોર-તે મારી સંપૂર્ણ વિવેકરૂપ નિધિને ચોરી લેતી હવી. જો એ ન ચોરત તો મેં રાજ્યમાટે સર્વ બાંધવોનો નાશ શા માટે કર્યો હોત? એ માટે પોતાના બંધુબાંધવોનો જ નિગ્રહ-તેજ જેનું મૂળકારણછે એવી પાપે કરીને મહીન હોવાથી વૃદ્ધિ પામેલો રાજ્ય ભંડાર, અને હાથી તથા અશ્વ-એઓએ કરી આનંદકારક એવી પણ રાજ્યસંપત્તિને ધિક્કાર હો. ચંદ્ર કિંવા કુંદપુષ્પની કાંતિ સરખી જ કીર્તિ અને ધર્મ-એ બંનેને જ સંપત્તિ દુઃખનિર્માણ કરી ઉદ્ધવ પામેછે, તે સંપત્તિ નહી; પણ કેવળ કલેશદાયક વિપત્તિજ છે. અહહ!!! વરીલ એવાં જ પિતર ગાંધારી અને ધૃતરાષ્ટ્ર-એઓને એમના સંપૂર્ણ પુત્રોનો નાશ કરી મેં જ દુઃખ દીધું, તે તો કેવળ ઉચ્ચાર કરવા માટે પણ અયોગ્યજ છે. એ માટે હું તાત, સાંપ્રતકાળે પરસોડમાર્ગતેવિષે પ્રસ્થાન કરનારા એવા તમે મને પ્રસન્ન થાઓ. અને કોઈ પણ પ્રકારે આપ્તોપદેશ કરી મારા ઉપર અતુગ્રહ કરો; એટલે તમારા અતુગ્રહ કરી સાંપ્રતકાળે હું અત્યંત નરકવાસ સૂચવનારા એવા, અને બાંધવોનો નાશ એજ જેનું મૂળકારણ છે, એવા આ પાતકથી નિર્લયે કરી મુક્ત થઈશ. પૂર્વ પણ તમારે મને એકવાર રાજ્યધર્મને યોગ્ય જ ઉપદેશ કહ્યો હતો: તે અદ્યાપિ મારેવિષે ઉત્તમ પ્રકારે કરી વાસ કરેછે. તે એવો કે, સંપૂર્ણ એવા ગુણોએ એટલે પ્રજાપાલનરૂપ ગુણોએ યુક્ત અને સૂત્રજ એટલે મારી વર્તણૂક કરનારા અને પ્રાજ્યવંશજ એટલે શ્રેષ્ઠ એવા વંશથી ઉત્પન્ન થએલા

જે રાજઓ, તેઓ હાર સરખા ભૂમિની ભૂખાગુતાને પામે છે. પૃથ્વીપતિરાજઓને તો પ્રજાનું પાલન કરવું એજ અસંકાર છે, સુકૃત, કૃત્ય અને પામડી ઇત્યાદિ કરીને તો કેવળ નટપણ ભૂષિત કર્યા જાય છે. એ માટે વિદ્યેષ જાગૃતાશે, ખીજાએ કર્ણાં કિપકારને જાગૃતાશે, ગુરૂ અને દેવ-એઓને વિષે જે ભક્તિમાન, અને ઉન્નત તથા કપડી-એઓએ જે ન છાએસો એવો જે રાજ-તે સમુદ્રવપ્ત્યાકિતપૂરીનું પાલન કરે છે. ગુરૂની સેવા કરવી, ગુરૂએ કરેલી આજ્ઞાનું પ્રહાર કરવું, સંતપુરુષોનો સંગ્રહ કરવો, અને શૌર્ય તથા ધર્મ-એ પાંચ પ્રકાર, રાજ્ય લક્ષ્મીરૂપ વક્ત્રીને વૃદ્ધિ પમાડનારા મેષજ છે. આપત્તિએ વ્યાપ્ત થએલા પુરુષની આપત્તિ દૂર કરવી, રાજ્યાગતનું રક્ષણ કરવું, દાન કરવું, અને પ્રજાને વિષે પ્રીતિ રાખવી-એ ચાર છે તે લક્ષ્મીરૂપ નીકાને રિષ્ટ કરવા માટે ઉત્તમ સાધનરૂપ છે. દાને કરી, લાભાએ કરી, અને શક્તિએ કરીને રાજ્યએ પોતાનો પ્રજાપાલનગુણ રક્ષણ કરવો. પ્રજાના પાલનને વિષે અંતર પહોં છતાં તેણે કરી રાજ્યઓનો નારા થાય છે; અને ઉત્તમ પ્રકારે પ્રજાના પાલનનો સંગ્રહ થયો છતાં રાજ્યઓનો વિજય થાય છે. દીનપુરુષોના આકુંઠનરૂપ મિષે કરી સંપત્તિજ રાજ્યને શાપ દે છે; એ માટે લોકોને પીડા દેઈને રાજ્યએ લોકો પાસેથી દ્રવ્ય ગ્રહણ કરવું નહીં. અને રાજ્યરૂપ જે કલ્પવૃક્ષ-તેણે થામકોની આશા કંદી પાંચું વિદ્યુળ કરવી નહીં; કારણ આશારૂપ પાશનાં સરખું મનુષ્યોના મિત્તને આકર્ષણ કરનારું બીજું કાંઈ નથી. એ માટે કોઈની પણ આશા વ્યર્થ કરવી નહીં. રાજ્યઓની સંપત્તિ છે તે ભોજ કરી, દાને કરી, માનસિક ચિંતાએ કરી, અને રોજ કરી નારા પામતી નથી; પરંતુ પ્રજાના સંતાપે કરી ઉત્પન્ન થએલા શાપે કરી નારા પામે છે. મધુર ઘોલનારા એવા કપડીપુરુષોએ રાજ્યની લક્ષ્મી નારા કરી જાય છે; અને રાજ્યએજ અત્યંત વધારેલા એવા જે સેવકો, અમર્યાદ એવા જે રાજ્યમાં વ્યવસ્થા રાખનારા રાજ્યના જે પ્રિય મિત્રો, અને સંપૂર્ણ દેરા, આમ એઓનું સર્વસ્વ ગ્રહણ કરવા માટે ઈચ્છાધારણ કરનારા જે કાચરૂપ-તેઓએ કાચરૂપ એટલે શરીરને વિષે રહેનારી ઈદિઓએ જેમ આત્માનંદનો નારા કર્યો જાય છે, તેમ રાજ્યની રાજ્યસંપત્તિનો નારા કર્યો જાય છે; અને રાજ્યનો પણ નારા કર્યો જાય છે; કારણ, જેનો તીવ્રદંડ છે એવો, અને પ્રજાનું રક્ષણ ન કરનારો એવો જે રાજ-તેને કલાકૌશલ્યાદિક ગુણોએ રહિત હોઈને કેવળ કસણ કરી કૂરસ્વભાવ ધારણ કરનારા લોભીપતિને, સ્ત્રી જેમ ઈચ્છતી નથી તેમ પુરુષો ઈચ્છતી નથી. હે ભીષ્મપિતામહમુને, એવો તમે મને હુદયને ગમતો કિપદેરા પૂર્વે કર્યો હતો. સમ્પ્રતકાળે પણ હે પ્રભો, તેવાંજ હિતકારક કાંઈક કિપદેશવચનો કહો.

એવી ધર્મરાજાની વિજ્ઞાપના સાંભળીને ભીષ્મપિતામહમુને, તે ધર્મરાજાને વિષે પોતાની દૃષ્ટિ સ્થાપન કરતા થકા આનંદપૂર્વક લાપણ કરવા લાગ્યા.

ભીષ્મમુનિ—હુ યુધિષ્ઠિર, તને પૂર્વે રાજ્યને માટે યોગ્ય એવો અર્થરૂપ પુરુષાર્થ હું ક્યને કરતો હતો. કારણ, અર્થ પુટ થયો છતાં તે રાજના સર્વ ઉપક્રમની સિદ્ધિને માટે થાય છે. હું રાજન, આ પૂર્વે કહેલો પ્રકાર તો મુનિએ કહેવા માટે યોગ્ય નથી; એ માટે સાંપ્રતકાળે તારીપ્રત્યે ધર્મ અને મોક્ષ એ બે પ્રકારને વર્ણન કરું છું. દાન, શીલ, તપ અને ભાવ, એવા ચાર પ્રકારના ધર્મ કહ્યા છે; જે ધર્મ ચારેવર્ણોને કલ્યાણકારક થાય છે. તે મધ્યે સ્વર્ગ અને મોક્ષ-એઓનું ખીલ દાન છે તે દાન ત્રણ પ્રકારનું છે. જે દાન કરી સન્માર્ગે ચાલનારા ગૃહસ્થોએ પણ આ ભવસમુદ્ર તરફો જાય છે. તે દાનના ત્રણ પ્રકાર છે તે હવે તને કહું છું. મૃત્યુથી ભય પામેલા એવા જે પ્રાણીઓ-તેઓને અભયદાન કરી જે તૃપ્ત કરનારું, અને સંપૂર્ણ કર્મોનું નિર્મૂલન કરનારું એવું જે સર્વદેશદાન તે પ્રથમ પ્રકારનું દાન જાણવું. પ્રાણી, માત્રને જો રત્નાવલિ દીધી હોય તો પણ તે પ્રાણીને સર્વથી અભય દીધું એવા ત્રણ અદસોની પંકિત જેવી આનંદની તૃપ્તતા ઉત્પન્ન કરે છે, તેવી રત્નાવલી તૃપ્તનાને ઉત્પન્ન કરતી નથી. તત્વાર્થની સિદ્ધિને માટે આગમદિક યોગ્ય ગ્રંથનો જે અભ્યાસ-તેને કરનારા સાધુઓની જે સહાયતા કરવી, તેને બીજું જ્ઞાનદાન કહીને મહોદા પુરુષોએ વર્ણન કર્યું છે. જે જ્ઞાનરૂપ દીપકે કરી ધન્ય એવા પુરુષોએ અંતરંગ અજ્ઞાનસમુદ્રને ખંડન કર્યો જાય છે. જે વસ્તુ દીધી છતાં સાધુનો સંયમ સિદ્ધિને પામે છે, તે જમાં મૂળકારણ છે એ ત્રીજું દાન છે; એમ અર્હતે ભગવાને કહેલું છે. એ માટે ઈચ્છારહિત, અને જેને પ્રીતિએ કરી શેમાંય પ્રાપ્ત થયાં છે; એવા કુશળ પુરુષે કર્મનો લાયક થવા સાથે સુપાત્રપુરુષોને યોગ્ય વસ્તુનું દાન કરવું. એમ સુપાત્ર પુરુષને દાન કરવું, સદ્ગુણનો સમાગમ કરવો, અને આ ભવસમુદ્રને વિષે બોધીનો લાભ થવો, એ ત્રણવાતાં જેને પ્રાપ્ત થાય; તેના જન્મનું સફળપણ જાણવું. હુ યુધિષ્ઠિર, સંપત્તિ સૌભાગ્ય, આરોગ્ય, આજ્ઞા, ઐશ્વર્ય, શુભોન્નતી અને સ્વીકાર કરવા માટે યોગ્યપણુ-એ સર્વ દાનરૂપ કલ્પવૃક્ષનાં પલ્લવો છે. દેશથી અને સર્વથી વિરતી થવી તેનેજ શીલ એવું કહે છે; જે શીલ કરી અનેક સ્ત્રીઓ પણ સંભારસમુદ્રને પાર વિતરનારીઓ થઈઓ. પાપે કરી પુટ થએલા એવા ખામસપુરુષો પણ દાનને તો દે છે, પરંતુ ઉત્તમ પ્રકારનું શીલવ્રત પાલન કરવા માટે કોઈ પણ સમર્થ થતો નથી. મુક્તપુરુષોએ બાહ્યતઃપ્રકારનું કહું છે, અને અંતરંગતપ પણ પ્રકારનું કહું છે. કર્મનાં મર્મનું ઉદન કરનારાં સદ્વર્તોમધ્યે તપ એજ એક સુખ્ય માધન કહેલું છે. અહિંયાં લોકીક કાર્યોમાં પણ વજ્ર પુરુષોના અનોરથની સિદ્ધિ થવા માટે તપ સમર્થ થાય છે. એ વિષે તે પોતેજ કવ્યદ્રથ એ રૂપેન લેએલું છે. જે કારણ માટે પૂર્વે તમે દૈત્યવત્તામાં છતાં જયદ્રથ દ્રોપદીનું હરણ કરતો હતો તે સમયે એ દુર જયદ્રથ તમારાથી પગલવ પામી તમાને વધ કરવો એવી ઈચ્છાએ વજ્ર કર મુજબ જપને આચરતો હતો. તે તમે કરી મંત્રુષ થએલો એવો કોઈએક દેવતા, તે જયદ્રથવતઃ

માત્ર થઈ હું વત્સ, તું મનમાં જે ઇચ્છના હોય તે વર માગ" એવું તે ન્યદય પ્રત્યે જોવાનો હોય.
 ત્યારપછી તે ન્યદય એવી યાચના કરતો હોય કે "હું જે મેં દુઃખ આગરથી કરેલું એ તપ,
 તેનું ફળ જો તારી પાસેથી પ્રાપ્ત થતાં હોય, તો યુદ્ધનેવિષે પાંડવોનો વંધ કરવા માટે મને સ્વ-
 મર્થે પ્રાપ્ત થાય" એવું ન્યદયનું ભાષણ થયું કરી તે દેવના ભાષણ કરતો હોય કે "હું ન્યદય,
 આ વર આગવાની પુકિત તું જોશીશ નહીં. કારણ, હું વત્સ, તે પાંડવોનો વંધ કરવા માટે ઇંદ્ર પશુ
 સમર્થ નથી. ચરમદેહિ એવા તે પાંડવોનું આયુષ્ય નિરૂપક છે. જે કારણ માટે પાંડવો ચારિત્ર્યતને
 મહાન કરી દીનિમિત્ત પતીધી કરના તીર્થનેવિષે મોક્ષ પાસ કરશે; એ કારણ માટે એઓના વંધવિષે
 મિથ્યા ભૂત મને રચને કરીશ નહીં. તે જે કરતાં મારી પાસે વર માગ્યો; તે કરતાં દુધર એવા તારા
 આ તપનું આગળ કેવળ એવું ફળ થશે કે, કૌરવોના ચક્રવર્તુનેવિષે પ્રવેશ કરનારા એ પાંડવોને
 યુદ્ધનેવિષે રહેનારો એકલો નું એક દિવસ ક્ષીણાએ કરી અટકાવ કરશે" એ પ્રકારે કરી તે
 ન્યદયને કહીને તે દેવના અનંધાન પાચ્યો. આગળ તે ન્યદય પશુ તમારેવિષે જે કાંઈ સા-
 મર્થે કરતું તે તું પોતે જાણે છે. તે સંપૂર્ણ કેવળ તપનું સામર્થ્ય જાણું. હું યુધિષ્ઠિર, એ પ્રકારે
 કરી તને જાણ તપધર્મનું મહાત્મ કહું. સાંપ્રતકાળે સર્વ મર્થે અમરણ્ય એવો મોયો જે ભાવ ધર્મ છે,
 તે કહું છું: સાંભળ. જને સિદ્ધસની ઉપમા છે, એવો જે ભાવધર્મ-તે સર્વ કાળનેવિષે પ્રાપ્ત થયા માટે
 અતિ દુર્લભ છે. જે ભાવધર્મે કરી દાનાદિક પાણ કલ્યાણકારી થાય છે. હું યુધિષ્ઠિર, ઉત્તમ પ્ર-
 કારના ચારિત્ર કરી પદ્ય થયા માટે યોગ્ય એવા આ ભાવધર્મથી, કર્મનો નારા કરનારાં જેતાં
 લક્ષણ છે, એવો મોક્ષ પશુ તત્સણ પ્રાપ્ત થશે. એ પ્રકારે કરી ચારિત્રની પ્રાપ્તિએ જને તત્ત્વ-
 જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે એવો જે હું-તેણે તને એ ઉત્તમ પુરુષાર્થરૂપી ધર્મ અને મોક્ષ કલા. હું શાન્ત,
 યથાશાસ્ત્રે કરી તું પણ એ ધર્મ અને મોક્ષ-એ બંનેની ઉપાસના કર, એટલે જે ઉપાસનાએ કરી
 સંપૂર્ણ યુદ્ધસંબંધી જે પાતકો-તેનાથી મુક્ત થઈશ. એવી મેધની ગર્ભના સરખી લીંખપિતા-
 મહામુનિશાનની ઉત્તમ દેશાનાને થયા કરી આનંદ કરી જણે તાંડવનૃત્ય કરતું છે, એવો પાંડુપુત્ર
 ધર્મરાજ, મયૂર સરખો આનંદિત થતો હોય. અને એવું ભાષણ કરવા લાગ્યો; કે હું પ્રભો; સાધુ
 સાધુ!! તમોએ મને સારો બોધ કર્યો. તમારા આ પ્રસાદે કરીને હું કૃત્ય કૃત્યતાને પાચ્યો.

ત્યારપછી ભદ્રશ્રમાચાર્ય, મુનિશાન લીંખપિતામહુપ્રત્યે ભાષણ કરતા હવાં કે, હું મહાભાગ,
 તમારો અંત સમય નજીક આવેલો છે; તે કારણ માટે હું કૃદ્યેષ્ઠ, પોતાની યોગ આરાધનાને
 અનુસરો. કારણ, યોગ આરાધના છે તે નિર્તર અભ્યાસે કરી અધિક ફળવિશાસને પામે છે.

એ પ્રકારે કરી ભદ્રશ્રમાચાર્યશ્રદ્ધે આજ્ઞા કરેલા એવા તે મુનીશ્વર લીંખપિતામહુ, સં-
 તુષ્ટ ચિત્ત હોતાથકા કરી યથાવિધિએ મૂળથી એવી રીતે આરાધનાને ધારણ કરતા હવા કે-આઠ

મિત્રોનો સંયોગ, હવિતચ, યૌવન, અને ધન-એ સર્વ, વાયુએ કંપાયમાન કરેલા જે સમુદ્રનો તરંગો-તેના સરખાં ચંચળ છે. રોગ, મૃત્યુ, જરા જન્મ, અને દીનપણુ-ઈત્યાદિક દુઃખોએ કરી વ્યાપ્ત થએલું એવું જે શરીર, તેને એક જૈનધર્મવિના કોઈપણ શરણુ નથી. જે સંપૂર્ણ સ્વ-જન પ્રાણી અને પરકીય પ્રાણી-તેઓનેવિષે કોણુ વિવેકિપુરૂષ, કિંચિત્ પણ મમતાપણુ કરનાર છે? કારણુ. આ સંસારનેવિષે હવે એકજોન જન્મેછે અને એકજોન મરણુ પામેછે. તેમજ એ-કજોન પોતાના કૃતકર્મથી ઉપાજ્યાં સુખ કિંવા દુઃખને ભોગવેછે. આ શરીર હવથી ભિન્ન છે તેમજ ધન ધાન્યાદિક પણુ હવથી ભિન્ન છે. એઓનાંથી હવે પણુ પૃથક્ છે; એવું છતાં અજાપુરૂષ, બ્યયે મોહને પામેછે. વસા, શોણિત, વિટા, મૂત્ર, કાળજી, માંસ અને અસ્થિ-એઓએ કરી એક ઇકાણુ જન્માં કરેલો, અપવિત્ર એવો જે આ દેહ-તેનેવિષે કોણુ સુજાપુરૂષ મોહને પામ-નાર છે? અર્થાત્ કોઈપણુ પામનાર નથી. મૂલ્ય આપીને વેચાતી લીધેલી પણકુટી સરખું લાલન પાલન કરેલું જે આ વિનંદર શરીર-તે સમય પ્રાપ્ત થયો છતાં પોતાના ધર્મનો આશ્રય કરશે તેવારે લણમાનમાં છોડી દેવું-કારણુ ધીરપુરૂષને, અને ભય પામેલા પુરૂષને પણુ મૃત્યુ અવરય પ્રાપ્ત થાયછે; એ માટે બુદ્ધિમાન પુરૂષે તેવી રીતિએ મરણુ પામવું કે, જે રીતિએ કરી કરી જન્મ પ્રાપ્ત થાય નહી, અને મૃત્યુ પણ પ્રાપ્ત થાય નહીં. એ માટે સાંપ્રતકાળે અરહંત પુરૂષો, સમસ્ત સિદ્ધો, ગુણોએ ઉત્કૃષ્ટ એવા સાધુઓ, અને અરહંતભાવિતધર્મ-એ ચારણું મને શરણુ થાઓ. કારણુ, સાંપ્રતકાળે સમસ્ત સાધુઓ એજ મારા પાંધવોછે, ધર્મ એજ મારો સ્વામિછે, અને શુદ્ધ એજ મારા પિતાછે. એ વિના કર્મમંથે કરી પ્રાપ્ત થએલું જે વિલાવિકપણુ-તેમાં પોતાનું કિંવા પારકું એવું મારે કોઈ નથી. વડી સંસારસમુદ્રનેવિષે નૌકારૂપ એવા પૂર્વે થએલા, આગળ થનારા, અને વર્તમાનકાળે જેઓ વિદ્યમાનછે એવા શાશ્વત જે અરહંત પુરૂષોછે તેઓને, મારો નિરંતર નમસ્કાર હો. જેઓના ધ્યાને કરી કર્મરૂપ તૃણોનેવિષે તત્કાણુ વચ્ચાનળ સરખી દહન કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થાયછે, એવા જે સિદ્ધ ભગવાન્-તેઓને ત્રિવિધપ્રકારે કરી મારો નમસ્કાર હો. પાંચ પ્રકારના જે આચાર-તેને ધારણુ કરનારા, નિર્દેશ કરવા માટે યોગ્યતાને પામનારા, અને જેમણુ જ્ઞાને કરી પ્રાપ્તબોધ એવા શિષ્યો કર્યાછે, એવા જે આચાર્ય-તેમને મારો વારંવાર નમસ્કાર હો. અને જે ઉપાધ્યાઓથી નિરંતર આવીને શિષ્યોએ અધ્યયન કરચું જાયછે, એવા ઉપાધ્યાયસ્થાનનેવિષે શરુનારાઓને મારા વારંવાર નમસ્કાર હો. અસાદુચરના જેઓ સહાય છે એવા, અને ચારિત્ર્ય નૌકાનેવિષે જેઓ તાવિકપાળાને ધારણુ કરેછે, તે સાધુઓને મારો નમસ્કાર હો. હવે જેણુ સાવધયોગ ત્યાગ કર્યોછે એવો હું, ધર્મને અનુપકારક જે ત્રણ પ્રકારનો બાદ્ય અને અંતરંગ ઉપધિ-તેનો પરિત્યાગ કરેલું, અને સમાધિના યોગે કરી, ચાર

પ્રકારના આહારનું પ્રત્યાખ્યાન કરેછું; અને છેવટ શ્વાસકાળને અવસરે આ મહારા શરીરને પાણી ત્યાગ કરેછું.

એ પ્રકારે કરી તે શાન્તતત્વ મુનિભીષ્મપિતામહુ, આરાધના કરી પોતાના ગુરુપ્રત્યે અને સાધુ સાધ્વીઓપ્રત્યે તત્પરપણે લક્ષ્યા માગતા હતા. ત્યારપછી જે કાર્ય કરવાને વિષે આખલા ધ્રુવે એવી રીતિએ પાંડવો ઊઠીને ચરણને વિષે વંદન કરી મુનિરાજ જે ભીષ્મપિતામહુ તેમની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા કે “હું તાત, તમોએ અમે બાળકહતાં અમારું આમૃતસની જેમ લાલન કર્યું; એ માટે સાંપ્રતકાળે બીજને દુષ્ટિએ એવી આ પ્રકારની બોધવૃદ્ધિને અમે પામ્યા. પૂર્વ તમે, જેમનું મહત્ત્વ જગત્તે એવા ક્રોધાચાર્યને અમારા ગુરુ કરીને સંપૂર્ણ કળાકૌશલ્ય અમોને શિખ્યાર્યું; એવા અમોએ તમારાં નિરંતર અપ્રિયકૃત્યો નિર્માણ કર્યાં, કારણ આ યુદ્ધસંગ્રામો દેવળ કપરનું પકવાનજી. એ માટે અમે બહુ ભાષણ કરીએ તેનો શો ઉપયોગ છે? હું તાત, એ અમારા સર્વ દુષ્ટર્મનો લક્ષ્યા કરવા માટે તમે યોગ્યછો. કારણ, મહુના બાળકનો થએલો અન્યાય પણ ગુરુજનોના ક્રોધને માટે થતો નથી. એવી ભીષ્મપિતામહુની પ્રાર્થના કરી, અર્જુનવિતા સર્વે પાંડવો સ્વયં સ્થા છતાં કરી પણ નિઃકપર એવો અર્જુન ભાષણ કરવા લાગ્યો.

અર્જુન—હું તાત, તમારા શરીરને વિષે લાગેલાં આ મારા નામે કરી વિનિદુત એવાં જે બાળો-તે મારા દુષ્ટર્મનો રૂપરૂપ કરનારાં છે; એ માટે તેઓ મને લલિત કરેછે; અને એ પૂર્વ ધર્મશ્રી યુદ્ધનું સ્મરણ કરનારો હું પદપદને વિષે બેઠા પામુંછું. એ માટે સાંપ્રતકાળે મારા રૂપરૂપ ન કરતાં મારા સંપૂર્ણ અપરાધોની લક્ષ્યા કરવી.

એવી રીતે સંપૂર્ણ પાંડવોએ પ્રાર્થના કરેલા મુનિપુંગવ જે ભીષ્મપિતામહુ તે, પાંડવોના પૂર્વભક્તિરૂપે પ્રસન્નતાને મૂલ્યવતીને પોતાનો હસ્તપદ્મ મૂકતા હતા. પછી જેમનું ચિત્ત એકાગ્ર છે. એવા તે મુનિ ભીષ્મપિતામહુ ગુરુધ્યાનને ધ્યાતા થકા વનકાળ સંસારસમુદ્રની પાર પામવા સ આત્મસ્વરૂપને જાણતા થકા, અને પંચપરમેષ્ઠિનો આત્મા અને પોતાનો આત્મા-એકોત્તું એકત્વ જાણતા થકા જેમનો નામિદારી નિકળનારો વાસવાયુ બંધ થયોછે એવા તે-અર્જુનના પારમા દેવલોકને પામતા હતા. ત્યાર પછી અર્જુનનાં ચિત્ત એવા દેવોએ, બ્રહ્માએ, અને પાંડવોએ તે મુનિ ભીષ્મપિતામહુને દેહસંસ્કાર, કમળ સરખી જેમની મુગધીકે એવાં મંત્રનારોએ કરી કરેછે. પછી શ્રીમદ્ગુરુમુરિ, પાંડવોનું સંજોગ કરી, જેમનો સંયમ, મંત્રનારો થકા કરેછે એવા તે, મુનિ બીજ સ્થળને વિષે વિદ્યાર કરવા હતા; અને તે મુનિ જે ભીષ્મપિતામહુ તેમના ગુણોને સર્વેએ જાણત કરનારા એવા બ્રહ્મા, દેવો, અને સંપૂર્ણ બ્રહ્મ તેમને જોતજોત સ્થાનપ્રત્યે મમન કરવા હતા.

શાદૂલવિક્રિદિત ઇંદ.

તદ્વદ્વદ્વતમુદ્ધતં નિરુપમાં તાં પ્રાણિવર્ગે કૃપાં ॥
તદ્દોહીર્ધમનન્યતુલ્યમતુલાં સર્વજ્ઞતામાતૃતાં ॥
ગાંગેયસ્ય મુનેઃ પરમુલ્ભાં તાં ચાપિ નિઃસંગતાં ॥
વાલ્મ્યાંતઃપથિપાંડવાઘપિતૃતો જગ્મુઃપુરંહાસ્તિનં ॥ ૧૫ ॥

અર્થ—ત્યાર પછી પાંડવો પણ, હસ્તિનાપુરના માર્ગનેવિષે મુનિગણ જે બીજાપિતામહુ-
તેમના બ્રહ્મચર્યવ્રતને, જીવ સમુદાયનેવિષે નિરૂપમ જે કૃપા-તેને, બીજાને કદીપણ પ્રાપ્ત ન
થનારૂં જે શૂરત્વ-તેને, અને અતુલ્ય એવી જે સર્વજ્ઞતા તથા આશ્રપણુ-તેને અને બીજાને ન
પ્રાપ્ત થનારી જે નિઃસંગતા-તેને વર્ણન કરતા થકા હસ્તિનાપુરપ્રત્યે ગમન કરતા હયા. ॥ ૧૫ ॥

इति मलयारिश्चरिदेवप्रभूसूरिविरचिते पांडवचरित्रे
महाकाव्ये गांगेयस्वर्गगमनवर्णनो नाम पंचदशः
सर्गस्तस्य भाषांतरं संपूर्णम् ॥ १५ ॥

અથ પોદ્શ સર્ગ પ્રારંભઃ

ત્યારપછી કોઈએક સમયે મહાનેવિષે ખેસનારો જે ધર્મરાજ-તેનીપ્રત્યે શ્રીકૃષ્ણના શ-
બ્ધનેવિષે કલ્પવૃક્ષની કોરક એટલે કળીજા હોયના! એવો કોરકનામનો કોઈ એક પુરૂષ પ્રાપ્ત
થતો હોયો. તે પુરૂષ ધર્મરાજને વંદન કરી તેની આજ્ઞાએ તે સમાનેવિષે ખેસતો હોયો. તે સમયે
પૂર્વે અત્યંત પ્રસાદા કરેલા એવા તે કોરકપ્રત્યે પૃથ્વીપતિ ધર્મરાજ, પ્રિયકારક ભાષણુ કરી આ-
ગમનના કારણને પૂછતો હોયો. તે સમયે તે કોરક પણ એવું ભાષણુ કરવા લાગ્યો.

કોરક—હું યુધિષ્ઠિર, પૂર્વે તમારી પાસેથી જગણુ પૂજા ગ્રહણુ કરીછું એવા શ્રીકૃષ્ણ, કુબેરની
નગરી જે અવકાશ, અને ઈંદ્રની સ્વર્ગપુરી-એઓને પોતાના તરફ કરી જીતનારી એવી પોતાની
દારકા નામની નગરીપ્રત્યે પ્રવેશ કરતા હોવા. તે સાંપ્રતકાળે તે દારકામતીનેવિષે કંસવિધ્વંસી,
નરાસંધને દંડ દેનારા, અને જમને પાંડવો અતિપ્રિય છે-ઈત્યાદિકે બિરુદાવળીએ કરી સંપૂર્ણ

દેવોના સમુદાયે ગાયન કર્યાછે, અને જેમણે શત્રુઓને નષ્ટ કર્યાછે, એવા તે શ્રીકૃષ્ણે સહુવર્ત-
માન દેહીપ્યમાન એવા પાંડુવાર્ણ જેઓના હસ્તિઓ છે. અર્થાત્, પાંડુવાર્ણ હસ્તિઓ ઊપર આ-
સેડવું કરી; નિરાંત એવા યાદવો યથેચ્છપણે દ્વારકાંતેવિષે ક્રીડા કરતા હતા. કેટલાએક યાદવો
બાગમાં સંચાર કરતા હતા, કેટલાક વાપિઓનેવિષે વિશ્વાસ કરતા હતા, અને નવી પરણેલી સ્ત્રી-
ઓએયુક્ત એવા કેટલાક યાદવો ક્રીડાપર્વતનેવિષે ક્રીડા કરતા હતા. તે સમયે પોતાના પુત્રોએ
કરી શકે જાત કરતાં વિવ્રદાણુ, જેમતું શાંત ચિત્તે એવા, અને શ્રીમાન એવા જે નેમિકુમાર-તે
તો અન્યપુત્રોની જેમ કોઈપણ દેહાણુ ન ક્રીડા કરતા હતા. તે સમયે વિષયોથી પરાશ્મુખ એવા
તે પુત્રને અવગ્રોહન કરી શિવાદેવી, સમુદ્રવિજયરાજપ્રત્યે મહા ખેદે કરી ભાષણ કરવા લાગો.

શિવાદેવી—જે માતાઓ, સ્ત્રીઓએ સહુવર્તમાન ક્રીડા કરનારા પોતાના પુત્રોને જોતીઓ
થકી પોતાના નેત્રનેવિષે મુંઘાની સખીજ જાણે હોયના! એવી પ્રીતિને પામેછે; તેજ માતાઓ
ધન્યછે. આ સર્વ જગત્તમયે હું એક માત્ર અવન્ય છું. કારણ, હું તે અન્યસ્ત્રીઓની જેમ મારા
પુત્રના તરફ સ્ત્રીઓસહુવર્તમાન સંભાષણાદિક કરનારા મુખકમળને જોતી નથી. એ માટે હું આર્થ
પુત્ર, પુત્ર જે નેમિ-તેને સંયોધન કરી તેની કને વિવાહ કરાવવો; એટલે તે વિવાહસંબંધી કેટલા-
કનેવિષે હું આનંદે કરી નૃત્ય કરનારી હોતી થકી જેના મનોરથ પૂર્ણ થયાછે, એવી થઈશ.

એ પ્રમાણે શિવાદેવીનું ભાષણ થયું કરી પછી તે શિવાદેવીએ સહુવર્તમાન સમુદ્રવિજ-
યરાજ, પોતે એકાંત સ્થળનેવિષે પોતાનો પુત્ર જે નેમિ-તેને બોલાવીને પ્રીતિએ કરી તેપ્રત્યે
ભાષણ કરતા હતા. “કે હું વત્સ, અમો બંનેનું સર્વસ્વ તુંજા, અને જીવિતપણુ તુંજા; કારણ
ભાગ્ય, સૌભાગ્ય અને સ્વરૂપ-એઓએ કરી તું ત્રેલોક્ય કરતાં વિવ્રદાણુ છે. અર્થાત્, ભાગ્યે કરી
સૌભાગ્યે કરી. અને સ્વરૂપે કરી ત્રેલોક્યનેવિષે તારા સરખા બીજે કોઈ પુરુષની નથી. તું પૂર્વ
પણુ અમો બંનેના નેત્રોને આનંદ દિપ્ત કરનારો છે, પરંતુ સાંપ્રતકાળે તું નવીન વિવાહ કર-
નારો હોતો થકો અમારા નેત્રોને બીજે પણ આનંદ દિપ્ત કરાવ.”

એવું સમુદ્રવિજયરાજનું ભાષણ થયું કરી તે નેમિકુમાર પણ, હાર્ય કરતો થકો ભાષણ
કરવા લાગ્યો. કે “હું તાત, હું વિવાહ કરવા માટે દમ્બા કરતો નથી; એવું કાંઈ નથી, પરંતુ અદ્યાપિ
પર્વત કોંપિણુ રસળો મારા ચેડવે કોઈપણ સ્ત્રી નથી.” એવું તે પુત્રનું ભાષણ સાંભળીને શિવાદેવી
જાણ કરવા લાગી. “કે હું વત્સ, એ તું તારું બોલવું!” પોતાનારૂપે કરી જાણે આસનના સ્વરૂપને
જેવું જેવું કરવું, એવી સહુમતી નામે ઉચ્ચેનરાજની કન્યા અદિત્યાંજ વાસ કરનારી છે. તે
કેવું પર્વતે પણ તારા ચેડવે; એ માટે તેની સાથે તું વિવાહ કર.” એવું શિવાદેવીનું વચન અં-
તેની મનિમાર ભાષણ કરવા લાગ્યો.

નેમિ—હા માતા, જ્યોત્નાં ચિત્ત કપટનેવિષે કુશળ છે એવીઓ, અને દુઃખની ક્વણ ખાણ; એવો તે શલ્મલી સરખી તુચ્છ સ્ત્રીઓ, ક્વણ ગૃહનેવિષે આસક્ત હોનારો પુત્રપોતે ગમેછે, પરંતુ મારા સરખાને તે ગમતીઓ નથી. અને જો સ્ત્રીઓ નિર્દોષ અને મિત્રતાએયુક્ત હોઈને સર્વ મનોરથનું ક્વણ ધર, અને સદાનંદરૂપ અમૃતની નદીઓ એવીઓ છે, તેઓ મારા હૃદયને અતિશય ગમેછે; એ માટે એવીઓ તે સંપૂર્ણ સ્ત્રીઓને, વિચારકાળ પ્રાપ્ત થયો છતાં હું તમારી આજ્ઞાએ વરીશ. પરંતુ તે વાત બનવાને કાંઈ યોગ્ય કાળ જોઈએ. માટે તે કાળની પ્રતીક્ષા કરનારાં તમે તે કાળની વાટ જુઓ.

એ પ્રમાણે અતિશય આર્જવે કરી પોતાનાં માતૃપિતાના મનનું સંમાધાન કર્યું. ત્યારપછી તે નેમિકુમાર, સાધુના આચરણે કરી કટલાક કાળને નિર્ગમન કરાવતો હતો. પછી એક સમયે રાજકીય કારણને માટે શ્રીકૃષ્ણ સમામાં બેઠા છતાં એકસ્માત્ સર્વે રાષ્ટ્રોનો એકત્ર પિંડ થયો હોયના! એવો મહોદય ધનિ ઉત્પન્ન થતો હતો. પ્રાસાદના શિખરોની પંક્તિઓનો નીચે પડવાનો જે રાષ્ટ્ર—તે રાષ્ટ્રે કરી યુક્ત, અને હાહાકારે કરી વૃદ્ધિ પામેલો, એવો તે રાષ્ટ્ર—સ્વર્ગ અને ભૂમિ—એ બંનેનો મધ્યભાગ જે આકાશ—તેની કૃષિને પૂર્ણ કરનારો થયો. અર્થાત્ તે રાષ્ટ્રે કરી સંપૂર્ણ આકાશ વ્યાપ્ત થઈ ગયું. તે સમયે તે રાષ્ટ્રે કરી ભાંડકલા હસ્તિઓ, લીલાએ બંધનસ્થાને ઉત્તમન કરી જ્યહાં ત્યહાં પ્રભુ કરવા લાગ્યા; અને અશ્વરાણથી અશ્વો પાંચ પોતાનાં સંપૂર્ણ બંધનોને તોડીને ત્રાસ પામવા લાગ્યા. તે સમયે સમુદ્ર, હોલ પામેલા એવા મંચળ તરંગરૂપ પોતાના જે ખાહુઓ—તેણે કરી, કંપાયમાન એવા દારકાંતાં કોટને, ધણા કાળસુધી એક દેકાણે સાથે રહેવાથી વૃદ્ધિ પામેલી જે મૈત્રિ—તેણે કરીનેજ બળે હોયના! તેમ અત્યંત આશ્ચર્યગત કરતો હતો; એવું ભાસવા લાગ્યું. તે સમયે બળશમ અને શ્રીકૃષ્ણ પણ અતિ સંજ્ઞાંત થયા છતાં, સંપૂર્ણ સમાસંમંધીપુત્રો પણ, જ્યોત્ના મૂંઝાં પ્રાપ્ત થઈ એવા હોવા થકા ભૂમિ ઉપર પતન પામતા હતા. તે સમયે શ્રીકૃષ્ણ પણ હોભે કરી અને વિસ્મયે કરી એવું ચિંતન કરવા લાગ્યા કે “આ કોઈ વજ્રપાત થયો, કિંવા પ્રલયકાળના મેવનો રાષ્ટ્ર થયો, કિંવા સંપૂર્ણ લોકચારાને બંધ કરનારો એવો આ પાંચજન્ય રાંખનો રાષ્ટ્ર થયો!!! પરંતુ આ પાંચજન્ય રાંખનો રાષ્ટ્ર ન હોય. કારણ, એ પાંચજન્યરાંખ, ગોવિંદવિના બીજા કોઈએ વળાડ્યો નહોતો.” એવા તર્કે કરી શ્રીકૃષ્ણ વ્યાપ્ત થયા છતાં આયુષ્યગૃહનું રસણ કરનારો ચાક્રકૃષ્ણ નામક કોઈએક પુરુષ, તત્કાલ શ્રીકૃષ્ણની પાસે આવીને તે શ્રીકૃષ્ણને વંદન કરી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો.

આકૃષ્ણ—હા દેવ, કુમારોના સમુદાયે વશિત થયેલો એવો નેમિકુમાર, તમારા આયુષ્યગૃહનેવિષે તમે જેમ પ્રવેશ કરોછો, તેમ અજ્ઞ પ્રવેશ કરતો હતો. પછી તે નેમિકુમારે, ત્યાં

સુદર્શનચક્ર, સારંગધનુષ્ય, કૌમોદકીગદા, અને નંદકખડ્ગ—એઓનેવિષે પોતાની દૃષ્ટિ સ્થાપન કરી. પછી તે વારંવાર પાંચજન્ય શંખનેવિષે દૃષ્ટિ સ્થાપન કરતો હતો; અને તે શંખ વગાડવા માટે જણે ઇચ્છા ધારણ કરીછે એવો, અને તે શંખને ગ્રહણ કરવા માટે ઇચ્છા કરનારો તે નમિકુમાર, પોતાના હસ્તને શંખનેવિષે પ્રેરણા કરતો હતો. તે સમયે હું, તેના હસ્તને તરછોડી ઊભ્ય શખ્દે કરી તે નમિકુમારપ્રત્યે એવું લાપણ કરવા લાગ્યો કે “હું કુમાર, આ તારા નિષ્ક્રણપ્રયાસે કરી શું કળ પ્રાપ્ત થવાનું છે? જે પ્રયાસે કરી આ તારો હાથ, નિદાસહિત ઉપહાસને માટે યોગ્ય થશે. આ શંખને ગ્રહણ કરવા માટે વિષયુજ સમર્થછે; ખીજે કોઈ એ શંખને ગ્રહણ કરવામાટે પણ સમર્થ નથી, તો પછી મુખવાયુએ પૂર્ણ કરવા માટે ખીજે કોઈ સમર્થ નથી, એમાં શું કહેવું? એ પ્રમાણે મેં તેનું નિવારણ કર્યું છતાં પણ બાહુપરાક્રમે કરી યુક્ત એવો તે નમિકુમાર, પાંચજન્ય શંખને હસ્તે કરી, જેમ ગીષ્મન્તુસંખંધી દાહું કરી તપ્ત થએલો હસ્તિ, સરોવરમધ્યે પ્રવેશ કરી પોતાની સુંદે કમળને ગ્રહણ કરેછે, તેમ ગ્રહણ કરતો હતો. તે સમયે બંધુકવૃક્ષના પુષ્પ સરખા સુંદર એવા પોતાના અધરોષ્ટનેવિષે નમિએ સ્થાપન કરેલો તે શંખ, રાતા કમળના પત્રનેવિષે ક્રીડા કરનારા રાજહંસ સરખો શોભતો હતો. પછી લીલાએ કરી જેના ગાલ દૂલેલાછે એવા તે નમિકુમારે, તે શંખ એવો વગાડ્યો કે જણે કરી અને સંપૂર્ણ ચોકીદારો પણ મૂચ્છાને પામ્યા. ત્યાર પછી અનુક્રમે જેને એતના પ્રાપ્ત થઈછે એવો હું, આ તમારી પાસે આવ્યોછું.

એવું શ્રીકૃષ્ણપ્રત્યે લાપણ કરી તે ચાકૃષ્ણ ત્યાંથી નીકળી ગયો છતાં પછી શ્રીકૃષ્ણ, પોતાના મનમાં એવું ચિંતન કરવા લાગ્યા કે “અમારા કુળનેવિષે એ નમિ ચક્રવર્તિજ ઉત્પન્ન થયો છે; એવું હું માનુંછું. કારણ, મેં પાંચજન્ય શંખ વગાડ્યો છતાં આવો નાદ કદીપણ થયો નથી. આ ભૂમિતળનેવિષે સર્વ રાજાઓના વંશમધ્યે હરિવંશ એ કેવળ ભૂષણભૂત છે. જે હરિવંશ, આવા પ્રકારનાં તેજસ્વી મનુષ્યરત્નોએ કરી ભૂષિત છે.” એ પ્રકારે કરી શ્રીકૃષ્ણ, પોતાના મનમાં વિચાર કરતા છતાં સંપૂર્ણ જાગતું મન હરણ કરનારો, અને પ્રપંચનેવિષે અનુત્સુક એવો તે નમિકુમાર પણ સન્માનેવિષે પ્રાપ્ત થતો હતો. તે સમયે જેમને બંધુપ્રિય છે એવા, અને નમ્રતાએયુક્ત એવા શ્રીકૃષ્ણ, પૂર્વે કાંઈ ન જાણ્યા સરખા સ્વભાવે તે નમિકુમારને સંપૂર્ણ વૃત્તાંત પૂછતા હતા.

શ્રીકૃષ્ણ—હું જ્ઞાત, ભૂગોળને મહાત્વરાએ જમાણ પામવાનું કારણ એવો પરાક્રમમૂયક જેનો મહોદો શખ્દછે, એવા એ શંખને તે વગાડ્યો કે શું? એવું શ્રીકૃષ્ણનું લાપણ થવા કરી પોતાના શિરને હલાવવે કરીતેજ જણે પ્રત્યુત્તર દીધોછે, એવા તે નમિકુમારપ્રત્યે ફરી, પ્રત્યેક અવધવનેવિષે જેમને મહોદાં સ્થૂળ રોમાંચ પ્રાપ્ત થયાંછે, એવા તે શ્રીકૃષ્ણ લાપણ કરતા હતા.

શ્રીકૃષ્ણ—હું જ્ઞાત, અન્ય રાજાઓની વાતતો એક કોરે રહી, પરંતુ મહાપરાક્રમી એવા

પ્રગમ પગુ જે શંખ વગાડવા માટે સમય થયા નહીં; તે શંખ સાંપ્રતકાળે તે વગાડ્યો છતાં
 મને મહા આશ્ચર્ય થાયું; એ માટે તારા બાહુસામર્થ્યનું અવલોકન કરવા માટે કૌતુક ધારણ
 કરનારો હું છું; એ માટે એક મુદ્દત્તપર્યંત તારું અને મારું બાહુયુદ્ધ થવા દે. એવું શ્રીકૃષ્ણનું ભાષણ
 સાંભળીને નિર્વેકાર એવા નેમિકુમારે “હીકછે” એવું કહ્યું છતાં હર્ષયુક્ત એવા શ્રીકૃષ્ણ, પોતાના
 હસ્તનેવિષે શાસ્ત્રાદિક વિગેરે અહુણું કરી મધ્યુદ્ધ કરવાના રંગમંડપમધ્યે પ્રવેશ કરતા હવા. તે
 સમયે શ્રીકૃષ્ણ અને નેમિકુમારે બંનેને માન્ય એવા બળમદ, સલાતું પાલન કરી યુદ્ધ ચમત્કાર
 જોવા માટે બેસી જતાં, ચાણુરમહાત્મા પરાજય કરનારા શ્રીકૃષ્ણ, તે સમયે યુદ્ધ કરવા સિદ્ધ થતા
 હવા. તે સમયે એવી રીતિએ મધ્યુદ્ધ કરવા માટે નિશ્ચયયુક્ત થએલા, અને કંસ તથા કેશીદૈત્યને
 મારનારા એવા શ્રીકૃષ્ણને અવલોકન કરી જોના બાહુસ્થંભ મહાબળે કરીયુક્તછે, એવો નેમિકુ-
 માર, તે શ્રીકૃષ્ણપ્રત્યે ભાષણ કરતો હયો. “કહુ શ્રીકૃષ્ણ, ભારતાર્ધપતિની સાથે યુદ્ધ કરવું એ
 મહાબળીપુરુષોત્તમ યોગ્યછે, એ માટે પૃથ્વીની ધૂળે દેહ વ્યર્થકાં મક્કીનકરોછો? એ માટે હું મુરારે,
 તમારું અને મારું પરસ્પર કેવળ બાહુસ્થંભના મલાપવે કરીનેજ બળના સર્વસ્વનું અવલોકન થાઓ.”

એવું શ્રીવત્સના ચિન્હ કરી સુંદર એવા જે થીનેમિકુમાર તેનું ભાષણ સ્વીકારીને શ્રીકૃષ્ણ,
 ત્રિપંડિત રક્ષણ માટે પરિધસરજો એવો જે પોતાનો લુન્ન-તેને આગ્રે ધારણ કરતા હવા. તે
 શ્રીકૃષ્ણના બાહુને નેમિકુમાર, બાળ કમસિતીના તંતુની જેમ એક હાણમાત્રમાં નમાવતો હયો;
 અને પછી પવંતશ્રેષ્ઠ સરખા પોતાના લુન્નને પ્રસારતો હયો. તે સમયે મહોદ્ધા આવકો કરી ગ-
 જેદ જેમ પોતાની રૂંદ કરી વૃક્ષની ડળને આકર્ષણ કરવા માટે આરંભ કરેછે, તેમ શ્રીકૃષ્ણ, તે
 નેમિકી લુન્નવહિને સ્થાનથી હલાવવા માટે આરંભ કરતા હવા. પછી પોતાના મગથનું આક્રમન
 કરી બાહુના સર્વસ્વ બળે કરી નેમિકા બાહુસ્થંભનેવિષે શ્રીકૃષ્ણ, વૃક્ષનેવિષે કપિ જેમ સટકી રહેછે
 તેમ સટકતા હવા; તથાપિ થીનેમિકો બાહુસ્થંભ, એક દોરા જેટલો પણ સ્થાનથી ન ચલન પામતો
 હયો. મેરું શિખર, વદ્યોળિયાએ ચલન પામેછે શું! તે સમયે જ્ઞાતા જે નેમિકુમાર-તેના અતિ-
 શય પરાક્રમથી ઉત્પન્ન થએલો જે મહોદ્ધો હર્ષ-તેણુયુક્ત એવા શુભાશાહિ શ્રીકૃષ્ણ, તે નેમિકી
 બાહુસત્તાને છોડીને વારંવાર તે નેમિકુમારે આક્રમન કરતા હવા; અને સંતુષ્ટચિત્ત હોતા થકા એવું
 ભાષણ કરતા હવા; “કહુ બંધો, આપણું આ કુળ સ્તુતિ કરવા માટે યોગ્યછે; જે પ્રવિત્ત કુળનેવિષે
 મહા પરાક્રમી એવો તું ઉત્પન્ન થયોછે; એ માટે મારા બાહુબળે કરી જેમ બળમદ આનંદ પા-
 રેછે, તેમ વેલોક્ય કરતાં વિલસણ એવા તારા બળે કરીને હું આનંદ પામુંછું.”

એ પ્રમાણે કરી નેમિકુમારની પ્રશંસા કરતા થકા પછી તે નેમિકે છોડીને તે શ્રીકૃષ્ણ,
 પોતાના ગૃદપ્રત્યે આવતા હવા; અને મનની વિશ્રાંતિનું કેવળ સ્થાન એવા બળમદપ્રત્યે એવો

પ્રત્ન કરતા હવા; કે “હું આર્ય, મારો કનિષ્ઠપંથુ જે નેમિકુમાર, તેનું આશ્ચર્યકારક બળ તમે જોયું છે ના! જે એ નેમિનું પરાક્રમ છે, તે શક્યું અને ચક્રવર્તિનું પણ નથી. એ માટે એ નેમિકુમાર સર્વ જગત કરતાં અતિશય એવા પોતાના શૌર્યે કરીને આ છ અંડયુક્ત એવી પૃથ્વીને કેમ સાધ્ય કરતો નથી?” એવું શ્રીકૃષ્ણનું ભાષણ શ્રવણ કરી બળરામ ભાષણ કરતો હવો.

બળરામ—હું મુરારે, નેમીશ્વર મહાબળાદ્ય છે એ કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. કારણ જે સમયે શિવાદેવીને વિષે એ નેમીશ્વર, ગર્ભ ઉત્પન્ન થયો તે સમયે તે શિવાદેવીએ ચૌદ મહાસ્વપ્ન અવસ્થા કર્યાં. એવા તે સ્વપ્નનિમિત્તે કરી સર્વ જોતીષિઓએ તેનો એવો સિદ્ધાંત વર્ણન કર્યો કે “શુભકારક એવાં આ ચૌદ સ્વપ્નોએ કરી એ શિવાદેવીને બાહ્ય અને અંતરંગ શત્રુઓને જીતનારો, ચક્રવર્તિ અથવા ધર્મચક્રવર્તિ એવો પુન ઉત્પન્ન થશે.” એવું કહ્યા પ્રમાણે એ નેમિકુમારે એ નિર્વિકારપણાએ અને એ કૃપાળુપણાના ગુણોએ કરી તે જોતિષોનું વચન સાર્થક કર્યું.

એવું બળરામ ભાષણ કરતા છતાં શ્રવણ કરવા માટે જેના અક્ષરો યોગ્ય છે એવી આકાશને વિષે વાણી ઉત્પન્ન થઈ; “કે હું રામકૃષ્ણો, તમે પૂર્વજ મહોટા મહોટા વિકલ્પો મનમાં આણો છો તે ન આણો. જે સમયે એ નેમીશ્વર, આ ભારતને વિષે બાવીશમો તીર્થંકર થશે ત્યારે “આ જિનેશ્વર છે” એવી બાર પર્વદાને વિષે તમારી ખાતરી કરનારો થશે; અને સંપૂર્ણ જગતને, શાસ્ત્રોનાં વિચારોએ કરી તૃણ સરખું ચિત્તન કરશે; અને જેનું મહા બાહુપરાક્રમ છે એવો પણ તે જિનેશ્વર, નિરિચ્છ હોતો થકો રાજ્યને ગ્રહણ કરનાર નથી.” એવું એકવીશમા તીર્થંકર કહી ગયા છે.

એવું જિનોક્ત વચન કથન કરીને તે આકાશવાણી ઉપરામ પામી છતાં તે શ્રીકૃષ્ણ, મહા હર્ષે કરી શ્રી નેમિકુમારના તે તે ગુણસમુદાયને પ્રશંસા કરતા હવા; અને ક્ષણમાં બળલદને કહીને તે અંતઃપુરમધ્યે ગમન કરતા હવા; અને તે અંતઃપુરમાં રહેનારી જે સ્ત્રીઓ-તેઓના આગળ નેમીશ્વરના ચરિત્રને વર્ણન કરતા હવા. ત્યારપછી નેમીશ્વરના સ્નેહ કરી જેમનું ચિત્ત આર્દ્ર છે એવા તે શ્રીકૃષ્ણ, તે સ્થળે તે શ્રી નેમીશ્વરને સ્નેહ કરી બોલાવતા હવા. ત્યારપછી નેમિએ સહવર્તમાન રત્નસિંહાસનને વિષે ઉપવિષ્ઠ થનારા તે શ્રીકૃષ્ણ શોભતા હવા. ત્યારપછી શ્રી નેમીશ્વર અને શ્રીકૃષ્ણ-એ બંનેનું શરીર સુગંધિક તેલાદિકનું ઉપમર્દન કરનારી શુદ્ધ સૈરંદ્રીઓએ મર્દન કરી, અને તે બંનેને સ્નાન કરાવી પછી કર્પૂર અને અગર-એઓએ મિશ્રિત જે ચંદન-તેણે કરી લેપન કર્યું. ત્યારપછી નાના પ્રકારના લોજન કરવા માટે યોગ્ય એવા જે મધુરસ-તેણે કરી તે બંને જણા લોજન કરતા હવા; અને મધ્યાનકાળપર્યંત નાના પ્રકારની કથાઓ વર્ણન કરતા થકા એકઠા રહેતા હવા. પછી અંતઃપુરસંબંધી સ્ત્રીઓએ સહવર્તમાન, અને નેમિકુમારે સહવર્તમાન તે શ્રીકૃષ્ણ, કોઈ દિવસ લીલાવનને વિષે, કોઈ દિન વાપીને વિષે, કોઈ દિન ક્રીડાપર્વતને વિષે

અને કોઈ દિન સરોવરનેવિષે કીધું કરતા હવા-એમ પ્રતિદિવસે નાનાંપ્રકારની કીધાઓએ કીધ કરનારા એવા તે અર્થવ્યકર્તા શ્રીકૃષ્ણ, તે નમીશરવિના કોઈ પણ કીધને ન કરતા હવા.

કોઈ એક સમયે ચોપદાર ભાલદાર, સંપૂર્ણ દ્વારપાળ, અને સંપૂર્ણ સેવકો-એઓને શ્રી-કૃષ્ણ એવી આજ્ઞા કરતા હવા કે “હું સંપૂર્ણ ચોપદારાદિકો, આ નમિક્ષમાર અને પ્રાણ કરતાં પણ અતિશય પ્રિયછે; એ માટે તમો ક્યારે પણ કોઈ પણ દેકારિએ એને જવા માટે અટકાવ કરશો નહીં.” એવી આજ્ઞા કરી પછી તે કેટલાસાત શ્રીકૃષ્ણ, સત્યભામાદિક સ્ત્રીઓને પણ એવી આજ્ઞા કરતા હવા કે “તમે એ દેવર જે નમિક્ષમાર-તેને શંકારહિતપણે ખેલાવો” ત્યારપછી એકલો પણ તે નમિક્ષમાર, હરિના અંતઃપુરનેવિષે પ્રવેશ કરતો હવો. કારણ, ધીર પુરપોછે તેઓ વિકાર થવા માટે જે કારણભૂત, એવા પણ સ્થળનેવિષે વિશેષ કરી સંચાર કરેછે. ત્યારપછી નિરંતર તે કૃષ્ણની સ્ત્રીઓની યજ્ઞ મરકરીની નિર્વિકારચિત્તપણે પ્રતિયજ્ઞમરકરી કરનારા તે નમિક્ષમાર, તે સંપૂર્ણ શ્રીકૃષ્ણની સ્ત્રીઓ સંતોષ પમાડીઓ.

ત્યારપછી એક દિવસે શિવાદેવી અને સમુદ્રનિઘ્યાદિક-એઓએ શ્રીકૃષ્ણને એવું કહ્યું કે “જમ એ નમિક્ષમાર વિવાહ કરે તેવો ઉપાય તમે કરો.” એવું સાંભળી શ્રીકૃષ્ણ, તે અભિપ્રાયને ઇન્દ્રિમણી પ્રમુખ સ્ત્રીઓને કહેતા હવા. કારણ, તેવી રીતિના કાર્યને માટે ઘણું કરીને હરિણાસિ સ્ત્રીઓજ સમયે હોયછે; એ માટે સ્ત્રીઓકેનેજ નમિક્ષમારને વિવાહ કરવા માટે સૂચવતા હવા. ત્યારપછી તે સ્ત્રીઓ તે નમિક્ષમારને વિવાહ કરવા માટે પ્રાર્થના કરતી હવીઓ. તે સમયે વિવાહ ન કરવાના અભિપ્રાયવાળાં નમિક્ષમારનાં લક્ષાવધિ વચનોએ કરી, જેઓનાં મન આશ્ચર્યચક્રિત થયાંછે, એવી તે સ્ત્રીઓ થઈ છતાં તેઓની સહાયતા કરવામાટેજ જાણે હોયના! તેમ વસંતઋતુ પ્રાપ્ત થતો હવો. તે સમયે કંપાયમાન એવું જે આગ્રવૃક્ષ-તેનો જે પુષ્પસંયંધી મરકરે-તેના સેવને કરી મત થએલા જે ભ્રમરાઓ-તેઓના ઝુંબરવે કરીનેજ જાણે હોયના! તેમ ભાપણ કરનારો એવો મત્સ્યસંયંધી વાયુ, નમિક્ષમારને આલિંગન કરી વિવાહ કરાવવા માટે પ્રાર્થના કરતો હોયના! એવું ભાસવા લાગ્યું. ત્યારપછી વસંતઋતુના દિવસોએ સહવર્તમાન વનસંયંધી વૃક્ષોની સંપત્તિ વૃદ્ધિ પામવા લાગી; અને હિમના સમુદાયસેહવર્તમાન રાત્રીપણ સંકોચને પામતી હવી.

ત્યારપછી તે વસંતઋતુ મધ્યે એક દિવસે પુરવાસી લોકોએ યુક્ત એવા શ્રીકૃષ્ણ, પોતાની સ્ત્રીઓએ સહવર્તમાન અને નમિક્ષમારે સહવર્તમાન, રેવતકપવંતસંયંધી ઉદ્યાનનેવિષે કીધ કરવામાટે ગમન કરતા હવા. તે સમયે તે પવંતનેવિષે સંપૂર્ણ યાદવો-જેઓએ મધપ્રાશન કર્યોછે, એવા હોતા થકા યથેચ્છપણે કીધ કરવા લાગ્યા. દેશાએક, નવીન સંપાદન કરેલાં પુષ્પ ભૂષણોએ કરી સ્ત્રીઓને અલંકાર કરાવતા હવા, દેશાએક, વૃક્ષોની પશ્વરૂપ દીશીઓએ કરી સ્ત્રીઓનું

પ્રિય કરતા હતા, અને કૃષ્ણાચોક, પોતે ગ્રહણ કરેલા નવીન એવા જે પુષ્પગુચ્છના દર્શ-તેજોથી
 સ્ત્રીઓને લોભ ઉત્પન્ન કરાવતા હતા. તે સમયે રેવતી અને સત્યભામાપ્રમુખ જે પાણતમ
 અને શ્રીકૃષ્ણની સ્ત્રીઓ-તે, જોઓએ વેણીપ્રસાધન અને અલંકાર ધારણ કર્યાંછે, એવી હો-
 તીઓ થકી નેમિક્ષમારે સહુવર્તમાન ક્રીડા કરતી હવીઓ. તેઓમાં કોઈએક સ્ત્રી, નેમિક્ષમારના
 પુષ્પગુચ્છરિ નેત્રુ પોતાનાં સ્તન યાપન કર્યાંછે, એવી હોતી થકી પોતાના આક્રિષ્ણને કરી
 મલીન થએલી જે નવીન દ્વરમકપુષ્પોની માળા-તેણુ કરી તે નેમિક્ષમારના કુશમંથનને કરતી
 હશે. કોઈએક સ્ત્રી પોતાના મુખમંથંથી કોમળાનેવિષે વૃદ્ધિ પામેલો જે કુશરનો સુગંધ તેના
 કન્યાં પાનુ અનિશ્ચય સુગંધપુષ્પન એવા નેમિક્ષમારના શ્વાસનાયુને પ્રાશન કરતી હવી. જેની વસ
 સ્ત્રી શિયળ થએલીએ એવી કોઈએક સ્ત્રી, પોતાના ગરણપ્રહારે કરી મલીન થએલાં એવાં જે
 આમરકપુષ્પનાં પુષ્પો તેણુ કરી નિમ્બેનુ કરેલી નવીન માળાને નેમિક્ષમારના કંઠનેવિષે સ્થાપન
 કરતી હશે. નેમિક્ષ પોતાનાં આહુમુખ પ્રગટ થતાવ્યાંછે, અને જેનાં સ્તન ઊંચાં છે એવી કોઈ-
 એક સ્ત્રી, પોતાના કુશરકપોષ્પને સહુવર્તમાન, નિમકનાં પુષ્પોએ કરી નેમિક્ષમારના અસ્તદશિને
 સ્પર્શ કરતી હશે. તે સમયે એ સમયે કરી તે સંપૂર્ણ કૃષ્ણસ્ત્રીઓ, યથેચ્છપણુ વિલાસ કરવા
 લાગીઓ. પણ, તે નેમિક્ષમારે જેકેલો જેનુ હંચણ ભંગ કરી નહીં. કારણુ જે જિતેન્દ્રિય પુરુષોએ
 તેઓને સ્પર્શ કોઈએકુ પાત્રજર કમલ આદે સમર્થ થનો નથી.

એ પ્રસારે કરી સ્ત્રી નેમિક્ષમારે સહુવર્તમાન, પુરુષાથી લોકોએ સહુવર્તમાન, અને સ્ત્રીઓએ
 સહુવર્તમાન શ્રીકૃષ્ણ પ્રતિદિનને તરુ નવ ક્રીડાવનનેવિષે ક્રીડા કરતા હતા. તે સમયે તે નેમિક્ષ
 દુરભન્દ વિષયને વિષય નેત્રસ સ્વચ્છાદ પોતાનું આસનચરણુ જાણીને જાણે લજ્જત પાનીતલ
 હેમજા. તેમ સહુવર્તમાન એવિ દસને નિકળી જતો હશે. થકી તે નેમિક્ષમારને હૃતપ્રભરે
 સ્પર્શ કરતા સમયેને સમયેને અંબજલ દોષતા! એવી શ્રીમદ્ભુત, શિરીપુષ્પના નિષે
 કરી સહુવર્તમાન-મારેનુ કનલે થકે પ્રાર થને હશે. તે સમયે પ્રદૂષિત થએલાં જે પા-
 નીકપુષ્પો-એવા જેનાં નેમિક્ષ. એવા શ્રીમદ્ભુતને દોષે કરી અવચોક્ત કરેલી અનિની સ્ત્રીઓ-
 તે સમયે કોઈએકનુત્ર અંદરનીએ દોષતા! તેમ સહુવર્તમાન એવા માનતો જેનુ ત્યાગ કરતી હવીએક.
 જે શ્રીમદ્ભુતનેવિષે જેણુ તેમ સમયે છે એને મુર્દ, સર્વ જનતાને ત્યાગ ઉત્પન્ન કરતાને થકે કંઈ-
 વિષય સમયેથી કરી સિદ્ધ જામ થકેનુ કનલે મુર્દ, અનિષ્ઠ સમયે સંતુષ્ટ ઉત્પન્ન કરતાને થકે
 કરી જે સર્વ સહુવર્તમાન શ્રીકૃષ્ણ તરુ કરીને સતેષ સમયે સ્ત્રી સ્ત્રીઓએનુત્ર દોષ થકે
 નેમિક્ષમારેનુ ક્રીડાવનનેવિષે નેમિક્ષમારને જે સ્પર્શિએ-તેમનેવિષે જાણીયા કરવા આદે સમય
 સમયે હતા. તે સમયે શ્રીકૃષ્ણને કોઈએકને સહુવર્તમાન સહુવર્તમાન કરી પોતાની સાથે નેમિક્ષમારે

લીધા; તે સમયે તે નમિદુભાર પાત્રુ તે સ્ત્રીઓની સાથે જતા હવા. કારણુ, સાધુપુરુષ છે તે પોતાના અભિપ્રાયનો ત્યાગ ન કરતાં ખીજ સંપૂર્ણ લોકોના મત પ્રમાણે અનુસરનારા હોયછે. ત્યારપછી તે વનમધ્યે વાપિના તીરનેવિષે દારકાપતિ શ્રીકૃષ્ણ પ્રાપ્ત થયા છતાં, તે સમયે તે વાપી, કમળો-અયુક્ત જે તરંગો-તેજ કોઈએક હસ્ત-તેણે કરી મહાવેગે તે શ્રીકૃષ્ણને પૂજા સમર્પણ કરતી હોયના! એવી ભાસવા લાગી; અને કમળનેવિષે ભ્રમણ પામનારા ભ્રમણઓના ગુંઝારવચિષે કરી તે શ્રીકૃષ્ણને તે વાપિ, સ્વાગતકૃત્ય કરનારીજ હોયના! એવી ભાસવા લાગી. તે સમયે તે વન-સંગ્રામી જે રક્ષકો-તેઓ શ્રીકૃષ્ણની પાસે આવીને મોગરાનાં પ્રકૃતિ યજ્ઞમાં પુષ્પો જેઓમાં મુખ્યછે, એમાં નાનાપ્રકારનાં હારાદિક પુષ્પભૂષણોને શ્રીકૃષ્ણને માટે નજરાણાં કરતા હવા. તે-ઓમાં ઉત્તમપ્રકારના એક પુષ્પહારને પ્રથમ રૂક્મિણીયાદિક કૃષ્ણસ્ત્રીઓ, દેવ સરખું જેવું સુંદર શરીર છે એવો દેવ જે નમિદુભાર-તેનીકને ધારણ કરાવતી હવીઓ; અને પછી સુગંધના લાભ માટે ભ્રમણ પામનારા ભ્રમણઓના ભયે કરી જેઓની બાહુલતાઓ વ્યાક્રાણ થઈઓછે, એવી તે સંપૂર્ણ સ્ત્રીઓ, શ્રીકૃષ્ણ સમર્પણ કરેલા હારોને પોતે પરિધાન કરતી હવીઓ. તે સમયે તે સં-પૂર્ણ સ્ત્રીઓએ સહુવર્તમાન નમિદુભારને હસ્તનેવિષે ધારણ કરનારા શ્રીકૃષ્ણ, તે વાપીનેવિષે લીલાએ રાજહુસની જેમ પ્રવેશ કરતા હવા. તે સમયે મદનરૂપ જે સર્પ-તેની ક્ષણી સરખી જે રત્નઝડિત પીચકારીઓ-તે જેઓના હસ્તનેવિષે છે એમાં તેઓ, પરસ્પર જેનેવિષે લજ્જાને તણ દીધોછે, એવી જળક્રીડાને કરતાં હવાં. તે સમયે શ્રીકૃષ્ણ પોતાની પીચકારીના ઉદકે કરી સત્ય-ભામાને અત્યંત પ્રહાર કરેલા, તે કારણુ માટે તે સમયે “શ્રીકૃષ્ણ, માત્ર સત્યભામા ઊપર પીચ-કારીના પ્રહાર કરેછે, અને આપણી ઊપર પ્રહાર કરતા નથી” એવું જાણનારીઓ અન્યસ્ત્રીઓને ચિત્તનેવિષે મહાખેદ પ્રાપ્ત થયો. ત્યારપછી ચક્રપાણી જે શ્રીકૃષ્ણ-તેમણે રૂક્મિણીને ઉત્સંગને-વિષે પીચકારીએ પ્રહાર કરી હર્ષિત કરી. તે સમયે કદાક્ષાવધોકને સહુવર્તમાન અન્યસ્ત્રીઓએ પીચકારીઓની દેકણીએ શ્રીકૃષ્ણને પ્રહાર કરેલા. ત્યારપછી “નમિદુભાર ઊપર પીચકારીઓના પ્રહાર કરવા” એવા શ્રીકૃષ્ણના સંકેતે કરી તે સંપૂર્ણ સ્ત્રીઓ, નમિદુભારપ્રત્યે પીચકારીઓ ઊ-ચકી શંગારસપૂર્વક તે પીચકારીઓના પ્રહાર કરી તે નમિદુભારને જયહાં ત્યહાં આકર્ષણ કરતી હવીઓ. તે સમયે જેણે કામદેવ જીત્યોછે એવો તે નમિદુભાર, તે સ્ત્રીઓને પોતે પણ પીચ-કારીના પ્રહાર કરતો હવો. કારણુ, તેવી પણ સ્ત્રીઓની નાનાપ્રકારના શંગારકૃત્યનેવિષે જે પ્રવૃત્તિ-તે, ચતુર પુરુષને મોહ ઉત્પન્ન કરનારી નથી. તે સમયે નમિદુભારે કરેલા જળપ્રહારે કરી સત્ય-ભામાની નિવિ શિથિળ થઈ છતાં, તે સમયે કેવળ સખીઓજ હોયના! એવા ઉદકે લણમોત્ર તે નિવિ ધારણ કરી. વળી નમિદુભારના જળપ્રહારના કોભે કરી જેનાં કંચુકીબંધન છૂટી ગયાં છે

અને સ્ત્રીના યોગે કરીનેજ શમ્પદાદિક સંપૂર્ણ વિષય, લગણના યોગે કરી જરમ સંપૂર્ણ રસ હૃદયને ગમનારા થાયછે તેમ અત્યંત ગમનારા થાયછે. વળી સ્ત્રીનું પાણિગ્રહણ થયું છતાં તમારા માત-પિતા તથા સંપૂર્ણ ભાઈઓ અપાર હુર્ષને ધારણ કરશે; એ તમને વિશેષ લાભ થશે. હું દેવર, વિવાહના કિત્તાહુતેવિષે અમોને તમારું વચન થાઓ; અને શિવાદેવીના મનોરથરૂપ રથનેવિષે ધ્વજરોપણ થાઓ. અર્થાત્, તમો વિવાહ કર્યો છતાં શિવાદેવીના સંપૂર્ણ મનોરથ પૂર્ણ થશે.” એ પ્રકારે કરી સંપૂર્ણ સ્ત્રીઓ નેમિદ્ધમારની પ્રાર્થના કરતીઓ હતી, એટલામાં ત્યાં શ્રીકૃષ્ણ કિતાવળા આવીને ભાષણ કરતા હતા.

શ્રીકૃષ્ણ—હું બંધો નેમ; આ તમારી સંપૂર્ણ લાલીઓને સંતુષ્ટ કરો “હવે હું તીર્થંકર છું તેથી વિવાહ કરીશ નહીં” એવું કહી અમારું અપમાન કરશે તો પૂર્વે નાશિરાજના પુત્ર પ્રમુખ તીર્થંકરોએ પણ ગ્રહસ્થાત્રમજ સ્વીકાર્યોછે. એવા તે શ્રીકૃષ્ણના વચન કરી તે નેમિદ્ધમાર, સદ્મારપણાને પામ્યો છતાં એટલામાં ત્યાં વેગે કરી શિવાદેવી અને સમુદ્રવિજય રાજા-એ બંને પ્રાપ્ત થતાં હતાં. તે મધ્યે શિવાદેવી એવું ભાષણ કરવા લાગી.

શિવાદેવી—હું પુત્ર, તારા નેત્રની ચંચળતા અને સ્વરૂપની શોભા-એઓને અવગોચન કરનારી જે હું-તેને મહા આનંદ કિત્પત્ર થાયછે; એ માટે તું ચેકો કલ્પપર્થત જીવનારો થા. કારણ, મારો પુત્ર જે તું-તેના સરખો સંપૂર્ણ કળાએ કરી, જ્ઞાને કરી, અથવા ન્યાયે કરી આ ભૂ-મિતજનેવિષે બીજો કોઈપણ પુત્ર નથી; એ માટે સર્વ પ્રકારે કરી, તારી માતા જે હું-તેને વિવાહ પ્રાર્થનાના ભંગે કરી બિન્નચિત્ત એવી કરીશ નહીં. આ કાર્યનેવિષે સાંપ્રતકાળે મેં તને બાહુનેવિષે જાણ્યોછે.” એવું ભાષણ કરી તે શિવાદેવીએ નેમિદ્ધમારનો બાહુ જાડ્યો છતાં, તે સમયે નેમિદ્ધમાર પોતાના મનમાં એવું ચિંતન કરવા લાગ્યા કે “અહો, મારા સરખા પણ નિર્ગિચ પુત્રને આ કેડું મોટું સંકટ પ્રાપ્ત થયુંછે! જુઓ!! “મારે વિવાહ કરવો” એ માટે એક તરફ મારી માતા મહા આશ્રુ કરેછે, અને બીજી તરફ વિવાહ ન કરેલો એવો જે હું-નેજી નીચે પ્રવર્તન કરવું; એવા બંને પ્રકારનું સંકટ મને પ્રાપ્ત થયુંછે. તેમાં એવો નિર્લય કરવો યોગ્યછે કે, કેવડી પુત્રપોએ જોએજો જે પ્રકાર-તે અવશ્યપણે થશે; પરંતુ પરાસ્તચિત્તવાળા પુત્રોને માતાનો આજ્ઞા અતિક્રમણ કરવા માટે યોગ્ય નથી.” એવો વિચાર કરી તે નેમિદ્ધમાર, માતાના વચનનો અંગીકાર કરતો હતો. તે સમયે આનંદપ્રકટ એવા શ્રીકૃષ્ણ, પોતાના પરિવારે સહુવર્તમાન દારકપ્રત્યે પ્રવેશ કરવા હતા. પછી તે શ્રીકૃષ્ણ, સંપૂર્ણ લોકોના સંમતે નેમિદ્ધમારને યોગ્ય એવી જે રાજમની નામે કન્યા-તેનું ઉચ્ચસેનપાસે ચતુર એવા પ્રધાનને મોકલી માર્યું કરતા હતા. તે રાજમની કન્યાએ પણ પૂર્વે કોઈકે દિવસે નેમિદ્ધમારને જોયો હતો, અને તે નેમિદ્ધમારના ગુણસમુદાયનું

શ્રવણ પણ તેણે કર્યું હતું, તે કારણથી અને પૂર્વજન્મના સંબંધે કરી તે રાજમતી, નેમિકુમારને વિષે પ્રીતિ ધારણ કરનારી હતી; એ માટે શ્રીકૃષ્ણ તેનું માથું કર્યું છતાં, હર્ષ પામનારો તે ઉગ્રસેન પણ તે કન્યાને નેમિકુમારને માટે દેવાનો ઠરાવ કરતો હતો. કારણ, એ નેમિકુમાર સંસ્કૃત જાતના કોણ સચેતપુરુષ ઇચ્છા ન કરે? પછી શ્રીકૃષ્ણ, “લગ્નમુદ્દત ક્યારે?” એવું પૂછેલો કૌષ્ટુકિ નામનો જ્યોતિષી એવું ભાષણ કરતો હતો.

કૌષ્ટુકિ—હું દેવ, સાંપ્રતકાળે જનવિષે અતિરાય મેઘ પ્રાપ્ત થયો છે, એવો આ વર્ષાકાળ પ્રવૃત્ત થયો છે; એ માટે સુજ પુરુષોએ આ ઋતુમાં અન્ય પણ કાર્યો કરવાં નહીં, તો પછી સર્વ કાર્યોમધ્યે પુણ્યકારક એવો પાણિગ્રહણરૂપ મહોત્સાહ કરવો નહીં; એમાં શું કહેવું? એ માટે રાજહંસના સમુદાયનો નારા કરનારો એવો આ વર્ષાકાળ, વિવાહકૃત્યને વિષે ઉદ્ધેન કરવો.

એવું તે કૌષ્ટુકિએ ભાષણ કર્યું છતાં તે સમયેજ વિવાહ કરાવવા માટે ઉત્સુક એવો સમુદ્ર-વિજય રાજા ભાષણ કરતો હતો કે “આ સમયનું અતિક્રમણ કર્યું છતાં આ વિવાહરૂપ કાર્ય-ભાગ થનારો નથી; કારણ, આ નેમિકુમાર પોતે ચતુર હોઈને વિવાહ કરવા માટે ન ઇચ્છનારો છતાં કોઈપણ પ્રકારે સાંપ્રતકાળેજ એની કને વિવાહ કરવાનો નિશ્ચય કરાવ્યો છે.” એ પ્રમાણે વિવાહ-વિષે ઉત્સુક એવા સમુદ્રવિજય રાજાનું ભાષણ શ્રવણ કરી તે કૌષ્ટુકિ પોતાના મનમાં વિચાર કરી ફરીને બોલતો હતો. કે “હું રાજા, શ્રાવણમાસના શુક્લપક્ષની પછી તિથિ છે, તે અતિ નિઘટે; એ માટે તે તિથિનો ત્યાગ કરી તેની પાસેનો કોઈપણ દિવસ વિવાહ કરવા માટે સ્વીકારો.

એવું તે કૌષ્ટુકિનું ભાષણ સાંભળીને મહા વેગે કરી તત્કાળ શ્રીકૃષ્ણ વિવાહનો નિશ્ચય કર્યો. અને તે શ્રીકૃષ્ણ, તમોને આમંત્રણ કરવા માટે તમારી પાસે મને મોકલતા હતા.

એ પ્રમાણે ભાષણ કરી તે કોરક, કસ્તુરીના ચિન્હયુક્ત અને કેસરના પાણીએ જોના અક્ષરો લખેલા છે, એવી લગ્નપત્રિકા તે ધર્મરાજાને અર્પણ કરતો હતો. તે સમયે કર્પૂરના કણોએ વ્યાપ્ત, અને સ્નેહરૂપ પૂર્ણ ચિન્હ ચિન્હિત, એવી તે લગ્નપત્રિકાને સભાને વિષે ફોડીને સંતુષ્ટિત એવો ધર્મરાજા વાંચવા લાગ્યો. “સ્વસ્તિ દ્વારાવતો નગરીથી શ્રીકૃષ્ણ, હસ્તિનાપુરમધ્યે વાસ કરનારા ધર્મરાજા પ્રત્યે મને કરી આલિંગન દેઈ તાના પ્રકારની વાર્તાના કથન કરી આનંદ ઉત્પન્ન કરે છે. હું રાજા, અમારા કુરાળને તમે જાણીને પોતાનું ચિત્ત ધૈર્યયુક્ત ધારણ કરજો; અને આપનો અભ્યુદય જ મધ્યે છે, એવી વાર્તાએ અમોને પણ આનંદ ઉત્પન્ન કરાવજો. આ દ્વારકામધ્યે અમે એ કાર્ય આરંભ્યું છે કે, મુમુક્ષુ અને વિવિતક્રિય એવા નેમિકુમારકને બળાટકારે વિવાહ કરવાનો આગ્રહ કરાવ્યો છે, એ માટે જમનું મહોદું સખ્ય છે એવા, સ્ત્રીઓ સહિત જ ભીમસેનાદિક બંધુઓ-તેઓએ સહુવર્તમાન તમે લગ્નકાળને વિષે અગત્યપણે અન્ને પ્રાપ્ત થજો.

અને બંધુનો પુત્ર જે નમિકુમાર-તેના વિવાહનેવિષે માંગલ્યકૃત્યને માટે અધિકારિણી ઝવેરી
કુંતીદેવીને પણ તમારી સાથે આણવા માટે તમે યોગ્ય છો."

એ પ્રકારના ચંદ્ર સરખા રીતળ ઝવેરા શ્રીકૃષ્ણના નિમંત્રણે કરી નિરંતર સ્વચ્છ ઝવેરાં તે
પાંડવોનાં મન, કુમુદની સરખાં પ્રદુક્ષિત થયાં. પછી તે કોરકનો સત્કાર કરી અને રાજકારભારને
પિતા જે પાંડુરાજ-તેમના સ્વાધિન કરી પોતાના કુટુંબસહુવર્તમાન તે ધર્મરાજ, જનવિષે તોર-
ણોની પંક્તિઓ અત્યંત બંધન કરીઓ છે, જનવિષે મંચસ્થાપને કરી સુખપથો સત્કાર કરેલા
છે, જનવિષે શ્રીકૃષ્ણ બોલાવેલા રોકેણે રાજ્યોએ વ્યાપ્ત, અને બિચાર ઝવેરાં સ્થાપન કરેલા જે
કદશીસ્તંભો-તેણે કરી દરવાજાઓ પરિવેષિત છે, અને પ્રત્યેક ગૃહનેવિષે નિર્માણ કરેલી જે
વધુવરની સ્તુતિ-તેણે કરી યુક્ત ઝવેરી શ્રીકૃષ્ણની દ્વારામતીપ્રત્યે ગમન કરતો હવો.

અર્ધ્યાં શ્રીકૃષ્ણ પણ, પોતાની સેનાએ સહુવર્તમાન તે ધર્મરાજને મહોદા ગૌરવે કરી
સામાજના હવા. અને વિવાહસંબંધી જે નાનાપ્રકારનાં અલંકારધારણાદિક કૃત્યો-તેઓએ
કરી જે સંરંજ-તેણે કરી જનવિષે સ્ત્રીઓનો સમુદાય યુક્ત છે, મહોદા શખદે કરી વાજનારાં જે
રાંખાદિક વાદ્યો, તેઓના નાદે કરી સંપૂર્ણ ભૂમિ જનવિષે વાચાળ છે, નવીન મોતીઓના પ્રસારે
કરી યુક્ત જે ભૂમિ-તેણે કરી શોભાયમાન અને શિવાદેવીની આજ્ઞાને માટે જનવિષે પરિજન
લોકો કેતકંઠિત છે, કદશીસ્તંભાદિક માંગલ્યકૃત્યે કરી જનવિષે વિવાહમંડપ મુશોભિત છે, અને વગે
કરી જે ગમન-તેણે કરી તૂટનારા ઝવેરા જે વારંગનાઓના કંઠસંબંધી હારો-તેણે કરી જનવિષે
નક્શનોએ યુક્ત ઝવેરા આકારા સરખા અંતર્ભાગ શોભે છે, ઝવેરા પોતાના ગૃહપ્રત્યે, જનને મહા-
પ્રેમ પ્રાપ્ત થયો છે ઝવેરા શ્રીકૃષ્ણ, ધર્મરાજને આણતા હવા. ત્યારપછી અન્ય જે ભીમસેના-
દિકો-તેઓનો પણ યથાયોગ્ય નમસ્કાર આશ્રિંગનાદિક પ્રકાર થયો છતાં તે સમયે શિવાદેવી,
કુંતીના ચરણનેવિષે આશ્રિંગનપૂર્વક વંદન કરી તે કુંતીપ્રત્યે ભાષણ કરવા લાગી.

શિવાદેવી—હું કુંતી, હું સર્વ શુભોએ યુક્ત ઝવેરા જે નમિકુમાર-તેના માતૃ શખદને ધા-
રણ કરુંઃ એ તમોએ દીધેલા આશીર્વાદરૂપ વક્ષનો પક્ષવળ છે. હવે તમારા ભાઈનો પુત્ર જે
નમિકુમાર-તેનાં જે વિવાહસંબંધી સંપૂર્ણ યથાયોગ્ય માંગલિકકૃત્યો-તે તમેજ

એ પ્રકારે શિવાદેવીએ વચનરૂપ અમૃતકરી સિચન કરેલી તે
વધી તે વિશ્વેષકરી પ્રદુક્ષિત થઈ ત્યારપછી લગ્નમહોત્તે નજીક આવ્યું
આજ્ઞાએ કરી, અને પ્રીતિએ આશ્રિંગન કરેલાં જે ચિત્ત-તેણે
દેવકી અને રોહિણી-ઝવેરા જેઓએ મંગળવેષ ધારણ ક-
યઝેલી સંપૂર્ણ માતાઆ, અને પતિપુત્રયુક્ત હોધને જે

કેવી, સેણીની અને સત્યમામા પ્રમુખ એક ઠંડાણે મળેલી જે સંપૂર્ણ લાભીઓ-તેઓ મેળા
માયત કરતીઓ છતાં વિચારસંખ્યા દીક્ષાવિધિને માટે વર જે નેમિકુમાર-તેને પૂર્વાભિમુખે મે-
સાડીને મધુર આદરે પીઠી વિગેરે ચોળીને સ્નાન કરાવતાં હયાં. તે સમયે જેના હસ્તનેય
ખાણુ સમર્પણ કરેલો છે, અને જેના હસ્તનેયિયે મીઠુંખ ધંધલ કર્યું છે, એવા તે નેમિકુમાર
અવદેશન કરતારી શિવદેવીના નેત્રોનો તૃપ્તિ ન થતી હતી.

ત્યારપછી ઉદ્દેશનના ગૃહનેયિયે રહેતારી જે કન્યા રાહમતી-તેને વેણી ધાલી વસ્ત્રાંકાર
ધારણ કરાવવાનું શિવદેવી, કુંતીદેવી પ્રમુખ સ્ત્રીઓ, ઘણા વાઘોના નાદેકરી તરંગયુક્ત એવા
ઉદ્દેશનના વચ્ચત્યે ગમત કરતી હતીઓ. ત્યાં પીઠી ચોળી અને અલંકાર ધારેલી એવી તે
કન્યાના હસ્તનેયિયે જેઓએ ખાણુ આપેલું કર્યું છે એવી તે વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ, તે કન્યાના મસ્ત-
કનેયિયે શિવિય સ્વલન પ્રમુખે વધાવતી હતીઓ. ત્યારપછી રેશમનાં જેત વસ્ત્રો પહેરાવી; એવા
કથા રચાયત્વું કે એવી તે રાહમતીના પ્રમાધન કરવામાટે તે સોવાસણી સ્ત્રીઓ, ચોકનેયિયે મે-
સાડતી હતીઓ. તે સમયે તે રાહમતીના સ્વાભાવિક સ્વરૂપરસનું પ્રાશન કરવા માટે જે
નિત વરત છે એવી શિવદેવી, લનકામુ "પ્રમાધન કરતાં વિશેષ વિલંબ થાયતો રીક" એવી ક-
થા રચાયત્વું કરતારી પડે; અને તે રાહમતીના સ્વાભાવિક સૌંદર્યને કુંતીને ખતાવતી હતી.

શિવદેવી-તે દેવી, આ કન્યાનો, રેશમમૂલ, રચામણું એવી બમરીની પાળુ રૂપમાં ક-
મેલે, અર્ધનિત, બમરીના રચામણુ કરતાં પણ આ રાહમતીના કરાની રચામણા ખાટુમી છે.
એવા વચરે કરી અરમીના ચંદની શોભા નિરુદ્ધાર કરી હતય છે, એટલે અરમીના ચંદ્ર કરતાં
પણ મેરું જલદ સ્વનિ સુંદર છે. કુંતીદેવી સંગાયમાન હોનારાં નેત્રોના હાવભાવરૂપ વિચારકરી
રોમજારીને જે જે કુદિઓ-તેએ દૃષ્ટિરૂપ તથાવતી નીચેનયિયે રહેતારી વર્તતી લોકાતલ
ધારણ કરત્યે હોયતું! એવીએ મોલેલ. એના કળું પણ સર્વ જ્ઞાનની દૃષ્ટિરૂપ હોયતું
જેના સ્વભાવ બેરબ કરનામુ પ્રશ્ન કે એમાં કંઈ નેરણ નથી. નયકમળના ચોગેકરી કરત નાક
કુલસારખી શોભા આપ થતું છે એવો એનો નમિકાદુર વાંસ હત્યો!! તેમજ આ રાહમતીના
ચોખ, લલકુ કનેકરતી હાથે હોયતું! એવા શોભે છે. આ રાહમતીની કીચ છે તે, વિચારવતી
નકેકરી હાથે જે કનેકરતો ચોખ-તેનો સરખી પણ રેખામેયુક્ત છે. તેમજ એના આં-
ક છે તે, મુગ્ધરૂપે કરત્યેકરતરી ચોખને કુંતીનાજ હોયતું! એવા સુંદર છે. એના સ્વભાવ
કે રહેતો એવો અમળીયે જેવું થત્યેકરતું! અર્ધનિત એના સ્વભાવ રેખામે દેવ જેવો આ વચ-
લમાં જેટું નમુન નથી એ વિચારી એના સ્વભાવ નિરુદ્ધાર છે એવું વિદ્ય વાચક. એની કીચ
અર્ધ કરત્યે હોયતું હોય પણ એવું મોલેલ: એવું મુ મોલેલ: એ મોલેલ જે કુંતીના ચંદ

મગ્ર એવા ભયે કરીનેલ બંધુ હોયતા ! તેમજે માવતીરૂપ પદ્ધિ દીધી છે. એના કંઈ છે તે સ્ત્રી રૂપ રત્ન નિર્માણ કરનારા શિષ્યપતનતી કીર્તિના સ્તંભજ હોયના ! એવ ભાસે છે. એની ન્દાઓ, ઉપમા દેવા માટે મનમાં આશિષા ને મર્મ પદાર્થો-તેઓનાં આકર્ષન કરે છે. અર્થાત્ એની ન્દાઓ નિરૂપમ છે. અને એના પાષતો, પોતાના નામરૂપ ફિરંગોએ, કમળનેવિષે વારા કરનારી લક્ષ્મીને હસે છે. મારા ભાગ્યનો મહેરો અનિશાય છતાં આજો વધુ મારા ગુનને શેષાપુકન કરશે. એવિયે હું વિદ્યારા ધારણ કરતી નથી. કારણ, વિદ્યન એજો નેમિદ્ધમાર, એને પરણીને મારો હેતુ પૂર્ણ કરે ત્યારે ખરો.

એવું જોડી શિવાદેવીએ તે કન્યાને ભૂષિત કરવામાટે સ્ત્રીઓને આજ્ઞા દીધી છતાં, તે સંપૂર્ણ સ્ત્રીઓએ નાનાપ્રકારનાં ભૂષણોએ તે રાજમની અલંકારપુકન કરવામાટે, જેમ વર્ષાઋતુએ પુષ્પેત્રી માક્ષિત અલંકૃત કરવામાટે આરંભ કર્યો હતો, તેમ આરંભ કર્યો. તે સમયે જેના સર્વ અવયવોનેવિષે અલંકાર મહેશ્વર છે, એવી રાજમની કન્યા, નત્રીન પ્રમુગિત એવા કુમુદતીના સમુદાયએત્રી ભૂષિત થએલી તજાવણીની જેમ અત્યંત શોભતી હતી. પછી ભૂષણોના ધારણેત્રી જેનેવિષે શેષા વૃદ્ધિ પામી છે, એવા પોતાના હેતુને તે રાજમની, કંઈયુંવિષે ચાંચાર અવલોકન કરી “આ મારો હેતુ, નેમિદ્ધમારને માટે શોભશે” એવી ભાવના કરતી હતી. ત્યારપછી તે અલંકૃત કરેલી કન્યાને શિવાદેવી પ્રમુખ સ્ત્રીઓ, મહેરો હાંપેત્રી તેની માતાના અંતર્ગુણેવિષે બેસાડીને કરી મોહોય આનંદેત્રી વર ને નેમિદ્ધમાર, તેનીપ્રત્યે પ્રાપ્ત થનીઓ હતી.

ત્યારપછી ચંદને કરી જેવું શરીર સ્થિત છે એવો, અને મોતીઓના ભૂષણોએ કરી ભૂષિત એવો તે નેમિદ્ધમાર, જેઓએ અવલોકન કરનારાઓનાં નેચો તૃપ્ત કર્યાં છે એવાં વરને યોગ્ય ને ભૂષણો-તેને પેહરતો હતો. પછી જેના મસ્તકનેવિષે જેત છત્ર ધારણ કરેલું છે, અને વારંગનાઓએ જેના ઉપર ચામર ધારણ કર્યાં છે એવો, અને ઉત્તમ સ્થરેપર બેસનારો તે નેમિદ્ધમાર વર રાજ, પરગુણમાટે કિરસેનના ધરપ્રત્યે પ્રસ્થાન કરતો હતો. તે સમયે જેઓની સંપત્તિ મહોદી છે, એવા કૃત્ત્વાએક ચાદવદ્ધમારો હસ્તિઓ ઉપર, કૃત્ત્વાક રથોઉપર, અને કૃત્ત્વાક અથો ઉપર આરોહણ કરતા થકા વરની આગળ સાબેજા થઈને નિકળ્યા. ખીલ કૃત્ત્વાએક રાજાઓ, પોતાના ભૂષણાદિકના ધારણેત્રી ઇંદ કરતાં મુશોભિત હોતા થકા ઐશવત સરખા હાથી ઉપર આરોહણેત્રી તે નેમિત્વરની બંને બાજુએ ગમન કરતા હતા. તે સમયે બાળમદ્, સ્ત્રીકૃષ્ણ; દશાહ અને અન્ય પણ વૃદ્ધ વૃદ્ધ ચાદવો, કુંજરેયેત્રીવિષે આરોહણ કરી વર રાજની પાછળ પ્રસ્થાન કરતા હતા. તે ચાદવોની પાછળ અલંકાર ધારણ કરેલીઓ એવી શિવાદેવી, કૃત્તીદેવી પ્રમુખ, જનરણી સ્ત્રીઓએ પણ જેનેવિષે મોતીઓના તોરાઓ બંધન કર્યા છે, એવી પાલખીઓમાં ચંદચપણ

જેસીને પ્રસ્થાન કર્યું. તે સમયે તે પ્રસ્થાન કરનારી જનરણી સ્ત્રીઓનું મંગળગાયન એક કોઈએક ગુરૂ-તેનીપ્રત્યે આસપાસ ઉત્પન્ન થનારા હસ્તિઓના ચિત્કાર, અશ્વોના હુણહુણ અને વાઘોના ગડગડાટ-તે સંપૂર્ણ જાણે શિષ્યોસરખા અધ્યયનજ કરતા હોયના! એવા ભાસના લાગ્યા. તે સમયે વરરાજ સાથે પ્રાપ્ત થનારા લોકોના કોલાહલ રાખ્દે કરી રાજમતી કન્યા, મેઘની ગર્જનાએકરી મયૂરી જેમ આનંદ પામેછે, તેમ આનંદ પામતી હવી. તે સમયે રાજમતીની સખીઓ “હુ રાજમતી, ઘણા દિવસનાં પોતાના પતિને અવલોકન કરવાં માટે ઉપો-પિત એવાં તારાં નેત્રોને આજ પારણાં કરાવ.” એવું ભાષણ કરી તે રાજમતીને રાજમાર્ગની પાસેના મહેલના ઉપલા માળકેપર જાળીની પાસે લેતીઓ હવી. તે સમયે અટલવને વિષે પતિ એવો જે નમિદ્રમાર-તેને અવલોકનકરી તે રાજમતી, તેનીજ ધ્વજી કરનારી હોતી થકી અનિર્વાચ્ય એવા આનંદને શ્રવનારી એવી કોઈપણ દશાને પામતી હવી. તે સમયે સ્તં-ભિત, રોમાંચસહિત, પ્રસેદયુક્ત અને કંપયુક્ત, એવું તે રાજમતીનું શરીર, પ્રેમે કરી કલ્યાણરૂપ નદીના તરંગ સરખા ભાવને ધારણ કરતું હવું. એવામાં તત્ક્ષણ અધરોજીનેવિષે ઉત્પન્ન થયેલું જે વિવર્ણપણ-તેણેકરી જેનું તેજ અસ્ત પામ્યું છે, એવી તે રાજમતીના મુખકમળથી દીર્ઘ નિશ્વાસ પ્રસાર પામતો હવો. તે સમયે રાજમતીની પાસે રહેનારી સખીઓ, તેઓ આ અકસ્માત પ્રાપ્ત થનારા દુઃચિન્તને અવલોકન કરી જઓનાં મુખ વ્યાકુળ અને શ્યામતા પામ્યાં છે એવીઓ હોતીઓ થકી મહા ઉત્સુકપણે તે રાજમતીને પ્રશ્ન કરતીઓ હવી કે “હા હા સખી!! આ તને અકસ્માત દુઃચિન્ત શું વાડું પ્રાપ્ત થયું? જે કારણ માટે આનંદસ્થળે તને આ મહોટો ખેદ પ્રાપ્ત થયો.” એવું સખીઓનું ભાષણ સાંભળીને તે રાજમતી ભાષણ કરતી હવી કે “હુ સખીઓ, નિર્ભાગ્ય એવી હું, તમોને શું કહું? માડું દક્ષિણનેજ ફરકે છે.” એવું તેનું ભાષણ સાંભળી તે સખીઓ, તે રાજમતીને ધૈર્ય દેઈ ભાષણ કરવા લાગીઓ કે “હુ સખી, આ તારા વિવાહનેવિષે જે કાંઈ અમંગળ હશે; તેને સર્વ દેહાણે કુળદેવતા શાંત કરી મંગળની વૃદ્ધિ કરશે. એ માટે મનમાં પ્રાપ્ત થનારાં સંપૂર્ણ દુઃખોનો ત્યાગ કર; અને પોતાનો પતિ જે નમિદ્રમાર, તેના દર્શનરૂપ અ-મૃતે કરી પોતાના દેહનું સિંચન કર. હુ સખી, તને જે સંતાપ પ્રાપ્ત થયો છે તે સંતાપનું, પતિનું દર્શન એજ પરમ ઔષધ થાઓ.” એ પ્રકારેકરી સખીઓએ શાંતવન કરેલી તે રાજમતી, પોતાના પતિને જેવી અવલોકન કરવા લાગી, એટલામાં વૈતાલિકોએ જની સ્તુતિ આરંભી છે એવો તે વર, દૃષ્ટિમાર્ગપ્રત્યે પ્રાપ્ત થતો હવો.

અહીંયાં નમિદ્રમાર, સ્વમુરગૃહનેવિષે ગમન કરતો છતાં ત્યાંથી પાસેજ દુઃખિત એવાં સખીઓએ વિવૃણપણે ઉચ્ચારેલાં તુમુલ રાખ્દને શ્રવણ કરતો હવો; અને સારથિપ્રત્યે એવું

પૂછવા લાગ્યો કે “આ આવી રીતનો આર્તશબ્દ ક્યાંથી આવેછે? પછી સારથિ, તે પ્રકાર જાણનારા પણ નેમિકુમારને ખરું વર્તમાન કહેતો હવો કે “હું નેમે, એ સર્વ જાતિનાં જંતુઓ આ વંધસ્થાને આણ્યાં છે. તમારા વિવાહનેવિષે જ આ પ્રાપ્ત થયેલા અનેક યાદવ જનૈયા છે, તેઓને મોટા હુવે માંસ ભોજનનો ગૌરવ કરવા માટે આ પ્રાણીઓ આણ્યાં છે.” પછી તે પ્રાણીઓની દયાએ પોતાના શરીરને રોમાંચયુક્ત ધારણ કરનારો તે નેમિકુમાર તે સારથિપ્રત્યે ભાષણ કરતો હવો કે, “હું સારથે, હાહા ધિક્કા!! આ સંસાર સર્વ પાતકોનો સમુદ્ર છે. એ માટે એ આકોરા કરનારા પ્રાણીઓ જ સ્થળે છે, તે સ્થળે આ મહારો રથ મહાત્વરાએ લેવો; એટલે એ સંપૂર્ણ પ્રાણીઓએ ફરી પણ પોતાનું સ્વતંત્રપણ સ્વીકારવું એવું હું કહીશ.

ત્યારપછી મહાત્વરાએ તે સારથિએ તે નેમિકુમારની આજ્ઞાએ, તે પ્રાણીઓ જ્યાં હતાં ત્યાં રથ લીધો છતાં નેમિકુમાર, તે સંપૂર્ણ પ્રાણીઓના વાણપ્રત્યે દૃષ્ટિએ અવલોકન કરતો હવો. ત્યાં ફટકાંએક પ્રાણીઓને કંઠનેવિષે બંધન કરેલાં, ફટકાંએકને ચરણનેવિષે બંધન કરેલાં અને ફટકાંક પ્રાણીઓને પિચ્છાનેવિષે બંધન કરેલાં એવાં દીનમુખ પ્રાણીઓને તે નેમિકુમાર જોતો હવો. તે સમયે તે સંપૂર્ણ પ્રાણીઓ, સર્વ જગતને પ્રિય અને જનું દર્શન કદ્યાણુકારક છે, એવા તે નેમિકુમારને અવલોકન કરી પોતપોતાની ભાષાએ “હું નેમે રક્ષણ કર!! હું નેમે, રક્ષણ કર!!” એવું ઉચ્ચસ્વરે કરી આકોરા કરતાં હવાં. તે સમયે કાફળીક પુરુષોમાં અગ્રેસર એવો તે નેમિકુમાર, મહાત્વરાએ તે સંપૂર્ણ પ્રાણીઓને બંધનથી મુક્ત કરતો હવો; અને વિરક્તપણ પાછો પોતાના ધરપ્રત્યે ગમન કરવા માટે તે રથને સારથિ કને પાછો ફરવાવતો હવો. તે સમયે સમુદ્ર-વિનયરાજ, શ્રીકૃષ્ણ, બળમદ અને બીજા પણ યાદવો અને શિવદેવી, કુંતીદેવી પ્રમુખ સ્ત્રીઓ-તેઓ સર્વ પોતપોતાના વાહનોનો ત્યાગ કરી તે નેમિકુમારની આગળ પ્રાપ્ત થતાં હવાં. ત્યારપછી તે નેમિકુમારપ્રત્યે શિવદેવીએ સહવર્તમાન સમુદ્રવિનયરાજ એવું ભાષણ કરતા હવા કે “હે કુમાર, તું આ કેતસાહવી શામાટે વિમુખ થાયછે?” તે સમયે તે નેમિકુમાર, ભાષણ કરતો હવો.

નેમિકુમાર—હું તાત, કેસાઈઓએ વેદિન એવાં આ પ્રાણીઓને અવલોકન કરી હું “મારો પોતાનો જીવાત્મા પણ કર્મરૂપ શત્રુઓએ વેદિત છે” એવું જોતો હવો; એ માટે તે શત્રુઓથી પોતાની મુક્તતા કરવા માટે હવે આગળ યત્ન કરું. કારણ શત્રુએ વેદિન એવા પોતાને કોણ બુદ્ધિમાન પુરુષ સહન કરશે! એવું તે નેમિકુમારનું ભાષણ શ્રેયજી કરીને સમુદ્ર-વિનયરાજ અને શિવદેવી-એઓએ એવું ભાષણ કરેલું કે “હે કુમાર, તું આ શું બોલેછે! જ તું કેહે છે તે શત્રુ કયાછે! જીવાત્માને કીઆ શત્રુઓએ વેદિત કર્યોછે?” પછી નેમિકુમાર ફરી ભાષણ કરવા લાગ્યો કે “હે તાત, રાનાકર્મોદિ આકર્મ શત્રુઓએ હું વેદિત છું; એ માટે એ કર્મ

નામક શત્રુઓને જોણે હત્યા નથી, તે અન્ય શત્રુને હતનારો છતાં પણ વીરજ નથી. કાશ્યપુત્ર
 રક્ષાકો સરખા એ કર્મોએ પૂર્વે મને નરકનેવિષે લેઈને નાખ્યો; અને ત્યાં છેદન ભેદન ઈત્યાદિ
 કરી યગ્ની વ્યથાને પમાડ્યો. ચોરોના રાજ સરખા એ કર્મોએ મને તિર્થે લગાડીનેવિષે લેઈને
 શીત તાપ પ્રમુખ સદુસાવધિ કહેશે કરી બહુજ કહેશિત કર્યોછે. એઓએજ હું મનુષ્ય થયો
 છતાં આપનિદ્રાર્નેવિષે મને વિરંમના કરેલી છે. એઓએજ મને સમુદ્રમાં ખુસરોએ અને
 સ્વયંભાગેતિવિષે લુંછેએ એવો હુંછું. તેમજ કૂર એવા એ આહકર્મરૂપ શત્રુઓએ મારા પુત્રોનો
 વંધ કર્યો. સર્વ પ્રકારે કરીને આ શત્રુઓએ મારો શો શો અપકાર કર્યો નથી? અર્થાત
 સંપૂર્ણ અપકાર કર્યોછે. એ દુરાત્માઓએ મને કુદેવત્વ દેઈ ત્યાં પરવશપણે ઉત્પન્ન થનારા
 પરાબલતા અનેક શત્રુઓ નિર્મોણ કર્યા. એવી તે કર્મોની અનેક પરંપરાને સ્મરણ કરનારો
 હું-ને શત્રુઓના મૂળને ઉગ્રીકર કરવા માટે હવે સિદ્ધ થાઈછું. કર્મરૂપ શત્રુઓને યુદ્ધનેવિષે
 હજાર માટે હું. રતુનિ કરવા માટે યોગ્ય એવો મરોટો જે સંયમનામક અથિ-તેપ્રત્યે આગેહણ
 કરી તમોરૂપ તોરૂપ શત્રુ એ કર્મરૂપ શત્રુઓને સંતાપ ઉત્પન્ન કરીશ.” એ પ્રકારે માણ તેઓએ
 એવું તે નેમિકુમારનું વાણીરૂપ વક્ત, કર્ણછિદ્રનેવિષે સંચાર કરવા લાગ્યું છતાં, અત્યંત દુઃખિત
 એવાં શિવારૂપી અને સમુદ્રચિત્તમાત્ર મૃગ્ધિત થતાં હવાં. તે સમયે તે ધનને શ્રીકૃષ્ણ
 આદ્યમન કરી દિગ્વિત હરણ કરતા થકા મરોટા આદરે કરી તે નેમિકુમારપ્રત્યે બાપળ કરતા હવા.

શ્રીકૃષ્ણ - હું નેમે, તારામરણો દયાળુ અને સર્વ લોકોના હૃદયને ગમનારો એવો ધીર
 કોણ પુત્ર છે? જે તમે મહા કૃપાએ કરી આ પ્રાણીઓને દુઃખથી મુક્ત કર્યા છતાં આ માત-
 પિતાને અત્યંત દુઃખમસુદનેવિષે શામાટે પાલેછો? માતપિતા છે તે નિરક્કાર કરવામાટે યોગ્ય
 તથા એવું મરોટા મરોટા જાતાપુરવો પણ વર્ણન કરે; ત્યારે તે માતપિતાને દુઃખથી મુક્ત
 કરવામાટે જે નેમે વિમુખ થયા તો તમારો કૃપા સન્માર્ગેતિવિષે પ્રવૃત્ત થનારી છતાં તેને આ બહુ
 નિરક્કાર છે. એ માટે જેનેવિષે એમો સર્વને મરોટો આનંદ, જેનેવિષે માતપિતાને પણ મોટો
 સંતોષ અને જેનેવિષે મહામતી પ્રાપ્ત થનારી એવા વિચારોત્સવનો સ્વીકાર કરવો. એવું શ્રી-
 કૃષ્ણનું વક્તવ્ય શ્રીકૃષ્ણને તે નેમિકુમાર હરણ કરતા થકા શ્રીકૃષ્ણપ્રત્યે બાપળ કરતા હવા.

નેમિકુમાર - હું કૃષ્ણ મારા માતપિતાને આનંદદારક એવું હું કરતો છતાં તને તેવો
 શેષભાવિનો આ શી શંકા હતી વડે? ચમતો હજીજુઓ સરખી દૃષ્ટિ પામેલીએ જે તાર-
 વાઓ-તેઓના સમુદાયકર્મી પ્રતીપ એવા સંસારરૂપ અશિષી પુત્ર બહુજ વડેછે છતાં તેને જે
 નામક શત્રુઓને જોણે હત્યા નથી, તે અન્ય શત્રુને હતનારો છતાં પણ વીરજ નથી. કાશ્યપુત્ર
 રક્ષાકો સરખા એ કર્મોએ પૂર્વે મને નરકનેવિષે લેઈને નાખ્યો; અને ત્યાં છેદન ભેદન ઈત્યાદિ
 કરી યગ્ની વ્યથાને પમાડ્યો. ચોરોના રાજ સરખા એ કર્મોએ મને તિર્થે લગાડીનેવિષે લેઈને
 શીત તાપ પ્રમુખ સદુસાવધિ કહેશે કરી બહુજ કહેશિત કર્યોછે. એઓએજ હું મનુષ્ય થયો
 છતાં આપનિદ્રાર્નેવિષે મને વિરંમના કરેલી છે. એઓએજ મને સમુદ્રમાં ખુસરોએ અને
 સ્વયંભાગેતિવિષે લુંછેએ એવો હુંછું. તેમજ કૂર એવા એ આહકર્મરૂપ શત્રુઓએ મારા પુત્રોનો
 વંધ કર્યો. સર્વ પ્રકારે કરીને આ શત્રુઓએ મારો શો શો અપકાર કર્યો નથી? અર્થાત
 સંપૂર્ણ અપકાર કર્યોછે. એ દુરાત્માઓએ મને કુદેવત્વ દેઈ ત્યાં પરવશપણે ઉત્પન્ન થનારા
 પરાબલતા અનેક શત્રુઓ નિર્મોણ કર્યા. એવી તે કર્મોની અનેક પરંપરાને સ્મરણ કરનારો
 હું-ને શત્રુઓના મૂળને ઉગ્રીકર કરવા માટે હવે સિદ્ધ થાઈછું. કર્મરૂપ શત્રુઓને યુદ્ધનેવિષે
 હજાર માટે હું. રતુનિ કરવા માટે યોગ્ય એવો મરોટો જે સંયમનામક અથિ-તેપ્રત્યે આગેહણ
 કરી તમોરૂપ તોરૂપ શત્રુ એ કર્મરૂપ શત્રુઓને સંતાપ ઉત્પન્ન કરીશ.” એ પ્રકારે માણ તેઓએ
 એવું તે નેમિકુમારનું વાણીરૂપ વક્ત, કર્ણછિદ્રનેવિષે સંચાર કરવા લાગ્યું છતાં, અત્યંત દુઃખિત
 એવાં શિવારૂપી અને સમુદ્રચિત્તમાત્ર મૃગ્ધિત થતાં હવાં. તે સમયે તે ધનને શ્રીકૃષ્ણ
 આદ્યમન કરી દિગ્વિત હરણ કરતા થકા મરોટા આદરે કરી તે નેમિકુમારપ્રત્યે બાપળ કરતા હવા.

કરનારાં માતપિતાને હું આનંદજ ઉત્પન્ન કરીશાં. અને જો આ માતપિતા મારા કર્મનાં વિભાગી હોતજો તેઓની આજ્ઞાએ મેં આંત્રું વિચારહર્મ સ્વીકાર્યું હોત; પરંતુ કોઈ પણ પુરૂષ, કોઈના પણ કર્મનો વિભાગી થનારો નથી. રંકથો તે ઇંદ્રપર્થત સર્વ પ્રાણીઓએ પોતાનાં કર્મો પોતેજ ભોગવ્યાં જાયછે. એ માટે કષાય અને વિષયોએ ઘોષાવેલાં અને હૃદયના મર્મનું ભેદન કરનારાં એવાં કર્મોએ જ દુઃખો નિર્માણ કર્યાં જાયછે, તેઓથી ભીતિ માનનારો હું તપ આચરણ કરુંછું; એટલે સર્વોત્તમ એવા આચરણોએ વૃદ્ધિ પામેલા તપથી સંપૂર્ણ કર્મો, સૂર્યથી અંધકાર જેમ નારા પામે છે, તેમ નારા પામેછે.

એવું નેમિકુમારનું ભાષણ સાંભળી શિવાદેવી, જેના નેત્રોમાંથી અશ્રુઓ શ્રવે છે, એવી હોતી થકી તે નેમિકુમારપ્રત્યે ભાષણ કરતી હવી.

શિવાદેવી—હે વત્સ સકુમાર, તું આ આવા તપનો ક્ષેત્ર કેમ સહન કરીશ? આ તપને વિષે છત્રરહિત એવો જ તું—તેના શરીરને સૂર્યનો તાપ પીડા કરશે. અને હાથ હાથ!! હેમંતઋતુને વિષે શીત નિવારણ કરવામાટે યોગ્ય એવા વસ્ત્રાદિક પરિધાનરહિત એવો જ તું—તેને શીત પણ ખહુજ વ્યથા કરશે. અને હે વત્સ, ગૃહુદ્યયવિના અરણ્યનેવિષે રહેનારો જ તું—તેણે મૂર્તમાન ચિક્ષુ એવો વર્ષાઋતુ સંખંધો પોતાના અંગઉપર પડેલો જ ઉદ્દસમુદાય—તે કેમ સહન કર્યો જશે? અને છત્રવિના ભીજતો લિક્ષાવૃત્તિ ક્વી રીતે કરશે? અને જેને સહાય નથી એવો જ તું—તે તારા સમીપભાગે દોડનારા દુઃખેશ એવા પરિસ્સહોની સેનાને કેમ સહન કરશે? વળી જ તારા, જમરાસરખા રથામરણુ એવા ક્રાંસમુદાયને મેં મારા હાથેકરી સ્નેહે વૃદ્ધિ પમાડેલો છે, તેને તું ક્વી રીતે લોચન કરશે?

એવું શિવાદેવીનું ભાષણ શ્રવણ કરીને તે નેમિકુમાર, તે જનનીપ્રત્યે ભાષણ કરતો હતો.

નેમિકુમાર—હે માતા, તમારી આ પ્રીતિ, અમારાસરખા પુત્રોને ન ભાસનારા દુઃખોને દેખાડે છે. કારણ, પરાધીન એવો આ જીવ, જે બંધનરૂપ દુઃખસમુદાયને સહન કરેછે; તે જીવ સ્વતંત્ર થયો છતાં તે બંધનરૂપ દુઃખસમુદાયનો ત્યાગ કરનાર નથી શું? અર્થાત્ ત્યાગ કરેછેજ. એ માટે સ્વતંત્ર થઈને કર્મબંધનથી મુક્ત થવું સાદું છે. કારણ, સ્વતંત્ર સ્થિતિએ જ્યાંનું ચિત્ત સંતોષમયુક્ત છે, એવા સંયમી પુરૂષોને જે સુખ પ્રાપ્ત થાયછે; તે સુખ, લોભનેવિષે લંપટ એવા ભૂમિપતિને અને દેવેદને પણ પ્રાપ્ત થનારાં નથી. એ માટે ચિંતારૂપ જ્ઞાનજ્યેષ્ઠકૃત—એવો જ ગૃહવાસરૂપ દાવાનજ—તેનાથી હું બહાર પડી અસંગતારૂપ વાપિતેવિષે સ્નાનકરી આત્માની શાંતતા કરુંછું. શમતારૂપ નદીનું પૂર તે, નદીના પ્રવાહની બાહરે દૂરદેશપર્યંત પ્રસાર પામ્યું છતાં તે નદીની તીરઉપર રહેનારાં વિષયરૂપ ઝાઓ, તે સંપૂર્ણ નારા પામેછે. એ માટે જ પુરૂષને નિરંતર,

દેવકરી અનુકૂળ થએલી શમતારૂપી સ્ત્રી પ્રાપ્ત થએલી છે, તે પુરૂષનો પરમાનંદ કંદીપણ નાશ પામતો નથી; એવો નિશ્ચયકરી હું સત્વર આનંદના સમુદાયને આપનારી એવી શમતારૂપ સ્ત્રીને વરવામાટે ઉદ્યોગ કરુંછું. કારણ, આનંદ સમુદાયને ઉત્પન્ન કરનારી એવી શ્રીખમતુ-સંખંધી ચંદ્રકાંતિને કોણ પુરૂષ સેવન કરતો નથી.?

એવી નમિકુમારની સર્વોત્તમ ખોલવાની યુક્તિને સંપૂર્ણ યાદવો શ્રવણકરી તેઓ “આ નમિકુમારના ચિત્તને શમતાએ ગ્રહણ કર્યું” એવું નિશ્ચયકરી જાણતા હતા. ત્યારપછી આગળ ગમન કરવાના માર્ગને છોડીને શોકાવેશકરી વ્યાકુળ એવા તે કેટલાક યાદવો મૂર્છા પામતા હતા, કેટલાએક યાદવો રોદન કરતા હતા, અને કેટલાએક યાદવો અત્યંત ખેદ પામતા હતા.

અહિંયાં જનો રથ સારથિએ ચલાવ્યોછે એવો નમિકુમાર, મોહની સેનાને મંથન કરનારો હોતો થકો ચારિત્રધર્મરાજના ગૃહપ્રત્યે પ્રાપ્ત થતો હવો. ત્યારપછી “કેવે સમયે કેવું ખોલવું” એવિયે નિપુણ એવા સારસ્વત અને આદિત્ય પ્રમુખ લોકાંતિક દેવો-તે નમિકુમારની પાસે આવતા હતા. અને તેઓ “આ નમિકુમાર તીર્થંકર થવા માટે યોગ્યછે” એવું જાણીને પ્રાર્થના કરતા હતા કે “હું પ્રભો, તમે સર્વ જગત્માં રહેનારા જીવોને હિતકારક એવા તીર્થની પ્રવૃત્તિ કરો.” પછી તે નમિસ્વામિએ, સાંવત્સરિક દાન કરવા માટે આરંભ કર્યો; અને દ્વારકાંતા તરભેટા વિગેરે પ્રખ્યાત સ્થળોનેવિષે સુવર્ણાક્ષરોએયુક્ત એવા કાગળો ચોઢ્યા. પછી રાત્રી દિવસ અખંડ એવું તે દાન શરૂ થયું છતાં સંપૂર્ણ લોકો એવું ભાષણ કરવા લાગ્યા કે “અહો!! તીર્થંકરનો દાન કરવાનો આ પ્રકાર સર્વ લોકો કરતાં વિશ્વકાળ છે.”

તે સમયે શિવાદેવીને પ્રાપ્ત થએલા દુઃખને અવલોકન કરી કુંતીદેવી, પોતાના આગમનની નિદા કરવા લાગી. અને રાજમતીના દુઃખને અવલોકન કરી કૌપદી પણ શોક કરતી હતી. તે સમયે સંસારસંખંધી નાનાપ્રકારના કલ્પશોને પ્રત્યક્ષ અનુભવે કરી જાણનારા પાંડવો પણ સંસારનો ધિક્કાર કરી ગૃહના ત્યાગને માટે ઉત્કંઠિત એવા નમિપ્રભુની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. મહોદય પ્રેમે તપ કરવા માટે તે નમિવર પાછો ફર્યો છતાં તે જોઈને તે સમયે રાજમતી, દુઃખકરી મૂર્ચ્છિત થઈને ભૂમિતળનેવિષે પતન પામતી હતી. પછી તેની સખીઓએ કરેલા શીતોપચારે કરીને તે રાજમતી ફરી ચેતનાને પામીને તુમુલ્ય એવા વિજ્ઞાપો કરતી હતી.

રાજમતી—હું દેવ, તે આ શું કર્યું? પૂર્વે વિષયભોગથી વિમુખ એવી જ હું-તેને તું આ દુઃખો દેવા માટે નમિવરને એકવાર દેખાડીને ભોગવિષે સંમુખ કરી; પરંતુ “આ નમીવર મને વર પ્રાપ્ત થવાનો નથી” એવું મેં પૂર્વે પણ જાણ્યું હતું. કારણ, કડવી તુંબડી કલ્પવૃક્ષપ્રત્યે આગ્રેહણ કરેછે શું? અર્થાત્ તે જમ આગ્રેહણ કરવા માટે યોગ્ય નથી, તેમ હું પણ નમિવરને

વરના માટે યોગ્ય નથી. હું સ્વામિનું, તમારું કેવળ અતન્યપણું શરણુ, એવી જ હું-તેનો ત્યાગ તમે કાં કર્યો? કારણ પોતાના કેતસંગનેવિષે રહેનારો, અને જેનો આદર કર્યો છે એવા સરાસાને પણ ચંદ્ર કદીએ ત્યાગ કરતો નથી. ભૂલોક, ભુવલોક અને સ્વર્ગલોકના મનોરથ પૂર્ણ કરનારા તમે કલ્પવૃક્ષ હોઈને ભૂલોકનેવિષે વાસ કરનારી સ્ત્રી એવી જ હું-તેનો ત્યાગ કરનારા તમે કાં થયા? હું નાથ, પતિ જે-તમે-તેનાં અરણ્યસંપંથી માલતિપુષ્પો સમ્પ્રદાયવારી થયાં છતાં, તમે પરિત્યાગ કરેલી એવી જ હું-તેનાં આ આભૂષણોએ કરી હવે શું કળછે? હું સ્વામિનું, મનોહર એવા પણ આ મારા હારે કરી હવે શું કળછે? જે હારે, તમારી સાથે મારો જે કંદર્પકથલ-તેનેવિષે તમારા કંઠમધ્યે પાસા સરણું આગરણુ ન કર્યું. હું સ્વામિનું, આ રત્ન-મય કુંડળો હવે મારી વિરંખના કરનારાં થયાં છે. જે કુંડળો એકાંતસ્થળે પ્રેમચુંપનનેવિષે તમારા ગાલ ઊપર આળોટ્યાં નહીં. સાંપ્રતકાળે આ મારી કટિમેખળા, કેવળ દુઃખને માટે જ થઈ છે. કારણ જે મેખળા, એકાંતસ્થળે મહોદ્ધા પ્રેમે કરી તમે પોતાને હાથે સ્પર્શ કરી નહી; તે નિદ્રાએ કરી કેવળ ખળજ છે. આ મારા પાહુનેવિષે મહાકાંતએચુકત જે રત્નનાં પાણીયંધ છે, તે કેવળ રોગરૂપજ છે. કારણ, જે પાણીયંધો, આલિંગનનેવિષે તમારા કંઠમધ્યે નિમગ્ન થયા નહીં.

એ પ્રકારેકરી નેમિવરપ્રત્યે મહા પ્રેમે વારંવાર ભાષણ કરનારી તે રાજમતી, તે સમયે સંપૂર્ણ ભૂષણસમુદાયને અંગકપરથી કાઢી નાખતી હતી; અને ભૂમિતળનેવિષે વારંવાર આળોટતી હતી; અને વારંવાર પોતાના વક્ત્રસ્થળને તાલન કરતી હતી; અને તે નેમિવરના વિયોગકરી વ્યાકુળ થએલી એવી તે વારંવાર પ્રેમસ્વરે આકંઠન કરતી હતી. એ પ્રમાણે વ્યાકુળપણે પ્રાણેશ જે નેમિકુમાર-તેના વિરહનેવિષે પ્રાપ્ત થએલી નાનાપ્રકારની એકાંત કરનારી જે રાજમતી-તે પ્રત્યે તેની સખીઓ એવું ભાષણ કરવા લાગીઓ કે “હું સખી રાજમતી, જેનો પ્રેમ ક્ષીણ થયો છે એવા નિરસ અને અસંકેતિક એ નેમિવરનેવિષે પ્રેમ સમુદાયરૂપ એવો આ સ્નેહ તને ક્યાંથી પ્રાપ્ત થયો! ખીજ પણ સન્નિદ્રાળે ભૂષણભૂત એવા રાજકુમારો રૂપેકરી, પરાક્રમેકરી, અને ખળેકરી પ્રખ્યાત છે; એવું છતાં એ નેમિકુમારનીજ તું કેમ ઈચ્છા કરે છે? તો હું સખી, તું પોતાના મનમાં ખેદ કરીશ નહીં. રોહિણીની સખીઓએ રોહિણીનો જેમ ચંદ્રની સાથે સંયોગ કર્યો, તેમ અમે તારો, સ્વરૂપેકરી યોગ્ય એવા કોઈપણ વરની સાથે યોગ કરીશું. ખીજ રાજાએ પૂર્વે રાખદેજ વરેલી કન્યા, ખીજે વર વરનામાટે યોગ્ય છે; તેમ કોઈપણ કારણે નેમિવર માટે માત્ર રાખદે કરી વરેલી એવી જ તું-તેણું પણ પાણિચ્છલણ થયું નથી; એમાટે ખીજે વર વરનામાટે કાંઈ હરકત નથી.”

એવું સખીઓનું ભાષણ શ્રવણ કરી ઉગ્રસેનની કન્યા રાજમતી, જેણે કોષેકરી ભયંકર ભૂકંઠ ધારણ કરી છે; એવી હોતી થકી ભાષણ કરતી હતી.

રાજમતી—હું સખીઓ, સાંપ્રતકાળે તમારામધે વિચાર ન કરતાં આવું ભાષણ કરનારી એ કોણ છે? હું તો સર્વ દેવો કરતાં પણ નિરંતર નેમિવરનેજ અત્યંત શ્રેષ્ઠ એવો માનું છું; પરંતુ તે નેમિવર સર્વ વિષયોનેવિષે વિરજત છતાં માતપિતાના આગ્રહકરી મને વરવામાટે પ્રવૃત્ત થયા; ત્યારે મારા પિતાએ એ નેમિવરને માટે મને વાચાદત્ત એવી કરેલી છે. એ માટે કન્યાનું એક વાર દાન થાયછે, વારંવાર થતું નથી. એ માટે જ કન્યા પૂર્વે એક વરને મને કરીને પરણીને આગળ તે વર પ્રાપ્ત ન થયો છતાં બીજાને વરેછે, તે કન્યાને સર્વ લોકો “પોતાના કુળને કલંક લગાડનારી એ બ્યભિચારિણી છે” એવું કહેછે; તો હું સખીઓ, એ નેમિ વર જો કે મારો સ્મરાર્થ એટલે સંલોગસુખ દેનારો ભરતાર થયો નહીં, તો પણ મારાં મહા સુકૃત્યકરી તેજ નેમિવર મારો વૃતાચાર્ય એટલે વૃત્ત દેનારો ભરતાર થશે.

એવું તે રાજમતીનું ભાષણ શ્રવણ કરીને ફરી પણ ઘણા પ્રકારેકરી જલ્પના કરનારી તે સખીઓને તે રાજમતી, મહા ક્રોધેકરી તિરસ્કાર કરી “મારી ઉપર નેમિકુમાર ક્યારે કૃપા કરશે?” તેની માર્ગપ્રતીક્ષા કરતી રહી.

અહીંયાં નેમિકુમાર પણ, એક વર્ષપર્યંત અદ્ભુત એવું દાન કરીને ભવસમુદ્રનેવિષે તરવા માટે કેવળ નૌકારૂપજ એવા ચારિત્રગ્રહણને માટે ઉત્સુક થતા હવા. તે સમયે તે સ્થળે સંપૂર્ણ દેવેન્દ્રો પ્રાપ્ત થઈને તે નેમિકુમારને યથાવિધિએ દીક્ષાસંબંધી અભિષેકાદિક કરીને ઉત્તર કુટુમ્બક શિષિકામધ્યે તે નેમિ જિતેશ્વરને આરોહણ કરાવતા હવા. તે સમયે તે નેમીશ્વરપ્રભુના અગ્રભાગે ગમન કરનારા શકેન્દ્ર અને ઈશાનેન્દ્ર-એ બંને ઇન્દ્રો આમરોને ધારણ કરતા હવા, શનત્કુમારેન્દ્ર, ઇન્દ્ર ધારણ કરતો હવો, મારુન્દ્ર, અદ્ભુત ખર્જૂને ધારણ કરતો હવો, પ્રહેન્દ્ર દર્પણને ધારણ કરતો હવો, લાંતકેન્દ્ર પૂર્ણ કળશને ધારણ કરતો હવો, શ્રુકેન્દ્ર અત્યંત મનોહર એવા સ્વસ્તિકપ્રત્યે ધારણ કરતો હવો, સહસ્ત્રારેન્દ્ર ધવુષ્ય ધારણ કરતો હવો, પ્રાણાંતેન્દ્ર શ્રીવત્સને ધારણ કરતો હવો, અચ્યુતેન્દ્ર નંદાવર્તને ધારણ કરતો હવો, અને બાકીના ચમરેન્દ્રાદિક ઇન્દ્રો, રાક્ષોને ધારણ કરતા હવા. ત્યારપછી તે નેમીશ્વરપ્રભુની પછવાડે સમુદ્રવિજય, બળરામ, શ્રીકૃષ્ણ, અને પાંડવો તથા દેવકી, શિવાદેવી અને કુંતી-એઓ ગમન કરતાં હવાં. અને જોઓના નેત્રનેવિષે અશ્રુઓ પ્રાપ્ત થયાંછે, એવી પણ શિવાદેવી દેવકી પ્રમુખ સ્ત્રીઓ, મોહકરી વિવાહ સરખાં મંગળ ગીતો ગાવા લાગીઓ. કારણ, મોહની આજ્ઞા બક્ષવત્તર છે. તે સમયે પોતાના યરના સમીપભાગે પ્રાપ્ત થએલા નેમીશ્વરપ્રભુના દર્શનકરી રાજમતીનો શોક ફરી અત્યંત જગૃત થતો હવો. તે રાજમતીના દુઃખને જ્ઞાને કરી અને લોકવાર્તાએ કરી જાણનારા તે નેમીશ્વર ભગવાન, રાગરૂપ શત્રુએ પરાભવ પમાડ્યા નહીં. અર્થાત્ રાજમતીના દુઃખને જાણનારા

એવા નેમીશ્વરને વિશ્વતપશ્ચાથી તેનેવિષે પ્રેમનો પ્રાદુર્ભાવ થયો નહીં. ત્યારપછી જેવતક પર્વ-
તત્રેશ્વરનેવિષે સહસ્ત્રાશ્રિયણ નામના વનનેવિષે તે નેમીશ્વરપ્રભુ મનુષ્ય અને દેવેદ-એઓએ
કિપાડહી શિખિદાથી નીચે ઉતરતા હવા; અને પોતાનાં ભૂપણોનો પરિત્યાગ કરવા લાગ્યા. તે
સમયે પરિત્યાગ કરેલા તે ભૂપણસમુદાયને ઇંદ્ર આદ્ય કરી, નેમણે હસ્ત બેઠ્યાછે એવા શ્રીકૃ-
ષ્ણને માટે સમર્પણ કરતા હવા. પછી તે નેમીશ્વરપ્રભુ, ત્રણસે વર્ષનું આયુષ્ય થયું છતાં શ્રાવણ
ચંદ્ર છત્રે દિવસે પૂર્વાનંદ સમયે ચંદ્ર, ચિત્રાનક્ષત્રનેવિષે પ્રાપ્ત થયો છતાં પટ્ટ તપ કરનારો એવો
શિવાદેવીનો પુત્ર, પોતે પાંચ મુદ્રિએ પોતાના કરાને લોચ કરતો હવો. તે સમયે ઇંદ્ર, હુંચન
કરેલા તે કરાને લેઈને નેમીશ્વર પ્રભુને દેવદુષ્ય વસ્ત્ર સમર્પણ કરતો હવો; અને તે કરાને ક્ષીરસ-
મુદ્રનેવિષે નાખીને ફરી ત્વરાએ તે નેમીશ્વરની પાસે આવી તે નેમીશ્વરના સામાયિક કૃત્યનેવિષે
ઉત્પન્ન થનારા સામર્થ્યાના લોકોના કોળાહળને નિવારણ કરતો હવો. તે સમયે તે નેમીશ્વર
પ્રભુને મનઃપર્યાયજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું હવું; અને નારકિ છત્રોને પૂર્વે ન પ્રાપ્ત થયેલું મુખ કાણમાત્ર
પ્રાપ્ત થતું હવું. તે સમયે તે નેમિનાથની સાથે હજાર રાજઓ પ્રવ્રજ્જન અહણ કરતા હવા. ત્યારપછી
ઇંદ્ર, કૃષ્ણ અને પાંડવો-એઓ નેમીશ્વરપ્રભુને વંદન કરી પોતપોતાના સ્થાનપ્રત્યે ગમન કરતા હવા.

ત્યારપછી અન્ય દિવસે ગોકુળનેવિષે સંપત્તિનું કેવળ ધર એવા વરદત્તરાજના ધરનેવિષે
દોષરહિત એવા અન્ને કરી શ્રી નેમીશ્વર ભગવાન પાસે કરતા હવા. તે સમયે તે વરદત્તરા-
જના ગૃહનેવિષે ઘણા દેવો, પુષ્પોની, ગંધોદકની અને રત્નોની વૃદ્ધિને તથા ચેત્સોલેપને કરતા
હવા; અને હુંદુલિ વગારતા હવા. ત્યારપછી પડે વ્યાસનારા એવા સર્વ જગતના પ્રભુ તે નેમિ-
નાથ તીર્થંકર, ધાતનાં કરનારાં એવાં જ્ઞાનાવર્ણાદિક આર કર્મોનો નારા કરવા માટે પુર આમ-
એઓએ વ્યાપ્ત એવી આ પૃથ્વી ઊપર સંચાર કરતા હવા.

અહિંયાં દ્વારકાનેવિષે શ્રીકૃષ્ણસહુવર્તમાન પાંડવો આવ્યા. તેઓ વિષયાનંદનેવિષે તત્પર
એવા હોતા થકા વ્યતીત થએલા ઘણાકાળને ન જાણતા હવા.

અહિંયાં નેમિનાથ ભગવાન પણ ચોપન દિવસ પ્રવૃત્ત વિહારકરી ફરી તેજ સહસ્ત્રા શ્રવણ
નામના વનનેવિષે પ્રાપ્ત થતા હવા. ત્યાં નેતર વૃક્ષના અધોભાગે આસો મહીનાની અમાવાસ્યાના
પૂર્વાનંદ સમયે ચિત્રા નક્ષત્રનેવિષે અદ્યમતપ કરીને આરંભાને લાવતા એવા તે શ્રી નેમીશ્વર
ભગવાનને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતું હવું. તે સમયે તે સ્થળે સંપૂર્ણ દેવેદો પ્રાપ્ત થઈ તે
નેમીશ્વર પ્રભુને એસવામાટે આસનની કંદપના કરવાસાઢ ત્રણ પ્રાકારે કરી અવંકૃત એવા સમવ-
સરણને કરતા હવા. પછી શ્રી નેમીશ્વર ભગવાન પૂર્વદ્વારેકરી તે સમવસરણનેવિષે પ્રવેશકરી
ત્યાં રહેનારા એકસોવીસ ધનુષ્ય ઊંચ એવા નૈત્યવૃક્ષને યથાવિધિએ પ્રદક્ષિણા કરી, પછી તે તીર્થંકર

ભગવાન તીર્થાંચનમઃ એવા ઉચ્ચારપૂર્વક પૂર્વ સિંહાસનનેવિષે પૂર્વદિશાભણી મુખ કરી બેસતા હતા. તે સમયે બીજાઓ પણ ત્રણ દિશાઓનેવિષે રહેનારા સિંહાસનો મધ્યે વ્યંતરનામક દેવો. તે નેમીશ્વર ભગવાનના પ્રતિરૂપને સ્થાપન કરતા હતા. ત્યારપછી ચારનિકાયના દેવો અને ચારનિકાયની દેવીઓ-તેઓ, જેઓએ હસ્ત બેઠ્યા છે એવાં હોતાં થકાં તીર્થકર એવા શ્રી નમિનાથના સંમુખભાગે ભૂમિનેવિષે બેસતાં હતાં.

તે સમયે તે રૈવતક પર્વતના પ્યાગનેવિષે રહેનારા માળી લોકો, “નેમિનાથ તીર્થકર થયા” એવા વૃત્તાંતને દ્વારકાંમધ્યે ગમનકરી શ્રીકૃષ્ણને નિવેદન કરતા હતા. તે સમયે તે માળીઓને તે શ્રીકૃષ્ણ સાણખાર કરોડ દ્રવ્ય આપ્યું. અને નેમિનાથની ભક્તિવિષે તત્પર એવા શ્રીહરિ પોતાના વાહન ઉપર આરોહણ કરી પૃથક્ પૃથક્ હસ્તિનેવિષે આરોહણ કરેલા એવા પિતા, પિતૃન્ધ, માતા, પ્રાતા, પુત્રો અને પાંડવો-એઓએ સહુવર્તમાન મહાત્મરાએ તે સમયસરણપ્રત્યે ગમન કરવામાટે પ્રસ્થાન કરતા હતા. તે દ્વારકાંપતિ શ્રીકૃષ્ણ, સમગ્ર સ્ત્રીઓએ સહુવર્તમાન, અને નાગરિક લોકોએ સહુવર્તમાન તે જ્ઞાનોત્સવભૂમિને પામતા હતા. તે સમયે તે નેમિ ભગવાનના મરણક્રમણને વંદન કરવાની ઈચ્છા ધારણ કરનારી રાજમતી પણ શ્રદ્ધાએ તે ભૂમિને ઉત્કંઠિત એવી જનની જેમ માલતિના સુગંધને પામે છે તેમ પામતી હતી. ત્યારપછી શ્રીકૃષ્ણ, હાથી ઉપરથી નીચે ઉતરી અને સામ્રાજ્યચિન્હોનો પરિત્યાગ કરી ઉત્તરદ્વારેકરી તે નેમિનાથ પ્રભુની જ્ઞાનોત્સવભૂમિપ્રત્યે આનંદકરી પ્રવેશ કરતા હતા. તે શ્રીકૃષ્ણ, પ્રથમ નેમિનાથને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી પછી વંદન કરતા હતા; અને ઈંદ્રની પાસે બેસતા હતા. અને અન્ય પણ પ્રામ થએલા જે વસુદેવદિક-તેઓ પણ નેમીશ્વરને પ્રદક્ષિણા નમસ્કાર વિગેરે કરી યથાસ્થાન વિભાગે કરી બેસતા હતા. પછી સર્વ જંતુઓને સંસારરૂપ દૂષથી કિંદાર કરવામાટે ઈચ્છા કરનારા અને દુષ્ટાના મહુદ એવા તે નેમિનાથ પ્રભુ, દેરાનાનો વિસ્તાર કરતા હતા.

નેમીશ્વરભગવાન—હું ભગ્યો, સર્વ જીવોનું આયુષ્ય છે તે વાયુએ ગંધણ એવા કમળ પત્તીઉપર રહેનારા ઉદ્ધનો સહોદર છે. અર્થાત, વાયુએકરી ગંધણ એવા કમળપત્રઉપર રહેનાર ઉદ્ધ બિદુ જેમ સ્થિર નથી, તેમ આયુષ્ય પણ સ્થિર નથી. અને શીલરૂપ નદીના વેગસમુદાયનો જન કરનારી સંપત્તિ છે. અર્થાત, સંપત્તિના યોગે મદ્રાંધ થનારા પુત્રોનું સંપૂર્ણ શીલ નાશ પામે છે. સર્વ જીવોનું જીવન છે તે, સંખ્યાકાળે પ્રાપ્ત થનારા રથતઅગ્રના મરણું લખિત છે. અને જેઓએ દુસ્તર પડેયોની પ્રાપ્તિ અર્પણ કરી છે, એવા સ્વત્તાદિકના સંગમો છે. વાહુકરીત શ્રીમદ્ગરી રથોનું જ સમીર છે, તે વિપત્તિનુંત એક મંદિર છે; અને પુત્ર, નિત્ર તથા સ્ત્રી દત્ત્યાદિક મંત્ર. એમને અનર્થન દુરગ્ધ રેત્તમ કરનારાં છે. જે માટે માર વસ્તુએ રહિત એવો આ સંસાર અ-

સાર છે; એમાં કાંઈ સંશય નથી. આ સંસાર મધ્યે જ્ઞાન, સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર-એનું ફલન સારરૂપ છે. જ્ય, અજ્ય ઇત્યાદિક તત્વનો સમ્યગ્ જ્ઞાનેકરી વિચાર કરનારો જે જ્ય, તે પૂર્વોક્ત સર્વ કરતાં વિશ્વકાય છે; એ માટે ત્યાગ કરવાને યોગ્ય એવી નશ્વર વસ્તુનો ત્યાગ કરી, અને અહણ કરવામાં યોગ્ય એવી આત્મવસ્તુનો સ્વીકારકરી તે મુક્ત થાય છે. ધણુંકરીને સર્વ પ્રાણી-એને ઇદાદિકની પણ સંપત્તિ મુશ્કલ છે, પરંતુ સિદ્ધિરૂપ સુખોનો નિધિ એવું જે સમ્યક્ત્વ, તેનો અતિ દુર્લભ છે. કેટલાએક પુરૂષોનાં પૂર્વનાં ધણું કર્મ નાશ પામ્યાં છતાં તેમને ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય છે. એ માટે સુખોનું ફલન કારણ એવા તે ચારિત્રની સમીપતાએ ચિંતામણીરૂપ રત્ન પણ તુચ્છ છે. એ માટે વિવેકી પુરૂષોના મનરૂપ મયૂરોના હર્ષને માટે સંસારરૂપ દાવાનળની જ્વાળા-ઓનો નાશ કરનારો એવો નવીન ચેતરૂપ સંયમ છે.

એ પ્રકારે કરી શ્રી નેમીશ્વરપ્રભુના મુખ થકી નીકળનારી દેશનાને શ્રવણ કરી વરદત્તરાજન ઊઠી ઊભો થયો; અને પોતાના હાથ ભેડી ચારિત્રવ્રતની પ્રાપ્તિ થવા માટે નેમીશ્વરભગવાનની પ્રાર્થના કરતો હયો. પછી કૃષ્ણના સંમુદ્ધ એવા તે નેમીશ્વરપ્રભુ, તે વરદત્તરાજને ચારિત્રદીક્ષા દેતા હવા. ત્યારપછી તે સ્થળે બે હજાર રાજાઓ પ્રવ્રજ્યા અહણ કરતા હવા. ત્યારપછી તે નેમીશ્વર ભગવાન, તે રાજાઓમાં મુજા એવા વરદત્તાદિક અગીયાર રાજાઓને મહોત્સાહપૂર્વક ગણધર કરતા હવા. તે અગીયારે ગણધરો તે નેમીશ્વર ભગવાનથી ક્રોધ્ય, ઉત્પાદ, અને વ્યય-એવા પ્રકારની ત્રિપદીને શ્રવણ કરી જેઓની હુદ્દિ પ્રસાર પામેલી છે એવા તેઓ, દાદરાંગને રચતા હવા. ત્યારપછી ધર્મચક્રવાર્તિ એવા નેમીશ્વર ભગવાન, ધણી કન્યાઓએયુક્ત એવી રાજકન્યા જે યદાણી-તેને પ્રવ્રજ્યા દેધને યથાવિધિએ પ્રવર્તિની કરતા હવા. તે સમયે તે નેમીશ્વરપ્રભુને વિષે જણે પોતાનાં નેત્રોને અપાણુ કર્યાં છે, અને ચારિત્રવ્રત અહણ કરવાનો મનોરથ ધારણ કરનારી એવી રાજમતીને ચતુર એવા શ્રીકૃષ્ણ, અવલોકન કરી નેમીશ્વરપ્રભુપ્રત્યે પ્રરત કરતા હવા કે “હું પ્રભો, તમારે વિષે ઉત્તરોત્તર અધિક વૃદ્ધિ પામનારી એવી કોની પ્રીતિ જાગૃત રહેતી નથી? પરંતુ આ રાજમતીની તો તમારે વિષે આ પ્રીતિ, સર્વને વાણી અને મને કરી અગોચર એવી કેમ થઈ?” એવું શ્રીકૃષ્ણનું ભાવણુ શ્રવણ કરીને ત્યારપછી તે નેમીશ્વરભગવાન, પોતાને વિષે તે રાજમતીનો સર્વ કરતાં વિશ્વકાય એવો પૂર્વના આઠ ભવને વિષે ઉત્પન્ન થયેલો જે પ્રેમ-તેને કથન કરતા હવા. ત્યારપછી તે પ્રભુ, તે રાજમતીને દીક્ષા દેતા થકા તેણીએ પોતાને વિષે ધારણ કરેલા પ્રેમની પ્રતિક્રિયા કરતા હવા. કારણ, મહોદ્યા પુરૂષોને વિષે ધારણ કરેલો જે પ્રેમ, તે શુભ ફળ દેનારો જાય છે. ત્યારપછી ઉગ્રસેનાદિક દશાર્હ રાજાઓએ, શ્રીકૃષ્ણ અને પ્રહુમ્નાદિક દુશારોએ તે નેમિભગવાન પાસેથી શ્રાવક ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. પછી વિવેકવાળીઓ

એવી રોહિણી, દેવકી, સત્યભામા અને રૂકિમણી પ્રમુખ જે સ્ત્રીઓ-તેઓ પણ પ્રભુના પાશ-
ભાગનેવિષે શ્રાવકપણાને પામતી હવીઓ. એ પ્રકારે કરી તે એક એવી તે સભા તેનેવિષે જે
પ્રભુ શ્રી નમિશ્વરભગવાન તેના થકી સ્તુત્ય એવો સાધુ, સાધવી, શ્રાવક ને શ્રાવિકા-એ રીતે
ચાર પ્રકારનો સંઘ ઊત્પન્ન થયો, તે ચારે દિશાઓને પણ યોધ કરવા માટે સમર્થ એવોજ થયો
હોયના! એવો થયો. ત્યારપછી દેવોનો પતિ ઇન્દ્ર, તે નેમિનાથને વંદન કરીને સ્વર્ગપ્રત્યે ગમન
કરતો હવો. અને ળંધુઓએ સહવર્તમાન તથા પાંડવોએ સહવર્તમાન શ્રીકૃષ્ણ પણ, તે નેમિનાથને
વંદન કરી દ્વારકાનગરીપ્રત્યે ગમન કરતા હવા. પછી કલ્યાણરૂપ કમળસમુહને પ્રદુક્ષિત કરનારા
કેવળ સૂર્યજ, એવા તે નેમિભગવાન પણ વર્ષાઋતુ અને શર્દૂતુ-એવી બે ઋતુઓને તેજ દેહાણે
વ્યતીત કરીને પછી પૃથ્વી ઊપર સંચાર કરતા હવા.

માલિની હંદ.

અથ કથમપિ તેપિ પ્રીતમાપૃછ્ય કૃષ્ણં ॥
ત્રિભુવનગુરુવાચાં તૌરમં ભાવયંતઃ ॥
ત્વરિતમરમવાપુશ્ચારુકૃષ્ણોપચારા ॥
મુદિતમુદિતપૌરાં સ્વાં પુરીં પાંડવેયાઃ ॥ ૧૬ ॥

અર્થ—ત્યારપછી ઉત્તમ પ્રકારે કરી દ્વૌપદિએ જેઓની શુશ્રુષા કરેલી છે, એવા તે પાંડવો
પણ કોઈ પણ પ્રકારે કરી સંતુષ્ટ એવા શ્રીકૃષ્ણની આજ્ઞા ગ્રહણ કરી ત્રિભુવનના ગુરુ એવા જે
શ્રી નમીશ્વરપ્રભુ, તેમની વાણીના સુરસિકપણાને ચિંતન કરતા થકા, અને જેનેવિષે પુરવાસી લોકો
અત્યંત હર્ષ પામ્યાછે, એવી હસ્તિનાપુર નામક નગરીપ્રત્યે મહાત્વરાએ પ્રાપ્ત થતા હવા. ॥ ૧૬ ॥

इति मलधारिश्रीदेवप्रभसूरिविरचिते पांडवचरित्रे
महाकाव्ये श्रीमन्नैमिविवाहोपक्रमव्रतकेवलज्ञान-
वर्णनो नाम षोडशः सर्गस्तस्य भाषांतरं संपूर्णम् १६

અથ સપ્તદશ સર્ગ પ્રારંભઃ

ત્યારપછી હસ્તિનાપુરનું જે સામ્રાજ્ય, એજ જાણું કમળવન-તેનેવિષે કીડા કરનારા રાજ-
હસરૂપી પાંડવો, ઘણા દિવસોને અતિક્રમણ કરતા હવા. તેઓમાં ઉત્તમ આચરણ કરેલો જે
ન્યાય-એજ કોઈએક ચિંતામણી, તેનાથી પ્રાપ્ત થનારા જે અર્થ અને કામ-તેઓ માટે પાંડવોએ
કાંઈપણ પ્રયત્ન કર્યો નહીં. તો તે પાંડવો, નેમીશ્વરભગવાનની વાણીને સ્મરણ કરતાં થકા
કલ્પવૃક્ષને પણ જીતનારા એવા ધર્મને માટેજ ઘણું પ્રકારે કરી નિરંતર યત્ન કરતા હવા. તે પાંડવો
ધર્મરૂપ વૃક્ષને ન્યાયરૂપ ઉદેકે નિરંતર એવું સિંચન કરતા હવા કે, જે સિંચને કરી વૃદ્ધિ પામેલા
ધર્મવૃક્ષની છાયાએ આ સર્વ ભૂમંડળ છાયાયુક્ત થયું. તે પાંડવો નાનાપ્રકારના આચરણોએ કરી
ધર્મરૂપ શાસિત્રવને વૃદ્ધિ પમાડતા હવા. તે સમયે તે ક્ષેત્રનેવિષે કામ અને અર્થ-એ તે ક્ષેત્રમાં
રહેનારા તામરસ કમળો સરખા જ્યાં ત્યાં સેહેજ શોભતા લાગ્યા. અને તે પાંડવો, પ્રતિદિવસે
જિતધર્મના નવા નવા પ્રકારોને વિસ્તાર કરતા થકા પોતાના સર્વ રાજ્યનેવિષે “એકછત્ર ધારણ
કરનારો અદ્યુતધર્મજ છે” એવું સૂચવતા હવા. ત્યારપછી તે પાંડવો કોઈએક સમયનેવિષે, સર્વ
જગતને આનંદ ઉત્પન્ન કરનારા જે નેમીશ્વરપ્રભુ-તેના આગમનને મહા પ્રીતિએ, મયૂર જેમ
મેઘપ્રાપ્તિની ઇચ્છા કરેછે તેમ ઇચ્છા કરતા હવા.

બીજે દિવસે નેમીશ્વર ભગવાન પણ તે પાંડવોની મનોવૃત્તિને કવળજાને કરી જાણીને
અતુકને સર્વ ભૂમિપ્રત્યે વિહાર કરતા થકા તે હસ્તિનાપુરની પાસે પ્રાપ્ત થતા હવા. તે સમયે
તે નેમીશ્વર ભગવાનની સાથે ગમન કરનારા સંતુષ્ટચિત્ત એવા વાયુકુમાર નામક જે દેવતા તે,
હસ્તિનાપુરના બાહ્યોપવનસંખંધી ભૂમિતેવિષે એક લેજાન વિસ્તારાયુક્ત એવા, સમવસરણને
ઉત્પન્ન કરતા હવા. તે સમવસરણને પોતાના પવિત્ર એવા પુણ્યગ્રીવને વાવવાની ઇચ્છા કર-
નારાજ જાણે હોયના! એવા જે મેઘકુમારદેવો તેઓ, મહોદ્ધા હર્ષકરી મુગંધયુક્ત એવા ઉદેકવડ
સિંચન કરતા હવા. તે સમયે વ્યંતર નામક દેવો, પોતાના કર્મબંધનો નાશ કરવા માટે તે સમ-
વસરણસંખંધી સંપૂર્ણ ભૂતળને રત્નશિયાઓએ કરી બંધન કરતા હવા; અને તે સ્થળે જોજી
રત્નકાંતિએ આકાશ પ્રકાશાયુક્ત કર્યુંછે, અને ધ્વજ તથા છત્ર-એઓએ કરી અતંકૃત એવાં ચાર
તોરણોને ચારે દિશાનેવિષે બંધન કરતા હવા. તે સમવસરણનેવિષે અનર્માંજે વૈશ્વાનિક દેવો હિરણ્ય
નામક રત્નોની જે છાકણી-તેનામિતે કરીને મહાકાંતિની જ્વળાએ વ્યાપ્ત એવા રત્નમય પ્રકારને
નિર્માણ કરતા હવા ત્યારપછી જ્યોતીશ્વર દેવો, મુખપ્રકાર અને શાલિકચમય છાત્રનીએયુક્તએવા
મુવર્ગમય મોવમ પ્રકારને નિર્માણ કરતા હવા. ત્યારપછી ભુવનાધિપ જે દેહો તેઓ, એક દેહાંજી
જનાવ થએલા સંકાંતિના તરંગોએજ જાણે નિર્માણ કર્યા હોયના! એજ દ્વાયમય બાહ્યપ્રકારને

ઉત્પન્ન કરતા હવા; અને માણિક્યમય પુતળીઓએ આસપાસ લૂપિત, અને ઉચ્ચ એવા ચાર ગોપુર (દરવાજાઓ)ને પ્રત્યેક પ્રાકારનેવિષે ઉત્પન્ન કરતા હવા. ત્યારપછી વ્યંતરનામકદેવ, બાહ્ય પ્રાકારના પૂર્વ, દક્ષિણ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર એવાં ચારે દ્વારોના અગ્રભાગે જનેવિષે કમળો પ્રદુક્ષિત છે, એવીઓ ચાર સુંદર વાપિઓને નિર્માણ કરતા હવા. અને મધ્યમપ્રાકારના અંતર્ભાગે ધરાન દિશાનેવિષે જ નપ્રભુ એવા જે નમીશ્વર ભગવાન-તેની વિશ્રાંતિ માટે સુંદર એવા દેવકુંડને નિર્માણ કરતા હવા. અને રત્નપ્રાકારના મધ્યભાગનેવિષે ચૈત્યવૃક્ષે સુશોભિત અને પ્રાક્રમુખ એવા રત્નસિંહાસનને રત્નખચિત ચોકનેવિષે નિર્માણ કરતા હવા. વળી તેજ વ્યંતરદેવો, તે સિંહાસનના ઊર્ધ્વભાગે નમીશ્વરસ્વામિના ત્રેલોક્યના સામ્રાજ્યને સૂચવનારાં એવાં ત્રણ શ્વેતછત્રોને ઉત્પન્ન કરતા હવા. અને તે સ્વામિના સિંહાસનના સમીપભાગે ધર્મવક્તા જે નમીશ્વરભગવાન, તેમણે ચરણ સ્થાપનક રાખવા માટે, નમીશ્વરભગવાનની ચરણશુશ્રુષાએ પોતાની પુષ્ટતા સંપાદન કરવા માટે આકાશથી લૂમિઉપર પ્રાપ્ત થએલો મંડળસહિત સૂર્યજ હોયના! એવા દૈદીપ્યમાન ચરણપીઠને નિર્માણ કરતા હવા. વળી તેના સમીપભાગે તે વ્યંતરદેવ, નમીશ્વરભગવાનની જગત્તેવિષે જે સમતાની અદ્વૈતતા-તેને સર્વ ઠકાણે પ્રખ્યાત કરવા માટેજ જાણે હોયના! તેમ માણિક્યમય એવા ધ્વજને સ્થાપન કરતા હવા. ત્યારપછી મેઘ જેમ ક્ષેત્ર પર્વતાદિકોનેવિષે સમાનવૃષ્ટિ કરેછે, તે પ્રમાણે ધર્મદેશના આપનારા તે નમીશ્વરભગવાનના સમવસરણનેવિષે દેવો, પુષ્પવૃષ્ટિ કરતા હવા. તે પછી નવ સુવર્ણકમળનેવિષે પોતાના ચરણને મક્તા થકા ત્રિભુવનપ્રભુ તે શ્રીમાન્ નમીશ્વરભગવાન, તે સમવસરણનેવિષે પ્રાપ્ત થયે, અને તે ચૈત્યવૃક્ષને પ્રદક્ષિણા કરીને, અને તીર્થાંગનમઃ એવો ઉચ્ચાર કરીને તે દિવ્ય સિંહાસનનેવિષે બેસતા હવા. તે સમયે સૂર્યમંડળની કાંતિને પોતાની કાંતિએ તિરસ્કાર કરનારા એવા તે નમીશ્વરપ્રભુનું કાંતિમંડળ પ્રગટ થયું. ત્યારપછી તે ઉપવનનો પાળક જે માળી, તે મહોટી ત્વરાએ હસ્તિનાપુરપ્રત્યે ગમન કરીને ધર્મરાજને, ઉપવનમધ્યે પ્રાપ્ત થએલાનેમીશ્વર ભગવાનના આગમનને કથન કરતો હવો. તે સમયે સંતુષ્ટચિત્ત એવો ધર્મરાજ, તે ઉપવનના રક્ષકને તત્કાળ સાડાચાર લક્ષ સોનૈયા દેતો હવો. અને તત્કાળ, હાથીપર બેસનારા લીમસેનાદિક જે બંધુઓ, તેઓએ પરિવેષિત, નમીશ્વર ભગવાનની સેવામાટે મળેલા જે મંડલિક રાજાઓ-તેઓના સૈન્ય સમુદાયે અલંકૃત, અશ્વોના ચરણથી ઊર્ધ્વભાગે પ્રસરેલી ધૂળે જાણે સૂર્યને આચ્છાદિત કર્યો છે એવો, અને ઊર્ધ્વભાગે પ્રસાર પામનારો જે ગજસંબંધી સિંહૂર-તેણેકરી જાણે સંધ્યાકાળના આરકત થએલા મેઘની પ્રાંતિ નિર્માણ કરી છે; એવો તે ધર્મરાજ, દિવ્ય એવા ગજઉપર આરોહણ કરી, અને સંપૂર્ણ પિતૃવર્ગને પોતાના અગ્રભાગે કરી જગન્નાથ એવા જે નમીશ્વર ભગવાન, તેમને વંદન કરવા માટે

ગમન કરતો હતો. તે સમયે દુહ્ભિના નાદેકરી ખોલાવેલાજ હોયના! એવા પુરનારી સો-
કોએ મહુદા આદરે કરી અવસોકન કરેલો તે ધર્મરાજ, મહા હર્ષકરી નેમિનાથનું સર્વ સોકોને
ઉપદેશ કરવાનું સ્થાન એણું જે તે સમવસરણ-તે પ્રત્યે પ્રાપ્ત થતો હતો. તે સમયે આમ-
સાદિક સર્વ શબ્દચિત્તોને દૂરથીજ પરિત્યાગ કરી અકસ્માત્ ઉત્પન્ન થએલા સમવસરણના અવ-
સોકનેકરી હર્ષયુક્ત હોતો થકો તે ધર્મરાજ, તે સમવસરણનેવિષે પ્રવેશ કરતો હતો. અને સુર,
અસુર, અને નર-એઓનો જે સમુદાય-તેજ કોઈએક આતકોની પંક્તિ-તેણે સેવન કરેલા, સં-
પૂર્ણ ભૂતનને ઉપદેશરૂપ અમૃતની વૃદ્ધિએ શાંતતા ઉત્પન્ન કરનારા, અને સંસારરૂપ તીવ્રતાપની
શાંતતા કરવામાટે કેવળ અમૃતની વૃદ્ધિ કરનારો મેઘજ, એવા તે નેમીરવર ભગવાનને, હર્ષયુક્ત
એવો ધર્મરાજ અથવાજે અવસોકન કરતો હતો. ત્યારપછી તે નેમીરવર ભગવાનને પ્રદક્ષિણા-
કરીને, પ્રીતિએ કરી જેનાં નેજો આનંદાશ્રુએ વ્યાપ્ત થયાં છે એવો ભૂમિપતિ તે ધર્મરાજ, જેણે
હાથ બેઠ્યા છે એવો હોતો થકો તે નેમિનાથ ભગવાનપ્રત્યે એવી સ્તુતિ કરતો હતો.

ધર્મરાજન—દુસ્તર એવો જે સંસારરૂપ તાપ-તેની શાંતતા કરનાર હે કલ્પવૃક્ષ, તમે જ્ય
વંતા પર્વો. તેમજ અંતર્ગત જે યમનો એટલે અંધકારનો, અથવા અજ્ઞાનનો સમુદાય-તેનો નાશ
કરનાર હે નલોમણિ, (સૂર્ય), તારો જ્ય થાઓ. ત્રેલોક્યના સંપૂર્ણ કલ્યાણના સંપાદનમાટે કુશળ,
એવી જે તારા ચરણકમળની ભક્તિ, તે સંપૂર્ણ મનુષ્યોને કલ્પસત્તા સરખી કલ્યાણુદાયક છે. હે
પ્રભો, સર્વ શ્રમનો નાશ કરનારી એવી તારા ચરણવૃક્ષની છાયાનેવિષે પ્રાપ્ત થનારા જીવોનો
આધિવ્યાધિયો ઉત્પન્ન થનારો તાપ, નાશને પામે છે; એ માટે હે પ્રભો, સંસારરૂપ દાવાનળની
જ્વાળાએ અત્યંત તપ્ત થએલો જે હું-તેના દૃષ્ટિમાર્ગને અમૃતરૂપી એવી તારી મૂર્તિ પ્રાપ્ત થઈ
તે બહુ સાદું થયું છે. હે પ્રભો, એકાગ્રચિત્તપણાએ તારા નામરૂપમંત્રને જીવ બે સ્મરણ કરશે
તો, તેને તે સ્મરણકરી તત્કાળ મુખકારક એવી સંપૂર્ણ સંપત્તિનો ઉપલોગ પ્રાપ્ત થશે. એ માટે
હે જ્ઞાત્રાથ, હું તારા ચરણકમળદ્વયની સેવાની ઈચ્છાએજ શોભનારી, એવી મારી મનોવૃત્તિને
નિરંતર ઈચ્છા કરુંછું. હે જ્ઞાત્રાથ, મારા ચિત્તનેવિષે વિષયરાગસંબંધી જે પીડ-તેનાથી માટે
રક્ષણ કરવામાટે સમર્થ એવી તારી મૂર્તિ બે જગૃત રહેછે, તો આ કરતાં બીજી શી પ્રાર્થના કરું?
ત્રેલોક્યનો પ્રભુ એવો તું છતાં, તારાવિના બીજા અસમર્થ પુરૂષોએ સર્વ જીવોનું હિત શું થ-
વાતું છે? અર્થાત્ કાંઈ થવાતું નથી. એ માટે કલ્પવૃક્ષ સરખો જે તું-તેનો ત્યાગકરી કરીરવૃક્ષ
સરખા અન્ય દેવોનો કોણ આશ્રય કરનાર છે? હે પ્રભો, તારા ચરણકમળની ધૂળની પંક્તિ, જે
પુરૂષના મસ્તકપ્રત્યે ભૂષણભૂત થએલી છે, તે પુરૂષને નરેન્દ્ર, અહીંન્દ્ર અને દેવેન્દ્ર એવા ભૂમિ,
પાતાળ, અને સ્વર્ગ-એ ત્રણે લોકના જે અધિપતિ-એઓની સંપત્તિ સ્વાધીન થવા સરખી છે.

હું વિશ્વો, તે પોતાના તામનેવિષે ત્રૈલોક્યના કલ્યાણમાટે સમર્થ જીવો મહિમા નિર્માણ કરેલો છે. જેમ તારું ચિત્ત સર્વ વિષયોથી વિરક્ત થઈ કલ્યાણકારક માર્ગનેવિષે પ્રવૃત્ત થયું, તેમ અન્ય કોઈનું પ્રવૃત્ત થયું નથી. જે તારું ગાંભીર્ય, અને સર્વ જગત કરતાં વિલક્ષણ જીવી સ્થિતિ, તેને અન્યથા કરવામાટે સમુદ્રવિજયરાજ પાણુ સમર્થ થયો નહીં. હું સ્વામિનું તું વિરક્તપણુએ સત્ત્વગુણનો ત્યાગ કરી સ્ત્રીનેમાટે પરાંન્મુખ થયો એવું જાણીનેજ મોક્ષરૂપ લક્ષ્મી, પોતાના સૌભાગ્યમાટે સુંદર એવા તુજને વરતી હતી. હું પ્રભો, તારા ગુણનો સમુદાય સર્વ જગત કરતાં વિલક્ષણ છે; એ માટે તેઓનું વર્ણન કરવામાટે હું સમર્થ નથી. એ માટે સંસારરૂપ અરણ્યનેવિષે જ્ઞાનકરી શ્રેષ્ઠ પાનેલો જીવો જે હું-તેને શાંતિરૂપ જાયાને દેનારું વૃક્ષજ હોયના! એવા તારા મારણ, કલ્યાણરૂપ દ્રવ્ય દેનારા ચામ્બો.

એ પ્રકારેકરી તે ધર્મરાજ, શ્રીમાત્ જીવા તે નમીરવરજિનાધીરવ્રત્યે સ્તુતિ કરી આનંદાશ્રુના કળોનો ત્યાગ કરનો થકો સાઠાંગ નમસ્કાર કરતો હતો. અને ત્યારપછી કદંબવૃક્ષની કાળીઓ સરખાં શરીર દેખતે થયેલાં જે સ્થૂળ રોમાંચ-તેણેકરી વ્યાપ્ત હોતો થકો પિતૃ મંત્રુઓએ સહુરતેમાન ચાંદની પાસે બેસતો હતો. ત્યારપછી તે નમીરવર ભગવાન, સંસારસંખારી જે તાપ-તેનો નાશ કરવામાટે નયીન મેયમાળા સરખી, અને જેણે ત્રૈલોક્યને સુખ સમર્પણ કરતું છે, એવી દેશવાને આરંભવા હતા.

નમીરવર ભગવાન—અહો!! આ સંસારરૂપ મહાટવી, ક્રોધપાણુ પ્રકારે ઉલ્લંઘન કરવામાટે અશક્ય છે. જે મહાટવી, સર્વ જંતુઓએ વધુકાણે કરીને પાણુ ઉલ્લંઘન કરી જતી નથી. આ સંસારાટવી, અપસિદ્ધાંતરૂપ અતેક લારેદક પૂર્ણ છે, તોપણુ તેનેવિષે સત્સમાગમરૂપી એકજ જાનુવનો રૂપ છે. એ માટે આ સંસારાટવીમધ્યે લારેદક સરખા અસેવ્ય જે અપસિદ્ધાંતરૂપ વિષ-તેઓનું સંસ્કર કરનારે આ તૃપાકાંત જીવ, કદાચિત દેવયોગેકરીને ત્યાંજ રહેનારા સત સંસ્કારમરૂપી રૂપના લેદકને સ્વચ્છત્વે જે પ્રકાશ કરશે, તો આ અટવીની પરતીરનેવિષે ચંદ્ર-ચંદ જે કલ્પલુપ્ત મોક્ષ તત્ત્વ-તેપ્રત્યે મમત કરશે. અર્થાત, સંસારથી મુક્ત થશે. તે સત્સમાગમરૂપ રૂપ તો, અતિ દુર જીવો જે સમ્યક્ત્વ ન્દમે પર્વત, તેનેવિષે ગુણસનાનામે દુઃખપ્રાપ એવી રૂપાભિ જેલક્ષ પ્રકાશનેવિષે છે. એ મહારૂપ પ્રમાદ, આતસ્ય, અને મંદપણુ-ઈત્યાદિક વર્ણિત મહાદાદિ કરી આચરવિત છે; તે મંદમાત્ર્ય એવા પુરુષોએ કદીપણુ અવલોકન કર્યો જતો નથી; એનું કાલકાં પુનઃપ્રગર્ભી પુરુષો. દિનમરુદ દેવકેત તે સમ્યક્ત્વરૂપ રૂપને પ્રાપ્તિનેવિષે પ્રાર્થનુ કરવા છતાં તેઓ અમરૂપ રૂપાભિ પ્રાપ્ત થઈ, જેને જાનુવની ઉપમા છે એવા તે રૂપમંતરી દેદકને તુલ્ય થઈને પ્રકાશ કરે છે; અને નથી. જેવમ થયેલા અનેરે પ્રાપ્ત થનારું જે વિજ્ઞાન થવાન-તેણે

કરી પ્રાપ્ત થએલા સરલ માર્ગે યૌદ્ધન અવસરમાં તે પુરૂષ, મુક્તિપુરીપ્રત્યે પ્રાપ્ત થાયછે. અથવા તે
 અટલીનેવિષે અતિશય સમીપમાગે અજ્ઞાનાદિકે કરી વશિત, અને અતિ વિસ્તારયુક્ત એવું, મિથ્યાત્વ
 નામે એક મહા સરોવર છે. અત્યંત કંપાયમાન એવા નાનાપ્રકારના તરંગોએયુક્ત એવું તે સરોવર,
 કોણુ પુરૂષની દૃષ્ટિને નિરંતર હરણુ કરતું નથી? અર્થાત્, સર્વ પુરૂષોને અત્યંત મોહિત કરેછે. તે
 સરોવરની આસપાસના ભાગનેવિષે કિંતમ છાયાયુક્ત, સંપૂર્ણ જગત્ના ચિત્તનું આકર્ષણુ કરનારું,
 અને કોઈપણ પ્રકારે ત્યાગ કરવામાટે કષ્ટણુ; એવું વિષયરૂપ વૃક્ષોનું અણગુણ છે. સર્વ ઇંદ્રિયોને
 અને મનને અત્યંત રમણુ કરનારા તે વનપ્રત્યે, અજ્ઞાનેકરી જેઓની બુદ્ધિ મંદ થએલી છે એવા
 પુરૂષો પ્રાપ્ત થયા છતાં મોહિત હોતા થકા ઘણા કાળપર્યંત માર્ગે ચાલતા છતા પણ, આગળ મુ-
 ક્તિપુરપ્રત્યે જ્યા માટે યોગ્ય થતા નથી. અને તે વનમધ્યે અત્યંત પ્રકુશિત એવું, સ્ત્રીરૂપી કમ-
 ક્ષિતીનું જે વન છે; તે વનનો મહિમા અને શો વર્ણન કરીએ? અર્થાત્ તે મહિમા અવર્ણનીય
 છે. કારણ તે સ્ત્રીરૂપ કમક્ષિતીના વનનેવિષે કામાદિકે જળપક્ષીઓ જેઓ કીડ કરેછે, તેઓ ત્યાં
 પ્રાપ્ત થનારા કોણુ પુરૂષના મનને શીઘ્ર હરણુ કરતા નથી? અર્થાત્ સર્વેનાં ચિત્તને તે કામાદિકે
 પક્ષીઓ પોતાની સીલાએ હરણુ કરેછે, ત્યારપછી તે કામાદિકે જળપક્ષીઓએ જેઓનાં મન
 મોહિત કર્યાં છે, અને તે સરોવરનેવિષે યથેચ્છપણે સ્નાનકરી તેના ઉદકને તૃપ્તયતાં સગી પ્રારાન
 કરનારા એવા જે મૂઢ પુરૂષો, તે સરોવરના તીરનેવિષે ઉત્પન્ન થનારાં વિષય નામક વૃક્ષોનો
 આશ્રય કરેછે; તેઓના મનનેવિષે, તે વૃક્ષોનેવિષે રહેનારો અને સંપૂર્ણ માંત્રિક પુરૂષોએ પણ
 નિયત કરવામાટે અત્યંત અસાધ્ય એવો પ્રેમ નામક મહાભૂત; તત્કાળ પ્રવેશ કરેછે. ત્યા-
 રપછી તે પ્રેમરૂપી મહાભૂતે મનમાં પ્રવેશ કરેલા એવા તે પુરૂષો, સજ્જનરૂપ વચ્ચનો ત્યાગ કરેછે;
 અને હિતકારક એવા પુરૂષોનો પણ દેવ કરેછે; તથા શુદ્ધ પણ અપમાન કરેછે; અને તે પોતાની
 દીનતાનો ત્યાગ કરી મનમાં આવે તે પ્રમાણે જોઈએ તેવું લાપણુ કરેછે. એ પ્રમાણે પ્રેમ નામક
 ભૂતે વ્યાપ્ત થએલા તે પુરૂષો, સંપૂર્ણ સંસારાટલીને વિષે નિરંતર ભ્રમણુ પામેછે. અને એવી રીતે
 નિરંતર ભ્રમણુ પામનારા તે પુરૂષોના ધર્મેના સર્વસ્વને તે અટલીમાં રહેનારા કંપાયરૂપી તરકરો
 નિરાંકપણે હુકેછે; અને નાનાપ્રકારેકરી તેઓને પ્રભુર કરેછે. તેમજ સગરૂપ સિદ્ધો અને દેવ
 રૂપ હાથીઓ, પગપગનેવિષે તે પુરૂષોને એવી પીડા ઉત્પન્ન કરેછે કે તે પીડા, જાળીએ કંઈમાર
 કરવામાટે પણ અગોચર છે. એ પ્રમાણે આ મહાટલીનેવિષે જ્યાં ત્યાં સંચાર કરનારા હશે,
 અનંત દુઃખોને પામેછે. તેઓને ન પ્રાપ્ત થનારી એવી કોઈપણ વિષયિ છેલ નહીં. અર્થાત્
 તેઓને સંપૂર્ણ આપત્તિ પ્રાપ્ત થાયછે. એ અટલે સંપૂર્ણ લોભે, ને મિથ્યાત્વરૂપ મહા સરોવરનો
 દુરથી પરિત્યાગ કરો, અને પૂર્વે કહુલા સત્ સમાજમંદૂપ દૃષ્ટના ઉદકને પ્રગટ કરો. એવા પ્રાર્થન

કરી આ જીવ, બાધારહિત એવા સુખસમુદાયે કરી દૈદીપ્યમાન અને નિરંતર અત્યંત જગૃત રહે-
નારી જે આત્મજ્યોતિ, તત્સ્વરૂપ જે મોક્ષપુર-તે પ્રત્યે ગમન કરેછે.

એ પ્રમાણે અમૃતની કેવળ નદીજ, એવી તે નેમીશ્વર ભગવાનની દેશનારૂપ વાણીને શ્રવણ કરી
જેઓને સંસુખજ સુકિત પ્રાપ્ત થઈછે, એવા કોણ પુરૂષો બોધ પામતા નથી? અર્થાત્ એવા સંપૂર્ણ
પુરૂષો બોધ પામશે. તે સમયે તે વાણીને શ્રવણ કરનારીઓ-જેઓના પતિ પૂર્વે યુક્તનેવિષે મરણ
પામ્યા છે એવી જે કોઈ સ્ત્રીઓ હતીઓ તેઓ, સર્વ પ્રપંચથી વિરક્ત થઈ પ્રભુના ચરણના સ-
મીપભાગેજ હર્ષેકરી ચારિત્રવ્રત ગ્રહણ કરતી હવીઓ. તે સમયે તે નેમીશ્વર ભગવાનની દેશનાને
શ્રવણ કરી યુક્ત ચિત્ત એવાં ગાંધારી અને ધૃતરાષ્ટ્ર, તેઓ સમ્યક્ત્વ પ્રતેયુક્ત એવાં શ્રાવકનાં
દ્વાદશવ્રતોને ગ્રહણ કરતાં હવાં. તે સમયે કેટલાકેક અન્ય પુરૂષો પણ, તત્કાલ દેશવિરતિવ્રતને
ગ્રહણ કરતા હવા. કેટલાક પુરૂષો, તે પ્રભુના ચરણના સમીપભાગે સર્વ વિરતિવ્રતને ગ્રહણ કરતા
હવા. ત્યારપછી તે નેમીશ્વર ભગવાન, દેશનાનું સ્થાન એવું જે તે સમયસરણ-તેનું વિસર્જન ક-
રતા હવા. તે સમયે શક, ધર્મરાજનદિકે પાંડવો, અને સંપૂર્ણ લોકો-તેઓ સર્વ પોતપોતાના સ્થા-
નનેવિષે ગમન કરતા હવા. અને સંપૂર્ણ જગતરૂપી કમળોના સમુદાયને કેવળ સૂર્યજ હોયના!
એવા તે નેમીશ્વર ભગવાન, સંપૂર્ણ દેવોના સમુદાયે અતુગમન કરેલા હોતા થકા અન્ય સ્થળને-
વિષે ચિહ્ન કરતા હવા. ત્યારપછી તે નેમીશ્વર ભગવાનના વચનરૂપ અમૃતરસની પકવતાએ
હર્ષયુક્ત એવા પાંડવો, આનંદકેમય એવા દિવસોને નિર્ગમન કરતા હવા. અને સંપત્તિનો કેવળ
આદિ કંઠ એવો જે ધર્મ-તેનેજ નિત્ય આચરણ કરતા હવા. અને તે ધર્મનું પણ બીજરૂપ-એવો
જે ન્યાય-તેનો પણ આસચ્ચરહિતપણે આશ્રય કરતા હવા. અને તે પાંડવો, ધર્મ અને અર્થ
એ બંનેના અવિરોધપણાએ જેઓનાં ચિત્ત પ્રીતિયુક્ત છે એવા હોતા થકા દ્રૌપદીએ સહુવર્ત-
માન કામની પણ કૃતાર્થતા કરતા હવા.

ત્યારપછી એક દિવસ સંપૂર્ણ જગતના અવસોકન માટે કૌતુકે ધારણ કરનારા એવા નાર-
દમુનિ, અકસ્માત્ આકાશમાર્ગે દ્રૌપદીના મંદિરનેવિષે પ્રાપ્ત થતા હવા. તે સમયે પ્રપંચનેવિષે
રક્ત એવા તે નારદમુનિની દ્રૌપદીએ કાંઈપણ પૂજા કરી નહીં. તેણે કરી તે દ્રૌપદીનેવિષે
પ્રાપ્ત ધ્યેયો જે કોથ-તે કોથે કરી તે નારદમુનિ, એવું ચિંતન કરતા હવા કે “મારે ગંભીર
એવું હુઃખસમુદ્વેગનેવિષે આ દ્રૌપદીનો પ્રક્ષેપ અવશ્ય કરવો.” એવો વિચાર કરી તે નારદમુનિ,
તત્કાલ પત્ની સરણું ઈશ્વર કરી આકાશમાર્ગે ગમન કરતો હવા.

પછી કોઈએક સમયે રાજમંદિરની ઉપર અગાશીનેવિષે ધર્મરાજએસહુવર્તમાન મુખેકરી
નિદ્રિત એવી તે દ્રૌપદીને કોઈએક પુરૂષ, અકસ્માત્ હરણ કરતો હવા. બીજે દિવસે પ્રાતઃકાળે

“સોતનો પદંગ દ્રૌપદીએ કરી રાખ્યો,” એવું અવલોકન કરી જમ પામેજો તે યુધિષ્ઠિર રાજા, સંપૂર્ણ ખંધોએ સહુવર્તમાન, અને સગાએ સહુવર્તમાન આઠીયાં તાઠીયાં તે વધવા જે દ્રૌપદી-તેની ગવેપણાને કરતો હતો. પરંતુ સંપૂર્ણ ભૂતળનેવિષે તે દ્રૌપદીને કોઈપણ ટકાણે ગવે-પણા કરનારા કોઈપણ પુરુષ, ન અવલોકન કરતા હતા. ત્યારપછી તત્કાળ પ્રાપ્ત થએજો જે દુઃખનો સમુદાય-તેણે કરી અત્યંત ખિન્ન એવા પાંડવો મહાત્વરાએ, કંસાનો નાશ કરનારા જે શ્રીકૃષ્ણ, તેના સમીપભાગે ઢૂંતીને મોકલતા હતા. ત્યારપછી તે ઢૂંતીએ દ્વારકાંપ્રત્યે ગમન કરી થએજો સર્વ વૃત્તાંત શ્રીકૃષ્ણને નિવેદન કર્યો છતાં, તે સાંભળી કેટલીક વખતમુંધી “આ સમયે શું કરવું” એવા વિચારમાં જેની છુદ્ધિ મોહ પામીછે એવા તે શ્રીકૃષ્ણ સ્તબ્ધ રહેતા હતા.

બીજા દિવસે દ્વારકામધ્યે નારદઋષિ પ્રાપ્ત થયો. તે સમયે તે નારદમુનિનો સત્કાર કરી શ્રીકૃષ્ણ દ્રૌપદીની પ્રવૃત્તિવિષે તે નારદને પ્રશ્ન કર્યો છતાં તે નારદ, શ્રીકૃષ્ણને એવું કહેવા લાગ્યો કે “હું કૃષ્ણ, ધાતકી ખંડ નામે દ્વીપનેવિષે અમરકંકાનામે ટ્રેટ નગરી છે. તે નગરીનો અધિપતિ, સંપત્તિનો કેવળ ગૃહવાસજ એજો પદ્મનાભ નામે રાજા છે. હું શ્રીકૃષ્ણ, તે પદ્મનાભના ગૃહનેવિષે જેની આકૃતિ દ્રૌપદીના સરખી છે એવી, કોઈએક મુગાસિ સ્ત્રી મેં જોઈછે.” એવું શ્રીકૃષ્ણને કહીને તે નારદમુનિ અદ્વૈત્ય થતો હતો. ત્યારપછી શ્રીકૃષ્ણ, “અમરકંકાનગરીનેવિષે દ્રૌપદીનો પ્રવેશ, એં ધણું કરીને નારદજીવન કૃત્ય હશે; અને તેજ નિશ્ચય કરી દ્રૌપદી હશે” એજો નિશ્ચય કરી ક્રોધ જે ઢૂંતી-તેપ્રત્યે એવું કહેવા લાગ્યો કે “હું ક્રોધ, તમે મહાત્વરાએ હસ્તિનાપુરમાં ગમન કરી પાંડવોને એવું કહોકે “તમે વિતાવજો પૂર્વ દિશાનેવિષે રહેનારા લવણસમુદ્રના તીરનેવિષે પ્રાપ્ત થાઓ;” એટલે મારોપણ ત્યાંજ મેળાપ થશે; અને દ્રૌપદીનો પણ પત્તો લાગશે.” એવું કહીને શ્રીકૃષ્ણ ઢૂંતીને વિદાય કરી છતાં તે ઢૂંતી, મહાવેજે હસ્તિનાપુરપ્રત્યે ગમન કરતી હતી, અને સંપૂર્ણ પાંડવોને કૃષ્ણે કહેલા સંપૂર્ણ વૃત્તાંતને કથન કરતી હતી.

તે સમયે દ્રૌપદીના વિયોગે કરી અત્યંત દુઃખિત એવા તે પાંડવો, પૂર્વદિશાના સમુદ્રના તીરનેવિષે ગમન કરી તેઓની પહેલાં ત્યાં ગમન કરનારા શ્રીકૃષ્ણને મળતા હતા. ત્યારપછી લવણસમુદ્રના અધિપતિની આરાધના કરવા માટે એકાગ્રચિત્ત કરનારા તે શ્રીકૃષ્ણ, સુસ્થિતપણે અદમ તપનું આચરણ કરતા હતા. ત્યારપછી લવણનિધિનો અધિપતિ, શ્રીકૃષ્ણની પાસે આવી સુસ્થિતપણે હાથ જોડીને તે શ્રીકૃષ્ણપ્રત્યે એવું ભાષણ કરતો હતો.

લવણનિધિપતિ—હું મુશરે, તમારી આજ્ઞા ધારણ કરનારો જે હું-તેને તમે જે કર્તવ્ય કાર્ય હોય, તેનો ઉપદેશ કરો. ત્યારપછી શ્રીહરિ, તેપ્રત્યે ભાષણ કરતા હતા.

શ્રીકૃષ્ણ—હું ભદ્ર, પાંડવોની પ્રિયા જે દ્રૌપદી-તે કોઈએક દુષ્ટ પુરુષે હરણ કરીછે.

સાંપ્રતકાળે તે દ્રૌપદી, ધાતકીખંડનેવિષે છે, એવી વાર્તા સાંભળીને અમે અહીંયાં આવ્યા છએ. એ માટે તે દ્રૌપદીની અમોને જે રીતિએ પ્રાપ્તિ થાય તેવી કાંઈ સહાયતા કરો. એવું શ્રીકૃષ્ણ ભાષણ શ્રવણ કરી લવણાધિપતિ ભાષણ કરતો હવો.

લવણાધિપતિ—હું કૃષ્ણ, હું તે ધાતકીખંડનામક દ્વીપનેવિષે દ્રૌપદીનું હરણ કરનારો જે રાત્રુ-તેને તેના સૈન્યે સહુવર્તમાન વધકરી સમુદ્રમધ્યે નાખી દઈ તે સ્થળથી તે દ્રૌપદીને અહીંયાં આણી તમને સમર્પણ કરીશ. તમારો આજ્ઞાધારક જે હું-તેને તમે જેવી આજ્ઞા કરશો તે પ્રમાણ કરવા માટે તે સિદ્ધ છતાં તમે પોતેજ આ સ્વલ્પકાર્યનેવિષે આ ઉદ્યોગ શા માટે કરોછો? ત્યારપછી મોરારી શ્રીકૃષ્ણ એવું ભાષણ કરતા હવા. કે હું લવણાધિપ, તું જે પ્રમાણે કહેછે તે પ્રમાણે સર્વ કાર્ય કરવા માટે સમર્થછે, પરંતુ અમે એ કાર્ય તારી કને કરાવ્યું છતાં તે અમારા યશની વૃદ્ધિ કરનારું નથી. એ માટે અમારા છ જણના રથ, આ સમુદ્રને આલંબન કરીને ધાતકીખંડનેવિષે જે રીતિએ ગમન કરે તેવું કરવા માટે તું યોગ્ય છે.

એવું શ્રીકૃષ્ણનું ભાષણ, તે લવણાધિપતિએ શ્રવણ કરી તેઓના રથો, ધાતકીખંડનેવિષે લેવા માટે સહાયતા કરી છતાં પાંચે પાંડવોના પાંચ રથ અને છઠ્ઠો શ્રીકૃષ્ણનો રથ-એ છએ રથો લવણ સમુદ્રને ઊતરી ધાતકીખંડનેવિષે અમરકંકાનગરીની પાસે ગમન કરતા હવા. તે છએ જણા તે નગરીના બાહ્ય ઉપવનનેવિષે સર્વઋતુમધ્યે ક્ષીડ કરવા માટે યોગ્ય એવું જે ક્ષીડ ગૃહ-તેનેવિષે ઉતરતા હવા. ત્યારપછી શ્રીકૃષ્ણ પોતાનો સારથિ જે દારૂક, તેને પદ્મનાભરાજને કહેવાનો જે પ્રકાર, તે શીખવાડીને તે દારૂક, અમરકંકા નગરીમધ્યે રહેનારા પદ્મનાભરાજના સમીપભાગે મોકલ્યો. ત્યારપછી સભામધ્યે એસનારો જે પદ્મનાભરાજ, તેના સમીપભાગે જતી ભયંકર આકૃતિ છે એવો દારૂક, ગમન કરીને રાજના પાદપીઠને પોતાના પગે આક્રમણ કરી મહાક્રોધે શ્રીકૃષ્ણ દીધેલી પત્રિકાને દેતો હવો; અને એવું ભાષણ કરતો હવો.

દારૂક—ગર્વના યોગે જેનું ચિત્ત વ્યાપી ગયુંછે એવા હું રાજાઓ મધ્યે અવધન, મુર નામે દૈત્યને જીતનારા અને જંબુદ્વીપનું ભારતાર્દ્રપાણુ ધારણ કરનારા જે શ્રીકૃષ્ણ-તે તને એવું કહેછે કે “રે પદ્મનાભ, મારા બંધુઓ જે પાંડવો-તેઓની પરમપ્રિયા જે દ્રૌપદી સ્ત્રી-તે પૂર્વે તેં આહિયાં ચોરી આણી છે; તે બહુ ખોટું કર્યું છે. એ માટે મારા બાહુએ રક્ષણ કરેલા એવા જે તે પાંડવો-તેઓનું અને તારું હમણાંજ યુદ્ધ થશે. તો તે દ્રૌપદીને લેઈને ઉતાવળે શરણ આવ; અથવા તને જે કાંઈ દુષ્ટ ગર્વ હોયતો અતિ ત્વરાએ યુદ્ધ કરવામાટે સંમુખ પ્રાપ્ત થા. હું તો પાંડવોએ સહુવર્તમાન તારી નગરીના બાહ્ય ઉપવનનેવિષે છ રથોએ સહુવર્તમાન આવીને યુદ્ધક્ષીડ કરવા-માટે સિદ્ધ થઈ રહ્યો છું.” એવી તે દારૂકની વાણી સાંભળીને મહોઠા કોપનું કેવળધરન-એવો

તે પદ્મનાભ મહા વેગે તે પત્રિકાને ફાડી દૂર નાખી દેતો હોયો, અને ભાષણ કરતો હોયો.

પદ્મનાભ—હું દારૂક, એ મુદ્દે નંયુદ્ધીપને માત્ર ભય ઉત્પન્ન કરનારો છે, પરંતુ અહીંયાં તો મહાશૂર એવો જ હું—તેની સાથે યુદ્ધ કરવા માટે એ કોણ મણતીમાં છે? એ માટે તું પાછો ભ. આ હું તારી પછવાડે જુદ્ધ કરવા માટે નીકળી આવ્યોજ. એવું શ્રીકૃષ્ણને કહી પાંડવોએ સહવર્તમાન તે શ્રીકૃષ્ણને યુદ્ધ કરવા માટે સંજ્ઞ કર. યુદ્ધનેવિષે એ સર્વને સહજ લીલાએ હું જો માસ ન કરું તો હું દૂત, હું પદ્મનાભજ નહીં એવું તું સમજજે.

એવી તે પદ્મનાભની વાણીને ગ્રહણ કરી તે દારૂક, શ્રીકૃષ્ણના સમીપભાગે પ્રાપ્ત થઈ તે પદ્મનાભે કહેલા સંપૂર્ણ પ્રકારને કથન કરતો હોયો.

અહીંયાં પદ્મનાભ પોતાના સેનારૂપ તરંગોએ સંપૂર્ણ દિશાઓને પૂર્ણ કરતો થકો, અને મહાક્રોધે કરી શ્રીકૃષ્ણ તથા પાંડવોની સાથે યુદ્ધની ઈચ્છા ધારણ કરતો થકો નીકળતો હોયો. તે પદ્મનાભ, “નજીક પ્રાપ્ત થયો” એવું પુંડરીકાક્ષ શ્રીકૃષ્ણ બ્રહ્મીને પાંડવોપ્રત્યે એવું ભાષણ કરતા હોયો.

શ્રીકૃષ્ણ—હું પાંડવો, તમે આ પદ્મનાભને યુદ્ધનેવિષે જીતવા માટે જો અસમર્થ હશે તો આપણો શત્રુ જ એ પદ્મનાભ—તેની સાથે હું જુદ્ધ કરું છું. એવું શ્રીકૃષ્ણનું ભાષણ થવાનું કરી પાંડવો ભાષણ કરતા હોયો કે “એ તુચ્છ જ પદ્મનાભ—તેની સાથે યુદ્ધ કરવામાટે તમે શો આ ઉદ્ધોગ કર્યોછે? સમુદ્ધના પણ ઉદ્ધકને પોતાની જાળાએ શોપણ કરનારો જ વધ્યાનજ—તેને રાંકીના જળને શોપણ કરવા માટે સંરંભ શામાટે જોધ્યો? તે કરતાં હું વિષ્ણુ, અમેજ સાં-પ્રતકાળે અમારા જાળે એ પદ્મનાભનો યુદ્ધનેવિષે સંહાર કરીશું; અને જયના પાત્ર થઈશું; અ-થવા અમેજને જીતીને એ પદ્મનાભ જયપાત્ર થશે.” એવું ભાષણ કરી તે પાંડવો, તે શત્રુ જ પદ્મનાભ—તેની સાથે યુદ્ધ કરવા માટે પ્રવૃત્ત થયા; અને શ્રીકૃષ્ણ તો તે યુદ્ધનો ચમત્કાર અવ-લોકન કરવા માટે કૌતુકી હોતા થકો તેમજ રહ્યા. ત્યારપછી પદ્મનાભની સેનાએ સહવર્તમાન પાંડવોનો, સર્વ ભૂમંજળનો પ્રવ્ય કરેછે કે શું! એવો મહોદયો સંશ્રામ ઘણા વખતસુધી ચતો હોયો. ત્યારપછી તે પાંડવોએ પદ્મનાભની સેના કિચિત્ પાછી હાથવી છતાં, તે સમયે જવું મહોદ્દં પરાં-ક્રમ છે એવો મહામણી તે પદ્મનાભરાજ, યુદ્ધ કરવા માટે પોતે ઊઠતો હોયો. ત્યારપછી તે પદ્મનાભે યુદ્ધનેવિષે પાંડવોને બાણોએ કરી એવા જરજર કર્યા કે તે પાંડવો, યુદ્ધનો ત્યાગ કરી મોરારી જ શ્રીકૃષ્ણ, તેપ્રત્યે શરણી જતા હોયો અને એવું કહેવા લાગ્યા કે “હું હરે, આ પદ્મનાભને યુદ્ધનેવિષે જીતવા માટે અમે સમર્થ નથી; એ માટે તમેજ યુદ્ધાંગણનેવિષે પદ્મનાભની સાથે યુદ્ધ કરવા માટે સમર્થ છો.” એવું પાંડવોનું ભાષણ થવાનું કરી હાસ્યયુક્ત એવા તે શૌરિ ભાષણ કરતા હોયો.

શ્રીકૃષ્ણ—હું પાંડવો, આ પદ્મનાભે તમોને જ કરતાં જીત્યા તે કરતાં હોયો એ શત્રુ અને

જીતશે, કિંવા હું એને જીતીશ એનો નિયમ નથી; પરંતુ સાંપ્રતકાળે સર્વ તમે મારા યુદ્ધના કૌતુકને અવગ્રહીને કરો. હું એ પદ્મનાભને જીતીશ; એમાં સંશય નહીં. આ પદ્મનાભે કોઈ પણ પ્રકારે મારો પરાભવ કર્યો જનાર નથી.

એવું બાપણ કરી તે શ્રીકૃષ્ણ અતિશય તીવ્ર એવા શબ્દના કડકણદે કરી જણાવે અને રાજાએને દોલ પમાડ્યો છે, એવા પાંચજન્ય નામે શંખને વગાડતા હવા. તે શબ્દના નાદે કરી, પદ્મનાભની જે સેના હતી તેમાંથી એક તૃતીયાંશ સેનાનો નાશ થયો. ત્યાર પછી તે શ્રીકૃષ્ણ, હાથમાં સારંગ ધતુષ્ઠ્ય ગ્રહણ કરી તે ધતુષ્ઠ્યને પ્રત્યંચા ચઢાવીને મહાક્રોધે દૃઢપણે આક્રમણ કરી ટણતકાર શબ્દ કરતા હવા. તે સમયે અવશોષ રહેલા તે સૈન્યનો પણ એક તૃતીયાંશ તે ધતુષ્ઠ્યના નાદે કરી નાશ પામતો હવો. ત્યારપછી તે પદ્મનાભ પોતાની કટલીક સેનાનો નાશ થયેલો જોઈને અવશોષ રહેલા સૈન્યે સહુવર્તમાન પલાયન કરી પોતાની નગરી પ્રત્યે પ્રવેશ કરતો હવો. અને દૃઢ એવી લોદ્ધાની ભોંગળો ઘાસી સંપૂર્ણ દરવાજાઓને, અને સંપૂર્ણ રાજ્ય માર્ગોને બંધ કરાવતો હવો.

આહીયાં શ્રીકૃષ્ણ, “પદ્મનાભ, સૈન્યે સહુવર્તમાન પોતાની નગરી મધ્યે પલાયન કરી ગયો” એવું અવગ્રહીને કરી પોતે રથ ઉપરથી નીચે ઊતરીને આકાશના મધ્યભાગને વ્યાપનારું, ભયંકર, અને પ્રસારેલું એવું જે સુખ-તેજવિષે હાસ્ય યુક્ત અને વિકરાળ એવી દાહો જે સ્વરૂપ મધ્યે છે, એવા તારસિહ સ્વરૂપને ધારણ કરતા હવા. અને પોતાના ચરણવાતે કરી સંપૂર્ણ ભૂમંડળને કંપાયમાન કરતા થકા, અને પદ્મનાભના નગરસંખંધી સંપૂર્ણ અશ્વોને મર્યાદારહિતપણે જ્યાં ત્યાં પલાયન કરાવતા થકા સંપૂર્ણ પર્વતોને પણ કંપાયમાન કરતા હવા. તે સમયે તે નગર સંખંધી આકાર પતન પામતો હવો, કટલાએક પૂરદારના ચીરાણ થતા હવા, કટલાએક ઘરો પડી ગયાં, અને કટલાએક રાજમંદિરો છિન્ન ભિન્ન થયાં. વળી તે સમયે ભય પામેલા એવા કટલાએક લોકો ભોયરામાં લપાઈ રહ્યા, કટલાએક લોકો મૃત્વિંઈત થઈ પડ્યા, કટલાએક લોકો પોતાના યાત્રાની શંકાએ વૃક્ષને આશ્રિગત કરતા હવા, અને કટલાએક લોકો ઉદકમધ્યે ડુબકી ભરીને રહ્યા. ત્યારપછી ભયંકરીને તેનાં તેજો ચંચળ થયાં છે એવો પદ્મનાભ રાજા, દ્રૌપદીની પાસે જઈ “દુર્યોધનનું કેવળ વરણ, એવો જે હું-તેના અપરાધની દામા કરવી; અને હું દેવી, મૃત્યુમંત્રન યમસરખા એવો જે આ શ્રીકૃષ્ણ, તેનાથી મારું રક્ષણ કર.” એવું દીન બાપણ કરી તે દ્રૌપદીના ચરણસ્પર્શને વિષે પડતો હવો. તે સમયે તે દ્રૌપદી પણ, તે પદ્મનાભપ્રત્યે એવું બાપણ કરતી હતી કે “હું પદ્મનાભ, હું જે સ્ત્રીવિષ ધારણ કરીને અને મને આગળ કરીને આ શ્રીકૃષ્ણને રાજા રહ્યો તે વિગત; અને આ તારું પ્રાણરક્ષણ થવું પણ મારા કાનુ છે.” એવું દ્રૌપદી

ભાષણ થયેલું કરી ભયેકરી વ્યાપ્ત એવો તે પદ્મનાભ, સ્ત્રીવિષ ધારણ કરી તે ક્રૌપદીને આગળ કરી
 શ્રીકૃષ્ણને શરણુ જતો હતો. કારણ, સંપૂર્ણ જીવ પોતાના પ્રાણતું રક્ષણ કરવા માટે જ કરતા
 નથી એવું કોઈપણ કર્મજન નથી. તે સમયે ક્રૌપદીને આગળ કરી શરણુ આવેલા તે પદ્મનાભને
 અવસોકન કરી પ્રસન્ન એવા શ્રીકૃષ્ણ, નૃસિંહ સ્વરૂપનો ત્યાગકરી “હું પદ્મનાભ, તું ભય પામીશ
 નહીં, ભય પામીશ નહીં.” એવું ભાષણ કરી “તે આ ક્રૌપદીને આ સ્થળે કેવી રીતે આણી? એ
 વિષે સવિસ્તર પ્રકાર નિવેદન કર.” એવો પ્રશ્ન કરતા હતા. તે સમયે તે પદ્મનાભ રાજા, શ્રી-
 કૃષ્ણપ્રત્યે ભાષણ કરતો હતો. કે હું દેવ, કોઈએક સમયે અંતઃપુરમધ્યે હું ખેંદો છતાં ત્યાં મુનિપુંગવ
 એવા નારદમુનિ અકસ્માત્ પ્રાપ્ત થયા. તે સમયે યથાયોગ્યપણે મેં તે નારદમુનિની પૂજા કરી. પછી
 તે નારદપ્રત્યે એવો પ્રશ્ન કર્યો કે “હું મુનીવર નારદ, મારી જ આ પ્રિય સ્ત્રીઓ છે, એવી સ્ત્રીઓ
 તમે કોઈપણ દેહાણુ જોઈઓ છે શું?” એવું માંડું ભાષણ થયેલું કરી તે નારદમુનિ મારીપ્રત્યે ભા-
 ષણ કરતો હતો કે “હું પદ્મનાભ, કુવામાં રહેનારો દેહકો જન્મ, પોતાની સ્ત્રી દેહકીઓને શ્રેષ્ઠ માની
 દૂષના તીરનેવિષે ખીલ કોઈ પ્રાપ્ત થએલા દેહકાને અવસોકન કરી તે પ્રત્યે જન્મ નાનાપ્રકારે ગર્વેકરી
 ભાષણ કરેછે; તેમ તું સાંપ્રતકાળે ભાષણ કરેછે; પરંતુ હું રાજાનું, પાંચાળીના રૂપ આગળ આ
 તારી સ્ત્રીઓનુંરૂપ શી ગણતીમાં છે?” ત્યારપછી વિસ્મયેકરી જતું ચિત્ત હર્ષયુક્ત છે એવો
 હું, કરી તે નારદપ્રત્યે ભાષણ કરતો હતો કે “હું ભગવન, તમે જની આવી રીતે પ્રશંસા કરોછો,
 તે પાંચાળી કોણ? અને ક્યાંછે?” પછી નારદ ભાષણ કરતા હતા કે “જંબુદ્વીપનેવિષે ભારતનું
 ભૂપણ એવું ઇંદ્રના નગર સરખું હસ્તિનાપુરનામક નગર છે. ત્યાં જઓના બાહુદંડ પરાક્રમ
 યુક્તછે, અને યશ એજ જન્મનું દ્રવ્યછે એવા, અને સામ્રાજ્યરૂપ વૃક્ષના આદિકંદ એવા પાંડવો-
 તે નગરમાં વાસ કરી રાજ્ય કરેછે. તે પાંચ પાંડવોની અત્યંત પ્રિયા એવી પાંચાળી નામે એકજ
 સ્ત્રી-તે બ્રહ્માએ નિર્માણ કરેલી જ રૂપ લાવણ્યની સંપત્તિ, તેનું કેવળ ધરજ હોયના! એવી છે.”
 એવું ભાષણ કરી તે નારદમુનિ, તત્કાલ આકાશમાર્ગે નીકળી ગયા છતાં, તે સમયે પાંચાળીના
 ગુણચર્ચનના થયેલું કરી જને કામદેવ જગૃત થયોછે એવો હું, પૂર્વે જની સાથે મારો સ્નેહ થયો
 હતો એવો મિત્ર જ ભુવનવાસી દેવ-તેનું સ્મરણ કરી તે પ્રાપ્ત થયો છતાં તેનીકને પાંચાળીને
 આશુવા માટે પ્રાર્થના કરતો હતો. તે સાંભળી તે દેવ એવું ભાષણ કરતો હતો કે “હું પદ્મનાભ,
 પાંચાળી છે તે પતિવ્રતા સ્ત્રીઓનું મસ્તકભૂષણ એવું કેવળ ઔદિતકજ છે; એ માટે તે પોતાના
 પતિવિના અન્યપુરૂષને કોઈપણ પ્રકારે ઈચ્છનાર નથી; તોપણ તારા આ વચનનો હું સ્વીકાર કરું.”
 એવું ખોલી મારા આગ્રહ તે ભુવનવાસી દેવ, જંબુદ્વીપનેવિષે હસ્તિનાપુરપ્રત્યે ગમન કરી ત્યાં
 મંદિરનેવિષે સુતેલી પાંચાળીને અવસોકન કરી પસ્તાપનિ વિદ્યાનો પ્રયોગ કરી તે દેવ, તે ક્રૌપદીને

હરણ કરતો હવો. એ પ્રમાણે તે દેવે આણીને પાંચાણી મને સમર્પણ કરી. ત્યારપછી તે પાંચાણી જાગૃત થતી હતી. તે સમયે પોતાના ગૃહને ન જોતી થકી કેવળ જમને પામતી હતી. ત્યારપછી જમથુજન એવી તે કૌપત્તીપ્રત્યે હું એવું ભાષણ કરતો હવો કે “હું સુંદરી, તું પોતાના મનને સિંચે કાંઈ એક કરીશ નહીં. હું તારા સમીપભાગે કંકર છું. આ ઘાતકીખંડ દ્વીપને વિષે રાજ્ય કરનારો ને હું પદ્મનાભરાજ, તે તને લંચુદીપથી અહીંયાં આણતો હવો. એ માટે તું અન્યપતિની ઈચ્છા જોવીને મનેજ પતિસુદ્ધિએ સેવન કર. ત્યારપછી પાંચાણી કાંઈક વિચારકરી મારીપ્રત્યે ભાષણ કરવા લાગી કે, “હે રાજન, આજથી એક મારાપર્યંત મારો કોઈ સંબંધી આ સ્થળે જો પ્રાપ્ત ન થયો તો તે પછી તારા વચનનો હું સ્વીકાર કરીશ.” એવું એવું ભાષણ સાંભળી “જેના મધ્યભાગે રાગર છે એવા લંચુદીપથી આ સ્થળે કોણ આવનાર છે?” એવો વિચાર કરી તે પાંચાણીના વચનનો મેં સ્વીકાર કર્યો. પછી તેની પછવાડેજ, બ્રહ્માંડનું અતિક્રમાણ કરનારો ને મહિમા-તેનું કેવલસ્થાન એવા તને, તે ગદોદા રામુદનું પણ ઉદ્ધાવન કરી અહીંયાં પ્રાપ્ત થયા.

એ પ્રસારે કરી તે પદ્મનાભ. શ્રીકૃષ્ણને પૂર્વ થએલી કથા કહીને પછી શ્રીકૃષ્ણે તેને વિદાય કર્યો છતાં તે પદ્મનાભ, પોતાની નગરીમધ્યે પ્રવેશ કરતો હવો. ત્યારપછી શ્રીકૃષ્ણ પણ, તે કૌપત્તીને પાંચોને સ્વર્ણીન કરી તે સ્થળથી ફરી પાછા આવવા માટે નીકળ્યા. તે સમયે ત્યાં સંપાનગરીનો પાસે પુષ્પમદક એ નામે જે આરામ-તેનેવિષે મુનિસુવ્રતનામે તીર્થકરનું સમક-સરણ હતું. તે સમયસરણનેવિષે મુનિસુવ્રત તીર્થકરના સમીપભાગે દેશનાનું થવાનું કરવામાટે જોશા જે કવિત નામેક વામુદેવ-તે, સુદાર્શન કેતન થએલા કૃષ્ણના પાંચજન્ય રાંખના રાખને એવણ કરી તે મુનિસુવ્રત શ્રી તીર્થકરને પ્રસન્ન કરતા હવા કે “હે જાગવન, સંપાણું બ્રહ્માંડને અત્યંત સમ ઉત્પન્ન કરનાર એવા આરામરખા કોણ અન્ય પુરુષનો આ રાંખનાદ વિસ્તાર પામેછે?”

એવું તે કવિત વામુદેવનું ભાષણ થવાનું કરી તે તીર્થકર, તેનેવિષે સ્પષ્ટ વિદ્યમયછે એવી પદ્મનાભ રાજની સંકૃષ્ટે કથાને વર્ણન કરતા હવા. તે સાંભળી કવિત વામુદેવ કરી ભાષણ કર્યું કે “હું જાણું, એવા ખોરા મધ્યે આમ થએલા જે શ્રીકૃષ્ણ, તેમનો અત્કાર કરવામાટે માટે મને હાંસ્ય કરેછે.” એવું સાંભળી કરી તે તીર્થકર પ્રભુ ભાષણ કરવા લાગ્યા કે “હે કવિત વામુદેવ, તીર્થકરજિતેવ, સુદાર્શન કેતન પ્રતિ વામુદેવ-એકોત્તમો પદ્મપદ સંગમ થયો, એ પ્રસાર કરીપણુ થયો નહીં. પૂર્વે કરીપણુ થયો નથી અને આગળ કરીપણુ થનાર નથી; એવું કે ત્યારિ મને શ્રીકૃષ્ણનું સ્વર્ણી પદ્મનાભ હું અસંકેપન કર્યો.” એવું તે તીર્થકરપ્રભુનું ભાષણ થવાનું કરી તે કવિતવામુદેવ શ્રીકૃષ્ણનું સ્વર્ણપદને કર્ણને પ્રસન્ન કરતો થયો એક રામુદનું ભાષણ સુદરશ્ય તીર્થકરને પ્રાપ્ત થતો હવો. તે સમયે દુર્ગા તે શ્રીકૃષ્ણ-વામુદેવના સ્વર્ણ આજનાને

તે કપિશ્વરાશુદેવ અવસોકન કરતો હતો. તે એવી રીતે કે જેની પાંચપાંખી કાંતિ છે, એવી શંખાકાળનાં મેઘની આરક્ષતતાએ નિર્માણ કરેલા હોયના! એવા પાંચ પાંડવોના જે પાંચ રથો- તે મધ્યે રહેનારો જે શ્રીકૃષ્ણનો રથ-તેની પતાકાને સમુદ્રમધ્યે અવસોકન કરતો હતો.

ત્યારપછી તે કપિશ્વરાશુદેવ, શ્રીકૃષ્ણરાશુદેવપ્રત્યે “મારાથી રાતકાર મદાણુ કરી ગમન કરવા માટે તમે યોગ્યછો” એવા સ્પષ્ટ અદરો જેનેવિષે ઉચ્ચારેલા છે, એવા પોતાના શંખને યગારતો હતો. તે સાંભળી શ્રીકૃષ્ણ પણ, “તમારા આ પ્રેમે અમારું સ્વાગત થયું” એવા સ્પષ્ટ અદરો જેનેવિષે ઉચ્ચારેલા છે, એવા પોતાના શંખને યગારતા હતા. તે શબ્દને શ્રવણ કરી તે કપિશ્વરાશુદેવ પાછો જતો હતો. અને તે કપિશ્વરાશુદેવ, શ્રીકૃષ્ણ જેનેવિષે અત્યંત અય કિંત્વ કરતો છે એવી અમરકંકા નગરીપ્રત્યે ગમન કરતો હતો. અને તે નગરીમાં, રહેનારો જે પદ્મનાભરાજન, તેપ્રત્યે એવું ભાષણ કરવા લાગ્યો કે “અન્ય દીપમાંથી સ્ત્રી આણવી, એનો અન્યાય કરનારો જે તું-તેણે મારા પ્રતાપની આ ગજાનતા નિર્માણ કરી છે. એ માટે જે દુઃખ, તું આ મારી નગરીનેવિષે વાસ કરીશ નહીં.” એવું ભાષણ કરી મહાક્રોધે તે પદ્મનાભરાજને ત્યાંથી કાઢી મૂકતો હતો. અને તે રાજધાનેવિષે તે પદ્મનાભના પુત્રને તે કપિશ્વરાશુદેવ સ્થાપન કરતો હતો.

અહીંયાં સમુદ્રનેવિષે રથકોપર જેસી ગમન કરનારો જે ધર્મરાજ, તે તેજ રથકોપર જેસ- નારી એવી જે કૌપદી, તેપ્રત્યે પ્રેમપૂર્વક ભાષણ કરતો હતો, કે “હું દેવિ, રાજાઓમધ્યે અધમ એવો તે પદ્મનાભરાજ તારી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો છતાં તે પોતાના મનમાં શું ચિંતન કરી તેને એક મહિનાનો વાયદો કહ્યો?” એવું ધર્મરાજનું ભાષણ શ્રવણ કરી તે કૌપદી ભાષણ કરતી હતી કે, “હું દેવ, “એક મહિનામાં મારા પતિ અહિંયાં આવી અને જે નહીં લેઈ જાય તો અત્યંતવ્રત કરી હું મરણ પામીશ.” એવું મનમાં ચિંતન કરી તે પદ્મનાભરાજને મેં એક માસનો અવધિ કહ્યો.” (અહીંયાં પાંડવચરિત્ર તથા નેમિનાથચરિત્રમાં એક મહિનાનો વાયદો લખેલો છે, પણ જ્ઞાતાજ્ઞમાં તથા રાત્રુંજયમહાત્મ વિગેરેમાં છ મહિનાની અવધ કરી છે. એવું સાંભળવામાં છે. તત્ત્વ કેવલીગમ્ય.)

એવું કૌપદી ભાષણ કરતાં છતાં તે સાંભળનારો શ્રીકૃષ્ણ, સ્ત્રીના લાભે કરી જેઓનાં ચિત્ત તરંગયુક્ત છે એવા તે પાંડવોએ સહવર્તમાન, જે પ્રમાણે આગ્યા હતાં તે પ્રમાણે તે સમુ- દ્રને ઊતરીને તીરનેવિષે પ્રાપ્ત થયા. અને પાંડવોપ્રત્યે ભાષણ કરવા લાગ્યા કે “સુસ્થિત એવો જે આ લલણાધિપતિ-તેપ્રત્યે હું લણુમર વાતચિત કરી જ્યાંસુધી એની આજ્ઞા લઈ આવું, ત્યાંસુ- ધીમાં તમે આગળ જઈ આ ગંગાનદીને ઊતરી આવો.” એવી શ્રીકૃષ્ણની આજ્ઞાએ તે પાંડવો, સુવર્ણની નૌકામાં જેસીને સાડી બાસક યોજત વિસ્તીર્ણ, એવી તે ગંગાનદીને ઊતરી જતા હતા.

અને “શ્રીકૃષ્ણનું બાહુબળ સાંપ્રતકાળે આપણુ જોઈએ.” એવો વિચાર કરી તે પાંડવો, તે શ્રીકૃષ્ણને માટે પાછી નૌકા ન મોકલતા હવા. ત્યારપછી સુસ્થિત એવો જે લવણાધિપતિ-તેનો નિરોપ લઈ શ્રીકૃષ્ણ ગંગાની તીરે પ્રાપ્ત થયા; તો ત્યાહાં નૌકા મળે નહીં!! એવું જોઈને પોતાના વામ હસ્તનેવિષે પોતાના રથને લેઈને, બીજા બાહુએ તે ગંગાને તરવા માટે આરંભ કરતા હવા. તે શ્રીકૃષ્ણ, તે ગંગાનદીના પ્રવાહમધ્યે મહા સંકટે તરતા થકા પોતાના ચિત્તમાં ચિંતન કરવા લાગ્યા કે “જેઓ આ ગંગાને તરીપાર પામ્યા, એવા તે પાંડવો ખરેખર મહા સ્તુતિ કરવા યોગ્ય છે.” એવું પોતાના અંતઃકરણમાં ચિંતન કરી શ્રીકૃષ્ણ, તે ગંગાનદીને તરવા માટે અતિ શ્રમયુક્ત થયા છતાં તે ગંગાદેવીજ મધ્યભાગનેવિષે મૂર્તિમતી હોતી થકી, તે શ્રીકૃષ્ણની વિશ્રાંતિને માટે જલનેવિષે સ્થળને નિર્માણ કરતી હતી. તે સમયે તે શ્રીકૃષ્ણ, તે સ્થળે મુહૂર્તમાત્ર વિશ્રાંતિને લેઈને પછી તરીને ગંગાના સામાકાંઠપ્રત્યે જતા હવા; અને તે શ્રીકૃષ્ણ, ત્યાં રહેલા જે પાંડુપુત્રો-તેઓપ્રત્યે પ્રશ્ન કરતા હવા કે, “હું પાંડવો, તમે આ ભાગીરથીને કેવી રીતે લરીને આવ્યા?”

તે સમયે તે પાંડવો, “અમે સુવર્ણની નૌકાએ તરીને આવ્યા” એવું કહેતા હવા. તે સાંભળી કૃષ્ણ બોલ્યા કે, “તમે મારે માટે તે નૌકા પાછી કેમ મોકલી નહીં?” તે સાંભળી પાંડવો “તમારા બાહુસામર્થ્યને અવલોકન કરવા માટે અમે નૌકા મોકલી નહીં” એવો ઉત્તર કહેતા હવા. પછી ક્રોધે કરી જેનાં નેત્રો આરકત થયાં છે એવા તે શ્રીકૃષ્ણ, પાંડવોપ્રત્યે બોલતા હવા કે, “હું પાંડવો, કંસ, કેશી, જરાસંધ, અને ચાણૂરાદિક-એઓના વધનેવિષે પૂર્વે, અને સાંપ્રત આ પદ્મનાભરાજના પરાભવનેવિષે તમે મારા બાહુનું સામર્થ્ય અવલોકન કર્યું નથી શું? તથાપિ વળી પણ સાંપ્રતકાળે જોવું હોય તો જૂઓ.” એવું ક્રોધે કરી લાપણ કરી શ્રીકૃષ્ણ, લોહદંડે કરી તે પાંડવોના રથોને લોહના ચૂર્ણ સરખા ચૂર્ણ કરતા હવા; અને એવું લાપણ કરતા હવા કે “હું પાંડવો, તમે આ મારી પૃથ્વીનેવિષે જે વાસ કરશો તો પુત્ર, બંધુ અને બાંધવોએ સહુવર્તમાન તમારી સંપૂર્ણ સેના પણ નાશ પામશે. એમાં કાંઈ સંશય નહીં.” એ પ્રમાણે ક્રોધે લાપણ કરી તે શ્રીકૃષ્ણ, દ્વારકાપ્રત્યે ગમન કરતા હવા. અને જેઓનાં મુખકમળો શ્યામવર્ણ થયાં છે એવા તે પાંડવો પણ, દ્વૌપદીએસહુવર્તમાન હસ્તિનાપુરપ્રત્યે ગમન કરતા હવા. અને તે હસ્તિનાપુરનેવિષે આવ્યા પછી તે વાર્તાને કુંતી અને પાંડુરાજપ્રત્યે નિવેદન કરતા હવા, કારણ, પુત્રોના સુખનું અને દુઃખનું એક વિશ્રાંતિસ્થાન તે કેવળ માખાપજ છે. મહી પાંડુરાજ, પોતાના મનમાં કાંઈ વિચાર કરી શ્રીકૃષ્ણનું સ્તવન કરવા માટે દ્વારકાનેવિષે શ્રીકૃષ્ણના સમીપભાગે કુંતીને મોકલતા હવા.

ત્યારપછી દુયોધિષ્ઠિર આરોહણ કરી દ્વારકાપ્રત્યે ગમન કરનારી તે કુંતી, દ્વારકાના બાગને નિષે શ્રી તેમીશ્વરભગવાનના સમવસરણને અવલોકન કરી ચરણ આસી તે સમવસરણપ્રત્યે ગમન

કરતી હતી. ત્યાં શ્રી નમિનાથને વંદન કરી ત્યાં બેઠેલી દેવકી પાસે તે કુંતી બેઠી છતાં એરક્ષામાં દેવકી, શ્રીનમીશ્વરભગવાનને એવો પ્રશ્ન કરતી હતી.

દેવકી—હું પ્રભો, પૂર્વે મારા ગૃહનેવિષે જે છ સાધુઓ પ્રાપ્ત થયા હતા, તેઓ પરસ્પર સમાનપણાએ યુક્ત હોવાથી મારી બુદ્ધિને અભેદરૂપ ભ્રમ ઉત્પન્ન કરનારા, અને મને બહુ પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનારા હોઈને સ્વરૂપે કરી તે સાધુઓ, શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂપસરખા સ્વરૂપવાળા હોઈને ધારણ કરનારા કેમ થયા? પછી શ્રીનમીશ્વરભગવાન એવું કહેતા હતા.

નમીશ્વર—પૂર્વે ભદ્રિલપુરનેવિષે નાગ શેઠની અત્યંત દૈદીપ્યમાન એવી જે સુલસા નામે સ્ત્રી—તેણે પોતાને સંતતિ પ્રાપ્ત થાય, તે માટે લકિતએ કરી આરાધના કરેલા હરિભૈરવેવિષે નામે જે દેવ તે, તે સુલસાપ્રત્યે ભાષણ કરતો હતો હવે કે “તને પુત્ર થશે, પરંતુ તે જીવનારા નથી, અને દેવકીના પુત્ર જીવનારા છતાં તેઓને કંસ મારનારો છે; એ માટે તારા ગર્ભ, પ્રસૂતકાળેજ દેવકી પાસે જશે અને દેવકીના ગર્ભ તારી પાસે આવશે.” એવું બોલીને તે હરિભૈરવેવિષે દેવ તારી કુક્ષીથી ઉત્પન્ન થયેલા શ્રીકૃષ્ણના અગ્રજ કેવળ કૌસ્તુભ રત્નજ હોયના! એવા છ પુત્રોને તે સુલસાની પાસે ઉત્પત્તિકાળેજ લેતો હતો; અને તેના છ પુત્રો તારી પાસે આણતો હતો; તે તારા સમજવામાં આવ્યું નહીં. એ માટે કંસે મારેલા પુત્રો તે સુલસાના અને સુલસાના ગૃહનેવિષે વૃદ્ધિ પામેલા તે પુત્રો તારા. મેં પણ તે ભદ્રિલપુરનેવિષે ગમન કરી તે તારા છ પુત્રોને દીલા દીધીછે; એ માટે તેઓ મોક્ષપ્રત્યે ગમન કરનારા છે. તારા પુત્રો એ કારણે સ્વરૂપે કરી કૃષ્ણ સરખા હોઈને તારી દૃષ્ટિને અમૃતરૂપ અંગનજ હોયના! એવા થતા હતા. હું દેવકી, ઔર-સપુત્રોનું જે તેજ-તે એમજ આનંદ કરી શરીર ઉપર શેમાંય ઉત્પન્ન થવાવિષે કારણ છે.

એવું શ્રી નમીશ્વરભગવાનનું ભાષણ થયણ કરી સ્નેહના તરંગોએ કરી જના સ્તનો દુધને શ્રવણ લાગ્યા, એવી હોતી થકી તે દેવકી, “તે પોતાના ભાઈઓ છે” એવું વર્તમાન સાંભળી પ્રી-તિએ કરી શેમાંયયુક્ત એવા જે કૃષ્ણાદિક પુત્રો—તેઓએ સહુવર્તમાન તે સાધુઓને વંદના કરતી હતી. પછી શ્રી નમીશ્વરભગવાને દેરાના કહી છતાં તે થયણ કરી આનંદયુક્ત એવા શ્રીકૃષ્ણ, શેઠ જે કુંતી, તેને પોતાને ઘેર તેડી જતા હતા. બીજા દિવસે તે શ્રીકૃષ્ણ, કુંતીએ સહુવર્તમાન શ્રી નમીશ્વરભગવાનના સમવસરણપ્રત્યે પ્રાપ્ત થતા હતા; અને પોતાની દારકાંસંબંધી સંપત્તિ અતુ-પમછે, એવો વિચાર કરી તે શ્રી નમીશ્વર તીર્થંકરપ્રત્યે એવો પ્રશ્ન કરતા હતા.

શ્રીકૃષ્ણ—હું પ્રભો, જનેવિષે સંપત્તિ વૃદ્ધિ પામેલી છે, એવી આ જે દારકાનગરી—તેનો કાય, અને મારું મૃત્યુ તે સદૃશ પ્રાપ્ત થશે કે કોઈ બીજાથી થશે? એ સર્વ પ્રકાર મને કહે.

એવાં શ્રીકૃષ્ણનાં વચન સાંભળી તે શ્રીનમીશ્વરભગવાને “દારકાનો કાય અને તારું મૃત્યુ એ બંને

ખીજથી પ્રાપ્ત થશે.” એવું કહ્યું. તે સાંભળી “કોનાથી પ્રાપ્ત થશે?” એવું શ્રીકૃષ્ણ પૂછતા હતા. તે સાંભળી શ્રીનમીશ્વરભગવાન ભાષણ કરતા હતા કે “દ્વારકાનગરીનો દાય દ્વૈપાયનઋષિથી થશે, અને આ સ્નેહયુક્ત એવો જે તારો ખંધુ જરાકુમાર-તેનાથીજ તારો વંધ થશે, અને સર્વ યાદવના વંશના ક્ષયવિષે મદિરા એજ પ્રથમ કારણ તું જાણજે.” એવું શ્રીનમીશ્વરભગવાનનું વચન સાંભળીને ભયેકરી જેમનાં ચિત્ત વ્યાપ્ત થયાંછે, એવા સભામાં બેઠેલા સર્વવીરો ખિન્નપણાએ વ્યાપ્ત થતા હતા. અને તે સમયે “જે આ જરાકુમાર છે તે આગળ થનારો જે ખંધુવધ-તે સંબંધી પાતકનો પાત્ર થનાર છે, એ માટે એને ધિક્કાર હો.” એવો વિચાર કરી સર્વ લોકોએ તે જરાકુમાર, એકદમ અવગ્રહ કર્યો. ત્યારપછી તે જરાકુમાર, “મારા હાથથી આ બ્રાતા જે શ્રીકૃષ્ણ-તેનો વાત ન થાય” એવો વિચાર કરી હાથમાં ધનુષ્ય ધારણ કરતો થકો તે સમયસરણથીજ અરણ્યમધ્યે ગમન કરતો હોવો. અને શ્રીકૃષ્ણ, કુંતીએ સહુવર્તમાન દ્વારકાપ્રત્યે ગમન કરતા હતા. તે દ્વારકામધ્યે યાદવોના સ્નેહે વાસ કરનારો એવો જે પરિવ્રાજક દ્વૈપાયનઋષિ, તે લોકોના મુખથી શ્રીનમીશ્વરભગવાનના વચનને સાંભળી ખિન્ન હોતો થકો ત્યારપછી પશ્ચતપને કરતો થકો બ્રહ્મચારી, મન, વચન તે કાયાએ પવિત્ર થકો ઇન્દ્રિયનિગ્રહ કરનારો, અને પોતાથી ઉત્પન્ન થનારો જે નગરીનો દાહ-તે સંબંધી પાતકે ભય પામનારો, એવો તે દ્વૈપાયન પણ વન પ્રત્યે ગમન કરતો હોવો.

અહીંયાં સર્વ લોકોનું પ્રિય કરનારો જે શ્રીકૃષ્ણ તે, નગરીનો દાહ અને કુળનો ઉચ્છેદ-એવું મૂળકારણ જે મદ્ય-તેને નવીન ઉત્પન્ન કરવામાટે નિષેધ કરતા હતા. અને પૂર્વે ઉત્પન્ન થ-એલો જે મદ્ય તેને, તે શ્રીકૃષ્ણ કદંબ નામક પર્વત ઉપર જે કદંબ નામક વન-તે મધ્યે કાદંબરી નામે જે શુદ્ધ-તેના સમીપભાગે સર્વ લોકોકને પરિત્યાગ કરાવતા હતા. તે સમયે ઘણાં વૃક્ષોએ વ્યાપ્ત એવી તે ભૂમિનેવિષે રહેલા જે શિક્ષાકુંડો-તેઓનેવિષે તે લોકોએ પરિત્યાગ કરેલો તે મદિરા-તેણેકરી આકર્ણપર્યંત તે સર્વકુંડો પૂર્ણ થતા હતા. તે સમયે બળદેવનો સાદ્ય કરનારો જે સિદ્ધાર્થ નામે સારથિ, તે બળદેવપ્રત્યે એવું ભાષણ કરતો હોવો.

સિદ્ધાર્થ—હું દેવ, તમે જો મને આજ્ઞા દેશો તો આ નગરીનો દાહ વિગેરે ન જોતાં હું શ્રીનમીશ્વર ભગવાન પાસેથી દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ. તે સાંભળી બળભદ્ર બોલતા હતા.

બળભદ્ર—હું સિદ્ધાર્થ, નિરંતર સહાય એવો જે તું, તે તારા ઊપર મારી પ્રીતિછે; એ માટે તારો ત્યાગ કરવાને હું ઉત્સાહ પામતો નથી; તથાપિ તારા આગ્રહને લીધે તને દીક્ષા ગ્રહણ કરવા માટે હું આજ્ઞા આપુંછું. પણ તું દીક્ષા ગ્રહણ કરી જો દેવલોકનેવિષે ગમન કરે, તથાપિ કદાચિત્ મહા આપતિકાળનેવિષે હું અજ્ઞાનેકરી મોહિત ચિત્ત થયો છતાં તે સમયે તું સ્નેહેકરી મોહારી પાસે આવીને મને પ્રતિબોધ કરશે તો જા. એવું સાંભળી તે સિદ્ધાર્થ બોલ્યો કે “હું

દેવ, તમારા કલા પ્રમાણે તમારા આપસિ કાલનેવિષે તમોને હું બોધ કરીશ." પછી બળરામે તે વચનનો અંગીકાર કર્યો છતાં તે સિદ્ધાર્થ, બળરામની આજ્ઞાએ નેમીશ્વર પાસે જઈ દીક્ષા મહાન કરતો હોયો; અને છન્દશિક્ષા તપ કરી સ્વર્ગપ્રત્યે જતો હોયો.

આહીયાં ઘણું દિવસે ફૂંતી સમય પામીને શ્રીકૃષ્ણપ્રત્યે ભાષણ કરતી હતી કે "હું વત્સ, તારા બંધુ જે પાંડવો, તેઓને તે સ્વદેશાદિત કરચા. તે મધ્યે આ સંપૂર્ણ ભારતાદંભૂમિ તારીજીએ, એ માટે તે પ્રસાદે કરી તે પોતાના બંધુઓને કોઈપણ સ્થાનકપ્રત્યે રહેવા માટે આજ્ઞા કરતી." એવું ફૂંતીનું ભાષણ શ્રવણ કરી પછી શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યા કે "તે પાંડવો દક્ષિણસમુદ્રના તીરનેવિષે નવીન, પાંડુમથુરાનામક નગરીને ઉત્પન્ન કરી ત્યાં રહે." તે સાંભળી ફૂંતી હસ્તિનાપુરપ્રત્યે આવી તે શ્રીકૃષ્ણના વચનને પાંડવોપ્રત્યે કથન કરતી હતી. તે સમયે તે પાંડવો પણ શ્રીકૃષ્ણની આજ્ઞા પ્રમાણે દક્ષિણસમુદ્રના તીરનેવિષે ગમન કરી ત્યાં પાંડુમથુરાનામે નગરી નવીન ઉત્પન્ન કરી રહેતા હતા. તે સમયે અભિમન્યુથી ઉત્તરાનેવિષે ઉત્પન્ન થએલો સુભદ્રાનો પૌત્ર એવો જે પરીક્ષિત-તેને શ્રીકૃષ્ણ હસ્તિનાપુરમધ્યે સિંદુસન ઉપર અભિષેક કરતા હતા.

આહીયાં પાંડુમથુરાનગરીનેવિષે રહીને રાજ્ય કરનારા, અને તે દ્વારકાના દાહની વાર્તાને હૃદયનેવિષે વારંવાર આણનારા એવા જે તે પાંડવો-તેઓને રાજ્યનેવિષે પણ સુખ ન પ્રાપ્ત થતું હું. પછી સર્વ વસ્તુ માત્રની કેવળ જે અનિત્યતા-તેને ચિંતન કરનારા તે પાંડવો, દીનોનો ઉદ્ધાર કરવો, અને દયા કરવી ઇત્યાદિક ધર્મકર્મને આચરણ કરતા હતા. તે સમયે પાંડુરાજ અને ફૂંતી એ બંને, પોતાના હૃદયનેવિષે "સંસાર અસારછે" એવું ચિંતન કરતાં થકાં, અને શ્રીને-મીશ્વર ભગવાનથી ચારિત્રવ્રતનું ગ્રહણ કરવા માટે ઇચ્છા કરતાં થકાં તે શ્રીનેમીશ્વર ભગવાનનું સ્મરણ કરતાં હતાં. તેઓના મનની વાત જાણનારા એવા શ્રીનેમિનાથ પણ, તે સ્થળે આવી સમવસરણ કરતા હતા. કારણ શ્રીનેમીશ્વર ભગવાન અને સૂર્ય, એ બંને પેરોપકારરૂપ કૃત્યનેવિષે તત્પર છે. ત્યારપછી ધર્મરાજ, શ્રીનેમિનાથનાં દર્શન કરવા માટે ઉત્કંઠિત હોતો થકો માતપિતાને આગળ કરી શ્રીનેમિનાથ પાસે જઈ, જણ આપતિત્તું દિનમથન કરચુંછે, એવા તે શ્રીનેમિનાથને વંદન કરતો હોયો. પછી તે પ્રભુની અમૃત સરખી દેરાનારૂપ વાણીને શ્રવણ કરી દેરાના ગ્રહણ કરવા માટે જમનાં ચિત્ત આતુર છે, એવા પાંડુરાજ અને ફૂંતી-એ બંને શ્રીનેમીશ્વરપાસે પ્રવજ્જનને માગતાં હતાં. પછી તે પાંડવોની અવજ્ઞા લેઈને નિર્ંતર સમયજ્ઞાનની દેરાના દેઈ તે શ્રીનેમીશ્વરભગવાને તે બંનેના મનોરથ પૂર્ણ કરચા. તે સમયે પ્રાપ્ત થએલો જે શ્રીનેમીશ્વરભગવાનનો પ્રસાદ-તેણે કરી જમનાં ચિત્ત હર્ષયુક્ત છે એવાં તે બંને, વ્રતના સમુદાયને અધ્યયન કરતાં થકાં શ્રીનેમીશ્વરભગવાને સહુવંતમાન નિહાર કરતાં હતાં. તે સમયે શ્રીનેમીશ્વરભગવાનનો અને માતપિતાનો વિરહ પ્રાપ્ત થયો.

છતાં પાંડવોનું ચિત્ત ખિન્ન થયું; પરંતુ તે શ્રીનેમીશ્વરભગવાને કહેલો એવો જ ધર્મ-તેનેવિષે રાત્રિ દિવસ તે ચિત્ત સ્થિર રહેતું હતું.

ત્યારપછી તે પાંડવોએ તે સ્થળે સ્વામિના ચૈત્યપ્રાસાદને નિર્માણ કરી ત્યાં શ્રીનેમીશ્વર ભગવાનની પ્રતિષ્ઠાના દર્શનાદિકે કરી, શ્રીનેમીશ્વરભગવાનના વિયોગે પ્રાપ્ત થએલું દુઃખ નિવારણ કર્યું; પરંતુ માતૃપિતાનો વિયોગ તો તેઓના મનને વારંવાર ખેદ ઉત્પન્ન કરતો હતો. પછી અત્યંત ચતુર એવી જ દ્રૌપદી, તે પાંડવોની વિશેષે કરી સેવા કરતી હતી. કારણ મનુષ્યોને સ્ત્રી છે તે ક્ષણ પ્રીતિનું પાત્ર હોઈને સર્વ ક્લેશનો નાશ કરનારી છે. ત્યારપછી તે પાંડવો, કામદેવને જીતવા માટે જંગમાં સામર્થ્ય અત્યંત સ્ફુરણ પામનારૂં છે, એવું છતાં પણ કામવિષયક જ સર્વ વિષય છે એવું માનતા હતા. ત્યારપછી કેટલાક દિવસ તે પ્રિયપતિઓએ સહુવર્તમાન અનુક્રમે સુખનો ઉપભોગ કરનારી એવી તે દ્રૌપદી, ભૂમિ જેમ નિધાનને ધારણ કરે છે તેમ ગર્ભને ધારણ કરતી હતી. પછી નવમાસ પૂર્ણ થયા છતાં દશમમાસનેવિષે તે દ્રૌપદી પ્રાતઃકાળે પૂર્વદિશા, પ્રકાશમાન ગ્રહાદિકના પ્રકાશસામર્થ્યને ગ્રાસ કરવા માટે જનું તેજ જગત છે એવા સૂર્યને જેમ પ્રસવે છે, તેમ અન્ય તેજસ્વી પુરૂષોનાં તેજના મહત્વનો ગ્રાસ કરવા માટે જનું તેજ જગત છે એવા પુત્રને પ્રસવતી હતી. તે સમયે સર્વ જગતને આનંદ ઉત્પન્ન કરનારો તે પુત્ર ઉત્પન્ન થયો છતાં જને આનંદ પ્રાપ્ત થયો છે એવો ધર્મરાજ, ખડુ દાન દેતો હતો; અને પ્રતિપંથમધ્યે રહેનારા અંધીજનોને મુક્ત કરતો હતો. તે સમયે અન્ય પણ જે દીન અને અનાથજનો-તેઓના ઉદ્ધારપૂર્વક તે પાંડવોએ, જનું તેજ દૈદીપ્યમાન છે એવા તે પુત્રનું પાંડુસેન એવું નામ પાડ્યું. પછી તે પાંડુસેનપુત્ર, બાલ્યાવસ્થાનેવિષે પણ પ્રાણન સરખો પરાક્રમી હોતો થકો, અને બુદ્ધિમાનપુરૂષોમાં પ્રવીણ હોતો થકો સર્વને માન્ય એવો તે સંપૂર્ણ કળાઓને ગ્રહણ કરતો હતો. પછી સર્વના ચિત્તને ચમત્કાર ઉત્પન્ન કરનારા જે તેના ગુણો-તેને અવલોકન કરનારા પાંડવોએ અદ્ભુત પરાક્રમે કરી શ્રેષ્ઠ એવો તે પાંડુસેન કુમાર, યુવરાજનેવિષે અભિસેચન કર્યો. પછી સર્વપ્રકારે કરી નાનાપ્રકારની અરિહંતની પ્રભાવનાને કરનારા અને જંગમાં રાજ્ય કલ્યાણોદયકારક છે એવા પાંડવોનો કેટલોક કાળ નીકળી ગયો.

પછી એક દિવસ, સભામધ્યે ખેસનારા ધર્મરાજપ્રત્યે, જનું સુખ કલ્પજળસરખું શ્યામ છે અને જણ હસ્તનેવિષે કૌસ્તુભમણી ગ્રહણ કર્યો છે, એવો જરાકુમાર પ્રાપ્ત થતો હતો. તે સમયે જનું સન્માન કર્યું છે એવા, અને જના હસ્તનેવિષે કૌસ્તુભમણી છે એવા તે સભામાં ખેસનારા જરાકુમારપ્રત્યે અવલોકન કરી મહોદય સંબ્રમને ધારણ કરનારો ધર્મરાજ પ્રશ્ન કરતો હતો.

ધર્મરાજ-હે બ્રાત, આ તમે હાથનેવિષે શ્રીકૃષ્ણનો કૌસ્તુભમણી ધારણ કરી નિઃશં-

કપણ ક્યાંથી આગમન કર્યું છે? હું નેમીશ્વરભગવાનની ઘણી દિવસે ઉત્પન્ન થએલી વાણીને સ્મરણ કરતો છતાં ભયાતુર થયો છું. ધર્મરાજનાં એવાં વચન સાંભળી પછી તે જરાકુમાર ખોદ્યો.

જરાકુમાર—હું રાજા, નેમીશ્વરભગવાનની વાણી સત્યજ છે. એવાં જરાકુમારનાં વચન સાંભળી ખેદ પામેલો ધર્મરાજ ફરી તે પ્રત્યે ભાષણ કરતો હતો. કે “હું જરાકુમાર, તે વાણી સત્ય ક્ષી રીતે થઈ? તે સવિસ્તર મને કહો.” તે સાંભળી જરાકુમાર ખોદ્યો.

જરાકુમાર—હું જ્ઞાત, સાંભળ. જ સમયે શ્રીનેમીશ્વર ભગવાનની વાણી પ્રવૃત્ત થઈ તે સમયે “આપણે હાથે કૃષ્ણનો વધ ન થયો” એ માટે હું વ્યાધની વૃત્તિ ધારણ કરી અરણ્યપ્રત્યે નીકળી ગયો. ત્યાં ઘણા દિવસ રહ્યો. એક દિવસ હરણ ઉપર મેં ખાણ છોડ્યું; અને તે ખાણ પાછું ગ્રહણ કરવા માટે વૃક્ષોએ કરી અંતરિત અર્થાત્, વૃક્ષનીઓથે સંતાતો થકો ગમન કરતો, જ્યાં મેં ખાણ છોડ્યું હતું તે સ્થળે એવો રાખ્દ ઉત્પન્ન થયો કે “અહો! સુખે ઉઘેચો નિરપરાધી એવો જ હું—તે પ્રત્યે ન ભાષણ કરનારો એ કોણ નિર્દય પુરુષ, ખાણકરી પદ્મજાતેવિષે દૃઢ પ્રહાર કરતો હતો? મેં તો કદીપણ જનું નામ ગોત્ર બાણ્યું નથી એવા શત્રુને માર્યો નથી. એ માટે જણુ આ મને પ્રહાર કર્યો, તે પુરુષ પોતાના નામગોત્રને મને ત્વરાએ કથન કરે; એટલે હું પણ તે પ્રત્યે ખાણનું પ્રતિસંધાન કરીશ.” એવી ધીરપણુ ઉચ્ચારેલી મહાત્મા શ્રીકૃષ્ણની વાણીને શ્રવણકરી “એ કોઈપણ મનુષ્યની વાણી છે. એ માટે મેં જતાપર ખાણ માર્યું તે હરણ ન હોય કોઈપણ મનુષ્ય છે.” એવો નિર્દય કરનારો હું પરમખેદને પામ્યો. અને દૂરથી એવું ભાષણ કરતો હતો કે “હું દશમં દશાહ એવો જ વસુદેવ—તેનો જરાદેવીથી ઉત્પન્ન થએલો પુત્ર જરાકુમાર નામક છું. મનુષ્યરહિત અને ધાતક એવા વ્યાક્રાદિક શત્રુઓએમુકત એવા આ વનનેવિષે કોઈ પણ કારણ પ્રાપ્ત થએલો તું કોણ છે?” એવું હું ફરી ભાષણ કરતો હતો. ત્યારપછી તે ભાષણ કરતો હતો કે “તારો વહીવટ ભાઈ જ શ્રીકૃષ્ણ, તેજ હું છું. એ માટે મારો વધ “આપણાથી ન થયો” એવો જ તારો પ્રયત્ન—તે સર્વ વ્યર્થ થયો. અરે નેમીશ્વર ભગવાને કરેલું ભાષણ કદીપણુ અન્યથા યતાડું નથી.” એવું તે શ્રીકૃષ્ણનું ભાષણ શ્રવણકરી અત્યંત વ્યાકુળ એવો હું, તે શ્રીકૃષ્ણના સમીપભાગપ્રત્યે પ્રાપ્ત થતો હતો. અને ખાણ લાગેલા કૃષ્ણને અવગતકન કરી હું મૂચ્છાને પામ્યો. પછી યોગીવારે જને ચેતના પ્રાપ્ત થઈ એવો હું—તે શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યે ભાષણ કરતો હતો કે “હું શ્રીકૃષ્ણ, જ સમયે નેમીશ્વર ભગવાનની વાણી ઉત્પન્ન થઈ તેજ સમયે દૈવાયનમુનિ વનમયે નીકળી ગયો છતાં, તે દૈવાયનથી દારકાનો ઘટુ વિગેરે સર્વ વર્તમાન ક્ષી રીતે યયું?” તે સાંભળી શ્રીકૃષ્ણ, મને એવું કથન કરતા હતા કે “હું જરાકુમાર, નેમીશ્વર ભગવાનનું ભાષણ થવા પછી સર્વ પુરુષસી લોકોએ મદન્યો પરિત્યાગ કર્યો છતાં દારકામયે અમરશ છ મહિના નીકળી

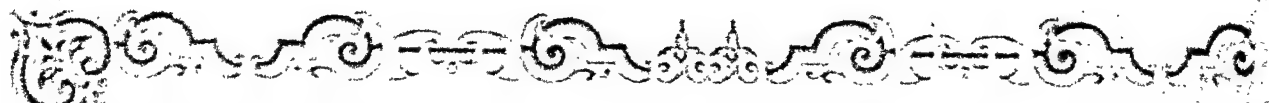
ગયા. ત્યારપછી વૈષાખ માસ પ્રાપ્ત થયો છતાં કદંબવનનું રક્ષણ કરનારો જ માળી, તે દ્વારકામધ્યે સભાનેવિષે આવીને એવી પ્રાર્થના કરતો હતો કે “હું દેવ, તમે કદંબવનનેવિષે પૂર્વે પરિત્યાગ કરેલો મદિરા, ત્યાં રહેનારા વૃક્ષોના પુષ્પોની સુગંધીએ સુગંધયુક્ત થયો છતાં તે સ્વાદિષ્ટ મધને ત્યાં ગમન કરેલા કોઈએક પુરૂષે પ્રાશન કરી, તે પુરૂષે દ્વારકામધ્યે આવીને સાંખકુમારને કાંઈક મધનો નજરાણો દેધને, અને તે મધની પ્રશંસા કરી તે સાંખકુમારને મધના સ્થળે લેધને તેની કને તે મધ પ્રાશન કરાવ્યો. પછી તે મધની રૂચિ જાણનારો તે સાંખકુમાર, ફરી તે મધનું પ્રાશન કરવામાટે ઉદ્ધત એવા અન્ય રાજપુત્રોએ સહુવર્તમાન તે વનપ્રત્યે ગમન કરતો હતો. પછી તે સંપૂર્ણ કુમારો તે મધને યથેચ્છ પ્રાશન કરતા હતા. ત્યારપછી તતુક્ષણજ ઉન્મત્તપણાને પામી તે સર્વ કુમારો તે વનનેવિષે યથેચ્છપણે સંચાર કરવા લાગ્યા. ત્યાં એકાંતસ્થળે તપ કરનારો જ દ્વૈપાયનમુનિ-તેને અવલોકન કરી સંપૂર્ણ રાજકુમારો “આ દ્વૈપાયનમુનિ, દ્વારકાના દાહરૂપ કર્મને ધૃષ્ટિ કરનારો છે” એવો વિચાર કરી મહાક્રોધને ધારણ કરતા હતા. તે સમયે સાંખકુમાર એવું લાપણું કરવા લાગ્યો કે “મુનિઓ મધ્યે અંધમ એવો જ દુરાત્મા આ દ્વૈપાયનમુનિ-તેહને હમણાંજ મારી નાખો. જ તપ કરીને અમારી નગરીને બાળવામાટે ધૃષ્ટિ કરેછે, તેને અમે કેમ ન મારીએ?” એવું સાંખકુમારે લાપણું કર્યું છતાં મદિરાંધ એવા તે તમારા સંપૂર્ણ કુમારો, કોઈ માટીનાં હેઠ્ઠાંએ, કોઈ હસ્તની થાપોટોએ, કોઈ લાકડીઓએ, અને કોઈ મુષ્ટિઓએ પ્રહાર કરી તે દ્વૈપાયનમુનિને મૃતપ્રાય કરતા હતા. પછી તે મૂર્ચ્છિત થએલા મુનિને “આ મરણ પામ્યો” એવો નિશ્ચય કરી તેનો પરિત્યાગ કરી તે સંપૂર્ણ કુમારો ઘેર આવતા હતા. ત્યારપછી મૂર્ચ્છા નિવૃત્ત થઈ છતાં સક્રોધ એવા તે દ્વૈપાયનમુનિને હું અવલોકન કરી એ વર્તમાન જણાવવાસાટે અહીંયાં આવ્યોછું.” હું જરાકુમાર, એવું કહીને તે કદંબવનનું રક્ષણ કરનારો માળી છાનો રહ્યો છતાં તે દ્વૈપાયનમુનિથી અનર્થ પ્રાપ્ત ન થાય એવો નિશ્ચય કરી બળરામે સહુવર્તમાન હું, તે ઋષિનું શાન્તવન કરવામાટે તે વનપ્રત્યે ગમન કરતો હતો. અને ત્યાં કોપાવેશ કરી જનાં નત્રો લયંકરે એવા તે મુનિને અવલોકન કરતો હતો. તે સમયે હું હાથ જોડી નમ્રતાપૂર્વક તે મુનિપ્રત્યે લાપણું કરતો હતો કે “હું મુને, આચરણ કરવામાટે અશક્ય એવું આ તમારું તપ કયાં? અને આ દુઃસહ કોપ કયાં? એ બંનેનો તેજ અને અંધકારના સરખો એક ઢકાણું વાસ કેમ થશે? અર્થાત્ થયાનો નથી. હું મુને, તારો આ ક્રોધરૂપ અગ્નિ, તારા રામરૂપ પાણીએ વારંવાર સિંચન કરેલા અને મુક્તિ સંપત્તિરૂપ ક્ષણે ક્ષણે શક્તિ થએલા એવા તપોરૂપ બીજથી ઉત્પન્ન થએલા વૃક્ષ સમુદાયને દહન કરેછે. હું મહામુને, મધપાને કરી અંધ થએલા બાળરૂપ જે અજ્ઞાની-તેઓએ જે તારું અપરાધાચરણ કર્યું, તે મને સાંપ્રતકાળે ક્ષમા કરવામાટે તું યોગ્યછે.” એવું મારું લાપણું શ્રવણ કરી

તે મુનિ બાપણ કરતો હોય કે “હું વિષ્ણો, તારા આ શાંતવન વચનોએ કરી કાંઈ ઉપયોગ નથી;
એ માટે તે સમાપ્ત કર્યાં. સાંપ્રતકાળેજ કોધાંધ એવો જ હું-તેણે આ તમારા અપરાધ કરી છે
પર એવો નિશ્ચય કર્યો છે કે “હું દારકાનો અને યાદનોનો નાશ કરીશ. એ માટે હું હજે, તું
અને બાળરામ-એ બે વિના દારકાવાસી સંપૂર્ણ લોકોનો પ્રલય થશે” એવું તે મુનિનું બાપણ
શ્રવણ કરી ફરી તે ત્રિપિની પ્રસન્નતા કરવામાટે ધ્રુવ કરનારો એવો જ હું-તે પ્રત્યે અવકોકન
કરી બાળમદ્દ, મારો એવો નિષેધ કરતા હવા કે “હું વિષ્ણો, એ મુનિનું શાંતવન કરવું બસ કંગો.
જેમનાં પાંચ, નાસિકા અને હસ્ત એ વાંકાં છે; તથા અધરોટ, કંદર અને નાસિકા સ્થૂળછે, એવા
જેઓ હીનાંગ અને કાણા છે, તે પુરૂષો કદી શાંતિને પામતાં નથી.” એવું બાળરામનું બાપણ
સાંભળીને ખિન્નચિત્ત એવો હું ત્યાંથી દારકામધ્યે ગયો છતાં, તે દ્વેષાયનક્રપિનો નિશ્ચય કરેલો
જે સર્વ પ્રકાર, તે નગરવિષે વિખ્યાતિ પામતો હોય. પછી નેમીશ્વર ભગવાનના ઉપદેશકરી
અને મારી સ્વાભાવિક આજ્ઞાએકરી દારકાના સંપૂર્ણ લોકો ધર્મકર્મનેવિષે એકાગ્રતાએ સજ્જ
થતા હવા. તે સમયે તે અવસરને જાણનારા એવા કૃપાળુ નેમીશ્વરભગવાન ત્યાં પ્રાપ્ત થઈ પોતાનાં
માતૃપિતાને, પ્રદ્યુમ્નાદિક શબ્દવચોને, ઝંઝિમણી જેઓમાં મુખ્યછે એવી મારી સ્ત્રીઓને, અને
મરણના ભયે કરી વ્યાકુળ થયેલા એવા અનેક દારકાવાસી લોકોને પ્રવચન દેતા હવા. અને
“દારકાનો નાશ ક્યારે થશે?” એવું મેં તેમને પૂછ્યું છતાં “આજથી પારમે વર્ષે દારકાનો નાશ
અવશ્ય થશે” એવું મને કહીને તે નેમીશ્વરભગવાન અન્ય દેકાણે વિહાર કરતા હવા. ત્યારપછી
અનુયં, અને પટ્ટ-ધત્યાદિક તપનેવિષે જેમનાં ચિત્ત તત્પર છે, એવા સંપૂર્ણ લોકોનાં નિર્વિકલ્પણ
અગીયાર વરસ નીકળી ન્તાં હવાં. ત્યારપછી પારમે વર્ષે થોડુંક નીકળી ગયું છતાં, “આપણા
તપે કરી જીતેલો તે દ્વેષાયન મુનિ, નિશ્ચયકરી નષ્ટ થયો હશે” એવો નિશ્ચયકરી નગરી સંખ્યંથી
સંપૂર્ણ લોકો આજસ્યરહિત હોતા થકા પણ ફરી મદિરાદિકના સેવને કરી પ્રમાદને સ્વીકારતા હવા.
કારણ, ભવિતચ્ચતા છે તે દુર્લભ છે. ત્યારપછી દારકાનેવિષે ભૂમિકંપ, વંજાપાત, અને ઉલ્કાપાત-
ધત્યાદિક ધાગાક ઉત્પાત ઉત્પન્ન થતા હવા. અલોથી ધુસ નીકળવા લાગ્યો, સૂર્યથી અગ્નિ વર-
સવા લાગ્યો, ચિત્રનેવિષે લેખન કરેલાં રૂપ નૃત્ય કરવા લાગ્યાં, અને પૂતળીઓ હાસ્ય કરવા
લાગીઓ; વળી અકાળેજ સૂર્ય ચંદ્રનો શહુએ કરેલો આસ ઉત્પન્ન થતો હોય. તેમજ રાત્રીને
વિષે સર્વલોકોએ અકલ્યાણરૂપ કુળ દેનારાં સ્વપ્ન અવકોકન કર્યાં. તે સમયે દારકાના સર્વરત્નો નાશ
પ્રાપ્યાં, અને મારાં ચક્રાદિક આયુધો પણ નાશ પામતાં હવાં. ત્યારપછી આસપાસ પ્રલયકાળનો
વાયુ વહવા લાગ્યો, તે દુરથી વૃક્ષોને ઉમેરી દારકાનગરીમાં આણીને નાખતો હોય. તે સમયે
ભયે કરી શ્વપ્ત રહેલા જે બાહ્યરત્નો સાક કુદ કોટી; અને દારકાં મધ્યે વાસ કરનારાં બહોતર કુદ કોટી

યાદ્યોની-તેઓ સંપૂર્ણને દ્વારકાનગરનેવિષે એકઠા કરીને કોઈએક પુરૂષે તેઓને પીડિત કર્યા.
 તે સમયે કોઈએક લયંકર પુરૂષ પ્રાપ્ત થઈ મારા અને બળરામના દેખતાં છતાં કાશેએ
 પૂરિત એવી દ્વારકાને અગ્નિ પ્રદીપ્ત કરી બાળી નાખતો હતો. તે સમયે હું શોકાંધકાર
 કરી વ્યાપ્ત થતો હતો; અને સંપૂર્ણ આકાશ જે છે તે, આસપાસ વિસ્તાર પામનારા ધુમ્રના
 સમુદાયેકરી અત્યંત વ્યાપ્ત થતું હતું. ત્યારપછી આકાશમધ્યે પ્રસાર પામનારી જે પ્રદીપ્ત
 અગ્નિની જ્વાળાઓ-તેણે કરી આકાશમધ્યે પ્રસાર પામેલો ધુમ્ર નાશ પામતો હતો. અને
 મારો શોકાંધકાર તો અત્યંત વૃદ્ધિ પામતો હતો. ત્યારપછી બળરામે સહુવર્તમાન હું વસુ
 દેવ, દેવકી, અને રોહિણી-એઓને રથઉપર બેસાડી અન્ય ઠકાણે લેવા માટે પ્રવૃત્ત થયો.
 તે સમયે વાણકે કરી ઘણા પ્રહાર કરેલા પણ અશ્વો કિંચિત્ સુદ્ધાં રથનું આકર્ષણ કર્યા
 માટે સમર્થ થયા નહીં. ત્યારપછી બંધનસ્થાનનેવિષે જેમણે પોતાના સ્કંધભાગ અર્પણ કર્યાછે,
 એવા અને બંને ધૂસરું વહેનારા થયા. તે સમયે અકસ્માત્ રથનાં ચક્ષો ભગ્ન થયાં, અને તે
 રથનાં બંધનસ્થાન પણ ભગ્ન થયાં; તથાપિ કોઈપણ પ્રકારે અમે તે રથ, પુરના દરવાજા પાસે
 લીધો. તત્કાલ ત્યાં કોઈએક પુરૂષ પ્રાપ્ત થઈ તેણે દરવાજાનાં કમાડ બંધ કર્યાં. તે સમયે બ-
 લરામે મહાવજે પોતાના સત્તાપ્રહાર કરી તે દરવાજાનાં કમાડ ઉઘાડ્યાં. તે સમયે કિંચિત્ ભૂમિ
 પ્રાપ્ત નિમજ્જ ધમ્મિકો રથ અમે આકર્ષણ કર્યો છતાં પણ, ન ચક્રન પામતો હતો. ત્યારપછી મા-
 તપિતાનું રક્ષણ કરવામાટે જે સામર્થ્ય, તે વિષે કક્ષીબ એવો હું ખિન્ન થતો હતો. એ પ્રમાણે
 બેઠ પામનારો જે હું-તે પ્રત્યે આકાશનેવિષે રહેનારો કોઈએક દેવ ઉચ્ચસ્વરેકરી ભાષણ કરતો
 હતો કે "હું કૃષ્ણ, તું બેકે માતપિતાના રક્ષણમાટે મહાપ્રયાસ કરશે, તોપણ તે નિષ્ફળ થશે. એ
 માટે તું માતપિતાનું રક્ષણ કરવામાટે જે પ્રયાસ કરેછે તે હવે બંધ કર. કારણ, પૂર્વે રાજામારેએ
 પીણ પમારેલો જે દેવપ્રયત્નમુનિ-તેજ હું અગ્નિકુમાર દેવરૂપે થયો છું. પૂર્વે મને પીણ કરી તેતું સ્મરણ
 કરી તે દિવસથી આજપર્યંત હું વૈર ધારણ કરનારો છું; પરંતુ અગ્નીઆરવર્ષપર્યંત મહા ઉત્કર્ષે શામ-
 ત્યાર એવા જે સર્વ દ્વારકાવાસી લોકોનો અપ્રમાદ એરૂએ તપસ્યા, ગિનપૂજા, અદ્વાઈમહોત્સવાદિકે
 કરી સ્વર્ગસ્થનપણ-તેણે કરી તેઓનો નાશ કરવામાટે મને અવકાશ પ્રાપ્ત થયો નહીં. એ માટે
 હુંજ જેતું સૂણ કરણ છું. એવા આ અગ્નિએજ આ તારાં માતપિતા હું મૃત્યુને પમાડીશ. એ
 માટે જે વાત કહી થતારી નથી તે વાત કહી થતી નથી, અને જે વાત અવરથ થતારી છે, તે અ-
 ન્યથ થતી નથી. તે માટે તમે બંને આદિયાંથી નીકળી જાઓ; અને પૂર્વે મેં જે તમને કહ્યું છે,
 તમે નિસર્યો નહીં." એવી તે દેવની વાણીને શ્રવણ કરીને પણ અમે બંને કરી રથનું આકર્ષણ
 કરવા લગ્યા છતાં, અમારા મનેજ અત્યંત વ્યાકુળ એવાં અમારાં માતપિતા અમરીપ્રત્યે બાવન

કરતાં હતાં કે “હું વત્સી, અમારેવિષે તમે ઉત્તમપ્રકારનું વાત્સલ્ય કર્યું; પરંતુ અવશ્ય થનારો
 ને પ્રકાર-તે મહાન પુરૂષ હોય તેને પણ પ્રાપ્ત થતો નથી શું? તો અવશ્ય પ્રાપ્ત થાયછેજ. એ માટે
 તમોને કલ્યાણકારી માર્ગ થાઓ. તમે અત્ય ટકાણે ગમન કરો. તમારો લણ કાળપર્યંત વિન્ય
 થાઓ. અમે તો આ સ્થળે નેમીશ્વર ભગવાનનો આશ્રય કર્યોછે. એ માટે આજપર્યંત અમે
 મને કરી ને પાતકનું ચિંતન કર્યું હોય, વચને કરી ને પાતકનો ઉચ્ચાર કર્યો હોય, અને કાયાએ
 કરી ને પાતકનું આચરણ કર્યું હોય તે સર્વ મિથ્યાદૃષ્ટન થાઓ. અમે સંપૂર્ણ જીવો પાસે
 એવી દામા માગીએ છીએ કે, સર્વ જીવો અમારા અપરાધની દામા કરો. સંપૂર્ણ જગત્નિવાસી
 જીવોની સાથે અમારો મૈત્રીભાવ કરીએ છીએ, પણ કોઈની સાથે વૈરભાવ ધારણ કરનારા નથી.
 અમે પૂર્વ કરેલો ને અશાનાદિક ચતુર્વિધ આહાર-તેનું પ્રત્યાખ્યાન કરીએ છીએ. હવે અમે
 અહિંતાદિક પંચપરમેષ્ટીનું સ્મરણ કરીએ છીએ. સાંપ્રતકાળે કોઈ કોઈનો પણ કોઈપણ પ્રકારે
 હિતકારક નથી. અને અમારો પણ કોઈ નથી. માટે હવે અમે, અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુ અને
 કેવલીભાષિત ધર્મ એ ચારનું શરણ કરીએ છીએ.” એવું ભાષણ કરી સર્વ ટકાણે વિરક્તિ ધારણ
 કરનારાં, અને આહારનો પરિહાર કરવા માટે તત્પર, એવાં માતપિતાએ વિસર્જન કરેલા અમે
 યંને એવો વિચાર કરતા હવા કે, “જન્મના કંઠનેવિષે કરોચલી પ્રાપ્ત થઈએ એવાં અતિ વૃદ્ધ, અને
 જ્યોત્સને ઇંદ્રિઓનો નિગ્રહ કર્યોછે, એવાં આ વૃદ્ધોનો ત્યાગ કરી અહીંયાંથી અમે કેમ જઈએ?”
 ઝાટલામાં દેવોમધ્યે અધમ તે દેવ, એક લણમધ્યે ત્યાં મેઘનીપરે અગ્નિ વર્ષાવતો હવો. તે
 દાહમધ્યે પ્રાપ્ત થએલાં તે માતપિતા, પંચપરમેષ્ટીના ધ્યાન કરી સ્વર્ગપ્રત્યે ગમન કરતાં હતાં. તે
 સમયે “હું મહો! જરાસંધના રોષે કરી અમારો નાશ થતો છતાં તે સમયે અમારું રક્ષણ કરનારા
 એવા હું પ્રભુ, તમારા દેખતાં છતાં આ અસહ્ય અગ્નિએ અમે દહન થઈએ છીએ.” એવા નગર-
 વાસી લોકોના અત્યુપાતે સહુવર્તમાન ઉત્પન્ન થએલા દીન પ્રજાપોએ કરી જની કણ્ઠોદ્વિધ વિદીણું
 થઈએ એવો હું, બળરામે સહુવર્તમાન જીણું એવા ઉપવનપ્રત્યે પ્રાપ્ત થતો હવો. અને તે વનથી,
 ભસ્મરૂપ થનારી દારકને અવલોકન કરી તે દારકાના ઉપવનનેવિષે ખિન્નચિત્ત થઈને કેવળ
 રંકસરખો એવો હું, બળરામપ્રત્યે ભાષણ કરતો હવો કે, “હું આર્ય! આ દારકાંતંગરીની તે લક્ષ્મી
 ક્યાં? અને આ મહા દાહ ક્યાં? અને પૂર્વે હોનારૂં તે માઝું શૌર્યત્વ ક્યાં? અને સાંપ્રત મને
 પ્રાપ્ત થનારી એવી આ ક્ષીબતા ક્યાં? તસ્માત્ હું આર્ય! સાંપ્રતકાળે શું કરવું? એવિષે મૂઠ
 એવો મહોદી આપસિમાં પડેલો હું શું કહું? અને ક્યાં જાગી? કારણ, શબ્દ સમુદાયનેવિષે જ્યાં
 ત્યાં મારા વિરોધી રાજાઓ છે.”

ત્યારપછી બળરામ ભાષણ કરવા લાગ્યા કે, “હું કૃષ્ણ! તું ખેદ કરીશ નહીં, નેમીશ્વર

જગતને વ્યાખ્યાન કરેલું સંસારનાટક તે શ્રવણ કર્યું નથી શું? આ સંસારનાટકને વિષે કેમ
 પરિણામરૂપ નિરંકુશ સૂત્રધાર છે; અને સંપૂર્ણ પ્રાણિઓ નાના પ્રકારનાં ભૂષણો ધારણ કરતાં
 નાટ્યપાત્રો છે. તે સૂત્રધાર યથેચ્છપણે મહોદય આનંદે સર્વ જીવરૂપ નાટકપાત્રોને હર્ષ શોકાદિ
 જીવવિવર્ત કરી નાચ કરાવે છે; એ માટે સંસારનાટકને વિષે એ સૂત્રધારે પાત્રોની હિપસંચાર
 વિશિષ્ટિ નિર્માણ કરેલી છે. એ માટે હું વિશ્વો! તું જોઈ પામીશ નહીં. સાંપ્રતકાળે આપણે જાંતે ક્રી
 પાંડવોના સમીપમાં જન્મ કરીએ. તે પાંડવો, આપણે કરેલા ઉપકારને સ્મરણ કરતા થકા અપકારને
 કદીયજી સ્મરણ કરતા નથી. કદાચિત્ અપકાર કરતો છતાં પણ સુજન પુરૂષ છે તે, જેમ હમે થતાં
 પણ મોટા પોતાના સુજીવીયજીને જોઈતું નથી, તેમ પોતાના સુજનપણાનો ત્યાગ કરતો નથી.

પ્રકારનો મનોહર એવો આહાર જેના હસ્તનેવિષે; એવા બળશમે સહુવર્તમાન હું તે ઉપવન પ્રત્યે આવ્યો; અને ત્યાં બળશમે મેં એવો પ્રશ્ન કર્યો કે “હું રામ! આ ભોજનયોગ્ય અન્ન તમને કયી રીતે પ્રાપ્ત થયું? અને નગરમધ્યે રાત્રી એવા તે અચ્છદંતના દૃષ્ટિમાર્ગનેવિષે તમે કેમ પ્રાપ્ત થયા? અર્થાત્ તેના દેખવામાં તમે કયી રીતે આવ્યા?” પછી તે બળશમે મને એવું કહ્યું કે, “હું ગોવિંદ! નગરમધ્યે બળશમેવિષે ઉત્તમપ્રકારના ભોજનસાધક અન્નને હું મુચ્છાતું કહુ આપી વેચાતું લેઈને માંગે બાહ્યો છતાં, કોઈપણ પ્રકારે કરી જણી વૃત્તાંત જાણ્યોછે એવો, યમના સરખો ભયંકર, અને સેનાનો કેવળ સમુદ્ધ એવો તે અચ્છદંત મને રોધન કરતો હવો; અને એવું ભાષણ કરવા લાગ્યો કે, “રે રેહિણી પુત્ર, રે પાંડવગાંધવ, તું કયાં જાયછે? તું ફરી પોતાના હસ્તમાં આયુધ ધારણ કર; અને યુદ્ધ કરવા માટે મન પણ ધારણ કર.” એવું તેણે ભાષણ સાંભળીને ભોજ્યપાત્રનો ત્યાગ કરી સિંહનાદે કરી ઉદ્ધત એવો હું હસ્તિમંથન કરવાનો સ્તંભ હાથમાં લેઈને તેણી કરી રાત્રીની સેનાનો નારા કરતો છતાં તે પણ આવીને મને જોયો.” એવો બળશમે વૃત્તાંત કહ્યો. પછી અમે તે વનમધ્યે ભોજન કરી અનુક્રમે આગળ નીકળ્યા; તે કેચકે કાળે, જેનેવિષે ઉદ્ધક દુષપ્રાપ્ત છે, એવા કોરાંબનામે આ અરણ્યપ્રત્યે આવ્યા. તે સમયે આ પુત્રાગવૃક્ષની છાંયાપ્રત્યે પ્રાપ્ત થએલો, ટ્રેમ પાનેલો, અને તૃષાકાંત એવો હું, બળશમપ્રત્યે ઉદ્ધકપાનની યાત્રના કરવા લાગ્યો. તે સમયે “ઉપદ્રવયુક્ત એવા આ અરણ્યનેવિષે તું અસાવધાન રહીશ નહીં” એવી મને આજ્ઞા કરીને, અને “હું ઉતાવળો પાણી લેઈને પાછો આવુંછું” એવું કહીને, અને મારા સહાય માટે વનસંયંથી દેવતાઓને યોજીને આ સ્થળથી તે બળશમ પાણીનો રોધ કરવા માટે નીકળી ગયા. પછી હું તો પીતાંબરે આચ્છદિત એવા માહારા ઘમા ખોળાનેવિષે દક્ષિણ ચરણને આરોપણ કરીને, ટ્રેમે કરીને જેને નિદ્રા પ્રાપ્ત થઈ છે એવો હું, આ વૃક્ષના અધોભાગનેવિષે રાચન કરતો હવો. ત્યારપછી કોઈએક ભ્રમે કરીને તે મને ચરણનેવિષે પાણી કરી વિદ્ધ કર્યો. હું જરાપુત્ર! એ તને મેં મારી મૂળથી સંપૂર્ણ કયા કહીછે.”

એવું તે કૃષ્ણના મુખથી દારકાંતું દાહરૂપ અનિષ્ઠ થવાયુ કરી હું મોહોરા દુઃખે કરી દૈવની નિંદાપૂર્વક એવો શોક કરતો હવો કે, “જેનાં કર્તવ્ય અતકચ્છે એવા હું વિધે! નાનાપ્રકારના કો-તુકોએયુક્ત એવી એ દારકાંતે નિર્મલુ કરી સાંપ્રતકાળે તે દારકાંતે દગ્ધ કેમ કરતો હવો? હા દૈવ!! મારાં માતૃપિતા તે દારકાંતે અગ્નિએ દગ્ધ થયાં. હવે સ્નેહયુક્ત એવા તે મારા બંધુઓ કયાં હશે વાડે? અને જણી ઈંદ્રનું સામ્રાજ્ય જીત્યુંછે, એવું તે શ્રીકૃષ્ણનું રાજ્ય કયાં ગુમાવ્યું? અને વેલુકાએયુક્ત એવા આ વૃક્ષના અધોભાગે તે કૃષ્ણનું રહેલું કેમ થયું? અને હાહાઈવિખેદ!! ત્યાંપણ આ કૃષ્ણનું મારા હાથે પાણી કરી તાડન કેમ થયું? હાહા! મુખે ઉંઘણા એવા ભાઈ જ

શ્રીકૃષ્ણ, તેના વધે કરી મલીન એવો જ હું-તેને ધિક્કાર હો.” એ પ્રકારે કરી શોક કરનારો જ હું-તેપ્રત્યે વાત્સલ્યે કરી ઉત્સુક એવા તે શ્રીકૃષ્ણ ભાષણ કરતા હવા કે, “હે જરાપુત્ર! તારા હવે એ વિલાપ બંધ કર. સાંપ્રતકાળે તું કોઈ માટું કાર્ય કરનારો થા. આ સમયથી એક મુહૂર્તમાત્રમાં મને મૃત્યુ અવશ્ય પ્રાપ્ત થશે. એ માટે સાંપ્રતકાળે હું શ્રીનમિનાથના પદપંકજનું સ્મરણ કરુંછું; ત્યાંસુધી તું આ મારા કૌસ્તુભને લેઈને મહાવેગે પાંડવોપ્રત્યે ગમન કર. જો નહીં ગમન કરેતો જળગ્રહણ કરી બળરામ આવ્યા છતાં તાહરો અવશ્ય પ્રાણધાત થશે; એ માટે તું કેટલાક દૂર માર્ગપર્યંત ત્વરાએ ગમન કરવાને તત્પર હોતો થકો ગમન કર; એટલે અહીંયાં પ્રાપ્ત થએલા બળરામ રોષે કરી તારી પાછળ ગમન કરનાર નહીં.

એવાં શ્રીકૃષ્ણનાં વચન સાંભળી પછી તે શ્રીકૃષ્ણના ચરણનેવિષે લાગેલા બાણનો ઉદ્ધાર કરી અર્થાત્ તે બાણ ચરણમાંથી કાઢીને, અને તે શ્રીકૃષ્ણે આપેલા કૌસ્તુભને ગ્રહણ કરીને હે ધર્મનંદન! હું આ દેકાણે પ્રાપ્ત થતો હવો.” એવી જરાકુમારના મુખથી દ્વારકાંતી કથાને શ્રવણ કરી શ્રીકૃષ્ણનેવિષે પરમસ્નેહ ધારણ કરનારા એવા તે પાંચ પાંડવો શોકગ્રસ્ત છતાં અકસ્માત્ શ્રુતજ્ઞાનને પામતા હવા. પછી તે પાંડવોને વિચારે કરી પ્રાપ્ત થએલો જ વિવેક તે, પાંડવોના શોકનો નાશ કરીને ચિત્તવૃત્તિનેવિષે જણે વાસ કર્યોછે એવાં, અને યતિધર્મ તથા શ્રાવકધર્મ-એ બે પુત્રોએ અને સમ્યગ્દર્શનરૂપ પ્રધાનેકરી શોભિત, અને જોના સમીપભાગનેવિષે સંતોષરૂપ સેવક બેઠેછે, એવા ચારિત્રરૂપ રાજાને ખતાવતો હવો. પછી તે ચારિત્રરાજાના અવલોકને કરી-નેજ તે પાંડવો પરમસુખનો અનુભવ લેતા હવા. અને વૈરાગ્યાદિકતું કારણ, એવા તે જરાકુમારનેજ મહોદો ઉપકારી એવો જાણતા હવા. તે સમયે તે પાંડવોએ પૂર્વે ધણીવખત સ્વીકાર કરેલા જ મોહરાજાદિક, તેપણ પ્રત્યેક પાંડવોને અત્યંત ઉપકારી ભાસવા લાગ્યા. પછી સદ્બોધ-સહિત નિર્વેદનામક મિત્ર, પાંડવો પાસે આવીને મોહાદિકોના પૃથક્ ગુણને પાંડવો માટે કથન કરતો હવો. પછી તે પાંડવો, પોતાના ચિત્તનેવિષે એવું ચિંતન કરતા હવા કે “આ અમારો મોહ, શત્રુ છતાં કેવલ મિત્રજ છે; એવું ભાસેછે. આજસુધી એ મોહનો જેટલુ પુત્ર જ રાગનામે સિદ્ધ, તેણે અસાર એટલે મિથ્યાભૂત એવા પણ સંપૂર્ણ વિષય, સારરૂપત્વે કરીને એટલે બરાબર-ણાએ કરીને અમોને દેખાડ્યા. અને આ મોહનો કનિષ્ઠ પુત્ર જ દ્રેષ નામે ગર્વેદ તેણે, કરવામાટે અયોગ્ય એવો પણ બંધુવંધ અમારીકને કરાવ્યો. અને અન્યપણ એ મોહના વંશમધ્યે ઉત્પન્ન થએલા વિષયાદિકોનો જ વિસ્તાર, તે આજપર્યંત અમોને સુખસંપત્તિના કુશળણા માટે અને ધણુ કરને માટે થતો હવો. તે મોહ અમોને છોડ્યા માટે તે અપેક્ષાએ મોહનો અમે ઉપકાર માનીએ છેએ. એ માટે હવે પછી એ નિર્વેદનેજ આગળ કરી તે જગત્પણુ જ ચારિત્રરૂપ રાજા,

તેનેજ આપણો પ્રભુ કરીને તે ગારિતરુનંદ અંતઃકરણમાં નિરંતર સ્મરણ કરીએ; એ કારણમાટે
શ્રીનમીશ્વર પ્રભુ સાંપ્રતકાળે જે દેશને સંચારે કરીને પવિત્ર કરેછે, તે દેશ અમો જાણતા નથી;
એ માટે તે પ્રભુજ, મુમુક્ષુ એવા અમોને જાણતા થકા અમારા ઉપર અનુગ્રહ કરો.

શાદૂલવિકીરિત હંદ.

સાધીયોધ્યવસાયસંતતિમયીમારુદ્ધવંતો દૃઢાં ॥

નિઃશ્રેણિ સ્પૃહણીયવોધિપટિમસ્પર્ષીભવત્દૃષ્ટ યઃ ॥

તૈસ્તૈઃ સાધનસંચયઃ સમુચિતં ચેતોવહંતસ્તદા ॥

પંધાનં કિલ પાંડવા જિનપતેરાલોકયાં ચક્રિરે ॥ ૧૭ ॥

અર્થ—તે સમયે અતિદૃઢ એવા નિશ્ચયની સંતતિરૂપ એવી દૃઢ ગુણ સ્થાનકની નિશ્ચયી
પ્રત્યે આરોહણ કરનારા એવા, ધૃષ્ટા કરવામાટે યોગ્ય એવા જે બોધ, તેનેવિષે જે કુશળપણ,
તેણેકરી જેઓની દૃષ્ટિ સ્પષ્ટપણ પામીછે એવા, અને નાનાપ્રકારના સાધન સમુદાયેકરીને ચારિત્ર
ગ્રહણ કરવામાટે યોગ્ય એવા ચિત્તને ધારણ કરનારા તે પાંડવો, જિનપતિ જે શ્રીનમીશ્વર ભગ-
વાન-તેમના આગમન માર્ગની પ્રતીક્ષા કરતા હવા. ॥ ૧૭ ॥

इति मलधारिश्रीदेवप्रभसूरिविरचिते पांडवचरित्रे
महाकाव्ये द्रौपदीप्रत्याहरणद्वारकादाहवर्णनो नाम
सप्तदशः सर्गस्तस्य भाषांतरं संपूर्णम् ॥ १७ ॥

અથ આષ્ટાદશ સર્ગ પ્રારંભ.

ત્યારપછી નમીશ્વર ભગવાનની આજ્ઞાએ કરીને દેશનાના કેવળ સ્તીરસમુદ્ધ, એવા ધર્મબોધ
નામે મુનિ, પાંડુમથુરા નગરીના ઉપવનપ્રત્યે પ્રાપ્ત થતા હવા. પછી ઉપવનના પાત્રકથી તે મુ-
નિના આગમનને જાણનારા એવા અજાતરિપુ ધર્મરાજ, બંધુઓએ સહુવર્તમાન મુનિને વંદન
કરવામાટે તે ઉપવનપ્રત્યે ગમન કરતા હવા. ત્યારપછી જેઓના નેત્રોથી આનંદાશ્રુનાં બિંદુઓ
ઉત્પન્ન થાયછે, એવા સુર અશુર અને રાજાઓ-એઓના સમુદાયે શોભિત એવી સભાનેવિષે

જેસનારા, ધર્મમય એવા જગજ્ઞયને નિર્માણ કરવા માટે જાણે બીજા પ્રજાપતિજ હોયના એવા! અને દેવોએ નિર્માણ કરેલા નિવિડ એવા સુવર્ણ કમલને વિષે જેસનારા, અને જેઓની મહોદી બુદ્ધિ છે એવા જે પાંચસેં મુનિઓ-તેઓએ પરિવેશિત-તે જાણે ઉત્તમ એવા તપોદાના! દિકેકરી વેશિત સાક્ષાત્ ધર્મજ હોયના! એવા, રૂપ અને તપ-એઓનો કેવલ આશ્રય અને કલ્યાણના નિધિ, એવા તે ધર્મધોષ મુનિને, પ્રીતિએ કરી જેતાં પ્રકૃષ્ટિત નેત્ર છે એવા ભુમિપતિ ધર્મરાજ અવલોકન કરતા હતા. ત્યારાછી મુનિમધ્યે શ્રેષ્ઠ એવા તે ધર્મધોષ મુનિને જરાપુત્રે સહુવર્તમાન તે ધર્મરાજ ભક્તિએ વંદન કરી તેના સમીપભાગને વિષે જેસતા હતા. ત્યારપછી તે મુનિ અમૃતની ધારાની ભગિની એવી, અને વૈશાગ્યમય એવી દેશનાને કથન કરવા માટે આરંભ કરતા હતા. “હા ધિક!! સંસારના અસારપણાને આ ભગ્યજનો પ્રત્યક્ષ જાણતા છતાં પણ મદ્યપ્રાશન કરનાર પુરુષ, તે મદ્યપ્રાશનથી પ્રાપ્ત થનારા નીચપણાને જાણતો છતાં પણ તેનો ત્યાગ જેમ કરતો નથી; તેમ આ સંસારથી નિર્વદ પામતા નથી. અત્યંત સુખમય એવા પણ જે અનુત્તરવાસી દેવો, તેઓની પણ સંપત્તિ છેવટ નિરસપણુ પામેછે; તોપછી જે પુરુષોનું આયુષ્ય, સંપત્તિ અને સૌખ્ય-એ સ્ત્રીના ભૂકટિના ચાલને કરી નાશ પામનાર છે; તે કેવલ કર્મસમુદાયનું સેવન કરનારા દાસતુલ્ય પુરુષોની સંપત્તિ નશ્વર છે એમાં શું કહેવું? સંપત્તિ અને બાહુપરાક્રમે કરી જેઓ અત્યંત અહંકાર ધારણ કરનારા છે, તેપણુ પુરુષો બીજા સંપન્ન એવા પુરુષોના ભૂકટિલતાને વિષે પ્રસન્નતા પામવા માટે પોતાની ચિત્તવૃત્તિ ધારણ કરનારા દેખાયછે. અને પોતાના બાહુપરાક્રમે કરીને જેઓએ ભૂમિ મંડળ આક્રમણ કર્યું છે એવા જે ચક્રવર્તિઓ, તેઓ પણ કદાચિત્ અત્યંત દીનદશાને પામેલા દેખાયછે. એ માટે ધીર પુરુષો છે તે, દુઃખમય અને સંપત્તિના તારતમ્યમય એવા સંસારનો પરિત્યાગ કરી મુક્તિ સંપાદન કરવા માટે ઉદ્વૃક્ત થાયછે.” એ પ્રકારે કરીને સંવેગયુક્ત એવી વાણીને કિચ્ચાર કરી તે ધર્મધોષ મુનિ, વિરામ પામ્યા છતાં ધર્મરાજ પોતાના હસ્તકમળ જોડી ભાષણ કરતા હતા.

ધર્મરાજ—હું પ્રભો હું દેવ! તમેજ આવા પ્રકારના નશ્વર જગતને જાણોછો. આ તમારી સંવેગિની વાણી સરખી વાણી બીજા કોઈ પુરુષ બોલવા માટે સમર્થ થવાનો નહીં. પ્રવજ્જન ગ્રાહ્ય કરવા માટે જેઓની ચિત્તવૃત્તિ તત્પર છે; એવા અમે પણ વૈશાગ્યે કરી નાના પ્રકારના અનુભવ કરીને સંસારના નિધ્યાપણાને નિશ્ચયે કરી વશા કાળપર્યંત શ્રી નમિસ્વામિના આગમોત્સાહનું ચિંતન કર્યું; એ માટે તે શ્રી નમિનાથમગવાને પણ અમારા અભિપ્રાયને જાણીને અમારા પર અનુગ્રહ કરવા માટે તમોને આ સ્થળે મોકલ્યા છે. એ માટે તમે પણ તે સાક્ષાત્ શ્રી નમીશ્વરભગવાનની મૂર્તિજ છો. એ કારણુ માટે હુસ્તર એવા સંસારસમુદ્રથી અમારો ઉદ્ધાર કર્યો. કારણુ કે દંડિયરહિત જે જાત, તેના કેવળ નિધિ-એવા જે તમારા સરખા મુનિ, તેઓને દેશ

અને કાલ-એણે કરી અતિ દૂર પણ હોનારો કોઈપણ પ્રકાર અગોચર નથી. એ માટે વનમાંથી વૃક્ષના અધોભાગનેવિષે હિંમતારા જે વનમાંથી શ્રીકૃષ્ણ, તેમને જે રીતિએ મૃત્યુ પ્રાપ્ત થયું, તે પ્રકાર તે જરાકમારે પોતે અમોને કહ્યો, પરંતુ તે શ્રીકૃષ્ણને માટે જળ આણવા સાગ્રં તે સમયે ગંગેશા જે બળશામ, તેમની શી ચાતી થઈ તે પ્રકાર સાંભળવા માટે અમે ઈચ્છા કરીએ છીએ. એ માટે હું સ્વામિનું! તે વાર્તા અમોને કહેવા માટે તમે યોગ્ય છો.

એવું ધર્મરાજનું ભાષણ સાંભળીને જેનું જ્ઞાન અદ્વૈતિએ એવા તે ધર્મચોપમુનીશ્વર ભાષણ કરતા હવા કે, “હું રાજન, બળશામ પાણી લેઈને શ્રીકૃષ્ણની પાસે આવ્યા, અને તે શ્રીકૃષ્ણપ્રત્યે એવું ભાષણ કરતા હવા કે “હું પ્રાત! તું કૈતાવળો કંઈ કંઈ મેં આ ધણું સાગ્રં અને સુગંધયુક્ત એવું રીતજ પાણી આપ્યુંછે; એ માટે મહાત્વરાએ તું તારા મુખનું પ્રક્ષાલન કરી યથેચ્છપણે જલપ્રારાત કર. અને દૂર અરણ્યનેવિષે થએલો જે સંચાર-તેણે કરી ઉત્પન્ન થએલો જે શ્રમ, તેની વિશ્રાંતિ કર.” એવું ભાષણ કરતું છતાં પણ શ્રીકૃષ્ણ કાંઈ ન બોલ્યા છતાં કરી તે બળશામ ભાષણ કરતા હવા કે, “હું અરિશ્વર! તું મને પાણી આણવા માટે લણો વિશંખ લાગ્યો એ માટે રીશાયોછે કે શું! તો હું કૃષ્ણ! એ શેષ સાંપ્રતકાળે તને અયોગ્યછે; અને પ્રસન્ન થવું અને જળપાન કરવું એજ યોગ્યછે. હું કૃષ્ણ! સાંપ્રતકાળે મારો કાંઈ અપરાધ નથી. દૂરદેશનેવિષે કંઈકની પ્રાપ્તિ થઈ એ માટે વિશંખ લાગ્યો, તો તે દૂર દેશનેવિષે થએલી કંઈકપ્રાપ્તિનોજ આ અપરાધછે.”

એ પ્રમાણે કરી બળજદે ભાષણ કરતું છતાં પણ શ્રીકૃષ્ણ કાંઈ ન બોલ્યા છતાં તે બળજદે પોતાના મનમાં એવું ચિંતન કરવા લાગ્યા કે, “દૂરમાર્ગનેવિષે ગમન કરી શ્રમ પામેલો આ શ્રીકૃષ્ણ હુંધ્યો છે; એ માટે ગાદ નિદ્રા આવવાથી કાંઈ ભાષણ કરતો નથી.” એવો વિચાર કરી સ્તબ્ધ રહ્યા. એટલામાં શ્રીકૃષ્ણની આસપાસ જામણ કરનારી લીલી માખોને જોઈને “એ શું દુષ્કિન્હુછે?” એવું જોણીને શ્રીકૃષ્ણના અંગપરનું આદવાનું વસ્ત્ર તે દૂર કરતા હવા. ત્યારપછી તે બળશામ, કંસવિદ્વંસી એવા તે શ્રીકૃષ્ણને ગતપ્રાણ એવો જોતા હવા. અને તેના ચરણપદ્મ-વનેવિષે રક્તકરી ભયંકર એવા બાણ પડેલા ધાવને જોતા હવા. ત્યારપછી તે બળજદે મહોદ્ધા કોપના આવેશ કરીને હુંચેસ્વરે સિંહનાદ કરતા હવા; જે સિંહનાદ કરીને તે અરણ્યસંખંધી સંપૂર્ણ શાપદો ભય પામતાં હવા, અને પૃથ્વી કંપાયમાન થતી હવી. પછી તે બળજદે એવું ભાષણ કરતા હવા કે “અહો!! મદાંધ અને પાતકી એવો એ કોણ પુરૂષ છે? કેજેણે નિદ્રા પામેલો અને મહાપરાક્રમી એવો જે મારો બંધુ-તેનો વધ કર્યો!! હુંધેલો પુરૂષ, મહાદિકના પ્રારાત કરીને મત્ત, ગાંધો, બાળ, સ્ત્રી, મુનિ અને ગાય-એઓનેવિષે, જેનું કૂરકમ છે એવો જે સાંભળ-તેજ પ્રહાર કરશે, સુશપ્તક કોઈપણ પ્રહાર કરનાર નહીં; એવું છતાં કોઈને જો બાહુદર્પી હોય

તો તેણે પોતાનો બાહુદર્પ મારા અગ્રભાગે પ્રગટ કર્યો. બાહુપરાક્રમરૂપ જવરે કરીને પીસી
 એવા પુરુષોને આ મારો બાહુ અત્યંત ઔષધ છે.” ઇત્યાદિક અનેક પ્રકારે કરી કોપના આવેશ
 વાણીનો ઉચ્ચાર કરીને ત્યારપછી તે બલભદ્ર, અતિ હિંસાસ્વરે ક્રુત્કારનો ત્યાગ કરી મૂર્ચ્છિત
 હોતા થકા ભૂમિતળનેવિષે પતન પામતા હવા. પછી થોડા વખતમાં શીતળ એવા વનસંખંધી
 વાયુના સ્પર્શે કરીને સાવધાન થઈ પછી પોતાના આકુંઠને કરી વનસંખંધી શ્વાપદોને રણવતા થકા
 વિશાપ કરતા હવા. -હા વિશ્વેશ્વેક ફૌંડીર (સર્વ જગત્તેવિષે અદ્વિતીય શૂર એવા) અને હા રિપુ-
 શ્વેક રોષણ (શત્રુનેવિષે અત્યંત ક્રોધ ધારણ કરનાર) અને હા ગુણિષ્ઠૈક ઘૌરેય (ગુણોએ શ્રેષ્ઠ
 એવા પુરુષોમધ્યે ધુરંધર) અને હા ગુરુશ્વેકવત્સલ (ગુરુનેવિષે અત્યંત વત્સલ એવા) અને હા કંસ
 ઘ્વંસ ચોરાંસ (કંસનો નાશ કરવા માટે જેના ભયંકર બાહુ છે એવા) અને હા કાલાનલનીરદ
 (કાલરૂપ અગ્નિને સમાવનારા મેઘ એવા) અને હા નિઃસંવજરાસંવ (જિણે જરાસંધ પ્રતિજ્ઞારહિત
 કરચો છે એવા) અને હા રણકૂરવિક્રમ (યુદ્ધનેવિષે જેનું ભયંકર પરાક્રમ છે એવા) અને હા
 લક્ષ્મીકેલિપર્ચક (લક્ષ્મીને ક્રીડા કરવાના પર્યંકરૂપ એવા) અને હા નિઃશંકાશિરોમણે (શત્રુનો પરા-
 જય કરવા માટે જે નિરાંક પુરુષો, તેઓના શિરોમણી એવા) અને હા યજ્ઞઃકૈરવારામ (યજ્ઞરૂપી
 ક્રમુદનીના બાગ એવા) અને હા રામનયનેત્સવ (આ બળભદ્રના નેત્રને આનંદ ઉત્પન્ન કરનારા
 એવા) હે શ્રીકૃષ્ણ! તને પૂર્વે શત્રુઓના નાનાપ્રકારના રાક્ષસપ્રહારે કરી પણ શ્રમ પ્રાપ્ત થયો
 નથી; એવું છતાં સાંપ્રતકાળે આ એક ચરણપ્રણે કરી તું મૃત્યુનો અંગીકાર કેમ કરે છે? એ માટે
 શીઘ્ર ઉઠ. કારણ, સૂર્ય અસ્તાચળપ્રત્યે આરોહણ કરે છે; અર્થાત્ સૂર્યાસ્ત થાય છે. હે શ્રીકૃષ્ણ!
 હું તારાવિના એક પગલું પણ આગળ ગમન કરવા માટે સમર્થ નથી, તું ચરણનેવિષે પ્રાપ્ત
 થએલા ધાવતી પીડાએ આગળ ચાલવા માટે અસમર્થ જે હોય, તો મારા સ્કંધ ઉપર આરોહણ
 કર. હે બંધો! તું મૂર્છિત શું જોઈને થયો છે? હું એવું નાનાપ્રકારે કરી આકુંઠન કરું છતાં પણ
 તું મને ઉત્તર કાં આપતો નથી? આ મારા કર્ણ, તારા વચનામૃતને પ્રાશન કરવા માટે અતિશય
 ઉત્સુક છે. હે બંધો! પૂર્વે કદાચિત્ મેં અપરાધ કર્યો છતાં પણ તે મારેવિષે રોષ ધારણ કર્યો
 નથી; અને સાંપ્રતકાળે તો અપરાધવિના આ દીર્ઘરોષિતા શું ધારણ કરી છે? હા દેવ!! આ કૃષ્ણને
 આવી દશાને પમાડવાની જે તારી ઇચ્છા હતી, તો પૂર્વે એને, સર્વ વિશ્વે પોતાના મસ્તકે કરી જેની
 આજ્ઞા સ્વીકાર કરી છે એવો ચક્રવર્તિ કેમ કર્યો? અથવા હે દેવ! તું એવો નિદ્રિય છે કે જે પુરુષની
 અત્યંત વિરંબના કરી એવું તને લાગે છે, તે પુરુષની અતિશય વૃદ્ધિ પામેલી પણ સંપત્તિનો તું
 નાશ કરે છે.” એવી દેવની નિંદા કરીને ફરી શ્રીકૃષ્ણપ્રત્યે લાપણ કરતા હવા કે, “હે ભાઈ આ
 દેવની નિંદાએ કરીને શું ફળ છે? તું અને હું અહીંયાંથી આગળ કોઈપણ નગરમધ્યે ગમન કરીએ;

અને તે સ્થળે દુષ્ટ ચિત્ત એવું જ આ દેવ-તેનો પરાલવ કરીએ. હે ભાઈ! તું ધંધાકાળપર્યંત અરણ્યમધ્યે સંચાર કરી શ્રેમ પામવાથી તને નિદ્રાસુખનો લોભ હોઈને આ વનનો ત્યાગ કરવા માટે તું ન ઈચ્છતો હોયતો, આજ છાયાયુક્ત એવા અરણ્યમધ્યે આપણ અહીંજ રહીએ.” ઇત્યાદિક નાનાપ્રકારના વારંવાર પ્રકાપ કરતા થકા તે બળભદ્ર તે દિવસને અને તે રાત્રીને ત્યાંજ નિર્ગમતા હવા. બીજે દિવસે પ્રાતઃકાળે નાનાપ્રકારના વનનોએ કરી તે શ્રીકૃષ્ણની પ્રાર્થના કરતા થકા તે શ્રીકૃષ્ણને “જવતો છે” એવું માનીને, અને તેને પોતાના સ્કંધ ઉપર આરોપણ કરી ત્યાંથી બળરામ આગળ ચાલ્યા. પછી સ્કંધનેવિષે જમણે શ્રીકૃષ્ણ ધારણ કર્યોછે, અને બંધુના સ્નેહ કરીને અત્યંત વિવહલ એવા તે બળભદ્ર નહીંઓ, પર્યંત અને અરણ્ય-એઓનેવિષે રાત્રીદિવસ સંચાર કરતા હવા. અને વનસંખંધી વૃક્ષોના પુષ્પોએ કરી પ્રતિ દિવસે શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કરતા હવા.

એ પ્રકારે કરી બળરામ તે અરણ્યમધ્યે પર્યટન કરતા થકા છ માસને અતિક્રમણ કરતા હવા; એટલામાં ગ્રેષ્ઠે કરીને સર્વ દિશાઓને નીલવર્ણ કરનારી, અને નતીન એવા અંદરોની ઉત્પત્તિએ પૃથ્વીમંડળને પણ નીલવર્ણ કરનારી એવી વર્ષાઋતુ પ્રાપ્ત થતી હતી. તે ઋતુમધ્યે એક દિવસે પાપાણુમય એવા પર્વના અધઃપાતે કરી ચૂર્ણ થએલા એક રથઉપર આરોહણ કરીને તે સ્થળે સજ્જ કરનારા એવા કોઈ એક સારથિને બળરામ અવલોકન કરી ભાષણ કરતા હવા કે, “હે મૂઢ! અત્યંત લગ્ન થએલા આ સ્થળેવિષે સજ્જ કરવા માટે તારો આ શો વ્યર્થ શ્રમછે?” એવાં બળરામનાં વચન સાંભળીને તે સારથિ ભાષણ કરતો હવો કે, “સહસ્ત્રાવધિ યુદ્ધનેવિષે જ્ય પામનારો પણ આ તારો બંધુ સાંપ્રતકાળે ચરણનેવિષે બાણપ્રહારે કરી મરણ પામ્યો છતાં એ જો સર્વ જીવોમધ્યે જનંતસ્થિતિને પામનારો છે, તો ખંડ ખંડ થઈ ગએલો એવો પણ આ રથ કેમ ચાલનાર નહીં?” એવાં તે સારથિનાં વચન સાંભળીને “અરે મારો બંધુ શું મરણ પામ્યો છે! તુજ મૂખંછે” ઇત્યાદિક પ્રકારે કરી તે સારથિની નિંદા કરતા થકા, અને કૃતિષ દૃષ્ટિએ તેની પ્રત્યે અવલોકન કરતા થકા તે બળભદ્ર આગળ ચાલ્યા. એટલામાં કોઈએક સ્થળે એક પુરૂષ શિક્ષાનેવિષે કમલિનીના બીજનું રોપણ કરેછે; એવું જોઈને હસતા થકા હૃદયશાપ્દ કરીને તેપ્રત્યે બળરામ ભાષણ કરતા હવા કે, “હે મૂખંચુદે! અત્યંત કણ્યુ એવા પાપાણુનેવિષે સહસ્ત્રાવધિ યત્નોએ કરી કમલિની અંદરને પામશે શું?” તે બોલ્યો કે, “આ તારો બંધુ જો જીવંત થશે તો અતિ કણ્યુ એવા પાપાણુનેવિષે પણ આ કમલિની અંદરને પામશે.” કિયિન્ હાસ્યયુક્ત એવી અને વક્રોક્તિએ તેની અવશા માટે જમનું ચિત્ત તત્પર છે, એવા તે બળભદ્ર પછી ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા; તે એક દેશાણુ દાવાનજે અત્યંત દુઃખ થએલા વૃક્ષને સિંચન કરનારા કોઈએક માળીને અવલોકન કરીને તેપ્રત્યે ભાષણ કરતા હવા કે, “હે મૂઢ તારી દુષ્ટચિત્તને ધિકાર હો.

કારણ, અત્યંત દુઘ્ધ થએલું વૃક્ષ, પાણીએ સિંચત કર્યું તોપણ અંકુરને પ્રસવે છે શું?” તે બોલ્યો કે
 “સ્કંધને વિષે રાખતે ધારણ કરનારો એવો જ તું-તેના યોગે કરી એ રાખ જો સજીવન થશે
 તો આ દુઘ્ધવૃક્ષ પણ અંકુરિત થશે.” એવી તે માળીની વાણીને તે બળરામ શ્રવણ ન કરતાં
 આગળ ચાલ્યા; એટલામાં ગાયોના રાખના મુખને વિષે દૂર્વાના ગ્રાસને દેનારા એવા કોઈએક
 પુરૂષને જોતા હવા. અને તે પ્રત્યે બોલ્યા કે, “અરે! ગતપ્રાણ એવી આ ગાયો હાડપિંજરના
 શેષપણાને પામેલીઓ છે; તે દૂર્વાના ગ્રાસને લક્ષણ કરશે શું?” એવું સાંભળી તે બોલ્યો કે,
 હું બલભદ્ર! મરણ પામેલો આ તારો ભાઈ પગે ગમત કરનારો થનાર છે!! તો પછી આ ગાયો
 આ દુર્વાકુરોને કાં લક્ષણ કરનાર નથી?” ત્યારપછી તે બળભદ્ર ચિંતન કરતા હવા કે, “આ મારો
 કનિષ્ઠપંથુ ખરેખર મૃત્યુ પામ્યો છે કે શું? કારણ એ સારથ્યાદિક સર્વે એકસરખું જ ભાષણ કરે
 છે.” એવું ચિંતન કરી જમને ચૈતન્ય પ્રાપ્ત થયું છે, એવા તે બળભદ્ર થોડકે આગળ ચાલ્યા;
 એટલામાં પોતાની કાંતિએ જણ દિશાઓ પ્રકાશિત કરી છે; એવો કોઈએક દેવ, બલભદ્રના
 સમીપભાગે પ્રાપ્ત થયો; અને તે બળભદ્રપ્રત્યે ભાષણ કરતો હવો કે, “હું બલભદ્ર! તારો સારથિ જે
 સિદ્ધાર્થ-તેજ હું છું. હું તે તપના પ્રભાવે કરીને આવા આ દેવસ્વરૂપને પામ્યો. હું રામ! પ્રવ્રજ્જ
 કાળને વિષે તેં મારી એવી પ્રાર્થના કરેલી છે કે, “હું સિદ્ધાર્થ, કદાચિત્ દુઃખસમુદ્ધને વિષે પતન
 પામનારો જ હું-તેનો તું ઉદ્ધાર કરજે.” તે સાંપ્રતકાળે તને સાંભરે છે શું? હમણાં તે તું મોહ
 નિદ્રાએ સ્મૃતિને વિષે અસ્થિર થયો છે; એવું જાણીને તારી પ્રાર્થનાને સ્મરણ કરનારો હું, તને
 બોધ કરવા માટે પ્રાપ્ત થયો છું. પૂર્વે નેમીશ્વરભગવાને જરાકુમારથી શ્રીકૃષ્ણનું મૃત્યુ જ કહ્યું હતું
 તે તેમજ થયું છે. “અહુત પુરૂષની વાણી કદી પણ અન્યથા થતી નથી.” એજ તને સ્મરણ કરા-
 વવા માટે, અને જાતા જ શ્રીકૃષ્ણ-તેના મોહનો નાશ થવા માટે મેંજ તને સારથિ અને માળી
 ઇત્યાદિક વૈકલ્પિકરૂપ કરી બતાવ્યાં છે. એ માટે દુઃખસંપત્તિનો સમુદાય એવો જ તે મોહ, તેનો
 ત્યાગ કરી આત્માને હિતકારક એવું કોઈએક મહત્કર્મ તું આચરણ કર. કારણ, જીવોને જન્મ
 જન્મને વિષે બંધુ નિશ્ચયે પ્રાપ્ત થાય છે; પરંતુ તે બંધુ, મોહસેનામાંના જ કેવળ ધ્વજ અને સંસારનું
 કેવળ કારણ એવા છે. તથાપિ સંપૂર્ણ જીવો બંધુસમુદાયને વિષે સ્નેહ મોહિત છે; પરંતુ કોઈ
 પણ જીવ, દુઃખે કરી પ્રાપ્ત થનારા દાહનો નાશ કરવા માટે સમર્થ એવા કર્મને વિષે કોઈ ઉત્સાહ
 પામતા નથી. સર્વ જીવોને બંધુસ્નેહરૂપ સમુદ્ધને વિષે હર્ષ પામનારી જ સુખરૂપ લક્ષ્મી, તે
 અંચળ છે; એ માટે કેટલેકકાળે તેનો નાશ થયો છતાં પછી દુઃખ સંપત્તિજ પ્રાપ્ત થાય છે; એ માટે
 તું પોતાને હિતકારક એવું વિશ્રામસ્થાન સંપાદન કર.” એવી સિદ્ધાર્થ દેવની વાણીને તે બળભદ્ર
 શ્રવણ કરીને ભાષણ કરતા હવા કે, “હું બળભદ્ર! તેં મારો મને બોધ કર્યો; પરંતુ હું જાત!

આ શ્રીકૃષ્ણગુણના મૃત્યુએ અત્યંત દુઃખપીડિત એવો હતું. કોણસ્થળે પોતાના હિતમાં પ્રવેશ થઈ શકે? એવું સાંભળી ને દેવ બાપણ કરતો હતો કે, “હે જ્ઞાન! વેત્તોકચના કલ્પવૃક્ષ, અને દુઃખપી પ્રાપ્ત થનારી પીડાનો નાશ કરનારા એવા શ્રીનેમીશ્વરભગવાન છે. કલ્યાણમુરૂપ અમૃતની વૃદ્ધિ માટે કેવળ વર્ષાવનુભવ એવી દીશાને તે શ્રીનેમીશ્વરભગવાનના સમીપભાગનેવિષે કહ્યું કરી શાસ્ત્રિત એવી મુખ્યસંપત્તિનો ઉપયોગ કર.” એવી તે સિદ્ધચંતી જાણીને “જાહુ શાકું” એમ કહી સ્વીકાર કરનારા અને અત્યંત તપ્ત એવા તે બળમદ તે સિદ્ધાથેયુક્ત હોતા થકા શ્રીકૃષ્ણના આગ્રહસ્કારાદિક ઔષ્ધદિલ્લિ કર્મને કરતા હતા.

ત્યારપછી તે બળમદ સંયમવિષે જેનું ચિત્ત અત્યંત ઉત્તુક છે; એવા જ્યાંગુપ્તી થયા, એટલામાંજ વિદ્યાધરનામે મુનિને પોતાના અગ્રભાગે અવલોકન કરતા હતા. અર્થાત્ સંયમમાં ઉત્તુક એવા તે બળમદને નેમીશ્વરભગવાન જાણીને તે બળમદને બોધ કરવા માટે વિદ્યાધરમુનિને આજ્ઞા કરી છતાં ઉપદેશ કરવા માટે પ્રાપ્ત થએલા તે મુનિને તે બળમદ જોતા હતા. પછી તે મુનિને તે રોહિણીપુત્ર બળમદ, કિંમિત્ સામા જઈ અને વંદન કરી, હું કરી પ્રાપ્ત થએલો જે ઉત્કર્ષ-તેજુ કરી જેમનું મન યુક્ત છે, એવા હોતા થકા સ્વાગત પ્રદાન કરતા હતા. તે સમયે તે મુનિ પણ બોલ્યા કે, “હે ભદ્ર! જ્યોત્સ્ના કલ્યાણુકારક એવા જે શ્રીનેમીશ્વરભગવાન-તેજુ તારા મનને જાણીને તને બોધ કરવા માટે મને આજ્ઞા કરતા હતા; એ માટે પુણ્યસંપત્તિની પુરતા કરવા માટે અલીટ એવાં કર્મને તું કર. આજ સમય તારા દુષ્કર્મોની શ્રેણીના મર્મના છેદ માટે સમય છે.” એ પ્રમાણે તે વિદ્યાધરમુનિની જાણીએ અતિ ઉત્સાહિત કરેલા એવા તે બળમદ તત્કાળ સર્વસાવધ કર્મની વિરતિને પામતા હતા; અર્થાત્ આગ્રિચહણુ કરતા હતા. અને યોગકાલમાં તે વિદ્યાધરમુનિના મુખથી શ્રીચણુ કરેલાં જે અતિ રહસ્ય-તેઓને જાણનારા પણ થયા. કારણુ સ્વભાવે કરીનેજ મુક્ત એવા જે પુરૂષ, તેઓને કોઈપણ જ્ઞાનવિષે ધણા સંસ્કારની અપેક્ષા નથી. ત્યારપછી યથાચોગ્ય એવા પદઅટકાદિક તપને આચરણુ કરતા થકા મૃતિકા અને સુવર્ણ-એ-ઓનેવિષે જેના અંતઃકરણુનો ભાવ સમત્વ પામ્યો છે એવા, અને નિરંતર સમઅદ્વિતરૂપ અમૃત દ્વંત્રીવિષે જે સ્નાન, તેવિષે તત્પર એવા હોતા થકા તે બળમદ અત્યંત સુખી એવા દેવલોકને પણ કલ્પેશયુક્ત માનતા હતા. અને શરીરનેવિષે પણ અત્યંત વિરક્ત, આયુષ્યવિષે પણ પ્રેમરહિત, શત્રુનેવિષે પણ સમચુદ્ધિ ધારણુ કરનારા અને અરણ્યાદિકનેવિષે પણ વ્યાજાદિકોથી નિરાકં એવા હોતા થકા નાના પ્રકારના ધર્મામૃતમય અને શાંત એવા વચનતરંગોએ જ્યહાં ત્યહાં નાનાપ્રકારના લોકોને ઉપકાર કરતા થકા અરણ્ય, નગર, ગ્રામ, ખેડ-એ-ઓનેવિષે વાયુ-સરખા અપ્રતિબદ્ધ પણે અનાસકત થઈ તે બળમદ સંચાર કરતા હતા. તે સમયે નિરંતર તે બ-

આ શ્રીકૃષ્ણઅંધુના મૃત્યુએ અત્યંત દુઃખપીડિત એવો હું, કોણસ્થળે પોતાના હિતમાટે પ્રવ્રત્ત થાઉં? એવું સાંભળી તે દેવ ભાષણ કરતો હવો કે, “હું બ્રાત! ત્રેલોક્યના કલ્પવૃક્ષ, અને દુઃખથી પ્રાપ્ત થનારી પીડાનો નાશ કરનારા એવા શ્રીનમીશ્વરભગવાન છેજ. કલ્યાણરૂપ અમૃતની વૃષ્ટિ માટે કેવળ વર્ષાઋતુજ એવી દીક્ષાને તે શ્રીનમીશ્વરભગવાનના સમીપભાગનેવિષે ગ્રહણ કરી શાશ્વત એવી મુખસંપત્તિનો ઉપલોભ કર.” એવી તે સિદ્ધાર્થની વાણીને “અહુ સાકું” એમ કહી સ્વીકાર કરનારા અને અત્યંત નમ્ર એવા તે બળમદ્દ તે સિદ્ધાર્થયુક્ત હોતા થકા શ્રીકૃષ્ણના અગ્નિસંસ્કારાદિક ઔષધદેહિક કર્મને કરતા હવા.

ત્યારપછી તે બળમદ્દ સંયમવિષે જેનું ચિત્ત અત્યંત ઉત્સુક છે; એવા જ્યાંમુખી થયા; એટલામાંજ વિદ્યાધરનામે મુનિને પોતાના અગ્રભાગે અવત્તોકન કરતા હવા. અર્થાત્ સંયમમાટે ઉત્સુક એવા તે બળમદ્દને નમીશ્વરભગવાન બાણીને તે બળમદ્દને યોધ કરવા માટે વિદ્યાધરમુનિને આજ્ઞા કરી છતાં ઉપદેશ કરવા માટે પ્રાપ્ત થએલા તે મુનિને તે બળમદ્દને જોતા હવા. પછી તે મુનિને તે રોહિણીપુત્ર બળમદ્દ, કિંચિત્ સામા જઈ અને વંદન કરી, હર્ષ કરી પ્રાપ્ત થએલો જ ઉત્કર્ષ-તેણે કરી જેમનું મન યુક્તછે, એવા હોતા થકા સ્વાગત પ્રદાન કરતા હવા. તે સમયે તે મુનિ પાગુ બોલ્યા કે, “હું ભદ્દ! જાતના કલ્યાણકારક એવા જે શ્રીનમીશ્વરભગવાન-તેણે તારા મનને બાણીને તને યોધ કરવા માટે મને આજ્ઞા કરતા હવા; એ માટે પુણ્યસંપત્તિની પુટતા કરવા માટે અભીષ્ટ એવાં કર્મને તું કર. આજ સમય તારા દુષ્કર્મોની ટ્રેણીના મર્મના છેદ માટે સમર્થ છે.” એ પ્રમાણે તે વિદ્યાધરમુનિની વાણીએ અતિ ઉત્સાહિત કરેલા એવા તે બળમદ્દ તત્કાલ સર્વ આવદ્ય કર્મની વિરતિને પામતા હવા; અર્થાત્ ત્યારિત્રગ્રહણ કરતા હવા. અને યોગકાલમાં તે વિદ્યાધરમુનિના મુખપદી શ્રવણ કરેલાં જે અતિ રહસ્ય-તેઓને જાણનારા પણ થયા. કારણ સ્વભાવે કરીતેજ મુશ્ક એવા જે પુરૂષ, તેઓને કોઈપણ જ્ઞાનનેવિષે ધાગા સંસ્કારની અપેક્ષા નથી. ત્યારપછી યથાયોગ્ય એવા પટઅટમાદિક તપને આચરણ કરતા થકા મૃતિકા અને સુવર્ણ-એ-જ્ઞાનેવિષે જેના અંતઃકરણનો ભાવ સમત્વ પામ્યોછે એવા, અને નિરંતર સમઅદ્વૈતરૂપ અમૃત દ્વંદ્વેવિષે જે સ્નાન, તેવિષે તત્પર એવા હોતા થકા તે બળમદ્દ અત્યંત મુખી એવા દેવલોકને પણ ક્રેશાયુક્ત માનતા હવા. અને શરીરનેવિષે પાગુ અત્યંત વિરક્ત, આધુષ્યવિષે પાગુ પ્રેમરહિત, રાત્રિનેવિષે પાગુ સમચુદ્ધિ ધારણ કરનારા અને અરણ્યાદિકનેવિષે પાગુ વ્યાક્રાદિકોથી નિરાકર એવા હોતા થકા નાના પ્રકારના ધર્મામૃતમય અને શાંત એવા વચનતરંગોએ જ્યાંનું ત્યાંનું નાનાપ્રકારના લોકોને ઉપકાર કરતા થકા અરણ્ય, નગર, ગ્રામ, ખેડ-એ-જ્ઞાનેવિષે વાયુ-સરખા અપ્રતિગદ્ધ પણ અનાસક્ત થઈ તે બળમદ્દ સંચાર કરતા હવા. તે સમયે નિરંતર તે બ-

જારામની પૂજાદિકે કરીને કૃત્યકૃત્યને માનનારું જનું ચિત્તાછે, એવો તે સિદ્ધાર્થ દેવ પણ છાયા સરખો નિરંતર જાણરામના સમીપભાગે સંચાર કરતો હોવો. પછી એક તરફ નેમીશ્વરભગવાન અને બીજી તરફ ધૈર્યયુક્ત જમની ખુદ્ધિછે એવા તે બળભદ્ર-એમ બંને જમ ચંદ્ર અને સૂર્ય એઓ પૃથ્વીઉપર પ્રકાશ કરેછે, તેમ પૃથ્વી ઉપરના સર્વ લોકો ઉપર ઉપકાર કરતા હોવા. એ માટે તે રામકૃષ્ણના બંધવ એવા તમે પાંડવો પણ, તે બળભદ્રે સ્વીકારેલા માર્ગનો આશ્રય કરીને, જાઓનાં ચિત્ત ધ્વજીકારહિત છે એવા હોતા થકા તેમના સરખું કરવા માટે યોગ્યછો. કારણ કે, ઉત્તમ પ્રકારના જે હીરાદિક મણી તે સંપૂર્ણની, લોકોને ભૂષણ કરવું એવી એક પ્રકારનીજ સ્થિતિછે, તેમજ ઉત્તમ પ્રકારના દીપનું અંધકારના નિવારણવિના બીજું કંઈ કૃત્ય નથી; તે મધ્યે તમેતો યુદ્ધમધ્યે શત્રુઓનો નાશ કર્યો, પછી રાજ્ય કર્યું, અને નિરૂપમ એવા સુખનો ઉપભોગ કર્યો; હવે તમાને આ સંસારનેવિષે ઉપભોગ કરવાને યોગ્ય એવી કોઈપણ વસ્તુ અવશેષ રહી નથી; કેવળ જે અદ્વૈત સુખ તે માત્ર તમારે ભોગવવાનું રહેલું છે; એ માટે તેવિષે હિતાવળા ત્વરા કરો; તેવિષે કાલક્ષેપ કરવો યોગ્ય નથી.

એ પ્રકારે કરીને ધર્મઘોષ મુનિની વાણીએ જાઓને મહોટો ઉત્સાહ પ્રાપ્ત થયો છે, એવા તે પાંચ પાંડવ, ધિક્કારપૂર્વક સંસારનો ત્યાગ કરવાની ઈચ્છા કરતા હોવા. ત્યારપછી તે પાંડવો અકસ્માત્ ઉઠીને તે મુનીશ્વરને પ્રણામ કરીને જાઓનો વૈરાગ્ય અત્યંત તરંગયુક્તછે, એવા હોતા થકા ફરી પોતાની નગરીપ્રત્યે પ્રવેશ કરતા હોવા; અને શ્રીકૃષ્ણના ઉપકારનો પ્રત્યુપકાર કરતા થકા શુભ મુહૂર્તનેવિષે તે જરાકુમારને પોતાના રાજ્યનેવિષે અભિષેક કરતા હોવા. તે સમયે કારગૃહનેવિષે પૂર્વ રોધન કરેલા જે બંધિજનો હતા તેઓને મુક્તકરીને, અને દુષ્કર્મરૂપ પરમાણુઓએ વ્યાપ્ત એવા પોતાને પણ શુદ્ધકરીને દીન, અનાથ એવા પુરૂષોના દરિદ્રને સુવર્ણ સમુદાયના દાને કરીને નાશ કરતા હોવા. પછી તે પાંડવો દુર્ગતિરૂપ અંધકૂપથી પોતાનો ઉદ્ધાર કરવા માટે સંખ્યારહિત એવા ધણા ધનને સપ્તક્ષત્રનેવિષે નિર્વાપ કરતા હોવા. તેણેકરીને તે સંપૂર્ણ દ્રવ્યનું મુક્તિરૂપ એક ફળ ઉત્પન્ન થયું. વિશેષ શું વર્ણન કરવું? પરંતુ તે પાંડવો સર્વ ઠકાણે સુવર્ણસમુદાયે કરીને એવી વૃદ્ધિ કરતા હોવા કે, જેણે કરી લોકો મધ્યે ઉત્તમર્ણ અને અધમર્ણ એટલે ધનકો અને રિણકો એઓનાં નામ પણ લોપને પામ્યાં. ત્યારપછી તે સમયે યથાયોગ્ય એવાં માણિક્ય ચૌકિતકાદિકોનાં જે આભૂષણો, તેણેકરીને સુશોભિત, અને ઇંદ્રના ઐરાવત ગજનો કેવળ બાંધવજ હોયના! એવા સ્થૂળ અને શુભ્ર ગર્જેદ ઉપર આરોહણ કરનારા, અને જાઓએ હસ્તનેવિષે ચામર ગ્રહણ કર્યાંછે એવો સાક્ષાત્ અપ્સરાઓનો સમુદાયજ જાણે હોયના! એવી અને શૃંગાર સમુદાયનું કેવળ અધિષ્ઠાન એવી વારાંગનાઓના સમુદાયે કરીને પરિ-

વહિત ઝેવા, અને સર્વ સામગ્રીસહિત ઝેવા દેવ સહુવર્તમાન ગમન કરનારા ઇંદ્રાદિક લોકપા-
લની જન્મ પુરવાસી લોકોએ અને પરિવાર લોકોએયુક્ત જે સામંત, અમાત્ય અને મંત્રી-એઓએ
અનુગમન કરેલા, અને પોતાના હસ્તાએ કરીને સમર્પણ કરેલાં જે રત્ન-તેઓએ કરીને
યાત્રકોના સમુદાયને તૃપ્ત કરનારા, અને જેઓની મહોદી કાંતિછે એવા તે પાંચ પાંડવો, પોતાના
અનુગમનમાટે જણીને મહોદી ઇચ્છાછે, એવી દ્રૌપદી સહુવર્તમાન પ્રવ્રજનને સ્વીકાર કરવામાટે
નીકળતા હવા. તે સમયે પોતાના વિયોગે ખિન્ન ચિત્ત એવી પુરંચંધી હરિણાક્ષિ સ્ત્રીઓનાં
તેજાંદ્યુક્ષ્ણ સહુવર્તમાન ઉદારેલા જે લાલકણુ ઘેટલે ધાણી પ્રમુખને સ્વીકાર કરતા થકા તે પાંડવો
નગરના બાહ્યોપવનપ્રત્યે ગમન કરતા હવા.

ત્યારપછી દ્રૌપદી સહુવર્તમાન તે પાંડવો ગર્ભદ્યધી નીચે ઉતરીને રાજચિન્હોનો પરિત્યાગ
કરીને ધર્મલોપ નામે પ્રભુના સમીપભાગતેવિષે પ્રાપ્ત થતા હવા. પછી મહાપ્રેમે કરીને તે મુનિના
ચરણને વંદન કરીને ચતુર ઝેવા તે પાંડવો પ્રાર્થના કરતા હવા કે “હું સ્વામિન્, તમે પોતાના
હસ્તસ્પર્શે કરીને અમારાં મસ્તકને પવિત્ર કરો; અને દીક્ષાના દાને કરીને અમોને કૃત્ય કૃત્ય
કરો.” એવી પાંડવોની વાણી યવણ કરીને શ્રીતેમીશ્વર ભગવાનની આજ્ઞા સ્વીકારનારા અને ચતુર
ઝેવા તે ધર્મલોપમુનિ, દ્રૌપદીસહિત એવા તે પાંડવોને દીક્ષા સમર્પણ કરતા હવા. તે સમયે હર્ષે
કરીને તે પાંડવોના શરીરનેવિષે ઉત્પન્ન થનારાં જે રોમાંચ-તે મિષેકરીને જાણુ તેઓનાં શરીર-
માંથી સર્વ પાતકો બહાર પડીને નાશ પામેછે કે શું? એવું ભાસવા લાગ્યું. ત્યારપછી તે પાંડવોનાં
આનંદદ્યુધી ઉત્પન્ન થએલી જે નદી-તેના ઉદકે કરીને સિંચન કરેલું પુણ્યરૂપ વૃક્ષજ પ્રકૃતિ
થયું હોયના! એવાં તેઓનાં દીક્ષા ગ્રહણ કરેલાં અંતઃકરણ આનંદના અતિશયને ધારણ કરતાં
હવાં. તે સમયે ભૂતિમંત એવાં પાંચ મહાવ્રતના અનુલક્ષે કરીને રહેનારી ભૂતિમતી ક્રિયાજ
જાણુ હોયના! એવી તે પાંચ પાંડવોના અનુલક્ષે કરીને ગમન કરનારી અને જણીએ વ્રત સ્વી-
કાર કર્યુંછે, એવી તે દ્રૌપદી શોભતી હવી. ત્યારપછી “કલ્યાણરૂપી સંસારછે.” એવું જાણુ-
નારા સંપૂર્ણ પુરવાસી લોકો અને પ્રધાનાદિક લોકો તે પાંડવોને વંદન કરીને હળવે હળવે પોત
પોતાના ગૃહપ્રત્યે ગમન કરતા હવા. ત્યારપછી તે પાંડવો પણ તે ગરના સમીપભાગતેવિષે ક્રિયાક્રમનો
અભ્યાસ કરતા થકા પોતાના શરીરનેવિષે પણ નિરિચ્છ થઈને પૃથક્ પૃથક્ દેશનેવિષે વિહાર કરતા હવા.

પછી આનંદકરી પ્રકૃતિ થએલા જે મનોભાવ, તેજ જાણુ પરિવાર-તેઓએ સેવન કરેલા,
અને નિરંતર પ્રશમરૂપ અમૃતના પ્રાપ્તને કરીને જે તૃપ્તિ-તેણે કરી શોભનારા તે પાંડવો ઇંદ્રિય
રૂપ દુષ્ટોની વાણીને કિંચિત્ પણ ન સાંભળતા થકા, અને આલસ્યાદિક નિંદકોના અભિલાષને
દૂરથી પરિત્યાગ કરતા થકા, અને નિદ્રારૂપ સ્ત્રીના મુખકમળપ્રત્યે કદીપણ ન અવલોકન કરતા

થકા અવુકમે દાદશાંગીતવિષે અધ્યયન કરનારા થતા હવા. પછી જમ રસેદના સંસ્કારે કરીને
 સોહરૂપ ધાતુ સુવર્ણપણાને પામેછે, તેમ તે પાંડવો શ્રુતરૂપ સંસ્કારે કરીને ઉત્તમ પ્રકારની ગીતા-
 થતાને પામતા હવા. તેમજ કૌપદી પણ પ્રવર્તિનીના ચરણકમળપ્રત્યે ઉપાસના કરતી થકી અ-
 વુકમે તપ, જ્ઞાન, અને વિવેક એઓની પરમ સ્થિતિને પામતી હવી. ત્યારપછી તે પાંડવો-
 અભિગ્રહ કરીને ઊત્કૃષ્ટ એવા તપને એવી રીતીએ કરતા હવા કે, જોછું કરીને મુક્તિરૂપિણી સ્ત્રી
 પણ તેઓના સંયોગે કરીને પોતાને પવિત્ર કરવા માટે ઇચ્છા કરતી હવી. તે સમયે શ્રીમાન એવો
 જે ધર્મરાજ તે, પોતાનો જે જ્ઞાન તેને “કામાદિક શત્રુઓને જીતનારો” એવો જાણીને મોહ-
 રહિત અને અતકર્ય એવા કોઈએક આનંદને પામતો હવો. ત્યારપછી ધર્મરાજના શાંતિરૂપ
 દિગ્ગમસુદાયના મહિમાનો ઉદય નિરંતર એવો થયો કે, સર્વ જગત્તેવિષે મહામોહરૂપ ગ્રીષ્મઋતુના
 આરંભને વ્યર્થ કરતો હવો. અર્થાત્ તે ધર્મરાજ પોતાના શીતળપણાએ કરીને જગત્માંથી મો-
 હનાપનો નાશ કરતો હવો. તે સમયે ધર્મરાજના ચિત્તરૂપ અંતઃપુરપ્રત્યે ગ્રહણ કરવા માટે
 દોહનારા જે અંતરંગ કામાદિક શત્રુઓ, તેઓ કોણ વાઙ્ શાંતિરૂપ ખાઈના ઉદ્દકમધ્યે ઘૂંટ્યા
 નહીં? તો તે સર્વ કામરૂપ અંતરંગ શત્રુઓ છુટીને નાશ પામ્યા. ભીમસેનનું સત્વ એટલે બળ
 તે તો પૂર્વે જ આજરાશત્રુઓએ દુર્લ્ભ્ય હતું, તેમજ સાંપ્રતકાળે તેનું સત્ત્વ એટલે ચિત્ત તે, અંતરંગ
 એવા મોહાદિક શત્રુઓએ પણ દુર્લ્ભ્ય થતું હતું. તે ભીમસેન જમ જમ અરિપર્વગના નિગ્રહવિષે
 સમર્થ થયો, તેમ તેમ તે ભીમ પણ અત્યંત અભીમતાને ધારણ કરતો હવો. (અહીંયાં ભીમ
 હોઈને અભીમતાને કેમ ધારણ કરતો હવો? એવી શંકા પ્રાપ્ત થઈ છતાં તેનો પરિહાર-ભીમકે
 સર્વ શત્રુઓને લયંકર એવો પણ તે ભીમસેન અમીમતાંકે શાંતતાને ધારણ કરતો હવો. એવો
 જાણ્યો.) તે સમયે ભીમસેન શાંતિરૂપ ગદાએ કામાદિક શત્રુઓનો એવો નાશ કરતો હવો કે
 જમ તે કામાદિક શત્રુઓનું શરી નામ પણ કોઈ ઠકાણે સાંભળ્યું નહીં. અર્જુન મુનિના તો
 તપોરૂપ ગાંધીવનું તારવ એવું જય પામતું હતું કે, વેરણ જૈનચાણીરૂપ ગાયોનો સમુદાય નિરૂપદ્રવ્ય
 કર્યો. તે અર્જુન તે સમયે જાણે પ્રશનરૂપ યાગે કરીને સમતારૂપ રાધાવંદ કરીને પરમાનંદરૂપ
 સંપન્નિતે હસ્તગત કરતો હવો. તે અર્જુનમુનિનો ધ્યાનરૂપ અગ્નિ એવો પ્રવૃત્ત થયો કે જેણે
 કોઈરૂપ કરીને ખાળીને જલમ કર્યું. નરકનું તો તપોરૂપ સમુદ્રથી ઉત્પન્ન થયેલું જે શમરૂપ
 અન્ન, તેણે કરીને સંપૂર્ણ દંડિયાવિઘ્નના કેવ તૂટ થતા હવા. તે કૌતુક નથી શું! તો કૌતુક
 જાણું કે, હું તે એવું જાણું કે, સંપૂર્ણ મુનિઓમધ્યે મહાદેવ એ અધિદેવ છે. વેરના તપરૂપ
 મુને જાનરૂપ મંદનું અપહરણ કર્યું. (પૂર્વેના કિસ્સાકરીને વંદકથાની વૃદ્ધિ થાયકે: એવું
 નેત્રિય શબ્દ મધ્યે પ્રસિદ્ધ છે.) પૂર્વે તે પાંડવોએ શોકે શત્રુઓનો પરાજય કર્યો. અને

દીક્ષા ગ્રહણ કર્યા પછી પણ તેઓએ દુષ્ટ કર્મોના સમુદાયને છૂટવા માટે ઈચ્છા ધારણ કરી.
 ત્યારપછી ભીમસેન મુનિ તો એવા અભિગ્રહને ગ્રહણ કરતો હવો કે, કુંત જે શસ્ત્રવિશેષ તેના
 અગ્રભાગ ઉપર રહેનારા અગ્ર ભાગને ગ્રહણ કરતો હતો; પણ તેથી વધારે આહારાદિકનું ગ્રહણ
 કરતો નહોતો. એવો તે પુણ્યાત્મા ભીમસેનનો અભિગ્રહ છમડીને કરીને પૂર્ણતાને પામતો હતો.
 કારણ કે સત્ત્વ કરીને જોએનું ચિત્ત શુદ્ધ થયું છે, એવા પુરૂષને કોઈપણ કૃત્ય અસાધ્ય નથી.
 એ પ્રમાણે કરીને મોટા અભિગ્રહે દુસ્તર એવા તપને કરનારા, અને કર્મસમુદાયને નિરંતર
 લઘુપણપ્રત્યે પમાડનારા, અને પ્રત્યેક સ્થાનને વિષે, પ્રત્યેક ગ્રામને વિષે, પ્રત્યેક માર્ગને વિષે અને
 પ્રત્યેક અરણ્યને વિષે નાના પ્રકારનાં ધર્મમય એવાં વચનોએ કરીને સર્વજનપ્રત્યે ઉપકાર કરનારા,
 અને સ્વકીય એટલે પોતાના દેહને વિષે નિરિચ્છ, અને નિરંતર વિહારશીલ એવા તે પાંડવોનાં
 માણં વર્ષ તીકળી જતાં હતાં. ત્યારપછી અનિયતવાસ વિહારે કરીને પૃથ્વીતળને વિષે વિહાર કરનારા તે
 પાંડવો કોઈએક કાળે એક મોહોટા પર્વતના સમીપભાગની ભૂમિપ્રત્યે ગમન કરતા હતા; ત્યાં
 તેજ પર્વતની આસપાસની ભૂમિસંબંધી અરણ્યને વિષે પ્રાપ્ત થઈને ધર્મબોધમુનિને લોકોના
 મુખથી શ્રવણ કરીને હર્ષયુક્ત હોતા થકા તે મુનિને વંદન કરવા માટે તેની પાસે ગમન કરતા
 હતા. અને દ્વાકાપાક કરતાં પણ અત્યંત મધુર એવી વાણીએ નિર્મળ એવા ધર્મને તિર્થંત્ર, મનુષ્ય,
 અને દેવ-એઓપ્રત્યે ઉપદેશ કરનારા તે મુનિને અવસોકત કરતા હતા. તે સમયે દૂરથી આ-
 વનારા તે પાંડવોને અવસોકત કરી તે ધર્મબોધ ગુરૂ પણ મોટા સંજમે કરીને આસનથી ઉઠીને
 હર્ષયુક્ત, અને પ્રેમે કરી તરંગિત હોતા થકા તે પાંડવોને સામે જતા હતા. તે સમયે આનંદ-
 શ્રુનાં ણિંદુઓએ કરી જોએની પાંપણો વ્યાપ્ત છે, અને શરીર ઉપર રોમહર્ષ ધારણ કરનારા
 તે પાંડવો તે મુનિના ચરણકમળ ઉપર મસ્તક મૂકીને વંદન કરતા હતા. ત્યારપછી તે ગુરૂ તે
 પાંડવોને હસ્તને વિષે ગ્રહણ કરી તેઓને ઉદાહીને ગાલ અને નેત્ર જોનાં હર્ષયુક્ત છે એવો હોતો
 થકો પ્રીતિએ કરી ગર્જદ એવી વાણીએ સ્વાગત પ્રદન કરતો હવો. પછી તે ગુરૂ ફરી આસન
 ઉપર બેઠો છતાં પર્વદાના દેવ, મનુષ્ય અને તિર્થંત્ર-એઓએ વંદન કરેલા તે પાંડવો તે ગુરૂના
 સમીપભાગને વિષે ભૂમિ ઉપર બેસતા હતા. ત્યારપછી તે મુનિ, સર્વ સભાસંઘોના પુણ્યસંપાદ-
 નરૂપ હિતને માટે તે પાંડવોના તપની પ્રોદીનું વિશેષે કરીને વર્ણન કરી દેશનાને કહેતો હતો.
 ત્યારપછી કલ્યાણકારક એવી તે દેશનાના શ્રવણ કરીને આનંદયુક્ત એવા સર્વ જન, તે ધર્મબોધ
 ગુરૂને અને તે પાંડવોને વંદન કરીને પોતપોતાના સ્થાનપ્રત્યે ગમન કરતા હતા.

ત્યારપછી જોએનાં ચિત્ત અત્યંત વિસ્મયયુક્ત છે, એવા તે પાંડવો તે ગુરૂપ્રત્યે ભાષણ
 કરતા હતા કે “હુ ગુરો! આ વનમધ્યે અરણ્યસંબંધી સ્વભાવે કૂર એવા પશ્ચાદિક જન, પણ શમ

સંવેગ અને શાંતિ-એઓએ કરીને યુક્ત દેખાય છે, અને તેઓ પરસ્પર વૈરપણાનો પરિત્યાગ કરીને ફક્ત સુખવાર્તા વર્ણન કરે છે એ શું છે? એ તમારા આગમનનોજ અદ્ભુત પ્રભાવ છે, અથવા એનું અલૌકિક એવું કોઈ બીજું કારણ છે? તે સર્વ અમારે માટે કથન કરવું.” એવું સાંભળીને તે ભગવાન ગુરૂ ભાષણ કરતા હતા કે, “પૂર્વે બલભદ્રમુનિ પુર ગ્રામાદિકનેવિષે વિહાર કરતા થકા આ પર્વતનેવિષે પ્રાપ્ત થતા હતા. જેની ભક્તિ અદ્ભુત છે એવા સિદ્ધાર્થ નામના દેવે ઉપાસના કરેલા, અને જેની પુદ્ગિ ધૈર્યયુક્ત છે એવા તે બલભદ્રમુનિ આ પર્વતઉપરની ભૂમિનેવિષે માસકપણુપ્રતને કરતા હતા. તપશ્ચર્યાના સામર્થ્યે કરી તેનું એવું સ્વરૂપસૌંદર્ય હોતું હવું કે, કોઈપણ સ્ત્રીએ તેને જોયો છતાં તે સ્ત્રી તત્કાળ મોહિત અને દેહભાનરહિત એવી થાય. એકસમે તે પર્વત ઉપર એક કૂપના કાંઠાનેવિષે જળનેમાટે પ્રાપ્ત થએલી એક સ્ત્રીએ સમીપભાગે રહેનારો તે બલભદ્રમુનિ અવલોકન કર્યો. તત્કાળ તે બળભદ્રમુનિના સ્વરૂપે મોહિત થએલી તે સ્ત્રી તે મુનિનાભણી જેની દૃષ્ટિ તત્પર છે; એવી હોતી થકી કુંભપુદ્ગિએ પોતાના બાલકના કંઠનેવિષે દોરડાનું બંધન કરી તે બાળકને કૂપનેવિષે નાખવા માટે આરંભ કરતી હતી; તે અવલોકન કરીને તે બળભદ્રમુનિ વેગે કરીને તે સ્ત્રીની પાસે પ્રાપ્ત થઈને તેણીને પ્રતિબોધ કરીને તે બાળકને છોડાવીને પછી પોતાની મોહક એવી રૂપસંપત્તિને નિંદા કરતો થકો પાછો ફર્યો. પછી એવા અભિગ્રહને ગ્રહણ કરતો હવો કે, “વનનેવિષે કાષ્ઠાદિકોને હરણ કરનારા પુરુષોએ દીધેલા અન્નાદિકે કરીનેજ પારણું કરીશ; અન્યથા પારણું કરનાર નહીં.” ત્યારપછી તે પ્રકારે કરીનેજ જણે પારણું કર્યું છે, એવો તે બળભદ્રમુનિ, આ વનનેવિષે અતિ ઉગ્ર એવા તપને આચરણ કરતો થકો વાસ કરતો હવો. કામદેવે પણ વર્ણન કરવા માટે જોનો દેહ યોગ્ય છે, અને જોનું મહાતેજ છે એવા તે તપશ્ચર્યા કરનારા બળભદ્રમુનિને અવલોકન કરીને જંગલમાં તૃણ કાષ્ઠાદિકોને ગ્રહણ કરનારા પુરુષો અતિ વિસ્મિત હોતા થકા પોતપોતાના નગરમધ્યે જઈને તે નગરસંખ્યાંથી રાજાઓપ્રત્યે એવું કહેતા હતા કે, “જેનું તેજ કોઈપણ જીતવા માટે સમર્થ નથી, એવો કોઈએક પુરુષ આ વનનેવિષે તપશ્ચર્યા કરે છે.” તે સાંભળીને જેઓનાં અંતઃકરણ ભય પામ્યાં છે એવા, અને જેઓનાં ચિત્ત કુત્સિત છે એવા તે રાજાઓ પણ જેઓએ પોતાના સરખુંજ સર્વ જગત્ જાણ્યું છે, એવા હોતા થકા પોતાનાં અંતઃકરણમધ્યે ચિંતન કરવા લાગ્યા કે “જેનું મહોદું સામર્થ્ય છે એવું જ તપ, તેણે કરી જેનું સામર્થ્ય વૃદ્ધિ પામેલું છે એવો એ કોઈ પુરુષ નિશ્ચયે કરીને આપણા રાજ્યને ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છા કરે છે; એ માટે સાંપ્રતકાળેજ તેનો વધ કરવો જોઈએ.” એવો વિચાર કરીને તે મહાપરાક્રમી એવા સર્વે રાજા સર્વ પ્રકારે કરીને ઉતાવળે તે મુનિનો નાશ કરવા માટે અભિલાષ ધારણ કરતા હતા. ત્યારપછી કલ્યાણાદિક ધારણ કરનારા

વીર, અશ્વોડિપર આરોહણ કરનારા સ્વાર, રથડોપર બેસનારા રથી, અને હસ્તિડિપર બેસનારા
 મહાવતો એવી ચતુરંગ સેનાએ યુક્ત હોતા. થકા તે રાજાઓ આ વનનેવિષે પ્રાપ્ત થઈને તે મું-
 નિના આશ્રમની આસપાસ જવા આવીને રહ્યા; એટલામાં નિરંતર તે રામમુનિની ઉપાસના
 કરનારા સિદ્ધાચંદ્રેવે તે રાજાઓને ભયપ્રદર્શન કરવા માટે, અને તે બળભદ્રમુનિનું રક્ષણ કરવા
 માટે અતિ ભયંકર એવા કોટચાલધિ શિંહુ નિર્માણ કર્યા. તેઓને અવગ્રાહન કરીને ભયચકિત
 એવી ચિત્રમાં લખેલો સેના સરખી જાઓની સેના સ્તબ્ધછે, એવા તે રાજાઓ-જાઓનાં ચિત્ર
 શોભ પામેલાં છે, એવું છતાં પણ તત્કાલે તે બળભદ્રમુનિને નમસ્કાર કરીને પાછા જતા હતા.
 તે દિવસથી નિરંતર એવા ઉપરામનેવિષેજ તત્પર એવા પણ તે બળભદ્રમુનિનું સર્વ જગત્તુમ્યે
 “નરસિંહ” એવું નામ પ્રખ્યાતિને પામતું હતું. ત્યારપછી શીતળપણાએ ચંદ્રનો પણ પરાંભવ
 કરનારા એવા તે બળભદ્રમુનિના ઉપરામને જોનારા, અને પ્રાણીસમુદાયનેવિષે અતિ સ્થૂત એવા
 દયાદ્રુપણાને અવગ્રાહન કરનારા, અને જોનેવિષે પિણ્યાક એટલે તત્તનો ખોળ અને સુવર્ણ એ બંને
 સમાન છે એવી નિરિચ્છાને જાણનારા, અને અમૃતને પણ હૃતનારી એવી ધર્મવાણીને શ્રવણ કર-
 નારા એવા આ વનમધ્યે જે સર્વ વનસંખંધી પ્રાણી, તેઓ સ્વભાવે કૂરછતાં પણ તે પોતાના કૂરસ્વ-
 ભાવનો ત્યાગ કરીને જાઓનાં ચિત્ર રામકમય છે એવાં હોતાં થકાં બોધને પામતાં હતાં. કૃત્તાં
 એક પ્રાણી સમસ્તવને ગ્રહણ કરતાં હતાં, કૃત્તાંએક પ્રાણી દેશવિરતીને ગ્રહણ કરતાં હતાં, કૃત્તાં
 એક પોતે ભદ્રકરૂપ થઈને પાપકર્મનો ત્યાગ કરતાં હતાં, કૃત્તાંએક પ્રાણીઓએ અનરાત્રવ્રત
 કરતાં; કૃત્તાંએકોએ કાચોત્સર્ગ કર્યો, અને કૃત્તાંએક પ્રાણી તે બળભદ્રમુનિના સમીપભાગ-
 નેવિષે શિષ્ય સરખાં તે બળભદ્રમુનિનું સેવન કરનારાં થયાં. તે સમયે તે બળભદ્રમુનિનો પૂર્વ
 ભવનો સંખંધી કોઈએકે હરિણ, પૂર્વ જન્મનેવિષે દેરાના શ્રવણ કરવા માટે તેની પ્રીતિ હતી;
 એ જાટે આ જન્મનેવિષે તે બળભદ્રમુનિની સંગતીએ જાતિ સ્મરણ જ્ઞાનેકરી પોતાના પૂર્વ-
 જન્મને સ્મરણ કરતો થકો જોની ભક્તિ કલ્યાણકરક છે એવો તે હરિણ, તે બળભદ્રમુનિનીજ
 નિરંતર ઉપાસના કરતો હોયો. તે હરિણ તે વનનેવિષે વારંવાર ભ્રમણ કરીને તે બળભદ્રમુનિના
 પાશુણને માટે અન્ન ગ્રહણ કરનારા એવા તૃણકાષ્ઠાદિકે હરણ કરનારાઓની આસપાસ ગયેપણા
 કરતો છતાં જે કાળે કોઈપણ દેકાણે અન્નશાહી એવા તે તૃણકાષ્ઠાદિના હૃદ જોનારાપ્રત્યે જુએ
 તે કાળેજ તે હરિણ કિતાવજો બળભદ્રમુનિ પાસે આવીને પ્રણિપાતાદિકે સંકેત કરીને એવું
 જાહેર કે, “અમુક દેકાણે અન્ન હૃદ આપનારા તૃણકાષ્ઠાદિદારક આવે છે.” તે જાણીને બળ
 ભદ્રમુનિ પોતાના ધ્યાનનું વિસર્જન કરીને તે હરિણનું અનુવચ્ચે કરીને તેણે બતાવેલા અ-
 ગમન કરીને તે રાચોદિકો પાસેથી પ્રતિદિવસે ભિક્ષાગ્રનને ગ્રહણ કરે.

એક સમયે રાજમંદિરાદિક નિર્માણ કરવા માટે યોગ્ય એવાં કાષ્ઠોને આણવા માટે રથકારો તે મોહોટા અરણ્યમધ્યે ગમન કરતા હતા. તે સમયે અરણ્યનેવિષે સંચાર કરનારો તે હરિણ, તે રથકારોને અવલોકન કરીને માસક્ષપણપ્રતનાં પારણાં કરવા માટે ઈચ્છા કરનારા બળલદ્રુમુનિને માટે સૂચવતો હતા. તે સમયે જ્યેનું ચિત્ત નિરાકાંક્ષ છે એવો તે બળલદ્રુમુનિ, તે હરિણ વારંવાર સૂચવ્યું છતાં તે હરિણના અનુલક્ષે કરીને વનનો છેદ કરનારા તે રથકારોપ્રત્યે ગમન કરતો હતા. તે સમયે ઉત્તમ ઉત્તમ વૃક્ષોને છેદન કરીને, મધ્યાનહકાળે નાના પ્રકારના રસોએ જેનો પાક (રસોઈ) યુક્ત છે, એવા તે રથકાર એક ઠકાણુ ભોજન કરવા માટે ઉપવિષ્ટ થયા છતાં એટલામાં સાક્ષાત્ મૂર્તિમાન ધર્મજ જાણુ આવ્યો હોયના! એવા તે બળલદ્રુમુનિને દૂરથી અવલોકન કરીને આનંદયુક્ત એવો રથકારોનો અધિપતિ એવું ચિંતન કરવા લાગ્યો કે, “અહો ઐરાદિક વૃક્ષોને રહેવાનું સ્થાન એવા પણ આ અરણ્યનેવિષે અમોને કલ્પવૃક્ષ ક્યાંથી દેખાય છે!! એટલે ઐરાદિક વૃક્ષસરખું ધાતક, અને સિંહ વ્યાક્રાદિકોએયુક્ત એવા આ અરણ્યમધ્યે કલ્પવૃક્ષસરખા વાંછિતદ્રુમ દેનારા સાધુ કેમ દેખાય છે!! તે માટે અમારું મોટું ભાગ્ય છે. આ લોકમધ્યે સંપત્તિરૂપ દ્રુમ દેનારાં ઘણાં કલ્પવૃક્ષ છે; પરંતુ આ મુનિરૂપ કલ્પવૃક્ષ પરલોકનેવિષે પણ સ્વર્ગ અને મોક્ષરૂપ લક્ષ્મીના દ્રુમનું દેનારું છે. એ માટે આજ આ મુનિના દર્શન કરીને હું ધન્યછું, અને મારો જન્મ આજ સંતુતિ કરવા માટે યોગ્ય છે, અને આજજ આ મારું વનમધ્યે આગમન પણ સફળ થયું.” ઈત્યાદિક મનમધ્યે ચિંતન કરનારો, અને જેના શરીર ઉપર રોમાંચ ઉત્પન્ન થયાં છે, એવો તે રથકારોનો અધિપતિ ઉઠીને સામો જઈ જાણુ ભૂમિનેવિષે પોતાનું મસ્તક સ્થાપન કર્યું છે; એવો હોતો થકો તે મુનિપ્રત્યે વંદન કરતો હતા. પછી જેની ઇંદ્રિઓ આનંદયુક્ત છે, અને જેને મહોટી પ્રીતિ છે એવા તે બળલદ્રુમુનિને પ્રાર્થુકે કરીને, અર્પણ કરવા માટે યોગ્ય જે પૂજાદિ દ્રવ્યો-તેઓએ કરીને, અને પાનસહિત અન્ને કરીને સત્કાર કરતો હતા. તે સમયે રૌહિણ્ય (બળલદ્રુ) મુનિ અત્યંત શ્રદ્ધાએયુક્ત એવી તેની મનોવૃત્તિને જાણીને પોતાના ચિત્તનેવિષે એવું ચિંતન કરવા લાગ્યો કે “અહો!! આ સમયનેવિષે આ રથકારોનો અધિપતિ મને અવલોકન કરીને આનંદપરવશતાને ધારણ કરે છે; તે માટે આ મહાત્માનો ભાવ અતિ નિર્દોષ છે. સત્પાત્રદર્શન કરીને તત્કાળ પ્રાપ્ત થએલો ભાવજ ભાગ્યનો વિસ્તાર કરે છે. તે એમ કે, તે ભાગ્યે કરીનેજ તે પુણ્યોનું સંસારવૃક્ષ સમૂળ નિર્મૂળ કર્યું જાય છે. એ માટે જે ભાવનેવિષે આરૂઢ થનારા પુરુષને મુક્તિસુખ પણ હસ્તગતજ છે; એવા ભાવનેવિષે સાંપ્રતકાળે આ મહાત્મા રથકારોનો અધિપતિ આરૂઢ થયો છે. તે માટે માસક્ષપણના પારણાની ઈચ્છા ધારણ કરનારો હું, આ સમયે ભાવિક અને વિવેકી એવો એનો ભાવ કિંચિત્ પણ સ્પષ્ટન કરનાર નથી.” એવો વિચાર કરીને પછી

તે બળમદ્દમુનિ તે રથકારના અધિપતિ પાસેથી ભિક્ષા ગ્રહણ કરવા માટે હિંદુકત થયો. અને
જેનું ચિત્ત આનંદયુક્ત છે એવો તે રથકારનો નાયક પણ ભિક્ષાત્ર દેવા માટે હિંદુકત થયો.
તે સમયે તે હરિણ પણ એક દાનુશિરોમણી, અને એક પાત્રશિરોમણી એવા તે બંનેને અવસોકન
કરીને સંવેગે કરી પોતાના મનને વિષે એવી ભાવના કરતો હતો કે “અહો આજ આ વૃક્ષછેદન
કરનારા રથકારનો પણ અધિપતિ ધન્ય છે!! કારણ કે જને અતકર્થ એવા આ પુણ્યનો સમુદાય
પ્રાપ્ત થયો!! અહો કોઈપણ કાળે સાધારણ મુનિને માટે પણ આદરપૂર્વક દાન કર્યું છતાં તે
મોહસંપત્તિ માટે થાય છે; તો પછી માસકપણના પારણાની ઈચ્છા કરનારા બળમદ્દમુનિ માટે
આ રથકારાધિપતિએ જે દાન કર્યું, તેનો મહિમા કૃત્તો વર્ણન કરવો! હું તો એના સરખું
પુણ્યસંપાદન કરનારા કોઈપણ તપને આચરણ કરવા માટે સમર્થ નથી. કારણકે આવા ભાવયુક્ત
દાનકર્મે કરીને બંધક એવાં આઠ કર્મની મર્મગ્રંથી છેદત કરી જાય છે; એવા પ્રકારનું દાન દેવા
માટે પણ હું આ જન્મનો વિષે સમર્થ નથી. કારણ કે આ મારો જન્મ તિર્યક્યોનિનો વિષે ઉત્પન્ન
થએત્તો હોવાથી નિંદ્ય અને દાન કરવા માટે અસમર્થ છે; તે કારણ માટે ભાગ્યહીન એવો જે હું-
તેને ધિક્કાર હો.” એ પ્રકારે કરીને તે હરિણ વિચાર કરતો છતાં જમની ભાવરૂપસંપત્તિ છે, અને
જેમનું આયુષ્ય સમાપ્તિને પામ્યું છે, એવા તે બળમદ્દમુનિ, રથકારાધિપતિ, અને હરિણ એઓના
ઉર્ધ્વભાગે પૂર્વે અર્ધ છિન્ન થએલું વૃક્ષ; વાયુના વેગે પતન પામતું હતું. તે વૃક્ષના પતનપ્રહારે કરીને
તે ત્રણેજ મરણ પામતા હવા. પછી બ્રહ્મનામે કલ્પનો વિષે તે ત્રણે, જમની સંપત્તિ સમાન છે
એવા અમર એટલે દેવ થતા હવા. એ પ્રકારે કરીને તે બળમદ્દમુનિ પ્રતિસ્થાનને વિષે તિર્યક, મ-
નુષ્ય, અને અમર-એઓને બોધ કરતો થકો સો વર્ષપર્યંત વ્રતપર્યાયને ધારણ કરતો હતો. તે કાળથી
બળમદ્દમુનિના સામર્થ્ય કરીને આ વન, જેને વિષે સંપૂર્ણ કૂરુદ્વાપદો શાંતવૃત્તિનાં છે એવું થતું હતું.

એ પ્રકારે કરીને ધર્મબોધમુનિના મુખ્યથી તે બળમદ્દમુનિની કથાને શ્રવણ કરીને
કરી જેઓનાં ચિત્ત વ્યાકુળ થયાં છે, એવા તે પાંડવો કરી ભાષણ કરતા હવા કે “આ પ્રકારે
પ્રખ્યાત જે ચારિત્ર-તેણે કરી જેનો દેહ પવિત્ર છે, એવો તે બળમદ્દમુનિ, અત્યંત ઐશ્વર્ય
મત્ત એવા અમોઘ વંદન કર્યો નહીં તે માટે અમોને ધિક્કાર હો. જેની સર્વોત્કૃષ્ટ એવી વા-
પણ કાને સાંભળી છતાં અમૃત કરીને પણ ન શાંત થએલા અંતરાત્માને સિંચન કરે છે, એવો સ-
જાતનું કલ્યાણ કરનારો તે બળમદ્દમુનિ અમારી દૃષ્ટિને ગોચર થયો નહીં; અને જેણે કરી
જાત આનંદમય થાય એવું તેનું દેશનારૂપરૂપેય પણ, ભાગ્યહીન એવા અમોને થયું નહીં.
માટે હવે સાંપ્રતકાળે શ્રીત્રીશંકરપ્રભુના મરણક્રમણપ્રત્યે જો અમે વંદન કરીએ તો આ
સંપૂર્ણ પાતકો માટે જાંબળી દાન થશે; અને એ વ્રતગ્રહણ પણ કૃતકૃત્યત્વ ધારણ કરશે;”

ચારણ્યમશુભની ભાષણ કરતો હવો કે, 'જેના કર્મરૂપ શત્રુઓ નટ થયાછે; એવો તે શ્રીનેમીશ્વર-
 ભગવાન, નજીક પ્રાપ્ત થએલા પોતાના નિર્વાણને જાણીને તે રેવતકર્પવર્તનેવિષે સમયસરણુ કરતા
 હયા. તે એવી રીતે કે-રૂપ, સુવર્ણ, અને માણિક્ય-એનાં જે પ્રાકારત્રય-તેણે કરીને યુક્ત,
 અને નાનાપ્રકારના મણિઓનો જે ક્રાંતિસમૂહ-તેઓની ક્રીડાએ જણે નગરનાં દ્વાર હુમ્મ તેજ
 એવાં કર્યાંછે; અને જનવિષે એક અશોકવૃક્ષ છે, એવું છતાં તે એક અશોકવૃક્ષનાં સર્વ ઈકાણે
 રત્નની સિંતનેવિષે પડેલાં પ્રતિબિંબોએ કરીને અશોકવૃક્ષોના વને જણે વ્યાપ્તજ હોયના! એવું
 ભાસનારું, અને આનંદનું ઉપાદાન, અને પુણ્યસંપત્તિનું મૂળદારણુ એવા તે સમયસરણુને દેવ
 સ્વતા હવા. તે મધ્યે ચારેદિશા જોનેવિષે ઘણાં માણિક્યોએ કરીને દૈદીપ્યમાન એવાં ચારસિં-
 હાસનોને નિર્માણ કરતા હયા. ત્યારપછી દૈદીપ્યમાન જે ધર્મધ્વજ-તેણે કરીને જનું આંગણુ
 શોભિત છે, અને પૂર્ણ ચંદ્રના સરખું દૈદીપ્યમાન અને જયશીલ જે છત્રત્રય-તેણે કરીને શોભિત,
 અને મર્યાદા પ્રમાણે જેના આસપાસના ભાગનેવિષે દેવ, અમુર, અને મનુષ્ય બેઠાછે, એવા તે
 પૂર્વ દિશુખ સિંહાસનને શોભાવનારા, અને મોક્ષપ્રત્યે ગમન કરવાની ઈચ્છા ધારણુ કરનારા
 તે શ્રીનેમીશ્વરભગવાન સર્વ જગત્ ઉપર અતુઘ્રહ કરવો" એવી ઈચ્છાએ ચિરકાળપર્યંત ચરમની
 ધર્મદેશનાને કરતો હવો. તે દેશનાએ કરી તત્કાણુ બોધ પામેલા એવા ફટલાએક લોકો વ્રતચ-
 હણુ કરતા હવા, ફટલાએક શ્રાવકપણુને સેવન કરતા હવા, અને ફટલાએકોએ ભદ્રકપણુનો સ્વી-
 કાર કર્યો. ત્યારપછી આસપાસ રહેનારાં જે સાધુઓનાં શતો-તેઓએ સહુવર્તમાન તે શ્રીનેમી-
 શ્વરભગવાન અશોકવૃક્ષની પાસે ગમન કરીને એકમાસપર્યંત અનરાનવ્રત કરતા હવા. ત્યારપછી
 આષાઢયુદ્ધ અંતર્મીનેવિષે, જેનો આશય શિવ શિવજે એવા શત્રુ પ્રમુખ પણ ત્રેલોક્યસંખ્યે
 જન-શત્રુપણુનો ત્યાગ કરીને સાધુ સહુવર્તમાન ત્યાં પ્રાપ્ત થયા છતાં રૌત્રેસીકાણુ કરનારા
 તે શ્રીનેમીશ્વરભગવાન સર્વ કર્મતા સમૂહને નિરોધપણુપ્રત્યે પમાડતા હવા. પછી પૂર્ણ સ-
 વર્ષપર્યંત જમનું આયુષ્ય છે, અને ત્રેલોક્યનેવિષે સૂર્યના સરખો પ્રકાર કરનારો તે શ્રીનેમીશ્વર
 સ્વામિ, જનવિષે અવ્યાબાધ સુખજે, એવી નિર્વાણ પદવીપ્રત્યે ગમન કરતા હવા. ત્યાર-
 પ્રણમ, અને સાંગાદિક મહાપરાક્રમી કૃમારો, અને તે શ્રીનેમીશ્વરભગવાનના મહાશૂર એવા
 નેમ્યાદિક ભાઈઓ, શ્રીકૃષ્ણની ઈકિમણ્યાદિક આઠ સ્ત્રીઓ, બીજા ઘણા મુનિઓ, અને શ-
 મત્યાદિક ઘણી સાધ્વીઓ-તેઓપણુ તેજ કાળે મોક્ષપદને પામતાં હવાં. તે સમયે ન-
 પ્રભુની માતા શિવાદેવી, અને પિતા સમુદ્રવિજય-એઓ સર્વ દશાર્હુએ સહુવર્તમાન
 પામતાં હવાં. તે સમયે શ્રીનેમીશ્વર ભગવાનના આજ્ઞાધારક મધ્યે મુખ્ય જે કૃષ્ણ, તે તત્કા-
 શિમિકાને નિર્મોણ કરતો હવો. પછી ઇંદ્ર, તે નેમીશ્વર પ્રભુના શરીરને યથાવિધિએ

કરીને તે શિમિકાનેવિષે સ્થાપન કરસો હવો. પછી સર્વ દેવો નૈઋત્યદિશાનેવિષે રત્નશિલા ઉપર ગોશીર્ષ અને ચંદનાદિક કાષ્ઠોએ કરીને ચિતાને રચતા હવા. તે દિશાનેવિષે શિમિકામાંથી પ્રભુના શરીરને લેઈને તે ચિતાની પાસે શિમિકા ઉતારીને દેવો સહુવર્તમાન ઈંદ્ર પોતે તે શ્રીનેમીશ્વર ભગવાનના અગ્નિ સંસ્કારને કરતો હવો. પછી પવિત્ર એવા ક્ષીરસમુદ્રના પાણીએ તે ચિતાગ્નિ શાંત થયો છતાં દેવો, તથા રાજાઓ, અને યીજ્ઞ પણ સર્વજનો-એઓએ પ્રભુના અસ્થાદિકોનું ગ્રહણ કરતું. ત્યારપછી ઈંદ્ર, અગ્નિસંસ્કારે કરી પવિત્ર એવી તે રત્નશિલા તળાવેથી શ્રીનેમિજિતેશ્વરના મંદિરને નિર્માણ કરતા હવો. ત્યારપછી તે મંદિર મધ્યે સ્થાપન કરેલી શ્રીનેમિજિતેશ્વરની પ્રતિમાપ્રત્યે વારંવાર વંદન કરી અશ્વુ સહિત એવા દેવતા તથા રાજાઓ અને યીજ્ઞજનો-એઓના સમૂહ પોતપોતાના સ્થાનપ્રત્યે ગમન કરતા હવા.

એ પ્રકારે વિદ્યાચારણ મુનિની વાણીને શ્રવણ કરીને તે પાંડવો, દુઃષ્ણે કરીને શ્રવણ કરવામાટે યોગ્ય એવી કોઈ એક દુઃખમય શોકદશાને પામતા હવા; અને એવું ભાષણ કરતા હવા કે, “અમારું ભાગ્ય સર્વથા વિપરીતજાયે; અમારે અમોને યજ્ઞલક્ષ મુનિનો અને શ્રીનેમીશ્વર ભગવાનનો પણ સંગમ થયો નહીં. જે પુરુષોએ સ્વામિના હસ્તે દીક્ષાદાનરૂપ ઉત્સાહ સંપાદન કર્યો, અને નિરંતર સ્વામિના વાણીરૂપ અમૃતને જોઈને પ્રારાધન કરેછે, તેઓજ આ જગત્તેવિષે સ્તુતિ કરવામાટે યોગ્ય, અને તેઓજ ત્રેલોક્યના ભૂષણરૂપછે, અને તેઓનીજ માતા ધન્ય જાણવી: અને તેઓનોજ જન્મ સદૃશ જાણવો. તેઓમાં સ્વામિશ્રીનેમીશ્વરની શાપે જેઓને નિર્ધીન મહિમા પ્રાપ્ત થયો તે તો ધન્ય મધ્યે ધન્ય, અને તેઓજ સાધુઓએ પણ સ્તુતિ કરવામાટે યોગ્ય જાણવા. હવે સાંપ્રતકાળે શ્રીનેમીશ્વર ભગવાને અમારે અભિપ્રાય જાણીને આ ધર્મશોષ મુનિકને અમોને દીક્ષા સમર્પણ કરાવી, તે કેવળ તેનું કૃપારૂપ ભૂષણછે. અતઃ સમિત અમારે કૃતાર્થપણું માનવું જોઈએ. અમારું આ તપરૂપવૃક્ષ, પ્રભુના વાણીરૂપ અમૃતને સિંચત થયું હોતને. એ વાણી અને મન-એઓને અગોચર એવા મોક્ષરૂપ ફળને ઉત્પન્ન કરતા પરંતુ ભાગ્યશૂન્ય એવા પુરુષોના મનોરથ સદૃશ થતા નથી. કારણ કે, દરિદ્રિ પુરુષને દીક્ષા ઉપવૃક્ષનો સમાગમ થતો નથી; તેમજ ભાગ્યહીન એવા અમોને શ્રીનેમીશ્વર ભગવાનનો સમાગમ થયો નહીં. તે મધ્યે એઓએ તો “સ્વામિનું દર્શન થયું છતાં પારણાં કરશું; અન્યથા પશુઓ કરનાર નથી.” એવો દુસ્તર અભિગ્રહ ગ્રહણ કર્યોછે. એ માટે તે અભિગ્રહનો આગળ નેમીશ્વર કરીને નહતક પ્રાપ્ત થયેઓ જે આ વિમલનામક પર્વત-તેનેવિષે આરોહણ કરીને અમારા મનમાં જે અભિગ્રહ હતો તેને કરીએ. કારણ કે, આ પર્વતનેવિષે પૂર્વ કોશ્યાવધિ પુનઃ રીક્ષાદિક મુનિઓ, પોતાનાં સર્વ કર્મોનો નાશ કરી મોક્ષને પામતા હવા. તે કારણ માટે આ

પર્વતશ્રેષ્ઠ સર્વે તીર્થોમધ્યે મહુતીર્થેષુ; એમને એ સાંપ્રતકાળે અમારા 'પણુ' અભિદેશિક્ષિ કારણે
 થશે." એવો વિચાર કરીને તે પાંડવો પાડવો તત્કાલ તે પર્વતપ્રત્યે આરોહણ કરતા હતા. કારણ કે
 દુર્યોધને કરીને સાધ્ય એવા પણ પોતાના કાર્યભાગને માટે સત્યરૂપ મંદપણ કરતા નથી. ત્યારપછી
 તે પાંડવો તે પર્વતના શિખરનેવિષે આરાધનાવિધિને કરીને ધર્મધોપમુનિના પાર્શ્વભાગનેવિષે અન-
 શનક્રિયાનો સ્વીકાર કરતા હતા. પછી જગત્તુર્નેવિષે રહેનારા સર્વ જીવોને શ્વાત્મતુલ્યપણે અવસોકન
 કરનારા, અને સામ્યરૂપ અમૃતનો જે સમુદ્ર-તેનેવિષે જે નિમગ્ન-તેણે કરીને અત્યંત શાંત એવા
 અંતઃકરણને ધારણ કરનારા, અને ધ્યાન સમાધિ, બંધ પ્રબંધ એની મૈત્રીએ કરી મધુર. એવી
 સ્થિતિરુધિત ધારણ કરનારા, અને મોક્ષમંદિરની આરોહણ કરવાની નિયોજીત જાણી હોયના!
 એવી ક્ષપકદ્રેણીનો આશ્રય કરનારા, અને જેઓનું મહોદંતું તેજો એવા, અને સર્વ ક્રિયામધ્યે
 કૃશાળપણાએ કરી જેનું ચિત્ત શોભનારું છે એવા જે ધર્મધોપમુનિતેણે અતુગ્રહ કરેલા તે પાંડવો
 અતુક્રમે જનેવિષે ત્રેલોક્યે કીર્ણ કરીછે એવા કૃષ્ણજ્ઞાનને પામતા હતા. ત્યારપછી દેવ, મનુષ્ય
 અને અમુર-ધૃત્યાદિકો ને વિશુદ્ધ એવા ભક્તમ ધર્મનો ઉપદેશ કરીને એક મુહૂર્તમાત્ર દશમયોગને
 સેવન કરનારા એવા તે પાંડવો, અયોગિયણુસ્થાનનેવિષે ક્ષણમાત્ર વિશ્રાંતિ લેધને અક્ષય સૌખ્ય
 એવા મુક્તિપદપ્રત્યે ધર્મધોપમુનિ સહુવર્તમાન પામતા હતા. ત્યારપછી તે પાંડવોના માર્ગના
 અતુગ્રહ્યે કરીને ગમન કરનારી, અને નિર્મળ એવું જે અનશન કર્મ-તેણે કરીને પવિત્ર એવી
 દુષ્ટદશાજની કન્યા જે દ્રોપદી, તેણે જનેવિષે અતુલ સંપત્તિ છે એવા બ્રહ્મદેવલોકપ્રત્યે ગમન
 કરતી હતી. ત્યારપછી સંપૂર્ણ દેવો, કલ્પવૃક્ષોનાં કાષ્ઠોએ કરીને તે પાંડવોના દેહના વિદ્યુક્ત એવા
 અગ્નિસંસ્કારને કરી જગત્ના મનોરથ પૂર્ણ કરનારા તે પર્વતના શિખરનેવિષે નૃત્ય કરનારીઓ જે
 દેવાંગનાઓ-તેઓનું ગાયન જનેવિષેછે, એવા પાંડવોના નિર્વાણ મહિમાના મહોત્સાહને કરતા હ.

શાદૂલંવિક્રોડિત વૃત્ત.

इत्येतत्किंल पांडवेयचरितं पर्याप्तमेतस्य तु ॥
 ब्रूमः किं महिमानमन्वहमापिव्याख्येयमस्मै नमः ॥
 यस्यैकक्रमऽलंपितान्वचरितारण्यापिविद्वद्ब्रवी ॥
 श्राम्यंतीव पदे पदे च न परां सीमानमालंबते ॥ २७५ ॥

વ્યાખ્યા—એ પ્રકારનું એ પાંડવોનું ચરિત્ર સમાપ્ત થયું. એના મહિમાને અને વિશે
 શું વર્ણન કરીએ? પ્રતિદિવસે પણ વ્યાખ્યાન કરવામાટે યોગ્ય એવા આ ચરિત્રનેમાટે કૃષ્ણ
 મસ્કાર થાઓ. વિદ્વજ્ઞાનની વાણીરૂપ થેતુ પોતાના એક પગલાએ કરી અન્ય ચરિત્રરૂપ

પ્રશ્ન ૧૨. જો કોઈ વ્યક્તિ પોતાના જીવનમાં કોઈ એક વસ્તુને પોતાના જીવનનો મુખ્ય હેતુ બનાવે તો તે વસ્તુ શું હોય? તે વસ્તુને પોતાના જીવનનો મુખ્ય હેતુ બનાવવાનો શ્રેય કોને મળે? તે વસ્તુને પોતાના જીવનનો મુખ્ય હેતુ બનાવવાનો શ્રેય કોને મળે?

तत्रैव भुवने नृणां लब्धया जिह्वांतयोगसेना ॥
 नृणां लब्धया ज्ञेयमिदं तत्र निवर्तते देवो गिरामीश्वरी ॥
 तत्रैव भुवने नृणां लब्धया जिह्वांतयोगसेना ॥
 नृणां लब्धया ज्ञेयमिदं तत्र निवर्तते देवो गिरामीश्वरी ॥

[illegible]

मन्त्रादिनाम्नैः कृत्वा तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं ॥
 तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं ॥
 तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं ॥
 तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं ॥ २७७ ॥

સાધુને એક પરીવારિકા વિષે અનુભવ કર્યો હતો; અને વ્યુત્પત્તી એવો શ્રુ-
તિમાં કહેલો અનુભવ એમના અનુભવ સાથે મળી જાય છે. અને નામનાદિ આગ પગ કરવાથી,
જે કર્મોના અનુભવે, પાપ, પાપોથી મુક્ત થઈ શકે, અને આ અનુભવોથી આગનાદિના વિષયના
પ્રત્યક્ષના અનુભવો, ઉપર થઈ શકે એ અને તે અનુભવ કર્યો છે. અને તેથી જ આ અનુભવના
પ્રત્યક્ષના અનુભવો થઈ શકે, એમના અનુભવ કર્યો છે. ॥ ૨૭૭ ॥

[illegible][illegible]

મને આત્મ તેજસ્વી એવા શ્રીનેમોશ્વર બ્રહ્માનું, બ્રહ્મનું, વામુદેવ, પ્રતિવામુદેવ, પાંડવ, કૌરવ,
ભીષ્મપિનામહુ, કાળુ, અને કૃપાચાંદિક ધનુ વીરો પોતાના પશુકમરૂપ ભૂપતિ શોભાવના હતા,
તેનો મહિમા શો કહેવો? ॥ ૨૭૮ ॥

કિંતુ દિમત્રિયનસિન દોષકોગકાયકાયદસ્માદ્દશાઃ ॥

સંતઃ સત્તંગિતાન્નત્તકરતિકોસ્તસ્યામનાસ્થાપરાઃ ॥

સામ્યસ્યુકયાયતંસવદ્યાપકેરુહં લંભયન્ ॥

પકાત્પત્તિલંકનમય મતિભાન્ કો નામ મીમાંસતે ॥ ૨૭૯ ॥

અર્થ—પરંતુ આ ચરિત્તેવિષે અભાસરૂપા અપ્રચુદ્ધવજ્રતા હોવાથી કદચિત્તજ દોષ
કલિકા રહેલી હોય તેવું યદુગુ કરવામાટે, સચ્ચરિતરૂપ અમૂર્તાવિષે અત્યંત રસિક એવા સાધુઓ
આસ્થા ધારણ કરનાર નથી. કારણ કે, યુગંધની ઇચ્છાએ કમળને મસ્તકની ભૂવાભુપદવીપ્રત્યે
પમાદનારો જે બુદ્ધિભાન્ પુરૂષ, તે કોણ પાડે તે કમળના કદેમે.ત્પત્તિરૂપ કલંકનો વિચાર કરે છે?
અર્થાત્ કોઈપણ કરતા નથી. ॥ ૨૭૯ ॥

પદ્મંગોપનિપત્રિપષ્ટિચરિતાયાલોક્ય કૌતૂહલા ॥

દેતત્કંદલયાંચકાર ચરિતં પાંડોઃપુતાનામહં ॥

તત્રાજ્ઞાનતમસ્તિરસકૃતિવશાદુત્સૂત્રમાનૂવ્રવં ॥

યત્કિંચિત્તનુપપ્ત્યમયહયિવા શોષ્યંતદેતદુદ્ધેઃ ॥ ૨૮૦ ॥

અર્થ—તોપણ હું કોતુક કરીને પદ્મંગોપનિપત્, જ્યારે છઠું અંગ જે જ્ઞાતા ધર્મ કયા અને
ત્રિપષ્ટિ શિક્ષાકા પુરૂષ ચરિત ઇત્યાદિ ગ્રંથોત્ અવલોકન કરીને આ પાંડુપુત્ર જે પાંડવો, તેમના
ચરિત્રને કરતો હોય. તે મધ્યે અજ્ઞાનરૂપ અંધકારના સ્વાધીનપણાથી મેં જે કાંઈ ઉત્સૂત્ર કરી
થોડુપણ અશુદ્ધ રચેલું હોય, તે પરિતોએ કૃપાબુદ્ધિએ શોધન કરવું. ॥ ૨૮૦ ॥

સમ્પ્રધારવૃત્ત.

યાવત્સંસારતાપાદ્રિનિકરભિદુરા વાગ્ જિનાનાં મુર્નીદ્ર ॥

પ્રજ્ઞાકાંતાવગાઢા વિધુરયતિ સુધાર્વાર્ધકાદપેમુદ્રા ॥

તાવન્નિન્નિદ્રકાત્તેશ્વરકમલકલાં પુષ્પદશ્રાંતમસ્યાં ॥

વિશ્વં વિદ્વદ્ધિરેફાર્પિતમહિમમહાકાવ્યમેતદ્વિનાતુ ॥ ૨૮૧ ॥

અર્થ—સંસાર તાપરૂપી જે પર્યંતો, તેઓનો નાશ કરવામાટે વજ્રહારણી, અને મુનિયોષ્ઠની
બુદ્ધિરૂપ સ્ત્રીઓએ જનવિષે અકલાહન (સ્નાન) કરવું છે, એવી જિનવાણીરૂપ જે વાપિ, તે

સુધી અમૃતવાપિની પણ ગર્વમુદ્ધાને તિરસ્કાર કરે છે, ત્યાંસુધી તે જિનવાણીરૂપ વાપિનેયે વિદ્વાનરૂપી બ્રમરાઓએ જેને મહિમા અર્પણ કર્યો છે, એવી પ્રકૃષ્ઠિત સુવર્ણકમળની કળાને ધારણ કરનારા આ પાંડવચરિત્રરૂપ મહાકાવ્યને યથેચ્છપણે સંપૂર્ણ જાત સેવન કરીને તૃપ્તિપ્રત્યે પામો. અર્થાત્ જિનનીવાણી જ્યાંસુધી છે, ત્યાંસુધી તે વાણીરૂપ વાપિમાં રહેનાર પ્રકૃષ્ઠિત કમલ જે કથાભાગે કરી આ કાવ્યમધ્યે વર્ણન કર્યું છે, એવું જાણી આ પાંડવચરિત્રનું સર્વ લોકોએ સેવન કરી તૃપ્ત થવું. ॥ ૨૮૧ ॥

इति मलधारिश्रीदेवप्रभसूरिविरचिते पांडवचरित्रे
महाकाव्ये बलदेवस्वर्गगमने नेमिनाथपांडवराज-
र्षिनिर्वाणवर्णनं नामाऽष्टादशः सर्गस्तस्य भाषां-
तरं संपूर्णम् ॥ १८ ॥

હવે ગ્રંથકર્તાની ગુરુ પરંપરા તથા ગ્રંથની મહત્વતા અને પોતાની લઘુતા કહેછે.

વસંતનિલકાવૃત્તમ્.

શ્રીકોટિકારવ્યગ્રમૂમિત્તહસ્પશાલા ॥ ચામધ્યમેતિવિદિતાવિટવોપમેસ્વાઃ ॥

શ્રીમદ્ભગવદ્ગુલેસ્તુમનોભિરામઃ ॥ ક્વાતોસ્તિગુદ્ધુવહર્પુરોયમદ્ધુઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—શ્રી કોટિકનામે જે ગણુ, તેજ જાણુ એક વૃક્ષ તેની મધ્યમા નામે જે માહા શાખા પ્રખ્યાતછે; તેનાવિષે સ્વરૂપશાખા સરખું જે પ્રશંસાહનતું કૃણુ, તેનાવિષે પુષ્પોએકરી સુશોભિત એવા શુદ્ધી સરખો અને આનંદયુક્ત ચિત્તવૃત્તિએકરીસહીત એવું હર્ષપુરીયનામે ગચ્છ પ્રખ્યાતછે. ॥ ૧ ॥

તત્રાભવન્શ્રુતમુખાંબુવિરિદુરોચિ ॥ સ્પર્દિષ્ણુતેજવિભયોમયદેવસૂરિઃ ॥

જ્ઞાતાત્મનોપ્યહનિસ્પૃહચેતસોપિ ॥ યસ્પ્રક્રિયાલિલગગજ્જયનીવ્રૂપ ॥ ૨ ॥

અર્થ—તે મધ્યે શાસ્ત્રાધ્યયનરૂપ અમૃતના કેવળ સમુદ્ર, અને ચંદ્રની કાંતી સાથે સ્પર્ધા કરનારો જેના તેજનો મહિમા છે, એવા શ્રી અભયદેવસૂરિનામે મહાપંડિત થયા. અહો શું આલ્સ્ય!! કે જ્ઞાતાત્મા અને નિસ્પૃહચિત્ત એવા પણ જે અભયદેવસૂરિ-તેમની માર્ગાનુસારી ક્રિયા, તે સમસ્ત જગત્ને જીતનારી થતી હવી. ॥ ૨ ॥

શાર્દૂલવિકીરિતવૃત્ત.

વદક્રોડકાવલોપપરમજ્યોતિર્વિવર્તિસિતો ॥

તત્પટાંવરચંદ્રમાઃસમગ્ગનિશ્રીહેમસૂરિઃમધુઃ ॥

ચિદ્રંપદ્મચનામૃવાનિનૃપતિઃશ્રીસિદ્ધરાગઃપયો ॥

વિશ્વેદામપિલેખિતેનુમૃતામાશુંદિવૃદ્ધિધુનઃ ॥ ૩ ॥

અર્થ—ત્યારપછી જેની મહોદી કાંતીછે, એવા તે અભયદેવસૂરિના પદરૂપ આકાશનેવિષે ચંદ્ર સરખા દૈદીપ્યમાન શ્રીહિમસૂરિપ્રભુ થયા; તે જાણુ આ વિવેનરૂપ જ્ઞાનિવિષે અવનાર પારખુ કરીને કીડા કરનારા ચંદ્રજ કેતપન્ન થયા હોયતા! એવા થયા. અહો શું આલ્સ્ય!! કે સિદ્ધરાગનૃપતિ પણ જેમના વચનરૂપ અમૃતને પ્રાપ્ત કરતો હશે; અને જેમ ચંદ્રમધુ યડી અમૃત વૃદ્ધિ થઈ છતાં જીવેતુ આયુષ્ય વૃદ્ધિ પામેછે તેમ શ્રી હિમસૂરિથી આદિમારૂપ ધર્મ પ્રવર્ત્યાથી સર્વ જીવોનાં આયુષ્ય વૃદ્ધિ પામ્યાં. ॥ ૩ ॥

આર્પાવૃત્ત.

તસ્યપદેમદનાદિ દ્વેષિજયીવિજયસિંહસૂરિરભૂત્ ॥

યદ્વપુષિસ્પર્ધામૂછાવળ્યામૃતશમામૃતયોઃ ॥ ૪ ॥

અર્થ—ત્યારપછી તે હેમસૂરિપ્રભુના પદનેવિષે મદનાદિકને જીતનારા, અને સર્વ દેહાણે જયશીલ એવા શ્રીવિજયસિંહસૂરિ થયા. તે એવાં થયાં કે, જેના દેહનેવિષે લાવણ્યામૃત, અને શમામૃત—એ બંનેની પરસ્પર પરાભવ માટે સ્પર્ધા થઈ. એટલે જેના શરીરનેવિષે સ્વરૂપસોદય અને શમામૃત—એ બંનેય નિરૂપમ હતાં. એવો ભાવાર્થ. ॥ ૪ ॥

આર્પાગીનિવૃત્ત.

શ્રીચંદ્રસૂરિરભવત્તદીયપદભૂષણંગુણૈકનિધિઃ ॥

વિદ્યાયાશ્વમદસ્યચયેનકૃતોભૂદયંચિરવિયોગઃ ॥ ૫ ॥

અર્થ—આગળ તે શ્રીવિજયસિંહસૂરિના સ્થાનના ભૂષણ અને ગુણના કેવળ નિધિએવા શ્રીચંદ્રસૂરિ થયા. જેણે વિદ્યા અને મદ, એ બંનેનો નિરંતર વિયોગ કર્યોછે. એટલે મદનો નાશ કરી શમતારૂપ વિદ્યાની વૃદ્ધિ કરી. એવો ભાવ. ॥ ૫ ॥

શાર્દૂલવિક્રીદિતવૃત્ત.

ધર્મજ્ઞાનવિવેકસંયમતપઃસંકેતકેલીગૃહં ॥

સશ્રીમાન્મુનિચંદ્રસૂરિરભવત્તત્પદ્મભૂષામણિઃ ॥

બ્રૂમસ્તત્કરણુકરસ્યમહિતાંકિનામયત્સૌરમૈ ॥

ગંધ્યંતેવતમાહશાઅપિજનૈઃસંખ્યાસ્તુસંખ્યાતતઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ—ત્યારપછી તે શ્રીચંદ્રસૂરિના પદનું ભૂષણરત્ન, અને ધર્મ, જ્ઞાન, વિવેક સંયમ અને તપ એઓનું કીડાસ્થાન એવા તે શ્રીમાન્ મુનિચંદ્રસૂરિ થયા. તેના હસ્તકમળના મહિમાને અમે શું વર્ણન કરીએ!! જે હસ્તકમળ, મસ્તકે પ્રાપ્ત થયું છતાં તેના સુગંધનાયોગે કરી મારા સરખો અજા જન પણ લોકોએ મહત્પુરુષોમધ્યે પ્રખ્યાતપણે વર્ણન કર્યો જાયછે; તો પછી તે હસ્તકમળનો સર્વ મહિમા કેમ વર્ણન કર્યો જાય? અર્થાત્ કરાયજ નહીં. ॥ ૬ ॥

શ્રીદેવમમસૂરિર્વિભૂતત્ત્વચરણકમલોલંચઃ ॥

યેનકલૈઃકીર્તિરયૈરનિશંમુખરીકૃતંમુખદ્ ॥ ૭ ॥

અર્થ—ત્યારપછી તે શ્રીમુનિચંદ્રસૂરિના ચરણકમળની પરાગ સેવન કરનારા જમરજ બાણે હોયના! એવા શ્રીદેવમમસૂરિ થયા. જેણે મધુર એવા ગુંબરવ શબ્દ સંપૂર્ણ જગત નિરંતર શબ્દયુક્ત કર્યું છે. ॥ ૭ ॥

આર્વાવૃત્ત.

મુનિચંદ્રસૂરિરિપિદેશ્રીદેવાનંદસૂરયોભૂવન્ ॥

સ્તોત્રાવયદ્ગુણાનાં મુવંનવેવાઅપિસ્મૃત્વાઃ ॥ ૮ ॥

અર્થ—અને તેથી મુનિચંદ્રસૂરિના પદ્મતેવિપે શ્રીદેવાનંદસૂરિ થયા. જે શ્રીદેવાનંદસૂરિના ગુણનું સ્તવન કરવા માટે પ્રજ્ઞા પણ નિશ્ચયે કરીને બુદ્ધિમાં ન થનાર નથી. ॥ ૮ ॥

દ્વાદશવિજ્ઞોદિતવૃત્ત.

તેવાંકલ્પતરુષિવિદ્વપગવીચિતાદમવૈહાસિકા ॥

હૃદિશાત્કવિમાર્ગવલ્ગનકલાનૈપુણ્યશૂન્યૈરપિ ॥

શ્રીદેવમમસૂરિભિઃસ્તનુમુવાંપાંડેશ્ચારિત્રંકૃતં ॥

જેયંતોદિદુવાદિશિષ્યદ્વદયોહ્વીસાર્પમદ્યંતતઃ ॥ ૯ ॥

અર્થ—તે શ્રીદેવાનંદસૂરિના કલ્પવૃક્ષ, અને ત્રેલોક્યની કામધેનુ, અને દેવોના મિંતા-મણિસરખા એવા જે શ્રી અરિહંતદેવ, તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે જો પણ-કવિતામાર્ગનું વર્ણન અને કળાનિપુણતા-એઓએ કરીને રહિત એવા પણ શ્રીદેવમમસૂરિએ આ પાંચચરિત્ર કર્યું; તે શ્રી અહંતદેવના જે દેવમતુષ્યાદિક શિષ્ય, તેઓના દૃઢ્યને આનંદ અપેણ કરનાર થયું. એ માટે આ ચરિત્ર ત્રેલોક્ય બાણું. ॥ ૯ ॥

અનુહરવૃત્ત.

શ્રીયશોમદ્રસૂરિર્ગાં તપામ્વધ્યાવૃતાદ્દશઃ ॥

યથૈતદગમત્સર્વં વિદ્વદ્લોકવિલોચયતાં ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—ત્યારપછી શ્રીયશોમદ્રસૂરિની દૃષ્ટિ, આ પાંચ ચરિત્રનેવિષે એવો શોધન વ્યાપર કરતી હવી કે, જેમ આ ચરિત્ર સંપૂર્ણ વિદ્વાન લોકોને અવલોકન કરવાની યોગ્યતાપ્રત્યે પામ્યું. ॥ ૧૦ ॥

જ્ઞાનૈકમયમૂર્તિનામસ્મિન્નવરસાન્વિતે ॥

શ્રીરત્નચંદ્રસૂરિણામજ્ઞયાકતકાર્પિતં ॥ ૧૧ ॥

અર્થ—પછી નવરસોઝાયુક્ત એવા આ ચરિત્રરૂપ ઉદ્ધતેવિષે જ્ઞાનૈકમયમૂર્તિ એવા જે શ્રીરત્નચંદ્રસૂરિ, તેની ખુદ્ધિએ આ ચરિત્રનેવિષે કતકક્ષસરખું આચરણ કર્યું. એટલે કતકનામક વૃક્ષના ફળતું ચૂર્ણ જેમ માટીએ ડોહોળાઈ ગયેલા પાણીને નિર્મળ કરેછે; તેમ આ પાંડવચરિત્રરૂપ જળ તે શ્રીરત્નચંદ્રસૂરિની ખુદ્ધિએ શુદ્ધ કર્યું. એવો ભાવાર્થ. ॥ ૧૧ ॥

પ્રીત્યાવલોકનેનૈવ કર્ણક્રીડેનવાતિયે ॥

કર્તુમાતિથ્યમર્હતિ ગ્રંથસ્યાસ્યમનીષિણઃ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ—એ માટે ખુદ્ધિમાત્ર પુરૂષ, આ પાંડવચરિત્ર ગ્રંથરૂપ અતિથિતું પ્રીતિએ, અવસો કને, અને શ્રવણરૂપ વિનોદે આતિથ્ય કરવા માટે યોગ્યછે. ॥ ૧૨ ॥

इति ग्रंथकर्तुं गुरु परंपरा समाप्ता. ॥

इति मल्लधारी श्रीदेवप्रभसूरिविरचितस्य श्रीपांडवच-
रित्रनामक महाकाव्यस्य अष्टादशसर्गास्तेषां भाषांतरंच
समाप्तम् ॥

